KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 498.

זה השער ליי"ע

ספר

מנורת המאור

חברו החכם רבי יצחק אבוהב ספרדי זצ"ל

וזה מעשה המנורה עם שבעה נרותיה · בעזר אלהי
עלתה בידנו מלאכה שלמה, מה מאד נעימה
מאשר יצאה לאור ראשונה· המלאה לה סיגים
שונים כל בה הוגים· ואנחנו כלינו הקיצים מן
הכרם ובערנו הפסולת מתוך האוכל,
על פי סופרים בקיאים ועל פי ספר
כתוב יד ישן ומוגה· והוספנו בו
בהרבה מקומו ביאור המלות
זרות לא כן היה בראשונה
ביד ה' הטובה עלינו

נדפס

פה מנטובה

[illegible]

בשם השותפים הה' הגאון כמוהר"ר אפרים יצ"ו
בר' יצחק זל· והחכם כמהר"ר מאיר יצ"ו בר'
הקדוש ר' משה הילפרון זל מוניציאה
והסופר כמ"ר מא"ר יצ"ו בר' אפרים זל
מפדובה

ויהי נועם ה' אלהינו עלינו אמן

הקדמה

חסד האל מעולם ועד עולם, לורשי הורתו התמימה, יסור הוא לכל אוהבה ויראה, רצופים בה דברי מוסר וחכמה, בסיני נתנה לעם הקדוש ביד משה ואות היא התרומה, וסודיה רשומות למבינים, יבארו בהם כל תעלומה, רשות כל איש מסורה היא בידו. אשר יבחר בחכמה או במרמה, ישובון הנשמות החכמות. במושכלם למעלה משמים. צרורות בצרור החיים למעלה. ראויות לשוב כל אחת למקומה. חטא ועון נשמות הסכלות. הן מסבבות מיתתן כהמה. קדוש עולם בחדרנו לחלקו. מן העמים הבדילנו ברומה. אלהי נגדך כל האותי, זכור נא לי בטובה השלימה. בחכמה גם בבינה גם בדעת. לסודות מעלות קדש פנימה. ושלא אכשל בדבר הלכה, הוא העונג לגוף ולנשמה. הוד וכבוד לעולם הזה ולעולם הבא, הם אגדות רבות ותנחומא. במקרא אף במשנה שלימות גדול בקדושה נעימה:

נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי. נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, כי נר מצוה ותורה אור וררך חיים תוכחות מוסר. שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך. כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם. מי האיש החפץ חיים, יתן עליו מים חיים, תורת חכם מקור חיים. כי ממנו תוצאות חיים. ולקח גם מעץ החיים. ואכל וחי לעולם. בסוד האל הנעלם, ויזכה לעלות בסולם. ותלמוד תורה כנגד כלם:

צעיר אני בסברא. ובעומק כל מימרא. על כן זחלתי ואירא. גם לא השגתי חכמה. ולא דעת ומזמה. לתת לפתאים ערמה. למרתי מעט בגמרא. אשר הוא לכל לעזרה, ליכנס בשערי אורה, וראיתי המדרשים מפוזרים. בכל אחר מהספרים. דברים ישרים וברים, חכמות ומדות ומוסרים, אשר דרשו הקדמונים, אשר היו בישראל לפנים, וקבלום פנים בפנים. שרשו תורה לכמה פנים. שהם ראו כל אורה וחדשו בגודל הפארה. שבעים פנים לתורה. על כל מקרא ומקרא, ובראותי כי התלמוד, אשר הוא יסוד ועמוד. נשאר בעונותינו גלמוד, מאין קורא ושונה, איש לאהלו פונה. ואין קול ואין עונה. ואם מעטים בו שונים. עוסקים בו ימים או שנים. לישא וליתן בדינים. לדעת חקים ומשפטים. רבים או מעטים. אוחזים הפרטים המטים, ועוזבים הכללים האמתיים, פוסחים על שתי הסעיפים, שונים שנים או שלשה רפים. נרפים הם נרפים, ומכלים ימיהן בתוספות וחדושין, ובקושיות ותירוצין מחדשין. ובטיב נטין וקדושין. ובהתרות שבועות ונדרים, ובדיני שאר הטרפים, פעמים חדשים לבקרים. עשרה שלישים אשר הם בעיר. עוסקין בהלכות ושלחן את הבעיר. ובפר המבעה והמבעיר. מניחין אכניס טובות ומרגליות, ומוציאין ימיהן בקושיות. של עדיות והוריות. ואין מוציאין פסק הלכה. תופשין כלה בלא ברכה. למחלתם לא עלתה ארוכה. ועמלים ללחום ולצבא צבא. על דברי רבי עקיבה, ובחוירות דאביי ורבא, זה נאה לתלמידים. אל דבר ה' חדרים. בראשיתם ובתחלתם. לפלפל את שכלם. אבל אינו טוב להם. להוציא בזה כל ימיהם. ואף על פי שבזעת קצתם טובה, לקנות בו העולם הבא, טוב פת חרבה, תורה וחכמה ושלוה בה. חפצי וחפציך לא ישוו בה. ויש עוסקין כל ימיהם. ומוציאין כל זמניהם. לידע עקר הפסוקי, לתורותם בחוצות ובשוקים. לכל אחד מהרקים, ועוזבים אחרי גיום. האגדות התעורות והסורות, המשלים והחידות. אשר הם מוהב חמורות, חכמות עליונות וברות. נעלמות ונבחרות. אמרות ה' אמרות טהורות. טוב אשר תאחז בזה. וגם אל תנח ידיך מזה. שלא תהא דבר ה' בוזה, ותחשוב כמן בן מזה. כי בגלל הדבר הזה הנה אלהינו זה. יבורך בפי כל חוזה. אשר מחזה שדי יחזה. ואת נחלת עבדי ה' וצדקתם, ראשית לחכמה יראת ה' בתחלתם. ערב ובבקר וצהרים תפלתם. דברי אלהים חידותם. חכמה ובונה אהבתם. השגת האמת כל חפצם. לידע המושכלות כל תאותם. למען יחכמו באחריתם. עוסקים במקרא ובמשנה, בכל יום ועונה. מרי שנה ושנה. וגם בהלכות חמורות. ובפסקי מצות התורות. ובהגרת מחודרות, עמוד אשדות עומד עליהם. וחכמתם תאיר פניהם. וארון ברית ה' נוסע לפניהם. זאת היתה מעלת החכמים, אשר היו בכל שלמים, וזכו לשני עולמים. על כן חברו בגמרא. כל הלכה חמורה, וכל אגדה מהודרה. וכל חידה מסותרה. וכל חכמה מפוארה וכל עצה נבחר, וכל שיחה ברורה. וכל מדה מעוטרה:

אני הצעיר

MTA KÖNYVTÁRA

Con licenza de i Superiori

אני הצעיר מצעירי התלמידים · הקטן מן השרידי · בחיותי
בבית עבדים · מצאתי החוראות והרינים · מסודרים
בכמה פנים · וכלים מכלים שוני · אין בחיבור שום דבר לרוע
עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · הראשונים וגם השניים · אין
ואלו דברי אלהים חיים · אבל עזבו המרגליות · המתוקים לכל
פיות · הבנוי לתלפיות · מפורדי בזויות · על כן העירוני רעיוני
בבשת פני · לשאת ברכה מאת י״י · לחבר דברי חכמי חרשים
אשר מצאתי במרחשים · אשר הם לכל דבר ראשים ולכל ענף
שרשים · והנחתי הדברים הנסתרים · אשר הם נבוהי והמורים
פשלי מדלגים על ההרים · ליחידים הראשים · לפתוח שערים
ואחזתי בדברים מסתקים · מחמדים גדולים וחזקים · חקים
ומשפטים צדיקים · וחלקתים לשבעה חלקי · וסדרתי כל חלק
בעצמו · כל אחד ואחד על טעמו · אשר ישכון במקומו · להיות
כל איש שורר בצלמו · ויהי קונה עולמו · למען יבינום היודעי
על פי י״נוסעים · ולא יהו עוד תועים · כצאן אשר אין להם
רועי · ולפי שחבורי זה יאור · לכל אשר חפץ באור · להבדיל
בין חשך לאור · קראתיו מנורת המאור · כתובים בו עניינים
ומלים · מאירים ככוכבי גלגלים · וכארזים וכחשמלים · דברים
גדולי וחזקים · מנופת צופים מתוקים · למלאת רעות הריקים
ולחת ערמה לפתאים · ושלימות למלאים · ולהחיי לב נדכאים
הוא בנוי מהכללים · להיות סיוע לגרולים · והמשכת לב לאוילים
והבטחות טובות למתחילים · ומכוא לשאינם יכולים · להכנים
לבם במהרה · במלחמתה של תורה · ובעומקה של הלכה
אשר היא מארץ ארוכה · ורחבה מני ים · למלאת כל מאויים ·
נותנת עצה לקטנים · ולנערים ולוקנים · ולשלמים ולריקנים ·
כארבע רוחות הונים · תוכחת לאנשים ולנשים · ושמיעת אזן
לחרשים · ואורה לעירים המסמשים · זה ספר המגלה · אשר
בה תוכחה מגולה · מנורת זהב כלה · להאיר תחן וכלה · ועל
ראשה גולה · להיות בו לסגולה · ושבעה נרותיה עליה · והאיר
אל עבר פניה · ששה קנים יוצאים מצדיה · באהל מועד מחוץ
לפרוכ · שבע נרו במערכת · כסדר זכבי לכת · הממונים לעשו
בכל מלאכת · כי נר מצוה ותורה ואהוה · ובשת וענוה · ותעוב
זאוה · וספות הרוה · ורחוק הדוה · והסר מערו · ועזוב משואה
וקרב לתשובה · ולשלום ואהבה · להאיר לילה ויום · ספי אל
נורא ואים · למצוא באחרית פדיום · ועל כן קראתי לחלוקים
גרוה מאירות ממעמקים · עד רום עבי שחקים · כי זה מעשה
המנורה · כלה והכ טהורה · ערוכה בכל ושמורה · זאת תועיל
ביום עכרה · למלט מכל צרה · וחלקתי כל נר לכללים · מהם
קטנים ומהם גדולים · בו יורדים ועולים · והכללים נחלקים
לחלקים · והחלקים לפרקים · מהם גסים ומהם דקים · למען
ירוץ כל קורא · ויהי לו למורה · גם ברכות יעטה מורה · ולא
יהיה סורר ומורה · ויהי לו לאזכרה · ללכת בדרך ישרה · בלב
נדכה ורוח נשברה · ולזכור תמיד הסדרים · אנה ואנה הם
מפורשים · כאשר אוהבים הפרושים · אשר דבר י״י הם חורשים
ולידע כלל המצות · בתיבות נשתוות · ועוגמן ושכרן · ויסודן
ועיקרן · וכלל הדברי ומעלותם · ותגמולם באחרית · וכוונתם
ותקונם · וטעמם והנאתם · ואיך יוצאים מספק הספוקי · כאשר
דרשום המעתיקי · הם חכמי ישרי הצדיקים · ומעשי שאירעו
לאבותינו · ודברים שהיו בימי רבותינו · כאשר הם כתובים
במדרשינו · כי מהם תצא תורה · חכמה ועצה מפוארה · מוסר
ודרך ישרה · שיבור לו האדם · אעפ שהוא בשר ודם · אם
ידרוש מחמדם · ואם ידריך במעמדם כי זה כל האדם · ואעפי
שהחבורים אשר היו לפני · וכל אשר לא ראו עיני · מהרינים
והחוראות · המפוורים בכל פאות · הם שלמים ומפוארים ·

מדברים

מדברים ברים וישרים · אין למעלה מהם · ואין מוסיף עליהם ·
כיון שהתחלתי לדב · והסכמתי לחבר · בדברי מדרש ואגדתא
לא טוב להניח שמעתא · צועקת עלי · ומתרעמת על מעללי ·
שאם ענין זה החבור · הוא טוב לדרוש בצבור · לפתוח בו
הנבוכים · ולהיישיר להם הדרכים · וללמוד כללי הדברים ·
להבין לבות נמהרי · ולידע במצות הדרן · וגדולתם ומתן שכרם
ומצות השמעיות · וכוונות השכליות · גם צריך לידע התורניות
והמצות המעשיו · ולידע פרטי הדברי · ללמד ולאשר העוברי
ודרך עשייתן וסדר הנחתן · ואסורן והתירן · וחיובן ופיטורן ·
ומתכונתם ושעורם · ולהוציאם מעיקרם · ומיסודם והדרם ·
ממשניות התנאים · ומימרות האמוראים · הראשוני והאחרוני ·
ומביאורי הגאונים על כן בקוצר דעתי · ובחולשת השגת כחי ·
כמאסף אחרי הקצירי · וכמלקט אחרי הבצירי · נכספתי לחבר
בזה · גם זה לעומת זה · סדרתיהו על הדברות · אשר הם אמרו
טהורות · הכתובים על הלוחות · מכתב אלהי הרוחות · וחלקתי
כל דבור למאמרים · היוצאים מעשרת הדברים · וכל מאמר
להלכות · מהם קצרות · ומהם ארוכות · שיהיו כסדר ערוכות
מדברי משנה וגמר · אשר בם כל הלכ ברורה · בכלי וירושלמי
ביחד · לחבר אחר אל אח · אומר דבר בשם אומרו · ובאי זה
מקום דברו · באי זה פי ומסכתא · של כל שמעתא ושמעתא
כל דבר בעינו · וכל ענין באופנו · ולפי שההלכות הם חמורות
לידע מהם הגזירות · ופסקי הענינים · אשר הם מכמה פנים ·
אכתוב רעות הגאוני · ופירושי הפרשני · אותם שראיתי ואזכה
לראות · בימים שעברו ובאות · דברי התלמו לפני · והביאוהי
סביב חונים · משני עבריהם · מזה ומזה כתובים הם · וקראתיו
ארון העדות · לשום לי עדות · לזכרון בין עיני · להיות תמיד
נגד פני · במה שצרי בזמנינו · עתה בעונותינו · שחרב מקדשינו
עד שיבוא מושיענו · במהרה בימינו · וחלק ממנו הגדלתיהו ·
ושלחן הפנים קראתיהו · לשנים עשר פנים חלקתיהו · ומים
התלמו משיתיהו · לסדר בו סדר ברכות · הקצרות והארוכו ·
והתפלות הצריכות · כפי התלמוד ערוכות · וכסדר ההלכות ·
להודות בם ליוצרנו · ולפאר בם לבוראנו · ולהלל בם למלכנו
ולבקש בם כל צרכינו · ולבר על כל הנאותינו · שתם בית שער
לכל בנין · סבוא לכל ענין · ושלימו לכל מבין · שלשה כתרים
הם · שאין כלי שרת עליהם · והשכינה עולה על גביהם · כתר
שלחן · וכתר מנורה · וכתר ארון התורה · ואבנה המנורה
בראשונה · שהיא מבוא לאמצעית ולאחרונה · על כן נדיבי
עמים · המתאוים למטעמי · חרלו לכם מן הרעמים אשר על
ההרים הרמים · והאירו עיניכם במאורות · אשר יאירו שבעה
הנרות · ובביאור הלוחו הגבוהים · כתובים באצבע אלהים ולכי
לחמו בלחמי · כל אנשי שלומי · ושתו ביין מסכתי · בשלחן
אשר ערכתי · לסדר לו לחם הפני לפני · בשלחן אשר לפני י״

הקדמה למנורה

גרסינן במסכת שבת פרק רבי עקיבא דף פח אמר רבי
יוחנן מאי דכתיב ״יחן אומר המבשרות צבא רב
כל דבור ודבור שיצא מפי הגבה נתחלק לשבעים לשון · חנא
דבי רבי ישמעאל הלא כה דברי כאש נאם י״ וכפטיש יפוצץ
סלע · מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף דברי תורה
מתחלקין לכמה פנים · וגרסינן במסכת עירובין פ עושין פסים
דף כא קוצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד
שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ של תורה תלי תלים של הלכות
וקצת מאלו הפנים הם אשר מפורשין בהלכו שנכתבו על פרטי

המצות והדינים וכיצד ינהגו בהם ואעפ"י שלא נכתבו בתורה
שבכתב בביאור ניתנו על פה למשה רבינו ע"ה כדגרסינן בפרק
כיצד מעברין במסכת עירובין דף נ"ד ת"ר כיצד סדר המשנה
משה למד תורה מפי הגבורה ונכנס אהרן ושנה לו משה פרקו
נסתלק אהרן וישב לשמאל משה ונכנסו בניו ושנה להם משה
פרקן נסתלקו בניו אלעזר וישב לימין משה ואיתמר יושב
לשמאל אהרן ר' יהודה אומר לעולם אהרן יושב לימין משה
ונכנסו זקנים ושנה להם משה פרקן נסתלקו זקנים ונכנסו כל
העם ושנה להם משה פרקן נמצא ביד אהרן ד' וביד בניו ג'
וביד זקני ב' וביד כל העם א' נסתלק משה ושנה להם אהרן
פרקן נסתלק אהרן ושנו להם בניו פרקן נסתלקו בניו ושנו
להם זקנים פרקן נמצא ביד כל אחד ואחד ד' מכאן אמר ר'
עקיבא חייב אדם לשנות לתלמידיו פעמים הרבה ומה אהרן ששמע
מפי משה ומשה מפי הגבורה ד' הדיוט מפי הדיוט עאכו' אמר
רבי עקיבא מניין שחייב אדם לשנות לתלמידיו עד שילמד שנ'
ולמדה את בני ישראל ומניין שחייב עד שתהא סדורה בפיו
הל שימה בפיהם וכו' ולי עיילו כולהו ולילפו מפשה' כדי
להלוק כבוד לאהרן וכבוד לבניו וכבוד לזקנים וכו' משה כיון
דמפי הגבורה גמר מסתיע ליה מילתא' ובא כל הקבלה הזאת
מפה אל פה עד שנכתבה באורך זמן כדי שלא תשכח מפי ישראל
במשניו ובברייתות ותוספתות ובספרי וספרי ובגמרא היהושלמי
והבבלי עד שנגמר ההלמוד' והקדמונים אף על פי שהיה להם
בקבלה עניני המצות והדינים חשתדלו להוציאם מכח הפסוקים
בפי' או בא"ג מדות' או באמרם וקרא אסמכתא בעלמא ואין
דרשות לשון ארם להרהר אחריהם כדכתיב לא תסור וגו' והפני
האחרים שהתורה נדרשת בהם אינם נראים בפשטי הפסוקים
בפירוש' וכשרעת רבותינו היתה נוחה לדבר בהם ולהוציאם
מכח הפסוק היו דורשים הפסוק בענין נוטה חוץ מהפשט הנראה
לנו לזכירה בעלמא כדי שיהא יותר שגור בפי התלמידים מכח
הדמיון או הסמני או הגימטרי או בכל ענין שהיו יכולין לדורשו
בשום אסמכתא בעלם והדבר הזה היה להם מקובל או מפורסם
או מושכל מטעם אחר' וכשהיו מפרשים שום פסוק בצד זה
היו אומרים דרש פלוני' וכ"ש כשהי' רצונם לדבר בכללי המצות
ובשכרם והכפתם ובעונשם ובפחדם היו מאריכי' לדבר בו עד
כלל לפי שהוא צורך גדול ויסוד האמונה לאיים לרשעי' שיסורו
מדרך רעה ולהבטיח להולכים בדרך טובה אולי יכנסו מיראה
לאהבה' ומכוונת קבול שכר יבאו לעשותם לשמה כשהיו בקיאים
האמת' וגם כן כשהיו מדברים בחכמות עליונות כשהיו בקיאים
רבי מהם כמו שאמרו על ריב"ז תלמיד קטן של הלל הזקן שלא
הניח דבר גדול ודבר קטן' דבר גדול מעשה מרכבה' דבר
קטן הויות דאביי ורבא' ובדבר גדול כזה היו מדברים בו כדמז
לאחכם ומבין מדעתו' וזהו שנקרא סתרי תורה' וכראות רב
אשי מחבר התלמוד בבלי את כל העניינים הגדולים כולו שהיו
להם על פה זולתי קצת דברים שהיו כתובים בזכירות ומפוזרים
בדפין ובעלים' כי כמו שהיה צריך לחבר השמעתות לביאור
המצות והדינין כך היה צריך לזכור חדרשות והמעשיו שאירעו
בזמני קדמונינו הראויים ללמוד מהם הלכות ומוסרים ומדות
ונסים והבטחות ועניינים גדולים הצריכי' לקיום האמונה וסתרים
רנים שהם שרשה ועיקרה חברם בין ההלכות ונקראים אגדות
כדי שלא ישכחו לעולם ועד' ויהיו זכרון לכל מעייניהם להבין
מהם כל מה שיוכל כפי כח שכלו' ולדורשם לישרא להדריכם
בדרך ישרה וקרויים אגדות והכל ניתן בקבלה כדגרס' בפסכ'
מגלה פר' הקורא קמא דף ט"ז ובדברי רבה ב"ע אמר ר' יוחנן
מ"ד ועליהם ככל הדברים מלמד שהראה הבה למשה בסיני
דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים' ומה שסופרים עתידין לחדש
ומאי הוא מקרא מגלה' ומצינו שהיו בקדמונינו תנאים שהיו
בקיאין בהלכות יותר מבאגדות' והיו אחרים בקיאין באגדות
יותר מבהלכות כדגרסינן בתגיגה פרק אין דורשין דף י"ד על
פסוק חזי חזית עד דלא כרסון וגו' תניא אחד לדין ואחר לצדקה
דברי רבי עקיבא' אלר' אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל
הגדות כלה מדברותיך ולך אצל נגעי ואהלות' לא אחד לכסא
ואי לשרפרף מלמד שאעפ"ש שהי' גדול הדור שאמרו עליו שהיה
מהר שנכנסו לפרדס והוא לבדו ונכנס בשלום ויצא בשלום ולא
היה בעיני חבריו בקי בהגדות' וגם כן גרסינן בסוף פרק כיסוי
הדם דף ז' אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון כל
מקום שאתה מוצא דברי ישל ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי
בהדר עשה אזניך כאפרכסת פי' כלי שעל הרחים שכופל ממנו הקמח
וגם כן האמורים היו חלוקי' בזה הענין כדגרסינן בפרק דברכות
דף י' רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פזי
בשמעתא והוה רגיל קמיה דר' יהושע בן לוי באגדתא אמ"ל
מר ברבי נפשי את' וכל קרבי את שם קדשו' אלבוא וראה
שלא כמדת הקבה מדת בו' אדם צר צורה ואין שבה קרבים
ובני מעים' והקבה צר צורה בתוך צורה ושב בה קרבים ובני
מעים' והיינו דאמרה תנא בתפלתה אין קדוש כי' כי אין בלתך
ואין צור כאלהינו' מאי ואין צור כאלהינו אפר רבי יהודה בר
מנשיא ואין צייר כאלהינו' מאי אין בלתך אר יהודה בר תקר
בלתך אלא בלותך' דאי בו מעשיו סבלין אותו והקבה סבלה
את מעשיו' אלא אנא הכי קאמינא לך' הני חסשה ברכי נפשי
את' כנגד מי אל כנגד הבה ונשמה הקבה מלא את העולם
כולו אף הנשמה מלאה את הגוף כולו' הקבה רואה ואינו
נראה כך הנשמה רואה ואינו נראית' הקבה זן את כל העולם
כלו אף הנשמה זנה את כל הגוף' הקבה טהור אף הנשמה
טהורה' הקבה יושב בחדרי חדרים כך הנשמה יושבת בחדרי
חדרים' תבא מי שיש בו ה' דברים הללו ושבח למי ש"ש בה'
דברים הללו' ללמדנו שבעל האגדה היה דורש על הפסוק
חוץ מפשטו עניינים מופלאים ונאים ומושבים במה שלא היה
דגיל בשמעתא' וגרסינן נמי בקמא בסוף פרק שור שנגח את
הפרה דף נ"ח שאל רבי חנינא בן עגול את רבי חייא בר אבא
כראיתא למטה בפ"א מהלק כבוד אב ואם' וגם כן גרסינן בסס'
קמא פרק הכונס צאן לדיר דף ס' ת"ב ר' אמי ורבי אסי קמידי
דרבי יצחק נפחא מר אמר לה לים לן מר מילי דאגדתא' ומר
אמר לה לים לן מר מילי דשמעתא פתח למיסר שמעתא ולא
שביק ליה דאגדתא' פתח למיסר אגדתא ולא שביק ליה
דשמעתא' אמר להם אמשול לכם משל להד לארם שיש לו
שתי נשים אחד ילדה ואחת זקנה' ילדה מלקטת לו לבנות' זקנה
מלקטת לו שחורות' נמצא מרח מכאן ומכאן' אמר להם
אימא לכו מילתא דשויא בתרייכי' כת"ב כי תצא אש ומצאה
קוצים' כי תצא מעצמה' שלם ישלם המבעיר את הבעירה
אמר הקבה אני הצתי אש בירושלם שנא' ויצא אש בציון ואני
עתיד לבנותה באש שנא' ואני אהיה לה חומת אש שנאמר שלם
ישלם המבעיר' אמר הקבה על לשלם בערה שבערתי'
בשמעתא פתח הכתוב בנזק סמוכו וסיים בנזק גופו' לומר
אשו משו חציו מלמד כי לשון הפסוק משמע מפשוטו שמעת
ומסורשו אגדתא' וגם כן גרסינן בפ"ק דתענית דף ה' רב נחמן
ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא' אלר' נחמן לימא לן מר מילי
דאגדתא אל הכי א"ר יוחנן אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה
לושט ויבא לידי סכנה' בתר סעודתא אל הכי א"ר יוחנן עקב
אגינוס לא מת' אמרן ליה וכי בכדי ספרו ספריא וחנטו חנטיא'

אמר להו מקרא אני דורש ואתה אל תירא עבדי יעקב ול תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב וגו׳ מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיי אף הוא בחיים׳ אמר רב יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרי פי רופא סכנת וכו׳ אל רב נחמן אנא אמינא ולא איכפת לי אל כי קאמינא ביודעה ומכירה קאמינא כי הוו מיפטרי מהדדי אל לי׳ברכן מר אל אמשול לך משל להד לארם שהיה מהלך במדבר והיה רעב וצמא ועיף׳ ומצא אילן גדול שפירותיו מתוקין וצלו נאה ואמת המים עובר׳ תחתיו׳ אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו ונח מיגיעתו וכשבקש לילך אל אילן כמה אברכך אם אומר שיהיו פירותיך מתוקים הרי פירותיך מתוקים׳ שיהא צלך נאה הרי צלך נאה שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עובר׳ תחתיך אל יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך׳ אף אתה כמה אברכך אם בתורה הרי תורה׳ אם בעושר הרי עושר׳ אם בבנים הרי בנים׳ אלא יהי רצון שיהיו צאצאי׳ מעיך כמותך ודעת העם היה מיושבת בימי שרורש באגרה יותר מימי שרורש בשמעתא׳ כדגרסינן בסוטה פרק אלו נאמרין דף מ׳ רבי אבהו ור׳ חייא בר אבא איקלעו לההוא אתרא ר׳ חייא בר אבא דריש בשמעתא ור׳ אבהו דריש אגדתא׳ שבקו כולי עלמא לר׳ חייא בר אבא ואתו לקמיה דרבי אבהו תלש דעתיה׳ אל רבי אבהו אמשול לכם למה לשני בני אדם שנכנסו לעיר אחר א׳ סוכר מיני סרקית פי׳ מקטיר קים ואחר מוכר אבנים טובות ומרגליות אצל מי קופצים לא אל מי שמוכר מיני סירקית׳ כל יומא הוה אזיל ר׳ חייא בר אבא ומלוי בהדיה ר׳ אבהו עד כבא דאשפיזיה משום יקרא דר׳ קיסר׳ ההוא יומא אלוייה ר׳ אבהו לר׳ חייא בר אבא׳ ואפילו הכי לא אתוהב דעתיה מיניה׳ וגרסינן נמי בסוף גדה דף סט תנו רבנן ב׳ דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר׳ יהושע בן חנניא׳ שלשה דברים חכמה שלשה דברים הגדה ובו׳ ואף על פי שדעת בני הדור קצרה מלהבין בחבור׳ חכתובי׳ וכל שכן לחבר אחרים׳ כדגרסינן בסכת עירובין ראש פרק ביצד מעברין דף נג׳ ואמר ר׳ יוחנן לבן של ראשוני׳ כפתחו של אולם כ׳ אמה ושל אחרוני׳ כפתחו של היכל׳ אמות מאן ראשונים רבי עקיבא ואחרונים ר׳ אלעזר בן שמוע׳ איכא דאמרי ראשונים ר׳ אלעזר בן שמוע ואחרונים רבי אושעיא ברבי׳ ואנו כמלא נקב מחט סדקית׳ אמר אביי׳ ואנן כשיכתא לגודא לגמר׳ כיתד זו מכונסין אותו בכותל נקוב נר וכנים מקוקין אמר רבא ואנן כאצבע בקרא לסברא׳ כלומר כשאנו מעמידים אותו בשעה קשה אם ר׳ אשי ואנן כאצבע בבירא לשכחה כלומר כשם שמעמידים אותו ליכנס בתי הכנסיות כך מעמידין אותו לשכוח ולמכך׳ והאחרון מהם שה׳ רב אשי׳ ובני זמנו אמרו זה מרוב עיונותיו׳ וכל שכן אנחנו שבעוונותינו החכמ׳ רחוקה ממנו והבינה והדעת אפסו׳ הזכרון נשכח כמת מלב השכחה מהדה לבוא׳ בזה נכנס ובזה יוצא בטרם תחיל ילדה׳ קורות הזמן מונעו אותנו מלישב לקרו׳ חדלו מלמדים בישראל חדלו׳ ותהי השקידה נעדרת כל אדם רעב למאכל וצמא ליין׳ ולא לשמוע את הבר׳ כלם מניחי חיי עולם ועוסקי בחיי שעה׳ מיגיעים כל ימיהם לאסוף הון לאחרים׳ ואולי לנושא בנתו׳ ואינם מוציאים מעט ממנו להכין צרה לדרך׳ על כן בראותי עצלו בני אדם מלעיין בחבורים הגדולי׳ שכתובים בם פרטי כל ענין ומלחפש אחר האגדות המפוזרות בתלמודינו ומדרשי׳ אחרים המתוק׳ לחכי העמלים׳ ולהעיר לבות הישנים ולהביאם לחסות תחת כנפי השכינה׳ ומתוך שלא לשם באים לשמה׳ על כן לקחתי מהמצות הכללים ומהאגדות והמדרש׳ הדברים שיותר מועילים לקצר הדרך למפולפלים ולהישיר לבות האוילי׳ ולמול קושי לב הערלים והנחתי מסודר כל אחד במקומו

במקומו כל תנא ואמורא בשמו על ענייניו ועל עצמו׳ ועל זה נאמר מילתא דשויא בתריכו בשמעתא ובאגדתא׳ כתב רב שרירא גאון ז׳ל במגלת סתריו על ענין האגדות הני מלי דנפקי מפסוקי ומקרו מדרש ואגדה אומדנא נינהו׳ ואמרו עליו כי דבר זה על קצת מהמדרשות שאמרו האחרונים כגון ר׳ תנחומא ור׳ אושעיא ועל דברי מעתים מדברי אגדה שבתלמו׳ שכתובים באומר כגון מה שאמרו בראש פרק הזורק בפסכת שבת דף צז׳ תנו רבנן מקושש זה צלפחד וכו׳ והדומים להם׳ אבל רובם הם סודות וחכמות עליונות ומוסרים ומדות טובות והנהגות בני אדם ותיקון הגוף והנפש׳ ואין ראוי להניח הרוב בשביל המיעוט׳ כי גם גופי התורה הנדרשים ב׳ג מדות ויש בהם דברי יחיד ודעות שהוא דבר ברור שאין הלכה כמותם ונכתבו להוציא האמרי מתוכם׳ וכבר נשאל מרבינו האי גאון ז׳ל מה חפרש יש בין המדרש והאגדה הכתובים בתלמו׳ ובין הכתובים חוץ לתלמו׳ והשיב כל מה שנקבע בתלמו׳ הוא מחוור ממה שלא נקבע בו׳ על כן במדרשות שאינם כתובים בתלמו׳ אחזתי מהם דברים מעטים הצריכים יותר לכוונת החכור ובמדרש שמצאתי כתוב בתלמו׳ אחותי ולא ארפנו׳ וזולתי מדברי מעטים שלא ראיתי תועלת להזכיר בחבור זה כפי כוונתו שהי׳ להועיל לכל המעיין בו׳ ולפי שנמשלו דברי התלמו׳ בכנוי לחם ודברי האגדה בכנוי מים׳ כדגרסינן פרק אין דורשין דף י״ד כי אתא רב דימי אמר כל משקין לחם אלו בעלי תלמו׳ וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים׳ וכמו שהאדם במזונו צריך פעמים ביום לחם והרבה פעמים המים לקיום גופו בבריאות׳ גם לקיום הנפש צריך מעניני המצות בזמני׳ רועים׳ ומעניני האגדו׳ בכל עת לפי שהם צריכין לשניה להתמיר הנפש ולקיום הגוף׳ וגם דברי אגדה צריכין להמשיך לבו של אדם לכל עצה טובה׳ כדגרסינן בפסכת שבת פרק רבי עקיבא דף פ״ח׳ אומר בתהלה פי׳ ענשה דכתיב וישב משה דברי׳ שמשבין דעתו של אדם פי׳ משכונאין מלקבלה כתו׳ וילך שכם׳ ולבסוף פי׳ מתן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה׳ וכן דרשו במדרש תלים מזמור כח לדוד אליך י״ אקרא נפסוק כי לא יבינו אל פעולות י״ וגומר ר׳ יהושע אומר אלו האגדות ליפרע שנקראו פעולות י״׳ וכל מי שאינו מעיין כם לישכם ולדרשם נאמר עליו פסוק זה׳ וגם כן בספרי פרשת עקב תשמעון דרשו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם מקרא׳ כי על כל מוצא פי׳ אלו הלכות ואגדות ושם נאמר רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם למור אגרה שמתוך כך אתה מכירו ותדבק בדרכיו׳ וגם בספרי פרשת האזינו ירכיבהו על במותי ארץ זו תורה שנאמ׳ קנני ראשית דרכו וגומר׳ ויאכל תנובו׳ שדי זו מקרא׳ וינקהו דבש מסלע זו משנה׳ ושמן מחלמיש צור זו תלמו׳ חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים אלו קו׳ ונש׳ וירין ותשובות׳ עם חלב כליות חטה זו הלכות שהם גופי מקרא׳ ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכין לבו של אדם כיין׳ ודרשו בפ׳ דבתרא דף ט׳ על רוקח צרקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד׳ ריב״ל אומר זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר׳ בעלי הגדה׳ בעלי חכמה דכתיב ימצא חיים׳ (וכתיב נבי חכמה כי מוצאי מצא חיים) בעלי עושר דכתיב צדקה׳ בעלי הגדה׳ דכתיב וכבוד כתיב הכא וכבוד וכתיב התם כבוד חכמים ינחלו׳ הא למדת שכבוד החכמים והדרם היא ידיעת האגדות ועוד כי ידריכו בהם להמון׳ ומושכים את לבם לדרך ישרה ויכבדום כולם על כן אמרו בבתר׳ פרקמי שמתין דף קמה תנו רבנן עתיר נכסין׳ עתיר פומי׳ עוסל בנלוי׳ זהו בעלי אגדות סלקא נמכים׳ עתיר סלעין פי׳ עולקני׳ עתיר תקוע פי׳ נתיס ונ׳ שמן זהו בעלי פלפול

עתיר

עתיר משה פ׳ לכך הקפיד לשלוח ידו בהם: עתיר כסם, דכך
משכיחין לשונך כאן כמו כאן עמדי זהו בעל שמועות, הכל צריכין
למרי השיחה, ומאי ניהו גמרא לפי שהכל הוא מצוי בתלמוד
ולפי שההגדות הם מפוזרות בתלמוד ועל ענין אחר נכתב קצתן
במקום אחר וקצתן במקום אחר ויגעים בני אדם מלבקשן בכל
מקומות, ויש ענין שכתוב אות באות בב׳ או בג׳ מקומות באחד
לגופיה ובאחרי׳ אינב גרגא, וגם יש דברים נאים וצריכין לתיקון
האדם שהם כתובים במדרשים אחרים שהוא יותר נאות כפי
שכחת הזמן לסדרם על ענינים ולחביאם במקומם כפי צורכם.
עכ׳ מלאני לבי לתת חלק אחד מאותו הזמן שער הגדה היתי
מתעסק בטרדות העולם להגות בדבר הזה שיהא קרבן בערי
מכל ימי ביטולי כיון שהוא מקבל קרבן מנחת קמח בקרבן פר.
אחר המרבה ואחד המסעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים והוא
ירע כוונתי כי לא חברתי חבור זה להתגדל ולא לקנות שם אלא
כדי שיהא לזכרון בין עיני להגות בו ולחקור עליו ממה שאוכל
בקיצור דעתי כעור המסמש בדברים הנעלמים הכתובים בו.
וגם לעיין בו בקיצור ובלי עמל כשאצטרך להגיש ברבים. ואם
אשיג שום כוונה שיסבול הענין ושיתבאר הדבר יותר קרוב אל
הדעת אפרשנו, ומה שלא אפרש מבפנים אכתבנו בצד הדף
וארשום בו גל, ובדברים שאמצ׳בו דעת מבואר משום פַּרְשֵׁן
גכ אכתבנו וארשום יא, ובדבר שאראה שצריך לכתוב בו
להבין לשון הענין פ׳ רבינו שלמה ארשום בו פה ומי שיבעני
לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות:

גרסינן בפ׳ק דע׳ז דף יט מבריז רבי אליכסנדרי ואמר מאן
אמרו לזה הב לנו חיי בעי חיי. אתו ל׳ע גביה אמר להם מי האיש החפץ
חיים אוהב ימים לראות טוב וגומר, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר
מרע ועשה טוב וגו׳ בא ללמדנו שחיי העולם תלואים באלו הג׳
עיקרים. הא׳ סור מרע, כי לפי שראשית תאות האדם היא
לחשוא כאשר רמז הכתוב באמרו לפתח חטאת רובץ וכל
האיברים נמשכים אחר הדברים שהם חלי הנפש ע׳כ היסור
הראשון הוא סור מרע. והעיקר הב׳ להרגיל בטוב כי אף על פי
שיסור מרע אם לא ידבק בטובה האמיתית ישאר כבהם שאינו
חוטאת ואינה צודקת ע׳כ חוצרך לומר ועשה טוב. והעיקר הג׳
לבקש שלום שאף על פי שיעשה טוב הוא לבדו לו, ולפי
שהאדם מְדֻיָּנִי בטבע צריך לרדוף אחר בקשת שלום וענוה כדי
שיהא

סימנים

הנר הראשון

שלא ירדוף אחר המותרות ונחלק לשלשה כללים

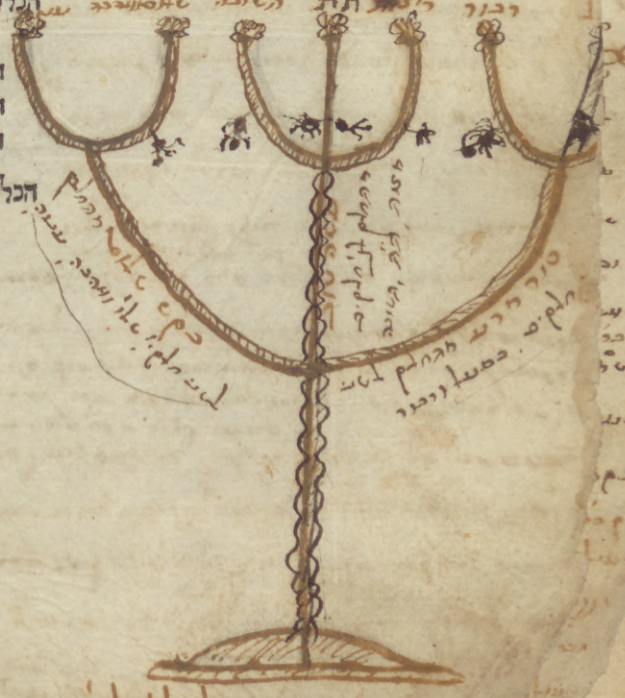
הכלל הראשון הקנאה ומתחלקת לשני חלקים דף ח

החלק הראשון עונשה בעולם הזה ויש בו שבעה פרקים
החלק השני עונשה בעולם הבא ויש בו שני פרקים

הכלל השני התאוה ויש בו שלשה חלקים דף יב

החלק הראשון בעושר ויש בו ששה פרקים
החלק השני בעדונין ויש בו שני פרקים
החלק השלישי במשגל ויש בו שבעה פרקים

הכלל השלישי הכבוד ויש בו שני חלקים דף יו
החלק

שיהא שלם בכל, ויסייע לקיום אנשי המציאות עכ׳ הוסיף לומר
בקש שלום ורודפהו. והעיקר הראשון שהוא סור מרע מתחלק
לשני חלקים. הראשון בפועל שמתאוה תחלה, והשני בדבור
כמו שהקדים לומר נצור לשונך מרע. והעיקר השני שהוא
ועשה טוב מתחלק לשלשה חלקים, הראשון בקיום המצות
שהוא מעלות המדות שצריכין לתנוך ולתיקון הגוף, והשני
בהלמוד תורה להשיג האמת שהוא מעלות השכליות, והשלישי
בדרכי תשובה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא
שכן יתחייב טבע המציאות. ועל כן צריך לחזור בתשובה.
והעיקר השלישי שהוא בקש שלום מתחלק לשני חלקים,
הראשון בדרכי שלום ואהבה. והשני בדרכי הענוה כי בזה
ימצא שלום עם כל אדם ויהיה שלום וענו. ונמצא שהם שבעה
חלקים ומהשלשׁ עקרים הם מתחלקים שהם שבעה נרות המנורה
הששה מהצדדים הם תפארה להאיר אל מול פני המנורה
לאמצעית שהוא תלמוד תורה, אשר היא כחמה ברה, והיא
באמצע לשבעה כוכבי אורה, ועל אלו הג׳ עקרים שהם יסוד
של עולם העולם קיים כדגרסינן בסוף פ׳ק דאבות דף ו רשב׳ג
אומ׳ על ג׳ דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום
הדין הוא קיום לבטל הרע וליסר את עושהו, זה עקר האחר
שהוא סור מרע. האמת הוא הטוב האמיתי כי אין טוב בעולם
הזה שלא יהא בו רע אלא זה כי נרמז במלת אמת ברית שלש
אותיות ראשונה ואמצעית ואחרונה הרומזות למצוה שוה חנוך
הראשון הצריך לנער. ולתורה שהיא אמצעית כשידע דרכי
האל. ולתשובה שהיא בסוף אם יחטא וזהו אמתת העולם
וטובו וקיומו וחותמו של הקבה השלום הוא רדיפת שלום ואהב׳
ואין בכל המצות אשר יחוייב אדם לרדוף כל כך אחריהם כמו
בשביל השלום, וזהו השלום קיום בני אדם ותתיסת ברכת
כהנים והיא אחרית טוב לגוף האדם כשיפטר מן העולם הזה
בשלום ויזכה שיאמרו לו מלאכי שלום שלום בואך. כדכתיב
יבוא שלום ינוחו על משכבותם. ועל אלו השלשה עקרים
שהם שני צידי המנורה ואמצעיתה מסודרים אלו
השבעה נרות עם כלליהם וחלקיה ופרקיה שהם
כל כלי המנורה כלה מקשה אחת זהב טהור
מזוקק שבעתים, אל מול פני המנורה
יאירו שבעת הנרות:

סימנים

החלק הראשון ברבנות ויש בו שני פרקים
החלק השני בשלטנות ויש בו פרק אחר

הנר השני

שלא יפעור פיו בדבור מגוול ונחלק לעשרה כללים

הכלל הראשון שלא ישב במושבי ליצים ויש בו שני חלקים
דף יט
החלק הראשון בדברי ליצנות ויש בו שני פרקים
החלק השני במלעיג על דברי חכמים ויש בו שני פרקים

הכלל השני שלא ידבר שקר ויש בו שני חלקים
דף כ
החלק הראשון בדברים בעלמא ויש בו שלשה פרקים
החלק השני בשבועות ונדרים ויש בו ששה פרקים
הכלל

הכלל השלישי שלא יחניף ויש בו שני חלקים
דף כב
החלק האחר בדברי חנופה ויש בו שני פרקים
החלק השני באונאת דברים ויש בו שני פרקים

הכלל הרביעי שלא יספר לשון הרע ויש בו שלשה חלקים
דף כג
החלק הראשון במה שיש בו ויש בזה שלשה פרקים
החלק השני במה שאין בו ויש בזה ארבעה פרקים
החלק השלישי בגבלות הפה ויש בו שני פרקים

הכלל החמשי שלא ילבין פני חבירו ברבים ויש בו שני חלקים
דף כו
החלק הראשון בדבר קל ויש בו פרק אחר
החלק השני בדבר חמור ויש בו פרק אחר

הכלל הששי שלא ישיח בשיחת כסילים ויש בו שני חלקים
דף כו
החלק הראשון בשיחה בטילה ויש בו פרק אחר
החלק השני בשיחה האסורה וש בו פרק אחר

הכלל השביעי שלא יחזיק במחלוקת ויש בו שני חלקים
דף כז
החלק הראשון במילי דעלמא ויש בו שלשה פרקים
החלק השני בדברי תורה ויש בו שני פרקים

הכלל השמיני שלא ימלא שחוק פיו ויש בו שני חלקים
דף כט
החלק הראשון בכובד ראש ויש בו שני פרקים
החלק השני על הרבן הבית ויש בו שני פרקים

הכלל התשיעי שלא יזכור שם שם לבטלה ויש בו שני חלקים
שם
החלק הראשון בדברי הבאי ויש בו פרק אחד
החלק השני בברכה לבטלה ויש בו פרק אחד

הכלל העשירי שלא ידבר בדברי הלול השם ויש בו שני חלקים
דף ל
החלק הראשון בדברי גידוף ויש בו שלשה פרקים
החלק השני בדברי כישוף ויש בו שני פרקים

הנר השלישי

לקיים המצות ונחלק לעשרה כללים

הכלל הראשון למול הזכרים ונחלק לשני חלקים
דף לב
החלק הראשון בגודל ענינה ויש בו שלשה פרקים
החלק השני בשמחת ויש בו שני פרקים

הכלל השני לגדל את הבן ויש בו שני חלקים
דף לד
החלק הראשון בדברים שיש לעשות לבנו ויש בו ד פרקים
החלק השני לבן חבירו ויש בו שלשה פרקים

הכלל

הכלל השלישי להתפלל ויש בו ששה חלקים
דף לז
החלק הראשון בדברי התפלה ויש בו עשרים וחמשה פרקים
החלק השני בכית התפלה ויש בו שלשה פרקים
החלק השלישי בענין הברכות ויש בו ארבעה פרקים
החלק הרביעי במצות ציצית ויש בו שלשה פרקים
החלק החמישי בקדושת תפילין ויש בו שלשה פרקים
החלק הששי בגדולת ספר תורה ויש בו שני פרקים

הכלל הרביעי לכבד המועדים ויש בו שבעה חלקים
דף מח
החלק הראשון בראש חדש ויש בו שני פרקים
החלק השני בימי חנוכה ויש בו שני פרקים
החלק השלישי בשמחת פורים ויש בו שלשה פרקים
החלק הרביעי בחג המצות ויש בו חמשה פרקים
החלק החמישי בחג השבועות ויש בו שלשה פרקים
החלק הששי בחג הסוכות ויש בו תשעה פרקים
ובפרק התשיעי יש בו ענינים בכלל
החלק השביעי בכבוד שבת ויש בו שבעה פרקים

הכלל החמישי בכיבוד אב ואם ויש בו שני חלקים
דף נח
החלק הראשון בכיבוד ומורא אב ואם ויש בו שני פרקים
החלק השני בענין איכותו ויש בו שני פרקים

הכלל הששי לישא אשה ויש בו ששה חלקים
דף נט
החלק הראשון בזמן הראוי לזווג ויש בו שני פרקים
החלק השני באיכות הזיווג ויש בו חמשה פרקים
החלק השלישי בימי הזיווג ויש בו שני פרקים
החלק הרביעי בהנהגתם ביחד ויש בו שני פרקים
החלק החמשי באיכות החבור ויש בו ארבעה פרקים
החלק הששי בקדושת החבור ויש בו חמשה פרקים

הכלל השביעי לעשות צדקה ויש בו שלשה חלקים
דף סה
החלק הראשון הכנסת אורחים ויש בו שלשה פרקים
החלק השני פרנסת עניים ויש בו חמשה עשר פרקים
החלק השלישי בגבית הצדקה וסדר חלוקה ויש בו ב פרקים

הכלל השמיני לגמול חסד ויש בו חמשה חלקים
דף ע
החלק הראשון שמחת חתנים ויש בו שני פרקים
החלק השני ביקור חולים ויש בו שני פרקים
החלק השלישי הלוות למתים והספדם ובו שבעה פרקים
החלק הרביעי לנחם אבלים ובו ארבעה פרקים
החלק החמישי גמילות חסדים עם כל אדם ובו שני פרקים

הכלל התשיעי לדון דין אמת ויש בו שלשה חלקים
דף עה
החלק הראשון בגדולת המשפט ויש בו שלשה פרקים
החלק השני באיכות המשפט ויש בו שלשה פרקים
החלק השלישי בשכר המשפט ויש בו שני פרקים

הכלל

הכלל העשירי לרדוף אחר המצות ויש בו שני חלקים
דף ע׳
החלק הראשון בהדרן ויש בו ארבעה פרקים
החלק השני בשכרן ובו שלשה פרקים

הנר הרביעי

על ענין תלמוד תורה ויש בו ארבעה כללים

הכלל הראשון לקבוע עתים לתורה ויש בו שלשה חלקים
דף ע״ט
החלק הראשון בסדר לימודה ויש בו שבעה פרקים
החלק חשני בגודל מעלתה ויש בו שלשה פרקים
החלק השלישי בהנהגת לומדי התור׳ ויש בו ארבעה פרק׳

הכלל השני בגודל שכרה ובו שלשה חלקים
דף פ״ג
החלק הראשון בעולם הזה ויש בו שלשה פרקים
החלק השני בעולם הבא ובו ארבעה פרקים
החלק השלישי בתחיית המתים ויש בו שני פרקים

הכלל השלישי בפלפול החכמה ויש בו שלשה חלקים
דף פ״ז
החלק הראשון ביראה ויש בו שלשה פרקים
החלק השני באהבה ויש בו שני פרקים
החלק השלישי בומן הראוי ויש בו שני פרקים

הכלל הרביעי לכבד לומדי התורה ויש בו שני חלקים
דף פ״ט
החלק הראשון לחכמים ויש בו שני פרקים
החלק השני לרבותיו ויש בו שלשה פרקים

הנר החמישי

בדרכי התשובה ונחלק לשלשה כללים

הכלל הראשון כרבר תשובה ויש בו ארבעה חלקים
דף צ׳
החלק הראשון בחרטה ויש בו ארבעה פרקים
החלק השני בעזיבת החטא ובו ה׳פרקים
החלק השלישי ברברי הצומות ויש בו שלשה פרקים
החלק הרביעי בשכר התשובה ויש בו שני פרקים

הכלל השני בימי התשובה ויש בו שני חלקים
דף צ״ה
החלק הראשון ביום הדין ויש בו חמשה פרקים
החלק השני ביום הכפרה ויש בו שלשה פרקים

הכלל השלישי ביסורין הממרקין ויש בו שני חלקים
דף צ״ח
החלק הראשון ביסורי יחיר ויש בו ארבעה פרקים
החלק השני ביסורי רבים ויש בו ׳פרקים

הנר הששי

בדרכי שלום ואהבה ונחלק לשני כללים

הכלל הראשון בדרך ארץ ויש בו שני חלקים
דף ק״ו
החלק הראשון במה שראוי לכל אדם ובו שבעה פרקים
החלק השני בראוי לתלמיד חכם ויש בו שני פרקים

הכלל השני בדברי שלום ויש בו שני חלקים
דף ק״ב
החלק הראשון ברדיפה שלום ויש בו שלשה פרקים
החלק השני באהבת החברים ויש בו שלשה פרקים

הנר השביעי

על ענין הענוה ונחלק לשני כללים

הכלל הראשון בשפלות הרוח ויש בו שני חלקים
דף ק״ד
החלק הראשון בלב ויש בו שני פרקים
החלק השני בדבור ויש בו שני פרקים

הכלל השני בבושת הפנים ויש בו שני חלקים
דף קט״ו
החלק הראשון בצניעות ויש בו שני פרקים
החלק השני בביישנות ויש בו שני פרקים

בעזרת העונה בצרות · השם יוצר המאורו׳ · אנא׳ אלי הסברות בהעלותי את הנרות ׳ שיאירו׳ בחשכתי בארות · עד רום גלגל ערבות · ואם אאריך בכללי הדבר׳ אקצר בפרטים ובשעור׳ ובחיובים ובפטורים · ובחידודי סיני ועוקר הרים · כי כבר הם נזכרים ׳ בכל פסקים וחבורים · ובספרים אחרים · כי אין אנו צריכים להאריך בדיני הערכי׳ ואם יהיו בני אדם צריקים ׳ לא יהיו מתעסקים · לדון בחובות ונזקים ואם ישמרו שבת מכל מלאכה ׳ ואינם עמלים לידע ההלכה : ולדרוש על שיעור היציאות ׳ ולחקור על כל התלאות · וחיוב חטאת ועונות · ופשוע אבל אסור ודינו ׳ ואין לנו קרבנות גלא כר מתנות · אבל הכל דרוש וקבל שכר · ולא יהיה בך אל נכר וזכור את בוראך ׳ בימי בחורותי ׳ ולזה צריך שכל ובינה · ומוסר ובטחון ורננה · להכנס תחת כנפי השכינ׳ · על כן העירוני רעיוני מימי נעורי סקדמוני · וקראתי בשם י״י · זה השער ל״י · צדיקים יבאו בו · כחפארתו ובטנבו ׳ חכמים בו יתעדנו ׳ וחסידיך ירננו ׳ ודורשי האל ידרשוהו · ואוהבי תורה יהללוהו · את הכל ראיתי בימי הבלי ׳ לבי שמח בזה יותר מכל עמלי · מה טוב ומה נעים גורלי · אם אמרתי מטה רגלי · נקוצר רעתי ושכלי · חסדך י״י יסעדני · ובדרך אמת י״י ינחני · בנאות דשא ירביצני ׳ על מי מנוחות ינהלני :

בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך ·
גל עיני ואביטה נפלאות מהורתך ·
דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך ׳
הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי ·
טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי ·
חדי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי ׳

כלפם על ידי מסס כל כתריאל ויים ווסר 3ל
מחוקק לקק פרפנ ·

הכלל הא׳ קנאה · הכלל הב׳ תאוה · הכלל הג׳ הכבוד :

הקדמה לנר זה

שנינו במסכת אבות׳ בן זומא׳ אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם · כל אחת משלש פרות הללו הם מסבבות להפסיד אמונתו של אדם וממיתות אותו קודם זמנו · ושוררין אותו מן העולם הבא · כי המקנא בחברו הי׳ מדה מגונה וגם מרוע הלב כי דומה לו תמיד מה שלחברו הרבה ומה שלו מעט ובכל טובה שיבא לחברו הי׳ למקנא כעס וקנאה נמצא תמיד כועס במעשה השם ית׳ והקנאה גורמת הבצע ושנאת חנם וכל מדות רעות · ואין חיי חיים וגורם לעצמו חלאים רעים ונאמנים שנא׳ רקב עצמות קנאה · ובמסכת שבת סוף פרק שואל אדם חף מכל אלה פסו׳ זה לאחר פטירתו כל שיש קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין זכל שאין קנא׳ בלבו אין עצמותיו מרקיבין · ולא די שנורמת לו כל מדות רעות אלא שמוציאין אותו מן העולם קודם זמנו וכל המקנא בחברו חברו עולה וזה יורד כי כן מצינו בשאול שהיה מקנא בדוד בהרג שאול ומלך דוד · ומצינו במרדש מנין שאסור להתקנאות זה בזה שנ׳ כי לאויל יהרוג כעס ופותה תמית קנא׳ על הקנא׳ הרג שאול את נוב עיר הכהני׳ על הקנא׳ הלשינו הכשדים את חנניא מישאל ועזריה ונהפכה על יהם דכתי׳ גבריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל הימו שביבא דגורא · על הקנאה הלשינו הכשדי׳ את דניי׳ ועליה׳ נהפכה דכתי׳ ואמ׳ מלכא והיתיאו גובריא אלך די אכלו קרצוהי דניי׳ ולגוב אריותא רמו וגו׳ ולא מטו לארעית גובא עד די שליטו בהון אריותא וכל גרמיהו הדיקו · וכמה היתה המדה הזאת רעה בעיני משה עד שאמר ליהושע המקנא אתה לי · דברי הקנאה נחלקו׳ יש אדם שמקנא במי שהולך בדר׳ טובה לפי ששונא השם והעוסקין בעבודתו ועושין רצונו ואת היא הרעה שבכלם · ויש שאינו שונא הש׳ אבל לפי שאינו הולך בדרך ההי׳ אינו חפץ בה חברו לפי שלא יהיה טוב ממנו גם זה אינו עושה מעש׳ לפי שאינו אוהב ומתקרב לאוהביו · ויש מקנא בחברי׳ שהם חכמים יותר ממנו ובקנאתו בה׳ טורח ומוסיף על חכמתו ומרבה להטיב וללכת בדרך ישרה ואף ע׳פ שמדה זאת גורמת לו להטיב כמו שאו׳ קנאת סופר׳ תרבה חכמה טוב היה לו לעשות הראוי בנדבת לבו ומאהבה ובלב שלם מלעשותו בקנאת אדם · ועל זה אמר שלמה בחכמתו וראי׳ אני את כל עמל ואת כל כשרון המעש׳ כי הי׳ קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעו רוח ל׳ שגם עושי המצו׳ בכשרו׳ אם בקנאת אדם יעשנה זה הבל כנגד מי שעוש׳ אות׳ מאהבה · ויש מי שמקנא בחברי׳ העשירים לפי שהוא שונא הברי׳ ואינו חפץ שיהי׳ עשיר שום איש זולתו ואת הרע׳ שבכלם · ויש שמקנא בראות עשיר׳ גדולים ממנו ברצות שיהא גדול שבכלם

ה

שבכלם וזאת המד׳ תמיהנו קודם זמנו כי אפי׳ שירב בעושר כל היום יצא תמיד גדול ממנו ובזה ירקבו עצמותיו · וכבר אמ׳ אין אדם נפטר מן העול׳ וחצי תאותו בידו · ויש שמקנא להי׳ עשיר ואע׳פ שיהיו אחרים גדולי׳ ממנו ואין זאת הקנאה רעה כמו הראשונו׳ · ועל כל אלו הזהיר שלמה ואמ׳ אל יקנא לבך בחטאים כי אם וגו׳ כל שכל הקנאות הם רעות :

והתאוה היא מתחלקת ג׳ כ יש מתאוה למאכלים רעים אע למאכלי׳ נסים או לרבוי יינות או ללכת כל היום כמשתאות או להשתכר עם הריקי׳ וכל אלו התאות יסבבו לו חולי׳ רע׳ וממיתין אותו קודם זמנו כרכתי׳ תאות עצל תמיתנו ויש מתאוה לנשים ועא שלמה אל תתן לנשים חילך ׳ ויש מתאוה לכבוד ושררה ואינו משיגו ואפי׳ שיוכל להשיגו אולי תהיה סבה לטרדו מן העולם · וכל התאוו׳ הראוי׳ הם בחכמה מצד שהיא השגת האמת ושורש לעבודה הלהית · ואש דוד המלך ע״ה ״נגדך כל תאותי ר׳ל כל הנאותי׳ לא חיו׳ אלא ברברי׳ עבודתך ׳ וכן מצינו בשמו׳ הרמתי שלא היה רוצה ליהנות משום אדם בשום דבר כדגרסינן בפ׳ק דברכו׳ דף ׳ אמ׳ רבא אר׳ יצחק הרוצה ליהנות יהנה כישישע והרוצה שלא ליהנו׳ אל יהנה בשמו׳ הרמתי דכתי׳ ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ׳ אר׳ יוחנן כל מקו׳ שהלך לשם ביתו עמו ׳ וכן מצינו ברבי׳ הקדוש שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמ׳ רשע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפי׳ באצבע קטנה שלי ״ר מלפניך שיהא שלום מנוחתי ׳ יצתה בת קול ואמרה יבוא שלום ינוחו על משכבותם וגו׳ כראיתא בפסכת כתובו׳ פ׳ הנושא דף קנ׳ד דפ׳ב׳ע מחלק גמול חסד אכתוב מעשה זה כלו׳ בא ללמדנו שאע׳פ שהיה עשיר וגדול שלא רצה לקבל הנאה אלא לשם שמים ולבריאו׳ הגוף לקיום הנפש לעבוד הבורא ית׳ · וג׳כ מצינו בר׳ שרפון שנצטער כל ימיו לע׳י שנהנ׳ פעם א׳ על פקוח נפשן בעול׳ הזה בהשתמשו בכתרה של תורה כדא׳ת בפסכ׳ כלה פ׳ר יהודה ובפסכ׳ נדרים פ׳ קונם יין דף ס׳ב ׳ אבל כל הנטבע בקנא׳ בוערת על עושר אל על כבוד יבא להכנס בפכנות ובין כך ובין כך ירקבו עצמותיו והלהוט בתאוות יהלה ויפו׳ · ואם ידאג על עושר או על כבוד אם ישיגנו יקנאו בו בני אדם וישנאוהו או ילשינוהו ויהרגוהו · ועו׳כי מעולם לא ישבע עינו ולא יגיע לחצי הכבו׳ ש׳תאוה כי לעולם יראה אחר גדול ממנו עד שירד לבאר שחת כדאגדה ואנחה · ומוסף על זה יאבד עולמו הנצחי כי בקנאתו בהבלי העולם ירדוף אחריהם · ואם לא ימצאם בהיתר יבקשם באיסור ויגע כל ימיו בזה ׳ ואע׳פ שלא יבקש באיסור מכלה ימיו בהבלי העולם ׳ ולא יוכל להשיג בעמלו טובה הנצחית ונשאר בטל מן הדבר שנבר׳ בעבורו ׳ ולא די שזה ההבל אשר רץ בעבורו לא ימצאנו ומה שמבקש אין נותנים לו אלא שאפי׳ מה שבידו נוטלין הימנו שכן אירע לחוטא׳ם כדגרס׳ במסכת סוטה בפ׳ק ד׳ט · תר׳ סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה מה שבקש לא ניתן לה ומה שבידה נטלו מכנה וכו׳ מצינו בנחש הקדמוני שנתן עיניו במי שאין ראוי לומה שבקש לא ניתן לו ומה שבידו נטלו ממנו אמר הקב׳ה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה ועתה ארור אתה מכל הבהמה וגו׳ אני אמרתי לך בקומה זקופה עכשיו על גחונך תלך אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו עפר מאכל שנ׳ ועפר תאכל כל ימי חייך · הוא אמראהרונ אדם ושא חוה עכשיו ואיבה אשית וגו׳ · וכן מצינו בקין · ובקרח · ובלעם · ודואג · ואבשלו׳ · ואחיתופ׳ · ואדוניה · וגחזי׳ · ועוזיה והמן · שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם מה שבקשו לא נתנו להם ומה

שבידם נטלו מהם · וכן יארע לכל הדורות אחר תאותיו לא
ישיגם כרצונו ויפסיד עולמו התמידי · וכשיפטר מן העולם
הזה מה ידבר בעדו ומה ישתוין בעדו אזי לה לאותה בושה אוי
לה לאותה כלימה · כשיעמוד ביום הדין מה יאמר במה תוציא
ימיו בבקש הנאות ובביטול תורה · כי ראשית דינו של אדם
הוא על דברי תורה כדגרסינן בפרק קמא דסנהדרין דף ז׳
אמר רב חסנוי אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה
שנאמר פותר מים ראשית מדון ולפני התגלע וגו׳ · וזה נאמר
אפי׳ במי שלא נהנה באיסור אלא שנשאר בטל מן המצות ·
כ״ש אם בגודל קנאתו ולמלאו׳ תאוותיו וליטול שררה שאינ׳
ראויה לו נטבע בעבירות עד שנסתרד מן העולם הזה ומן העה״ב
כמו שמצינו שאירע לקרח דתן ואבירם שרדפו אחר ג׳ מדות
הללו קנאה ותאוה וכבוד עד שבאה להם בסבתם מיתה ד׳
משונה ונשארו חרפה לדורות הפך ממה שאירע לאהרן כי
לפי שלא קנא באחיו וזכה לחשן המשפט כדגרסינן במסכת
שבת פ״ר אליעזר דתולין דף קלט. אר שמלאי בשכר וראך
ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט על לבו, על כן כל
אשר יש לו עינים לראות יביט בבני אדם החסידים והעניים
ונמוכים יותר ממנו וינחם את לבו עמהם ויזדה לאל שעזרו
וזנתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש אפילו ליום או ליומים ולא
יאבד מה אוכל למחר אלא יבטח בבוראו כדגרסינן במס׳ סוטה
דף מ״ח פרק עגלה ערופה תניא ר׳ אליעזר או׳ כל מי שיש לו
פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה והיינו
דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב כי מי בזו ליום קטנות מי גרם
להם לצדיקים שיתבזבזו שלחנם לעולם הבא קטנות שהיתה
בהם שלא האמינו בהבה׳, ועכ אל יצר ביום מחר כי לא ידע
מה ילד יום וכ״ש אם חננו בוראו ביום שמה שהו׳ צריך לספוקו
שחייב להללו כל ימיו במה שחננו · ובנסים ובנפלאו׳ שעושה
עמו בכל יום ובכל שעה ומצילו ממאורע׳ קשות האפשריות
לבוא עליו · ואל יבקש בגדים מרוקמים וכלי כסף וסעודות
גסות אלא במה שצריך בהכרח לפרנסתו · ויש לו לאדם
היודע דעת ללמוד ממה שהיו נוהגים חסידים הראשוני׳ שהיו
מסתפקים בלחם צר ומים לחץ וקצתם שלא היו מוצאים זה
אלא מיגיע כפם כמו שאמרו על רב יוסף שהיה גדול הדור
במסכת נזיר ראש פרק מי שאחזו קורדיקוס דף ס״ו · רב יוסף
עסיק בכשורי׳ אמר רב יוסף גדולה מלאכה שמחממת את
בעליה וג״כ על הלל הזקן כדגרסינן במס׳ יומא פרק אמר להם
הממונה דף ל״ה · תר עני ועשיר שדיק ורשע באין לרין עני
אומרין לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר עני היה וטרוד
במזונותיו׳ אומרים לו כלום היית עני יותר מהלל הזקן · אמרו
עליו על הלל הזקן שבכל יום היה משתכר בטרפעיקא חציו
נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת ביתו פעם
אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש ליכנס
עלה ונתלה וישב על פי ארובה שישמע דברי תורה מפי
שמעיה ואבטליון אמרו שעש ותקופת טבת היה ירד עליו
השלג כל הלילה כיון שעלה עמוד השחר אמר שמעיה
לאבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל · הציצו
עיניהם וראו דמות ארם בארובה עליו ומצאו עליו רום שלשה
אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו והושיבוהו כנגד המדורה ·
אמרו ראוי זה לחלל עליו שבת לעשיר אומרים לו מפני מה
לא עסקת בתורה אם אמר עשיר הייתי וטרוד בנכסי הייתי
אומרין לו כלום היית עשיר מרבי אלעזר בן חרסום אמרו
עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עירות
ביבשה וכנגדן אלף ספינו׳ בים ולא הלך לראותם אלא יושב

ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה · פעם אחת מצאוהו עניים
ועשו בו אנגריא · אמר להם הניחוני שאני הולך ללמוד תורה
אמרו לו חייך רבי אלעזר בן חרסום אדעתינו אין אנו מניחים
אותך ולא אמר להם כלום · לרשע אומרין לו מפני מה לא
עסקת בתורה אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי · אומרי׳
לו כלום היית נאה יותר מיוסף אמרו על יוסף הצדיק שבכל
יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברי׳ ובגדי׳ שהלבישה
לו שחרית לא הלבישה לו ערבית ערבית לא הלבישה לו
שחרית אמרה לו השמע לי אמר לה לאו אמרה לו הריני
חובשך בבית האסורים · אמר לה מתיר אסורים · הריני
מסמא עיניך אל״י פוקח עורים · הריני כופף קומתך אל״י
זוקף כפופים · נתנה לו אלף ככר כסף ולא שכב לשכב
אצלה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בעה״ב · נמצא
הלל מחייב עניים ורבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירי׳ ·
ויוסף הצדיק מחייב הרשעים · ועל זה זכה הלל לעלות
לגדולה ולהיות נשיא ישראל · כדגרסינן בפסחים ראש פרק
אלו דברים דף ס״ו · תר הלכה זו נתעלמה מבני בתירא שפעם
אחת חל יו״ט להיות בשבת ושכחו ולא ידעו אם פסח דוחה
את השבת אם לאו · אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח
דוחה את השבת אם לאו אמרו להם אדם אחד יש כאן
שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור
שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו
שלחו וקראו לו ואמרו כלום אתה יודע אם פסח דוחה את
השבת אם לאו אמר להם וכי פסח אחד יש לנו שדוחה את
השבת הלא יותר ממאתים פסח בשנה שדוחי את השבת ·
אמרו לו מנין לך אמר להם נאמר מועדו בפסח׳ ונאמר
מועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף
מועדו האמור בפסח דוחה את השבת, ועוד קו ומה התמיד
שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת לא
כ״ש, מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה יושב
ודורש בהלכות הפסח כל היום כולו התחיל וקנטרן בדברים
אמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם
עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור והם
שמעיה ואבטליון · אמרו לו׳ שכחו ולא הביא סכין מעש
מהו אמ׳ להם הלכה זו שמעתי ושכחתי לא הנח להם לישרט
אם אינם נביאים הם בני נביאים · למחר מי שפסחו טלה
תוחב לו הסכין בצמרו · מי שפסחו גדי תוחב לו הסכין בין
קרניו, מיד ראה מעשה ונזכר הלכה אל כך וכך שמעתי
מפי שמעיה ואבטליון וכו׳ · וחכי׳ לא מיבעיא ליה דבר שיש
לו התר מן התורה ודבר שבות כלאחר יד עמד לפניו לעכבו
במקום מצוה מאי אל הנח להם לישראל אם אינם נביאים
הם בני נביאים, אמר רבי יהודה אמר רב כל המתיחד אם
חכם הוא תכפתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו
מסתלק ממנו החכם׳ מהלל ראמ׳ מר התחיל מקנטרן בדברים
וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי · הנבואה מדבורה
שנאמר עד שקמתי דבורה וגו׳ וכתיב עורי עורי וגו׳, וזכה
הוא עד להיות גדולי ישראל תלמידי׳ כדגרסינן במסכת סוכה פ׳
הישן דף כ״ה, תר שמוני׳ תלמידי׳ היו לו להלל הזקן שלשים
מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו ושלשים
מהם ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון · עשרים
בינונים · גדול שבכלן יונתן בן עוזיאל קטן שבכלן רבן יוחנן בן
זכאי אמרו עליו על ריב״ז שלא הניח מקרא ומשנה הלמוד
הלכות ואגדות דקדוקי חורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים
גש חקופות גימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים

ושיחת דקלים ממשלו׳ כובסין ממשלות שועלים דבר גדול
ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי
ורבא לקיים מה שנ׳ להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא ׳
וכי מאחר שקטן שבכלם כך גדול שבכלם עאכו ׳ אמרו
עליו על יונתן בן עזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף
שפורח עליו מיד נשרף ׳ ועל זה פי׳ רשב״ם בבחראפרק יש
נוחלין ׳ ואע״ג דלמשה עמד חמה כדאמרינן מאחל אחל
בפ׳ סדר תעניות מיהו משום דאלו קטנים מן הראשונים תלו
הענין ביהושע ׳ תלמוד ׳ סברת המשניות כגון שאנו אומרי׳
לא שנו או חסורי מחסרא ׳ הלכות ׳ הלכה למשה מסיני ׳
אגדות ׳ תנחומא ובר׳ ויקרא רבה ׳ דקדוקי תורה ׳ כגון ואלו
והלכם הטמא דמרבי מיניה דם השרץ ׳ דקדוקי סופרים ׳
כגון גזירות שגזרו כדי שלא יבואו לידי אסור תורה ׳ קלות
וחמורות ׳ שאדם דן מעצמו ׳ וגש כגון דילפינן קיהה קיהה
פשדה עפרון ׳ חקופות ׳ כגון מולד הלבנה ׳ וגימט׳ ׳ כגון
יהיה בגמטריא תלתין ׳ ונוטריקון ׳ כגון ירט יראה ראהה
נטתה ׳ או כגון אנכי ׳ אנא נפשאי כתבית יהבית ׳ שיחת
דקלים ׳ שבני אדם רגילי לדבר על הדקלי׳ כדכתיב בשלמה
וידבר על העצים וגו׳ ׳ ופי׳ בערוך שהיו פורשים הסדינים על
הדקלים ומשביעים אותן כדי לגלות העתידו׳ על ידן ׳ ושיחת
שדי ׳ גכ להשביעם ׳ ונפקא מינה לעשות קמיע לרפואה ׳
ושיחת מלאכי השר׳ ׳ להשביען ׳ ממשלו׳ כובסין ׳ וממשלות
שועלים צורך יש בהן ללמוד דת דכתיב חלק משלים הרב ׳
וכתיב להבין משל ומליצה ׳ מעשה מרכבה ׳ לדרוש פרשת
מרכבה שביחזקאל ׳ דבר קטן ׳ הוויות דאביי ורבא שהקשו
משניות ובריתות טובא ותירוצא ׳ לקיים מה שנאמ׳ להנחיל
אוהבי יש ׳ יש׳ עולמו ׳ מט מפני שאוצרותיה׳ מלאי׳ כל טוב
תורה וחכמה ׳ כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף (מפני
שמלאכי השרת באין לשמוע ממנו הדרשה ׳ וגכ מצינו בר׳
חנינ׳ בן דוסא בחיותו אדם גדול שהיו ניזוני׳ בני העולם בזכותו
היתה פרנסתו בדוחק ומזונותיו בנסים ׳ כדגרסינן בפרק סדר
תעניות אלף כת רבי חנינא בן דוסא הוא חקא אזיל באורח׳
יהוה דארי צנא דמילחא ארישיה אתא מיטרא אמר לפניו
רבונו ש׳ע כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מיטרא ׳
כי מטא לביתיה אמר לפניו רבונו ש׳ע כל העולם כולו בצער
וחנינא בנחת אתא מיטרא ׳ אמר רב יוסף מאי אהני ליה
צלותיה דכהן גדול לגבי דרבי חנינא בן דוסא דתנן היה
מחפלל תפלה קצרה בבי׳ חזיון שלא להבעיה את ישראל
מאי מצלי רב יהודה אמר יהי רצון מלפניך י׳ אלדינו שתהא
שנה זו שחונה וגשומה שחונה מעליותא היא ׳ אדרבא
גרעונא היא אלא אם שחונה תהא גשומה ׳ ואל הכנס
לפניך תפלת עוכרי דרכים ׳ רבי אחא מסיים הכי ולא יעדי
עבידי שולטן מדבית יהודה ׳ ולא יהיו עמך צריכין לפרנסה
זה מזה ולא מעם אחר ׳ אמר רב יהודה אמר רב בכל יום
ויום בת קול יוצאת ואומר כל העולם כלו לא ניזון אלא בשביל
חנינא בני וחנינ׳ בני די לי לנקב חרובין מעש לעש ׳ כל מעלי
שבתא הות רגילה דביתהו דמחמם תנורא ושדיא אקטרתא
בחנורא משום כיסופא ׳ הות לה הדי שבתא בישתא אמר
מכדי דענא דמידלית לה אזיל ואחזי מאי האי ׳ אזלא
וטרפ אבבא ועיילא לאינדרון ׳ איתעביד ליה ניסא ואשכחתא
לתנורא דמלי ריפתא ואזגא דמליא לישאי אמרה להבלינת׳
אלינתא אייתי מסא דחריכא לידי דיפתיך ׳ תאנא אף היא
להביא מרדא ננענה שמלומדת בניסים הות ׳ אמר ליה
דביתהו עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי אמ׳ לה מאי נעביד

אמרה ליה מטיבות רגיזה לצדיק לעלמא דאתי בעי רחמי
דניתבו לך מידי בעא רחמי יצתה כמין פסת יד ויתבו ליה חד
כרעא דפתורא דרהבא חזא בחלמא דכולי עלמא אכלי
אפתורא דדהב דתלת כרעי ואיהו על דהרין כרעי אמר ליה
ניתה לך דכולהו צדיקי אכלו אפתורא דתלתא כרעי ואנן
אכלינן אפתור דשקיל חד מיניהו אמר ליה דביתהו בעי רחמי
דלישקלינהו מנך ׳ בעא רחמי ושקלוה ׳ תאנא גדול היה
הנס האחרון יותר מן הראשון דגמרי דמן שמ׳א מיהב יהבי
מישקל לא שקלי ׳ חד בי שמשי חזייה לברתיה דהוה עציב׳
אל אמאי עציבת אמר לי דאיהליף לי מאנא דמ׳ש במאנא
דחלא ורמאי בשרגא ׳ אל מי שאמר לשמן וידליק יאמר
לחומץ וידליק ׳ תאנא היה דולק והולך עד שהביאו ממנו
אור להבדלה ׳ הויקליה הני עיזי אתו ואמרי ליה קא מפסדן
ארעתא אמר אי קא מפסדן נכליהו דובי ואי לא ליהו אינהו
דובי בקרניהו ׳ לאורת כל חדא וחדא איתית דובא בקרנתא
הויא ליה חדא שבבתא ׳ אמרה לי אית לי ביתא ולא סטו
כשורי אל מה שמך אמר ליה איבו אמר לי איבו איבו לימטו
כשורין ׳ באטו כשורה ׳ ולא סניפין עשאן פי׳ שלא נמשכו
הקורות אלא נתחברו החתיכות לקורות האנא פלימו אוכר
אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה
לכאן ואמרו לי זהו הבי׳ שקירה רבי הנינא בן דוסא בתפלתו ׳
נראה מכאן שלא רצה רבי הנינא בן דוסא לקבל בעולם
הזה חלק ממה שהיה גונז לו לע״ה (שב לבעא רחמי ושקלוה
בראותו טובת העולם הבא שהיא לאין תכלית וטובת העולם
הזה שהיא הבל ורעות רוח ׳ כמו שאמר החכם בפ ד׳ ממסכת
אבות יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי
העולם הזה ׳ וגם כן אירע לרבי אלעזר בן פדת כדאמרינן
עלה רבי אלעזר בן פדת הוה דחיקא ליה מילתא טובא עבד
מילתא (פי׳ הקיז דם) ולא הוה ליה מידי למטעם אשכח בדא
דתוכא שדא לפומי׳ (פי׳ עלה של שום) הלש ליביה אזל
לביתיה וגאים עיול רבנן לשיולי ביה חזיוה דבכי וחייך ונפק
צוציתי דנורא באפותיה (פירוש מאפותי׳ מכאזו) כד איתער
אמרו ליה רבנן מאי טעמא בכית מר וחייך ונפק צוציתא דנור׳
מאפותיה אמר להו דחזאי שכינה ואמרי קמה עד אימתי
אידבר ואיזיל בהאי דוחקא אמ׳ לי ניתא לך דאתרבי לעלמא
והדר איבריה ׳ אפשר למיבר״ה בשעתא דמזוני ׳ אמרי
קמיה ריבוניה דעלמא כולי האי ואיפשר אמרי ליה שני דחיי
נפישא או דחיינא ׳ אמר ליה דחיית ׳ אי הכי לא בעינא ׳
אכרי לה לעלמא דאתי ׳ מה יהבת לי ׳ אמרה לי׳ יהיבנה
לך תלי׳ס נהרתא דמשכא אפרסמונא דכיא דמתענגת בהו ׳
אמרי קמיה ריבוניה דהאי עלמא כולי האי יהו ליכא ׳ אמר
לי׳ לחברך מאי ניתיב להו ׳ אמרי ריבוני׳ דהאי עלמא ומגבר׳
דליה ליה קא בעינא ומחיין באקיסטלא אפותאי ׳ ואמר לי׳
אלעזר ברי איגרו בן גירי ׳ וום כמצינו שאירע לרבה בר
אבוה כדגרסינן במציעא פ׳ המקבל רבה בר אבוה אשכחיה
לאליהו דקאי בבית הקברות של גוים אכר ליה מהו שיסדרו
לבעל חוב ׳ (רל״ל לקצב מזונותיו ד׳ מחסרו אשר יחסר לו על
פי בת קול אל גמר מיכה מיכה מערכין ׳ (גי׳ ערכין כהיב ואם מך
הוא מערכך ובי בח כתיב וכי ימוך אחיך) מנין לערום שלא
יתרום דכתיב ולא ירצה בך עורות דבר ׳ אמר ליה ולאו כהן
ניהו מר ובאי טעמא קאי מר בבית הקברות ׳ אמר ליה ולא
מתני מר סדר טהרות דתניא רבי שמעון בן יוחאי אומר קברי
גוים אין מטמאין שנאמר ואתם צאני צאן מרעיתי אדם אתם
אתם קרוי׳ אדם ואין אומות העול״ם קרוי׳ אדם ׳ אל בארבעה

לא מצינא בשיתא מצינא · אלא אמאי לא מצית בהו · אמר
ליה דחיקא לי מלתא טובא אלא ואמאי אלא משום מזונות ·
דבריה ועיילה לגן ערן אמר ליה פשוט גליסך ספי ושקול
מהני טרפי ספא ושקל · (פי׳ספי לקוט טרפי פי׳עלים) כי
הוה נפק ואזיל שמע דקאמרי מאן קדים ואכיל עולמיה כרב
בר אבוה · אהדר אפיה לאחוריה נפץ גלימיה ושדינהו(פי׳נפץ
הרחיבו למלבושו ונערו היטב וזרק אותם העלים) סחט גלים
דיחא · (פי׳שנסחט ריח העלי׳בטליחו ונשאר מבוסם ביותר)
זבניה בתריסר אלפי דינרי ופלגינהו לחתנותיה · וכפי טבע
המציאות היה יותר קשה להם הזמנת המזונו׳מנסים וגפלאות
ולא ה׳ו מהרהרי׳אחר מדותיו של מקום כדגרסי׳במסכת שבת
פ׳במה בהמה יוצאה דף נג׳ · תנו רבנן מעשה באדם אחד
שמתה אשתו והניחה לו בן להניק ולא היה לו שכר מניקה
ליתן(נפתחו שני דדיו כשני דדי אשה והניק את בנו · אמר
רב יוסף בוא וראה כמה גדול אדם זה שנעשׂ׳לו נס כזה · אמ׳
ליה אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי ב
בראשית · אמר רב יהודה אמר רב בוא וראה כמה קשין
מזונותין של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית · אמר רב
נחמן תדע דמתרחיש ניסא ולא איברו מזוני · (פירוש אין
עושין נס שיבואו מזונות לצדיקים בביתם שיגדלו חטים
באוצרותם ·)וג׳׳כ מצינו בחכמי׳אחרים שהיו נצרכים ושמחים
בחלקם · ולא היו מקנא׳בעשירים שברור׳אלא שהיו שבעי׳
במתת חלקם אם מעט ואם הרבה · לפיכך אל יקנא אדם
בעשירים כי מרבה נכסים מרבה דאגה בחצי ימיו יעזבנו ואפי׳
שיניעו עמו עד יום מיתתו לא ילכו להליץ בעדו ליום דינו
בביתו ישארו לאחרים ואולי לשונאיו · ויש לו לאדם לעיין
ולשים בלבו מה שאם שלמה בחכמתו אחר שקבץ כל עושר
ונתגדל בחכמה ובכל גדולה · וראה היאך הו׳הכל הבל בכל
ה׳תרונות שתחת השמש ר׳ל לעולם הזה · ואמר אמרתי אני
בלבי לכה אנסכה בשמח׳וראה בטוב והנה גם הוא הבל׳תרתי
בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלו׳
עד אשר ארא׳אי זה טוב לבני אדם אשר יעשו תחת השמים
מספר ימי חי׳יהם · הגדלתי מעשי בניתי לי בתים = נטעתי לי
כרמים · עשיתי לי גנות ופרדסים = ונטעתי בהם עץ כל פרי ·
עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים · קניתי
עבדים ושפחו׳ובני בית ה׳ה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה ה׳ה
לי מכל שהי׳ו לפני בירושלים · כנסתי לי גם כסף וזהב וסגול׳
מלכים והמדינו׳ = עשיתי לי שרי׳ושרו׳ות׳ענוגו׳בני אדם שדה
ושדות׳וגדלתי והוספתי מכל שה׳לפני בירושלם אף חכמתי
עמדה לי · וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם׳לא מנעתי
את׳לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמ׳ ופניתי אני ונ׳ ואין
יתרון תחת השמש · וכל זה אמר החכם שלמה כשהגיע ובא
לידו כל העולם הזה · ובחנו וראה בו כי הכל הבל ורעו׳רוח ·
י׳מ׳וכצל עובר ראית בו ואיננו · אמר שאין יתרון בכל מה
שאדם עמל בדברים שהם תחת השמש · ואם שלמה המלך
כשהשיג כל שררות ומעדני עולם אמר זה מה יש לומר לכל
באי עולם שלא יגיעו לאחד מני אלף ובא ללמדנו שהעמל
הנכון הוא במה שלמעלה מן השמש להשיג הטוב התמידי
שאין בו רע ולא הערב כלל · שזהו מה שעמדה לו ונשאר
מכל עמלו כמו שאמר אף חכמתי עמדה לי · ועל זה אזל
בראותם כי אדם לעמל יולד אשרי׳ מי שעמלו בתור׳ · ומכאן
אתה למד שאין לו לאדם לקנאת בכל טובי העולם הזה · וגם
לא באנשי רשע וברכיהם ועדונם שאם כן נראה שכוסף
ומתאוה בדרכם · ועל זה אמר שלמה אל תקנא באיש חמס

ואל תבחר בכל דרכיו · ואמר אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו
להיות אתם · אבל מותר לקנאת בהולכי׳ בדרך ישרה · ואע׳פ
ששוב הוא למאוס ברע ולבחור בטוב לשם שמים ולא בדרך
קנאה · אע׳כ מתוך שלא לשמה בא לשמה · וגם יש דבר
הנקראת קנאה שהיא מצוה מן המובחר כשיראה החסיר
לרשעים שמחללים השם בפרהסיא לשום נפשו בכפו ויקנא
קנאת ה׳׳ להוכיח׳ וליסרם בכל יכלתו בין בדיבור בין בפועל
כמו שעשה פנחס בקנאתו קנא׳ השם שהרג זמרי נשיא שבט
והיתה סבה להשיב חמת האל יתברך מעל עמו ישראל ונתן
לו הקב׳׳ה שכרו משלם ככתו׳ הנני נותן לו את בריתי שלום ·
ומזה למדו ז׳ל בועל ארמית קנאין פוגעין בו · ובזה היו רגילים
הנביאים והחסידים הראשונים בכל זמן וזמן והיו מוסרין עצמן
למית׳ בהוכיחם את העם כמו שעשו רבי אלעזר ב׳׳ר שמעון
ורבי ישמעאל ב׳׳ר יוסי · כדגרסינן במסכת מציעא ראש פרק
השוכר את הפועלים דף פ׳׳ג רבי אלעזר ב׳׳ר שמעון אשכחיה
לפרהגונא דמלכא · (פ׳׳ה ממונה של מלך)דהוה קא תפיס
גנבי ·) אמר ליה יהיכלת להו · (פי׳איך תבין תחבולות׳הם
וכי לאו כחיות מתילי(פירוש שמתחכמו׳וכי לא כחיות נמשלו
שמתחבאות ביום במסתרות׳הם (דכת׳ב בהו בו תרמוש כל
חיתו יער · אי׳כא דאמרי מהאי קרא אמר ליה יארוב במסתר
באריה בסוכו · ודילמא שקלת צדיקי ושבקת רשעי אמר
ליה היכי א׳עביד הורמנא דמלכא הוא · (פירוש מצות המלך
ואני מתירא מלהניח׳ מאחר שאני מוצא בם שום צד גניבה ·)
אמר ליה תא אגמרך היכי תעביד · אמר עייל לחנות׳דחמרא
בארבעה שעי׳ קמייתא · ואי חזית אינש דקא שתי חמרא
וקא מנמנם שאיל עליה · אי צורבא מרבנן הוא קידומי קדים
לגירסיה · (פי׳השכים בעוד לילה לקרות ולכן הוא מנמנם ·)
אי פועל הוא קדומי קדים לעבידתי׳ אי עבידתיה בלילי׳ רדודי
רדיד · (פי׳מותח חוטי גחשת וברזל לעשות מחטים ועס שלא
נשמע בבית קול הפטיש שמא רדד) דלאו הכי והכי תפסיד
דגנב הוא · אישתמע מילתא בי מלכא · אמרי קריי׳נ׳ראגרתא
אהו להוי פרונקא אתיוה לרבי אלעזר בר׳ שמעון וקא תפיס
גנבי ואזיל · פגע ביה רבי יהושע בן קרחה אמר ליה חומץ בן
יין עד מתי את׳מוכר עמו של אדוניו להריג׳ אלקוצי׳ אני מכלה
מן הכר׳ אל יבא בעל הכר׳ויכלה את קוציו · יומא חד פגע בי׳
החוא כובס קרייה חומץ בן יי׳ן · (פי׳ רשע בן צדיק) אמ׳מראית
ביה עזות פנים כולי האי שם רשע הוא · אל תפסוה לבחר
דאיתותב דעתיה בעי לפרוקי׳ ולא מצי׳ הוה קא מצטער טובא
אבתריה קרי עליה שומר פי׳ו ולשונו וגומר אסקיוה בזקיפא ·
קם תותי זקיפא וקא בכי · אמר ליה רבי אל ירע בעיניך שהוא
ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים באותה שעה הניח
ידיו על בני מעיו ואמר שישו בני מעי שישו · ומה ספקות
שלכם כך נראות שלכם על אחת כמה וכמה מובטח אני בכם
שאין רמה ותולע שולטת בכם אפילו הכי לא מיתב׳דעתי׳ ·
אשקיוה סמא דשיתא · (פי׳ שעושה לאדם שישון) ועילוה
לביתא דשישא · (פי׳ בבית של שיש) וקרעו לכריס׳ ומפקי
מיניה דיקולי׳דתרבא · (פי׳סלים מלאים שומן) פי׳שהי׳ה שמן
מאד ר׳אלעזר בר׳ שמעון) ומותבי בשמשא דתמוז ואב ולא
מסרח · (פירוש לנסות אם יסריח וירום תולעים לראות בו
סימן לאחר מיתתו) · אשכ׳׳ל כל תרב׳ נמי לא מסרח כל תרב׳
לא סריח · (פי׳כל חלב שאין בו בשר אינו מסריח ·)כל תרב׳
דאית ביה שוריאקי סומקי מסרח · (פי׳ גווני׳ אדומים שהם מן
הבשר ·) והאי אע׳ג דאית ביה שוריאקי סומקי לא מסרח קרי׳
אנפשיה אף בשרי ישכון לבטח פי׳ סלע ישלוט בו ראה ותלעג

ואף רבי ישמעאל בר' יוסי
מטא ליה כי האי מעשׂ לידי
פגע ביה אליהו אמר ליה עד
מתי אחדי מוסר עמו של
אלדינו להריגה אמר לי' מאי
איעביד הרמנא דמלכא הוא
אמ' ליה אבוך ברח לאסיא ואת ברח ללודיקיא. וגם כן מצינו
ברבי שילא שמסר עצמו על קנאת השם כדגרסינן בפ' הרואה
דף נ"ח ר' שילא נדיה להחוא גברא (פי' הלקחו) דבעל אדמית
אזל אכל ביה קורצא בי מלכא (פי' הלשינו) אמ' איכ' חד גברא
ביהודאי דאין דינא בלא הרמנא דמלכ' שדר עליה פריסתק'
(פירו' ממונה.) כי אתא אמר ליה מאי טעמא נגדתיה להחוא
וגברא אמר ליה משום דבעל חמרא אי הכי בר קטלא הוא.
אמר ליה אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למיקטל.
פתחר שילא ואמר לך "הגדולה והגבורה וההפארת" אמר ליה מאי אמרת אמר ליה הכי קאמינא ברייך דיהב
מלכות בארעא מעין מלכותא דרקיעא אמרי הואיל והשבינן
עלייכו לידון האי כולי דינא יהבי ליה קולפא דפרזלא. (פי'
מקל לרדות) אמר ליה הוב אפתחא דקרתא ודון דינא כי הוה
גפיק אמר ליה ההוא גברא ומי עביד רחמנ' ניסא לשקרי אכר
ליה רשע ולאו חמרי אוקמוה בת' אשר בשר חמורי' בשרם.
תנייה דהוה קא אזיל למיסרא להו דקריינהו חמרי אמר האי
רודף הוא וההורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו, מחייה
בקולפא וקטליה אמר הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קראי
דרשינן לי', נפק לבי מדרשא ודרש לך "הגדולה והגבורה
וגו' הגדולה זו יציאת מצרים וגו' כדאיתא בסיף חלק רביעי בחז
המצות. ועל כן התסידים הראשונים היו מוסרים עצמם
בקידוש השם לבער קוצים מן הכרם ולהוכיח וליסר להולכים
בדרך לא טובה והיו מתגרי' עמהם על מילי דשמיא. כדגרסי'
בפרקא קמא דברכות דף ז' ובפרקא קמא דמגלה אמר
רבי שמעון בן יוחאי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה
שנאמ' עזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. ואם
לחשך אדם לומר הא כתי' לדוד אל תתחר במרעים אמור לו
מי שלבו נוקפו אומר כן אל התחר במרעי להיות כמרעים ואל
תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה כ"א כי אם יקנא לנך
בחטאים, ואמר גם כן שלמה אל תתחר במרעים ואל תקנא
ברשעים. על כן יש לו לאדם לקנאת במעשיהם להתגרות
בהם על פשעם ולא יקנא בכל מה שיראה בהצלחתם כי בודאי
נפרעין מהן באחריתם כי כבר דבר דוד המלך ע"ה במשל
בקנאת בני אדם בשלום הרשעים שאם ואני כמעט נטו רגלי
כאין וגומר כי קנאתי בהוללים וגומ' וסיים הענין כמתרץ ואמר
עד אבוא אל מקדשי אל וגומר ר"ל לדכותם באחרית העולם
הזה. ולכלותם בעולם הנשמות. ועל זה העורן שיש בעיני
בני אדם אמר החכם שלמה יש דרך ישר לפני איש ואחריתה
דרכי מות. ואם האל יתברך מאריך להם טובה ושלוה בעולם
הזה הוא לנכות כל זכותם בעולם הזה שהוא כלה ואבד כדי
שיתן להם עונשם משלם לעולם הבא. כדגרסינן בפרקא
קמא דתעניות דף י"א אל אמונה כשם שהקבה משלם שכר
טוב לצדיקי על מצוה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא
כך משלם לרשעי בעולם הזה על מצוקלה שעושין בעולם
הזה ואין עול כשם שהקבה נפרע מן הרשעים על עבי' קלה
שעושין בעולם הזה לעולם הבא כך נפרע מן הצדיקים על
עבירה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא, צדיק וישר
הוא אמרו בשעת פטירתו של אדם כל מעשע נכתבים לפניו

ואומרים

ואומרים לו ככה עשית ביום פלוני והוא אומר הן ואומרים לו
החתום וחותם שנאמ' ביד כל אדם יחתום קרי ביה יחתים ולא
עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני
לקיים מה שנאמר לך לברך וגו' למען וגו'. וגרסינן נמי בסכת
חגיגה פ' אין דורשי' דף י"ו דרש רבי יהוד' בר נחמני מתורגמניה
דריש לקיש מאי דכתי' אל האמי נו ברעי ואל תבטחו באלוף.
אם יאמר לך יצר הרע חטוא והקבה מוחל לך אל תאמן בו
שנאמר אל תאמינו ברעי ואין ר"ע אלא יצר הרע שנאמר כי
יצר לב האדם רע ואל תבטחו באלוף ואין אלוף אלא הקבה
שנאמר אלוף נעורי אתה, ושמא תאמר מ' מעיד בי אבני
ביתו וקורות ביתו של אדם ורהיטי ביתו (פירוש חתיכו עצים)
של אדם מעידין בו. שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ
יעננה (וכפ"ם פירוש חתיכת עץ) רבי שילא אומר שני מלאכי
השרת המלוין לו לאדם מעידין בו שנאמר כי מלאכיו יצוה
לך וגומ' רבי חדקא אומר נשמתו של אדם מעידה בו,
שנאמ' משוכבת חיקך שמור
וגו' אי זהו דבר ששרוי בחיקו
של אדם הוי אומ' זו נשמה,
וחכמים אומרים אף איבריו
של אדם מעידין בו שנאמר
אתם עדי נאם "וגרסינן נמי
במסכת עירובין פרק עושין
פס' דף כ"ב ומשלם לשונאיו
פניו, אריבל"א מלא מקרא
כתי' אי אפשר לאומרו
בביכול כאדם שנושא על
כתיפו ומבקש להשליכו מ
ממנו, לא יאחר לשונאו,
אמ' ר' אילא לשונאיו הוא דלא יאחר אבל מאוה הוא לצדיקי,
והיינו דאריבל"א מאי דכתי' אש אנכי מצוך היום, היום לעשותם
ולא למחר לעשותם, היום לעשות ולא היום ליטול שכרם,
ומכאן מפורש בתורה כי אויבי השם יאבדו מן העולם הבא
שנאמר להאבידו. ואמר דור ואוב "ביקר כרים וגו' ומוסף
על זה נפרעים מהם ומזרעם שנאמר פוקד עון אבות על בנים
וגו', לשונאיו, ויש מהם שמאריך השם אולי יחזרו
בתשוב' כדכתי' חי אני נאם "אלדים אם אחפוץ במות הרשע
וגו' ועכ אמר ארך אפים לכל לצדיקים ולרשעים כדגרסינן בפ'
חלק דף קי"ו ויסהר משה ויקור ארצ' וישתחו מה ראה ר' חנינ'
בן גמליאל אמר ארך אפים ראה. ורבנין אמרי אמת ראה מרי
ארך אפים ראה, ראה שיושב הקבה וכותב ארך אפי' אמר
לפניו רבונו של עולם ארך אפים לצדיקים אלא אף לרשעים אלא
רשעים יאבדו אמר ליה השתא חזית דמיבע"ק לך בשעה
שחטאו ישראל אל לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים,
אמר ליה לא כך אמרת לי אף לרשעים, והיינו דכתי' ועתה
יגדל נא כח י' וגו'. וגרסינן נמי במסכת קמא פר' שור שנגח את
חפרה דף נ' אמר רבי חנא ואיתימא רבי שמואל מאי טעמא
כתי' ארך אפים ולא כתי' ארך אף ארך אפים לצדיקים
ולרשעים, ויש שמאריך שלותם בזכות אבות כדגרסינן בפ"ק
דברכות דף ז' אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא גדברים
בקש משה רב' מלפני הבה ונתן לו בקש שחשר' שכינתו על
ישראל ונתן לו שנאמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך
וגו' בקש שלא תשרה שכינתו על אומות העולם ונתן לו שנ'
ונפלינו אני ועמ' מכל העם וגו' בקש משה להודיעו דרכיו ונתן
לו שנ' הודיעני נא את דרכיך, אמר לפניו רבונו של עולם

מפני מה יש צדיק וטוב לו · ויש צדיק ורע לו · ויש רשע וטוב לו · ויש רשע ורע לו · אל משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק · צדיק ורע לו · צדיק בן רשע · רשע וטוב לו · רשע בן צדיק · רשע ורע לו · רשע בן רשע · ויש שמאריך להם קצת ימיהם ובסוף ימיהם יענשו על רשעם ויפלו ולא יקומו כדכתיב כי שבר יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה · רל הצדיק אף על פי שבאות עליו תלאות הזמן ינצל מהם בזכותו אבל הרשע משיתחיל ליכשל לא יוכל לקום שאין לו זכות להגן בעדו · ואמר כל פעל יי למענהו וגם רשע וגו · רל שאינו יכול להנצל ממנו ונפרעין ממנו בבת אחת · אבל מהצדיק מעט מעט כדי שיוכל לסבול ולהנצל ממנו כמו שעושה הבעל חוב לאוהבו שנפרע ממנו מעט מעט · כרגרסינן בפ"ק דע"ז דף ה' משתבח להו רבי אבהו למינאי ברב ספרא דאדם גדול הוא שבקו ליה מכסא דתליסר שני יומא חד אשכחוה אמרו ליה כתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו' · מאן דאית ליה סוסיא בישא ברחמיה מסיק בידה לא הוה בידיה ראמו ליה סורא בצוארי׳ וקא מצערי ליה · אתא ר' אבהו אשכחינהו אמ' ליה אמאי קא מצערית ליה · אמרו ליה ולאו אמרת דאדם גדול הוא ולא ידע למימר לן פירושא דהאי פסוקא אמ' להו אימור דאמרי לכון בתנויי בקראי מי אמרי לכו · ומ"ש אתון דידעתון אל אנן דשכיחינן גביכו רמינן אנפשין ומעיינן בקראי · אינהו לא מעייני · אמרי ליה אימא לן את אל אמשול לכם משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שלווין מאחד את אוהבו וא' שונאו שונאו נפרע ממנו בבת אחת אוהבו נפרע ממנו מעט מעט · ועכ הוכיח שלמה המלך לאדם ואמר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה · רל אעפ שתהיה בטוב והראה מרחוק את הגולך שהוא יום רעה · ובכל זאת הרשע אינו מביט לשום דבר מזה אבל חוקר אחר העדונים והולך אחריהם בראותו שהשעה מצחק לו חושב שאין שטן ואין פוגע רע לפניו והוא מלוכלך בקנאה ובתאוה ובהשגת כבוד לפי שאינו יכול לראות אור האמיתי בהיותו מוכה מעורון ומתמהון לבב ועל זה חשך העולם הזה שמים לאור ואור העולם הבא שמי לחשך ועליה נאמר הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך הזומר וכל זה אירע להם בהיותם שטופים בחמדה שהיא שרש כל הקנאות והתאוות והעבירות וסתירת כל המצות · לפי אזל דיבור לא התחמד שקול כנגד עשרת הדברות ובכללם כל התורה · שאם לא תחמוד תכיר ותדע שיי אחד הוא וארץ ולא תרוץ לדבר אחר · ואם לא תחמוד לא תתאוה לעבוד זולתו וכל הדברים הדומים לע"ז ומשמשיה · ואם לא תחמוד לא תשבע בשמי לשקר על ממון חבירך · ואם לא תחמוד תשמור שבתות ומועדים ולא תעשה בהם מלאכה · ואם לא תחמוד תכבד לאביך ולאמך ורבותיך ותירא מהם · ואם לא תחמוד לא תהרוג דם נקי ואהבת לרעך כמוך · ולא תשנא את אחיך · ולא תקום ולא תטור שכל אלו והדומים להם הם סבה להרע · ואם לא תחמוד אשה לא תנאף אשה אסורה · ואם לא תחמוד לא תגנוב ולא תגזול ולא תתאוה ולא תקבל שוחד ורביה ושום דבר אסור · ואם לא תחמוד לא תענה ברעך עד שקר · לא תלך רכיל ולא תדבר לשון הרע כדי להשיג ממון אחר · ותשמור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה · וכל המצות שבתורה הם תולדות וענפים לאלו הדברים · על כן החפץ בחיי חיי הזמן וחיי העולם יסיר מלבו כל חמדה המסבבת לו קנאה ותאוה וכבוד העולם הזה שאחריתו הוא קלון ויאזור מתניו ויתגבר כנגד יצרו הרע העומד לשטנו בכל שעה · ומקנא בכל רשע וחמס ומסבב לאדם חליים רעים ונאמנים · וירא תמיד

מעשי

מעונשי העבירות הבאים לעוסקים בהם קצתם בעולם הזה וקצתם בעולם הבא · כמו שאכתוב בחלקי הכלל הראשון כדי שיברח כל אדם מהם · אפילו שלא יהא בו דעת לא כבהמה שבורחת מן החיזק שרואה וקו לאדם הנברא בצלם אלהים ·

הכלל הראשון הקנאה

ומתחלק לב' חלקים, החלק האחד ביראת העונש שבעולם הזה, החלק השני ביראת העונש שבעולם הבא ·
החלק הראשון יש בו שבעה פרקים,

פרק ראשון

דיין האמת דן לאדם כפי מעשיו ומענישו מדה כנגד מדה בידי אר כרגרסינן בפ"ק דסוטה דף ה במדה שאדם מודד בה מודדין לו, היא קשטה עצמה לעבירה המקום מגוולה היא גלתה עצמה לעבירה המקום גלה עליה הירך התחילה העבירה ואחר כך הבטן לפיכך הירך חלקה תחלה ואח"כ הבטן ושאר הגוף אינו ניצול, אמר רב יוסף אעג דמר בטילה במר' לא בטיל דאמר רב יוסף וכן תאני ר' חייא מיי שחרב בית המקדש אף על פי שבטלו סנהדרי גדולה ארבע מיתות לא בטלו והא בטלו להו אלא אין דין דמיתות לא בטלו · מי שנתחייב בסקילה או נופל מן הגג, או חיה דורסתו, מי שנתחייב שרפה או נופל בדליקה או נחש מכישו · מי שנתחייב הריג נסקר למלכו, או לסטין באין עליו · מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי · תניא היה ר' מאיר אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה · אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב ורובע וחצי רובע ותימן וחצי תומן ועוכלא, (פי' משקלים קטנים · (תלמוד לומ' כי כל סאתן סואן ברעש ומניין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול תל"מ אחת לאחת לחשבון · וכן מצינו בסוטה במדה שמדדה בה מודדין לה היא עמרה על פתח ביתה כדי שתראה לו לפיכך כהן מעמיד על שער נקבה ומראה קלונה לכל היא פרשה סודרין נאין על ראשה לפי נוטל כהן לפתח שעל ראשה ומניחה תחת רגליה · היא קלעה שערה לפיכך כהן סותר את שערה · היא חגרה בצלצול יפה לפיכך כהן מביא חבל מצר וקושר לה למעלה מדריה · היא קשטה פניה לפי

פניה

פניה מוריקו׳ היא כחלה עיניה לפי עיניה בולטו׳ היא הראתה
לו באצבעותיה׳ פי׳ רמזה לו׳ לפי׳ צפרניה נושרות׳ היא פשטה
לו ירכה לפיכ׳ יריכה נופלת׳ היא קבלתו על כריסה לפי׳ בטנה
צבה׳ היא האכילתו מעדני עולם׳ לפי׳ קרבנה מאכל בהמה
היא השקתו יין משובח בכוסות משובחות לפיכך כהן משקה
אותה מים המרים במקדח של חרס׳ (פי׳ פחות שבכלי חרס)
היא עשתה בסתר׳ יושב בסתר משים בה פנים שנאמר ועין
גואף שמרה נשף וגו׳. ד״א היא עשת בסתר הקבה מפרסמה
בגלוי׳ שנאמר תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל׳
(פי׳ שמכס השנא בסתר להשמיד לחכרו עונשו הוא שתגלה
רעתו) וגרסינן התם שמשון הלך את עיניו לפי׳ נקרו פלשתים
את עיניו׳ אבשלום נתגאה בשערו לפי׳ נתלה בשערו ולפי
שבא על עשר פילגשי׳ אביו כדכת׳ב בשמואל עשרה המלך את
עשר נשי׳ פילגשי׳ לשמור הבית לפי׳ נתנו בו עשר לונב׳אות
(פירוש חניתות) שנ׳ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב ויכו את
אבשלום וימיתוהו׳ ולפי שגנב שלש גניבות (פירוש) לב אביו
ולב ד׳ (פירוש ישי) דכת׳ב אלכה נא ואשלם את נדרי וכת׳ב את אבשלום
הלכו מאתים איש קרואים והולכים לתומם׳ ואמרינן בסוטה
ירושלמית משמע קרוים מדור שע׳ מצות דוד הלכו עמו אמר
לו כתוב לי שילכו עמי שנים שאבחר וכתב והיה מרא חותמו
של דוד לשנים והולכים אחריו וכן לשנים אחרים עד שכנס
מאתים וכלם ראשי סנהדראות הרי לב אביו ולב בית דין ע״ב
(פירוש) ולב כל ישראל שנאמר ויגנוב אבשלום את לב אנשי
ישראל לפיכך נתקעו בו ג׳ שבטים שנאמר ויקח יואב שלשה
שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו ח׳ וגומר׳ תנורבנן
שמשון בעיניו מרד שנאמר ויאמר שמשון אל אביו אותה קח
לי כי היא ישרה בעיני׳ לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנ׳
ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו וגרסינן התם דף ט״ו תנו
רבנן חמשה דברים נבראו מעין דומא של מעלה וכולם לקו
בהם׳ שמשון בכחו׳ שאול בצוארו׳ אבשלום בשערו׳ צדקיהו בעיניו׳ אסא ברגליו׳ שמשון בכחו׳ דכת׳ב והגלחו
וגו׳ויסר כחו מעליו (פה לא מיית׳ ראי׳ אלא דכלן לקו) שאול
בצוארו דכת׳ב ויקח שאול את החרב ויפול עליה (פה נמקו
שהורגי׳ בחרב והיינו צואר) אבשלום בשערו דכת׳ב ויחזק
ראשו באלה׳ צדקיהו בעיניו׳ (פה לא ידענא מ״ל דנשתנה
לשבח׳ וכן אסא ברגליו אלא כך שמע מרבו׳) דכת׳ב ואת
עיני צדקיהו עור׳ אסא ברגליו דכת׳ב לעת זקנתו חלה את
רגליו׳ ואמר רב יהודה מלמ׳ שאחזתו פרגרא (פי׳ שם חולי
שאוחז ברגלים שקורין פונקא גוטי בלע״ז) אל מר זוטרא
בר׳ דרב נחמן לרב נחמן היכי דמי פודגרא אל כמחט בכישר׳
דחייא׳ מנא הוה ידע אי כדאמרי מיחש הוה חייש ביה ואי כדא
דאמרי מרביה הוה גמירא ליה ואי בעית אימ סוד ה׳ ליראיו׳
דרש רבא מפני מה נענש אסא (פה לחלות) מפני שעשה
אנגריא (פה עבודת המלך בתלמידי חכמים שנאמר ותמלך
אסא השמיע את כל יהור׳אין נקי (השמיע׳ פה הזעיקן וישאו
את אבני הרמה שהיה בונה עלידה כרך לבלתי תת יוצא ובא
לאסא) מא׳אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן
מהדרו וכלה מחופתה׳ (חתן פה אפילו חתן דכת׳ב ביה נקי
יהיה לביתו) וגם מצינו בישששכר איש בפר ברקאי שהעניש
הקבה בידי אדם מדה כנגד מדה׳ כדגרסינן במסכת פסחים
פרק מקום שנהגו׳ תנו רבנן ארבעה צווחות צווחו עזרה
צווחה ראשונה צאו מכאן בני עלי שטמאו היכל יי׳, שטמאו
(פי׳ כדכת׳ אשר ישכבון את הנשים) צווחה שנייה צאו מכאן
ישששכר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל קדשי
שמים

שמים׳ מאי הוה עבד דהוה כרך ידיה בשידאי ועביד עבודה׳
ועוד צווחה עזרה שאו שערי׳ ראשיכם וינשו ישמעאל בן פאבי
תלמידו של פנחס וישמש בכהונה גדולה׳ ועוד צווחה עזרה
שאו שערי׳ ראשיכם וינשו יוחנן בן נרבאי תלמידו של פנקאי
וימלא כריסו מקדשי שמים׳ אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי
שהיה אוכל בסעודתו שלש מאות עגלים ושותה שלש מאות
גרבי יין׳ ואוכל ארבע מאות גוזלות בקינוח סעודה (פי׳
שהיה מגדל בהנים רבים) אמרו כל ימיו של יוחנן בן נרבאי
לא נמצא נותר במקדש׳ מאי סלקיה (פי׳ מה גמול נשתלם
לו) בישששכר איש כפר ברקאי׳ מלכא ומלכתא הוו יתבי׳
(פי׳ מלכי בית חשמונאי) מלכא אמר לקי יאי׳ מלכתא
אמר אמרא יאי׳ מאן נוכח נוכח בהן גדול דקא מסיק קרבנות
כל יומא אתא אחוי בידיה (פי׳ כלי קלקלתא) ולאו אורח ארעא
לאחוויי בידיה קרם מלכא) א״ל גדי׳ אי יסק לתמידא אם מלכ׳
חואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא פסקוה לימינ׳ה והב
שוחדא פסקוה לשמאילה׳ שמע מלכא הדור פסקוה לימינ׳ה
אמ׳רב יוסף בריך רחמנ׳ דשקליה לישששכר איש כפר ברקאי׳
למיטרפס׳ה (פי׳ גמולו) מיניה בהאי עלמא אמ׳רב אשי יששכר
איש כפר ברקאי לא תנא דתניא ר׳ שמעון אומ׳ בשלשה קודמין
לעזים בכל מקום׳ יכול מפני שמובחרין במינן תל״מ כבש
יביא קרבנו לחטאת מלמד ששניהם שקולים כאחד׳ רבינא
אמר אף מקרא נמי לא קרא דכת׳ב אם כבש אם עז׳ אי בעי
כבש ליתי כבש׳ אי בעי עז ליתי עז׳ וכמו שמצינו שנענש
האדם מדה כנגד מדה׳ כך נותנין לו שכר׳ כמו שמצינו בפ״ק
דסוטה דף י״א׳ וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה
אחת שנאמר ותתצב אחותו וגו׳ לפי׳ נתעכבו לה ישרא׳ שבעת
ימים במדבר שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים׳ מ״ד מי
התם שעה אחת הכא ז׳ ימי׳ אמר אביי׳ אימא ולענין הטובה
אינו כן׳ אמר ליה רבא והא וכן קתני׳ אלא אמר רבא הכי
קתני׳ וכן לענין הטובה רבאותה מדה ולעולם מדה טובה
מרובה ממדת פורענות׳ וגרסינן נמי בפרק סדר תעניות אלו
דף כ״א בסוריא הוה רברתא בשבבותי׳ה דרב לא הוא דברתא
סבור מינה משום זכותי׳ה דרב׳ איתחזי בחלמא רב נפישא
זכותא טובא והא זוטרא ליה לרב׳ אלא משום ההוא גברא
דקא משיל מרא וזבלא לבי קברות׳ בדרוקר׳ הוה דליקתא׳
בשבבותי׳ה דרב הונא לא הוה דליקתא׳ סבור מינה משום
זכותי׳ה דרב הונא דנפיש איתחזי להו בחלמ׳ דרב הונא נפיש
זכותי׳ה טובא והאי זוטר׳ ליה לרב הונא׳ אלא משום זכותא
דההיא אתתא דמחממה תנורא מערב שבת לע״ש ומשיילא
לשבבתא׳ ללמדנו שהקבה דן לאדם כמדה כנגד מדה
בשכר ועונש׳

פרק שני

יש אחרי׳ שנפרע׳ין מהם מדה כנגד מדה בידי שמים׳ כדגרסינן
בפ׳חלק דף ק״ח׳ תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל
טובה שהשפיע להם הקבה מה כת׳ב בהו ה׳ה׳ שלום מפחד
ולא שבט אלוה עליהם׳ שורו עבר ולא יגיל הפלט פרתו
ולא תשכל׳ ישלחו כצאן עוליהם וילדיהן ירקדון׳ ישאו
כתוף וכנור וישמחו לקול עוגב יבלו בטוב ימיה׳וברגע שאול
יחתו ויאמרו לל׳ סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו׳ מה שדי
כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו כלום אנו צריכין לא לטיפה
של גשמים יש לנו נהרות ומעיינות שאנו מסתפקין מהן׳
אמר הקבה בטובה שהשפעתי להם בה הם מכעיסין אותי׳

ובה

ובה אני דן אותם שנאמר ואני הנני מביא את המבול מים וגו׳
רבי יוסי בן דורמסקית אומר דור המבול לא נתנאו אלא בגלגל
העין הדומה למים שנא׳ ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו ׳ וגו׳
לפיכך הקב״ה דן אותם במים שדומין לגלגל העין שנא׳ נבקעו
כל מעיינות תהום רבה ׳ אמר ר׳ יוחנן דור המבול ברבה קלקלו
וברבה נידונו ׳ ברבה קלקלו שנאמר וירא ׳׳ כי רבה רעת
האדם בארץ וברבה נדונו ׳ דכתיב נבקעו כל מעיינות תהום
רבה ׳ וכתיב ויסכרו מעיינות וגו׳ ׳ אמר רב חסדא דור המבול
ברוחתן קלקלו וברוחתן נדונו ׳ ברוחתן קלקלו בעבירה ׳
וברוחתן נדונו ׳ כתיב הכא וישכו המים ׳ וכתיב התם וחמת
המלך שככה ׳ וגרסינן נמי במסכת שבת גבי במה מדליקין
דף לב׳ על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן
זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר ׳ נדה מאי טעמא אמר
רבי יצחק היא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי
בטנה ׳ חלה תניא נגדה ׳ חלה והדלקת הנר מאי איכא למימר כדדרש
ההוא גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב״ה רבונית דם נתתי
בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם ראשית קראתי אתכם על
עסקי ראשית הזהרתי אתכם נשמה נתתי בכם שקרוי נר על
עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם משמרים אותם מוטב ׳ ואם
לאו הריני נוטל את נשמתכם מכם ׳ ומש בשעת לידתן ׳
אמר רבא נפל תורא חרר סכינא ׳ וגרסינן נמי התם תנו רבנן
ד׳סימנין הן סימן לעבירה הדרוקן ׳ סימן לשנאת חנם ירקון ׳
סימן לגסות הרוח עיני ׳ סימן ללשון הרע אספרא ׳ תנו רבנן
אזכרה באה על המעשר ׳ רבי אלעזר בר׳ יוסי אומר על
לשון הרע ׳ אמר רבא ואיתימא ריבלי מאי קראה והמלך
ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר ׳
וגרסינן נמי בפרק במה אשה יוצאה דף סב׳ דרש רב עולא
בריה דרב עלאי ׳ מאי דכתיב ויאמ״י ׳ עץ כי גבהו בנות ציון ׳
שהיו מהלכות בקומה זקופה ׳ ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות
עקב בצד גודל ׳ ומשקרות עיני ׳ דהוו מליין כוחלא ומרמזן
הלוך ושפוף תלכנה שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה ׳ וברגליה ׳
תעכסנה ׳ אמר רבי יצחק רבי רבי אמי מלמד שהיו מטילות
צור ואפרסמון במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון
שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהן
ומכניסות בהם יצר הרע כארס בכעוס ׳ כעוס פי׳ כפס ׳ מאי
פורענות יהו כדדרש רב׳בר עולא והיה תחת בושם מק יהיה
וגומר תחת בושם מקום שהיו מתבשמות נעשה נמק׳ נמק׳
פי׳ כמו כמק כמון ׳ ותחת חגורה נקפה מקום שהיו חגורות
בצלצול נעשה נקפ׳ ׳ ותחת מעשה מקשה קרחה ׳ מקום
שהיו מתקשטות בו נעשה קרחים ׳ ותחת פתיגיל
מחגורת שק ׳ פתחים הבאין לידי גילה יהיו למחגורת שק כי
תחת יופי אמ׳ רבא היינו דאמרי אינשי חילופי שופר כיבא ׳
וספח ׳׳ קדקד בנית ציון ׳ אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד
שפרחה בהן צרעת כתיב הכא וספח וכתיב התם לשאת
ולספחת ׳ ׳׳ פתהן יערה ׳ רב ושמואל חד אמר שנשפכה
כקיתון וחד אמר שנעשו פתחתן כיער ׳ ועוד גרסינן ראש
פרק חלק ׳ דף צא׳ תנו רבנן אלו שאין להם חלק לעולם
הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ׳ מאי טעמא הוא
כופר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתי ׳
לפי שמדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה דאמר רבי שמואל
בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שכל מדותיו של הק׳ב׳ה מדה
כנגד מדה שנאמר ויאמר אלישע שמעו דבר ׳׳ כה אמר ׳׳
כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער
שומרון ׳ וכתיב ויען השליש אשר המלך נשען על ידו את

איש האלהים ויאמר הנה ׳׳ עושה ארובות בשמים היהיה
הדבר הזה ׳ ויאמר הנך רואה בעיניך וגומר ׳ וכתיב ויהי לו כן
וירמסו אותו וגו׳ ׳ ודילמא קללת אלישע גרמה ליה ׳ ראמר
רב יהודה אמר רב קללת חכם אפילו בתנם היא באה ׳ אם
כן ליכתוב קרא וירמסוהו ויומות ׳ מאי בשע על עסקי שער ׳
וגרסינן במסכת כלה ר׳ נהוראי אומר כל המבייש את חבירו
לסוף הוא מתבייש ׳ ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחקין
אותו ומראין קלונו לכל באי עולם ׳ ויש לך אחרת שאם
עשאה על ידי עצמו נפרעין ממנו בעצמו ׳ כדגרסינן בפרק
חלק דף צ״ד תניא רבי יהושע בן קרחא אומר פרעה שחרף
בעצמו הקב״ה נפרע ממנו הוא בעצמו שנאמ׳ ואם מי׳ אשר
אשמע בקולו לפיכך נפרע ממנו הקב״ה הוא בעצמו שנאמר
וינער ׳׳ את מצרים בתוך הים ׳ ואומר דרכת בים סוסיך וגו׳ ׳
סנחריב שחרף על ידי שליח נפרע ממנו הקב״ה על ידי שליח
שנאמר ביד מלאכך חרפת ׳׳ ותאמר ברוב רכבי אני עליתי
מרום וגומר וכתיב אני קרחי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי
כל יאורי מצור ׳ הקב״ה נפרע ממנו על ידי שליח שנאמר
ויצא מלאך ׳׳ ויך במחנה אשור וגומר הא למדת שנפרעין מן
האדם מדה כנגד מדה ׳

פרק שלישי

יש לך עבירות אחרות שבעבורם נפרעין מן האדם בדברים
ידועים והיו למדין אותו מאסכתא דקרא כדגרסינן במסכת
שבת פרק במה מדליקין דף לב׳ תניא רבי נתן אומר בעון
נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר אם אין לך לשלם למה
יקח משכבך מתחתך ׳ ר׳ אומר בעון נדרים בנים מתים כשהם
קטנים שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ולא תאמר
לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחבל
את מעשה ידיך ׳ ואיזהו מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו
ובנותיו ׳ תנו רבנן בעון נדרים בנים מתים דברי רבי אלעזר
ברבי שמעון ׳ ר׳ יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה דכתיב
לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו ׳ רב נחמן בר יצחק
אמר מאן דאמר בעון נדר׳ נמי מהכא לשוא על עסקי שוא ׳
רבי יהודה הנשיא היינו רבי לבתר דשמעה מרבי אלעזר בנו
של רשבי ׳ פליגי בה ר׳ חייא בר אבא ורבי אסי חד אמר בעון
מזוזה ׳ וחד אמר בעון ביטול תורה ׳ מאן דאמר בעון מזוזה
קסבר מקרא נדרש לפניו ׳ למאן דאמר בעון ביטול תורה
מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ׳ פליגי בה רבי מאיר ור׳ יהודה
חד אמר בעון מזוזה ׳ וחד אמר בעון ציצית בשלמא למאן
דאמר בעון מזוזה כדאסרן אלא למאן דאמר בעון ציצית מאי
טעמא אמ׳ רב כהנא ואיתימא שילא מארי מאי קראה דכתיב
גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת
מצאתים כי על כל אלה ׳ רב נחמן אמר לכ״ד בעין מזוזה נמי
מהכא במחתרת שעשו פתחים במחתרת ׳ ואמרי עלה תניא
רבי נחמיה אומר בעון שנאת חנם ׳ פי׳ שלא ראה בו דבר
עבירה שיהא מוחר לשנאו ושונאו ׳ מריבה רבה בתוך ביתו
של אדם ואשתו מפלת נפלי ובניו ובנותיו מת׳ כשהם קטנים
רבי אלעזר בן יהודה אומר בעון חלה אין ברכה במכונס פי׳
באוצרין ושמן ותוך כך משתלחת שמוכרי ביוקר ומארה
משתלחת בשערים וורעים ואתרים אוכלים אותם שנאמ׳ אף
אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה ׳ ל תקרי בהלה
אלא בחלה ׳ כדכתי׳ וזרעתם לריק זרעכם וגו׳ ׳ ואם נותנין
מתברכין שנ׳ וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה ל

ביתיך, בעון ביטול הרומה ומעשרות שמים נעצרי מלהוריד
טל ומטר והיוקר הווה והשכר אבד. ובני אדם רצ"ב אחר
הפרנסה ואינן מניעין שנאמ' צ"ה גם חום יגזלו וגו', (פ"ה לשון
צווי דברי שצויתי אתכם משעת החום היינו תרומו' ומעשרו',)
תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימו'
החמה ולא עשיתם נגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים ואם
גוהגין מתברכין שנא' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר
ויהי טרף לביתי ובחנוני נא בזאת אמר י"צבאו'ת אם לא אפתח
לכם את ארובות השמי' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, מאי
עד בלי די אמר רב עד ש'יבלו שפתותיכם מלומר די. בעון
גזל הגוב"א עולה והרעב הווה, ובני אדם אוכלים בשר בניהם
ובנותיהם שנאמ' שמעו את הדבר הזה פרו' הבשן אשר בהר
שומרון העושקות דלים הרוצצו אביונים האומרות לארוניהם
הביאה ונשתה. (פירוש מדבר על ראש י"שראל המתעים
אותם) אמר רבא כגון הני נשי דבני מחוזא דאכלן ולא עבדן
וכתי' הכתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם
ותאניכ'ו'זיתיכם יאכל הגזם ולא שבתם עדי נאם י', וכתי' יתר
הגזם אכל הארבה וכו', (פ' בהחלת שעיה על מהעה ישרא)
וכתי' וגזור על ימין ורעב ויאכל על שמא ולא שבעו, איש
בשר זרועו יאכלו. אל תקרי זרועו אלא זרעו, בעון עינוי
הדין. (פ"ה שמאחרים את הד' מלדונו לא לשם שמים אלא
באת שהוברר להם משהין אותו) ועוות הדין. (פ' שמעוותין
פותו ומוציין. וקלקול הדין (פ' שלא היו מתונין בדין לעין בו
כל צרכו ומתקלקל מאליו) ובעון ביטול תורה חרב ובזה
דבה ודבר בא ובצורה ובני אדם אוכלי' אינם שבעים ואוכלי'
לחמם במשקל. דכתי' והנאתי עליכ' חרב נוקמת נקם ברית
וגו' ואין ברית אלא תורה שנאמ' אם לא בריתי יומם ולילה
וגומ' וכתי' בשברי לכם מטה לחם וכתי' יען ובעין במשפטי
מאסו, (יען פ"ה עוני ועוות וקלקול בכלל,) בעון שבוע שוא
ושבועת שקר. שבועה שוא. (פ"ה לשון הבל המשנה את
הידוע כגון על האיש שהוא אשה) ושבועת שקר שאין
בדאותו נכר, ומאמין שקר לבריות) וחלול השם, (פירוש
אדם גדול שבני אדם למדין ממנו והוא אינו נזהר במעשיו.
ונמצא שחקטנים מזלזלי' בתור' על ידו ואומרים מכין זה שאין
בכם במצות ונמצא השם מתחלל שעשו דבריו חולין)
וחלול שבת היה רעה רבה ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין
והדרכים משתוממים שנאמר ואם באלה לא תוסרו לי אל
תקרי באלה אלא בצ"ה וכתי' והשלחתי בכם את חית השדה
וגומ' וכתי' בשבועת שקר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת.
וחלול השם כתי' ולא תחללו את שם קדשי וחלול שבת
כתי' מחלליה מות יומת, ולפינן חלול חלול משבוע שקר.
בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלק'ס'ישרא'
שנאמר ולא תחניפו את הארץ ולא תטמא את הארץ אשר
אני שוכן בתוכ'. (ה"א אם אתם מטמא' אותה אין אני שוכן בתוכ'.
בעון ע"ז וג"ע והשמט שמיטין ויובלי' גלות בא לעולם ומגלים
אותם ממקומם ובאין אחרים וישובים במקומם שנאמר בגלוי
ערות כי את כל התועבות האלה וגו', ולא תקיא הארץ אתכם
וגו'. ובעבודה זרה כתי' ונחתי את פגריכם על פגרי גלוליכם
ונעלה וגו' וכהשמט שמיטין ויובלין כתי' אז תרצה הארץ את
שבתותי'ה וגומ' ואתם בארץ אויביכם, בעון גבלות הפה צרות
הבות ורעות וגזרות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל
מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינן נענין שנאמר על כן על
בחוריו לא ישמח י"וגו' מאי ועוד ידו נטויה, אמר רב חנן אמר
רבא חכל יודע כלה למה נכנסה לחופה לא כל המנבל את

פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו חוהמין עליו גזר דין של
שבעים שנה לטובה הופכין אותו לרעה. ואמר רב חכדא כל
המנבל את פיו מעמיקים לו גהינם שנאמר שוחה עמוקה פי
זרות רב נחמן בר יצחק אמר אף שומע ושותק שנאמר זעם
י'יפול שם. אמר רב אושעי'א כל המסרק עצמן לדבר עבי'
חבורות ופצעים יוצאות בו שנ' חבורות פצע המרוק ברע ולא
עוד אלא שנרון בהדרוקן שנאמר ומכות חדרי בטן, ואמר רב
גחמן בר יצחק סימן לעבי' הדרוקן על כן יש לו לאד למאוס
ברע ובחור בטוב:

פרק רביעי

יש עונשים אחרים שבאים על עבירות ידועות כמו שאמרו
רבותינו ולא היו למדין אותם באכמכת' דקרא כדגרס' במסכת
אבות פרק בעשרה מאמרות קי"ל. שבעה מיני פורעניות
באין לעולם על שבעה גופי עבירו' מקצתם מעשרין ומקצתם
שאינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתם רעבין ומקצתן
שבעין גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת בא
שלא ליטול הלה רעב של כלי"ה בא, דבר בא לעולם על
מיתות האמורו' בתור' שלא נמסרו לבית דין ועל פירו' שביעי',
חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עיוות הדין. ועל המורים
בתורה שלא כהלכה, חיה רעה באה לעולם על שבועה שוא
ועל חלול השם. גלות בא לעולם על גלוי עריות ועל שפיכ'
דמים ועל שמיטת הארץ. ועוד גרסינן בפרק במה מדליקין
קי"ל. תנ' על שלש עבירות נשים מיתות יולדות: ר' לעזר
אומר נשי מיתות יולדות רבי אחא אומר בעון שמכבסו צואת
בניהן בשבת, וי"א על שקורין לארון קדש ארנא. (פירו' כך
היו קורין מגדלות שלהן) תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר
בעון שני דברים עמי הארץ מתים על שקורין לבית הכנסת
בית עם ולארון קדש ארנא. וגם כן גרסינן במסכת סוכה פרק
הישן קי"ל תנ' בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב
בית דין שמת ולא נספד כהלכה. ועל נערה מאורס שצעקה
בעיר ואין מושיע לה, ועל משכב זכור. ועל שני אחים
שנשפך דמם כאחד, פ"ה קי"ל טעם. ובשביל ארבעה
דברים מאורות לוקין על כותבי פלסתר ועל מעיד עדו שקר
ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל. ועל קוצצי אילנות
טובות ובשביל ארבע דברים נכסי בעלי בתים נמסרי למלכו'
על משחי שטרו' פרועין ועל מלוי ברבית ועל שהספקו בידם
למחות ולא מיחו, ועל פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין,
ובשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמין על
כובשי שכר שכיר, ועל עושקי שכר שכיר, ועל מי שפורק
עול מצואריהם ונותנין על חבריה ונוסלת הרוח כנגד כלם. וגם
כן גרסינ' בפרקא קמא דיומא קי"ט. אמר ר' יוחנן מאי דכתי'
יראת י"תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. יראת י"תוסיף
ימים זה מקדש ראשו' שעמד ד' מאות ועשר שנים ולא שמשו
בו לא יח כהנים גדולים ושנות רשעים תקצורנה: זה מקדש
שני שעמד ארבע מאות ועשרי' שנה ושמשו בו יותר משלש
מאות כהנים גדולים צא מהם ארבעים שנה ששימש שמעון
הצדיק ושמנים שנה ששימש יוחנן כהן גדול ועשר שנים
ששימש יוחנן בן נרבאי כהן גדול ואחד עשר ששימש אלעזר
בן חרסום מכאן ואילך חשוב שכל אחר ואחר לא הוציא
שנתו. וכל כך למה שהיו לוקחין אותן בדמים. דאמר רבי
אסי תרקבא דדינרי עלתה ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא
עד דאוקמ' ליהוש בן גמלא בכהני רברבי הא למד שהרשע
נענשו על רשעם ויראי השם יוסיפו ימים:

פרק חמישי

ש דברים שנתנו ליפרע מהם בבירת דין של מטה כנון חייבי מיתות בד׳ ומלקיות כמו שהם מפורשות מדברי חלל ויש גם כן רשות לבית דין לענוש ולהכות כפי צורך הזמן אם יראו שהשעה צריכה לכך. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין דף מ״ו ובמסכת יבמות פרק האשה קמא דף צ׳ תניא אמר רבי אליעזר בן יעקב שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה מעשׂ באחר שרכב על סוס בשבת בימי יוני והביאוהו לבית דין וסקלוהו ולא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. ושוב מעשׂה באחר שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לבי׳ דין והלקוהו ולא מפני שראוי לכך אלא שהשעׂ צריכה לכך וג׳׳כ יש רשות לבית דין לנדות ולהחרים ולהפקיר נכסים ולכפות ידים ורגלי ולאסור ולהעניש בכל עונש שיראׂ להם כפי ראות עינים אם הם ראויים לכך כדגרסׂ במסכת מועד קטן פרק אלו מגלחין דף ו׳ ומנא לן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז ומנא לן דמחרמי׳ דכתיב אורו ארור. ומ׳׳ל דמאן דאכיל ושתי וקאי בארבע אמו׳ דיריה דכתיב וישביה ומנ׳׳ל דמפרטי׳ חטאׂה בצבורא דכתיב כי לא באו לעזרת יי׳. ואמר עולא בר׳ מאה שופרי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבא הוה׳ ואיכא דאמרי כוכבא הוה דכתיב מן השמים נלחמו הכוכבי׳. ומנא לן דמפקרינן נכסיו דכתיב וכל אשר לא יבא בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו. ומנא לן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב הן למות הן לשרושי דין לענוש נכסין ולאיסורין, מאי לשרושי אמר רב אדא מארי אמר ר׳ נחמיה בר׳ ברוך אם׳ רב יהודה הרדפה, מאי הרדפה, אמר רב יהודה מגדין לאלהר שונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים. אמר ליה רב הונא הכי אמר רב חסדא שני וחמישי ושני והני מילי לממונא אבל לאפקירותא לאלתר, הכא כן גרסינן במסכת סנהדרין פרק ארבע מיתות דף נ״ח אם׳ ריש לקיש כל המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנ׳׳ואמר לרשע למה תכה רעך חכית לא נאמר אלא למה תכה, זעירי אמ׳ רבי חנינא נקרא חוטא שנאמר ואם לא לקחתי בחזקה וכתיב ותחי חטאת הנערים גדולה מאד את פני יי׳ רב הונא אמר תקצץ ידו שנאמר והרוע רמה תשבר, רב הונא קץ ידא, ותקנו דנקי מיתות למי שראוי לכלותו. ואינו חייב מיתה בידם כדגרסינן פרק אלו הנשרפין דף פ״א מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורים עד שכריסו נבקעת. והורגין נפשות שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה מאכילין אותו לחם צר ומים לחץ. וכן כל כיוצא בזה ליסר הרשעים. וכל העם על מקומו יבא בשלום:

פרק ששי

יש לך דברים אחרי׳ שניתנו ביד כל מקנא קנאת השם להנקם מהם כמו שעשה פנחס כדגרסינן פר׳ אלו הנשרפין דף פ״א. הנונב את הקטוה והמקלל בקוסם והמועל אמ׳ קנאין פוגעין בו כהן ששימש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין, אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפצחין את מוחו בגזרין, ואגרינן עלה בגמרא דף פ״ב בעא מיניה רב כהנא מרב לא פנעו בו קנאי׳ מהו אנשייה רב לגמרי׳. אקריוה לרב כהנא בחלמיה בגדה יהודה והועבה נעשתה בישראל

ובירושלם כי חלל יהודה את קדש יי׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר. אתא אמר ליה אקרין הכי׳ ארכד׳ הרב לימריה בגודה יהודה זו עבודה זרה וכן הוא אום בגדתם בי׳ בי׳ ישרא׳ ותועבה נעשתה בישרא׳ ובירושלם זה משכב זכור וכן הוא אומר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא, כי חלל יהודה את קדש יי׳ אשר אהב זו זונה וכן הוא אום׳ לא תהיה קדשה מבנות ישרא׳ ולא יהיה קדש בבני ישראל. ובעל בת אל נכר זה הבא על ארמית וכתי׳ בתריה יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנ׳ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה ליי׳ צבאות. אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער פי׳ לקייכו כן נקמיש ועונה בתלמידים. אם כהן הוא לא יהיה לו כן מגיש מנחה ליי׳ צבאות. אמר ר׳ חייא בר אבא כל הבא על ארמית כאלו נתחתן בע׳׳ז דכתי׳ ובעל בת אל נכר וכי יש בת לאל נכר אלא זה הבא על ארמית. ואמרינן עלה כי אתא רב דימי אמר בי׳ דינו של חשמונאי גזרו הבא על ארמית חייב עליה משום נשׂגא, כי אתא רבין אמר משום נשׂגׂ אבל אישות ליח להו ואידך נשייהו לא מפקרי׳. אמר רב חסדא הבא לימלך אין מורין לו׳ פי׳ הקפי׳ קבא לפומ׳ ולא עור אל שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו נהדג זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו שהרי רודף הוא ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו הלך שבטו של שמעון אצל זמרי אמרו לו הן נידונין דיני נפשות ואת׳׳ה יושב ושותק מה עשה עמר וקבץ עשרים וארבע אלף מישראל והלך אצל כזבי אמר ליה השמעי לי׳. אמר׳׳ה לו ברת מלך אני וכך צוה עלי אבי לא תשמעי לא לגרול שבהם פי׳ הוס פסק אמר לה אף אני נשיא שבט אני. ולא עוד אלא שאני גדול ממנו. שאני שני לבטן והוא שלישי לבטן. תפשה בבלוריתה פי׳ נינע רפסק והביאה לפני משה אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה ואם תאמר אסורה בת יתרו׳ ס׳ התירה לך נתעלמה הלכה ממנו, ועוכלם בבכיה. והי׳׳נו דכתי׳ והמה בוכי׳ פתח אהל מועד וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. מה ראה. אמר רב ראה מעשה וזכר הלכה. אמר ליה אחי׳ אבי אבא לא כך למדתני בדרך סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. אמ׳׳ל׳ה קרינא דאיגרת׳ איהו ליהוי פרונקא. פי׳ סליח ושמוט׳ אמר ראה שאין חכמת ואין עשה תבונה לנגד יי׳ כל מקום שיש חלול השם אין חילקין כבוד לרב, רבי יצחק אמר ראה מלאך המות שבא והשחית בעם ויקם מתוך העדה וגו׳ אמר רבי יוחנן מכאן שאין נכנסין בכלי זין לבית המדרש שלף שנה והניח באנקלי שלו פירו׳ נמלכום והיה נשען והולך על מקלו, וכיון שהגיע אצל שבטו של שמעון אמר היכן מצינו ששבטו של לוי גדול משבטו של שמעון (כלומר למה לא נעשה כן גם אנו) אמרו הניחו לו אף הוא לעשו׳ צרכו ננכנס התחילו פרושין את הדבר. אמ׳׳ר יוחנן ששה נסים נעשו לו לפנחס אחר שהי׳ לו לפרוש ולא פי׳ ואחר שהי׳ לו לדבר ולא דבר, ואחר שכיון בזכרותו של איש ובנקבות של אשה, ואחר שלא נשמטו מן הרומח ואחר שבא מלאך והשחית בעם בא וחבטן לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלה יפלו כל אלף מישראל והיינו דכתי׳ ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה. אמר רבי אליעזר ויפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו ובקשו מלאכי השרת לדוחפו אם׳ להם הקבה הניחו לו קנאי בן קנאי הוא. משיב חמה בן משיב חמה הוא, התחילו שבטים מבזים אותו ראיתם בן פוטי בן שפיטם אבי אמו עגלי לעז והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו פנחס בן אליעזר בן אהרן הכהן. אמר ליה הקבה למשה לך הקדם לו שלום שנאם לכן אמור וגו׳ והראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם:

פרק שביעי

וי"ש לך בני אדם שנתפשים ונענשים בעון אחרים כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק כ"ג דף כ' אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאול ולא מיחה. וגרסינן נמי במסכת שבת פ' במה בהמה יוצא דף נ"ד איתמר כל שאפשר למחו' באנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו באנשי עירו ואינו מוחה נתפש על אנשי עירו. בכל העולם כולו ואינו מוחה נתפש על כל העולם כולו. אמר רב פפא והני דבירים גלותא מיתפשי אכולי עלמא אמר ר' חנינא דף נ"ה סא"ד כתיב וי' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שריו חטאו זקנים מה חטאו. אלא אימא זקניו שלא מיחו בשרי' רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתת ההיא איתתא וקא צווחה קמיה ולא משגיח בה. אמר ליה לא סבר ליה מר אסתם אונו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה. אם ליה שיננא דישך בקרידי זרישא דרישך בחמימי (ר"ל אני שאני רישך איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ואב ב"ד יכוה) הא יתיב מר עוקבא אב ביתדין דכתיב ביה דוד כה אמ' ה' לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק וגו'. אמר ליה רבי זירא לרבי סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא אל לא מקבלי מינא אמר ליה אעגדלא מקבלי מנך לוכחינהו מר דאמר רב אחא בר חנינא מעולם לא יצאה מרה טובה מפי הקבה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה (ומפני עונש שלא הוכיח חזר בו) ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר בתוך ירושלם והתויתיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשו' בתוכה. אל הקבה לגבריאל לך וכתוב על מצחן של צדיקים ר"ו של דיו כדי שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה, אמרה מדת הדין לפני הקבה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו. אמר ליה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה לו היתה בידם למחות ולא מיחו אם לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בידם לא קבלו מהם אמר מדת הדין לפני הקבה רבונו של עולם אם לפני גלוי לפניהם מי גלוי דכתיב זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו. וכתי' ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית. תני רב יוסף ל תקרי ממקדשי אל ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כלה מאלף ועד תיו ומיד והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מופנה צפונה וא"ש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש בדי וקסת הסופר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מזבח הנחשת מי הוה אלא אמ' ליה הקבה התחילו ממקום שאומרי שירה לפני מאי ניהו ששה אנשים קצף אף חמה משחית משבר מכלה ומאי שנא תיו מכל האותיות אמר רב תיו תחיה (הצדיקים) תיו תמות (הרשעים). ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות, ור"ש בל אמ' תיו סוף חותמו של הקבה הוא. דאמר רבי חנינא חותמו של הקבה אמת אמר ר' שמואל בר נחמני אמר בני אדם שקיימו את התורה כלה מאלף ועד תיו וגרסינן נמי התם דף נ"ד ובסוף פרק ט' דף כ"ג פרתו ש לרבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא כרצון חכמים. וחדא פרה הויא ליה והאמר רב תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה בכל שתא תאנא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו, וגרסינן בפרקא קמא דעבודה זרה דף ד' דרש רבי אבא בר כהנא מאי דכתי' חלילה לך מעשות כדבר

הזה להמית צדיק עם רשע אמר אברהם לפני הקבה רבונו של עולם חולין הוא לך מעשו כרבר הזה ולא והכתי והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור אבל בצדיק גמור לא והכרי"ב וממקדשי תחלו ואתני רב יוסף אל תקרי כמקדשי אלא ממקורשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כלה מאלף ועד תיו החתם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוו להו כצדיקים שאינם גמורים. וגרסינן במסכת סוכה פ' הישן אחד מן דברים שנכנסי בעלי בתים נסדרים למלכות על שהספיקו בידם למחות ולא מיחו כמו שכתוב למעלה בפרק רביעי, ואפילו מי שאין בידו למחות חייב להוכיח לחבירו אם רואה בו דבר מגונה כדגרסינן בערכין פרק יש בערכין דף ט"ו תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך שבלב הכתוב מדבר מיכן לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו תלמוד לומר בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר מיכן לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו הוכיחו ולא קבל מיכן שיחזור ויוכיחנו עד תוכיח בכל מקום: יכול אפי' פניו משתנים עד ולא תשא עליו חטא. תניא אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שיוכל להוכיח. אלא אמר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך. אמ' ר' עזריה בן עזריה תמה אני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח. אמר ר' עקיבא תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחות. אמר ר' יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמי וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי שדיברתי קונל עליו לפני רבן גמליאל וכל שכן שהוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך, ותלמיד חכם אל יניח מלהוכיח לבני עירו שמא ישנאוהו שטובה היא שנאה בתוכחה מאהבה בלי תוכחה כדגרסינן בפ' בתרא דכתובות דף קי"ב אמר אביי האי צורבא מרבנן דרחמין ליה בני מאתיה לא משום דמעלי אלא משום דלא מוכח לדון במילי דשמיא. על כן ירא אלהים לא ימנע מלהוכיחם מפני שישנאוהו כי יהר טוב הוא לו להיות אהוב השם מלהיות אהוב הרשעי אבל הוא חייב לשנוא את שונאי השם כדכתי הלא משנאיך ה' אשנא ונומר:

חלק שני

ביראת העונש שבעולם הבא ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

גודל עונש הרשעים גמורים לאחר מיתה אין לו קץ ותכלה שבא עליהם בחשבון כל מחשבותם ומעשיהם ונדונין עליו. כדגרסינן בפ"ק דראש השנה דף ט"ז תניא ב"ש אומרין ג' כתות הן ליום הדין אחד של צדיקים גמורים. ואחד של רשעים גמורים. ואחד של בינונים, של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם הבא, של רשעים גמורי' נכתבים ונחתמים לאלתר לגהינם שנאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו ונומר. בינונים שעונותיהם וזכיותיהם שקולים זה כנגד זה יורדין לגהינם ומצטפצפים ועולין שנ' והבאתי את השלישית באש וצרפתי כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלהי ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. ובה אומרים רב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמ' דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כי הטה אזנו לי וגו' ועליהם אמר דוד כל הפרשה כלה דלותי ולי יהושיע, אבל פושעי ישרא כגופם וכן פושעי אומות העולם בגופם יורדין לגיהנם ונדונין

בו ב חדש לאחר ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח
מפזרתן ונעשית אפר תחת כפות רגלי הצדיקים שנא׳ ועסותם
רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ׳ אבל המשנין והמסורות
והאפיקורוסין ושכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפרשו
מדרכי צבור ושנתנו חתיתם בארץ חיים ושחטאו ושהחטיאו
את הרבים כגון ירבעם בן נבט ואחריו יורדין לגיהנם ונדונין בה
לדורי דורות שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי
וגו׳ גיהנם בלה והם אינם כלים שנאמר וצורם לבלות שאול
מבלין לו ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר בנה בניתי בית
זבול לך ׳ אמר מר ועליהם אמרה חנה ״ ממית ומחיה מוריד
שאול ויעל אמ׳ רב יצחק בר אבין ופניה דומין כשולי קדרה ׳
ואם רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומיקרו בני גחינ׳ ׳
אמר מר ובה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ׳ והכתיב
והבאתי את השלישית באש התם בפושעי ישראל בגופן ׳
פושעי ישראל בגופן והא אמרת ליה להו תקנתא התם ברובא
עונות ׳ הכא במחצה עונות ומחצה זכיות והכי קאמר אי הוא׳
מחצה עונו׳ואית בהו עון פושעי ישראל בגופן לא סגיא בלאו
והבאתי את השלישית באש ׳ ואי לאו ורב חסד מטה כלפי
חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ״ את קולי תחנוני וגו׳
דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ״ אמרה כנסת ישרא׳
לפני הקב״ה רבונו של עולם אימתי אני אהובה לפניך בזמן
שתשמע קול תחנוני ׳ דלותי ולי יהושיע אף על פי שדלה
אני מן המצות לי נאה להושיע ׳ פושעי ישראל בגופן מאי
ניהו ׳ אמר רבי ישמעאל קרקפתא דלא מנחי תפילי׳
פושעי אומות העולם בגופן מאי ניהו אמר רב עוברי עבי׳ ׳
פי׳ ערלית ושנותנו חתיתם בארץ חיים מאי ניהו ׳ אמר רב
חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם
שמים דאמר ר׳ יהודה אמר רב כל פרנס המטיל אימה יתירה
על הצבו שלא לשם שמי׳ אינו רואה בן תלמיד חכם לעצמו
שנאמ׳ לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב ׳ וחרשעים
ביום הדין הם מצדיקים עליהם את הדין ׳ כדגרסינן במסכת
ע׳רובין פרק עושין פסין דף י״ט ׳ אמר ר׳ ירמיה בן ר אלעזר
בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בו מדת בו אדם נתחייב
הריגה למלכות מטילין חכה לתוך פיו כדי שיא׳ קלל את
המלך אבל הקב״ה אינו כן אדם שנתחייב מיתה לקדוש ברוך
הוא שותק שנ׳ לך דומיה ׳ ולא עוד אלא שמשבח אותו שנ׳
תהלה ולא עוד אלא שרומסה כמי שהקריב קרבן שנאמר ולך
ישולם נדר ׳ (פי׳ענין תוחלת כלו׳לך מיחלת שתאמ׳משמך
בציון ר׳ל באותו זמן ישלמו נדרי הזבחי׳שנדרו בגלותו) וחיינו
דאמר ר׳ שמעון מאי דכתי׳ עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו
וגו׳ (אם נאמר המזמור על דוד כשהיה גולה בארץ פלשתים
ואומר עוברי בעמק הבכא יהיה בכא מן נבכי ים והוא לשון
מבוע ואם יהיה על עולי הרגל נאמ׳ על אילנות שהם נקראין
בכאין)עוברי או׳ שעוברין רצונו של הקב״ה ׳ בעמק שמעמי׳
בו גהינם ׳ הבכא מעין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעו׳כמעין
של שיתין ׳ גם ברכות יעטה מורה שמצדיקין על׳ה׳ את הדין
ואומרים יפה דנת יפה זכית יפה חייבת ׳ יפה׳ תקנת גן ערן
לצדיקים וגהינם לרשעים איני והא אמר ר׳ל רשעים אפילו
בפתחה של גהינם אינן חוזרין בתשובה שנ׳ויצאו וראו בפגרי
האנשים וגו׳שפשעו בי לא נאמר אלא הפושעים בי שהם
פושעים והולכים לעולם לא קשיא כאן בפושעי ישראל כאן
בפושעי אומות העולם ׳ ואמרינן עלה ואמר רבי ירמיה בר׳
אלעזר ג׳פתחים יש לו לגהינם אחר בים ואחר במדבר ואחר
בירושלם ׳ בים דכתיב מבטן שאול שועתי ׳ במדבר דכתיב
וירדו

ויהדו הם וכל אשר להם חיי וגו׳ ׳ בירושלם דכתיב נאם השם
אשר אור לו בציון זו גהינם ותנור לו בירושלם זו פתחה של
גהינם ׳ ותו ליכא והא איכא דאמר רבי סימון אמר ריב״ל שתי
תמרים יש בגיא בן הינום ועולה עשן מביניהם וזהו ששנינו
ציני הר הברזל כשרות ׳ וזהו פתחה של גהינם דילמא היינו
דהוא בירושלים ׳ אר״ב שבעה שמות יש לגהינם ואלו הן
שאול ואבדון ובאר שחת בור שאון טיט היון צלמות ארץ
תחתית ׳ שאול דכתיב מבטן שאול שועתי שמעת קולי ׳
אבדון דכתיב היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון ׳ באר
שחת דכתיב לא תתן חסידך לראות שחת ׳ בור שאון וטיט
היון דכתי׳ ויעלני מבור שאון מטיט היון ׳ צלמות דכתי׳ וישב׳
חשך וצלמו׳ ארץ תחתית גמ׳ והא איכ׳גהינם גיא שעמוקה
כגהינם ׳ שכל היורד בה ירד על עסקי חבירו דכתיב כי עורך
מאחמו׳ נפתחה כיסופי׳ קודם סנפיה דקל נס ביה לגלגל הוכן העמיק
קרקיב מדוקר גם ונעים הלכה כשמואל כנקל נחבית בוערת גם ׳

ההוא שכל המתפתה ביצרו נופל שם ׳ ולמדנו גם כן מענש
הרשע ממעשיות הכתובים באגדות כדגרסינן במסכת ניטין פ״
הנזקי׳ דף נ״ אנקלוס בר קלונימוס בר אחתיה דטיטוס הוה
בעי לאגיורי אזל אסקיה לטיטוס בנגידא פי׳ מוב אמר מאן
חשיב בההוא עלמא א״ל ישראל א״ל ומהו לאדבוקי בהו פי׳
להתגייר א״ל מיהו נפישן ולא מציית לקיומיהו זיל אנרי בהו
בההוא עלמא והויה ריש׳א דכתי׳ היו צריה לראש כל המצר
לישרא׳ נעשה ראש א״ל דיניה דההוא גברא כמאי א״ל כמאי
דפסק אנפשיה כל יומא מכנפי ליה לקטמיה ודיני ליה וקלי
ליה ומברי לקטמי אשב ימי ׳ אזל אסקי לבלעם בנגידא א״ל
מאן חשיב בההוא עלמא א״ל ישראל ומהו לאדבוקי בהו א״ל
לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם אמר ליה דניידה
דההוא גברא כמאי א״ל נדון בשכבת זרע רוהחת ׳ ותו גרסינן
במסכת כלה פרק ר׳ יהודה ׳ רבי עקיבה נפק להההוא אתרא
אשכחיה להההוא גברא דהוה דרי טונא רבה על כתפיה ולא
הוה מצי לסגויי בידיה והוה צוח ומתאנח א״ל מאי עבידיך א״ל
לא שבקנא איסור׳ דלא עבדנא בההוא עלמא ועכשיו איכא
נטורין עילוין ממונין ולא שבקין לי דאינוח אמ׳ליה ר׳ עקיבה
שבקת ברא אמר ליה נחייך דלא השהיין דדחילנא ממלאכ׳
דמחו לי בפולשי׳דנורא ואמרין לי אמאי לא תירתי בפריע
אמר ליה אימא לי מה דקא מנחת אמר ליה שבקת איתתא
מעברתא אזל רבי עקיבה ועאל בההיא מדינתא אמר להו
אתתיה דפלני׳היכא אמרו לו יעקר זכרו דההו׳שחיק עצמו׳ ׳
אמאי אמרת ליה דההוא ליסטים הוה ואכיל אינשי ומצטער
בריתא ולא עוד אלא שבא על נערה מאורסה ביום הכפורי׳
אזל לביתיה אשכח איתתיה מעוברתא נטרה עד דילדא אזל
מהליה לכי גדל אוקמיה בבי כנסת׳לברוכי בקהלא לזמן אזל
רבי עקיבה להההוא אתרא איתחזי ליה ׳ אמר תנוח דעתך
שהנחת את דעתי ומצינו כתוב זה יותר באורך במדרש רבי
תנחומא פרש׳תולדות נח מעשה ברבי עקיבא שהיה מהלך
בבית הקברות ופגע בפתח אחד שהיה טעון עצים על כתפיו
והיה מרהיט בהם כסוס גזר עליו רבי עקיבה והעמידו אמר
ליה בני מה לך בעבוד׳קשה כזאת אם עבד אתה ואדונך נותן
עליך עול ׳ אני אפרך ממנו ואוציאך לחירו׳ואם אתה עני אני
אעשירך ׳ אמר ליה הניחני אדוני שאיני יכול לעמוד אמר
ליה מבני אדם אתה או מן המזיקין אתה ׳ אמר ליה מת אותו
האיש ובכל יום ויום מוסרין אותו להכות עצים ונותנין אותו
באש אמר ליה מה היה מלאכתך בחייך אמ׳ליה גבאי הסם
היית והיית נושא פנים לעשירים והורג את העניים ולא עוד
אלא

אלא שבעלתי נערה מאורסה ביום הכפורים אמר ליה בני
שמעת מאותם הממונים עליך שיש לך תקנה אמ' לא תעכבני
שמא ירגזו עלי בעלי הפורענות ולאותו האיש אין לו תקנה
ולא שמעתי כלום פריון אלא שמעתי שהיו אומרים לי אלו
היה לך בן שהיה עומד בצבור והיה אומר בצבור ברכו את יי'
המבורך היו מתירין אותו מן הפורענות ולאותו האיש אין לו
בן אלא שהניח אשתו מעוברת ואין יודע אם ילדה זכר או
נקבה ואם זכר ילדה מי ילמדנו תורה אמר ליה מה שמך
אמר ליה עקיבה ושם אשתך שושמירה ושם עירך בוקא
באותה שעה נצטער עליו רבי עקיבה והיה הולך מעיר לעיר
עד שהגיע לעירו ושמע היכן הוא וביתי אמרו ישחקו עצמותיו
בגהינם שאל על אשתו אמרו יפחה שמה וזכרה מן העולם
שאל על בנו אמרו הרי הוא ערל ואפילו במצות מילה לא
עסקו מיד תפשו רבי עקיבה לבנו והושיבו בבית הלמדו תורה
ולא היה לומר עד שישב עליו בתעני ארבעים יום יצתה בת
קול ואמרה על זה מתענ' אמ' הן וקרא בשם בית עד שהוליכו
לביתו ולמדו ברכ המזון וקש והפלה והעמידו והתפלל ואמר
ברכו את יי' המבורך לעולם ועד באותה שעה התירוהו מן
הפורענות ובא אותו האיש בחלום ואמר לרבי עקיבה תנוח
דעתך בג' שהצלתני מרינה של גיהנם מיד פתח רבי עקיבה
ואמר יי' שמך לעולם יי' זכרך לדור ודור והנשמה משתפת
עם הגוף לקבל העונש כדגרסינן בפרק חלק דף קנ"א אמר ליה
אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין שהגוף
אומר הנשמה חטאה ביום שיצאה ממני נשמה הריני מוטל
כאבן שאין לה הופכין נשמה אומר גוף הטא ביום שיצאתי
מן הגוף הריני מצטער כצפור פורח באויר אמר ליה אמשול
לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו פרדס
נאה והיו שם בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד חגר
ואחד סומא אמר ליה חגר לסומא בכורות נאות אני רואה
בתוך הכרם הרכיבני עליך ונביא ונאכל אני ואתה אמר ליה
סומא וכי רואה אני התחיל חגר מטפח לימין ושמאל עד שבא
אצלו רכבו זה על זה והביאו ואכלו לימים בא בעל הפרדס
ואמר בכורות נאות שהיו בתוך הכרם מי לקחם אמ' ליה חגר
וכי עלי יש לך דעת וכי רגלים יש לי אמר ליה סומא וכי עלי
יש לך דעת וכי עינים יש לי מה עשה הרכיבן זה על זה ודנן
אף כך הקבה נותן נשמה בגוף ודן אותן שנאמר יקרא אל השמים
מעל וגו' נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף לפיכך יש לו
לאדם ליראה מן העונש הגדול הזה ויהא שקוף אחר תאותו
שהוא יצרו הרע השונאו וינצל מדינה של גהינם

פרק שני

מסבר' נרא' שיש עונש לרשעים בעולם הבא על עונם בעולם
הזה כי בבוא על אדם טובה בעולם הזה בשכר מצוה או רעה
בעונש עבירה אין זה רק כמעש' הנס והוא נס נסתר יחשוב
בו הרואה שהוא מנהגו של עולם והוא עשו ושכרו באחרית
ולזה האריכ' ההורה ביעודים בעולם הזה שהם נסים מפתיים
וכנגד התולדת ולא בארה יעודי הנפש בעולם הנשמות לפי
שקיום הנפש והדבקה באדים היא דבר ראוי בתולד' שתשוב
אל האלדים אשר נתנה ואותה שנמשכה אחר תאות גופה
יתחייב שתאבד כשיפסר חמרה ועל זה אמר תורה הכרת
תכרת הנפש ההיא עומה בה ופירשו חזל הכרת בעולם הזה
תכרת בעה"ז שמכרתת שכלה בעולם הזה לפי שנוהגת
בהפך וליה רמזו חזל באדם צדיקים אפילו במיתת קרויים

חיים

חיים ודשעים אפי' בחייהם קרויים מתים כדגרסינן בברכות
פרק מי שמתו דף י"ח רבי חייא ורבי נתן הוו אזלי באורחא
בבית הקברות והוה קא שדיא תכלתא דרבי נתן עלוי קברי
אמ' ליה חייא דלי"ה שלא יאמרו למח באין אצרנו ועכשיו
מחרפים אותנו אלו ומידעי והכתיב כי החיים יודעים שימותו
והכתים אינן יודעים מאומ' אלא אם קרית לא שנית ואם שנית
לא שלש ואם שלשת לא פירשו לך כי החיים יודעין שימותו
אלו הצדיקים שאפילו במיתתם קרויים חיים שנאמר ובניהו
בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל (פי' שם מקום נזכר
בנחלת בני יהודה קבצאל ועבר ויגור) הוא הכה את שני אריאל
מואב והוא ירד והכה את האר' בתוך הבור ביום השלג אשר
כור עלמא במיתה' גינהו אלא בן איש חי שאפילו במיתתו
קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פועלים לתורה
הוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמוהו לא במקדש
ראשון ולא במקדש שני הוא ירד והכה את האר' בתוך חבור
ביום השלג איכא דאמרי תבר גזיזא דברדא ונחת וטבל פי'
שני קציעות נרד ואיכא דאמרי דהנא ספרא דבי רב ביומא
דזושא דסתויא והמתים אינם יודעין מאומה אלו הרשעים
שאפילו בחייהן קרויים מתים שנאמר ואתה חלל רשע נשיא
ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (פירו אשר על צוארזהו
שהיה חייב קטול על שעבר על השבועה והגיע יומו להסיר
ממנו הסלוכה) ואי בעית אימא מהכא על פי שנים עדים או
על פי שלשה עדים יקום המת המת כעיקרו הא למדת שהרשעים אפילו
בחייהם קרויים מתים וכל שכן לאחר הפרד הנפש מן הגוף
שחשוב הנפש לחולדתה ולטבעה ותלך לאבדון והכרת מן
העולם הבא כדכתיב והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה
כל מהמקום שנזרה שלא תשוב שמה לא תשאר בעפר והת
בחמדה שחמדה בהיותה בגוף וכתי' גם כל צבא השמים ונפלו כעלה
האנשים הפושעים בי' ומה שכתוב בתורה הכרת תכרת כל
שתשאר נכרתה במקום שנחצבה לעד לעולם ואם זה במדף
ועזבר עד והוסיפו רבותינו גם כן חכופרים בעיקר והרשעים
המוהלטין אבל רשעים להאבון בעבירות אחרות שהם כמו
אנוסים ליצרם אינו מתחייב אבדון לנפש מכל וכל לא עונש
זמני כדי לסרק עוונותיו עד שתתלבן הנפש ותשוב למקומה
ועל אלו אזל יורדן לגהינם נדונין שם י"ב חדש לאח"ב חדש
גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי
הצדיקים כל שמתעכבו נפשותם בגהינם לפי שהם מורגלות
להמשך אחר התאוות ומתעכבות שם לקבל עונשם לברק
גפשם ואחר המירוק חוזרות למעלה התחתונ' שתהת הנשמו'
העל' ונות על כן טוב לאדם לענות את גופו ולהכניעו ולמרקו
בעולם הזה שהוא כצל עונר כדי שיבא בשלום ויתעדן ויחי
לעה"ב האמתי ויש דברים שהם המור' שאפילו צדיק
אותם לרפואה צו"ל שלא יהרפא בהן כדי להרחיקן כדגרס'
בפסחי פ' כל שעה דף כ"ה אמר רבי יוחנן בכל מתרפאין חוץ
מעצי אשרה היכי דמי אי דאיכא סכנה אפי' עצי אשרה נמי
אי דליכא סכנה ואפילו הכי עצי אשרה לא תניא ר' אלעזר
דאיכא אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך
הגדול אומר אם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך
אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך ואם
יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך
ולאו דוקא מיתת עצמו אלא אפילו יהרגוהו על זה יהרג ואל
יעבור כדאמרינן עלה כי אתא רבין אמר רבי יוחנן בכל
מתרפאים חוץ מע"ז וג"ע ושפיכות דמים ע"ז הא דאמרן ג"ע

לכבוד קונו וזה לא השו' כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינה דואה ואזן של מעלה כאלו אינה שומעת שנאמר הו' המעמיקים מי' לסתיר עצה ונומר ויאמרו מי' ראונו ומי' יודענו וכתי' אין' י' רואה אותנו עזב י' את הארץ והה'ר' מאיר אומר משל למה הדב' דומה לשני בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחר זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך ואחר לא זימן את בני העיר ולא את בני המלך אי זה עונשו מרובה, הוי אומר זה שזימן את בני העיר, ולא את בני המלך. וגם כן פרק תפלת השחר דף כ"ח, אמר להם ריב"ז יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, אמרו לו רבינו עד כאן ותו לא אמ' להם ולואי, תדעו שאדם עובר עבירה ואו' לא יראני אדם וכדרך שהחמירה תורה בתשלומי גנב כך החמירה בעונש בית דין של מעלה, ולפי נכתב לשון לא תגנוב בעשרת הדברים ולא לשון גזילה לפי שהוא יותר חמור. וגביבת מרות ומשקלות קשה מכלן שאם רוצה לחזור בתשובה אינו יכול לפי שאינו יודע של מי גנב כדגרסי' בבתר' פרק המוכר את הספינה דף פ"ח. אמר רבי לוי קשה עונשן של מרות יותר מעונשן של עריו שזה נאמר בהן ב"ה וזה נאמר בהן אלה (פי' בערירות נאמר בהן כי אם כל התועבות האל במדות כתיב כל עושה אלה) ומאי משמע דהאי אל לשון קשה הוא דכתי' ואת אילי הארץ לקח (פי' אל קשה ואלה קשה מאל,) וגבי ערירות נמי הא כתי' אלה (פי' דכתיב בהו אשר יעשה מכל התועבות האלה) ההוא למעוטי מדות מכרת, ואלא מאי תומר־ייהו דהני מהני התם אי־פשר בתשובה והכא לא אי־פשר בתשובה. על כן טוב לאדם לשמוח בחלקו ואל יבקש עונש תמידי על חמדת עולם אבד.

פרק שני

כמה יש לאדם להרחיק עצמו מן הגזל שכל הגוזל אפי' שוה פרוטה כאלו גוזל נשמת הגוזל כדגרסינן במסכת קמא פרק בתרא דף קי"ט כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו רב הונא ורב חסדא חד אמר נפשו של נגזל וחד אמר גפשו של גזלן. מאן דאמר נפשו של נגזל דכתי' כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, מאן דאמר נפשו של גזלן דכתי' אל הגזול דל כי דל הוא וגו' כי י' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, ואידך נמי הא כתי' את נפש בעליו יקח. מאי בעליו בעליו דהשתא. ואידך נמי הכתי' וקבע וגו' מה טעם קאמר מה טעם דקבע את קובעיהם משום דקבעו נפש. אמר רבי יוחנן כל הגוזל את חבירו בשוה פרוטה כאלו גוזל נשמתו ממנו שנאמר כן אורחו כל בוצע בצע וגו' ואומר אכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך וגו' ואומר מחסה בני יהודה אשר שפכו דם נקי ואומר ויאסר ה' אל שאול ואל בית הדמים וגו'. מאי ואומר וכל נפש דרידה אין נפש בניו ובנותיו לא. תלמוד לומר בניך ובנותיך. וכי תימא הני מילי דלא יהיב דמי אבל יהיב דמי לא תש מחסה בני יהוד' וגו' וכל הם היכא דקא עביד כירידה אבל גרמא לא תש ויאמר י' ל שאול וגו' וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין אותם מים ומזון מעה כאלו הרגם. ולאו דוקא הגזול מרשות הגזול אלא ג"כ המעכב מלפרוע שכירותו נקרא גזלן ומעה כאלו נוטל את נפשו. כדגרסינן במציעא פ' המקבל דף קי"א אי זהו עושק ואי זהו גזל. אמר רב חסדא לך ושוב ומחר אתן זהו עישק ישלך בידי ואיני נותן לך זהו גזל רבא אמר זהו עושק והו גזל ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשתי

לאוין

פרק ראשון

ושפ'כות דמים מנין, דתניא ר'אומ' כי יאשר יקום איש על רעהו ורצחו וגו'. וכי מה ענין רוצח אצל נערה מאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה מאורסה מה נערה מאורס' נתן להצילה בנפשו אף רוצ' נתן להצילו בנפשו ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור. אף נערה מאורסה תהרג ואל יעבור, ורוצח גופיה מנא לן סברא הוא כההוא דאתא לקמיה דרבא אל אמר לי מארי דורא זיל קטלי לפלני ואי לא קטילנ'לך אל רבא ליקטליך ולא תיקטליה דמ'אי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמ' דמא דחברך סומק טפי, ומלבד כל זה הדעת מחיבת שכין שיש לאדם למות עכ"פ בעולם הזה טוב להקדים בזמן כדי שיקנה חי"ם נצחי"ם ולא יאבדם למען חי" שעה, ויש לו לאד'ללמוד ממה שעשו הצדיקים בכל זמן וזמן שמסרו עצמם על קדושת השם ואין כל בריה יכולה לעמוד במחיצת' כי מאסו חי" שעה באהבת בוראם ומתו בנשיקה וחיו לעולם:

הכלל השני התאות

מתחלק לג' הלקים. החלק הראשון תאות העושר.
החלק הב' תאות הערוה. החלק הג' תאות המשגל,

חלק ראשון

תאות העושר וישבו ששה פרקים,

פרק ראשון

בתאות בני אדם העושר וחושבי שיוכלו להשיגו בחריצותם מתעסקים כל ימיהם בחמרתם להעשיר. ועליהם נאמר כל ימי עני' רעים. והשמח בחלקו הוא עשיר כל ימיו. ועליו נאמר וטוב לב משתה תמיד. כדגרסינן בפרק במה מדליקין דף נ"ה. תנו רבנן אי זהו עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו. דברי רבי מאיר וכו' ואין לך נחת רוח גדול מהשמח בחלקו. כמו ששנינו בפ' מפרקי אבות אי זהו עשיר השמח בחלקו, וגרסינן במדרש משלי ברכת י' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, ר"ל כשישמח האדם במה שחננו האל יתברך אם מעט ואם הרבה יגות בדעתו ולא יתעצב כשלא יהיה לו יותר ממצ' עשיר כל ימיו, וכתי' נפש ברכה תדושן ר"ל נפש השובעת והשמחה בחלקה חדושן ר"ל תהיה עדנה ושמחה ורשנה. לפיכך הצדיק ההוא מתפרנס בטובה לעולם ואינו חסר כלום כדכתי' נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי וגו' (פי' הצדיק לעולם לא ירעב מפני שהוא מתפרנס אפי' מן המעט שזימן לו הקבה ולא יתאו' מה שאינו יכול להשיג.) וגר' נמי במדר' כל ימי עני רעים ר"ל מי שהוא עני באמונה וירא להוציא מעותיו לקנות מאכל ופרנסה לעצמו וכמרומה לו כי ירד מנכסיו בהוצאה וידלדל על זה אמ' כל ימי עני רעי' שכל ימיו יהיו בעצב וברעה אבל טוב לב משתה תמיד מי שהוא שמח בחלקו ומאמין בהקבה שהוא מזמין לו פרנסתו בכל ערב שיצטרך לה הרי זה חשוב כאלו משתה לפניו תמיד על כן ישען אדם על עושהו ואל יבטח בחריצותו ולא בממון של אחר ויהא שבע במה שחננו בוראו כי אותם שאינם שבעי' כל ימיהם חומדי' הממון עד שאם לא ימצאוהו בהיתר יבקשוהו באיסור ובאים לגנבו בסתר בהיות עליהם מורא בשר ודם גדול ממורא שמים. ועל זה החמירה תורה בתשלומי גנב יותר מבגזלן, כדגרסינן בב"ק פרק מרובה דף ע"ט שאלו תלמידיו את ריב"ז מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן אמ' להם זה השוה כבור עבר לכבור

לאוין · תניא ואליו הוא נושא את נפשו שמפני מה עלה זה לכבש ונתלה באילן ומסר את נפשו למיתה לא על שיחלו שכרו · לא ושיו הוא נושא את נפשו · מכאן אמרו כל הכובש יצר כאילו נוטל נשמתו ממנו שנאמר אה נפש בעליו יקח · נפשו של מי רב הונא וכו׳ ככתוב למעלה עד נפש · תנו רבנן לא תלין פעולת שכיר יכול אפילו לא תבעו · תלמוד לומר אתך לדעתך יכול אפילו אין לו תלמוד לומר אתך והוא שיש אתך · יכול אפילו המחהו אצל שלחני או אצל חנוני תלמוד לומר אתך ולא שהמחהו אצל שלחני או אצל חנוני שאינו עובר עליו · וקשה גזל חבירו מגזל הקדש · כדגרסינן במסכת בתרא פרק המוכר את הספינה לף פ״ו ואר׳ לוי קשה גזל הריוט יותר מגזל שמים שזה הקרים חטא למעילה וזה הקרים מעילה לחטא · וגדול עונשו של גזל כדגרסינן בפרק חלק לף קי״ו ויאמר אלדים לנח קץ כל בשר בא לפני · אמר ר׳ יוחנן בוא וראה כמה גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינן אלא עד שפשטו ידיהם בגזל · שנ׳ כי מלאה הארץ חמס וגו׳ וכתיב החמס קם למטה רשע וגו׳ תאנא דבי רבי ישמעאל אף על נח נחתם גזר דין שנאמר כי נחמתי כי עשיתים ונח לא שמצ׳ חן בעיני ה׳׳ וכשהעולם צריך לגשמים נעצרים בעון הגזל כדגרסינן בפ״ק דתעניות לף ו׳ אר׳ אמי אין הגשמים נעצרים אלא בעון הגזל שנאמר על כפים כסה אור ויצו עליו במפגיע בעון כפים כסה אור ואין כפים אלא חמס שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם ואין אור אלא מטר פ׳ אור מטר שנאמר יפיץ ענן אורו מאי תקנתיה ירבה בתפלה שנאמר ויצו עליו במפגיע ואין פגיעה אלא תפילה שנא׳ ואתה אל תתפלל בער העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגיעבי · וכל כך מאס הקבה פגול זה שאינו רוצה ממנו אפי׳ קרבן כדגרסינן במסכת סוכה פרק לולב הגזול אמר רבי יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי מאי דכת׳ כי ׳׳אוהב משפט שונא גזל בעולה · משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו עבדיו אדוננו המלך כל המכס שלך הוא אמ׳ להם ממני ילמדו עוברי דרכים שלא יברחו מן המכס ואף הקבה כך אמר כי אני ׳׳אוהב משפט שונא גזל בעולה ממני ילמדו בני וירחו מן הגזל · וגׄ אין רצונו שיברכוהו בגזל כדגרסינן בפרק קמא דסנהדרין לף ו׳ ד׳ אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ׳׳ ואעפ כן רוב העולם נכשלי׳בו קצתם בחמרתם וקצתם שטופי׳בחשבם שאינו גזל ועל זה אמרו רוב העולם נכשלים בגזל ומעוטן בעריות וכלם באבק לשון הרע · וגזל הגוי גם כן אסור · כדגרס׳ במסכת קמא פרק הגזול בתרא לף קי״ג אמר ר׳ שמעון חסידא גוי עובד ע״ז גזלו אסור אבדתו מותרת · גזולו אסו׳ כדרב הונא דאמר רב הונא אמר רב מנין לגזל גוי עׄ שהוא אסור שנא׳ ואכלת את כל העמי׳ אשר ׳׳אל׳ך נותן לך בזמן שהם מסורים בידך ולא בזמן שאין מסורי׳בידך · אבדתו מותרת כדרב חמא בר גוריא דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב מנין לאבדת גוי עׄ שהיא מותרת שנאמר וכן תעש׳לכל אבדת אחיך · אבדת אחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר אבדת גוי עׄ ואימא הני מילי היכא דלא אתא לידי׳דלא מיחייב למהדר אבתרה אבל היכא דאתא לידיה מיחייב למהדר אפי׳לגוי עׄ · אמר רבינא אמר קרא ומצאתה דאתי לידיה משמע · תניא רבי פנחס בן יאיר אומר בכקום שיש חלול השם אפילו אבדת גוי עׄ נמי אסור ואמ׳שמוא טעותו מותרת דהא שמוא זבן מגוי עׄ לקנא

דרהבא

דרהבא במר דפליגא בר׳ זוי ואכלע לה זוא יתיר׳ארב כהנא זבן קפ דני דחמרא במר דמאר׳ מההוא גוי עׄ ואמר ליה חזי דעלך קא סמכינא והצדיק שלא שם לבו בחמד׳העולם לא יתגלגל גזל לידו דכת׳ב לא יאונה לצדיק כל און · וגרסינן בפ׳ חלק לף נ״ו וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים ׳ אמ׳ רבא בר רב יצחק אמר רב מכאן לצדיקי׳שאין פושטים ידיהם בגזל כל שלא הצה ליכנס בשדה אחרת בימי קציר חטים לאחר שקצרוהו שהכל רשא׳ליכנס בו להודיענו כמה יש לו לאדם להתרחק ולברוח מן הגזל ·

פרק שלישי

המלוה לעני בשעת דחקו בלא רבית לא ימות אבל המלוה לישראל ברבית ימות כדגרסינן במציעא פרק איזהו נשך לף ע״ב תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב או׳כספו לא נתן בנשך עושה אלה לא ימוט לעולם הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין והא קא חזינן דלא אופי ומתמוטטין אר׳ עׄ הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין ואמרינן עלה מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו מאן הוא חונן דלים אמר רב כגון שבור מלכא · פ׳ מלך פרס היה ונוטל מיכן כל יכול ומכון בכס כלים מן המוכות וכל יחשוב אדם שהוא ברמה את חבירו לומר שמעותיו הם של גוי להלוותם לישראל ברבית כי יודע כל נסתרות יפרע ממנו · דגרס׳ן התם לף פ׳ אמר רבא למה לי למכתב יציאת מצרי׳ברבית יציאת מצרים בציצית יציאת מצרי׳במשקולת אמ׳הקבה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני הוא שעתיד ליפרע ממי שחולה מעותיו בגוי ומלוה אותן לישראל ברבי · ומפי שטומן משקלותיו במלח פי׳לכנעניין וממי שחולת קלא אילן פי׳ נכנע דומה לכנעני ואומר תכלת הוא · וכמה סמוות עיניהם של מלוי ברבית כדגרסינן התם לעׄ תניא אמ׳ר׳יוסי בא וראה כמה סמוות עיניהם של מלוי רבית אדם קורא לחברו רשע יורד עמו עד לחייו והם מביאים דיון וקולמוס ועדים וכותבין כפ׳ זה באלדי ישראל · ואפ׳ רבית מוקדם או רבית מאוחר או רבית דברים אסור לתתו ולקבלו כדגרסינן התם לעׄ רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משרח לו דורון ואמר בשביל שתלוני זהו רבית מוקדמת · הלוהו והחזי׳לו מעותיו והוא משלח לו דורון בשביל שהיו מעותיו בטלין אצלו זהו רבית מאוחרת · ר׳ שמעון אומר יש רבית דברים כיצד אל יאמר לו דע איש פלוני בא ממקום פלוני · ואמרינן שם עלה בגמ׳ תניא אמר רשׁבג׳ מנין לנושא בחברו מנה והוא מקדים לו שלום שלא יקדים לו שלום · תל כל דבר אשר ישׂך אפי׳דבור אסור · ובמה שחושבין שכרויחין מפסידין כדגרסינן התם תניא ר׳ שמעון בן עזר׳ אומר מלוי ברבית יותר ממה שהן מרויחין מפסידין ולא עוד אלא שעושי׳ משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומ׳אילו היה יודע משה רבי׳ כמה ריוח יש בדבר לא היה כותבו · ועונשם שמור להם כדגרסינן במסכת בתרא פרק המוכר את הספינה לף ע״ד תר׳ איצ׳רי פירות ומלוי ברבית ומקטינים איפה ומפקיעי שערים עה׳א לאמ׳מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשמת ונפתחה בר להקטין איפ׳ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה מה כת׳ב אחריו נשבע ״ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשי׳הם · ואם רצו לחזור בתשובה ונתעכבו באומנו׳ זה זמן גדול בעניין

שאם ישובו לכל הנגזלים אין להם תשלומין אין מקבלין מהם
אלא מוחלין להם. ואם לא יהורו עוד לשנות בדבר הזה הא
יתברך ברחמיו על הבריות שאז חפץ במות הרשע לא בשובו
מדרכיו וחיה יכפר להם ועל הדא גרסינן במסכת קמא פרק
הגוזל עצים קל"ח הגזלנין ומלוי ברבי שהחזירו אין מקבלי
מהם וכל המקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו. אמר ר'
יוחנן בימי ר' נשנית משנה זו מעש באדם אחד שבקש לעשו
תשובה אמרה לו אשתו ר"ק אם אתה עושה תשובה אפי'
אבנט אינו שלך ונמנע ולא עשה תשובה באותה שע' אמרו
הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהם וכל המקבל
מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו. לפיכך משום ועשית הישר
והטוב המוחל לו תבוא עליו ברכה:

פרק רביעי

אף על פי שהתורה תורה בהרבה מקומו על הדין שיהא דין
אמת ושוה לכתות הוצרכה לומר שאפילו לשפוט אמת לא
יקח הדיין שחד שאי אפשר שלא יטנו שהשחד בודאי יעור
עינו. ועכ נכתב פסוק זה בשני מקומות אחר פסוק לא תטה
משפט ללמדנו שאם לא היה איסור השחד אלא בהטי' הדין
כבר הזהירתו בראשונה אפילו בלא שחד. ולמה נכתב לא
תקח שחד להזהיר שאפילו שיחשב אדם שלא יטה הדין
בעבורו שלא יקחנו שכבר העידה תורה כי בודאי יקלקל
המשפט שאם תכתוב כי השחד יעור פקחי'ונו' וגרסינן בספרי
ולא תקח שוחד אין צריך לומר לוכות את החייב ולחייב את
הזכאי אלא אפי' לוכות את הזכאי ולחייב את החייב כי השוחד
יעור עיני חכמים ואין צריך לומר עיני טפשים, ויסלף דברי
צדיקים, ואין צריך לומר דברי רשעים. אמרו רבותינו אפי'
חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתשתרף דעתו וישכח תלמודו
ויכהו מאורי עיניו כי משקבל שוחד אי אפשר שלא יטה לבו
אצלו להפך בזכותו. כדגרסינן בפרק בתרא דכתובות דקס"
הר' כי השוחד יעור עיני חכמי' קו' ולטפשים ויסלף דברי צדיקי'
וקו' לרשעים מדי טפשים ורשעים בני מעבד דינא אינון, אלא
הכי קאמר כי השוחד יעור עיני חכמים אפי' חכם גדול ומקבל
שחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיו' הלב ויסלף דברי צדיק'
אפי' צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא טרוף
הדעת ואומרי' במדרש למה הוא דומה השוחד לאדם שהוא
עומד על שפת הים נטל תולע' קטן ונתנו בחכה בהכניסו לים
בא דג גדול ובלעו ונתפש, אוי לדג זה שנתפש בלא כלום.
כי השחד יעור והלא כמה נטלו שוחד ולא נתעורו אלא
שנתעורו מדרך האמת ואינו רואה חובה לנותנו, גם שמעורו
לעתיד לבוא, שהצדיקים נהנים מזיו השכינה כדכתיב כי עין
בעין יראו בשוב יי' ציון הכל רואין והוא אינו רוא' הכל יתרפאו
והוא אינו מתרפא אלא כך אל הקבה אני פקח בראתיך למה
עורת עצמך, למה היית דורש לא תטה משפט והטית, לא
תכיר והכרת. לא תקח שחד ולקחת, ולא דילו שמזיק
לעצמו אלא שמפסיד לדורו. כדגרסינן בפ"ק דבתרא דט'
אמר ר' יצחק כל דיין שנוטל שחד מביא חמה עזה לעולם
שנאמר ושוחד בחיק חמה עזה, ולאו דוקא שוחד ממון אלא
אפילו שוחד דברים נמי כדגרסינן בפרק בתרא דכתובות דקס"
הר' ושוחד לא תקח אין צריך לומר שחד ממון אלא אפי' שוחד
דברים נמי אסור מדלא כתיב בצע לא תקח, ועל כן רבותינו
החסידים כשהיה בא לפניהם שום אדם לדין והיה מביא להם
שום דורון ואפילו במה שחייב לתת לו או היה אומר לו דיבור
של

של שחד מה כשיחשבו בלבם שמא לא יראו להם חובה אי
אפילו שיסמוך בדעתו בחשוא הדין היו נוהגין כן כדי שילמדו
מהם התלמידים והיו אומרי' פסילנא לכו לדינא כדגרסי' התם
היכי דמי שחד דברים כי האי דשמואל הוה קא עבר במברא
פי' נסכר אתא ההוא גברא יהב ליה ידיה, אמ' ליה מאי עיבידתיך
אלא דינא אית לי. אמר ליה פסילנא לך לדינא. ר' שמעאל
ברבי יוסי הוה רגיל אריסיה דהוה מייתי ליה כל מעלי יומא
דשבתא כנתא דפרי פי' כל יומא חד אייתי ליה בחמישי בשבת
אלא מאי שנא האידנא. אמר ליה דינא אית לי ואמינא אגב
אורחי אייתי ליה למר לא קביל מיניה אמ' פסילנא לך לדינא.
אותיב ליה זוגא דרבנן דקא דיינין ליה. בהדי דקא אזיל ואתי
אמר אי בעי טעין הכי אמר תפח עצמן של
מקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך
מקבלי שחד על אחת כמה וכמה. ר' שמעאל בן אלישע אייתי
ליה ההוא גברא ראשית הגז. אמר ליה מהיכן את אלי מדוך
פלן. אלא מהתם להכא לא הוה כהן למיתבא ליה אמר ליה
דינא אית לי ואמינא אגב אורחי אייתי ליה למר לא קביל מיניה.
אלא פסילנא לך לדינא. אותיב ליה זוגא דרבנן קא דיינין ליה
בהדי דקא אזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי
אמר תפח עצמן של מקבלי שחד. ומה אני שלא נטלתי ואם
נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שחד על אחת כמה וכמה. רב
ענן אייתי ליה ההוא גברא כנתא דגילדני דבי גילי. פי' כל דניס
נגלים נפסקה כל יס. אלא מאי עיבידתיך אמר ליה דינא אית לי
לא קביל מיניה. אמר ליה פסילנא לך לדינא. אלא דינא דמר
לא בעינא קבולי ליקבל מר דלא למנעון מר מאקרובי נכורי
דתניא ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם
בכורים, וכי אלישע אוכל בכורים הוה. אלא לומר לך כל
המביא דורון לתלמיד חכם כאלו הקריב בכורים. אלא קבולי
לא בעינא דאקבל והשתא הואיל ואסרת טעמא מקבילנא
שדריה לקמיה דרב נחמן ושלח ליה לרגי"ה סר להאי גברא
דאנא ענן פסילנא ליה לדינא אמ' מרשלח לי הכי שמע מיני'
קרוב דידיה הוא הוה קאי קמיה דינא דיתמי. אמר האי עשה
והאי עשה עשה דכבוד תורה עדיף סלקיה ואחתיה לדידיה.
כיון דחזא בעל דיניה דעדף הכי אסתתם טענתיה, רב ענן
הוה רגיל אליהו דהוה אתי לגביה והוה מתני ליה סדר אליהו
כיון דעבד הכי איסתלק יתיב בתענית ובעא רחמי ואתא ואפי'
הכי חוה יתיב בתיבותא ומתני ליה, והיינו דאמר' סדר אליהו
רבא וסדר אליהו זוטא. ללמדנו כמה יש לו לאדם ליזהר
במשפט ולברוח מכל שמץ שום דבר הדומה לשוחד. אפי'
שוחד דברים ועושה זה לא יטוט לעולם.

פרק חמישי

חמדת בני אדם ורדיפתם אחר הנאת העולם גורם להם להונו'
לחבירה בכל עסקיהם ובמשאם ובמתנ' ובסחורות ולפי שאולי
יחשבו שאונאה זאת כיון שאינה גניבה או גזילה שאין בדם
איסור הזהירה תורתנו עליה באומרה לא תונו איש את אחיו.
ללמדנו שחייב אדם לישא ויתן באמונה ולא יהאוה להונות
במקחו או בממכרו. ואע"פ שכל המתעסק בפרקמטיא אין
דעתו אלא להרויח בה עכ צותה תורה שלא יקח ולא ימכור
ביתר או פחות מכדי שווי אלא בפחות משתות שהוא דבר
מועט שהורו חכמינו ואמרו שמוחל אדם בסחורתו. ואע"פ
ששיערו ז"ל בפחות משתות שהוא מחילה ושלא יכופו ב"ד
לבטל המקח או להחזיר האונאה. אבל מי שרוצה ללכת

במדת

במדת התסידות ימכור בשווין · וע"כ אם פ' ואמר זה המקח
אינו שוה לא כך ואין דעתי למוכרו לא למי שיקחנו בכפלו
אם תרצה קחנו בכפל על מנת שאין לך עלי אונאה או אמר
הוא שוה כך מוכרהו ליבחצין אם תרצה שאין דעתי לקנותו
לא בכך אקחנו ע"מ שאין לך אונאה דברו קיים ואין בו אונאה
שכבר סבר וקבל וכך הוא מפורש במציע"פ הזהב דף טו ובחפצי
בעל הבית וכליו אין בהן אונאה שכליו העשויים לתשמישו
הם בעיני אד' יקרי' יותר משוים ואינו רוצה למוכרם אלא
בתוספת דמי · כדגרסינן שם אמר רב חסדא לא שנו אלא
שלוקח מן התגר · אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה ·
אמר רב דימי יישר וכן אמר רבי אלעזר יישר · ואמרי התם
טעמא מאי דיקירי עליה מאני תשמישיה · ואי לאו המיתירי
לא מזבין להו · וכל דיני אונאה ומקח טעות ומומין שנסתר
וכל תנאיהם ופרטיהם מפורשין הם אבל ישים ארם לבו לשם
שמי' ולא יחמוד בממון שלא כדין והא' יחבר' יומין צרכו כדין ·

פרק ששי

יש לך דבר כשאד' מזיק לחבירו שפעמי' מהנה בדבר ופעמים
אינו מהנה בו והוא חמור מכלם · והוא מוסר ממון חבירו בידי
גוים שהוא חי"ב לשלמו מדין תורה · ולא עוד אלא שאפילו
אם התרו בו שלא ימסור ואמר אמסור כיון שהוא רודף אחר
חבירו · ההורגו בקנאת השם תבוא עליו ברכה · כדגרסינן
בפרק הזורק בתרא דף קיז ההוא נברא דבעא אתויי את ביבנאי
לחברידה אתא לקמיה דרב אל זיל לא תחזי ולא תחוי אל
מחוינא ומחוינא · הוה יתיב רב כהנא קמיה קם שמטי לקוציה
מיניה קרי רב עליה בלך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא
מכמר · מה התוא הזה כיון שנפל למכמר אין מרחמין עליו
כך ממונן של ישראל וכו' אל רב לרב כהנא ער האידנא הוו
פרסאי דלא קפדי אשפיכות דמים חשתא יונאי נינהו דקפדי
אשפיכות דמים ואמרי מרדין מרדין קום זיל לארעא דישרט
וקבל עלך דלא מקשית ליה לרבי יוחנן שבע שני · כי מטא
התם אזל אשכחיה דהוה יתיב ומסיים להו לרבנן
במתיבתא אמר להו מאי אקשי אמרו ליה הכי אקשי · ומאי
משני · אמרו ליה הכי משני · אמר להו לא דאקשי ידע מה
דאקשי ולא דשני ידע מאי דשני · ואלא מאי האי קושיא
איכא והאי שנויא איכא · אזל ריש לקיש ואמר לר' יוחנן ארי'
עלה מבבל לעי"ן מר במיליה במתיבתא דמחר · למחר אותבוה
בדרא קמיה דר' יוחנן אמר שמעתא ולא אקשי · הדר
אמר שמעתא ולא אקשי ליה · אותבוה בדרא תניא ולא
אקשי דחקוהו רבנן ואפקוהו שבעה דארי אמר ליה ר' יוחנן
לריש לקי' ארי שאברת נעשה שועל · אמ' יהי רעוא דילהוו
הני שבעה דארי חלפי דו שני דאמ' לי רב · קם אכרעיה אמ'
שמעת' ואקשי אותבוה בדרא קמא רבי יוחנן הוה יתיב אשבע
כיסתרקי שלפו ליה חרא ביסתרקא מתותיה אמר שמעתא
אקשיה עד דשלפו ליה כולהו ביסתרקי מתותיה ער דיתיב
אגבי ארעא רבי יוחנן הוה סבא ומסריחי גביני והוו מדלו ליה
בכחולא דדהכא · אמ' דלו לי ואחזי חזיה דפריסת שפלותיה
סבר אוחוכי קא מחייך ביה חלש דעת' דרבי יוחנן ונח נפשיה
דרב כהנא · למחר אל רבי יוחנן לרבנן חזיתון רבנן בבלאי
היכי מחייכי באינשי · אמרו ליה לא אוחוכי קא מחייך אלא
דרכיה הוא אמר להם אי הכי נזיל בתריה · קם עאל לגבייה
דמערתא חזא דהוה הדרה לה עכנא אפומא דמערתא · אל
עכנא עכנא פתח פיך ויכנס הרב אצל תלמיד לא פתח · יכנס
חבר

חבר אצל חבר ולא פתח · יכנס תלמיד אצל הרב פתח · נעא
רחמי עליה ואחייה ואוקמיה ושני כל כפקות דהוה ריה · אל
אי ידענא דדרכיה דמר הכי הוה לא חלשא דעתאי · והשתא
ניתימר לבי מדרש · אם ליה אי מצית למיבעי רחמי עילואי
דתו לא שכיחנא אזילנא בהדך ואי לא הואיל וחליף שעתא
חליף שיליה כל ספקו דהוה ליה פשטינהו · והיינו דאמר ר'
יוחנן דילמן אמרי ודילהון היא · ואמרינן עלה ממון מסור
רב הונא ורב יהודה חד אמר מותר לאבדן ביד וחד אמ' אסור
לאבדן · מאן דאמר מותר לאבדן ביד לא יהא ממונו חביב
עליו מגופו · מאן דאמ' אסור יכין רשע וצדיק ילבש · א"פשד
דנפיק מיניה ורעא מעלייא · והמרחם על ממון חבירו ירחמו
עליו מן השמים ·

חלק שני

תאות העידונין ויש בו שני פרקים ·

פרק ראשון

האדם חננו הבור' יתעלה בשכל לבחור בטוב ולמאוס ברע ·
כדי שלא יהא נמשל בבהמות שאינם יודעות לבחור בין טוב
לרע אלא בנראה לעינים ועוסקות לכלאת כריסם ולהרביץ
בכל מקום שימצאו · אבל האדם נברא להיות גופו עובד
לשכלו · להוציאו מן הכח אל הפועל · וכל מה שיחעדן לא
יהא אלא לקיום גופו כדי שיהא בריא ללמוד וללמד להבין
ולהורות להשיג האמיתות · ולהדבק בדרכי האל יתעלה כדי
שיזכה לחיי עולם · ולזה רמזו חזל פ' הרואה כשפירשו כל
דרכיך דעהו ואפילו לדבר עבירה · כונתם שאפי' כשיתעסק
בצרכי הגוף שהן נקראין עבירה שידא כונתו לתכלית
האמיתי · ועל זה אמ' וכל מעשיך יהיו לשם שמים · דל שלא
יתערבן להנאתו · וגרסינן במדרש תלים צדיק אוכל לשובע
נפשו · דל הצדיק ודל משכיל אוכל מעט כדי לקיים נפשו
לעבודת הבורא · אבל הרשע והאויל אינו כך אלא אוכל
להנאת גופו וממלא נטנו ואינו חושש להוצאת כמוהי
יחשוב באולתו שלא נברא העולם הזה אלא לאכול ולשתות
ואינו חומר מן העולם הזה אלא אכילה ושתיה בלבד · ורמז
לדבר פתיהות שמו אויל נוטריקון אכול ושתה אמר לך ·
אבל כשהאדם שהוא יחיד בדורו ישיב כונתו באמת יחסר
מהאוותיו ולא יתאו למטעמות הרשעים המלאים כריסם ·
ועושין כל מיהם כחגים · ובטנם חסר תמיד כדכתיב ובטן
רשעים תחסר · ועליהם נאמר וחריתי פרש על פניכם פרש
חגיכם ונשא אתכם אליו · ופירשו במסכת שבת דף קנא פרק
שואל אדם על פסוק זה אמר רב הונא לו שמניחין דת ועושין
כל מיהם כחגים · אבל האכילה הטובה האוכל לקיום גופו
כדכתיב צדיק אוכל לשובע נפשו · ולא יתאו למאכלים גסים
להשביע תאותם אלא המקיימים לגוף בבריאותו כדי שתהיה
נפשו זכה להבין החכמות העליונות ולהדבק בשכל הפועל
וכשימוד גוף שתשאר הנפש דבקה למעלה · אבל הרודפים
אחר תאות היום משביעי אות מהיתר ומחר מאיסור וכשאינם
יכולים להשיגו משלהם גוזלים אותו משל אחרים · ועל זה
צותה תור' דבר גדול שיהרוג אביו את בנו אם יראה שהוא
זולל וסובא כאכיל' תרת מר בשר ובשתי' חצי לוג יין האיטלקי
שמתחיל ברדיפת התאות ובהמשכו אחר אכילות גסות וכפי
טבעו יבא לכלו נכסי אביו ואחר כך יבקש מזונותיו כפי שהוא
רגיל ואינו מוצאו ויבא ללסטס את הבריות כדגרסינן התם

כלל שני

חלק שלישי

לא זכה משממו והיינו דאמ׳ רבא חמרא וריחני פקחין · אפי׳ ר׳עמרם בריה דרבי שמעון בר אבין אמר רבי ח״א בר אבא אמר ר׳חנינא מאי דכתיב למי אוי למי אבוי למי מדינים למי שיחה למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך · כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא האי קרא מאן דדריש ליה מרישיה לסופיה מדריש ומסופיה לרישיה מדריש · ומי שנמשך אחריו מוציאו מן העולם כמו שמצינו במסכת אבות פרק ג׳ רף ח׳ רבי דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ישיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם על כן יש לו לאדם להרחיק ממנו אלא הצריך למזונו, וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה: דסג׳ תניא ר׳מאיר אומר למדה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ר״ל לפי שהסוטה על ידי שכורות הלכה וזנתה, על כן יש לו לאדם להרחיק עצמו מריבוי היין כדי שלא יבא לידי קלקול.

החלק השלישי תאות המשגל
וישבו שבעה פרקים,

פרק ראשון

חכמינו החסידי׳ בראותם כי בני אדם כפי טבעם מתאוי׳ לנשים ובשמתעסקים עמם בשום דבר שהיצר מקטרג וחומד בדבר האסו׳ יותר מדבר המותר · על כן כדי להפריש האד׳ מחמדת זאת ולהצילו מרשת זו הטמונה לבל ילכד בה כמו שאמר במסכת שבת פ׳ שואל אדם דף קנ״ב תאנא אשה חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם והכל רצין אחריה, נתנו עצה בדבר שלא ירבה שיחה עם הנשים בראותם שבשיחה יבא לידי ניאוף, כדגרסינן במסכת נדרים פרק אלו מותרים דף כ׳ תניא לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים ואל תהי רגיל אצלן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה וכן תרבה שיחה עם האשה שסופך בא לידי נאוף · גרוג׳ב שלא ירבה בשיחה אפילו עם אשתו כמו ששנינו בפ׳ק דאבות דף ה׳ יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניי בני ביתיך בו׳ ותרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו כו׳ באשת חביריו מלמד אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובטל מדברי תורה וסופו ירוש גהינם, ואפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו בא עליה לדין כדגרסינן בפ׳ק דחגיגה דף ה׳ ר׳אילא הוה סליק בדרגא דבי רבא בר שילא שמעיה להההוא ינוקא דקאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וכגיד לאדם מה שיחו עושׂ׳שחר עיפה ודורך על במותי ארץ יי׳אלהי צבאות שמו, אמר עבד שרבו מעיד שיחתו יש לו תקנ׳מאי מה שיחו אפי׳שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לו בשעת מיתתו · וגרסינן במסכת דרך ארץ ג׳ הרבה שיחה עם האשה שכל שיחתה של אשה אינה אלא נאופין ותחלת הזנות שיחה עם הנשים ומתוך השיחה באין לשחוק ומתוך השחוק באין לידי קלות ראש ומתוך קלות ראש באין לזנות רתנן בפ״ג דאבות דף ח׳ רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה · וגרסינן נמי במסכת עירובין פ׳ כיצד מעברין דף נ״ג רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורח׳ אשכחה לבירור׳ אמר ליה באי זו דרך נלך ללוד · אמרה לו גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה ה׳׳ה לך לומר אי זו

ללוד

נר ראשון

פרק שני

במסכ׳סנהדרי׳ פ׳בן סורר ומורה לפ״ק בן סורר ומורה נדון על שם סופו מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב · שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם ושל צדיקים רע להם ורע לעולם שקט לרשעים רע להם ורע לעולם · ולצדיקים הנאה להם והנאה לעולם פזור לרשעי׳הנאה להם והנאה לעולם ושל צדיקים רע להם ורע לעולם כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם ולצדיקים הנאה להם והנא׳לעולם · ואמרינן עלה בגמר׳חניא ר׳יוסי הגלילי׳אומ׳ וכי מפני שאכל תרתימר בשר ושתה חצילוג׳יין האיטלקי׳ אמרה תורה יבא לבית דין ויסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף סנמר נכסי אביו ומבקש למורו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם ושל צדיקים רע להם ורע לעולם משום שנאמ׳אם לא בריתי יומם ולילה חקות וגו׳ יין ושינה לרשעי׳הנאה להם והנא׳לעולם לצדיקי׳ רע להם ורע לעולם שקט לרשעי׳רע להם ורע לעולם כנוס לרשעי׳רע להם ורע לעולם לצדיקי׳הנאה לה׳והנאה לעולם, ותו גרסינן בפ׳חלק דנד׳ אמ׳ יוחנן מאי דכתיב מארת יי׳בבית רשע ונוה צדיקי׳יברך מארת יי׳בבי׳רשע זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה ונוה צדיקי׳ יברך זה חוקיה החסי׳שהיה אוכל בשר ליסר׳בסעור׳, ועל זה הוכיח שלמ׳ואל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו

פרק שני

היין הוא דומה למאכל שמעט ממנו מועיל והרבה ממנו מזיק כן היין מבשל המאכל באצטומכא ומשמח הלב כמו שאזל חמרא וריחני פקחין אבל המשתכר ממנו מפסיד גופו ואבר שכלו וגורם לו כל הרעו׳שבעולם כמו שמצינו בנח שגרם לו רעה וקללון והיתה סבה לקלל זרעו כדגר׳בסנהדרין פ׳בן סורר ומורה עובר גלילאה ג׳ואוין נאמ׳ביין ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל וירא חם ויגד לשני ויקח שם ויפת וישימו על שכם וילכו ויכסו ויקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן רב ושמו׳חד אמר סרסו והר אמ׳רבעו, מאן דאמ׳סרסו מתוך שקללו ברביעי קללו בד׳ומאן דאמר רבעו גמר וירא וירא כתיב הכא וירא חם אבי כנען, וכתיב התם וילא אותה שכם בן חמור, בשלמ׳למאן דאמר סרסו משום הכי קללו בר׳אלא למאן דאמר רבעו, מאי שנא רביעי נלטייה בהדיא הא והא הויא · ויחל נח איש האדמה · אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אמר רבי זכאי אבר ליה הקב׳לנח נח לא היה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אין כמ״ד אותו ואילן שאכל ממנו אדם הראשו׳ הפסן היה שאין לך שמביא יללה על אדם אלא יין, ר׳יהורה או׳חטה היה שאין התינוק יודע לומ׳אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן, ר׳נחמיה אומר האנה שנדבר שקלקלו בו נחקנו ברכתיב ויחפרו עלה האנה ויעשו להם וגו׳, ואמרינן התם ובמסכת ע׳רובין פרק הדר עם הנכרי דף נ״ה · אמר ר׳חנן לא נברא יין בעולם הזה אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש, אמר ר׳מאי דכתיב ואל הרע יין כי יתהלך עמהם כי יהן בכוס עינו, תרא יין שמאדים פניהם של רשעים בעולם הזה לסוף מלבין פניהם לעולם הבא, רבא אמר אל הראיין כי יתאדם שאחריתו דם, רב כהנא רמיכתי׳תירש וקרי׳תירוש זכה נעשה ראש, לא זכה נעשה רש, רבא רמי כתיב ישמח זקרי׳ישמה זכה משמח

לא

ללוד. לפיכך כל מי שיש בו יראת חטא יציל עצמו מרשת
זו הטמונה לכל בני אדם המביאה לאדם לידי זנות שהיא קשה
מכל העבירות כי כלם אפשר לו לאדם לעשותם לבדו והזנות
אי אפשר לעשותו אלא עם שנים איש עם אשה או אשה עם
איש נמצאו שנים חוטאים ומחטיאים, ולפי שהזנות היא
מהרהורי רעים לפי׳ נקראת זמה בלשון כאשר זמם. והזנות
גם מרוע לב שנאמר זנות ין והירוש יקח לב פי׳ שקח שכלו וכל
העבירות לאחד הנאה ולאחד הפסד כגון הגונב והרוצח אבל
בזנות שניהם נהנין לפי׳ שניהם נדונין עכ מי שיירא מיום הדין
אל יפסיד עולמו בהנאה זנונית וכל שכן שבגמר ההנאה מיד
יחרט ויראה ההפסד.

פרק שני

להרחיק מן האדם כל הרעות המזומנו לבוא לו בסב המשגל
גזרו שלא יסתכל באשה ואפילו בבגדיה כדי שלא יבא לידי
הרהור כי במה שאד מסתכל מושך לבו אחריו ואוכל פועלו.
כמו שאמרו ז״ל עינא וליבא סרסורי דחטאה נינהו. ועל כן צוו
לעשות הרחקו, בדבר כדגרס׳ במסכת בתרא פ׳ חזקת הבתים.
דף נה עזצם עינך מראות נרע. אמר רבי חייא בר אבא זה
שאנו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, היכי
דאמי אי דליכא דרכא אחרינא אלום הוא אי דאיכא דרכא
אחרינא ואזיל רשע הוא. לעולם דליכא דרכא אחרינ׳ ואפי׳
הכי מיבעי ליה למיגס נפשיה. וגרסינן במסכת עירובין פרק
עושין פסים דף יח ובפרק בהרא דנדרים דף סא ובפרקא
קמא דמסכת כלה. תר המרצה מעו לאשה מירו לירה ומירה
לידו כדי להסתכל בה אפילו גדול בתורה כמשה רבינו עליו
השלום שקבל תורה מהר סיני עליו הכתוב אומר יד ליד לא
ינקה רע לא ינקה מדינה של גהינם. וגרסינן נמי במסכת כלה
פרק ר׳ יהודה בר אחאי בר יאשיה אומר כל הצופה בנשי סוף
בא לידי עבירה כל המפנה את עצמו מן העבירה ולא עשאה
אפילו הוא ישראל ראוי להעלות עולה ככר על גבי המזבח
שנאמר וישלח את נערי בני ישראל וגו׳ כל מי ששם עצמו
וניצול מן העבירה בעולם הזה ולא עשאה ניתן מזיו השכינה
כמלאכי חשרת לעולם הבא שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו
וישתו. וגרסינן נמי במסכת ברכות פ׳ הרואה דף סא אר יוחנן
אחרי ארי ולא אחרי אשה. אחרי אשה ולא אחרי עז, אחרי
עז ולא אחרי בית הכנסת בשעה שהצבו כתפלל ליק ולא אמרן
אלא דליכא פתחא אחרינא ולא דרי טונא ולא רכיב על חמרא
ולא מנח תפילין אבל אי איכא חד מהנך ליתלן בה. וגרסינן
במסכת שבת פ׳ במה אשה יוצא דף סד תנא דבי ר׳ ישמעאל
מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו
עיניהם מן הערוה, ואמר רב מפני מה מנה הכתוב תכשיטין
שבחוץ עם תכשיטין שבפני לומר לך שכל המסתכל באצבע
קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף, וגרס׳ נמי בפ׳
מי שמתו דף כד אר יצחק טפח באשה ערוה למאי אילימא
לאיסתכולי, בה והא אמר רב ששת מפני מה מנה וכו׳ אלא
באשתו ולקש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנ׳ גלי שוק
עברי נהרות וכתיב הגל ערותך. אמר שמואל קול באשה
ערוה שנאמר כי קולך ערב. אמר רב ששת שער באשה
ערוה. שנאמר שערך כעדר העזים. וג׳ב גרסינן בפרק הלק
דף צב אמר ר׳ אלעזר כל המסתכל בערוה קשתו נגערת שנ׳
ערית תעור קשתך, וגרסינן בסוף פק דע״ז דף כ׳ תניא ונשמרת
מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה אפילו פנויה ואפילו
באשת איש ואפי׳ מכוערת ולא בגדי צבע אשה ולא בחמור
ולא

ולא בחמורה ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעוף ולא בעופפת
בשעה שנזקקין זה ליזה. ואפילו מלא עינים כמלאך המות,
אמרו עליו על מלאך המות שכלו מלא עינים ובשע׳ פטירתו
של אדם עומד על מראשותיו של חולה וחרבו שלופה בידו
ושפה של מרה תליה בה כיון שרואה אות׳ החולה מזדעזע
ופותח פיו וזורק הטפה לתוך פיו ממנה מת. ממנה מסריח.
ממנה פניו מוריקו, ואמרינן עלה שם תר ונשמרת מכל דבר
רע שלא יהרהר אדם ביום וביא לידי טומאה בלילה, מכאן
אר׳ פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי מעשה, מעשה מביא
לידי זהירו, זהירו מביא לידי זריזו, זריזות מביא לידי נקיות
נקיות מביא לידי פרישות פרישות מביא לידי טהר׳. טהרה
מביאה לידי קדושה. קדושה מביאה לידי יראת חטא. יראת
חטא מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי חסידות. חסידות
מביאה לידי רוח הקדש. וחסידות גדולה מכלן, שנאמ׳ אז
דברת בחזון לחסידיך. ופליגא דר׳ב׳ל דאר׳ב׳ל ענוה גדולה
מכלן שנאמר יען משה ענו׳ אותי לבשר ענוים חסידים וצדיקים
לא נאמר אלא לבשר ענוים הא למדת שענוה גדולה מכלן.
ומי שאומנותו בדברי הנשים ואינו מסתקל בהן. לזה משבח
הקבה בעצמו. כדגרסינן בפרק ערבי פסחים דף קיג שלשה
הקבה מכריז עליהם בעצמו על רואבן (פי׳ מגני חדר בכרך
ואינו חוטא). ועל העני המחזיר אבידה לבעליה. ועל עשיר
המעשר פירותיו בצינעא, רב ספרא רואבן הדר בכרך הוה.
תאני תנא להא קמיה דרבא ורב ספר צותבו פניו דרב ספרא,
אמר ליה רבא לאו כגון את אלא כגון ר׳ חנינא ור׳ אושעיא דהוו
אושכפי (פי׳ רצעני) ויתבי בשוקא דזונות ועכרי להו מסאני
לזונות ועיילי ומסיימי לדהו בכרעייהו ולא מדלו עיניהו
לאיסתכולי בהוויימא (פי׳ היו נשבעין) בהון רבנן הכי בהייהון
דרבנן קדישי דארע׳ דישד׳. ובזה היה מתפאר איוב ומשבח
את עצמו באמרו ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה.
דל שברת ברית עם עיניו שלא יביט אפילו בבתולה שהיא
פנויה מקו׳ לאשת איש שכת עליה שלמה המלך כן הבא אל
אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. והזנות הוא אח׳ משלשה
דברי׳ שפי׳ בו הכתוב גהינם וזו הן הבא על אשת איש ובעל
לשון הרע ומלכות גוג מלכות גוג מנין דכתיב גלגלת ברב
עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החזים בככבי מורעי׳
לחדשים מאשר יבאו עליך וכתיב הנה היום יקש אש שרפת׳
לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת
נגדו. בעל לשון הרע מנין דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף וגו׳
עם גחלי רתמים. הבא על אשת איש מנין דכתיב הי׳ החזק
איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על
הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת וגו׳. על כן כל
בן דעת יש לו לירא מדינה של גהינם ולברוח מן העבירה
ולעצום עיניו מראותה כדי שלא יבוא אל הפועל.

פרק שלישי

לפי שלא יבא האד׳ להרהורי רעים. ולא יוציא זרעו לבטלה
אלא לדבר מצוה ולקיום המין אמרו במסכת נדה ראש פרק
כל הידוע דף יג תניא רבי אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין
כאלו מביא מבול לעולם אמרו לו לר׳ אליעזר והלא ניצוצות
ניתזין על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על
בניו שהם ממזרים אמר להם מוטב שיוציא לעז על בניו שהם
ממזרי׳ ולו יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום. ואמרינן
עלה כל כך למה לפי שמוציא שכבת זרע לבטלה דאמר רבי

יוחנן

יוחנן כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר וירע בעיני י׳ אשר עשה וימת גם אותו · רבי יצחק ורבי אמי אמרו כאלו שופך דמים שנאמר הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים אל תיקרי שוחטי אלא סוחטי · רב אשי אמר כאן עובד ע״ז · כתיב הכא תחת כל עץ רענן וכתיב התם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן · שמואל ורב יהודה הוו יתבי אאגרא דרבי נקמתא דשף ויתיב בנהרדעא · אל רב יהודה לשמואל צריך אני להשתין מים אמר אחוו באמה והשתין בחוץ · והיכי עביד הכי · והתניא ר׳ אליעזר אומר כל האוחז וכו׳ אמר אביי עשאוה כבולשרת שנכנסה לעיר (פי׳ שיירה שמחפשת בעיר) בשעת שלום חביות פתוחות אסורות · סתומות מותרות · בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות מפני שאין להם פנאי לנסך · אלמא כיון דבעית לא אתו לנסוכי · הכא נמי כיון דבעית לא אתי להרהורי · והכא מאי בעיתותא איכא (פי׳ בעית אימא בעיתות דליליא ודאורא · ואי בעית אימא בעיתותא דרביה איכא ואי בעית אימא בעיתותא דשכינה · ואי בעית אימא שאני רב יהודה דאיכא אימתא דמריה עליה דקרי שמוע עליה דרב יהודה אין זה ילוד אשה ואי בעית אימא נשוי הוה דאמר רב נחמן אם היה נשוי מותר ואי בעית אימא כי הא אורי ליה דתאני אבא בריה דרב בנימין ברבי חייא אבל מסייע בבצים מלמטה ואיבעית אימא כי האי אורי ליה · דאמר ר׳ יוחנן גבול יש לה מעטרה ולמעלה אסור · (פי׳ לצד גופו) מעטרה ולמטה מותר (פי׳ לצד הארץ) אמר רב יהודה המקשקש עצמו לדעת יהא בנדוי ולימא אסור משום דקא מגרי יצר הרע אנפשיה אמר רבי אמי נקרא משומד שכן דרכו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד ע״ז והולך ועובד · ~~אי בעית אימא דאמר רבי אמי כל~~ המבי עצמו לידי הרהור אין מכניסי אותו במחיצתו של הקב״ה כתיב הכא וירע בעיני י׳ וכתיב התם כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע · אמר ר׳ לעזר מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו הוו המנאפים בידי · תאנא דבי רבי ישמעאל לא תנאף לא תהא נואף בין בידך בין ברגל · ואמרינן התם ארשב״ל דברים הקב״ה שונאן אף אני איני אוהבן הנכנס לביתו פתאום ואין צריך לומר לביה חבירו · והאוחז באמה ומשתין · והמשמש מטתו ערום והמשתין מים ערום לפני מטתו · והמשמש מטתו בצפרני כל חי אמר ליה רב יהודה לשמואל אפילו בפני עכברים אמר ליה שיננא לא כגון של בית פלוני שמשמשים מטותיהן בפני ענדיהם ושפחותיה׳ מאי דרוש שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור · וגרסינן נמי במסכת כלה פ״ר יהודי הנחמי באלים תחת כל עץ רענן מכאן אמרו אין אדם רשאי לשלוט יד באמה · שלש ידות הן יד באמה תקצץ · יד לעין תקצץ · יד לחסודא תקצץ פי׳ למקו הקוזת הדם · יד לאמה תקצץ מפני שמחממתו ומוציא שכבת זרע לבטלה · יד לעין תקצץ · מפני שמסמא את העינים · יד לחסודא תקצץ · מפני שמביאתו לידי שפיכות דמים · ואמרינן עלה בגמרא אמר שמואל יד מהושת · יד שופכת דמים · יד מגברת יצר הרע · יד מסאבה · יד מעלה פוליפוס · מאי פוליפוס · אביי אמר ריח הפה ורב אסי אמר ריח החוטם · ואמרינן התם הנחמים באלים · אלו המחממין את עצמן ומוציאין שכבת זרע לבטלה למה הוא חשוב לבהמה מה בהמה אינה מקפדת ועושה · אף הוא אינו מקפיד ועושה · דבר אחר מה בהמה עומדת לשחיטה ואין לה חלק לעולם הבא אף הוא יורד לגיהנם ואין לו חלק לעולם הבא · תאנא אף הוא עובר משום בועל ונבעל · וכל כך למה מפני שמעורר יצר הרע על עצמו · ואמרינן עלה מי עודע

עדע רוח בני אדם אלו נשמתן של צדיקים שאין מחממין את עצמן להוציא שכבת זרע לבטלה · ואמרינן עלה בגמרא דור המבול כולן מוציאי שכבת זרע לבטלה הוו בהו איצטגניני אמרי עלמא לא פחות משיצא שיני לא גולד ואנן נחיה לעלמא גוליה · אמר להם הקב״ה שמתם עצמיכם עיקר הריני עוקר שמיכם שלא תעלו בחשבון עולם · מנא הני מילי דכתיב באונן והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה שהיה מחמם עצמו ומוציא שכבת זרע לבטלה · וכתיב ברור המבול כי השחית כל בשר וגו׳ על כן נדונו במדת רוחתין כדגרסינן פ׳ חלק דף קח אמר רב חסדא דור המבול ברוחתין קלקלו וברוחתין נדונו וגו׳ כמו שכתוב בפר׳ שני מן הכלל הא׳ על כן יש לו לאדם ליזהר מלהביא עצמו לידי חטוא שהוא מביא לידי עבירה · ועכו״ם גרסינן בפרק רבי יהודה · האנא גבול יש לה מעטרה ולמטה מותר מעטרה ולמעלה אסור · בד״א בפניו אבל בנשוי לא חיישינן · והזהיר יותר בדבר דבה בטהרה ·

פרק רביעי

כל המסתכל ביום הדין יהא מושל ביצרו הרע ובתאותו ואל יבא לידי עבירה · כמו ששנינו במסכת אבות פ״ג עקביא בן מהללאל אומר וכו׳ ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו׳ וגרסינן במסכת בתרא פרק המוכר את הספינה דף עח׳ אמר ר׳ שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מ״ד על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו׳ המושלי ביצרם · בואו חשבון בואו ונחשוב חשבונו של עולם · הפסד מצוה כנגד שכרה · ושכר עבירה כנגד הפסדה · תבנה וחכונן · אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא · עיר סיחון · אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון · תצא אש מן המחשבין ותאכל ארבת שאינן מחשבין · להבה מקריית סיחון · מקרית צדיקי שנקראו שיחים · אכלה ער מואב · זה המהלך אחר יצרו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה · בעלי במות ארנון · אלו גסי הרוח· ונירם אמ׳ רשע אין רם · אבד חשבון אבד חשבונו של עולם · עד דיבון המתן עד שיבא דין · ונשים עד נופח · עד שתצא אש שאינה צריכה נפח · עד מידבא · עד שתאדיב נשמתו · ואמרי לה עד דעבד מאי דבעי עבד · וחסידים הראשונים בגבורתם היו מושלים ביצרם כדי שלא יטמאו נפשם בעבירה כמו שמצינו ביוסף הצדיק שלא רצ׳ לשמוע בשו׳ עניין לגבירתו אשת פוטיפר · כדגרסינן במסכת יומא פ׳ אמר להם הממונה · דף לה״ תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין אמרו עליו על יוסף וכו׳ כדאיתא בהקרמת הנר הראשון · ועכ״ז זכה לגדולה ולברכו רבות · ונתוספה בשמו אות ה״א משמו של הקב״ה כדגרסינן במסכת סוטה פרק אלו נאמרין דף לז׳ אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא יוסף שקדש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב״ה · יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולם על שמו של הקב״ה · יוסף מאי היא דכתיב ויהי כהיום הזה ויבוא הביתה לעשו מלאכתו · אר יוחנן שנראה לרבן עבדה עבדינן · רב ושמואל חד אמר לעשות מלאכתו נכנס וחד אמר לעשו צרכיו נכנס · ואין איש מאנשי הבית שם · וכי אפשר בירח אותו רשע שלא היה שם איש תאנא דבי רבי ישמעאל אותו היום יום אידם היה והלכו כולם לעז״ו והיא אמר חולה אני אמרה אין לי יום שיוסף נזקק עמה כהיום הזה · ותתפשהו בבגדו וגו׳ תאנא מלמד שעלו שניהם ערומים למטה · באת דיוקנו של אביו · וגראית לו בחלום · אמר לו יוסף עתידין אחיך שיכתבו

על אבני אפוד ואתה ביניהם רצונך שימחה שמך מביניהם
ותקרא רועה זונות יאבד הזן · מיד ותשב באיתן קשתו · אמר
רבי יוחנן מלמד ששבה קשתו לאיתנה · פשפש ולא מצא ·
ויפוזו זרועי ידיו מלמד שנעץ עשרה צפורניו בקרקע ויצאה
שכבת זרע מבין צפורני ידיו · מידי אביר יעקב · מי גרמלו
ליכתב באפוד אביר יעקב · משם רועה אבן ישראל · משם
זכה ונקרא רועה ישראל שנאמר רועה ישראל האזינה נוהג
כצאן יוסף · תאנא ראוי היה יוסף לצאת ממנו ב שבטים כדרך
שיצאו מיעקב אביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף · אלא
שיצאת ממנו שכבת זרע מבין צפורני ידיו ואף על פי כן יצאו
מבנימן אחיו ונקראו על שבט יוסף שנאמר ובני בנימן בלע
ובכר וגו בלע שנבלע בין האומות · בכר על שם שהיה בכור
לאמו · אשבל ששבו אל · גרא שגר באכסניות · נעמן נעים
היה ביותר · אחי וראש הוא אחי וראשי · מופים שהיה פיו
כפי אביו · וחופים הוא לא ראדה בחופתי ואני לא ראיתי
בחופתו · וארד איכא דאמרי שפיו דומין לורד · איכ דאמרי
שירד לבין אומות העולם · מאי האי דזכה והוסיפו לו אות
אחת משמו של הקבה דאמר רבי חייא בר אבא אמר ר יוחנן
בשעה שאל פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו
אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בכסף יהיה מושל
עלינו אם להם גנוני מלכות אני רואה בו אם כן יודע בלשון
אמר להם למחר נבדקיה · בלילא בא גבריאל ולימדו ללשון
לא הוה גמיר הוסיף לו אות אחת משמו ולמד שנאמר ויהוסף
ויהוסף שמו וגו לצפנת כל לישנא דאשתעי פרעה בהדית
הדר ליה איהו לסוף היה יוסף משתעי בלשון קדש ולא חוה
ידע פרעה מאי קאמר אל מאי קא אמרת אל לשון קדש
אם ליה אגמריה ניהלי אגמריה ולא גמיר · אם ליה אישתבע
לי דלא מחית · אישתבע ליה · כי קא אמר ליה יוסף אבי
השביעני וגו אם ליה זיל איתשיל אשבועת אמר ליה אתשיל
גמי אשבועתא דידך · אמר ליה עלה וקבור את אביך וגו ·
יהודה מאי היא דתניא היה ר מאיר אומר בשעה שהיו ישראל
כורתים את ארון המטות וגכ מצינו בבועז ובפלטי בן ליש
שמשלו בישרן והללן הכתוב כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק
כג דף יט כתיב פלטי וכתיב פלטיאל · אמר רבי יוחנן פלטי
שמו למה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מעבידה שנעץ
חרב בינו לבינה · ואמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב ·
והכתיב וילך אתה אישה שנעשה להכאשת · והכתיב הלוך
ובכה אחריה על מצוה דאזיל מיניה · עד בחורים שנעשו
כבחורים שלא טעמו טעם חטא · אמר רבי יוחנן תקפו של
יוסף ענוותו של בועז דכתיב ויהי כחצי הלילה וגו · אמר רבי
יוחנן שנעשו כשרו כראשי לפתות · תקפו של בועז ענוותנותו
של פלטי בן ליש הא דאמרן · אמר רבי יוחנן מ רבות נטות
עשו חיל זה יוסף ובועז · וארז על כלנה זה פלטי בן
ליש אמר שמואל בר נחמני אמר ר יונתן מ שקר החן והבל
היופי · שקר החן זה יוסף · והבל היופי זה בועז אשה יראת
יי וגו זה פלטי בן ליש · ומי שבא לידו דבר עבירה וכבש יצרו
וניצל הימנה ולא עשאה עושין לו נס ונותנים לו שכר כעושה
מצוה כדגרסינן בסוף פק דקדושין דף לט ראמי ליה רב טובי
בר קיסנא לרבא תנן כל העושה מצוה אחד מטיבין לו עשה
אין לא עשה לא ורמינהי ישב ולא עבר עבירה נותנין לו
שכר כעושה מצוה אמר ליה התם כגון שבא לידו דבר עבירה
וניצל הימנה · כי הא דרבי חנינא בר פפי תבעה יתידה האי
מטרוניתא עבד מילתא מלייא גופיה שיחנא וכיבי עבדא היא
מילתא ואסיתית · ערק תשא פי נטיין בההוא כי בני דכי הוו

פרק חמישי

לעולם יהרחק אדם מלהתיחד עם הגויה שהסתן גדול וכופין
על הזנו כמו שמצינו בגבירת יוסף ובמטרוניתו הנו ובבנו טובא
כי בפתויין הייתה סבה לתפיל כמה אפים כישדאל ולולי קנאת
פנחס בשרחם האל יתברך על ישראל ובטל הגזירה נפלו יותר
ויותר · ועל דא גזרו הכועל ארמית קנאין פוגעין בו · כדאיתא
בפ"ק דסנהדרין הכלל הא · בוא וראה כמה קשה הזנות שהאריך הקבה
לנביאי שקר אחאב בן קוליה ואת צדקיהו בן מעשיה על הכל
חוץ מעל דבר חזנות כדגרסינן פרק חלק דף צ"ג כה אמר "
צבאות אלקי ישראל אל אחאב בן קוליהו ואל צדקיהו בן מעשיה
הנביאים לכם בשמי שקר הנני נותן אותם ביד נבוכד נצר מלך
בבל לאמר ישימך "כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל
באש אשר שרפם לא נאמר אלא אשר קלם אמר רבי יוחנן
משום ר שמעון בן יותאי מלמד שעשאם כקליות · כתיב יען
אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם · וידברו דב
בשמי שקר אשר לא צויתי ואנכי הידוע ועד נא "י · מאי עבדו
אול צדקיהו לברתיה דנבוכד נאצר ואל כה אמר "י שמעי אל
אחאב · ואחאב אל שמעי לצדקיה אלא ואמרה לאבוה ·
אמר ידענא ראלההן דשונא זמה הוא · חזי כי אתו לגבך
שדרינהו ניהלי כי אתו לגביה שדרינהו לגביה דאבוה · אמר
להו מאי טעמא לחנניה מישאל ועזריה לא אמ ולדירכון אמר
אמרו ליה אינון הוו נביאי ואנן נביאי לדידהון לא אמר
ולדידן אמר אם להו בעינא למיבדקינהו כחנניה מישאל ועזריה
אמרו ליה אינון תלתא ואנן תרי · אם להו בחרו מאי דבעיתון
גבייכו בחרו יהושע כג אמרו בזכותיה דידיה מתצלינן קלא
בוביא אשדינהו אהו קלו בקינסי · יהושע כג אחרוך מאניה ·
אל ידענא דצדקיה רבא את · מאי טעמא אחרוך מאנך · ותנניא
מישאל ועזריה ריחנור לא הות בהון · אמר להו אינון תלתא
ואנא לחודאי אמר ליה והא אברהם לחודיה הוה · התם לא
איתיהב רשותא לנורא למיכל · הכא איתיהב רשותא לנורא
למיכל · ועוד תרי קינסי יבשי ותרי רטיב כי קלו הנך תרי יבשי
רטיבא מי לא מיחרך · ומאי טעמא אינש · אמר רב פפא
משום דהוו בעיניהו נסבין נרושות ולא מיחה בהון שנא יהושע
היה לבוש בגדי צואי וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואי
אלא בניו נשואים לנשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה
בידן · וגרסינן ברישפ כל ר עזריא ור סימון בשם ריבל אמרו

על הכל הוא מאריך אפיה חוץ מזונות מה טעם ויראו בני האלהים
את בנות האדם וגו׳ מה כתיב בתריה ויאמר ה׳ אמחה את האדם
אשר בראתי. ובעון ניאוף ארמית נופל ביה ארורים הכתובים
בתורה שנאמרו עליו כדגרסינן במסכת סוטה פ׳ אלו נאמרין
לך לו׳ דרש ר׳ יהודה בר נחמני מתורגמניה דר׳ לוי כל הפרשה
לא נאמרה אלא בנואף ונואפת שנאמר ארור האיש אשר
יעשה פסל ומסכה. פסל ומסכה סגי ליה׳ אלא זה
הבא על ארמית והוליד בן ועובד ע״ז אמר הקב״ה ארורים אביו
ואמו של זה שכן גרמו לו׳ ופירשו עליו כיוצ׳ בו. ארור מקלה
אביו. זה המוליד בן מן הארמית שגורם לבנו להקל אביו וכן
משגה עור וכן כל כיוצא בהם. והבא על הארמית נופל עמה
בגיהנם כדגרסינן במרש תנחומא ובפרק אמר להם הממונה
דף לה׳ ולא שמע אליה לשכב אצלה בעולם הזה להיו עמה
בעולם הבא ועבירה זו מתחברת עם האדם ביום הדין כדגרס׳
בפרק קמא דע״ז דף ח׳ אמר רבי שמעון בר נחמני אמר ר׳ יונתן
כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולך לפניו שנא׳
והלך לפניך צדקך וגו׳ וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה
מלפפתו והולכת לפניו ביום הדין שנא׳ ילפתו ארחות דרכם
יעלו בתהו ויאבדו׳ ר׳ אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנ׳ ולא
שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעולם הזה
להיות עמה ליום הדין. ולא עוד אלא שאינו עולה מגהינם.
כדגרסינן במסכת ערובין פרק עושין פסין דף יט אמר רבי לוי
פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם קל וחומר ממזבח
הזהב ומה מזבח הזהב שאין בו אלא כעובי דינר זהב עומד
כמה שנים ואין אור שולטת בו. פושעי ישראל שמלאו מצות
כרמון דכתיב כפלח הרמון רקתך ואמר רבי לוי אפילו ריקנין
שבך מלאים מצות כרמון עאכו׳. ואלא הכתיב עוברי בעמק
הבכא מעין שיתוהו ההוא דמחיבי דינא חדא שעתה בניהנם
ונהית אברהם ומסיק להו לבר ממאן דבעל ארמית דמשכא
ערלתיה ולא קא מסיק ליה. לפיכך האיש הירא יתרחק מן
היחוד כדי שלא יבא לידי הכתה׳ ומן ההרהור כדי שלא יבוא
לידי עבירה,

פרק ששי

אשרי אדם מפחד תמיד מליפול ביד יצרו הרע ומתגבר בכל
יום להלחם כנגדו וכדי שלא יטעום טעם חטא. כדגרסינן
בפסחים פרק האשה דף פג אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב
מאי דכתיב אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו
כזויות מחוטבות תבנית היכל׳ אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי
ישראל שלא טעמו טעם חטא. ובנותינו כזויות אלו בחורות
ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן׳ וכן הוא אומר ומלאו
כמזרק בזויות מזבח. ואי בעית אימא מהכא מזוינו מלאים
מפיקים מזן אל זן בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל ואלו
מעלה עליהם הכתוב כאלו ונבנה היכל בימיהם וגרסינן בפרק
עושין פסין דף כא דרש רבא מאי דכתיב הרודאים נתנו ריח ואלו
בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ועל פתחינו כל מגדים
אלו בחורות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן חדשים גם
ישנים דורי צפנתי לך אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו
של עולם גלוי וידוע לפניך שחרבה גזירו גזרת׳ על עצמי יות׳
ממה שגזרת עלי וקיימת׳ ואל יאמן אדם בעצמו אבל לעולם
יתירא מן החטא כמו ששנינו במסכת אבות פרק שני הלל
אומר אל תפרוש מן הציבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך
וכו׳ והרי מצינו גדול הדור נטבע במצולה זה׳ר. כדגרסינן
פרק חלק דף קז אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יביא אדם

עצמו לידי נסיון שהרי דוד המלך הבי׳ עצמו לידי נסיון ונכשל
אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה אומרים אלהי אברהם
אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרין אלהי דוד. אלא אינהו
מנסו לי ואת לא מנסית לי׳ אמר ליה בחנני ״ונסני צרפה
כליותי ולבי אמר ליה מנסינא לך ועבידנא מילתא בהדך
דלדידהו לא הודעתינהו ואת מודענא לך דמנסינא לך בדבר
ערוה מיד ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו. אמר רב
יהודה אמר רב שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום נתעלמה
ממנו הלכה דאמר רבי יוחנן אבר קטן יש בו באדם משביעו
רעב מרעיבו שבע ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רוחצת
מעל הגג והוא היפא ראשא תותי חלתא׳ אתא שטן אידמי
ליה כצפרתא פתק ביה גירא ולא אדרכי׳ עד דשמטיה לחלתא
מיד וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלא זאת בת שבע וגו׳
וישלח דוד מלאכי׳ ויקחה ותבא אליו וישכב עמה והי׳ מתקדשת
מטומאתה. היינו דכתיב בחנת לבי פקדת לילה וגו׳. ולשמור
מספ׳ זה גזרו על הייחוד כדי שלא יבא לידי עבירה כמו ששנינן
בסוף פרק עשרה יוחסין במסכת קידושין דף פ׳ לא יתייחד איש
אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים
ר׳ שמעון אומר אף איש אחד מתייחד עם שתי נשי׳ בזמן שאשתו
עמהן ישן עמהם בפונדקי מפני שאשתו משמרתו. מתייחד
אדם עם אמו ועם בתו וישן עמה בקרוב בשר, הגה׳ללו זו ישנה
בכסותה וזה ישן בכסותו. לא ילמד אדם רוכל ספרים ולא
תלמד אשה סופרים. רבי אלעזר אומר אף מי שאין לו אשה
לא ילמד סופרים׳ רבי יהודה אומר לא ירעה רוכל בהמה.
לא ישנו שני רוכלים בטלית אחת וחכמי מתירין. כל שעסקו
עם הנשים לא יתייחד עם הנשים ולא ילמד אדם את בנו אומנות
בין הנשים. ואמרי עלה בגמרא לא יתייחד איש אחד עם שתי
נשים מאי טעמא דהאנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלה.
ואמרינן עלה בגמרא דף פא אמר רב מלקין על הייחוד ואין
אוסרין על הייחוד ואמרינן עלה אמר רבא בעלה בעיר אין
חוששין לה משום ייחוד. רב ביבי איקלע לבי רב יוסף בחר
דרכך ריפתא אמר להו שקולו דרגא מהותי ביבי והאמר רבא
בעלה בעיר אין חוששין לה משום ייחוד. שאני רב ביבי
דשושבינתיה הואי וניסא ביה. ואמרינן עלה הנך שבויי אתא
דאתו לנהרדעא אסקינהו לבי רב עמרם חסידא בהדי דקאי
חלפא חדא מיניהי׳ פיל׳ סהיתא עוברת על פי סלוכא סמן העליון
נכית. נפל נהורא באפומא (פי׳ נפל אור בבית דרך החלון
שהיו פניה מאירים) שקליה רב עמרם לדרגא וקא סליק
לתרעא ואזיל כי מטא לפלגא דדרגא אפשח (פי׳ הרחיב וחזק
רגליו לעמוד במקומו בחזק לעמוד ולהתגבר על יצרו.) רמא
קלא נורא בי רב עמרם נורא בי רב עמרם, אתו רבנן אמרו
ליה כספתין. אמר להו מוטב תכספון מיני בהדין עלמא ולא
תכספון מיני בעלמא דאתי. אשבעיה ליצריה דיפוק מיניה
ונפק מיניה כי דקלא דנורא אמר ליה חזית דאת דנורא ואנא
מבשרא ואנא עדיפנא מינך רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי
עבירה יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בהך גיסא דנהר לא
הוה מברא. נקט מצרא פי׳ מכל וקא עבר ואזיל, כי מטא
פלגא דמצרא שבקיה. פס׳ יגר הרע לרבי מאיר. אמר ליה אי
לאו דקא מכריזין עלך ברקיע׳ הוהרו בר מאיר ותורתו שויתי׳
לרמך תרי מעי. פלימו הוה רגיל דקאמר גירא בעיניה דשטן
יומא חד מעלי יומא דכפורי הוה אידמי ליה כעניא אתא קרא
אבבא אפיקו ליה ריפתא אמ׳ כולי עלמא אגוזי ואנא אבראי
[illegible] תיב שפיר׳ פס׳ אל תמאסיני. יהבו ליה כסא אכמר בגויה פי

נחמן ביה שקלא ומית פה פקוק
ואמת שמע דקאמרי קטל פלימו גברא, עקר וטשא
וכתב בית הכס אזל נפק קמי כי חזייה דקא מצטער גליליה
אמר ליה מאי טעמא אמר מר הכי ואלא היכי קאמינא
אמר ליה לימא מר רחמנא ליגער ביה בשטן, רבי חייא בר
אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפיל אאפיה אמ' רחמנא יצילנו
מיצר הרע יומא חד שמעה דב'תחו', אמרה מכדי כמה שנין
דפריש מנאי מאי טעמא אמר הכי יומא חד הוה קא גריס
בגיתי' קשטא נפשה הלפה ואתית קמיה אל מאן את, אמרה
ליה אנא חדותא פה סס זונה בבבל דהדרי מיומיה.
פה שחורתי היום כלוס תבעה אמר ליה אתיא ניהלי להך רומנא
ברישׁ צוציתא, פה ענף קטן סמיק כדמם הקלף. אשׁוור אחיא
ניהליה. פה קפן כי אתא לביתי' הוה קא שׁגרה דביתהו תנורא
סליק וקא יתיב בגויה, אמרה ליה מאי אמר לה הכי והכי
הוה מעשה. אמרה ליה אנא הוא, אל אנא מיהא לאיסורא
איכווני, אכרו כל ימיו של אותו צדיק הוה מצטער עד שמת
באותה מיתה. ומאי דריש דתניא אישה הפרס ויי יסלח לה.
במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר
לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה
למתים וכשמגיע רבי עקיבא אצל פסוק זה היה בוכה ומה מי
שנתכוון לאכול בשר החזיר ועלה בידו טלה אשר תורה צריך
כפרה וסליחה מי שנתכון לאכול חזיר ועלה בידו בשר חזיר
עאכו'. כיוצא בדבר אתה אומר והוא לא ידע ואשם ונשא
עונו, במה הכתו' מדבר במי שנתכוון לאכול בשר שומן ועלה
בידו בשר חלב. ומה מי שנתכוון לאכול בשר שומן ועלה
בידו בשר חלב אמרה תורה והוא לא ידע ואשם ונשא עונו.
מי שנתכוון לאכול חלב ועלה בידו חלב, על אחת כמה וכמה
איסי בן יהודה אומר לא ידע ואשם ונשא עונו. על דבר זה
ידוו כל הדורות. ולא האנשים בלבד שיש להם ליראה מן
החטא תמיד אלא אפילו הנשים שיש להן בשת יותר בדבר
תפתחנה מלהיות מפותות לדבר עבירה שכבר מצינו בגדולה
שבנשי' שהיתה מתלוצצת נמה שאמרו זל דעתן של נשים
קלה ונכשלה בדבר כדגרסינן בפרקא קמא דעבודה זרה
דף יח אזל רבי מאיר וערק לבבל, אכ' דאמרי משום מעשה
דבירוריא ופה שפעם אחת לגלגה על מה שאמרו זל נשים
דעתן קלה, ואמר להחייך סופך להודות לדבריה וצוח לאחר
מתלמידיו לנסותה לדבר עבירה והפציר בה ימים רבים עד
שנתרצית. וכשנודע לה הדבר חנקה עצמה. וערק ר' מאיר
מחמת כיסופא ולאו דוק ביחור ערוה לא אפי' ביחוד דפנויה
כמו שאמרו על מה שאירע לתמר עם אמנון כדגרסינן בפסכ'
סנהדרין פ' כ"ג דף כ"א אמר רב יהודה אם רב באותה שעה גזרו
על היחוד ועל הפנויה. יחוד דאורייתא היא דאמר רבי יוחנן
משו' ר' שמעון בן יהוצדק רמז ליחור מן התורה מנין שנאמ' כי
יסיתך אחיך בן אמך וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית לא לומ'
בן מתיחד עם אמו ואין אחר מתיחד עם כל הערוות שבתורה
אלא אמא על יחוד של פנויה. על כן הבא לידי נסיון ישבר
תאותו וינצחהו ויהא שכרו גדול כדאמרי' לפום צערא אגרא.
ובגרסינן בפסכת מכות פ' הן הלוקין ר' שמעון אומר רק חזק
לבלתי אכול הדם ואומר לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך
אחריך ומה אם הדם שאין נפשו של אדם מתאוה ממנו הפול
ממנו מקבל שכר גזל וערוה שנפשו של אדם מתאוה להם
ומחמדן הפורש מהם על אחת כמה וכמ' שיזכר לו ולדורותיו
ולדורי דורותיו עד סוף כל הדורות,

פרק שביעי

אעפ שיצר לב האדם רע מנעוריו אם יתחיל לשברו ולדכאו
בתחלת נערותו יהא קל בעיניו לנצחו לכל דבר שירצה אבל
אם יפול ביד יצרו בתחלה וימשך אחריו ימצאנו בכל עת יוהך
בבר עליו וקשה מלנצחו ומחגבר עליו בכל יום כדגרסי' במסכ'
סוכה פר' החליל דף נ"ב אמר רבי אסי בתחלה יצר הרע דומה
לחוט של עכביש ולבסוף דומה כעבות העגלה שנ' הוי מושכי
העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה, וגרסינן נמי פרק
הרואה דרש רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב ויצר מ' ארי בשני
יודין שתי יצירות הללו למה אחת לטובת ואחת לפורענות.
מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק אלא מעתה גבי בהמה דלא
כתיב בה ויצר הכי נמי דלא שליט בה יצר הרע והא קא חזינן
דמזקא ונשכא ובעטא אלא כרבי שמעון בן פזי דאמר אוי לי
מיצרי אוי לי מיוצרי ללמד שהיצר הרע גובר על האדם ואינו
מניחו לעשות רצון קונו אם לא לחם עמו. ואמרינן שם עלח
ותניא' יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר טוב שופטן שנאם ולבי
חלל בקרבי. רשעים יצר הרע שופטן שנא' נאם פשע לרשע
בקרב לבי. בינונים זה וזה שופטן שנא' כי יעמוד לימין אביון
להושיע משופטי נפשו, (פי' אם הקונטרס נר' לי שהצדיקים
שגוברין על יצר הרע נשאר יצר הטוב פלכו ושופטו כרצונו
הרשעים הם הפך זה. בינונים פעמים נוטין לכאן ופעמי נוטין
לכאן וסמך לזה הכתוב כאן). ואלה השבעה שבות שרדש
ר' אלעזר הם לפי שהחושב שהיכולת הוא במערכת השבעה
כוכבי לכת הולך אחר יצרו הרע שאינו שם בטחון באדון הכל
כי שמות אחרים יש לו ארי אריב ושמות אחרים. ואם יתגבר
יצרו על האדם פועל בכמה ענינים ועל זה היו שמות רבים
כדגרסינן פרק החליל דף נ"ב דרש ר' אלעזר שבעה שמות יש
לו ליצר הרע הקבה קראו רע שנ' כי יצר לב האדם רע משה
קראו ערל שנ' וסלתם את ערלת לבבכם דוד קראו טמא שנ'
לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא, שלמה קראו
חשוכא שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' כי גחלים אתה
חותה על ראשו וה ישלם לך אל תקרי ישלם לך לא ישלימנו
לך. ישעיה קראו מכשול שנא' הרימו מכשול מדרך עמי.
יחזקאל קראו אבן שנא' והסרותי את לב האבן מבשרכם,
יואל קראו צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם וזה יצר
הרע שצפון ועומר בלבו של אדם והרחתיו ארץ ציה ושממה
למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן. את פני אל הים
הקדמוני שנתן עיניו בהקדש הראשו' והחריבו והרג תלמידי
חכמים שבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני
והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו ועלה באשו ותעל צחנתו
שמניח אומות העולם ומתגרה עם ישרא', כי הגדיל לעשות.
אמר אבי' ותלמידי חכמי' יותר מכלן כמעשה דאבי' דשמעיה
להוא נברא דקא אמר ליה להה'א איתתא נקדום וניזול
לדוכתא פלן, אמר איזיל ואפרשינהו מאיסורא אזל בתריהו
תלתא פרסי באגמא כי פטרי מהדדי שמעינהו דקא אמרין
אורחין דחיקא בסימא, אי מאן דסאני לי הוה לא הוה
מצי לאוקומיה אנפשיה מלחטוא אזל ותלה נפשיה בעברא
דדשא והוה קא מצטער (פה על עצמו היה אומר לא שהיה
תולה הדבר בשונאו). אלו אנא לא יכילנא תנא ליה ההוא
סבא כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו ואינו מניח לאדם עד
שמבקש להמיתו כדאמרינן עלה אמר ר' יצחק מאי דכתיב
מתגבר עליו להמיתו שנ' צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו.
ואלמלא שהקבה עוזרו אינו יכול לו שנא' ה' לא יעזבנו בידו
וגו'. ולא עוד אלא שמעיר עליו בעולם הבא כדאמרינן על ה'
אמר רבי יוחנן יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה ומעיד בו
בעולם

בעולם הבא שנאמ׳ מפנק מנוער עבדו וגו׳ שכן באט״ח קורין למנון סהדה. דבי ר׳ אחא ב״ר חנינא אמרי שכן בערבי״א קורין למנון סהדה, אמר רבא בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש שנ׳ ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשו׳ לאורח הבא לו ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא אליו. וגרסינן נמי בפרק אין דורשין דף י״ו דרש ר׳ יהודה בר נחמני מתורגמיה דרישׁ לקיש וכו׳, וחכמים אומרים איבריו של אדם וכו׳ כדאיתא בהקדמה, ורפואתו של אדם מחליי תאות היצר הרע היא בדברי תורה כדגרסינן בפ׳ החליל דף נ״ב ובפ״ק דקדושין דף ל תאנא דבי רבי ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח שנא׳ אבנים שחקו מים ואין מים אלא תורה שנא׳ הוי כל צמא לכו למים, ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמ׳ הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וגו׳. וגם כן צריך לאדם לכוף את יצרו ויזכה ויבוזה מכבד לשם יתברך ומקריב קרבן, כדגרס׳ במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין דף כ״ג אמר ר׳ יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו ומתודה עליו כאלו כבדו לשם יתברך בשני עולמות העולם הזה והעולם הבא שנאמ׳ זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אדים, אמר ר׳ יהושע בן לוי בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב״ה בזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו. מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כלם שנא׳ זבחי אלהים רוח נשברה. ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנא׳ לב נשבר ונדכה אלהים וגו׳. אם אינו יכול לשברו יגלה ממקומו ואל יבא לידי חילול השם כדגרסינן פ׳ אין דורשין דף י״ו ובסוף פ״ק דקדושין דף מ׳ תניא ר׳ אלעאי הזקן אומר אם רואה אדם שיצרו מחגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא. ואעפ״ג שבעולם הזה דומה יצר הרע לצרי״ם כחוט השערה לפי שמרגיזין אותו ומשברין אותו כדגרסינן בפ״ק דברכות דף ה׳ אמר ר׳ שמעון בן לוי לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא׳ רגזו ואל תחטאו וגו׳ ולרשעים נדמה להם כהר גבוה לפי שאינן רוצים לנצחו עד שמתגבר עליהם. ועל כן אינן יכולין עמו, אבל לעתיד לבא שיהא נשבר היצר מאיליו לפי שהקב״ה יסיר לב האבן ויחדש לב בשר ודם להם בהפך לפי שהצדיקי׳ ישיגו האמ׳ וכפי המלחמ׳ שעשו עמו כל ימיהם ער שכבשוהו. וכל הגרול מחברו יצרו גדול ממנו יראה להם שהיה הר גבוה בראותם שאינם צריכין המלחמה כפי שהיו עושים בראשונ׳. והרשעים לפי שלא נתגסו בעמל להכניעו והיו שלמים אתו, עכשו שנכנע מאליו בלי עמל דכתיב והסירותי את לב האבן יראה להם כחוט השערה כדגרסינן פ׳ החליל דף נ״ב דרש ר׳ יהודה בן אלעאי לעתיד לבא מביא הקב״ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה הללו בוכים והללו בוכים, צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה, ורשעים בוכים ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה. ואף הקב״ה תמה עמהם שנאמר כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא נאם ה׳ אלהים:

הכלל השלישי הכבוד

ויש בו שני חלקים החלק הא׳ ברכנות, החלק הב׳ התקדם לשלטנות: החלק הראשון הרבנות ויש בו שני פרקים:

פרק

פרק ראשון

הגדולה לאד׳ בעול׳ הזה מסבב שמקנא׳ בו כני אדם ומוציאתו מן העולם בלא זמנו. וסטר׳ תן העולם הבא כי בקנאתו יתלקו עליו והוא משתרר עליהם ומפסיד אמונתו כמו שאזל כיון שנתמנה פרנס מלמטה נעשה רשע מלמעלה׳. וכעון הגדולה שהוא נוהג על בני עמו מתקצרין שניו. כי לא מצינו גדול מיוסף הצדיק ואעפ״ג ששלם לאחיו טובה תחת רעה׳ מת קודם כלן למען השרה והרבנו׳ שהנהיג עליהם כדגרסינן בסוף פ״ק דסוטה דף י״ג אמר רב יהודה אמר רב מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות׳. וגרסינן נמי בפסחי׳ פ״ק האשה דף פ״ז אמ׳ ר׳ יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא שלא קפד׳ מלכים פי קברשנ׳ חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳, וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה דף נ״ה אמ׳ רב יהודה שלשה דברים מקצרים ימיו של אדם ואלו הן מי שנותנין לו ס״ת לקרות ואינו קורא בו׳ וכוס של ברכ׳ לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנו׳. מי שנותנין לו ס״ת לקרות ואינו קורי כדכתיב כי היא חייך׳ וכוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתי׳ ואברכ׳ מברכיך והמנהיג עצמו ברבנות דאמר רבי אסי בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות עליהם. אינו והא אמר ליה ר׳ לר״ג בני נהוג נשיאותך ברמים וזרוק מרדך בתלמידים לא קשיא הא בצנעה הא בפרהסיא, ואל יחשוב שום אדם פרנס שבא לו הגדולה בחכמתו. לא הקב״ה כמנה אותו מלמעלה כדגרסינן שם עלה אמר ר׳ יוחנן ג׳ הקב״ה מכריז עליהם בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס. רעב דכתיב כי קרא ה׳ לרעב, שובע דכתיב וקראתי לדגן והרבתי אותו. פרנס דכתי׳ ראה קראתי בשם בצלאל. אמר ר׳ יוחנן אין מעמידין פרנס על הצבור אא״כ נמלכין בצבור תחלה שנא׳ ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה׳ אמר ליה הקב״ה למשה הגן עליך בצלאל אמר לפניו רבונו של עולם אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר ליה אעפ״כ לך אמור להם לישראל והלך ואמר להם עליכם הגון בצלאל אמרו לו משה רבינו אם לפני הקב״ה ועליך הגון עלינו לא כל שכן. ויש לו ללמוד כדי שישפיל דעתו ממשה ואהרן שהיו מנהיגים כל ישרא׳ ואמרו ונהנו מה. וגם כן מדור מלך ישרא׳ שאמר ואנכי הולעת ולא איש. על כן אם ישפיל דעתו בגדולה ישבר גאון לבו ויתמיד בגדולתו כדגרסינן בפ״ק דסנהדרין דף ז׳ אמר ר׳ אלעזר כשהקב״ה פוסק לו גדולה לאדם פוסק לו גדולה לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות שנא׳ וישב לנצח וגבהו. ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו שנא׳ ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי עוני. על כן כל ירא שמים ירחיק עצמו מכל שררה על הצבו׳ זולתי אם יהיה לשם שמי׳ ולתועלתם ואעפ״כ אל ישיל אימה יתירה עליהם להשתרר כדגרסי׳ בפ״ק דדרה דף ז׳ ושנתנו תתיתם בארץ חיים מאי ניהו אמר רב חסדא זה פרנס הממשיל אימה יתירה על הצבו׳ שלא לשם שמים ואמר רב יהודה אמר רב כל פרנס הממשיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תת לעצמו׳ שנא׳ לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב. אבל יש לו להנהיג עם ישרא׳ בחברה ואהבה כשינהגו כראוי ולא יצערם כי ישרא׳ נקראו גוי קדוש ואין ראוי להכניעם שלא כראוי ואם יראה בהם שיוצאי׳ מקו הישר וצריכין הכנעה יוכיחם ויכניעם בדין וכשורה עד שיבחרו הדרך הישר׳ וילמוד מאדון העולם שהנהיגאת ישרא׳ והוליכם במדבר שממה כאשר ישא האומן את היונק עאכו מה יש לעשות לפרנס הבא במצותו:

פרק

פרק שני

יש גדולה אחרת שאע"פ שהיא גדולה מואת במחלוקתה של תורה שאין ראוי לאדם לחזור אחריה ואם רודף אחריה היא בורחת ממנו ואם משפיל עצמו בה הקבה מגביהו. כדגרסינן בפ"ק דעירובין דף נ"ג אמר ר' אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרו הלכה כמותנו והללו אומרין הלכה כמותנו יצתה בת קול ואמרה להם אלו ואלו דברי אלקים חיים והלכה כב"ה. ומפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי ב"ש ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם כאותה ששנינו מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין אמרו להם ב"ה לב"ש לא כך היה מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו דבר. אמרו להם ב"ש משם ראיה אף הם אמרו אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך. ללמדך שכל המשפיל עצמו הקבה מגביהו וכל המגביה את עצמו הקבה משפילו. וכל המחזר אחר הגדולה הגדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה הגדולה מחזרת אחריו. וכל הדוחק את השעה השעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה השעה עומדת לו. וגרסינן נמי בפ' כיצד מעברין דף נ"ד ובמסכת נדרים פרק הנודר מן הירק דף נ"ה רבא הוה ליה לרב יוסף מלתא בהדיה כי מטא מעלי יומא דכפורי אמר איזיל ואפייסיד אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג ליה כסא דחמרא אל תב ליכסא דאמזגיה אנא ליה מזג ליה כרתעמיה אל תמי ליה אי מיזגא למזגיה דרבא בר יוסף בר חמא אמר ליה אנא היא אמר ליה לא תתיב אפרעיך עד דמפרשת ליה להני קראי מאי דכתי' ומדבר מתנה ומתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא אמ"ל היה אם אדם משי' עצמו כמדבר הזה שהכל דשין אותו תורה נתנה לו במתנה שנא' וממדבר מתנה וכין שנתנה לו במתנה נחלו שנא' וממתנה נחליאל וכין שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות אבל אם הגיס רעתו הקבה משפילו שנאמר ומבמות הגיא ואם חזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו שנאמ' כל גיא ינשא אע"ג רב הינא מאי דכת' חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלדים אם משים א"ם עצמו כחיה זו שרוסת ואוכלת ואמרי' לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיי' בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ואם עושה כן אע"ג הונא הקבה עושה לו סעורה בעצמו שנאמר תכין בטובתך לעני אלדים. ואמרינן נמי עלה בפ' כיצד מעברין דף נ"ה אמר רב דימי בר חמא מאי דכתיב לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לא בשמים היא שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה ולא מעבר לים היא שאם מעבר לים היא אתה צריך לעבור עליה רבא אמר לא בשמים היא לא תמצאה כמי שמגביה דעתו עליה כשם ולא תמצאנה כמי שמרחיב דעתו עליה כים ור' יוחנן אמר לא בשמי היא לא תמצא בגסי הרוח ולא מעבר לים היא לא תמצא בסחרנים ולא בתגרים. וגם כן שנינו בפרק רבי עקיבא מאבות רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהן וכן הלל היה אומר ודאשתמש בתגא חלף הא למדת שכל הנהנה מדברי תורה כאלו נוטל חיי מן העולם. ועם כל זה אל יעשה עצמו ככהמה שאינה מרגשת כדגרסינן בשמעתין יומא פרק בראשונה דף כ"ג אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם והא כתיב לא תקום ולא תטור ההוא בממון כתיב דתני לא תקום ולא תטור אי זו היא נקימה ואי זו היא נטירה.

נקימה

נקימה אם ליה השאילני מגלך איני משאילך למחר בא אצלי אומר לו השאילני קרדומך אם ליה איני משאילך כדרך שלא השאלתני מגלך זו היא נקימה. ואי זו היא נטירה אומר לו השאילני מגלך אום לו לא למחר בא אצלו או לו השאילני קרדומך. אמר ליה הילך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה. וצערא דגופא לא והתניא תלמידי חכמים עלובים ואינם עולבים שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו לעולם דגקיט ליה בלביה והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו דסליק ליה ומפיים. נמצא שראוי להרגיש כשיחללו את כבודו וכל זה כפי למודו. וגרסינן בפרק ר' מאיר אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרך ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך שכר פעולתך:

חלק שני

התקרב לשלטנות ויש בו פרק אחד.

הקבה למען חסרו הגדול העושה תמיד עם בני ישראל ממנה מהם בכל דור ודור מנהיגים שהיו עומדים בשער המלך לדבר טוב על עמו שאין עוזבים לכלותם בלי עצור ועזוב. ע"כ כל העוסקים עמהם אם יהא כוונת להלין טוב על ישראל יתמידו בגדולתם ויתעשרו כדגרסינן במסכת יומא פ' בראשונה דף כ"ב אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מת עשר מיתות הם עיקרא כתי' בבוזז ולבסוף ויפקדם בטלאי. ואיכא מרידתו אם כן מאי רבות דמלת. ואם מרחם על הצבור זוכה לגדולה לעולם דף צ"ב. אמר ר' אלעזר כל פרנס שמרחם על הצבור זוכה ומנהיג לעולם הבא שנא' כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם וגם נותן להם כח לעמוד בהיכל המלך וצדקתם עומדת לעד. כדגרסינן בפ"ב דאבות רג' בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקי עמהם לשם שמים אבותם מסיעתן וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם. אבל המתקרב לשלטנות כדי להתגדל את עצמו ולהשתרר על עם הקדש ואינו משתית להגן בעדם אלא לכבודו ולכבוד בית אביו יפסיד אמונתו ויהא מוכרח לבקש ולדרוש הנאת השלטנות שאין מקריבין לו לאדם אלא להנאתם כדגרסינן בפ"ב מאבות הוי זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו. וגרסינן נמי בפ"ק דע"ז דף י"ז לעלוקה שתי בנות הב הב אמר רב חסדא אמר מר עוקבא קול שתי בנות צועקו מגיהנם שאומרו בעולם הזה הבא. ומאי ניהו אפיקורוסות והרשות. ועל כן הוכיח בפ"ק מאבות שמעיה אומ' אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות שאולי בקרבתו לרשות לא ינהוג בכל דבר לשום שמים. על כן טוב לו שיתרחק מנסיון זה. כי כבר ידע לו ענין דואג האדומי אף על פי שהמלך אשר קרב אליו היה משיח ה' ונביא היה סבה שנתגלגל הדבר ונהרגו פ"ה כהנים נשאי אפוד בד וגם נוב עיר הכהנים מעולל ועד יונק ועל חטאה זה נתלו אחר כך ז' מבני שאול ונטרד דואג מן העולם הזה ומן העולם הבא. על כן יתרחק אדם מהתקרב לשלטנו' בלחי לשום שמים לדבר טוב על עמו.

כל אשר יש לו עינים לראות יש לו לברוח מן העברו׳
מרעתו אפילו בלא יראת עונש שכלם הם דברים
מאוסים בעני כל יודע ותקים לא טובים ודברים משונפ׳ והרגל
רע ואמונה כוזבת. ואעפ״ש לא היתה תורה מזהרת עליהם
היה לו לכל משכיל לברוח מהם כי בעצ׳ ומשמשיה וכל הדומ׳
להּ בכל הדברים שנקראו דרכי האמורי וחובר חבר ושואל
אוב וידעוני ודורש אל המתים ומעונן ומנחש ומכשף וכל
הדברים הדומים להם כלם הם דברים בלי תועלת ואין בהם
ממש והנמשכים אחריהם אם רומה להם שמוצאים בו ממש
הוא הדבר המטעה אותם שפועלת בהם בהיותם מציירים בו
והוא עונש הבא עליהם על שהתחילו בחטא זה והוא אחד מן
העונות שעונשם הוא שאין מספיקין בידם לעשות תשובה
כמו שאמר השמן לב העם הזה וגו׳ אבל העם המתדבק באמת
לא יכול לו כדגרסינן במסכת סנהדרין פ״ר מיתות דף ס״ו ונפ״ק
דחולין דף ז׳ ההיא אתתא דהוה קא מהדרא למשקל עפרא
מתותיה כרעיה דרבי חנינא אמרלה אי מסתייעת זיל עביד
אין עזר מלבדו כתיב ודהאמר רבי למה נקרא שמן כשפין
שמכחישין פמליא של מעלה שאני רבי חנינא דנפ״ש זכותי׳
נמצא שאינו יכול להזיק לאיש הישר. ועכ אזל דקפיד קפדי
ליה דלא קפיד לא קפדי ליה. נר׳ שרמיונו פועלת בו׳ וליוח
רמזו במסכת נדרים פ״ר נדרים דף לב״ אמ״ר יצחק כל המתמ׳
את עצמו הקב״ה מתמים עמו שנא׳ עם חסיד תתחסר ועם גבר
תמים תתמם׳ ר׳ אשיה אומר כל המתמים את עצמו שעה
עומדת לו שנ׳ התהלך לפני והיה תמים ־ והיית לאב המן גוי׳
אמר ר׳ לוי כל המנחש לו נחש שנ׳ כי לא נחש ביעקב. והלא
בלעם אלף כתיב אלא מדה כנגד מדה. תאני אחכה ברי׳ דר׳
זירא כל אדם שאינו מנחש מכניסי׳ אותו למחיצ׳ שאפ׳ מלאכי
השרת אינן יכולין להכנס בח שנ׳ כעת יאמר ליעקב ולישראל
מה פעל אל׳. וגם כן אמרי במסכת מכות פרק אלו הן הגולין
דף י׳ אמר ר׳ עזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך
שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו׳ מן התורה דכתיב לֵךְ
חלך עמהם וכתיב קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב אני י׳
מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך׳ מן הכתובים דכתיב אם
ללצים הוא יליץ. וגרסינן במסכת יומא בסוף פרק אמר להם
הממונה דף לח׳ אמר רבי לוי מאי דכת׳ אם ללצים הוא יליץ
ולענוי׳ יתן חן. בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו.
תאנא דבי ר׳ ישמעאל משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון
בא למרוד נפט אומרין לו לך מדוד לעצמך אבל באפרסמון
אומרין לו המתן כדי שנתבסם אני ואתה. ואמר׳ עלה תר׳ אל
תטמאו בכל אלה אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרב׳
ממשה מטמאין אותו מלמעלה׳ בעולם הזה מטמאין אותו
בעה״ב תר׳ והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י״. אדם
מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. אדם מקדש עצמו
ממשה מקדשין אותו מלמעלה׳ אדם מקדש עצמו בעולם
הזה מקדשין אותו לעה״ב שהשטוף ברבר עבירה
ומתדבק בה מניחין אותו לפי שניתנה ברשות האדם הדרך
שירצה ללכת בה׳ אבל היודע ומהלך בדרך טובה מסייעין
לו ומצילין אותו מן המקרים. לפיכך כל בן דעת יש לו לבחור
בטוב ולמאוס ברע כנוחר בדרך ישרה אפילו שלא יתירא מן
העונש. ואם נכשלו רבים מישראל בזמן בית ראשון בדברים
אלו הסבה היתה בפתוי עובדי הבעל ובבטחון הכוזב עד
שנזקקה בלבם אמונת׳ שלא היו יכולין ליבדל ממנו. כדגרס׳
בפרק חלק דף קב רב אשי אוקים אג׳ מלכים וג׳ הריוטות (פ״ה
ס״ם האי ע׳ער שהגיע לג׳ מלכים) אמר למחר נפתח בחבריא

פילוס נכלוס נקבליטו סס״ו תק״כ כמותנו אתא מנשה איתחזי ליה
בחלמיה אמ׳ליה חברך או חברא ראבוך מהיכ׳ משרי המוציא
אל לא ידענא אל ברכת המוציא לא נמרת דלא ידעת מהיכ׳
בעי משרא וחברא קרית לן אל אימא לי מר מיהא׳ אמ׳ליה
מהיכא דקרים בישולא (פה ממקום שנקרמין פניה של פרי
בתנו׳ רחיינו למעלה אכל באמצע הפת לא שאם הביאו לפניו
פרוסה של לחם לא יבצע לא משולי הפת לא ממקו שהלחם
אצוי יפה אלא ממקום שקרוי בישול) אמר ליה אלא אמאי
פלחתן לעז׳ אמר ליה אי הוות בהיא זימנא נקטת שיפולך
ורחטת בתרא׳ (פי׳ היית מגבידה שפת חלוקך מבין רגליך כדי
שתהא קל לרוץ וקייתי רץ לשם) למחר אמר ניתני ברברבת׳
נמצא שהיה שולט בהם מחמת הפיתוי יצר הרע
דעז׳ כי לא היו כל כך פתאים שלא היו רואים לבסוף שעז׳ אין
בה ממש׳ כדגרסינן בפרק ארבע מיתות דף כג׳ אמר ר׳ יהודה
אמר רב יודעים היו ישראל בעז׳ שאין בה ממש ולא עבדו עז׳
אלא להתיר להם ערוות נפרחסיא מתיב רב משרשיא כזכור
בניהם מזבחותם ואמר רבי אלעזר כאדם שיש לו נגועין על
בנו בתר דאדביקו בה. וכל כך נדבקו בה עד שאמרו ומן אז
חדלנו לקטר למלאכ׳ השמ׳ וכל זה היה כפי דמיתם
וגם יש לו לאדם לעקור מלבו אמונה זאת לפי שהמאמין
בשום דבר מדברי ע״ז או החושב שיש ממשלה ויכולת בלתי
לי׳ לבדו עוקר היכולת מהבורא יתברך אז נותן לו שותף וזו
היא בפירה גמורה ואמונה כוזבת לעיני כל יודע כי כבר נתברר
במופתים נחתכים כי יש בורא לעולם ומניע לכל מתנועע והו׳
מנהיגו ושליט בכל אין זולתו ועל כן ההנהגה היא שוה וישרה׳
ואזהרת שבועת שוא ושקר וברכ׳ השם ויראת מקדש וקדשיו
וכל הדברים שנקראו חלול השם השכל מחייב אפילו בלי
יראת עונש שיש לו לאדם מבוראו שהוא זנו ומקיימו
ושומרו יותר מלמלך בשר ודם וכי יש לו לאד׳ להשמר מליגע
בכל הדברים שנראה בעין השכל שהם חוץ מכבודו׳ והמצנ׳
שהוהיר לכהנים שיהיו מובדלים יותר מכל העם מהטומאות
ומהזוגים וממלבושיהם כל זה צריך לעובדי הא׳ כי המשרתים
אשר עומדים בהיכל המלך הם מיבדלים מן ההמון בכל מדות׳
ושכסיסיהם עאכו מה יש לעשות ולהבדיל לעומדים תמיד
בהיכל מלך מלכי המלכים הקב״ה והמצות שהזהיר לכל ישרא׳
מלאכול דברי׳ נמאסי׳ ומליקרב לנשים ידועות לכלם יש טעם
קרוב אל הדעת שהם עצה טובה כדי שיהיו ישראל בריאים
ונקיים מכל טינוף וקדושים וטהורים מכל טומאה ומרוחקים
מכל התאוות דגשמיות׳ והמצות שהזהיר בעניני הדיינים
ואונאות ונקימה ונטירה ושנאה וחמור ממון כל אלו הם צריכין
ליישוב העולם ולהנהגה מדינית ולהכנסת שלום ולכל מדות
טובות שבעולם׳ וכלם הם נכללי׳ בפסוק ואהבת לרעך כמוך
מאי דעלך סני לחברך לא תעביד כמו שלמד הלל הזקן לגוי
שבא אצלו ושאל ממנו שיגיירהו על מנת שילמדהו תורה
ברגל אחד כדאיתא בפרק כמה מדליקין דף לא׳ וכל אלו
והדומים להם מהייבם הרעת אפילו שלא הזהירתו תורה׳
והמתאוה לשום אדם ממונו הו׳ מנפש רעה שיש לו כדכתיב
נפש רשע אותה רע. ועל כלם יש לו לאד׳ לשמור את עצמ׳
מליגע בשום ענף מהדברים החמורי׳ שהורסים עיקרי האמונה
שגזרו רבותינו ז״ל עליהם שיהרג ואל יעבו׳ כדגרסינן בפרק יום
הכפורים דף פ״ב ובפרק כל שעה דף פ״ג כי אתא רבין אמר
רבי יוחנן בכל מהרפאין חוץ מעבודה זרה גלוי עריות ושפיכו׳
דמים. ע״ז והאדאמרן. גלוי עריות ושפיכות דמים דתניא רבי
אומ׳ כי כאשר יקום איש על רעהו וגו׳ וכי מה ענין רוצח אצל

נערה מאורסה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד · מקיש
נערה המאורסה לרוצה מה רוצה יהרג ואל יעבור אף נערה
המאורסה יהרג ואל יעבור · ורוצה גופיה מנא לן סברא הוא
כי ההוא דאתא לקמיה דרבא אמר ליה אמר לי מארי דוראי
זיל קטליה לפלני ואי לא קטילנא לך · אמ׳ליה רבא ליקטלך
ולא תיקטליה דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא
דחברך סומק טפי · וגרסינן במסכת סנהדרין פרק בן סורר
ומורה · דף ע״ר אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק
נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם
אומרים לו לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מע״ז
וגלוי עריות ושפיכות דמים · ועל שלשה דברים אלו נחרבה
בית ראשון כדגרסינן בפרק קמא דיומא דף ט׳ ומקדש ראשון
מפני מה חרב מפני שהיו בו שלשה דברים ע״ז וג״ע ושפיכות
דמים · ע״ז דכתיב כי קצר המצע מהשתרע ואמר ר׳ יוחנן קצר
מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד והמסכה צרה בהתכנס׳
אר׳ שמואל בר נחמני אר׳ יונתן כי מטי רבי יוחנן להאי קרא בכי
אמר מאן דכתיב ביה כונס כנד מים נעשית לי מסכה צרה ·
ג״ע דכתיב יען כי גבהו בנות ציון והלכנה וגו׳ וברגליהם תעכסנ׳
אמר רבי יצחק מלמד שהיו מביאות מור ואפרסמון ומניחות
במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכשמגיעות אצל בחורי
ישראל בועטו׳ בקרקע ומתיזו׳ עליה׳ ומכניסו׳ בהן יצר הרע כארס
שה דכתי׳ גם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וגו׳ רשעי היו אלא
שתלו בטהורם בהקבה אתאן למקדש ראשון שנאמ׳ ראשיה
בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו על
י׳ ישענו לאמר הלא י׳ בקרבנו · לפיכך הביא הקבה עליהם
שלשה פורענויות כנגד שלשה עבירות שבידם שנ׳ לכן בגללכ׳
ציון שדה תחרש וירושלם עיים תהיה והר הבית לבמות יער ·
אלא מקדש שני מפני מה חרב שהרי היו עוסקי׳ בתורה ובמצו׳
ובגמילות חסדים מפני שנאת חנם שהיה ביניהם ללמדך
ששקולה שנאת חנם כנגד ג׳ עבירות שבתורה ע״ז וג״ע ושפ׳
וג״כ יההר מלי׳ע בדברי׳ שנקראו חלול השם שאינן מתמרקין
עד יום מותו כדגרסינן פרק יום הכפורים דף פ״ו שאל ר׳ מתיא
בן חרש את ר׳ אלעזר בן עזריה שמעת ד׳ חלוקי כפרה שהיה
ר׳ ישמעאל דורש אמר לו ג׳ הם ותשובה עם כל אחד ואחד ·
עבר האדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד
שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ·
עבר אדם על מצות לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים
מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם · עבר
אדם על כריתו ומיתו׳ בית דין ועשה תשובה תשובה ויה תולין
ויסורים ממרקין שנ׳ ופקדתי בשבט פשעם וגו׳ · אבל מי שיש
בידו חלול השם אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביה לכפר
ולא ביסורין למרק אלא כלן תולין ומיהה ממרקת שנא׳ ונגלה
באזני י״י צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון אמר י״י
אלקים צבאות · ואם הוא אדם גרול אפי׳ בדבר קל נקרא כנגדו חלול
השם כדגרסינן שם עלה היכי דאמי חלול השם אמר רבא כגון
אנא דשקלנא בשרא מטבחא ולא יהבנא דמי לאלתר והני
מילי באתרא דלא חבעי אבל באתרא דחבעי לית לן בה אמ׳
רבינא הא מתא מחסיא אתרא דחבעי הוא · רבי יוחנן אמר
כגון אנא דאזלינא ארב׳ אמות בלא הורה ובלא תפילין׳ רב
נחמן בר יצחק אמ׳ כגון דאמרי אינשי שרא ליה מריה לפלני׳
רב יצחק בר אבדימי אמ׳ כל שחבריו בושין משמועתו׳ אבי׳
אמר כדתניא ואהבת את י״י אלדיך שיהא שם שמים מתאהב
על ידיך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת״ח ודבורו בנחת עם
הבריות ומשאו ומתנו בשוק בנאה ונושא ונותן באמונ׳ מה הבריות
אומרות

אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלימדו
תור׳ אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה ראית׳ פלו׳ שלמד
תורה כמה יפין דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר
ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר · וכזמן שאדם
קורא ושונה ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין משאו ומתנו
בשוק בנאה ואינו נושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו
אוי לו לפלו׳ שלמד תורה אוי לו לאביו שלימדו תורה אוי לו
לרבו שלימדו תורה אשרי בני אדם שלא למדו תורה פלוני
שלמד תורה כמה מכוערין מעשיו כמה מקולקלי׳ דרכיו עליו
הכתוב אומר באמור להם עם י״י אלה ומארצו יצאו · ואם הזמן
הוא בשעת השמד או בפרהסיא אפילו בדבר קל לכל אדם
נקרא חלול השם לפי שכונת המצוה היא להרוס האמונ׳ על
כן יהרג ואל יעבור כדגרסינן פ׳ בן סורר ומורה דף ע״ד כי אתא
רבין אמר ר׳ יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרן אלא
בצינעא אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור מאי
מצוה קלה אמר רבה בר יצחק אמר רב אפילו לשנוי ערקת
דמסאנא וכמה בפרהסיא אמ׳ ר׳ עקב אמר ר׳ יוחנן אין פרהסי׳
פחותה מעשרה בני אדם · וכל בן דעת ילמוד ממדה שעשו
אבותינו הראשוני׳ אברהם אבינו באור כשדי׳ ויצחק בעקידתו
ודניאל בגובא דאריותא וחנניה מישאל ועזריה בגו אתון נורא
יקידתא ועשרה הרוגי מלכות והרוני לוד וכל כתות הצדיקים
שבכל זמן וזמן היו מוסרין עצמן להריג למען קדוש השם והיו
קונים עולמם · ולא הצדיקים בלבד עשאוהו אלא אפילו מי
שהיה רשע כל ימיו מוסר עצמו למיתה כדי לקנות עולמו בשע׳
אחת כמו שעשה רבי אלעזר בן דוריאה כדגרסינן בפרק דע״ז
דף י״ז תניא אמרו עליו על רבי אלעזר בן דוריאה שלא הניח
זונה שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה שנשכר בכרכי
הים ונוטלת כיס של דינרין בשכרה נטל כיס של דינרין והלך
ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה פי׳ נפשעת
תעמים כפליכה בים אמר מה הפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך
אלעזר בן דורד׳אה אין מקבלין אותו בתשובה הלך וישב בין
הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו
עד שנבקש עליך רחמים נבקש רחמים עלינו דכתיב כי ההרי׳
ימושו והגבעות תמוטנה · אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמי׳
אמרו לו עד שאנו מבקשים רחמים עליך נבקש רחמים עלינו
דכתיב כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · אמר
חמה ולבנה בקשו עלי רחמי׳ אמרו לו עד שנבקש רחמי׳ עליך
נבקש רחמים עלינו דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה ·
אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שנבקש
רחמים עליך נבקש רחמי׳ עלינו דכתיב ונמקו כל צבא השמי׳
אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה
עד שיצאה נשמתו׳ יצתה בת קול ואמרה רבי אליעזר בן
דורד׳אה מזומן לתיי העולם הבא׳ בכה רבי ואמר יש קונה
עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים׳ אמר ר׳ לא
דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותם אלא שקוראים אותן ר׳·
ולא מזרע ישראל בלבד אלא אפילו מאומה אחרת כמו שאמרו
בקלסטינירי וקטיע׳ בר שלום · כדגרס׳ התם תנו רבנן כשחלת
רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר ליה
חנינא אחי אי אתה יודע שאומן הוא מן השמי׳ המליכוה שהחריבה
את ביתו ושרפה את היכלו הרגה את חסידיו ואבד את טובי׳
ועדיין היא קיימת וא׳ שמעתי עליך שאת׳ יושב ועוסק בתורה
ומקהיל קהילות ברבים · וספר תורה מונח לך בחיקך אמר
ליה מן השמים ירחמו אמר ליה אני אומר לך דברים של טעם
ואתה או׳ לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך

התימת נר ראשון

ואת ספר תורה שלך באש אמר ליה רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר ליה ר' מעות פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתי ונתתי לעניי, אמר ליה אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא והלכו כל גדולי רומי והספידוהו הספד גדול בחזרתן מצאוהו לרבי הנינא בן חרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונחת לו בחיקו חביאוהו וכרכוהו בס"ת שלו והקיפוהו חבילי זמורו והציחו בהם את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא בכך אראך אמר לה בתי אלמלא אני לבדי נשרפתי קשה עלי הדבר עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי מי שיבקש עלבונו של ס"ת יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להם גויל נשרפים ואותיות פורחות אמר ליה פתח פיך ותכנס האש אם להם מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יהבל הוא בעצמו, אמ' ליה קלסטינריא ר' אם אני מרבה עליך בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר שעל לבך אתה מביאני לעה"ב אמר ליה אין אל אישתבע לי אישתבע ליה מיד הרבה עליו בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו ויצתה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל להוך האש ומת יצתה בת קול ואמרה ר' חנינא בן תרדיון וקלסטינריה מזומנין לחיי העולם הבא. בכך רבי ואמ' יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים. וגרסינן נמי התם דף' קטיעא בר שלו' חר מן חשובי דמלכות' הוה ההוא קיסר דהוה סני ליהודאי אמ' להו לחשובי דמלכות' מי שעלתה נימא ברגלו יקטענ' ויחיה או יניחנה ויצטער אמרו לו יקטענה ויחיה. אמר ליה קטיעא בר שלום חדא דלא מכלית להו לכולהו דליתנהו גבך דכתיב כי בד' ריחות השמים פירשתי אתכם נאם י', מאי קאמ' אילימא דבדרחינון בר' רוחי עלמא, לד' רוחות מבעי' ליה, אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישרא'. ועוד דקרו לך מלכותא קטיעתא, אמר ליה מימר שפיר קאמרת ומיהו כל דזכי למלכא פ' מונק שארו ליה לקמוניא חלילא כרנקיט' ליה ואזיל אמרה ליה ההיא מטרוניתא ווי ליה לאלפא פי' ספיקא דאולא בלא מיכסא נפל על רישא דערלתיה וקטעד' אמר יהבית מיכסא חלפית ועברית כי קא שדו ליה אמר כל נכסאי לרבי עקיבא וחבירין יצא רבי עקיבא ודרש וחיתד' לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצ' לבניו יצתה בת קול ואמר קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת כגון קטיעא בר שלום ויש קונ' עולמו בשנים רבות כגון אנטיגינוס. וגרסינן נמי בפ' בתרא דתענית דף כ"ד תניא כשהרב טורנוס רופוס את האולם נגזרה גזירה על ר"ג להרגו בא אותו הגמון ועמד בבית המדרש ואמ' בעל החושם מבקשין בעל החושם מבקשין. אזל ר"ג טשא מיניהו. אזל לגביה אותו הגמון בצינעא אמר ליה אי מצילנא לך מייתינא לי לעלמא דאתי, אמר ליה אין אמר ליה אישתבע לי אישתבע ליה סליק לאגרא נפיל ומית וגמירי דכל היכא דגזרי גזירתא ומית הר מיניהו מבטלי לה לגזרתא יצתה בת קול ואמר מזומן אותו הגמון לחיי העולם הבא. לפיכך כל מי שיש לו דעת להבין ויבין ויראה איך חיי העולם הזה הבל ורעיות רוח בכל מה שיעמול תחת השמש ואף על פי שיחמור חיי הגוף יחשוב איך ימיו כצל עובר. וטוב בו למות או ליהרג קודם בא יומו ויחי לעולם נפשו, ולא שיחי' גופו זמן מועט ויהרוס אמינתו ויכרית נפשו לעד. על כן יש לו לאדם לפתוח עין שכלו ויסתכל בהבלי עולם הזה. ואל יקנא בשום אדם ההולך בדרך רעה

ונפסדת

הקדמת נר שני

ונפסדת לגוף ולנפש אלא שדמה שהוא מצליח לפי שעה וישים כל חשקו לאהוב ולעבוד לשם יתברך וללמוד מדותיו וללכת אחריו ובזה ישיג למעלה עליונה ויהיה ערב בטוב הנצחי במעלה עליונה שאין עולין לה אלא המזומנים לה שנקראת ירושלם של עולם הבא. כדגרסינן במסכת כתרא פר' המוכר את הספינה דף ע"ה, מאי ועל מקראי, ניסעיהו קודש קדשים כל לידידי ריסיה דקלף וכלף י' על כל עכון הר גיון ועל מקדקיהם ענן יומם ועשן ונוגה שם להבה לילה כי על כל כבוד חופה. פסטים ליעקב המעיד ירלף על נתי החכמים). אמר רבא אמר רבי יוחנן לא כירושלם של עולם הזה ירושלם של עולם הבא, ירושלם של עולם הזה. כל הרוצה לעלות עולה ושל עולם הבא אין עולין אלא המזומנין.

בסוף מרע נדכור שלף יפעבור פיו נדכו' של מטף ונחלק לעשרה כללים

כלל א' שלא ישב במושב לצים, כלל ב' שלא ידבר שקר
כלל ג' שלא יחניף, כלל ד' שלא יספר לשון הרע
כלל ה' שלא ילבין פני חברו ברבי. כלל ו' שלא יגלה סוד
כלל ז' שלא יחזיק במחלוקת. כלל ח' שלא ימלא שחוק פיו
כלל ט' שלא יוכיח שש לבטלה. כלל י' שלא ידבר בדברי חלף

השם:

הקדמה

האל יתברך שם פה לאדם כדי שיגלה בדברים שיש בהם תועלת לגוף ולנפש. לגוף במה שצריך למחיתו מסחורתו וברנסתו ומאכליו ומשתיו ולבושו וכל צרכיו. ולנפש מה שמצווה בו כגון קריאת התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיא יסוד וקיום כל המצות, וג"כ להודות הל' יתברך על כל הטובו' שעושה עמנו בכל עת ולברכו על כל הדברים שיהנה בעולם הזה ולהתפלל לפניו ולבקש ממנו חסד ולהתחנן לפניו בכל מה שיהא צריך לו בלב שלם ומעונה והוא ישמע ויושיע כדכתיב קרוב י' לכל קוראיו וגו' וכתיב לב נשבר ונדכה וגו', ואם יזכה לעלות למעלה העליונה ללמד תור' וללמדה ולדרוש ולהורו' לנכונים בשבח להם הדברים הנאים והמדות הטובות ולגנור' להם הפחיתיו' אשריו ואשרי חלקו שהוא זוכה ומזכה לאחרי' כלם יקראו בניו ומעשה ידיו. אבל הפה שנבראת ליה מן הדין לא היה צריך להזהיר לאדם שלא יתעסק בה בדברים בטלים שהיום קצר והמלאכה מרובה. ואין לו לאדם לאבד ימיו בדברי הבאיו וכל שכן שלא היה צריך להזכיר לאד' שלא יוציא דבורו בדבר אסור ונמאס. כי אפילו הבהמה בוחרת בטוב ומואס' ברע במה שיכולה להשיג ויותר היה ראוי לעשו' זה האדם שיש לו שכל שנתן בו בוראו ולבחור בטוב ולמאוס ברע שהיה לו לקדש את פיו ולהפרישו מדברי הבאי וכל שכן מדברי א'סור, ובפה הנברא בדבור קדוש שלא יוציא בה דברים בטלים כדגרסינן בירושלמי אמר רבי לוי אלו הוינא על טורא דסיני בעינא תרי פומי (ר"ל כי בפה שה' ראוי לדבר דברי שכל שלא ידבר בו בהבלי עולם.) והחסידים הראשוני' היו עושים עצמן כמלאכי השרת ופיהן ככלי שרת שאין

משמשין

משמשין בהם דברים של חול אלא כשהיו צריכין בהכרח להתעסק בהם לצורך גופן. וגרסינן בגמרא רבני מערבא כל פטטיא. פי׳ ליכור בישין בר מפטטא דאוריתא דהוא טב. וכל חרשיא פי׳ סתיקא מלמון פוגל מקלים טבין בר מחרשיא דאוריתא בישין. וכשראו הקדמונים רעות בני אדם כמה הם חלשים ולשונם הנברא לדבר במושכלות שלא די להם שמוציאין אותה בדברים בטלים אלא שפוערין אוהה בדברים אסורים ואעפ שהיא רכה ומסוגרת בשני גדרים מחדרין אותה בני אדם כחץ שנון ומדברים בה גדולות הוכיחו בדבר כדגרסי׳ בפסכת ערכין פרק יש בערכין דף טו׳ אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. אמ׳ליה הקב׳ה ללשון כל אבריו של אדם זקופי ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחד של עצם ואחד של בשר מה יתן לך וגו׳. וגרסינן במדרש השכם אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא, רס״ה אברים יש בו באדם מהם זקופי׳ ומהם רבוצי׳ ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים נתונה התחתי׳ ומכופל כמה כפולות בוא וראה כמה שרפות שורף אלו היה זקוף ועומד על אותה כמה וכמה, ועל זה דברו רבותינו בקצת מהרעות המסבבות לנפשם בפעור פיהם שלא כראוי שיש להרחיק לירחים מהרעה הגדולה הואת. כדגרסינן בפ׳ חלק דף קנ׳ ובמס׳ סוטה פרק אלו נאמרין דף מב׳ ואמר רב חסדא ואיתימא רבי ירמיה בר אבא ארבעה כתות אין מקבלות פני שכינה, כת ליצים, כת חנפים. כת שקרים. כת מספרי לשון הרע. כת ליצים. דכתיב משך ידו את לוצצים, כת חנפין דכתיב כי לא לפניו חנף יבוא, כת שקרים. דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. כת מספרי לשון הרע דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה וגו׳. ודברו גם כן בעניינים אחרים הבאים לאדם על כל דבור ודבור מהנזהר׳ כאשר הם כתובים בכל כלל וכלל מהנר הזה.

הכלל הראשון

שלא ישב במושב ליצי׳ונחלק לב׳ חלקים. החלק הראשון בדברי ליצנו׳מכל אדם, החלק הב׳במלעיג על דברי חכמי׳.

חלק ראשון בדברי לצנות ויש בו שני פרקים,

פרק ראשון

הקובעים עצמם תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות נקראים כסילים כדכתיב וקול כסיל ברוב דברים וחושאים ברוב הדברים המביאים לידי פשע כדכתיב ברוב דברים לא יחדל פשע וג׳ב מחטיא׳ את הרבים שמסבב אותם להרבו׳בליצנות, ושנינו בפ׳קדאבות שמעון בנו אומ׳כל ימי גדלתי בין החכמי׳ולא מצאתי לגוף טוב משתיק׳ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא. ד׳ל כי ברבוי הדברים יבא לדבור של חטא ועוד כי בהתעסק בדברים בטלים אעפ שאין בו דבור אסור מאבד העתי׳ אשר יכול לעסוק בהם בדברי תורה לקנו׳חיי העולם הבא. ונראה מדעתו שהוא מביה בעיניו דברי חשם ושכר עולם הבא. כדגרסינן בפרק חלק. דף צט׳ תניא רבי מאיר אומ׳כל הלומד תורה ואינו מלמדה זהו כי דבר יי׳בזה. ר׳נתן אומר כל שאינו משגיח על דברי משנה. רבי נהוראי אומר כל שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. ולא עוד אלא אפילו למי שיכול לעסוק בדברי תורה ואינו רוצ׳אעפ שלא ידבר בדברי ליצנות

נקרא מושבו מושב ליצים כמו ששנינו בפ״ג מאבות דרבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שהיו יושבי׳ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר ובמושב לצי׳לא ישב. כי אם בתורת יי׳חפצו וגו׳. וגרסינן בפרק דע׳ד דף י״ח׳ דרש ר״ש בן עזאי מאי דכתיב אשרי האיש וגומר אשרי מי שלא הלך לטיאטראות ולקרקסאות ובדרך חטאים לא עמד זה שלא עמד בקצאזון פי׳ניתקיות פי׳כלגים. ובמושב לצים לא ישב זה שלא ישב בתחבולות שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לקרקסיאות ולטרטיאות אלך ואגרה בשינה תלמוד לומר כי אם בתורת יי׳חפצו נמצא שכל מי שיכול להתעסק בתור׳ יי׳ועוסק בדברי בטלים קרוי מושב לצים. וגרסינן בפסכת חגיגה פרק אין דורשין דף יג׳ ובפ׳ד׳ע׳ דף ג׳ א״ר כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים שנ׳הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם (פי׳מדבר על הרשע׳ שכורתין הלחורת מעל העצים) ולא ד׳ל שחוטא בנפשו ומאבד חיי העולם ויורש גהינם אלא שמחטיא את הרבים כי בהתעסקו בדברי שיחה בטלה מושך לב הרבי׳שיתבטלו עמו וחטאם הלי׳בו כמו ששנינו בפ״ד מאבות ירבעם חטא והחטי׳ את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנא׳על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל. וג״כ מענישין אותו בשאין מספיקין בידו לעשות תשובה שאין עונש גדול ממנו כדגרסי׳ בפ״ה דף פו׳ כל המזכה את הרבים אין חטא בא לידו. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות השובה. כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנאמר כי לא העזוב נפשי לשאול וגו׳. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשו׳תשובה שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו לו. לפי׳ש לו לאד׳להתרחק משיחה בטלה ויהיה חפצו בתלמוד תורה ויהיה זוכה ומזכה

וכל אשר יעשה יצליח.

פרק שני

כל המתלוצץ בדברו ברופי הדבר׳והמעשים ומלעיג עליהם פורק ממנו עול מלכות שמים שנ׳אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו וגו׳. והחסידים הראשוני׳היו מצוי׳לבניהם שלא יתלו עמהם כדגרסינן בפרק ערבי פסחים דף קי׳. ארבעה דברים צוה רבי׳הקדוש את בנו בני אל תדור בשכנציב משום דליצני גינהו ומשכי׳ליך בליצנותא. ואל תשב על מטה ארמית איכא דאמרי דלא ליגני בלא קרית שמע ואיכא דאמרי דלא תיסב גיורתא דלית לה זכות אבות ואיכ׳דאמרי ארמית ממש משום מעשה דרב פפא. ואל תבריח עצמך מן המכס דילם׳משכחי לך ושקלי כולי ממונך ואל תעמור לפני השור בשעה שעולה מן האגם לפי שהשטן מרקד בין קרניו. אמר שמואל ושור שחו׳וביומי ניסן ותאני רב אושעי׳מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור מועד כמלא עיניו תאנא נשם ר׳מאיר ריש תורא בריקולא סקלך לאיגרא ושדי דרגא. וכל דבר שהוא של ליצנות אסור כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק ארבע מיתות דף סנ׳ אמר רב גחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע״ז דשריא דכתיב כרע כל קורס נבו קרסו ברעו יחדיו׳לא יוכלו מלט משא וגום׳וכתיב לעגלות ביתאון יגורו שכן שומרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו ילילו על כבודו כי גלה ממנו אל חקרי כבודו אלא כנדו. והקובע עמהם בישיבות של ליצנות על כל פנים ילמד מהן ובאין להרגיל בדבר. כדגרסינן בפ״ק

דע"ז דף י"ח דרש רבי שמעון בן פזי מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך וגומר וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד ומאחר שלא עמד מהיכן ישב ומאחר שלא ישב מהיכן לץ אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב ואם ישב סופו ללוץ ואם לץ על ידי הכתוב אומר ולצת לבדך תשא, ובעבור הליצנות עונשים באים על האדם כדגרסינן שם עלה אמר ר' אלעזר כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנאמר פן יתלוצצו מוסריכם. אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו דלא תתלוצצו דלא לייתו יסורין עליכו. ואמר רב קטינא כל המתלוצץ נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו וגומר ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא, ואמר רב יהושע כל המיהר נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו וגומר ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה הוא, אמר רבי תנחום בר חכילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנאמר ועתה אל תתלוצצו כי כלה ונחרצה שמעתי הא למדנו שהמרגיל עצמו בליצנות מאבד גופו ומזונותיו וירוד לגיהנם וגורם רעה לאחרים וגם לעולם בשבילו, ועל כן טוב לו לאדם להתרחק מהכת הזאת מלישב בסושבי כרי שלא ילמוד מהם. אבל ישב בסושב שיש בו דברי תורה ויבטח באדני ישעו אשרי כל חוסי בו,

חלק שני

במלעיג על דברי חכמים ויש בו שני פרקים,

פרק ראשון

כל התורה מראש הספר עד סופו ניתנה מפי הקבה למשה רבינו"ה וכל הנאמר בה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והולדות הארבעה יסודות וכח המחצבים וצמח האדמה ונפש החיונית ונפש המשכלת הכל נאמר למר"עה באיכותם ומהותם וכחם ופעולת ואפיסת הנפסדים מהם הכל נכתב בתו' בפירו' או ברמיזה בתיבות אותיות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורות לפופות או עקומות או בקוצי האותיות ובכתריהן כדגרסינן במסכת שבת פר' אר"ע דף פ"ט אריב"ל כשעלה משה למרומ' מצאו להקבה שהי' קושר כתרים לאותיות אמר ליה משה אין שלום בעולמך אמר לפני רבונו של עולם כלו' יש עכב שנותן שלו' לרבו היה לך לעזרני

כלך אמר לן ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר

סמו בעבל ולהגדיל כמו בפני יסגר סילחו מלקטוהו ומו סמ' ועתה יגדל

נא כח ה' ונו'. ותו גרסינן במסכת מנחות פ' הקומץ רבה דף כ"ט אמר רב יהודה אמר רב כשעלה משה למרום מצאו להקבה שהיה קושר כתרים לאותיות, אמר לפניו רבונו של עולם מי מעכב על ידיך אמר ליה אדם אחר שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיב בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלין של הלכות. אמ' לפניו רש"ר הראהו לי אל' חזור לאחוריך הלך וישב לסוף ח' שורות לא ה"י יודע מה הם אומרים תשש כחו כיון שהגיעו לדבר אמרו לו תלמידיו מניין לך אמר להם הלכ' למשה מסיני נתישבה דעתו. אמר לפניו רשו"ל יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י, אמר ליה שתוק כך עלה במחשבה לפני, אמר לפניו רשו"ל הראיתני הורתו הראני שכרו. אמר ליה חזור לאחוריך. ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו רשו"ל זו תורה וזה שכרה, א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני, (ו"ש קושר כתרים לאותיות ר"ל שצוה לכתוב סימנין באותיות ובתיבות בש"ג בהם החכם אמתת המציאות) וזהו מה שאמרו במסכת עירובין פ' עושין פסים דף ל"א קוצותין

הלתלים, אמר רב חסדא מלמד שהיה דורש על כל קוץ וקוץ של תורה תלי תלי של הלכו'. ועל זה אמרו המקובלים כל התורה כלה שמותיו של הקבה היא שהתיבות מתחלקות לשמות כפי פעולותיו במציאות. וזה ביאור ענין א"ס השבעים פנים שיש להתורה כמו שכתוב בהקדמת הספר. ולפיכך ספר תורה שנמצא מוטעה אפי' באות אחד או במלא או חסר פסול אף על פי שנתישב כפי הפשט שאינו מעלה ולא מוריד פגם אותו ופוסלו בענין אחר מהפנים האחרים שכלם הם דברי אלדים חיים וחכמות עליונות, והקריאה שאנו קוראים בו היא הפשט שיכולין בני אדם להבין אשר היא הועלה גדולה לדעת פשטי המצות והמוסרים והדינים והפנים האחרים אין להם חקר. ואף על פי שיראה לאדם כפי הפשט שהפרשה נכתבה לספור דברים כי יחשוב בן דעת שאין בה תועלת אחר כי אפילו כפי הפשט יש בדבר הועלת גדול וכ"ש למשיג אחד מן הפירושים וכוונו הנסתרים הרמזים בהם שהם סתר תורה והמלעיג על שום דבר מכל מה שאמרו ז"ל נענש. כדגרסינן במסכת עירובין פ' עושין פסים. דף כ"א אמר רב פפא משמיה דרבה בר רב עולא כל הלועג על דברי חכמים נדון בגהנם. כדגרסינן במסכת ג'טין פ' הנזקים דף נ"ז כדאיתא לכעלה בפרק ראשון מהחלק השני מכלל הראשון מהנר הראשון, אונקלוס בר קלונימוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעא לאיגיורי אזל אסקיה לטיטוס בנגירא. אמר מאן חשיב בהאואעלמא אמר ליה ישראל ומהו לאידבוקי בהוא וכו' כדאיתא שם, וגרסינן נמי בפרק חלק דף ק' יתיב

כלל שני

שלא ידבר שקר ונחלק לשני חלקים החלק הא׳ בדברים
החלק השני בשבועות ונדרים

חלק ראשון בדברים ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

יש לנו לדעת שקיומו של עולם הוא על האמת כמו ששנינו
בפ״ק דאבות רשב״ג אומר על ג׳ דברים העולם עומד על הדין
ועל האמת ועל השלום. ודבר ברור הוא כי במקום שיש שלום
אין צורך לדין ובסבת האמת השלום מצוי לפי שלשתם נכללי׳
באמת. ועל זה נכתבה אמצעית ביניהם ולא נברא העולם אלא
באמת ועל כן הוא רמוז בסופי תיבו׳ של תחלת מעשה בראש׳
שהם ברא אלהים את״ וגם בתחילתו שהוא ברא אלהים לעשות
ללמדנו שכל מה שנברא בששת ימי בראש׳ עומד על האמת
ושמו של הקבה אמת שנא׳ וה׳ אלהים אמת והתורה נקראת אמת.
שנא׳ ותורתך אמת. ובית המקדש קיומו על האמת שנא׳ אתי
מלגנון תבוא ראשי תיבות אמת כי הלבנון הוא בית המקדש
ונקראת לבנון מפני שמלבין עונותיהם של ישרא׳ ולא חרבה
ירושלם אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמונה כדגרס׳ בפ׳
שבת פ׳ כל כתבי הקדש דף ק״ט איתמר אמר רבה לא חרבה
ירושלם אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמונה שנא׳ שוטטו
בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו
איש מבקש אמונה ואסלח לה אימ׳ והא אמר רב קטינא אפי׳
בשעת כשלונה של ירושלם לא פסק ממנה אנשי אמונה שנ׳
כי יתפוס איש באחיו בית אביו שמלה לך קצין תהיה לנו
והמכשלה הזאת תחת ידיך דברים שבני אדם מתכסים בהם
כשמלה ישנן תחת ידיך והמכשלה הזאת דברים שאין עומדין
בני אדם על עיהם אלא אם כן נכשלין בהם ישנן תחת ידיך. ישא
ביום ההוא לאמר אין ישא אלא לשון שבועה וכהא לא תשא
את שם י״י אלהיך לשוא לא אהיה חובש שלא היית בהובש עצמן
בבית המדרש ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא
ולא משנה ולא תלמוד. ממאי דלמא שאני התם דאי אמר
להו גמירנא. אמרי ליה אימא לך את הוה ליה למימר גמירי
ושכחי מאי לא אהיה חובש כלל. לא קשיא הא בדברי תורה
הא במילי דעלמא. ועל שנהפך האמת הלכו בגולה שנ׳ תשורי
מראש אמנה ראשי תיבו׳ אמת בהפוך. ובזמן שהאמת מצויה
בארץ הקבה מוריד ברכתו מן השמים שנא׳ אמת מארץ תצמח
וצדק וגו׳ גם י״י יתן הטוב וגו׳. ובזמן שאין האמת מצויה הקבה
כועס בבני אדם שנאמ׳ ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל
וגו׳. ואפי׳ הקל שיש ברברי שקר שהוא בספור דברים והגדת
מאורעות יש בני אדם שמתליפי׳ בהם מאין הגאה להם וגם אין
הפסד בו לאדם אחר אלא שנראה להם שמקבלי׳ הנאה בדברים
דברי שקר ובהחליף הדברים אשר לא כן. ואף על זה אמרו
שהוא אסור משום לסרו לשונם דבר שקר העוה נלאו ואעפ״
שאין עושין כעושה המשקרים להתעות או להפסיד לאחרים.
ולא זו בלבד אמרו אלא כל מי שהוא ירא שמי׳ש לו לקיים בפיו
מה שמספר בלבו כמו שמצינו ברב ספרא שאמרו עליו בסוף
מכות דף כ״ד ובמס׳ כתרא פ״ק המוכר את הספינ׳ דף פ״ח שקיים
ודובר אמת בלבבו. ועם כל זה אם יש בדבר דרכי שלו׳ מותר
לשנות בדבורו כראמרן בסוף פ״ק הבא על יבמתו דף ס״ה אמר
ר׳ אלעאי משום ר׳ יהודה בר׳ שמעון מותר לשנות מפני השלום
שנא׳ כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו׳. ר׳ נתן אומר מצוה שנ׳
ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר י״י עגלת בקר

תקח בידך ואמרת לזבוח לי׳ באתי · האנא דבי רבי ישמעאל
גדול השלום שאפילו הקבה שינה בו דמעיקרא כתיב ואדוני
זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי · ואמרו מותר לשבח לכלה
ולאמר עליה שהיא נאה וחסודא בפני החתן אף על פי שאינו
כן ליתן לה חן בעיני בעלה · ואף על פי כן לא ירגיל אדם עצמו
בשנוי דברו אפילו בדברי הבאי לבל ילמד לשונו לשקר
כדגרסינן במסכת יבמות פרק הבא על יבמתו דף סג רב הונא
מצערא ליה רביתהו אמר לה עיבידי לי טלפחי עבדא ליה
חיפצי · עיבידי לי חימצי עבדא ליה טלפחי · חיפצי פיצי ·
מלפפי פלפלים כי גדל חייא ברי׳ה אפיך לה · אמ׳ ליה אילי׳
איסק אל אנא הוא דקא אפיכנא ליה · אמר ליה הרא דנפק
מינך סעמא מלפך · ברם את לא תעביד הכי שנאמר למדו
לשונם דבר שקר · על כן ילמד לשונו לדבר אמת · ויאמרים
אמת ינהגו בדרך אמת ·

פרק שני

יש דברים אחרים שהם דברי שקר להתפאר אדם את עצמו
במעלות שאינם נמצאות בו · ועל זה אמר שלמה לא נאוה
לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר · ויש אדם שמתעה
לחבירו לומר שדבר עליו טוב או עשה לו טובה ולא עשה ·
ובזה אמרו ז׳ל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי ·
ויש מי שמבטיח לחבירו שייטיב עמו ואינו מקיים · ועל זה
נאמר נצור לשונך מרע וגומר · וגם מצער לאוהבו שמהלל
שיעשה לו טוב ואינו עושהו · ועל זה נאמר נשיאים ורוח
וגשם אין איש מתהלל במתת שקר · ועל זה היזהירה תורה
ודרשוהו רבותינו מפסוק והיו צדק כדגרסינן במסכת מציעא
פרק היהב דף פט ר׳ יוסי ברבי יהודה אומר מה תלמוד לומר
והיו צדק יהיה לכם והלא היו בכלל איפה הוא · אלא שיהא
הן שלך צדק ולאו שלך צדק · ואבי׳ אמר ההוא שלא ידבר
אחת בפה ואחת בלב · וגרסינן נמי בפרק חלק דף נט אמר
רבינא מריש הוה אמינא דלי׳כא קושטא אמר לי ההוא מרבנן
ורב טיכו שמיה ואמרי להרב טביומיה שמיה דא׳ הוו יהבי לי׳ה
כל חלבי עלמא לא הוו משני ברבורי׳ אנא איקלעית להההוא
אתרא דשמיה קושטא ולא שכיב אינש בלא זמניה ונסיבת
אי׳תתא מנהון והויין לי תרי יוקי׳ יומא חד יתבא רביתהו וקא
חיפא רישא · אתיא שבבתא קריא אבבא אמרה לי אי׳תתא
פלונית איתא הכא · משום דקא חיפא אמרי לה לא · בההיא
שעתא מיתו תרין בנה אתו בני מתא ואמרי לי׳ את קטלת יהו׳
ואמרי להון חס ושלום אלא הכי הוה מעשה אמרו לי׳ה
במטותא מינך פוק מגבן דלא תגרי מותנא באחרין · וכל זה
לקיים מה שנא׳ שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב
ולא ימצא בפיהם לשון תרמית רל שאפילו שלא יהא עולה
בדבר שלא ימצא בפיהם לשון רמאות אלא הכל דבר אמת ·

פרק שלישי

יש בני אדם המשקרים בהטעות את חבריהם שהוא אוהבו
ורעו כדי שיבטח בו ויוכל להדית עליו את הרעה ובזה הוא
מטעה כמו שנ׳ בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו
ונאמר אחריו העל אלה אתאפק נאם י׳ אם בגוי אשר כזה לא
תתנקם נפשי · ויש אחרים שמשקרים נותנין עיניהם בטובה
העתידה לבוא ומסבב לחבירו שיתן לו מתנות · ויש אחר
שמטעהו בדבר שקר להסיר טובה ממנו או מאחר ולגזלה
לעצמו · ובזה אמרו ז׳ל כאלו עובד אלילים כדגרסינן בפרק

חלק

חלק לך נ׳ · ואמר רבי אלעזר כל המחליף ברבורו כאלו עובד
עו״ז שנ׳ אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע ואין מתעתע
אלא עו״ז שנאמ׳ הבל המה מעשה התעתועים מה להלן עו״ז אף
כאן עו״ז ואע״פי שפירושו הוא המשנה בדיבורו כדי שלא יהא
נ׳כר מי הוא אבל הכוונה הוא לפי שמטעה את חבירו בדבר
שקר לפיכך יהיה גם כן כל המטעה בכל ענין נקרא שדומה
לעובדי אלילים לפי שמטעים הם גם כן לבני אדם באמרם
ש״ש לאל ידם · והחמורים מכל אלו המשקרים במשקלות
ובמדות · ומכחישין בפקדונות או בהלואות שאלו נקראין
אנשי בליעל לפי שעושים שקר וגזלה וחמדה ועל זו אמרה
תורה לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו · ולא עוד אלא
שבסבתם יבואו לידי ר׳ב ומצה ורציחה ושבוע׳ שוא ועברו׳
הרבה · והוא דבר ששונא האל ית׳כמו שאמר החכם בספר
משלי שש הנה שנא י״ושבע תועבות נפשו עיני רמות לשון
שקר וידים שופכות דם נקי לב חורש מחשבות און רגלים
ממהרות לרוץ לרעה יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין
אחים וכל רעות לו ישתלשלו מהרגיל אדם עצמו בדבר שקר
ומתפאר בו כי יחא סכנה לבוא לשפוך דם נקי לאדם המכחיש
לו בידים או במלשינות או יבא לחשוב עליו כל מחשבו׳ רעות
וגם יסהר רגליו לרוץ לכל רעתו וכשלא יוכל להרע לו בענין
אחר יעיר עליו עדות שקר לחרגו ואם לא יוכל להעיד עליו
ילך רכיל לשלח מריבה ואפילו בין אחים · נמצא שכל אלו
הרעי׳ בואו מדבר שקר ועל כן אמר׳ תורה מדבר שקר תרחק
וסמיך ליה ונקי וצדיק אל תהרוג ללמדנו שמדבר שקר יבא
להרוג נקי · על כן אשרי׳ אדם המתרחק ממנו וכרגיל את פיו
על דבר אמת וענו׳ צדק ובזה ישיג כל חפצו כדרך טוב׳ בעולם
הזה ובע״ה ויד׳ך את בני ביתו בדרך ישרה וינצל מכל צרה

חלק שני

בשבועות ונדרים וחרמות ויש בו ששה פרקים

פרק ראשון

תנשבעים בשם ית׳ל כי כאשר י״ית׳ הוא אמת כך דבריהם
אמת · בין עכר בין עתיד · והנשבע בשקר רום שהו כמכחיש
את אמתת השם · ואם אדם ישבע בראש מלך בשר ודם ולא
יקים דברו הוא בן מות לפי שבזה כבוד המלך ואם זה ראוי
לעשות הנשבע בכלך בשר ודם שבא מטפה סרוחה וסופו
למות על אחת כמה וכמה שיש לו לאדם לשמור פיו ולשונו
שלא יכשילהו לחטיא את בשרו בהשבע לשקר בשם מלך
מלכי המלכים הקבה שהוא חי וקיים לעדי עד · וכבר ידענו
מה שאירע לבני ישראל לפי שנשבעו ברבים על דבר פלגש
בנ־עה · וגם כן הרעב שהביא השם ית׳ לארץ בעד שאול
וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים ואנו
רואים שלא נכתב עונש מפורש באזהרות שבעשרת הדברו׳
דק בעבור׳ אילי ובלא תשא לשוא · וכל כך הם מורגלים בני
אדם בדבר זה שעוברים עליו קצתם מאה פעמי׳ ביום או יותר
בלי שום הנאה שמקבלים ומהללין בו את השם כפרהסיא ·
ושמא עון זה השגור בפי ישרא׳ מעכב אותנו בגלות החל
הזה · ועם כל זה מי שרואה עצמו פרוץ בשום דבר או שהו׳
עצל לקיים את המצוה טוב לו לישבע לקיימה כדי לגדור את
עצמו כדגרסינן פ״ק דנדרים דף ג׳ אמר רב גידל אמר רב מניין
שנשבע׳ן לקיים את המצוה שנא נשבעת׳ ואקיימה וגו׳ והלא
מושבע ועומד מהר סיני הוא אלא הא קמ״ל דשרי׳ליה לאיניש
לזרוזי נפשיה · ואמר רב גידל אמר רב האומר אשכי׳ו את שנה

פרק זה משנה זו מסכתא זו נדר גדול נדר לאלרי ישרץ והלא מושבע ועומד הוא ואין שבועה חלה על שבועה, אלא מאי קא משמע לן דאפילו לזרוי בעלמא הינו דרב גידל קמייתא דא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבי משום הכי חיילא שבועה עליה וגם כן בנזיר אע"פ שקראוהו רבותינו חזוטא הוא למי שאינו צריך נדר אבל טוב הוא לגדור עצמו בראוי עצמו מהגבר עליו, כדגרסינן התם תניא ר' עזר הקפר ברבי אומר וכפר עליו באשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים ק"ומה ומה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא מצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה, ועכ"ל זה אם ראה את יצרו שמתגבר עליו טוב לו לעשות סייג כדגרסינן התם תניא אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר שמא אלא אחת פעם אחת בא אדם א' מן הדרום ראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו מה ראית להשחית שערך אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי להלות מים מן המעין נסתכלתי בבבואה שלי ופחז עליי יצרי ובקש לטרדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה, העבור שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמותך ירבו נזירי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר ליי' וזהו נקרא נזיר קדוש שצריך נזירות להתרחק מן הקצה אל הקצה:

פרק שני

אע"פ שחמורים עניני השבועות יש דברים שהם בשגגה או באונס שאע"פ שנשבע עליהן ואינו כן. אינו עובר עליהם אם אין פיו ולבו שוין לפי שמוצי' בשפתיו בענין אחד וכוונת לבו היא בענין אחרת ובלבד שאינו מכחיש לשום אדם ואפי' לגוי שום חיוב אמיתי שיש לו עליו אבל צריך ליזהר שלא יחשדו עליו מפני הלול השם כדגרסין בפרקד נדרים דף כ"ה תאנא כשם שנדר שגגות מותרין כך שגגת שבועות מותרין. היכי דאמ' שגגת שבועו' כגון רב כהנא ורב אסי הדין אמר הכי אמר רב והדין אמר הכי אמ' רב וכל חד וחד משתבע אהא רב אמר כחד מיניהו אמר אירד ואנא לשקרא אשתבע' אמר ליה את לבך אנסך וכל חד וחד ארעתיה שפיר קא משתבע' וגרסינן נמי התם נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אע"פ שאינ' תרום' שהן של בית המלך אע"פ שאינן של בית הלל (פירש"י הרגין הן ליפטין יהודים ההורגים כדי ליקח ממון. וחרמין הן גזלנין אבל אינן הורגין ולא זו אלא אף זו קתני:) שהן של תרומה, דאע"ג דקטלי וגזלי לא אכלי איסורא בית שמאי אומרים בכל נודרין חוץ מבשבועה, ובית הלל אומרים אף בשבועה, ואמרינן עלה בגמרא מוכסין והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא אמר רב חננא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה, דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מליו שהיא של בית המלך ואע"פ שאינה של בית המלך היכי נדר, אמר רב עמרם אמר רב באומר יאסרו פירות עולם עלי, אם אינן של בית המלך. כיון דאמ' יאסרו יתסר כל פרי עליה באומר היום. אי דאמר היום לא מקבל מיניה מוכס. באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם, ואע"ג דסבירא ליה דברים שבלב אינם דברים לגבי אונסין אפשר דעקר ליה לנדריה, ועם כל זה יזהר שלא יחשדוהו עליו אפילו גוים מפני הלול השם כדגרסינן בסוטה ע"ז פרק אין מעמידין דף כ"ח ובסוף מסכת

יומא

יומא דף פ"ו ר' יוחנן חש בצפרניא פ' שלי הזיעו אזל לגבי ההיא סטרוניתא עבדה ליה סמא חמשא ומעלי שבתא אמר לה בשבתא מאי אמרה ליה לא צריכת אם' ליה אי אצטריכנ' מאי אעביד, אל אישתבע לי דלא מגלית אישתבע לה לאלהא דישראל דלא קא מגלינא, למחר נפק ודרשה בפרקא והא אישתבע לה לאלהא דישראל הוא דלא מגלינא הא לעמי ישראל מגלינא, והא איכא חלול השם דמגלי לה מעיקרא, וכל זה היה נשבע לגוי או לאנס. וגם מצאנו במקום אחר שאפי' להורים היה נשבע בפיו ומבטל בלבו להוציא אמתת הדבר לשם שמים. כדגרסינן בסם כלה פ' יהודה פעם אחת היו זקנים יושבים ועברו לפניה שני תנוקות אחת גלה ראשו ואחד כסה ראשו זה שגלה ראשו, ר' אליעזר אומר ממזר, ור' יהושע אומר בן הנדה, ור' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה, אמרו לו לר' עקיב היאך מלאך לבך לחלוק על דברי רבותיך, אם להם אני אקיימנו, הלך אצל אמו של אותו תינוק ומצאה שהיא מוכרת קטנית בשוק אמר לה בתי אם תאמרי לי מה שאני שואלך אני מביאך לחיי העולם הבא אל השבעה לי היה נשבע בשפתיו ומבטל בלבו אמר לה בנך זה מה טיבו אמר לו כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופיר' ממני בעלי ובעלני שושבינו והיה לי בן זה ונמצא ממזר ובן הנדה. אמרו גדול היה ר' עקיבה שהכחיש את רבותיו. אמרו לו ברוך אלהי ישראל שגלה סודו לעקיבא בן יוסף ועליו הכתוב אומר סוד י' ליריאיו. אמרו גדול היה רבי וכו'. וכל זה כונתו כדבר מצוה כדי לגלות הנסתרות ולהוציא אמתת הדברים אבל הנשבע בשפתיו ומבטל בלבו בענין אחר יהא שבועת שוא או שקר ועליו נאמר לא ינקה י' וגו':

פרק שלישי

לפי שאין בני אדם נקיי' בחומר השבועה ובהמדתם הגדולה יבאו לסמות עיניהם ולישבע בשקר לכל מה שיהיו רשאין לכפור וגם להעלים האמת, הן בעדיות הן בכל דבר אשר יטילו בו שבועה עליהם, על כן התקינו רבותינו שבו בכל זמן וזמן יהיו לנשבע חומר השבועה ודינה בלשון שיבינהו כדי לגלות אזנו בדבר ואולי יראו ויסתלק מן השבוע' כדגרס' במסכת שבועות פ' שבועת הדיינין דף ל"ט תנו רבנן שבועת הדיינ' אף היא בלשון נאמרה אומר' לו הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא את שם אלהיך לשוא. כל עברות שבתורה נאמר בהם ונקה וכאן נאמר לא ינקה. וכל העברות שבתורה נפרעין ממנו וכאן נפרע' ממנו ומשפחתו שנ' אלתתן את פיך לחטי' את בשרך ואין בשרו אלא קרובו שנ' ומבשרך לא תתעלם, וכל העברות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כלו שנאמר אלה וכחש וכתיב עליו על כן תאבל הארץ וכל העברות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו שנים או שלשה דורות וכאן נפרעין ממנו לאלתר שנא הוצאתיה נאם י' צבאות, הוצאתיה לאלתר. ובאה אל בית הגנב זה שגונב דעת חברו שאין לו ממון אצלו וטועמו ומשביעו. ואל בית הנשבע בשמי לשקר כמשמעו, ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו וגומר הא למדת דברים שאין אש ומים מכלה אותן שבועת שוא מכלה אותן. אם אמר איני נשבע פוטרין אותו מיד, ואם אמר הריני נשבע העומדין שם אומרי' זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשי' הרעי' האלה. וכשמשביעין אותו אומרין לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתנו ועל דעת בית דין. וכן

מצינו

מצינו במשה כשהשכ"ע את ישראל אמר להם דעו שלא על
דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת ב"ד שנא'
ולא אתכם לבדכם וגו' ואמרינן שם עלה בשלמא האי דקא
משתבע איכ' איסור' לא האי דקא משבע ליה אמאי לכדתניא
ר' שמעון בר' טרפון אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד
שחלה על שניה' על דעתנו ועל דעת בית דין למה לי משום
קניא דרבא. וזה שאמרו שהשבועה הלד' על שניהם לפי
שהלוהו שלא בעדים וסבב לו השבועה' כדגרסינן בסוף פ'
איזהו נשך דף ע"ה אמר רב יהודה אמר שמואל כל מי ש"ש
לו מעות ומלוה אותם שלא בעדי' עובר משום ולפני עור לא
תתן מכשול. רשב"ל אומר גורם קללה לעצמו שנ' תאלמנה
שפתי שקר' אמרי ליה רבנן לרב אשי' קא מקיים רבינא כל
דאמור רבנן. יומא חד שלח ליה בהדיה פניא דמעלי שבתא
לישדר ליה מר עשרה זוזי דאיתרמי לידי קטינא דארעא
למיזבן. שלח ליה מר לכתוב לי כתבא ולסהוד סהדי ולשדר
לי'. אל אפי' אנא נמי. א"ל כ"ש מר דטריד בגירסה ואישתלי
ליה וגורם קללה לעצמו. תנו רבנן שלשה צועקין ואינן נענין
אלו הן מי ש"ש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדי' ומי שאשתו
מושלת עליו והקונה ארון לעצמו מאי היא אי בעירא אימא
התולה מעותיו לגוי איכא דאמרי הכותב נכסיו לבניו בחייו.
ואיכא דאמרי דבית ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי

פרק רביעי

חומר עונש השבועות לנשבעים ולדורם הם גדולים עד שאמ'
שבעונם באות רבות צרות. כדגרסינן בפ' בתה מדליקין בעון
שבועת שוא ושבועת שקר וכו' כמו שכתוב למעלה בחלק
ראשון ביראת העונש שבעולם הזה. וגרס' נמי בפ' בעשרה
מאמרות היה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול
השם וכו' כמו שכתוב שם. למדנו מאלו השתי מימרות כי
שבועת שוא שוה להלול השם. וגרסינן בספרי ולא תשבעו
בשמי לשקר מה תלמוד לומר לפי שנאמ' לא תשא את שם
ה' אלהיך לשוא יכול אין חייבין אלא על שם המיוחד בלבד
מניין לרבות כל הכנויין הל' בשמי כל שם שיש לי ותללת את
שם וגו' מלמד ששבועת שוא הוא חלול השם. וגרס' במדרש
תנחומא כל המועל בשבועות כופר בהקב"ה ואין לו מחילה
לעולם שנ' כי לא ינקה ה' את אשר ישא. וכל עברו שבתורה
ממתינין לו שנים או שלשה דורות כאן נפרעין ממנו לאלתר
שנאמ' היוצאת נאם ה' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע
בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וגו' הא למדת דברים שאין אש
ומים מכלה אותם שבועת שוא מכלה אותם ומצינו שאנשי
יבש גלעד נהרגו מנער ועד זקן טף ונשים מפני שעברו על
השבועה שנשבעו ישראל לעלות לצבא על שבט בנימין כמו
שכתוב למעלה. וגם מצינו כי לפי שהרג שאול את הכהנים
המפרנסים את הגבעונים רעב בא על הארץ עד שנהרגו בניו
בעונו ויעתר ה' לארץ. וגם אמרו מעשה בכפר אחר שהיו
אנשיה נשבעי' ומקיימים וכלם נחרבו. כיצד היה אום לחבירו
שבועה שאין למקום פלוני ואוכל ואשתה שם והולכי' ועושי'
כך ומקיימים שבועתם ונחרבו. ומה הנשבעין ומקיימים כך
הנשבעי' לשקר על אחת כמה וכמ'. וכל זה לפי שהיו נשבעי'
בחנם. וגרסינן במסכת שבועות פרק שלישי דף כ"א תנ"א כל
לא תעשה שבתור' לאו ש"ש בו מע' לוקין עליו ולאו שאין
בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע ומפר ומקלל את חבירו
בשם. ובבי"ן של מטה להעניש לעובר ומי שיהרהק עצמו

ממנו חקב"ה אוהבו שנאמר אלה הדברים אשר תעשו דבור
אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלו' שפטו בשעריכ' ואיש
את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכ' ושבוע' שקר אל תאהבו כי את
כל אלה אשר שנאתי נאם ה' נמצא שאוהב למזהר מדברים אלו

פרק חמישי

דבר הנדר' קל בעיני בני אדם והם רגילים בהם וטוב לו לאדם
שיתרחק ממנו אפילו לדבר מצוה כדכת' טוב אשר לא תדור
משתדור ולא תשלם וכתיב אל תתן את פיך לחטיא את בשרך'
וגרסינן במסכת נדרים פרק אלו מותרים דף כ' הניא לעולם
אל תהי רגיל בנדרים וגו' כמו שכתוב למעלה בפ"ק מהלכות תאות
המשגל. וגרסינן במסכת שבת פרק במה מדליקין דף לב'
תניא רבי נתן אומר בעון נדרים אשתו של אדם מהה וכו' כמו
שכתוב למעלה בפרק א'. וגרסינן במסכת נדרים פר' ארבעה
נדרים דף כ"ב בר ברתיה דנאי סבא אתא לקמיה דרבי נאי
רבה א"ל אילו הוה ידעת דפתחין פנקסך ומשמשין בעובדך
מי נדרת אמר רבי אבא מאי קראה ואחר נדרים לבקר. ולא
פתחינן בהדא אחרנ'תא דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן
מאי פתח ליה רבן גמליאל להההוא סבא יש בוטה כמרקדרת
הרב ולשון חכמים מרפא. כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אל
שלשון חכמי' מרפא ואמרינן שם עלה אמר שמוא' כל הנודר
אף על פי שמקיימו נקרא רשע. אמר רבי אבא מאי קראה
וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא' וילוף תחילה תחילה'
כתיב הכא וכי תחדל. וכתיב התם שם רשעים חדלו רגז.

פרק ששי

לפי שהוא קל בעיני האדם כששומעין חרם של ארור לפי
שאנם מבינים החומרא הגדו"ה אשר בו על כן כתבו ז"ל קצת
מחומרותיו כדגרסינן בסוף פרק שבועת העדות דף ל"ז תאנא
ארור בו נדוי בו קללה בו שבועה. ארור בו נדוי דכתיב א"ה
מרוז אמר מלאך ה' ואמ' עולא בארבע מאה שופרי שמתיה
כרך למרוז בו קללה דכתיב ואלה יעמדו על הקללה בהר
עיבל ארור האיש אשר יעשה פסל' בו שבוע' דכתיב וישבע
יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה
את העיר הזאת את יריחו ודילמא הרת' אמר להו אשבעינהו
ולישינהו לא מהכא ויאל שאול את העם לאמר ארור האיש
אשר יאכל לחם עד הערב ונקכת' מאויבי ולא טעם כל העם
לחם וכתיב ויהונתן לא שמע בהשביעו אביו את העם ודילמא
הכא נמי תרת' אמר ליה ומי כתיב וארור השתא ראת' להכי
ההם נמי לא כתיב וארור אמר ר' יוסי בר חנינא אמן בו שבוע'
בו קבלת דברים בו אמונת דבר' בו שבועה ואמר' האשה אמן
אמן. בו קבלת דברים דכתיב ארור אשר לא יקים וגו' ואמר
כל העם אמן. בו אמונת דברים דכתיב ויאמר ירמיהו הנביא
אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך אשר נבאת להשי' כלי בית
ה' וכל הגולה מבבל אל המקום הזה. וישנו ללמוד עונש
ארור מדבר עכן. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין
דף מ"ג תנו רבנן שם נא כבוד אין נא אלא לשון בקשה' בשע'
שאמר לו הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבונו של
עולם מי חטא אמר לו וכי דלטור פי' לכיל אני לך חטל גורלות
וחטיל גורלות ונפל הגורל על עכן. אמ' לו עכן יהושע בגורל
אתה בא עלי אתה ואלעזר שני גדולי הדור אתם אם אני מטיל
עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל אמר לו בבקשה ממך אל
תוציא לעז על הגורלות שעתידה ארץ ישראל שתתחלק

גבורות שנאמר אך בגורל יחלק את הארץ וחן לו תודה׳
אמר רבינא שחודי שחדיה במילי כלום אני מבקש ממך אלא
הודאה׳ תן לי הודאה והפטר מיד ויען עכן את יהושע ויאמ׳
אמנה אנכי חטאתי ונום וכזאת וכזאת עשיתי אמ׳ ר׳ אסי אמר
ר׳ חנינא מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה
ואחד בימי יהושע שנ׳ אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי ועד
השתא מאי טעמא לא איענוש׳ אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ אלעזר
בר׳ שמעון שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן
כתנאי הנסתרות לי׳ אלדינו והנגלות לנו וגו׳ למה נקוד על
לנו ולבנינו ועל ע׳ שבעד מלמד שלא ענש על הנסתרות עד
שעברו את הירדן דברי רבי יהודה אל ר׳ נחמיה וכי ענש על
הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר עד עולם אלא כשם שלא
ענש על הנסתרות כך לא ענש על עונשי שבגלוי עד שעברו
את הירדן אלא עכן מאי טעמא איענש משום דהודה ידע
ביה אשתו ובניו׳ חטא ישראל אמר רבי אבא בר זבדא אמר
רב אפ׳ שחטא ישראל הוא והיינו דאמרי אינשי אסא דקאי
בימי חילפי פי׳ עוטיני אסא שמיה ואסא קרו ליה וגם עברו
את בריתי אשר צויתי אותם׳ וגם לקחו מן החרם׳ וגם גנבו
וגם כחשו וגם שמו בכליהם׳ אמר רבי אלעאי משום ר׳ יהודה
בר מספרתא מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה שנ׳
חמשה גם ואמ׳ר אלעאי משום ר׳ יהודה בר מספרתא עכן מושך
בערלתו היה כתיב הכא וגם עברו את בריתי וכתיב התם את
בריתי הפר׳ פשישא מהו דתימ׳ במצו׳ דגופיה לא פקר קמל׳
וכי עשה נבלה בישראל אמר רבי אבא בר זבדא מלמד שבעל
עכן נערה המאורסה כתיב הכא וכי עשה נבלה וכתיב התם כי
נבלה עשתה בישראל פשישא מהו דתימא כולי האי לא פקר
נפשיה קמל׳ רבא אמר דיניה כנערה המאורסה בסקילה׳
אמר ליה ריש גלותא לרב חונא כתיב ויקח יהושע את עכן בן
זרח ואת הארדת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנותיו ואת
שורו ואת חמורו ואת צאנו ואהלו ואת כל ישר׳ עמו ויעלו
אותם עמק עכו׳ אם הוא חט׳ בניו ובנות׳ מה חטאו ולטעמ׳ אז
הוא חטא ישראל מה חטאו אלא לרדותן הכא נמי לרדותן׳
וישרפו אות׳ באש׳ ויסקלו אותם באבנים כתרתי אלא הראוי
לסקילה לסקילה׳ הראוי לשריפה לשרי׳ יוגרסינן נמי פ׳ אלו
מגלחין במועד קטן דף ז׳ אמר רשב׳ל כשם שהחרם נכנס
ברמ״ח אברים כך כשהוא יוצא יוצא מרמ״ח אברים׳ כשהוא
נכנס דכתיב והיתה העיר חרם חרם בגימטריא רמ״ח׳ כשהו׳
יוצא דכתיב ברוגז רחם תזכור׳ רחם בגימטריא הכי הוו׳ תדע
לך כח של חרם שאפי׳ השכינה העלימה מיעקב אבינו בדבר
מכירת יוסף למען החרם שהחרימו תשעה בני יעקב ושתפו
לשכינה עמהם כדגרסינן לג״ מפרקי רבי אליעזר׳ תדע לך כח
החרם שהוא גדול בא וראה מיהושע שהחרים את יריחו היא
וכל אשר בה ונשרף באש עכן בן זרח וכו׳ וכן שאול החרים
שיתענו כל העם וכו׳ כדאיתא התם׳

הכלל השלישי

שלא יחניף ונחלק לשני חלקים׳ החלק הא׳ דברי חנופה׳
החלק השני באונאת דברים׳

החלק הראשון דברי הנופה ויש בו שני פרקים׳

הפרק הראשון

כל ירא השם כשירא׳ בחברו שאינו נוהג כראוי מצוה להוכיחו
בינו לבין עצמו כדי שלא יבייש חבירו שנאמ׳ הוכיח תוכיח וגו׳ ואף
על

על פי שלא יקבל ממנו לא יעזוב מלהוכיחו כדגרסינן במסכת
שבת פ׳ במה בהמה יוצאה דף נ״ד אמר רבי חנינא מאי דכתיב
יי״במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו זקנים מה
חטאו אלא אימא זקנים מפני שלא מיחו בשרים׳ ומימרא
אחרת כאן הכתובות למעלה בפ״ו מהכלל הראשון שבחבור
זה׳ וגרסינן נמי בפ׳ כל כתבי הקדש דף קי״ט אמר רבי חנינא
לא חרבה ירושלם אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנ׳
היו שריה כאילים וגו׳ מה איל ראשו של זה בצד זנבו של
זה אף ישרא׳ שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו
זה לזה הא למדנו שנענשו כל ישרא׳ על דבר זה שכלם ערבי׳
זה לזה שנא׳ בני אם ערבת לרעך וגו׳ וז׳ יעזוב תת מלהוכיח
לרבים מפני שירא שישנאוהו בעבור התוכחות אלא על כל
פנים יוכיחם כדגרסינן במסכת כתובות פרק שני דיני גזילות׳
דף קה׳ אמ׳ אביי האי צורבא מרבנן דרחמין ליה בני מתא לאו
משום מעליותא הוא אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמי׳
וגרסינן במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה דף נה׳ אשר
ליה רבי זירא לר׳ סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלות׳ אמר
ליה לא מקבלי מינאי אמר ליה אף על פי כן לוכחינהו דאמר
ר׳ אחא בר חנינ׳ מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב״ה וחזר
בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב ויאמ׳ י״י אלי עבור בתוך העיר
בתוך ירושלם והתויית תיו על מצחות האנשים׳ אמ׳ לו הקב״ה
לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא
ישלטו בהם מלאכי חבלה׳ ועל מצחן של רשעים תיו של
דם שישלטו בהם מלאכי חבלה׳ אמר מרת הדין לפני הקב״ה
רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו׳ אמר ליה הללו צדיקים
גמורים הם׳ אמרה מרת הדין היה להם למחות ולא מיחו אמ׳
הקדוש ברוך הוא גלוי וידוע לפני שאם מיחו לא היו מקבלים
מהם׳ אמרה לפניו מרת הדין רבונו של עולם אם לפניך גלוי
לפניהם מי גלוי היינו דכת׳ זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו
למשחי׳ ועל כל איש אשר עליו התיו תגיעו וממקדשי תחלו
ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית׳ תאני רב יוסף אל
תקרי ממקדשי אלא ממקודשי זו בני אדם שקיימו את התורה
כולה מאלף ועד תיו וכו׳ וגרסינן נמי במסכת ערכין פרק יש
בערכין דף יו׳ תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא
יבנו ולא יסטרנו ולא יקללנו תלמוד לומ׳ בלבבך בשנא שבלב
הכתוב מדבר מניין לרואה בחברו דבר מגונה שחייב להוכיחו
תל׳ הוכיח׳ הוכיחו ולא קבל מהו שיחזור ויוכיחו תלמוד לומ׳
תוכיח תם יכול אפילו פניו משתני׳ תל׳ ולא תשא עליו חטא׳
תניא אמר ר׳ טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שיוכל להוכיח
אילו אמר טול קיסם מבין עינ׳ך קטנה מבין שינ׳ך אומ׳ לו טול
קורה מבין עינ׳ך גדולה מבין עינ׳ך׳ אמר רבי אלעזר בן עזריה
תמה אני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח׳ אמר רבי עקיבא
תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחת׳ אמר רבי יוחנן
בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקח עיקב׳
בן יוסף על ידי שהייתי קובל עליו לפני ה״ג וכ״ש שהוסיף בי
אהבה לקיים מה שנ׳ הוכח לחכם ויאהבך׳ למדנו שהמוכיח
לחבירו זוכה ומוכ׳ שיתחרט חבירו על מה שעבר ויאשר דרכו
מכאן ואילך אבל החנף אשר ראה שהולך חבירו בדרך לא
טובה׳ ולא די לו שאינו מוכיחו אלא שמחליק לו בלשונו
לאמר כשורה אתה נוהג ולא פעלת און מסבב מכשולות רבי׳
עובר על הוכיח תוכיח ונעשה מדובר כזב׳ וגרם לזה שאינו
מתנחם מרעתו׳ ולא עוד אלא שישנאנו וישלש באולתו׳
בראות שתי הנאו׳ האחד שמשכיע תאותו׳ והשני כי מהללי׳
אותו וגורם לאחרים הרואים שמהללים אותו שישובו לדרך

זה

זה ׳ ועל זה נאמר עזבי תורה יהללו רשע רוצה לומר שלולי שעזבו את התורה לא יהללו העובר על דבריה ׳ וראוי לירא את דבריו ׳ למסור עצמו בסכנה ואל יכבד על ראשו עין פלילי כזה ׳ כי אין לנו גדול מהמלך ׳ ועם כל מוראו ידענו מה שאמרו ז״ל מה שנתחייבו ישראל על שהחניפו לאגריפס המלך ׳ כדגרסינן בפסחים סוטה בסוף פרק אלו נאמרין דף מ״א אגריפס המלך עמר וקבל וקרא עומר ושבחוהו חכמים ׳

וכשהגיע את פסוק לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא זלגו עיניו דמעו ׳ אמרו לו לא תירא אגריפס המלך אתה אחינו ׳ משום ר׳ נתן אמרו באותו שעה נתחייבו שונאיה של ישראל כלייה מפני שהחניפו לאגריפס ׳ ואמר ר׳ שמעון בן תלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין נתקלקלו המעשים ואין כל אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך ׳ למרנו מכאן שאפילו למלך שמוראו גדול נתחייבו ישראל מפני שהחניפו לפי שהיה להם לירא יותר ממלך מלכי המלכים הקב״ה כמו שנ׳ לא תגורו מפני איש ׳ וכ״ש המחניף לחברו שאינו מתירא ממנו שזה נמנה עם כת שקרי וכת חנפי ׳ ומסבב רעו ׳ רבו ׳ לאותו שמחניף ועל כן ההולך בדרך טובה יזכה לחברו וזו יחנפהו ויהיה זוכה ומזכה את הרבים ׳

פרק שני

אלו החנפים שמחניפים לרשעים כדי שיכבדום או ליהנות מהם או שנפשם הרעה אותה רע ומתאוים למטעמי מרים ומואסי במתוקים מחריבים את העולם ׳ והקב״ה שונאן כדגרסינן בפ׳ ערבי פסחי ׳ דף ק״ג שלשה הקב״ה שונאן המדבר אחר בפרה ואחר בלב כו ׳ כדאיתא למטה בכלל רביעי ׳ ועונש גדול כדגרסינן במסכת סוטה פ׳ אלו נאמרים דף מ״א אמר ר׳ אלעזר כל אדם שיש בו חנופה סביא אף לעולם שנאמר ותפל לב ישימו אף ׳ ולא עוד אלא שתבלתו נמאסת שנא׳ לא ישועו כי אדרם ׳ פרש״י ל׳ כשיבואו עליהם יסורין לא תושיל להם סועה ׳ ואזר אלעזר אם אין כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם שנאמר ותפל לב ישימו אף ׳ ולא עוד אלא שתבלתו נמאסת שנא׳ לא ישועו כי אדרם ׳ ואזר אלעזר

אל לשמעיה פיסיה למברו׳ אזל פיסיה ואיקפד שמוע מ״ט
איקפד א״א תרנגול טרפה הואי ויהבה ניהלי׳ צמר דשחוטה
פי׳ טלפה נקוקת שקוטה ואיקפד · רבא אמ׳ אנפקיה פי׳ בלעתי עוונ
אל לאשקויי ואשקיה מזיגא ואיקפד ׳ואמרי׳ שם עלה תניא
ר׳מא׳ אומר לעולם אל יסרהב אדם בחברו שיסעוד אצלו
ויודע בו שאינו סועד ׳ וש ירבה לו בתקרובת ויורע בו שאינו
מקבל ממנו · ואל יפתח לו חביות המכורות לחנוני אלא אם
כן הודיעו וש יאמר לו סוך שבן מפך ריקן מפני שמקעהו ואם
בשביל כבודו הרי זה מותר ׳ ואמרינן עלה שם תר לא ילך
אדם לבית האבל ובידו לגין המתקשקש ולא ימלאנו מ׳ מפני
שמטעהו ואם יש שם חבר עיר הרי זה מותר ולא ימכור אדם
לחברו סנדל של מתה בגלל שחוטה מפני שני דברים אחר
מפני שמטעהו שני מפני הסכנ׳ · ולא ישגר אדם לחברו חבית
של יין ושמן צף על פיה · ומעשה באת ששיגר לחברו חבית
של יין ושמן צף על פיה והלך וזימן אורחים הרבה ונכנס
להאכילם ומצאה של יין וחנק את עצמו · ואין האורחי׳ רשאי
ליטול משל לפניהם וליתן לבנו ולבתו של בעל הבית אא אם
כן נטל רשות מבעל הבית מעשה באחד שזימן אורחים בשני
בצורת ולא היה לו מה לתת לפניהם אא כשעור שלשה בצי׳
בא בנו של בעל חבי׳ נטל אחד מהם חלקי ונתן לוכן שני וכן
שלישי בא אביו של תנוק ומצאו שהי׳ תופס אחד בפיו ושנים
בשתי ידיו חבטו על גבי קרקע ומת כיון שראתו אמו עלתה
לגג ונפלה ומתה ואף הוא עלה לג׳ ונפל ומת אמר ר׳ אליעזר
בן יעקב על דבר זה נהרגו שלשה נפשות מישראל ׳ וררכן
של חסידי׳ הראשוני׳ היה שלא היו מניח׳ לשום אדם להטעות
עמה בשום דבר אפי׳ מעצמם וגם אפ״פ ששאר בלבו שיעשה
עמו חסר בחנם · כדגרסינן בסוף פרק בתרא דמכות דף כ״ר
והובר אמת בלבבו כגון רב ספרא וכתוב בפי׳ רשי׳ שאמרו עליו
על רב ספרא שפעם אחד היה לו חפץ למכור והוליכו אצל
אדם אחר שהיה חפץ לקנותו היה מבקש רב ספרא עשרה
והיה נותן הקונה שמונה באותו היום לא הסכים הקונ׳ ברעתו
ליתן עשרה ולא רב ספרא ליטול שמונה לאחר זמן גמר רב
ספרא בדעתו ליטול שמונה שהיה צריך להם וגם הקונה גמר
בדעתו ליתן עשרה מפני שהיה צריך לחפץ הלך הקונה לרב
ספרא ומצאו שהיה קורא קריאת שמע המתין עד שסיים אמר
ליה רב ספרא כלום אתה צריך אמר ליה תן לי אדוני החפץ
והנה לך עשרה כדבריך אמר ליה רב ספרא לא אטול אלא
ח״שכבר גמרתי בדעתי ליטול ממנה שמונה ולא יותר ׳ שוב
מעש׳ ברב ספר׳ שיצא יום אחד חוץ לעיר לטייל עם תלמידיו
פגע בחסיד אחר שהיה בא מן הדרך אמ׳ ליה לרב ספר׳ ולמה
טרח מר כל כך כסבור שיצא לקראתו להקביל פניו אמר
ליה רב ספרא לא היתה כוונתי להקביל פניך ולא יצאתי אלא
לטייל נתבייש אותו חסיד · אל תלמידיו לרב ספר׳ למה אמר׳
לו כל כך אל ולמה הייתי משקר · אמרו לו היה לך לשתוק ׳
אמר להם לו שתקתי לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו ·

פרק שני

יש דברים אחרים אשר הם נכללים באונאת דברים לפי שהם
דברים המסורי׳ ללב שיכול המדבר להטעות לבני אדם ולומר
שאין כוונתו להקלות לחבירו ודעתו להקלותן ולשבר לבו ׳
וכל דבר המסור ללבו של אדם נאינו נגלה לבן אדם להזהירו
ולהענישו עליו נאמר בו ויראת מאלדיך כדגרסינן במסכת
מציעא פרק הזהב דף נט״ תנו רבנן ולא תונו איש את עמיתו
באונאת

באונאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר באונאת דברים או
אינו אלא באונאת ממון · בשהוא אומר אל תונו הרי אונאת
ממון אמור ׳ הא מה אני מקיי ולא תונו איש את עמיתו באונא׳
דברים הכתוב מדבר הא כיצד היה בעל תשובה לא יאמר לו
זכור מעשיך הראשונים היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשת
אבותיך אם היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל
נבלות וטרפות שקצים ורמש׳ ילמוד תורה שניתנה מפי
הגבורה · היו חלאין באין עליו או יסורין באין עליו אי שהיה
מקבר את בניו לא יאמר לו כמו שאמרו חבריו לאיוב הלא
יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך ׳ זכור נא מי הוא נקי אבד
ואיפה ישרים נכחדו · אם היו חמרין מבקשין תבוא׳ לא יאמר
להם לכו אצל פלו׳ שמוכר תבואה ויודע בו שלא מכר תבוא׳
מעולם רבי יהודה אומר אף לא יהלה עיניו על המקח בשעה
שאין לו דמים שהרי דבר מסור ללב ונאמר בו ויראת מאלדיך ׳
אמר ר׳ יוחנן משום רבן שמעון בן גמליאל גדול אונאת דברים
מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלדיך · וזה לא נאמר בו
ויראת מאלדיך · רבי אליעזר אומר זה בגופו וזה בממונו · ורבי
שמוע בר נחמני אמר זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון ·
וגרסינן נמי במסכת יומא פ׳ בא לו כהן גדול דף ע״א תנו רבנן
מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש הוו אזלי כולי
עלמא בתריה כיון דחזינהו לשמעיה ואבטלין שבקו לרדיה
ואזול בתרייהו לסוף אתו שמעיה ואבטלין לאפטורי מיניה
אמרו ליה יתיב בר אהרן לשלם · אמר להו יתון בני עממין
לשלם אמרו ליי׳ יתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן
ולא יתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן ׳ למדנו
גם כן מכאן כמה גדול אונאת דברים שהיה אומ׳ להם דרך גנאי
שהיו בני גרים וכפי האמ׳ על זה היה גדול בעודם שבאו לחסו׳
תחת כנפי השכינה וגמרו תורה בבי׳ כדגרסינן במסכ׳ גיטין פ׳
הניזקין דף נ״ו וכפ׳ חלק דף צ״ו תאנ׳ עמ״ז בר תושב היה נכנוס
אדן בר צדק היה מבני בניו של המן לימדו תורה בירושלם מבני בניו
של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטלין

הכלל הרביעי

שלא יספר לשון הרע ונחלק לג׳ חלקים · החלק הא׳
בשהוא בו ׳ החלק הב׳ בשאין בו ׳ החלק הג׳ בנבלות הפה

חלק ראשון בשהוא בו יש ג׳ פרקים ׳

פרק ראשון

דבר ברור וידוע שהיודע עדות על חברו שגזל או עשק או
נתחייב לחברו בשום דבר ואינו רוצה לצאת ידי חובתו שהוא
חייב לילך לדבר בד׳ ולהעיד כדי שיחייבהו בדבר אם
יעיד או יחייבהו שבועה בתור׳ על פיו · אבל אם ראה בחברו
שנכשל בעברה והוא ירא חטא לא יעיד לו חנם · לל בלא
תוכחה · כי מאחר שאינו מורגל בדבר שנכשל עהד בעונו
טוב להוכיחו שיעשה תשובה וישיפרוש מן האיסור וישגרור
עצמו מכאן ואילך כדי שלא יאונ׳ לידו חטא ואפ״פ שיש עמו
עד שני לקיים דבר טוב הוא להוכיחו קודם · ועז אמר שלמח
עה אל תהי עד חנם ברעך והפתית כשפתיך · לא תאמ׳ כאשר
עשה לי כן אעש׳ לו אשלם לאיש כפעלו · לא הוצרך להזהי׳
אל תהי עד שקר ׳ לא עד חנם פי׳ אל הגלה חטאו חנם בלי
תוכחה ועכו אם החוט׳ הוא מן האילי׳ שונים באולתם ושונא׳
למוכיחים כדכתיב אל תוכח לץ פן ישנאך · טוב להגידו

נר שני פרק שני כלל שני

לשופטים שיסרוהו על עונו כדי להפרישו מן האיסור · וכל
כונתו תהיה תמיד לשם שמים ובקנאת השם לא בשנאתו לו
על דבר אחר · ואעפ"כ אם הוא ער יחיד לא טוב היות האדם
לבדו מעיד על חברו כי עדותו חנם · ועוד"ג נאמר אל תהי עד
חנם · לפי שאין סומכין עליו שנ' לא יקום עד אחד באיש לכל
עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או שלשה
עדים וגו' לכן מוציא שם רע יחשב כדגרסין במסכת פסחים פ'
ערבי פסחים דף ק"ג ג' הקבה שונאן המדבר אחד בפה ואחד
בלב והיודע לחברו ערות ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה
בחברו ומעיד בו יחיד כהא דטוביה חטא ואתא זיגוד ואסהיד
ביה קמ"ה דרב פפא נגדיה רב פפא לזיגוד אל טוביה חטא
וזיגוד מינגד אל אין את לחורך קא מסהדת ביה שום ביש
בעלמא קא מפקת עילויה · ר' שמעון בר רב יצחק אמר מותר
לשנאתו שנא' כי תראה חמור שונאך שונא מאן אלימא שונא
גו והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל אבל לא שונא אומו'
העולם והיכי דמי אי דלא עבד ולא מידי מי שרי למסניידה
והא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך אלא אי איכא סהדי
דעבד איסורא שונאך שונא דכולי עלמא הוא אלא לאו כי
האי גוונא · רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו שנאמר
ירא"ת שנאת רע וגו' · אם ליה רב אחא לרב אשי מהו למ"ם
ליה לרביה למישנא ליה אל אי מהימן הוא לרבידה כבי תרי
לימא ליה ואי לא לא לימא ליה · ואעפ"כ מצינו ביוסף הצדיק
שלקה על שהביא רבת אחיהם אל אביו כדגרסינן בבראשית
רבתי ויבא יוסף את דבתם רעה היינו דכתי' מות וחיים ביד לשון
וגו' · ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון · ר' מאיר אומר חשודין בנגיף
על אבר מן החי · ר' יהודה אומר מזלזלין בבני השפחה וקורין
אותם עבדים · ר' שמעון אומר תולי עיניהם בבנות עם הארץ ·
ר' יהודה בר סימון אומר על תלתיהון לקה שנאמ' פלס ומאזני
משפט ליי' אל הקבה אתה אמר חשודין הן בניך על אבר מן
החי חייך בשעת הקלקלה אינן אלא שוחטים ואוכלין · אתה
אמרת מזלזלין הם בבני השפחה וקוראין אותם עבדים · חייך
לעבד נמכר יוסף · אתה אמרת תולין עיניהם בבנות עם הארץ
חייך שאני מגרה בך את הדוב שנאמ' ותשא אשה אחת ארוניו את
עיניה אל יוסף · וכל זה אמרו כשיראה בחברו דבר עברה לפי
שלא יחשב כמוציא שם רע כל שכן שיש לו לאדם להרחיק
מלספר בגנותן של בני אדם כי דבורו של אדם מעיד עליו ועל
הדברים הנעלמים בו שהאדם הכשר מדבר בשבחי בני אדם
ואינו רוצה לספר בגנותן · אבל הפסול כל תאותו היא לדבר
בשמי בני אדם כי בעבור שהוא פסול רוצה לפסול לאחרים
כדגרסינן בקדושין פ' עשרה יוחסין דף ע' תניא כל הפסול
פוסל ואינו מדבר בשבחו של עולם ואמר שמו במומו פוסל
ואם המום הוא מפורסם בו או במשפחתו הו' יותר צריך לשמו'
לשונו מלזוכרו בשום ענין · וגרסינן במסכת מציעא פר' הזהב
דף ע"ז כי גרים היתם תניא משום ר' נתן אמרו מום שבך אל
תאם לחברך והיינו דאמרי אינשי מאן דאית לי' זקיפ' בר' יוחקיה
פי' מיסים לן תלני כשפקפקו לא לימא זקוף בניתא, פי' לנ', למדנו
שטוב לאד' להרגיל לשונו בשבחי בני אד' ולא במומן ולהוכיח
לבני אדם הגוטי' לדרך לא טוב בינו לבינם עד שיחזרו למוטב·

פרק שני

כל המגלה לאדם דברי שדבר עליו אחר בסתר נקר' רכיל ועל
זה אמר לא תלך רכיל בעמך ולא עוד אלא שיוכל להיות סבה
לשפוך דם · לכך כתו' סמוך לו לא תעמוד על דם רעך · וכתיב
הולכי

הלך ראשון פרק שלישי

הולכי רכיל הי' בך למען שפוך דם · אולי יהרוג זה ליה בסבת
הרכילות · וכתיב הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר
ר' מי שאינו מושל ברוחו לשמו' סוד חברו אע"פ שאין בגילוי
הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחברו סופו שמביאה אותו
המדה הרעה הזאת להיות הולך רכיל הואיל ואין לפי' מחסום
על כן יש לו לאדם להיות זהיר בסוד חברו ואל יוציאנו מפי
לעולם · שאלו לחכם אחד היאך אתה בכיסוי הסוד · אמר
להם כשיגלה לי אדם סודו אני הוצב לו קבר בתוך לבי להיות
שם לעולם מעשה בחכם אחד שהפקיד סודו אצל חכם אח'
אמר לו הבנת את דברי אמר לו כבר שכחתי מה שאמרת לי ·
ר' הוי בטוח שהסירותיהו מלבי שלא יצא מפי לעולם · וכש'
שאדם מוזהר שלא יגלה סוד כך היא עצה טובה לאדם שלא
יגלה סודו אפילו לאוהבו אמרו חכמי המוסר לעולם הוי זהיר
בסודך · ואל תגלהו לאדם שבעולם אפילו שהוא אוהבך ·
שכן בני אדם אומרים במשליהם סוד שאינך מפקיד אותו
לאויבך אל תפקידהו אצל אוהבך כי לפעמים יהפך האוהב
לאויב ויגלה הסוד · ועוד אמרו לא תגלה סודך לא למשכיל
ולא לכסיל כי לפעמים יסביל המשכיל כל שכן הכסיל · ועוד
אמרו מעולם לא הפקדתי סודי ביד אדם וגילהו שלא היתי
מאשים אותו אלא לעצמי והיתי אומר אני לא יכולתי להעלים
סודי וגלית היו לאחרים למה אני מאשים לאחרים שגלוהו ·
ועוד אמרו סודו של אדם הוא מסור בידו כעבד אבל אם גלה
יהיה הוא עבד לסוד · ר' כשהוא נעלם הוא ברשותו ואחר
ש'גלוהו הוא מתיירא ממנו כדי שלא תגלה דעתו בקהל רב ·
על כן יהא זהיר אדם בסודו וגם בסוד חברו שלא יקרא רכיל
וגם יש דברים שאף על פי שיהיו ברבים אם כפרם במקו' אחר
נקרא הולך רכיל · כדגרסינן בבבא קמא פ' הגוזל עצים דף צ"ב
ואמרי' לה במסכת סנהדרין דף ט"ו תניא מנין לדיין כשיצא
מבי' שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין אבל מה אעשה
שחברי רבו על שנא' לא תלך רכיל בעמך ואומר הולך רכיל
מגלה סוד · וגרסינן נמי במסכת סנהדרין פר' זה בורר דף לא'
ההוא תלמי' דגלי מילת' דמתאמרא בי מדרשא בתר עשרין
ותרתין שנין ואפקיה ר' מאיר מבי מדרשא ואמר דין גלי רזא ·
ראו כמה יש לו לאדם להעלים סודו וסוד חברו וסוד כל אדם
בין יחיד בין רבים · ואם חס ושלום ירגיל לשונו ברכילו' ממנו
יבא לספר לשון הרע והחפץ בחיים ינצור לשונו מרע ·

פרק שלישי

במה גדול כחה של לשון הרע אע"פ שלא ישקר שאפילו יהא
מספרו תלמיד חכם אינו מגין תורתו עליו ואם אמרו שאין
עברה מכבה תור' דוקא בעברה מקרית אבל לא במי שמורגל
בה וכל שכן בלשון הרע שהו' סבה שכמי' בני אדם והרי מציני
בדואג האדומי שהיה גבור בתור' וקראו הקבה רשע על שהיה
מורגל בלשון הרע והיה סבה להרוג נוב עיר הכהנים על פיו
כדגרסינן בפ' חלק · דף קו אר' יצחק מאי דכתי' מה תתהלל
ברעה הגבור חסד ל כל היום אם' לי' הקבה לדואג מה תתהלל
ברעה לא חסד אל נטוי עליך כל היום · ואר' יצחק מאי דכתי'
ולרשע אמר אלדים וגו' אמר ליה הקבה לדואג כשאתה מגיע
לפרשת רוצח ופרשת מספרי לשון הרע מה את דורש בהם
ותשא ברית עלי פיך · אר' אמי אין תורתו של דואג אלא מן
השפה ולחוץ · גם מצינו שגדול כח לשון הרע שהורג את
אומרו ולמקבלו ולמי שנא' עליו כדגרסינן במסכת ערכין פרק
יש בערכים דף ט"ו במערבא אמרי לשון תלתא קטיל הורג

למספרו

למספרו ולאומרין עליו ולמקבלו · אמר רבי חמא בר חנינא
מאי דכתיב מות וחיים ביד לשון וכיוצא ביד ללשון אלום לך מה
יד ממיתה אף לשון ממיתה · אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך
לה · אף לשון אינו ממית אלא בסמוך לו · תל חץ שחוט
לשונם · אי מה חץ עד ארבעים או חמשים אמה אף לשון עד
ארבעים או חמשים אמה תל שחוט בשמים פיהם · וכי מאחר
דכתיב שחוט בשמים פיהם חץ שחוט לשונם למה לי הא קא
משמע לן דקטיל כחץ · וכי מאחר דכתיב חץ שחוט לשונם
מות וחיים ביד לשון למה לי לכדבא דאמר רבא דבעי חיי
בלישניה דבעי פיהה בלישני · היכי דאמי לישנא בישא דאמר
רבא כגון דאמ נורא בי פלניא אמר ליה אבי הא גלוי מילתא
בעלמא הוא אלא דספיקליה בלשון הרע דאם היכא משתכחא
נורא אלא בי פלניא דאיכא בישרא וכורי כלגמל עציב פאפיו לנ
בסבי נקניס ופיכו מכבה לפקיס ואחר מן הדברים בשזכו ישראל
לגאולה כשהיו במצרים היה שלא אמרו לשון הרע · כדגרסי
בויקרא רבה · ר יהודה בשם בר קפרא אומר בזכות ארבעה
דברי נגאלו אבותינו ממצרים על ידי שלא שנו את השם ראובן
מסלקין ראובן מנחתין · ולא שנו את לשונ דכתי כי פי המדבר
אליכם בלשון הקדש · ולא אמרו לשון הרע שנאמ דבר נא
באזני העם וגו את מוצא שהיה הדבר מופקד אצלם שני עשר
חדש ולא היה אחד מהם שהלשין את חברו · ולא היה בהם
פרוץ בערו שכן הוא מיחם תולרותם למשפחות לבית אבותם
הא למדת שזכות גדול הוא הניצול ממנו · ואם בעונו הקרה
בו שספר לשון הרע אם לא ירגיל בדבר רפואה יש למכתו
בדגרסינן פרק יש בערכין דף טו · אמר רבי חמא בר חנינא
מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם תח הוא יעסוק בתורה
שנא מרפא לשון עץ חיים · ואין לשון אלא לשון הרע שנאמ
חץ שחוט לשונם · ואין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא
למחזיקים בה · ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנא וסלף
בה שבר ברוח · רבי אבא בר חנינא אמר סֵפֶר אין לו תקנה
שכבר כרתו דוד ברוח הקדש שנא׳ כרת ׳׳ כל שפתי חלקות
לשון וגו אלא מאי תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד
חכם הוא יעסוק בתורה ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו ובין
למר ובין למר מי שאינו מורגל בו יש לו תקנה שלא ינהוג עוד
בו ויש מחלה למכתו · אבל המתמיד בדבר ועוד ידו נטוי נכרת
בעינו · לפיכך האיש החפץ חיים יסתום פיו מלדבר בלשון
הרע ויחיה · כי לכך הקיף הקבה לשונו של אדם משתי חומו
כדי שלא יפתח פיו אלא לחיי גופו ונפשו · ולא הזהירה תורה
בלבד בלשון הרע אלא בספור הדומה לאדם שאינו לשון הרע
אלא שחוא סבור לספר עליו לשון הרע הוא גם כן אסור וזהו
שנקרא אבק לשון הרע · אף על פי שרוב בני אדם נכשלים בו
ראוי שמים יתרחק ממנו בכל כחו כדגרסינן במסכת בתרא פ׳
גט פשוט דף קסה אמר רב עמרם אמ׳ רב משלשה עברות אין
אדם ניצול בכל יום ואי הן הרהורי עבירה · ועיון תפלה · ולשון
הרע · לשון הרע סליק דעתך אלא אימא אבק לשון הרע ·
אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב רוב העולם נכשלין בגזל ומיעוטן בערי׳
והכל בלשון הרע · בלשון הרע סליק דעתך אלא אימא אבק
לשון הרע · ופירשו רבות׳ אבק לשון הרע · בפ׳ יש בערכין
דף טו דגרסינן התם כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך
רעהו בקול גדול בבקר השכם וגו׳ משום דמברך רעהו בקול
גדול בבקר השכם קללה תחשב לו אלא כגון מאן דאיקלע
לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר
רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי ושמעי אינשי ואזלי
ואנסי ליה · פי יתגבסנו אנשים · תאני רב דימי אתוה דרב ספרא
לעולם

האומר לשון הרע על שום אר׳ בדבר שאין בו ומשקר ומוציא
דבה עליו גדול עונו מנשוא שהוא מכת שקרי ומכת מספרי
לשון הרע · ומוציא שם רע למדנו קו ממה שאירע למרגלים
על שהוציאו דבת הארץ כדגרסינן בפרק יש בערכין · דף טו
תניא אמר׳ אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה כחו של מוציא
שם רע ממרגלים ומה מרגלים שהוציאו שם רע על העצים
ועל האבנים כך כלומר על ארץ ישראל מוציא שם רע על חברו
עאכו ואמרינן נמי התם דף טו · תאנה דבי רבי ישמעאל כל
המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד ג׳ עבירות ע׳ וג׳ ושר
כתי׳ הכא לשון מדברת גדולות וכתיב בע׳ אנא חטא העם הזה
חטאה גדולה · וכג׳ כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת
בשר כתיב גדול עוני מנשוא · ונגרסינן בספרי עשרה נסיונות
נסו אבותינו ובכלם לא נתחם גזר דינם אלא על לשון הרע שנ׳
אם לא כאשר דברתם באזני וגו׳ כתיב הוגעתם ׳׳ בדבריכם ·
וכן מצינו במדרש ובירושלמי דפאה שבימי אחאב היו נוצחין
המלחמות מפני שלא היה בהם לשון הרע שלא הלשינו את
עובדיה שהחביא מאה נביאים בשתי מערות ולא גילה אדם
שיש נביא בישרא וולתי ליהו עד שאמר אני נותרתי נביא לי׳
לבדי · ובסוף ימי שאול שהיו ביניה דלטורין רל בעלי לשון
הרע כמו דואג והזיפים אף על פי שלא היה בהם עון כמו בימי
אחאב היו יורדין למלחמה ונופלים · וגם דרשו על פסוק אל
תתן את פיך לחטיא את בשרך אל תאמר לשון הרע בפיך
להעניש כל בשרך בחטא זה · רבנן פתרין המקרא הזה במרים
שנא׳ תתן את פיך וגו׳ מרים דכתיב והנה מרים מצורעת כשלג ·
ואל תאמר לפני המלאך זה משה שנא׳ וישלח מלאך ויוציאנו
ממצרים כי שגגה היא שנא׳ אשר נואלנו ואשר חטאנו · למה
יקציף הדרים על קולך על לשון הרע שאמר על משה שנא׳
ויחר אף ׳׳ בם וילך · וחבל את מעשה ידיך אמר ר׳ יוחנן בפיה
חטאה וכל איכריה לקו · שנא׳ והענן סר מעל האהל והנה
מרים וגו׳ והוא דכתיב אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · וכתיב
שומר פיו ולשונו וגו׳ · ונגרסינן בשה הדברים רבה אמר ר׳ חגי
אין הנגע באין אלא על לשון הרע רבנן אמרי תדע לך שהנגעים
באים על לשון הרע שהרי מרים הצדקת על ידי שדבר במשה
אחיה לשון הרע קרבו בה הנגעים שנא׳ זכור את אשר עשה
יקוק אלהיך למרים · והוא דכתיב תשב באחיך תדבר וגו׳ ריבל
אומר אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שמאביך ולא מאמך
סופך בבן אמך תתן דופי · שכל מי שמלאו לבו לדבר בפי
שגדול ממנו גורם רעה לעצמו שקרנו בו הנגעים · ואם אין
אתה מאמין הרי מרים הצדקת סימן לכל בעלי לשון הרע הוי
זכור את אשר עשה יקוק אלהיך למרים · ר״א זכור את אשר עשה
וגו׳ הרא הוא דכתיב אל תתן את פיך וגו׳ רב אמר המקרא מדבר
בבעל לשון הרע · ההד אל תתן את פיך וגו׳ שהפה אום הלשון
הרע והוא חוטא על הגוף שגורם לו ללקות · אמר ר׳ שמעון

ומה מרים הצדקת שלא נתכוונה לומר לשון הרע לא דברה
בשביל אחיה לטובתו כך אותם הרשעים שמתכוונים לומר לשון
הרע על הבריה לתוך על חייהם על אחת כמה וכמ' שיתהוך
הקב"ה את לשונם שנאמר יכרת ה' כל שפתי וגו' ורמז בספרי
ובא אשר לו הבית שלא ישלח ביד שליח יכול אפילו זקן או
חולה תל' ובא והגיד לכהן וידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו
ויאמר לו דברי כבושין בני אין הנגעי' באים לא על לשון הרע
שכן מצינו במרים שלא נענשה לא על לשון הרע שנ' השמר
בנגע הצרעת וגו' וכתיב בתריה זכור את אשר עשה ה' אלהיך וגו'
ומה ענין זה לזה לא מלמד שלא נענשה אלא על לשון הרע
והלא דברים קל וחומר ומה מרים שלא דברה לא באחי הקטן
ממנה נענשה המדבר במי שגדול ממנו על אחת כמה וכמה
ק"ו ומה מרי שכשדברה לא שמעה אותה בריה אלא הקב"ה
בלבר בענין שנ' וישמע ה' כך נענשה המדבר בגנות חברו ברבי
על אחת כמה וכמה ורמזין במדרש חשכם וכן מצינו אהרן
ומרים שספרו לשון הרע על משה ובאת עליהם הפורענות
שנ' ותדבר מרים ואהרן במשה הלכה צפורה ושחה לה למרי
אמר כששרתה רוח הקדש על אלדד ומידד היו הכל שמחים
בו' אמרה לה מרים לצפורה אשרי בניהם של אלו ואשרי
נשותיהם אמרה לה צפורה אשרי בניהם ואוי לנשותיהם
אמרה לה למה אמר לה מיום שנזקק אחיך לרוח הקדש לא
היתה לו לאשה הלכה מרים ודברה לאהרן ודברו שניהם דברי
תלונה על הצדיק מה כתיב שם והענן סר מעל האהל והנה
מרים וגו' ואף על אהרן באה פורענות שנ' ויחר אף ה' בם וילך
וכתיב ויפן אהרן אל מרים מלמד שנפגה מצרעתו ומה
אמרו עליו מרי אמר עלי הדבור ולא פירשתי מבעלי אהרן
אמר עלי הדבור ולא פירשתי מאשתי וזה וזה דעתו עליו
ולכך פירש מאשתו ומה אלה הצדיקים גמורים שלא דברו
בפניו כך נענשו המתכוין להכעיס את חברו ולביישו ולהלבין
פניו לחזיקו על אחת כמה וכמ' ראו כמה יש לו לאדם להתרחק
עצמו מן הדבר הרע הזה והניצול ממנו אשרי ואשרי חלקו

פרק חלק שני

כמ' גדול עונשן של בעלי לשון הרע שלא די להם שמקבלין
עונשן שנותנין סימן לכל באי עולם שבא להם על עונם
הרומה לעונשם כדגרסינן בפרק במה מדליקין דף לג' תנו
רבנן ארבעה סימנין הן וגו' סימן לשון הרע וכו' כדאית' למעלה
בפרק שני מן החבור הזה ואמרו בתוספתא על שלש דברים
נפרעין עליהם מן האד' בעולם הזה ואין לו חלק לעה"ב ואלו הן
עז"ג ושד ולשון הרע כנגד כלם ודגרס' בפ' יש בערכין דף ט"ו
אר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע כאילו
כופר בעקר דכתיב אשר אמרו ללשוננו נגביר וגו' ואר' יוחנן
משו' ר' יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע נגע' באין עלי' שנ'
מלשני בסת' רעהו אותו אצמי' וגו' וכתי' התם לצמיתו' ומתרגמי'
לחלוטי' דתנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא שזאת
תהיה תורת המצורע ביום טהרתו יובא אל הכהן אם ישך הנגע בלא לחש לעתיד לבא מתקבצות כל החיות
ובאות אצל נחש ואומרו לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל
את מה הנאה יש לך אלא מה יתרון לבעל הלשון ארשבל כל
המספר לשון הרע מגדל עונות עד לשמים שנ' שתו בשמים
פיהם וגו' אר' חסדא אמ' עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי
לסקלו באבן שכתיב הכא אותו אצמית וכתי' צמתו בור חיי וידו
אבן בי' ואר' חסדא אמ' עוקבא כל המספר לשון הרע אמ'
הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמ' אותו לא אוכל
אל תקרי אותו אלא אתו ואיכא דאמרי לה אגסי הרוח ואמר רב
חסדא אמר מר עוקבא אמ' ליה הקב"ה לשרו דגהינם אני עליו
לדונו מלמעלה ואת עלי מלמטה שנאמ' חצי גבור שנונים אין
חץ אלא לשון הרע שנ' חץ שחוט לשונם ואין גבור אלא הקב"ה
שנא' כגבור יצא גחלי רחמים היינו גהינם ואמרינן התם
מה נשתנה מצורע שאמרה תורה בדד ישב הוא הבדיל בין
איש לאשתו בין איש לרעהו לפיכך אמרה תורה בדד ישב
מושבו ואר' יבל מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יניא שתי
צפרי לטהרתו אמר הקב"ה הוא עשה מעשה פטיט פי לכור
יניא קרבן פטיט וגמ' בפרקי' אלעזר כל המלשין את חברו
בסתר אין לו רפואה שנא' מלשני בסתר רעהו וגו' וכתוב אחר
אום ארור מכה רעהו בסתר תרע לך שהוא כן בא ורא הנחש
שהלשין בין הקב"ה ובין אדם ועזרו פי פתיו ארור הקב"ה שיה'
עפר מאכלו שנאמ' ועפר תאכל כל ימי חייך ולא די לבעלי
לשון הרע שגורמין לקות לעצמן לא שלוקה העולם בהמאם
כדגרס' בפ"ק דתעניות דף ז' אמר ר' שמעון בן פזי אין הגשמים
נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע שנא' רוח צפון תחולל
גשם ופנים נזעמים לשון סתר ולא תרבה ירושלם במקדש
שני אלא בעון מספרי לשון הרע שהיה ביניהם בשביל שנאת
חנם שהיתה בהם ואף במקדש ראשון היה שנאת חנם בנשיאי
ישראל כדגרסינן בפ"ק דיומא דף ט' ובמקדש ראשון לא היתה
שנאת חנם והכתיב כגורי אל הרב היו את עמי ואמר רבי
אלעזר לא בני אדם שאוכלין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבו'
שבל שונם ההוא בנשיאי ישרא' כתי' דכתיב זעק והליל בן
אדם כי היא היתה בעמי יכול בכל תלמוד לומ' היא בכל נשיאי
ישראל, גם מצינו שהמרגלים בעון לשון הרע מתו במיתת
משונה כדגרסינן במסכת סוטה פ' ואלו נאמרין דף לה' ויתנו
האנשים מוציאי דבת הארץ וגו' אמר ר' שמעון שמתו במיתה
משונה דרש ר' חנינא בר פפא משמיה דר' שילא אין כפר
תמרת מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טבורם והיו תולעים
יוצאים מפיהם ונכנסים בלשונם ומלשונם נכנסים בטבורם
ועכו להכרית בעלי מחלוקת שהם מחבלי עולם מותר לומר
עליהם לשון הרע כדגרסינן בירושלמי אמר רבי שמואל בר
נחמני בשם ר' יוחנן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת
מנא לן דכתיב ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך ובלבד
שיהא כוונתו לשם שמים ולישוב בני אדם

פרק שלישי

המקבל לשון הרע הוא סבה למספר אותו כי מאחר שרואי'
שמקבלו בסבר פנים יפות מרגילים עצמן בדבר ועל כן
הזהירו רבותינו שלא לקבלו כדגרסינן בפ"ק דכתובות דף ה'
דרש בר קפרא מאי דכתיב ויהי ההיה לך על אונך אל תקרי
אונך אלא אזניך שאם שמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו
באזנו והיינו דאמר ר' שעור מפני מה אצבעותיו של אדם דומי'
ליתידות במאי אילים משום דמחלקן כל חדא וחדא למילתיה
עבידא דאמר מר זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל אלא
מה טעם ראשי אצבעותיו משופו כיתדות שאם שמע אדם
דבר שאינו הגון ישים אצבעו על אזניו ותאנא דבי ר' ישמעאל
מפני מה אזן כלה קשה ואליה שלה רכה פי' כשמוך המוך
שאם שמע אדם דבר שאינו הגון יכוף ליה לתוכה תנו רבנן
כל הישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהם נכוות התלה
לאיברים ומצינו במכילתא מדבר שקר תרחק הרי זו אזהרה
למדבר

למדבר לשון הרע לא תשא שמע שוא הרי ו אזהרה למקבל
לשון הרע. וגם מצינו במורש משלי רוח צפון תחולל גשם
וגו כמו שהרוח הצפוני משברת העבים ומפזרתן ולא ימטירו
כן כשאדם מספר לשון הרע לחברו אם יראה לשומע פנים
גזעמים הוא מהוללו ומרכאו ופוסק דבריו הרעים בפיו. ולא
יניחנו לספר לשון הרע וגרסינן במסכת מכות פרק אלו הן
הלוקין. דף כג ובמסכת פסחים פרק ערבי פסחים דף קיח
ואמר רב ששת משום ר עזיר בן עזריה כל המספר לשון הרע
וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר על חברו ראוי
להשליכו לכלבים שנא לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא
תשא שמע שוא. וגרסינן במסכת פסחים פ האשה דף פז
ואמר רבי יוחנן מפני מה זכה רבעם לימנות עם מלכי ישראל
ויהורה מפני שלא קבל לשון הרע. ומנא לן דאיפני דכתיב
דבר י אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו רבעם
בן יואש מלך ישראל. ומאי לשון הרע דכתיב וישלח אמציה
כהן בית אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בי
כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם מלך ישראל וישראל גלה
יגלה מעל אדמתו. מאי שלח ליה חס ושלום לא אמר אותו
צדיק כך ואם אמר מה חטא שכינה אמר לו. וגם מצינו שעל
שקבל דוד לשון הרע מפי ציבא על מפיבושת נחלק מלכות
בית דוד כדגרסינן במסכת שבת פ במה בהמה יוצאה דף נו
אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבושת את
וציבא תחלקו את השדה. יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם
וירבעם יחלקו את המלכות. ואם בנדון זה שאמרו דברים
גכרים הוא ביה להאמי הדבר יצתה פרצה גדולה כזאת בסבת
קבלת לשון הרע עאכו שיש לו לאד להרחיק עצמו ולסתום
אזניו מלשמוע לשון הרע שמספרים בכל יום על אנשים
בקיים מהדבר הרע הזה שאומרים עליו והניצול מזה שכרו
גדול ונקה מדינה של גיהנם.

פרק רביעי

השומע לשון הר או שום גנאי על תת לא די לו בשלא יקבלם
בשלא יאמין הדבר בו. אבל חייב כל אדם לקנאת קנאת השם
זלהשיב בעבורו ולמחות אם יש בידו למחות ואם לא עשה
בן נענש עליו. כדגרס במסכת מציעא פ השוכר את הפועלי
דף פד על עובדא דרבי עזר בר שמעון כי ניחא נפשי אמר
ליה לרביתהו ידענא דרתיח בי רבנן ולא אעסקו בי שפיר
אגניין בעילתי. פ בכיכי נעלייתי ולא תדחלי סינאי אמר ר
שמוא בר נחמני אישתעי ליה אימיה דר יוחנן דאישתעיה ליה
דביתהו דרבי עזר בר שמעון לא פחות מחמני סרי ולא טפי
מעשרים ותרתי שנין אגניתיה בעילתי. כי הוה סליקנ סעינא
ליה בחזייה פ בעלי כי הוה משתמט ביניתא מרישיה הוה
אתי דמא יומא חד חזאי ריחשא פ תולעת דקא נפיק מאודני.
חלש דעתי איתחזי ליה בחלמא לא תסתפי מנא ריומא חד
שמעי בזילותא דצורבא מרבנן ולא אימאי ביה כדבעי ליה.
כי הוו אתו בי תרי לדינא קיימי אבבא דעילתא אמר מר מילתי
ואמר מר מילתיה נפקא קלא מבי עיליתא ואמאי איש פלוני אתה
זכאי ואיש פלוני אתה חייב. יומא חד הוה קא מנציא דביתהו
בהדי שבבתה. אמרה לה תתא כבעליך דלא ניתן לקבורה.
שמעי רבנן אמרי לאו אורח ארעא למעבד הכי איכא דאמרי
ר שמעון בן יוחאי איתחזי להו לרבנן בחלמא אסר להו פריך
אחת יש לי ביניכם פ גונפ ואי אתם מבקשי להביאה אצלי
אזול רבנן לאיעסוק ביה ולא שבקוה בני עכבור פ סם פקוס

סמוך לעזילו דכל כמה דיהוה ניתאר עזר בר שמעון בעליתיה
לא סליק חיה רעה למתייתו. יומא חד מעלי יומא דכפורי הוה
הוו טרידי כולי עלמא אזול לבי בירי פ סם פקוס אסקורת
אמשיחה למערתא דאבוה אשכחוה לעכנא דאהדרא ריקא
למערתא. אמרי ליה עכנא עכנא פתח דלתך פיך ויכנס בן
אצל אביו, פתח לה ועילוה. וגרסינן נמי בפרק נגמר הדין
דף מד במסכת סנהדרין תנו רבנן מעשה באחד שבא ליהרג
אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ואם
אין בי עון זה תהא מיתתי כפרה על כל עונותי וביה דין וכל
ישראל מנוקי ועדים לא תהא להם כפרה לעולם כששמעו
חכמים בדבר אמרו להחזירו אי אפשר שכבר נגזרה גזירה לא
יהרג. ויהא קולר תלוי בצואר העדים כל כמיניה לא צריכא
דקא הדרי בהו סהדי וכי הדרי בהו סהדי מאי הוי כיון שהגיד
שוב אינו חוזר ומגיד, לא צריכי דיהבי סהדי טעם למילתיהו
כי היכא דמעשה דבעיא מוכסה. וכתוב בפי רשי מעשה במוכס
אחד ישראל רשע שמת ובו ביום מת אם גדול בעיר וכאי כל
בני העיר ועסקו במטתו וקרובי אותו מוכס הוציאו גם כן מטת
המוכס אחריו קפצו עליהם אויבים והניחו המטות והיה שם
תלמיד אחד ישב על מטת רבן לאחר זמן חזרו כל גדולי העיר
לקבור החכם ונתחלפה להם מטתו במטת המוכס. והיה אותו
תלמיד צועק ולא הועיל לו וקרובי המוכס קברו את החכם
ונצטער אותו תלמיד מאד אמר מה חטא ר ליקבר בבזיון זה
ומה זכה אותו רשע בכבוד הגדול כזה ונראה לו רבו בחלום
אמר לו אל תצטער בכך בוא וראה כבודי גדול בגן ערן וראה
אותו האיש בגיהנם וציר של פתח סובב באזנו, אבל פעם
אחר שמעתי בגנות תלמיד חכם ולא מחיתי לכך נענשתי. וזה
פעם אחר הכין סעודה לשר העיר ולא בא ותלקה לעניים וזה
שכרו אמר לו התלמיד וזה ער מחי נדון בכך בדין הצער הזה
אמרו לו ער מות שמעון בן שטח ויכנס תחתיו אחר ליה למה
מפני נשים כשפניות ישראליות שיש באשקלון ואינו עוש בהן
דין. למחר ספר התלמיד הדברים לשמעון בן שטח מה עשה
כנס שמונים אנשים בחורים בעלי קומה ואותו יום יום גשמים
הוה עד דמסיק התם איך תלה הוא עם שמוני בחורים לאותן
הנשי כשפניות וקרוביהן של אותן נשים נתקנאו קנאה גדולה
ובאו והעידו שני מהן על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה
וגמר דינו וכשהיה יוצא ליסקל אמר אם יש בי עון זה תהא
מיתתי כפרה לי וקולר תלוי בצואר העדים ושמעו אלו וחזרו
בהם ונתנו טעם לדבריהם ששחטת שנאת הנשים העידו ואף
על פי כן לא נפטר. על כן כל ירא שמי ישמור עצמו מלספר
לשון הרע וגם מלשמעו. וכל שכן כשידברוהו על תלמיד
חכם שיש לו להשיב בעבורו הכל כפי מעלתו.

החלק השלישי בגבלות חפה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

בכח הדבר אשר באדם היה לו להרגיל בדברי טהרה ולהגי
בתורה, ואעפ שאמרו לעולם ילמד אדם לתלמידיו דרך
קצרה טוב להארך מעט כדי שלא יוציא דבר מגונה מפיו.
דגרסינן בפק דפסחים דף ג אריבל לעולם אל יוציא אדם
דבר מגונה מפיו שהרי עיקם הכתוב את אותיות ולא הוציא דבר
מגונה מפיו שנאמר ומן הבהמה אשר אינה טהורה רב אשי
אמר ט שני כי היה בן איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה
רבינא אמר עשר איכא ואו דטהור רב אחא ו שנאמ כי אמר
מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור תאנא דביר שמעון

מעלה׳ נפקו אבי׳ ורבנן לאיעסוקי ביה ולא הוו ידע׳ רוכתא
אז׳ לאגמ׳ חז׳ צפור׳ דהוו מטללי וקימי פי׳ עוסקין בל עליון ככתיב׳
אמרי׳ שמע מינה התם הוא הוו אזלי׳ אשכחון ספרוה תלת׳ יומי
ותלת׳ לילותא בעו למיפר׳ נפל פיתקא מן שמיא הפורש יהא
בנדוי׳ ספרוה שבעה יומי ושבע׳ לילותא נפל פיתקא מן שמיא
ואמ׳ לכו לבתיכם לשלום׳ לפיכך כל המסתפק בטהרה וידבר
בטהרה תצא נשמתו בטהרה ויזכה לאיספקלריא המאירה׳

פרק שני

מצינו שהרבה בני אדם כופין אות׳ בשוט׳ באש ובמי׳ ובכל מיני
כפיות עד שיודו בפיה׳ דברים שנכשלו בהם וסובלי׳ כל הכפיו׳
ואינם מודים שום דבר בפחדם שיתחייבו בהוראתם הריגה׳
ואע״פ שרואים שאינה לא מיתה זמנית כי יודעים בברור שהיום
או מחר ימותו עם כל זה כדי להרויח היי שעה סובלים דחקם
ומקבלים כל היסורים שבעולם ואינם מוציאים בפיהם דבר
בשיחייבו עליו׳ על אחת כמה וכמה למי שאין כופין אותו
שיאמ׳ דבר׳ גבלות ואין לו בדבו׳ זה הנאה אבל יודע שבאמרו
גדול עונו מנשוא וידונו עליו מית׳ עולמית׳ שהיה לו לסתום
ולכלום פיו מלאמרו כי כל המנבל פיו דינו נתפך עליו לרעה׳
בדגרסינן בפ׳ק דכתובות דף ח׳ על כן על בחוריו לא ישמח יי׳
וגו׳ מאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנין בר אבא הכל יודע׳ כלה
למה נכנסת לתופה לא כל המנבל את פיו ומוציא דבר גבלה
בפיו אפילו נחתם לו גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך
עליו לרעה ובגרסינן נמי פ׳ במה מדליקין דף ע״ג בעון גבלות׳
הפה צרות רבות ורעות וגזירו׳ קשות מתחדשו׳ בעולם ובחורי
שונאיהם של ישר׳ מתים ויתומים ואלמנות צועקין ואינם נענין
שנאמ׳ על כן על בחוריו לא ישמח יי׳ וגו׳ מאי ועוד ידו נטויה
אמר רב חנן וכו׳ ואמר רב חסדא כל המנבל את פיו מעמיקין
לו גיהינם שנא׳ שוחה עמוקה פי זרות זעום יי׳ יפול שם׳ ולא
די לו למנבל את פיו שמשקץ פיו הגבראת לטהרה לא שהוא
נתעב בעיני הישרים והטהורים בעיבו הבושת והצניעות שהם
מדות מובחרו׳ שהובדלו לישר׳ זרע הקדש׳ והסימני׳ שבהן
נכרים מכל האומות והולך בדרך זרים עוי פנים ונבלים וסכלים
וחלל את שם קדוש ישר׳ ומעיד בעצמו שאין לו חלק באום׳
הזאת שהם נקראים עם חכם ונבון׳ ויאמרו עליו שלא עמדו
דגלי אבותיו על הר סיני כי ישר׳ שעמדו על הר סיני פסקה
מהם טומאת העכים׳ כדגרסינן במסכת ע״ז פרק אין מעמידין
דף כ״ב משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו
על הר סיני פסקה זיהמתן וכו׳ נמצא שהמנבל את פיו ומאזין
לנבלים מתעב נפשו הקדושה ויורד לבאר שחת׳ כי אפילו
שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לאדם לאחר מיתה שב׳
מגיד לאדם מה שיחו כמו שהוא מפורש בפ׳ק דחגיגה דף ה׳
וכל שכן הגבלות שמוציא מפיו בפרהסיא׳ על כן יבחר אדם
דרך טובה לאטום אזנו משמוע גבלה ויטהר פיו מלדבר בדת
לא דברי טהרה׳ ועליו נאמר כסף נבחר לשון צדיק׳

הכלל החמישי

שלא ילבין פני חבירו ברבים ונחלק לשני חלקים׳
החלק הראשון בדבר קל׳ החלק השני בדבר חמור׳

החלק הראשון בדבר קל ויש בו פרק אחד׳

כל האום׳ כנגד חבירו בכוונה דברים שמתבייש חבירו בשומעם
מלבין פניו בכח הבושת שמקבל ותושב שכל העומדים שכב
ידעו שהדברים הם כנגדו אע״פ שהאומר יוכל להציל עצמו מן

לעולם יספר אד׳ בלשון נקייה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה
קראו מושב ואומר ותבחר לשון ערומים ואומר ודעת שפתי
בהור מללו׳ מאי ואומר וכ״ת הם בדרבנן בראוריתא אבל בדרבנן לא
ת״ש ואומר ותבחר וגו׳ וכ״ת הם בדרבנן אבל במלי דעלמא לא
ת״ש ואומר ודעת שפתי ברור מללו׳ ואמרי׳ עלה הנהו תרי
תלמידי דהוו יתבי קמיה דרב חד אמ׳ שויתן הא שמעת׳ כרבי
אחא מסנקן וחד אמר שויתן הא שמעתא כגוי מסקן ולא
אשתעי רב בהדי דהאי׳ הנהו תרי תלמידי דהוו קיימי קמיה
דהלל׳ חד מינייהו ר״בז ואמרי לה קמיה דר׳ וחד מינייהו רבי
יוחנן׳ חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה׳
וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה אמר
מובטח אני בזה שמורה הוראות בישר׳ הנהו תלת׳ כהני חד
אמר הגיעני כפול וחד אמר הגיעני כזית וחד אמ׳ כונב הלטאה
בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול נמצא שרבור האדם מעיר
עליו ועל שרשו׳ כי חבורא יתברך שם פה לאדם לדבר בו
דברים קדושים ובלשון קדוש ובמקום קדוש ואל יטנף את פיו
בדברים מכוערים וכ״ש בדברי נבלות המסבבות למרגלי׳ בהם
עצמם אנדון בעולם הזה ולעולם הבא אבל הדרך המובחרת
והטובה לגדור האדם עצמו כמנהג החסידי׳ שהיו אומרי׳ שלא
היה חפצם לדבר לא בדברים שכלם תועלת ובלשון נקייה כי
הפה הראויה והמוכנת להוציא בה דברי תור׳ אינו נכון לשמאה
בדברים טמאים לא שיטהרנה בעולם הזה כדי שתצא נשמתו
בטהרה לרבקה תחת כסא הכבוד כמו שמצינו שאירע לרבה
בר נחמני שנתעסק כל ימיו בטהרה ונתגלגל חדבר שיצא
נשמתו באומרו טהור בהשיבו דבר לשואל משא ומתן בישיב׳
של מעלה כדגרסינן במציעא בפרק השוכר את הפועלים
דף פ״ו אמ׳ ר׳ כהנא אישתעי לי׳ המא בר ברתיה דחס דרבה
בר נחמני על ידי שמדא נח נפשיה אזלו אכול ביה קורצא בי
מלכא אמרו איכא גברא חד ביהודאי דקא מפגר תליסר אלפי
גברי חדי ירחי בקיץ וחדי ירח בסתוא מברג שדרו פריסתקא
דמלכא אבתריה פ׳ שלשה שרץ לאגמא ומאגמא לפומבדיתא
ומפום בדיתא לצריפא דעינא ומצריפ׳ דעינא לאפדנא דשושן
ובאפדנא דשושן לאפדנא דלא שכיח׳ איקלע פריסתקא
להתוא אושפיזא דהוה ביה רבה בר נחמני קריבו להו תכא
קמייהו פ׳ שלקן יהבו ליה תרי כסי ודליוה לתכא מקמ׳ ואהדר
פרצופיה לאחורי׳ אמרו ליה לרבה בר נחמני מאי נעביד גבר׳
דמלכא הוא ואמ׳ להו זילו אהדרו לתכא לקמיה ואשקיוה חד
כסא ודליוה לתכא מקמ׳ ומיתסי עברו הכי ואיתסי אמ׳ מידע
ידענא דגברא דקא בעינא הכא הוא בחיש אבתריה ואשכחי׳
אמר אוילנא מהא אי מיקטל קטילו ליד׳ להתוא גברא לא
מגלינא ואי נגודי מינדי ליה מגלינא אתיוה לקמיה עיילוה
לאינדרונא וטרקיה לבבא באפיה וחתמי׳ פ׳ שנל סלע בעא
רחמי ואיתעביד ליה ניסא פרק אשיתא ועדק פ׳ שנל הקומץ
ובלע ואול לאגמא יתיב אגודא דדיקלא וקא גריס שמע דקא
מיפלגי במיתיבת דרקיעא אם בהרת קודמת לשער לבן טמא
ואם שער לבן קודם לבהרת טהור ספק הקבה אומר טהור
וכלה מתיבתא אמרי טמא׳ אמרי מאן מוכח מוכח רבה בר
נחמני דאמר אני יחיד באהלות׳ לא קא מצי מלאך המות
למקרבא ליה׳ מדלא הוה קא שתיק פומיה מגירסיה׳ אול
אדמי ליה כוונרא דפרשא פ׳ נגוד שלפרסים אם תינח נפשי׳
דחהוי גברא ולא ניתמסר לידא דמלכותא אשתיק וגח נפשיה
כי קאניחא נפשי׳ אמר טהור׳ יצתה בת קול ואמר אשריך
רבה בר נחמני שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהר׳ נפל פיתקא
מרקיעא בפום בדיתא רבה בר נחמני מתבקש לישיבה של

הבר׳. ועל זה המלבין אמרו ז״ל שחטאו שוה לשופך דמים לפי שהמביישׁ סרה ממנו אדמימו׳ דמו בכח הבושה שעברה עליו ודומה לו כמו הרגו׳ ועל כן עשאוהו תורת שופך דמים והשוהו לו׳ כדגרסינן במסכת מציעא פרק הוהב דף נ״ח: תאני תנא קמיה דרב נחמן כל המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים אל שפיר קאמר דקא חזינא דאזיל סומקא ואתי חיורא אמר ליה אבי לרב דימי במערבא במאי זהירי טפי אמר ליה זהירי באחווריי אנפיה׳. דאמר ר׳ חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה הכל סלקא דעתך לא אימא כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ואינם עולים׳. ואלו הן המכנה שם רע לחברו והמלבין פני חברו ברבי׳ והבא על אשת איש׳ היינו מכנה היינו מלבין לא צריכא דאף על גב דרש ביה בשמיה׳ אמ׳ רבה בר בר חנא אמ׳ ר׳ יוחנן נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ולא ילבין פני חברו מנא לן מדוד כדרש רבא מאי דכתי׳ ובצלע׳ שמחו ונאספו וגו׳ נמצא שאע״פ שגלוי עריו ושפיכות דמים הם מהדברי׳ התמורים אשר אמרו עליהם יהרגו ואל יעבור השוו אליהם מלבין פני חברו ברבים ומאחר שאין יצרו תוקפו לאדם לאמור דברים כאלו כמו שתוקפו לגלוי עריות בגורל ההנאה ולשפיכות דמים בגורל הכעס והשנאה׳ ראוי כמוהו יש לו לאדם לשמור פיו ולשונו מלצער לחברו ולהלבין פניו אע״פ שיקבל בדבר הנאה גדולה כל שכן שהוא בלי הנאתו ונצל מרינה של גיהנם׳

חלק שני בדבר תמור ויש בו פרק אחר׳

הפרק

מי שאומר בדברים כנגד ככור חברו שהוא דבר ברור שיודעין כל השומעים שם שאומרים עליו והוא דבר תמור בעיני אדם על דבור זה אמרו רבותינו ז״ל שהוא תמור יותר מהבא על אשת איש ומשופך דמי׳ ער שהחמירו ואמרו עליו שאין לו חלק לעולם הבא שאפילו מי שיורד בעונו לגיהנם ער שממרק שם חטאיו ובאחרונ׳ יש לו חלק לעולם הבא אינו אבד ונכרת מהכל׳. על כן אזר מאיר פרק אין דורשין דף ע״ה בששמע שהיו אומרים מלאכי השרת על אחר רבו לא מידן נדניה ולא לעלמא דאתי ניתיה׳: אמר ר׳ מאיר מאי מתי אמרת ואעלה עשן מקברו בראותו שיות׳ טוב היה לו לקבל עונשו בגיהנם ואל יאבד חלקו לעולם הבא׳ על כן אמרו כל המלבין פני חבירו ברבים כדבר תמור ביורדו שכל היושבים שם יבינו דהדבר בשבילו שאין לו חלק לעולם הבא כי רוע מחשבתו ודבורו ועזות מצחו מעידי׳ עליו שאינו מורע הקדש ושאינו ראוי לישוב חלק לעולם הבא כדגרסינן בפרק חלק דף ק״ו ובפרק הזהב דף נ״ט דרש רבא מאי דכתי׳ וכצלע׳ שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו אם דוד לפני הקבה רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעין את כשרי לא היה דמי שותת שאפילו שהן עסוקין בנגעים ואהלות היו אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו כמאי חייתי אומר להם הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא אבל המלבין פני חברו כרבי׳ אין לו חלק לעולם הבא׳ וגם אע״פ שהאדם מוזהר שלא יהרוג את עצמו אמרו על הלבנה כואת טוב לו להרג ואפילו בשרפה ואל ילבין פני חברו ברבים כדגרסינן פר׳ הזהב דף נ״ט ופ״ק דסוטה דף י׳ אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר ר׳ שמעון חסידא ואמרי לה אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי נוח לו לאד׳ שיפיל עצמו לתוך כבשן האש

האשולא ילבין פני חברו ברבים׳ מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה׳ ואע״פי שהיו מוציאים אותה לשריפה לא אמרה להן ליהודה נבעלתי אלא שלחה לו למי שאלהלו אנכי הרה ואם יודה הוא מעצמו יודה׳ גם שנינו בפ׳ שלישי ממסכת אבות׳ ר׳ אליעזר המורע׳ אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חברו ברבי׳ אע״פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא׳ ראו איך השוה אותה לעברות החמורות שבעולם שאינם מגיעים עליהם מצות ומעשים טובים ואם להרויח כל הנאות העולם הזה כל בן דעת לא יאבד עולמו התמידי ויסע עצמו לכל הריגות שבעולם כל שכן וכל שכן המלבי׳ פני חברו ברבי׳ שאין בו תועלת כלל לא שרוצה לרברו ברוע מזגו שיש לו לאדם לשמור פיו ולשונו שלא יכשל בעבירה כזאת לאבד עולמו בשעה אחת ואם זכה ליצל כל ימיו מחטא זה׳ האל יתברך יצילהו מכל צרה ויצאו ממנו בנים הגונים׳ כמו שמצינו שאירע לתמר כי בזכות שהיתה מסלרת עצמה לשריפה כדי שלא תלבין פני יהודה זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים׳

הבלל הששי

שלא ישיח בשיחת כסילים׳ ונחלק לשני חלקים׳

החלק הא׳ בשיחה בטלה׳ החלק השני בשיחה האסורה׳

החלק הראשון בשיחה בטלה ויש בו פרק אחר׳

הפרק

כל הקובע עצמו בשיחה בטלה ולחרבו׳ בה דברי׳ בלי תועלת מדמה עצמו לבהמה שאין לה דבור מאחר שמוציא דבורו בשאין צורך וברבות הדברי׳ יבא לדבור של חטא׳ כמו שאמ׳ החכם שלמה ע״ה ברוב דברים לא יחדל פשע כי שרבה האד׳ דברי׳ פשע על כל פנים שאי אפשר שלא יהא בדברי׳ דבור אחד שאין ראוי לאמרו׳ ועל זה אמרו בפ׳ ראבות וכל המרבה דברים מביא חטא׳ שמצינו שאמרו חכמי המוסר ממיפתי החכמים מיעוט הדברים וממופתי הכסילי׳ רוב הדברי׳ שנא׳ וקול כסיל ברוב דברים׳ ואמרו שמיעוט דברים ראיה על מעלת האבות והיות האד׳ מיוחס וגם אמרו מיחסות׳ דבבל שתיקותא׳ כדגרסינן במסכת קידושין פרק עשרה יוחסין׳ דף ע״א עולא איקלע לפום בריתא חזייה לרב יצחק בריה דרב יהודה דגרגל ולא אינסיב אמר ליה מאי טעמא לא אינסיב מר אמר ליה מיידעינא מהיכא אינסיב אמר ליה אנו מי ידעינן מהיכא אתינן דילמא מהנך דכתי׳ נשים בציון עינו בתולו׳ בערי יהוד׳ וכי תימא ווי ועכד הבא על בת ישרא הולד כשר ורילמא מהנך דכתיב בהו השוכבים על משות שן וסרוחים על ערסות׳ דאמר רבי יוסי בר חנינא אלו בני אדם שמשתינים מים כפני משותיהם ערומים׳ והוסיף בה ר׳ אבהו אף בני אדם שאוכלים זה עם זה ומדביקים מטותיהם זו בזו ומחליפי׳ נשותיהן זה לזה ומסריחי׳ עריסותיה׳ בשכבת זרע שאינה שלהן אמר ליה ואלא היכי ליעביד אלי זיל בתר שתיקותא כי הא במערבא כי הוו מנצו הדדי חזו לחד מנייהו דקרים ושתיק הא מיוחס טפי אמר רב שתיקות׳ דבבל תיינו מיחסות׳ אי׳ והא רב איקלע לבי בר שפי׳ חלא ובריק להו היכי בדק להו אי שתיק׳ אי לא שתיק׳ למדנו שהשתיקה מעידה על האדם ועל שרשו׳ גם כן מצינו כתוב בספרי המדות שאחר מן המתחכמים נראה שותק הרבה

עד שלא היה מדבר אלא מעט מזער ונאמ׳ לו מה רוב שתיקותו אמר בחנתי הדברים ומצאתים נחלקים לארבעה חלקי׳ החלק הא׳ הוא כלו נזק בלי תועלת כקללת בני אדם ודבר נבלה וכיוצ׳ בהם שהדבור בזה שטות גמורה והחלק הב׳ יש בו נזק מצד א׳ ותועלת מצד אחר בשבח אדם אחר לקבל בו תועלת כשהיה בשבח החו׳ מה שיכעיס שונאו ויזיק למי ששבחו וצריך להנית הדברי׳ נגלל הסבה הזאת שלא ידברו בזה החלק גם כן החלק הג׳ דברי׳ שאין בהם תועלת ולא נזק כרוב דברי ההמון איך נבנה חומה פלונית ואיך נבנה היכל פלו׳ וכספור יופי בית פלו׳ ורוב מגרנות המדינות וכיוצא בזה ומדברי מותר אמרו חכמי הדברים בזה גם כן אע״פ שהוא מותר אין תועלת בהן והחלק הד׳ דברים שכלם תועלת כדברי׳ בחכמות המועילות ומעלות ודבר האדם במה שצריך ומיוחר בו מן הדברי׳ שהיו תלויין בהם ובהן ימשך ובזה צריך לדבר אמר בכל עת ששמע דברי׳ אני בוחן אותן ואם אמצא מן החלק הרביעי אדבר בם ואם הם משאר החלקי׳ אשתוק מהם ואמ׳ על זה בעלי המדות בהן זה האיש וחכמתו שהוא חסר שלש רביעי הדבור׳ וזאת החכמה שצריך ללמדה לכן הרוצה לקחת מוסר השכל ישתוק מן הדבור שאינו צריך ומעט בדבור אפי׳ בדבור הצרי׳ בלתי להנות בתורה יומם ולילה ואפי׳ בזה לא יאחז בדרך הארוכה אלא יחזיק בדרך שהוא יותר טובה וקצרה כדי שלא יניחנה למען גודל האריכו׳ ועל כן אמרו ז״ל לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה׳

החלק השני בשיחה האסורה ויש בו פרק אחד

הפרק

הדברי׳ חלקם הרב מורה צדק לחמשה חלקים ושלשה מצווה בו, וגזהר, ממנו, ונמאס, ואהוב, ומותר, החלק הא׳ והוא המצווה בו והוא קריאת התורה וקריאת תלמודו ווהי׳ מצות עשה מתויבת ודברת בם והיא שקולה כנגד כל המצו׳ והחלק הב׳ הוא הדבור הנאסר וגזהר ממנו כעדות שקר ודבר שקר והרכילו׳ והקללת ונבלות הפה ולשון הרע ודברי התורה מורים על זה החלק, ונמאס ואהוב ומותר הוא זל פירש בפי׳ מסכ׳ אבו׳ פא ואני אומ׳ בענין הפר׳ כי יש שיחה אפי׳ בדברי׳ תורה שהיא אסור׳ אם היא במקום שאין בו הפסקה או נמקו׳ מטונף כמקו׳ שאין בו הפסקה כגו׳ בין תפלה לתפלה ובקש ובתפלה ובהלל ובקריא׳ הפרשה בין תפלה לתפלה כדגרס׳ במסכ׳ מנחו׳ פר׳ הקומץ רבה דף לו׳ האנ׳ שח בין תפלה ש׳ לתפלה של ראש עברה היא בידו וחוור עליה מעורכי המלחמה ר״ל כי מאחר שהיו מכריזין מי האיש הירא וגו׳ ופיר׳ בו זל מי האיש הירא מעברו שבידו׳ וזאת היא עברה שהבדיל ביחור ירא ממנה בהכניסו למקו׳ סכנה שהשטן מקטרג בשע׳ הסכנ׳ וזה השטן הוא עונו של אדם ועל כן הזהירו שלא יפסיק אפי׳ לענות לקדיש ולקדושה ובקש וברכותיה׳ וביז׳ אמר לאמ׳ ויציב ובין גאולה לתפלה ובהלל כיצ׳ מפסיקי׳ וכיצד אין מפסיקין אפי׳ לקרא בתורה הלכותיו הם בדרך ארוכה בשלחן הפנים ובקריאת הפרשה אמרו בפ׳ דברכות דף ה׳ רב ששת הוה קאדר אציה ורים ואמ׳ אנן בדידן ואינהו בדידהו ודוקא רב ששת דתורתו אומנותו אבל אחרינא לא׳ וכתב ר״ף להורות לאדם למי ששנ׳ לפי שעה או לפר׳ דבר אסור והכי אמר רב הונא כיון שנפתח ס״ת אסור לספר אפי׳ בדברי הלכה במקום מטונף או במרחץ במקום שבני אדם עומדין ערומין לא קורין בתורה ולא קורין קש וחולץ תפיליו ואצל שאינו מניחן ואמרי׳ עלה בפ׳ קמא דשבת דף י׳ אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם ליתן שלום לחברו בבי המרחץ משו׳ שנ׳ וקרא לו

חלק ראשון פרק ראשון

״שלום ל״ל שלום שמו של הקב״ה הוא שמשים שלו׳ בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ואז מלא הוא וקיומו אינו יכול לעמוד אפי׳ רגע׳ ואמרינן התם אמר רב חמא בר גוריא אמר רב שאירי׳ה לאינש למימר בבית הכסא ואע״ג דכתיב האל הנאמן כמה דאת אמ׳ אלוה מחימנא אבל שם גופיה לא איקרי נאמן׳ למדנו שאפי׳ בדברי תורה שהם חיו של אדם יש לו לאדם לשמור עצמו שלא ישיח בהם שלא במקום טהור׳ ובלבד שלא יפסיק בדבר שאינו ראוי להפסקה ראה מזה על אחת כמה וכמה ראוי לאדם לירא מלדבר בשום זמן בדברים האסורי׳ שאין בהם תועל׳ כלל וגם אם יוכל להי׳ פרוש מלשוח בשיחה בטלה כמו שהי׳ מתפאר ר חייא ואומ׳ על עצמו שלא שח שיחה בטלה מימיו ואותו דרך זה אשרי׳ ואשרי חלקו׳

הכלל השביעי

שלא יחזיק במחלוקת ונחלק לשני חלקים׳

החלק הראשון בדברי תורה׳ החלק השני במילי דעלמא׳

החלק הראשון בדברי תורה ויש בו שני פרקים׳

פרק ראשון

לפי שטבע מציאות בני אדם מתחייב שישבו ביחד וישרתו זל״נ וייסייעו זל״נ בכל עבודתם וכל צרכיהם׳ על כן ישובב של עולם הוא בקרוב ריעו׳ ואהבה ואהוה שיש ביניה׳ והסכמת דעת אחד ומשפט אחד׳ לפיכך כל מחלוקת שיארע ביניהם היא השחתת היישוב׳ ובדברי תור׳ צריך גם כן חבורת תלמידים ואם ישאו ויתנו בדבר ויחלקו בסברא לשום שמים להוציא הדבר לאמתו זהו עבודת השם כדי שלא תצא הלכה מופעת׳ ותתאמה הדבר על בוריו כדגרסינן בפ״ק דתענית דף ז׳ אמר ר׳ אחא בר חנינא מאי דכתי׳ ברזל בברזל יחד לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף שני תלמידי חכמי׳ מחדדין זה את זה בהלכה׳ אמר רבה בר בר חנה למה נמשלה דברי תורה כאש דכתי׳ הלא כה דברי כאש נאם ״לומר לך מה אש אינה דולקת יחידי אף דברי תורה אין מתקיימים ביחידי והיינו דאמר ר׳ יוסי בר חנינא מאי דכתי׳ חרב על הבדים ונואלו חרב על צוארי שונאיהם של ישרא׳ תלמידי חכמים שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד פי׳ יחידים ולא עוד אלא שמטפשין ולא עוד אלא שחוזטאים׳ כתי׳ הכא ונואלו וכתי׳ התם אשר נואלנו ואשר חטאנו׳ אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ לום לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף הגדול אף תלמידי חכמי׳ הקטני׳ מחדדים את הגדולים׳ והיינו דאמר רבי הרבה תורה למדתי מרבותי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכלם ואעפ״כ צרי׳ שאם יצרע חלוק דעות בין התלמידים שתהא מונחת לשם שמים להוציא אמתת ההלכה ולא לקנטר׳ כדגרסינן בפ״ק קידושין פרק האיש מקדש דף נ״ב ובמסכת נזיר פר׳ כהן גדול דף מ״ט תנו רבנן לאחר פטירתו של ר׳ מאי׳ אמר אמר להם ר׳ יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי ר׳ מאי׳ לכאן שקנתרנים הן ואינם באים ללמוד תורה אלא לקפחנו בהלכו הם באי׳ אבל אם יחלקו בהלכ׳ לשם שמי׳ כמחלוק׳ תלמידי הלל ושמאי הוא טוב ונאות כמו ששנינו בפ׳ חמישי מאבות כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים אי זו היא מחלוקת שהי׳ לשם שמי׳ זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמי׳ זו מחלוקת קרח ועדתו ואע״פ שקראו כאן מחלוקת הלל ושמאי אינה אלא מתלמידיה׳ כילא מצינו בתלמוד מחלוק׳ בין הלל ושמאי אלא בהלכו מיוחדות לפי שהחזיקו של שניהם

בכל מה שמוצאים בדרך ההיקש קרוב זה מזה וגם העקרים המסורים אצל זה הם כמו העקרי' המסורי' בעצמן אצל זה כללו של דבר דעות שניה' היו שלמין ושוין וקרובי' האמת כדגרס' בפ"ק דשבת דף ט"ו אמ' רב הונא בשלשה מקומו נחלקו שמאי והלל וכו' וכשנתמעטה חקירת התלמידים וחלש היקשם כשתערי כהו להיקש שמאי והלל רבותיה' או נפלה מחלוקת ביניהם בשעה עיונם בדברים רבים לפי שהיקש כל איש מהם לפי שכלו ולפי העיקרי' המצוא אצלו ועל זה אמרו במסכת סנהדרין פרק הנחנקין דף פ"ח תניא אמר ר' יוסי בתחלה לא היו מחלוקות בישרא"ל אלא ב' של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינין של עשרים ושלשה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ושאר בתי דינין של עשרי' ושלשה יושבין בכל ע"רות ישרא"ל הוצרך הדבר לאחד מישרא"ל שואל מב' שבעירו אם שמעו אמרו להם ואם לאו וכו' משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו המחלוקות בישרא"ל ונעשית תורה בשתי תורות והם בכל זה אינם אשמים שאין אנו מטריחין שני אנשים החולקים שיתראו בשכלן של יחושיפנחס שקבלו ההלכה מפי מרע"ה והיה דעתן שוה בלי חילוק סברא וגם אינם תחת אשמדה"א ואינם כמו שמאי והלל או למעלה מהם דיי להם שיגעו בתורה והשיגו משכלם כפי יכלתם ואל יעלה אדם בדעתו שחלקו בדינין ובהוראות שהם מקובלים ממשה רבינו ע"ה ונפלה בהם מחלוקת מדרך הטעות של שמועות או מדרך שכחה או שאחד קבל האמת והאחר טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מרבו מה שראוי לשמוע חלילה להם מדבר זה שהפירושים המקובלים ממשה רבי' אין בהם מחלוקת בשום פנים אבל המחלוק נופלת בדבר שלא נשמעה בו שמועה וחיקרי' על אופני ההקש או מטעם סברא כאמרם מלבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים או נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית שאין אחד משני דברים אלו מקובל ממשה ולא שמעוהו מסיני אבל אחר מהם היה אוסר להשתמש בשמש עם הארץ והאחר מתיר וכן כל הדומה לזה המחלוקת מב"ה וב"ש ומהתנאי והאמוראי והבאים אחריהם כלן הן דומין לזה שהם ענפי הענפים והכל הידה לשם שמים ומחלוקת כזה טוב הוא לברר אמתת ההלכה אבל יש להם ליזהר שלא יבאו לידי קנאה וקטטה כדגרס' בפ' במה מדליקין דף ל"ד על התוא עובדא דר"ש בן יוחאי כדנפק ממערתיה אמר ליה ההוא סבא כבר טיהר בן יוחאי בית הקברות אמר לי' מלא לא היית עמנו אלא היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר ועכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות פי' טעל מכריזה לפיות כפה. זו את זו תחת לא כ"ש יחב בית עינו ונח נפשי' וגרסינן נמי בפ"ק דתעניות דף ח' רבא אמר שני תח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנ' מקנה אף על עולה אבל אם יהו אהובין ונוחין זה לזה מעלין אף מן העולם ומקשיב הקבה תפלתם דגרסינן במסכת שבת פ' במה אשה יוצאה דף ס"ג אר' ירמיה שני תח הנוחין זה לזה בהלכה הקבה מקשיב להם שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע' ואמרי עלה אמר ר' אבא שני תח המקשיבי' זה לזה בהלכה הקבה שומע לקולם שנ' הישבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני ואם אין עושין זה גורמין לשכינה שתסתלק מישראל שנא' ברח דודי וגו' אר' אבא שני תלמידי חכמים המרגילין פי' מתפפין זה את זה בהלכה הקבה אוהבן שנ' ודגלו עלי אהבה. אמר רבה והוא דידעי צורתא דשמעת' והוא דלית להו רבה במתא למיגמר מניה ועכו' הקטן יכבד לגדול ממנו בחכמה ואל יהא בעיניו כחברו שכבר מצינו מדה שאירע

ואמר שאירע על זה לרב ענן עז"ג רב הונא כדגרס' במסכת כתובות סוף פ' מציאות האשה דף ס"ט שלח ליה רב ענן לרב הונא הונא חברין שלם כי משיא האי איתתא לקמך אגביה עשור נכסי הוה יתיב רב ששת קמיה אמר ליה זיל אל ובשמתא יתא מאן דלא אמר ליה ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא ברישא פיל' מ' מיסב בניית הקהל כרגס'. אזל רב ששת לקמיה אמר ליה מר רבה ורב הונא רביה דרב ושמוש' שמ"ש מאן דלא לימא לך ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא ברישא אזל רב ענן לקמיה דמר עוקבא אמר ליה חזי מר דיכי שלח לי רב הונא ענן ענן ועזר מרזחא דשלח לי מאי ניהו אמר ליה אימ"ל גופא דעובדא היכי הוה אמ' ליה הכי הוה והכי הוה אלא נברא דלא ידע מאי ניהו מרזחא שלח ליה לרב הונא חברין ואף על גב דאינון הגדולים הסובלים לקטנים והקטנים הנשמעים לגדולים.

פרק שני

כל מחלוקת הבא בסבת קנאה כל כך היא קשה שאפי' שהיתה התחלתה על ד"ת לבסוף יבא לידי שנאה וקטרוג והתרות אם יחזיקו בה וב"ש אם היתה כנגד רבו או כנגד נשיא ישרא"ל שיותר טוב לו לעזבו מלהחזק בסברתו אפי' היא בעיניו חזק ולא יאמצנה כנגד רבו או כנגד הנשיא או כנגד רבי שכבר מצינו מה שאירע לו לרבי אליעזר על זה אפי' שהיתה כוונתו לשם שמים כדגרס' במסכת מציעא פר' הזהב דף פ"ג תנן התם תנור שהתכו חולין ונתן חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאי' וזה תנורו של עכנאי. מאי עכנאי אר' יהודה אמר שמואל שהקיפוהו כדברים כעכנא זו וטמאוהו תניא אותו היום השיב ר' אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קבלו ממנו אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו והלך ארבע מאות אמות ואמרי לה ארבעים מאות אמה ואמרי לה מאתים אמות וחזר וישב במקומו אמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב אמר להם אם כמותי הלכה אמרי המים תוכיח חזרו המים לאחוריהם אמרו אין מביאין ראיה מן המים אז"ל אם כמותי הלכה כותלי בית המדרש יוכיחו נטו כותלי בית המדרש נער בהם ר' יהושע אמר להן אם ת"ח מנצחין זה את זה בהלכה מה לכם ליפול, תאנא לא נפלו מפני כבודו של ר' אליעזר ועדין מוטין ועומדין הן אם להם אם כמותי הלכה מן השמי' יוכיחו יצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא אמר רבי ירמיה כבר נתנה לנו משה על הר סיני וכתוב בה אחרי רבים להטות, אשכחיה רבי נתן לאליהו אמר ליה מאי קאמר קודשא בריך הו' בההיא שעתא אמ' ליה קא חייך ואמ' נצחוני בני נצחוני בני הביאו כל טהרות שטיהר ר' אליעזר ושרפום וברכוהו אמרו מי ילך ויודיעו אמר להם רבי עקיבא אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויחריב את העולם כלו. הלך לבש שחורין ונתכסה שחורים והלך מנעליו נתעטף בשחורים ויושב לפניו ברחוק ארבע אמות אל עקיבא ומה היום מיומים. אמר ליה כמדומה אני שחבירי נדלין ממך אף הוא זלגו עיניו דמעו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע כאותה שעה לקה העולם שליש בחיטים ושליש בזתים ושליש בשעורים ויש אומרי' אף הבצק שבידי אשה תפח פי' נתקלקל תאנא אבגדול היה באותו היום שבכל מקום שנתן בו רבי אליעזר עיניו מיד נשרף ואף רבן גמליאל היה מהלך בספינה עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאין זה אלא בשביל בן הורקנוס עמד על רגליו ואמר

ואמר רשל גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד
בית אבא עשיתי אלא לכבודך שלא ידבו מחלוקות בישראל נח
מא מזעפיה. אימ שלום רביתהו דר' אליעזר אחתיה דר"ג הוה
כל יומא לא הוה שבקא ליה למיפל על אפיה, ההוא יומא
דיש ירחא הואי. איחלף לה בין מלא לחסר את"ע, אבבא
אפיקא ליה ריפתא. ער דאתי, אשכחיה דנפל על אפיה אמרה
ליה קום קטלתיה לאחאי אד הכי נפק שיפורא מבי ר"ג נשכיב,
אמר לה מנא לך האי אמרה לי' כך מקובלני מבית אבי אבא כל
השער נגעלו חוץ משערי אונאה. ראו כמה חייב אדם לברוח
מלהחזיק במחלוקת אפ' על ד"ת כיון שראינו שאירע כזה לר'
אליעזר בהיותו גדול הדור. והיו צריכין לו חכמי ישר"ל, כדגרסי'
בסוף פ' ארבע מיתות דף ס"ח תניא כשחלה רבי אליעזר נכנסו
חכמים אצלו והוא יושב בקינוף שלו כלפקיו כלפו והם יושבין
בטרקלי' אותו היום ערב שבת היה. ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ
תפיליו. נער בו ויצא בנזיפה אמ' לחבריו של אבא כמדומה לי
שדעתו של אבא נטרף. אמר לית דעתך דעת אמך נטרפין
היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באסו' שבות משראו חכמי'
שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו ברחוק ארבע אמות,
אמר להם למה באתם אמרו ללמוד תורה באנו ועד עכשו למה
לא באתם אמרו לא היה לנו פנאי אמ' להם תמה אני אם תמותו
מיתת עצמכם אל ר' עקיבא אפי' שלי אל שלך קשה משלהם.
נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו ואמר אוי לכם שתי זרועותי
שאתם כשני ספרי תורה שגוללין הרבה תורה לסדתי והרבה
תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפי'
כנלב המלקק בים והרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי
אפי' כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות
הלכות בנטיעת קישואין פי' הלכות מיני כמוסים ולא היה אדם
ששאלני דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף פעם אחת אני והוא
היינו מהלכי בדרך אל ר' למדני נטיעת קישואין. אמרתי דבר
אחד ונתמלא השדה קישואין. אל לימדתני נטיעת למדני
עקירתן. אמרתי דבר אחד ונתקבצו כלם למקו' אחד; אמרו
לו הכידור והאיסום והקמיע וצרור המרגלית ומשקולת קטנה
מהו. אמ' להם טמאי' וטהרתן במשהו. מנעל שעל גבי האיסום
מהו אחר ליה טהור ויצאה נשמתו בטהרה עמר' יהושע על
רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר למוצאי שבת פנע בו רבי
עקיבא בין קסרי ללוד והי' סכה בבשרו עד שרמו שותת לארץ
פתח עליו בשורה ואמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה
מעות יש ליואין לי שלחני להרצותן פי' הכנה קטיות מ' ופין לי
למי מסלס. גם מצינו מה שאירע לר' יהושע באומרו דבר כנגד
סברת רבן גמליאל שהיה נשיא ישראל. כדגרסינן במסכת ר"ה
פ' אלו אינם מכירין דף כ"ה תנו רבנן פעם אחר נתקשרו שמים
בעבים ונראית דמות לבנה ברקיע בכ"ט לחדש כסבורין העם
לומר ר"ח הוא ובקשו ב"ד לקדשו אמ' להם ר"ג כך מקובלני מבית
אבי אבא שאין חדושה של לבנה פחות מכ"ט יום ומחצה ושתי
ידות שעה ועוד חלקי' ואותו היום מתה אמו של בן זוזא והספיד
ר"ג הספד גדול ולא מפני שראו לכך אלא כדי שירעו כל העם
שלא קדשו ב"ד את החדש, ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו
בזמנו ובליל עבורו לא נראה וקבלן ר"ג. אל' דוסא בן הרכינס
עידי שקר הם היאך מעידין על האשה שילדה והרי כרסה בין
שיני', א"ל ר' יהושע רואני את דבריך. שלח לו ר"ג לר' יהושע
גזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורי שחל
להיות בחשבונך. הלך ר' עקיבא ומצאו לב' יהושע מיצר.
אל יש לך ללמוד שכל מה שעשה ר"ג עשוי שנא' אלה מועדי
"אשר תקראו אותם בין בזמנם בין שלא בזמנם אין לי מועדות

אלא

אלא אלו. אל ר' עקיבא מפני מה אתה מישר. אל עקיב ראוי
לו שישכב במטה שנים עשר חדש ואל יגזור עליו ב"ד גזירה ד'
אל ר' הרשני יום לפניך דבר אחד ממה שלמדתני, אל אמור
אל הרי הוא אומר אתם אתם שלשה פעמים אתם אפי' שוגגים
אתם אפילו מוזרים אתם אפ' מוטעים ובלשון הזה אל עקיבא
נחמתני, בא לו אצל ר' דוסא בן הרכינס. אל אם באנו לדון
אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין
ובית דין שעמד להם לישראל מימות משה ועד עכשו שנאמר
ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ולמה
לא נתפרשו שמותם של שבעים זקנים ללמדך שכל. שלשה
ושלשה שנתמנו בית דין על ישראל הרי הן כבית דינו של משה
חנו רבנן שבעים איש מזקני ישר"ל למה לא נתפרשו שמותם
של שבעים זקנים לום' לך שלא יאמר אדם פלו' כמשה ואהרן
הוא פלו' כאלדד ומידד הוא פלו' כנדב ואביהוא הוא, ואומר
ויאמר שמו"ל העם "אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר
העלה את אבותיכם מארץ מצרים, ואומ' וישלח "את יתרו על
ואת בדן ואת יפתח ואת שמו"ל. יתרו בעל זה גדעון ולמה נקרא
שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל, בדן זה שמשון ולמה
נקרא שמו בדן דאתי מדן. יפתח כמשמעו, ואומר משה
ואהרן בכהניו ושמואל בקורא שמו, שקל הכתוב שלש קלי
עולם כשלשה חמורי עולם לום' לך ירובעל בדורו כמש' בדרו
בדן בדורו כאהרן בדורו. יפתח בדורו כשמואל בדורו. לומר
לך שאפי' קל שבקל' ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאדיר
שבאדירים. ואומר ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט וגו'
זכי העלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלאיהא בימי'
הא אין לך שופט אלא שהיה בימיו. ואומר אל תאמר מה היו
שהימים הראשונים היו טובים מאלה, נטל מקלו ומעותיו בידו
והלך ליבנה אצל ר"ג ביום הכפורים שהל להיות בחשבונו עמר
רבן גמליאל ונשקו על ראשו אל בוא בשלום ר' ותלמידי רבי
בחכמה ותלמידי שקיימת את דברי. תנו רבנן כיון שראה אותו
עמד מכסאו על רגליו ונשקו על ראשו אל שלום עליך רבי
ותלמידי רבי שלמדתני תורה ברבים. תלמידי שאני גזור גזירה
ואתה מקיימה כתלמיד. אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים
קל וחומר קטנים נשמעים לגדולים, קל וחומר חיובא הוא.
אלא מתוך שהגדולים נשמעים לקטנים נושאין הקטנים קל וחומר
מעצמן. ועוד גרסינן במסכת כתורות פ' כל פסולי המוקדשים
דף לו' ר' צדוק הוה ליה ההוא בוכרא דמא ליה שערי בסלי פ'
כסמי' של ערבה קלופה בהדי דקא אכיל איבוע שפתיה, אתא
לקמיה דרבי יהושע אם ליה כלום חלקנו בין חבר לעם הארץ
ניחו בין כהן מכר לכהן עם הארץ אל ר' יהושע הין אתא לקמיה
דר"ג אל לא אל והא ר' יהושע אמר לי הין אל המתן עד שיעלו
בעלי תרי"סין לבית המדרש כיון שנכנסו לבית המדרש עמד
השואל ושאל כלום חלקנו בין חבר לעם הארץ אל ר' יהושע
לאו. אל ר"ג יהושע והלא משמך אמרו לי הן עמוד על רגלך
ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר היאך אעשה אלמלא
אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת עכשו שאני חי
והוא חי איך יכול החי להכחיש את החי, והי' ר"ג יושב ודורש
ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו להציפית
התורגמן עמוד ועמד פ' בתוך ועם כל זה אשרי הדור שגדולים
סובלים לקטנים ואינם מצערים אותם על כל דבר ודבר שבעל
מצינו שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו על שהיה מצער
ברבים אלו לרבי יהושע כדגרסינן במסכת ברכות פר' תפלת
השחר דף כ"ז תנו רבנן מעש בתלמיד את שבא לפני ר' יהושע
אל תפלת ערבית רשות או חובה אל רשות. בא לפני ר"ג אל

חזובה אל והלא ר׳ יהושע אמר לי רשות אל המתן עד שיכנסו בעלי תריסי לבירת המרש כיון שנכנסו עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה. אמר ליה רבן גמליאל חובה אמר להו רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק על דבר זה. אל ר׳ יהושע לאו. אל ר׳ג והא משמך אמרו לי רשות. אל יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך. עמד ר׳ יהוש על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול היה להכחיש את המת עכשו שאני חי והוא חי היאך יכול היה להכחיש את היה. הידר ר׳ג יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחופצית התורגמן עמוד ועמד אמרו עד כמה נצעריה וניזיל אשתקד ברה צעריה במעשה דרבי צדוק בכבורו. צערי הכא נמי עד כמה ליצערי וליזיל תא נעבריה מאן נוקים נוקמיה לרבי יהושע הוה ליה בעל דבר וקו לנו נמרא טפי. נוקמיה לר׳ עקיבא ליה ליה זכות אבות ועניש ליה. נוקמיה לר׳ לעזר בן עזריה דהוא חכם ועשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי בעי כותיה והוא עשירי לעזרה דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו אמרו ליה לר׳ אלעזר בן עזריה ניהא ליה למר דלהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימליך באנשי ביתאי אזל ואמליך בר ביתהו אמרה ליה דביתהו דלמא מעבירין לך אמר לה אפילו בקדש ולא מודידים דלמא עניש לך אמר לה אמרי אינשי לשתמיש אינש יומא חד במאן יקר ולשתר ליתבך. ליה לך חוורתא פי׳ טעלות לבנות כזקניס איתרחיש ליה ניסא ואיהדרו ליה תמניסרי דרי חוורתא כבר ע׳ שנים והיינו דתנן אמר ר׳ אלעזר בן עזריה הרי אני כבן ע׳ ולא אמר בן ע׳ תאנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח וניתנה רשות לתלמידי ליכנס שיחיה ר׳ג מכריז ואומר כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו נכנס לבית המדרש. ור׳ אלעזר בן עזריה היה דורש לעולם יעסוק אדם בתורה אפי׳ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשם. ההוא יומא איתספו כמה ספסלי בבית המדרש אמר רבי יוחנן פליגי בה אבא יוסי בן דוסאי ורבנן חד אמר איתוסף דמאה ספסלי וחד אמר ז׳ מאה ספסלי. הוה קא חלש דעתיה דר׳ג אמר דילמא חס ושלום מגיעי תורה מישראל אחזיוה ליה בחלמיה דחיצבי חיוואני דמליאן קטמא פי׳ כלים מלאים מפר כלומר מפכים בלעי כנוכים, ולא היא לי׳ תובי דעתי׳ הוא דאחזיוה ליה. תאנא עדיות בו ביום התקינו וכל היכא דאמרי בו ביום ההוא יום הוה ולא היתה הלכה שתלויה בבית המדרש שלא פירשוה. ואף ר׳ג לא מנע עצמו מבית המדרש דתנן בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש אל מה אני לבא בקהל אל ר׳ג אסור אתה אל ר׳ יהושע מותר אתה. אל ר׳ג והלא כבר נאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל י׳י אל ר׳ יהוש וכי עמון ומואב במקומן הן עומדים והלא כבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות שנאמר וגאסיר גבולות עמים וכל פרזיהם מרובא פריש. אל ר׳ג והלא כבר נאמר וישבתי את שבות בני עמון וכבר שבו, אל ר׳ יהושע והלא כבר נאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו אלא דהדרי חכא נמי דהדרי מיד התירוהו לבוא בקהל, אמר ר׳ג איקום השתא ואיזיל ואפייסיה לר׳ יהושע. קם אזל חזנהו לאשייתא דביתיה דמשתרן פי׳ קירות אל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה. אל אוי לו לדור שאתה מפרנסו ואוי לה לספינ שאתה קברניטא פי׳ רב הקובל שאין אתה יודע בצערן של תח במה הם עוסקין ובמה הם נזונים. אל נעניתי לך מחול לילא אשנח ביה עשה בשביל כבוד אבא ואיפייס או שלא ר׳ יהושע לבי מדרשא מאן דלבש מרא פירש כל מעיל הנקרא בכסיפות לבש מרא מאן דלא לביש מרא לא ייסר למאן דלביש מרא

שלח מריך ואנא אלבשייה. אל ר׳ עקיבא לרבנן טרוקו גלי מנעלי סנדלתות דלא ליתו עבדי ר׳ג וליצערו רבנן אדהכי טרוף לפק רבי יהושע אדשא ואמר להו מזה בן מזה יהה כלום כך בן כון יוסף הזמו לאמזה ולא בן מזה ייסר לסזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה כלומר ספר הקלוי נתגוייס אל רבי עקיבא יהושע נתפייס כלום עשינו אלא לכבודך למחר אני ואת נשכים לפתחו, ואפילו הכי לא עברוה לר׳ לעזר בן עזריה מנשיאותיה והוה דריש ר׳ג תרי שבי ורבי לעזר בן עזריה חדא שבתא ותיניה דאמר מר שבת של מי היתה של ר׳ אלעזר בן עזריה היתה. נמצא שהמחזיק במחלוקת אפילו בדת מקלקל את השורה ויוצא ממנו חרבן עולם והשלום והסבלנות נאה בכל דבר והשם יתברך את עמו בשלום.

החלק השני במילי דעלמא ויש בו שלשה פרקים.

הפרק הראשון

בקנאת בני אדם מאחרי נכנס בלבם להדש עמה דברי קנטורין ובתחלת הדבר הוא קל לבטל ואם לא סתרו מתחלתו בכל עת הולך וגדל ומתחזק בלבבות כדכתיב ומים אפים יוציא ריב. דלא כשמוציא אפו ואינו כובש חמתו אעפי שהתחיל האחר בדבר יבאו לידי ריב ומחלוקת. על כן כל דעת יבטלנו בהתחלה קודם שיתחזק. כדגרסינן פ׳ כדרכו דסנהדרין דף ז׳ אמר רב הונא האי תיגרא פי׳ כפילא דמי אלא לציורא דברקא כיון דרווח רווח אבי קשישא אמר דמיא לגודא דגמלא כיון דקם קם. ההוא דהוה קאמ׳ואזיל טוביה למאן דשמע חלפו עליה בישתיה מאה. אל שמואל לרב יהודה קרא כתיב פותר מים וגו׳ ואעפ שהאחר יהא קשה עורף ורוצ׳ לריב אם חברו יכבוש חרון אפו ויסבול דברי קנטור של חברו אשריו ואוי למחרפו. כדגרסינן בסוף פ׳ כסוי הדם דף פ״ט ואמר רבא ואיתמר ר׳ יוחנן אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה שנ׳ תולה ארץ על בלימה. ואם אינו יכול האחר לסבול דברי חברו ומשיב עליו אעפ שעונהו באולתו והסכה באדה מחברו כיון שהעכ אינם יודעים להבחין ממי היתה העלה תולים המחלוקת בשניהם ולא עוד אלא שמראין לכל באי עולם שיש שמץ פסול באח מהם כדגרסינן בסכ קדושין פ עשרה יוחסין אמר רב יהוד אמר רב אם ראית שני בני אדם שמתגרין זה בזה שמץ פסול יש באח מהם אם ראית שני משפחות שמתגרות זו בזו שמץ פסול יש באחת מהן ואינ מניחם להדבק בחברתה על כן יש לו לאר להתרחק מן המחלוקת. וגם מצינו באחיתופל שהזהיר בו לבניו כמו ממרד מלכות בית דוד שהיתה סבת מפלתו ומיתתו כדגרסינן במסכ בתרא פרק מי שמת. דף קמ׳ תנו רבנן ג׳ דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי״ש של עצרת ברור זרעו חט׳ ולא יום המעונן שמצליחין ולא חרבה ירושלם בשנייה אלא על מחלוקת שקם ביניהם על שהיו שונאים זה את זה חנם באיבה הנטורה בלבם וסמך לרבר אהה ישבה בדד העיר ראשי תיבות איבה. וגרס׳ בפ׳ דיומא דף ט אמר ר׳ יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה וכו׳ אבל מקדש שני שאנו בקיאין שהיו עוסקין בתור ובמצות ובגמילות חסדי׳ מפני מה חרב מפני שנא חנם הא למדת ששקולה שנאת חנם כנגד ג׳ עבירות ע״ז וג״ע ושד כדאי׳ בחגיגה הנר חא ועל הזהירה תורתינו על השנאה שבלב שנא׳ לא תשנא את אחיך בלבבך שהוא סבה למחלוקת, וגרסינן בסוף סכת ערכין פ׳ יש בערכין, דף י״ז תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו ולא

יסטרנו ולא יקללנו. תלמוד לומר בלבבך כראיתא בזה הנר בכלל הג׳ פרק א׳, ולכבוד שלהבת השנאה והמחלוקת מבני ישראל צותה תורה לא תקום ולא תטור וגרסינן במסכת יומא פ׳ בראשונה דף כ״ג תניא לא תקום ולא תטור אי זו היא נקימה ואי זו היא נטירה. נקימה אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך למחר בא אצלו אמר לו השאילני מגלך אם׳ לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני קרדומך זו היא נקימה, ואי זו היא נטירה אל השאילני מגלך אל לא למחר בא אצלו אל השאילני קרדומך אל הילך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה. ועכו אם הוא תלמיד חכם וצערו כנגד כבודו חייב ליטור איבה עד שיפסחו. דאמרינן התם דף כ״ב אמר ר׳ יוחנן משו׳ר שמעון בן יוחאי כל תח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם, ואם מחל ואינו מרגיש על כבודו נענש דאמרי׳ התם אמר רב יהודה מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנ׳ ויאמר שאול בניכי בליעל אמרו מה יוש יענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש, וכתיב ויעל נחש העמוני ג׳ ויאם׳ העם מי האיש האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשי׳ ונמיתם. ויאמר שאול לא יומת איש ביום הזה כי היום עשה י׳ תשועה בישראל, ואם פיסחו כראוי טוב לו למחול דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. על כן אל יחזיק אדם במחלוקת וירדוף אחר השלום.

פרק שני

הרוצה לישב בשלוה אעפ שיראה לחברו שרוצה לחלוק עמו שלא כדין יתרחק ממנו ואל יטה אזנו לכל דבר ולא עוד אלא שלא יצעוק עליו אעפ שעושה לו שלא כדין כדגרסינן במסכת קמא פ׳ החובל דף צ״ג אר חנינא כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה דכתיב והאמר שרי אל אברם המסי עליך וכתיב ישפוט י׳ ביניובינך וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה וגו׳ והם ראית ליה דיינא בארעא. אמר רבי יצחק אוילו לצועק במשמע דכתי׳ מן הנצעק תנ׳ נמי הכי אחר צועק ואחר הנצעק במשמע דכתי׳ וחרה אפי וגו׳ לא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק כדגרסינן נמי סרק. ואמרינן נמי התם אמר ר׳ אבהו לעולם יהא אדם מן הנרדפי׳ ולא מן הרודפים שאין לך נרדפי׳ בעופות יותר מתורי׳ ובני יונה והכשירן חקבה לגבי מזבח׳ וגרסינן נמי במסכת שבת פרק אמר ר׳ עקיבא דף פ״ח חלמידי חכמים עלובים ואינם עולבים שומעין חרפתם ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, וגדול הוא חועלת מי ששומע בחרפתו ואינו משיב שנ׳ שלא יחרפוהו שניה׳, ועל זה אמר החכם לעולם לא תרפני אדם יותר מפעם אחת כי בפעם הראשונ׳ אסבול חרפותיו כדי שלא יחרפני שנייה׳, וגרסינן במדרש אישׁ רעים להתרועע ל׳ מי שרוצה שיהיו לו רעים יסבול ויעביר על מדותיו ואל יתקוטט עמהם ויקבל אותם תמיד בסבר פני׳ פות ופי׳ להתרועע מגזרת ריע כלומר יעשה עצמו ריע וחבר עם בני אדם והמרו׳ הטובות הללו גורמין שיהיו לו רעים אוהבים יותר מאחים שנ׳ ויש אוהב דבק מאח׳, וכתיב רעך ורע אביך אל תעזוב טוב שכן קרוב מאח רחוק ~~דבית אחיך אל תבוא ונאמ׳ ל׳~~ אם תשמור רעך ורע אביך ולא תעזבנו לא תצטרך לאחיך ביום אידך אלא לחברך שהוא לך יותר אהוב מאח׳ ד״א אישׁ רעים לא יזכה אד׳ ברעים וחברים אלא אם יתרועע ל׳ אם ישבר לפניהם ויסבול משאם ופי׳ להתרועע מגזרת תרועים, וגרסינן בספרי כי יצאו אנשים יחדיו אין שלום יוצא מתוך ניצוח וכן הוא אומר ויהיריב בין

רועי׳ מקנה אברם וגו׳ מי גרם ללוט שפירש מן הצדיק הוי אומר זה המריבה. וכן הוא אומר ועמדו שני האנשים וגו׳ מי גרם לו׳ ללקוחו הוי אומר זו מריבה אין לי׳ לא אנשים שלום אשה עם חברתה אם ונת׳ איש ואשה מניין תלמוד לומר יהדיו מכל מקו׳ על כן צריך אדם למנוע עצמו בכל כחו מן המריבה וכן יהיד׳ תמיד מכונ׳ד עם הבריות שנא׳ כבוד לאיש שבת מריב וגו׳ וכתי׳ יתר מרעהו צדיק ודרך רשעי׳ תתעם. ר׳ל הצדיק סובל חרפות דעתו כדי שלא יבואו לידי קטטה ודרך רשעי׳ תתעם ר׳ל הדרך הרעה של רשעי׳ תתעם שהם חושבי׳ שלא יהו חשובי׳ למאומ׳ אם יסבלו חרפות בני אדם לפי׳ הם תועים בדרכיהם ובאי׳ לידי קטטה ומריב ורציחה, מי האיש החפץ חי׳ של שלום ירחיק עצמו מן הקטטו׳ ויסבול לכל אדם וגו׳ יבא לידי מריבה וסכנה,

הפרק השלישי

אעפ שתחולק עם כל אדם גורם כל הרעו׳ שבעולם. תחולק עם רבו הוא עון פלילי והרגן עולם ונחשב לו כאלו חולק עם השכינה כדגרסינן פרק חלק דף ק׳ אמר רב חסדא כל החולק עם רבו כאלו חולק על השכינה שנא׳ בהצותם על י׳. אר חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה עם השכינה שנא׳ המה מי מריבה וגו׳ אר חמא בר חנינא כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה שנ׳ לא עלינו תלונות׳כם וגו׳ אר אבהו כל המהרהר את רבו כאלו מהרהר את השכינה שנ׳ וידבר העם באלים וגו׳ ולעולם יתירא אד׳ ממה שאירע לקרח ועדתו בחלקם עם משה כדאמרינן התם תנו רבנן עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא דברי׳ ר׳ עקיבא׳ יהודה בן בתירא אומר הרי הם כאברה המתבקשת שנאמ׳ ויאבדו ככתיב תעיתי כשה אובד וגומ׳ וקח ארזל שלקח מקחרע לעצמו. קרח שעשה קרחה בישרא. בן יצהר בן שהרהתיה את כל העולם כצהרי׳. בן קחת בן שהקהה שיני מולידיו. בן לוי בן שנעשה לויה לגיהנם. ולי׳חשוב נמי בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם׳ אר שמואל בר יצחק יעקב בקש על עצמו רחמים שנ׳ בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים ובקהלם אל תחר כבודי אלו עדת קרח דחן שעבר על דת, אבירים שהאבי׳ר לבו מלעשו׳ תשוב׳ און שישב כל ימיו באנינות. בן פלת שנעשו לו נפלאות׳ אל׳ און בן פלת אשתו הצילתו אל מאי נפקא לך מינה אי מר רבה את תלמידא ואי מר רבה את תלמידא אל ומאי אעביד דהוא בעצה ואשתבע׳ בהדי׳הו אמרה ידענא דכולה כנישתא קדישי׳ שנ׳כ׳ כל העדה כלם קדושים וגו׳ אמרה ליה ת׳ב בביתך דאנא מצילנא לך. אשקי׳ה חמרא ואר׳ית׳ה ואגניתי׳ה ואית׳בא על גבא וסתרתא למזי׳ה פי׳ סעדה כל דאת׳ חזי׳ה ואמבב׳ה אדהכי והכי אבלעו להו. איתי׳דקרח אמרה ליה חזי מאי קא עביד לכו איהו הוה ליב׳ה מלכא לאחוה שויה כהנא רבה לבני אחוה שוינהו סגני כהונה׳ אי׳יהו תרומה׳ אמר תהוי לכהן מעשר ראשון נמי דשקליהו אתון אמר לכו הבו חד מן עשר לכהן׳ ועוד גי׳ז לכו למזי׳כו ומטלל לכו בבוזתי׳ אל איהו נמי הכי קא עביד אמר ליה כיון דכולא רבותא דידי׳ה אמר איהו תמות נפשי׳ עם פלשתים. ועוד דקאמ׳לכו עבידו תכלתא קא סליק׳ אדעתך תכלתא חשיב אפיק גילימ׳ דתכלתא וכסינהו לכולא בתי׳ תהי׳נו דכתי׳ הכמות נשים וכו׳ הכמות נשים זה אשתו של אין. ואולת בידיה תהרסנו. זו אשתו של קרח. ואמרינן עלה ויקם משה וילך אל דתן וגו׳ אר׳ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת. אמר רב כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנא׳ ולא יהיה כקרח. רב אמר ראוי להצטרע׳ כתיב הכא כאשר

דבר י"ביד משה וכתיב התם הנא נא ידך בחיקך. ועוד מצינו שבגודל הטאם נדונין בגיהנם לדורי דורו דאמרי' התם ובמסכת בהרא פרק המוכר את הספינה דף ע"ר אמר רבה בר בר חנא זימנא חדא הוה קא אזילנא באורדא אמר לי' ההוא טייעא תא ואחזי לך בלועי דקרח אזלי ואזעי בזעא דהוה קא נפיק קוטר מיניה שקל גבבא דעכר ואמשיה במיא ואותבי' בריש רומחא עיליה ואפקיה ואיחרך. אל אצית מאי שמעת שמעין דהוו קא אמרין משה אמת ותורתו אמת ואנו נדאין, אמר לי' כל תלתין יומין מהפכא להו גיהנם הכא ככשר בתוך קלחת ואמרי הכי משה אמת ותורתו אמת והם נדאין. על כן כל ירא שמים אל יחזיק במחלוקת עם שום אדם וכל שכן עם רבו שאמרו עליו ומורא רבך כמורא שמים,

הכלל שמיני

שלא ימלא שחוק פיו בעולם הזה ויש בו שני חלקים, החלק הא' כובד ראש. החלק הב' על חרבן הבית. החלק הראשון בכובד הראש ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

הרגיל בשחוק הוא מקוצר דעת ומקלו ראש והוא מביא להרגיל ליצנות והרגל עברה כמו ששנינו במסכת אבות פ"ג ר' עקיבה אומר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה וזה אמרו אפי' במקום המוכן לשחוק כמו החופות וימי השמחה כרגרסינן בסס' ברכות אין עומדין דף לא' מר בריה דרבינא עבד ליה הלולא לבריה חויניהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא איתי כסא דמן יקר חוורתא חבר קמייהו ואתעציבו. אל רבנן לרב המגונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר פתחא ואמר ויי לן דמיתינן ויי לן דמיתינן אמרי לי' ואנן מאן נינהו בתרך אל אלא התורה אי מצות דבטלי מינן אי' דאמרי הכי קאמ' להו היי תורה והיי מצות דמגנו עלן, אר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנא' אז ימלא שחוק פינו ואימתי ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה בזמן שיאמרו בגוים שהגדיל ה' לעשות עם אלה, אמרו עליו על רשב"ל שלא מלא שחוק פיו מכי שמעה מפי' יוחנן ואם זה אמרו אפי' במקום חול כ"ש כשהאדם עומד במקום קדוש שיש לו לישב דעתו ואל יקל את ראשו אבל יחשוב שהשכינה היא למעלה ממנו. וגדולה מכלם כשיעמוד להתפלל כמו ששנינו בברכות דף ל' אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש ואמרינן עלה בגמרא מנא הני מילי דאמ' קרא והיא מרת נפש ודילמא שאני חנה דהוה מריר לה לבה טובא אלא אר' יוסי בר חנינא מהכא ואני ברוב חסדך אבא ביתיך וגו' ודילמא סלך שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אר' יבל מהכא השתחוו לי' בהדרת קדש תקרי בהדרת אלא בחרדת קדש, ודילמא לעולם אימא לא הדר ממש כי הא דרב יהודה מצטין נפשיה ומצלי פי' מתקדל אלא אמ' רב נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה אמ' רב אדא בר מתנא אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דרב חזייה דהוה קא בדח טובא אל וגילו ברעדה כתיב אמ' ליה מפילי מנחנא אבי הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא בדח טובא אל ולא סב לה מר בכל עצב יהיה מותר אל תפילי מנחנא וגרס' בסוף סוטה דף מ"ח אמ' רב אודנא דשמעא זמרא תעקר,

פרק שני

יש בני אדם שמתעצבים הרבה ברוע מזגם או בתלאו הזמן או בגודל

בגודל אנחות ומתוך העצבו אינן יכולין לכוין בתפלתן ולהעמיק בדעות הפנמיו כמו שמצינו ביעקב אבינו שלא שרת עליו רוח נבואה כל ימי אבלו וגם הנביאים שהיתה סרה מהם הנבואה בימי עצבם וזא' הסבה גרמה שלאה תרבן הבית ניטלה נבואה מן הראויים לה. על כיוצא בזה אמרו מצוה לשמח את עצמו לשם שמים כמו שעשה חושים שאמר קחו לי מנגן, כדגרסינן בפ' אין עומדין דף לא' תני' אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של תורה ונשמח קחו לי מנגן שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריה בדברי שבח ותנחומי וגרס' נמי בפ' במה מדליק דף לא אמ' רב בקשו חכמי לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה וכו' ואמרי עלה ומאי דבריה שסותרין זה את זה דכתי' טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, כתי' ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זו עושה לא קשיא טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקבה עם הצדיקים בעולם הבא משחוק ששוחק את הרשעים בעולם הזה. ולשחוק אמרתי מהולל שחוק ששוחק הקבה עם הצדיקים בעולם הבא מכל שבח וגדולה שנותן לרשעים בעולם הזה ושבחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה, ולשמחה מה זאת עושה זו שמחה שאינה של מצוה ללמדך שאין השכינ' שורה לא מתוך עצבו' ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דברי שמחה שנאמ' ועתה קחו לי מנגן. אמר רב יהודה אמר רב וכן לדבר הלכה. אמר רבא וכן להלום טוב. אי' והאמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר פי' מכירין עקימ תכונינה שנא' שפתותיו שושנים נוטפות מר עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עוכר אל תקרי שושנים אלא ששונים לא קשיא הא ברבה הא בתלמיד ואי בעית אימא הא והא ברבה ולא קשיא הא מקמי דפתח הא לאחר דפתח. וכי הא דרבא מקמי דפתח להו לרבנן הוה אמר להו מילתא דבדיחותא וקא בדחי רבנן לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא. וגם כן אמרו כי בימי השמחה לשם שמים ולעבודת הבורא מצוה לשמח את עצמו ואת אשתו ואת בני ביתו ובלבד שלא תהא לשכרו ולא למילי כרס אלא לכבד את המועדים. וזה היתה מנהג של חסידים הראשונים ואנשי מעשה במועדי' שהיו מתלקין היום חציו להלמוד תורה וחציו להפליג לשמחה לשם שמים וזה שאמרו חציו לי' וחציו לכם. ועל הכל היתה השמחה ביום שמיני עצרת וביום כפורים שהיו מראין בימים האלו בשמחת לשם שמים. ועם כל זה עתה שבעונותינו חרב מקדשנו וגלת תפארתנו אין לנו להרבות בשמחה יתירה עד אשר יבא מורה צדק שאז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה, הגילה ונשמחה בישועתו.

החלק השני על חרבן הבית ויש בו שני פרקים.

פרק ראשון

כשחרב הבי' ראשון לפי שנתגלה קץ בניינה לא נתאבלו עליה כמו באחרונה שלא נתגלה הקץ ועל כן גזרו להרבות בדברי אבלות ולמעט בדברי השמחה. ובזה יכו לראות בשמחתה. וגרסינן במסכת בהרא פ' חזקת הבתים דף ס' תנו רבנן משחרב בית המקדש באחרונה רבו פרושים בישראל. ופק דנטין דף ז' שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור שרטט וכתב לחו אל תשמח ישראל אל תגיל בעמים ולישלח להו מהכא בשיר

לא ישתו יין. אי מהתם הוה אמינ הני מילי זימרא דמאנא אבל זמרא דפומ שארי קמל. אל רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב וקנה ודימונ וערעד אל מותבתא דארץ ישראל קא חשיב. אל אטו לא ידענא דמותבא דא קא חשיב רב גביהא מארגווא אמר בה טעמא כל שיש בו קנאה פ כעס על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין. אלא מעתה צקלג וסרמנה וסנסנה הכי נמי. אל אי הוה רב גביהה מארגווא הוה אמר בה טעמא. ניתני אנן גבי מעמא בית מעמא כל שיש לו צעקת לגימא על חברו סנוזל ממכו ויולל למיין לסעבי מווכוניו. ודומם שוכן סנה עושה לו דין, אל ריש גלותא לרב הונא כלילא מנא לן דאסיר אמ ליה מדרבנן דתנן בפולמוס של אספסיאנוס קיסר גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס עין כלי ומר אדהכי קם רב הונא לאפוי אל רב חסדא קרא כתיב כה אמ יי הסר המצנפת והרם העטר וכימה עניז מצנפת אצל העטר לום לך בזמן שהמצנפת בראש כהן גדול תהא עטרה בראש כל אדם נסתלקה המצנפת מראש כהן גדול נסתלקה עטרה מראש כל אדם אדהכי אתא רב הונא אשכחינהו דהוו יתבי אל האלדים אסור מדרבנן אלא חסדא שמך וחסידים מילך פ מסמוכין ונפיק לבריך. רבינ אשכחי למר בר רב אשי רקא גריל ליה כלילא לברתי. אל לא סבר לה מר הסר המצנפ וגו אל רומיא דכהן גדול בגבר, מאי זאת לא זאת. דרש רב עוירא זימנין אל משמיה דרב, אמי וזימנין אל משמיה דרב, אסי בשעה שאמר להם חקכה לישראל הסירו המצנפת אמרו מלאכי השרת לפני הקבה זאת להם לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע אמר להם לא זאת להם לישראל שהשפי את הגבוה והגביקאת השפל והעמידו צלם בהיכל, וכשם שאמרו דבור של שמחה יתירה כך אסרו כל דבר המגרל לאר שמחה יתירה בכל זמן הגלות כמו שאכתוב בסוף הנר החמישי עד שיגיע קץ גאולתינו במהרה בימינו.

פרק שני

אע"פ שאמרו זל שארם מוזהר שלא ימלא שחוק פיו למען אבלות חרבן בית המקדש מצינו שחכמים הראשונים כשהיו מסתכלים בבירור נחמת ירושלם היו שמחי ושוחקים כדגרסינן בסוף מסכת מכות דף פד וכבר היו רג ור אלעזר בן עזריה ור יהושע ור עקיבא מהלכים בדרך ושמעו קול חמולה מאטיפס מאה מיל ההחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו גוים שמשתחוים לעצבים ומקטרי לעז יושבין בטח ושלוה והשקט ואנו בית חדום רגלי אלרינו נשרף באש ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו. שוב פעם אחרת היו עולים לירושלם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ומפני מה אתם בוכי אמרו לו מקום שכתו וזר הקרב יומת עכשיו נתקיים בו על הר ציון ששמם ושו ולא נבכה אמר להם ולכך אני משחק דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו, וכי מה ענין אוריהו אצל זכריהו והלא אוריהו במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באומ כתי לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו וכתיב כה אמר יי ושבתי את שבות ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראת ירושלם עיר האמת והר הקדש עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שמא לא תקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימ נבואת

אורי שמח אני שבידוע שנבואתו של זכריה מתקיימ ובלשון הזה השיבו לו ואמרו לו עקיבא נחמתנו. וגם מצאנו נחמות רבות העתידות לבא בעזרת האל הכתובות בסוף הנר החמשי כן יהי רצון מפי מנחם ציון ובונה ירושלם אמן.

הכלל התשיעי

שלא יזכיר שם שמים לבטלה ויש בו שני חלקים.
החלק הראשון בדברי הבאי. החלק השני ברכה לבטלה.
החלק הראשון בדברי הבאי ויש בו פרק אחד.

הפרק

כבר כתוב למעלה חומרת נשבע לשקר או לשוא ולאו דוקא נשבע אלא אפי אפוקי שם שמים לבטלה בלי שבועה אכרה תורה מראפקי קרא בלשון לא תשא ולא כתיב לא תשבע למדנו שאפילו אדכורי שם שמים לבטלה אסור ולא מבעיא מוציאו לבטלה דעביד איסור אלא אפי השומעו מפי חברו אם לא נדחו נעשין כאילו עוברין שלא יהרגו שוב בכך היה החקירה כל השומע אוכרת השם מפי חברו צריך לנדותו ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי שכל מקום שאזכרת השם מצוי שם עניי מצויה, ועניי כמיתה שנא כי מתו כל האנשים וגו, ותני רשב אומר כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עניי, אר אבא הוה קאמנא קמיה דרב הונא שמעה להה איתה דאפקא אזכרת השם מפומה לבטלה שמתה ושריה לאלתר באנפה. שמע מינה חלת שם השומע הזכרת השם מפי חברו צריך לנדותו. ושם נידותו בפניו אין מהירין לו אלא בפניו. ושם אין בין נדוי להפרה ולא כלום, ואמרינן עלה אר שמעון בר זביד אר טבלא אר אחא אריכא משום ר אחא דתני ר חייא אר זירא אמ רב אר אושעיא אר חנינא ומטו בה משמי דר יהודה ב אלעא מ ור וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק. וזרחה לכם יראי שמי אלו בני אדם שמתיראין להזכי שם שמי לבטלה. שמש צדקה ומרפא בכנפיה אמר אביי שמע מינה האי חירגא פ מלבוש הכנפים הכנפת לרך מלון דיומא מסי, ופליגא דרשבל דאמר רשבל אין גידהגם לעתיד לבא אלא הקכה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מחרפאין בה ורשעים נדונים בה דכתיב וזרחה לכם יראי שמי וגו, ולא עוד אלא שמתעדנין בה שנא ופשתם כעגלי מרבק. רשעים נידונים בה שנא כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום חבא אמ יי צבאות אשר לא יעזוב להם שורש וענף. למדנו עונש המוציא שם שמים לבטלה בעולם הזה ומוסף על זה עונשו בעולם הבא והטעם לפי שהשם הגדול והקדוש שהוא קיום כל הנמציאות כשיזכרנו אדם אפי בתפלתו או בקריאת התורה יש לו ליזכר בא אימא וירא ורתת וזיע ובקדושה ובטהרה. כל שכן שיש לו לירא מלהוציאו בפיו לבטלה.

החלק השני בברכה לבטלה ויש בו פרק אחד.

הפרק

ראה כמה הוא חמור מזכיר שם שמים לבטלה שאפי בתפלות ובברכו המחוייב כל אדם להלל את השם ולברכו בכל המטבע שתקנו רבותינו בין כשעוש מצוה בין כשיש לו לשבחו ולהודו על הטובו שעשה עמו או כשרואה מקום שנעש בו נס לישרא

או לאבותיו או לעצמו או כשיראה אותות המצ׳אות או ראה
או שמע דברים חדשים וגם בכל הנאותיו אעפ׳כ הזהירו שימנע
עצמו מלברך ברכה שאינה צריכה. כיגרסינן בברכות פ׳ אין
עומדים דף לג׳ רב ושמואל דאמרי תרויהו כל המברך ברכה
שאינה צריכה עובר על לא תשא את שם י׳׳ אלדיך לשוא,
ואי מספק ליה אי טעין ברכ׳או לא גם אי בריך אי לא בריך לא
יברך וכן כתב הרמ׳׳ם בסוף הלכות ברכות וכן כל דבר שיסתפק
לך אי טעין אם לאו עושין בלא ברכה, ולעולם יהר אדם
בברכה שאינה צריכה וירבה בברכות הצריכות וכן אמר דוד
בכל יום אברכך וגו׳. ולא עוד אלא שאסור להוסיף בתפלתו
אפי׳ בשבחות הש׳׳ת יותר ממה שתקנו רבותי דגרסינן התם
דף לג׳ ובמסכת מגילה פ׳ הקורא כתרא דף כה ההוא דנחית
קמיה דר׳ חנינא ואמר האל הגדול הגבור והנורא החזק העוז
והאמיץ אם ליה סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך אנן הני הלת
דאמרינן אי לאו דמשה כתבינהו באורית׳ ואנשי כנס הגדולה
תקנינהו לא הוינן אמרי להו ואת אמרת ואילת משל למלך
בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו
בשל כסף והלא גנאי הוא לו. וגרסינן נמי במסכת מגילה פר׳
הקורא קמא דף יח׳ אמר רבה בר בר חנא א׳׳ר יוחנן ואמרי לה
א׳׳ר אבהו אמר רבי לעזר כל הספר בשבחו של הקבה יותר
מראי נעקר מן העולם שנ׳ הסופר לו׳ כי ארבר אם אמ׳ איש כי
יבולע, דרש׳ יהודה איש כפר גבוריא ואמרי לה איש כפר
גבור חיל מאי דכתיב לך דומיה תהלה אלרים בציון וגומ׳ סמא
דכלה משתוקא. כי אתא רב דימי אמר אמרי כמערבא מילא
בסלע ומשתוקא בשתים. באו להראותנו כי מאחר שאין אד׳
יכול להשיג שום דבר ממדותיו של הקבה על בוריו ואינו
יודע לשבחו בשום מדה זולתי כשיאמר אותה על דרך שלילת
מדות כל הנבראים כי כלם נמצאים מאתו והוא לבדו מצוי בה
שאינו צריך למצוי אחר לפ׳ כל המשבחו בשו׳ דבר יותר ממה
שתקנו לנו רבותינו אין בו שבח לפי שאין בו מגיע לשום צד
מגדולת ערכו על כן המשיל הדבר לכסף בערך אל הזהב,
שהמלך אשר יש לו הרבה זהב ובמקום זהב מקלסין אותו
בכסף שהוא פחות ממנו גנאי הוא לו נמצא שאין אנו רשאים
לשבחו אלא במטבע שתקנו לנו ודי לנו אם נוכל לכוין בו ולא
יאמר עלינו קרוב אתה בפיהם וגו׳. וכ׳׳ש להוסיף בקשו׳ בשמו׳
שאין אנו משיגין שהוא יותר טוב להניחם. טוב אשר תאחז
בסדר התפלות והברכות ולא תוציא מפיך ברכה שאינה צריכה
ואל תכנים עצמך בסכנה ולואי שתכוין בברכה הצריכה ותכין
למי אתה מברך וגם כשלא תוצ׳ הברכה בפיך תשי׳ לבך תמיד
שהכל מאתו וכל תריצות האדם הוא הבל ועמל בלי תועלת
ובזה תברכהו תמיד בלבך והוא יברכך אמן׳

הכלל העשירי

שלא ידבר בדברי הלול השם ויש בו שני חלקים,
החלק הראשון בדברי גדוף. החלק השני בדברי כשוף,

החלק הראשון בדברי גדוף ויש בו שלשה פרקים,

הפרק הראשון

הסדוק כופר באמונה ובתור׳ כולה וגדולה היא עברה זו שאעפ
שאין בה מעשה אלא בדבור נהרג עליה כמו מודה בעו׳ ומקבלה
עליו לאלוה ויותר מזה שהשומע מפיו חייב לקרוע את בגדיו
ואי׳ה שומע מפי העדים המעידים עליו כמו ששנינו במסכת
סנהדרין פרק ד׳ מיתות בד׳ דף נו׳ והדיינים עומדים על רגליהם
וקורעין

וקורעין ולא מאחין. ואמרינן עלה בגמ׳ דף׳ קורעים מגלן
דכתיב ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר
ויואח בן אסף המזכיר ויחזקיהו קרוע בגדים ויגידו לו את דברי
רב שקה. ולא מאחין מגלן אר׳ אבהו אתיא קריעה קריעה
כתיב הכא קרוע בגדי׳ וכתיב התם ואלישע רואהו והוא מצעק
אבי אבי רכב ישר׳ ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם
לשנים קרעים ממשמע שנ׳ ויקרעם אינו יודע שהם שני׳ קרעי׳
מה תלמוד לומר קרעים מלמד שהם קרועים והולכי לעולם.
תר׳ אחר השומע ואחר השומע מפי שומע חייב לקרוע והעדי׳
אינם חייבים שכבר קרעו בשעה ששמעו. וכי קרעו בשעה
ששמעו מאי הוי הא קא שמע השתא, לא סלקא דעתך דכתי׳
ויהי כשמוע המלך חזקיהו את דברי הספר ויקרע את בגדיו המלך
קרע והם לא קרעו, וגם כי שניהם מברך את השם ומודה בעו׳
בגודל חומרתה נרונים במיתה החמור שהיא סקילה ונוקב הש׳
היה הנדון הראשון שכתוב בתורה ולפי שלא היה עדין מפורש
בתורה מיתתו כמה. ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פיו׳.
וגם כן למקושש עצים ביום השבת שהוא גם כן כופר בחדוש
העולם אשר הוא יסור התאמונה ואינן נתלין אלא מגדף ועו׳
ועקר התלי׳׳ נכתבה על המברך את הש׳ועל זה נאמ׳ כי קללת
אלרים תלוי׳ רל׳ל פי׳ זאת הכונה על שברך את השם הוא תלוי
ונמצא שם שמים מתחלל אבל המודה ומברך אותו תמיד בפי׳
ובלבו יברכהו האל מן השמים.

הפרק השני

המודה בעו׳ כאלו כופר בכל התורה כלה ועל כן שבר משה
רבי׳ הלוחות מדעתו כששמע מעשה העגל כי מאחר שהיו מודי׳
בעו׳ אין להם חלק בתורה ולפי הקבה הסכים ברבר כדגרסינן
במסכת שבת פ׳ אר עקיבא דף פז׳ תניא שלשה דברים עשה
משה מדעתו והסכים הבה בידו חוסיף יום אחר מדעתו ופירש
מן האשה ושבר את הלוחות, הוסיף יום אחד מדעתו מאי
דרוש וקדשתם היום ומחר מה מחר לילו עמו אף היום לילו
עמו ולילה דהאידנא הא נפק להשמע מינה תרי יומי לבר
מהאידנא. ומנלן דהסכים הקבה על ידו דלא שריא שכינ׳ עלר
צפרא בשבתא, פירש מן האשה מאי דרוש מה ישראל שלא
דברה השכינה עמהם אלא לפי שעה וקבע להם זמן אמרה תור׳
אל תגשו אל אשה אני שהשכינה מדברת עמי בכל שעה על
אחת כמה וכמה. ומנלן דהסכים הקבה על ידו שנא׳ לך אמור
להם שובו לכם וגו׳ וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי. שבר
את הלוחות מאי דרוש ומה פסח שהוא אסתרינ מצות אמרה
תורה כל בן נכר לא יאכל בו התור׳ כולה כאן וישראל משומדים
על אחת כמה וכמה, ומנלן שהסכים הקבה על ידו שנא׳ אשר
שברת ואריבל ישר כחך ששברת. וגרסינן במסכת סנהדרין
פרק ד׳ מיתות דף סג׳ וישתחוו לו ויזבחו לו א׳׳ר יוחנן אלמלא
ואו שבהעלוך נתחייבו שונאותן של ישראל כלייה אל רשבי׳
והלא כל המשתף שם שמים והבר אחר בעקר מן העולם שנא׳
בלתי לי׳׳ לבדו אלא מה תלמוד לומר מלמד שאו לאלוהות
הרבה, והסמית לאחרים לעו׳ גדול מכלם שאין מלמרין עליו
זכות. ועוד אמרו על הסמית שאין דינו כשאר דיני נפשות
מבמנין לו את העדים ואין צריך התראה ואם יצא מבי׳ דין זכאי
אמר אחר יש לי ללמד עליו חובה מחזירין אותו ואין
חייב ואמר אחר יש לי ללמד עליו זכות אין מחזירין אותו ואין
טוענין למסית ומושיבין בדינו סרים וזקן ומי שאין לו בנים כדי
שלא ירחמו עליו שהאכזריות על אלו שמטעין את העם אחרי

ההבל רחמים הם בעולם שנאמר למען ישוב ״ מחרון אפו ׳

פרק שלישי

הנודר או המקיים בשם עו״פ שאינו מאמין בה עובר בלאו
ואין עור אלא שאסור לו לאדם לכסבב ולהטיל שבועה לגוי׳
כדגרסינן התם פ״ר מיתות דף סג׳ הנודר בשמו והמקיים בשמו
מנא לן דתניא ושם אדרים אחרים לא תזכירו מכאן שלא יאמר
אדם לחברו שמור לי בצד ע״ז פלוני ואני אשמור לך בצד ע״ז
פלוני׳ לא ישמע על פיך שלא ידור בשמו ולא יקיים בשמו ולא
יגרום לאחרים שידרו בשמו וש׳קיימו בשמו׳ דא״ל לא ישמע
על פיך אזהרה למסית ולמדיח מסית בהדיא כתיב וכל ישראל
ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות אלא אזהרה למדיח ושלא
יגרום לאחרים שידרו בשמו ויקיימו בשמו׳ מסייע ליה לאבוה
דשמואל דאמר אבוה דשמואל אסור לאדם שיעשה שותפות
עם גוי שמא יתחייב לו שבועה וישבע בע״ז שלו והתורה אמר׳
לא ישמע על פיך׳ כי אתא עולא בת פ״ק בקל נבו׳ אל רב
נחמן הי׳כא בת מר׳ אל בקל נבו׳ אל והא כתיב ושם אלהים
אחרים לא תזכירו אמר ליה הכי א״ר יוחנן כל ע״ז שכתוב בתור׳
בותר להזכיר שמה׳ והא הכא כתיב כרע בל קודס
נבו׳ ולהרחיק מישראל כל ענף וכל שמץ משום דבר של ע״ז
גזרו בה הרחקה׳ תורת׳ כדאמרינן בפ״ק דע״ז דף יב׳ שב לו קוץ
ברגלו ברשות הרבים בפני ע״ז לא ישוח ויטלנו מפני שנראה
כמשתחוה לע״ז ואם אינו נראה מותר׳ נתפזרו לו מעות בפני
ע״ז לא ישוח ויטלם מפני שנרא׳ כמשתחוה לע״ז ואם אינו נראה
מותר׳ כעין המושך לפני ע״ז לא ישוח וישתחה מפני שנראה
כמשתחוה לע״ז ואם אינו נראה מותר׳ פרצופות המקלחורי
מים בכרכים לא ישים פיו עליהן וישתה מפני שנראה כמנשק
לע״ז׳ כיוצא בו לא יניח פיו על גבי הסלון וישתה מפני הסכנה
פ׳ סלסלה ינענע עלקס וגדולה דבר המינות שאדם צריך לדחקה
מלבו שלא יכנס כלל אפילו במחשבתו והזהירה בו תורה יותר
מכל העברות שנ׳ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם׳ ודרשו
רבותינו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות׳ כי כל
מחשבה רעה שבעולם או כפירה נכללת באפיקורו׳ וכל שאר
העברו׳ הבאות מהאוות נכללות בזנות נמצא כי כל האזהרות
נכללות באפיקו׳ וזנו׳ ובמוסרת האפיקו׳ הקרימה לזנות וגם כן
כתיב הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה׳ ודרשו
בו בפ״ק דע״ז הרחק מעליה דרכך זו אפיקו׳ והרשות׳ ואל תקרב
אל פתח ביתה זו זנות׳ ולא עוד אלא אפי׳ השומע דבר אפיקורו׳
ונהנה בדבר אע״פ שלא נכנסה בלבו נענש׳ כדגרס׳ בפ״ק דע״ז
דף יו הר כשנתפסר אליעזר לאפיקו׳ העלוהו לגרדום לידון׳
אמר ליה אותו הגמון זקן כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו
אל נאמן עלי דיין׳ כסבור אותו הגמון עליו הוא אומר והוא
לא אמר אלא כנגד אביו שבשמים אל האמנתני עליך דימוס פי׳
סם עו׳ סלסס ונסנע נס׳ פטור את׳ ובשבא לביתו נכנסו תלמידיו
לנחמו ולא קבל מהם תנחומין׳ אלר׳ עקיבא ר׳ הרשני ואומר
לפניך דבר א׳ ממה שלמדתני אל אמור אל שמא דבר אפיקו׳
בא לידך והנאך ועליו נתפשת׳ אל עקיבא הזכרתני׳ פעם
אחד הייתי מהלך בשוק העליון של צפורי ומצאני אדם אחד
אמר לי כתוב בתורתכם לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו׳ מהו
לעשות ממנו בית הכסא לכ״ג ולא אמרתי לו כלום אמר לי כך
למדנו כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו׳ ממקום
הטינופת באו למקום הטינופת ישובו׳ והנאני הדבר ועל דבר
זה נתפשתי לאפיקו׳ ועברתי על מה שכתוב בתור׳ הרחק מעליו

פרק ראשון

דברי הכשופין מסבבין לאדם להסיר בטחונו מהש״ית אשר הוא
גזר ומקיים ומה׳עסקים בהבלי השוא מהם בדברי שדים ורוח
טומאה ומהם בחבורי חיות ומהם בעצמות של מתים ושל חיה
או אשר שמה ירוע ומהם אוחזין העינים ומראין לאדם הדברים
שאינן כן ועל כל אלו הזהירה תורתינו הקדוש לפי שכל אלו הדברי
הם הבלי ורוהו ודברי פתויי הנעשי׳ לרקים ובאמת אינן מעל
ולא מורידין׳ אבל יכולו להזיק לאיש הנטבע בהם בכח דמיונו
שמדמה בהם ופועל בו׳ ועל אם דקפיד קפדי׳ ליה דלא קפיד
לא קפדי ליה כי מאחר שהצדיק שם כל חשקו וכונתו ובטחונו
בש״ית לא יוכל להזיקו כדגרסינן בפ״ר מיתות אין עוד מלבדו כתיב
כדאית׳ למעלה בחתי׳ הנר ראשון ועל כן צוותה תורה לעקור
האמונה הזאת מן העולם וכל הנמשכין אחריה ושינה במיתת
המכשפה מכל מיתו׳ שבתורה שבכלן אמרה המיתתו במצות
עשה׳ אבל כאן צוותה שלא יניחנו לחיות באחרת לא תעשה
כמו שצוותה בו׳ עממין כדי שלא ישעו לישרא׳ ודבר במכשפה
יותר מבאיש לפי שהנשים דעתן קלה ומוטבעות בזה יותר מן
האנש׳ כמו שמצינו במעשה דשמעון בן שטח שתלה שמונים
נשים כשפניו׳ באשקלון כדאית׳ בסנהדרין פ׳ נגמר הדין דף מה׳
ולו הדברים נחלקים לכמה פנים יש מהם ברוח טומאה כדגרס׳
בפ״ר מיתו׳ דף סה׳ תניא דורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן
בבית הקברו׳ כדי שתשרה עליו רוח טומאה׳ וכשהיה רע מגיע
למקרא זה בכה אמ׳ ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח
טומאה שורה עליו רוח טומאה המרעיב עצמו כדי שתשרה
עליו רוח טהרה עאכו אכל מה אעש׳ שעונותינו גרמו לנו שנ׳
כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וגו׳ ויש מהם
מעוננים אחרים כראמרינן נמי התם דף סה׳ אר׳ איבו בר נגרי אר׳
חייא בר אבא בלטיהם או מעשה כשפים בלחטיהם או מעשה
שדים וכהא ואת להט החרב המתהפל׳ אמר אביי דקפיד אמנא
שד דלא קפיד אמנא כשפי׳ אמ׳ אביי הלכות כשפים כהלכות
שבת יש מהם בסקילה ויש מהם פטור אבל אסור ויש מהם
מותר לכתחלה׳ העושה מעשה בסקילה האוחז את העינים
פטור אבל אסור מותר לכתחלה כדרב הונא ור׳ אושעיה דכל
מעלי שבתא עסקי בהלכו יצירה וברו להו עגלא תלתא ואכלי
ליה׳ ואמרינן שם עלה ויאמרו החרטומי׳ זו פרעה אצבע אלהי׳
היא אר׳ עזר מכאן שאין השר יכול לברא׳ ברייה פחותה
מכשעורה׳ רב פפא אמר השהים אפי׳ כמלא נמי לא ברו׳ אלא
האי מכניף ליה והאי לא מכניף ליה׳ אל רב לר חייא לדידי חזי
לי ההוא טייעא דשקלי׳ לספסרא וגייריה לגמל וטרף ליה בטבלא
קם אל לבתר הכי דמא ופרחא מי הואי׳ ההיא אחיות עיני הוו

ולפי שכל זה הכל ורעו רוח והרגל בזה אינו אבדון עול עכ"
תורתינו התמים הוהירה על זה ואמ' תמים תהיה עם י"י אלהיך:

פרק שני

החושבים בעונות ומסתכלים בהם ואומרי עונה זו טובה לעשות
כו כל דבר ועונה זו בהפ זה אולי שתפעול ג"כ בכל אדם הבוטח
ברבר אבל הבוטח באר הכל הוא יה"ה לו למגן כדכתי והבוטח
בי"י חסר יסובבנו רל חסר חש יגינהו מן המקרים וכן אמר דוד
עה בירך עתותי רל רבונו של עו"ל יכלתך היא בכל ואת יצרתו ובידך
לשנות פעולת ברצונך והחסידי ואנשי מעשה שאינן מקפידין
בזה וכ"ש החכמים המשיגים למעלה מזה מניחים כל בטחונם
ושם ירתן נשומר הכל שהוא אדון על הכל והוא ישמור להם
ולכל הבוטחים בו אעפ שיהיו פתאים כדכתיב שומר פתאים י"י
וכתי אם י"י לא ישמור עיר שוא שקד שומר אבל אותו שפירש
דעתו מלהשיג דברי התורה והוצ"א כל ימיו להשיג הנעלם ממנו
וחושב שהוא מהוברי שמים ושהוא יודע לכוין העתי ולשפוט
הזמנים ולראות העתידו נקרא מעונן כפי דעת האמתי של ר"ע
ועל כיוצ"ב הזהירה תור ואמר לא ימצא בך מעביר בנו מעונן
ומנחש ומכשף ועל דא גרסי פ' מיתו תנו רבנן מעונן ר' ישמעא
אומר זה המעביר שבעה מיני זמור על העין וחכמים אומרים זה
האוחז העינים ר' עקיבא אומ' זה המחשב עתים ושעו ואומ' היום
יפה לצאת למחר יפה ליקח למודי ערבי שבעיות להיו חטים
יפות עקורי קטניות מהיו רעו וגרסינן נמי בערבי פסחי דף ק"
אמר רבה בר בר חנה אר יוחנן משמיה דרב מנין שאין שואלין
בכל בנשק חסים תהיה וגו וגם כן מנחש נקרא המביט בנחש
אעפ שכתו כי לא נחש ביעקב וגו כדגרסי התם פ' מיתו דף ס"ה
תנו רבנן מנחש זה האומ פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו נבו
קורא לו מאחריו עורב קרא לו צבי הפסיקו ברך נחש מימינו
ושועל משמאלו תתחיל בי שחרית הוא ר"ת הוא מוצאי שבת
הוא תנו רבנן לא הנחשו כגון זו המנחשין בחולדה ובעופות
ובכוכבי ובשרשי עושי רצונו של מקום ושמים בטחונם בש"
אינם נותנים ביד מזל וגם אין ניחוש מזיקתן כדגרסינן בסוף פ'
גדרים דף לב אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר לו הקבה
לאברהם התהלך לפני והיה תמים אחזה רעדה בעצמותיו אמר
שמא דבר מגונה יש בי כיון שאמר ואתנה בריתי מיד נתקררה
דעתו וי"צא אותו החוצה אמ' לפניו רבונו ש"ע הסתכלתי במזל
שלי ואין לי בן אחר אל הקבה אברהם צא מאצטגנינות שלך
שאין מזל בישר' אר' בל כל המתמים את עצמו הקבה מתמ'
עמו שנא עם חסיד תתחסר וגו' ר' אושעי' אומר כל המתמם
את עצמו שעה עומדת לו שנא התהלך לפני והיה תמים וכתי
והיית לאב המון גוי אר לוי כל המנחש לו נחש שנ' לא נחש
ביעקב והא כתי למר כתי אמרה כנגד מדה תאני אחבה
ברי' ר' זירא כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו למחיצ שאפ'
מלאכי השרת אינן יכולין ליכנס בה שנאמר כעת יאמר ליעקב
ולישראל מה פעל ל' למרנו שהמביט בזדה אין בו תועלת
לא הפסד ועברה ואשרי אדם בוטח בך:

חתימה

דבר ברור וידוע הוא שהלשו נברא לדברי שהם קיו והעמדה
לגוף ולנפש ואעפ שהתחלתו בדברי שהם תועלת הגוף מ"מ
הם טפלה כנגד הדברים שצריכין לנפש הקיים עדי עד ולנצח
נצחים ולפי שבני אדם מלוכלכין בחבלי העולם ולא די להם
לעשות הם האמ דברי הגו עקר ודברי הנפש טפל לא שמוצ אין
מפיהם דברים לכלות הגוף ולאבד הנפש בהות היכולת בידם
לקחת דרך עץ החיים עוזבין אותו ואוחזו דרך המות בחת להם
בוראם הבחירה בידם כמו שנ ראה נתתי לפניך היום את החיים
ואת הטוב וגו' כי כמו שיש בדרכי המעשים מות וחיים ג"כ יש
בלשון האדם כדכתי מות וחיים ביד לשון רל בהוצ"א האדם
בלשונו דברים המוזהרי והנמאסי והמזיק"ן מתחיב גיפו ונפשו
למות ואם עוסק אדם בדברי המצוין והעולים למעלה ומוצ"א
המעוט בדברים המותרי לקיום הגוף היא נקרא לו עץ חיים שנ'
מרפא לשו עץ חיים וג"כ בלשונו של אדם הוא אהוב או שנוי
לבני אדם ואף עם בוראו כמו שמצי בספרי כנסת ישר בקולה
אהובה ובקולה שנואה בקולה אהובה שנ השמיעיני את קולך
כי קולך ערב במה קולם של ישר ערב הוי אומ בדברי תורה
ובקולה שנואה שנ נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה מאי נתנה
עלי בקולה הוי אומ בלשון הרע ההד מות וחיים ביד לשון
ואוהביה יאכל פריה מאי יאכל פריה אוהב הלשון לדבר בה
בדברי תור ובעצה הנכונה ולא ידבר בדברי בטלים וא בדברי
תורה בחכמה ובמוסר והבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש
לאשתו וצריך את הצדיק וישבח את הטוב ויגדה את הרע
וירדוף אחר האמת ועוסק בדברים אלו יש לו זכיות הרבה
שאין להם קץ ותכלית יוכל לקנות נפשו בלשונו ואם אוהב
הלשון לדבר בו הפך מזה יוכל לקנו לעצמו עונות רבות שאין
להם קץ ותכלה והד מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה
וגם מצינו בויקרא רבה פרשת זאת תהיה מעשה ברוכל אחד
שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים
שמעה בתו של ר' נאי נכנסה לאביה והגידה לו אמר לה לכי
קראי לו כיון שבא אל אי זה כוס של סם החיים שאתה מוכר
אל כוס שאני מוכר אתך מוכרו אל אעפ הודיעני אל והלא
כתיב מי האיש החפץ חיים אוהב ימים וגו נצור לשונך וגו הנה
שכוס החיים בפיו של אדם גם כתוב בואלה שמות רבה אר
יצחק אבא כל מי שאומר לשון הרע מסלק את השכינה מלמטה
למעלה תדע לך מה דוד אומר נפשי בתוך לבאים אשכבה
להוטים וגו נפשי בתוך לבאים אלו אבנר ועמשא שהיו לבאים
בתורה אשכבה להוטים אלו דואג ואחיתופל שהיו להוטים
אחר לשון הרע בני אדם שיניהם וגו אלו אנשי קעילה שנא
היסגירוני בעלי קעילה ולשונם חרב חדה אלו הזיפי שנאמ
ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו מה כתיב בתריה רומה
על שמים אלהים אל דוד רבונו של עולם מה שכינה עושה
למטה סלק את השכינה לרקיע גם מצינו באלה הדברי רבה
אמר הקבה על ידי שהיה ביניהם לשון הרע סלקתי שכינתי
מביניכם שנא אשר אמרו ללשונם נגביר וגו מה כתיב בתריה
משוד עניים ונאנקת אקום וגו אבל לעתיד לבא שאני עוקר
יצר הרע מביניכם שנאמ והסירותי את לב האבן מבשרכם אני
מחזיר שכינתי ביניכם שנא והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל
בשר ומתוך שאני משרה רוח הקדש עליכם תהיו כלכם זוכים
לתורה וישובים בשלום בעולם שנאמר וכל בניך למוד י"י וגו'

הנר השלישי לקיים המצות ונחלק לעשרה כללי'

כלל א' למול הזכרים — כלל ב' לגדל את הבן
כלל ג' להתפלל — כלל ד' לכבד שבתות ומועדים
כלל ה' בכבוד אב ואם — כלל ו' לישא אשה
כלל ז' לעשות צדקה — כלל ח' לגמול חסד
כלל ט' לדון דין אמת — כלל י' לרדוף אחר המצות

נר שלישי

באהבת השם יתברך לישראל הרבה להם התורה ומצות לזכותם לשני עולמות ולנקותם מזוהמת התאוות הגופניות ולהגינם מקורי הזמן אשר רשתם פרושה על כל חי על כן נתן להם חקים ומשפטים צדיקים אשר עשה אותם האדם וחי בהם וגרסינן במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין דף כ"ג ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר יי' חפץ למען צדקו וגו' ומצו'עשה ולא תעש'עולות למנין תרי"ג כדגרסי' במסכת מכות דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני שס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה ורמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם. אמר רב המנונה מאי קראה תורה צוה לנו משה תורה בגימטריא הכי הוי תורה ש"ת מאה וחד סר הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור שמענום. בא דוד והעמידן על י"א שנא' מי יגור באהלך וגו' עד סוף המזמור, הולך תמים זה אברה'אבינו דכתי'ביה התהלך לפני והיה תמים. ופעל צדק זה אבא חלקיה ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו זה יעקב דכתיב ביד' אולי ימושני אבי. לא עשה לרעהו רעה זה שלא ירד לאומנו' חבירו וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את קרוביו, נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה מלך יהודה שגרר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי יי' יכבד זה יהושפט מלך יהוד'כשהיה רואה הלמ"ד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי ומרי. נשבע להרע ולא ימיר כדר' יוחנן דאמר רבי יוחנן אהא בתענית עד שאבא לביתי. כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דגוי. ושוחד על נקי לא לקח כגון ר' שמעאל בר' יוסי. וכתיב עושה אלה לא ימוט כשה"ה רגמ"ע למקרא זה היה בוכה אמר מאן דעביד לכולהו לא ימוט בחר מנייהו ימוט אמר לו ר' עקיבא אעפ"ה אל תטמאו בכל אלה בכל אלה אין אחד מניהו לא אלא באחד מכל אלה. בא ישעיה והעמידן על שש דכתיב הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מחמוך בשחד אוזנו משמוע דמים. ועוצם עיניו מראות ברע וגו'. הולך צדקות זה אברהם אבינו דכתיב למען אשר יצוה וגומ'. ודובר מישרים זה שאין מקניט פני חברו ברבים. מואס בבצע מעשקות כגון ר' שמעאל בן אלישע. נוער כפיו מתמוך בשוחד כגון ר' שמעאל בר' יוסי אוזם משמוע דמים כדר' אלעזר ברבי שמעון דלא שמע בגילותא דצורבא מרבנן ושתיק, ועוצם עיניו מראות ברע כדר' חייא בר אבא דאמ'ר' חייא בר אבא זה המעלים עיניו מן הנשי בשעה שעומדות על הכביסה. וכתיב הוא מרומים ישכון וגו'. בא מיכה המורשתי והעמידן על שלש דכתיב ומה יי' דורש ממך כי אם עשות משפט וגו'. עשות משפט זה הדין ואהבת חסד זו גמילות חסדים. והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת הכלה. והלא דברים קל וחומר ומה דברי שאין דרכן לעשות בצינעא אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשו'בצינעא עאכו'. בא ישעיה והעמידן על שתים שנ' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. בא עמוס והעמידן

והעמידן על אחת שנ' כה אמר יי' לבית ישראל דרשוני וחיו. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא דרשוני בכל התורה כולה אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנ' וצדיק באמונתו יחיה. וכל מצו'היא להאיר לעוש'בעולם הזה ובעולם הבא. כדגרס' במסכת סוטה פרק היה נוטל דף כ"א דרש ר' מנחם בר יוסי מאי דכתי'כי נר מצוה ותורה אור וגו'תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור, את המצוה בנר לומר לך מה הנר אינה מאירה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ואת התורה באור לומר לך מה האור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם, ואומר בהתהלכך תנחה אותך וגו'בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך תשמור עליך זה יום המית. והקיצות היא תשיחך לעתיד לבוא. משל לאדם אחד שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקונים ומן הפחתים ומהיה רעה ומלסטי'ואינו יודע איזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הברקונים ומן הפחתים ועדין מתירא מהיה רעה ומלסטים כיון שעלה עמוד השחר ניצול מהיה רעה ומן הלסטים ועדין מתירא שאינו יודע באי זו דרך ילך הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם. דא עברה מכבה מצוה ואין עברה מכבה תורה שנאמ'מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו'. אמר רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגינה ומצילה בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגינה אצולי לא מצלא תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא. מתקיף לה רבא אלא מעתה דואג ואחיתופל דחטו מי לא עסקי בתורה אמאי לא אגין עלייהו מ"ט קיבץ לסכיך הזיקין סמכי. ומנוח מנוך לא מנלע. אלא אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, ואעפ"י שגדולה שכר המצוה לא נכתבה טעמה ושכרה בפירוש בכדי שלא יתרשלו בה. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק כהן גדול דף ט"ו ואמר רבי יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם, כתיב לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, וכתיב לא ירבה לו סוסים ולא ישיב וגו'אמ'אני ארבה ולא אשיב וכתיב ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף. ואף על פי שלא נתגלה טעמה ולא שכרה לכל מצוה ומצוה יש סגולה מיוחדת מתועלת גדולה להגין לעושה בעולם הזה ולזכותו לעולם הבא. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק החכלת דף מ"ה תנ"א אמר רבי נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעולם הזה ולעולם הבא אבל איני יודע כמה צא ולמד ממצות ציצית מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית כדאיתא בפ"ק ציצית בנר זה. והנן נמי בראש מסכת פאה דף ז' אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, כבוד אב ואם. וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו. ותלמוד תורה כנגד כולן. ואם לכיוצא בזה שהם חובה מדרך ארץ ומנהגו של עולם ואפילו לא נצטוינו בהם מן הדין היה לעשותן יש שכר לעולם הזה ולעולם הבא. כל שכן למצות החמורות שבתורה שיש בעשייתן טורח גדול ואין הדעת מחייבתן והאד'מקבלתם ועושתן בסבר פנים יפות לקיים מאמר האל יתברך שנתנם. ואם יש צדיק שאינו זוכה לשתי שלחנו שמציאו הרבה צדיקי סבלו כמה מיני צער ועניות בעולם הזה ברוך היודע שגלוי לפניו סדר המציאות והנהגתו ועלה במחשבה מלפניו לסדרו בעניין הזה, וגם לעניותו בעולם

הזה אשר הוכלה ואבד ואין בו טובה וגמורה כדי לתרגו שכרו בעה בעולם התמידי והארוך וקיים עדי עד · ועם כל זה שהוא גדול וידוע גדולת שכר המצות המובחר לאדם השלם לעשות המצוה לשם שמים ולא לשם כוונת השכר · כדגרסי במסכת פסחים פרק מקום שנהגו דף ג רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים חסדך · וכתי כי גדול מעל שמים חסדך · הא כיצד כאן בעושין לשמה כאן בשאין עושין לשמה · וכדאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · וגרסינן במסכת נזיר פרק מי שאמר דף כג ובמסכת הוריות פרק כהן משיח · דף ו אמר רבה בר בר חנה מר בישרים דרכי יצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם · משל לבני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה וסה · זה שאכלו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם זה שאכלו לשם אכילה וסה ופושעים יכשלו בם · ואמרינן עלה אמר רב נחמן בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה דכתיב תבורך מנשים יעל וגומר אי נינהו מנשים באהל תבורך שרה ורבקה ורחל ולאה וכו · ואמרינן עלה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה וכו · ואע"פ שהתירו לעשות המצוה כדי לקבל שכר עד שיזכה לירע עשייתה לשמה אבל לא התירו לעשות כדי לקחת בה יוהרא ולעשות עצמו פרוש בפני העם כדי שיכבדוהו כי אנשים כאלו מזריבים העולם כדגרסינן במסכת סוטה פרה היה נוטל דף כב תנו רבנן שבעה פרושים הם · פירוש שכמי · פרוש נקפי · פרוש קיזאי · פרוש מדוכיא · פרוש מה חובתי ואעשנה · פרוש מאהבה · פרוש מיראה · פרוש שכמי זה העושה מעש שכם · פרוש נקפי זה המנקף את רגליו · פרוש קיזאי אמר רב נחמן זה המקיז דם לכותלים · פרוש מדוכיא אמר רבה בר שילא דאמר מה חובתי הא מעליות היא אלא דאמר מה חובתי ואעשנה · פרוש מאהבה פרוש מיראה · פרוש מיראה דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות וגו · אמר רב נחמן דמטמרא מטמרא ורמגליא מגליא · בי דינא רבה ליתפרע מהני דחייפי גונדי מן המתכמי דטליקי ומלפי ענמן כפרוסין ומיכן פרוסין · אל ינאי מלכא לדביתהו אל תתיראי לא מן הפרושין ולא מן שאינן פרושין אלא מן המצועין שדומים לפרושים שעושין מעש זמרי ומבקשין שכר כפנחס · על כן הרוצה לקיים המצוה לשמה יעשנה מאהבת השי ולקיים מאמרו ומצותו וירוץ אחריה בצינעא ולא להתגדל בפני העם לא לעשות רצון אביו שבשמים שבנה את העולם בחסדו וברא אה האדם ומקיימו ושומרו ומצילו מן המקרים על זה בלבד הוא חייב לעובדו כל ימיו ולעשות מצותיו אפילו יחיה אלף שנים וגדול העוסה ורב העליליה אשר היא רואה כל העפונות ויודע כל נסתרות ובוחן כליות אשר יודע לבו ומבין כוונתי הוא יתן משכורתו כפי לבו וכפי מעשיו · ולא עוד אלא שאם נגבר בלבו של אדם לעשות המצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה · כדגרסינן במסכת כלה בפרקא קמא מאי דכתיב טוב וישר ייוגובוא וראה צדקותיו של הקבה שכל המעלה בלבו לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה כאלו עשאה שנילראי ילחושבי שמו · וכל המעלה בלבו לעשות חטא עד שעת מעשה לא ליחייב דכתיב אין אם ראיתי בלבי לא ישמע יוגרסינמי בפק דברכו דף סג ובמסכת שבת פבמה אשה דף מאי ולחושבי שמו אר אשי אפי חשב לעשו מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה כאלו עשאה · וכשיעש המצות יעשנה מאהבה ובחבה גדולה לא כמי שפורק ממנו עול ומשא אלא

בחריצו

כלל ראשון פרק ראשון לב

בחרי צו ומאהב כדגרס בפק דברכו דף ו אריבל לעולם ירגיז אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת והוא הדין לדבר מצוה וכו :

הכלל הראשון למול את הזכרים ויש בו שני חלקים ,
החלק הראשון בגודל עניינה , החלק השני בשמחתה ,
החלק הראשון בגודל עניינה ויש בו ג פרקים

פרק ראשון

אברהם אבינו עה מצא את בני דורו שלא היה בהם משיג אמתת המציאות · ומי היה מניע את העולם והוא ברוב חכמתו שחננו הש"ת השיג את האמת מקטנותו ואח"כ שגדל התחיל לריב עמהם להביאם לידע שהכל בא מהמניע הראשון כדגרסינן סוף פרק ארבעה נדרי דף לב אמר רמי בר חמא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי שנותיו של אברהם קעה שנה נשארו גלמיין עקב ואמר רמי בר חמא כתיב אברם וכתיב אברהם , בהזלה המליכו הקבה לאברהם על רמג איברים ולבסוף על מאתים וארבעים ושמונה , ואלו הן שני עינים וג אזנים וראש הנויה · ולא ניתן לו טעם לדבר המילה ולזה רומז באמרו התהלך לפני והיה תמים רל שלא ישאל טעם , ועכו לא הניחו האחרונים מלדבר בטעם המילה כהרב מורה צדק בסוף ספרו בטעמי המצוע פמ וכן המילה אצלי אות מעמים למעט האות חמשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשה הזה · וכבר חשבו שוארס המילה היא השלמת חסרון יצירה נמצא לכל חולק יש מקום לחלוק ולומר איך היו הדברים הטבעיים חסרים עד שיצטרכו להשלמה מחוץ עם מה שהתבאר מתועלת העור החולאבר ההוא ולא ניתנה מצוה זו להשלים חסרון הבריאה רק להשלים חסרון המדו והנזק ההוא הנופני המגיע לאבר ההו הוא המכוון אשר לא יפסד בו דבר מן הפעולות שבהם עמידת האיש ולא תבטל בעבורה ההולדה · אבל החסר בו התאוה היתירה על הצורך , והיות מילה מהשרת כח הקושי ופעמים שהחסר ההנאה הוא דבר שאין בו ספק כי האבר כשישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת בריתו יחלש בלא ספק · ובביאור אמרו זל הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו , זה טעם החזק שבטעמי המילה אצלי · ומי היה מתחיל בזה המעשה לא אברהם אשר נודע ביראת חטאו מה שזכרו חזל באמרו דנה נא ידעתי וגו יש במילה עוד ענין אחר צריך מאד לאנשי זאת האמונה כלם רל מאמיני יחוד השם אות אחת גשמי שקבצם , ולא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם וחוא נכרי כי פעמים יעשה האדם זה כדי להגיע אל תועלת או כדי להתנכל על אנשי הדת הזה אך זה המעשה כלומר המילה לא יעשנו אדם בו או בבנו רק מתוך אמונה אמתית · כי אין זה שרט בשוק ולא כויה בזרוע אבל הוא ענין קשה מאד וידוע גכרוב האהבה והעזר הנמצא בין אנשים שהם כלם בסימן אחד ושהוא על צורת בריתו וכן זאת המילה הוא חברית אשר כרת את אברהם אבינו על אמונת יחוד השם וכן כל מי שימול יכנס בברי אברהם להאמין הייחוד להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך וגם זה ענין חזק בראשון בטעם המילה , ואפשר שהוא חזק יותר מן הראשון ושלמות זאת התורה וקיומה לא נשלם רק במילה עכל · ויא בה טעם אחר כפי מה שחוא כתו בנר זה בחלק קדושת התפילין ויש בה טעמים אחרי · וכלל הדברים מצוה זו היא עטרה ויופי לישרל שקבלה אברהם בשמח ובטוב לבב בעדו ובעד כל זרעו להבדל ולהדור ולקידוש השם ולהקריב כל אדם בנו בזה קרבן אשח לי וכל חיונים שהם ערלים נשארו מאוסים ומגונים ומלוכלכים כמו ששנינו בפד נדרים דף לא ר אלעזר בן עזריה אופך מאוסח

מאוסה היא הערלה שנהגו בה הרשע שכל הגוים ערלים
וכל בית ישראל ערלי לב · גם גל כי כמו שרצתה התורה למעט
תאות המאכל וצותה לכלות הפרי היוצא ראשונה מהנטעים
ולפי שרוב הנטעים נותנין פרי בתוך ג׳ שנים עליכ אמרה תורה ג׳
שנים יהיהלכם ערלים וגו׳ כך קרא ערלה לעור שבראש הגיד
שהוא התחיל הנאת המשגל וצוה למולו כרכתי׳ וערל זכר אשר
לא ימול את בשר ערלתו וגו׳ להרגילנו במעוט הנאות לשובתנו
לגוף ולנפש ומכאן למדנו מפור׳ שהמילה במקום זה להרגילנו
במעוט ההנאו׳ לטובתינו לגוף ולנפש · ועל דא גרס׳ בסכ׳ שבת
פ״ה שרצים דף קח׳ מנין למילה שהיא באותו מקום נאמר כאן
ערלתו ונאמ׳ להלן ערלתו מה להלן מקום שעושה פרי אף כאן
מקום שעושה פרי דברי ר׳ ישיה׳ ר׳ נתן אומ׳ אינו צריך הרי הוא
אומר וע׳ערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה מקום
שניכר בין זכרות לנקבות · וכתיב במדרש שנתנה מצות מילה
להתפאר בה ישראל שנ׳ מעשה ידי להתפאר הקטן יהיה לאלף
ת׳ מלה ובזכות עתידין ישרא׳ להגי׳ אעפ שיתמעטו כל הזכיות
ולא יהיו ראויין ליגאל דכתי׳ בתר׳ אני ה׳ בעתה אחישנה ·

פרק שני

המצוה הראשונ׳ שצוה הב״ה שיקיימו זרע אברהם אוהבו ה׳תה
ברית מלה · ועל מצוה זאת כרת ברי׳ עם אברה׳ אבינו ועם זרעו
אחריו · וגרסי׳ במדרש חזית על מצות המלה ש״ך גת אגוז ירדת׳
לראות באבי הנחל מה אגוז זה יש בו שתי קלפי אחת עבה ואי׳
רכה כך המלה יש בה ב׳ עורות אחת עב ואי׳ך · ואגוז תחלת
א׳וסופו ז׳ כמנין שמונה י׳מי המלה באבי הנחל אבי בנימטריא י״ג
כמנין י״ג ברי׳תות שנכרתו על המלה ואלו הן א׳ואתנה בריתי ביני
וביני׳ך · ב׳הנה בריתי אתך · ג׳והקימותי את בריתי ביני וביני׳ך ·
ד׳ וב׳ין זרעך אחרי׳ך לדורות׳לברית עולם · ה׳ואתה את בריתי
תשמור · ו׳זאת בריתי׳ אשר תשמרו · ז׳והיה לאות ברית · ח׳
והיתה ברי׳תי · ט׳לברית עולם · י׳וערל זכר וגו׳ את בריתי הפר׳
י״א והקימותי את בריתי אתו · י״ב לברית עולם · י״ג את בריתי
אקי׳את יצחק · ועל זאת תיבת א״קים אנו מתחי׳לי׳ כברכת מלת
אשר קדש ידי׳ד מבטן ר״ת אקים זה יצחק · וחק בשארו שם זה
יעקב · וצאצאיו חתם באו׳ ברית קדש ו״ו ב׳ שבטי ישרא׳ ואו ה״ג
בריתו רומז׳ ל׳ גמדות ובתת השלם לשלם נעשה האדם שלם ·
ובכריתו׳ הערלה לא נשא׳ חסר׳ כי לא ניטל ממנו רק היתר ושנ׳
בפ״ר נרים ר׳ ישמעא׳ אומר גדולה היא מילה שניגברי׳תו נכרתו
עליה ר׳ יוסי׳ אומ׳ גדולה היא מלה שהי׳רוחה את השבת החמי׳
ר׳ יהושע בן קרחה אומ׳ גדולה היא מלה שלא נתלה למשה רבי׳
עליה אפילו שעה אחת · ר׳ נחמיה אומ׳ גדולה היא מלה שהיא
דוחה את הנגעים · ר״מ אומ׳ גדולה היא מלה שכל מצות שעשת
אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנ׳ התהלך לפני והיה
תמים ואומר זאת בריתי אקים את יצחק ד״א גדולה היא מלת
שמלא היא לא ברא הקב״ה את עולמו שנ׳ אם לא בריתי וגו׳ ·
ר׳ אומ׳ גדולה היא מלה ששקולה כנגד כל המצו׳ שבתורה שנ׳
הנה דם הברית אשר כרת י״י עמכם על כל הדברים · ואמרינן
עלה בגמר׳ תניא ר׳ יהושע בן קרחה אומ׳ גדולה היא מילה שכל
זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו בשע׳ שנתרשל מן המלה
שנ׳ והי׳ בדרך בכלון ויפגשהו י״י ויבק המיתו א״ר יוסי׳ חו׳ שמשת
נתרשל מן המלה אלא כך אמ׳ משה אמול ואצא מכנה היארכת׳
והי׳ ביום השלישי בהיותם כואבי׳ אמול ואשחה שלשה ימים
הקב״ה אמ׳ לילך שוב מצרי׳ אלא מפני מה נענש מפני שנתעסק
החלה בכלון שנ׳ והי׳ בדרך בכלון רשבג אומ׳ לא למשה רבי׳

בקש

בקש אותו שטן להרוג אלא לאותו תנוק שנ׳ כי חתן דמי׳ אתה לי
צא וראמ׳ קרוי חתן משה או התינוק הוי אומ׳ התינוק · דרש
ר׳ יהודה בר זבינה בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף
וחמה ובלעינהו ולא שיירו מסנו אלא רגליו מיד ותקח צפורה
צור וגו׳ באותה שעה בקש משה להרגן שנ׳ הרף מאף ועזוב
חמה · וא״א חמה הרג שנ׳ חמה אין לי · והכתיב כי יגורתי מפני
האף והחמה מאי חמה גונדרה דחמה ואיבע׳א׳ם תרי חמה הוו ·
תנא׳ר׳ יהודה אומר גדולה מילה שאין לך צדיק גמור בעולם
אלא אברהם אבינו ולא נקרא תמים אלא על שם מילה שנא׳
התהלך לפני והיה תמים ד״א גדולת מילה ששקולה כנגד כל
המצות שנ׳ כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · דבר אחר
גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר
אם לא בריתי וגו׳ · איתא במדרש ובפירקי רבי אליעזר כל העם
הלודי׳ בסדבר בדרך׳ דבי ישמעא׳ אומר וכי ערלים שמעו קולו
של הקב״ה בהר סיני אלא נימולים היו שלא כתיקנן שהיו כורתין
הערלה ולא היו פורעים לכך אמר הכתוב לא מלו שמל ולא
פרע כאלו לא מל וכשבאו לארץ ישראל צוה הקב״ה ליהושע
עשה לך חרבות צורים וכן עשה וקבץ כל הערלו׳ ועשה אותן
גבעה לכך נאמר אל גבעת הערלות · והיו ישראל מכסין הדם
והערלה בעפר המדבר וכשב׳ בלעם ראה המדבר מלא ערלות
של ישראל · אמר מי יוכל לעמוד בזכות דם המילה המכוסה
בעפר שנא׳ מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישרא׳ מכאן
התקינו שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ לפי שנמשלו
ישראל לעפר הארץ · שנ׳ והי׳ זרעך כעפר הארץ וכן הוי
גוהגים למול עד שנתלקו לשתי מלכיות ומלכות אפרי׳ מנעו
מהם ברית מילה · ועמד אליהו׳ ל והיה מתפלל לפני הקב״ה
אל הקב״ה לא טוב אתה מאבותיך עשו בקש להרוג את יעקב
וברת ממנו שנא׳ קום ברח לך אל לבן אחי חרנה · פרעה בקש
להרוג את משה וברח ממנו שנ׳ ויברח משה מפני פרעה וגו׳
שאול בקש להרוג את דוד ונמלט ממנו שנא׳ ואם אינך ממלט
את נפשך הלילה מחר אתה מוסת וכתוב אחר אומר נדד דוד
וימלט לומר כל הבורח נמלט ואתה ברח ונמלט · ועמד ש׳׳ק
זכור לטוב וברח מארץ ישרא׳ לבאר שבע ואחר כך ב׳ המרב
שנא׳ ויקם וילך אל נפשו ושם נגלה לו הקב״ה ויאמר לו מה לך
פה אליהו · ויאמר לו קנא קנאתי לי׳י אלהי צבאות כי עזבו
בריתך בית ישראל וגו׳ אמר הקב״ה לעולם אתה מקנא קנאת
בשטים על גלוי עריות דכתי׳ פנחס בן אלעזר וגומ׳ וכאן קנאת
קנאתי חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה
בעיניך · מכאן התקינו חכמים לעשות כסא לאליהו שנקרא
מלאך הברית · שנא׳ ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא
ועור מצינו במדרש גדולה מילה שעמה חתום בכשר ישראל
שמו של שדי בנחירי דמות ש״ן וזרוע דמות ד״ל במילה הם
יוד והי שמעאלים אינם בכלל זה שמל ולא פרע כאלו לא מל
ופריעה בגימט׳ שס״ה נמצא שמי שיש בו פריעה כאלו קיים שס״ה
מצות לא תעשה · גדולה מילה שהי׳ שקולה כנגד כל התורה
דכתי׳ כי עלה לנו השמימה ראשי תיבות מילה · ד״א מילה
ים לה ל״ל גזר הים בשבילה ד״א מילה מי בכל המצות דומה לה
גדולה מילה שנזכותה ישראל מקבלין פני שכינה שנ׳ מבשר
אחזה אלות · ר״ל בזכות המילה שבבשרי אחזה אלוה · למה
דוחה את השבת והכשר מילה ורפואתה א׳תנהי בפר׳ שואל
דמילה במסכת שבת · גדולה מילה שהיא דוחה את השבת
משל לשתי מטרונו׳ שפוגעות זו בזו קטנה נדחת מפני הגדולה
גדולה מילה שבזכותה ירשו ישראל את הארץ שנ׳ ביום ההוא
כרת י״י את אברם וגו׳ וכשבטלה גלו מן הארץ שנ׳ ובשר קדש

עברו

יעברו מעליך · גדולה מילה שבזכות הקב"ה שומע תפלתן של
ישראל וזכר לדבר מה שאנו אומרים בתפלה כי אתה שומע
תפלת כל פה · ואינו שומע פה דגוים אלא של ישראל בזכות
המילה פה בנמטריא מילה ר"ל שומע תפלת כל מהול · וזהו
דאי כי מאחר שישראל גלו בין העמים זמן רב היו כלים לולי
ח"ש שומע תפלתם ועונה להם בעת צרתם · ר"ת אומר כי ידיד
זה אברה' כדדרשינן במסכת מנחות מה לידידי בביתי זה אברה'
חק בשארו שם זה יצחק וצאצאיו תחם באות ברית קדש זה
יעקב · וכי תימא מנא לן שנתקדש אברה' מן הבטן · יש לומר
דהכי קים להו לדדרשינן ג"ש ידיעה ידיעה דאברה' כתי' כי ידעתיו
והתם כתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך · מצאתי כתוב באורת
ברית קדש זו מילה שעשויה כיוד שהוא סימן לעולם הבא
שנברא ביו"ד שצריקים שבאותו הדור מועטים וקדושים · ר"א
באות ברית הקדושים שהמילה עשויה כקולמוס שחותכין מן
העורות של מעלה שלא יעשה ככרות שפכה · כתוב במנהיג
ברוך הבא ברוך הנימול לח' בשבון הב"א והעם עונים בשם י"י ·
עוד כתוב שם נהגו להביא ספל מלא חול ועפר ונותנין שם את
המילה · ויש ספר לדבר בפרקי ר' אליעזר כל ארבעים שנה
שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים מפני עיני הדרך וכשהיו
נושאין מוהלין נוטלין אותה ערלה וטומנין אותה בעפר · ומאות
שעה ואילך נהגו ישראל לתת הערלה בעפר עד שגדלה מלכות
ארבעם ובטלה עד שבא אליהו ז"ל והחזירה והיינו דכתיב ועזבו
בריתך בית ישר' וגו' וכתב בעל המנהיג ויש ספר לחול ושמתי
את זרעך כחול הים · ולעפר ושמתי את זרעך כעפר הארץ ·

פרק שלישי

הבורא יתברך שמו ברא את העולם מאין ויצר בו את האד' ונתן
בו להוליד כמוהו לקיו המין · בהתחברו עם זוגתו והם בחכמתו
יוצר בו קרבי ובני מעים בתיך גוף הנולד ונותן בו הצור האנוש
ונופח בו נשמת חיים · וספרו רבותינו בזה נפלאותיו כדגרסי
בפסכת ברכות פק דף י' רב שימי בר עקבא הוה שכיח קמיה
דר' שמעון בן פזי בשבעת והוה רגיל קמיה דר"יבל באגרתא ·
אל מאי דכתיב וכל קרבי את שם קדשו · אל בוא וראה שלא
כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם צר צורה ואין בה קרבים ובני
מעים והקב"ה צר צורה בתוך צורה וכו' כדאיתא בהקדמת
החבור · ומוסף על זה מקימו בבטן אמו זמן ידוע מקופל ומונח
בשמיר מעולדה כדי שיצא לאויר העולם בריאובריח קיים ז' ·
בדגרסינן בסוף פ' המפלת במסכת נדה · דף ל' דרש ר' שמלאי
למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס שתי ידיו על
שתי צדעיו שתי אצילי על שתי ארכובותיו ושתי עקבותיו על
שתי עגבותיו · וראש מונח לו בין ברכיו ופיו סתום · ושבורו
פתוח · ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה
ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו וכיון שיצא לאויר העולם
נפתח הסתום ונסתם הפתוח שלמלא כן אינו יכול לחיות אפי'
שעה אחת ונר דלוק מונח על ראשו וצופ' ומביט מסוף העולם
ועד סופו שנאמ' בהלו נרו על ראשי לאורו אלך חושך · ואל
תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באסכמ"א ואין לך ימי'
שאדם שרוי בטובה אלא אותן הימים שנא' מי יתנני כירחי קדם
כימי אוה ישמרני ומה הן חמים שיש בהם ירחים ואין בהם שנה
הוי אומר אלו ירחי לידה · ומלמדין אותו כל התורה כולה שנ'
ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך וגו' ואומר בסור אוה עלי אהלי
וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכחו כל
התורה כולה פי' זה לנקוד פשכל נקוד סמוכו עמנו כלומ' והוא

מסך עכדיו כיון לבין סלפת שנ' לפתח חטאת רובץ · ואינו יוצא
משם עד שמשביעים אותו שנאמר כי לי תכרע כל ברך זה יום
המיתה שנא' לפני יכרעו כל יורדי עפר וגו' תשבע כל לשון זה
יום הלידה שנא' נקי כפים ובר לבב וגו' · ומה שבועה משביעין
אותו · אומר לו הוי צדיק ואל תהי רשע · ואפי' כל העולם כלו
אומרי' עליך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע הוי יודע שהבה טהור
ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה
בטהרה מוטב ואם לאו הרי הו גוטלה ממך תנא דבי ר' ישמעא
משל לכהן חבר שנתן תרומה לכהן עם הארץ ואמר לו אם
אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך אר'
אליעזר מאי קרא מסעי אמי אתה גוזי · מאי משמע דהאי גוזי
לישנא דשבועתא הוא דכתיב גזי גזרך והשליכי · אר' אלעזר
למה הולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בסגל של סים אדם
נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולכאן · תר"ג חרשים הראשוני'
ולד דר במדור התחתון · אמצעיים ולד דר במדור אמצעי'
אחרונים ולד דר במדור העליון וכיון שהגיע זמנו מתחפך ויורד
ויוצא וזהו חבלי אשה · תנא חבלי נקבה מרובין משל זכר
מ"ט זה דרך תשמישו בא וזו דרך תשמישה באה האי מתחפך
והאי לא מתחפך · אר' אליעזר מאי קראה אשר עושתי בסתר
רוקמתי בתחתיות ארץ דרתי לא נאמר אלא רוקמתי · מ"ט
חבלי נקבה מרובין משל זכר חיינו דאר' אליעזר זה דרך תשמישו
בא וזו דרך תשמישה באה · זה הוסף פניו וזו אינה הופכ' פניה
ואמרינן עלה דרש ר' חייא בר פפא מ"ר עושה גדולות עד אין
חקר וגו' בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בן אדם נותן חצציו
בתוך צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר
ואלו הקב"ה צר את העובר במעי אמו אוה פתוחה ופיה למטה
ומשתמר דא אדם נותן חצציו בקפמאזי כל זמן שמכניד יורד
למטה ואלו העובר כל זמן שמכניד עולה למעלה · דרש רבי
יוסי הגלילי מאי דכתיב אורך עלי כי נוראו נפלאתי וגו' בא וראה
שלא כמדת הקב"ה מדת בן מדת בו נותן זרעונים בערוגה וכל
אחר עולה במינו ואלו הקב"ה צר את העובר במעי אמו וכלן
עולין למין אחר · ר"א הצבע נותן הסמני ביורה כלן עולין לצבע
אחר והקב"ה צר את העובר באש וכל אחר עולה למינו ואבר'
עלה דרש ר' חנינא בר פפא מאי דכתיב ארחי ורבעי זרית וגומ'
מלמד שלא מכל טפה ארם נוצר אלא מן הברור שבה · תנא
דבי ר' ישמעאל משל לארם שזורה תבואה בבית הגרנות נוטל
אוכל ומניח פסולת כך אבהו · דר' אבהו רמי כתיב ותזרני חיל
וכתיב ויהיו בני עילם אנשים גבורי חיל דורכי קשת מרבים בנים
ובני בנים וכי בידו של אדם להרבות בני' ובני בנים אלא מתוך
שמשהין עצמן כדי שיזרעו נשותיהם תחלה שיהיו בניה זכרי'
מעלה עליהם הכתוב כאלו מרבים בנים ובני בנים והיינו דאמ'

פרק ראשון

כל המצו' שעושה אדם מאהבה ובשמחה ובטוב לבב נקרא
מצוה מן המובחר ועל כולם כשהאדם זוכה למצות מילת בנו
יש לו לשמוח שמחה יתירה ולהלל לבוראו אשר זכהו והגיעו
להוליד בן לקיים בו מצוה זאת ולפי שקבלוה עליהם ישראל
בשמחה שמחים בה עדי עד · כדגרסי' במסכת שבת פ' אליעזר
דכלים דף קל תניא ארשב"ג כל מצוה שקבלוה ישראל עליהם
בשמחה כגון מילה דכתיב ששׂ אנכי על אמרתך עדין עושין
אותה בשמחה · וכל מצוה שקבלו עליהם בקטט כגון עריות
דכתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש על עסקי
משפחותיו עדין עושין אותה בקטטה דליכא כהובה דלא רמו
בה תיגרא · כתוב במנהיג כי לעשו סעודת שמחה ביום הברית
יש סמך במדרש דכתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל
את יצחק דרשו ביו' שמל את יצחק וכן משמע מדאיתא בנדה
רב פפא הוה סבר לברוכי שהשמחה במעונו אם לא משום
דאית צערא לינוקא משמע דעבר סעודה וכן כתב דוד אספר
לי חסידי כורתי ברית עלי זבח · ואעפ"כ לא יברך שהשמחה
במעונו כמו בסעודת נישואין כדגרסינן בפ"ק דכתובות דף ח' רב
חנינא איקלע לבי מהולא ברך שהשמחה במעונו · ולירא
הלכתא כוותיה מש' דטרידי דאית ליה צערא לינוקא · ומשום
הכי פסק רבינו תם דאין אומרים שהחיינו · וגרסינן נמי בפ"ק
דמגלה דף י' ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר · אמר
רב יהודה אורה זו חורה דכתיב כי נר מצוה ותור' אור' שמחה
זה יום דכתיב ושמחה בחגך · ששון זו מילה דכתיב ששׂ אנכי
על אמרתך · ויקר אלו תפלין שבראש דכתיב וראו כל עמי
הארץ כי שם י' נקרא עליך ויראו ממך וחניא ר' אליעזר הגדול
אומר אלו תפלין שבראש וגרסי' במדרש תילי' ואני תמיד איתך
והוספתי על כל תהלתך אר' שבי' בוא וראה שאין חביב לאדם

שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות
וימים טובים מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה
ממטרוניתא אחת שכל גדולי המדינה מצויין אצלה אמר להם
צאו והפגינו בלילה כי נעקו כסוקים וכלקונוק כלי שמעתם קולם
וירקמו עליכם הלכו והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם
אנחנו לא בני אב אחד אנחנו לא בני אם אחד אנחנו מה נשתנינו
מכל אומה ולשון שאת גוזרים עלינו גזירות קשות הללו ובטלום
ואותו היום עשאוהו יום טוב וגרסינן נמי בפסכת מעילה פרק
קדשי מזבח דף יז פעם אחת גזרו מלכות יון גזירה על ישראל
שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו את
נשיהם נדות הלך רבי ראובן בן אצטרובל וספר דברים כמי
דקיסר והלך וישב עמהם אמר להם מי שיש לו אויב רוצה
שיעני או שיעשיר אל שיעני אכ לא יעשו מלאכ בשבת מפני
שיענו אל יפה דברת תבטל גזרה זו ועוד אם לו אדוני המלך
מי שיש לו אויבים רוצה שיהיו גבורים או חלשי אל חלשי
אל יהודים אלו אינם חלשים מכם אלא מפני שהם מקיימי את
המילה כיון שנולד לו בן לאחד מהם הם מתקבצים ומוחכ את
בשרו להמים וששת כחו שוב אין בו כח ואם אתה מבטל
המילה מהם הם מתגברים ומורדי בך אל המלך יפה דברת
תבטל גזרה זו ושוב אמר לו מי שיש אויבים הוא רוצה
שיהו מרוב או מועטין אמר לו מועטין אמר לו יהודים אלו
אינם מועטים אלא מפני שמקיימים את הנדה אחת מהן יושבת
ז ו ד ומ פ יום ואם את מבטל את הנדה הם משמשין מטותיה
בכל יום ויום וירבו כמותכם ומורדים בך אל יפה אמרת תבטל
גזרה זו תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות יון גזירה על ישרא
שלא למול את בניהם ובאותו זמן נולד רבינו הקדוש ואמר
רשבג אבוי הקבה צונו למול ורשעים הללו גזרו עלינו שלא
למול כיצד אנו מבטלי גזרתו של הקבה ונקיים גזרתו של אותו
רשע מיד עמד רשבג ומל את בנו כשהוריעו דברי בפני השר
שהי בעיר שלח וקרא את ר שבג אל מפני מה עברת על גזירתו
של מלך ומלת את בנך אמר לו כך צונו הקבה אמר לו אותו
השר הרבה כבור יש לך עלי שאתה ראש לאומתך אל גזרתו
של מלך היא ואיני יכול להניחך אם ליה ומה אתה מבקש אמר
לו אני רוצה ש שלח אותך אצל המלך ומה שהו רוצה לעש
יעשה אמר לו תעשה כל מה שאתה חפץ מיד שלח את רבי
הקדוש ואת אמו והלכו כל היום כדרך לערב חגיעו למלון בית
אביו של אנטונינוס בן אסורוס ואורתו הזמן נולה אנטונינוס
נכנסה אמו של רבינו הקדוש אצל אמו של אנטונינוס אמרה
לה מה טיביך אמרה לה כך וכך גזרו עלינו שלא למול ועכשיו
מלתי את בני ולכך מוליכין אותנו אל המלך כאחד כיון ששמעה
ממנה כן אמרה להן אם רצונך קחי את הילד שלי שאינו מהול
וחן לי את הילד שלך ולכי ומלטי את נפש ואת נפש בנך מאת
המלך מיד עשתה כן והלכה למלך נכנס אותו השר למלך
אמר לו אדוני המלך זו עברה על גזרתך ומלה את בנה ועכשו
הבאתי אותה אצלך ומה שתרצה לעשות עשה אמר להם
המלך ראו בנה אם הוא מהול נמצא שאינו מהול באותה שעה
כעס המלך על אותו השר אמר ליה אני גזרתי על מהול ואתה
הבאת לי שאינו מהול באותה שעה היו גדולים יושבין לפני
קיסר ואמרו לו אדונינו המלך אנו מעידין בודאי שבנה של זו
מהול היה אלא אלדיהם של אלו קרוב הוא להם וכיון שהם
קוראים אליו מיד הוא עונה להם שנא כי אלדינו בכל קראינו
אליו מיד צוה המלך ונהרג אותו השר ובטל את הגזרה ושלח
את רבינו הקדוש ואת אמו לשלום כיון שחזר לביתו של
אנטונינוס אמר אמו הואיל ועשה לכם הקבה נס על ידי ולבנך

על יד בני יהיו שושבינים לעולם ובשכר איהו חלב שינק
אנטונינוס מאמו של רבינו הקדוש זכה ולמד תור ושימש את
רבינו הקדוש ונעשה מלך לאומתו וירש העולם הזה והעולם
הבא וגרסינן נמי במסכת בהרא פרק חזקת הבתים דף ס
אמר ר ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא
שנגזור עלינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אבל אין
גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד
בה ומיום שפשטה מלכות יון וגזרין עלינו גזירות קשות
ומבטלים ממנו תורה ומצות ואין מניחין אותנו ליכנס לשבוע
הבן דין הוא שנגזור על עצבנו שלא נשא נשים ושלא מליד
בנים אם כן נמצא זרעו של אברהם אבינו כלה אלא הנח להם
לישרא מוטב שיהו שוגגין ולהו מזידין והמצו שהיו מוסרין
עצמן על לקיימה הקבה היה מבטלה ומחזיקה בידם כדגר
בפרקי ר אליעזר דכלים תניא כל מצוה שמסרו ישרא עצמן
עליה בשעת הגזירה עדין מוחזקת היא בידם וכו כדאת למטה
בחלק קדושת תפילין שהיא מקומה ומם מצות מילה אפילו
שלא בשעת השמד מוטרין עצמו עליה שוובחין בניהם על
קדוש השם ולפעמים מתים מחמת המילה כדגרסי התם במסכ
שבת פר אליעזר דמלה דף קלד הניא אמר ר נתן פעם אחר
הלכתי לכרכי הים ובאת אשה אח לפני שמלה בנה ראשון
ומת ב ומה ג הביאתו לפני ראיתי שהוא אדום הצצתי בו ולא
ראיתי בו דם בריה אמרתי לה המתיני לו עד שיבלע בו דמו
והמתינה לו ומלו אותו וחיה והיו קורין אותו על שמי שוב
פעם אחר הלכתי למדינת קפוטקיא ובאת אשה אחת לפני
שמלה בנו ראשון ומת ב ומת שלישי הביאתו לפני ראיתי
שהוא ירוק הצצתי בו ולא ראיתי בו דם אמרתי לה המתיני
לו עד שיפול רמו המתינ לו ומלה אותו והיה קורין לו נתן
הבבלי על שמי ללמדנו כמה היו המצות חביבות בישר שהיו
מוסרין עצמן ובניהם שחביבין לבני אדם יותר מעצמן לקיים
מצות בוראם

הכלל השני לגדל את הבן יש בו שני חלקים
החלק הראשון לעשות לבנו החלק השני לבן חברו
החלק הראשון כדברים שחייב לעשות לבנו יש בו ד פרקי

פרק ראשון

בד מקומות הזהירה תור על מצות פריה ורביה בפרש בראש
ותנן ביבמות פרק הבא על יבמתו דף סב בה אומרים לא יבטל
אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו זכר ונקב ואמרינן התם
היו לו בנים ומתו רב הונא אמר קיים פריה ורביה ורבי יוחנן
אמר לא קיים והלכתא כרבי יוחנן לפיכך ישתדל אדם בכל
יכלתו לגדל את בניו כדי לקיים מצות פריה ורביה ויותר על
בן זכר כדי לסלק ממנו עברה כדגרסינן במסכת בתרא פרק
יש נוחלין דף קיו אמר ר יוחנן משום רשבי כל שאינו מניח בן
זכר ליורשו הקבה מעלה עליו עברה כתיב חכא איש כי ימות
ובן אין לו והעברתם וכתיב התם יום עברה היום ההוא אשר
אין הליפות למו ולא יראו אלים ר יוחנן ור יבל חד אמר כל מי
שאינו מניח בן וחד אמר כל מי שאינו מניח תלמיד תסתיים דר
יוחנן הוא דאמר תלמיד דאור יוחנן דין גרמא דעשירא ביר פי
כשאל פנלו סן של פקד מכניו וכו סיס מכקס למלי נפש תסתיי ומדר
יוחנן אמר תלמיד ריבל אמר בן והא ריבל לא הוה אזיל לבי
אבלא אלא למאן דשכיב בלא בני דכתיב בכו בכה להולך ואמר
רב להולך בלא בנים זכרים אלא ריבל אמר תלמיד ומדר בל
אמר תלמיד ר יוחנן אמ בן קשיא דר יוחנן אדר יוחנן לא קשיא

הא דידיה הא דרביה דרש ר׳ פנחס בר חמא מאי דכתיב והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה נאמרה ברוב שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה׳ דוד שהניח בן נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה יואב לא הניח בן והא כתיב ומבני יואב עבדיה בן יחיאל אלא דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיב יואב שלא הניח בן במותו נאמרה בו מיתה׳ על כן יש לו לאדם לעשות כל יכלתו לגדל את בנו ולהרחיקו מן המקרים ולהדריכו בדרך ישרה וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות לפרנסתו כדגרסינן בפ׳ דקדושין דף כט׳ תנו רבנן האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וי״א אף להשיטו בנהר׳ ר׳ יהודה אומר כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו לסטות לסטות סלקא דעתך אלא כאילו מלמדו לסטות׳ ואמרינן התם דף ל׳ תניא ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם והא כתיב והודעת לבניך ולבני בניך לום לך שכל מלמד לבנו תור׳ מעה כאן למדה לבן בנו עד סוף כל הדורו׳ הו׳ דאמ׳ כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין תלמוד לומר והודעתם לבניך ולבני בניך׳ אם כן מה תל בניכם בניכם ולא בנותיכם׳ וגרסינן נמי במסכת סוטה פר׳ היה נוטל דף כא׳ ר׳ אליעזר אומר כל המלמד לבתו תורה מלמדה טפלות טפלות סר׳ אלא אימא כאילו למדה טפלות׳ אר׳ אבהו מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה באדם חכמה נכנסה בו ערמימות׳ והאומנות הטוב ללמד האדם את בנו הוא תלמוד תורה שהוא פרנסתו בעולם הזה ומקיימו לעה״ב כדגרסינן בסוף מסכת קידושין דף פא׳ אמר להם ר׳ נהוראי׳ מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שיהו אוכלין שכר עמלן בעולם הזה והקרן קיים לעה״ב לפי שכל אומניות שבעולם אינם עומדים לו לאדם אלא בנערותו ובזמן שכחו עליו׳ אבל נפל לידי חולי או למכת של יסורין או נכנס לזקנה אינו יכול לעמוד במלאכתו נמצא מת ברעב׳ אבל התורה אינה כן אלא מגדלתו ומשמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרי׳ותקוה בזקנותו ולא עוד אלא שהמקום ברוך הוא מחבב את הצדיקים בזקנותן יותר מבנערותן׳ וכן אתה מוצא בצדיקים שקיימו את התורה עד שלא באת וברכן הקבה׳ בנערותן מהו אומר קוי׳ יחליפו כח וגו׳ בזקנותן מהו אומר עוד ינובון בשיבה׳ וכן אתה מוצא באברה׳ אבינו ששמר את התורה עד שלא באת שנא׳ עקב אשר שמע אברהם וגומ׳ וברכו הקבה בנערותו ובזקנו׳ זו׳ בנערותו מהו אומר ואעשך לגוי גדול ובזקנותו מהו אומר ואברהם זקן בא בימים וי״ברך וגו׳ וכן כל הצדיקים שקיימו את התורה בילדותן מהו אומר וקוי״ יחליפו כח׳ ובזקנותן מהו אומר עוד ינובון בשיבה׳

פרק שני

לעולם ישתדל אדם לחנוך את בנו מקטנותו ללמדו תורה כפי כח הנער וכפי שניו כמו שיוכל הנער לסבול עול התור׳ כיצד כשיהיע לדבר מחנכו בפסוקי׳ כגון תורה צוה לנו משה מורשה וגו׳ וכגון פסוק שמע ישראל וכדומה ליה כדי שירים ממנו לי״ הרומה ונכורים ויהא ראשית דבורו בעבודת הש יתברך וצריך לפייסו בדברים שיראה שאהבם התינוק ומתאוה להם לפי שילך בסבר פנים יפות ללמוד וכשיגדיל ויבאס במתנו׳ הקטנות הראשונו׳ יתן לו אחרות כפי תאותו וכשיהא גדול ויבאס בכל זה יחזור ליסר לו למוד תורה כדי שתשב בראש ויקראוך רב ויכבדוך וכשלא יתפייס בזה יאמר לו למוד תורה ותהא זוכה

לגן עדן׳ ולבסוף אם ירגיל בתורה הוא ישיג בדעתו אמתת כוונתה ועדונה ואהבתה וילמדנ׳ לשמה ועד שיהא הקטן בן ז׳ או בן ט׳ שנים אל יכריחהו בעול הלימוד לא דבר מועט בפיום כדגרסינן במסכת בהרא פרק לא יחפור דף כא אמ׳ רב יהודה אר׳ ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שבלא הוא נשתכחה תורה מישראל שבתחלה מי שהיה לו אב היה מלמדו תורה ומי שאין לו אב לא היה לומד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם את בניכם ולמדתם אתם התקינו שיהיו מושיב׳ מלמדי תינוקות בירושלם מאי דרוש כי מציון תצא תורה וגומ׳ ועדיין מי שיש לו אב היה מעלהו ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולומד׳ התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ו׳ וז׳ ומי שהי׳ רבו כועס עליו היה בועט בו ויוצא עד שבא יהושע בן גמלא ותקן שיהיו מושיבין בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן ז׳ וכבן ח׳ אמר ליה רב לרב שמוא׳ בר שילת עד בר שית לא תקבל מכאן ואילך קבל וספי ליה כתורא׳ ואמר ליה רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תמחי ליה אלא בערקתא דמסאנא פ׳ כיצד מעניש דקארי קארי ודלא קרי הוי צוותא לחבריה׳ וגרס׳ נמי במסכת כתובות פ׳ נערה דף נ׳ אמר ר׳ יצחק באושא התקינו שיהא אדם מגלגל עם בנו עד בי שנה מכאן ואילך יורד עמו עד לחייו׳ איני והא אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת בציר מבר שית לא תקבל בר שית קבל ואספי ליה כתורא׳ לא קשיא הא למקרא והא למשנה דאמר אביי אמרה לי אמי בר שית למקרא בר עשר למשנה בר תריסר להעניתא מערת לעת ובתינוקת׳ ואמרינן עלה אמר רב כל המכניס את בנו ללמוד תור׳ פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו׳ איכ׳ דאמרי חבריו רציץ אחריו ואין מגיע׳ אותו ותרוויהו איתנהו הא דכאיש הא דברי׳ וחייב ללמדו אביו עד כל מה שיוכל להשיג כדגרס׳ פ׳ דקדושין דף ל׳ עד היכן חייב אדם ללמד את בנו התורה אמ׳ רב יהודה אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקר׳ משנה והלכות ואגדות׳ גם מצינו בחזקיה מלך יהודה בהיותו מלך וגדול בישראל בחבת התורה שילמדו בניו אמרו עליו שהיה מוליכם על כתפו לבית המדרש׳ כדגרס׳ בפ׳ דברכות דף י׳ אמר רב מתנה מאי דכתיב מי׳ כהחכם יודע פשר דבר מי׳ כהקבה שיודע לעשות פשרה בין ב׳ צדיקים בין חזקיה לישע׳ חזקיה אמר ליתי ישעיה גבאי דחכי אשכחינן בי״ו ראזל לגבי אחאב׳ ישעיה אמר ליתי חזקיה גבאי דחכי אשכחן ביהורם בן אחאב ראזל לגבי אלישע׳ מה עשה הקבה הביא יסורין על חזקיה ואמר לו לישעיה לך ובקר את חזקיהו שהוא חולה שבי״ם ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו וגו׳ מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעה״ב אמר לי׳ אמאי אל דלא עסקת בפריה ורביה ולא הוו לך בנים׳ אל דאמרין לי׳ חזאי דנפקין מני בנין דלא מעלו אמר לידה בהדי כבשי דרחמנ׳ למה לך את אבעי לך לאעסוקי בפריה ורבי׳ ומאי דניה קמי׳ קודשא בריך הוא עביד׳ אמר ליה הב לי׳ ברתך אישפר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקא מינן אינשי מעליא׳ אל כבר נגזרה גזירה׳ אל בן אמוץ כלה נבואתך וצא׳ כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנ׳ הן יקטלני לו איחל יהב ליה ברתי׳ נפקא מינה מנש׳ ורב שקה׳ יומא חד ארכבינהו אכיתפ׳ לאסטוינהו לבי מדרשא אל חד מיניהו חזי רישא דאב למיטוי ביה גילדני וחד אם לקרובי עליה קורבנא לעז׳ תכטינהו בארעא רב שקה מית מנשה חיה׳ קרא אנפשיה וכלי כליו רעים׳ וגם צרך אדם לחנך את בנו בנערותו במצו׳ כדי שיהא מורגל בהן כשיגדל

כדגרסינן במסכת סוכה פ' הישן דף כה וגרסינן נמי פרק לולב הגזול דף מב קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה קטן שיש בו דעת לנענע לולב אביו לוקח לו לולב היודע להתעטף חייב בציצית וכו' וגרסינן נמי במסכת יומא פרק פ' דף פב רב נחמן אמר בן תשע ובן עשרה מתנכין אותן לשעות והוא הדין לכל כיוצא בזה. וכן כתיב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה ר"ל כשיהיה לו הלימוד וחנוך המצות והרגל המדות טובות בטבע בנערותו כל שכן בזקנתו שלא יסור מזאת המדה לפי שההרגל נעשה לו טבע. ויותר בזקנתו שמתקרר רתיחת חטבע ורדיפת התאוות והגיעו שנים שאומר עליהם אין לי בהם חפץ. ר"א אם תעזוב לנער שיחנך את עצמו על פי דרכו לישב בטל ולרדוף את יצרו. ולא תמחה בידו להחזירו למוטב גם כי יזקין לא יסור ממנה. ר"ל אע"פ שיזקין לא יוכל להסיר עצמו ממנה לפי שנעשו לו הנבלות בטבע ולא יוכל לפרוש מהם ולפי זה הפי' הוי כמו שמח בחור וגו' ר"ל אם תשמח בחור דע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט וכן זה אם תניח לנער שיחנך כפי דרכו למלאת תאותו לא יסיר ממנו בזקנתו, ואם תחנכנו במצות כשיזקין ירבה ויגדל.

פרק שלישי

בכל דבר יאהב אדם את בנו רק ליסרו שאם ימנענו ממנו הוא שונאו ויצא לתרבות רעה כמו שמצינו בדוד שמות רבה חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר, בנוהג שבעולם אדם שאוהב לחברו פלוכה לבנך יורך עמו עד לתיו. ומה"ל חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מלרדותו סופו בא לתרבות רעה שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועין על אברהם ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ושנאו אברהם והוציאו מביתו דיקם מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביט צלם מן החוץ והיה מצחק ואין מצחק אלא ע"ז כדא"ר ויקומו לצחק ועכשיו שראה לאחרי' מיד ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה שמא ילמוד בני אורחותיו מיד וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו על שיצא לתרבות רעה, כיוצא בו ויאחב יצחק את עשו וגו' לפיכך יצא לתרבות רעה על שלא דחהו כמו ששנינו חמש עבירות ענר עשו באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בתחי' המת' וכפר בעיקר ובזה את הבכורה ועור שתאב מיתת אביו ובקש להרוג את אחיו שנא' קרבו ימי אבל אבי, וגרם ליעקב לברוח מאבותיו והלך אף הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על חשאתו פשע שנא' וילך עשו אל ישמעאל, כיוצא בו דוד לא רצה לרדות לאבשלו' ויצא לתרבו' רעה ובקש להרוג את אביו ושכב עם נשי אביו וגרם לו לילך יחף והוא בוכה והפיל מישר' כמה אלפים וגרם לאביו דברים קשים שאין להם סוף דכתיב מזמור לדוד בברחו וגומר מה כתיב אחריו "מה רבו צרי וגו', וגרס' בפ' דברכות דף ז' אמר רשבי קשה תרבות רעה בביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג דאת באבשלום כתיב "מה רבו צרי ובמלחמת גוג ומגוג כתיב למה רגשו גוים וגומ' ראו כמה יש לאדם לעשות וליסר את בנו כדי שלא יצא לתרבות רעה. ושכח גדול הוא לאד' שאינו יוצא ממנו בן ותלמיד שאינו הגון כדגרסינן במסכת ברכו' פ' היה קורא דף יו כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב חסדא הוו אמרין אלופינו מסובלים אין פרץ וגומר מאי אלופינו מסובלים רב ושמו' חד אמר אלופינו בתורה מסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורין אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצ' ממנו דואג האדומי

האדומי ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין יוצה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של יהושע שיצא ממנו גיחזי. ברחובותינו, שלא יהא לנו בן ותלמיד שמקרית תבשילו ברבים. ולו ישנח אדם את בנו משאר אחיו מפני הקנאה. כדגרסינן במסכת שבת פ' קד דף י' אם' רבה בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבני שבשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. וצריך אדם ליהר שלא יוציא דבר מגונה מפיו בפני בנו וכש שלא לעשותו כדי שלא לסור בנו ממנו אבל ישתדל להרחיקו מן הכיעור ומן הדומה לו אפילו שלפעמים נוגע בו האב יותר מפני בנו אבל יקרבנו למדת החסידים וירחיקנו מן האיבה והקנאה והמריבה, ואם יחרפהו אדם או יכתו יעלי' הדבר מבנו כדי שלא יכנים עצמו בסכנה בקנאת כבוד אביו. אמרו מעשה בחסיד שהיה מתוכח עם חבירו בשערה אצל הריינין והיה בנו אצלו. והיה בעל דינו מחרפו ומגדפו ואומר לו עשית כך וכך והיה אומר דברים מגונים ומכוערי' עד מאד. שמע בנו חרה אפו ובקש להתקוטט עם אותו האיש בעל דינו של אביו וכשהרגיש אביו בדבר א"ל בני למה תרה לך אם אמת היה הדבר ועשית אלו הדברים המכוערים שאמר עלי למה תתקוטט עמו אני הוא שעשיתי שלא כדין. וראוי אני לשמוע חרפות וקללות על מעשי הרעים ואם לא עשיתי אותם הדברי' המכוערים למה תחיש לדברים בטלים שאמר הנח לו ויאמר מה שירצה כי ה"ת שהוא יודע נסתרות יודע שהוא אומר דברי שוא ודברי כזב, סוף דבר ישתדל אדם עם בנו בייסורין ותוכחת ולפי פס טבעו טוב שיניך לפס להדריך לבנו בדרך ישרה.

פרק רביעי

המלמד את בנו תורה שכרו גדול כדגרס' בפ' ק דקידושין דף ל' אמר ר"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מסיני שנאמ' והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני י"י אלדיך בחורב רב חייא בר אבא אשכחיה לריב"ל דשדי ריסנא אריסיה וקא ממטי להו לינוק לבי כנישתא אמר מאי כולי האי אמר ליה מי ווטר מ"ר והודעתם לבניך וגו' וסמיך ליה יום אשר עמדת, מכאן ואילך רבה בר רב הונ' לא טעים אומצא עד דמיתי לינוק לבי מדרשא רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לינוק ומוסיפי, וגם הנשים אע"פי שאינן חייבות כלמוד בניהן יש להן שכר טוב בעמלן בהולכת בניהן לבית המדרש כדגרסינן בברכות סוף פ' היה קורא דף יז תנו רבנן גדולה הבטחה שהבטיחן הב"ה לנשי יותר מן האנשי שנא' נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזינה אמרתי א"ל רב לרב אשי הני נשי במאי זכיי א"ל באקרויי בניהו בי כנישתא ובאתנויי גבריהו בירבנן ומנטרין לגבריהו עד דאתו מבי רבנן, וגרסינן נמי במסכת סוטה פ' היה נוטל דף כא רבינא אע"ג לעולם זכות התורה ורקא אברה אינה מצלה ועושה נהי דאסקודי לא אסקרא באגרא דמקרי' ומתניין בניהו ונטרין להו לגבריהו עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגי בחדייהו, והמגדל בנו לתלמוד תורה משמחתו בעולם הזה דכתי' בן חכם ישמח אב וכתי' בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. וגם נוחל אביו העה"ב כדגרסינן פר' ערבי פסחים דף קיג אר' יוחנן שלשה מנוחלי העה"ב הדר בארץ ישראל והמגדל בנו לתלמוד תורה והמכניל על הכוס במוצאי שבתות מאי היא דמשיר מקדוש לאברלתא, וגדול השכר שאינה פוסקת מורעו כדגרס' בבבא

מציעא פ׳ השוכר את הפועלים דף פ״ה אר׳ פרנך אר׳ יוחנן כל
מי שהוא תלמיד חכם ובנו תח ובן בנו תח שוב אין תור׳ פוסקת
מזרעו לעולם שנא׳ ואני זאת בריתי וגו׳ אמר רב יהודה אמר רב
אם הקב״ה אני ערב בדבר זה מאי מעתה ועד עולם אר׳ ירמיה
מכאן ואילך תורה מחזרת לאכסניא שלה · רב יוסף יתיב מאה
ועשרין תעניתא ארבעין קמיתא אקרין בחלמיה לא ימושו
מפיך ארבעין אחרנייתא אקרין בחלמיה ומפי זרעך ארבעין
בתרייתא אקרין בחלמיה ומפי זרע זרעך אם מכאן ואילך לא
צריכנא תורה מחזרת על אכסניא שלה · ולא עוד אלא שהבן
הלומד תורה מציל לאביו מדינה של גיהנם כמו שפי׳ במדרש
יסר בנך ויניחך וגומר למד לבנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם
ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך בגן עדן עם חצדיקים ׳ ומצינו
במדרש תנחומא מעשה בר׳עקיבא שהיה הולך בציון הקברות
ופגע בפחם אחד שהיה טעון עצים על כתיפיו וכו׳ כדאיתא
למעלה בגר ראשון כלל ראשון מן הקנאה חלק שני פ״שני ·
אמרו גדולה חצלת הבנים לאבות מהצלו׳ האבות לבני׳ שהאבו׳
אינם מצילין את בניהם אלא מן היסורין שבעולם הזה בלבד
ומזכין אותם העושר ומזכין אותם הכח ומזכין אותם הדי׳ אבל
ליום הדין אינם יכולין להציל מדינה של גיהנם שנאמ׳ איש מידי
מציל לא אברהם מציל את ישמעאל בנו ולא יצחק מציל את
עשו בנו אבל הבנים מצילים את האבות מדינה של גיהנם בין
גדולים בין קטנים כיצד גדולים מצילים אותם במעשיהם הטוב׳
וקטנים באסיפתן כשהם קטנים ומנין שהבנים מכפרין על עון
אבותם שנ׳לכן בזאת יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסיר חטאתו
וכי פרי מסיר חטאתו אלא בניו ובנותיו · ר׳יהושע אומר וכי אי
זו היא מדה מרובה מדת הטוב או מדת הפורענות הוי אומ׳מדת
טוב מרובה · ומה אם מדת הפורענות שהיא מעוטדת נמשכו
בה הבנים אחר האבו׳מדת הטוב שהי׳מרובה אינו דין שימשכו
בה האבות את׳הבנים לחיי העולם הבא · וכן הוא אומר ובניהם
יראו ושמחו וגו׳ מלמד שהקב״ה מקרבן לו אצל אלו אבות אצל
הבנים ואם היו האבות רשעים והבנים צדיקים מקרב האבות
למחיצתן של צדיקים · וכן הוא אומר כי את אשר יאהב י׳ יוכיח
וגו׳ לל שהו׳ מרצה הבן הצדיק על אביו הרשע ומביאהו אצלו
לחיי העולם הבא · ר׳ חנניה אומר הרי הוא אומר כי יקרא קן
צפור לפניך וגומר וכי מי הם גדולים רחמי הברי׳ת או רחמי מי
שאמר והיה העולם ׳ ומה אם הברי׳ת שרחמיהן מעוטין נצטוו
שאם יקחו את הבני׳ ישלחו את האם חפשית · הקב״ה שרחמיו
מרובין עאכו כי בזכותם ישלח את האבו׳ חפשי׳ מדינ׳ של גיהנם

חלק שני

בדברים שמצוה לעשות לבן חברו ויש בו שלשה פרקים׳

פרק ראשון

המלמד לבן חברו תורה הרי הוא כאלו עשאו כרגרסינן במסכת
סנהדרין פרק כ״ג דף צ״ט אר׳ יוחנן כל המלמד לבן חברו תורה
מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנא׳ אלה תולדות אהרן ומשה
וכתיב ואלה שמו׳ בני אהרן הבכור נדב ואביהוא ואי אהרן ילד
ומשה לימד לפיכך נקראו על שמו · וגרסינן נמי בפרק חלק
דף צ״ט אמר רשבל כל המלמד בן חברו תורה כאלו עשאו שנ׳
ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגמינן ית נפשתא דשעבידו
לאוריתא בחרן ׳ וגרסינן בבבא מציעא פ׳ השוכר את הפועלי׳
דף פ״ה איקלע ר׳ לאתריה דר׳ אלעזר בר׳ שמעון אל יש לו בן
לאותו צדיק אמרו לו יש לו בן וכל זונה שנשכרת באלפים
שוכרתו בשמונה פי׳ מפני יפיו אתיוה אל הדר בך הדר ביה
אסמכוה

אסמכוה לר׳ואשלמיה פי׳ מסלו לכם לגלמו׳ תעלה · ל ר׳שמעון ב
איסי בן לקוניא אחוה דאימיה אגמרי׳ אוריתא ופר׳ ליה סודרא
ארישיה ואסמכיה בר׳ כל יומא חוה קאמר לקרייתי אנא איזול
פי לגיעי אל חכים עבדו יתך וגולתא דדהבא פרסו עלך ור׳ קרו
לך ואת אמרת לקרייתי אנא איזיל אלא מומא עיובה דא ׳ פי׳
נשכונעם הנקפתי ופת פעל יפעל כי גדל אתא יתיב במתיבתא
שמעיה ר׳לקליה אמר האי קליה דמיא לקלא דר׳ אלעזר ברבי
שמעון אל בריה הוא קרי עליה פרי צדיק עץ חיי זה ר׳ יוסי בר׳
אלעזר בר׳ שמעון ולוקח נפשות חכם זה ר׳ שמעון בן איסי בן
לקוניא כי נח נפשיה אמטיוה למערת דאבוה הוה הדרא עכנא
למערתא ׳ פי׳ נכס אמרי עכנא עכנא פתח פיך ויכנס בן אצל
אביו לא פתחא להו כסבורים העם לומר זה גדול מזה יצתה בת
קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה היה בצער מערה וזה
לא היה בצער מערה כדגרסינן בשבת דף לג׳ אלעזר ברבי
שמעון ורשבי׳ שהיו טמונים במערה שלש עשרה שנים בימי
השמד׳ איקלע ר׳ לאתריה דרבי טרפון אל ויש בן לאותו צדיק
שהיה מקפח את בניו אמרו בן אין לו בן ברת יש לו וכל זונד
שנשכרת בארבעה שוכרתו בשמונה אתיוה לקמיה אמרו ליה
אי הדרת בך יהיבנא לך ברתי הדר ביה איכא דאמרי נסבה
נרשה ואיכא דאמרי לא נסבה כלל שלא יאטרו בשביל זה
חזר ׳ ורבי מאי כולי האי דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה
אר׳ חייא בר אבא ואמרי לה אר׳ שמואל בר נחמני אר׳ יונתן כל
המלמד בן חברו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנ׳ כה
אמר י׳ אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד · וכל המלמד את בן
עם הארץ תורה אפילו הקב״ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו שנא׳
ואם תוציא יקר מזלל כפי תהיה · וגרסינן בפרק חלק דף צ״א
אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו
מנחלת אבותיו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וגו׳ מורשת
היא לכל ישראל ששת ימי בראשית · אמר רב יהודה אמר
רב כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן
מקללין אותו שנא׳ מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברי׳
שנא׳ ולאום מלאום יאמץ · ואין בר אלא תורה שנא׳ נשקו בר
פן יאנף וגו׳ עולא ברבי ישמעי׳ אם מנקבי׳ אותו ככברה נאמר
כאן יקבוהו ונאמר להלן ויקוב חור בדלתו · אבי׳ אם כאיבלא
דקצרי פי׳ כלי של כותבין שפוך מנוקב ׳ ואם למדו מה שכרו אם
רב ששת זוכה לברכות שנאמר ליוסף שנאמ׳ וברכה לראש
משביר ואין משביר אלא יוסף שנא׳ ויוסף הוא המשביר ׳ אם
רב ששת כל המלמד תורה בעולם זוכה ומלמדה בעולם שנאמר
ומרוה גם הוא׳ למדנו מכל זה שכר המלמד לבן חברו תור׳
גדול בעולם הזה וגם לעולם הבא ·

פרק שני

מי שהוא מלמד תלמידי׳ גדולים או קטנים לא יכוף אותה תמיד
בשוטים וביסורין של דברים קשים אלא פעמים יכוף ופעמים
יגדים ופעמי׳ פיים כפי טבע התלמיד׳ וכפי השעה ועכז לעולם
יטיל אדם פחדו עליהם כפי שהיו רבות׳ נוהגים · כמ״ש שמצינו
שצוה רבינו הקדוש לר״ג בנו ואל זרוק מרה בתלמידים כדגרסי׳
בכתובות פרק הנושא דף ק״ג · וגרסי׳ בפ׳ במה מדליקין דף ל׳
אמר רב גידל אמר רב כל ת״ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו
נוטפות מור תפוינה וכו׳ כדאיתא למעלה בגר ב׳ כלל ה׳ הא פ״ב
וגרסינן במסכ׳ סוטה פ׳ עגלה ערופה דף מ״ז לעולם תהא שמאל
דוחה וימין מקרבת לא כישיעו שחפו לגחזי בשתי ידיו וישיע
מאי היא דכתיב ויאסר נעמן האל וקח ככרי׳ בסף וכתיב ויאמר

אל׳

אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך׃
וכתיב והעת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזתים וכרמים וצאן
ובקר ועבדים ושפחות׃ ומי שקיל כולי האי כסף ובגדים הוא
דשקיל׃ אר יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה
שרצים נא ועמר לפניו אל רשע היית העת שאתה מבקש
ליטול שכר השרצים׃ צרעת נעמן תדבק בך ואת ובזרעך אנשים
הזו מצורעי אר יוחנן זה גחזי ושלשת בניו׃ וכתיב ויבא אלישע
דמשק למה הלך אר יוחנן שהלך להחזירו בתשובה ולא
חזר אמר לו חזור בך אל כך מקובלני מפי כל שחשא והחטיא
את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה׃ מאי עבד איכא
דאמרי אבן שואבת מקן שמנניף כל המקבל מעמיקין בפיל תלת לת
לחטאת ירבעם והעמידה בין ארץ לשמים׃ ואיכא דאמרי שם
מקק על שפתה והית אומרת אנכי ולא יהיה לך ואיכא דאמרי
דבנן דחה מקמיה שלא יעסקו בתור דכתיב ויאשרו בני הנביאי
אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים לפניך צר מכלל
דעד השתא לא הוו דחיקי׃ תניא רבי שמעון בן אלעזר
אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת׃

פרק שלישי

כל קהל וקהל מצווים להעמיד בניה מלמדי תינוקות כדי שיוכלו
להשתדל עסקם וללמד כפי צרכם ובזה דברו רבותינו כרגרס׃
בגתרפ לא יחשוב דף כא אמר רבא סך מקרי דרדקי עשרין
וחמשה ינוקי אי איכא חמשין מותבינן תרי ואי איכא ארבעין
מותבינן ריש דוכנא ביה מקל מסמא עם מתינוקות מן מלמד ומוזל
מסמיכו כפי מתינוקות׃ ומסייעינן ליה מסתא׃ ואמר רבא האי
מקרי דרדקי דגרים לינוק ואיכא אחרינא דגרי טפי מיניה לא
מסלקינן ליה מטו דילמא אתי להתרשולי׃ רב דימי מנהרדעא
אמר כל שכן דגרים טפי דאמר מר קנאת סופרים תרבה חכמה
ואמר רבא הני מקרי דרדקי חד גריס ולא דיק וחד דיק ולא
גריס מותבינן דגריס ולא דיק מטו שבשתא ממילא נפקא׃ רב
דימי מנהרדעא אמר מותבינן דדיק ולא גריס דשבשתא כיון
דעאל עאל רכתיב בי ששה הדשים ישב שם יואב וכל ישראל
עד הכרית כל זכר בארום׃ כי אתא לקמיה דרבי יוחנן איכא דמר
הכי אל דכתיב אשחה את זכר עמלק אל ואיכא דמר אנן זכר קרינן אל
אנן זכר אקרינן אתא שיילה לרביה אל היכי אקרינן אל זכר
עמלק׃ שקל ספסרא בעי למקטליה אל אמאי אל דכתיב
ארור עושה מלאכת יי רמיה אל שבקיה להוא גברא וליקום
בארור אל כתיב וארור מונע תרבו מדם וקטלינהו׃ ומאי יתהרו
ללמוד התינוקו שבהבל פיהם מתקיים העולם כדגרס בפסכת
שבת פרק כל כתבי דף קיט אמר רשבל משום ר יהור הנשיא
אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן
אל רב פפא לאביי דידך ודידך מאי אל אינו דומה הבל פה שיש
בו חטא להבל פה שאין בו חטא׃ ואמר רשבל משום ר יהור
נשיאה כך מקובלני מאבות שאין מבטלין תינוקות של בית רבן
ואפילו לבנין בית המקדש׃ ואמר רשבל כל עיר שאין בו
תינוקות של בית רבן מחריבין אות רבינא אמר מהרימין אות
ואמרינן התם אמר רב המנונא לא חרבה ירושלם אלא בשביל
שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמ שפוך על עולל מחוץ
מה טעם שפוך משום דעולל מחוץ׃ והמלמדים אם עוסקים
עמהם לשום שמים שכרם גדול כדגרסינן פרק סדר תעניות אף
דף כה רבא גזר תעניתא קמיה שליחא דציבורא אמ משיב
הרוח נשב זיקא אמ מוריד הגשם אתא מטרא אל מאי עבדיך
אל מקרי עוקי אנא ומקרינא לבני עניי בבני עשירי וכל דלא

איפשר ליה לא שקילנא מיניה מידי ואית לי פירא דכורי וכל
מאן דפשע בינוקי משתדנ בכורי ומשלנא ליה׃ וגרס בפק
דבתרא דף ח ומצדיקי הדרים כככבים לעולם ועד ור מלמדי
תינוקות כגון מאן אמר רב כהן רב שמוע בר שילת רב אשכחי
לשמואל בר שילת דהוה קאי בגינתיה אל שבקתיה לחנוכי
אל הא תריסר שנין דלא חזינא לי ואשתא נמי דעתאי עלייהו
ורבנן מאי אנרינהו אמר רבינא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו

הכלל השלישי להתפלל ויש בו ששה חלקים

חלק א׳ התפלות׃ חלק ב׳ סקום התפלות׃ חלק ג׳ הברכות
חלק ד׳ הציצית׃ חלק ה׳ התפלין׃ חלק ו׳ הספר הורת
החלק הראשון התפלות ויש בו לה פרקים׃

פרק ראשון

לעולם יהא אדם זריז ומהיר לקום בבקר שמשתו כלי עצלות
להודות לא׳ת חסדיו אשר עשה עמו שהחזיר לו נשמתו אשר
הפקיד בידו והציללו ממאורעות המזמנות בשינה ומהפגעים
המזכי לבא בלילה יותר מביום ושהחליף כחו ובזה תתחדש
בלבו לבקרים אהבת הבורא ית ואם יהא מנומנם בשינה ישים
בלבו שאם יקראנו אדם להריח אפילו זהוב א שישכי בסחרה
אעפ שיהיה מלוכלך בשינה׃ מה יש לו לעשות לעבודת מי
שאמר והיה העולם׃ וגם ירא ממה שאמרו רבותינו בפק
דאבו ר דוסא בן הרכינס אומ שינה של שחרית ויין של צהרים
ושיחת הילדים מוציאין את האדם מן העולם׃ ואו יקדים בלב
שלם להשכי לעבודת הבור לילך ולהתפלל וירבו ימיו כדגרס
בפק דברכות דף ח אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל
חסה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמ בארץ
אין בחוצה לארץ לא לבסוף אל מאי עבידתייהו אל מקדמי
ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהנייא להו׃ דאמר להו
ריבל לברייה אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכון
חייי אר אחא בר חנינא מאי קרא אשרי אדם שומע לי לשקוד
על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי׃ וכתיב כתרי כי מוצאי
מצא חיים וגו׃ ובקדימה חזא ז היו מתפארי גדולי עולם שהיו
עושין בבית המדרש דגרסינן במסכת סוכה פרק הישן דף כח
חר מעשה בר אלי עזר ששבת בגליל העליון ושאוהו שלשים
הלכות בהלכות סוכה׃ ב אם להם שמעתי ותאל לא שמעתי
ר יוסי בר יהודה אומר חלוף הדברים׃ אמרו לו ר כל רכרך
אינם אלא מפי השמועה׃ אמר להם חזקתוני לומר דבר שלא
שמעתי מרבותי מימי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא ישנתי
בבית המדרש ולא הנחתי אר בבית המדרש ויצאתי ולא שחתי
שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי לעולם
אמרו עליו על ריבז שלא שח שיחת חולין מימיו׃ ולא הלך
ד אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא קרמו אדם לבית המדרש
ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא ולא ישן בבית המדרש לא
שנת קבע ולא שנת עראי ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב
ושונה ולא פתח אדם פתח לתלמיד׳ אלא הוא בעצמו ולא
אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא אמ הגיע עת לעמוד
מבית המדרש אלא בערבי פסחים וערב יה וכן היה ר אליעזר
תלמידו נוהג אחרי׃ תר פ תלמידים היו לו להלל הזקן וכו׳
ואם לא יוכל להשכים ראשון לפחות ימנה מעשרה ראשונים
ויטול שכר כנגד כל הבאים אחר העשרה כדגרסינן פ שלשה
שאכלו דף מז אמר רבל לעולם ישכים אדם לבית הכנסת
כדי שימנה עם העשרה ראשונים שאפילו מאה באים אחריו
נוטל שכר כנגד כלם׃ ויש שים שהם מובדלים בקדימה ואחור

כדורסינן בפ׳ הקורא את המגלה בתרא דף כ״ג ע״ב טובי מאחרין לבא וממהרין לצאת · בשבת ממהרין לבא וממהרין לצאת · ביום הכפורים ממהרין לבא ומאחרין לצאת · וכל יום כשילך לבית הכנסת ימהר רגליו ואפילו בשבת וביצ׳ אתו אל ימהר כדגרסינן בפ׳׳ק דברכות דף ו׳ אר׳ חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת ע׳ פסיעה גסה ולא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כ״ש דרהיטנא שנ׳ ונדעה נרדפה לדעת את י״י׳ אר׳ זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא מרהטי לפרקא בשבת וכו׳ כדאיתא התם ול׳ ילך אדם לבית חברו ליתן לו שלום קודם שיתפלל דגרסינן פ׳ היה קורא דף י״ד אמר רב כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמ׳ הדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה ושמו׳ אמר במה חשבתו לזה לא לאלוה מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד תרגמה ר׳ אבא במשכים לפתחו׳ אר׳ יונה אר׳ זירא כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה · אל במה קאמרת אל אסור אמרי׳ כרב אידי בר אבין דאמר רב אידי בר אבין אר׳ יצחק בר אשיאן אסור לאדם שיתן שלום לחבירו קודם שיתפלל שנ׳ צדק לפניו יהלך וגו׳ ואח״כ רב אידי בר אבין אר׳ יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה חפציו שנא׳ צדק לפניו יהלך וישים לדרך פעמיו׳ וקודם שיתפלל יבדוק ואם צריך לנקביו ל׳ יתפלל כדגרס׳ בפ׳ מי שמתו דף כ״ד הני׳ היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל אין תפלתו תפלה · איכא דמתני לה הכי אם התפלל תפלתו תועבה וכו׳ תניא אידך היה צריך לנקביו אל יתפלל משום שנ׳ הכון לקראת אלהיך ישרא׳ · ואמרינן התם שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · רבי אשי ואיתימר׳ חנינא בר פפא אמר שמור נקניך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני · לל שלא יהא צריך לנקביו כדי שיפיח או יתעטש או ישתין אבל יהא גופו נקי מכל לכלוך ומכל מחשבה · וגם יבדוק בבגדיו ש״ה׳ נקיים כדגרסינן בפ׳׳ק דשבת דף י׳ רבה בר רב הונא רמי פזמקיות מכפילאות נלנו קלנסוכין ומצלי׳ · אמר רב אשי חזינא לרב כהנא כי אי׳כא ריתחא מכר ידיה קיה קוכך ידיו בפנכעוקיו כפלס המנטער מפיסת רבו ומצלי׳ · ואל יטעום שום דבר ער ש׳חפלל · כדגרסינן בפ׳ כ דברכות דף י׳ אר׳ יוס׳ ברבי חנינא משום ר׳ אליעזר בן יעקב מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם · אר׳ יצחק מ״ד ואותי השלכ׳ אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גאך אמר הכתוב אחר שנתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים׳

פרק שני

כשהי׳ בית המקדש ק״ים והיו קרבנות ישראל קרבי׳ כהלכתן על גבי המזבח היו נצולין בזכות התורה ובזכות הקרבנו׳ מדינה של גהינם ומשעבוד מלכיות׳ כדגרסינן בפסיקתא שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן אמר ד׳ דברים הראה הקב״ה לאברהם אבינו ואלו הן תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות · תורה לפיד אש · קרבנו׳ עגלה משולשת · גיהנם תנור עשן · מלכיו׳ והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו · אמר לו הקב״ה כל זמן שבניך מתעסקין בשח׳ נצולין משתים · כל זמן שבניך מתעסקין בתור׳ ובקרבנו׳ נצולין מגיהנם ומלכיות ועתיד בית המקדש וקרבנות ליבטל במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות · ר׳ חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות הה״ד אם לא כי צורם מכרם ואין צורם אלא אברהם שנא׳ הביטו אל צור חוצבתם וגו׳ והסכים הקב״ה עמו · ומ׳מרא זו איתא בבר׳ פרק מ״ב במלורת שונות

פרק שלישי

אעפ״ שקורין בכל יום פרשת התמידין קבעו רבותינו לשנות משנת שונות · וכתובה למטה בפ״ק מהלק חג המצות · ולפי שאין לנו מזבח וקרבנות לא נשאר לנו אלא שיח שפתותינו שאנו מהללים את בוראינו וזיהונקרא עבוד׳ שבלב בזמן שאנו קורין בסדר הקרבנו׳ מעלה עלינו הכ״ה כאלו הקרבנום על גבי המזבח כדגרסינן בפרק בתרא דתעניות ובסוף פרק בני העיר אר׳ יעקב בר חמא אר׳ יוחנן אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנא׳ אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ויאמר י״י׳ גם זרע יעקב עבדו׳ אם אדע כי אירשנה אמר יעקב לפניך ותעשה להם כאנשי דור המבול וכאנשי דור הפלגה׳ אמר לו ר׳ לאו אל בזה אדע כי אירשנה אל קחה לי עגלה משולשת אם לפניו רבונו שע תינח בזמן שביח המקדש קיים בזמן שאין בי״ה מה תהא עליהם אל כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקורי׳ בהם מעלה אני עליהם כאלו מקריבין לפני קרבן ואני מוחל להם כל עונותיהם וגרסינן באלה שמות רבה וזה״ אשר תעשה על המזבח ההר קחו עמכם דברים ושובו ל י״י׳ וזהו שאמר אראץ בנקיון כפי וגו׳ לשמיע בקול תודה וגו׳ יכול להקריב פרים ואלים תל׳ לשמיע בקול תודה׳ לפי ש׳ישראל בזמן שביח המקדש ק״ים חוטאין ומביאין קרבן ומתכפר להם המשיח חוטא ומבי׳ קרבן ומתכפר לו אנו אין לנו קרבן · אל אם כל עדת ישראל ישגו אמרו לו עניים אנו אין לנו להביא קרבנות אל דברים אני מבקש ואני מוחל לכם כל עונותיכם שנאמר קחו עמכם דברים ואין דברים אלא דברי תורה שנא׳ אלה הדברים · אמרו לו אין אנו יודעין אל בואו והתפללו לפני ואני מקבל תפלתכ׳ והתפלה נקראת עבודה שבלב ובעבודה זו חפץ הקב״ה וזה מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים · מן התורה מנין דכתיב והי״ אם שמוע תשמעו ולעבדו בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא זו תפלה מן הנביאים מנין דכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל י״ ונשלמה פרים שפתינו · ל נשלמה לאל בתפלה שהיא ניב שפתינו מקום קרבנות פרים׳ מן הכתובים דכתיב זה״ך דאנח פלח ליה תדירא הוא ישזיבינך׳ וכי יש פולחן בכבל אלא זו תפלה · והתפלות כנגד התמידים תקנום׳ כדגרסינן פרק תפלת השחר דף כ״ו איתמר ר׳ יוס׳ בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום ריבל אומר תפלות כנגד תמידין תקנום ר׳ יוס׳ בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום · אברהם תקן תפלת שחרית שנ׳ וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני י״ ואין עמידה אלא תפלה שנא׳ ויעמוד פנחס ויפלל וגו׳ יצחק תקן תפלת המנחה שנא׳ ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר אשפוך לפני׳ שיחי · יעקב תקן תפלת ערבית שנ׳ ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה שנאמ׳ ואתה אל התפלל ואל תפגע בי · וסימן לדבר מצינו שבאות שניה של שב כל אחר ואחר יש רמז לתפלה שתקן אברהם יצחק יעקב בקר צהרים ערב · ומה שאירע לבנים כגליות הוא רמוז בתפלות דאבות׳ תפלת אברהם שתיקן בבקר כנגד גלות מצרים שהיה ראשון ונתבאר לו דכתיב ויאמר לאברם ידוע תדע וגו׳ ובזכות שעמד בי׳ נסיונות נעשו לבניו עשרה נסים במצרי׳ · תפלת יצחק שהיא מנחת צהרים כנגד גלות בבל שהיה באמצע שנתנסו בקורות מועטים כמו שעברו על יצחק · ותפלת יעקב בערב וזמנה כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר כנגד גלות חזרה המר והאפל והארוך עד שיגיע האור הגדול · המקום יאמר לצרותינו די ויוציאנו מאפלה לאורה ·

פרק שלישי

אעפ״ שקורין בכל יום פרשת התמידין קבעו רבותינו לשנות משנת

משנת אי זהו מקומן השניה במסכ זבחים ובריתא דר׳ ישמעל
בשלש עשרה מדות משום הא דאמ׳ רב ספרא בפ׳ק דקידושין
דף פ״ב לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה
ושליש בתלמוד ומי ידע כמה חיי לא צריכא ליומי ולפי
שבימים גם כן אינו יודע על כן תקנו לשלש בכל יום פרשת
התמידין ומשנת אי זהו מקומן ובריתא דר׳ ישמעל וגם תקנו
בהקרם התהלו ברוך שאמר שנאמ׳ בנגון ובנעימה שהוא שיר
נאה ונחמד וכתוב בספר היכלו׳ שיש בו פ״ו תיבו׳ והסימן ראשו
כתם פז ויש בו ט״ו פעמים ברוך כנגד ט׳ רקיעים ושבעה ארקים
והמקום ברוך הוא שהוא אחד ושליש בכל ויש בו שמונה
שבחים שבהם נהודך נשבחך וכו׳ כנגד מה שאם דוד שבע ביום
הללתיך כתוב בספר המלמד פרשת וישמע שזאת הברכה
היא ברכת הזמרות ודרכו בה מספר העשרה שחברו בה עשר
ברכות ואמרם ברוך שאמר והיה העולם ר״ל העולם החמרי
להורו׳ שהשמים והארץ נבראו במאמר ואמצעי היה בבריאתם
שאליו היה המאמר והוא שכתוב כי הוא אמר ויהי ונו׳ ואמרם
ברוך עושה בראשית להורות שכל המעשים השכליים עשה
השי״ת אותם בראשית נבראו אמור בתור׳ או בחכמה או בעולם
השכלי׳ הכל אחד ובלשון ראשית למדנו שקוד׳ שברא העולם
החמרי ברא המלאכים ולפיכ׳ נקראו ראשית רוצה בו ראשית
הברואים ואמרם ברוך עושה בראשית הוא שלא תאמר הרי
הוא אומר הושא הארץ דשא ישרצו המים וכיוצא בהם ותאמר
שהם העושים לפיכך בא ולמדך שאין ליחס להם המעשי׳ לפי
שלעושים ההם עושים אחרים ולעושים האחרים עושין כן עד
ראשית וה״ש הוא עושה בראשית כלומר נותן הצורה בהם
ע״י ראשית והוא שבא במעשה בראשית ואמר ויעש על
כל ענין ועניין להורות שהוא צוה לאחרים לעשות והמעשי׳
נגדרי בו ולא ישלם אחד מהם זולתו הנכלל במאמר ברוך
עושה בראשית ואמרם ברוך אומר ועושה להורות שהוא
מתמיד החויה על הדרך הנזכר במאמר ובמעשה שלא כמדת
הקבה מדת בשר ודם שנוהג העולם האם אינו עושה והעושה
אינו אומר אבל הקבה הוא אומ׳ועוש לעולם והוא שאמרו
ל מאמרו של הקבה מעשה הוא ואמרם ברוך גומר ומקיים
לאמת שינוי השבע וחדוש הנפלאות כי בהתאמת זה תתאמת
הדת ואם גזר הכל מראש כבר אמרו ל תנאים התנה הקבה
עם מעשה בראשית וכו׳ כלומר שכתחלת הבריאה השביע
בבריאתו ששבעם ליומים ידועים או נאמר שהוא גזר
כפי רצונו לשנות השבע ומבריאתו לעש׳ רצונו וזה נאות לדעת
התור׳ והוא שכתוב לעוש׳ נפלאות גדולות לברו לפי שבעשית
הפלאות השבע בטל ונמצא שהוא העושה לברו ואמר׳ ברוך
מרחם על הארץ להורות שהוא משגית כעולם השפל בדרך
רחמים ולא כדברי הכופרים האומרים עזב י׳ את הארץ אלא
כמו שכתוב עיני י׳ תמה משוטטת בכל הארץ ורחמיו לעולם
ואמרם ברוך מרחם על הבריות להורו׳ שהשגחתו גם כן באישי׳
שלא תאמר המינים שהם עומדים השגחתו בהם אבל האישים
הנפסדים אין בהם השגחה לפיכ׳ בא ולימדך מרחם על הבריות
כלומר על כל בריה ובריה כרכתיב ורחמיו על כל מעשיו
ואז ראית רשע וטוב לו הוא דרך רחמנות כדכתיב וחנותי את
אשר אחין וגו׳ ואמרם ברוך משלם שכר טוב ליריאיו שלא
תאמר הואיל ומשגיח על הבריות מפני מה צדיק ורע לו לכך
בא ולמדך שהוא משלם שכר טוב ליריאיו ושאין טוב העולם
הזה תכלית טוב ולא הרע תכלית רע אלא הטוב האמיתי הוא
בעולם שכולו טוב ואמרם ברוך הוא וברוך שמו להורות
שהיודע שמו המיוחד ידע שהוא הוא והוא רצונו ורצונו הוא

והוא

והו׳ ושמו אחד וכשם שלא נדע מהותו כך לא נדע רצונו והשמ׳
שמו הוא השותו ית׳ ולפיכך נקרא השם כמו שכתוב לירא את
השם הנכבד והנורא הזה ואחר כך תארהו בג׳ תארים כנגד
ג׳ עולמות המלך כנגד העולם השפל המולך בי ומלכותו בכל
משלה הגדול כנגד העולם הגדול שבו יראת גורלו ועוזו שזהו
עולם הגלגלי והקדוש כנגד עולם המלאכי׳ הקדושי׳ ותארוהו
עוד אב הרחמן כפי הדרך שהזכרנו שהו׳ משגיח ומרחם עליהן
כרחם אב על בני׳ והתקינו בו מהולל בפי עמו משובח ומפואר
בלשון כל חסידיו להודיע שהמהללים את השם הוא כלשון
בני אדם ולא שהוא בבחינת עצמו אצלו שבח אלא שהתורה
הורה אותו כדי לאמת מציאותו לעם וזה אי אפשר׳ בלי חיתר
התארים והמהללים כלשון בני אדם ועל דרך זה אמרו ל אי
לאו דאתא משה ואמרינהו ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו וכו׳
מצאתי כתוב כי לכן נקראו הזמירות והשירים מזמורים מלשון
לא תזמור ולפי זה זמירות ר״ל זמורות שכשם שהמזמר בנפנים
קוץ כל הזמורות ויניח מה שראוי לרטב כך הזמירות שאנו
אומר׳ קודם התפלה יסיר׳ו ויקוצו כל המכשולות והעונו׳ שיש
לנו לפני הש׳ וכשיבא תפלתנו שתהיה נשמעת ורצויה לפני
השם וסתכו מעין פתיחה לתתים׳ באמרם תי העולמים לרמוז
בו כל העולמות׳

פרק רביעי

חייבין בכל קהל למנות להם שליח צבור חנון ויבקשו אר׳ שידא
דיקן מעברו׳ ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה
וקולו ערב ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים כדגרסינן בפ׳
סדר תעניות דף ו׳ תר׳ עמדו בתפלה אעפ שיש שם זקן וחכם
אין מורידין לפני התיבה אא אדם רגיל ר׳ יהודה אומר משפל
ואין לו וביהו דיקן ויש לו יגיעה בשרה ופרקו נאה ושפל ברך
ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות בתורה
ובנביאים ובכתובים ובקי בכל הברכות כולן ואמרי׳ עלה ביתו
דיקן אמ׳ רב חסדא ביתו דיקן מעברה מאי זקן ופרקו נאה זה
שלא יצא עליו שם רע בילדותו היתה לי נחלתי כאריה ביער
נתנה על בקולה על כן שנאתיה אמר מר זוטרא בר טוביה
אמר רב ואמרי לה אר אתא אר אלעזר זה שליח צבור היורד
לפני התיבה שאיני הגון וצריך שיהא ממולא זקן להיות שש
קבוע כדגרסינן פ״ק דחולין דף כ״ד תר נתמלא זקנו ראוי הוא
להיו׳ שש ולירד לפני התיב׳ ולישא את כפיו ואם לא ימצאוהו
בכל השנה שלם בכל התנאים או בחרו ביום התעניו׳ והצרות
וביום השנה יבקשוהו שיהא שלם במקצתן והקבוע צריך
שיהא ממולא זקנו ויהא לבוש ומתעטף בהתפללו בער העם
כדתנן בסוף מגלה דף כ״ד ופורס על שמע ומתרגם אבל אינו
קורא בתורה ואינו נושא את כפיו וכתב הרא״ש בחשוב׳ ומה
שכתבת שממני׳ חזן להתפלל כל השבוע קודם שנתמלא זקנו
וסומכין על זה שיש להם חזן אחר שיתפלל בשבת וביום כנסת
טעות הוא זה כי נקרא חזן קבוע כיון שמינוהו להתפלל אעפ
שיש אחר שהו׳ ממונה דרוק בערא בלא מינוי יכול להתפלל
את׳ שהביא שתי שערות ע״כ ומי שאינו ש״ץ קבוע אם יאמרו
לו שירד לפני התיבה יסרב מעט כדגרסינן פרק אין עומדין
דף לה׳ תר העוב׳ לפני התיב׳ יסרב ואם אינו מסרב דומ׳ לתבשיל
שאין בו מלח ואם יסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שמקדיחתו
מלח כיצד יעשה ראשונה יסרב שניה מהבהב שלישי פושט
את רגליו ויורד ואם טעה יעבור אחר תחתיו כרתנן העובר
לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה

שעה · ויזהר מאר בתפלתו שלא ישעה כדתנן התם המתפלל
ושעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו
ששלוחו שלא אדם כמותו בסכסכת ברכות אמרו עליו על רבי
חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת
אמרו לו מנין אתה יודע · אלו אם שגורה תפלתי בפי יודע אני
שמקובל ואם לאו יודע אני שמטורף · מנא הני מילי אר חייא
בר אבא אר יוחנן דאמר קרא גורא גיב שפתים שלום שלום ·

פרק חמישי

אין אומרים קדיש בפחות מעשרה כדגרסינן פרק הקורא את
המגלה דף כג אר חייא בר אבא אר יוחנן אם קרא ונתקדשתי
בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה ·
והטעם לפי שבעשרה נשלמת הקדושה שהי למעלה מעשר
ספירות · ולזה רומז מה שאמרו בפ׳ק דסוכה דף ח׳ תניא רבי
יסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו
למרום שנאמר השמים שמים לי״ ולעולם העשירי הוא קדש
שהוא שלמות המנין והוא תחת כסא הכבוד · ולזה רומז מ״ד
העשירי יהיה קדש · וארון ט׳ וכפורת טפח ולמעלה השכינה
וגם כל המעשרות והעשירי׳ וגם הבכורות והבכורים והתרומה
ולזה רמז אברהם בן עזרא באמרו הבכור והמעשר אחוא ואין
ביניהם אלא חשוב ממשה למעלה או מלמעלה למשה וכן הוא
יום הדין ויום הכפר כפי דעת א׳ ואמרינן בירושלמי בריש פאה
בפ׳ מאימתי קורין במגלת סתרים של רבינו נסים שהקדיש הוא
זכר לקץ הימין ולמלחמת ישועת גוג ומגוג · ועל כן אומרים
יתגדל ויתקדש על שם והתגדלתי והתקדשתי דכתי׳ בה במלחם
גוג ומגוג שבו יתגדל שמו של הקדוב בה בכל הארץ כדכתי׳ ביום
ההוא יהיה י״ אחד ושמו אחד · ונשבע שלא יהיה שלבב עד
שינקם ממנו כדכתי׳ כי יד על כס יה וגו׳ · לום שאין השם שלם
ולא הכסא שלם אבל לאחר שינקום יהיה השם שלם וגם הכס
דכתי׳ האויב תמו וגו׳ וכתי׳ וי״ לעולם ישב כונן למשפט כסאו
הרי השם שלם והכסא שלם ר״ל כי בכל זמן שיש בעולם מי
שהוא מאמין באלהות אחר בלתי לי״ לבדו אין מלכותו ושמו
נודע בכל העולם נמצא שאין השם שלם וגם כשאינו פוקד על
מלכי האדמה באדמה לא ינקם נקמתו מהם נמצא ערין יש רשו׳
לצבא המרום לקטרג תחת הכסא נמצא שאין הכסא שלם ·
וכשיהיו רחמיו להודיע שמו ואמתתו ומציאותו ואחדותו בכל
העולם להנקם מאויבי השם שהם אויבי ישראל יפקוד על צבא
המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ויסיר היכולת מכל
המקטרגים אז יהיה שמו שלם בכל העולם וכסאו שלם בלי
קטרוג · וכלם יאמינו שאין מלכות בעולם אלא לו לבדו ולא יהיה
בכל המציאות מי שיעבור על גזרתו וברוך יודע כל נסתרות אשר
לו לבדו הממשלה וגלוי לפניו כסא כבודו למדה מעכב כל כך
מלהראות לכל באי עולם אמתת מלכותו ושלמותו וכפי אמונתינו
הוא עונות ישראל שהיו כונה ראשונה לבריאת העולם עד
שיחזרו בתשובה או עד שיבוא עתה הקצוב כמו שדרשו זל על
פסוק אני י״ בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה · או עד
שירחם על בריותיו ואז מלא הארץ דעה את י״ כמים לים מכסי׳,
תהגו לומר הקדיש בלשון ארמית לפי שאין מלכי מעלה יודעין
בלשון ארמית זולתי שלשה השרים הגדולים הממונים לחליץ
טוב בין ישר לאביה שבשמי׳ וכדי שלא יבינוהו האחרי׳ ויקטרגו
אומרים אותו ארמית · ויענו בכל כוונתם אמן יהא שמיה רבא
מברך על שם שנגדלו לי״ אתי ובזה יקבלו שכר גדול כדגרס׳
במסכת שבת פ׳ כל כתבי הקדש דף קיט אמר ריבל כל העונה

אמן

אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעין לו גיר רינו של ע׳
שנה שנא׳ בפרוש פרעות בישר׳ מה טעם בפרוש פרעות משום
דברכו י״ אר יוחנן אפילו יש בו שמץ עז מוחלין לו כתי׳ הכא
בפרוע פרעות וכתי׳ כי פרעה אחרן · ואר לוי כל העונה אמן
בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן שנא׳ פתחו שערים ויבא גוי
צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים מאי לשון
אמן אר חנינא א מלך נאמן · במתניתא האנא אמת מלך נאמן ·
ואיתא בתנחומא כל העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן
בעולם הבא שנא׳ ברוך י״ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם
ויאמר כבודו את כל הארץ אמן ואמן · אמן בעולם הזה ואמן
לעולם הבא · ויזהר שלא יפסיק ביה דאיתא בירושלמי ר׳ בל
אשכחיה לאליהו דהוה מדבר קומוי תריסר אלפי גמלי טעונין
ריגוז אלו הני למאן אלו כולהו טעונין ריגוז למאן דכפסיק בין
אמן יהא שמיה רבא מברך · ובכל בקר כשמגיע זמן לקדיש
יתברך בתפלה אם אינם מתקבצים לקדשו ולברכו כועס הקבה
כדגרסינן בפ׳ק דברכות דף ו׳ אר יוחנן בשעה שהקבה מצוי
בבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס שנא׳ מדוע באתי
ואין איש וגומר כלומר איש בראשי תיבות אמן יהא שמיה ·
וכשמתקבצין עשרה ועונין לקדיש השכינה מסתלק ובוכה על
שהגלתה את בניה כלומר דואגת על שחטאו בניה שהבדילם
וקדשם מכל האומו׳ ונתחייבו גלות ומדת הדין מעכבת כדגרסינן
בפ׳ק דברכות דף ג׳ תניא אר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדר׳
וכו׳ כרא׳ בחלק זה פ״ט עד תפלה · אל מה קול שמעת בחרב
זו אמרתי שמעתי קול שמנהמת כיונ׳ ואומרת אוי לי שחרבתי
את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומו׳ העולם
אמר לי בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כן אלא
שבכל יום ויום שלשה פעמים אומרת כן ולא עוד אלא בזמן
שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא
שמיה רבא מברך פורתא ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו
בביתו כך ומה לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבני שגלו מעל
שלחן אביהם · וכל זה עד שישוב ברחמים ויגאלם · ותקנו
לומר יוצר משרתים ואשר משרתיו משום דא׳ אית פר׳ אין
דורשין דף יד כל יומא מיברו מלאכי השרת מנהר דינור שנא׳
חדשים לבקרים וחפ יוצר משרתים אותם המתחדשים בכל יום
ואשר משרתיו מעולם כגון מיכאל וגבריאל כלם עומדים לפניו ·

פרק ששי

לעולם יהא אדם זהיר בקריית שמע וברכותיה שלפניה ולאחריה
שהם בבקר ובערב שבע שבע ביו׳ הללתיך · והקורא אותה
בהלכתה ערב ובקר נוחל העולם הזה והעול׳ הבא כדגרסי׳ בפ׳
היה קורא אר עזר מאי דכתי׳ כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי
כן אברכך בחיי זו קש בשמך אשא כפי זו תפלה · אם עושה כן
עליו הכתו׳ או כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל
בעולמו׳ העול׳ הזה ועה שנאמ׳ ושפתי רננות יהלל פי · וגרסינן
במדרש תנחומא אר מאני לא תחא קש קלה בעיניך מפני שיש
בה רמח תיבות כמנין אברים שבאדם ומהם בש כבוד מלכותו
לעולם ועד · אמר הקבה אם שמרת את שלי לקרותיה בעונתה
אני אשמור את שלך לכן דוד מקלס שנא׳ רני כאשון בת עין אל
הקבה שמור מצותי וחיה · חעול׳ הבא מנין כד גרס׳ בפ׳ק דמס׳
שקלים דף הא תבין יראת י״ וגו׳ תאנא בשם רש כל מי שקבוע
בארץ ישר׳ ומדבר בלשון הקדש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא
את שמע בבקר ובערב יהיה מבני העולם הבא · ויהשוב אדם
בלבו שנתן לו רשות לקרא קש להזכי׳ שמו של הקבה אחר כ׳

תיבות

תיבות מה שלא נתן למלאכים עד אחר שלש תיבות כדגרסינן
בואה הרברי רבה חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת שמלאכי
חשר אינם מזכירין את השם עד לאחר שלש תיבות שנ' וקרא
זה אל ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות וישראל מזכירין את יי אחר
שתי תיבות שנ' שמע ישראל יי' וגרסי בספרי למה התקינו קש
שחרית וערבי לפי שאמר הקב"ה לישראל לא משה ספר התורה
הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וחזר ואמר ששת ימים תעשה
מלאכה היאך יתקיימו שני מקראות הללו לפיכך תקן להם קש
שחרית וערבית שכל הקורא אותה כאלו קורא כל התורה משל
למלך שנתן לבנו שדות הרבה והיה יגע בעבודתם כיון שראה
המלך שהיה יגע בהן תקן לו כרם אחד והביא כל מעדני עולם
ושתל בו כך הקב"ה נתן לישראל תורה נביאים וכתובים אמר כל מי
שמייגע בהן אין קץ למתן שכרו וכל מי שאין יכול להתייגע בהן
דיו שיקרא קש שחרית וערבית וכשישראל קורין אותה מלאכי
השרת יורדין לשמוע מהם שנ' הישבת בגנים חברים מקשיבין
לקולך השמיעיני הישבת בגנים אל ישראל שיושבין בבתי כנסיות
ובבתי מדרשות חברי מקשיבין לקולך אל מלאכי השרת וכל זמן
שישראל מקלסין אותו מלמטה הוא מקלסן מלמעלה הם אומרים
שמע ישראל והוא אומר שמעה עמי ואדברה הם אומרים יי אחד
והוא אומר מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ הם אומרים יי אלהיך
יי והוא אומר אהבת עולם אהבתיך הם אומרים ושננתם
לבניך והוא אומר וכל בניך למודי יי ומצינו כתוב בפרקי ר'
פר' ארבעה כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב"ה מחנה
ראשונה של מיכל על ימינו מחנה שנית של גבריאל על שמאלו
מחנה שלישי של אוריאל מלפניו מחנה רביעי של רפאל לאחריו
ושכינתו של הקב"ה מלמעלה באמצע והוא יושב על כסא רם
ונשא וכ"ב שרפים עומדין אחד מימינו ואחד משמאלו שש כנפים
לכל אחד בשתים מכסים פניהם שלא יביטו פני שכינה ובשתים
מכסי רגליהם שלא יראו כדי לשכח עמידת רגל ענל ובשתים
מעופפין ומקדישין ומעריצין זה עונה וזה קורא זה קורא זה עונה
ואומרין קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו והחיות עומדות
תחת כסא כבודו ואין יודעות מקום כבודו ואומרות בכל מקום
שכבודו שם ברוך כבוד יי ממקומו וישראל שהם גוי אחד בארץ
שהם מיחדין שמו בכל יום תמיד פעמים בכל יום ועונין ואומרין
שמע ישראל וגו' והוא משיב ואומר אני יי אלהיכם המציל אתכם
מכל צרה וצוקה וגרסינן בואה שמות רבה אר' לוי צריך אדם
להיות זהיר בק"ש שהיא שקולה כנגד כל הקרבנות מה קרבנות
נוהגי בשחר ובין הערבי אף ק"ש נוהג בשחר ובערב שנ' בשכבך
ובקומך ולא נתן הקב"ה ק"ש לישראל אלא שיהיו עוסקין בתורה
תמיד שנ' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' לכך נאמר שמע
ישראל וגרסי' בואה הרברי רבה שמע ישראל ושה ישישו וישמחו
בך כל מבקשיך עוז יראי שמים ויאמרו תמיד יגדל יי עוז ישראל
שהם מיחדים שמו של הקב"ה בכל יום ויום ואומרי שמע ישראל
ומאחר שק"ש יש בה כל הדברי הללו יהא אדם זהיר בקריאתה
שיהא באימה וביראה ובכוונה דהכי אית במדרש ויקרא רבה
אר' ברכיה מלך בשר ודם משגר פרטיגמאי שלו למדינת
מה הם עושין כל בני המדינה עומדים על רגליהן ופורעין את
ראשיהם וקורין אותה באימה ויראה ברתת וזיע אבל הקב"ה
אמר לישראל פרשיגמא שלי לא הטרחתי אתכם לקרותה לא
עומדין לא פורעי ראשיכם לא בלכתך בדרך אבל צרי שיקראנו
בנזרת מלך וקבלת עול מלכות שמי באימה וביראה ברתת וזיע
ואעפ שקורין בין עומד בין יושב כדגרסינן בפ"ק דברכות דף י"א
תר"ה אומרין עומדין וקורין יושבין וקורין משיב וקורין עוסקין
במלאכתן וקורין צרי שיכוין בה ולא יתן עיניו ולבו כברי אחרי

כדגרסינן

פדגרסי' בפ"ק דיומא דף ש"ס אר' יצחק בר שמואל בר מרתא הקורא
את שמ"ע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעו
ותניא ר' אלעזר בן חסמא אומ' הקורא את שמע וקורץ בשפתיו
ומרמז בעיניו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומ' ולא אותי קרא
יעקב וגו' ועקר הכוונה הוא בפסוק ראשון כדגרסי' בפ"ה דף י"ג תר"ש שמע ישראל וגו' עכ"ל כנוסת הלב דברי רם אמ' רבא הלכה
כרם' רל"ל שהכוונה החזקה והמובדל מכל עין הוא בפסוק ראשון
אבל לכתחל' יכוף לכו לכוין בכלה וזהו מצוה מן המובחר ולפי
שהפסוק הראשון צריך לכוין בו יותר על כן נהגו לאומרו בקול
רם לחזק הכוונה וגם בו צריך עמידה לדברי הכל ולא אף בפרק
ראשון ער על לבבך וצרי להאריך בדלת דאחד שעור שיכוין
בו הקבה הוא יחיד ומולך בארבע רוחות העולם ולמעלה ולמטה
כדגרסי' בראש פ' היה קורא דף י"ג תניא סומכוס בן יוסף אומ כל
המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אר' אחא בר יעקב ובדלת
אמ"ר באשי ובלבד שלא יהטוף בה"ת ולימא בחריה בחשאי
בריך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כדגרסי' בסוף פ' מקום שנהגו
דף נ"ו דרש ר' שמעון בן פזי ויקרא יעקב לבניו וכו' ראובן בכורי
אתה וגו' בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלק ממנו שכינה
אז שמא יש במטתי פסול כאברה ש' יצא ממנו ישמעאל וכיצחק
ש' יצא ממנו עשו אמר לו שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבך אלא
אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח ואמ' בשכמלו
אמרי רבנן היכי נעביד נמריה לא אמריה משה לא נמריה הא
אמריה יעקב התקינו שיהו אומרי אותו בחשאי אר' יצחק רבי
אמי אם משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמ' יש לה גנאי
לא תאמר יש לה צער ההחילו עבריה והביאו לה בחשאי
על כן נוהגין לאמרה בחשאי אפ' בסקום שנוהגין לאמרה כלה
בקול רם ויש נוהגין לקרותה כלה בחשאי כדי שלא יבטל כל
אחד כונתו בשמוע דברי חברו ואותם שנוהגין לקרות כלה
בקול רם הוא כדי שישמעו לאזניהם ויכונו בה יותר וכל אדם
יבחר בה הדרך שיוכל לכוין בה ואם קראנה בחשאי ידקדק
להשמיע לאזניו ואעפ שאם בפ' היה קורא הלכה כדברי שניה
להקל שאם לא השמיע לאזנו יצא ואם לא דקדק באותיותיה
יצא דוקא בדיעבד אבל לכתחלה לא לפי הרוצה לבאר
הדרך הישרה יכוין בכולה:

פרק שביעי

המבטל קריאת שמע שחרית וערבית בכוונה בעיניו מצוה זו אינה
לו תקנה עולמית כדגרסינן בפ"ק דהגיגה דף ט' תניא מעון לא
יוכל לתקון זה שבטל קריאת שמע שחרית וערבית וחסרון
לא יוכל להמנות שנמנו חברים לדבר מצוה ולא נמנה עמהם
ר"ל בכוונת המצוה אבל מי שאינו יכול לכוין בקריאתה ברוב
אנחה או מגודל שמחה כגון מי שמתו מוטל לפניו או חתנו
ושושבינים שהם פטורים מקריאת שמע כפ' תקנת חתן אין זה
חסרון ובעון בטול שמע חרבה ירושלם כדגרסינן פר' כל
כתבי הקדש דף ק"ט אר' אבהו לא חרבה ירושלם אלא מפני
שבטלו בה ק"ש שחרית וערבית שנא' חנן משכימי בבקר שכר
ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם וכתיב גלח עמי מבלי דעת
וכבודו מתי רעב והמונו צחי צמא ועכ"ש לו לאדם להיות
זהיר בק"ש וכדי שלא ישכח לקרותה וגם יקבל עליו עול
מלכות שמים באהבה ובזריזות יקום בבקר ואעפ שאמרו
שקורין אותה בשחרי כדי שיראה חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו
יותר הוא טוב לשהו מעט ויקראנה בהנץ החמה כמנהג הותיקין
כדגרסינן בפ"ק דברכות דף ס' אר' יוחנן ותיקין היו נומרין את

עם

עם הנץ החמה תניא נמי הכי ר' יהודה בן תימא אומר ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. ואע"פ שקורא אדם ק"ש שחרית וערבית יקראנה על מטתו. כדגרסי' בפ"ק דברכות דף ד' אריבל אע"פ שקורא אדם ק"ש שחרית וערבית מצוה לקרותה על מטתו.

אמר רב אשי מאי קראה רגזו ואל תחטאו וגו' אמר רב נחמן בר יצחק אם תח"ת הואי אינו צריך אביי אמר תח"ת צריך להו למימר חר מפסוקי דרחמי כגון ביהך אפקיד רוחי וגו'. אר"ל בר חמא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר רע שנא' רגזו ואל תחטאו ואי אזיל מיטב ואם לאו עסוק בתור"ת שנ' אמרו בלבבכם על משכבכם ואי אזיל מוטב ואי לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם. ואי אזיל מוטב ואי לאו יזכור לו יום המיתה שנא' ודומם סלה. וגרסינן בפסיקתא על פסוק זה רגזו ואל תחטאו וגו' ר' יעקב בר אבין ורבנן ר' יעקב אומר הרגז יצרך ואל יחטיאך ורבנן אמרי הכעיס יצרך ולא תבא לידי חטא אמ"ה קבה לישראל אני אמרתי לך שתתפלל בבי"הכנס שיש בעיר ואם אין אתה יכול להתפלל בבית הכנסת התפלל בתוך שדך ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך שדך התפלל בהוך ביתך ואם אין את יכול להתפלל בתוך ביתך התפלל על מטתך ואם אי אתה יכול להתפלל על מטתך אמרו בלבבכם וגו'. ובוחן כליות יודע מי שהוא יכול להתפלל בכל העניינים הללו שהו"א חייב בכלן ואם עושה כן שכרו הרבה. והקריאת שמע שקור"א אדם על מטתו הוא לא"ר מגן ומחסה להצילו מן התלאות המזומנו בלילה יותר מביום כדגרסינן בפ"ק דברכות דף ה' או"א לעזר כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוהז חרב שתי פיפיות בידו שנא' רוממות אל בגרונם וגו' ומא' משמע אמר מר זוטרא מריש"ה דקרא שמעת ליה שנא' יעלוו חסידים בכבוד וגו' וכתי' רוממות אל בגרונם. אר"י צחק כל הקורא ק"ש על מטתו מוקין בדלין חמנו שנ' ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנ' התע"ף עיניך בו ואינ"נ ואין רשף אלא מזיקין שנ' מזי רעב ולחומי רשף. ובעינן הק"ש שעל מטתו"א שאום' פרשה ראשונה וי"א שקורין גם כן פרשת והיה אם שמוע לפי ש"ש בה גם כן ובשכבך ובקומך. ואומרה עם שיר של פגעים ופסוקי דרחמי דגרסינן במסכת שבועו' פרק ידיעות הטומאה דף י"ר תר שיר של תורה וכו' שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים ואום' יושב בסתר עליון עד כי אחה"י מחסי וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו עד לי"ה הישועה וגו'. ריבל אמר להני קרא' וגני. וחיכי עביד הכי והא אמר ריבל אסור לחתרפאת בד"ת להנין שאני. ורב עמרם סדר והוסיף ברכת המפיל חבלי שינה וכו' יהי רצון מלפניך י"י אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום וכו' ואומר ברוך י"י ביום ויאמר י"י אל השטן יגער וגו' ביהך אפקיד רוחי וגו' יברכך וגומר והר"ש היה אומר השכיבנו, ועם כל זה אם נאנס בשינה ולא אמר יותר מפסוק ראשון יצא. וגרסינן פרק היה קורא דף ג' אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמי' דרב אמר שמע ישראל ונאנס בשינה יצא, אל"ר נחמן לראוי עבדי' בפסוק קמא צערן טפי לא צערן. אל"ר יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך היכי קא עביד אל בפסוק קמא קא מצער נפשי' טפי לא מצער נפשי'. והכל כפי לבו דרחמנא לבא בעי.

פרק שמיני

קריאת שמע כהלכתה היא אלו הג' פרשיות על הסדר שתקנום כמו ששנינו בפרק היה קורא דף י"ג תא"ר יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים

פרק תשיעי

צריך ליזהר שלא ידבר בין ויאמ' לאמ' ויציב ועל כן נהגו לאתחום באמת דאמרינן פרק שהיה קורא דף י"ד ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק ואמרינן עלה בגמ' אר' חלבו אר' יוחנן מאי טעמא דר' יהודה דכתי' וי"ו יתדים אמת, חזור ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת אר' אבהו אר' יוחנן חוזר ואומר אמת רבא אמר אינו חוזר ואומר אמת והלכתא כרבא, ההוא דשמע"ה רבא דקאמר אמת אמת תרי זמני אמ' כל אמת תפש להאי. אמר רב יוסף כמה מעליא הך שמעתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמרי במערבא דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני י"י אלהיכם אמת. ותקנו לומר אמת ויציב שחרית על החסד שעושה הקבה בכל בקר שפוקדנו עכ"ם נשמתינו שהפקדנו בידו כשהיינו ישנים. ואמת ואמונ' ערבית על שאנו מפקידים בידו נשמתינו בכל לילה ומאמינים בו ש"ש בנה עולמו והיינו דגרסינן בסוף פ"ק דברכות דף ב' אמר רבא בר חניג' סבא משמי' דרב כל מי שלא אמ' אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמ' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילו"ס דרו לומר באמת ויציב ששה פעמי' אמת לפי שבהם מודי' שהקבה ברא את העולם בששת ימי בראשית וברא אותנו

המחוי"ב עונש מקל ממנו,

על מדת האמת וכך הוא רמוז בששה מקומות במעשה בראשי׳
בסופי תיבות ואלו הן א׳ברא׳ אלדים׳ את׳ השמים׳ ב׳ויצר׳ אלדים׳
את׳ האור׳ ג׳ויברא׳ אלדים׳ את׳ האדם׳ ד׳ויברא׳ אלדים׳ את׳
התנינים׳ ה׳ויעש׳ אלדים׳ את׳כל אשר עשה׳ ו׳ברא׳ אלדים׳
לעשות׳ ויסמוך ואומר להתפלל ואינו ניזוק כל איתו היום
כדגרס׳ בפ״ק דברכות דף ט׳ העיד ר׳ יוסי בן אליקים משום
קהלא קדישא דבירושלם כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק
באותו היום׳ אר׳ זירא אנא סמכי ואיתזקי אמרו לי׳ה במאי
איתזקת לאפטויי אסא לבי מלכא פי׳ לזיון הדם נמי אגרא בעי
לך למיתב דאר׳ יוחנן לעולם ישתדל אדם לקדים את מלכי ישרא׳
לראות ולא לקראת מלכי ישרא׳ בלבד אמרו לא אפי׳ לקראת
מלכי האומות שאם זכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות
העולם׳ וכשקור אדם ק״ש כהלכת׳ ובעונתה וסומך לו תפלתו
כסדרו וכתקונו עובד עבודה שלימה כדגרסינן פרק היה קורא
דף ו׳ אר׳ אלעזר מאי דכתיב כן אברכך בחיי זו ק״ש׳ בשמך אשא כפי׳
זו תפלה׳ כן אברכך בחיי זו ק״ש׳ בשמך אשא כפי׳ זו תפלה׳

פרק עשירי

לעולם יתפלל אדם עם הצבור ותהיה נשמע׳ תפלתו לפי שהי׳
את רצון׳ כדגרסינן פ״ק דברכות דף ח׳ אר׳ יוחנן משום רשב׳י
מאי דכתיב ואני תפלתי לך ״ עת רצון אימתי עת רצון בשעה
שהצבור מתפללים׳ רב מתנן בר יצחק אמר מהכא כה אמר
״בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית
עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות ר׳ יוסי בר חנינא אמר
מהכא הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב׳ תניא נמי הכי מנין
שאין הקבה מואס בתפלתן של רבים שנאמ׳ הן אל כביר ולא
ימאס׳ וכתיב פדה בשלום נפשי׳ אר״ש אמר הקבה כל
העוסק בתורה ובגמילות חסדי׳ ומתפלל עם הצבור מעלה אני
עליו כאלו פדאני מבין האומות׳ וצריך אדם לקבוע מקו׳ לתפלתו׳ בין שיתפלל עם הצבור בין יחידי׳ שלא ישנהו כי אם
בהכרח׳ כדגרסינן בפ״ק דברכות דף ז׳ אר׳ יוחנן משום רשב׳י
כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנא׳ ושמתי
מקום לעמי ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני
עולה לענותו כאשר בראשונה׳ רב הונא רמי כתיב לכלותו
וכתיב לענותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו׳ ואמרינן התם
אר׳ חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם
יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי ענו אי חסיד תלמיד של
אברהם אבינו׳ ואברהם מנא לן דקבע דוכתא שנאמר וישכם
אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ״ ואין עמידה
אלא תפלה שנא׳ ויעמוד פנחס ויפלל ונו׳ ואין רילו בשיקבע
בית להתפלל אלא גם צריך מקום קבוע בבית הכנסת שהאדם
מתכוין יותר במקום הרגיל אצלו דהכי אית׳ בירושלמי אמ׳ר׳
תנחום ברבי חייא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת שנא׳
ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם השתחוה לא נאמר
אלא ישתחוה משמע שהיה תמיד משתחוה שם׳ והמקום
המובחר לשמוע תפלתו של אדם היה בירושלם כשהיו ישרא׳
שרויים על אדמת׳ כמו ששנינו בפרק ר׳ עזר מה נורא המקו׳
הזה מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל
בפני כסא הכבוד ששער השמים פתוח לשמוע תפלת׳ן של
ישראל׳ ועכשו שבעונותינו אנחנו שרויים בגלות בכל מקום
שיקבעו תפלתן יהיו׳ פניהם כנגד בית קדש הקדשים׳ ובארץ
הזאת שאנו עומדין במערבו של ירושלם יש לנו להחזיר פנינו
לצד מזרחית בנגד כותל מערבית שבמקדש שהשכינה שרויה

ומי שאינו יכול לכוין את דרוחות יכוין את לבו לאבי׳
שבשמים כדגרסינן בסוף פרק תפלה השחר דף קל תנו רבנן
סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אבי׳
שבשמים שנא׳ והתפללו אל ״ היה עומד בחוצה לארץ יכוין
את לבו כנגד ארץ ישראל שנא׳ והתפללו אל׳ך דרך ארצם׳
היה עומד בארץ ישר׳ יכוין את לבו כנגד ירושלם שנ׳ והתפללו
אל העיר הזאת׳ היה עומד בירושלם יכוין את לבו כנגד בית
המקדש שנא׳ ובא והתפלל אל הבית הזה׳ היה עומד בבית
המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנא׳ והתפללו
אל המקום הזה ה״ה עומד אחרי הכפורת יראה את עצמו כאלו
עומד לפני הכפורת׳ נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב
בדרום מהזי׳ פניו לצפון במערב מחזי׳ פניו למזרח בצפון מחזיר
פניו לדרום נמצאו כל ישרא׳ משתחוים וכוונים את לבם כנגד
מקום אחד לאביהם שבשמים׳ אר׳ אבין ואית׳מא ר׳ אבא מאי
קראה כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שהכל פונין בו׳
ויבחר לתפלתו בית שיש בו חלונו׳ לצד ירושלם כדגרס׳ בסוף
פרק אין עומדין דף לד׳ אר׳ חנינא אל יתפלל אדם אלא בבית
שיש בו חלונות שנא׳ וכוין פתיחתן ליה בעילית׳ה נגד ירושלם׳
אמ׳ רבה חציף עלי מאן דמצלי בפקתא ט׳ כנקעה וגם ג׳ יעמוד
אדם במקו הגבוה להתפלל אא בשפלות המקו׳ והלב כדגרס׳
בפ״ק דברכות דף י׳ אר׳ יוסי בר חנינא משום ר׳ אליעזר בן יעקב
לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה להתפלל אא במקום נמוך
תניא נמי הכי ג׳ יעמוד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי ספסל
ולא על גבי כסא׳ ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ואל
יתפלל אלא במקום נמוך לפי שאין גבהות לפני המקום שנא׳
מסעמקים קראתיך ״ וכתיב תפלה לעני כי יעטוף ונו׳ ואמר
רבי יוסי בר חנינא המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר
ורגלי יהם רגל ישרה׳

פרק אחד עשר

צריך אדם ליזהר עצמו מעון ולבו מהרהור רע קודם שיתפלל
ויהא נשמעת תפלתו׳ כדגרסינן בואלה שמות רבה צריך אדם
לטהר לבו קודם שיתפלל וכן אמר איוב עד לא חמס בכפי
ותפלתי זכה׳ אמר רבי יהושע הכהן בר נחמ׳ה וכי יש תפלה
עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל והוא קורא להקבה
אינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה׳ שנא׳ ויאמר אלדים
לנח קץ כל בשר בא לפני ונו׳ אבל באיוב שלא היה בעמלו
גזל היתה תפלתו זכה לכך הוא אומר ותפלתי זכה׳ לפי שאין
עול בכפי לפיכך תפלתי זכה׳ אמר רבי חמא בר חנינא מנין
שכל מי שהגזל בידו שתפלתו עכורה שנא׳ ובפרשכם כפיכם
אעלים עיני ונו׳ ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל שתפלתו
זכה שנא׳ מי יעלה בהר ״ ונו׳ וכתיב נקי כפים ובר לבב ונומר מה
כתיב אחריו ישא ברכה מאת ״ ונו׳ וכתיב זה דור דורשיו וכתיב
תפלה לדוד שמעה ״ צדק ונו׳ בלא שפתי מרמה זהו שאמר
הכתוב זבח רשעים תועבה ותפלת ישרי רצונו׳ שלש תפלות
הן של משה ושל דוד ושל משי׳ במשה כתיב תפלה למשה
איש האלדים׳ בדוד כתיב שמעה ״ צדק ונו׳ מלפניך משפטי
יצא ונו׳ בחנת לבי ופקדת׳ בלילה ופניית אל תפלת עבדך ואל תחנתו אם׳
דוד לפני הקבה רבשע׳ תנח חכל ופנה להתפלתי ולתחנתי׳
אמר ליה הקבה למה לפי שאני מעשה ידיך ואם אני מתפלל
לפניך מעט יהיה בעיניך הרב׳ כמו שכתו׳ ופניתי אליכם והפריתי
אתכם ונו׳ הרא הוא דכתיב ופניית אל תפלת עבדך׳ וגרסינן נמי
התם שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו׳ אר׳ יהודה בר שלום

בשם רבי אליעזר בפני מלך בשר ודם אם בן עני צריך לומר דבר בפניו אינו שומע ממנו ואם בן עשיר הוא מיד שומע ממנו ומסלקו אבל הקב"ה אינו כן תכל שוין בתפלתם לפני האנשי והנשים העניים והעשירי שהרי משה רבן של כל הנביאי כתוב בו תפלה דכתיב תפלה למשה איש האלהים ובעני כתיב תפלת לעני כי יעטוף זו תפלה וזו תפלה להודיעך שהכל שוין לפניו בתפלתם. ואם נתן צדקה קודם התפלה יותר היא נרצירת כדגרסינן בפ"ק דבתרא דף ט' ר' אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר אני בצדק אחזה פניך וגו' ואם הקדימה בתשובה יותר היא מקובלת ומבטלת את הגזירה כדגרסינן בפסיקתא ר' יודן בשם ר' אלעזר אומ' דברים הם מבטלים את הגזרה התפלה והצדקה והתשובה ושלשתן בפסוק אחד שנאמר ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם. ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה שנאמ' אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה. מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמי ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם. וכן מצינו בחזקיה שנתבטלה מעליו גזירת מיתה בתפלתו שנא' בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' ויגדם ויבך חזקיהו בכי גדול וכתיב ויהי דבר ה' אל ישעיהו לאמר וגו' שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך וגו' ואעפ שבעונותינו נגעלו שערי תפלה שערי דמעה לא נגעלו כשבוכ' עם תפלתו כששרוי בצרה כדגרסינן פ' אין עומדין דף לב ואמר ר' אלעזר משחרב בית המקדש נגעלו שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי ואעפ שנגעלו שערי תפלה שערי דמע לא נגעלו שנא' שמעה תפלתי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש וגו'. ועוד גרסינן בפרק תענית אלו תנו רבנן מעשה בר אליעזר שנזר וכו' וגעו בבכיה וירדו גשמים וכו' כראיתא למטה בגר ה' כלל א' חלק ג' פ"ג כדברי הצומות'

פרק שנים עשר

כשיעמוד אדם להתפלל ישחא מעט לכוין את לבו ואל יחשוב במחשבה אחרת כמו ששנינו בראש פרק אין עומדין דף ל' חסידים הראשוני' היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום ואמרינן עלה בגמ' תניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברי' בטלים אלא מתוך שמחה של תורה שנא' ועתה קחו לי מנגן וכו' וכל זה כדי לכוין בתפלתו כי אם לפני בשר ודם כשישאל אדם צרכיו ממנו הוא בפנה את לבו מכל מחשבות שבעולם מה לעשות לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה היודע מה שבלבבות שאינו חפץ במי שמתפלל לפניו ולבו בל עמו. ונאמ' עליו קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. ושומע תפלת האדם שלבו נשבר ונדכה ומכוין לבו בתפלתו כדגרסינן התם פרק אין עומדין דף לא תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו, אבא שאול אומ' סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך ואם אינו יכול לכוין את לבו בכל ברכות התפלה יכוין במקצתה ועל כלם באבות כדגרס' בסו' פ' אין עומדין דף לד' תניא המתפלל צריך שיכוין את לבו בכלן ואם אינו יכול לכוין את לבו בכלן יכוין את לבו באחת, אהיא אמר רב ספרא משום חד דבי' ר' באבות, ואם אינו יכול לכוין בשום דבר ממנה יעזבנה עד שיפנה מחשבתו. כדגרס' במסכ' ערובין פרק הדר עם הנכרי דף נה אר' חנינא כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יורה שנ' בצר אל יורה ר' חנינא ביומא דהוה

פרק שלשה עשר

כל אדם ישתדל להיות זהיר בתפלתו ויאמר אותה באימ' וביראה ברתת בזיע כמי שעומד לבקש על נפשו מלפני אדון העולם וישים לבו בכפו. כדגרסינן בפ"ק דתעניות דף ח' ואר' אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משי' לבו בכפו שנא' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. וצריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כדגרסינן בפרק מצות חליצה דף קח ר' חייא ורבי שמעון הוו יתבי נפק מילתא מביניהו פתח חד מיניהו ואמר המתפלל צריך שיהיו עיניו למטה שנאמ והי עיני ולבי שם כל הימים. פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיהא לבו למעלה שנא' נשא לבבנו אל כפים וגו' אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגבייהו אמר להו כמאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה. אלא כך אמ' אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה לקיים שני המקראות הללו. מצאתי במדרש חייב אדם לנענע עצמו בתפלה על שם שנא' כל עצמותי תאמרנה י' כמוך וכן מנהג החסידים. וגרסינן בפרק אין עומדין. אר' חמא בר ביגא אר' שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה את עצמו כאלו שכינה שרויה כנגדו שנאמ' שויתי י' לנגדי תמיד, ולפי שלא יסתכל ברבר אחר יחזיר פניו אל הקיר כמו שלמדנו מחזקיהו שנ' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, ויעשה תפלתו בכוונה ובהיתוך שפתים ובלחש בלי השמעת קול כמו שלמדנו מחנה. כדגרס' בפר' אין עומדין דף לא אמר רב המנונא הלכתא גברוואתא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה

אני אכין את כסאך דכתיב וכסא דוד יהיה נכון עד עולם.

מכאן למתפלל שיכוין את לבו, רק שפתיו נעות מכאן למתפלל שיהיה בשפתיו. וקולו לא ישמע, שלא ישמיע קולו בתפלתו. ויחשב על לשכור מכאן שחשכור אסור להתפלל ואמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך, מכאן לרואה דבר מגונה בחברו שהייב להוכיחו. ותען חנה ותאמר לא אדני אמר עולא ואיתימא ר' יוסי בר חנינא אמר ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקדש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה, אשה קשת רוח אנכי וגו' מכאן למי שחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו, ויען עלי ואמר לכי לשלום מכאן לחושד לחבירו ואין בו שצריך לפייסו: ולא עוד אלא שצריך לברכו שנא' ואלהי ישראל יתן את שלתך. אל תתן וגו', אני האשה הנצבת עמכה בזה אריבל מכאן שאסור לישב בד' אמות של תפלה. מצינו במרדש"ה בגימטריא"ב ד' אמות לפניו וד' אמות לב' צדדיו. מצינו בתשובת הגאונים בשם רב ברגלוני א"יושב וב' מתפללין סימן רע ליושב אלא מרחיק ארבע אמות ומתפלל דכתיב אני האשה הנצבת עמכה בזה מלא ה' והם כך יריב במילי דעלמא ובטיל, אבל יתיב וקרי קש או במילי דצלותא לית לן בה. ומאי רבעי מתרחק ה' אמות ד' לשכינה ואחר לרדיה. ועוד לגאון ז"ל אסור לישב בצד ד' אמות מפני שד' אמות של תפלה מקום שכינ' הוא וראיה לדבר שכשיפטר אדם מתפלתו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחוריו: ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל וכל כך למה מפני כבוד השכינה ואם היה קורא קש או עוסק בדברי תפלה ואין מפליג עצמו לדברים אחרי מות, ועל כלם אם ירע אדם לפני מי הוא מתפלל יכוין כראוי ויטול שכרו משלם, כדגרסי' פרק תפלת השחר דף כ"ח. תנו רבנן כשהלה ר' אלעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו ארחות חיים אמ' להם חזרו בבבור חבריכם וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובדבר הזה תהיו נכנסים לחיי העולם הבא.

פרק ארבעה עשר

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים ומכל הקרבנות כדגרס' בפ' אין עומדין דף לב' אמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים כמשה רבינו ואפילו הכי לא נענה אלא בתפלה דכתיב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ושמיך ליה עלה ראש התפנה וגו'. ואמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמ' למה לי רוב זבחיכם יאמר יי' וכתיב בתרי' ובפרשכם כפיכם אעלי עיני וגו', גדולה תפלה שהקישה הכתוב לקטורת שנא' תכון תפלתי קטורת לפניך, ואע"פ שהתפלה עונה למתפלל בצרתו יותר היא מקובלת הסקרים תפלה לצרה. כדגרסינן במסכת סנהדרין פ' נגמר הדין דף מ"ד היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח אר' אלעזר לעולם יקדים ארם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו תפלה בין בית ע"ו ובין העי לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט לכל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה, ר' יוחנן אומ' לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין כחו ולא יהיו לו צרים מלמעלה, גדולה תפלה שהקבה שומע תפלתן של ישר' ומרחם עליהם בעת צרתן וכל האבות והנביאי סדרו תפלה לפניו בעד העולם ובעד בני ישראל עמו ושמע תפלתם, אברהם אבינו עה"נ נתפלל לפני הקבה שנאמר ויגש אברהם ויאמר האף תספה וגו' אולי יש חמשים וגו' והקבה שמע חזפלתו שנאמר ויאמר אם אמצא בסדום וגו' יצחק אבינו עליו השלום נתפלל בעד אשתו לפני הקבה ושמע תפלתו שנאמר

ויעתר לו יי' ואף רבקה נתפללה דכתיב ותלך לדרוש את יי' ושמע תפלתה דכתיב ויאמר יי' לה שני גוים בבטנך וגו'. יעקב אבינו עה"נ נתפלל דכתיב הצילני נא וגומר ושמע תפלתו דכתי' ויבא יעקב שלם. משה רבינו עה"נ נתפלל בעד ישראל דכתיב ויחל משה את פני יי' אלהיו וישמע תפלתו דכתיב ויאמ' סלחתי כדבריך. אהרן נתפלל בעד העם דכתיב ויתן את הקטרת והקטרת חביבה כתפלה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך, ושמע תפלתו דכתיב ותעצר המגפה, פנחס נתפלל ושמע תפלתו כדכתיב ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה. יהושע נתפלל שנא' ויבא יהושע ויפל על פניו ארצה ושמע תפלתו דכתיב ויאמר יי' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך כלומר שמעתי את תפלתך, הנה נתפללה דכתיב ותתפלל על יי' ושמע תפלתה דכתיב אל הנער הזה התפללתי וגו'. שמואל התפלל ושמע תפלתו דכתיב ויצעק שמואל אל יי' בעד ישראל ויענהו יי'. דוד התפלל דכתי' נפלה נא ביר יי' וגו' ושמע תפלתו דכתיב ויעתר יי' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל. שלמה התפלל דכתיב ויעמוד שלמה לפני מזבח יי' נגד כל קהל ישראל ויפרוש כפיו לשמים ושמע תפלתו דכתיב ואמ' שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננת לפני ליתן התפלל דכתיב עיני יי' ענני וגו' ושמע תפלתו דכתיב ותעל אש מן השמי' ותאכל את העולה ואת העצי' וגו' אליהו התפלל דכתיב ויבא ויסגור הרלת בער שניהם ויתפלל אל יי' ושמע תפלתו דכתיב ויפקח הנער את עיניו. חזקיה התפלל דכתיב ויתפלל חזקיהו אל יי' וגו' ושמע תפלתו דכתיב שמעתי את תפלתך וגו' וכן עשר הצדיקים והחסידים אשר בכל דור ודור התפללו בלב שלם והקבה שמע תפלתם. ומובטח לנו כי כשיתפללו ישראל וחמובחרים שבהם בכל דור ודור ויבקשו מהקבה שיזכה להם ברית אבות וכרית שלש עשרה מדות שהודיע סודו למשה רבי' עה"ש שהן מדות שאינם חוזרות ריקם כשיתפללו בתשובה ובלב טהור שהאל ית' ישמע תפלתם ויוציאם מצרותם.

פרק חמשה עשר

באהבת השם ית' לצדיקים מנסה אותם בחמרת תפלתם ועונה אותם ומרחם עליהם, כדגרסינן פר' הבא על יבמתו דף ס"ד אר' יצחק מפני מה הי' אבותינו עקורים מפני שהקבה מתאוה לתפלתן של צדיקים דא"ר אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר פלפל בלשנו ומה עתר זה מחפך את החבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפך רעתו של הקבה ממדת רגזנות למדת רחמנות. וגם בפ' סוכה דף ל"ד א"ת האי מימרא דר' אלעזר, וגרסינן בבר למה נעקרו אמהות ר' לוי אמר שהקבה מתאות לתפלתן ושיחתן שנא' עותך בחגוי הסלע וגו', וגרסינן בבא הרברים רבה ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ונומר מהו עקר ועקרה שלא תהא תפלתכם עקורה שלא תעשה פירות וכן הוא אומר והיה טרם יקראו ואני אענה וגו' למדנו שהעקר האמתי מי שאינו נשמע תפלתו, אבל אבותינו הראשונים שהיתה נשמעת תפלתן לא היו עקורי'. ומי שענה לי' עקב אבינו בכל צרותיו כדכתיב האל העונה אותי ביום צרתי הוא עונה לישראל בכל צרותם אם מתפללים בכל לב ובכל נפש כדגרסינן במדרש תלים יענך יי' ביום צרה זה שאם' הכתוב יקראני ואענהו וגו' אמר הקבה בשע' שמגעת צרה לישר' ומבקשין אותי ומשתתפים בבורי עמהם אענם שנ' יקראני ואענהו וגו' אר' יודן משל להד' לאשה עוברה שה' עם אמה בכעס בשעת לידתה עלתה אמה למעלה והיתה

היא צווחת מלמטה ואמה שומעת קולה וצווחת גם היא כנגדה
והיו השכנות אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה אמרה
להן בתי יולדת בצער אעפ שהכעיסה אותי איני יכולה לסבול
צווחתה אלא הריני צווחת עמה לפי שצרת בתי שלי היא. כך
כשחרב בית המקדש קרא הקב"ה לבכי וליללה בעולם שנאמר
וקרא ה' אלהי צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור
שק ולא עוד אלא שצוה לשמי' להתאבל עליה שנ' ביש שמים
קדרות וגו' אמרו לפניו מלאכי השרת רבונו של עולם וכו'

פרק ששה עשר

התפלה מעומד היא שמונה עשר ברכות בימות החול כדגרסי'
בפ' תפלת השחר רשב"ג אומ' בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה
עשרה, ואמרינן עלה בגמרא כנגד מי אמר הלל בריה דרבי
שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד במזמור הבו לי'
בני אלים, רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבקריית שמע. ר'
תנחום אמר ריבל כנגד י"ח חוליות שבשדרה. ואמרינן עלה
הני תכני סרי תשסרי היין אר לוי ברכה אחת ביבנה הוסיפו.
כנגד מי תקנוה. להלל כנגד אל הכבוד הרעים. לרב יוסף
כנגד אחד שבקריית שמע. לרבי תנחום כנגד חוליא שבשדרה
וגרסינן במדרש תנחומא ילמדנו רבינו כמה תפלות מתפלל
אדם בכל יום כך שנו לנו בכל יום מתפלל אדם י"ח ולמה י"ח אם
רבי שמואל בר נחמני כנגד שמונה עשרה פעמים שהאבות
כתוב' בתורה, האחד פקוד יפקוד אלהים אתכם וגו', והארץ
אשר נשבע לאברהם. והאחרון ויאמר ה' ואת הארץ אשר
נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. ור' יוחנן אמר כנגד שמונה
עשרה ציוין שבמשכן שהן בספר ואלה שמות וסוף הספר
כאשר צוה ה' את משה. ור' סימון אמ' כנגד י"ח חוליו' שבשדרה
שכשע' שמתפלל וכורע צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליו'
שבשדרה שנא' כל עצמותי תאמרנה ורש אומר כנגד שמונה
עשרה מזמורים שמראש תלים עד יענך ה' ביום צרה. וגרסינן
בפ' הקורא את המגילה דף י"ח במתניתא תנא מאה ועשרים
זקנים ומהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות על הסדר. תר' מנין
שאומרין אבות שנא' הבו לי' בני אלים, ומנין שאומרין גבורות
שנ' הבו לי' כבוד ועוז ומנין שאומרין קדושת השם תל הבו לי'
כבוד שמו, ומה ראו לומר בינה אחר קדושה דכתי' והקדישו
את קדוש יעקב וכתי' בתריה וידעו תועי רוח בינה. ומה ראו
לומר תשובה אחר בינה דכתי' השמן לב העם הזה וגו' ולבבו
יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה אחר תשובה לא
סלקא דעתך דכתי' וישוב אל ה' וירחמהו וגו' אלא בתר תשובה
סליחה היא. ומאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא כתי' קרא
אחרינא הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל
וגו' למ"ד גאולה ורפואה בתר סליחה הוא והא כתי' ושב
ורפא לו. ה"ה רפואה לאו דתחלואים היא ה"ה דסליחה
היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית אר' חייא בר אבא מתוך
שאנו עתידין לגאול בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית ומה ראו
לומר רפואה בשמינית אר' לוי מתוך שנתנה מידה בשמיני
וצריכה רפואה לפיכך קבעוה בה ומה ראו לומר ברכת השני
בתשיעית אר' אלכסנדראי בשביל מפקיעי שערים דכתי' שבור
זרוע רשע, ודור כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה. ומה ראו
לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים שנאמ' ואתם הרי ישראל
ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא, וכיון
שנתקבצו הגליות נעשה דין ברשעים דכתי' ואשיבה ידי עליך
וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה, וכיון שנעשה דין ברשעים

כלו

כלו הודים שנאמר ושבר פושעי' וחטאים יחדיו, וכיון שכלו
הודים מתרוממות קרנות הצדיקים שנא' וכל קרני רשעים אגדע
תרומם קרנות צדיק, וכולל הגרים עם הצדיקים שנא' מפני
שיבה תקום וגו' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר וכו' והיכן מתרוממות
קרנות הצדיקים הוי אומר בירושלם שנ' שאלו שלום ירושלם
ישליו אוהביך. וכיון שבאו לירושלם בא דוד שנא' אחר ישובו
בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם, וכיון שבא
דוד באת תפלה שנא' והביאותים אל הר קדשי וגו' וכיון שבאת
תפלה באת עבודה שנאמ' עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי
וגו' וכיון שבאת עבוד' באת הודאה שנא' זובח תודה יכבדנני וגו'
ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה שנא' וישא אהרן את
ידיו אל העם ויברכם וגו'. ולימרה מקמי עבודה מי כתי' וירד
לעשות מעשות כתי'. ולימרה בתר עבודה. הא כתי' זובח
תודה יכבדנני. ומאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא מסתברה
עבודה והודאה חדא מילתא היא, ומה ראו לומר שים שלום
אחר ברכת כהנים שנ' ושמו את שמי על בני ישראל וגו' וברכת
הקבדה שלום היא שנ' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלו'
ומכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקבה והיינו דאמר רבי
אלעזר מאי דכתי' מי ימלל גבורות ה' למי נאה למלל גבורות
ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו. ואמר' בגמרא דבני מערבא
דאשכחן בתפילת חנה בעין שמונה עשרה רמה קרני. כנגד
מגן אברהם. ה' ממית ומחיה כנגד מחיה מתים. אין קדוש כי'
כנגד הא' הקדוש. תונן הדעת כי אל דעות. הרוצה בתשובה
מנכשלים אזרו חיל, מרבה לסלוח מורד שאול ויעל. גאל
ישראל כי שמחתי בישועתך. רופא חולים מקים מעפר דל.
מברך השנים שבעים בלחם נשכרו. נדחי ישרא' רגלי חסידיו
ישמו', אוהב המשפט ה' ירץ אפסי ארץ. מכניע זדים ורשעי'
בחושך ידמו. מבטח לצדיקים קשת נבודים חתים. מצמיח
ישועה וירם קרן משיחו. שומע תפלה ואין צור כאלהינו.
עבודה אל תרצו תדברו. הודאה יצא עתק מפיכם. שים
שלום ויתן עוז למלכו. הא למדנו כי תפלה זאת מובחרת
בימות החול מכמה טעמים,

פרק שבעה עשר

אל יעשה אדם תפלתו קבע כאדם שהו' מחוייב לחוליך משוי
ממקום למקום ועושה כל יכלתו לפרקו מהרה מעל צוארו אלא
כעבד המתחנן לפני רבו ומבקש ממנו צרכו אולי ישמ' תפלתו
וימלא את שאלתו ויעשה בחסדו בקשתו. ועל כן שנו רבותינו
במסכת אבות אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונ' לפני המקום.
ועל כלם ישים הכוונה באבות שהיא עקר השבח והיא רמוזה
בפסוק ואעשך לגוי גדול כדגרסינן בפרק עם דף קי"ח ואמר ר'
ואעשך לגוי גדול זה שאומרי' אלהי אברהם ואברכך זה שאומרין
אלהי יצחק. ואגדלה זה שאומרים אלהי יעקב, יכול יהו חותמין
בכלן תל והיה ברכ' חותמי' ואין חותמין בכלן ולפי שהשלש
הראשונות הם שבח קודמות לאמצעיות שהן תפלה כדגרסינן
בפ' ד"ע דף ו' דרש ר' שמלאי לעולם יסדיר אדם שבחו של
הקבה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה, ולא ישאל אדם צרכיו
אלא באמצעיות כדגרסינן פ' אין עומדין דף לד' אמר רב יהודה
לא ישא אדם צרכיו בג' ראשונות ולא בג' אחרונות לא באמצעיות
אר' חנינא ראשונו' למה הוא דומה לעבד שמסדר שבח לפני
רבו אמצעי' למה הוא דומ' לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונו'
למה הוא דומה לעבד שנוטל פרס מרבו והולך לו. וגרסינן
נמי בפ' ד"ע דף ז' תניא ר' אליעזר אומר לעולם ישאל אדם
צרכיו

צרכיו ואח"כ יתפלל שנ' תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך
שיחו ואין שיחה אלא תפלה שנא' ויצא יצחק לשוח בשדה.
ר' יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו שנא' אשפוך לפניו
שיחי צרתי לפניו אגיד וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא
כדברי זה אלא ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה, אמר רב
יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אע"פ שאמרו
שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה
וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר. אמ' רב חייא בר אשי אע"פ
שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה בתוך
ביתו אומרה בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומרה בברכת
השנים. אמר ר' בל אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע
תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יום הכפורים
אומר. והכריעות לכל אדם הן חמש עד האחרונה כדגרס'
בפ' אין עומדין דף לד' תר' אלו ברכות שאדם שותה בהן.
באבות תחלה וסוף. בהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשחות
בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. ואמרי' בפ'
תפלת השחר דף כ"ח אר' חנחום אר' כל המתפלל יכריע
עצמו עד שיתפקקו כל החוליות שבשדרה ועולא אמר עד
שיראה איסר כנגד לבו ר' חנינה אמר כיון שנענע בראשו שוב
אינו צריך. רבא אמ' והוא דמצער נפשיה ומתחזי כמאן דכרע
ואמרי' בפ"ק דברכו' דף י' ואמ' רבה בר חנינא סבא משמיה דרב
המתפלל בשהוא כורע כורע בברכו וכשהוא זוקף זוקף בשם.
אמר שמואל מ"ט דרב רכתיב זוקף כפופים וכו' רב ששת כי הוה
כרע כרע כחיזרא כי כפפא וכי הוה זקיף זקיף כחויא כי נחית
ומצינו במרש מנין שאומר הגדול הגבור והנורא. שנא' האל
הגדול הגבור והנורא שומר הברית וגו' ומנין שמזכירין גבורות
שנא' זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו' וכן הוא אומר
באליהו ה' אלהי אברהם יצחק וישראל. מנין שחותמת ברכה
ראשונה מגן אברהם שנא' אל תירא אברם אנכי מגן לך. ומנין
שתחייה המתים קרויה תפלה דכתיב באליהו ויקרא אל ה' ויאמר
ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית
את בנה ויתמוד על הילד ג' פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי
תשוב נא נפש הילד הזה על קרבו וישמע ה' בקול אליהו ותשב
נפש הילד על קרבו ויחי. וכן הוא אומר בישעיה ויבא ויסגור
הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'. ומנין שהקדושה נקראת
תפלה שנא' את ה' צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם והוא
מעריצכם. מנין שצריכין להזכיר שלש ברכות הראשונות שבחזרה
של הקבה שנא' אשירה לה' כי גאה גאה וגו' עזי וזמרת יה וגו'
איש מלחמה וגו'. ואחר כך צריכין שנא' מרכבות פרעה וגו'.
ומניין ששאלת הזעה קרויה תפלה דכתיב אדרין דניאל ביחיה
שאול ולחנניה מישאל ועזריה מילתא הודע וכתיב ורחמין למבעא
מן קדם אלה שמיא וגו' וכתיב לך אלהא אבהתי מהודא ומשבח
אנא די הודעתנא די בעינא מינך. ומנין ששאלת התשובה
קרוידה תפלה דכתיב ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תפלתו
וישיבהו לירושלם לכלותו וכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'.
ומנין ששאלת הסליחה קרויה תפלה דכתיב סלח נא לעון העם
הזה כגודל חסדך ואין נא אלא לשון תפלה שנ' ואתחנן אל ה'
אלהי"ך נא וגו'. ומנין ששאלת הגאולה והחצלה קרויה תפלה
שנא' כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך בעת ההפלה כד"א ואני
תפלתי לך ה' עת רצון. וכתיב בתריה לאמ' לאסורי צאו שהיא
גאולה. ומנין ששאלת הרפואה נקראת תפלה דכתי' ויתפלל
אברהם אל האלהים וגו' וירפא אלהים וגו'. ומנין ששאלת ברכת
השנים קרויה תפלה שנא' ויעלה אחאב לאכול ולשתות ויהוי
עלה אל ראש הכרמל וגחר ארצה וגו' פי' ויגבל התגבל בתפלה

ויכס ודנים. ומנין ששואלין הנשמים בעונתן שנא' שאלו מה'
מטר בעת מלקוש. ומנין ששואלין להעביר כל מיני פורענות
שנא' רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל
כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה כל
תפלה כל התנה אשר תהיה לכל אדם לכל עמך ישראל אשר
ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע
השמים מכון שבתך וגו'. ומנין ששאלת קיבוץ גליות קרויה
תפלה שנא' ועו במרבר בישימון דרך וגו' וידריכם בדרך ישרה
וגו' ויצעקו אל ה' ונקראו הגליות תועים שנא' אצאן אובדות היו
עמי וגו'. ונקראו אסורים שנא' לאמר לאסורים צאו, מנין
ששאלת המשפט קרויה תפלה שכן אמ' שלמה בתפלתו אשר
יחטא איש לרעהו וגו' ואתה תשמע השמי' ועשית ושפטת את
עבדיך, ומנין ששאלת הכנעת אויבים קרויה תפלה שנ' אולי
ישמע ה' אלהיך את כל דברי רב שקה אשר שלחו מלך אשור
אדוניו לחרף אלהים חי. והוכיח בדברים אשר שמע ה' אלהיך
ונשאת תפלה בעד השארי' הנמצאה. מנין שהבטחת הצדיק
קרויה תפלה שנא' ותפלת צדיקים ישמע, מנין שכוללין עמם
את גרי הצדק שכן שלמה אמר בתפלתו וגם אל הנכרי אשר
לא מעמך ישר' הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך כי ישמעון
את שמך הגדול ואת יד החזקה וזרועך הנטויה ובא והתפלל
אל הבית הזה אתה תשמע השמים מכון שבתך, ומנין ששאלת
בנין ירושלם קרויה תפלה שכן דניאל אמר בתפלתו והאר פניך
על מקדשך השמם. אף לראותה קרויה תפלה שנא' ואתחנן
אל ה' וגו' ה' אדים וגו' אעברה נא וגו'. מנין ששאלת ביאת המשיח
קרויה תפלה שכן אמרה חנה בתפלתה ויתן עוז למלכו וירם
קרן משיחו. ומנין ששואלין לשמוע תפלתן ולעשות בקשתן
שנא' שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי וגו', מנין
ששאלת העבודה קרויה תפלה שנא' ויבן דוד מזבח לה' ויעל
עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ וגו'. ומנין שההודאה נקראת תפלה שנא' כי אתה
נקראת תפלה שנא' כי אתה ה' צבאות אלהי ישראל גלית את אזן
עבדך לאמ' בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל
אליך את התפלה הזאת. ועתה ה' אלהים אתה הוא האלהים
ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת, ומנין
ששאלת ברכה נקראת תפלה שנא' ועתה הואל וברך את בית
עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה ה' אלהים ברכת ומברכות
יבורך בית עבדך לעולם, וברכתו של הקבה קרויה שלום שנא'
ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, הא למדת איך ברכות
שמונה עשרה נקראות תפלה,

פרק שמנה עשר

כשיתפלל אדם הפלה מעומד יהשוב בלבו לפני מי הוא עומד
לפני מלך מלכי המלכים ולא יפסיק בתפלתו אפילו במחשבה
זכ"ש במעשה ואפי' מלך ישרא שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי'
נחש כריך על עקבו לא יפסיק וגרסינן בפ' אין עומדין דף לב'
הר' מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל כדרך ובא הנמון אחד
זנתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו
לאחר שסיים תפלתו אמ' לו כהו בתורתך רקה שמר לך ושמור
נפשך מאד וכתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם אמלא התכתי
את ראשך מי יתבע את דמך מידי אל המתן לי עד שאפייסך
בדברים אמר אלו לפני מלך ב"ו היית עומד ובא אדם אחד ונתן
לך שלום אם את מחזיר לו שלום מה היו עושין לך אלו תוחכין
את ראשי אלו והלא דברים קל וחומר ומה אם אתה עומד לפני
מלך בשר ודם שהיו כאן ומחר בקבר תוחכין את ראשך בסיף

אני שעומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כמה וכמה מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד והלך לביתו לשלו'.

ומצינו גם כן כתוב במדרש מעשה באדם אחד שהיה עומד ומתפלל ובא נחש ועכ'ל רגליו ולא הפסיק אמרו לו תלמידיו רבי'ו לא חשת בעצמך על הנחש שבא ועבר אמר להם חבא לי שלא חשתי. ושוב מעשה באד' אחד שהיה עומד ומתפלל ובא הזאב ונטל את בנו מאצלו ולא הפסיק את תפלתו כשסיי' אמרו לו תלמידיו רבינו לא חשת בעצמך כשבא הזאב ונטל את בנך אמר להם תבוא לי שלא חשתי ולא הספיק לגמור את הדבר עד שבא הזאב והחזיר את התינוק למקומו אמר לו אביו מה עשה לך הזאב אמר הכניסני לתוך הורבה אחרת ושמעתי בת קול שהיתה אומרת לא על זה שלחתיך אלא על בן פלוני ולא הספיק הנער לגמור את הדב' עד ששמעו קול בכי צועקים ואומרי'ן פלו'נשכו הזאב. ואעפ שנעשו הניסים כאלו לחסידי' הראשונים אל יסמוך כל אדם על הנס וכשהיה במקום סכנה גדולה יפסיק ועל כן אמרו התם בפרק הנ' אמר רב ששת לא שאנו נא נחש אבל עקרב פוסק ואמרינן עלה בירושלמי מאי טעמא דמתניא בתר מחי'. אמ' רב יצחק ראה שוור' פוסק דתני רב יוסף מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור מועד כמלא עיניו. ועם כל זה החסיד אשר כל ימיו והיך במצוה ובוטח בי' חסר יסובבנו. כדגרסינן התם הר' מעשה במקום אחד שהיה בו ערוד וכו' ער בן דוסא.

פרק תשעה עשר

אעפ שבכל הדברי' טוב לקצר אבל בתלמוד תורה ותפלה טוב שלא יקצר יותר מדאי ושלא יאריך יותר מדאי וכשיתפלל עם הצבור צ"ל יאריך ויטרח לצבור כדגרסי' פרק אין עומדין דף לא' אר' יהוד'כ היה מנהגו של ר' עקיבה כשהי' מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה ספני טורח הצבור וכשהי' מתפלל ביניו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית האחרת מפני הכריעות וההשתחואות. יכול יהא אדם מתפלל והולך כל היום כלו כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומצלי ומודה קדם אלהיה. יכול משבא לגולה התחל הל כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא. יכול יהא כולהן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד ערב ובקר וצהרי אשיחה ואהמה יכול ישמיע קולו בתפלתו. כבר מפורש ע"י חנה וחנה היא מדברת על לבה. יכול ישאל צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש ע"י שלמה שנא' לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תחנה זו בקשה. אין אומרי' דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' בסדר יום הכפורים אומ'עם כל זה יש פעם להאריך ויש טעם לקצר דאמרינן נמי התם דף לד' מעשה בתלמיד אחד שירד לפני רבי אלי'עזר והיה מאריך בתפלתו יותר מדאי אמרו לו תלמידי'ו כמה מארכן הוא זה אמ' להם כלו' מאריך יותר ממשה רבינו דכתי' ביה ארבעי' יום וארבעי' לילה. ושוב פעם אחר ירד תלמיד אחר לפני רבי אלי'עזר והיה מקצר בתפלתו אמרו לו תלמידי'ו כמה מקצרן הוא זה אמר להם כלום קצרן הוא יותר ממשה רבינו דכתי' בי' אל נא רפא נא לה. ואם יאריך לכוין בה אין תפלתו חוזרת ריקם. דגרסינן פרק הרואה דף נד אמר רב יהודה שלשה דברי' מאריכין ימיו של אדם והן המאריך בתפלתו והמאריך בשלחנו והמאריך בכיה הכסא. וגרסי' נמי פרק אין עומדין דף לב' אר' חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מ"ל ממשה דכתי' ואתנפל לפני יי' ארבעי' יום וארבעים לילה וכתי' ושמע יי' אלי גם בפעם ההיא. אבל יותר שלא יעיין בה לומר הקנתי תפלתי וראויה היא לקבלה דגרסי' שם עלה אר' חייא אר' יונתן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנ' תוחלת ממושכה כחלה לב ומאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' עץ חיים התאוה באה ואין עץ אלא תורה שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה. ועוד מסבב עיון בזה להזכי'למעלה עונותיו של אד' לתת טעם שלא תקובל תפלתו כדגרסינן בפ"ק דר"ה דף ו' אר' יצחק ג' דברים מכרין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה והמוסר דין על חברו וכו' ויש לך עיון שהוא להרבות בכוונה והוא נקרא עיון לטובה ועל עיון כזה אמרו במסכת שבת פרק אלו קשרים אמר רב יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפלה כי כוכא סגולה ובמקום אחר כתבו עיון על מי שאימ מכוין בה כדגרסי' פ' גט פשוט דף קסד אמר רב עמרם אמר רב מג' עברות אין אדם ניצול בכל יום ואלו הן הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע לשון הרע סר"ת אים'. אבל לשון הרע. ואם אינה שגור' תפלתו בפיו לעשו' בכוונה יתפלל מעי'ה כמו ששנינו פר' תפלת השחר דף כט ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל זה ואם לאו מעי'ה. ואמרינן שם עלה בגמרא מאי מעי'ה רב אמר מעי'ן כל ברכה וברכה. ושמואל אמר הבינני יי' ארינו לדעת את דרכיך ומול לבבינו לירא אתך ולסלוח היה לנו ולהיו גאולים ורחקנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך והנפוצים בד' רוחות הקבץ וכו' ע"ש ואמר התם דף כט תר' המהלך במקו' גדודי חי' ולסטי' מתפלל תפלה קצרה מאי תפלה קצרה ר' אלי'עזר אמר עשה רצונך בשמים וכו' ר' יוסי אומר וכו' ר' יהושע אומר וכו' ר' אי'עזר בן צדוק אומר וכו' אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים ודעתן קצרה יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתתן לכל א' וא' כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה והטוב בעיניך עשה באי' שומע תפלה. אמ' רב הונא הלכה כאחרים. והלכו הבינני ותפלה קצרה ובאי זה זמן יכול לאמרן והלכו' טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ושאלת והבדלה והזכרת ר"ח והנוכה ופורים ודברים אחרים הם דברים ארוכים האמורי' במסכת ברכות ובמקומות אחרי' אין זה מקומן אלא מכלל הדברים הכתובים בשלחן הפנים.

פרק עשרים

חכמי התלמוד הי'ו רגילין לומ'אחר סיום תפלת כל א'מה שהוא רואה בדעתו שהיה צריך בו יותר עכשו כל א'בחר מה שיראה לפי דעתו ובלבד שכשיתפלל בצבור שיקצר בה שלא יטריח את הצבור. כדגרסינן בפ' היה קורא דף ו' ור' יוחנן בתר דמסיים צלותי' אמ'הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתשכן בתוכנו אהבה אחוה שלום ורעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחריה ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקנמ חבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא יהול לבבנו ותבא לפניך קורות נפשנו ר' אי'עזר בתר צלותיה אמ' הכי יהי רצו' מלפניך שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזיך ותתעטר בחסידותך ותתאזר בחגינות ותבא לפניך מדת רחמיך וענוותך ר' חייא בר אבא בתר דמסי' צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ולא ידוה לבנו ולא יחשכו עינינו ר' זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי ירם יי' אלהינו שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו. רב בתר צלותי' אמ'הכי ירם יי' אלהי' שתתן לנו חיים חיים של שלום חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של שיהם יראת חטא שאין בה בושה וכלמה. רבי בתר צלותי' אמ'הכי ירם יי' אלהינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פני מארם רע

מחבר רע משכן רע מדין קשה ומבעל דין קשה בין הוא בן בר׳
בין שאינו בן בר׳ ואע״ג דקיימי קציצי פי׳ מליסי מלך סמוכים סמיך
מוכני לסכות ולקנן לכל הקיים שנ״ל. רב ספרא בתר צלותיה אמ׳
יהי׳ אלהי׳ שחשי׳ שלום בפמליא של מעלה ובפמלי׳ של מטה
בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין שלא
לשמה יהי׳ שיהו עוסקין לשמה. ר׳ אסכנדרי בתר צלותיה
אמר הכי יהי׳ רעו שתעמידנו בקרן אורה וע תעמידנו בקרן
חשכה וע ידוה לבנו וע יחכשו עינינו. ואר׳ אה רב המנונא מצלי
לה ור׳ אסכנדרי אמ הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו
לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבור מלכיות יהי׳
רעו שתכניעם מלפנינו ומאחרנו ונשוב לעשות רצונך בלבב
שלם. רבא בתר צלותיה אמר הכי יהי עד שלא נוצרתי איני
כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל במיתתי
חדי אני לפני יי אלהי ואלהי אבותי ככלי מלא בושה וכלימה יהי׳
יי אלהי שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמי הרבים
אבל לא על ידי יסורין וחיינו ודוי דרב המנונא וטוב ביום רכפורי
מר בריה דרבינא אמ הכי אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר
מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי
בתורתך ואחרי מצותיך נפשי תרדוף וכל הקמים עלי לרע מהרה
הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי וגו ועתה נוהגין
העם לומ׳ אחר השני האחרוני בסוף תפלתם וכל המרבה בסלחות
הרי זה משובח יוסף כרצונו ובלבד שיכוין ולא יטריח את הצבור.

פרק עשרים ואחד

אינו רשאי אדם לא בצבור ולא ביחיד להוסיף בתפלתו גבורות
השי על מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטר ליושנה
כדגרסינן במסכת יומא פא בא לו כג דף סט אמ׳ ר׳ בל למה נקרא
שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה משה אמר
הל הגדול הגבור והנורא. אתא ירמיהו ואמ׳ גוים מרקדים בהכלו
איה נוראותיו ולא אמר נורא. אתא דניי ואמר גוים משעבדים
בניו איה גבורותיו ולא אמר גבור, אתו נינהו אמרי אדרבה זו
היא גבורתו שכובש את יצרו ונותן ארך אפים לרשעים אלו הן
נוראותיו שאלמלא נורא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין
האומו׳, וכל תמוסיף על שבחי׳ או שתקנו כביכול נורע כדגרס׳
בפ׳ אין עומדין דף לג׳ובפ׳ הקורא את המגילה דף נה ההוא דנחית
קמי׳ דר׳ חנינא אמ הל הגדו׳ הגבור והנורא האדיר העזוז והיראוי
אלי סייעתינהו לכלהו שבחי דמרך השת׳ ומה הני תלת׳ אי לאו
דאמריגהו משה ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא חיה
אמרי׳ לחו ואת שבהתיה כולי האי משל למלך בו שהיו לו אלפים
אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו
והמתפלל אם שגורה תפלתו בפיו ובלבו הוא סימן טוב לאותם
שמתפלל בעדם כדגרסינן בברכו׳ סוף פ׳ אין עומדין דף לד הר׳
מעשה ירחלה בנו של רג ושיגר שני תלמידים אצל ר׳ חנינא בן
דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש
עליו רחמים בירידתו אמ׳ להם לכו בכר חלצתו חמה. פ׳ שלשה
ונטולה מנופי. שמה קיק המוני שקוקתו אמרו לו מניין את יודע אל
אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שמקובל ואם לאו יודע אני
שמטורף כתבו אותו שעה וכונו וכשבאו אצל ר׳ ג אל לא חסרת׳
ולא יתרת׳ באותו שעה חלצתו חמה ושלחו לנו מים לשתו׳ וצריך
שיהא המתפלל הגון כדאמרי׳ שם עלה. ושוב מעש׳ בר׳ חנינא
בן דוסא שהלך אצל ר׳ יוחנן בן זכאי ללמו׳ תורה וחלה בנו של
ר׳ יו אל בקש עליו רחמי שיחיה בקש עליו רחמים וחיה אמר
אלמלא הטיח בן זכאי את פניו בקרקע כל היום לא השגיחו בו.

אם לו אשתו הוא גדול ממך אל הוא דומה כעבד לפני הלך
ואני כשר לפני הלך, ואם התפלל אדם ולא נענה ה יהי׳ש
מן הרחמים וירבה בתחנו׳ ויחזור ויתפלל כדגרס׳ פ׳ אין עומדין
דף לב אמר רב הונא בר חנינא כל המתפלל ולא נענה יהזור
ויתפלל שנ׳ קוה ה יי׳ונו׳ והשומע תפי׳ שליח צבו׳ כשחוזר אותה
חייב לענות אמן על כל ברכה וברכה ולכוין את לבו לידע על
איזו ברכה עונה אמן ויטול בזה שכרו כפול כמו שאמרו בסוף
מסכ׳ נזיר דסו תניא ר׳ יוסי אומ׳ גדול העונה אמן יותר מן המברך
פי׳ מען עולם מסכונו ג כאילן יהוה מלכי דא העונה אמן כבונה על
כל ברכה עושה הדבר כפול בכונ׳ לבו וברכה בלבו והאמינה בפיו
והמברך פעמי׳ אומרה בלא כונה בהיות הדבר שגורה בפיו ולא
בלבו, וצריך לעמוד מעומד שומע תפל׳ כש שצ חוזר התפלה
דגרסינן בפרקי׳ דא כתיב ומשה ואהרן וחור עלו ראש הגבעה
עמדו במקו׳ גבוה א׳ מימינו וא׳ משמאלו מכאן אתה למד ששצ
אסור להתפלל אם אין שנים עומדין וכל ישראל עומדים חוץ
לאהליה ורואי׳ את משה כורע על ברכיו והם כורעין על ברכיהן
ונופל על פניו והם נופלים על פניהם פורש כפיו לשמים והם
פורשין את כפיה׳ לאביה׳ שבשמי׳ מכאן ששצ המתפלל הכל
עונין אתריו. וגרסינ׳ בשה הדברים רבה והיה אם שמע תשמעו
הלכה אדם מישראל שהיה עובר לפני התבה מהו שיענה אמן
אחר הכהני מפני הטירוף ולמרנו רבינו אם היה יכול לענו שלא
חטרף דעתו יענה למה שאין גדו לפני הבה יותר מאמן שישרצ
עונין אר׳ יהודה בר סימון אמן זה יש כו ג אספליאות שבועה
קבלה אמונה שבועה דכתיב והשביע הכהן את האשה ונמר
וכתיב ואמר האשה אמן אמן, קבלה מנין דכתי ואמר כל העם
אמן. אמונה מנין דכתיב ועין בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר
אמן כן יעשה יי׳ אר יודן כל העונה אמן בעול׳ הזה זוכה לענות
אמן לעתיד לבא. ונרסינן בפ׳ שאכלו דף מז תר אין עונין לא
אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יהומה ולא אמן קצרת
ולא יזרוק ברכה מפיו, בן עזאי אומ׳ חעונה אמן חטופה יהטפ
ימיו, קצרה יתקצרו ימיו. וכל המאריך בו מאריכין לו ימיו ו
ושנותיו. ובלבד שלא יאריך בו יותר מדאי, דאמר רב חסדא
אין הבונצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים.
וכשמגיע שצ למודים שוחין עמו הצבור, דגרסי׳ בירושלמי פ׳
דברכו׳ הכל שוחין עם שצ בהודאה ר׳ זירא אומ׳ ובלבד במודים
וגרסינן במסכת סוטה פרק אר נאמרין דף מ בזמן ששצ אומר
מודים העם מה הם אומרים מודים אנחנו לך שאתה יי אלהינו
אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאו לשמך הגדול
על שהחיית׳נו וקיימתנו כן תחיינו ותחננו ותקיימנו ותאסוף
גליותינו לחצרות קדשך לשמור ולעשו׳ רצונך ולעבדך בלבב
שלם על שאנו מודים לך. וכשמגיע שצ לברכ כהנים מי שראה
חלום ואינו זוכרו או אינו יודע פתרונו יאמר זה בברכת כהנים
כדגרסינן בפרק הרואה דף נה אמים׳ מר זוטרא ורב אשי הוו
יתבי אמרי כל חד מינ׳ ליסמ מילתא ולא שמיע ליה לחבריה
פתח חד מיניהו ואמ׳ מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקו׳
קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו וליסמא הכי רבונו של עולם אני שלך
וחלומותי שלך וכו׳ ולי׳ם בחדי כהני ועם סבו א אמן. פתח
אידך ואמ׳ מאן דאזיל לטהא ורחיל מיניה נישא לינקוט זקפא
דינוקל. דידא דימינא בירא דשמאלא ושל שמאלא בידא דימינא
ולימא אנא פלוני בר פלוניתא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא
שלטא ביה עינא בישא דכתיב בן פורת יוסף בן פורת על עין
אל תקרי על עין אלא עולי עין. ר׳ יוסי בר חנינא אמר מהכא
דגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין
העין שולטת בהן אף זרעו של יוסף אין העי שולטת בהן ואי

בישא שנאדידיה ליהוי טירפא דנחיריה דשמעלא לוקן הסמלי
על חוטמו פתח אידך ואם אתי מאן דחליש יומא קמא לא ליימא
מידי כיה כי דלא ליהרג מזליה כי האי דרבא כי הוה קא חליש
יומא קמא אמר ליה לשמעיה לא הגלי למחר אלי פוק אכריז
עלי בשוק דרבא חלש רבא חלש דסאני לי לחדי לי ומאן דרחים
לי לבעי עלי רחמי דסאני לי לחדי לי וכתיב בנפול אויבך אל
תשמח וגו׳ והשיב מעליו אפו ׳ ועניני פתרון החלומו׳ ואין כל
החלומות הולכין אחר הפה כתובים בפרק הרואה ׳

פרק עשרים ושנים

לעולם יהא אדם זהיר בנפילת אפים שיתחנן בכונה ויהא נענה
מן השמי׳ שכן מצינו שנענה ר׳ יעזר בנפילת אפיו על רבן גמליאל
ביסו בחנור של עכנאי בגמר׳ מציע׳ פרק הזהב כדאיתא למעלה
בגר ב׳ כלל ו׳ חלק א׳ פרק ב׳ וגם במזמור תהלה לדוד פעם שניה
להשלים ג״פ כדאיתא למעלה בפ״ג מחלק זה ׳ וגם יזהר בסדר
קדושה לאומרו בכונה שהו׳ אחד מב׳ דברים שבו מתקי׳ העולם
כדגרסינן בסוף מסכת סוטה דף מ״ט אמר רשב״ג משום ריבל
מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד
טל לברכה אמ׳ רבא וכל יום מרובה קללתו מיום שלפניו א״א
עלמא אמאי קאי אסדרא דקדושה ואמרן יהא שמיה רבא
דאגדתא ׳ ואחר כך אומר׳ בכל יום אותו מזמור שהיו משורר׳
הלויים בדוכן כשהיה בית המקדש קיים זכר לדבר ׳ וגרסינן
במסכת ר״ה פ״ט דף לא׳ תניא ר׳ יהודה אומר משום ר׳ עקיבא
בראשון מהו אומר ליי׳ הארץ ומלואה על שם שקנה והקנה
ושליט בעולמו ׳ בשני מהו אומר גדול י׳ ומהולל מאד על שם
שחלק מעשיו ומלך על יהם ׳ בשלישי מהו אומר אלהים נצב
בעדת אל וגו׳ על שם שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו ׳
ברביעי מהו אומר נקמות י׳ על שם שברא חמה ולבנה ועתיד
ליפרע מעובדיהם ׳ בחמישי מהו אומר הרנינו לאלהים עזינו
על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו ׳ בששי מהו אומר
י׳ מלך גאות לבש על שם שגמר מעשיו ומלך על יהם ׳ בשביעי
מהו אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ׳ אמר ר׳
נחמי׳ וכי מה ראה רבי עקיבא לחלק בין הפרקים האלו ׳ א״א
ראשון קנה וחקנ׳ ושליט בעולמו ׳ בשני על שם שחלק מעשיו
ומלך עליהם ׳ בג׳ שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו ׳
בד׳ שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן ׳ בה׳ שברא
עופות ודגים לשבח לשמו ׳ בו׳ שגמר מעשיו ומלך עליהם ׳
בז׳ על שם ששבת ׳ וכשיצא מב״ה ליצא במהירו׳ כמי שבורח
ממקום צר או כמי שפורק מעליו משוי אלא כמי שנפטר מאת
המלך והוא קשה לו על שלא נתעכב עמו יותר ׳ כדגרס׳ בפ״ק
דברכות דף ו׳ א״ר חלבו אמר רב הונא היוצא מב״ה על פסיע׳
פסיעה גסה וכו׳ כראית׳ למעלה בפ״ק מחלק זה ׳ ובצאתו יבקש
רחמים מהשי׳ שינחנו בדרך אמת ול׳ יחזיר אחוריו מיד לשכינה
אלא כמי שנפטר מלפני מלך ב״ו או מלפני רבו שיש לו לילך
כנגד אחוריו ופניו כנגד פניו עד שירחיק ממנו ׳ כדגרס׳ במסכת
יומא פרק הוציאו לו דף נ״ג וכן כהנים לעבודתם ולויים לדוכנן
וישראל למעמדן כשנפטרין לא היו מהזירין פניהם והולכין אלא
מצדדים פניהם והולכין ׳ וכן תלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר
פניו כנגד רבו אלא מצדד והולך ׳ כי האי דרבי אלעזר כי הוה
מיפטר מיניה דר׳ יוחנן כי הוה ר׳ יוחנן בעי לסגויי הוה חגחין וקאי
ר׳ אלעזר אדוכתיה עד דהוה מכסי מיניה ר׳ יוחנן ׳ וכד הוה בעי
ר׳ יעזר לסגויי הוה קא אזיל לאחוריה עד דמכסי מיניה דר׳ יוחנן
דרבא כי הוה מיפטר מרב יוסף הוה אזיל לאחוריה אחורי עד

דהוה

פרק שלשה ועשרים

דהוה מינגין כרעיה ומתוזמן אסקופת דבי רב יוסף דמא׳ אמרו
ליה לרב יוסף הכי עבידי רבא אמר יהא רעוא דתירום רישיה
אכולא כרכא ׳ והאדם שרוצה לילך בדרך אם יוכל לעכב עד
שיתפלל עם הצבור הרי טוב ואם לאו יתפלל יחידי ׳ כדגרס׳
פרק היה קורא דף י׳ אמר רב אידי בר אבין אמר ר׳ יצחק בר
אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה לו הפציו שנא׳
צדק לפניו יהלך וגו׳ ועניין תפלת ההולך בדרך והולך במקום
סכנה ותפלת הדרך ביציאתו לדרך והאדא בבואו מן הדרך וכל
שאר הפרטים אשר באים על עניינים אלו הלא הם מפורשים
בשלחן הפנים ׳

פרק שלשה ועשרים

סדר תפלות השבת כלם הם מפורשו׳ וחייב כל בר ישרא׳ המול
בחדוש העולם שהו׳ יסוד אמונת הדת להעיד עליו בכל כניסת
שבת באמור עליו פרשת ויכלו ועז׳ אומר אותו מעומד ׳ דגרס׳
בפ׳ כל כתבי הקדש דף קי״ט אמר רב ואיתימא ריב״ל אפי׳ יחיד
המתפלל צריך לומר ויכלו ׳ דאמר רב כל המתפלל ואומר
ויכלו מע״ה כאלו נעשה שותף להב״ה במעשה בראשית שנא׳
ויכלו אל ר׳קרי ויכולו אלא ויכלו ׳ א״ר אלעזר מנין שדבור
כמעשה בראשית שנא׳ בדבר י׳ שמים נעשו ׳ אמר רב חסדא
אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת שני מלאכי שרת
המלווין לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרי׳ לו וסר עונך
וחטאתך תכופר ׳ ובתפלות שבתורת וי״ט סלקו׳ ח״ת להסיר כל
אנחה וחקנו שבעה ׳ ואמרינן בפ׳ תפלת השחר דף כ״ט הני
שבע דשבתא כנגד מי אר׳ חלפתא כנגד שבע׳ קולות שאמר
דוד על המים ׳ ועל חלוק התפלות של שבת אמרו במדרש
שלשה מעידין זה על זה הקב״ה וישראל ושבת הקב״ה וישר׳
מעידין על שבת שהוא יום מנוחה ׳ ישר׳ ושבת בהקב״ה שהוא
אחר ׳ הקב״ה ושבת בישר׳ שהם יחידים באומות ׳ ועל זה תקנו
בשבת שלשה עניני תפלות אתה קדשת ׳ ישמח משה ׳ אתה
אחד ׳ וביום טוב לא תקנו אלא א׳ ׳ אתה בחרתנו מפני ש׳א
שלשה תפלות תקנום כנגד שלש׳ שבתות ׳ אתה קדשת כנגד
שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו ׳ ישמח משה כנגד שבת
של מתן תורה ׳ דכולי עלמא מודו דבשבת נתנה תורה ׳ ואת׳
אחד כנגד שבת של עתיד ׳ ובמוצאי שבת אומרים הבדלה
בחונן הדעת ׳ כדגרסינן פ׳ אין עומדין דף לג׳ מזכירין גבורות
גשמים בתחיית המתים ושואלים את הגשמים בברכת השנים
והבדלה בחונן הדעת וכו׳ וכל עניני הבדלה בתפלה ועל הכוס
דכתי׳ בהם ׳ ואע״פ שמבדיל בתפלה טוב להבדיל על הכוס
שהוא נראה כמלוה למלך ונפטר ממנו בברכה כמו שקבלו
בהנסתו בברכ׳ ועל כן אמרו על הזהיר בו שהו׳ מנוחלי העולם
הבא כדגרסינן פ״ע דף קי״ג א״ר יוחנן שלשה מנוחלי העולם
הבא הדר בארץ ישר׳ והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על
יין במוצאי שבת והוא ששייר מקרושא לאבדלתא ׳ כלומר
שאם אין לו אלא כוס אחד ואין בו שיעור שני כוסות לקדוש
ולהבדלה דמקדש אריפתא ראיפשר ומשייר ליה להבדלה
שאי אפשר בפת ובמוצאי שבת מתחילין בהבדלה לומר אתה
הגביא לפי שהוא עתיד לבשר את ישר׳ אל בגאולה ׳ דגרסינן
בעירובין פרק מי שהוציאוהו דף סג׳ מובטח להם לישר׳ שאין
שיהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יו״ט מפני הטורח ׳ ועכ׳
כשעבר השבת שאיפשר לבא אנו זוכרים אותו בשלה מנחינו
שישלחהו לבשר הגאולה ׳ וגרסינן בפסחים ירושלמי פרק
מקום שנהגו אר׳ לו׳ במוצאי שבת זימן הקב״ה לאדם הראשון

שני רעפין והקישן זה בזה ויצ מהן אור ובירך עליו בור מאורי האש · אמר שמואל לפי מברכים עליו במוצאי שבת · וכתוב בפרקי רבי אליעזר פרק כא בין השמשות של שבה היה אדם הראשון מהרהר בלבו ואומר שמא הנחש שהתעני יבוא אלי בערב וישופני עקב, ונשרצלה לו עמור של אש להאיר לו ולשומרו מכל רע ואר ראה את עמוד האש ושמח בלבו ופשט את ידיו לאור האש ואמר בורא מאורי האש וכשהרחיק את ידיו מאור האש אמר יודע אני עכשו שנגדל יום הקדש מיום החול למה שאין להבעיר אש בשבת באות שעה אם המבדיל בין קדש לחול · ונוהגין לאומר שצ בתפלה קדוש בערב שבת והבדלה במוצאי שבת כדי להוציא צבור ידי חובתן לאות שהם דחוקים ואין להם כוס לקדוש או להבדלה כדגרסינן פרק סדר העניות אלו דף כד רבי נזר העניתא נחית קמיה אילפא ואמרי משיב הרוח נשב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא · אמר ליה מאי עובדיך אמר לידי דיירנא בקוסא דחיקא פילוס כפל פלדים נן למוקי פקס מגניס טרחנא ומיתנא קדושה ואבדלתא ומפיקנא צבורא ידי חובת יהו · ובמוצאי שבת ליט בתפלה

והודיענו על חכוס יקנהז ·

פרק ארבעה ועשרים

תפלות חנוכה ופורים ורח ומועדיט כלם הם מפורש כתקנן בשלחן הפני · ואומר בהם הלל גמור או ברלו להודו ולהלל ולשבח לשי דיושב ברומו של עולם והגיענו לכל זמן וזמן ומצילנו מכל צרה הוץ מפורים לפי שהמגלה היא הלל וגם לפי שנשארו עבדי אהשורוש, וברה ויום הכפורי אין אומרין הלל לפי שהם ימי דין כדגרסינן במסכת ערכין פרק אין נערכין דף י אר יוחנן משום רשבן יהוצדק יח יום יחיד גומר בהן את ההלל חימי חנוכה וחימי החג וט ראשון של פסח וט של עצרת, ובגולה כא יום טימי החג וחימי חנוכה זב יט של פסח וב ימי טוב של עצרת · מש בחג דאמרי כל יומא ומש בפסח דלא אמרינן כל יומא · דחג חלוקים קרבנותיו ופסח אין חלוקים קרבנותיו, שבת דחלוק בקרבנותיו לימא לא איקרי מועד · דח דחלוק בקרבנותיו ואיקרי מועד לים לא איקריש בעשיית מלאכת דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, המקודש לחג טעון שירה שאין מקודש לחג אין טעון שירה, דה ויה דאיקרו מועד ואיקריש בעשיית מלאכ לימא משום דר אבהו דאר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקבה רבו שע מפני מה אין ישראל אומרין לפניך שירה ברה וביה אמר להם איפשר אני יושב על כסא דין וספרי חיי וספרי מתי פתוחי לפני וישר אומרין שירה לפני, והא חנוכה דלאו הכי ולאו הכי וקא אמרי משום ניסא · פורים דאיכא ניסא לימא מש רב יצחק לפי שאין אומרים הלל על הנס שבחוצה לארץ · מתקיף לה רב נחמן בר יצחק והרי יציאת מצרים שבחוצה לארץ היא · נאמרינן התם גרתני עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה · רב נחמן אמר קריאתה זו היא הלילא · רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי יי ולא עבדי פרעה אבל הכא הללו עבדי יי ולא עבדי אחשורוש · אכתי עבדי אחשורוש ניהו · והלל זה פותח בהללויה שהוא גדול שבהלולים · כדגרסינן בפרק עשה דקיקי אמר ריבל מאי הללויה הללוהו בהלילות הרבי · דאמ ריבל בעשרה לשונות נאמר בספר תלי בניצוח בניגון במשכיל במזמור ובאשרי ובשיר ובתפלה ובתהלה ובחודאה ובחללוי · גדולה שבכולן הללויה מפני שכולל שם ושבח בבת אחת ·

אמר רב יהודה אמר שמו שיר שבתורה משה וישר אמרו בשעה שעמדו ישראל על הים · והלל זה נביאים שבניהם תקנוהו שיהו אומרים אותו על כל פורקן ועל כל צרה וצרת שלא תבא עליהם · ויש בו חדברים גדולים של נסים כדגרסי התם דף קיח מט אמרי הלילא · אר יוחנן מפני שיש בו ת דברים יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית המת וחבלו של משיח · יציאת מצרים דכתיב בצאת ישראל ממצרי וקריעת ים סוף דכתיב הים ראה וינוס · מתן תורה דכתיב ההרים דקדו כאלים · תחיית המתים דכתיב אתהלך לפני יי בארצות החיים · חבלי משיח דכתי לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך · ואיכא דאמרי תנא ר חייא לא לנו יי לנו זאת מלחמת גוג ומגוג · רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מילוט נפשותם של צדיקי מגיהנם שנא אנא יי מלטה נפשי חוקיה אמר מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועליתן מכבשן האש · ירידתן לא לנו יי לא לנו אמר הניה כי לשמך תן כבוד אמר מישאל · על חסדך ועל אמתך אמר עזריה · למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם אמרו כלם בעליתן הללו את יי כל גוים אמר חניה · שבחוהו כל האומים אמר מישאל · כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה · ואמת יי לעולם הללויה אמרו כלם · ויא ואמרת יי לעולם אמר גבריאל דאר יוחנן ואמת יי לעולם גבריא אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אביט לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקבה רבו שע ארד ואצנן את הכבש ואציל את צדיק זה אמ לו הקבה אני יחיד בעולמי ואברהם יחיד בעולמו נאה ליחיד שיציל את יחיד · ולפי שאין הקבה מקפח שכר כל בריה אמר ליה הזכה והציל את בני בניו, כדדרש רשמעון השילוני בשעה שהפיל נבוכד נצר הרשע את חנניה מישל ועזריה לכבשן האש עמד ירוקמי שר חברד לפני הקבה אמר לפניו רבו שע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את חצדיקים הללו אמ לו גבריא אין גבורתו של הקבה בכך אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפני ואקריח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר ליה הקבה רד · באותה שעת פתח גבריאל ואמר ואמת יי לעולם הללויה · ויא דגים שבים אמרוהו כדרב חונא דאמר רב הונא ישרל שבאותו הדור קפני אמנה היו כדדרש רבא בר מרימר מד וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהמרו ישראל על ים סוף באותה שעה אמרו ישראל כשם שעלינו מן הים כך עולין מצרים מצד אחר, אמר לו הקבה לשרו של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבו שע כלום יש עבד שנותן לו רבו פרנסה לתוך פיו וחוזר ונוטלה ממנו · אל אני נותן לך עה את ומחצ שבהם אמ לפניו רבו שע כלו יש עבד שתובע את רבו אל נחל קישון יהא ערב בדבר זה מיד פלט אותם ליבשה ובאו ישרל וראו אותם · והיינו דכתיב וירא ישרל את מצרים מת על שפת הים, ומאי אחד ומחצה בהם דרבן בפרעה כתיב ויקח שש מאות רכב בחור ושו בסיסרא כתיב השע מאות רכב ברזל אתא עליהו באיקרי דפרזלא הוציא הבה כוכבים ממסלותם שנא מן שמים נלחמו ככבים ממסלותם כיון דנחיתו ככבי עליהו איתחממו הנך רכבי דפרזלא נחיתו לאיקרורי נפשיהו בנחל קישון אל הקבה לך והשלם ערבותך לים סיר גרפם נחל קישון והשלכם לים שנא נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל קדומים נחל שהי ערב מקדם אותה שעה פתחו דגים שבים את פיהם ואמרו ואמת יי לעולם הללויה · אמר רל מר מושיבי עקרת הבית וגו אמרה כנסת ישרל לפני הקבה רבו שע שמוני כניך כחולדה זו הדרת בעיקרי הבתים · דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני, אמרה כנסת ישרל לפני הקבה רבו שע אימתי

אמר

אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני׳ דלותי ולי׳
יהושיע׳ אמרה לפניו רבונו ש״ע אע״פ שדלה אני מן המצות לי׳
נאה להושיע׳ אמר רב כהנא כשחלה ר׳ שמעאל ברבי יוסי׳
שלחלור׳ אמור לנו ב׳אוג׳ דברים שאמר לנו משום אבידשלת
לו כך אמר אבא הללו את ״כל גוים שבחוהו כל האומים אה״
מאי עבידתייהו משום דגבר עלינו חסדו הללו ״כל גוים הק׳
הללו את ״כל גוים על גבורות ונפלאות דקא עביד בהדייהו
וכ״ש אנו כי גבר עלינו חסדו׳ אל ועוד חדת עתידה ארץ מצר׳
שתביא דורון למשיח וכו״ ותו גרסי׳ התם דף ק״ז תנו רבנן הלל
זה מי אמרו ר׳ אליעזר אומר משה ובני ישרא׳ אמרוהו כשעמד
על הים פרעה הרשע על שפת הי״ט הם אומרים לא לנו וגו׳ כי
לשמך וגו׳ משיבה רוח הקדש ואמר להם למעני למעני אעשה
וגו׳ ר׳ יהושע אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו
על מלכי כנען הם אומרי׳ לא לנו ״לא לנו משיבה רוח הקדש
למעני למעני וגו׳ ר׳ עזר׳ המודעי אומר רבורה וברק אמרוהו
בשעה שעמד עליהם סיסרא הרשע הם אומרים לא לנו וגו׳
משיבה רוח הקדש ואמרה למעני למעני וגו׳ ר׳ אלעזר בן
עזריה אומר חנניה מישא׳ ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליה׳
נבוכד נאצר הרשע הם אומרים לא לנו וגו׳ משיבה רוח הקדש
ואמר להם למעני למעני אעשה וגו׳ ר׳ יוסי הגלילי אומ מרדכי
ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע אמרו כלם
שירה׳ וחכמים אומרי׳ נביאים שביניהם תקנו להם שיהו אומרי׳
שירה על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם
וכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן׳ ועוד גרסינן התם דף ק״ט
אר׳ שמואל בר נחמני אר׳ יונתן אודך כי עניתני אמר דוד׳ אבן
מאסו הבונים היתה לראש פנה אבן אשר ישי׳ מאת ״היתה זאת
אמרו אחיו׳ זה היום עשה ״נגילה ונשמחה בו אמר שמוא׳
אנא ״הושיעה נא אמרו אחיו׳ א:א ״הצליחה נא אמר דוד׳
ברוך הבא אמר ישי׳ ברכנוכם מבית ״אמר שמואל׳ אל ״
ויאר לנו אמרו כלם׳ אסרו חג בעבותי׳ אמר שמוא׳ אי אתה
ואודך אמר דוד׳ אלהי אבוסמך אמרו כלן׳ ומדבריהם למדנו
שבכל האנשים האלו ובכל הנסים האלו היה ראוי לומר הלל
זה׳ כמו שנחלקו בפ״ק דבתר׳ דף ט״ו באמרם איוב בימי פלוני
היה ר״ל שבכל אותם הומנים היה בא מאורע לאדם כמעשה
דאיוב או דומה לו׳ ובכל דבר חי״ב אד׳ להודו׳ ולברך על השוב׳
ועל הרעה כמו שהו׳ חפץ הבורא ויחשוב אדם על הרעה שת׳
ברין אמת ועל הטובה שהיא חסר ורחמים ובשניהם אמר דוד׳
ובשם ״אקרא כדגרסינן בפרק הרואה דף ס חי״ב אדם לברך
על הרעה כשם שמברך על הטובה ר׳ תנחום אם מהכא כוס
ישועות אשא וגומ׳ כדאיתא למשה בחלק הברכות קרוב לזה
ובחלק יסורי יחיד׳ ובזכות זה עתיד דוד המלך לברך לעתי׳
לבא בכוס של ישועות כדגרס׳ בסוף פ״ע דרש רב עוירא וכו׳
עד כוס ישועו׳ אשא כדאיתא בסוף נרה׳ ובליל הפסח שהיא
ליל שמורים ואירע בה הנס הגדול ראוי לחוסיף בה ולומר בה
הלל גדול׳ ואם ירצה לשתות עליו כוס חמישי הרשות בידו
והוא פותח מהודו לי״כי טוב׳ חותם בנשמת כל חי׳ וגרס׳ התם
דף ק״ח למה נקרא שמו הלל הגדול אר׳ יוחנן מפני שהקב״ה
יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה אמר ר׳ יבל חני
כו״כי לעולם חסדו כנגד מי כנגד כו׳ דורו׳ שברא הקב״ה בעולמו
ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו׳ אמרו דיבל מן הודו לי״
כי טוב׳ חורו למי שגובדה חוכתו של אדם בטובתו׳ עשיר
בשורו עני בשו׳ יתום בביתו ואלמנה בתרגולתה׳

פרק חמשה ועשרים

ראש

ראש השנה הוא יום הדין לפיכך מובדלת בתפלתה׳ כדאיתא
בפ״ק דברכות דף ב׳ אמר רב חנינא סבא משמיה דרב כל השנ׳
מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה
ימים שבין ר״ה ליום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש המלך
המשפט ואע״ג דפליגי בדיעבר מסיקנא דחוזר׳ ואע״ג דקי״ל
לן לא ישא אדם צרכיו לא בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות תקע
להוסיף זכירה בזמן ובמחיה ובקשה בקדושה׳ וגם בהודאה
ובשים שלום מעין החתימה׳ ואם אמרו אל ישא היינו בצרכי
יחיד אבל בצרכי רבים שרי׳ וכן יש במסכת סופרים כשם
שחתימתן של ר״ה ויה״כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן
משונה׳ וגם תפלת ר״ה מובדלת בתפלת המוסף מכל תפלות
שבתות וי״ט שבכלן אין מתפלל אלא ז׳ ראשונות וג׳ אחרונות
וא׳ באמצע שהיא קדושת היום וברה״ם ט׳ בסוף כדגרס׳ פר׳
תפלת חשח׳ דף כ״ט חני ט״ר״ה כנגד מי אר׳ אבא דמן קארטני
כנגד ט׳ אזכרות שאמרה חנה בתפלתה׳ ר״ל לפי שהוא יום
זכרון והם ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וג׳ באמצע ראשונה מלכיות
שניה זכרונות ג׳ שופרו׳ כדגרסינן בפ״ק דף ו׳ אמרו לפני
ברה״ם מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם
זכרונו׳ כדי שתעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר׳ ויש
בכל א׳ מהם׳ פסוקים כנגד ימי תשובה והם כנגד דברים יוע״ם
דכתיבי התם בפרק בתרא דראש השנה דף לב׳ הני׳ מלכיות
כנגד מי אר׳ לוי כנגד עשרה הלולים שאמ׳ דוד בספר תלי׳ והא
טובא הוו אלא הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר׳ רב יוסף
אמר כנגד י׳ חדברות שנאמרו למשה בסיני׳ ר׳ יוחנן אמר כנגד
עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ת׳ נינהו אילימא ויאמר
דבראשית הני ט׳ הוו אלא בראשית נמי מאמר הוא דכתיב ברבר
״שמים נעשו׳ ותפלות אלו לפי שאינן שגורות בפי האדם
יסדירם קורם שיתפלל כדגרסינן בסוף ר״ה דף לה׳ אר׳ אלעזר
לעולם יסדיר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל אם רבא מיסתברא
מילתיה דר׳ אלעזר בברכות של ר״ה ושל י״ה ושל פרקים אבל
בשאר ימות השנה לא צריך׳ וכמה היא פרק׳ מל׳ יום ולהלן׳
וב׳ תעניות האחרונים הסדורין על עצרת גשמים או על צרות
שלא יבואו על תצבור מוסיפין שש ברכות על יה׳ להשלים ב״ר
כדגרסינן בפר׳ סדר תעניות דף ט״ו כיצד עמדו בתפלה מורידין
לפני התיבה זקן ורגיל ומי שיש לו בנים וביתו ריקן כדי שיהא
לבו שלם בתפלה׳ ואומר לפניהם כ״ר ברכות י״ח שבכל יום
ומוסיף עליהם עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות אל ״בצרתה
לי וגו׳ אשא עיני ל׳ ההרים וגו׳ ממעמקים קראתיך וגו׳ תפלה לעני
כי יעטוף וגו׳ ר׳ יהודה אומ׳ לא היה צריך לומר זכרונו ושופרו׳
אלא אומר תחתיהן רעב כי יהיה בארץ וגו׳ אשר היה דבר ״ל
ירמיהו על דברי הבצרות וגו׳ ואומר חותמיהן׳ על האחד הוא
אומר מי שענה את אברה׳ אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם
וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י גאל ישרא׳ ועל השני הוא
אומר מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם
וישמע בקול צעקתכ׳ ביום הזה כא״י זוכר הנשכחו׳ ועל הג הוא
אומר מי שענה את יהושע בגלגל וגו׳ כא״י שומע תחנה׳ ועל
הר׳ הוא אומר מי שענה את שמוא׳ במצפה הוא וכו׳ כא״י שומע
צעקה׳ ועל הה׳ הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל
הוא וכו׳ כא״י שומע תפלה׳ ועל ה׳ הוא אומר מי שענה את יר׳
יונה וכו׳ כא״י העונה בעת צרה׳ ועל ה׳ אומר מי שענה את דוד
ושלמה בנו בירושלם הוא וכו׳ כא״י המרחם על הארץ׳ ואע״ג
דכתיב ו׳ שש הן שהראשונה אינה אלא כמאריך בגאולה׳
וגרסינן בפרק תפלת השחר דף כ״ט חני כ״ר דתעניתא כנגד מי
אר׳ חבלו כנגד כ״ר רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון

לבית

לבית קדשי הקדשים · אי הכי בכל יומא נמי נימרינהו · אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי אף אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו · ומוסיף בהן ובכל ימי בקשת רחמי בתפלה זכרון ג׳ מדות שאנו מובטחין בהקבה שאינם חוזרי ריקם מלפניו · כדגרסינן בפ״ק דראש השנה דף י״ז ויעבור ״על פניו ויקרא אר׳ יוחנן אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקבה כשליח צבור והראה לו למשה ואל כל זמן שישר׳ חוטאי לפני עשה להם כסדר הזה ואני מוחל להם · ״״אני הוא קודם שחטא האר׳ ואני הוא לאחר שחטא האדם ועשה תשובה ׳ אל רחום וחנון אמר רב יהודה ברית כרותה לי״ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנא׳ הנה אנכי כורת ברית · ובתעניות של צבור ובמעמדות כאלו וביה״כ יש בהן תפלה אחרת הנקרא נעילה ר״ל זמן נעילת שערי׳ וכל הלכות הברכות ופרטיהן והתיקון שלהם איתנהו כהלכתן בסדור האחר הנקרא שלחן הפנים ·

חלק שני בבית התפלה ויש בו שלשה פרקים ·

פרק ראשון

אע״פ שחל ית׳ משרה שכינתו על ישרא׳ בכל מקום שמתפללין ומזכירין שמו בכוונה כדכתיב בכל המקום אשר אזכיר וגו׳ טוב להם לישראל לקבוע בית מוכן להתכנס שם להתפלל ולבקש מהש״ על כל צרכינו ׳ כיון שחרב מקדשנו בעונותינו והבית המוכן להם לוה נחשב להם לישראל למקדש מעט · וגרסינן במסכת מגלה פר׳ בני העיר דף כ״ט ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שמה ׳ אר׳ שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשו׳ ר׳ עזיר אומ׳ זה בית רבינו הגדול שבבבל דרש רבא מאי דכתיב ״מעון אתה היית לנו בדור ודור ״ בתי כנסיות ובתי מדרשות ׳ אם רבא מרישא הוה גריסנא בנו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעית להא דקאמ׳ דור ה׳ אחבתי מעון ביתיך לא גריסנא ולא בבי כנישתא הכא דקא מצלינא · תניא׳ אלעזר הקפר אומר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה לארץ שיקבעו בארץ ישראל שנא׳ כי כתבור בהרים ובכרמל בים יבוא וחלא דברים קו׳ ומה תכור וכרמל של א באו ללמוד תורה אלא לפי שעה נקבעו בארץ ישראל בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין בהן ושונים בהן ומרביצין בהן את ההור׳ עאכו · והעוסק אונודר לבנו׳ בית המקד׳ או לבנות בה הנקרא׳ מקדש מעט עוסק באורו של עולם · כדגרס׳ בריש פ״ק דבתר׳ דף ג׳ על מעשה דהורודוס כדקטלינהו לכלהו רבנן ושיי׳ לבבא בן בוטא למשקל עצה מיניה ובהר כן בעא מיניה השתא מאי תקנתי׳ דההוא גברא אל הוא כיבה אורו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם בית המקדש דכתיב ונהרו אליו כל הגוי׳ איכא דאמרי הכ״ל היה הוא כיבה עינו של עולם דכתיב בהו והיה אם מעיני העדה וגו׳ ילך ויעסוק בעינו של עולם בית המקדש שנא׳ הנני מחלל את מקדשי גאון עוזיכם מחמד עיניכם וגו׳ · ויהא זהיר שלא יסתור אחת לבנות אחרת משום פשיעות כדאמרי׳ התם אמר רב חסדא לא ליסתור אינש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחרית׳ איכא דאמרי משום פשיעותא · ואר׳ משום דליכא דוכתא לצלויי׳ מאי ביניהו איכא בינייהו דאיכ׳ דוכתא לצלויי׳ ואסיקנא והם היכא דלא חזא ביה תיובא פי׳ קשיעות אבל חזא ביה תיובא סתר ובני׳ כי הא דמר בר רב אשי חזא תיובא בבי כנישתא דמתא מחסיא סתריה ובנייה ועייל לפוריא בגויה ולא אפקיה עד דתקין ליה שופכי · הנכרות המעכבין נפשי׳ מלא יפלו בניך והעוסק בבנין זה יעשנה נאה וגבוה מכל גגות העיר כדי שלא תחרב העיר כדגרס׳ בפ״ק דשבת דף י״א ואמר

רב כל עיר שגגותיה גבוהין מבה לסוף חרבה שנא׳ לרומם את בית אלרינו ולהעמיד את חרבותיו וה׳ סבבתי אבל בקושקשי ואברורי פי׳ בילינוי׳ ומנדלים שעושין לפוק ליה לן כה׳ אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא חרב והא קא חרבה מאותו עין לא חרבה · והבונה בית הכנסת לשם שמים יזכה לראות בבנין ירושלם ·

פרק שני

בית התפלה אין נוהגין בה דברים של חול · ואם חו׳ נחרבה יתמידנה בקדושתה כדגרסינן במסכת מגלה פ׳ בני העיר דף כ״ח אר׳ יהודה בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים ואין פורשין בתוכו מצודות ליעופות ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו קפנדריא שנאמר והשמותי את מקדשיכם · בקדושתן הן עומדין אף כשהן שוממין · עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש · ואמרינן עלה בגמר׳ תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש · אין אוכלים בהם ואין שותים בהם · ואין נאותין בהם · ואין מטיילין בהם · ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספר של יחיד · אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספר של רבים · ואמרינן עלה ואין נאותין בהן אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים דאמר ריב״ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן ׳ ואמרינן שם עלה ואין נכנסין בהן בחמה וכו׳ כי הא דרבינא ורב אדא בר אהבה הוי קיימי וקא שיילי שמעתא מרבא אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא אמרו האי דקא עיילינא אלא לבי כנישתא לאו משום מיטרא הוא דקא עיילינן אלא משום דשמעתא בעיא צלותא לפוק ליה לן כה׳ אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא חרב והא קא חרבה מאותו עין לא חרבה · והבונה בית הכנסת לשם שמים יזכה לראות בבנין ירושלם ·

פרק שני

בית התפלה אין נוהגין בה דברים של חול · ואם חו׳ נחרבה יתמידנה בקדושתה כדגרסינן במסכת מגלה פ׳ בני העיר דף כ״ח אר׳ יהודה בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים ואין פורשין בתוכו מצודות ליעופות ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו קפנדריא שנאמר והשמותי את מקדשיכם · בקדושתן הן עומדין אף כשהן שוממין · עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש · ואמרינן עלה בגמר׳ תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש · אין אוכלים בהם ואין שותים בהם · ואין נאותין בהם · ואין מטיילין בהם · ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספר של יחיד · אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספר של רבים · ואמרינן עלה ואין נאותין בהן אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים דאמר ריב״ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן ׳ ואמרינן שם עלה ואין נכנסין בהן בחמה וכו׳ כי הא דרבינא ורב אדא בר אהבה הוי קיימי וקא שיילי שמעתא מרבא אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא אמרו האי דקא עיילינא אלא לבי כנישתא לאו משום מיטרא הוא דקא עיילינן אלא משום דשמעתא בעיא צלותא לפוק ליה לן כה׳ אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא חרב והא קא חרבה מאותו עין לא חרבה · והבונה בית הכנסת לשם שמים יזכה לראות בבנין ירושלם ·

פרק שלישי

כל בני מצוה חייבין לקבץ בשערי התפלה לבתי כנסיות שבמקומות להתפלל עם הקהל ושם נשמעת תפלת שחשכינ׳ מצויה שם כדגרסינן בפ״ק דברכות דף ו׳ אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבה׳ שנא׳ לשמוע אל הרנה ול׳ התפלה במקום רנה שם תה׳ תפלה · אמר אבין בר אדא א״ר יצחק

יצחק · מניין שהקבה מצוי בבה"כ שנא' אלהים נצב בעדת א"ל בקרב
וגו' · ומניין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנא' אלהים נצב
בעדת אל · ומניין לג' שיושבין בדין ששכינה עמהם שנ' בקרב
אלהים ישפוט · ומניין לב' שיושבין ועוסקים בתורה ששכינה
עמהם שנאמר אז נדברו יראי י"י וכו' ה"ר ולחושבי שמו מאי
ולחושבי שמו אמ' רב אסי אפי' חשב לעשות מצוה ולא עשאה
מע"ה כאו עשאה · ומניין לאחד שיושב ועוסק בתור' ששכינה
שרויה עמו וקובע לו שכר טוב שנא' בכל המקום אשר אזכיר
את שמי אבא אליך וברכתיך · וכי מאחר דאפי' חד תרי צריכא
למימר תרי מיכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מיכתבן
מילי' בספר הזכרונות · וכי מאחר דאפי' תרי תלתא צריכא
למימר מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתי' שכינ'
ביניהו קמ"ל דדינא נמי היינו תורה · וכי מאחר דאפי' תלתא
עשרה צריכא למימר עשרה קדמה שכינה ואתי' תלתא עד
דיתבי · ואם לא נכנס שם להתפלל בלכתו לדבר הרשו חוטא
כראמרינן שם עלה ואמר רבין א"ר יצחק כל הרגיל לבא לבה"כ
ויום אחד לא בא הקבה משאיל בו שנאמ' מי בכם ירא י"י שומע
בקול עבדו אשר הלך חשכים וגו' אם לדבר מצוה הלך נוגה לו
ויבטח בשם י"י ואם לדבר הרשו הלך אין נוגה לו מ"ט משו' דהל'
למבטח בשם י"י ולא בטח ולהשען בו לא נשען · ומי שלא
נכנס לבה"כ להתפלל עם בני עירו נקרא שכן רע כראמרינן התם
דף ח' אמר רשב"ל כל מי שיש ב"ד בעירו ואינו נכנס לתוכו
להתפלל נקרא שכן רע שנ"כה אמר י"י אל כל שכני הרעים ולא
עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו אחריו שנא' הנני נותש מעל
אדמתם · ויהר לבל יחזיר אחוריו לבה"כ כשיתפלל כראמרינן
התם דף ו' א"ר חלבו אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית
הכנסת נקרא רשע שנאמ' סביב רשעים יתהלכון וגו' אמר אביי
לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה
לבי כנישתא לית לן בה · ואם נכנס להתפלל לבית הכנסת עם
חברו יתחיל כראמרינן התם דף ה' תניא אבא בנימן אומר
שני שנכנסו לב"ה להתפלל ולא התחיל אחד לחברו ויצטרפין
לו תפלתו שנא' טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק
צור ממקומו ואין צור אלא הקבה שנא' צור ילדך תשי וגו' ואם
התחיל לו מה שכרו א"ר יוסי בר חנינא זוכה לברכות הללו שנ'
לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי
כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו · ואמר' נמי התם דף ח' אמ'
רב חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים ואחר כך יתפלל שנא'
לשמור מזוזות פתחי שני פתחים סליק דעתך אלא אימא שעור
שני פתחים רל' שלא יתפלל מיד בהכנסו אלא שישהה כשיעור
הכנסת שני פתחים · ואם האדם הוא אנוס ואינו יכול לבא לב"ה
יתפלל מכל מקום כדגרסינן בפסיקתא רבתי ואל תחטאו וגומ'
אמר הקבה לישרא' אני אמרתי לך שתתפלל בבית הכנס' שיש
בעירך ואם אינך יכול בב"ה התפלל בתוך שדך וכו' כדאיתא בפ'
מחלק התפלות ·

חלק שלישי בענין הברכות ויש בו ארבעה פרקים ·

פרק ראשון

ברכת נטילת ידים היא הקודמת לכל הברכו' כלן לפי שאין אדם
רשאי לברך בידי' מטונפות ואפי' ליגע בהן בפה ובחיטם ובאזנ'
ובעיני' לפי שבלילה שורה רוח רע על הידים עד שנוטל ידיו
ג' פעמים כדגרסינן בפסכת שבת פ' שכונה שרצים דף ק"ט הוא
היה או' לעין תקצץ יד לחוט תקצץ יד לפה תקצ' יד לחסור'
מקום שמקיז דס תקצץ יד לאמה תקצץ יד לפי טבעת תקצץ יד

לגיגית

מעטילין בה סכל תקצץ יד מטמאה יד מחרשת יד מעלת
פולימוס ליה בסוטה פ"ג דף מ' · תניא ר' יוסי אומר בת חורין היא
ומקפדת עד שלשה פעמים וגרסינן בפסכת כלה פ"ר יהודה
הנחמים באלים תחת כל עץ רענן וכו' אמר שמואל יד מחרשת
יד שופכת דמים וכו' כדאיתא למעלה בנר א"כ חג פג ולמטה
בחלק דרך ארץ · ואל יזלזל בנטילת ידים לרבים שצריכין
נטילה כדגרסינן בפ"ק דסוטה דף ד' דרש רב עוירא זמנין אמר
ליה משמיה דר' אמי וזמנין אל משמיה דר' אסי כל האוכל לחם
בלא נטילת ידים כאלו בא על אשה זונה וכו' אר' זריקא אר'
אלעזר כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם הבא · ואמר'
עלה אר' אבהו כל האוכל פת בלי ניגוב ידים כאלו אוכל לחם
טמא שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים ·
ואמרינן נמי בפ"ו דעדיות דף ל"ט ובראש פרק מ' שמתו במסכ'
ברכות דף ו' את מי נתו אלעזר בן הגר שזלזל בנטילת ידים
ונדוהו חכמים וסת בנדויו וסקלו את ארונו · וגרסינן בפרק במה
אשה יוצאה דף ס"ב ואר' אמי שלשה דברים מביאין את האדם
לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו ערום · והמזלזל
בנטילת ידים ומי שאשתו מקללתו בפניו · המשתין מים אמר
רבא לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפורייא אבל לבראי לית לן
בה · וכי מהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן אלא אערעא אבל
למנא לית לן בה · והמזלזל בנטילת ידים אמר רבא לא אמרן
אלא דלא משא משא כלל אבל משא ולא משא לית לן בה ואי
מילתא היא דאמ' רב חסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו
לי מלא חפנאי טיבותא · ושאשתו מקללתו בפניו אמר רבא
על עסקי תכשיטיה והני מילי דאית ליה ולא עביד לה · וכבר
מצינו בר' עקיבא שהחמיר בדבר נטילת ידים אע"פ שהיה אנוס
מה יש לעשות כאשר יכולין לקיים שלא ע"י הדחק כדגרס'
במסכת ערובין פ"עושין פסים דף כ"א תר' מעשה בר' עקיבא
שהיה חבוש בבית האסורים והיה יהושע הגרסי משרת אותו
בכל יום ויום היו מכניסין מים במדה פעם אחת מצאו שום בית
האסורי' אל מה היום מימיך מרובין שמא לחתור את האסורין
אתה צריך שפך לו חציין והניח חציין כיון שהגיע אצל ר' עקיב'
אמר לו יהושע אין צער אלא הקבה שנא' צור ילדך תשי וגו' ואם
לו כל המצורע אמר לו תן לי מים ליטול ידי אמר לו לשתות
אין מגיעין לנטילת ידים מגיעין · אל ומה אעש שהיבין עליהם
מיהה מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דברי חברי ·
אמרו שלא טעם כלום עד שהביא מים ונטל ידיו · וכש שמעו
חכמי' את הדבר אמרו בזקנותו כך בילדותו עאכו בבי' האסורי'
כך בביתו עאכו אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן
שלמה עירובין וידים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם לבך
ישמח לבי גם אני · ומצינו מנין התיבות שבברכת נטילת ידים
ג' גאם האנטל שהוא הכלי הס' כמנין ר' אחרים שביר עם
ראשי אצבעות · וצריך הנוטל ידיו לקש ולתפלה ולאכול פת
או כל דבר שטבולו במשקין צריך ליטול ידיו ולברך ברכ' נטיל'
ידי' וחסיסין הוא שטפתני שמע טבול פת תפלה נטילת ידי' ועל
נט' הנטילות יברך ולא באחרת שאלו חיבות וצריכות ברכה ·

פרק שני

בכל החסדים שעושה הל"ח עם האדם בכל עת חי"ב להודות
לו ולברכו ע"כ תקנו רבותינו שבכל יום יברך האד' בשכבו בערב
ובקומו בבקר להודו' לבוראו על כל הטובו' שעש עמו כדגרס'
בפרק הרואה דף ס' הנכנס לישן על מטתו אומר משסע עד
והיה אם שמוע ואומר ברוך אתה י"י המפיל חבלי שינה על עיני

ותנומה

ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון כ"ז עין יהי רצון מלפניך י"י
אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ואהיה מטתי שלימה
לפניך באי המאיר לעולם בכבודו · כי מתער מאי אמר אלדי
נשמה וכו' · כי שמע קול תרנגולא אום באי הנותן לשכוי בינה
כי לביש אומר וכו' ולפי שאינו יכול לברך עד לאחר נטילה על
כן סדרום לאחריה · ויברך ברכת תפלין וציצית ושאר המצות
שיוכל לקיים עד ששלים בכל יום מאה ברכות שהם מסורת
בידינו מאבותינו שחייב כל אדם לברך בכל יום · וראיה לדבר
מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים · מן התורה מנין שנאמר
ועתה ישראל מה "י אלדיך שואל מעמך וגו' אל תקרי מה אלא
מאה · מן הנביאים מנין שנאמר הגבר הוקם על ודרשו חכמי
ל שהיו מחים בכל יום מישראל מאה עמר דוד ותקן להם מאה
ברכות · נמצא כי לאחר שתקנם משה רבינו עה ושכחום בא
דוד ויסדן · מן הכתובים מנין שנא' הנה כי כן יבורך גבר ירא "י
פי גבר יפ "י יברך בכל יום ק בזכות כמנין כי כן על כן סדרי חכמים
ל אלו המאה ברכות בסדר העולם ובהנהגתו בכל יום · וצריך
כל אדם ליזהר בהן ואל יפחות מהן · היה ר' מאיר אומר חייב
אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא ועתה ישראל מה ומזמר
ובשבתות וימים טובים שגורעין כ"א ברכות מן התפלות משלימין
אותם כרגרסינן במסכת מנחות פרק התכלת דף מ"ג רב חייא
בריה דרב אויא בשב יום טוב טרח וממלאם באספרקמי ומגרי
ותוץ מזה משלים אדם וגם מוסיף על זה כמה ברכות בכל יום
בתנועותיו ובהודאותיו ובראותו מקום נס ובראותו אותות
השמים ובדברים אחרי · בתנועותיו כיצד כשנכנס לבית הכסא
אום התכבדו מכובדים וכו' כשיצא אום אשר יצר וכו' כשנכנס
למרחץ אום י"ם וכו' וכשיצא מורה אני כשנכנס להקיז דם
אומר י"י וכו' וכשמקיז אומר באי רופא חנם · וכשיצא לדרך
וכשנכנס לכרך מתפלל שתים וביציאתו שתים כראיתא שם
בפרק הרואה · ובכניסתו לבית המרחץ אומר יהי רצון שלא
אכשל בדבר הלכה וכו' וביציאתו מורה אני לפניך · גם כשירדו
הגשמים בעתם חוראה · וגם בפ"ק דתעניות דף ח' ובפ המפקיד
דף מ"ח ההולך למור גרנו אומר יהי רצון ואחר שיתחיל למור
חוראה · וגם בתנועות אחרות בהודאותיו כיצד · ארבע צריכין
להודות יורדי הים והולכי מדברות וחולה שנתרפא ומי שהיה
חבוש בבית האסורין ויצא וכו' · וגם הנכנס לראות את החולה
כשסועד מחליו אומר ברוך רחמנא דיהבך לן וכו' · וגם חייב
לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו' כרגרסינן התם
דף נ"ד · בראותו מקום נס כיצד חרואה מקום שנעשו בו נסים
לישרא אומר ברוך שעשה נסים וכו' וגם במקום שנעשה בו נס
לאביו או לעצמו או לרבו ועל כלם יודה לאל יתב' · בראותו
אותות השמים כיצד אבר רב יהודה הרואה לבנה בחדוש אומ'
באי אשר במאמרו ברא שחקים וכו' אר יונתן עתי מחי מברכין
על החדש וכו' · על הזיקים ועל הזוועו בברכות וכו' ואמרי' עלה
בגמרא דף נ"ט מאי זיקים וכו' תר הרואה חמה בתקופתה ולבנה
בטהרתה וכו' · ובראותו דברים אחרי כיצד תר הרוא מרקולים
אומר וכו' · אמר רב חסנונא הרואה בבל הרשעה חייב לברך
ה' ברכות · תר הרואה אכלוסי ישר וכו' תר הרואה מלכי ישרא
וכו' תר הרואה בתי ישרא בישובן וכו' · תר הרואה קברי ישרא
ומ' תר הרואה הכושי וכו' תר הרוא את הפיל ואת הקוף וכו' אמ'
רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וכו' אר יוחנן הרואה חלום
נפשו עגומה וכו' כל זה ללמדנו שהחסדים באים מן השמים ·

פרק שלישי

בשהאדם

כשהאד' נהנה מן העולם הזה בשום פני חייב לברך לאדון הכל
אשר כל התנאות באות מטובו ואם נהנה בלא ברכה מעל
כרגרסינן פ' כיצד מברכין דף להּ תר' אסור לו לאדם שיהנה מן
העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה
מעל · מאי תקנתיה ילך אצל חכם חכם מאי עביד ליה האמ
עבדיה לאסוריה · אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא
וילמדנו ברכו' שלא יבא לידי מעילה ואמאי קרי ליה מעל לפי
שכל מי שאוכל בלא ברכה לשם נראה שהוא חושב שבא לו
בחריצותו ואינו כן כי הכל בא מאת השם ית' ובזה מועל · ועוד
שקודם ברכה הוא קדש וטועל בו כמו בקדש ולאחר ברכ' זכה
בו מאת שלחן ה' שנתנו לו ונעשה שלו · לפיכך הנהנה בלא
ברכה מועל כמי שאכל קדש בלא פדיון והכי מסתבר מדאמר'
עלה אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה
בלא ברכה מעל כאלו נהנה מקדשי הקדשים שנאמ' לי' הארץ
ומלואה · ר' לוי רמי כתי לי' הארץ ומלואה וגו' וכתי והארץ נתן
לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה · וחכי
נמי מסתברא מדאמרינן עלה שם ואף בפרק חלק דף קכ' אר
חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל
להקב"ה וכנסת ישראל שנאמ' גזל אביו ואמו ואומר אין פשע
וגו' ואין אביו אלא הקבה שנא' הלא הוא אביך קנך · ואין אמו
אלא כנסת ישרא שנאמ' ואל תטוש תורת אמך · מאי חבר הוא
לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל
לאביהם שבשמים · וכמו שתקנו ברכה לפניה כך תקנו ברכה
לאחריה · וטוב לסמכה לנטילה אחרונה כדאמרינן בירושלמי
אמר רב ג' תכיפות הן הקף לסמיכה שהיטה דכת"ב וסמך ושחט
הקף לגאולה תפלה · שנא' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך "י
ביום צרה · הקף לנטילת ידים ברכה דכת"ב ישאו ידיכם קדש
וברכו את "י · וברכת המזון יש לה סמך מן התורה כרגרסינן פ'
ששה שאכלו תר' מנין לברכת המזון מן התורה שנא' ואכלת
ושבעת וברכת וגו' וברכת זו ברכת הזן · את "י אלדיך זו ברכת
המזון · על הארץ זו ברכת הארץ · הטובה זו ברכת נחמה ·
אשר נתן לך זו הטוב והמטיב · אין לי אלא אחריו לפניו מנין
תל אשר נתן לך משעה שנתן לך · ר' אומר ואכלת ושבעת
וברכת זו ברכת הזן · אבל ברכת זימון מן גדלו לי' אתי נפקא ·
על הארץ זו ברכת הארץ · הטובה זה בונה ירושלם · וכהא
ההר הטוב הזה והלבנון · והטוב והמטיב כיבנה תקנו · ואין לי
אלא לאחריו לפניו מנין אמרת קו כשהוא שבע מברך כשהוא
רעב לא כש · ר' יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר וברך
את לחמך ואת מימיך אל תקרי ובירך אלא וברך · ואימתי קרוי
לחם קורם שיאכלנו · רבי נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר
כבואכם העיר כן תמצאון אותו כי הוא יברך הזבח · וכל למה
אמ' רב מכאן שחנשים דברניות הן · ושמוא אמר כדי להסתכל
ביופיו של שאול שנמשכמו ומעלה גבוה מכל העם · ר' יוחנן
אמר מכאן שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ·
ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אר ישמעאל קו
לחיי שעה מברך לחיי העולם לכש · ר' חייא בר נחמני תלמידו
של ר' ישמעאל אמר משמו אינו צריך הרי הוא אומר אשר
נתן לך את מויה טובה ואחת מדה של פורענות · ר' יהודה בן
בתירא אומר אינו צריך הרי הוא אומר הטובה · טובה זו תורה
וכן הוא אומ' כי לקח טוב נתתי לכם וגו' · הטוב זו בונה ירושלם
וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון · ולא בהנאת אכילה
ושתייה בלבר אמרו אלא אף בהנאת הריח כרגרסינן בסוף
פרק כיצד מברכין דף מ"ג אמר רב חסדא בר טוביא אמר רב
מנין שמברכין על הריח הטוב שנא' כל הנשמה תהלל יה · ואי

זהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף הוי אומר זה ריח, וגם כשיראה את חברו לאחר זמן או ישמע בשורו טובות כשמקבל הנאה כל אלו והדומה להם יברך לא יתב שהכל בידו ובמאמרו.

פרק רביעי

יש ברכות אחרות שהן ברכת השבח וההודאה כשמחויב אדם להודות לא יתברך על הטובות שעשה עמו. כדאמרינן בפרק הרואה דף נ"ה אמר רב יהודה ד'צריכין להודות ואלו הן יורדי הים, והולכי מדברות. ומי שהיה חולה ונתרפא. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מ"ל דכתיב יורדי הים באניות וכתיב בתריה יודו ליי חסדו. הולכי מדברו דכתיב תעו במדבר וגו' ירדיכם וגו' יודו וגו', ומי שהיה חולה ונתרפא מ"ל דכתיב אוילים מדרך פשעם וגו' יודו ליי חסדו וגו'. ומי שהי' חבוש בבית האסורים ויצא מ"ל דכתיב יושבי חושך וצלמו וגו' ויעקבו וגו' יוציאם וגו' יודו וגו', ומאי מברך אמר רב יהודה ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני טוב, אמר אביי וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם. אמר מר זוטרא והוא דאיכא בי תרי רננן בהדייהו דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו, ואימא בעשרה רבנן מי כתיב בקהל וקנים בקהל עם כתיב ואימא בעשרה ובתרין רבנן קשיא. והסימן מאלו הד' הוא וכל התלים יודוך סלה, חולה מ"ל מדבר. בארבעה דברים אדם חייב להודות ברבים בגזרת הכתוב אבל בכל שעה יש לו לאדם להודות ולברך לאל יתברך ביגו לבין המקום על כל הטובות והחסדי שעושה עמו בכל עת. ושמצילו מכל מקרים ופגעים הפרושים על כל החיים ומוומינים לבא ויבקש ממנו חסד על העתיד כי לא בחיל ולא בכח ולא בחני יהושי, וכל השמירה מאתו יתברך שמו. ואם הוא לא ישמור עיר שוא שקד שומר ועל כן אין לו לאדם לישום בטחונו כי אם באדון הכל שהיכולת בידו ויבקש ויתחנן ממנו כי הכל נעשה ברשותו ובמאמרו. ואם לפעמים בחשאו יבא לו רעה יודה לדין האמת שהכל בא כדין ויברך לו על הרעה כשם שמברך על הטובה כדאמרינן התם בפרק הרואה במשנה דף ס חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו' ומסיקנא בגמרא לקבלה בשמחה ואמרינן עלה מתם אמר רבה בר בר חנא אר' יוחנן אמר קרא בי' אהלל דבר באדים אהלל דבר בי' אהלל דבר זו מדה טובה באדים אהלל דבר זו מדת פורענות. ר' אבהו אמר מהכא חסד ומשפט אשירה לך י' אזמרה אם לחסר אשירה אם למשפט אשירה. ר' תנחום אמר אמר קרא כוס ישועות אשא וגומ' צרה ויגון אמצא ובשם וגו'. רבה אמר אמר קרא נתן וי' לקח וגו' אמר רב הונא אמ' רב משום ר' מאיר ואנא משמיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מאן דעבדין מן שמיא עביד לטב. כי הא דר' עקיבא הוה אזיל באורחא והוו בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא משא לההו רוכתא בעא אישפיוא ולא יהבו ליה אזל בת במרברא אתא אריה אכליה לחמרא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא זיקא כבייה לשרגא. אמר כל מה דעבדין מן שמיא לטב בלילא אתא גייסא שבייה למתא אמר לאו אמרי לכון כל מה דעבדין מן שמיא לטב. ללמדנו שהרבה פעמים בא לו לאדם רבר שנראה לו לכאורה שהוא רע לו ומסבב לו טובה. ולפעמים בא לו לאדם מעט רע ברין של רחמנות. ונכנס לו במקום עונש גדול שהיה חייב. ועל חכל יודה למלך המשפט שמרחם עליו אפי' בכעסו. כדגרסינן בסוטה גרה פר' המפלה דף לא' דרש רב יוסף מאי דכתיב אורך י' בי אנפת בי וגומר במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו

לסחורה ישב לו קוץ לאחר מהם התחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חברו בים התחיל מודה לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני והיינו דאר' אלעזר מאי דכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו אפילו בעל נס אינו מכיר את ניסו. רל שלפעמים עושה הקבה נס עם האדם ודומה לו בהפכו לפי שכלם הם כסומי' רואים ואינם יודעים מה רואים שומעי' ואינם יודעים מה שומעים. מה שחושבי' שבא לטובה פעמי' תולגל ממנו הפכו ומה שמדמין שבא לרעה פעמים שיסתבב שבא לטובה על כן יודה על הכל ויברך לשי':

החלק חרביעי מצות ציצית ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון

עטיפת ציצית היא מצוה גדולה ואל יזלזל אדם בה. כי שכרה גדול עד שאמרו שהיא שקולה כנגד כל המצוה כדגרס' במסכ' מנחות פרק התכלת דף מ"ג תניא וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחר התלוי' בה ואי זו זו קש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן, תניא אידך וראיתי אותו וזכרתם וגו' ראה מצוה זו וזכור מצוה אחר הסמוכה לה ואיזו זו מצוה כלאים דכתי' לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם וגו' כיון שחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל המצות כלן ור' שמעון היא דאמר מ"ע שהזמן גרמה היא. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם וגו' שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כלן ותניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם ראיה מביאה לידי זכירה זכירה מביאה לידי מעשה. ורשבי אומר כל הזהיר במצוה זו וזכה ומקבל פני שכינה כתיב הכא וראתם אותו וכתיב התם את ה' אלדיך תירא וגו'. תר חביבי' ישראל שסבבן הקבה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן בציצית בבגדיהן וכו' כראיה בעניין המילה. ואמרינן עלה תניא אר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעה"ז ובעולם הבא אבל אינו יודע כמה יצא ולמר ממצות ציצית מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצוי' ציצית שמע ש"ש זוגה אחת בכרכי הים שנוטלת ארבע מאות זהובים בשכרה שגר לה ת' זהובים וקבעה לו זמן כשהגיע לו זמנו הלך וישב על פתח ביתה נכנסה שפחתה ואמרה לדה אותו האיש ששיגר לך ת' זהובים בא וישב לו על הפתח אמרה לה יכנס נכנס הציעה לו שבע מטות שש של כסף והעליונה של זהב ובין כל אחת ואחת סלם של כסף ועליונה של זהב ועלתה וישבה על גבי העליונה ערום ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה באו ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב על גבי קרקע ואף היא נשמטה על גבי קרקע וישבה אמר לו בשבועה איני מניחך עד שתאמר לי מה מום ראית בי אם לה העבורה שלא ראית אשה יפה כמותך אלא מצוה אחת צונו י' אלדינו וציצית שמה וכתיב בה אני י' אלדיכם שני פעמים אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד ליתן שכר. ועתה נדמו עלי כארבעה עדים. אמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתכתוב לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה לומד בו תורה כת' ונתן בידה. עמדה והלקה כל נכסיה שליש למלכו ושליש לעני' ושליש נטלה בידה חוץ מאותן מצעו ובאת לבי מדרשו של רבי חייא אמרה לו צוה עלי ויעשוני עבריה אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים הוציא כתב מידה ונתנה לו אמר לו זילי זכי במקחך אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר. זה מתן שכרן בעולם הזה ולעולם הבא אינו יודע כמה מעט וה נס כן כתוב בעלמא תנקומפא. ולא עוד אלא

אפילו הנשים שהן פטורות מן הציצית מן הציצית וכשהן עסוקות בי
כדגרסינן בפרק המוכר את הספינה דף ע"ד יש ארבע אחת גנוז
לאשתו של רבי חנינא בן דוסא ורשריא ביה תכלת לצדיקים
לעתיד לבא. ובזכות הציצית אמרו במדרש שנצולו חנניה
מישאל ועזריה מתוך כבשן האש. רכתיב באדין גוברייא אילין
כפיתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבושיהון ורמיו לגו
אתון נורא יקידתא. ופירשו לבושיהון אלו טליתות המצויצות
שלהן. גם כתוב בספרי כל המתעטף בציצית קדושתו כפולה
משל חברו שנא' למען הזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם
וגו' מלמד שהציצית מוספת קדושה והזהיר בו יבורך.

פרק שני

גדול עונש המבזה בעיניו מצות ציצית כדגרסינן פר"ע דף קי"ג
תנו רבנן שמנה כמנודין לשמים ואלו הן מי שאין לו אשה ומי
שיש לו אשה ואין לו בני ממנה ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים
ואינו מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו
וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מעלים מרגליו ויא אף
מי שאינו מסב בחבורת מצוה. וגם המבזה בעיניו מצות ציצית
נקרא עם הארץ לכל חומרותיו כמבטל ק"ש שחרית וערבית
שנקרא מעוות לא יוכל לתקון כדגרסינן פרק היה נוטל דף כ"ב
ובברכות פ' שלשה שאכלו דף מ"ז תנו רבנן איזהו עם הארץ
כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי ר' אליעזר ר' יהושע
אומר כל שאינו מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית
בבגדו. רבי יונתן בן יוסף אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלן
לתלמוד תורה. אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש
תלמידי חכמים זהו עם הארץ. וגדול עונש המבטלו בזמן הזה
שאין צריך תכלת מן המבטלו בזמן שהיה נמצא תכלת ביוקר
כדגרסינן פרק התכלת דף מ"ג תניא היה ר' מאיר אומר קשה
עונשו של לבן מעונשו של תכלת משל למלך שקרא לשני
עבדיו לאחר אמר לו הבא לי חותם של זהב ולאחר אמר לו
הבא לי חותם של טיט ופשעו שניהם ולא הביאו. אי זה מהם
עונשו מרובה הוי אומר זה שאמר לו הבא לי של טיט ולא
הביא. על כן היו זהירים מאד רבותינו בדבר זה כדגרסינן בפ'
כל כתבי דף ק"ח אמ' רב נחמן בר יצחק תיתי לי דקיימ' מצות
ציצית א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך במאי זהיר טפי
א"ל במצות ציצית יומא חד הוה סליק בדרגא אפסיקליה חוטא
לא נחית מרוכתי'ה עד דרמי'ה. ראה כמה היו זהירין בדבר
ועל כן דרשו בפרק שואל אדם. בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה
ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין ללמדנו שמצותן
כל היום ואם למען הקדושה החמורה שבתפילין אין אנו יכולין
כל היום יהיו ישראל זריזין במצות ציצית.

פרק שלישי

בזכותו של אברהם אבינו א"ל שהיה אוהב ה' שפרסם אמונתו
בראשונה בעולם ולא נכנס בו שם חמרה אפילו במה שהיה
שלו מן הדין מאחר שהצילו מן השביה לאחר יאוש בעליו זכו
בניו למצות ציצית ותפילין כדגרס' בחולין פ' כיסוי הדם דף פ"ט
ובמסכת סוטה פרק היה מביא דף י"ג דרש רבא בזכות שאמר
אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב' מצות לחוט
של תכלת ולרצועה של תפילין בשלמא רצועה של תפילין
דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ק"ו' ונו' ותניא ר' אליעזר הגדול
אומר אלו תפילין שבראש א"ל חוט של תכלת מאי היא. דתניא
היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים מפני
שהתכלת

פרק ראשון

כתיבת הפרשיות עם בתיהן והנחתן וברכתן כתוב הוא בסקומפ
ולפי שהן דבר קדוש אין כותבין אותן אלא על גבי עור בהמה
טהורה יש לדבר סמך מן התורה כדגרסינן במסכת שבת פרק
שמנה שרצים דף ק"ח שמואל וקרנא הוו יתבי אגודתא דנהר
דמלכא חזנהו שמוא' למיא דקא דאלו ועכיר א"ל שמוא' לקרנ'
גבר רבה קא אתי מנהרדעא וחש במעיה וקא דאלו מיא לקבילי
אפיה פיל'נל'ין מנכ'יסין לעצות מפ'נים סכיך כסקומפ נפנס על דופני
ספ'נינה סלק ימפה נלעין קום ז'ל תהי ליה אקנקניה אזל אשכחיה
דרב הוה בעא מיניה אל סנין שאין כותבין תפלין אלא על גבי
עור של בהמה טהורה אל דכתיב למען תהיה תורת י' בפיך מן
המותר לפיך. והם פאר לישרא' כמו שדרשו על פארך חבוש
עליך זו תפלין שבראש. ואף הקבה שהוא יוצר הכל כביכול
הוא מתפאר בהן עד שהמשילו ואמרו הנחת תפלין בך יתברך
דגרסינן בפ' ברכות דף ו' אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק
מנין שהקבה מניח תפלין שנא' נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו.
ימינו זו תורה שנא' מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפלין
שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו וגו' וכתיב וראו כל עמי
הארץ כי שם ק' נקרא עליך ויראו ממך ותניא ר' אליעזר הגדול
אומר אלו תפלין שבראש. א"ל רב נחמן בר רב יצחק לר' חייא
בר אבין בהפילי דמארי עלמא מאי כתיב בהו א"ל ומי כעמך
כישראל גוי אחר וגו' א"ל ומי משחכח הקבה בהושכחות ה' הו
דישראל א"ל אין דכתיב את ה' האמרת היום וכתיב וי' האמירך
היום

היום · אל הקבה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם
שנא׳ שמע ישר׳ וגו׳ אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם
שנא׳ ומי כעמך ישראל גוי אחד וגו׳ א״ר אחא בריה דרבא
לרב אשי תינח בחר ביתא דתפלי בשאר בתי מאי איכא אל
מסתברא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דמיתן אהדדי בחר ביתא
אשריך ישראל או הנסה אלהים כחר ביתא ולתתך על׳ בחר
ביתא ומי כעמך בחר ביתא וכתיב בדרעא · ולפי שמצוה
זו היא קדושה רבה שמתפאר בה יוצרנו על כן צריכין גוף נקי
וקדוש כדגרסינן במסכת שבת פרק במה טומנין דף מ״ט ובפ׳
ר׳ אלעזר דכלים דף קל״ר יניאי תפלין צריכין גוף נקי וקדוש
כאלישע בעל כנפ׳ מאי טעמא אנ״י אמר שמא אני חיה בחזורב׳
אמר שלא ישן בהם ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפ׳ שפעם
אחד גזרה מלכות יון גזרה על ישראל שכל מי שיניח תפילין
ינקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפילין ויוצא לשוק וראהו
קסדור את׳ פ׳ תמונכ וברח מפניו ורץ אחריו כיון שהגיע אצלו
נטלן מראשו ואחזן בידו אמ׳ לו מה זה בידך א״ל כנפ׳ יונה פשט
ידיה ונמצאו בו כנפי יונה · ולפיכך היו קורין אותו אלישע בעל
כנפים ומ״ט אמר לו כנפי יונה דמתילא כנסת ישר׳ לכנפי יונה
שנא׳ כנפי יונה נחפה בכסף מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף
ישר׳ מצות מגינות עליהם · וגרסינן נמי בפרק ר׳ עזיר דכלים
דף קל הניא ר׳ שמעון בן עזיר אומר כל מצוה שמסרו ישר׳
עצמן עליה עדיין היא מוחזק בידן וכל מצוה שלא מסרו ישר׳
עצמן עליה עדיין היא מרוחה בידן · דאר׳ ינאי תפלין צריכין
גוף נקי וכו׳ כדאית׳ למעלה · וחומרא זאת היא צריכה גוף קדוש
למי שיניחם כל היום · אבל להניחם בשעת התפלה כל אדם
כשר שאינו הולך ברח׳ לא טובה ראוי להניחן ובלבד שלא יקל
את ראשו ואל ישוך בשחוק ולא בשיחה בטלה · ואם אינו
מניחן אפילו בשעת התפלה מעיד עדות שקר בעצמו כדגרס׳
בפ׳ היה קורא דף י״ד אמר עולא כל הקורא ק״ש בלא ציצית
ובלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו · ר׳ חייא בר אבא
אר׳ יוחנן כאלו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים · וגרס׳
בספרי מי שאינו מניח תפלין יש עליו עונשין בכל שנה כנגד
ימות החול שבשנה הראוי׳ להניח בהם תפלין שאין לנו מצוה
שתה׳ אות ועדו׳ כי אם ג׳ מילה ושבת ותפלין שנכתבו בשלשתן
אות ואין ישר׳ מברר יהדותו אלא בשני עדים · הילכך בשבת
או בי״ט שיש לו ב׳ עדים מילה ושבת פטור מלהניח תפלין ·
אבל בחול אם אינו מניחם לא נשאר לו כי אם עד אחד ולכך
נחשבו מהשמנה שאמרנו שהם כמנודים לשמים ל״ל מרוחקין
מרחמי שמי׳ וגם אמרו על מי שאינו מניחן כלל שנקר׳ מפושעי
ישר׳ בגופן וקראוהו קרקפתא דלא מנח תפלין מעולם ונקרא
עם הארץ לכל חומרותיו כדאית׳ למעל׳ בענין ציצית · ולא עוד
אלא שאמרו כל מי שאינו מניח תפלין עובר בח׳ עשה בכל יום
שהרי יש בכל אחד ד׳ פרשיות שכתוב בהם מצות עשה · ראו
כמה יש לו לאדם לעשות לקדש עצמו ולא יפול בעונשין הללו

פרק שני

הנחת תפלין היא עטרת ישראל ופארם על כל האומות ועל
כן היו מתפארים רבותינו הקדושים באמרם שלא הלכו ד׳ אמות
בלא תפלין וכבר אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש
שכל ימיו לא ראוהו שהלך ד׳ אמות בלא תורה ובלא ציצית
ובלא תפלין ובזה היו מהדרין עצמן ומודים שבזה היו מאריכין
ימים · כדגרסינן במגילה פרק בני העיר דף כ״ח ובפרק סדר
תעניות אלו דף כ׳ שלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה

האדם׳ ימים א״ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צערתי בפני
מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפו׳ ולא הלכתי
ד׳ אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא ישנתי בבית המדרש לא
שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא
קראתי לחברי בכנוי ואמרי לה בחניכתו וגם בזכות זה יכנס
לארץ כמו שאמרו והי כי יביאך בפרשת תפלין למה נאמרה
שהם חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ אלא אמר
הקבה עשו מצוה זו שבשבילה תכנסו לארץ · ועוד מכפרת
עונותיו ונותל העולם הבא כדגרסינן · ואמר רבא כל המניח
תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק״ש ומתפלל מובטח לו שהוא
בן העולם הבא ואמר אביי מערב אני בו שאין גהינם שולטת בו
רב פפא אמר מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין ועוד אמרו
בפ׳ התכלת דף מ״ד כל המניח תפלין מאריך ימיו שנ״י עליהם
יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני ·

פרק שלישי

האדם החסיד הוא השלם במעלות המדות ובמעלות השכליות
והמעשים הרצויים המתמידים ממלטים את הנפש מהפכידה
ומגיעים אותה אל השלימות וזו היא גזרת התורה ובזה הסכימו
גם כן הפילוסופים האלהיים באמר׳ כי במדע ובמעשה תדבק
הנפש בעולם העליון וכן אמר ארסטו אין החפץ דמבוקש
לדעת בלבד אלא לדעת ולעשות ולהיות החסידים נקשרים
ברוחות ותכלית עשיית המצות הוא ליראה את ה׳ שב״ה והיא
המישרת לעולם התמידי כדכת׳ יראת ה׳ טהורה עומדת לעד
ל״ל לנצחות בתמידי · והמצות הם שני סוגים עליונים · והאחד
הוא קיום האמונה בבורא ית׳ וציורה בשכל עד׳ האמת · והשני
ההמדת היישוב וזהו אומרו האמת והשלום אהבו · והסוג
האחד נחלק למינים והמין האחר הוא לידע שיש שם אלוה
מצוי ואחדותו וקדמותו ושלימותו בתכלית השלימות כלו ·
ובמין הזה נכללין מצות לאהבו ולירא ממנו ולהתפלל ולהדבק
בו ולהשבע בשמו ולהרמות בדרכיו לקדש את שמו ולקרות
ק״ש פעמים ללמוד תורה וללמדה למול כל זכר ולהתעטף
בציצית ולהניח תפלין · ואלו השלשה מצות תפלין וציצית
ומילה הם מיישרי להשיג אמתת מציאותו ואין אד׳ יכול להשיגו
כי אם מצד פעולותיו הבא׳ ממנו שהם נחלקי לשלשה מעלות
זו למעלה מזו הא׳ היא נקראת עולם העליון והוא עולם השכל
שהוא מציאות השכלים הנבדלים · והשני הוא עולם האמצעי
והוא מציאות הגלגלים עם הככבים שבהם · והג׳ היא נקראת
עולם השפל הכולל מה שתחת גלגל הלבנה ואלו הג׳ מצות
תפלין וציצית ומילה הם מראות להסתכל ולהתבונן בהם לא
הג׳ עולמות מצות תפלין לאות מציאו׳ שכלים הנבדלי׳ שבעולם
השכל לפיכך צוותה תורה להניחם בראש ובזרוע כנגד המוח
והלב שהם משכני השכל על כן אמר בפרשת יציאת מצרים
והיה לך לאות על ידיך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תור׳ י׳ בפ׳
והתורה היא מעולם השכל והמלאכים כדגרסינן פ׳ אין דורשין
דף י״ר אמר שמו״ב בר נחמני כל דבור ודבור שיצא מפי הקבה
נברא ממנו מלאך שנאמר וברוח פיו כל צבאם ועכ׳ מצוה זאת
נקראת קדושה ויש בה פרשיות של עול מלכות שמים וכלי
חשמישיה נקראים כלי תשמישי קדושה ולפי שרומזת לעולם
שאינו נראה לעין עכ׳ עיקר המצוה שהיא הכתב אינה נראית
לעין אלא חשמישיה שהיא העור ועכ׳ היא חוץ מגופו של אדם
כמו עולם השכל אלא רצועותיה שהן נקשרו בה רומז להשגו
השכל הנקשרות באדם השלם · וגם אמרו שיחו מגיעו רצועות

הראש עד טבורו שהוא אמצעות גופו של אדם לרמוז שהשפעת
עולם השכל במצוי בראו באה עד טבור העולם לאפוקי מלכן
של אומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא
יותר. מצות ציצית רומזת לעולם האמצעי ויש בם הערה
למציאות גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם
שאר הגלגלים המתנועעי בתנועתו כתנועת החלק בכל ועדיו
הכסות והארבעה כנפים כרמיזן הרקיע שעל ארבעה חיות שהן
מצוירות בארבעה תקופות השנה אשר הם חקוקות בגלגל
המזלות אשר תחת לרקיע. וגם הטלית וציציותיה מובדלים
מעצם גוף האדם כמו התפלין לפי ששניהם למעלה מעולם
השפל אשר בו שוכן האדם אלא שמכסה בהם רוב גופו מה
שאינו מכסה בתפילין מפני שהעולם האמצעי הוא יותר קרוב
לאדם והציציות נראים לעין כמו הרקיע שהוא נראה לעין והם
נקראין תשמישי מצוה ולא קדוש לפי שרומזו לעולם הגלגלים
שאין בו קדושה כמו בעולם השכל ומ"מ מצוה זו נזכרת בה ראו
עין שהיא השגה הרגשית מה שלא נזכר בתפלין שנ' בציצית
וראיתם וזכרתם שהראות מביא לידי זכירה לכי בראו האדם
נפלאות השם שבעולם הגלגלים יזכור שיש מניע לכל ויתן
בלבו להשיג כל מה שיוכל וכך אם הנביא ע"ה שאו מרו עיניכם
וראו מי ברא אלה וגו' לא אמר שאו מרום עיניכם וראו הככבי'
שה מי בראם הכונה שמתוך ראייתם נמצא מתעורר למציאות
בוראם. והתכלת שבציצית הוא דומה לצבע השמי' כפי הנרא'
לעין מפני גובה האויר לא שהשמים בעלי גוונים כפי האמת
ולפיכך אין התכלת מעכב. מצות מילה יש בה סודות וטעמים
רבים ואחר מהם היותה הערה להתבוננות מציאות זה העולם
השפל ולפי שעצם האדם הוא חלק מזה העולם ולא נבדל
ממנו בשו' זמן לפיכך מצוה זו בגופו חותם תמידי באבר המוציא
הזיה למעש'. וברבר שהתאוה בו יותר מוטבעת בבחרו האדם
וצותה תורה להתוך המותר למעט ממנה בענין שלא ישחית
דבר מכל הפעלי' ראוי' לבוא ממנו להיו' תמיד לאות ולזכרון
בעיני האדם להתבונן במציאות זה החומר החילי שהוא כל
העולם השפל שנברא לתשמיש האדם השלם ולמאוס בכל
מותר חמרות ולולי מה שצריך לקיו הגיף והמין נמצ' שהאדם
הזריז השלם במצות ובמושכלות כאלו הוא עולם כללי בפני
עצמו מוכתר בתפלין עטוף בציצית נרשם במילה לבל יליז
מעיני פעולות השם יתברך במציאות העליונים והאמצעיים
והתחתונים שמתוך כך מכיר את מי שאמ' והיה העולם ויעבדנו
בלבב שלם וחי לעולם.

החלק הששי בכבוד ספר תורה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

תיקון הספר ומי חייב בו וקריאתו ופרשיותיו וברכותיו הלא הם
כתובים באורך כל דבר במקומו ולו הם קצת מהדברי הכלליים
הצריכים לדרוש בהם וכל בר ישרא' חייב לכתוב ספר תורה
משלו כדגרסינן במסכת סנהדרין פ' כהן גדול על משנת וכותב
לו ס"ת דף כ"א אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו ספר תורה
מצוה לכתוב משלו שנא' ועתה כתבו לכם וגו' וגרסינן במסכת
מנחות פ' הקומץ דף ל' א"ר יהושע בר אבא אמ' רב כל הלוקח
ספר תורה מן השוק כאלו הוסף מצוה מן השוק כתבו מעלה
עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני אמר רב יהודה אמר רב אם
הניח בו אפילו אות אחת מעלה עליו הכתוב כאלו כתבו ואם
עשה קן מעליתין נכסיו. דגרסינן במסכת עירובין פרק הדר
עם הנכרי דף ס"ר המחזיק בנכסי הגר מה יעשה ויתקיימו בידו

יקח בחן ספר תורה אמר רב ששת אפילו בעל כנכסי אשתו
רבא אמר אפילו עבד עיסקין ורווחו רב פפא אמר אפי' מצא
מציאה אמר רב נחמן בר יצחק אפילו כתב תפלין אמר רב
חנינא מאי קראה וירד ישראל נדח וגו' ואם יש לו ספר תורה
אע"פ שאינו צריך לו לא ימכרנו. כדגרסינן פ' בני העיר דף כ"ז
הנו רבנן לא ימכור אדם ספר תורה אע"פ שאינו צריך לו. יתר
על כן אמר רשבג אפילו אין לו מה יאכל ומכר ס"ת או בתו אינו
רואה סימן ברכ' לעולם אפי' ישן ליקח בו חרש זולתי ללמוד
תורה או לישא אשה כראיתא התם אמר רבה בר בר הנא אר'
יוחנן משום רשבג אין מוכרין ס"ת אפילו ישן ליקח בו חרש.
ואמרינן שם נמי אר' יוחנן משום ר' מאיר אין מוכרין ס"ת אלא
ללמוד בהמיו תור' ולישא אשה ושמעינן מהכא דתלמוד תור'
ונישואין עדיף. וגם לאחר שבלה הספ' בקרושתו עומד וגונזין
אותו כראמרינן התם אמר רבא ספר תורה שבלה גונזין אותו
אצל תלמיד חכם אפילו שונה הלכות אמר רב אחא בר יעקב
ובכלי חרס שנא' ונתתם בכלי חרס למען יעמדו ימים רבים.
וגם אמרו שם אמר מר זוטרא משמי' דרב ששת מטפחו' ספרי'
שבלו עושין אותן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן וחייב כל
אדם לכבד התורה בכל כחו כדגרסינן פרק חלק דף ק"ב אר'
יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את
התורה שנתנה בכ"ב אותיות שנאמ' וישלח מלאכים אל אחאב
ויאמ' לוכה אמ' בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטוב'
לי הם וגו' וכתי' כי אז כעת מחר וגו' והיה כל מחמד עיניך ישימו
בירם ולקחו וכתיב ויאמ' מלאכי בן הדר אמרו לאדוני המלך
כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא
אוכל לעשות פי' ספר תורה ועל כן אמרו בפרק ד' ממסכת אבות
ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות
ללמדנו שגיסל לו הקבה מדה כנגד מדה.

פרק שני

כל היודע לקרות בתורה מצוה להשלים פרשיותיו עם הצבור
שנים מקרא ואחד תרגום כדגרסינן בפ"ק דברכות דף ח' אמר
רב הונא בר יהודה אר' מנחם אר' אמי אר' יונתן לעולם ישלים
אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד הרגם ואפי' עשרו'
ורבון. ואמר רב הונא בר יהודה וכו' כל המשלים פרשיותיו
עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום משלימין לו ימיו ושנותיו
וגרסינן במדרש תנחומא אלה הקבה לישראל בני היו קוראים
את הפרשה בזמנה בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאלו
עסקתם לפני בהר סיני ומקבלין אותה. וגרסינן במסכת סוטה
ובפ"ק דמגלה דף ג' אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת
האלהים זו מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקין
ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים ואמרילה זה המסורת. ולפי
ש"ש ושבי קרנות שאינם יודעים לקרות תקנו לקרות בתורה
בצבור כדגרסינן במסכת קמא פרק מרובה דף פ"א תר"ע תקנות תקן עזרא שקורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי
וכו'. ואמרי' עלה שקורין במנחה בשבת משום ישובי קרנות
ושיהו קורין בשני ובחמישי עזרא תקן והא מעיקרא הוה
מיתקנא דתניא וילכו דרך שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנא' הויכל צמא לכו
למים כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה עמדו ותקנו להם
נביאים שביניהם שיהו קורין בשני בשבת ומפסיקין בשלישי
וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת כדי שלא ילכו
שלשה ימים בלא תורה. אמרי מעיקרא אינהו תקינו חד גברא

לתלתא פסוקי אי נמי תלתא גברי לתלתא פסוקי כנגד כהנים
לויים וישראלים · אתא איהו תקין תלתא גברי לעשרה פסוקי
כנגד עשרה בטלנין · וז"ל ספר ארם נאמצע הפרשה · כדגרס'
בסוטה פרק אלו נאמרין דף לט"ב אמר רבה בר בר חנא כיון
שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו לדבר של הלכה שנא'
וכפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר עמדו
ולא ענו עוד · ר' זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל
ספר התורה · וכתב הר"ף על מימרא זאת וקשיא לן ההיא
דברכות רב ששת מהדר אפיה וגריס אמר אנן בדידן ואינהו
בדידהו · וכתב בעל ההלכות הני מילי היכא דאיכא עשרה ר"ת
לס"ת אבל אי ליכא עשרה רציית לס"ת לא · ורבותא אחריני
קאמרי דוקא רב ששת דתורתו אומנותו אבל כולי עלמא לא
ומיסתברא כוותיהו ואע"פ שהשלי' ארם הפרשה בביתו יכון
לשמעה מפי שליח צבור ואם יקרא אותו לקרות בתורה יעמוד
מיד בשמחה ובטוב לבב · דגרסינן פרק הרואה דף נ"ה אמר
רב יהודה שלש דברים מקצרין ימיו של אדם ואלו הן מי שנותנין
לו ס"ת לקרות ואינו קורא בו וכוס של ברכה לברך ואינו מברך
והמנהיג עצמו ברבנות · וכשיקראו הפרשה אל יצא מב"ה
כדגרסינן בפ"ק דברכות דף ח' אמר רב הונא בר יהודה אמר ר'
מנחם אר"ש אמר רבי יונתן מ"ר ועוזבי · יכלו זה המניח ס"ת
כשהוא פתוח ויוצא ר' אבהו נפיק בין גברא לגבר' בעי' רב פפא
בין פסוק לפסוק מאי תיקו · וכשהוא קורא בו ג' יאחזנו ערום
אלא מעותף בתיקו או בטלית כדגרסינן בסוף פרק בני העיר
דף לב' אר פרנך אר' יוחנן כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום
ערום ס"ד אא"א ערום בלא מצוה בלא מצוה ס"ד אא"א
ערום מאותה מצוה · וגוללו על תתפר ונוטל שכר כנגד כלם
כדאמרינן התם דף לב' אר שפטאי אמר רבי יוחנן הגולל ס"ת
יעמידנו על התפר · תניא נמי הכי וכו' · ואר שפטאי אר' יוחנן
עשרה שקראו ס"ת הגדול מהן גולל ס"ת ראמר ריב"ל עשרה
שקראו בתורה הגולל מהן ס"ת נוטל שכר כלן שכר כלן ס"ד אא"א
אמר אביי גותנין לו שכר כנגד כלן לפי שגומר המצוה ונקראת
על שמו ·

הכלל הרביעי

לכבד שבתות וימים טובים ומועדים ויש בו ז' חלקים

חלק א' ר"ח · חלק ב' חנוכה · חלק ג' פורים · חלק ד' חג המצות
חלק ה' חג השבועות · חלק ו' חג הסכות · חלק ז' שביעית שבת:

החלק הראשון בענין ראש חדש ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

יום ראש חדש אע"פ שאינו אסור בעשיית מלאכה נהגו בנות
ישר"ל לשומרו כדגרסי' בירושלמי הני נשי דנהגי דלא למעבד
ע"בידתא ברישא ירחא מנהגא · ואי"ת בפרק מ"ב מפרקי' ר' עזיר
לפי שלא רצו הנשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל לכך
נתן להם הקבה שכרן שיהו משמרות ר"ח יותר מהאנשים · וי"א
טעם לדבר לפי שהמועדי' נתקנו כנגד האבות · פסח כנגד אברהם
דכתי' לושי ועשי עוגות ובפסח היה · שבועות כנגד יצחק שתקיעת
מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק · סכות כנגד יעקב דכתי'
ביה ולמקנהו עשה סכות · וב"ר ר"ח של השנה שגם הם נקראים
מועדים כנגד י"ב שבטי ישר"ל וכשחטאו בעגל ניטלו מהן והניחו
לנשותיה לזכר שלא חטאו באותו חטא · ומצוה להרבות בסעודתו
לכבוד ר"ח שקרוי מועד וקורין בו הלל בדלוג · ואסור בהספד
והעגית והוא זמן כפרה כשהיו ישר"ל מקריבין זבחי רצון שעירי

שהם או"ב י"ו האמת· כדגרסינן בפ"ק דברכות אר שמעון בן פזי
מאה ו"ג פרשיות אמר דוד בספר תלים ולא אמ' בהן הללויה עד
שראה מפלתן של רשעים שנא' תמו חטאים מן הארץ וגו' ואין
הלול ורנה בעולם כמו במפלתן של רשעי· שהם מחריבי עולם
שנ' באבוד רשעים רנה · ואומר ופדויי י"י ישובון ובאו ציון ברנה
ר"ל ברנה זאת כי באבוד רשעי רנה וישועה לצדיקי כמו שאמרו
על פסוק אפלאה החרבה מלאה זו חרבה זו לפי שזו הפך זו ·
וזהו שכתוב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וגו' :

פרק שני

ברכת הלבנה היא לאמת אצלנו שהכל בא מאתו והוא ברא הכל
ובמאמרו נעשה · ול' יחשוב שום אדם שיש ברשות שום נברא
לעשות שום דבר בעולם טוב או רע בלתי מאמר קונו · ועל כן
אזל שהסבר על החדש כמקבל פני שכינה והביא סמך מהפסו'
כדגרסינן בסנהדרין פ' היו בודקין דף מ"ב אר' אחא בר חנינא אר'
אסי אר' יוחנן כל המברך על החדש כאי מקבל פני שכינה כתיב
הכא החדש הזה לכם ראש חדשים וכתיב התם זה אלי ואנוהו ·
תנא דבי ר' ישמעא' אמלא לא זכו ישרא' אלא להקביל פני שכינה
דיין · אמר אביי הילכך מעומד מרימר ומר זוטרא מיכתף להו
ומברכי ליה · אל"ר אדא לרב אשי במערבא מברכי הכי ברוך
מחדש החדשים אל הא נשי נמי מברכן אא"כ דרב יהודה אמר
רב יהודה באי אמה אשר במאמרו ברא שחקים וכו' באי מחדש
החדשים לומר לנו שהברכה היא למחדש הלבנה ובכל זמן
שמתיפ' אורה נקראת חדשה ואוי לברך עליה כדאמרי' ת"ש
דף מא אר' אחא בר חנינא אר' אסי אר' יוחנן עד מתי מברכין על
החדש עד שתתמלא פגימתה · וכמה ר' יעקב אמ' רב יהודה עד
שבעה · נהרדעי אמ' עד ששה עשר ותרויהו כר' יוחנן סל"ה
למהוי כיתרא פי' כמו יתר של קשת שמתקשת פניה שלפנים עד היתר
כיצד מני ענגל· הא למהוי כינפיא פי' שנגלע נאלפתה · וגרסי' במס'
סופרים אין מברכין על הירח אא"כ במוצאי שבת כשהוא מבושם
ובגדיו נאים · ותולה עיניו כנגדה ומיישר רגליו ומברך ואומר ג'
פעמים סימן טוב תהיה לנו ולכל ישרא' ברוך יוצרך ורוקד ג"פ
כנגדה ואומר בכל פעם כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול ליגע
בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יגעו בי ואומ' תפול
עליהם אימתה ופחד וכו' ולמפרע יחזיר פסוק זה ואומר כן ג"פ
אמן הללויה ואומ' לחברו ג"פ שלום עליך וילך לביתו בלב טוב
וא"א בזה הסדר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך ·
והסימן יעקב והיא רמז לו כלומר שהלבנה רומזת ליעקב · וגם
מגינו חדוש לאבות בעולם הבא בחדוש הלבנה כדגרסינן בפ'
השוכר את הפועלי' דף פ"ד ליהוו הוה שכיח במתיבתיה דר' יומא
חד ריש ירח הוה נגה ליה ולא אתא אל מטנגה ליה למר אל
אדמוקי לאברהם ויהיבנא ליה מיא ומשי ריה ומצלי וסגיגי ליה
וכן ליצחק וכן ליעקב · אל ולוקמינהו בהדי הדדי תקפי ברחמי
ומייתי ליה למשיחא בלא זמניה · אל ויש דוגמתן בעולם הזה ·
אל איכא ר' חייא ובניו זמנא חדא איצטריך עלמא למטרא גור
דבי תענית אותתינהו לר' חייא ובניו קמי תבותא אמ' משיב הרוח
נשב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא כיון דמטו לארכורי
התיתי אתי רעש עלמ' אמרי ברקיעמאן גלי רזא דנא בעלמא
אמרי א"ל היהו לאליהו מחוה בשתין פולסי דנורא · אזל
אמי להו כדוכא עאל ביניהו ואפרשינהו וטרדינהו · למרנו
שבים ראש חדש יש חדוש גם בעולם הנשמות :

החלק השני בימי חנוכה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

הקבה

הקבה עושה ניסים ונפלאות עם ישרא' בכל זמן כשהם צריכים
להם להראות גדולתו שבעולם ול' יחשבו בלבם שעולם כמנהגו
נוהג אא"א שמו חדשו יש מאין ובידו לשנותו מן הטבע
ולעשות בו הישר בעיניו · ומכלל הנסים הגדולי' שעשה הקבה
עם ישרא' היה בזה הנס שעשה עמהם בבית שני כשגברו היונים
על החשמוני' בהיותם מלכים וכהנים וטמאו היונים כל השמנים
שבמקדש וכשגברה מלכות בית חשמונאי בסיוע השם ונצחו
ליונים ואח"כ לא מצאו אא"פ שמן טהור כשעור הדלקת יום א'
ונעשה בו נס והדליקו בו ח' ימים כדגרסינן במסכת שבת פ' במה
מדליקין דף כ"א תר' בכ"ה בכסלו יומי חנוכה תמניא אלין דלא
למספד בהון ודלא למנדר בהון תענית שכשנכנסו יונים להיכל
וטמאו כל השמני שבהיכל וכשגברה מלכו' בית חשמונאי ונצחו'
ברקו ולא מצאו אא"פ א' שהיה חתו' מונח בחותמו של כה"ג ולא
היה בו שמן אא"י יום א' ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים לשנה
אחרת קבעום ח' ימים טובים · ומצינו כי זה הנס הגדול וחנוכת
הזאת העתידה להיו' באותו זמן ולדורו' בגלות הארוך הזה רמזה
תורה בפרשת בהעלותך וגלתה שעתידה חנוכה זאת להתגולל
ולבא ע"י אנשי מזרע אהרן כמו שהוא רמוז במדר' אגרה שהביא
רש"י בפרשת בהעלותך ול' למה נסמכה פרש' המנורה לחנוכת
הנשיאים כשראה אהרן חנוכת הנשיאי' חלש דעתו שלא היה
עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו א"ל חקבה חי"ך שלך גדולה
משלהם שאתה מטיב ומדליק נרות בערב ובבקר ע"כ · וכתב
הרמב"ן ואם הוא כפירושו למה לא נחמו בקטרת בבקר ובערב
שהו' דבר גדול ושבחו הכתוב ישימו קטורה באפיך ובעבודת ה'
ובקרבנו אחרים ועוד כי קרבנו היה גדול משל נשיאי שהקריב
כל ימי המלואים · אבל ענין אגדה זו לדרוש רמז מן הפרשה
של חנוכה על נרות שהיתה עתידה להיו' בבי' שני ע"י אהרן ובניו
ר"ל חשמונאי כ"ג ובניו וכלשון הזה כתוב במגלת סתרי' שהזכירו
אגדה זו · דאמר ראיתי במרש כיון שהקריבו יב שבטים ולא
הקריב לוי וכו' אל הקבה למשה דבר ל אהרן ואמרת אליו יש
חנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות ואני עושה ע"י בניך נסים
ותשועה וחנוכה שקראוה על שמם והיא חנוכת בית חשמונאי
ולפי' הסמיך פרש' לפרש חנוכת המזבח ע"כ · וכתיב בתנחומא
וכן כמדבר סיני רבה אל הקבה למשה לך אמור לאהרן אל
תירא לגדולה גדולה מואת אתה מוכן הקרבנות כל זמן שבית
המקדש קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם ל מול פני המנורה
יאירו והברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם
ע"כ · וכתב הרמב"ן על זה וידוע הוא כי כשהקרבנו בטלין מפני
חרבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת
חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חרבן בגלותינו · וכן ברכת
כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם ועל זה נסמכה
ברכה ומנורה מלפני הנוכ' המזבח ומלאחריה מפני כבודו של
אהרן שלא נמנה שבטו עמהם · והיתה מנורת חשמונאי גדולה
ממנורת בית המקדש כי המנורה היתה משבעה נרות לרמוז
ולהתבונן בז' ככבי לכת · ונעשרה השלחן לערוך בו יב חלות
לחם בשתים מערכות שש המערכת לרמוז ולהתבונן בגלגל
המזלות שיש בו יב מזלות ששה שוקעים וששה יוצאים תמיד
והמנורה רומזת כנגד המאורות והשלחן כנגד המזלות ועל כן
המנורה בדרום והשלחן בצפון · ולאחר שבעינותינו נחרב כל
חפארתינו ובטלו השלחן והמנורה וכל כלי המשכן המראים
לישרא' בראיית העין רמות המשכן העליון לא נשאר לנו זכר
לכל זה רק מנורת חשמונאי בשביל אהרן ובניו שיעלה זכרון
תמיד ובה נתוספה נר חשמונאי וביום הח' נרות לכלול בה כל
ג' חשני דברי · השבעה נרות לרמוז על השבעה כוכבי לכת ·

והוא לרמוז על הגלגל חמ׳ שהוא גלגל המזלות להראותינו בעין וללמדנו בשכל שהכל מאתו ובמאמרו ובידו לשנותו משבעה ולעשות בו כרצונו. ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הכוכבים ואף לא בחיוב המזלות כי הנר והאור לפניו חמצוה והתורה שנא׳ כי נר מצוה ותורה אור וגו׳ גם אינה עתידה לבא הגאולה מסבה זאת כי הוא ית׳ שרי שודר המערכו׳ ומשנה הטבע והגלם בעונם והושיעם ברצונו בנסי׳ ובנפלאות גדולות חוץ מן הטבע כאשר עשה עמהם ביציאת מצרים וגם בזמנים אחרים אין מספר וגם עשה עמהם הנס הזה לעיני ישרא׳ והיינו בשמן המנורה ועושה בכל יום תמיד עם ישרא׳ בגלות שמטילם בין שיני אריות בהיות מנן בעדם ומושיעם בכל צרה והוא נותן תשועה למלכים ומכנים בלבם לעשו׳ טובה עם ישר׳ ש׳ שמרם מידי שונאיהם ער ישקיף וירא יי׳ משמים וישיעם תשועה נצחית האל המושיע׳

פרק שני

לפרסם בישראל הנס הגדול הזה תקנו רבותינו לעשות בכל שנה זכר לדבר בענין שיהא גלוי ומפורסם כדגרסינן התם בפר׳ במה מדליקין דף כא הר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין ב״ש אומרים יום א׳ מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך. וב״ה אומרי׳ ליל א׳ מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך טעמייהו דב״ש כנגד פרי החג א׳ נמי כנגד ימים הנכנסי׳ טעמייהו דב״ה כנגד ימים היוצאים א׳ נמי משום מעלין בקדש ואין מורידין. ואמרינן נמי התם הר נר הנוכה מצו׳ להניח על פתח ביתו מבחוץ ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודי׳. ואמרינן נמי התם דף כב אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח היכא מנחה לה רב אחא בריה דרבא אמ׳ מימין ורב ירמיה מדפתי אמר משמי׳ והלכתא משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. ואמר׳ עלה אמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור׳ ירמיה בר אבא אמר הרואה נר חנוכה חייב לברך מאי מברך אמר רב יהודה יום א׳ המדליק מברך שלש והרואה מברך שתים מכאן ואילך מדליק מברך שתים והרואה מברך אחד מאי מברך באי אמה אקנו לדהדליק נר של חנוכה ושעשנסים ושהחיינו וחביבה מצוה זו שאם אין לאד׳ בשבת נחנוכה אלא לקדוש או לנר חנוכה דא עדיף כדאמרינן עלה. דף כג אמר רבא פשיטא לי נר ביתו וגר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו נר ביתו וקדוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. בעי רבא נר חנוכה וקדוש היום אי זה מהם עדיף קדוש היום עדיף משום דתדיר או דילמא נר חנוכה עדיף משו׳ פרסומי ניסא בתר דבעיא הדר פשטא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. ולפי שמצוה זו היא תקנת חכמים הזהיר בדה יצאו ממנו בנים חכמים כדקתני עלה שם דף כג אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנים ת״ח הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין וכו׳ כדאיתא למעלה בגמולים הבאים מדה כנגד מדה וכל שאר הלכות נר חנוכה איתנהי בפ׳ הנ׳. ואף על פי שבעונותינו גזרו על׳ גזירות רבות לא הניחנו הקבה למקרים המזומנים בעולם וגם לא נתננו מכל וכל ביד אויבינו לעשו׳ בנו כרצונם כמו שעשה לאומו׳ שולו תחת אומה אחרת שמקצתם נבטלו ומקצתם נשבעו באלהותם אבל בכל זמן השגיח בנו כדי שלא יעשו בנו כליה ומכל הצרות הצילנו ומכל הגזירו׳ הוציאנו

והעמיד לנו בכל עה עמודי עולם העומדים בפרץ לעזורנו ולסמכנו בכל צרותינו. וגרסינן בפ׳ קמגלה דף יא בכתניתא תנא לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישא׳ ועזריה. ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם מתתיה וחבריו. לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמים של דורות. כיאני יי׳ אלהיכם לעתיד לבא ואין כל אומה ולשון שולטת בהם.

חלק שלישי בשמהם פורים ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

דבר ברור וידוע כי אעפ שהקבה רוצ׳ לאיים לישר׳ מדי שיחזרו בתשוב׳ וגם מנסה אותם כדי להוסיף בשכרם מ״מ אינו גוזר גזרה עליהם אלא בהיותם ואפילו לצערם בלבד. אבל בהיותם מחויבים בעונם וגם לפחדם כדי שישובו בתשובה כמו שעוש׳ האב לבנו האהוב לו פוקד עליהם את עונם מעט מעט ואינו רוצה להניחם עד שתתמלא סאתם אלא נפרע מהם ברחמנ׳ ומטיל יראתו עליה׳ מאימת גזירה רעה שיחזרו למוטב כדגרס׳ בפ׳ קמ׳ דף ד׳ משחבא להו ר׳ אבהו למינא׳ ברב ספר׳ דאר׳ גדול הוא שבקו ליה מכסא דתליסר שני יומא חד אשכחוה׳ אמרו ליה כתוב בתורתכ׳ רק אתכ׳ ידעתי מכל משפחו׳ האדמה על כן אפקוד וגו׳, מאן דאי׳ ליה סוסיא פי׳ ועבד בישא ברחמי׳ מסיק ליה פי׳ מעלהו על סוכנו. לא הוה בידיה. ראמו ליה סודרא בצווריה וקא מצערי להו. אחאר׳ אבהו אשכחינהו אלא אמאי קא מצערי ליה אמרו ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא. אמ׳ להו אימור דאמרי לכון כתנוי׳ בקראי מי אמרי לכון. וס״ש אתון דידעיתו אמר להו אנן דשכחינן גבי׳ כו רמינן אנפשין ומעיינינן בקראי אינהו לא מעיני אמרו ליה אימא לן את אמר להם אמשול לכם משל לשני בני אדם שלוין מאחד אחר אוהבו ואחר שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת. והחיוב אמרו רבותינו שהי׳ מאי דגרס׳ בפ׳ קמגלה דף יב שאלו תלמידיו את רשב׳ מפני מה נתחייבו שונאיהם של אותו חדור כליה. אל אמרו לי אתם. אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אל אם כן של שושן יהרגו ושל העולם כולו לא יהרגו אמרו לו אמור לנו אתה אל מפני שהשתחוו לצלם בכל אמרו לי וכי משוא פנים יש בדבר אל הן לא עשו אלא לפנים פי׳ פירסה אף הקבה לא עשה לא לפנים והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו ויונה בני איש, ואף על פי שהתשובה המעולה והראויה היא המקרסת לצרה מ״מ קרא הקבה לואת תשובה כדגרסינן התם דף יר ויסר המלך את טבעתו. אר׳ אבא בר כהנא גדולה הסרת טבע׳ זו ממח נביאים וז׳ נביאות שעמדו להם לישרא׳ שמח נביאים וז׳ נביאות שעמדו להן לישראל לא החזירו את ישראל למוטב ואו הסרת טבעת זו החזירתן למוטב. והקבה בראותו תשוב׳ ישר׳ וגם ברחמנותו עליהם כלה את המן ובניו וקרובי הצוררים לישראל והעמיד להם במקומם למרדכי ואסתר חצדיקי׳ שבאה התצלה על ידם כדגרסינן התם דף י׳ ר׳ שמואל בר נחמני פתח להאי פרשתא מהכ׳ תחת הנעצוץ יעלה ברוש וגו׳ תחת הנעצוץ זה המן שעשה עצמו ע״ז דכתיב ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולי׳ וגו׳ יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנאמר ואתה קח לך בשמי׳ ראש מר דרור ומחרגם מירא דכי׳ ותחת הסרפד יעלה שתי׳ הרשעה בת בנו של נבוכד נאצר הרשע ששרף בירושלים ברפידו של תורינו דכתיב ביה רפידתו זהב יעלה הדס זו אסתר

הצרקת שנקראת הדסה דכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב והוא עומר בין ההדסים. והיה ליי לשם או פורים לאות עולם לא יכרת זו מקרא מגלה. ואמרינן נמי התם רף י ר' אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכי דאר שטוב לפניו נתן חכמה ודעת וגו' כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי ולחוטא נתן עינוי לאסוף ולכנוס זה המן לתת לטוב לפני האלדים זה מרדכי דכתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן וגומר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. ר' אבא בר אפרון פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם יי מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו. רב דימי בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו אלדינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלדינו ולהעמיד את חרבותינו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם אימתי הסדה עלינו חסד לפני מלכי פרס בימי מרדכי ואסתר. ר' חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשת מהכא והלכב אנוש לראשינו באנו באש בימי נבוכד נצר ובמי בימי פרעה. ותוציאנו לרויה בימי המן ר' יוחנן וכו זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל וגו' אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלדינו זה בימי מרדכי ואסתר דשבל וכו' ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל. ארי נוהם זה נבוכדנצר הרשע דכתיב ביה עלה אריה מסובכו זדוב שוקק זה אחשורוש דכתיב ביה במלכות פרס ואזו חיוא אחרי תניא דמיא לדוב ותאני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלי שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. מושל רשע זה המן. על עם דל אלו ישראל שדלים מן המצות. רבי אלעזר וכו' בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית. בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה נעשו שונאי ישראל מך לפני הקבה שנקרא מקרה. ואין מך אלא עני שנא' ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקבה שנאמ' המקרה במים עליותיו. רב נחמן בר יצחק וכו' שיר המעלות לדוד וכו'. בקום עלינו אדם ולא מלך רבה פתח וכו' ברבות צדיקים ישמח העם וגו'. ברבות צדיקים זה מרדכי ואסתר דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך וכתיב ליהודים זה אורה ושמחה וכו'. ובמשול רשע יאנח עם זה המן וכן הוא אומר והמלך והמן ישבו וגו'. רב מתנא וכו' כי גוי גדול וכו' רב אשי אמר מהכא או הנסה אלדים וגו'. והקבה הקרים להם רעאה לצרה במצות השקלים שהיה זמנם באחר באדר כדגרסינן התם דף ג אר שמעון גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים הקבה שקליהם לשקליו והיינו דתנן באחר באדר משמיעין על השקלים, ועם כל הרעואה הזאת סבב הקבה להודמן לפני המלך אחשורוש שתחי אשתו נושאת חן בעיניו אסתר הצדק החכם שידעה לעשו הרבר כסדר בעניין שיתן לה המלך שאלתה ובקשתה וזמנה את המן לסעודתה על כמה טעמים כדאיתא התם דף טו תר מה ראתה אסתר שזימנה את המן ר' אלעזר אומר פחים טמנה לו ללכדו שנא' יהי שלחנם לפניהם לפח ר' יהושע אומר מבית אביה למדה שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו'. וי' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלימהו לך. ר' מאיר אומר כדי שלא יטול עצה ויסרור. ר' יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. ר' נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך וישתו דעתן מן הרחמים. רבי יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה בכל עת. רבי שמעון בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה נסים. ר' יהושע בן קרחה אומר שהסבירה לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. אמר רבן גמליאל

אחשורוש

אחשורוש מלך הפכפכן היה. אר' ערך עדיין אנו צריכין למודעי תניא ר' אלעזר המודעי אומר קנאתו במלך וקנאתו בשרים. רבה אמר לפני שבר גאון. אביי ורבא דאמרי תרוויהו בחומם אשיית את משתיהם והשכרתים למען יעלוו וישנו שינת עולם ולא יקיצו נאם יי. אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו אל כמאן חזת אסתר ועבדא אל ככולהו תנאי וכולהו אימוראי למדנו שכל דבריה עשת בחכם וכל דברי חכמי היו אמת ותורת אמת

פרק שני

מקרא מגלה אעפ שלא נכתבה בתורה בפי קכלוה עליהם ועל זרעם כדגרסינן התם תר מאת נביאים וז נביאוה שנתנבאו לישרא לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות א חוץ ממקר מגלה מאי דרוש אר חייא בר אבא אר יהושע בן קרחה קל וחומר ומה מעבדו לחרו אומרין שירה ממות לחיים לא כש אי הכי נימא הלילא. אר יצחק לפישאין אומרין הלל על הנס הנעשה בחוצה לארץ מתקיף לה וכו כראיתא התם למעלה על ענין הלילא בפ כר סחלק תפלות. ואם תקנוהו בירין של מטה הסכימו עמהם בר של מעלה כדגרסי בפ אלו הן הלוקין דף כג ובפר שבועת הדיינים אריבל שלשה דברים עשו בר של מטה והסכימו בר של מעלה על ידם. מקרא מגלה ושאלת שלום בשם והבאת מעשר מקרא מגלה דכתיב קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה ושאלת שלום בשם דכתי והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרי יי עמכם ואומר יי עמך גבור החיל מאי ואומ וכי תים בועז הוא דעבד מנפשיה אבל משמיא לא הסכימו תש יי עמך גבור החיל. והבא מעשר דכתי ובפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן ותירוש ויצהר וכל תבואת השדה ומעשר הכל לרוב הביאו וכתיב הביאו את כל המעשר בית האוצר ויהי טרף לביתי וגו' אמרב עד שיבלו שפתותיכם לומר די. ואע שמקרא מגלה לא נכתב בפי בתורה הכל נראה למשה רבינו עה בסיני וכל מה שעבר וכל מה שעתיד להיות. כדגרסי במגלה פב דף טז אר יוחנן מאי דכתי ועליה לכל הדבר מלמר שהראה הקבה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרי ומה שסופרי עתידין לחדש ומאי ניהו מקרא מגלה. וכשנכתב אהכ ברוח הקדש נאמרה כדגרס התם דף יז תניא ר' עזיר אומ אסתר ברוח הקדש נאמר שנ ויאמר המן בלבו וגו' ר' עקיבא או אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. ר' יוסי בן דורמוסקית אומר אסתר ברוח הקד נאמר שנ ויודע הדבר למרדכי. רבי מאיר אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנ ובבזה לא שלחו את ידם, אמ רב יהודה אמ שמוא אי הואי התם הוה אמינ להו דידי ער פא מרדכו קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה. אמר רבה לכולהו אית להו פירכא בר מרשמואל דלית ליה פירכא. ואמרי התם דף ז רב יוסף אמר ימי הפורי האלה לא יעברו מתוך היהודים. רבי נחמן בר יצחק אמר וזכרם לא יסוף מזרעם. ומכאן למרו רבותי שכל הכתובים עתידין ליבטל חוץ ממגלת אסתר. וגם כל המועדים חוץ מימי הפורים, כדגרסי במדרש משלי בפסוק טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה כל המועדי בטלים וימי הפורים אינם בטלים שנ וזכרם לא יסוף מזרעם. וגם כתיב שם אר אף יום הכפורים אינו בטל לעולם שנ והיתה זאת לכם לחקת עולם. ונראה פי שהוא מדכר בזמן הגלות שאי אפשר שלא יגרום החטא באחר מן המועדי כמו שכתוב שכח יי בציון מועד ושבת. אבל בימי הפורים חבטיח דכתיב לא יעברו וגם הבטיח על יום הכפורים שיבפר ואפי אנם שבים כראוי.

וצריך להקדים ולומר כי גלות מצרים עם הגלות האחרי הראשה
הקבה לאברהם אבינו בין חבתרים באומרו והנה אימה חשיכה
גדולה וגו׳ וזרשו רבותינו בבר פר״מ אימת זו בבל ׳ באין
גבוכר נצר התמלי חמה ׳ חשכת זו מדי שחשיכה עיני ישראל
בצום ׳ גדולה זו יון ר׳ סימון ורבנן ר׳ סימון אומ׳ מלכות יון היתה
מעמדת פה אפרכוסין ומאה איצטרוגלין ׳ רבנן אמרי ששים
ששים רכתי נחש שרף ועקרב נחש זו בבל שרף זו מדי עקרב
זו יון מה עקרב זה יולדת ששים ששים כך העמידה יון מס״ס ׳
נופל עליו זו אדום שנ׳ מקול נפלם רעש ׳ וי״א זו בבל שנ׳ נפל נפלה
בבל ׳ גדולה זו מדי שנא׳ אחר הרברים חתת גדל וגו׳ ׳ השכת
כהכתיב לעיל ׳ ואחר כך הראה לו הגאולה כראית׳ התם עלה
ואמר לאברם ידוע תדע ידוע שאפורם תדע שאקבצם ידוע
שאני ממשכנן תדע שאפרקם ידוע ששעבר׳ תדע שאנשם
כי גר יהיה זרעך משתראה לך זרע ׳ אר יחנן גירות ענוי בארץ
לא להם לאספסיה שלהם ׳ אמר ר׳ חלבו וגם את הגוי גם
הוא מצרים וגם לרבות ארבעה מלכיות ׳ אשר יעבודו דן אנכי
ר׳ אלעזר אומר בשני אותיות הללו הבטיח השם לאברה׳ אבינו
שיגאל את בניו ׳ אבל כשיעשו תשובה אנאלם בע״ב אותיות
דאר יודן מלבא לקתה לו גוי עד ובמוראים גדולים אתה מוצא
ע״ב אותיות של הקבה ואם יאמר לך אדם עה״ם אסור לו צא
מהם גוי שני שאינו מן המנין ר׳ אבין אמר בשמו גאלן ששמו
של הקבה ע״ב אותיות ׳ ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ׳ ורמז לך
גם כן השלש בתים שעתידין ליבנות שתם אות וברית לירושת
הארץ ׳ ועל כן שאל ואמר במה אדע כי אירשנה ויאמר קחה
לי וגו׳ הבית הראשון נרמז בעגל לפי שבתחלת המשכן הא׳
נעשה העגל ׳ וגם בתחלת הבית הראשון שעשה שלמה מיד
אחר פטירתו עשה ירבעם העגלים שאלו השנים עם הראשון
נעשו עגלה משולשת ׳ ומעון זה ינקו ישראל בבית ראשון
כדגרסינן בפרק חלק דף קב אמר רב אושעיא בתחלה היו
יונקים ישראל מעגל האשקמ׳ ירבעם ואילך היו יונקים מב׳ וג׳
עגלים ׳ אר יצחק אין לך כל פורענות ופורענו שבאה לעולם
שאין בה אסכר בהכרע ליטרא של עגל הראשון ׳ יהבי השני
רמז בעז לפי שהיו ישראל באותו זמן עזי פנים ׳ וגם לפי שהיה
שטן מרקד בין קרניה הנמשל לעז וכתבו באותו זמן שטנה על
ישראל וזהו הצפיר השעיר מלך יון אשר מלך בזמן החו׳ בתחלת
חבית השני ׳ והבית השלישי רמז לאיל שהו׳ שלום ויהא חזק
בישראל לעד לעולם כמו שאמר יש לאל ידי ותתקיים לעד
לעולם ׳ גם בזכות עקידת יצחק אבינו שהיה עולה תמימה
מאיל תמיב׳ שניתן בעדו האיל אשר נברא בע״ש שבו נברא
העולם ׳ וכן נתלה ליצחק או השלשה בתים בשמו השלשה
בארות כי כל מה שהאריכה תורה לספר בענין שמו הבארות
אלו היה כפשוטו אין בו תועלת ולא כבוד גדול ליצחק אבל בא
להודיע דברי עתיד ׳ כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר
יעשו בניו כי מהם תצא תורה ודבר י״י הנמשלת למים ׳ ולכן
חזיר באר מים חיים את י״ר שאלו המים הם אשר ליי׳ ׳ וקרא
הראשון עסק ירמוז לבית הראשון אשר עליה יתעסקו עמנו
בכמה מלחמות עד שהחריבוה ׳ והשני קרא שטנה שהי׳ קשות
מן הראשונה והוא הבירה הכתוב עליו ובמלכות אחשורוש
בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה ועל ירושלים וכל ימיו
היה לשטן עד שהחריבוה ׳ והשלישי קרא רחובו׳ היא הבית
העתידה ליבנות במהרה בימינו בלי ריב וקצה ׳ והאל ירחיב
את גבולינו כמו שנא׳ ואם ירחיב י״י אלהיך וגו׳ שנאם לעתיד ׳
ונרמז ג״כ שעכור מלכיות לאברהם כמו שנא׳ לו ויהי השמש
בא ועלטה היה והנה תנור עשן וגו׳ והביאו על זה בבר שמעון

מגלה רביעי חלק רביעי פרק שלישי

פרק שלישי

מי הפור׳ קבעום להיו׳ מי משתה ושמחה לשם שמי׳ ומשלוח
מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ׳ וגרס׳ בפ״ק דמגלה דף ז׳
תניא יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מתנו׳ לאדם אחד
ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם ׳ ר׳ הורת נשיאה
שרר ליה לר׳ יהושע אטמא דעגלא תילתא וגרבא דחמר׳ שלח
ליה קיימת בנו דרבינו ומתנות לאביונים ׳ הדר שלח ליה כולי
עגלא תלתא ותלתא גרבי דחמרא שלח ליה קיימת בנו דרבינו
ומשלוח מנות איש לרעהו ׳ רבה שרר ליה למרי בר מר ביר
אביי מלא צנא דקשבי מלא מלפפוני ׳ ומלא צנא דקמחא
דאביי שונא ומלא מלפפון מכתי׳ בפומי׳ בעמור כיעל ונקפ
מלכן מתוק כעוגלס ׳ אמר אביי השתא אמר מרי׳ הקלאה ליהוי
מלכא מצואריה דיקולא לא נחית ׳ שרר ליה איהו מלי טיסקא
דונגבילא ומלי כסא דפלפלי אריכתא אמר אביי השתא אמר
מר אנא שררי ליה חולא פי מתוק ואיהו שרר לי חורפא אמ׳
אביי כי נפקי סבי מר הודה שבענא כי מטאי לבי מרי בר מר
קריבו לו שיתין צאעי קערות מיני קדרה ואכלי בהו שתין פלגי
ואף בישולא בתראה קרו לי צלי קדר ובעי אכסיה קייתי קפן
לבפנים הקעלס לצאעא אמר אביי היינו דאמרי אינשי כפין
עניא ולא ידע אמי רווחא לבסומי שכיח ׳ אביי בר אבין ורב
חנניה בר אבי סחלפי סעודותייהו להדדי ׳ אמר רבא מיחייב
אינשי לאבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור
המן ׳ רבא ור׳ זירא עבדו סעודת פורי׳ בהדי הדדי׳ איבסס רבא
וקם שחטיה לרבי זירא למחר כי פקעליה חמרא בעא רחמי
עליה ואסיי׳ ׳ לשנה אחרת אמר ליה מר ונעביד סעודת
פורים אלא לאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא ׳ אמר רבא
סעודת פורי׳ שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו ט״ו ימי משתה
ושמחה כתיב ׳ רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא להו ולא
הוו קאתו רבנן ׳ אל טלי לא אתו רבנן אל דילם עסקי בסעוד׳
פורים ולילה מאורהא אל לא סלי מר לתא דרבה ׳ דאמר
רבה סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו ט״ו ימי
משתה ושמחה כתיב אל והא אמר רבה הכי אין תנא מיניה
ארבעים זימנין ודמיא ליה כמאן דמנחא בכיסתיה ׳ הא למדנו
כי סעודת פורי׳ חיובה ביום אע״ג דעשאה בלילה ׳ ושהשמחה
הגדולה לשלוח מנות לרעהו והמובחר׳ מתנות לאביונים וכדי
לשמוח שמחה יתירה שיהא׳ עד שיבסם ׳ והם בעושיהו לשם
מצוה כאשר היו עושי׳ אותו בזמן של חכמי התלמו׳ שלא היו
שבעים מן היין בכל השנה והיו מרבי׳ בימי הפורים לשום שם׳
לשמחה יתירה ׳ אבל עתה שעושים בני אד׳ כל ימיהם בתגים
ושותים לשובע בכל יום העילוי מהשמחה והמצוה המובחרת
היא להרבות במתנו׳ לאביוני ולאכול ולשתות כראוי לו שירבה
מעט לשם שמחה פורים ׳

חלק רביעי בתג המצות ויש בו חמשה פרקים

פרק ראשון

חכמי ישראל שבכל דור ודור נהגו לדרוש לעם קודם המוע׳
בהלכות המועדים כדי שישמעו וילמדו וידעו מה לעשות ׳
כדגרסינן פרק בני העיר דף לב׳ תניא וידבר משה את מועדי י׳
אל בני ישראל ׳ משה תקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין
בעניני של יום הלכו׳ פסח בפסח והלכו׳ עצרת בעצרת והלכות
חג בחג ׳ וגרסינן נמי בפסחים פ״ק דף ו׳ תניא שואלין ודורשין
בהלכות פסח קודם לפסח ל׳ יום ׳ רשב״ג אומר שתי שבתות ׳

נר אבא בשם ר׳ יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו גהינם
ומלכיות מן התורה ובית המקדש . אל כל זמן שבניך עוסקי׳
בשתים ניצולים משתים פרשו משתים הן נידונין בשתי׳ . אל
במה תתרצה שידונו בניך במלכיו׳ או בגיהנם ר׳ חיננא בר פפא
אמר אברהם בירר לו המלכיות , ר׳ יודן בר׳ סאיר אר אחא בר
חנינא זקן א׳משום ר״מ אומר הקבה בירר לו המלכיות ההד אם
לא כי צורם מכרם . צורם זה אברהם . וי׳ תסגירם שהסכים
לדבריו , ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר היה אברהם תמה כל היום
כלו במה אברר גהינם או מלכיות וכו׳ נמצא שנבחר לורע ישר׳
שיענישו על עונם בגלות בעולם הזה , וכשהיה יעקב יורד
למצרים ראה כי הגלות התחיל בו ובורעו ופחד ממנו וזבח זבחי
לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה
בבאר שבע שהי׳ בית תפלה לאבותיו והקריב שלמי׳ להשלים
אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם
להשלים לו מדת הגבורה ושם נאמ׳ לו אנכי ארד עמך מצרים׳
להבטיח לו שבכל מקום שיגלו בניו ישרה שכינתו עמה׳ להגין
עליהם משונאיהם ולבסוף הוא יגאלם כמו שאמרו בפרק בני
העיר דף כט׳ תניא רשביא חביבין ישראל שבכל מקום שגלו
שכינה עמהם כראיתא למעלה בפ׳ מחלק בית התפלה , גלו
למצרים שכינה עמהם שנא הִנָּגֹלה נגליתי לבית אביך בהיותם
במצרים לבית פרעה , גלו לבבל שכינה עמהם שנא׳ למענכם
שלחתי בבלה . גלו לעילם שכינה עמהם שנא׳ ושמתי כסאי
בעילם והאבדתי משם מלך ושרים . גלו לארום שכינה עמהם
שנא׳ מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו׳ . ואף כשהם
עתידים ליגאל שכינה נגאלת עמהם שנאמ׳ ושב י׳ אלהיך את
שבותך ורחמך וישיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקבה שב
עמהם מבין הגליות בכל היכא דשריין ע״כ . נמצא כי מאחר
שהשכינה ממתנת לישראל והיא עמהם כמו שדרשו על פסוק
בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם וגו׳ אף על פי שאין אנו
ראויים יעשה הדבר למען שכינתו ,

פרק שני

מנין גלות מצרים היה ת׳שנה מהיום שנגזרה הגזרה אבל מהיום
שירד יעקב למצרי׳ היה ר״י שנ׳ וסמכוהו למל׳ רד׳ ועכו השעבו׳
הקשה לא היה עד מו״ת יוסף כי מצינו שאחר׳ שנפטר יעקב
הלכו בניו לקברו עם יוסף אחיהם בכבוד גדול וברכב ובפרשים
להניחו במערת המכפלה כאשר צוה להם כדגרס׳ בפ׳ק דסוטה
דף י״ג יוסף זכה לקבור את אביו ש׳נ׳ ויבואו עד גורן האטד׳ וכי
גורן יש לו לאטד אלא אר אבהו מלמד שהקיפוהו כתרי מלכים
לארונו של יעקב כגורן זה שמוקף באטד שבאו בני עשו ובני
ישמעאל ובני קטורת . תנא כלן למלחמה באו כיון שראו
כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כלם כתריה׳ותלאו׳
בארונו של יעקב תאנא לו׳ כתרים נתלו בארונו של יעקב וכו׳
כדאיתא תתם . וכל המצריים נהגו כבוד לישרא׳ עד מות יוסף
כדגרס׳ן התם לף י״א ויקם מלך חדש רב אמר חדש ממש
ושמו׳ אמר שנתחדשו גזרותיו , מאן דאמר חדש ממש דכתי׳
חדש מר שנתחדשו גזרותיו דלא כתי׳ ויסת וימלוך . מאי אשר
לא ידע את יוסף דהוה דאמי כמאן דלא ידע ליה׳ , ויאמר אל
עמו וגו׳ תאנא הוא התחיל בעצה תחלה׳ לפיכך לקה תחלה
שנ׳ובכה ובעמך וגו׳ . הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה אר
חמא בר חנינא בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם
באש אכתי כי באש ״ נשפט ובחרבו את כל בשר׳ . בואו
ונדונם במים שכבר נשבע הקבה שאינו מבי׳ מבול שנ׳ כי נשבעתי

מעבור

מעבור מינח והם אינם יודעים שעל כל העולם כולו אינו מביא
אבל על אומה אח׳ מביא אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים
ונופלים לתוכו , וכן הוא אום׳ ומצרים נסים לקראתו וחיינו דאר׳
לעזר טר׳ כי בדבר אשר זדו עליה בקדרה שבשלו בה נתבשלו
ומאי דהאי זדו לישנא דבשולי הוא דכתי׳ ויזר יעקב נזיד .
אר חייא בר אבא אר סימאי שלשה היו באותה עצה בלעם
ואיוב ויתרו , בלעם שיעץ נהרג . איוב ששתק נדון ביסורין .
יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנ׳ ומשפחת סופרי׳
ישבי יעבץ תרעתים שמעתי׳ סוכתים המה חקנים חבאי׳ מחמת
אבי רכב וכתי׳ ובני קני חתן משה עלו עיר התמרים . ועלה
מן הארץ ועלינו מן הארץ מיבעי ליה אר אבא בר כהנא כאד׳
שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרו , וישימו עלינו שרי מסים
עליהם מיבעי ליה תאנא משמיה דר׳ אלעזר בר׳ שמעון מלמד
שהביאו מלבן ותלו לפרעה באזניו וכל אחד מישרא׳ שואמר
איסטנים אני אומרי׳ לו כלום אתה איסטנים יותר מפרעה שרי
מסים שמשים לבנים , למען ענותו לפרעה . בסבלותם של
ישראל . וכן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמ׳ ערים
שמסכנות את בעליהן וחד אמר שממסכנו׳ את בעליהן דאמר
מר כל העוסק בבנין מתמסכן , את פיתום ואת רעמסס רב
ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא׳ שמה רעמסס
שראשון ראשון מתרוסס מיבעי ליה ואידך כנ״ל וכן קוף נופל . וחד
אמר רעמסס שמה ולמה נקר׳ שמה פיתם שראשון ראשון פי׳
תהום בולעו . וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ כן רבו וכן
פרצו מיבעי ליה אשר רשבל מלמד שהקבה אומר כן ירבה
וכן יפרץ , ויקוצו מלמד שהיו דומים בעיניהם כקוצים , בפרך
ר׳ איעזר אומר בפה רך . ר׳ שמואל בר נחמני אומר בפריכה ,
בחומר ובלבנים ולבסוף ובכל עבודה בשדה את כל
עבודתם בפרך אר שמואל בר נחמני שהיו מחליפין מלאכת
הנשים לאנשים מלאכת אנשים לנשים . ולפי שאמרו לו
אצטגנינו שמושיען של ישראל לוקה במים גזר גזרה היאור
כדאמרינן בפרק חלק דף קא תר שלשה נראו ולא ראו ואלו
הן נבט ואחיתופל ואיצטגניני פרעה . נבט ראה שיצאת אש
צרעת מאשתו וסבר הוא דמלך ולא ידע הוא דירבע׳ הו׳ רנפק
מניה . אחיתופל ראה שפרחה צרעה באמתו וסבר הוא דמלך
ולא ידע דבת שבע היא דנפק מינה שלמה , ואיצטגניני פרעה
מאי היא ראר׳ חמא בר חנינא מאי דכתי׳ חסה מי מריבה המה
שראו איצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל הוא
לוקה במים ועמדו וגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא
ידעו שעל מי מריבה הוא לוקה . וגרס׳ נמ׳ בפ׳ק דסוטה דף י״א
אר חמא בר חנינא מ״ד המה מי מריבה המה שראו איצטגניני
פרעה וטעו והיינו דקאמ׳ משה שש מאות אלף רגלי העם אשר
אנכי בקרבו , אמר להם משה בשלילי נצלתם כלכם . ר׳ חנינא
בר פפא אמר אותו היום כא בניסן היה , אמרו מלאכי השרת
לפני הקבה רשל מי שעתיד לומר שירה על הים ביו׳ זה ילק׳
ביום זה . ר׳ חמא בר חנינא אמר אותו היום ששה בסיון היה
אמרו מלאכי השרת לפני הקבה רש״ע מי שעתי׳ לקבל תורה
בהר סיני ביום זה ילקה ביום זה . ואמרי׳ התם א״ר חייא בר אבא
אר סימאי שלשה היו באותה עצה וכו׳ כדאיתא למעלה בפרק
זה . וכל זה היתה סבה אלהית כדי שיגדל מושיען של ישרא׳
בבית המלך ויגבר לבו ויהיה ראוי והגון להיות מושיע ולדבר
כל מצות השם בלי אימה ולא יהא גדל בחומר וכלבני בעבדות
ובשפלו וכשחוטל ביאור המתינתו מרים אחותו שעה א׳בשפ׳
היאור לדעת מה יעשה לו ובזכות זה נתעכבו בעבדה ישראל׳
ימים כדגרסינן בפ״ק דסוטה דף ט׳ מרים המוזינה למשה שעה

אלוכו כדאיתא בפ"ק מחבור זה. ובשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו כדגרסינן התם דף יא ורש"י עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים שבשעה שהיו יוצאות לשאוב מים הקב"ה מזמין להם רגים בכדיהן ושאבות מחצה מים ומחצה רגים ובאות ושופתות שתי קדרות אחד של חמין ואחד של רגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ורוחצות אותם וסכות אותם ומאכילות אותם ומשקות אותם ומקפלות לבעליהן בין שפתים שנא' אם תשכבון בין שפתים. ובשכר אם תשכבון בין שפתים זכו ישראל לבנות ממצרים שנא' כנפי יונה נחפה בכסף. וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שמגיע עת הלידה הולכות וילדות בשדה שנאמר תחת התפוח הקבה שולח משמי מרום ומנקה אותם ומשפיר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד שנא' ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך וגו' ומלקט אותם שני עגולים פי' כעין ככר עגול אחד של שמן ואחר של דבש שנא' ויניקהו דבש מסלע וגומר וכיון שמכירים בהם אויבים באים להורגן ונעשה בהם נס ונבלעין בקרקע ומביאין שורים וחורשים על גביהם שנ' על גבי חרשו חורשים. ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנ' רבבה כצמח השדה וגו'. וכיון שמגדלים באים עדרים לבתיהם שנא' ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדים אל תקרי בעדי עדים אלא בעדרי עדרים. וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחלה שנ' זה אלי ואנוהו. וגרסינן במסכת סוטה פרק כשם שהמים דף לא ת"ר ר' יוסי הגלילי אומר בשעה שעלו ישראל מן הים וכו'.

פרק שלישי

אעפי שהיה מגיע קץ גלות מצרים לא היו ראויים ליגאל כפי מעשיהם לולי מפני הצעקה הגדולה שעשו מרוב העבודה וכשמועקים את נאקתם ובזוכרו ברית אבות שלח את משה נביאו להעלותם ישראל מהגלות הקשה שהיו עומדים בו ומסר לו סוד שמו הגדול לשנות טבע המציאות בכל הדברים שיהא צריך לעשות גם שם אהיה רומז להיות עמהם שם להצילם מיד אויביהם עד שיצאו מתחת ידם כדגרסינן בפ"ק דברכות דף ט' אהיה אשר אהיה אל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמהם בשעבוד זה אני אהיה עמהם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רשל"ל דיה לצרה בשעתה ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, יפרעה בסרבנותו ובחוזק לבו בשמוע דברי השם חרף ואמר מי יי' אשר אשמע בקולו והשם נפרע ממנו בעצמו כדגרסינן בפ' חלק דף צ"ד תניא ר' יהושע בן קרחה אומר פרעה שחרף בעצמו הקב"ה נפרע ממנו בעצמו כדאיתא בפרק א' בחבור זה. ויחזק השם את לבו להתת מקו' להגישו על השעמודים הגדולים ורעים שעשה את ישראל. ועל כן עיגשו הראוי היה שלא הספיק בידו לעשות תשובה עד שבאו עליו ועל עמו חמכות הגדולות, האחת היתה מכת מי היאור ואת גרמה לגאולתו שעל היאור להראות כח האל יתב' ביסוד המים שביאור שהיה מתנא' עליו וזהו שאם בזאת תדע כי אני יי' וגו'. המכה הב' הוציא צפרדע מן היאור לחזיקם בחדר משכבם וככל כלי ביתם להראות גבורה השי' שמו תיאור ובכל מיני דגים להנאותם ממנו הוציא כ"ח מזיקי להם להראותם ממשלתו שהיא כפי רצונו לשוב או לדעת כפי הסקולים שו השני שפטים היו ביסוד המים. ואחכ עשה שני שפטים אחרי ביסוד העפר הא שנחפך העפר לכנים כמו המי לדם, והב' הביא כ"ח מזיקים הערוב מן הארץ כמו הצפרדעים מן המים ואמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. והד' מכות האחרות באו עם ב' היסודות

האחרים שהם האויר והאש. ובא בתחלה הדבר אשר הוא מעפוש האויר והשחין אשר בא מחמום יסוד האש וגם הברד בא כמו כן והארבה שהוא ממיני העופות המזדקין בארץ שעפים באויר נגד הערוב אשר בא מהארץ והצפרדעים שיצאו מהמים הללו הם ה' מכות שני' מכל יסוד מהד' יסודות שבעולם השפל להודיע כי הוא מושל בכל גם ביסודות העולם השפל ולא עזב ה' את הארץ כמו שחושבי הכופרים ואחר שהראה ממשלתו ביסודות הד' הראה כתו בשם שהוא היסוד החמישי כמושל הגדול שבצבא השמים, סנע אורו למצרים ג' ימים להראות גבורתו אצל הכופרים בממשלת השם"ת על כל צבאיו ולכל בני ישראל היה אור במושבות להודיע שהכל בידו לעשות בו ברצונו ועם מכה זו השלים לט' מכות הנראו לעין כנגד ט' גלגלי שמשיגים בני האדם בראות העין והט' אעפ שאין בו כוכב הו' המגיע לכולם תנועה יומית כתנועת החלק כל ולכן נמשלה המכה הט' לרקיע הט' המגיע את כלם ובאה בחשך אור השמש שבאה בכל לילה כסבת הרקיע הט' שמגיע את הכל תנוע' היומית. ובכל זו עונש עונו הקשה לבו ולא שלח את בני ישר' עד שהאל יתב' בכבודו ובעצמו רצה לנקום נקמת בני ישראל בבכוריהם של מצרים עד שהמלך בעצמו בפחדו שימות קם ממשכבו בחצי הלילה והלך לבקש למשה ולאהרן ולישראל ופייסם שיצאו ממצרים וילכו לעבוד לש' להראותינו גבורתו על כל ברואיו איך מיראתו בא אדון הארץ לבקש מעבדיו ולהתחנן להם שילכו בשלום מתחת ידו וילכו ביד רמה. כתוב במדרש תנחום נפרשת וארא רבנן אמרי בשכסיסי של מלכים הביא הקב"ה את המכות על יהן מלך בשר ודם כשמדינה מורדת על יו משלח עליה לגיונות ומקיפין אותה בתחלה שובר אמת המים שלה חזרו יפה ואם לאו מביא עליהם וכו'.

פרק רביעי

לפי שראה הקב"ה שהיו ישר' רקים ממצות להיות ראוי' לגאולת ולהיו ניצולין מהצרות המתרגשו בעולם התחיל לחננם במצות ולכן הקדים לקיחת הפסח מבעשור לחד' ארבעה ימים קוד' הפסח טה שלא צוה בפסח דורות כדי שיקדימו בדם פסח ודם מילה קודם מכת בכורות של מצרים להגין עליהם מכל מקטין היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומ' ואעבור עליך ואראך וחנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היה בידם מצוה להתעסק בה כדי שיגאלו שנ' ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא' מחבוסת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדמיך וגו', ועל שהיו שטופין בע"ז אמר להם משכו וקחו לכם צאן של מצוה ואעפ שכל מה שקלקלו בה תקנו במצות כדגרסינן בפסחים דף ק"ט שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרי שחורה אני במצרי ויסרו בי ולא אבו לשמוע לי וגו' ונאוה אני במצרים בדם הפסח ובדם המילה ההר ואעבור עליך ואראך וגו' זה דם פסח ואומר לך בדמיך חיי זה דם מילה שחור אני בים ויסרו על ים בים סוף ונאוה אני בים זה טי ואנוהו שחורה אני במרה וילונו העם על משה לאמר מה נשתה ונאוה אני במרה שם שם לו חק ומשפט. שחורה אני ברפידי ויקרא שם המקום מסה ומריבה ונאוה אני ברפידים ויבן שם מזבח, שחורה אני במדבר כסה ימרוהו במדבר ונאוה אני במדבר ביום הקי את המשכן. שחורה אני בחורב יעשו עגל בחורב ונאוה אני בחורב כל אשר דבר ה' נעשה. שחורה אני במרגלי ונאוה אני ביהושע וכלב. שחורה אני בשטים ונאוה אני בפעם,

שחורה אני במלכי ישר׳ ונאוה אני במלכי יהורה אם בשחורים
שלי כך בנאים שלי עאכו׳ באחאב מה כתיב ויהי כשמוע את
הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויכף ויחפש
בשק ויהלך אט מהו אט אם רשׁבל יתף ביורם מה כתיב וירא
העם והנה השק על בשרו דא שחור אני ונאוה אר לוי שחור׳
אני כל ימו׳ השבת ונאוה אני בשבת שחורה אני כל ימו׳ השנה
ונאוה אני ביה שחורה אני בעוה׳ ונאוה אני בעולם הבא׳

למדנו שיצאו ישראל ממצרים בשתי מצות עשה דם פסח ורם
מילה שהם הגדולו׳ שבכלן שלא מצינו בכל התורה מצו׳ עשה
שיהא ענוש כרת המבטלה בלתי שניהם ואי כי מה שצוה
שיהא קרבן זה מטלה לפי שמזל טלה בחרש ניסן הוא בכחו
הגדול לפי שהו׳ צומה לכן צוה לשוחטו ולאוכלו להוציא מלבן
של מצרים שלא יחשבו כי בכח המזל יצאו אלא בגזרת עליון
ואולי שעל כן אזל כי מעברין את השנה כדי שיבא פסח לאת׳
חקופת ניסן ועוד כי המצרים לא היו אוכלים טלה כי תועבת
מצרים כל רועה צאן והיו מניחין אותו עליהם לאלוה לפיכך
צותה תורה לעשות בו שחיטה ולאוכלו צלי אש שלם כלו
כדי שיכירוהו מצרים ויראו אלהיהם נשפט לעיניהם כי לא מצינו
מה שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים מפורש בתורה
באיזה אלוה נתקיים זולתי בזאת הזביחה מהטלה אעפ שאזל
של עץ היתה נרקבת ושל מחכת היתה ניתכת ולפי שיחברר
למצרי בבקר שהיתה הזביחה מהטלה לפיכך צותה תור׳ שלא
ישברו בו עצם כדי שיהא שלם העצם ויכירו בו שהוא טלה׳
ועוד צוה ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף
בדי שידעו בפרסום שהעברי׳ שחטו טלאי ולא חששו ליראת׳
עם כל זה יצאו ישראל ממצרים ביד רמה להודיענו כשיעשו
המצות במצות בוראם שלא יראו משום אדם וגם לקיי להם
הבטחתם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אשר נאמ׳ לאברה׳ אבינו
כשהראה לו גלות מצרים צוה להם שישאלו ממצרים כלי
כסף וכלי זהב ושמלות המשובחים שראו בביתם בשלשת ימי
החשך שהיה בהם אור לישר׳ ונתן את חן העם בעיניהם לשאל
כפי בקשתם כדגרסינן בפ׳ דברכות דף ט׳ דבר נא באזני העם
וגו׳ אמרי דבי ר׳ ינאי אין נא אלא לשון בקשה אל הקבה לפשה
אמור להם לישר׳ בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי
זהב שלא יאטר אותו צדיק ועבדום וענו אות׳ קיים בהם ואחרי
כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא
בעצמותינו משל להר לעבד שהיה חבוש בבית האסורים
אמרו לו למחר נתיר איתך ונותנין לך ממון הרבה אל הוציאוני
עכשיו ואין אני מבקש ממון וישאילום אר אמי שהשאילום
בעל כרחם איכא דאמרי בעל כרחייהו דישראל ואר בעל
כרחייהו דמצראי וינצלו אמר רשבל עשאוה כמצולה שאין
בה דגים ואחר כך כשחזרו ישראל להיות תחת ידי האומות
תבעו תביעה זו מצרים לישר׳ בפני אליכסנדרוס מקדון ועמדו
על זה במצוקה גדולה לולי שנצח את התביע גביהה בן פסיסא
כדגרסינן פרק חלק דף צא הר בעשרי׳ ותמניא בניסן איתנטלו
דמסונאי מי נעלי מיתם מיהודה ומירושלים כשבאו בני אפריקי
לדון עם ישראל לפני אליכסנדרוס מקדון וכו׳ פעם אחת באו
בני מצרים לדון עם ישראל לפני אליכסנדרוס מקדון אמרו
להם הרי הוא אומר והנתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום וגו׳
תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו אמר להם גביהה בן פסיסא
לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם אבי ינצחוני אמרו
להם הריוח שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תור׳
משה רבי׳ נצח אתכ׳ הלך ודן עמהם אמרו לו אין אנו מבקשים
מכם אלא טעם מן התורה אל אף אני לא אביא אתכם אלא טעם

מן

מן התורה אמר להם הרי הוא אומר ומושב בני ישראל אשר
ישבו במצרי׳ת שנה תנו לנו שכר ששים רבוא ששעבדתם אל
אלכסנדרוס מקדון חזרו להם תשובה הלכו להם ולא מצאו
תשובה וברחו להם משם בפחי נפש וכו׳ ועתידה ארץ מצרי׳
להביא דורון למלך המשיח ובעד האכסניא שעשו לישראל
אעפ שנשתעבדו בהם יקבלוה מידם כדגרסינן בפ׳ דף קיח
אמר רב כהנא כשחלה ר׳ ישמעא בר׳ יוסי וכו׳ כראיתא למעלה
בפרק כד מהלק התפלות ואמרינן שם עלה עתידה ארץ
מצרים שתביא דורון למלך המשיח כסבור משיח שלא לקבל
דורון אל הקבה קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים מיד
יאתיו חשמנים מני מצרים נשאה כוש בעצמה ומה הלל
שנשתעבדו בהם כך אנו עאכו מיד כוש תריץ ידיו לאלהים׳

פרק חמישי

הלכות ביעור חמץ ותערובת חמץ והחגעלות והלבון וסדר ד׳
כוסות ושימור מצה ואכילת מצה ומרור וכל שאר הלכו הפסח
הם ארוכות לכתוב פרטי כל אמהן כאן בין הדרשו׳ לא במקומן
הקבוע להן אבל נאה לדרוש כאן כי משנכנסו ימי ניסן הם ימי
שמחה של גאולה ולכן אמרו במסכת סופרים שאין אומרים
החנות בימי ניסן לפי שהב נשיאים הקריבו קרבנם ביב ימים
הראשונים ובם נגאלו ישראל ובם עתידין ליגאל והבכורות
מתענין בעפ לפי שנצולו במכת בכורות וגם הצנועים שרוצי
לאכול בלילה מצה לתאבון אמרו בירושלמי כל האוכל מצה
בעפ כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו ואמרינן נמי רבי לא הוה
אכיל לא חמץ ולא מצה אית דאמרי משום דאיסטניס הוה
ומכאן סמך לאות שמתעני בעפ ספור האגרה ופרוש כתוב
בכמה מקומות כליל שביעי של פסח כשרדפו מצרים אחרי
בני ישראל והשיגו אותם על שפת הים ועזה הקבה למשה
שיאמר לישראל שיסעו ויבאו בתוך הים וקפץ בניסין שהיה
הצעיר ונכנס בראשונה בתוך הים ועל כן זכה להיות בחלקו
המקדש ויא יהודה נכנס החלה כדגרסינן בסוטה פר׳ ואלו נאמרין
דף לו תניא היה ר׳ מאיר אומר בשעה שהיו ישר׳ עומדין על
שפת הים היו שבטים נוצחים זה עם זה זה אומ׳ אני ארד תחלה
לים וזה אומר אני ארד תחלה לים קפץ שבטו של בניימן וירד
תחלה לים שנא׳ שם בניימן צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד
ים והיו שרי יהודה רוגמין אותם שנא׳ שרי יהודה רגמתם שרי
זבולון וגו׳ לפיכך זכה בניימן ונעשה אושפיזכנו לשכינה שנאמ׳
ובין כתפיו שכן אלר׳ יהורה לא כך היה המעש׳ אלא זה אומר
איני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים קפץ
נחשון בן עמינדב וירד תחלה לים שנא׳ סבבוני במחש אפרים
ובמרמה בית ישר׳ ויהודה עוד רד וגו׳ ועליו מפורש בקבלה
הושיעני אלהים כי באו מים ער נפש טבעתי ביון וגו׳ תשטפני
וגומ׳ באותה שעה היה משה מאריך בתפלה אל הקבה משה
מעשה ידי טבועין בים ואתה מאריך בתפלה לפני אמר לפניו
רבונו של עולם יש בידי לעשות אל דבר אל בני ישראל ויסעו
ואתה הרם את מטך וגו׳ לפיכך זכה יהורה לעשות ממשלת שנ׳
היתה יהורה לקדשו וגו׳ הים ראה וינוס מה טעם היתה יהורה
לקדשו ישראל ממשלותיו משום הים ראה וינס וגזר הקבה
הים ליב גזרים ועשה להם עשרה נסים בים כדאיתא בתנחומא
פרשת ויהי בשלח על פסוק ואתה הרם את מטך וגום׳ עשרה
נסים נעשו להם על הים נבקע כמין כיפה שנאמר נקבת במטיו
ראש פרזיו ונחלק לשנים שנא׳ ונטה את ידך על הים וגו׳
ונעשה יבשה שנא׳ ובני ישר׳ הלכו ביבשה ונעשה כמין טיט
שנאמר

שנ׳ דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · ונעשו המים פרורים שנ׳
אתה פוררת בעוזך ים · ונעשו סלעים סלעים שנ׳ שברת ראשי
תנינים על המים · ונעשו גזרים שנ׳ לגוזר ים סוף לגזרים · ונעשו
ערמות ערמות שנ׳ נערמו מים ויצאו להם כדי מים מתוק׳ מתוך
מים מלוחים · ונקפאו המים ונעשו ככלי זכוכית · ר׳ יהודה אומר
הרי מקראות עשר ממקומו׳ חרבה משל לאחד שהיה מהלך
בדרך והיה מנהיג בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו החזירו
מאחוריו בא הזאב לנוטלו מאחוריו נוטלו על זרועותיו אף כאן
הק׳בה ראה את ישר׳ שהיו לפניהם ומצרים לאחוריה׳ קהם על
זרועותיו התחיל מצפצר פירש עליו בגדו שנ׳ פרש ענן למסך
הרעיב נתן לו לחם מן השמים צמא נתן לו מים שנ׳ ויוציא נוזלי
מסלע ויורד כנהרות מים ויכנגדן אמרו לפניו עשר שירות הא׳
במצרים וחב׳ על הים שנ׳ אז ישיר משה וגו׳ והג׳ על הבאר שנ׳
אז ישיר ישר׳ וגו׳ והר׳ אמר משה שנ׳ האזינו השמים ואדברה
הה׳או׳ דבר יהושע הו׳ ותשר דבורה הו׳ וירב דוד ליי׳ את דברי
השירה הח׳ מומר שיר חנוכת הבית לדוד וכידוד חנכו והלא
שלמה חנכו אלא מתוך שנתן נפשו עליו נקרא על שמו שירה
חט שיר השירי׳ אשר לשלמ׳ והיי׳ לעת׳ לבא שנ׳ מזמור שירו
ליי׳ כי נפלאו׳ עשה ליי׳ אמרוהו ולא אמרוהו לבש׳ ודם א׳מתי
הושיע לו ימינו אותו ימין הגדול שכתוב בו השיב אחור ימינו
מפני אויב ולא עוד אלא שהראה הק׳בה לישר׳ את המצריים
מתים על שפת הים כדגרסינן בפר׳ עפ דף ק״ח ורש רבה בר
בריח מאי דכתי׳ וימרו על ים בים סוף וגו׳ מלמד שהמרו ישר׳
על ים סוף באותה שעה אמרו ישראל כשם שעלינו אנו מן
הים כך עולין מצרים לצד אחר · אמר לו הק׳בה לשרו של ים
פלוט אותם ליבשה אמ׳ לפניו רבונו ש׳ע כלום יש עבד שנותן
לו רבו מתנ׳ וחוזר ונוטלה ממנו׳ אל אני אשיב לך אותה ומחצה
שבהם · אמר לפניו רבונו ש׳ע כלום יש עבד שתובע את רבו׳
אל נהל קישון יהא לך ערב מיד פלטן ליבשה ובאו ישר׳ וראו
אותם מתים וכו׳ כדאיתא לעיל · ובשכר שהאמינו ישר׳ בנבואת
משה וכו׳ ברוח הקדש לומר שירה׳ כדגרס׳ במכילת׳ ויאמינו
בי״י וגו׳ אז ישיר משה וגו׳ נחמיה אומ׳ מנין שכל העושה מצוה
אחת באמונה לפני מי שאמ׳ והיה העולם שכדאי הוא שתשרה
עליו רוח הקדש ויאמר שירה שכך מצינו באבות׳ שבשכר
אמונה שהאמינו וכו׳ ששרת עליהם רוח הקדש ואמרו שירת
שנא׳ ויאמינו בי״י אז ישיר משה וגו׳ · וכן אתה מוצא באברהם
שלא ירש העה׳ז והעולם הבא אלא בשכר אמונה שנ׳ והאמין
בי״י וגו׳ · וכן אתה מוצא שלא נגאלו ישר׳ אלא בשכר אמונה
שנ׳ ויאמן העם וגו׳ ואומר אמונים נוצר ״י׳ ואומ׳ ויהי ידיו אמונה
ואומ׳ פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומ׳ אמונים בשער זה בעלי
אמונים נכנסין וכן הוא אומר ואמונתך בלילות כי שמחתני י׳
בפעליך מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו
בעולם שפלו לילות · וכן יהושפט אומר האמינו בי׳ אלהיכם׳
וכן אתה מוצא שאין גליות מתבטלות אלא באמונה שנא׳ אתי
כלבנון כלה וגו׳ ואומר וצדיק באמונתו יחיה · ואומר י׳ עיניך
הלא לאמונה · ואומר וארשתיך לי באמונה וגו׳ · הא גדולה
אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו
שרת רוח הקדש עליהם ואמרו שירה שנא׳ ויאמינו בי״י וגומר
ולהלן הוא אומר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו · וכל גו׳ הגבורו׳
והגפלאות עשה עמנו בורא עולם כשרצה להראות לכל באי
עולם שהוא מלך על הכל ועתיד לגלות כחו וגבורתו הגדולה
לכל הנשארים בעולם לעת קץ כדגרסינן בברכות פרק הרואה
דף נ״ח ר׳ שילא נגדיה להההוא גברא דבעל ארמית וכו׳ נפק לבי
מדרשא ודרש לך ״י הגדולה הזו יציאת מצרים וכן הוא אומ׳ וירא
ישראל

ישראל את היד · והגבורה זו קריעת ים סוף שנא׳ ויבאו בני
ישראל בתוך הים · והתפאר זו חמה ולבנה שעמדה לו ליהושע
שנא׳ ידום השמש וירח עמד · וההוד זו מלחמות נחלי ארנון
שנא׳ על כן יאמר בספר מלחמות י׳ · כי כל בשמים ובארץ זו
מלחמת עמלק שנאמר כי יד על כס י״ה · והמתנשא זו
מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר הנני אליך גוג נשיא ראש משך
ותובל · לכל לראש אמר רב חנן בר רב אפילו ריש גרגותא
מן שמיא מוקמי לה · במתניתא תנא משמיה דר׳ עקיבא לך י׳
הגדולה זו קריעת ים סוף · והגבורה זו מכת בכורות והתפארת
זו מתן תורה · והנצח זו ירושלם · וההוד זה בית המקדש
שיבנה במהרה בימינו ·

החלק החמישי בחג שבועות ויש בו שלשה פרקים·

פרק ראשון

זה החג נקרא בתורה חג שבועות לפי שבא אחר מלאת שבעה
שבועות וקראוהו רבותינו עצרת לפי שהוא יום מובדל להק׳בה
עם ישראל עמו כמו שמיני עצרת כדאיתא התם · ומצינו
שקראוהו עצרת כדגרסינן בפסחים פ״ק דברים דף ס״ח
הכל מודים בעצרת דבעינא נמי לכם יום שנתנה בו תור׳ לישר׳
מר בריה דרבינא כולה שתא יתיב בהעניתא לבד מעצרתא
ופוריא ומעלי יומא דכפורי · עצרת יום שנתנה בו תור׳ לישר׳
פורים מעיקרא להכי איתקון · מעלי יומא דכפורי דתאני היא
בר רב מדפתי כתיב ועניתם את נפשותיכם בט לחדש וכי בט׳
מתענין והלא אין מתענין זכו׳ כדאיתא בחלק ה דף ס״ח ואמר
נמי התם רב יוסף ביומא דעצרתא עבדי לידה ענלא תליתאי
אמר אי לאו האי יומא מאן גרים לי ביממת יוסף איכא בשוקא ·
ולפי שנתנה בו תורה קראוהו גם כן יום מתן תורה · ויש לנו
לחקור למה לא נכתב כי ביום הזה נתתי לכם את התורה כמו
שנתן טעם לחג המצות ולחג הסכות · צריך תהלה לידע
שהקדמונים היו מיחסות כחות כל הנמצאות לז׳ כוכבי לכת והיו
מיחסים ז׳ חלקי היישוב אליהם כל חלק לכל כוכב מהם וקצתם
היו מיחסים אותם לימי השבוע · וכראותם אור השמש שהיא
גדולה מכולם ואחריו הירח ואחריו שאר הכוכבי׳ת אמונתם
בשמש שהוא הלוה הגדול בראות׳ רוב מעלתו בעולם השפל
והאומות האחרות בחרו כל אחד כפי רצונו · וכלל החכמים
שבהם בראותם שבתנועות שבעה גלגלים מתחדשים פעולות
בעולם · היתה תפלתם ועבודתם אליהם ולוה היתה כוונת
כלעם הקוסם בבנותו ז׳ מזבחות והקריב בהם ז׳ פרים וז׳ אילים
ובכל זאת רוא׳ ואינם יודע׳ מה רואי׳ כי מדמים בלבם שפועל
תנועת הגלגלים בחפץ וכי יש בידם לשנות שום דבר ואינו כן
כי הם פועלים בטבע כפי מתכונתם וכפי מצות בוראם ואין להם
כח לחדש ולשנות אלא לרצון פועל הפניעם אם כן כל העובר
אותם יגע לריק ומכעיס לאדון הכל · ולפי שנשאר מקום גם כן
לקצת חכמי ישר׳ לטעות בענין זה בראותם שמספר שבעה
סובב בתורה בימים ובשנים עד מספר ימות העולם וגם בחגים
וכן מצינו בהקף ירחו שבעה כהנים ושבעה שופרות ובשבע׳
הימים ובשבי׳ הקיפו שבעה פעמים וגם בהשיגם מ״ט תנועות
לו׳ חשבעה גלגלים וכראותם בנבואת זכריה לכל נר משבעת
הנרות שבעה מוצקות שהם מ״ט וגם ברבר ישעיה הנביא אמר
ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימי׳ הוצרכה תורתנו
התמימה לבטל מעלינו אמונה כוזבת ולהעיר אותנו על הדרך
האמתי ולל׳דנו שכל המשלות תחת הממשלה הגדולה

הקדומה יתברך שמו וכי לו לבדו המלוכה והוא מתנשא לכל
לראש וכלם משרתיו עושי רצונו כמו שאמר ואתה מחיה את
כלם ועל כן הזהירה תורה לבל יטעו בני ישראל ויחשבו כי כמו
שנתן הקב"ה אל האומות תחת ממשלת צבא השמים שכן עשה
לישראל אמרה תורה בפי אשר חלק יי"א דיך אותם לכל העמים
ואמר הנביא כה אמר יי"א וכו' ומאותה השמים אל תחתו וגו' גוים
יחתו ואין ישראל יחתו ללמדנו כי כשישראל עושין רצונו של
מקום אינם נמסרין ביד מזל וכוכב וגם כל תנועתם אינה בזקת
להם ואינם נעזבים למקרים ואין כל אומה ולשון שולטת בהם
ועל כן כרי למחות מלב בני ישראל האמונה הבטלה ולקבוע
בהם אמונה ישרה איך כל ממשלתם באה מאת השם ית' צוותה
תורה בימים ובשנים לעשות אחר מספר ס"ט מספר חמשים
קדוש להורות לישראל מי שהוא על הכל שהוא מניע ולא
יתנועע, ולפיכך צוה לקדש בשנים את שנת החמשים' לשחרר
הגופים והקרקעות' ובימי צוה לקדש את יום החמשים' לעומר
לפי שהיום ראשון היה יום שחרור הגופים לכל בני ישראל,
ויום החמשים הקדוש שהו' יום מתן תורה היה שחרור הנפשות
לישראל שהיו בלא תורה עבדים נפשותיהם לגופם. ולזה
דמזו באומרם על פסוק חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא
חירות. וגם ליה רמזו באומר' שבשעת מתן תורה קרע הקב"ה
שבעה רקיעים ופתח שבעה אוצרות ואמר להם בינו בעליונים
ובינו בתחתונים ודעו שאין יי"ה עמי מיד פתחו והקדימו נעשה
לנשמע. ללמדנו שכל התנועות הבאות בעולם אינן מאלו
השביעיות אלא הכל מאתו ואין זולתו ממשלה אלא בכחו
וכמאמרו. לפיכך הטוב הנצחי האמיתי שאין בו הפסק ראו
שהיא קבלת התור' שיש בה מעלות המדות שהם נעש' ומעלות
שכליות שהם נשמע. ועל זה הקדימו נעשה לנשמע שזו היא
הדרך הישרה להתחיל בתקון המדות המעשיות ואחר כך יכנס
בשמעיות אם יהגה בתורה הכלולה בה כל חכמה ודעת ומוסר
כי לפי שמצות התורה נחלקות לשני סוגים עליונים. האחד
להתמדת הישוב ותיקון המדו' והסרת הנזקים והקרבת התועלת
שזהו נקרא מצו' מעשיות, והסוג השני לקיים האמונה בבורא
יתברך וציורה בשכל על דרך האמת וזהו מצות שמעיו'. ואע"פ
שזה הסוג השני הוא קודם במעלה וכן הקדימו הנביא באומרו
האמ' והשלום אהבו כפי טבע ההמון צרי' להיישיר מדותיו קוד'
התיישבו במושכלות. ואם אמרו ז"ל והסכימו גדול התלמוד
שהתלמוד מביא לידי מעשה וראי' הוא שלא ידע להכשיר
מדותיו ולקיים מצות עשה אם לא ילמוד קודם. אבל יתחיל
בלימוד המעשיות ואח"כ בלימוד השמעיות כי מהלמוד הקל
שהוא המעשיות יכנס אל הלמוד החמור שהוא, השמעיות,
ובדרך הואת בחרו בקבלת התורה גדולי ישרא' בגורל הכמתם
וזהו שאמרו במסכת שבת פרק אר' עקיבא דף פ"ח דרש רבי
סימאי בשעה שהקדימו ישרא' נעש' לנשמע באו ששים רבוא
של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישר' שני כתרים בראשו
אחד כנגד נעשה, ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ירדו מאה
ועשרים רבוא של מלאכי הבלה ופרקום שנ' ויתנצלו בני ישר'
את עדיים מהר חורב. אר' חמא בר חנינא בחורב טענו ובחורב
פרקו. אר' יוח'ן וכלן זכה משה ונטלן שנא' ויתנצלו בני ישרא'
וגומר וסמיך ליה ומשה יקח את האהל אמרו ז"ל ועתיד הקב"ה
להזהירם להם שנא' ופדויי יי' ישובון וגו' שמחה שהיה עולה על
ראשם. וכוונת מימרא זו היא כלומר כיון שקבלו ישרא'
זו עליהם פיהם ולבם שוים ונעש' שכל כל אחד כמלאך השרת
ואלו הם הששים רבוא של מלאכי השרת שאין ביניהם אלא
שזה שכל נבדל וזה שכל בגוף ושניהם משרתים לבורא,

וכשקרבו

וכשקרבו אל האמ' חשקו שכלם בשכל הפועל ושבו גופם
חשמישי קדוש ונקשר לכל אחד מהם שני כתרי' מזיו השכינה
אחד בגופו כנגד נעש' שבגוף פעולת העשיה במדות המעשיות
ואח' בשכל כנגד נשמע שבשכל משלמת השמיעה שהי' במצו'
השמעיות, וכבר הודו בזה חכמי המחקר באומרם כי במעשה
ובמדע תדבק הנפש בשכל הפועל וכו', וכשחטאו ישרא' בעגל
הסריחו גופם וטנפו שכלם ונהפכו גופם ושכלם ונעשו מלאכי
חבלה. כי כמו שהשכל המיישד נעשה מלאך שרת כן הרעת
המחבל נעשה מלאך הבלה כי כל הפועל שום דבר אפילו כפי
טבעו נקרא מלאך כרכתיב עושה מלאכיו רוחות וגו'. ולזה
רמזו באומרם שני מלאכים המלוין לו לאדם אחד טוב ואחד
רע כלומר הנפש והגוף כי כפי טבעם הראשון זה טוב וזה רע.
וגם בזה הנדון מאחר שחטאו נעשו שכלם וגופם מחבלים גופם
בעשי"ת העגל ונפשם באמונת ההבל, ונעשו גופם ונפשם
כפלים מס' רבוא שהיו ישר' מלאכי חבלה ופרקו העדי שבהם
שקבלו בשעת מתן תורה בחורב. ובחסרונן לא נגרע מעדי
משה ומזיו שום דבר אבל זכה ונטלן ברשותו להחזירן לכל
מי שילמוד ממנו בחייו ומתורתו אחרי פטירתו. ובזמן הישוע'
כי מלאה הארץ דעה את יי' עתיד הקב"ה להחזירן להם שנאמר
ופדויי יי' ישובון וכו'. גם נוכל לומר שהקדמת נעשה לנשמע
היתה חסרת השלמת מציותו בכל דבר קודם שידעו מה יצוה
וקודם שיראו אם יכולין לקיימו ובזה נדמו למלאכי השרת
שעושין כזה כדאמרי' עלה אר' עזיר בשעה שהקדימו נעשה
לנשמע יצתה בת קול ואמר' מי גלה לכם רז זה שמלאכי השרת
משמשין בו שנא' ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע
בקול דברו. או נוכל לומר שהדבורים שבאו לישראל נקראו
מלאכי השרת כמו שאמרי' כל דבור ודבור שיצא מפי הב"ה
נברא ממנו מלאך לפי שדבורו עושה שליחותו כרצונו. וזהו
חמשרת הטוב דכתיב משרתיו עושי רצונו ומאלו הדברו' באו
ב' כתות לכל אחד מישראל שהם ס' רבוא א' לתקון הגוף וא'
לתקון הנפש כי למצות יש להם שני סגולות לזו השני תקונים
והכי אמרינן עלה דא שמעו כי נגידים אדבר כל דבור ודבור
שיצא מפי הקב"ה נקשר לו ב' קשרים א' כנגד נעשה וא' כנגד
נשמע לא' לתקון המדות וא' לתקון המושכלות.

פרק שני

התורה היתה כלי חמדה שבו נברא העולם אשר ברא הקב"ה
בשביל ישראל כמו שאמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל
כדי שיקיימו את התורה ועל כן אמרו בפ' אר' עקיבא דף פ"ח
אר' חזקיה מר משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם
יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחלה יראה
ולבסוף שקטה ולמה יראה כראמר רשב"ל מר ויהי ערב ויהי
בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשי' ואמר
להן אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר
אתכם לתוהו ובוהו. וכו' דורו שהיה העולם בלא תורה קיימו
הקב"ה בחסדו ובטובו הגדול בשומרו לתת תורתו לאומ' הגונה
לה כדגרסינן בפרק עפ"ד דף ק"ח אר' אבל הניכו כי לעולם חסדו
כנגד מי כנגד כו' דורו שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה
וזן כל העולם כלו חנם בחסדו. ולפי שמצאו כתוב דבר צוה
לאלף דור שמוכיח מכאן שניתנה תורה לאלף דור אמרו שהתה
גנוזה תשעה קדם דורות קודם בריאת העולם כדגרסינן פרק אמר
רבי עקיבא דף פ"ח ואר' אבל כשעלה משה למרום אמרו מלאכי
השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו אמ' להם

לקבל

לקבל תורה בא׳ אמרו לפניו רבונו ש״ע חמדה גנוזה שגנוזה
התקיעד דורות קורם שנברא העולם ואתה משתעשע בה בכל
יום את׳ רוצה להתחה ביד בשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגומר ״י
אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ׳ אל הקב״ה למשה משה
חזור להם תשוב אמ׳ לפניו רבונו ש״ע מחייר׳ אני שמא ישרפוני
בהבל שפתותיהם אל׳ אחוז בכסא הכבוד והחזר להם תשובה
שנ׳ מאחז פני כסא פרשו עליו עננו ואר׳ תנחו׳ מלמד שפירש
שדי מזיו שכינתו עליו׳ אמר לפניו רבונו ש״ע תורה שאתה
נותן להם מה כתיב בה אנכי ״י אלדיך אמר להם למצרי׳ ירדתם
לפרעה נשתעברתם תורה מה לכם׳ שוב מה כתיב בה לא
יהיה לך אחרים אחרים על פני אמר להם בין ערל׳ אתם שרויים
שעובדים ע׳ שוב מה כתיב בה לא תשא וגו׳ ומה משא ומתן יש
ביניכם שאתם צריכים שבועה׳ שוב מה כתיב בה זכור ושמור
מלאכה אתם עושים שאתם צריכים שבת׳ שוב מה כתיב בה
כבד את אביך ואת אמך כלום אב ואם יש לכם׳ שוב מה כתיב
בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב כלום יש ביניכם קנאה יש
ביניכם יצה״ר יש ביניכם גלוי ערי׳ שאתם צריכים לתורה׳
מיד חזרו והודו להקב״ה שנ׳ ״אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ
ואלו אשר תנה הודך על השמים לא קאמרי׳ מיד כל אחד
ואחד מסר לו דבר שנ׳ עליה למרו שבי׳ שבי׳ בשכר שקראך
אדם לשון שפלות נוצר מאדמה לקוחת מתנות׳ ואף מלאך
המות מסר לו דבר שנ׳ ויתן את הקטרת ויכפר על העם ואי לאו
דאמר ליה מי הוה ידע ולא נשארה פתחון פה לאומו׳ לומר
אלוהיה נתנה לנו״ה שנ׳ מקבלים אותה כי לכולן אמר שיקבלוה
לכל אחד בלשונו ולא רצו בלתי ישראל שהיו מוכנים לתורה
כדגרס׳ בספרי פרשת וזאת חברכ״ה ״מסיני בא כשנגלה המקום
ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בד׳ לשונות׳
״מסיני בא זה לשון עברי׳ וזרח משעיר למו זה לשון יון׳
הופיע מהר פארן זה לשון ערבי׳ ואתה מרבבות קדש זה לשון
ארמי׳ ויאמר ״מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל
לא על ישר׳ בלבד נגלה אלא אף על אומו׳ העולם בתחלה הלך
אצל בני עשו אמ׳ מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב
בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבונו ש״ע כל עצמן של
אותן אנשים אביהם רוצח היה שנאמר והידים ידי עשו ועל כן
הבטיחו אביו ועל חרבך תחיה׳ הלך אצל בני עמון אמר להם
מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא
תנאף אמרו לפניו רש״ע כל עצמה של ערוה שלהן היא שנא׳
ותהרין שתי בנות לוט מאביהן׳ הלך אצל בני ישמעאל אמר
להם מקבלין אתם את התורה אמר לו מה כתוב בה אמר להם
לא תגנוב אמרו לפניו רש״ע כל עצמו של אביהם ליסטים היה
שנא׳ והוא יהיה פרא אדם׳ לא חיתה אומה שבאומות שלא
חלך ודבר ודפק על פתחה אם ירצו לקבלו את התורה וכן הוא
אומר יהודך ״כל אפסי ארץ כי שמעו אמרי פיך יכול שמעו
וקבלו תל ואתם לא יעשו ואומ׳ ועשיתי באף ובחמה נקם את
הגוים אשר לא שמעו׳ ולא עוד אלא אפילו מצות שקבלו
בני נח עליהם לא יכלו לעמוד בהן עד שפרקום ונתנום לישרא
משל לאחד ששלח חמורו וכלבו לגורן וכו׳ לכך נאמ׳ ״מסיני בא

פרק שלישי

עשרת הדברים הם יסוד אמונתנו ובהם כלולים תרי״ג מצות
שבתורה ונתן הקב״ה בהם כח שכלי לשומעם מפי הגבורה לפי
שיאמינו מכאן ואילך בנבואת משה רבינו ע״ה כדכתיב בעכור
ישמע העם בדברי וגו׳ ועוד לגדלם על כל אום׳ ולשון כדכת׳

השמע

השמע עם קול אלהים מדבר וגו׳ ועוד להסיר מעל ישרא׳ זוהמת
נחש הקדמוני כדגרס׳ במסכת שבת פ׳ חבית׳ דף קמ״ה ובמסכת
ע״ז פ׳ אין מעמידין ע״ש׳ וברור הוא שאין באומות אומה ראויה
לקבל תורה זו אלא ישראל בני אברהם אוהבו כרות׳ בברית
המילה מלומדין לעבודות כי הנותן על צוארו עול תורה צריך
שיהא מרוחק מן העדון ומן הגאוה לפי שלא ישכח בוראו
ויבעוט כדכתי׳ ורם לבבך ושכחת וגו׳ וכתי׳ וישמן ישורון ויבעט
וכיון שכן כיצד תסבול עול תור׳ כל אומה שהי׳ מורגלת בערוניו
ובשכרו שאינה יכולה לשבר גאון לבה וחוזק גופו לקי״ התורה
ומצותיה המתשת כחו של אדם ולכן נקרא שמה תושיה׳ ועל
כן לא היתה ראויה אלא לישראל שהם מוכנים לחלש גופם
והקב״ה נותן בהן כח לעמוד כדגרסינן פרק אר׳ עקיבא דף פ״ח
ואמר ריב״ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה יצאה נשמתן של
ישראל בו שנ׳ נפשי יצאה בדברו׳ וכי מאחר שמדבור ראשון
יצאה נשמתן דבור ב׳ מי קבלו אלא שהוריד הקב״ה טל שעתיד
להחיות בו את המתים והחיה אותם שנ׳ גשם נדבות תניף אלהים
וגו׳ ואמר ריב״ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה חזרו ישרא׳
לאחוריהם ב׳ מיל והיו מלאכי השרת מדחין אותם שנא׳ מלכי
צבאות ידודון ידודון ״ וגם מבשמת הקב״ה ליתנות שכלם׳
כדאמרינן התם ואמר ריב״ל מ״ד לחיי כערוגת הבשם כל דבור
ודבור שיצא מפי הקב״ה נתמלא כל העולם כלו בשמים׳ וכי
מאחר שבדבור ראשון נתמלא העולם דבור שני להיכן הולך
חוציא הקב״ה רוח מבית גנזיו והיתה עוברת ראשון ראשון שנ׳
שפתותיו שושני נוטפות מר עובר׳ נמצא שכל הדברו׳ שמעו
מפי הגבורה והוא היה נותן להם כח׳ ואם אמרו בסוף מסכת
מכות דף כ״ד אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום כי נראה
שהשאר שמעו מפי משה האכתי וידבר אלהי׳ את כל הדברים
האלה׳ ועוד כתוב בפירוש במשנה תורה את כל הדברי׳ הללו
דבר ״ את כל קהלכם׳ אעפ שיש בזה דעות חלוקות ״א שלא
שמעו מפי הגבור׳ דברות שיבינום בלי באור משה כי אם אנכי
ולא יהיה לך ומן השאר היו שומעים קול בלי משמעו׳ ומשה
מבאר להם׳ ו״א כי אחר ששמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה
לך אמרו למשה דבר את׳ עמנו ונשמעה אעפ שנכתב לבסוף
שלא להפסיק בין הדברות׳ וראי׳ כי בשני דברות הראשונ׳
הם בלשון דבר השם בני ישרא שאומר אנכי אשר הוצאתיך
על פני כי אנכי ״ אלדיך נמצא שהם דברי השם לישראל׳
ושאר הדברות נאמרין בלשון מרע״ה שאומר לישרא לא תשא
את שם ״ אלדיך על כן ברך ״ וכן כולם ובזה מורה שלא היו
אלו הדברות דבר הש׳ לישראל׳ ומצאתי בפרקי רבי אליעזר
פרק לט כל מצות שבתורה תרי״ג ודבר הקב״ה שני דברים אנכי
ולא יהיה לך ומשה תרי״ג סימן תורה הש רוד אתה דבר אלהים
שתים זו שמענו ונל שאלו שני דברים הראשונים הם שורש
ויסוד לכל הדברות ולכל התורה׳ דבור אנכי לכל מצו׳ עשה
ודבור לא יהיה לכל מצות לא תעשה שהם יסוד האמונ׳ וקיומה
כי בהאמין האדם ביסוד האל יתב׳ ובהדבקו בדרכיו ובאהבתו
ובחרמורת למרותיו ידבק בכל מצותיו׳ ובחרחיק עצמו מכל
ענייני ע״ז ואמונה כוזבת ישמור עצמו מכל אזהרות שבתורה׳
ועל זה הזהירה תורה בכמה מקומות מכל דברי ע״ז ומשמשיה
וענפיה׳ ועל זה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור׳ שמענום
לפי שהם שורש האמונה׳ והם הח׳ האחרונים כתובים בלשון
שליח והשנים הראשונים בלשון הקכדה לא נברלו אלא לפי
שהם יסור ועיקר כל התורה׳ והרוצה לדרוש ימצאם כלולים
בהם והסק״ם יראה ארץ ירך ימים׳

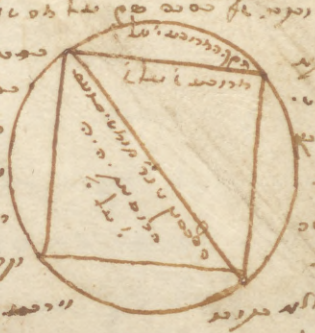
חלק

החלק הששי בחג הסוכות ויש בו ט פרקים ·

פרק ראשון

דברי יום הדין וימי התשובה ויום הסליחה שהם מרה עד ה' אין כאן מקומן אלא בגר הה בדברי התשובה · ותג הסוכות צוה הקבה לשמחה בו לאחר ימי התשובה ללמדנו שאינו חפץ לענות גופינו כל הימים אלא כשהיה לצורך להכניע לבנו לשוב לדרך ישרה ועם כל זה שנשוב לשמח לבנו ולאנשי ביתו לדבר מצוה זעל כן נקר זה החג זמן שמחתנו כי כתוב בחג הזה אך בחמשה עשר יום כמו שכתוב בכפורי אך בעשור להבדילו בענוי מעונג המוערי שעברו שהם חג המצות וחג השבועות · כ כתוב בחג הסוכות אך בחמשה עשר כלומר אל תחשבו בלבבכם שנתתי לכם חג זה להתענות בו כמו ביה אלא שתאכלו ותשתו ותקריבו שלמים ונדבות לשמוח שבעת ימים · ולפי שלא יחשוב שום אדם שזאת השמחה היא של מילוי כרס על כן כתי חג הסוכות שבעת ימים לי כלומר כל זאת השמחה לא תהא אלא לשם שמים · ודרשו על פסוק זה במסכת סוכה פק דף ט אמר רב ששת משום ר עקיבא מניין לעצי סוכה שאסורין כל ז הל חג הסוכות שבעת ימים לי · ותניא ר יהודה אומר מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה הל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים לי מה חגיגה לי אף סוכה לי · ואעפ שכפי הפשט הביאו פסוק זה ללמוד על עצי הסוכ עיקר כונת המדרש לא בא אלא להורותינו כי שמחת סוכה זו צריכה שתהא לי ולא שתהא כולה להנאת גופנית · גם באמרם בפק דסוכה דף ב צא מדירת קבע ושב בדירת עראי היה כוונתם שבאה מצות סוכה זאת ללמדנו שלא ישים אד בטחונו בגופה ביתו והזוקו ותקונו הטוב ואף כי יהיה מלא מכל טוב ו יבטח בס וע שום אדם אעפ שיהא אוהב הארץ ומושל בה · אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם כי לו לבדו היכולת והאמונה ובמה שמבטיח אינו מתנחם ממנו כדכתי לא איש ל ויכזב וגו ולו לברו המחסה והמסתור כדכתי והנוטה כי חסר יסובבנו ונאמר אומר לי מחסי וגו ולהעיר לאדם על זה באד מצות סוכה בזמן הזה אחר אסיפת גורן ויקב בארץ ישר כמו שנא באספך מגרנך ומיקבך לפי שבזמן הזה הוא זמן בעיקר לכל שהאוצרות מלאים כל טוב והאד כבר נאסף לעיר ומטיח את גגו ומחזיק ברק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים · לפי צוה לצאת מביתו החזק וישב בסוכו כדי שיתעורר וישי מבטחו בשם ית ויתן אל לבו כי כל הטוב שהגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו ברצון השם · ועל זה רמזו לעשותה מפסולת גורן ויקב לזכר זה שאסף הפירות לאבול והפסולת לסכך בתהו סטר בעתו · ויזכור שכל שמירת גופו וכל אשר לו מאת השי ולא יבטח באשר לו · וגם באה מצוה זו להעיר ולהזכיר כי בסוכות הושיב השי את בני ישר במדבר ושמרם מן החורף והקרח והצנה והגשמי והחום כליבית והקרה · ובזה יראו כי בכל דור ודור שומרם בורא כלי בית וחומה דלת וברית כמו שנא כי בסוכות הושבתי את בני ישראל ובזה נחלקו רבות שר עזיר אומר ענני כבוד היו · ר ל להזכיר מעשה נס שהיה דבר פלא שהנהיגם במדבר ארבעי שנה מוקפים משבעה ענני כבוד · הר מד רוחות שנא סובבנהו ובונגהו וגומ · וענן חמשי על ראשיהם להיות צל להם שלא יכם שרב ושמש שנא פרש ענן למסך · וענן הששי היה מאיר להם שנא וי הולך לפניהם וגומר שלא היו צריכים למאור ולא לנר א לילה כיום יאיר כחשכה כאורה · והיה גם כן מ שזה להם חרך ומלא הגומות ומשפיל את ההרים שנא מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא

יכשלו וכתיב בהרים כבקעה תרד רוח השם תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת · וענן שביעי היה הולך אחר כל המחנות לאסוף כל הנחשלי והחולים ועוברות ומניקות וילדות וזקנים וזקנות וטף והיה נושאם הענן כאלו הולכים על גבי עגלות שנא כנשר יעיר קנו וגו · ונס זה בא לישראל בזכות שבעה צדיקים ואלו הם אברה יצחק ויעקב וקהת ועמרם ואהרן ומשה השביעי המנהיג את ישראל ועל ידו נתנה להם תורה ובכללה מצוה זאת · וא בזכות שבעה כתות הצדיקי המקבלי פני שכינה כדגרסינן בויקרא רבה פל הודיעני אורח חיי שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע כתות של צדיקים שהם מקבלי פני שכינה שפניהם דומים לחמה וללבנה לרקיע לברקים ולכוכבים ולשושנים ולמנורת בית המקדש · לחמה מניין ברה כחמה · ללבנה מניין יפה כלבנה · לרקיע מניין והמשכילי יזהירו כזוהר הרקיע · לברקים מניין מראיה כלפידי כברקים ירוצצו · לכוכבים מניין ומצדיקי הרבים ככוכבים וגו · לשושנים מניין למנצח על שושנים · למנורות מניין ואומ וארא והנה מנורת זהב כלה · נעימו בימינך נצח אמר דור לפני הקבה רבון העולמים וכי מי מודיעני אי זו כת חביבה ונעימה שבהן · פלגי תרי אמוראין חד אמר זו היא שבאה מכח הורה ומעשים טובים · וחד אמר אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקו לאמיתן שהן עתידין לישב בצלו של עולם בימינו ההר שויתי יי לנגדי תמיד וגו ואמר נעימות בימינך נצח · ד הודיעני אורח חיים מדבר בי שראל אמרו ישראל הודיעני אורח חיים אמר להם הקבה הרי לכם עשרה ימים של תשובה שבין ה יה יי שובע שמחות את פניך אלו ז מצות שבחג · ד מינין שבלולב · וסוכה ותגיגה · ושמחה · נעימות בימינך נצח · אר אבן ה לולב כמי שהוא נוצח ונוטל בזין · משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מי נוצח אלא מאן דנסב בזין אנו יודעין דהוא נצוחי · לפי שישראל ושרי אומות העולם יוצאים ומקטרגים לפני הקבה ברה ולי אנן ידעין הי מניהו ניצוחי אלא ממה שישר יוצאין מלפני הקבה ולולביהן בידיהן אנן ידעין דישר נצוחין · ולפיכך משה הזהיר ולקחתם לכם ביום הראשון · וגרסינן במכילתא בחדש השביעי שהוא מושבע במצו שופר בתוכו כפור בתוכו · לולב וערבה בתוכו סוכה בתוכו שמיני עצרת בתוכו · ונל כי מצות לולב לבדו הוא מושבע וגם יש בו רמז לשבע הרמוז משובע שמחות את פניך · לולב א ואהרונ א ושני בני ערבה וג בני חרס שהוא חובה הרי שבעה · והי ניטל במדינה ז ימים · וגם כן היתה מצוה סוכה ז כמו שנ בסוכות תשבו שבע ימים וא פחות מז ברוחב וכל זה לזכר השביעיות האמורות למעלה וגם לזכר הנס של שבעה ענני כבוד הנעשה לאבותינו הקדושים שנ למען ידעו דורותיכם וגו כדעת ר עזיר וצוה שירעו הדורות את מעשי יי הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן אותם בענני כבוד ובסוכה כעניין שנא וברא יי על כל מכון על הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן וגו וסוכה תהיה לצל וגו ודרשו פסוק זה בפר המוכר את הספינה דף ע"ה אמר רבה בר בר חנה אר יוחנן עתיד הקבה לעשות לכל צדיק וצדיק ז חופות בגן ערן שנאמר וברא יי וגו כדאיתא למטה בגר התורה כלל ב חלק ב פב בשכר העולם הבא · ודעת ר עקיבא שהיה אומר כי סכות ממש היו אעפ שיצאו ממצרי בחדש ניסן ולאלהר עשאו לא צונו לעשו סוכה לישב באוהו וזמן כי מאת שהם ימי הקיץ ודרך כל אדם לישב בצל סוכתו לשמור שדהו וגנתו וכרמו ולא יאמרו שהיתה נעשית לשם מצוה · לכן צונו לעשותה בתחלת ימות הגשמים אחר אסיפת גורן ויקב שדרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית

לסוכה נראה שהוא למצות סוכה. ולא שבא ללמוד כי סוכות ממש עשו ישראל בהחלת החרף מפני הקור כמנהג המחנות שיושבים באהלים בימות החום ובימות הגשמים עושים סוכות ולכן צוה לעשותם בזמן הזה והטעם שיזכירו איך היו במדבר ארבעים שנה לא נכנסו בבית ולא באו לעיר מושב והש"י היה עמהם לא חסרו דבר כי דבר השם ורצונו היה להם סוכ' מחורב ביום וקרח בלילה ומחסה ומסתור מזרם וממטר וכשיבטחו עליו ויחוגו את חג הסוכו' כראוי השפיע האדני יהיה להם הגשם ברכה לברך תבואו' השנה. ולרמוז על זה בא זכריה הנביא בהפטרת היום באומרו על אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות ולא עליהם תהיה הגשם והו' כענין ויבא כגשם לנו ועל זה אמרו בחג נדונין על המים. וגם נסכו לפני השם מים בחג כדאיתא למטה בחלק יום הדין פב. וגם נוכל לומ' מאחר שחג הסוכ' הוא זמן האסיף והוא ראוי להודות בו לשם יתב' על כל הטוב אשר הגיע מאתו מאוצרו הטוב דקדקה הנבואה להזכיר על חג הסוכות מניעת הגשם שהיא הסבה הקרובה. ואל זה הענין כוונה תורה לצאת מן הבית לישב בסוכה שבעת ימים כמספר הסובב בתורה כדי שיתן האדם אל לבו תמיד ללמוד הראוי ולהתבונן במעשה השם עד שידע כי שמו אחר הביא הזמן של אסיפה לבית והלילות ארוכים מוכנים ללמוד וללמד. ומאחר שהזמין השם פרנסתו בביתו שיוסיף מכאן ואילך להגו בלילה ובזה יזכה האדם לבוא בחצרות יי להתלונן בצל שדי לשבת בביתו לעולם העתיד כלו ליי ועל זה נקרא חג ליי מד שלא נקרא חג אחר.

פרק שני

שעור סוכה והלכותיה ושלא יגביהנה מכ' אמה כתוב במקומם אבל בשלא יהא למטה מעשר נראה לי כי רמזו רבותינו טעמו הנסתר בפ"ק דסוכה דף ח' באומרם תניא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר השמים שמים ליי והארץ נתן לבני האד' ולא ירדה שכינ' למטה והכתי' וירד יי על הר סיני. למעלה מעשרה. והכתי' ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתי למעלה מעשרה. ולא עלו משה ואליהו למרום והכתי' ומשה עלה אל האלהי' למטה מעשרה. והא כתי' ויעל אליהו בסערה השמים למטה מעשרה וכו' בא ללמדנו כי שלמות הקדושה למעלה מט' גלגלי' בדבר שאין בו גוף כלל אלא שכל נבדל ולפיכך כל בן אדם בהיות שכלו כח בגוף אינו יכול ליכנס במקו' שאין בו גופניות כלל עד שתשאר נפשו נבדלת מן הגוף וגם הרוחניו' הנבדלת אינה יורדת למקום חומריי הו' אצילתו והשפעתו. על כן אמר שלא עלה משה ואליהו למעלה מעשרה ולא ירדה שכינה למטה מעשר' ומצא כי שלמות הקדושה הי' בעשרה הרומזים לעשר הויות והם מאמרות שבהם נברא העולם ובעשירי הקדושה נשלמה. על כן לרמוז ולזכור ולהע' לזה וכדי שלא יעלה על לב שום אדם שהרשות בצבא השמים צותה תורה בכל הדברי' עליוני' שיהיו בי' כנגן הארון עם הכפורת שלו והמעשרות ועשרה ימים שמר"ה ער"ה וי' פסוקים בר"ה וגם לקריש ולקדושה אין פחות מעשרה. ולפי שבגלגל' העשירי הוא שכל נבדל והט' גופניים על כן העשירי גדול שבכלם כתוב והעשירי יהיה קדש ליי' וכפרת טפח שהוא העשירי. ולפי שרומז לעשירי שאין בו גופניות לא נכתבה בו מרה כמו בארון. וגם ה' שהוא העשירי וגם בי' פסוקים של מלכיות שהעשירי הוא שמע ישראל וגומר לרמוז שהעשירי גדול שבכלם. והשביעי דשמיטין והמוער'

שאין

פרק שלישי

הלכות ארבעה מינין שבלולב והכשרם ופסולם אין זה מקומן שהכלל הוא לבחור הנאה מכל אה' מהם. אבל צריך לכתוב בכונתם אמרו על דרך האגדות שהמינין האלו באו לרצות על המים לפי שמתחיל זמן הרביעה הראשון וצריכה הארץ למים ועל כן רמזה הורה בפרשת הקרבנות מם יוד מם יתרים לרמוז לניסוך המים מה שלא צווה ככל ימות השנה. על כן באו אלו הד' מינין משוכה כל אחד מהם במינו ובעניינו לשבח בהם לאל ית' שגדלם והללו בהם הלל גמור בכל יומו דת החג. ולבקש ממנו שיתן גשמי ברכ' בעולם להצמיח ולגדל כל הצריך לקיום בני אדם כדגרסינן בויקרא רבה פרק שלישי. ועם נברא יהלל יה שהבה עתיד לבראתן בריה חדשה ומה עלינו ליקח לולב ואתרוג לקלס להקבה לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם. יעלון השדה וכל אשר בו וגומר. יעלון השדה זה העולם דכתי' ויהי בהיותם בשדה. וכל אשר בו אלו הבריות כמה דתימא לי' הארץ ומלואה. אז ירננו עצי היער אר' אחא כתי' יער וכל עצי יער יער אלו אילנות שהן עושין פרי וכל עצי יער אלו אילנות שאין עושין פרי. לפני מי לפני י' כי בא למה כי בא ברה' וה' למה לשפוט חבל בצדק ועמים במישרים. ארחץ בנקיון כפי במקה ולא בגזל. ואסובבה את מזבחך י' כי הא דתנינן בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח ואומרים אנא י' הושיעה נא. לשמיע בקול הודה או הקרבנות ולספר כל נפלאותיך אר' אבין זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לדורות ויש בו לימות המשיח. ויש בו לימות גוג ומגוג ויש בו לעתיד לבא. בצאת ישראל ממצרים לשעבר. לא לנו י' לא לנו לדורות. אהבתי כי ישמע י' לימות המשיח. כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג. אלי אתה ואודך לעתיד לבא. ולקחתם האני רבי חייא שתהא לקיחה לכל אחד ואחד מכם. לכם משלכם ולא את הגזול. אר' לוי כל מי שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה ללסטים שהוא יושב בפרשת דרכים ע"כ. ומצינו מזה הפסוק של אז ירננו עצי היער סמך לדברי ב"ה שאמרו בפרק לולב הגזול דף לז' היכן דיו מנענעין בהודו לי' תהלה וסוף ובאנא י' הושיעה נא. והוא רמז כאן שאם' אז ירננו עצי היער

וגומר

וגו׳ הודו לי״י כי טוב וגו׳ ואמרו הושיענו וגו׳ ובזכות מצוה זאת זכו ישראל ויזכו כדגרסינן בפ״ק דפסחים דף ה׳ תאנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו ישראל לשלשה ראשון להכרית זרעו של עשו. ולבנין בית המקד׳ ולשמו של משיח להכרית זרעו של עשו דכתיב ויצא הראשון אדמוני. ולבנין בית המקדש דכתיב כסא כבוד מרום מראשון וגומ׳ ולשמו של משיח דכת׳ ראשון לציון הנה הנם וגו׳, וגרסי׳ נמי התם בו׳ קרא רבה אר׳ ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון הריני גולה עליכם שנקראתי ראשון ופורע לכם מן עשו הרשע שנקר׳ ראשון שנ׳ ויצא הראשון אדמוני ובונה לכם ב״ה שנקרא ראשון דכתיב כסא כבוד מרום מראשון וגו׳ ומביא לכם משיח שנקרא ראשון שנא׳ ראשון לציון וגו׳

פרק רביעי

כבר הקדמנו איך ע׳ פנים לתורה ויודע כל תעלומות חכמה העלים ונתנם כתובי׳ בלשון שיובן מכל מלה המצוה כפשטה וגם מורה בענין הרמוז בה למה היתה כוונת המצוה, וכמצוה הזאת רמז לנו איך הר׳ יסודו הנברא׳ אשר בהם כל מיני העולם השפל שהם קיום וגשמי בני אדם ויצירתם במיוגם ואפיסתם בסתירת אחד מהם וכלם עומדים ברצון בוראם ואין מקיימם זולתו יתב׳. על כן צותה תורה בזה החג שנקרא תג ל״י להללו ולשבחו באלו הד׳ מינים מפוארים מהצמחים הנוצרים בעולם שרומה כל אחד מהם ליסוד האחר ונוטה יותר אליו ולקחם מסודרים במקרא כפי סדרם בעולם מלמעלה למטה פרי עץ הדר שהוא אתרוג נוטה קליפתו שהוא מראהו בחוץ ליסוד האש׳ כפות תמרים שהוא לולב נוטה לצד האויר כי אע״פ שכל האילנות נוטים לצד האויר והאויר מושכם יש אילנות שהם נמשכים יותר אצלו כמו כפות תמרים והוא גבוה באויר והר׳ והיא יושבת תחת תוסר דבורה רל תחת האויר וקראו לשון תומר והעד הנאמן שפירותיו חמים וטובים לאכול מהם מעט והוא טבע האויר. וערבי נחל זהו ערבה הגדלה על המ׳ הנוטה ליסוד המ׳ ועל כן נקרא ערבי נחל לפי שרובם גדלי׳ על הנחל וענף עץ עבות שהוא הדס השפל שבעצי׳ לפיכך דומה ליסוד הארץ והוא קר ויבש בטבעו כיסוד הארץ תכתב ענף עץ עבות קודם ערבי נחל שלא כסדר היסודות כפי טבעם אבל מאחר שנקוו המים אשר מתחת השמים אל מקום אחד ונרא׳ היבשה ובני אדם דרים בה והמים מכונסי׳ לשפלות שבארץ כפי ישוב בני אדם יותר היא קרובה הארץ לאויר מהמים על כן נכתב ההדס בפסוק קודם הערבה, ובאת תורה להורות לנו כי בכל יסודותינו אנו מחויבים להודות לבוראנו על אשר ננו והחיינו ולפי שהמ״ן הראשון שהוא אתרוג יש בו דוגמא ארבע יסודות כאשר הם בנוים בעולם השפל הקליפה העליונה דומה ליסוד האש כמראהו וטבעו חסיבש כמותו, והלובן שתחת הקליפה דומה במראהו ליסוד האויר והוחם ולח כמותו והלח שסביב הגרעינין דומה ליסוד המים והוא כמים קרושין וקר ולח כהן. והגרעינין הן קשין כארץ דומין ליסוד העפר וקרי׳ ויבשי׳ כמותו על כן כתבו תורה בראשונה ונטל לבדו ביד אחד לפי שיש בו כל ארבעת יסודות כנגד כלן, ואע״פ כן נוטלו בשמאלו לפי שאינו אלא מין אחד ולולב בימין לפי שחט שלשה מיני אגודין ביחד. וגם כן לפי שלו הארבעה מינים דומין לארבעה ראשים שהם באדם אשר בהם מהלל את בוראו שהם בראשונה הלב אשר בו חיות כל אדם וקיומו ובלעדו לא יתקיים הגוף ואפילו רגע ובשכל אשר בו יעבוד את בוראו, והאתרוג הנקר׳ פרי עץ הדר

הדר דומה לו. ולפי שהדומה לאבר שבו תלוי חיות האד׳ הונח בראשונה כמקרא. והשדרה שהיא יסוד ובנין כל גוף האדם וקיומו ובכריעתו לפני בוראו עד שמתפקק כל חוליו׳ שבשדר׳ דומה לו׳, והלולב הנקרא כפות תמרי׳ דומה לו׳ ולפי שדומה לאבר שבו תלוי העמרת האר אחרי הלב הונח שני לו במקרא ולפי שיוצאין מן השדרה ותלויין ונקשרין בה צלעי האדם צוו לאגוד בלולב שאר המינים בלתי האתרוג שאינו נאגר לדבר אחר והכל הלוי בו׳, והעינים אשר בם מכיר האד׳ מעש׳ השם ונפלאותיו ורואה בתורה להשיגבה כפי כחו. והחדס הנקרא ענף עץ עבות דומה להם. והשפתים אשר בם מהלל ומשבח את בוראו ומגיד לכל בא׳ עולם הנסים והישועו׳ שעוש׳ בעולמו כרצונו והערבה הנקראת ערבי נחל נחל דומה לו ולפי שהאד׳ רואה בעינים קודם שיספר ורואה בתורה קוד׳ שילמדנה נמצא שהעינים קודמים לשפתים׳ ועוד שהתינוק רואה קודם דברו על כן נכתב במקרא הדס הדומה לעינים קודם הערבה הדומה לשפתים׳ נמצא כי בנו׳ הארבעה ראשים שבצמחים שרומין לארבע ראשי הגוף אשר בם מורה ומהלל את מלכו תמיד יש לו לאד׳ לשבח ליוצרו בזה החג שנקרא ל״י על שם כל עצמותי תאמרנה י״י מי כמוך. והכי איתא במדרש ויקרא רבה פ׳ שלשים רבי מני פתח כל עצמותי תאמרנה י״י מי כמוך לא נאמר הפסוק הזה אלא בשביל השדרה שבלולב דומה לשדרה של אדם. והדס הדומה לעין. וערבה דומה לפה, ואתרוג דומה ללב. אמר דוד אין בכל האברים גדול מהאלא שיקולין כנגד כל הגוף הרי כל עצמותי תאמרנה י״י מי כמוך. ואמרינן התם פרי עץ הדר זה אתרוג שהוא דומה ללב. כפות תמרים ודן שדרו של אדם שדומה לשדרו של לולב, וענף עץ עבות העינים שדומין לעלה של הדס, וערבי נחל אלו השפתים שדומין לעלה של ערבה. ומה שאדם חומא באלו הד׳ איברים כשאדם עושה תשובה הקב״ה מכפר לו באלו הד׳ מינין. וגם כן רמזה תורה בששות שקרא לאלו הד׳ מינין להודיענו כי לא צוה לקחתם לשמחת קלות ראש אלא להודות בהם להקב״ה המצמיח ומגדלם ולהורות לנו שכל הנברא בעולם הכל מאתו ואי יבטח אדם בעושרו ובגבורתו ורב טובו אבל ידע שכל הנבראים שבעולם אין גדולם וקיומם אלא בחסד הקב״ה ובמאמרו ולזה רמזו באומרם בסדרש הנזכר פרי עץ הדר זה הקב״ה דכתיב ביה הוד והדר לבשת. וכפות תמרים זה הקב״ה דכתיב ביה צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב״ה דכתיב ביה וחוא עומד בין ההדסים, וערבי נחל זה הקב״ה דכתיב ביה סולו לרוכב בערבות וכן איתא בפסיקתא. ולכוונה זאת רמזו באומרם בפ׳ לולב הגזול רף לז׳ אר״ חייא בר אבא אר״ יוחנן מוליך ומביל׳ למי שר׳ רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. דל׳ להורות לבוראו שברא כל זה לשמשו. ואמרינן נמי שם עלה מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים. כל זה רומז שהכוונה לבקש מהקב״ה על העתיד ולהודות לו על שעבר. ואל יחשוב שום אדם שיכולה לבוא ברכה וטובה והצלחה אלא על פי דבורו, והרב המורה גלה בספרו הנכבד טעם למצוה זאת כדי לזכור שהביאם חש״ מקום שאין שם פרי ארץ מלחה לא תשב ארץ נחלים זבת חלב ודבש. ועל כן צוה לקחת בידם מהדברים החשובים שבארץ וג״כ יש לנו להודות בכל דור ודור על כל הנסים והנפלאות שעוש׳ עמנו ועננו ומפרנסנו מטוב הארץ בחיותינו גולים בין העמים, ולפי שמצוה זו היתה גדולה וחביב בעיני החסידים הראשוני׳ היו זהירין בה מהבקר עד בואם לבית המדרש ללמוד תורתי דגרסינן פרק לולב הגזול רף נא תניא אר״ אלעזר בר׳ צדוק כך

הכמה אלא בהרגל סרות טובות · והערבה אין בה טעם ולא
ריח כנון אותם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ואעפ"כ
נקבצים אלו עם אלו ומתפללים ביחד והקב"ה שומע תפלתם ·
והכי גרסינן התם בויקרא רבא · פרי עץ הדר אלו ישראל מה
אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני
אדם שהם בעלי תורה ומעשים טובים · כפות תמרים זו ישראל
מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם
בני אדם שהם בעלי תורה ואין בהם מעשים טובים · וענף עץ
עבות אלו ישראל מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך הם
ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בני
תורה · וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה טעם ולא
ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא
מעשים טובים אמר הקב"ה לאברם אי אפשר אלא יעשו כלן
אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו · ואם עשיתם כן אז אני
מתעלה שנא' הכונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה ·
לפיכך משה מזהיר להם לישראל ואומר להם ולקחתם לכם ·
וגרסינן נמי במסכת סנהדרין פרק הקומץ רבה דף כ"ו ארבעה
מינין שבלולב יש מהן שעושין פירות ויש מהן שאינן עושין
פירו' אמרה תורה שיהו זקוקין זה לזה לדרוש שתלמידי חכמי'
זקוקין לבקש רחמי' על בעלי בתים שינצלו מכל מיני פורעניות
כדגרסינן פרק גיד הנשה דף צ"ב אר' לוי אומה זו כופן נמשלה
זמורות שבה אלו בעלי בתים · אשכלות שבה אלו ת"ח · עליון
שבה אלו עמי הארץ · קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל ·
והיינו דשלחו מתם ליבעו רחמי אתכליא · על עליא דאלמלא
עליא לא מתקיימין אתכליא כלומר שיתפללו ת"ח על בעלי
בת' אשר מכינים להם כל צורכם · וכל המקיים מצוה זו כהלכתה
כאלו מקריב קרבן בזמנו · כדגרסינן פרק לולב וערבה דף מ"ה
אר' אבהו כל המקיים לולב באגודו והדס בעבותו מעלה כתו בנה
מזבח והקריב עליו עולה שנא' אסרו חג בעבותים וגו' ואמרינן
עלה דף ו' אר' יוחנן המחזיר משום ר' יוסי המחזיר על העושת
איסור לחג באכילה ובשתייה כאלו בנה מזבח והקריב עליו
קרבן שנא' אסרו חג וגו' ואעפ"ג שמן התורה לא היתה מצוה
לולב אלא יום אחד זולתי במקדש דכתיב ולקחתם לכם ביום
הראשון וגו' ושמחתם וגו' משחרב בית המקדש התקין ריב"ז
שיהא לולב ניטל במדינה זכר למקדש · ואמרינן עלה בפרק
לולב הגזול דף מ"ג מ"ל דעבדינא זכר למקדש אר' יוחנן דאמר
קרא כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם' כי נרחה
קראו לך ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה · ותנן
בפר' לולב וערב' דף מ"ד בכל יום ויו' מקיפין את המזבח פעם א'
ואומ' אנא ה' חושיעה נא · אר' יהודה אני והו' הושיע"נא אותו היו'
מקיפין את המזבח ז' ועכשיו שאין לנו בעינותינו מזבח מקיפין
את התיבה · ובירוש' אית' זכר לירית' · וסדר יום הז' אית' בפ' זה

נר שלישי פרק חמישי

היה מנהגן של אנשי ירושלם אדם יוצא מביתו לולבו בידו בא
לבית הכנסת לולבו בידו קוראק"ש לולבו בידו קורא בתורה
ונושא את כפיו סניחו על גבי קרקע לבקר חולי ולנחם אבלים
לולבו בידו נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו או ביד עבדו או
ביד שלוחו · וכל זה היו עושי' מרוב אהבת למצו' ה' ועבודתו

פרק חמישי

חלשונות שנכתבו בתורה על אלו הר' מינין מגלה אזנינו שהוא
לרמוז גם על ר' אשי הנהר היוצא מעדן להשקו' את הגן שהם
ארבע יסורי עולם השפל כאשר הוא מפורש במקומו · כי שמו
הנהרים היו האחר פישון הלשון פושו תרגום פרו ורבו · וזאת
היא הערבה שהי' גדלה במקומו הנחלים וצומחת הרב וסוכבת
בהרבה מקומות מה שאין כן במינים האחרים ודומה לנהר הזה
שכתוב עליו שסובב את כל ארץ החוילה מה שלא נכתב
באחרים · ושם הנהר השני גיחון זהו החדס שצומח שפל
בקריב לארץ ודומה שהוא על גחון ע"ש על גחונך תלך · ושם
הנהר הג' חדקל זה לולב מלשון דקל חסר הי' · והנהר הר' ו'
פרת זהו אתרוג שהוא פרי · והג' מינין אינם פרי על כן הוא
לבדו וחג ביחד · וגם לשון הנכתב על אלו הר' מינין מורה על
האבות והאמהות ועל עיני העדה שבכל דור ודור שהם עמודי
עולם כמו שהוא רמוז במדרש האזור בפרשה ויקרא רבה פרי
עץ הדר זה אברהם אבינו שהדרו הקב"ה בשיבה טובה שנא'
ואברהם זקן ובתיב והדרת פני זקן · כפות תמרים זה יצחק
אבינו שהי' כפות ועקוד על גבי המזבח · וענף עץ עבות זה
יעקב אבינו מה הדס זה ריחו וחדוק בעלי כך היה יעקב ריחו
וחדוק בבנים · וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה ויבשה
בפני ג' מינין כך יוסף מת קודם אחיו · ד"א פרי עץ הדר זו אמנו
שרה שהדרה הקב"ה בשיבה טובה שנא' ואברהם ושרה זקנים ·
כפות תמרים זו אמנו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה
קוצים כך העמידה רבקה צדיק ורשע · וענף עץ עבות זו אמנו
לאה מה הדס זה ריחו יפה בעלים כך היתה לאח ריחו יפה בבנים
וערבי נחל זו אמנו רחל מה ערבה זו כמושה בפני ג' מינין כך
מתה רחל בפני אחותה · ד"א פרי עץ הדר זו סנהדרי גדולה
שהדרם הקב"ה בשיבה טובה דכתיב מפני שיבה תקום והדרת
כפות תמרים אלו ת"ח שכופים את עצמם ללמוד תורה יומם ולילה ·
וענף עץ עבות אלו ג' שורות של תלמידי חכמים שיושבין לפני
סנהדרין · וערבי נחל אלו שני סופרי הדיינין שהיו עומדין לפני
הסנהדרין את סימין ואחד משמש ורכוותה נמי אית בפסיקתא
וכל זה להודיענו כי בזכות האבות והאמהות וחסידי עולם
מתקיימין ישראל כשאין ביניהם ראוי להגין על הדור שיעמדו
בזכותו · ועל זה ראוי לחללן בכל יום ובכל רגע ולפחות אחת
בשנת בחג האסיף שנקרא חג ליי' שהו' ראוי להורו' לו ולשבחו
ולפארו בכל התוראות והדברים הטובים והנאים שבעולם על
הטובות שעושה האל ית' עמנו בכל יום ועל העתיד לעשות ·

פרק ששי

אלו הר' מינין הן מפורדין בטעם ובריח כמו קהל ישראל · כי
האתרוג יש לו טעם וריח ודומה לצדיק וחכם שמריחין בני אדם
ריח מעשיו וחכמתו הוא הפרי ללמוד ממנו בני אד' וזהו השלם
שבכלם על כן הוא ראשון במקרא וניטל יחידי לפי שהאדם
כזה הוא יחידי ברורו · וחלולב עושה פירות ואין לו ריח כמו
שיש אדם אשר יש לו חכמה בלא מעשים טובים · והההדס יש
בו ריח ואין בו אוכל כמו שיש בני אדם שיש בהם מעשים בלי

חכמה

פרק שביעי

ימי חול המועד הם הימים שבין ראשון ושני של פסח וראשון
ושמיני של סוכות · ואף על פי שמן התורה לא מצינו מפורש
שאסור במלאכה כיון שנקראי מקרא קדש ראוי' הם לאוסרם
במקצת מלאכות כדגרסינן בפסכת הגיגה פ' אין דורשין דף י"ח
תר' את חג המצות תשמור ליום על חולו של מועד שאסור
בעשיית מלאכה דברי ר' אשי' רבי יונתן אומר קומה ראשון
ושביעי שאין קדושה לפניה ולאחריה אסור בעשיית מלאכה
חשם שיש קדושה לפניהם ולאחריהם אינו דין שיהו אסורין
בעשיית מלאכה · ששת ימי חמעש' יכי' ש' קדוש' לפניהם
ולאחריהם

ולאחריהם ומותרין בעשיית מלאכה מה לששת ימי המעשה
שכן אין בהם קרבן מוסף תאמר בחומ' השוע' שיש בו קרבן מוסף
דח' יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה. מה
לדח' שכן אין קרוי מקרא קדש תאמר בחה שכן קרוי מקרא
קדש הואיל וקרויין מקרא קדש דין הוא שיהו אסורין בעשיית
מלאכה, תניא אידך כל מלאכת עבודה לא תעשו ליסר על
חה' שאסורין בעשיית מלאכה דברי ר' יוסי הגלילי' עקיבא
אומר אינו צריך הרי הוא אומ' אלה מועדי ״ מקרא קדש במה
הכתוב מדבר אי בראשון הרי כבר נאמ' שבתון ואי בשמיני הרי
כבר נאמר שבתון הא אין הכתוב מדבר אלא בחולו של מועד
שאסורין בעשיית מלאכה תניא אידך ששת ימים תאכל מצות
וביום השביעי עצרת מה ת' עצור אף ו' עצור אי מה ז' עצור בכל
מלאכה אף ו' עצור בכל מלאכה. תל השביעי עצרת הז' עצור
בכל מלאכה ואין ו' עצור בכל מלאכה, שלא מסרן הכתוב לא
לחכמים לומר לך אי זה יום מותר ואי זה יום אסור איזו מלאכ'
אסורה ואי זו מלאכה מותרת. פרטי המלאכות המותרות
והאסורות אין זה מקומן אלא בארון העדות, אבל זה הכלל
מאחר שעקר איסורן מדרבנן התירו בהם כל צורבי רבים וכל
דבר האבד אפילו של יחיד, וכל שאינו מעשה אומן וכל מה
שצריך למועד וגם התירו בהם כל פועל שצריך להרויח לצורך
במועד אם אין לו מה יאכל ולישאולי'ן בדברים כאלו ובלבד
שיהא בצינעא ומובדל מימות החול הכל כפי שהוא מפורש
במקומו כל דבר בפ"ק. ואעפ"כ יזהר כל אד' שלא יקל בעיניו
שביתת חה' בכל יכלתו שחמור עונשו כדגרסינן בפסחי' פרק
עפ"י דף ק"ח ובמסכת מכות פרק אלו הן הלוקין דף כ"ג אמ' רב
ששת כל המבזה את המועדות כאלו עובר ע"ז שנ' אלדי מסכה
לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצו' תשמור, וביום האחרון
של חשם מחג הסוכות נקרא יום הושענא רבה וליל ז' נקראת
ליל החותם לפי שבחג נידונין על המ' והכל הולך אחר החותם
ו"א שהי"ג חתום חיי בני אדם ורמזו הרמב"ן בפסוק סר צלם
מעליה"כן עמא דבר. ומרבין בסעודתו כמו ביום טוב ומוסיפין
בו מזמורי' וגרות ונוטלי'ם בו ערבה חדשה זכר למקדש. ופליגי
בה בפ' לולב וערבה דף מ"ד. א"ת אמר רבי יוחנן וריב"ל חד אמר
ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים ואסיקנ' אמר
אביי א"ה הוה קאמינא קמיה דרבי ליעזר ברבי צדוק. ואיתי
ההוא גברא ערבה לקמיה אמר חביט חביט ולא ברי' קסבר
מנהג נביאים הוא ועל כן אין מברכין עליה. ואסיקנא דרב
ששת דאמר שיעורא אפילו עלה אחד בבד אחד ושאין אדם
יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אלא בערבה חדש בפני עצמה
ושמעתי שיש בה סגולת שמירה למחכין בה בסכנת דרכים
והכל בפי כושר מעשיו וטוב כוונתו והבוט"ח בא"ל שדי יתלונן

פרק שמיני

יום שמיני עצרת נקרא בשם עצרת לפי שאם הקב"ה לישראל
עצרת' אתכם לפני כמלך שזימן בניו לסעודה לימי קצובים כיון
שהגיע זמנן אמר בבקשה מכם עכבו עמי יום אחר שקשה עלי
פרידתכם כדא"ת בוקרא רבה. וגם דרשו בפסוק תן חלק לז'
וגם לה' תן חלק לשבעה אלו ז' ימי החג. וגם לשמנה זה חג
שמיני עצרת. וגרסינן בפסיקתא אמר ר' בל ראויה הית' עצרת
של חג להיות רחוקה ממנו חמשים יום כשם שהעצרת רחוקה
מן הפסח חמשי' יום ומשלו משל להה' למלך שבאת לו שמחה
והיו לו בנות נשואות במקום קרוב ובנות נשואות במקום רחוק
אלו שהן נשואות במקום קרוב דא"ת ביומיה דיזלון וייתון ואלו

שהן

שחן נשואות במקו' רחוק דלית ביומיה דיזלון וייתון אם המלך
אני ואתם נשמח ביום אחר כך בפסח ע"י שישראל יוצאין מן
החורף אל הקיץ לפי' איה רחוקה ממנו חמשי' יום ראיה ביומיה
דיזלון ויתון אבל בחג ע"י שישראל נכנסין מהקיץ לחורף קשה
להם טרחות דרכים אינה רחוקה ממנו חמשים יום דלית ביומיה
דיזלון וייתון אמר הקב"ה אני ואתם נשמח ביום אחר הכא נמי
אמר עצרת תהיה לכם ולהלן אמר עצרת לי' אלדיך הכל ביחד
וכתיב זה היום עשה ״ נגילה ונשמחה בו ורל' עמו. כת' הרמב"ן
בפרשת אמור אל הכהנים ועל האסת ששת ימים עשה ״ את
השמי' וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישרא' היא
בת זוג שנ' ואת הארץ והנה היא שמיני עצרת היא כי שם נעצר
הכל וצוה בחג המצות ששה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם
כי כלם קדושים ובתוכם ״ ומנה ממנו מ"ט יום והשבועות כימי
עולם וקדש יום ז' כח' של חג וחמים הספורים בנתים בחשם
בין הראשון והשמיני בתג והוא יום מתן תורה שהראם בו ארז'
אשו הגדולה וד' שמעו מתוך האש. ולכך יקראו חכמים
בכל מקום חג השבועות עצרת שהוא בין ח' יום של חג שקראן
חכתוב כן. וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פ"ר
קש"ב והשלומין בראשון הוא כי הוא אצילות הראשונים ואיננו
כאחרות שלהם. ולכך יזכיר בפרשת כל הבכור שלשה רגלים
חג המצות וחג השבועו' וחג הסוכות שבעה ימים ולא יזכיר הח'
כי שם אמר יראה כל זכורך עכ'. ומי שיבין שום דבר בהוויות
ישכיל וימצא האמת. יש מקומות שנודגין לקרות קהלת ביום
שמיני עצרת לפי שכתוב בו חתן חלק לשבעה וגם לשמנה אלו
שבעה ימי החג ושמיני עצרת. ועל כי שלמה ע"ה בחג אמרו
בהקהל שנ' בבוא כל ישראל לראות והוא בחג הסוכות הקהל
את העם זכתיב ויקהלו את המלך שלמ' בירח וגו' ואו אמרו על
כן יתכן לאמרו בחג, וגרסינן בפרק החליל דף נ"ה אר' לוי חני
ע' פרים כנגד מי כנגד שבע' אומות. פר יחידי למה כנגד אומה
יחידה. משל למלך בשר ודם ששנו לו עבדיו סעודה ליום
האחרון אמ' לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך.
אר' יוחנן אוי להם לאומו' שאבדו ואינן יודעין מה אבדו שבזמן
שבי"ת המקדש ק"ם מזבח מכפר עליהם ועכשיו מאן מכפר
עליהם וחסידים הראשונים היו מרבין בבית המקדש בשמחה
ביום זה לשם שמים לפי שהיה היום מיוחד לשמח את ישראל
עם אלדי אביהם כדגרסינן בפ' החליל במשנה דף נ"א וחסידים
ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור ואומרים
לפניהם שירות ותושבחות, והלוים בכנורות ובנבלי' ובתופים
וכמצלתים ובכל כלי שיר בלי מספר על ט' מעלות היורדות
מעזרת ישרא' לעזרת נשים כנגד ט' מעלות שבתהלי' שעליהם
עומדין הלוים בשיר. ואמרינן עלה בגמרא דף נ"ג ה"ר יש מהן
אומרים אשרי ילדותינו שלא בישה את זקנות'נו אלו חסידים
ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנות'נו שכפרה על
ילדות'נו אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא
חטא ומי שחטא הקב"ה ימחול לו. תניא אמרו עליו הלל
הזקן כשהי' שמח בשמחת בית השואבה אומ' אם אני כאן הכל
כאן. ואם אין אני כאן מי כאן. ואף הקב"ה אומר לו אם אתה
חבו' לביתי אף אני אבו' לביתך שנ' בכל המקום אשר אזכיר את
שמי וגו' ואמרינן נמי שם תניא אמרו על רשב' כשהי' שמח
בשמחת בית השואבה היה נוטל ח' אבוקות של אור בידו אחד
וזורקן כלפי מעלה וזורק אחד ומקבל א' ואין א' נוגע בחברתו
וכשהי' נוגע שני גודלי' בארץ ונושק את הרצפ' וזוקף מה שאין
כל בריה יכולה לעשו' כן וזו היא קדה עד שאם שם על שמח זו
תר' מי שלא ראה שמח' בית השואבה לא ראה שמחה מעולם

פרק תשיעי

ימים טובים אסורין בכל מלאכת עבודה ואין בין שבת ליום טוב אלא אוכל נפש בלבד בלתי הוצאה והבערה שמתו שחותר לצורך מחר ה נמי שלא לצורך ובלבד שיהא בו קצת צורך כדי להרבו בשמח"ט ואע"ג דחמו עונג שבת שיש בו אסור סקילה מעונש יש"ט שיש בו מלקות החמירו במוקצה ובהזמנת גוים ביו"ט יותר מבשבת כדי שלא יקלו בדבר. ובענין תקון האוכלי' ומכשיריהן ומנות וקניות וכל שאר פרטי דיני יט"ט הלא הם כתובים במקומן בארץ העדות. וכשהיו ישר"ל בארצם ועולין לרגל היה שמחתן יפה לפני הקבה כדגרס' בפ' לולב וערבה דף מ"ב ובפ' דחגיגה דף ג' דרש רבא מאי דכתיב מה יפו פעמיך בנעלים וגו' כמה נאים רגליהן של ישר"ל בנעלי בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקר' נדיב שנ' נדיבי עמי' נאספו עם אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ולא אלהי יעקב אלא אלהי אברהם שהיה התחלת לגרים. ולפי שהיה שמחתן והלוכן לשם שמים לא היו ניזוקין בדרך וגם לא היו מוצאין נזק בביתם כדגרס' בפ' דפסחי דף ח' אזר"ע שלוחי מצוה אינן נזקין לא בהליכת ולא בחזרתן כמאן כי האי תניא איסי בן יהודה אומ' לפי שאמרה תורה לא יהמור איש את ארצך וגו' מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזקתה תרנגולתך רועה באשפה ואין חולדה מזקתה. והלא דברים ק"ו ומה דברי שדרכ' להזיק אינן מזיקין דברים שאין דרכן להזיק לכש"א אינן מזיקין בהזדחף מניין תל"מ ופניית בבקר והלכת לאהלך מלמד שתמצא אוהלך בשלום. ואע"פ שהרב הבית בעונותינו וא"א עולי לרגל חייבי אנחנו להרבו בשמחה ברגל לשם שמים כל אחד ואחד כפי נדבתו וכפי מסת ידו בכל השנה כדגרס"ג בפ' קמ"ו דף חי"ב אדם לשמח את ביתו ברגל שנ' ושמחת בחגך וכו' ובפ' משמחין ר' יהודה אומ' אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן בשלמ' אנשי בראוי להם בחמרא נשים מאי היא אמר רב יוסף כבגדי צבעונין בארץ ישר"ל כבגדי פשתן המגוהצין תניא ר' יהודה בן בתירא אומ' בזמן שבה"מ קיים אין שמחה אלא בבשר שנ' וזבחת שלמי' ואכלת שם ושכחת שאי"בה"מ קיים אין שמחה אלא ביין שנ' ויין ישמח לבב אנוש ועכו"ג לא יוציא אדם כל היום בשמחת אכילה אבל יחלקהו לקריאה ולאכילה כדגרס' בפסחים פ"ק דברי דף נ"ה תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה ר' יהושע אומ' חלקהו חציו לאכילה ושתייה וחציו לבית המדרש אר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב א' אומ' עצרת תהיה לכם וכתיב עצרת לי' אדרבי חא כיצר ר' אליעזר בן יעקב אי אין כולו לי' אין כולו לכם. ר' יהושע אומר חלקהו חציו לי' וחציו לכם ומסיקנא כר' יהושע. וכן היו נוהגין ישר"ל בימי דבותינו היו ישבי' עד חצי היום לשמוע מהלכו יש"ו ואהלכ היו הולכין לבתיהן ושמחי' עם חבורת בתיהם לשם שמים. ואם לא היה משיג ידם לוין על המקום והוא פורע לפי שהיו בטוחים בו. ואותן שהיו מקדימין לצאת מבית המדר' עד ששומע הדרש היו קורין להם גרגרנין ושכרנין ודומיהן כדגרס' בפר' יט דף טו תר מעשה בר' אליעזר שהיה יושב ודורש בהלכות יט"ט יצאתה כת ראשונה אמר אללו בעלי פטסין פי' אכזיות נלוגי יצאתה כת שניה אם אללו בעלי חביות. יצאתה כת שלישי אם אללו בעלי כדין יצאתה כת רביעי אמר אללו בעלי לגינין יצאתה כת חמישי אמר אללו בעלי כוסל התחילה כת ששית לצאת אמר אללו בעלי מאירת. נתן עיניו בתלמידים התחילו פני התלמידי' להשתנות אם להם בני לא לכם אני אומר אלא לאללו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. בשעת פטירתן אם בני לכו אכלו משמנים ושתו מסתקי ושלחו מנות

פרק ראשון

כל דברי שסדרת השבת מכל מלאכה ופרטי כל העניני שנכתבו על אזהרת שבת מחללו בשו' דבר הנה הכל מפורש במקומו בארון הערו' אבל נזכיר בכאן בכללי' ובכבודו ובשכרו ובהוס' ספר מחול על הקדש כדי להיישיר לבות בני אדם לדרך ישרה ויהי' לבם תמיד מוכן לידע שהוא ית' ברא הכל עד כלותו בהכנס' כלה ולזכור השבת בכל ימי השבוע הסכימו ישראל לקרות לכל ימי השבוע בזכרון השבת באמר' באחד בשבת בשני בשב' וכן כלם. ולא בשמות שקראו להם האומות בשמו' המשרת' ולא עוד אלא שקורי' אותם לימים השבת כלשון שבשבת לתורה בשמחה אע"פ שאינן נוהגי' כן כי מצינו שמני אדר קובעין לו השבת ובני ישמעאל קורין סבא"ת נמצא שהוא עדות לכל באי עולם בחדוש העולם וביום השבת שהוא שבת גם יש מופת בדבר גלוי לכל באי עולם והוא נהר סבטיון שהשב' יהה ביום השבת. וגרס' במסכת סנהדרין פ' מיתות דף ס"ה שאל טורנוס רפוס את ר' עקיבא אל מה היום מימים אל מה גבר בוגרין אל רמרי צבי שבת נמ' רמרי צבי אל הכי קאמינא מי ייתר דהאידנא שבת, אל סבטיון יוכיח בעל אוב יוכי' ספיכו עולה בסכת קכרו של אביון יוכיח שאי' מעלה עשן בשבת וכו' ואם נושב רוחות ומוריד גשמים בשבת עולם כמנהגו נוהג לצורך העול'. וגרס' נמ' בבר טורנוס רפוס שאל את ר' עקיבא אם כדבריך שהב"ה חפץ בכבודו של

ית שמחתם בבית הבחירה דכתי' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית הפלתי'.

וחלק השביעי בכבוד שבת ויש בו שבעה פרקים

שבת ישיב בה רוחות ויוריד בה גשמים ויצמיח בה אדמה.
אל אמשול לך משל להה לאדם שהוא משלטל בחצר שלו
אמות וגם לזכור תמיר יום השבת היה בזה שאם נזדמן לו חלק
יפה בימי השבוע מזמינו לשבת וברייתא זו שנויה במכילתא דר'
עזר בן חזקיה בן גרינן אומ זכור את השבת לקדשו שהוא
זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך הלקח יפה תהא מתקנו לשבת
ואעפ שהיה חולק בזה הלל הזקן עם שמאי הזקן כדגרס בכס
ביצה פ"ק דף י' תניא אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה
אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת
מצא אחרת נאה הימנה היה אוכל הראשונה ומניח את השניה
אבל הלל הזקן מדה אחר היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמי
שנ' ברוך יי' יום יום תניא נמי הכי בש אומ' מחר בשביל לשבתך
ובה אומ' ברוך יי' יום יו' ובמכילה אחריתי כתוב בש אומ זכירה
עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא
היה זכרון שבת זו מפיו לקח חפץ טוב אומ זו לשבת כלי חרס
טוב אומ זו לשבת הלל הזקן היתה בו מדה אחרת שהיה אומ
כל מעשיך יהיו לשם שמי' יתרמה בלב שום אדם שלא היה
מודה הלל הזקן במצות עונג שבת אבל דברו היתה כאשר היה
בזמן רתקנו ואומר שאם יזדמן לו לאדם דבר נאה והוא צריך לו
בחול שלא ישמרנו לשבת וישאר דחוק כל ימי השבוע לא יאכל
וישתה בחול לשם שמי' ישים בטחונו בו יתב' שיזדמן לו בטובו
בכל יום ויותר שלם לכבוד השבת כי מי שצוה לו לשבות ולענוג
בו והיה נותן בסדבר ביום הששי לתם יומים יזדמן לו כל צרכיו
ואם הוא יגרע לו בשבת אחת הוא יוסיף לו בשבת אחר כשיבטח בו
ועד שיבא לו יתן משבונו וישען בה' והוא פירש כדגרס התם
בכס"ט דף ט"ו מאי כי תדרוש יי' היא מעוזכם אר יוחנן משום ר' עזר
בר שמעון אם לתן הבה לישראל בני לוו עלי וקרשו היו והאמינו
בי ואני פורע וכל זה אמרו בימי שיש בו משכון למשכן אבל אם
אין לו יתביש עצמו לשאול לעונג שבת אבל יוציא כפי מסת
ידו או יותר מעט ויצטרך לברירות כדגרס בפ' עפ דף ק"ב תר'
דברים צוה ר' עקיבא את ר' יהושע בנו השב בגובהה של עיר
ותשנה ותדור בעיר שראשה תה ותכנס לביתך פתאו וכש
לבית חברך ותמנע מנעלי מרגליך והשכם ואכול בקיץ מפני
החמה ובחורף מפני הצנה ועשה שבתך חול ותצטרך לבריך
והוי משתדל עם מי שהשע משחק לו ואמ' רב פפא לא למזבן
מיניה ולא לזבוני ליה לא לאשתתופי בהדיה והשתא דאמ' רב
שמוא בר יצחק מאי דכתי' מעשה ידיו ברבת שכל הנוטל פרוט
מאיזב מתברך כה אפי' למזבן מיניה ולזבוני ליה ואעפ שיהא
בצורך יוסיף שום דבר לכבוד שבת כדגרס התם תאנא דבי ליהו
אעפ שאר עקיבא עשה שבתך חול ותצטרך וכו' עושה דבר
מועט בתוך ביתו ומאי ניהו כסא דהרסנ' כדתנן יהודה בן תימא
אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון
אביך שבשמים כלומר שיתחזק במצות יותר מהיכולת שבידו
והלל הזקן בהיותו בוטח ביוצרו שיזמין לו בשבת מנה יפה אעפ
שלא יכינהו מתחל השבוע היה אומ ברוך יי' יום יו' ושמאי הזקן
בהיותו מתיר שלא יבא חלק טוב כזה לשב היה שוהרו מתחלת
השבוע וזכור בכל יום אהבת השבת ושניה מורים במצות זכור
ושמור שהזכיר צריכה קודשיבא ושמירה בעצם השבת והכל
אחד וגרסינן נמי בפ בתה מדליקין דף לג על עובדא דרשב"י כד
משו במערתא הוא ובריה וכד נפקו חזו ההוא סבא לקוט תרי
מרי דאסא הכינו על הם להים כשבת אל הני למה לך אמר להו
לכבוד שבת אמרו לי ותסגי לך בחד אם להו חד בגוד זכור וחד
בגוד שמור אל לבריה חזי כמה חביבין מצות על ייהו דישראל
גם הכל מודי כי יש זכירה שהיא בעצם השבת לקדשו בברכה

על

אמות וגם לזכור תמיר יום השבת היה בזה שאם נזדמן לו חלק
יפה בימי השבוע מזמינו לשבת וברייתא זו שנויה במכילתא דר'
עזר בן חזקיה בן גרינן אומ זכור את השבת לקדשו שהוא
זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך הלקח יפה תהא מתקנו לשבת
ואעפ שהיה חולק בזה הלל הזקן עם שמאי הזקן כדגרס בכס
ביצה פ"ק דף י' תניא אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה
אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת
מצא אחרת נאה הימנה היה אוכל הראשונה ומניח את השניה
אבל הלל הזקן מדה אחר היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמי
שנ' ברוך יי' יום יום תניא נמי הכי בש אומ' מחר בשביל לשבתך
ובה אומ' ברוך יי' יום יו' ובמכילה אחריתי כתוב בש אומ זכירה
עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא
היה זכרון שבת זו מפיו לקח חפץ טוב אומ זו לשבת כלי חרס
טוב אומ זו לשבת הלל הזקן היתה בו מדה אחרת שהיה אומ
כל מעשיך יהיו לשם שמי' יתרמה בלב שום אדם שלא היה
מודה הלל הזקן במצות עונג שבת אבל דברו היתה כאשר היה
בזמן רתקנו ואומר שאם יזדמן לו לאדם דבר נאה והוא צריך לו
בחול שלא ישמרנו לשבת וישאר דחוק כל ימי השבוע לא יאכל
וישתה בחול לשם שמי' ישים בטחונו בו יתב' שיזדמן לו בטובו
בכל יום ויותר שלם לכבוד השבת כי מי שצוה לו לשבות ולענוג
בו והיה נותן בסדבר ביום הששי לתם יומים יזדמן לו כל צרכיו
ואם הוא יגרע לו בשבת אחת הוא יוסיף לו בשבת אחר כשיבטח בו
ועד שיבא לו יתן משבונו וישען בה' והוא פירש כדגרס התם
בכס"ט דף ט"ו מאי כי תדרוש יי' היא מעוזכם אר יוחנן משום ר' עזר
בר שמעון אם לתן הבה לישראל בני לוו עלי וקרשו היו והאמינו
בי ואני פורע וכל זה אמרו בימי שיש בו משכון למשכן אבל אם
אין לו יתביש עצמו לשאול לעונג שבת אבל יוציא כפי מסת
ידו או יותר מעט ויצטרך לברירות כדגרס בפ' עפ דף ק"ב תר'
דברים צוה ר' עקיבא את ר' יהושע בנו השב בגובהה של עיר
ותשנה ותדור בעיר שראשה תה ותכנס לביתך פתאו וכש
לבית חברך ותמנע מנעלי מרגליך והשכם ואכול בקיץ מפני
החמה ובחורף מפני הצנה ועשה שבתך חול ותצטרך לבריך
והוי משתדל עם מי שהשע משחק לו ואמ' רב פפא לא למזבן
מיניה ולא לזבוני ליה לא לאשתתופי בהדיה והשתא דאמ' רב
שמוא בר יצחק מאי דכתי' מעשה ידיו ברבת שכל הנוטל פרוט
מאיזב מתברך כה אפי' למזבן מיניה ולזבוני ליה ואעפ שיהא
בצורך יוסיף שום דבר לכבוד שבת כדגרס התם תאנא דבי ליהו
אעפ שאר עקיבא עשה שבתך חול ותצטרך וכו' עושה דבר
מועט בתוך ביתו ומאי ניהו כסא דהרסנ' כדתנן יהודה בן תימא
אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון
אביך שבשמים כלומר שיתחזק במצות יותר מהיכולת שבידו
והלל הזקן בהיותו בוטח ביוצרו שיזמין לו בשבת מנה יפה אעפ
שלא יכינהו מתחל השבוע היה אומ ברוך יי' יום יו' ושמאי הזקן
בהיותו מתיר שלא יבא חלק טוב כזה לשב היה שוהרו מתחלת
השבוע וזכור בכל יום אהבת השבת ושניה מורים במצות זכור
ושמור שהזכיר צריכה קודשיבא ושמירה בעצם השבת והכל
אחד וגרסינן נמי בפ בתה מדליקין דף לג על עובדא דרשב"י כד
משו במערתא הוא ובריה וכד נפקו חזו ההוא סבא לקוט תרי
מרי דאסא הכינו על הם להים כשבת אל הני למה לך אמר להו
לכבוד שבת אמרו לי ותסגי לך בחד אם להו חד בגוד זכור וחד
בגוד שמור אל לבריה חזי כמה חביבין מצות על ייהו דישראל
גם הכל מודי כי יש זכירה שהיא בעצם השבת לקדשו בברכה

על היין כמו שאמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה מכאן
אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מניין תל
ושמרת את השבת וגרסינן נמי בפ עפ דף קו תר זכור את יום השבת
לקדשו וכו' אי אמא זכור את יום וכו זכרהו על היין בכניסתה
אין לי אלא בלילה ביום מניין תל זכור וכו' ביום מאי מברך אמ רב
יהודה בורא פרי הגפן רב אשי אקל"ע למחוזא אמרו ליה קדש לן מר
קדושה רבא וכו' ום הנשים חייבו בקדוהיום כדגרס פ"ק דשבועות
דף ב' נשים חייבות בקדוהיום דבר תורה שנ' זכור וכו' ונאמ שמור
וכו' כל שישנו בשמירה אתה בזכירה כתוב במדרש זכור ביום
שמור ביבשה יכול בראש השנה תלמוד לומר בחדשיכם מה להלן
בראש השנה אף כאן בראש השנה תלמוד לומר בחדשיכם כתיב בכילתא זכור
מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקדש

פרק שני

גרולה שבת שקראה תבה מתנה טובה כדגרס בפ"ק דשב דף
אמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנורתן
מתנה לחברו צריך להודיעו שנ' לדעת באר בבבן תניא נמי
הכי לדעת כי אני יי' מקדשכם אל הקבה למש משה מתנ טובה
יש לי בביתי גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך
והודיע מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיעו לאמו
מאי עביד ליה אמר אביי שאיף ליה מישחא ומילי ליה עיניה
כוחלא והאידנא דחיישי לכשפים אמר רב פפא שאיף לידה
מאותו המין איני והא אר חמא בר גוריא הנותן מתנה לחברו
צריך להודיעו שנ' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא
הא במילתא דעביד לאיגלויי הא במילתא דלא עביד לאיגלויי
והא שבת מילתא דעביד לאיגלויי היא מתן שכרה לא עבידא
לאיגלויי עכ יש לו לאדם להקבילו בשמחה ויקדים בעש
בבקר להכין לצורך שבת כדגרסינן בפר כל כתבי דף קיז אמר
רב חסד לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנ והיה ביום הששי
והכינו לאלתר לפיכך אל יהלך אדם בדרך רחוקה בעש אפי
בחזרתו לביתו כדי שיבא בעור היום גדול להכין לצורך שבת
כדגרסינן פרק לולב וערבה דף מר אר איבו משמיה דר' עזר
בר צדוק יהלך אדם בערבי שבתות יותר מג' פרסאות אמר
רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט
סמיך איכא דאמרי אמר רב כהנא לא נצרכא אלא אפילו
לביתיה אמר רב כהנא בדידי הוה עובדא ואפי' כסא דהרסנא
לא אשכחי וגרסינן בפרק מקום שנהגו דף נני בישן נהוג
דלא הוו אולי מצור לצידן במעלי שבתא אתו בניהו לקמיד
ר' יוחנן אל אבהתין הוה אפשר להו אנן לא אפשר לן מהו
אל ר' יוהנן כבר קבלו אבותיכם עליהם וכתוב ותשוש תורת
אמך ומצינו לחכמי ההלמוד שאעפ שהיו להם משרתים היו
מסייעין בשום דבר להכנות השבת בחבתו ולכבודו כדגרס בפ'
כל כתבי דף קיט רבה הוה יתיב אתכתקא דשינא כפא סלקא
מסוס סליק מסוס ומוסיף נור רב ענן לבישׁ גודנא כלי מסוס משי
דחנא דבי ר' ישמעאל בגדים שבישל בהן לרבן אל יזון בהן
כוס לרבו רב ספרא מחריך רישא רבה מלח שיבוטא רב
הונא מדליק שרגא רב פפא גדיל פתילתא רב חסדא פריס
מפתק סילקא רבה ורב יוסף מצלתו ציבי מנקטי עניש רבי
זירא מיצתת צתותי ענית הפור כעניש דקיס רב נחמן בר יצחק
מיכתף ועייל מיכתף ונפיק אמר אלו מקלעין לי רב אסי ור' אסי
לא מכתפנא קמייהו גם צריך אדם למעט באכילתו בעש כדי
שיכנס בשבת כשהוא תאב לאכול ולא יקבע סעודתו בעש
וגם לא בשבת עצמו בעת הדרש דגרס' השולח יד לאשתו

דף לת

דף לה אמר רבא בהני תלת מילי נתתי בעלי בתים מנכסיהון דמפקי עבדיהון לחירות ושיירי נכסיהון בשבתא ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי סדרשא. דאמר חייא בר אבא אמר יוחנן שתי משפחות היו בירושלם אחד קבעה סעודתיה בע"ש ואחד קבעה סעודתיה בשבת ושתיהם נעקרו. גם יזהר מלעשות מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה דגרסינן פרק מקום שנהגו דף נ' תניא העושה מלאכה בע"ש ובערבי יו"ט מן המנחה ולמעלה ובמ"ש ובמוצאי יו"ט בכל מקום שיש נדנוד עכרה לאיתויי העניית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם גם מצינו קצת מהקדמונים שחיו נוהגין ליקח כל הבא לשוק בע"ש ולמכור ליהודים מפני כבוד השבת כדי שלא יניחו מלהביאו לשבת אחר כמו שמצינו לרב הונא כדגרסינן פרק סדר תעניות אלו דף כ' אל רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דהוה אמר אבוך דהוה עביד רב הונא. אל בינקותי לא דכירנא בסבותיה דכירנא ביומא דעיבא דפקין ליה בגוהרקא דדהבא וסיר ליה לכולא מתא כל אשיתא דהות רעיעא הוה סחר לה אמאי משר למאריה למבני ליה בני ליה ואי לא בני לה מרנפשי וכל בהדי פניא דמעלי שבתא משדר שליחא לשוקא וכל ירקא דהוה יתיר לגינאי זבין להו ושדי לנהרא. ולית ביה לעניי אמר זימנין דסמכא דעתייהו עליהו ולא אתי למיזבן ולשדיה לבהמ"ס כר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה. כר הוה כריך ריפתא הוה פתח ביתיה ואמר כל דצריך ליתי ולאכול איכא דאמרי מילתא דשיבתא הוה גמיר הוה מנח ליה כווא דמיא והלו ליה אעיבר דרשא ואם כל דצריך ליעול וליתי כי היכי דלא אסתכן אל כולהו מצינא דליקו ביהו לבר מיהא. פי' קון מזו לכל מן לכעי הוה עייל ואכיל. משום דנפשיי בני חילא. וגם מצינו ליוסף מוקיר שבי שהיה רגיל ליקח כל חבא בידו לכבוד שבת לשם שמים והיתה סבה מאת השם להתעשר בו. כדגרסינן בפ' כל כתבי דף ק"ט יוסף מוקיר שבי הוה ההוא גוי בשבותיה דהוו נפישי נכסיה טובא. אמרו ליה כלדאי כלהו נכסיך דהההיא גברא יוסף מוקיר שבי אכיל להו. אזל זבנינהו לכולהו נכסיה זבן בהו מרגניתא אותביה בסיניה פיזום כנוכנו בחד' דקא עבר מברא אפרתיה זיקא לסיניה ושדייה כמיא בלעי כווא אסקוה אתיוה אפניא דמעלי שבתא. אמרי מאן זבין כי השתא אזרו זילו אמטיוה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל רזבין אמטיוה ניהלי זבניה קרעיה אשכחיה למרגניתא וזבנה בתליסר עיליתא דדינרי. פי' לבר נוומ"ל מן רכ פגע ביה ההוא סבא אל מאן דיזיף אשבת פרע שבתא. גם היו זהירין רבותינו להוסיף מחול על הקדש בהכנסת שבת וכיוצאתו כדגרסינן התם דף קי"ח ואם רב יוסף יהא חלקי עם מכניסי שבת בשבריה ועם מוצאי שבת בצפורי. וגם היו רגילים להתעטף בהכנסת שבת בבגדים נאים לקבל את השבת בשמחה כמי שיוצא לקראת מלך כדגרסי' התם דף ק"ט ובפ' המניח את הכר דף לב' ר' חנינא מעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא ואם בואו ונצא לקרא שבת מלכת ור' יוסי או בואי כלה

פרק שלישי

לפי שיהיו מוזהרים העם בהכנסת שבת מבעוד יום לשבותי שבת ולהדלקת נר שבת תקנו רבותי' שש תקיעות כדגרסינן פ' במה מדליקין תר' ותקיעית תוקעין ע"ש תקיעה ראשונה לבטל את העם שבשדו ממלאכ' שנייה לבטל עיר ואניותי' שלישית לחדליק את הנר ותוקע ומריע ותוקע ושובת דברי ר' נתן. ר' יהודה הנשיא אומר שלישית להדליק תפיליו הטמין המטמין והחדליק המדליק ושוהא כדי לצלות דג קטן או כדי להדביק פת

בתנור

שלא

לכבד את השב' צריך אד' להבדילו מן החול בכל דבר במלבוש ובמאכל ובהלוך ובדיבור כדגרס' פר' מי קשרי' דף ק"ג וכבדתו מעשות דרכיך וג' שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול כי הא דר' יוחנן קרי למאניה מכבדותיה. מעשות דרכיך

בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת. וזמן הדלקת הנר קודם שקיעת החמה כדגרסי' התם אל רבה לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעורי דרננן אראכ שמשא נריש דקלי ארלוקו שרגא ביום המעונן במרתא הזו תרנגלא נדברא הזו עורבי אי נמי אוכמי מין עטא וחייב כל אד' להדליק נר בביתו בשבת כדגרס' התם דף ה' אמר רב נחמן בר רבא אמר רב נחמן בר רב חסדא אמר רב חסדא ואמרי לה אמר רב חנן בר רבא אמר רב הדלקת נר בשבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשו ואני אומר מצוה מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי עש מביאין לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ בו פניו ידיו ורגליו ומרטעטף ויושב בסרינין המצויצין ודומה למלאך י' צבאות והיו תלמידיו מחפין ממנו כנפי כסותן אמר להם בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית ש פותרין ובה מחייבין והלכה כבה ואינהו סברי משום כסות לילה. ואמרינן נמי התם ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה אר' אבהו זו הדלקת נר בשבת נשיתי טובה אר' ירמיה זו בית הסרחץ. ור' חייא בר' אבא אר' יוחנן זו רחיצת ידים ורגלים בחמין. רבי יעקב נפחא אמ' זו מטה נאה וכלים נאים שעליה. אר' אבא זו מטה מוצעת ואשה מקושטת להת. וכשהכל ערוך בטוב טבעור יום והנרות דולקות יפה לכבוד שבת האל ית' יתמיד בטובו. כדגרסינן פ' כל כתבי דף ק"ט תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר כ' מלאכי מלווין לו לאדם בע"ש מביה הכנסת לביתו א' טוב ואחד רע מצא נרו דלוק ושלחנו ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה"ר רצון שתהא בשבת אחרת כך ומלאך רע על כרחו עונה אמן. ואם לאו מלאך רע אומר יה"ר רצון שיהא כך בשבת אחרת ומלאך טוב על כרחו עונה אמן. ואע"פ שהדלקת נר בשבת היא חובה מוטלה על הנשים כראמרינן בשבת פרק במה מדליקין דף כ"ג על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר ואמרינן עלה בגמ' בשעת לידתן מ"ש וכו'. חייב אדם לזכור לה בדבר ולהזהירה בו בעת הצריך כמו ששנינו בפרק הנז שלשה דברים צריך אדם לומ' בתוך ביתו ע"ש עם חשכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר ואמרינן עלה מנא הא' דאמר קרא וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא. אמר רבה בר רב הונא אע"ג דאמור רבנן שלשה דברים צריך אד' לומר בתוך ביתו ע"ש איבעי ליה למימר ניהו בניתוהו כי היכי דקבלן מיניה. אמר רב אשי אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא. ולא ישיל על זה ולא על דבר אחר אימה יתירה בתוך ביתו דגרסינן בפ' ק"ש דף ו' אמר רב חסדא לעולם אל ישיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה חטיל עליה בעלה אימ' יתירה והפיל כמה רבבות מישראל. אמר רב יהודה אמר שמו' כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי ש' עבירות גלוי עריות ושפיכות דמים וחלול שבת. והזהיר בנר שבת יוצאין ממנו בנים ת"ח כדגרסינן התם בפרק במה מדליקין דף כ"ג רב הונא הוה רגיל דחליף אפיתחא דאבין נגרא חזו דהוו רגילי בשרגי אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא. נפק מיניהו רב אידי בר אבין

ורב חייא בר אבין.

שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ממש אא חפצך
חפצין אסורי חפצי שמים מותרין · ודבר שלא יהא דבורך של
שבת כדבורך של חול · דבר דכור אסור הרהור מותר בשלמא
כלהו לתי׳ לא שלא יהא הלוכ׳ של שבת כהלוכ׳ של חו׳ מאי הי׳
כי הא דא״ר זירא אמר רב ואיתימ׳ א״ר אבא א״ר חנא היה מהלך
בשבת ופגע באמת המ׳ אם היה יכול להניח רגלו אחר ראשונה
קודם שתעקר שנייה מותר ואם לאו אסור וכו׳ לא כדבעא מיניה
דבי מר׳ ישמעאל בר׳ יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת א״ל וכי
כחול מי התירה שאני אומ׳ פסיעה גסה נוטלת את מ׳ממ׳ק ממאור
עיניו של אדם ומהדר לי׳ בקדושא דבי שבשי · ואמרי׳ שם עלה
ורחצת וסכת ושמת שמלותיך א״ר לעזר אלו בגדים של שבת ,
ואמרי׳ נמי התם א״ר חונא יש לו להחליף מחליף אין לו להחליף
משלשל בגדיו וגרסי׳ בויקרא רבה וקראת לשבת עונג זה שבת ,
לקדוש י״י מכובד זה י״י וכבדתו זה ט״ו ראשון מעשות דרכיך זה
חולו של מועד ממצא חפצך מכאן שאסור לאדם לעשו׳ חפצו
בשבת ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול
אמ״ה דרש׳ כרחוה מסגיאת כמילי דשבת הוה א״ל אמא אמא
שבתא היא והיא שתקה ואחד מעשר תקנו׳ שתקן עזרא שיהו
מכבסין בה׳ מפני כבוד השבת כדגרס׳ במס׳ קמא פ׳ מרובד דף פ״ב
הר עשר תקנו׳ תקן עזרא שיהו קורי׳ במנחה בשבת וקורין בשני
ובחמ״ש ושיהו בתי דינין קבועי׳ בשני ובחמשי בשבת ומכבס׳
בחמשי ואוכלין שום בע״ש ושתה אשה משכמ׳ ואופה ושתה
אשה חוגרת בסינר ושתה אשה חופפת ושובלת ושיהו רוכלין
מחזירי׳ בעירות ותקן טבילה לבעלי קריין · ואמרי׳ עלה שקורי׳
במנחה בשבת משום יושבי קרנות ושיהו קורין בחמ״ש ושני
והא מעקר הוה מתקנא דכתי׳ ולכו שלשת ימי׳ וכו׳ אינהו תקינו
חד גברא לתלתא פסוקי א נמי תלת גברי לתלתא פסוקי כנגד
כהני׳ לויים וישרא״ל אתא איהו תקין תלתא גברי עשרה פסוקי
נגד עשרה בטלנין , ודנין בשני בחמ״ש בשבת דאתו למקרא
בספרא , ושיהו מכבסין בחמ״ש בשבת מפני כבוד השבת ושיהו
אוכלין שום בע״ש משום עונה דכתי׳ אשר פריו יתן בעתו ואמר
רב יהודה זה המשמ׳ מתו מע״ש לע״ש , ושתה אשה משכמת
ואופה כדי שתהא פת מצויה לעניים ושתה אשה חוגרת בסינר
משום צניעות ושיהו רוכלין מחזירין על העירו׳ משום תכשיטי
נשים שלא יהו בנות ישרא״ל מתגנו׳ על בעליה׳ ולא עוד אלא אפי׳
האבל מחליף בגדו מפני כבוד השב׳ כדי שלא יראה בבגד קרוע
ואם אין לו להחליף מחזיר את הקרע לאחוריו פרא״ת התם ,

כל זח להראותינו כמה אדם חייב לכבד את השבת

פרק חמישי

שביתת השבת עדות ברורה בחדוש העולם כדגרס׳ במכילתא
זכור את יום השב׳ לקדשו וכתי׳ לא תענה ברעך עד שקר סניד
שכל מי שהו׳ משמר את השב׳ מעיד לפני מי שאמ׳ והי׳ העולם
שברא את העול׳ בששת ימי בראשי׳ ונח בשביעי שנא׳ אתם עדי
נאם י״י ואני ל , ועוד גרס׳ במכילת׳ ושמרתם את השבת כי קדש
הי׳ לכם מגיד שהשבת מוספת קדושה לישרא״ל מה לפלו׳ חנות
נעולה לפי שהוא משמר את השבת מה לפלו׳ בטל ממלאכתו
לפי שהוא משמר את השבת ומעיד לפני מי שאמ׳ והי׳ העולם
שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי וכן הוא אומ׳ אתם
עדי נאם י״י ואני ל · ולברר הדבר בעיני יוצאי מצרי׳ שלא ישאר
להם שום ספק בחדוש העולם העיר הקב״ה ברבר בירידת המן
כדגרס׳ בבר״ר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ר׳ ישמעא
אומ׳ ברכו במן וקדשו במן ברכו במן שכל ימו׳ השבוע יורד עומר
אחד

אחד ובערב שבת שני עומר׳ וקדשו במן שלא היה יורד בשבת
כל עקר · ר׳ נתן אומ׳ ברכו במן וקדשו במקושש וברכו בעטיפה
רב כהנא אמ׳ צריך להחליף ר׳ חייא בשם ר׳ יונתן אמ׳ צרי׳ לערב
אבין בר רב הסרא אמר צריך לשלשל · ר׳ ירמיה׳ זעירא חוו
מהלכין כחרא ואיסתלקת ליה תי׳ דר׳ ירמיה ושלשלה ר׳ זעירא
אמר הרא אמרה צריך לשלשל · ר׳ לעזר אמר ברכו בנר כחרא
מעשה פעם אחת הדלקתי הנר בלילי שבת ובאתי במ״ש ומצאתי
דלוק ולא חסר כלום · ברכו באור פניו של אדם לא דומה אור
פניו של אדם כל ימות השבוע כמו שהוא רומה בשבת , ברכו
במאורו׳ וכו׳ , ואמרי׳ נמי התם ברכו בטעמים רבי הקדוש עשה
סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילי צוננין אכל מהן
ערב לו עשה לו סעודה בחול הביאו לו תבשילין רותחין א״ל
אותן ערבו לי יותר מאלו א״ל אל תכל אחר הן חסרין אית לך שבת ,
קילורין של מלך חסר כלום א״ל שבת הן חסרין אית לך שבת ,
ואמרינ׳ נמי א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של
שבת ריחו נודף א״ל תבל אחר יש לנו ושבת שמו שאנו מטלין
בו וריחו נודף א״ל תן לנו ונימנו א״ל כל המשמ׳ את השב׳ מועיל
לו וכל שאינו משמר את השבת אין מועיל לו׳ ואמרי׳ נמי התם
בבר׳ תני ר״ש׳ אומרה שבת לפני הקב״ה רבו׳ ש״ע לכל יש בן זוג
ולי אין בן זוג אתמהא א״ל הקב״ה כנסת ישרא״ל הוא בת זוגך וכוין
שעמדו על הר סיני אמר להם הי׳ זכורין לאותו דבר שאמרתי
לשבת כנסת ישרא״ל היא בת זוגך הה״ד זכור את יו׳ השבת לקדשו
וגרס׳ בפרקי ר׳ אליעזר פ״ב שבע חניות ברא הקב״ה בעולמו ששה
מהם חינך ואח״כ שמורה לדורו׳ ברא יום ראשו׳ וגמר כל מלאכתו
וחינך שנ׳ ויהי ערב ויהי בקר יום א׳ ברא יום שני וגם כל מלאכתו
וחינך שנ׳ ויהי ערב ויהי בקר יו׳ שני וכן ער כל ששת ימי המעשה
ברא יום שביעי שלא נאמר בו לכל מלאכתו ולא נאמר בו ויהי
ערב ויהי בקר למה שחוא שמור לדורו׳ שנ׳ והי׳ יום אחד הוא
יודע לי׳ לא יום ולא לילה משל להד לאדם שהי׳ לו כלי חמדה
ולא רצה להנחילו לא לבני העובר אותו כך הקב״ה יום ברכה
וקדושה לפניו ולא רצה להנחילו לא לישרא״ל תדע לך שכן חז״
בוא וראה משיצאו ממצרים עד שלא נתן להם את התורה שנ׳
את שבת קדשך הודעת להם ואח״כ נתן להם את התורה שנ׳
ומצות ותזקים והורה צוית להם ביד משה עבדך הוא שמר וקדש
את השב׳ וישרא״ל אינן חייבין תדע לך שכן הוא בא וראה כשנתן
להם את המן׳ שנה הי׳ נותן להם בששת ימי המעשה ובשבת
לא היה נותן שמא תאמר לא היה מו כה כבר היה נותנו בכל יום
ויום לא ששבת לפניו לפי׳ היה נותן להם לחם יומים ביו׳ הששי
שנא׳ ראו כי י״י נתן לכם את השבת על כן וגו׳ כיון שראו ישראל
ששבת לפניו שבתו גם הם שנ׳ וישבתו העם ביום השביעי ויברך
להם את יו׳ השביעי הבה ברך וקדש את יום השבת וישרא״ל אינן
חייבין לא לקדש ולשמור את יו׳ השב׳ מכאן אמרו כל המברך
ומקדש על היין בלילי שבתו׳ מאריכין את ימיו בעולם ובעה״ז שנ׳
כי כי יקרבו ימיך בעה״ז ויוסיפו לך שנות חיים בעולם הבא

פרק ששי

גדול שכר הזהיר בקדוש היום והמענג את השבת לשם שמים
בעה״ז ובעה״ב כדגרס׳ במס׳ מגלה פ׳ בני העיר דף ס״ש׳ תלמידיו
ליבו׳ במה האריכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך
ד׳ אמו׳ של תפלה ולא כניתי שם לחברי ולא בטלתי קדוש היו׳
אימא זקנה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה של ראשה וחביאה
יין לקדוש היום תאנא כשמתה הניחה לו ארבע מאות גרבי יין
כשמת הוא הניח לבניו ג׳ מאות גרבי יין · וגרס׳ בפ׳ בתה מדליקין

דף כ"ג אמר רב כתנא הרגיל בנר תנוכה הויין לו בנים ת"ח הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין וגרסי' בפ' כל כתבי דף קי"ח אר' כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול מג' עורניו' מחבלו של משיח ומרינה של גהינם וממלחם גוג ומגוג מחבלו של משיח דכתיב הכא יום וכתי' התם לפני בא יום "ממלחם גוג פתי' הכא יום וכתי' התם יום עברה היו' הוא אר' יוחנן משו' ר' יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנ' אז תתענג על "וגו' וכתי' נחלת יעקב אביך לא כאברה דכתי' ביה קום התהלך בארץ וגו' ולא כיצחק דכתי' ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות הא' לא כיעקב דכתי' ביה ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה רב נחמן בר יצחק אמר נצול משעבוד מלכיות כתיב הכא והרכבתיך על במותי ארץ וכתי' התם ואתה על במותימו תדרוך אמ' רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותני' לו משלות לבו שנ' והתענג על "ויתן לך משלות לבך. עונג זה איני יודע מה הוא כשהוא אומ' וקראת לשבת עונג הוי אומ' זה תענוג שבת כמה מענגו אמ' רב ברגים גדול וראשי שומין ותבשיל של תרדין ורב חייא בר אשי אמ' רבר מועט ועשאו לכבוד שבת הרי עונג מאי היא אמ' רב פפא אגי' כסא דהרסנא. וגרסי' התם דף ק"ט בעא מניה רבי מר' ישמעאל בר' יוסי עשרי שבארץ ישראל במה הם זוכין אל בשביל שמעשרין שנ' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, ושבכל במה הן זוכין אל בשבי' שמכבדין את התורה ושבשאר ארצות במה הן זוכין בשכר שמכבדי' את השבת, דאר' חייא פעם אחת נתארחתי אצל בעל חבית בלורקיא והביאו לפניו שלחן א' של זהב משוי ו' בני אד' וי' שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקתונין וצלוחין קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מורים וכשה מניחין אותו לפני' אמרתי לו מי' הארץ ומלואו וגו' וכשהן מסלקין אותה אומרין השמים שמים לי' אמרתי לו במה זכית לכך אל קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה ושמנה מחברתה אמרתי זו לשבת אמרתי לו ברוך המקום שזיכך לכך. וגרסי' נמי התם קי"ח אר' יוסי תהא חלקי מאוכלי שלש סעודו' בשבת. הדעת נותנת כי מאור ששובת לכבוד הש' ומענג גופו ונפשו בשבת לשם שמי' כי לאחר שתשא' נפשו בת הודין תתענג בעול' שכלו שבת ועלין נאמ' מזמור שיר ליום השבת. ועם כל זה אע"פ שנתחייב בעונג שבת אם יראה בו חלום שמורה בתוכו שיגזר עליו גזרת טוב הוא להתענו' בו ביום לשבר גופו ולבו בתענית כדגרסי' בפ"ק דשבת דף י"א ובפ"ק דתעניו' דף ל' אמר רבה בר מחסיא אר' חמא בר גוריא אמ' רב יפה תעניה לחלו' כאש בנעורת אמ' רב חסדא ובו ביום אמ' רב יוסף ואפי' בשבת ויגרסי' נמי' אין עומדין דף לא' אר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה והופכי עליו מרעה לטובה. אמ' רב נחמן בר יצחק וחוזרין ונפרעי' ממנו דין עונג שבת מאי תקנתי' ליתיב תענית אתעניתי' ובין עונג שבת ובין תעני צריך שיה' לשם שמי'

פרק שביעי

כמה חייב אדם להיות זהיר בנופו ובבני ביתו ובכל הנשמעין לו שלא יחללו את השב' שעונשו גדול כדגרסי' פ' כל כתבי דף ק"ש אמר רב אין הליקה מצויה אא"ב במקום שיש חלול שבת שנ' אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ובוא בשערי ירושלם ביו' השבת והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה מאי לא תכבה אמ' רב נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה. אמ' אביי לא חרבה ירושלם אא

בשביל

פרק ראשון

בשביל שתללו כה את השבת שנ' ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכ' ויש דברי שאעפ שהן חלול שבת שהותרו מפני פקוח נפש כדגרסי' בפ' כתר' ריומא דף פ"ה מפקחי פקוח נפש בשבת והזהיר הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות ב"ד וכ' כראי' התם. וגם כל צרכי היה האמורין בפ' מפנין וכל צרכי מלה האמורי' בפ' ר' יעזר דמלה ושמירת שב' מכבה הדלקה כדגרסי' בסוף פ' כל כתבי דף קכ"א תר' מעשה שנפלה דלקה בחצירו של יוסף בן סימאי ובאו אנשי גסטרא פי' סלטון של צפורי לכבותה מפני שאשטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס ויורדו גשמי' וכבוה ולערב שיער לכל אחד מהם שני סלעים ולאשטרובנבה שבה נ' סלעים וכשבא דבר לפני חכמי' אמ' לא היה צריך שחרי שנינו אם בא לכבות אין אומרי' לו כבה ולא תכבה, ושכר המשמר את השבת כהלכתו גדול כדגרסינן התם דף ק"ח אר' יוחנן כל המשמר את השבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז מוחלין לו שנ' אשרי אנוש יעשה זאת וגו' שבת מחללו ת"ק מחללו לא מחול לו אמ' רב יהודה אמ' רב אפי' שמרו ישרא' שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנ' ויהי ביום השבי' יצאו מן העם ללקוט וגו' וכתי' בתריה ויבא עמלק וארשבי אמלא משמרין ישרא' ב' שבתו' כהלכתן מיד נגאלין שנ' כה אמ' "לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתרי' והביאותי' אל הר קדשי וגו'

הכלל החמישי

בכבוד אב ואם ויש בו שני חלקים

החלק הא' בחיוב כבודם ומוראם, החלק הב' בעניין איכותו

החלק ראשון בחיוב כבודם ומוראם ויש בו ב' פרקים

פרק ראשון

גדולה מצות כבוד אב ואם שקראו רבותינו לאב ואם שותפים להב"ה ביציר' הולד כדגרסי' בפ' נדה פ' המפלת דף ל"א תרג' שותפי יש באדם אביו ואמו והב"ה אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגיד וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעין אמו מזרעת אדום שממנו עור ובשר ודם ושחו' שבעין והב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פני' וראי' העין בשמיעת האוזן ודבור שפתי' והליך רגלי' וראית ובינה והשכל וכיון שהגיע זמנו ליפטר מן העולם הקב"ה נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מונח לפניה' אמ' רב פפא היינו דאמרי אנשי פוץ מלחא ושדי' בשר לכלבא פי' הסלנ' מן הכבל ומוכ' לפני בעליו בפ' כסוי הדם וגרסי' בפ"ק דקדושין דף ס"ו ג' שותפי יש בו באדם אביו ואמו והב"ה בזמן שאר' מכבד אביו ואמו אמ' הב"ה מעלה אני עליכם כאלו דרתי ביניכם וכבדתוני. חניא גלוי וידוע לפני מי שאמ' והיה העול' שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו ברברי' לפי' הקדים הכתוב כבוד אב לכבוד אם גלוי וידוע לפני מי שאמ' והיה העול' שבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפי' הקדים הכתו' מורא אם למורא אב. תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער לאביו ולאמו אמר הבה יפה עשיתי שלא דרתי ביניכ' שאלא דרתי ביניכ' צערוני וגרסי' נמי התם תר' נאמר כבד את אביך ואת אמך וגו' ונאמ' כבד את "מהונך השוה הכתו' כבוד אב ואם לכבוד הב"ה ואחרי' אש אמו ואביו תיראו ואמר את "תיראך תירא השוה הכתוב מורת אב ואם למורת המקום נאמר ומקלל אביו ואמו ונאמ' איש כי יקלל אלהיו השוה הכתו' ברכת אב ואם לברכת המקום בהכאה ורא' אי אפשר וכן בדין מפני ששלשתן שותפין בו. וגרסינן בירושלמי דקדושין תאני רשבי גדול כבוד אב ואם שהעריכו הב"ה יותר מכבודו שנ' כבד את "מהונך. וגם בלקט שכה ופאה

ותרומ

והרומז ומעשרות אם יש לך אתה חייב ואם לאו אין אתה חייב׳
ונאמר כבד את אביך ואת אמך בין יש לך בין אין לך ואפי׳ אתה
מחזר על הפתחות׳ ובמורא ג׳כ את ״יהוה אלהיך תירא וכתי׳ איש אמו
ואביו תיראו׳ ובשם כתי׳ ונוקב שם ״מות יומת ובאב ואם כתיב
ומקלל אביו ואמו מו׳יומת׳ובשביל שנשתתף הב״ה כבודו לכבוד
אב ואם הא למדת כמה חייב אדם להיות זהיר בדבר׳

פרק שני

דבור כבד את אביך ואת אמך הוא דבור חמישי בעשרת הדברי
והה הראשוני היו מצות מצר עצמו הוא ית׳ וכבודו וזה הה היה
כבוד אב ואם׳ והה האחרוני׳ מדברי מוסר האד׳ בעצמו ואמרו
שהה הראשוני׳ היו בלוח אחד והה אחרוני׳ היו בלוח שני כמו
שרמוז בספ׳ יצירה באמרם עשר ספירות בלי מה במספר עשר
אצבעו׳ חמש כנגד חמש וברית מכוונת באמצע׳ וגם אמרו שה
הראשוני׳ כנגד תורה שבכתב וה אחרוני׳ כנגד תורה שבעל פה
ואולי לזה רמזו באמרם שני לוחו׳ כנגד שמים וארץ וכנגד חתן
וכלה וכנגדן שני שושבינין׳ וכנגדן שני עולמו׳ והכל חוז׳ל מקו׳
אחד נמצא כי בכל ענין הדבור ה׳ של כבד מצורף לראשונים
שהם לכבוד המקו׳ית׳ על כן אמרו שהוקש כבודם לכבוד הש׳י
ועוד מצינו כי במאמ׳ זה חזרו והודו האומו׳ למאמרות ראשונות
כדגרס׳ בפ״ק דקדושין דרש ר׳יהודה רבה אפתחא דבי נשיאת
מאי דכתי׳ יהוה ״כל אפסי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך
לא נאמ׳ לא אמרי פיך בשעה שאמר הקבה אנכי ולא יהיה לך
אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמ׳כבד את
אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות ראשונו׳ רבא אר יצחק
מהכא ראש דברך אמת ולא סוף דברך לא מה סוף דברך אמת
אף ראש דברך אמת׳ ובדבור זה נכתב מתן שכרו בפירו׳ במתן
תורה ולא בדבורי׳ האחרי׳ואף בדברו׳ אחרוני׳ נאמר בהם למען
יאריכון ימיך ולמען ייטב לך וברברות הראשונו׳ למען יאריכון
ימיך לברו׳ על זה אמרו במס׳קמא פרק שור שנגח את הפרה
דף נ״ד ר׳חנינא בן עגול את ר׳חייא בר אבא מפני מה בדברו׳
הראשונו׳ לא נאמר בהן טוב ובשניו׳ נאמר בהן טוב אם ליה עד
שאוה שואלני מפני מהלא נאמר בהן טוב שואלני אם אני יודע
אם נאמר בהן טוב אם לאו תלך אצל ר׳תנחום בן חכילאי שהיה
דגיל אצל ר׳בל שהיה רגיל באגרה אזל לגביה אם ליה ממנו לא
שמעתי׳ אלא כך אר׳ שמוע בר תנחום אחי אמו של ר׳אחא בר
חנינא ואמרי לה אבי אמו של ר׳אחא בר חנינא הואיל וסופן
להשתבר וכי סופן להשתבר מאי הוי אר׳ אשי׳ הו שמא פסקה
טובה מישראל׳ והאריכות ימי׳והטוב שנכתבו במצוה זאת אינו
בלבד בעה״ז אלא אף לעוה״בכא כדגרס׳ בסו׳ מסכ׳ חולין דף קמ״ב
ובפ״ק דקדושי׳ דף לט׳ תניר׳ ליעזר בן יעקב אומ אין לך כל מצוה
ומצוה הכתוב׳ בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים
תלויה בה בכבוד אב ואם כתי׳ למען יאריכו׳ ימיך ולמען ייטב לך
ובשלוח הקן כתי׳ למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לך
אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ונטל
את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן הטבתו של זה והיכן אריכות
ימים של זה אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים
לעולם שכלו ארוך ודילמא לא הוה הכי אר׳ יעקב מעשה הוה
ודילמא מהרהר בעברה הוה מחשבה רעה אין הקבה מצרפה
למעשה ודילמ מהרהר בעז׳ הוה רכתי׳למען תפוש את ישרא
גלבם ואמר רב אחא בר יעקב זו מחשבת עז׳ אינהו נמי הכי אי
אינא שבר מצוה בהאי עלמא אמאי לא תתין מצוה דלא ליתי
ליה הרהור והא אר׳ יעזר שלותי מצוה אינן מזקין לא כהליכתן

ולא

פרק ראשון

כשם שחייב לכבדו בחייו כך חייב לכבדו לאחר מיתה כדגרס׳
בפ״ק דקדושי׳ דף לא׳ תר מכבדו בחייו מכבדו לאחר מיתה בחייו
כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא׳ אמ׳ שלחוני בשביל עצמי
מהרוני בשביל עצמי אלא כלהו בכבוד אבא במותו כיצד היה
אומ׳ רבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמ׳ אבא
מרי הריני כפרה משכבו והם תוך יב׳ חרש מכאן ואילך זכרונו
לחיי העולם הבא׳ תר חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן
אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו אבודה דמאן אילימא
דתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא אמ׳ רבה בר רב הונא
שם אביו של חכם ושם רבו של חכם׳ כי האי דמר בר רב אשי
כי הוה יתיב בפירקא איהו אמ׳כך אמ׳ אבא ומרי ואמורא׳ אמרי
כך אמר רב אשי׳ תר איזו מורא ואיזהו כבוד מורא לא עומר
במקומו ולא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו ולא מכריעו׳
כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומכסהו מכניס ומוציא׳ משל מי
רב יהודה אמר משל בן רב נתן בר אושעיא אמ׳ משל אב אודו
ליה רבנן לרב יהודה ואמרי רב ירמיה כמאן דאמ׳ משל אב וכן
הלכה ואע״פ שחייב אדם בכבוד אביו לעולם כשלא יאמר לו
שיעבור בדברי תורה אבל אם אמר לו אביו שיעבור על דת לא
ישמע לו כדאמרי׳במציעא פ״ו מציאו׳דף לב׳ תר יכול אמר לו
אביו הטמא או שאמר לו לא תחזו אבדה יכול ישמע לו תל איש
אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כלכם חייבים בכבודי
טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמורו הא לאו הכי הא ניצית
ליה ואמאי עשה ולא תעשי׳ הו׳ואין עשה דוחה את לא תעשה
ועשה סד״א הואיל והוקש כבודו לכבוד המקו׳כתי׳כבד את י׳
מהונך וכתי׳כבד את אביך אימא ליציית ליה קמ״ל׳ ואם איפשר
לו לקיים את שניהם מיטב כדגרס׳בפ״ק דקדושין דף לב׳ ר׳עזר
בר מתי׳א אומ׳אבא אימ השקיני מים ומצוה לעשות מניח אני
כבוד אבא ועושה אני את המצוה שאני ואבא חייבי׳ברבר מצוה
איסי בן יהודה אומר אם אפשר מצוה ליעשות ע״י אחרי׳תעשה
ע״י אחרי׳ועוסק בכבוד אביו׳ אמר רב אחא בר מתנא הלכה
כאיסי בן יהודה׳ ואם רואה אדם שעובר אביו על דת אל ירבר
עמו כמו עם אדם אחר כדגרס׳בפ״ק דקדושין תניא הרי שהיה
אביו עובר על דת לא יאמר לו אבא עברת על דת אלא כך כתוב
בתורה כך כתיב בתור׳צעורי׳ קא מצער ליה לא כך יאמר אבא
מקרא שכתו׳בתורה כך הוא׳ואע״פ שמצינו שהוקש כבוד אביו
לכבוד המקו׳רבו קודם לו לכל רבר זולתי אם היה אביו תח כמו
~~ששנינו במציע׳פ״ו מציאו׳דף לג׳ אברת אביו ואבר׳רבו אברת רבו~~
~~קודמת לשל אביו שאביו מביאו לחיי עה״ז ורבו שלמדו חכמה~~
~~מביאו לחיי עולם הבא ואם היה אביו שקול כנגד רבו~~
~~אברת אביו קודמת וכי היכי אביו ורבו משיאין משוי פורק של~~
רבו ואח״כ פורק של אביו אביו ורבו בניהם השבי פודה רבו ואח״כ
פודה אביו אבל אם היה אביו תח פודה אביו ואח״כ פודה רבו׳

פרק

פרק שני

בני ישרא"ל שקבלו את התורה והם מצווין במצוה זו בתוך עשרת הדברים יש להם לדרוש כ"ו מאומות העולם שאינן מצווין בדבר ועושין אותו כפלי כפלי כדגרס' בפ"ק דקדושין דף ל"א בעו מניה מר' עולא ורבה עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ורמה בן נתינה שמו שפעם אחת בקשו ממנו אבני לאפוד בס רבוא שכר ורב כהנא מתני בק רבו שכר והיה אביו ישן והיו המפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא צערו לשנות אחר נתן לו שכרו שנולד לו פרה אדומה בעדרו. נכנסו חכמי ישרא"ל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותני לי ולא איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא וכששמעו חכמי בדבר אמרו מי שאינו מצוה ועושה כך מי שמצוה ועושה עאכו"ד אלא חנינא גדול המצוה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, אמר רב יוסף מריש הא מאן דאמ' לי הלכה כר' יהודה דאמ' סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דאמ' לא מפקדנא ולא עבידנא השתא דשמעית להא דאר' חנינא גדול המצוה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה מ"ד לי דאין הלכה כר' יהודה עבידנ' יום טבא לרבנן כי אתא רב דימי אמ' פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב פי' לפעמים נותנה הכ"ג לפעמים ויושב בין גדולי רומי ובאה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה, ואמרי' התם דף ל"ב שזו את ר' עזר עד היכן כבוד אב ואם אמ' להם כדי שיטול ארנקי וירקנו לים לפניו ואינו מכלימו, וצריך שיכבדם בסבר פנים יפות כל אחד אשר תשיג ידו כדגרסינן התם תאני אבימי בריה דר' אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני מין עוף טהור וטורדו מן העולם ויש משחינו ברחים ומכיאו לחיי עולם הבא. אר' אבהו כגון אבימי בר' קיים מצות כבוד. חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אבא וכי הוה אתי אבוה קרי על בבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואם אין אי עד דמטא התם יומא חד אל אשקיין מיא אראיתי לי' נמנם גחין קאי עליה עד דאיתער אסתיעא מלתא ודרש מזמור לאסף. אל' ר' יעקב בר אבא לאבי כגון אנא עד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא אמא מוג' לי' חמרא היכי אעבי' אל' מאמך קבל מאבוך לא תקבל וכיון דבר תורה הוא חלש דעתיה. ר' טרפון הל' אמא זקנה וכל א"מ דרחות בעי' למיסק לפוריא וגחין וסלקא עליה אתא קא משתבח בי מדרש' אל' עדיין לא הגעת לחצי כבוד אב ואם כלום זרק ארנקי בפניך ולא הכלמת'. רב יוסף הוה שמע קל כרעא דאמיה אם איקום מקמי שכינה דאתי' אר' יוחנן אשרי מי שלא חמאן ר' יוחנן עברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו. וכן אבי והא אמ' אבי אמרה לי אם ההיא הות. רב אסי הוה ליה הדי' אמא זקנה אמר ליה בעינא תכשיטין עבידלה בעינא גברא א"עיין לך בעינא גברא דשפיר כוותך שבק ואזל לארעא דישרא"ל שמע דקא סלקא ואזלא אבתריה אתא לקמי' ר' יוחנן אל' מהו לצאת מארץ ישרא"ל לחוצה לארץ אל' אסור לקראת אמא מחו אל' איני יודע ארתת פורת הדר אתא אל' אס' נהרצית לצאת המקום יחזירך לשלום אתא לקמיה דר' עזר אל' דלמא חו' מרתח רתח מאי אמ' לך המקו' יחזירך לשלו' אי איתא דרתח לא הוה מברך לך אדהכי והכי שמע דארון קא אתי אמ' אי ידעי לאנפקי. למרנו מכל מעשיות אי כמה יש לו לאדם להיו זהיר בדבר הזה ויראה זרע יאריך ימים:

כלל ששי

לישא אשה ונחלק לששה חלקים

חלק

חלק א' זמן הראוי לזווג, חלק ב' איכות הזווג, חלק ג' מי הזווג חלק ו' בהנהגתם. חלק ה' דרך התבור. חלק ו' קדושה התבור

חלק ראשון זמן הראוי לזווג ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

האב חייב בבנו להשיאו אשה כדי למונעו מן החטא ולהנצי בישוב דעת ולהכניסו במצו"קיום המין והביאי רבותינו ז"ה סמך מן הפסוק כדגרס' בפ"ק דקדו' דף כ"ט תר' האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וכו' כדאית' למעלה בפ"א מכלל גדול הבן. ואמרינן עלה להשיאו אשה מ"ל דכתי' כירמיה קחו נשים והולידו בנים ובנו וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכ' תנו לאנשי' בשלמא בנו בידו בנותיו מי הוי בידו הקב"ה הוב להו מ"ד כי היכי דלית' וינסבוה יומן הראוי לזווג הו' הטוב כל מה שיוכל להקרי' קודם שיתגבר עליו יצרו כדגרס' התם משתבח ליה רב חסדא לרב הונא ברב המנונא דארם גדול הוא אל' לכשיבא לביתך הביאהו לי כי אתא חזיה דלא פרים סודרא אל' מ"ט לא פרים מר סודרא אל' דלא נסיבנא אל' לא התזית להו לאפי עד דנסבת. רב הונא לטעמיה דאר' הונא כ שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעברה בעכרה ס"ל אימא כל ימיו בהרהור עברה אמ' רב יוסף וכן תנא דבי ר' ישמעא עד כ' שנה יושב הבה ומצפה לארם מתי ישא אשה כיון שהגיע לכ' שנה ולא נשא אם תבוא עצמותיו אמ' רב חסדא האי דעריפא מהברי' דנסיבא בשיתסר ואי נסיבנא בארבסר הוה אמינא לי' לשטנזירא בעיניה ועל זה אמרו פר' הבא על יבמתו דף כ"ב אר' חמא בר חנינא כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין פי' כיפתמין שנ' מצא אשה מצא טוב וגו' ואע"פ שלמור תורה גרולה מכל המצות וכ"ש לחנוך הנער יש לך זמן שנשואי אשה קודמין כדגרסינן התם בפ"ק דקדושין דף כ"ט ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ואם אי אפשי בלא אשה נושא אשה ואח"כ ילמוד תור' ואתן אמר ר' חיים בצוארו ועסוק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו וגרסינן נמי בסס' יומא פ' בא לו כ"ג דף ע"ב ירא"ת י' טהורה עומדת לעד אר' יוחנן זה הלומד תורה בטהר' מאי ה' נושא אשה ואח"כ לומר תורה והזמן הנינוני לאיש שאינו שטוף ביצרו הוא בן ל' וסמך ליזה והוא אשה בבתול' יקח מנין והוא, וכן אמרי בסס' אבו פה בן ל' לחופה לפי שהוא בחור קודם שיתגבר עליו יצרו שיהא טפה ראשונה שלו בנו בכורו בקדוש' ואם יאחר מזמן זה יכבוש יצרו וימתין עד יתחיל זרעו שכבר מצינו ביעקב אבינו שה' בן ע"ר שנה כשנשא אשה ומעיד עליו הכתו' שה' ראשון בנו בכורו ראש' אונו לפי שהיתה טפה ראשונה שלו וגם אמרי עליו שלא ראה קרי מימיו ועל כן ד' ירד זרעו קדוש ומתב' לאדם שלא ישהא בין ארוסין לחופה כדי שלא יבוא באצטגנ' לידי הרהור כדגרסינן בפס' קתא ר' חייא בר אבא אמר תולה ממשוכה מחלה לפ זה הנושא אשה ונוטלה לאחר זמן ועד חיים תאוה באה זה המארס אשה ונוטלה מיד:

פרק שני

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו ודרשו זל עול זה אשה דל' מה לגבר שיסבול עול האשה מנעוריו וינצל מן החטא טרם יפול ביר אויבו, ואותה אשה שארם נושא בנערותו היא תפיץ שאין לה תמורה כדגרס' בפס' סנהדרי פכ"ג דף כ"ב אר' שמוא בר נחמני אר' יונתן לכל יש תמורה חוץ מאשת נעוריו שנ' ואשת נעוריך כי תמאס, מתני לי' רב יהודה לרב יצחק בריה אין ארם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונ' שנ' יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך

נעוריך אל כגון מאן אל כגון אסף איני והא מקרי לי׳ רב יהודה
לרב יצחק ברי׳ ומוצא אני מר סמוך את האשה ואל כגון מאן
אל כגון אסף אין מתקף תקיפא אבל עבורי מעברא במילי אמר
רב שמוא בר רב איניא משמי׳ דרב אשה גולם היא ואינה כורתת
ברית ג אלמי שעשאה כלי שנ׳ כי בועליך עושיך ויאם הגרשה
בלתי מצוא בה ערות דבר הכל בוכין עליו כראסרינן התם אר׳
עזיר כל המגרש אשתו ראשונה אפי׳ מזבח מוריד עליו דמעות
שנ׳ זאת שניה העשו כסות דמעה את מזבח י״כי ואנקה וכתיב
בתרי׳ ואמרת על מה על כי י״ העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר
אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך וקודם שישא אדם
אשה אינו קרוי אדם כדגרסינן ביבמות פ׳ הבא על יבמתו דף סב
אר תנחום בר נהלאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה
בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה דכתיב לא טוב היות האדם
לבדו בלא שמחה דכתי׳ ושמחת אתה וביתך בלא ברכה דכתיב
להניח ברכה ג ביתך׳ במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה׳
בלא תורה דכתיב האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני בלא
חומה דכתי׳ נקבה תסובב גבר׳ רבא בר עולא אמ׳ אף בלא שלו׳
דכתי׳ וידעת כי שלום אהליך וגו׳ ואמרינן נמי התם דף סג אר
עזיר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנא׳ זכר ונקבה בראם
ויברך אותם ויקרא את שמם אדם׳ ואמרינן נמי התם אל ר׳ יוסי
לייתו כתיב אעשה לו עזר כנגדו ובמה אשה עוזרתו לאר׳ אל
אדם מביא חטים חטים כוסס בתמיה פשתן פשתן לובש לא
נמצאת שמאירה עיניו ומעמידתו על רגליו׳ וגרסי׳ בפ׳ קנ
הר׳ כמנודין לשמים ואין הן מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה
ואין לו בנים ממנה ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן
לתת ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה
בפתחו והמונע מנעלי׳ מרגליו וי״א אף מי שאינו מיסב בחבורת
מצוה׳ על כן מהר יהרגנה לו לאשה בימי בחרותו קודם שיבא
לידי הרהור וישב מנודה לשמי׳ ואם זכה לאשה טובה ונפטרה
בחייו בעונו היה כדגרסי׳ התם בפ׳ כב אר יוחנן ואיתימא ר׳
עזיר אין אשתו של אדם מתה אא אם מבקש ממנו ואין לו שנ׳
ואם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך ואמרי׳ נמי התם
תניא אין איש מת אא לאשתו שנ׳ ויומת אמלך איש נעמי ואין
אשה מתה אא לבעלה שנ׳ ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל ואמר׳
נמי התם אר יוחנן כל אדם שמתה לו אשתו ראשונה כגון חרב
בית המקדש בימיו שנא׳ בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך
במגפה ולא תספוד ולא תבכה ולא תבא דמעתך וכתיב בתריה
ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר
צויתי וכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם
ומחמד נפשכם אר אלכסנדראי כל אדם שמתה אשתו בחייו
עולם חשך בעדו שנ׳ אור חשך באהלו וגרו עליו ידעך ר׳ יוסי
בר חנינא אם פסיעותיו מתקצרו שנ׳ יצרו צעדי אונו ותשליכהו
עצתו ר׳ אבהו אם עצתו נופלת שנ׳ ותשליכהו עצתו׳ והיינו
השני קשה להזדווג בראמרי׳ עלה אם רבה בר בר חנה אר יוחנן
קשה לזווגן כקריעת ים סוף שנ׳ אלה מושיב יחידי ביתה מוציא וגו׳
ג תקרי מוציא אא כמוציא׳ איני והא אמ׳ רב יהודה משום קורס
יציר חולדת קול יוצאת ואומרת פלו לפלו שרה פלו לפלו
לא קשיא הא בזווג ראשון הא בזווג שני ואע״פ שקשה ג יהא
בלא אשה כדגרסי׳ בפ׳ הבא על יבמתו דף סב תניא׳ יהושע
אומר אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו׳ היו לו בני בילדותו
יהיו לו בנים בזקנותו שנ׳ בבקר זרע זרעך ולערב ג תנח ידיך וגו
דע או למד תורה בילדותך ולמוד תורה בזקנותו שנ׳ בבקר זרעו

החלק השני באיבות הזווג וישנו חמשה פרקים

פרק ראשון

כשהאר׳ רוצה לזרוע זרעונין מבקש השדה הנבחר׳ שהוא יכול
למצא וקונה אותה או מוכרה בדמ׳ מרובי׳ כדי שהגידול יהא טוב
ונאות ואם זה עושה אדם על תבואה לאכול או למכור ראו מה
יש לו לעשו׳ בעבור חזרע שמוצי׳ ממתניו להוליד בן כשר וראוי
והגון לכל טוב שיש לו לבחור אשה הגונ׳ וראוי׳ לו כדי שתתעב׳
בטהרה ותשתתף הש״י עמו בעובר להוציא זרע כשר כדגרסינן
במס נדה ס׳ המפל דף לא תר שלש שותפין יש באד׳ וכו׳ כדא׳
למעלה בראש כלל כבור אב ואם ושהא אשה טובת מורלת
כניה ועובר לבעלה עבודה ראויה ומונעתו מחטא על לב בלבי
היא זכאית אפי׳ הא קשה בדבר אחר כדגר׳ בפ׳ הבא על יבמתו
דף סג ר״ה הוה מצערא ליה דביתהו וכי הוה משכח ליה מידי
ציירי ליה בסודריה ומייתי לה ניהלה אל רבוהא קא מצער ליה
למר אל דיינו שמגדלו׳ את בנינו ומצילו׳ אותנו מן החטא וצריך
שיבחרנה משכלת ויודעת ליסר את בניה שיהו הגונים ולמדו
מטבעה וממרותי׳ שבוה חיבת האשה יהר מבעלה כמו שמצי׳
בבת שבע כדגרסי׳ בפ׳ בן סורר ומורה דף ע דברי למואל מלך
משא אשר יסרתו אמו אר יוחנן משום רשבי מלמד שכפפתו
אמו ונתנתו על העמור אמרה לו מה ברי ומה בר בטני ומה בר
נדרי הכל יודעין שאביך ירא שמי׳ הוא ועכשיו יאמרו אמו גרמה
לו וכו׳ ואם יזכה לקחת הגונה תהיה לו עזר לכל דבר לקיו עזה
ולקנו העולם הבא כדגרסי׳ בפ׳ הבא על יבמתו דף סג אר עזיר
סר אעשה לו עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו אר ר׳ עזיר רמי
כתיב כנגדו וקריגן כנגדו זכה כנגדו לא זכה מנגדתו ולפי שנברוב
דומה הבת לאביה יעשה כל יכלתו וישא בת ת״ח כדגרסי׳ בפסחי
ג׳ עובדי׳ דף סט תר לעולם יסכור אדם כל מה שיש לו
וישא בת ת״ח לא מצא בת ת״ח ישא בת גדולי הדור לא מצא בת
גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיו׳ לא מצא ישא בת גבאי צדקה
לא מצא ישא בת מלמדי תנוקות ולא בת עם הארצ׳ מפני שהם
שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם נאמר ארור שוכב עם כל
בהמה ואם נשא בת ת״ח מובטח לו שלא יפסוק תורה מזרעו׳
כדגרסי׳ בפס׳ יומא פ׳ בא לו כג דף עא אר ברכיה אם רואה אדם
שתורה פוסקת מזרעו ישא בת ת״ח שנא׳ אם יזקין כארץ שרשו
ובעפר ימות גזעו מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע׳

פרק שני

כשם שמוזהר אדם שלא ישא בת עם הארץ כך הוא מוזה׳ שלא
ישיא בתו לע״ה כדי שלא תלמוד מדרכיו ואמרי׳ נמי פ׳ עובדי׳
דף סט תניא אר מאיר כל המשיא את בתו לע״ה כאלו כופתה
ומניחה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פני אף ע״ה
מכה ובועל ואין לו בשת פנים׳ והמשי׳ בתו לת״ח חשוב לו כאלו
מתדבק בשכינה כדגרסי׳ בסוף מסכת כתובו׳ דף קיא אר אלעזר
עמי הארץ אינן חיים שנא׳ מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן
פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו׳ תניא נמי הכי מתים בל
יחיו יכול לכל ת״ח רפאים בל יקומו במרפא עצמו מ״ת הכתוב
מדבר׳ אל רבי יוחנן לא ניחא למר׳ דאמרת לחו חכי אנן

במרפא עצמו לעז מוקמינן להּ אלה מקרא אני דורש שנ׳ כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תור׳ טל תורה מחיהו וכל שאינו משתמש באור תור׳ אין טל תורה מחיהו דכין דחויה דקא מצטער אלר׳ מצאתי להם מנוחה ממקום אחר ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היו וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לתח והעושה פרקמטי לתח והמהנה תח מנכסיו מעלה כאלו מודבק בשכינה כיוצא ברבר אתה אומ׳ לאהבה את יי אלהיך וגו׳ וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינ׳ והלא כבר נאמר כי יי אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתח כאלו נדבק בשכינה וגרסי׳ במסכת ברכות דף לד׳ ובפ׳ חלק דף צט אר חייא בר אבא אר יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתח ולעושה פרקמטיא לתח ולמהנה תח מנכסיו אבל תח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו׃

פרק שלישי

לעולם ישתדל אדם לישא בת טובי ויברוק באבי באמה ובאחיה ועל זה נכתב בתורה בת פלו׳ או אחות פלו׳ הכתו׳ בגדול׳ לספר שבח׳ כמו בת עמינדב אחות נחשון מבנו׳ פוטיאל שם אמו מעכה בת אבשלו׳ ושם אמו עזובה בת שלחי בא ללמדנו שהוא סיוע גדול לבנים שיצאו הגונים וכך אמרו בבב׳ פר׳ש נוחלין דף קיח אר יעזר לעולם ידבק אדם בטובי שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ׳ אחרן שנשא ברת עמי נדב יצא ממנו פנחס׳ ופנחס לאו מיתרו קאתי והא כתי ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל וגו׳ מאי לאו דאתי מיתרו שפטם עגלים לעז לא דקאתי מיוסף שפטפט ביצרו והלא שבטים מבזין אותו ואומרי ראיתם בן פוטי זה שפטם אבי אמו עגלין לעז׳ הרוג נשיא שבט מישראל אי אבוה דאמיה מיוסף אימא דאמי׳ מיתרו ואי אבוה דאמיה מיתרו אימא דאמיה מיוסף ד״קא נמי דכתי׳ מבנות פוטיאל תרתי שם אם רבא הנושא אשה צרי שיבדוק באחיה שנ׳ ויקח אהרן וגו׳ ממשמע שנ׳ת עמינדב איני יודע שהיא אחות נחשון מה ת׳ל אחות נחשון מכאן לנושא אשה שצריך שיבדוק באחיה תאנא רוב בנים דומים לאחי האם ואם היא צנועה וצדקת יהיו בניה זכרים וכשרים כדגרסינן בסוף מסכת נדה דף עא בתוך ב דברי ששאל אנשי יכסנדריא את ר׳ יהושע בן חנניה האחרונה היא מה יעשה אדם ויהיו לו בני זכרים אם לה ישא אשה הוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש אם לו הרבה עשו כן ולא הועילו אם לחם יבקש רחמים ממי שהבני שלו שנ׳ הנה נחלת יי בני זנו מהו שכר פרי הבטן אר חמא בשכר שמשחין עצמן על הבטן בשעת תשמיש עד שיזרעו נשותיהן תחלה ׳ פרי הבטן זכרים ׳ מאי קמל רהא כלא האי לא סגיא והאשה משובחת במרו טובות וביראת השי בזו תבחר האדם שהיא נאה במעשיה וכו ישתדל אדם על היופי שבעורה כדתני׳ שקר החן והבל היופי וגו׳ וגרס׳ בסוף מסכ׳ תעניות דף לא תר׳ד משפחות היו בירושלם יפיות שבהן אומרות תנו עיניכם ביופי שאין אשה אלא ליופי ומיחסות שבהן אומרות תנו עיניכם בעלי המשפחה שאין אשה אלא לבנים עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בממון ׳ בינוניות שבהן אומרות קחו מקחכם לשם שמי׳ זבלבד שתעטרו בכספי׳ והבי׳ והנושא אשה לשם שמים ומדריכה בדרך ישרה מעלה עליו הכתו כדגרס׳ בפ׳ק דסוטה דף ב אר יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים וכו׳ והיופי המשובח שבאשה שתהא צנועה ובעלת מדות טובות כדגרסינן בבר ובן יי אלהים את הצלע וגו׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אום׳ ובן כתיב התבונן מהיכן נבראת אם לא אבראנו אותה מן הראש שלא תהא מזקפ׳ את ראשה ולא מן העין שלא תהא סקרנית

סקרנית ולא מן האזן שלא תהא צייתנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן הלב שלא תהא קנאית ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית ולא מן הרגל שלא תהא יצאנית אלא מסקו׳ צנוע שבאדם שאפי׳ כשהוא ערום אותו מקום מכוסה ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר אשה צונעה אשה צנועה ואעפ״כ ותפדעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם לא בראתיה מן הראש שלא תהא קפנית והרי היא מזקפת ראשה שנ׳ ותלכלכנה גטויות גרון ולא מן העין שלא תהא סקרנית והרי היא סקרנית שנ׳ ומשקרות עינים ולא מן האזן שלא תהא צייתנית והרי היא צייתנית שנ׳ ושרה שומעת ולא מן הלב שלא תהא קנאית והרי היא קנאית שנ׳ ותקנא רחל באחותה ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית והרי היא ממשמשנית שנ׳ ותגוב רחל ולא מן הרגל שלא תהא יצאנית והרי היא יצאנית שנא׳ ותצא דינה בת לאה נמצא שהאשה הטובה המוזהר ממרו הללו משלמת כונת יצירתה והיא האשה אשר בחר בה בוראה היא הגונה לירא אלהים ומשניהם יצא זרע כשר והגון כדגרס׳ במרבר סיני רבה אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא וגו׳ הנושא אשה הגונה לו חבה עושה אות׳ בתים ואין יחיד אלא לשון גדולה שנ׳ כמעט שכב אחד העם ואומר ומי כעמך ישראל גוי אחד והוא מוציא מהם בתים בעלי תורה אומרים ומכשירים הוי אומר אסירים בכושרות ׳ אבל מי שנושא אשה שאינה הגונה לו יוצאי׳ מהן בנים עמי הארץ ההר שכנו צחיחה ואין צחיחה אלא לשון צמא כדכתי׳ צחה צמא שחק צמאין לדת כדא לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר יי ׳ וגרס׳ נמי במדר׳ תלים אלהים מושיב וגו׳ קשה הוזוג לפני הבה בקריעת ים סוף רכתי׳ מוציא אסירי׳ זו יציא׳ אסורים וקריעת ים סוף דלא אלהים מושיב וגו׳ ישוב ורן אותם ומביא זה ממקומו וזה ממקומו ומושיבן בבית אחד מוציא אסירי׳ וגו׳ שהוא מוציאן מבתי הן אסורין בעל כרחן ומזונן בכושרו׳ אם אינן זוכין בוכים ואם זוכין משבחין ׳ וגרס׳ נמי בריש פ״ק דסוטה אמר רבה בר בר חנה אר יוחנן קשה ליזווגן כקריעת ים סוף שנ׳ אלהים וגו׳ תקרי מוציא אלא כמוציא ׳ ואם קרובתו של אדם תוגה היא קורסת לפי שהיא בת זוגו ותר מהרחוקה דבאו בהדרו אבותינו הצדיקים ולזה רמז המשורר הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד וגרסינן במסכת סנהדרין פ״ הנשרפין דף עו ובפ׳ הבא על יבמתו דף סג תר׳ האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלו׳ סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתו׳ אום אז תקרא וי׳ ענה וגו׳ ׳ והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך וגו׳

פרק רביעי

מאד מאד יזהר האדם שלא יכשל באשה שאינה הוגנת לו כדי שלא תהא לגופו כצרעת ממארת וכרי שלא יהיו לו בנים ממנה שאינן הגונין דגרס׳ בקרושי פ״ יוחסין דף ע אם רבה בר רב הונא כל הנושא אשה שאינה הגונה לו מ״ה כאלו חרשו לכל העולם כלו וזרעו מלא שנ׳ ואת העול׳ מהל מלא חל חרשא כרוב ׳ ואמר ואמר ולא יכלו להגיד בית אבות׳ זרעם אם מישרי הם ׳ ואמר נמי התם אם רבה בר רב אדא ואלא אם רב סלא אם רב המנונ׳ לכל הנוש׳ אשה שאינה הוגנת לו אי׳ כופתו והבה רוצעו ותנא על כלם אי׳ כותב והבה חותם אוי לטי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו ׳ ואמרינן נמי תתם אם רבינן בר רב אדא כל הנושא אשה שאינ׳ הוגנת לו כשהבה מעיד על השבטים אינו מעיד עליו שנ׳ ששם עלו שבטי׳ שבטי יה וגו׳ ואעפ״ שיתנו לו עמה ממון רב ושחי׳ זרעו שחממון כלה וישא

עם חרפתו כדאמרינן התם אמר רבה בר הונא אמ׳ר הונא כל
הנושא אשה לשם ממון הוי׳ן לו בנים שאינ מהוגנין שנ׳ב׳ בגדו
כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם שמא תאמר
ממונפלט ת׳ל עתה יאכלם חדש ושמא תאמ׳ חלקו ולא חלקה
ת׳ל חלקיהם׳ ושמא תאמר לזמן מרובה ת׳ל חדש מא׳ משמע
אמ׳ר נחמן בר יצחק חדש נכנס וחדש יוצא וממונם אבד׳ וגם
מצינו במדרש כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד
בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר עזה מלשון עז׳ר׳ל הנושא אשה
שקרוביה עזים וחזקים וכונתו להתקרב כהן לסוף יסתלקו ממנו
וגם הוא יסתלק מן האשה שנ׳ עזובה תהיה׳ ואשקלון מלשון
שקלי׳ר׳ל הנושׂ אשה לשם ממון סופו בא לידי עוני שנ׳ לשממה
אשדוד מלשון אשדור׳ר׳ל הנושׂ אשה לשם חשק סופו שבע
ממנה וקץ בה ומגרשה בחצי ימיו שנ׳ בצהרים יגרשוה׳ ועקרון
ר׳ל הנושׂ אשה עקרה עוקר זרעו׳ וגם מעשה אמנון ותמר יוכיח
שנשאה לשם חשק אי׳ך נהפכה אהבת׳ לשנאה גם יסתכל אדם
בגזרות שבאו על הנשים העזות הארורו׳ שהיו מתפארו׳ ביופיין
וכתיב עליהו ותלכנה נטויו׳ גרון כדאמרי׳ בפ׳ במה אשה יוצאה
דף ס״ד דרש רב עולא בר׳ דרב עילאי מ״ר ויאמר י״י עון כי גבהו
בנות ציון שהיו מהלכות בקומה זקופה ותלכנה נטויות גרון וכו׳
כראיתא התם׃ על כן יברח אדם מלהזדווג עם נשים כאלו
וישים כונתו לשם שמים ויסי״עוהו מן השמים׃

פרק חמישי

משם שמתפלל האדם לאדיו שיכין לו כל צרכו וינצלהו מכל
צרה כך הו׳ טוב לו להתחתן ג׳ אהיו שיזמי׳ לו אשה טובה בכשרו׳
ובשלוה כדגרסי׳ בפ״ק דברכו׳ דף ח׳ על זאת יתפלל כל חסיד ג׳ך
לעת מצא וגו׳ מאי לעת מצוא אר׳ חנינא זו אשה ש׳ מצא אשה
מצא טוב׃ במער׳ב׳ כי נסיב א׳ניש אתא׳ אמרי׳ ליה מצא או מוצא
מצא דכתי׳ב מצא אשה מצא טוב׳ מוצא דכתי׳ב ומוצא אני׳ מר
ממות את האשה׃ ואמרינן נמי׳ האי עובדא נפ׳ הבא על יבמתו
דף ס״ג׳ ואמרי׳ עלה התם אמ׳ רבא אשה רעה מצוה לגרש דכתי׳
גרש לץ ויצא מרון וגו׳׃ ואמ׳ רבה אשה רעה וכתובתה מרובה
אינסיב ארתא בצדה דאמרי׳ אנשי בחברתה ולא בסילתה זאמ׳
רבא קשה אשה רעה כי׳ סגריר שנ׳ דלף טורד ביו׳ סגריר ואשת
מדינים נשתוה׃ ואמ׳ רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה
רעה אשה רעה׃ כמה טובה אשה טובה דכתי׳ מצא אשה מצא
טוב אי בגוה קא משתעי׳ קרא ה״ק כמה טוב׳ אשה טובה שהתור׳
משבחה׳ אי׳ בתורה קא משתעי׳ קרא ה״ק כמה טוב׳ אשה טובה
שהתורה נמשלה בה׃ כמה רעה אשה רעה דכתי׳ ומוצא אני
מר ממות את האשה אי בגוה קא משתעי׳ קרא ה״ק כמה רעה׃
אשה רעה שהכתו׳ מגנה׳ ואי בגיהנם קא משתעי׳ קרא ה״ק כמה
רעה אשה רעה שגיהנם נמשלה בה שנ׳ הנני מביא עליה׳ רעה׃
אשר לא יוכלו לצאת ממנה אמ׳ רב נחמן אמ׳ רבה בר אבוה זו
אשה רעה וכתובתה מרובה׃ נתני י״ בידי לא אוכל קום אמר
רב חסדא אם מר עוקבא זו אשה רעה וכתובתה מרובה יוגרס׳
בפ׳ חלק דף ק׳ ונפ׳ מי שמת דף קמ״ה אר׳ חנינא כל ימי עני רעים
זה מי שיש לו אשה רעה וטוב לב משתה תמיד זה מי שיש לו
אשה טובה יוגרסינן בסדר חלים למנצח ג׳ תשחת לדוד מכתם
כתיב את׳ אום מצא אשה מצא טוב כיון שאדם מוצא אשה מצא טוב
מר ממות את האשה הי׳אך יתקי׳מו שני מקראו׳ הללו אם תהיה
מוכה אין סוף לטובתה ואם תהיה רעה אין סו׳ לרעתה עד שלא
נבראת האשה לא טוב היות האדם לבדו ומשנבראת כתי׳ והנה

טוב מאד׳ דא מצא אשה מצא טוב כשהאש׳ טובה מצא בעלה
חפץ טוב׳ וכשהיה רעה מוצא טוב כמו ויסץ טר מן הגיזה ר׳ל
שהי׳ ממצא כל טובו׳ ומאחר שזא חסרנה טובה באה מהשי׳
ירבה נ׳רחמי׳ עליה כדגרס׳ בפ״ק מועד ס״ו מגלחין דף י״ח אמ׳ רב
מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מ״ אשה לא׳ש׳ מן התורה
דכתי׳ מי׳ יצא הדבר׳ מן הנביאים דכתי׳ ביה׳ והן נחלת אבות וגו׳ ואע״פ
מי׳ היתה לו׳ ומן הכתובי׳ דכתי׳ בי׳ת והון נחלת אבות וגו׳ ואע״פ
שאמ׳ כי כשהולך במע׳ אמו הבה מזונ לו בת זוגו מל מאברהם
דכתי׳ ובתואל ילד את רבקה ודרשו בו מלמד שנתבשר יצחק על
בת זוגו וגו׳ יוגרס׳ נמי בפ״ק דסוט׳ אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב מ׳ יום קודם
יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלו׳ לפלו׳ כדכתי׳ מצא
אשה וגו׳ וכתי׳ ומי׳ אשה משכלה וכתי׳ מי׳ יצא הדבר וכתי׳ היא
האשה אשר הוכיח י׳ ועכ״ג ימנע עצמו מלבקש רחמי׳ שמא
יגרום חטא ויהנו לו כפי מעשיו כמו שאמרו בס׳ סוטה ראש פ״ק
אר׳ שמוא׳ בר׳ ר׳ יצחק כי׳ פתח רשב׳ל בסוטה אמ׳ הכי׳ אין נותנין
לאדם אשה אא כפי מעשיו שנ׳ לא׳ינוח שבט הרשע וגו׳ ואם
יש צדיק שנכשל באשה מורדת זהו מהיסורין הבאי׳ לצדיקים
בעולם הזה כדי׳ שינחלו העולם הבא וברוך היודע׃

החלק השלישי בימי הזווג ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

ימי׳ הזווג הם ראויים למשתה ולשמחה לחתן ולכלה ולקרובים
ולא נהגו למלאת כריסם אא ליתן שבח והודאה לפי׳ שהגיעם
לזווג ולתת בהם מהנו׳ לאביונים ולשמח בהן לשמחה של מצוה
והשמחה של ז׳ ימי׳ המשתה יש לה׳ סמך מן התורה כדגרס׳ בפ״ר
אי׳עזר ר׳ יוסי׳ אומ׳ שבעת ימי׳ המשת׳ מניין לנו מיעקב אבי׳ שעשה
משתה ז׳ ימים ולקח את רחל שנ׳ ויאסוף לבן את כל אנשי׳ המקו׳
ויעש משתה אמ׳ חבה אתם גמל׳ חסד עם יעקב עברי׳ אני׳ אתן
שכרכם לבניכם כדי׳ שלא יהא שכר טוב לרשעים בעולם הבא
שנ׳ כי נתן י״י השוע׳ לארם׃ שבעת ימי המשת׳ מי׳ אנו למד׳
משמשון נזיר א׳ר כשירד לארץ פלשתים ולקח אשה ועשה ז׳
ימי משתה ושמחה שנ׳ ויהי׳ כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים
ויהי׳ אתו מה היו עושין אהו היו אוכלין ושותין ושמחין שנאמ׳
ויאמ׳ להם שמשון אחודה לכ׳ חידה וכתי׳ ולא יכלו לדבר החידה
שלשת ימים׃ החתן דומה למלך מה המלך הכל מקלסין אותו
כך החתן הכל מקלסין אותו׃ מה המל׳ לובש בגדי׳ כבוד כך חתן
לובש בגדי׳ כבוד׃ מה המלך משתה ושמחה לפניו כל ה׳ימים
כך החתן משתה ושמחה לפניו כל ז׳ ימי המשת׳׃ מה המלך אינו
יוצא לחוץ לבדו אף החתן אינו יוצא לשוק לבדו׃ מה המלך פניו
מאירו׳ כאור החמה כך חתן פניו מאירות כאור החמה שנ׳ והוא
כחתן יוצא מחופתו׃ וחימים שבחרו רבותי׳ לזווג הם בתולה בד׳
ואלמנה בה׳ואע״פ שאמרו לפי׳ שאם היו לו טענת בתולים ישכים
לב׳ר וגם אמרו שקדו חכמינו על תקנת בנות ישר׳ל ש׳הא טורח
בסעודה ג׳ימים א׳ בשבת וב׳ בשבת וג׳ בשבת ובד׳ כונסה הטעם
המוב׳חר הוא האמור בפ״ק דכתובו׳ דף ה׳ תניא בר׳ קפרא בתולה
נשאת בד׳ונבעלה בה הואיל ונאמ׳ בו ברכה לדג׳ם אלמנה נשאת
בה׳ונבעלת בו׳ הואיל ונאמ׳ בו ברכה לאדם׃ ורמז לברכ׳ חתנים
מן התורה שנ׳ויברכו את רבקה׃ ותקנו לומר שבעה ברכות הא׳
ברכת היין שהי׳א תדירה קודמת לכל דבר הב׳ הבאים אחרי׳ה
פותחות בברוך לפי שכל א׳ה׳א ברכה בפני עצמה הא׳ להודות
לל שבראה הכל מאין שהם צריכין לכבוד החופה ב׳כנגד יצירת
גוף האדם׃ ג׳ כנגד יצירת השלמה שבאדם בשכל ובתקון זיהו
בצלמו בצלם דמו׳ תבניתו ומזה החקין בנין עד׳ עד שזהו הנשמה

הנשארת לעד׳ ומרוב טובה האריכו בה יותר מבשניהם ׳ ועכ׳
פותחת בברוך וחותמת בברוך ששלשתן נתקנו על הסדר שאם
הנביא כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו שהכל
ברא לכבודו כנגד בראתיו ׳ יוצר האדם כנגד יצרתיו ׳ אשר יצר
כנגד אף עשיתיו שהוא התקון הראוי והנצחי ׳ ולפי שחייבין אנו
להעלות את ירושלם על ראש שמחתנו סמכו לה שוש תשיש
ולפי שהיא סמוכה אינה פותחת בברוך ׳ ולפי שהכל חייבין
לשמח חתן וכלה ולהתפלל על שמחת סמכו לה שמח תשמח
רעים אהובים ר״ל חתן וכלה ואמרם כשמחתך יצירך בגן עדן מקדם
הוא שאמרו שקלעה וקשטה והביאה האדם ונעשה לו שושבין
ואחו׳ ברכו אלו תקנו ברכה זו כוללת כל העניני׳ בריאת השמחה
ויצירת הזווג וזכר ירושלם שברכה זו מברכין אותה לבדה בכל
יום ם מי השמחה כשיהיו שם ׳ ואין שם פני חדשו ועל כן נתקנה
כללית ופותחת בברוך וחותמת בברוך וכל זה ללמדנו איך כל
השמחות בעזר השי׳ועל כלם אנו חייבין להודות לו ולברכו :

פרק שני

התורה המשילה השמחה שעתיד הב״ה לשמח את ישרא׳ בזמן
הנחמה לשמחת החתן עם הכלה כמו שאמ׳ הנביא ומשוש חתן
על כלה ישיל עליך אלהיך ׳ והעריכה לשמחה זאת לפי שלא מצא
שמחה גדולה מזו שיש לחתן ביום חתונתו וביו׳ שמח לבו והיא
שמחה של ככור ושל הנאה ושל מצוה של ככו׳ שהכל מכבדי׳
אותו כראיה למעלה ׳ וגרסינן נמי בסוף מועד קט״ן אר׳ חנינא
מניין לחתן שמ׳ סב בראש שנא׳ כחתן יכהן פאר מה כהן בראש
אף חתן בראש ׳ וכהן גופיה מ״ל דתנא דבי ר׳ ישמעא וקרשתו
לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה
יפה ראשון ׳ ושל הנאה שאין לך הנאה גדולה מזו הכל רצים
אחריה מנערותם בית חרש ואשה חרשה ועבדים לשמשו וכל
הנאות שבעולם ׳ ושל מצוה מקיים מצות נשואין ומצות פריה
ורביה ומצות עונה ובונה בנין לקיום המין ׳ ואם יזכה לקח אשה
צנועה יראת י״ אשר יבא ממנה זרע כשר אשריו ואשרי חלקו
מה נעים גורלו מה יפה מאד ירושתו עליו נאמ׳ אשרי כל ירא י״
כי לפי שהיה ירא השי׳ והולך בדרכיו זכה לבית שיאכל בה יגיע
כפיו ולא יצטרך לידי מתנת בשר ודם אשריו בעוה״ז וטוב לו
לעה״ב אשחך כגפן פוריה למה נמשלה אשה לגפן לומר לך מה
גפן פריה לברכה אף אשה כשר׳ פריה לברכה שנ׳ כי אצוק מים
על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי וגו׳ בירכתי ביהך שתהא
צנועה ולא תהא יצאנית וזו שבח האשה שנ׳ כל כבודה בת מלך
פנימה בניך כשתילי זתים למה נמשלו הבנים לזיתים לומר לך
מה זיתי בתחלה מרים ומתוך טורח גדול וטחינה וכתישה יתקנו
ויצא מהם יצהר מכבד אלהים ואנשים אף הבנים מרים מתחלתן
שנ׳ כי יצר לב האד׳ רע מנעוריו ומתוך דוחק וצער ילמדו התורה
והמצות שהם מתוקים שנ׳ ומתוקים מדבש ונופת צופים סביב
לשלחנך שלא יהו צריכין לבריות שלא סומכין על שלחן אביהם
וגם כן שלא יהא בהם שכול שלא יהיו כמו שחילי זיתי שאין נושרי׳
עליהן בכל השנה ויהיו סביב לשלחנ׳ הנה כי כן וגו׳ ואת ברכה
שלמה שהב״ה מברך את יראיו יברכך י״ מציון לעול׳ יהא מבורך
מהש״ה המשרה שכינתו בציון ׳ וראה בטוב ירושלם וגו׳ שלא
יחרב הבית בימיו או אם הוא בגלות שיראה בנחמה ׳ וראה בני
לבניך שיראה בנים לבניו שיגדלם בדרך הזה ׳ שלום על ישרא׳
שלום לוולכל ישרא׳ בימיו ובזכותו כדי שלא יקבל צער מהם
זהו פשוטו של מקרא ׳ ורבותינו דרשו מכאן בפ״ק דברכות אר׳
ח״א כל אמי משמי דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמי׳

דאלו

דאלו בירא שמים כת׳ אשרי איש ירא את י״ וגו׳ ואלו בנהנה מיגיעו
כת׳ אשריך וטוב לך אשריך בעה״ז וטוב לך לעולם הבא ׳ ואל
יחשוב אדם שהיהה כותם בנהנה מיגיעו ואינו ירא שמים אבל
זה וזה הם ירא שמים ואמרו שגדול הירא שמי׳ שהוא מתפרנס
מיגיע כפיו מאותו ירא שמי׳ שמטיל פרנסתו על הצבו׳ ומתפרנס
בשביל תורתו אע״פ שהו׳ רא שמי׳ ׳ וגם דרשו על פסוק וראה
בנים וגו׳ פ׳ נערה שנתפתתה אמר ר׳ לב כיון שבנים לבניך שלום
על ישרא׳ דלא אתו לידי תלייצה ויבום רב שמוא בר נחמני אמ׳
כיון שבנים לבניך שלום על רייני ישרא׳ דלא אתו לאינצויי ׳

חלק רביעי בהנהגתם יחד ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

אם האשה נוהגת כראוי מצוה על בעלה לכבדה ולשמח׳ ושלא
יכניענה יותר מדאי וזהו טוב לו כדגרסינן במסכת מציעא פ׳ ההוה
דף נ״ט אר׳ חנינא לעולם יזהר אדם בכבוד אשתו שאין ברכה
מצויה לאדם אלא בשביל אשתו שנ׳ ולאברם היטיב בעבור׳ אמר
להו רבא איקרו נשיכו כי היכי דתתעתרו ׳ וגרסינן בפ״ הבא על
יבמתו דף ס״ב תנ׳ האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו
והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליה
הכתו׳ אומ׳ וידעת כי שלום אהלך וגו׳ ועוד אמרו במס׳ חולין פ׳
כסוי הדם דף פ״ד ר״ש ר״ב עוירא זמנין אל משמיה דר׳ אמי וזמנין
אל משמ׳ דר׳ אס׳ מ״ד טוב איש חונן ומלוה מכלכל וגו׳ לעולם
יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו ולבש וכסה כמו שיש לו
ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהן תלויין בו והוא הלוי
במי שאמר והיה העולם גם יזהר שלא יונה אותה באונאו שלא
כדין או באונאת דברי דגרס׳ פ׳ הזהב דף נ״ט אם רב לעולם יהא
אדם זהיר באונאת אשתו שמתו׳ שדמעתה מצויה אונאתה קרובה
על׳ אר׳ לעזר מיום שחרב בית המקד׳ נעשלו שערי תפלה שנ׳
גם כי אזעק ואשוע סתם תפלת׳ ואע״פ ששערי תפלה ננעלו
שערי דמעה לא ננעלו שנ׳ שמעה תפלתי וגו׳ לדמעתי ׳ והתורה
ויחא זהיר בתבואה בתוך ביתו כדי שלא יבואו למריבה על זה
כדאמרינן שם עלה אמ׳ רב יהודה אם רב לעולם יהא אדם נזהר
בתבואה שיהיה לו בתוך ביתו שאין מריבה בתוך ביתו של אדם
אלא על עסקי תבואה שנ׳ השם גבולך שלום וגו׳ אם רב ספא חייש
דאמרי אנשי כדמשלם שערי מכרא נקיש ואתי תינרא ואתי
יתנהג עמה כראוי יהיה שלום ביניה והשכינה מגן בערם כדגרס׳
בפ׳ סוטה פ׳ היה מביא דף כ״ז ר׳ עקיב׳ דרש איש ואשה זכו שכינה
ביניהם לא זכו אש אוכלתן ׳ גם מצינו בפ׳ יעזר פ״ג ר׳ יהושע
בן קרחה אומ׳ על שם בשר ודם נקרא שמו אדם ומשבנה לו עזר
נקרא שמו איש והוא איש מה עשה הבה נתן שמו ביניה׳ זכר דכתי׳
אם הולכין בדרכי ושומרי מצותי הרי שמי נתון ביניה׳ ומציל אותן
מכל צרה ועוקה ואם לאו הריני נוטלו מביניהם והם עושין אש
והאש אוכלת אש שנ׳ כי אש היא עד אברון תאכל ׳ ואמרי נמי
הת אם זכה לו עזר ואם לא זכה כנגדו ׳ ואם יאהבנה כגופו מקיים
את התורה דכתי׳ והו׳ לבשר אחד שהיא צלע מצלעותיו ודרשי׳
לחזור אחריה ולפייסה בכל דבר כראמר׳ בסס׳ נדה סוף המפלת
דף ל״א שאלו תלמידיו את ר׳ יוסתאי בר ינאי מפני מה איש מחזר
על האשה ואין אשה מחזרת על האיש אמר להם משל לאדם
שאבדה לו אבדה מי מחזר על מי בעל אבדה מחזיר על אבדתו
ומפני מה איש פניו למטה ואשה פניה כלפי האיש זה ממקום
שנברא וזה ממקו׳ שנברא מפני מה איש מקבל פיוס ואין אשה
מקבלת פיוס זה ממקום שנברא וזו ממקום שנברא מפני מה
אשה קולה ערב ואין איש קולו ערב ׳ זה ממקום שנברא

ממקום

ממקום שנברא שנ׳ כי קולך ערב ומראך נאוה . וגם יזהר שלא
ירבה רעים בתוך ביתו שיפתוה לזנות כדגרסינן בסוף פ׳ הרואה
דף סג׳ תניא ר׳ מאיר אומ׳ לעול׳ ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנ׳
איש רעים להתרועע , תניא רבי אומר ג׳ ימנה אדם אפטרופוס
בתוך ביתו שמא ינהיג את אשתו לרב׳ עברה מ׳ל מיסף . וגם לא
ירגילנה בין שיביאנה לזנות כדגרסינן התם תניא רבי אומ׳ למה
נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה
בקלקולה יזיר עצמו מן היין . וגרסינן נמי במסכ׳ כתובות פ׳ אע״פ
דף סה תנא כוס א׳ יפה לאשה ב׳ גדול הוא לה ג׳ תובעת בפה ד׳
אפילו חמור חובעתו אינה ממאנת . על כן יש לו להנהיג עצמו
בסדר ולהדריכה בדרך ישרה ותהא הוגנת לו :

פרק שני

אע״פ שהאשה היא בת זוגו של אדם אל יחשוב בעיניה לבעלה
כחבר או כאדון ועל זה אמר המשורר כי הוא אדוניך והשתחוי
לו והאשה תאהב לבעלה והוא ימשול בה שנ׳ ואישך תשוקתך
וגו׳ ואם יהא בעיניה כאדון יאהבנה ותהא בעיניו כאחו׳ כי מצינו
לשרה שקראה לאברהם אדון שנ׳ ואדוני זקן ואם תמעט הדבור
או לצורך תהא חביבה יותר על בעלה . ואם תדבר לפניו בחן
ובענוה ויהיו עיניה תלויין לו כעיני שפחה ג׳ ירגיזרתה או תיקר
ותכבד מאד בעיניו . אמרו במדרש שצותה חכמה אחת לבתה
כשהיתה מוליכה לבית בעלה אמרה לה בתי עמדי לפני המלך
ותשרתהו ואם תהיי לו אמה הוא יהיה לך עבר ויכבדך כגבירה .
ואם תתגדלי עליו יהיה לך לארון בעל כרחך ואז תהיי בעיניו
נקלה כאחת השפחו׳ . ותקשטהו ותיפהו בין חבריו . ואם תבוא
לו אכסניא מקרוביו או מאוהביו תקבלם בסבר פני׳ יפות ותוציא
להם יותר מראי כדי שיתכבד בעליך בעיניהם ותשמור את ביתו
וכל אשר לו ובזה תשא חן בעיניו ותהיה עטר׳ בעליך חה״ר אשת
חיל עטרת בעלה , ולעולם תשתדל האשה לעשות מלאכה
בתוך ביתה לפי שלא תשב בטלה שהבטלה מביא׳ לידי שעמום
ובזה משובחת אשת חיל כדכתיב דרשה צמר ופשתים ותעש
בחפץ כפיה , וגרסינן במסכ׳ כתובות פ׳ אע״פ במשנה דף נט ע״א
מלאכות שאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבס׳ ומבשלת
ומניקה את בנה ומצעת לו את המטה ועושה בצמר . הכניס׳ לה
שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת , שתים אינה
מבשלת ואינה מניקה את בנה , שלש אין מצעת לו את המטה
ואינה עושה בצמר . ר׳ יושבת בקטדרא ר׳ אליעזר אומר אפילו
הכניסה לו ק׳ שפחות כופה לעשו׳ בצמר שהבטלה מביאה לידי
זמה . וגם יזהר שלא תקללנו כדי שלא תבאו לידי עניו׳ כדגרס׳
בסס׳ שבת פ׳ במה אשה דף סב ע״ב אר׳ אמי ג׳ דברי׳ מביאין את האד׳
לידי עניות ואלו הן המשתין מ׳ בפני מטתו ערום והמזלזל בנטילת
ידים ושאשתו מקללתו בפניו . המשתין מים בפני מטתו ערום
אמר רבא לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא אבל לבראי לית
לן בה וכי מהדר אפיה לפוריא לא אמרן אלא אארעא אבל אמנא
לית לן בה . והמזלזל בנטיל׳ ידים לא אמרן אלא דלא משא כלל
אבל משא ולא משאי לית לן בה , ואלו מלתא היא דאמר רב
חסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא חפני טיבות׳
ושאשתו מקללתו בפניו אם׳ רבא על עסקי תכשיטיה והם׳ מראית
ליה ולא עכיד לה . גם תזדהר להיות ענועה בתוך ביתה מאד
אפ׳ מבעלה כדי שלא תתגנה בעיניו כדגרס׳ בם׳ שבת פר׳ אליעזר
דתולין דף קם אם׳ להו רב חסדא לבנתיה ליענעיתון באפי גבריכו
לא תיכלון נהמא באפי גבריכו ולא תיכלון ירקא בליליא לא
תיכלון תמרי בליליא ולא תשתון שיכרא בליליא ולא תיפנון

היכא דקא מפגנו גבר״יכו וכי קרי אנש אבבא לא תמרון מנו אלא
מני נקט ליה מרגניתא בתר ירא וכורא בתר ירא מרגניתא אחוי
להו וכורא לא אחוי להו עד דאיצטער׳ וחדר אחוי ליה , אמר
להו חויתון כמה חביב מאן דצניע ואשרי האיש שזכה להיות
בחלקו כבודה צנועה יראת שמים .

החלק החמישי בדרך החבור וישבו׳ פרקים

פרק ראשון

האל״ה צוה על מצות פריה ורביה שני פעמים , האחד לאדם
ולאשתו . והשני לנח ואחר מתן תורה הוהיר ג׳כ שלא יגרע
מעונתה . המשמש מטתו לכוונת מצו׳ זו ולא להתאוה זו הכוונה
הטובה שבכלן . והכוונה הב׳ היא לתיקון העולם כשתי׳ מעוברת
כדי שיצא הולד מזורז כמו שאמרו במסכת נדה פרק המפלת
תר״ שלשה חרשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וקשה
לוולד . אמצעי׳ קשה לאשה ויפה לוולד , אחרוני׳ יפה לאשה
ויפה לוולד שמתוך כך נמצא יוצא הוולד מלובן ומזורז , תאנא
המשמש מטתו ליום צ׳ כאלו שופך דמים . מנא ידע אמר אבי׳
ושמר פתאים ה׳ . וגם זאת הכוונה נראה שהיא מסיעת למצות
פריה ורביה , והג׳ אפילו בלא זה וזה אלא שהיא משתוקקת
לו ומכיר בה שמתרצה בדבר והיא מתקשטת לפניו כדי שתתן
דעתו בה או בעת צאתו לדרך או בבואו מן הדרך שמשתוקקת
אליו גם זה מתן שכר יש בו והוא צורך האשה והנאתה ונכלל
במצות עונתה . כדגרסינן בפרק הבא על יבמתו דף סב כל
היודע באשתו שהיא יראת שמ׳ ואינו פוקרה נקרא חוטא שנ׳
וידעת כי שלום אהליך וכו׳ . ואמר ריב״ל חייב אדם לפקוד את
אשתו בשעה שיוצא לדרך שנ׳ וידעת כי שלום אהליך וגו׳ והא
מהכא נפקא מהתם נפקא ל׳ ואישך תשוקתך מלמד שהאשה
משתוקקת אל בעלה כשיצא לדרך לא נצרכה אלא ללמוד
סמוך לוסתה וכסח אמר רבא עונה — הם לדבר הרשות אבל
לדבר מצוה מטריח . ואם מה שהאשה משתוקקת היא לדבר
מצוה ולחבת בעלה יצאו ממנה בנים הגונים . כדגרס׳ במסכת
ערובין פרק המוצא תפלין דף ק׳ אר׳ שמואל בר נחמני אמר ר׳
יונתן כל אשה שתובעת את בעלה לדבר מצוה הוי׳ לה בנים
זכרים שאפילו ברורו של משה לא היו כמותן דאלו ברורו של
משה כתיב הכו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים . וכתיב
ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים . ואלו גבוני׳ לא
כתיב ואלו גבי לאה כתי׳ ותצא לאה לקראתו וכתי׳ ומבני ישששכר
יודעי בינה לעתים . איני והא אר׳ יצחק עשר קללות נתקללה
חוה דכתיב ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך אלו
שני טיפי דמים אחר דם נדה ואחר דם בתולים שהאשה מצווה
עליהם , עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העבור
בעצב תלדי בנים כמשמעו ול׳ ואישך תשוקתך מלמד שהאשה
משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך . והוא ימשול בך
מלמד שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה . וזו היא מדה
טובה שבנשים כי קא אמרין דארצי״א ארצוי׳ קמיה . ומצינו
דרך אחרת ר׳ שאין בה א׳ מג׳ כוונות שהם מצוה אבל היא רשו׳
והיא מאחר שגברה עליו תאוותו וגדר עצמו באשתו שהיא
מותרת לו כדי שלא יתאוה לאיסור , וכיון שפירש מן האסור
אל ההתר עושה טוב אבל יותר טוב היה לו לרחות את יצרו
ולשבר תאותו בלי זה וימצא סמך לשבר תאותו מכמה טעמי׳
הא כשיסתכל במה שאמרו בפ׳ מאבות עקביה בן מהללאל אומ׳
הסתכל בג׳ דברי׳ וכו׳ מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך
למקום עפר רמה ותולע ולפני מי אתה עתיד וכו׳ ואם על יראת

דיין בשר ודם שאינו יודע הנעלמות אין אדם משלי תאותו מה לעשו מראת מי שהוא דיין על כל העולם והוא יודע כל נעלמות הב׳ אפילו בלא חטא יזכור מה שאמר החכם אל תתן לנשים חילך ודרכך למחות מלפין ׳ הג׳ כשיחשוב במחות יופי האשה כדגרסינן במסכת שבת פרק השואל דף קנ״ב תאנא אשה חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם והכל רצין אחריה ׳ הד׳ קרא מה שאמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מתים משאר חולאים והאלף מרוב תשמיש ׳ ואמרו כל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכהו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושערו נושר ושיניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלו באין עליו ואולי אם יביט בא׳ מכל אלו הדברים ישבר תאוותו ׳ אבל עכ״ז כיון שאינו מקשה עצמו לדעת אלא עם אונס התאוה מתכוין לגדור עצמו שלא יבא לידי איסור ומסתפק מן ההתר מאחר שאינו יכול לכבוש את יצרו יש לו שכר כמי שבא לידו דבר עבר ופי׳ ממנה ׳ ועכו אמרו ישב ולא עבר עברה נותנין לו שכר כעוסק במצוה ׳ והטעם הוא כי מאחר ששובר יצרו כעוסק במצוה הוא ׳ ויש לך סבה אחרת בעניין זה שהיא כרשות ודומה לו למצוה והוא כשאדם מוצא כובר בגופו ממתניו ולמט ורואה שהוא רפואה לו ומתכוין להיות גופו בריא לעבוד השי׳ גם זאת תחשב לו כעושה מצוה רק לא כראשונות ׳ אבל מי שאינו צריך לזה בשום ענין מכל שלו ׳ וגם לא היה יצרו גובר עליו מעיו אלא הוא מעורר התאותו ומשסה את יצרו ומביו עצמו לידי קושי ותאוה לדע׳ כדי לרדוף אחר התאוות בחמדתו להתעסק בהן ׳ על זה אמרו במסכת נדה פרק כל הידוע דף ג׳ אמר רב יהודה המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו׳ כדאיתא למעלה בנא׳ כ״ב ח״ג פ״ב וגם אמרו במס׳ כלה פ״ר יהודה המקשה עצמו חייב מיתה והחמירו בזה אפילו עם אשתו כי מן ההיתר ימשכנו אל האיסור וכשיבעלנו הוא יחר רעב כדאמרינן במסכת סוכה פרק החליל דף נ״ב אר׳ יוחנן אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע וזה אינו רומה אלא למי ששבע ואוכל ושותה מדעת יותר מראוי עד שמשתכר ומקיא ונשאר מלוכלך ומטונף ויש שעמ׳ שבא לידי חולי בסבה זאת והוא בזה כסיל ומזיק גופו יותר מהבהמה שהיא כיון שהיא שבעה אינה מבקשת יותר ׳ אבל הנאות והטוב לאדם שרוצה להיות אדם לשמש מטתו בעתים הנזכרי׳ לשם מצוה וכשיראה שהוא צריך לרפואת גופו וירחיק עצמו מן המפסיד לגופו או לנפשו ׳ או מן המושכו לדבר אחר ׳ ועל דא גרסינן בפ׳ חלק דף קו״ תניא׳ שמעון בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה לעולם תחא שמא רוחה וימין מקרבת לו שידחה ממנו מה שהוא קרוי שמאל שהוא דברי כסילות ויקרב מה שהוא קרוי ימין שהוא מה שהשכל מחייב כדכתיב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ׳ ולא שידחנו מכל וכל לפי שנראה שהוא ראוי לרחות ׳ אבל יקרב הצריך לקיום מצוה ולקיום המין ׳

פרק שני

כשהאיש והאשה אוהבים זה את זה ומשמשים בפיוס ומבונין שיצא מהם זרע הגון הקב״ה ימלא משאלותם ויוציא מהם בנים הגונים ׳ אבל אם יש ביניהם מחשבות נכריות מפסידות את המעשה ופוגמות את הזרע היוצא מהם כדגרסינן בנדרים פ׳ אין מותרין דף כ׳ וברותי מכם המורדי׳ והפושעי׳ בי מארץ מגוריהם אוציא אותם אל אדמת ישראל לא יבואו וידעתם כי אני יי׳ פסוק דקרא נתמ׳ על בני הגלות כשיגיע זמן הקץ שיספטם קודש במלכל אמר רבי לוי אלו בני ט׳ מדורין ׳ בני אנוסה ׳ בני שנואה ׳ בני נדוי ׳ בני תמור ׳ בני מריבה ׳ בני שכרות ׳ בני גרושת הלב

בני

פרק שלישי

בני ערבוביא ׳ בני חצופה ׳ אינו והא אדר שמואל בר נחמני אר׳ יוחנן כל אדם ששאשתו תובעתו הויין לו בנים וכו׳ כדאיתא בפרק הקודם ׳ ולפי שצריך שיהא הדבר בפיוסה ולרצונה ׳ הזהיר באנוסה אפי׳ באשתו כדגרסינן נמי בפ׳ המוצא תפלין דף ק״ אמר ראמי בר חמא אסור לאדם שיכוף את אשתו אפי׳ לדבר מצוה שנ׳ ואץ ברגלים חוטא ׳ ואמר ר׳ בל כל הכופה את אשתו אפי׳ לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן הגונים ׳ אמר רב איקא אמאי קראה גם בלא דעת נפש לא טוב ׳ תניא נמי הכי גם בלא דעת זה הכופה את אשתו לדבר מצוה ואץ ברגלי׳ חוטא זה המועל ושונה ׳ אינו והא אמר רבא הרוצה שיהיו לו בנים זכרים יעסוק בישנה לא קשיא כאן לדעת כאן שלא לדעת ׳ וגרסינן במסכת כלה פ״ר יהודה מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו ואמרינן עלה בגמרא אלו הן חפצי אשתו ר׳ אליעזר אומר יפתנה בשעת תשמיש ר׳ יהודה אומר ישמתנה בדבר מצוה שנ׳ שומר מצוה לא ידע דבר רע ׳ ולפי שצריך שתהא כוונת שניהם שיהא שמור שתהא כוונתו אצלה ולא באשה אחרת ׳ כדגרסינן התם פרק לו מותרין דף כ׳ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מכאן אר׳ נתן לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ואמר רבינא לא נצרכה אלא אפי׳ לשתי נשים ׳ וכשמחשבת שניהם היא טובה ולשם מצוה ועובדין מאהבה ונוהגין כדת וכהלכה הקב״ה ישלח ברכה בזרע הנולד להם כברכה שברכו לבריה דר׳ שמעון בן יוחאי כדגרסינן בפ״ק דמועד דף ט״ ר׳ יונתן בן ערמאי ור׳ יהודה בן גדיש תאני פרשת נדרי׳ ב׳ רשב׳י איפטר מיניה באורתא ובצפרא אתו וקא מיפטרי מיניה וכו׳ כדאיתא למטה בפר׳ בתר מהנך הו׳ ׳ אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תקצור תעיל ולא תפיק תפיק ולא תעיל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלכל פתורך ולא תחזי שתא חדתא ׳ כי אתא לגבי דאבוה אל לא מיבעיא ברוכי לא ברכן אבל צעורי צערן אל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי׳ אל תנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תקצור תוליד בנים ולא ימותון תיעול ולא תפיק תיעול כלתך ולא ימותון בנך ׳ תפיק ולא תעיל תפיק בנתך ולא ימותון גברי׳ דלהדרו לותך ׳ ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזא הוא וההוא עלמא בית הוא דכתיב קרבם בתימו לעולם משכנותם וגו׳ ׳ לבלכל פתורך בבני ובבנתא ׳ ולא תחזי שתא חדתא דלא תימות אתתך ותיסב אתתא אחריתי ׳ על החבור הנאות והטוב באין אלו הברכות ודומיהם ׳

פרק שלישי

המשמשין מטותיהם בצנעא ובוחרים העתים הראויים לדבר יוצאין מהם בנים הגונים ונעימים ונחמדים לכל דבר ׳ כדגרס׳ פ״ק דכלה ובסוף פ״ אלו מותרין דף כ׳ שאלו את אימא שלום אשתו של ר׳ אליעזר מפני מה בניך יפיפין ביותר אמר׳ להם אינו מסתכל עמי לא במשמרה ראשונה ולא במשמרה אחרונה אלא במשמר האמצעית ומגלה טפח ומכסה טפח ודום כמי שכפאו שד אמרתי לו רבי כ״כ למה אמר לי כדי שלא תעלה על דעתי אשה אחרת ונמצאו בני באין לידי ממזרות ׳ והמשמש מטתו בפריצות ההפסד ניכר בזרע הנעשה מאותה ביאה כדגרס׳ בפ״ק דכלה המסתכל אפילו בעקבה של אשה הויין לו בנים בעלי מומין ממעי אמן חגרין סומין חרשים אלמים ׳ ר׳ אליעזר אומר מפני שתובעה לתשמיש ואינה נתבעת לו ׳ ור׳ יהושע אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני ׳ ור׳ עקיבא אומר מפני שמספרין בשנא׳ חנם ואמרי׳ עלה בגמרא ודם כרמעברא

בהחזיא ביאה. ואמרינן התם במשנה אמר ר' יוחנן בן דהבאי ד' דברים שחו לי מלאכי השרת ואלו הן חגרין אלים חרשין סומים. חגרין מפני מה הויין מפני שהופכין את שלחנן. סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלין באותו מקום. חרשין מפני מה הויין מפני שמספרים בשעת תשמיש. אלמין מפני מה הויין מפני שנושקין באותו מקום. ואסרינן עלה בגמרא אמר רבא מדותיו של הקב"ה כנגר מדה הוא הפך שלחנו לפי' יהפך דגלי זרעו הוא מסתכל בדבר הנסתר מכל לפיכך הכל נסתר מזרעו הוא עזב פה המדבר שבו נתנה הנשיקה ונשק הסתום לפיכך נסתם פי זרעו הוא מספר בשעה שהיא לו לחרוש לפי' נחרש אזן זרעו. ואע"פ שאמרו חכמים עלה אין הלכה כרבי יוחנן בן דהבאי מודים שהצניעו הוא קדוש וטהרה, ומתשמיש של צניעות וקדוש יצאו אבותינו הקדושי' ובזה מצינו ששבחו רבותינו לאברהם אבינו ע"ה והוציאו ממדרש הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, וגם שבחו צניעות אדם שנשא גרמת ולא הכיר בה עד יום מותה. כדגרסינן בפ' שבת פ' במה בהמה יצאה דף נ"ג תר' מעשה באדם אח' שנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה. אר' בוא וראה כמה צנוע אשה זו שלא הכיר בה בעלה. אל' ר' חייא זו דרכה בכך אבל כמה צנוע איש זה שלא הכיר באשתו, וגם מצינו על אדם ששימש עם אשתו בפריצות והלקוהו, כדגרס' פ' נגמר הדין דף מ"ט תניא ר' יעזר בן יעקב אומר וכו' כדאיתא למעלה בפרק ה' מחבור זה. וגם אמרו שהקב"ה שונא למשמש מטתו בפריצות כדגרסינן בפ' גדה פ' כל הי' דף י"ו אמר רשב"ל ד' דברים הקב"ה שונאן וכו' המשמש מטתו ערום, והמשמש מטתו בפני כל חי וכו' כדאית' למעלה בפ"ג מהלק תאות המשגל. ואמרי' נמי שם עלה אמר רב חזרא אסור לו לאד' לשמש מטתו ביום שנ' ואהבת לרעך כמוך מאי תלמודא אמ' אביי שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. ואמר רב הונא ישראל קדוש' הם ואין משמשין מטותיהם ביום אמר רבא ואם היה בית אפל מותר. ואמר רבא ואית' מא רב פפא תלמיד חכם מאפיל בטליתו ומשמש, והו לדבר מוכרח לקיום עונתה או ביוצא לדרך וכשלא נשאר בעיר עד הלילה. ובלבד שיהא המקום אפל או יאפיל בטליתו שנא' כי אשב בחושך יי' אור לי ומה שאמרו לת' מאפיל בטליתו מפני שני טעמים הראשון כי מפני רוב צניעותו מאפיל כל צרכו מה שלא יעשה אדם אחר, והכ' כשאין לו פנאי בזמן אחר מפני שקידת למודו וגם אמרו שלא ישמש מטתו לאור הנר כדגרס' בפרק דכלה, כל המשמש מטתו לאור הנר היין לו בני נכפין גכ הזהירו שלא ישמש מטתו במטה שהתינוק ישן עלי' כדגרס' בפרק ע"פ דף ק"ל תר' המשמש מטתו על מטה שהתינוק ישן בה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא ליה לן כה. ולא אמרן אלא דנאים אבל תייר ליה לן בה. ולא אמרן אלא דנאים גבי כרעיה אבל גבי ריש ליה לן בה, ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה ליה לן בה וגם הזהירו בדברים אחרי' המפסידין לאדם ולזרע כדגרס' בפ' כלה היוצא מבית הכסא ושמש היין ליה בנים נכפין מפני ששר בית הכסא מלוהו עד כמה ישהא אדם וישמש עד שעור חצי מיל. הקיזו דם ושמש היין ליה בנים ויתקין. הקיזו שניהם ושמשו היין לו בנים בעלי ראתן אימתי בזמן שלא טעמו טעם כלום. המשמש מטתו שכור סופו נעקר שניהם שכורי שניהם נעקרים, המשמש מטתו מעומד אוחזתו אחילו גם דברים אלו ודומיהם כתובים בפ' כל הי' ובמס' כתובו' פ' אע"פ ובמסכת ניטין פר' שאחזו, גם אמרו שאסור לאדם לשמש מטתו בשנת בצורת כדי שינהוג צער בעצמו. דגרסינן

בפק

בפ"ק דתעניות דף י"א אמר רב אסור לאד' שישמש מטתו בשני רעבון שנאמר ויוסף יולד שני בנים בטרם ובגמר תאנא חשוכי בנים משמשים מטותיהן בשני רעבון למרגו מכאן שאסור ליהנות בערון בזמן שהצבור שרוין בצער. וכשהחכור יהא לשם שמים יזכו לשלום ולבנים.

פרק רביעי

בימים הקדמונים היו הנדות מרוחקו' מאד מבני אדם כי כן שמם מעולם נדות כדי שלא יקרבו אדם ולא ידברו עמו. כי ידעו הקדמוני' בחכמת שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועיש' רושם רע כאשר בארו חכמי הפלוסופי' והיו יושבו' בדד באהל לא יכנס בו אדם ולכן אמר רחל ללבן ראויה היית לקום מפני אבי לנשק ידיו אבל דרך נשים לי' ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל שלא הדרוך עפר רגלי והו' החריש ולא ענה אותה דבר נראה שלא היו מספרים עמהן כלל מפני שאפילו דבורם טמא. ולפי שברבו התאוו ובהתמעט הדעות והיו כל כך שטופין העמ' בזמה עד שנשכח מלבם רעה זאת באת' תורתנו הקדוש' לקדש את ישרא' ולהבדילם מן האומות ולהרחיקם מזו והמתן ולשמרן מן הנזק הגדול הזה ושילידו זרעם בקדושה, ועל כ' בדעת סוד התולדות והנזק והתקון והטומאה והטהרה צוותה הורה לשמור ימי נדה וימי זיבה שהם יותר חמורים מימי הנדה להצריך ז' ימים נקיים וימי יולדת ואח"כ טבילה במ' סאה וברוך יודע כל נסתרות שהיה חסדו להיו' רופא ישר' שסדרו בחכמתו כפי הצרך הידוע לו. וחכמי ישרא' שהשיגו סוד רחוקה אמרו בבר"י במסכ' נדה תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה ר' נחמיה אומר אפילו הרבור מפיה טמא, אר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס עפרה שהו' טמא כמת כך עפרה של נדה טמא, ואסור ליהנות ממעשי ידיהיואם אמרו רז"ל כל מלאכו' שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעל' חוץ מהצע' המטה וסוגת כוס והרחצת פניו ידיו ורגליו היה לפי שראו את העם שלא יסבלו יותר מזה בחסרון שפחות אבל המחמיר שומר מצרות נפשו. ועל כלם צריך ששמור עצמו שלא יגע בה אפי' באצבע קטנה אפי' בימי לבונה עד לאחר טבילתה. ואפי' לישן הוא בבגדו והוא בבגדה שעל דבר זה נפטר בחצי ימיו אדם גדול, כדגרסינן בפ"ק דשבת דף י"ג תנא דבי אליהו מעשה באדם א' שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו, והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזירן על כל בתי כנסיות ובתי מדרשו' ואומר' להם כתו' בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך בעלי שקרא הרבה ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם שהחזיר דבר פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בימי נדות' מהו אצליך אמרה לי חס ושלו' אפי' באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבונ' מהו אצליך אמר' לי אוכל ושותה עמי וישן עמי בקרוב בשר ולא עלת' דעתו לדבר אחר אמרתי לה ברוך המקום שהרגו ולא נשא פני' לתורת שהרי אמר' תורה וא' אשה בנדת טומאת' לא תקרב כי אתא רב דימי אם' מטה חדא הוא"במערבא אמרי אם' רב יצחק בר יוסף סינר מפסיק ביניו לביניה הואי, ואח"כ בראות בנות ישרא' שלא היו יכולות לספור ימי נדה לבד וימי זיבה לבד נטלו חומרא שבשניהם כדי לעשות הרחקה יתרה והחמירו על עצמן שאפי' רואו' טפת דם כחרדל יושבו' ז' נקיים ונשאר לבנו' ישרא' חומרא זאת כאיסור של תורה וגם החמירו בכל כתם ובכל גוון כרא"ת דם טמא והרחיקו' ז"ל שלא ישמש עמה סמוך לוסתה כדגרסינן במס' שבוע' פ' ידיעות הטומאה דף י"ח ת"ר והזהיר' את בני ישרא' מטומאת אר' ישיה מכאן אוהר' לבני ישרא' שיפרשו מנשיהן

סמוך

סמוך לוסתן וכמה אמר רבא עונה ׳ אר׳ יוחנן משום רשב׳י כל
שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפי׳ הויין לו בנים כבני אהרן
מתי דכתי׳ והזהרת את בני ישרא׳ מטומאתן ולא ימותו בטומאתן
וסמיך ליה והדוה בנדתה וסמיך ליה אחרי מות שני בני אהרן
אמ׳ רב חייא בר אבא אר׳ יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה
הויין לו בנים זכרים דכתי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך
ליה אשה כי תזריע וילדה זכר ר׳ בל אמ׳ הויין לו בנים שראויין
להוראה דכתיב ולהורות את בני ישרא׳ ׳ והפרישות מביא את
האדם לידי טהרה וקדושה כדגרס׳ סוף מסכת סוטה ובסוף פ׳ק
דע״ז דף כ׳ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי
עברה בלילה מכאן אר׳ פנחס בן יאיר תורה מביא לידי מעשה
~~פעשה מביאה לידי זהירות~~ זהירות מביאה לידי זריזות ׳ זריזות
מביא לידי נקיות ׳ נקיות מביא לידי פרישות ׳ פרישות מביא לידי
טהרה ׳ טהרה מביא לידי קדושה ׳ קדושה מביא לידי ~~ענוה~~ ~~ענוה מביאה לידי~~
~~חסידות~~ ~~חסידות מביאה לידי רוח הקדש~~ ׳ וחסידות גדולה מכלן שנא׳
אז דברת בחזון לחסידך ותאמר וגומ׳ ׳ ופליגא ור׳יבל דאמר
ר׳יבל ענוה גדולה מכלם שנאמ׳ רוח ״אלדים עלי יען משח י׳
אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב לקרוא לשבויים
דרור ולאסורים פקח קוח לבשר חסידים וצדיקים לא נאמר
אלא לבשר ענוים האי למדת שענוה גדולה מכלם ׳ וגם אסור
לו לאדם להקל ראשו לשחוק עם אשתו בימי נדתה וגם היא
שלא תתקשט ׳ זה הכלל כל הדברים המביאים לידי קירוב
דעת אסורין כדי שלא יבואו לידי עברה והרחקוה כאשת איש
לכל דבריה וולתי שלא אסרוה ביהוד שכיון שעתיד לבא לה
זמן היתר יתן דחזקה היא דלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא
ומצינו במדרש כי ברמז נצטוה אר׳ הראשון על הנדה בגימטרי׳
תיבות כנגדו דכתיב אעשה לו עזר כנגדו ׳ ל׳ ר׳עז׳ ימים כמנין
עזר הם ימי טהרת האשה ׳ וג׳ ימים כמנין כנגדו הם ימי נדתה
ל׳ מנין עזר תהיה לו ומנין כנגדו תהיה כנגדו ׳ ואם חזו עבר
ובא עליה בימי נדתה או בימי ליבונה הולד ממזר והאות שלו
הוא עז פנים ׳ כדגרסינן במסכת כלה ראש פר׳ ר׳יהודה אומר
עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן ערן ׳ עז פנים רבי אליעזר אומ׳
ממזר ׳ ר׳יהושע אומר בן הנדה ׳ ר׳ עקיבא אומר ממזר ובן
הנדה ׳ והזריז בדבר זרעו יהיה קדוש ׳

החלק הששי בקדושת החבור ויש בו חמשה פרקים ׳

פרק ראשון

לפי שאומת ישרא׳ היא סגולה שהבדילה הקבה מכל העמים
מיוחדת לאל ית׳בחר בישראל להיות עם קדוש ועל כן נאמר
ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שהבדילם להיות קדושים
כמו שהוא קדוש וידמו לדרכיו כמו שדרשו על פסוק והלכת
בדרכיו מהו קדוש אף אתה קדוש מה הוא חנון אף אתה חנון
וכו׳ למדנו שהבדיל הקבה את ישראל להיות נוהגים במדותי׳
שנ׳ והתקדשתם והייתם קדושים ׳ ודרשו על זה במסכת יומא
בסוף פרק אמר להם הממונה דף לט׳ תר׳ והתקדשתם והייתם
קדושים כי קדוש אני י׳ אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו
הרבה אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה אדם
מקדש עצמו בעולם הזה מקדשין אותו בעולם הבא וכיון שכן
הוא נמצא שכל זמן שאנחנו עושין הטוב והישר אנו מקדשין
שמו הגדול ואם חו׳ נוהגין בהפך מחללין שמו לרעתינו וכל
הכעור והפשע והחלול נשא׳ על עצמינו ולפי שהוא סיוע גדול
להיו׳ האדם טוב או רע בתקונת חמוג כפי הטפה שממנ׳ נתהוה

נמצא

נמצא חבור האר׳ סבת קדושת הש׳ או הלולו כפי הבני׳ שמולידי
כשהבנים צדיקים מקדשין את השם והרשעים בהפך ומאחר
שהדבר כן נצטרך לדע היאך יקדש אדם עצמו בשעת השמיש
וקדושה זו נחלקת לחמשה חלקים ׳ הדרך הא׳ במהות החבור
הדרך הב׳ בזמן החבור ׳ הדרך הג׳ בזמן הראוי לחבור ׳ הדרך
הד׳ בכוונת החבור ׳ הדרך הה׳ באיכות החבור ׳ הדרך האחר
במחותו יש לנו לידע שמהות חבור זה כשהוא ראוי ובכונ׳ ראויה
הוא דבר טהור ונקי מסייע להויית העולם וחבור טהור כזה אין
בו גנאי וכעור ובושה אבל נקרא ידיעה כמו שנא׳ וידע אלקנה
את חנה וגו׳ ונקר׳ ידיעה מב׳פנים הא לפי שטפ׳ זו באה שרשה
ממקום הרעת שהוא המוח ׳ והב׳ כי ביאה כזאת היא בידיעה
מכוונת וקדושה לשם שמים ואם שלא יצא ממנה בן דעת
ולכוונה כזאת נברא באדם כלי המשגל ואם הוא משחית דרכ
והופך כוונת בריאותו וחוזר החבור לצורך הנאתו ולמלאת
תאותו או מדליק ביתו ומחריב זרעו ונמצא הכעור והשחתה
בא מצד פעולתו וכונתו ולא מצד בוראו שבר׳ בו האבר חלילה
לו מרשע ושדי מעול שכל האיברים שברא באדם היו לצורך
קיום הגוף והמין ולהוציא שכלו מן הכח אל הפועל כשיטה הא׳
ב הכוונה תראויה ועל זה אמרו במדרש קהלת על פסוק אשר
כבר עשוהו מלמד שהוא ובוראו דינו נמנו על כל אבר ואבר
והושיבוהו על כנו ומאחר שהאד׳ הוא כלול בסוד הכסה ותבונה
ודעת הוא סוד הדעת וכשהחבור הוא בידיעה כראוי הוא עילוי
גדול והשכינה שרויה ביניהם והקב׳ד שותף עמו והוא שותף
להקבה במעשה בראשית ר׳ל להשלים כוונת בריאת העולם
ולזה רמזו באברם במסכת סוטה פרק היה מביא דף י׳ז איש
ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתם ׳ וגם באמרם ג׳
שותפין יש בו באד׳ אביו ואמו והקבה וכו׳ כדאיתא לעיל בכלל
זה ׳ נמצא כי כשהיה החבור לשם שמים משתתף בו הקבה
ונקרא על שמו שאין דבר קדוש ונקי למעלה הימנו וכן מצינו
שנקרא הריון הצדיקים על שמו של מקום כדכתיב באברהם
וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ועל ענין רבקה ויעתר
לו י׳ ותהר רבקה אשתו ובענין לאה ורחל ויפתח את רחמה
ובענין חנה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה י׳ ובענין תמר
אמרו במדרש בבר על פסוק ויט אליה אל הדרך בקש יהודה
לעבור ורמז הקבה למלאך הממונה על התאוה וכו׳ בא להודיע
שלא יחשוב שום אדם שכוונת יהודה היתה לזנות חלילה והם
לצדיק גמור כיהודה מ׳ב שבטי ישראל שבחר בו הקבה להיות
זרעו ראשון לדגלים ולכבוש את הארץ ולכל מלחמת מצוה
שיעלה על לבו דבר כזה אבל בראותו כי בני בת שוע אשתו
מתו בחטאם חשב שהקלקלה באה להם מצד עצמה ובראותו
להם שהיא יושבת וממתנת לו מכוסה פניה בצינעא נכנס בי
דעת עליון וחשב שאעפ׳ שנראית קדש שלא היתה כונתה לא
לבוא אצלו לחסות תחת כנפי השכינה והכין כונתו לשם שמים
ולהוליד בנים הגונים ולא כראשוני וגם היה סיוע מאתו ית׳ יודע
כל נסתרות שכוונת תמר היתה למוטב והכניס בלבו לקרב שלה
ובעזר הל ית׳ אשר הוא צופה עתידות נתן לה הריון שני צדיקים
תאומים שניהם טהורים כרוגמת ששש וירח הם פרץ וזרח מהא
יצאו מלכים ומהב׳ נביאים גולדו בצורו׳ סדרי עולם וברוך היודע
אשר בחר בהם למדרגות אלו והסכים בדבר ובא מאתו ׳ וגם
בענין רות נאמר ויתן ״לה הריון ותלד בן ׳ וגם נאס׳ על ירמית
הנביא בטרם אצרך בבטן ידעתיך גם אמרו בפ׳ק דתעניות דף ב׳
ג׳מפתחו לא נפסרו ביד שליה ואה׳ מתן הריון של עקרה שנ׳
ויפתח את רחמה וכל זה וכיוצא בזה נאמר בחבור הצדיקים
שכוונתם היא לשם שמ׳ אבל הרשע הפריץ שכונתו למלאת

תאותו

תאותו והוא משחית דרכו מכלה גופו וזרעו כמי שנוטע אשרה ומפסח עגלים לעז׳ אין לשי׳ חלק בו ועליו נאמר זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב · אבל החבור אשר הו׳ כראוי בכל דבר הוא דומה לבריאת שמי וארץ שהו׳ דבר קיים עם הנשמה שזרק בו הש׳ אשר חשאר לעד ויוצאת אל הפועל בהכנורת המושב אשר ישבה בו ויוצא הזרע קדוש ועליו נאמ׳ והיתם לי קדושים כי קדוש אני ·

פרק שני

זמן החבור הוא תלוי בשעות כמו בימים ועונה האמורה בתורה פירשו רבותינו כפי סדר כל בני אדם ולאות שהם מעמידי עולם הם התח פסקו מלילי שבת ללילי שבת ועל זה דרשו במסכת קמא פרק מרובה דף פ״ב על פסוק אשר פריו יתן בעתו זו היא עונת תח ולפי שאין ראוי להיות מצוי אצל אשתו כתרגול כי אז יהיה כחו תשש ואור עיניו מתמעט וכל חלקי אבריו הולכים ודלים קבעו חכמים פעם אלשבוע שלא יזקנו ושמוהו בלילי שבתות לפי שיש בארם נשמה יתירה מצד השפעה הבורית ואפילו כפי הטבע מפני שהוא סוד חזרת הגלגל פניה ואחור בשבעת ימי השבוע ואז יכול להשפיע כחו כזולתו והוא לא יחסר דבר בשהיה נחלש חולשה נראית לפי שכבר קבל כח שיוכל להשפיע ממנו וגם קבעוהו ביום שכלו שבת והוא יסור עולם · והוא רוגמת עולם הנפשו מטעם שבת ליי׳ ובהיו כונת המשכילים בביאתם לנפש השכלית שהו׳ להוליד צורה ראויה לעבודת האל יתב׳ בעלת נשמה טהורה שכלית עליונה יצליח מחשבתו ויוליד כמותו · ועל זה נאמ׳ על פסוק אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול שורשותו זל בעונת וח גמר הפסוק ועלהו לא יבול כלומר כחו לא נחלש וזרעו יצליח כפי כוונתו זהו וכל אשר יעשה יצליח לא כן הרשעים ששש כחם וכלה זרעם · וגם צריך לדקדק בשעות כפי מה שאמרה אשתו של ר׳ אליעזר שלא היה מספר עמה לא בתחלת הלילה ולא בסוף הלילה לא באמצע הלילה כראית׳ למעלה בפ״ג מחלק שקודם זה · ונוכל לומר שכונתו היתה כפי דרך זה שהו׳ ישמש מטתו סמוך לאכילה ששבע הגוף רותח הדם מעורב ישחית גופו לפי שהוא שבע ואותה השפה הנמשכת ממנו עכורה ומלוכלכת סרוחה ומטונפת ונמצא הולד הנוצר מאותה טפה יסור עכור ומטונף ועליו נאמר והרה עמל וילד שקר ואם ימתין מלשמש מטתו עד הבקר שהוא רעב יחלש כחו ולפי שהטפה חלושה יוליד חלש כמותו לכן צריך אד׳ לכוין שעת החבור בחצי הלילה שהוא שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף מרתיח המזון שאכל ונזדכך הדם וירדו השמרי׳ למקומם הטבעי וסודו האר׳ מסודרי׳ בסדר נכון ולא בא עדיין לידי חלישות · ולהוליד זורע קדוש וטהור וחזק ובריא היו מדקדקי׳ ג׳כ רבותינו באמר׳ במסכת ברכות פ״ק תניא אבא בנימין אומר על שני דברים היתי מצטער כל ימי וכולי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום כדאמ׳ ר׳ חמא בר חנינא ואמרי לה אר׳ יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום חייץ לו בנים זכרים שנ׳ ממתים ידך יי׳ וגו׳ וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים וגו׳ ר׳ נחמן בר יצחק אם אף אשתו אינה מפלת נפלים דכת׳ הכא תמלא בטנם וכתיב התם וימלאו ימיה ללדת וגם כפי כוונת האמת ידוע הוא שאינו תלוי בנים זכרים ושלא יהו נפלים בנתינת המטה ואלמלא כן כל בני עולם ידעו לעשו׳ ולא תהא בת בעולם ולא נפל אבל האמת שהגרה זו היא כאחרות הנאמרו׳ במשל וכרמיזה והנה מבואר שהקור החזק לפאת צפון והחום לפאת דרום והמשמש מטתו בהיות

גופו ממוצע בין הקור והחום אז יוכלו טבעיו לנוח ולא יורגש מהר ויוכל לבעול במתון ואז האש׳ מקדמת לזרוע תחלה ונמצ׳ זרע האשה כדמיון החומר וזרע האיש שבא אחר כדמיון היוצר שנותן הצור בחומר ויבא צורת הולד כמותו וזהו סוד מה שאמרנו אשה מורעת תחלה יולדת זכר וגם לזה כוונו באמרם בשכר שמשחין עצמן על הבטן היין ליה בנים זכרים שנא׳ הנה נחלת י׳ בנים וכבר עוררתי בתחלת החבור שכל הסקוקים שהביאו רבותינו לבאר בהם דברים אלו אינם אלא אסמכת׳ בעלמ׳ לזכור בו הרב שהיה ברור להם מצד אחר בקבלה או נסבע או בעין אחר ונמצא כי מה שאמרו בין צפון לדרום הוא ר׳ל ממוזג בין הקור והחום ויבא לציור צורת זכר ולפי שכל הדברי׳ הממוצעים הם חזקים וטובים יותר לא יהא הולד נפל׳ גם ידוע לפי הטבע שהרחם הממוזגת בין קור לחום היא הרה ויולדת כסדר ואם היא קרה מאד או חמה מאד לא נוצר בה ולד ולפי שהם זוג הבינוני שברחם לא היה בידו היה מדקדק במזגות זרעו ולפי שבחצי הלילה כבר שקט הגוף מרתוח טבע המזון שאכל ומזג הגוף עומד צחונקי ובינוני קודם שיבא לידי קרירות היה מדקדק בחצי הלילה כמו שהיה עושה רבי אליעזר גם בחצי הלילה ברוב שוקט רוח מערבי ומתחיל לנשב רוח צפוני כמו שאמרו על כנור של דוד בפסוק חצות לילה׳ אקום להודות לך על כן בחצי הלילה הוא זמן ממוזג ואולי שזה החכם היה מדקדק גם בהנהות ובמאכלות ובכל דבר שיהא בו ממוזג יותר להועלת גופו ולקיום זרעו והיד מדקדק במיוחד יותר בשעת השמיש בעבור הטעמים הנזכרים גם ידוע הוא שהאיש שנולד מטפה קרה יהיה לעולם פתי וסכל מי שנולד מטפה חמה יהיה בעל בעס ותמה אעפ שהוא פקח ועל כן רוב ממוזגים פקחי׳ אבל הם עזי פנים ושטופי בזמה לרוב חום הזרע אשר נולדו בה והנולד מטפ ממוצעת בין החומ׳ לקור יהיה בעל שכל מיושב בדעת יקר רוח איש תבונה ויהא במדותיו ובדעתו מעורב עם הברי׳ ועל זה נאמר ונתת לאמתך זרע אנשים רל שיהיה ממוצע ובינוני לקיום ולשכל ועל כיה אמרו במסכת ברכות פרק אין עומדין דף לא לא אוכם ולא חיור ולא חכם ולא טפש לא ארוך ולא גוץ כל אלו המדות נמזגות בולד בהיות מזג הזרע ממוזג בין קור לחום · גם הבן הממוזג בישורו הוא היוני יותר בבטן אמו ובחוץ גם אם נוצר הולד מטבע ממוזג טבע הרחם ממוצע לא תפיל כאשר בהיות הפלס בעין המשפט בקו השוה לא יטו המאזנים לאחמן הצדדין · אבל בהתעורר הרחם לאחר מהקצוו׳ מפלגת הרחם לחום או לקור ומפלת הולד וגם בסבה זאת תבא לידי רעבון או תאוה שלא כראוי ומפלת הולד · אבל הולד הממוזג נקרא צדיק שוה המזגים מן הבטן ואינו נופל קודם זמנו אפילו בסבות כאלו · ואינו מסבב לאמו להתאוות דברים האסורי׳ וגם לא אוכלים משחיתים העובר · וכבר רמזו לנו זל בתרי עובדי בפ״ה באסרם ההיא עוברא דאוריתא אתיא לקמיה דר׳ מאיר אל זילו להשו לה דהאדנ׳ יומא דכפורי הוא לחישו לה ולחישו קרי עליה בטרם אצרך בבטן ידעתיך נפק מיניה ר׳ יוחנן התיא עוברא דאוריתא לחישו לה ולא לחישו קרי עליו זורו רשעים מרחם נפקו מינה שבתאי אוצר פירי · נמצא דההוא דלחשו לה ולא לחישו נטה מן הקצה האמצעי והיה קרוב להיות נגד לולי שהאכילוה דבר אסור שהריחה · ואם גם כן הריחה אם הצדיק אף על פי כן חזר לפלס האמצעי לפי שהיה ממוזג והריחה בא אצלה מצד הבהמו׳ שלה ולא מצד הולד · על כן היה מצטער אבא בנימן על דבר גדול כיה והרוצה להוליד בני׳ בעלי הוראה ממוזגים בכל דבר ידקדק בזה ·

פרק שלישי

דבר ברור וידוע כי כפי מזון כל דבר כן יהיה גוף הנזון. ולפי הקבה בראם על בנינת התיר להם בהמות וחיות ועופות ודגים אעפ שהיו יכולי להיות נזוני בתבואת הארץ כמו שהיו מיצרת אדם עד אותו זמן אבל בראותו כי מזון האדם בחיותו מתבואת הארץ כמו בעלי חיים שאינם מדברים לא יהיה המזון סועד כ לקיו חגוף וגם לא יהא האדראוי כ לעורר חיו חנפש להשכיל על כן התירה תורה לאדם לאכול וליזון בבח האחרים נמצא שהיתה רצונו שיהא כל דבר ניזון מהדבר שהוא החהיו ונמצאו הרכבות העולם עולות כסדר. כי המקורות שואבים וניזונין מד יסודות והמצמחים מן המקורו ומהיסודות ובח שאינם מדברי מחצמחי והמקורות והיסודו וחי המדבר ניזון ומשתמש בשאינן מדברים וצמחים ובמקורות וביסודות. וגם השכל שבגוף ניזון ומשתמש ומתקיים בחי המדבר שהו ניזון מכל הדברי האחרים ובכחו ובהשגתו ובפעולתו יוצא מן הכח אל הפועל נמצא שכל הדברי נעשי למזון זולתם אות שהם למעלה מהם עד שהולכין מעלוי לעלוי עד למעלה. וכשהיה רצון הבורא להבדילנו מן העמים להיות קדושים ולתת לנו תורה קדושה ומצות וחקים ומשפטים צדיקים ולטהרנו מזוהמת הנחש שהוא טנוף התאוות ולעשותנו עם חכם ונבון. ובראותו כי יש מזון שמוליד דם זך וברי וטהור כמוהו וטמא כמוהו ויש מזון שמוליד דם עכור ועב הבדילנו בתורתו מכמה מאכלות אסורות שאסר עלינו מכמה טעמים וברוך יודע נסתרות אשר לפניו גלוי טעמי כל דבר ודבר שלא לחנם אסרם על עמו אשר בחר בו. ומן הנראה לעינים הוא שאסר חלב ודם אפילו מהטהורים כעבור שמאטמין את הלב ואסר החיות והעופות הדורסים לפי שנראה שהם מעזים פניהם לדרוס כמותן ואסר ארנבת ושפן וחזיר ודומיה בשביל שסותמין דרכי התבונה ואסר דגי שאין להם סנפיר וקשקשת בעבור שגדלים ונזונים במי העכורים ואסר שרצי הארץ והמים לפי שמולידים מיני חלאים קשים ורעים סוף דבר לפניו הוא גלוי טעם כל דבר. ועל כלם אמר אל תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף גלה שכל הדברים או האסורים נתעבים ונמאסי עושי דם רע מוכן לכם פורעניות ומשקצין הגוף והנפש ומאחר שמדם האדם נהפך לטפת הזרע שהוא יסוד ובנין לולד הנולד מאותו חבור נמצא כי כפי מזון האבות יהא טבע הבנים. ואולי כי לזה סמכה תורה לפרשת מאכלות אסורו ולפסוק ולחבדיל בין הטמא ובי הטהור וגו סמך לו אשה כי תזריע ללמדנו שאף עפ שהמזון המטונף מוליד דם עכור באוכלו ומזיק לו יותר הוא מזיק ומשחית לזרע הנולד מאות טפה שנבנו כל יסודותיו עליה ועל כן סמך גם כן מצד אחר פרשת נגעים להודיענו שאין יבדל האדם מן המאכלי הרעים הויין לו בנים חגונים קדושי וטהורים ואם לאו הרי נגעים גדולים וקשים מתחדשים עליו וגם עליהם מצד טפת הזרע שהיתה מדם המאכל המשוקץ. ואף על פי שאסרה תורה כמה מאכלי אסורות והניחה ככה דברי מותרים יש הפרש גדול בין המותרים בבריאות ובחוזק ובכל דבר כפי שכתבו חכמי הטבע לולי שהתורה בחמלה על עמו לא רצתה לגזור עליהם גזרה שלא יוכלו לעמוד בה עד שמרוב אהבתו לישראל בכל הדברים שאסר להם לפי שלפעמים מתאוים בני אדם לאכלם התיר להם כדומה להם לפי שלא ישאר בנפשם התאוה עליהם רושם וראגה בשיוכל לבא מאותה סבה חולי כאדם כמו שאמרו הרופאים ועל כן התיר להם ברומיהם. כמו שאמרו במסכת חולין פרק כל הבשר דף קי אמר ליה ילתא לרב נחמן כל מה שאסר לנו הקבה כנגדו התיר לנו אסר דמא

פרק רביעי

שרא כנגדא אסר חלב בהמה שרא חלב חיה אסר חזיר שרא מוחא דשיבוטא מין דג. אסר גריתא עוף טמא שרא לישנא דכורא אסר דם נדה שרא דם טוהר אסר אשת איש שרא גרושת בחיי בעלה אסר אשת אח שרא יבמה אסר גויה שרא יפת תואר. בעינ למיכל בשרא בחלבא אל רב נחמן לשמעיה זיל זויקו לה כחלי פ׳ הנחנ לה כחל בספוד. וכל זה היה ברחמנותו על ישראל שאעפ שהם קרושים כיון שהם בנוי מחומר וצורה וכל אח איש לו כח מתאוה שתומר לאכול ולטעום כל מאכל וגם יש טבעי בני אדם שיותר מתאוים בדברים שמוזהרים עליו על כן התיר להם דוגמתם לישב ולנוח בהם כוונת, אבל נשאר דעת משכיל באות שיבחרו הדרך הישרה ויתפצו להיו טהורים ופרושים שימאסו אפילו מקצת דברים המותרי שאינם ראויים כל כך לבריאו הגוף לעבודת הבור ולנקות הדם ולצלול השכל כדי שיגיעו למעלת הקדושים אנשי שם. כי אחד מהענפים שתלוי בו הדבר הוא בזכות המאכלי שכבר אמרו חכמי הטבע כי הטיה שהמור נמשך ממנה מאכלה אלסנבל נמצא כי כפי טבע המזון משך גוף הניזון אעפ שכב יוצר ונתגדל בטבע אחר וכש מזונו האב והאם שבא מהם דמם ונהפך הדם לזרע שיש המזון לטבע הולד וגם המזון שתאכל המעוברת כשניזון בו העיבר יסייע לטבעו כמו שאמרו במס כתובות פרק אעפ דף סא דאכלה חרדלא הוו לה בני זילולי. דאכלה תחלי הוו לה בני דילפני. דאכלה מוניני הוו לה בני מיציצי עינא. דאכלה גרגושת הוו לה בני מכוערי. דשתיא שיכרא הוו לה בני אוכמי דאכלה כישרא ושתיא חמרא הוו לה בני בריאי. דאכלה ביעי הוו לה בני עיני. דאכלה כורתי הוו לה בני חניני. דאכלה כרפסא הוו לה בני זיזותאני. דאכלה כסברתא הוו לה בני ביסראני. דאכלה אתרוגא הוו לה בני ריחני. ברתיה דשבור מלכא אכלה בה אמא אתרוגא והוו מסקי לה לקמיה דאבוה כריש ריחני. למדנו שהרוצ להוליד בנים הגונים ובריאי יבחר הראוי והנקי מן המזונות ואפילו מאותו הראוי אל יקח כדי מלוי הגוף רק דבר בינוני שיוכל הטבע לטוחנו ויתחפך דם נקי וטהור כי בהיות המאכל מוסף באצטומכא אעפ שיהן מן הדבר ההגונים הנה רבוי יגרום שלא יהא נוחן כראוי להוליד דם זך ויפסד באצטומכא ויחזור רע ומטונף יותר מאותו שבא מהדברי הגסים ועל כן ראוי ליזהר באיכות ובשעור. ואם מצינו בכל אדם שמתענה כמה תעניות ויסבול כמה עינויים וס גופים למען חיי גופו וחיי בניו מה יעשה במוסר הודה שאין בו שום עינוי. והאיש החכם עיניו בראשו ויבחר הדרך הטובה לו ולזרעו ישמע חכם ויוסיף לקח.

פרק רביעי

בכוונת החבור הוא תלוי עקר הדבר ובזה רמזו רבותינו באמר הרהורי עבירה קשים מעבירה. והוא לפי שהכונה היא פעולה נפשית והמעשה הו דבר חמרי והבורא יתברך נתן כח בשכל האדם להוליד אדם או דבר אחר אם ידע בספר יצירה כמו שאמרו בסנהדרין פר ד מיחות דף סה אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנ כי אם עונותיכם היו מבדילי ביניכם לבין אלהיכם. רבא ברא גברא שדריה לקמיה דר זירא הוה קא משתעי בהדי ולא קא מהדר ליה אל דמן חברי את הוב לעפריך, רב חנינא ורב אושעי יתבי ועסקי בהלכו יצירה כל מעלי שבתא ומברו להו עגלא תלתא ואכלי ליה ואין זה דבר איסור שכבר אמרו עליו מותר לכתחלה כרב חנני ורב אושעיא דכל מעלי שבת וכו. וגם נתן כח בדמיון האדם להוליד כיוצא בו בדבר שהוא

מרמה ודבר זה מבואר גם כן מצד הטבע אפילו בבהמות כמו
שכתוב בצאן של לבן שהיה רועה יעקב שהיו מרמות בטקלות
ועושות כרמותן אף שוכני בתי השכל שכפי טבעם מולידים
כרמיונם והנה בהתחבר האדם אשתו אם רמיונו ומחשבותיו
עסוקים בדברי חכמה ומדות טובות והגונות ובצניעות הנה אותו
הרמיון שבמחשבתו יש בו כח לצייר הצורה בטפת הזרע כפי
שהיה מרמה בשעת התחבר בלי ספק, וגם מצינו בנסיון ברור
שהרמיון פועל באדם תכונה נראית לעין כי האדם שנשכו כלב
שוטה וחלה מאותה נשיכה בכח הרמיון שמרמהו ברעיוניו כל
מים שיקריבו לפניו מרמה שיש בהם כלבים שוטים ועל כן צוו
הרופאים שיעשו לו שפופרת לשתות בו כדי שלא יראה המים
ועוד דבר גדול פועל רמיונו אפילו לראות עיני בני אדם שבכל
שתן שישתין נראין בו רמות כלבים דקים ער מאד ואם יעבירו
השתן במסננת לא נשאר בו שום רבר עאכו שיש כח ברמיון
הפועל לפעול בעת היצירה ולזה עוררו באמרם פרק מי שמתו
דף ב ובבבא מציעא פרק השוכר את הפועלי דף פד רבי יוחנן
הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישר
ליסתכלן בי דליהוו לדהו בני רבנן ושפירן כוורזי וכו. נמצא
שהחסיר הזה ביורעו שבמחשבה אשר ברמיון האשה תסייע
לצורת הולד היה עושה זה כדי לסבב שיראו חכמים בישראל
ומאח שפועלת המחשבה באשה אעפ שיצא זכר שתמרעת
תחלה ונותנת התמר כל שכן באיש שהוא נותן הצורה שיפעול
רמיונו בולר לפיכך צריך כל אדם לנקות מחשבותיו והרהוריו
ולזכותם בשעת תשמיש ויפנה מחשבותיו מכל הרהור רע רק
יחשב במעלת הצדיקים והטהורים אנשי מרע ובדברי הקדושי
ואותן המחשבות יחולו על טפת הזרע. ואם ישמח את אשתו
בדבר מצוה וישמחנה בדברים המשמחים את הלב וידבר עמה
בדברים טהורים וזכים ולא בדברי נבלה ושיחה קלה כדי שתהי
גם היא מוסכמת ומצטרפ למחשבות זכות וטהורות אז תתקשר
מחשבתם כאח ויהיו שניהם אחדי בדבר המצוה ותהיה שכינה
שרוייה ביניהם ויולידו זרע כפי הצורה הטהורה שציירו ודבר
פשוט הוא זה גם בעיני חכמי המחקר כי כפי המחשב וההרהור
שיעבור על לב האדם ואשתו בשעת תבורם יהיה הולד מוכן
ומצויר. וכבר הביאו ראיה מהה מטרוניתא שילרה בן שחור
והיתה היא והמלך לבנים ער מאד וחשב המלך להרגה שחשד
עליה שזינתה עד שבא חכם אחד ואמר שמא הרהרה בשעת
השמיש באר שחור ובדקו ומצאו צורות שחורו במשכיות אותו
החדר ששמשה בו ואמרו שהיתה מסתכלת באותן צורות
ומהרהרת בהן בעת התבור וזהו כעניין מקלות של יעקב ודבר
אי הם מופת לדבר כי מי שיהרהר בדברים טובים וטהורי ונקיים
בשעת תשמיש חל אותו ההרהור על טפת הזרע ומצייר בו
טהרה וחכמה וטובה ועליו נאמ בטרם אצרך בבטן ידעתיך לפי
שהשכינ ומדותיה היתה עמו. ואם יהרהר בדברי זימה ועברה
וכל שכן אם ישים דעתו באחר הנח הולד מיוסר על יסור רשע
וכעור ועתיד להיות רשע מטונף ועליו נאמ זורו רשעים מרחם
זנו בלתי אם ייגע הבן מאד לשבר יצרו הרע בכל יום ויהא כעל
תשובה ברוחק גדול מאח שיצרו רע ועל זה אמרו רזל כל מה
שהביאו על הנוש אשה לשם יופי או לשם ממון או לשום כוונה
אחרת שלא יהא לשם שמים ואמרו עליו שפוסל את זרעו
כראית לעיל בפ מהחלק השני לפי שבשעת תבורם מהרהר
בדברים שהיתה כוונתם בהם וגולד מאותו הרהור בן נכרי וזר
ועליו נאמר כי בנים זרים ילדו, ולפי שלפעמים אחר מאלף
אעפ שבזוג לא היתה הכוונה שלימה חוזרין למוטב. ומתכוונין
כתבורם לטובה אולי שיצאו מהם בנים הגונים מאותה היצירה

שהכוונה

שהכוונה היתה טובה. וגם לפעמי מי שנשא אשה לשם שמ
אולי שפעמים תקפה עליו יצרו או על האשה ואחר מהם חשב
בדבר אחר בשעת תשמיש ויצא מאותו חבור בן שאינו הגון.
ועל כן מצינו במיעוט אחד מאלף צדיק בן רשע וגם רשע בן
צדיק ולא יקרה זה בכל בניו אלא בקצתם אבל דברו חכמים
ברוב שכוונת הזווג היא שעמדה לאדם בעת החבור. אבל
ברור וידוע הוא שכוון החבור מציירת צורת הולד הנוצר ואח
מאלף לא תטה לשום צד אחר זולתי אם יתהפך הולד מטבעו
להפכו בכח המוסר והגידול והמדות ובעמל גדול עד שפושט
צורתו ולובש צורה אחרת ועל כזה אז במקום שבעלי תשובה
עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ולא אין עומדין לפי
שזה דוחק עצמו בדוחק גדול לחסו תחת כנפי השכינ ומצטער
בהחליף טבעו שנוצר בו לטבע אח יותר מאותו שנוצר בכשרו
ובטבעו אינו מתאוה לשום דבר מוזהר וזו היתה מעלת אברה
אבינו עה על כל האחרים לפי שיצא מתרח ומיין הכיר בוראו
וקדש שמו ברבי ומאהבת השי עמד בכמה נסיונו והחליף יסוד
טבעו והרס אמונת אביו שהית יסור בניו ופרסם בעולם אמונ
אמתית חדשה שהוציא מרעתו ולא למדה מאבותיו. ועל זה
שבח השם לישרא בזכותו באומרו זרע אברהם אוהבי שנכנס
מאהבה תחת כנפי השכינה והוא יחב הגיעו מכל האומות אשר
סתר אמונתם ועל כן תקנו מגן אברהם. וכזה אולי יקרה למי
שיתח הזווג שלא לשם שמ ואחר כך יהא החבור נאות אנ
הגולד יכניע טבעו הרע למוטב אלא שזה יהיה לאחר מאלף.
ודברו חכמים ברוב שמהזווג הרע יבא חבור מכוער ויצא הולד
מטונף כדכת ב מבטן ארור לא יצא ברוך ולמה נסמכה פרשת
בן סורר ומורה ופרש תלוי לפרש יפת תאר להוריע כי מאשה
יפת תאר לקוחה בשביה לשם יופי וזמה לא יצא אדם כשר אלא
בן סורר ומורה ראוי לארבע מיתות בית דין. ולא לחנם אירע
לרוך עניין תמר ואבשלום שכבר אמרו כי שניהם בני יפת תאר
היו וכל זה גורם החרהור להוליד כיוצא בו כאותה הצור לולי
שהתירה תורה למלאת תאוותו פעם אחרת כדי שלא תבוא
בתאוות יצרו ליטבע בטיט העכור ויצא לתרבות רעה אבל
מהזווג והחבור אשר בו הכוונה טובה ולשם שמים יצא הפרי
טוב ונאות והוא ראוי לחיי הגוף והנפש ועליו נאמר פרי צדיק
עץ חיים לפי שמחשבת הצדיק נקשרת בעליוני ומושכו למטה
ונקשר האור הבהיר בטפתו והנוצר ממנה חוזר לעלות לאותו
מקום שתוצב ממנו כרמיון קלות המים כשנמשך ממקום נבוה
למקום נמוך יוכל לעלות בכוחו למקום גבוה אחר שוה לגבוה
שיצא ממנו. וכן יש כח במחשבת האדם אשר באדה ממקור
הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים לחזור ולעלות ולהגיע
עד מקום מוצאה וכך היו נוהגים החסידים הראשונים כי לעולם
היתה מחשבתם נדבקת בעליונים ונקשרת בשכל הפועל עד
שהיו מושכי האור הבהיר למטה ומוסיפי ברכה בכח מחשבתן
בדברים שהיו חפצים ורואים שהיה הצורך בהם לשם שמים
וזהו סוד צפחת השמן של אלישע וכד הקמח של אליהו ודברים
אחרי רבו מספר כשהיו נותנין בו עיניהם ומחשבת לטובה והיה
מתברך. ולפעמים נותנין בו עיניהם לכלות בעונשו והיה כלה
ונפסר וזהו סוד כל מקום שנתנו חכמי עיניהם או מיתה או עוני
וגם מה שאמרו נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. סוף דבר
ברבוק מחשבתם למעלה היה בהם כח לעשות כל כוונתם אם
טוב ואם רע וזה היה בעת הפרדם מן הגופניות אל המושכלות
אבל אבותינו הקדושים עליהם אמרו כי אפילו כשהיו עוסקים
בצרכי הגוף כל כוונתם היתה לשם שמים ולא היתה מחשבתם
נפרדת מן האור העליון אפרגע, ומתוך כך זכה יעקב להוליד

יב

ב שבטים כלם צדיקי גמורים תמים׳ ברמיון סדרי עולם ובדמות
המערכת העליון לפי שלא היתה מחשבתו נפרדת מן האור
העליון אפילו בעת החבור והתשמיש ולכך אמר שלמה בכל
דרכיך דעהו ורשו רבותי׳ אפילו לדבר עברה רל״ אפי׳ בצרכי
הגוף שהם נקראים דבר עברה כנגד המושכלו׳ · ועל כלם נבדל
משה רבינו ע״ה שלא היה מתעסק בצרכי הגוף בשום דבר אכל
האבות היו מתעסקים דרך קבע במושכלות ודרך עראי באשה
ובבנים ובמקנה ואפי׳ בהתעסקם בזה נפשם היה נדבקת במדע
ובהשכל שהוא דבר קיים עדי עד וזה נקרא דעהו׳ וגם חבור
אלקנה בחנה אשתו לפי שהיתה לשם שמים נקרא ג״כ ידיעה
דכתיב וידע וגו׳ וכן אמרו בכל דרכיך דעהו · וכל מעשיך יהיו
לשם שמים ׳ומה שהבטיח הכתוב על זה והוא ישר אורחותיך
ר״ל שהמאור העליון ידבק במעשיו ויהיו כלם נכוחים וקיימים
ודבר זה למדנו מעובדא דרבי אלעזר בר׳ שמעון כדאיתא בפר׳
השוכר את הפועלים דף פ״ד יומא חד נפק לבי מדרשא אייתו
לקמי׳ שיתין מיני דמא טהרינהו הוו מרננין רבנן עליה אמרי ס״ר
לית בהו חד ספקולית בהו חד טמא אל״ אם כמותי הו׳ יהיו כלם
זכרים ואם לאו תהא נקבה חד בינייהם היו כלם זכרי׳ אסיקו להו
כולהו רבי אלעזר על שמו · נמצא כי בהתדבק זה הצדיק רבי
אלעזר בר׳ שמעון את שכלו למעלה נשמעה תפלתו בדבר
נפלא כזה שנתעברו באותה הלילה כולן וילדו זכרי׳ וגם הנשי׳
שהביאו לפניו את דמן וטהרן לבעליהן זכרו הן ובעליהן בעת
החבור מיחזקין לדבר ודבקו מחשבתן בר׳ אלעזר ונוצרו זכרים
כמותיו ויצאו כולם כמוהו כשרים והגונים כי לולי שחיו ראוי׳ לא
היו קוראים להם ר׳ · למדנו אין פועלת המחשבה בעת החבור׳

פרק חמישי

איכות החבור פועלת גם כן בולד הנוצר מאות׳ ביאה על כן יש
לו לאדם להיות זהיר בדבר שיהא בצניעות ובטהרה ולא יהא
בו גנות מעש׳ בשום ענין ויזהר עמה בקלות ראש ודברי שוא
ותעתועים ולא יבעלנה בעל כרחה ולא יריבנה ולא יכה אותה
על עסק תשמיש והנה אמרו בפרק אלו עוברין בפסחי׳ דף ס״ט
מה ארי דורס ואוכל ואין לו בשת פני׳ אף עם הארץ מכה ובועל
ואין לו בשת פנים כדאית׳ לעיל בפ״ב מחלק איכות הזווג ׳ אכל
ימשיך לבה ברברי פתוי׳ ותן והשק ואהבה עד שיקשור דעתה
בדעתו ותתרצה ברבר כדי שתכנס היא באהבה תחלה ותתחיל
להוריע תחלה לפי שזרע שלה היא כחמר וזרע שלו כצורה
ותלד זכר כדאית׳ לעיל וגם מתוך האהבה יתירה שיכנס ביניהם
בעת החבור לשם שמים יצא הזרע חזק ופקח ונאה · וגם כן
ימשוך אותה בעת החבור לצניעות וליראת שמים ויספר עמה
בדברי הנשים החסידות והצנועות איך יצאו מהם בנים הגונים
כשרי׳ וטהורים ראויים לכתר עליון בעלי תורה ויראה והוראה
במעשה של קמחית שזכתה לשבעה בני׳ שכלם שמשו בכהונה
גדולה ובאו חכמים ושאלוה במה זכתה לכך ואמרה שאפילו
קורות ביתה לא ראו שערות ראשה מימיה כדאיתא במס׳ יומא
פרק חוציאו לו את הכף דף ע״ז נמצא שזכתה להפלגה כזאת
מרוב צניעותה וחסידותה ויושר מעשיה כי משהיתה צנועה כ״כ
שלימה היתה בכל מדות טובו׳ שבעולם · וכשמספר אדם עם
אשתו דברים כאלו ימשוך לבה ליראת שמים ובצניעות וחסידות ·
גם בעת החבור אל ישמש להנאתו לבד אלא גם להנאתה וכמי
שפורע חוב המוטל עליו מהעונה האמור׳ בתורה כמו שספרה
אשתו של רבי אליעזר שהיה דומה כמי שכפאו שד כדאיתא
לעיל בפ״ג מחלק דרך החבור כלומר שלא היה מתכוין להנאתו
לבד

לבד אמנם היה התשמיש בעיניו כמי שמתעסק בטלאכ׳ אחרת
נמצא שזה החסיד היה מעשהו כלו לשם שמים ולמצוה גמור׳
ועל כן יצאו בניו נחמדים והגונים ׳ וכן יארע לכל מתעסק לשם
שמ׳ בכל ענייני החבור ושומר התנאי שספרו חכמינו הקדוש׳
ישלים כונת בוראו ויזכה לורע הגון וכשר ועל כן זכו אבותינו
לחוליד בנים כמותם מחבור האמהו׳ הכשרו׳ אשר היו בקדושה
וטהרה בשמרם כל מצות התורה אע״פ שלא ניתנה ואם מצינו
קושיא ליה בעשו אשר נולד מיצחק ורבקה ברוך השי״ת אשר
גלוי לפניו כל דבר אשר הוא לברו יודע למה לא יצאו שניהם
צדיקים כמו שיצאו מיהוד׳ ותמר ולמה כתוב מאור עיניו של יצחק
ולמה בא לידי צורך צידת בנו עשו אבל כל הצדיקי׳ שזכו לנשי׳
הגונות יצאו מהן בנים הגונים כמותם ולהודיע זה נכתבה בסוף
פרשת סולת רות אלה הולידות פרץ פרץ וגו׳ ללמדנו כי כלם
היו דומים זה לזה צדיק בן צדיק ויצא מהם גזע מלכות בית דוד
כמו שנכת׳ ביצחק אבינו אברהם הוליד את יצחק ודרשו רבותינו
שהיה קלסתר פניו דומה לאברהם שאמרו הכל אברהם הוליד
את יצחק וכפי הדרך הזה נוכל לומר שכוונתם היתה כי לפי
שהיה יודע כי בשרה אשתו יקרא לו זרע והיא היתה הגונה לכך
קדש עצמו בכל דברי החבור ונתכוון כוונה יתירה להוליד בן
צדיק גמור כמותו והגיע כוונתו צדיק בנו עד שהעיד עליו השי״ת
מעידי׳ כל באי עולם לאחר העקידה שהיה בנו לכל דבר שלם
כמותו אין בו מום לא בפנים ולא בחוץ ראוי להיות עולה תמים
בלא מום כדבר הקרב על גבי המזבח ׳ ובזה הלשון נאמר על
אלו היורות צדיקים גמורים מפרץ ועד דוד המלך ע״ה ועל כן
בחר השי״ת בדוד עבדו להיות מלך על ישראל לעולם הוא וזרעו
לפי שבא מעשר מעלות צדיק בן צדיק כדמיון עשרה פרי׳
עולם · נמצא שחמקדש עצמו בענייני החבור במחותו ובזמנו
ובזמן הראוי ובכוונתו ובאיכותו יוליד בנים הגונים ·

הכלל השביעי לעשות צדקה ובזמן הראוי

וי״ש בו שלשה חלקים · החלק הראשון הכנסת אורחים
החלק השני פרנסת עניים ׳ החלק השלישי בגבייית הצדקה
החלק הראשון הכנסת אורחים · וי״ש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

גדולה מצוה זאת שהתחיל בה אברהם אבינו כדגרסינן בכל
פרשה נא ויטע אשל ׳ ר׳ יהודה בר׳ סימון ורבנן ׳ רבי יהודה
אומר אשל פרדס שאל מה תשנה תאני׳ ענבים ורמונים · רבי
נחמי׳ אומר פונדק שא מה תשנה חמר קופר ביעין ר׳ עזריה בשם ר׳
יהודה ברבי סימון אומר אשל זו סנהדרין כדא ושאול יושב
בגבעה תחת האשל ברמה · על דעתיה דרבי נחמיה פונדק ·
אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין
ושותין אמר להם ברכו והם אומרים מה נאמר אמר להו ברוך
אל עולם שאכלנו משלו ההדר ויקרא שם בשם׳ אל עולם ·
וגרסינן בפ״ק דסוטה דף י׳ ויטע אשל בבאר שבע אל מלמד
שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים · ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד
אמר פרדס וחד אמר פונדק בשלמא לאמר דאמר פרדס היינו
דכתיב ויטע אלא למ״ד פונדק מאי ויטע כדכתיב ויטע אדם גן
אפדנו ויקרא שם בשם׳ אל עולם ׳ אל אל תקרי ויקרא
אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם שמו של הב״ה בפי כל
עובר ושב בנה דירה ופתח בה ארבעה פתחים לארבע רוחות
העולם לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי
אכלתם אלא משל אל עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו את מי
שאמר

שאמר והיה העולם · ופירשוגם כן חל אשל ברח אכילה
שתיה לויה ואל לינה · ועל דא גרסינן בפק דאבות יוסי בן יוחנן
איש ירושלם אומ׳ יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך
דל שתדור במקום המזומן לעוברי׳ושבים והיה ביתך פתוחה
חמיד לקבלם בסבר פנים יפות · וגרסינן בכר פרשת נב שרשי
פתוח אי מים וטל ילין בקצירי · אמר איוב על ידי שהיו דלתותי
פתוחות לרווחה היו הכל קוצרים בשות ואני מלילות שנ׳שרשי
פתוח אלי מים ונאמר בחנץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח ·
וכשיבואו לביתו יקבלם בסבר פנים יפות וישים מיד לפניהם
לחם לאכול כי אולי העני רעב ומתבייש לשאול על כן צריך
ליתן לו מיד לחמו ומיתו בפני׳מאירוח · ואף אם יש בלבו דבר
דאגה יסירנה בפניהם וינחמם בדברים ובזה יהיה להם למשיב
נפש ואל יספר לפניהם תלאותיו כי ישבר את רוחם בחשבם
שבשבילם אומרו וכמעט אין לו שכר בעמלו ובשעת האוכל
יראה עצמו כמצטער על שאינו יכול להשיג יותר שנאם׳ותפק
לרעב נפשך כלום׳תצא נפשי שאין לי יותר ליתן לפניך׳ וצריך
לידע ממנו במה היה רגיל לסעוד שאולי הוא רגיל בעדוני׳אם
הוא בן טובים כדאיתא למטה בפ״ה מחבור שני׳ ואם ילינו עמו
האורח׳שכיבם במיטב מטותיו כפי הראוי להם כי גדול מנוחת
ע״ה בהיותו שוכב בטוב ויותר עוש׳לו נחת רוח המשכיבו היטב
מן המאכילו ומשקהו ובצאתם ילוה אותם ויתן להם פת צידה
לדרך כי על פת לחם יפשע גבר על אשר לא נתן יהונתן לדוד
פרט בהפרדו ממנו נתגלגל הדבר ונהרגו כהני נוב ׳ ומי שאינו
מלוהו ולא נותן לו צידה לדרך כאלו שופך דמים שנ׳ידינו לא
שפכה את הדם הזה · ועל דא גרסינן במסכת סוטה פר׳עגלה
ערופה דף מ׳ וזקני אותה העיר רוחצים ידיהם במים במקום
עריפתה ואומרי׳ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו
זכי על לבנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא שלא
בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא
לויה · והמעלים עיניו מהכנסת אורחים עונשו גדול בגרסינן
בפ׳חלק דף ק׳ אר׳ יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא גדולה לגימה
מכילה שמלכין שהרחיקה שתי משפחות מישר׳ שנא׳
על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · ור׳יוחנן דידיה
אמר גדולה לגימה שמרחקת את הקרובי׳ומקרבת את הרחוקי׳
ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביא׳ הבעל
ושגתה עולה זרון · מרחקת את הקרובים כעמון ומואב ·
ומקרבת את הרחוקי׳כיתרו · דאר׳ יוחנן בשכר קראן לו ויאכל
לחם זכו בניו לישב בלשכת הגזית שנ׳וממשפחות סופרים
יושבי׳ יעבץ הרעתי׳שמעתים שוכתי׳המה הקינים הבאי׳מחמת
אבי בית רכב · וכתיב התם ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרי׳
את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם
מעלמת עינים מן הרשעים ממיכה · ומשרה שכינה על נביאי
הבעל מעדו דכתיב ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר
אלי בדבר ״לאמר השיבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישתה
מים · ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר ״אל הנביא אשר
השיבו ׳ וכתיב וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו
מושלכת בדרך והחמור עומד אצלה והאר׳ עומד אצל הנבלה
ושגתה עולה זרון מיהונתן דאמר רב יהודה אמר רב אלמלא
הלויהו יהונתן לדוד שת׳ ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים
ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ובניו · והיהיר נדבר
זה מציל מן המאורעות הבאות אל ביתו ובשכר זה הבה מציל
לו ולזרעו מתלאות העולם ·

פרק שני

גדול שכר הכנסת אורחים כדגרס׳ במס׳ שבת פ׳ מפנין דף קכז אר׳
יוחנן גדול הכנסת אורח׳ כהשכמ׳ בית המדר׳ רב דמ׳ מנהרדעא
אמ׳ יותר מהשכמת בי המדר׳ אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב גדול הכנסת
אורחים מהקבלת פני שכינה דכתי׳ ויאמר ״ אם נא מצאתי חן
בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך · אר׳ אלעזר בא וראה שלא כמר
הבה מרת בו׳ מדת בשרודם אין קטן יכול לומר לגדול המתן לי
עד שאבא אליך ואו בהבה כתי׳ ויאמר ״ אם נא מצאתי חן בעיניך
וגו׳ אר׳ יוחנן שש דברי׳ אוכל אדם פירות הן בעולם הזה והקדן קיימת
לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין ובקור חולים ועיון תפלה
והשכמת בית המדר׳ ומגדל בניו לתת והדן את חברו לכף זכות ׳
ומה שמאכיל אדם לעני על שלחנו נחשב לו כקרבן במזבח
כדגרס׳ במס׳ חגיגה דף כז כתי׳ והמזבח עץ וכתי׳ בסוף וידבר אלי
זה השלחן אשר לפני ״ פתח במזבח וסי״ בשלחן ר׳ יוחנן ור״ש
לקיש דאמרי תרוויהו בזמן שבי׳ המקדקיים מכפר עליו ועכשיו
שלחנו של אדם מכפר עליו ׳ ושכר גדול למשמש לאורחים ע״
עצמו כמו שמצינו באברה׳ במה שעשה למלאכי אפי׳ שנדמו לו
בערבים ׳ כדגרס׳ במציעא פ״ השוכר את הפועל׳ דף מ״ו אם רב
יהודה אמ׳ רב כל מה שעש׳ אברהם אבינו למלאכי׳ בעצמו עשה
הבה לבניו בעצמו וכל מה שעשה להם ע״ שליח עשה חבה
לבניו ע״ שלי׳ וכי הבקר רץ אברה׳ ורוה נסע מאת ״ רגז שלו׳
ויקח חמאה וחלב הבני׳ מטיר לכם לחם מן השמי׳ והוא עומד
עליה וגו׳ הבני׳ עומד לפניך על הצור ואברה׳ הולך עמם לשלח׳
ויי׳ הולך לפניהם יומם ׳ יוקח נא מעט מים והכיה בצור ופל״ג
דרב חמא בר חנינא וכן הנא דבי רבי ישמע״ בשכר שלשה זכו
לשלש׳ בשכר חמאה וחלב זכו למן׳ בשכר והוא עומד עליהם
זכו לעמוד ענן · בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבאר של מרים
יוקח נא מעט מים אר יא״ר ישמע״ אמרו לו לערבי׳ השכחתנו
שהם משתחוי׳ לאבק רגליה׳ כבר יצא ממנו ישמע״ וגדיל שכר
הלויה עד שאמרו שאין לה שיעור כדגרס׳ במס׳ סוטה פ״ עגלה
ערופה תאנא היהר׳ מאיר אום׳ שכף לויה אין לה שיעור שנאמר
ויראו השומרי׳ איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא
העיר ועשינו עמך חסד וירא׳ם את מבא העיר ויכו את העיר לפי
חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו ונאמ׳ ילך האיש ארץ
החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז · תאנא היא לוז שצובעין כה
תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבובדנצר ולא
החריבה · ואף מלאך המות אין לו רשות ליכנס בתוכה חקנים
וזקנות בזמן שדעתן קצה עליהן מוציאין אותן דרך לעיר ומתים
והלא דברים ק״ו ומה כנעני זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו
גרם לו הצלה ולזרעו עד סוף כל הדורו׳ המדבר בפיו והמהלך
ברגליו עאכו׳ א במה הראה להם פיו עקם להם · ר׳ יוחנן אום׳
באצבעו הראה להם · תניא כוותיה דרבי יוחנן כנעני זה בשכר
שהראה להם באצבעו גרם לו הצלה ולזרעו עד סוף כל הדורו׳
אמר ר׳ לבל המהלך בדרך בלתי לויה יעסוק בתורה שנ׳כי לויית
חן הם וגו׳ ואמר ר׳ לבל בשכר ד׳ פסיעות שליוהו פרעה הרשע
לאברהם אבינו נשתעבדו בניו ארבע מאות שנה׳ אמ׳ רב יהודה
כל המלוה את חברו אפי׳ אמות בעיר בלבר אינו ניזוק · רבינא
אויה לרבה בר רב יצחק ד׳אמו׳ בעיר ומטה ליה הזיקא ואתנצל
מיניה · תנ׳ הרב לתלמיד עד עבורה של עיר חבר לחבר עד
תחום שבת · תלמיד לרב אין לו שעור וכמה אמ׳ רב ששת עד
פרסה והם רבו שאינו מובהק אבל רבו מובהק ג׳ פרסאו׳ רבינא
אויה לרב שימי בר אשי מפום נהרא ועד בוצינתא דבבל
מקום שם נר לקלים הלכה כי מטא להת אלל ורא׳ דאמריתו הני בוצינתא
דבבל משני דארם הראשון איתנחו · אלל אדכרתן מילתא דרב
יוסף בר חגינ׳ מ״ד ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם

וכי מאחר שלא עבר בה איש מהיכן ישב לא ארץ שגזר עליה
אדם הראשון לישב נתישבת ארץ שלא גזר עליה לישב לא
נתיישבה ׳ רב מרדכי אלוייה לרב אשי מהגרוניא עד בי כפאי
ואמר לה עד דרא ׳ אר יוחנן משום׳ רמ כל שאינו מלוה ומתלוה
כאן שופך דמי שלמלא לוווהו אנשי ירחו לאלישע לא גירה דובי
בתיעוקו שנ׳ ויעל משם בית ה והו עולה בדרך ונערי קטני יוצאי
מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח אם׳ לו עלה
שקרח לנו את מקומנו כשהיו הפים רעים היתה פרנסתן להכי׳ פיס
לפכול מאי נערי׳ שמנוערין מן המצו׳ קטני׳ קטני אמנה היו במתני׳
תאנא נערי׳ היו ובזבזו עצמן כקטני׳ ללמרנו שגדול׳ מצות לוייה :

פרק שלישי

אעפ שגדול שכר הכנסת אורחים אבל המארח ת״ח בתוך ביתו
שכרו הרבה מא־ יותר על זה כדגרס׳ פ׳ק דברכו דף ׳ אר׳ יוסי
בר חנינא משום ר׳ אליעזר בן יעקב כ׳ המארח ת״ח בתוך ביתו
ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו מעה כאלו הקריב תמידין כתיב
הכא תמיד וכתי׳ התם עובר עלינו תמיד ׳ ומי שאינו רוצה ליהנו
ת״ח מנכסיו עינשו גדול כדר׳ בפ׳ חלק דף צ׳ב אר׳ אלעזר כל מי
שאינו מהנה ת״ח מנכסיו אין לו ברכה שנ׳ אין שריד לאכלו על
כן לא יחיל טובו ואין שריד אלא ת״ח שנ׳ לשרידים אשר יקורא׳
וגרס׳ בסוף מסכ׳ ברכות דף סג ת״ר כשנכנסו רבותי׳ לכרם ביבנה
היה שם ר׳ יהודה ראש המדבר׳ בכל מקום ר׳ יוסי ור׳ נחמיה ורבי
אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי פתחו כלם בכבוד אכסניא ודרשו
פתח ר׳ יהודה ראש המדב׳ בכל מקו׳ ודרש ומשה יקח את האהל
ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברי׳ קו׳ ומה ישר׳ שאינן מרוחקין
משלש פרסאות אמ׳ תורה והיה כל מבקש י״י ת״ח שנושאי משאן
על כתפיהן והולכין מעיר לעיר ומדינה למדינה ללמוד תורה
עאכו׳ ועוד פתח ודרש ודבר י״י אל משה פנים ג׳ פנים וגו׳ פתח ר׳
יוסי בכבוד אכסניא ודרש ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו
מתוך עמלקי וגו והלא דברי׳ קו ומה יתרו שלא קרב ג׳ משה אלא
לכבו עצמו כך המארח ת״ח ומהנם מנכסיו עאכו׳ פתח ר׳ נחמיה
בכבוד אכסניא ודרש והלא דברי׳ קו ומה מצרי שקרב ישר׳ ג׳ להשתעבד בהן כך המארח
ת״ח בתוך ביתו עאכו׳ פתח ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי בכבוד
אכסניא ודרש ויברך י״י את כית עובד אדום הגתי וגו׳ ומה ארון
שלא אכל ולא שתה שכיבר ורי״ץ לפניו כך המארח ת״ח
בתוך ביתו וחמהנם מנכסיו עאכו׳ ומה ברכה ברכו אר׳ יהודה בר
בינא חמותה ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס א׳ כירח
א׳ שנ׳ פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתי׳ כל ג׳ בני עובד אדו
המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד
אדום ׳ וגרסינן נמי בפ׳ אין עומדי׳ דף לד׳ ובפ׳ חלק אר׳ חייא בר
אבא אר׳ יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא למשיא בתו
לת״ח ולמהנה ת״ח מנכסיו ולעוש פרקמטיא ל״ת אבל תלמידי
חכמים עצמן עין לא ראתה ג׳ אלהים זולתך וגו׳ :

החלק השני פרנס ת עניים ויש בו׳ פרקים לפי שניתן בי׳

פרק ראשון

כל לבבות דורש י״י ורואה הסתפקותו של אד׳ ונדבת לבו וכונתו
וכ שם שבזמן שבית המקד׳ קיים הכל מקבל מנחת קמח כמו פר
בן בקר כך בזמן הזה שחרב מקדש בעונותי׳ מקבל נדבת פרוטה
למי שאין ידו משגת כמאה מנה לעשיר ואת׳ חמרב׳ וא׳ הממעיט
ובלבד שיכוין לבו לשמים ׳ ובמתנה מועטת זוכה להקביל פני
שכינה

שכינה כדגרסינן בפ׳ק דבתרא דף י״א דרש ר׳ דוסתאי בר ינאי
בא וראה שלא כמדת ב׳ מדת הב״ה מדת בשר ודם מביא דורון
למלך ספק מקבלין ממנו ספק אין מקבלין ממנו ואם תאמר
מקבלין ממנו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה פני המלך
והב״ה אינו כן אר׳ נוחן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה שנ׳
אני בצדק אחזה פניך ׳ ר׳ אלעזר יהיב פרוטה לעני ומצלי אמר
אני בצדק אחזה פניך ׳ מאי אשבעה בהקיץ תמונתך אמר רב
נחמן בר יצחק אלו ת״ח שמקיצין שינה מעיניהם בעה״ז והקב״ה
משביען מזיו שכינתו לעולם הבא ׳ אר יוחנן מ״ד מלוה י״חונן
דל וגמולו ישלם לו ׳ אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו
כביכול עבד לוה לאיש מלוה ׳ ואפ׳ עני המתפרנס מן הצדקה
יעשה ממנו צדקה כדגרסינן בפ״ק דגיטין דרש רב עוירא זמנין
אל משמ״ה דרבי אמי וזמנין אל משמ״ה דרבי אסי כה אמר י״י
אם שלמים וכן רבים וכן נגזזו ועבר ועניתיך לא אענך עוד אם
רואה אדם שמזונותיו מצומצמי׳ יעשה צדקה מהם וכ״ש כשהם
מרובים ׳ וכן נגזזו ועבר תאנא דבי ר׳ ישמעאל כל המגי׳ מנכסי׳
ועשה מהם צדקה ניצל מדינה של גיהנם ׳ משל לשתי רחלות
שהיו עוברות במים אחר גזוזה ואחד שאינה גזוזה עוברת
שאינה גזוזה אינה עוברת ׳ ועניתיך אמר מר זוטרא אפילו עני
המתפרנס מהצדקה יעשה צדקה ׳ ולא אענך עוד תני רב יוסף
כל המקיים בעצמו כך שוב אין מראין לו סימן עניות ׳ נמצא
שבזכות הצדקה ניצול מעונש גדול כזה שהוא קשה מכל מכות
שבעולם כדגרס׳ במס׳ בתרא פ״ש נוחלין דף קי״ו דרש ר׳ פנחס
בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות
שנא׳ חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי ׳ ומאי אהדרה
חבריה לאיוב השמר ב תפן ב און כי על זה בחרת מעוני ואע״פ
שהעוני לישראל בכלל הדרם בגלות זה כדגרסינן בפ״ק דהגיזה
דף ט׳ אל ב יהו לבר הא הא מ״ד הנה צרפתיך ולא ככסף בחנתיך
בכור עוני מלמד שחזר הקב״ה על כל מדות טובות ולא מצא
תקנה לישראל אלא עניות ׳ אמר שמואל ואיתימא רב יוסף
היינו דאמרי אינשי נאה עניות לישר׳ כורדא סומקא לסוסיא
חיורא ׳ להראותינו שהיו צריכין לשפלות הלב כדי שלא יגיעו
דעתם נמצא שאין דוחק גדול מזה ׳ והנוטל מן הצדקה ונותן
ממנה לעני אפילו אינו נצרך גדול שכרו ׳ כדגרסינן אמת
על׳ על ר׳ זכריה חתני׳ דרבי יהושע בן לוי שהיה נוטל מקופת
של צדקה והיו סרנגין אחריו שהיה נוטל שלא לצורך וכשמת
חפשו אחריו שהיה נותן מה שהי׳ נוטל מן הצדקה לעני׳ אחרים
ר׳ יעקב בר אידי ורב נחמן בר יצחק גבאי צדקה הוו והיו נותנין
מן הצדקה לרב חמא מפני שהי׳ עני והיה צריך לה והיה נוטל
מהם הצדקה ומחלקה לעניים אחרי׳ ׳ ומי שאין ידו משגת אפ״ה
שלא יתן אלא פרוטה פרוטה ופרוטה מצטרפת לו לחשבון
גדול ׳ כדגרסי׳ בפ״ק דבתרא דף ט׳ אמר רבא האי מילתא אשתעי
לי עולא משגש ארחתיה דאימיה משמי׳ דר׳ עזיר מאי דכתי׳
ולבש צדק כשרי״ן מה שריין זה כל קליפה וקליפה מצטרפת
לשריין גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לו לחשבון
גדול ׳ ור׳ חנינא מהכא ונהי כטמא כלנו וכבגד עדי׳ כל צדקותינו
מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל
פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול ׳ ד״א מה בגד זה מגין
על בעליו בחמה מפני החמה ובגשמי מפני הגשמי אף הצדקה
מגינה על בעלי׳ מדינ׳ של גיהנם ׳ והממעיט ב ימעיט משלי׳
השקל בשנה כדגרסינן התם אמ׳ רב אשי לעולם ב יסגע אדם
משלי׳ השקל לשנה שנ׳ והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית
השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ׳ ואר אס׳ שקולה מצוה זו
כנגד כל המצות כלן שנ׳ והעמדנו עלינו מצות ׳ ובשכר פרוטה

זו שנותן לעני מתברך, ואם אין לו פרוטה ליתן לו ומפייסו בדברים מתברך יותר כדגרסינן התם אר יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות ומפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות, הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות שנ' הלא פרוס לרעב לחמך אז יבקע כשחר וגו אז תקרא וי' יענה חשוע ויאמר הנני וגו', ומפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות שנ' וחפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך וגו' ונחך י' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' ובנו ממך חרבות עולם וגו' משובב נתיבות לשבת.

פרק שני

מי שהוא עשיר חייב לתת צדקה כפי ממונו, ואם אינו רוצה ליתן מפיין אותו כדגרסינן בפ"ק דבוצרא דף ח' אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה ממשכנין על הצדקה אפילו בערב שבת, איני והא כתיב ופקדתי על כל לוחציו ואר' יצחק בר שמואל משמיה דרב אפי' גבאי צדקה, לא קשיא הא דאמיר האדלא אמיד כי האדרבא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ארבע מאות זוזי לצדקה. ומן כן מה שעשה ר' עקיבא לר' טרפון כמו ששנינו במסכת כלה פרק ר' יהודה אמרו עליו על רבי טרפון שעשיר גדול היה וסימיו לא נתן מתנות רבות לעניים, פעם אחת מצאו רבי עקיבא ואמר לו רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים מיד עמד ר' טרפון והביא ארבעה אלפים דינרי זהב ונטלם ר' עקיבא וחלקם לעניים. לימים מצאו ר' טרפון אמר לו עקיבא היכן העירות שלקחת תפשו בידו והוליכו לבי המדרש והביא חינוק וספר תלים בידו חניכו לפניהם והיה קורא והולך עד שהגיע אצל פסוק פזר נתן לאביונים ואמרינן עלה בגמרא ור' טרפון פתוח תפתח לית ליה, לא אין זה יהיב יור' עקיבא אמאי אכפייה אמר לך לפום גמלא שיחנא. אזל ר' עקיבא יהב שליש לעניים ושני שלישים חלקם למתני ולעוסקי באורייתא ולצפרא כד אשכחיה אמר ליה היכן אמונתך אל קניתי לך בהו אל ומה עיסק כלום טבא הוא אל טבא הוא שפיר עד דלית סוף עיילית לבי מדרש אל היכן הוא. אל גבי דוד מלכא דישראל הוא דכתיב פיזר נתן לאביונים אל אמאי עבדת הכי אל ולא ידעת שנקדימון בן גורין בשעה שהי' יוצא מביתו לבי המדרש כלי מילת היו מציעים לו התחיו ובאי עניי ישראל ונוטלין אותן ואפילו הכי משום דלא עבד כראבעי ליה אינש אל חכי קא אמינא לך אמאי לא עבדת מרעות נפשאי אל כלום עבידנא אלא מדילך אל שאני אומר גדול המעשה יותר מן העושה שנ' והיה מעשה הצדקה שלום, נמצא שכל מי שאינו עושה כפי ממונו נעשה כדגרסינן בכתובות ראש פ' מציאת האשה דף נ' מעשה בר' יבו שהיה רוכב על חמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה אשה אחת שהיתה מלקטת שעורים בין דגלי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו פרנסני אמר לה בתי בת מי את אמר לו בתו של נקדימון אני אם לה בתי ומזון של ביתו אביך היכן הוא אמרה לו ר' לא כדין מתליין מתליא בירושלם מלח מזון חסר ואמרי לה חסר, אמר לה ושל ביתו חמיך היכן הוא אמר ליה כא זה ואבד את זה. אמרה לו רבי זכור אחד כשחתמת על כתובתי אמר להם לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והיית קורא בה אלפים דינרי זהב של ביתו אביה חוץ משל בית חמיה. בכה ר"ב ואמר אשריהם ישראל שבזמן שעושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום נותן הקב"ה מוסרן ביד אומה

שפלה

שפלה ולא ביד אומה שפלה בלבד אלא אפילו ביד בהמתן של אומה שפלה וכו', ומי שאינו רוצה ליתן גדול שכר הכופה אותו כדגרסינן בפ"ק דבתרא דף ט' אר' אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנ' והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, אם להוי רבא לבני מחויא עשו אהדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא דמלכותא. ואם אינו רוצ ליתן באין אומות העולם ונוטלין אותו, כדאמרינן עלה ואר' אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו ועכשיו שאין בה קיים באין אומות העולם ונוטלין אותו בזרוע שנא' ועניים מרודים תביא בית. ואם סר עוקבא אעפ נחשב להם לצדקה שנ' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה. והנותנה לעני הנון גיאול מן הגוים הנוטלין בזרוע. כדדרש ר' יהודה בר שלוש כשם שמזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה לר"ה כך חסרונו של אדם קצוב לו מראש השנה לר"ה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית. בני אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי חזא להו בחלם דמחסרי שבע מאות דינרי עשיהו ושקל מניהו לצדקה, פש גבייהו שבסר דינרי כי מטא מעלי יומא דכפורי שדור רבי קיסר שקלינהו. אמר להו לא תדחלו הכי חזאי לכו בחלמא ושבסר הוא דפש גביכו. אמרו ליה אמאי לא אמרת לן דנוחבינהו, אמינא כי היכי דהעבירו מצוה לשמה, והצדקה הגדולה שבכולן הנותן תבואה בשני בצורת שהעניים רעבים והאוצרות אמורין וצדקה זאת עומדת לעד. כדגרסינן התם דף י"א הר' מעש' במונבז המלך שבזבז אוצרות אבותיו ואוצרות אבותיו שהיו לו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבז אוצרותיך ואוצרות אבותיך. אם להם אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנ' אמת מארץ תצמח וגומ'. אבותי גנזו אוצרות במקום שהיד שולטת בהם ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בהם שנא' צדק ומשפט מכון כסאך. אבותי גנזו במקום שאין עושה פירות ואני גנזתי במקום שעושה פירות שנ' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנא' פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם. אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנא' ולך תהיה צדקה ואומר והלך לפניך צדקתך.

פרק שלישי

כל המעלים עיניו מן הצדקה חוטא חטאה גדולה כדגרסינן בכתובות פרק מציאת האשה דף ס"ח האני חייא בר רב מדפתי כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז כתיב הכא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז. ודגרסינן נמי בפ"ק דבתרא דף י' רב פפא הוה קא סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעאלמיפל חלש דעתיה אמר השתא אידחיב מאן דסני לן כמחללי שבתות וכעובדי ע"ז, אמר ליה חייא בר רב סדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו דחניא ר' יהושע בן קרחא אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה וכו' כדאית' לעיל וכל זה אף לגדול לפי שמדקדק הקב"ה עמהם אפי' כחוט השערה לטובתן לעולם הבא כמו שמצינו בנחום איש גם זו כדגרסינן בפ' סדר העניו דף כ"א אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא בשתי עיניו וגידם בשתי ידיו וקיפח בשתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיתה מטתו מונחת על גבי ספלי' של מים. פעם אחת היתה מטתו מונחת בבי רעוע ובקשו תלמידיו לפנותה אמר להם פנו את הכלים ואח"כ פנו את מטתי שכל זמן שמטתי מונחת בבית לא יפול הבית פנו את הכלים ואחר

כך פיענו את מטתו מיד נפל הבירה אמרו לו תלמידיו רבינו וכי
מאחר שצדיק גמור אתה מפני מה עלתה כך בגופך אמר להם
אני עשיתי בעצמי שפעם אחת הייתי מהלך לבית המי והיה עמי
משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד
של מיני מגדים. נזדמן לי אדם אחד אמ' ליר' פרנסני אמרתי
לו המתן עד שאפרק מעל החמור לאחד שפרקתי מעל החמור
נסתכלתי לאחורי ומצאתיו מת. נפלתי עליו ובכיתי עליו
ואמרתי עיני שלא חסו עליך יסתמו ידי שלא חסו עליך יקצצו
רגלי שלא מהרו לפרק מן החמור יקטעו. ולא נתקררה דעתי
עד שאמרתי יהא כל גופי מוכה שחין, אל רבי עקיבא או' לי
שרא תיך נכך אמר לו אשריך שראיתני בכך שאלמלא לא
ראיתני ככך לא נתקיימה צדקתי בי ואמאי קרו להו גחום איש
גם זו דכל מה דהוה סלקא היה אומר גם זו לטובה. זימנא חדא
בעו רבנן לשו' דורון קמיה מלכא אמרי בחדי מאן נשדר
בחדי נחום איש גם זו דהוה מלומד בנסים. שדור בהדיה אזל
גגא בההוא דרתא קמו הנהו בריוני בליליא שקלוה למאי
דהוה בסימפוטא אזנו ומלונתי עפרא, כי מטא להתם שרונתי
לסימפוטי חזיוה דמלי עפרא אמ' קיסר מלכא אתו כי אתיכו
בי יהודאי פקוד עליה למקטליה אמ' גם זו לטובה. אתא ליהו
לאידמי ליה כחד מינייהו אמ' להו דילמא האי עפרא מעפר
דאברהם אבוהון הוא דהוה שדי מיניה עפרא והוה חדבי גילי
קמין והוה גירי כדכתי' יתן בעפר חרבו כקש נדף קשתו. הוה קא מדיינא
דלא הוה מצי למיבשה ברקו עלה מיניה וכבשוה. עיילונהו לבי
גיזא דמלכא ומליוה לסימפוטי אבנים טובות ומרגליות. אתא
בת בההוא דרתא אמרו ליה מאי אמטית בחדך לבי מלכ' דעברו
לך כולי האי. אמר להו מאי דשקלי מהכא. קמו אינהו נמי
אמטו מההוא עפרא דברקו מיניה ולא הוה חדבי וגירי קטלינהו
לכולהו דיורי. והפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין חשאם גדול
משגורמין שנת בצורת. דגרסינן בפ' דתעניות דף ת' אר' יוחנן
אין הגשמים נעצרי' אלא בשביל שפוסקים צדקה ברבים ואינן
נותנין שנא' נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר.
והרודף בכל כחו לחלק צדקה יותר ממה שיש לו הקב"ה מרבה
שכרו וממציא לו מעות לתת צדקה. ואנשים מהוגנין שיקבלוה
כדגרסינן בפ' דכתרא דף ט' אר' יצחק מ"ר רודף צדקה וחסד
ימצא חיים צדקה וכבוד. משום דרודף צדקה ימצא צדקה.
שלא אר' יצחק כל הרודף צדקה הקב"ה מוצא לו בני אדם הגונים
לעשות בהם צדקה כדדרש רבא דרש רבא מאי דכתי' יהיו
מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם אמר רחמיהו לפני הקב"ה
דבונו של עולם אפי' בשעה שכובשי את יצרם לעשו צדקה הכשילם
בבני אדם שאינן מהוגנים שלא יקבלו שכר על'ם. ר' יהושע
בן לוי אמר זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגרדה
ומו כדאיתא לעיל בתחלת חבור זה. וכח שכרה גדול מאד
כדגרסינן התם אר' אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה
של צדקה. אמר להם צאו וראו מה פירש דוד אבא. פזר נתן
לאביונים וגו' רבא אמר מהכא והוא סלעים ישכון מצודו סלע'
משגבו לחסו נתן סלעים נאמנים.

פרק רביעי

חצדקה מעשרת לאדם שנ' יש מפזר ונוסף עוד וחושך מישר אך
למחסור נותן לרש אין מחסור וגו' והצדקה בזמן הזה במקום
המעשרות שמעשרין לנותן כדגרסינן בפ' דתעניות דף ט' אר'
יוחנן מד עשר תעשר עשר בשביל שתתעש'ר יוחנן אשכחיה
ליעקב דריש לקיש אל אימא לי פסוקך אל עשר תעשר אל

פרשיה לי מר אל עשר בשביל שתתעשר אל ומי שרי למעבד
הכי קמי קבה והא כתי' לא תגסון את יי' אלהיכם, אל הכי אמ'
אושעיא חוץ מזו שנ' הביאו את כל המעשר אל בית האוצ' ויהי
טרפו גו' עד בלידי מאי עד בלידי אמר רמי בר פפא עד שיבלו
שפתותיכ' מלומר די אמר אי סטאי להת' לא אצטריכנא לך ולך
אושעי' רבך וגרסי' בפסיק' עשר תעשר עשר בשבי שתתעשר
עשר ערשלא התחסר. אמר הב"ה עשר את שלי ואני מעשר
את שלך. תבואת זרעך אם זכיתם סוף אתם יוצאי' לגרוע בשדה
ואם לאו סוף שאיש שדה מתגרה בכם ואי אתו זה עשו רכתיב
ביה איש שדה. היוצא השדה אם זכית סופך לצאת לשדה ורואה
העולם צריך למים ותשתופיבואו ואם לאו סוף ששונאי ישרא'
יוצאין לקבור בניהם בשדה. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר
בזכות שמי דברים ישרא' מתחננין לפני המקום ב"ה בזכות שבת
ובזכות מעשרו' בזכות שבת מנין דכתי' אם תשיב משבת רגלך
מה כתי' בתריה אז תתענג על יי' וגו' בזכות מעשרות מנין דכתי'
ושמח בכל הטוב אשר נתן לך וגו' אמ' רב הונא אפות הראשונ'
הפרישו מעשרו' אברהם הפריש תרומה גדולה דכתי' הרימותי
ידי אל יי' וגו' ואין תרומה אלא תרומה כדכתי' והרמותם ממנו תרומה
לי' יצחק הפריש מעשר ראשון דכתי' ויזרע יצחק בארץ ההיא
וגו' אר' אבא בר רב והלא אין הברכה שורה לא על דבר המדוד
ולא על השקול ולא על המנוי ולמה סרד אותן כדי לעשרן ההר'
ויברכהו יי'. יעקב הפריש מעשר שני ההר' וכל אשר יתן לי
עשר אעשרנו לך, וגרסינן נמי התם תאני בשם רב נחמני בנוהג
שבעולם אדם יש לו שדה אחת ונותנה לאריס לעבדה למחצה
לשלישולרביע אבל הב"ה אינו כן אלא הוא משיב רוחות ומעלת
עננים ומוריד גשמי ומפריח טללים ומגדיל צמחים ומרשין פירות
ולא אמר להפריש אלא מעשרה, גם בזכות המעשרו' הפלתו
של ארם נשמעת כדגרי' התם מי עלה שמי' וירד מי הוא שעילה
לשמים תפלתו ומוריד הגשמים זה המחלק מעשרותיו. חפני
שמוריד טל ומטר לעולם, מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים
בשמלה ומי הקים כל אפסי ארץ מי הוא זה שאין תפלתו עולה
לשמים ואינו מוריד גשמים זה שאינו מחלק מעשרותיו בחפניו
שהוא עוצר השמים מלהוריד טל ומטר, וגרסי' נמי במס אבות
פה ז' מיני פורעניו' באין לעולם עליו' גופי עברות מקצת מעשרין
ומקצתן אינן מעשרין ואלו הן רעב וכו' כדאיתא בפ' א' מחבור זה,
גם מצינו במדרש תנחומא פרשה אחת בעשה בחסיר א' שהיתה
לו שדה שמעלה לו אף מדות בכל שנה והיה אומר די לי במה
שנתן לי הב"ה ואני נותן המעשר שהוא קדות לשנה כשהגיע
למות אמ' לבני הוי זהיר במעשרות שעי' המעשר זכיתי לאלו
הנכסי שנה ראשונה נתן המעשר מלף מרות ק' בשנה השניה
אמר למה אתן כל כך חיסר מהמעשר חיסר השדה ק' לשנה,
בשלישי חיסר מהמעשר חיסר השדה ק' לשנה וכן בכל שנה
ושנה עד שחזרה השדה לק' מרות והיה מתעצב מאד באו אליו
אחיו ובית אביו מקושטי' בלבושי' נאים אמ' לה' וכי לשמחה אתם
באים היה לכם לנחמני. אמ' להם לא נשמח שמתחלה היית
אתה בעל הבית והב"ה כהן ועכשיו נעשה הב"ה בעל הבית ואתה
כהן מיד נתן המעשר כתיקון וחזרה השדה לכמו שהיתה בתחלה
איתא במדרש שוב מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן ולא היה
מוצי' מעשרותיו כראוי נכנס בו רוח תזזית ונטל המקל והתחיל
משבר החביות גער בו בנו מה עשה נטל את המקל ופצעו על
ראשו אמר לו הרוח מסייע יתי ואת גער בי אם לו תן לי המקל
בידי ואשבר אף אני נתן לו את המקל הוי מתבר חרא חרא והוא
מתבר תרי תרי מי גרם לו זה ע' שלא הוציא מעשרותיו כראוי
ועליו נאמר אוהב יין ושמן לא יעשיר. אר' לוי מעשה באחד

שהיה מעשר פירותיו כראוי והיה לו שדה א' ונתן הקבה בלבו
ועשה חציה זרע וחציה בית מקואות, מיד באת שנת בצורת
והיה מזבן סאה חטין בסלע וסאה מים בחלת סלעים והיסכריז
ואומר אנא זבין סאה דמיא דעבדא תלת סאין דחטין, מיגרם
לו על ידי שהוציא מעשרותיו כראוי. וגרסינן באלה הדברים
רבה ברוך אתה בעיר וברוך את בשדה, אר יצחק שלא יאמר
אדם אלו נתן לי הבה שדה חייתי מוציא מעשרות מתוכה אלא
אם אין לו שדה יתן ממה שיש לו בעיר לפיכך אל ירפה אדם
ידו מן המעשרות ויתנם כראוי מן השדה ומן הבית, וכל מה
שיבא לידו בשום ענין בעולם ובזה מולחו לממונו ומקיימו
ומוסיף עליו אלף פעמים.

פרק חמישי

כל בן דעת נותן כל אשר יש לו להציל גופו מעונש בדיני בני
אדם והצדקה שאדם נותן לעני מצילתו מדינה של גיהנם.
כדגרסינן בפק דבתרא דף י' תניא היה ר' אומ אם יש לו פתחון
פה לבעל הדין להשיבך ולומר אם אלהיכם אוהב את העניים
למה אינו מפרנסן אף אתה אמור לו כדי שנתנצל אנו מדינה
של גהינם, וזאת השאלה שאל טורנוס רופוס את רבי עקיבא
אמר לו אם אלהיכם אוהב את העניים מפני מה אינו מפרנסן
אמר לו כדי שנתנצל אנו מדינה של גיהנם אמר לו אדרבה זו
היא שמחייבת אתכ לגיהנם אמשול לך משל להר למלך בשר
ודם שכעס על עבדיו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא
להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו
כשישמע המלך לא כועס עליו ואתם קרויים עבדים שנ' כי לי
בני ישראל עבדים אל רבי עקיבא אמשול לך משל להר למלך
כו שכעס על בנו וחבשו בבי האסורין וגזר עליו שלא להאכילו
ושלא להשקותו ובא אדם אחד והאכילהו והשקהו וכששמע
המלך לא דורון משגר לו ואנו קרויים בנים שנא' בנים אתם לי'
אלהיכם אמר לו אתם קרויין בנים ואתם קרויין עבדים בזמן
שאתם עושים רצונו של מקום אתם קרוי' בני ובזמן שאין אתם
עושים רצונו של מקום אתם קרויים עבדים ועכשיו אין אתם
עושים רצונו של מקום אמר לו הרי הוא אומ הלא פרוס לרעב
לחמך וגו' אימתי עניים ומרודים תביא בית האידנא וק אמר הלא
פרוס וגו', וקאמרי עלה אר חייא בר אבא רבי יוחנן רמי כתיב
לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות. וכתיב לא יועילו
אוצרות רשע וצדקה תציל ממ' שתי צדקות הללו למה אחת
שמצלת ממיתה משונה ואחת שמצלת מדינה של גהינם ואיזו
היא שמצלת מדינה של גהינם ההו' דכתיב ביה עבר' דכתיב יום
עברה היום ההוא. ואי זו היא שמצילתו ממיתה משונה נותנה
ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. נותנה ואינו
יודע למי נותנה לאפוקי מדמר עוקבא נוטלה ואינו יודע ממי
נוטלה לאפוקי מדרבי אבא ואלא היכי ליעביד ליתיב בארנקי
של צדקה. וגרסינן נמי התם וילבש צדקה כשריין מה שריין
זה מגין על לבושו של אדם במלחמה אף הצדקה מגינה על
בעלה מדינה של גהינם. וגרסינן נמי בפק רבטין דף ז' תאנא
דבי ר' שמעא כל המגיז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצול מדינה
של גהינם. ראו כמה יש לו לאדם להזיל זהיר במצוה זו המצלת
לאדם מהעונש הגדול.

פרק ששי

הצדקה מינה גם כן בעולם הזה לבטל כל גזרת, וגם מצלת
ממיתה עצמה ואף ממיתה משונה כדגרסינן בפק דרה דף ז'
אמר ר

אר יצחק ארבעה דברים קורעין גזר דינו של אדם. ואלו הן
צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה צדקה דכתיב וצדקה
תציל ממות. צעקה דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וגו', שנוי
השם דכתיב ויאמר אלהים שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי
כי שרה שמה וכתי וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. שנוי
מעשה דכתיב וירא השלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה
וי"א אף שנוי מקום דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו'. והדר
ואעשך לגוי גדול. ואידך דילמא ההוא זכותא דארץ ישראל
הוא דאתניא ליה, וגרסינן נמי בפק דבתרא דף ו' אמר רב
יהודה אם רב מפני מה נענש דניל מפני שהשיא עצה לנבוכד
נצר שנ' להן מלכא מלכי ישפר עלך וחשאך בצדק פרוק וכתיב
כולא מטא על נבוכד נצר מלכא לקצת ירחין תרי עשר על
היכל מלכותא דבבל מהלך הוה, מלמד שהאריך שנה אחת
גזרתו בצדקה וכש אם היה שב בתשובה ואם זה מצינו בגוי
כש בישראל שתתבטל הגזרה מכל וכל למדנו שהצדקה
מבטלת הגזרה וגם מצינו שמצלת ממיתה עצמה מהה' עבודת
דבנימין הצדיק. כדאמר' בפק דבתרא דף א' תניא אמרו על
על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קיפה של צדקה פעם אחת
באת אשה ועמדה לפניו בשני בצורת אמרה לו ר' פרנסני אמר
לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום אמרה לו ר' אם אין
אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתי' ברעב עמד ופרנסה
משלו לימי חלה בנימין הצדיק ונשה למות אמרו מלאכי השרת
לפני הקבה רבונו ש"ע אתה אמרת כל המקיי נפש אחת מישרא'
באלו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק קיים אשה וז' בניה ימות'
בשנים מועטות. תאנא הוסיפו לו שתים ועשרי שנה. וגרסינן
בבר פרש"ח ר' מאיר אזל לתרא נמלא ראה אותן שתורי ראש
אמר להם שמא ממשפחת בני עלי אתם דכתיב וכל מרבי ביתך
ימותו אנשים אמרו לו התפלל עלינו אמר להם הטפלו בצדקה
והיו זקנים שנ' עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא.
וגרסינן בפק דבתרא הוא היה אומר עשרה דברים קש' נבראו
בעולם. הר קשה כרזל חותכו, ברזל קשה אש מפעפעו.
אש קשה מים מכבין אותו, מים קשי' עבים סובלין אותן עבים
קשים רוח מפזרתן. רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד
שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפקחתו, שינה
קשה מיתה מבטלתה. מיתה קשה צדקה מבטלתה שנ' וצדקה
תציל ממות. ומצלת גם ממיתה משונה כדגרסי' במסכת שבת
בסוף פרק מי שהחשיך דף קנ"ו דשמואל ואכלט הוו יתבי
חזנתו להנך אינשי דקא אזלי לאנמא. אמר אבלט לשמואל
האי גברא אזיל ולא אתי דקא טריק ליה תויא ומאית, אמר
ליה שמואל אם מישראל הוא אזיל ואתי. ארחכי והכי אזול
ואתו קם אבלט שריה לשוניה אשכח ביה תויא דפסיק ושרי
בתרתי גובי פי כסתי מתיכוך אל שמוט מאי עברת אל כל יומא
הוה מרמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן האידנא הוה איכא חד
גבן ולא הוה ריפתא בהדיה הוה קא מיכסיף אמינא ליה אנא
קאימנא ומרמינא ליה ריפת' כי משאי לגביה שוו' נפשאי כמאן
דשקיל מיניה כי היכי דלא ליכסיף אמר מצוה עבדת. נפק
שמוט וקא דריש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה כלבד
אלא אפילו ממיתה עצמה. ואמרינן נמי התם רבי עקיבא הוה
ליה ברתא ואמרו לי' כלרא פי' קוזס נכוכי' ההו יומא דעיילא
לבי גננא טריק לה תויא ומתה והוה רגיז אמילת' טובא ההוא
יומא קרא עניי אבבא הוו כולי עלמא טרידי בסעודתא ונפקת
איהי ושקלת לדיסתאנא פרסי' פיכסטייסון ויהבת לידה, כי
מטאת לבי גננא שקלת לאכבנתא מזקק כלטו דצחה בכצעא
דגורא פי' תקנק ניזול סכ וקל איתרמי ליה בעינא דחויא למחר

כי קא שקלה קא כריך ואתי בתרה אפיקתיה קמיה דאבוה אמ׳ לה מאי עבדת א״ל הכי והכי הוה עובדא אמר לה מצחה עבדת גפקר׳ עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה ולא אפי׳ ממיתה עצמה׳ למדנו שהצדקה מצלת את האדם מכל רע

פרק שביעי

הקבה מנסה לעשיר אם יעשה צדקה מממונו · ומנסה לעני אם יעמו׳ בדוחקו ויסבלנו בסבר פני׳ יפות׳ ואם העשיר עושה צדקה מרבה נכסיו׳ ואם עינו רעה בא לידי חסרון הוא או בניו שגלגל הוא שחוזר בעולם כמו ש״ר שלו על פסו׳ כי בגלל הדבר הזה ואם העני עומד בנסיונו הב״ה נותן לו כפלים בעולם הזה ממי אנו למדין מאיוב שנ׳ ויוסף ״את כל אשר לאיוב למשנה ואם לאו נותן לו שכרו מושלם בעולם הבא שכלו טוב · והעשיר טוב לו לתת צדקה בעודו בידו כמו שאמ׳ בפ״ג דאבו׳ חן לו משלו שאתה ושלך שלו · וגם אמרו במסכ׳ שבת פ״ש אדם דף קנ״א תני׳ ר׳ שמעון בן עזר׳ אומ׳ עשה עד שאת׳ מוצא ומצוי לך ועודך בידך ואף שלמ״ה אמר בחכמתו וזכור את בוראך בימ׳ בחורותיך עד אשר לא יבאו ימ׳ הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ׳ ימ׳ הרעה אלו ימ׳ הזקנה · שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימ׳ המשיח שאין בה לא זכות ולא חובה׳ ופליג׳ דשמואל דאמ׳ אין בין העה״ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות שנ׳ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ תני׳ ר׳ עזר׳ הקפר אומ׳ לעול׳ יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם לא בא בא לבנו ואם לבנו לא בא בא לבן בנו שנ׳ כי בגלל הדבר הזה ותניא דבי ר׳ ישמעא׳ גלגל הוא שחוז׳ בעולם׳ ואמ׳ רב יוסף נקיטינן צורב׳ מרבנן לא מיעני והא קא חזינן דקא מיעני אהדורי אפתחא קאמינא אמ׳ לה ר׳ חייא לרביחנו כי אתו עניי אקדים להו ריפתא כי היכי דלקדימו להו לבניך׳ אמרה לי׳ מילט קא לייט להו׳ אמר לה קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי ר׳ ישמעא׳ גלגל הוא שחוזר בעולם׳ תניא אר׳ גמליא׳ בר מאיר מ״ר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמי עליו מן השמים׳ ודרסינן באלה שמות רבה אם כסף תלוה את עמי ההר׳ יש רעה חולה ראיתי׳ תחת השמש וגו׳ ואבד העושר ההוא בעניין רע׳ אשרי אדם שהו׳ עומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הב״ה מנסה אותה העשיר מנסה אותו אם תהא ירו פתוחה לעניים · והעני מנסה אותו אם יכול לעמוד ביסורין ואינו בועט׳ אם עמד בנסיונו העשיר ועוש׳ צדקה הרי אוכל נטמונו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא · ואם עמד העני בנסיונו הרי הוא נוטל כפלים לעתיד לבא שנ׳ כי אתה עם עני תושיע · והעשיר שעינו רעה בשל אחרים הולך הוא וממונו מן העולם שנאמ׳ ואבד העושר ההוא בעניין רע ואומר התעיף עיניך בו ואיננו · ודרסינן בויקרא רבה׳ א״ר סימון אמר ריב״ל יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכך אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז׳ עשה עמי אין כתיב כאן אלא עשיתי עמו · א״ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקב״ה עומד על ימינו שנא׳ כי יעמוד לימין אביון אם אתה נותן לו דע שאני עומד לימין אביון ועתיד אני לשלם שכרך ואם לא תתן לו דע שאני עומד על ימינו ועתיד ליפרע מאותו האיש דכתיב להושיע משופטי נפשו׳ נתון תתן לו אמר רב נחמן כי בגלל הדבר הזה׳ עלמא הדין דמי לגלגל אינטליא סס כלי מתרוקן ומתמלא מתמלא ומתרוקן׳ א״ר אבהו בשם ר׳ אלעזר צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן ששכיון שאחד מהן תובע

מי׳

פרק שמיני

לא צותה תורה שיפזר אדם כל אשר לו וימות ברעב או יבא להתפרנס מן הצדקה שנא וחי אחיך עמך · ועל זה אמרו אל חיך קודמים לחיי אחיך אבל יקדים פרנסתו׳ ואחר כך פרנסת אביו ואמו ואחר כך לבניו · שכך אמרו בני יעקב לאביהם ונהיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו · ודרסינן נמי בסכ׳ כתובו׳ פרק נערה דף ג׳ אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת · וכי אפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת · רבותינו שביבנה ואמרי לה ר׳ אלעזר אומר זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים · ר׳ שמוא׳ בר נחמני אם זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן ואחר כך ייתן לקרוביו ואחר כך לעניי עירו ואחר כך לעניי עיר אחרת שנא׳ פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך ואמרו על פסוק זה אחיך קודמין לעניך ועניך קודמין לעניי עירך ועניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת · ואמרו במצ׳ע פרק א׳ זהו נשך דף ע״א על פסוק אם כסף תלוה את עמי וגו׳ עניך ועניי עירך עניך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחר עניי עירך קודמין · ומאלה האמורים מקדים אשה לאיש מפני שהאשה בושה לבקש פרנסת׳ ומקדים הזקן לבחור והחולה לבריא לפי שאינן חזקים ליגע · היו לפניו עניי הרבה ואין לו לתת לכולם מקדים כל אחד כפי מעלתו חכמן ללוי ולוי לישראל וישראל לחלל · וחלל לשתוקי · ושתוקי לאסופי · ואסופי לממזר · וממזר לנתין · ונתין לגר וגר לעבד משוחרר · נ״א בזמן ששניהם שוים בחכמה אבל אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם תח קודם דכתיב יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול הנכנס לפני לפנים · וכן מצינו בר׳ בשני בצורת שהקדים כל לומד מקרא או משנה או הלמוד לעם הארץ׳ דגרסינן בפ״ק דבתרא דף ח׳ רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת׳ אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד ועמי הארץ אל יכנסו · דחק ר׳ יונתן בן עמרם ונכנס · אל ר׳ פרנסני · אל׳ קרית אל׳ לאו׳ שנית אל׳ לאו׳ אל׳ במה אפרנסך · אל׳ פרנסני ככלב וכעורב · פרנסיה לבתר דנפק יתיב ד׳ וקא מצטער אמר אוי לי׳ שנתתי טפחי לעם הארץ אמר לפניו ר׳ ישמעא׳ בר׳ יוסי שמא יונתן בן עמרם הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תור׳ בדקו׳ ומצאו כדברי׳ · אמר רבי יכנסו הכל׳ רבי לטעמיה דאר׳ אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ ואם הוא עני בן טובים ורגיל בערון ובכבוד ל יחסרו לו ממה שהיה רגיל כדגרס׳ בפסכת כתובות פ׳ מציאת האשה דף כ״ז הר׳ מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו׳ ואי אתה מצווה עליו לעשרו · אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו׳ אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובי אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו · פעם אחת לא מצא הלל עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין · ור׳ מעשה באנשי גליל העליון שלקחו לעני בן טובים אחד מצפורי ליטרא בשר בכל יום · מאי ריבות׳ אמר רב הונא ליטרא משל עופות · ואי בעית אימא בליטרא בשר · רב אשי אמר חתם כפר קטן היה · וכל יומא הוו מפסדי חיותא אמטולתיה פי כפציו׳ ההו׳ עניא דאתיא קמיה דר׳ נחמיה אל במה אתה סועד א״ל בבשר שמן ויין ישן אמר לי׳ דה רצונך שהתגלגל עמי בעדשים גלגל עמו בעדשים ומת׳ אמרו אוי לו לזה שהרגו רבי נחמיה אדרבה אוי לו לר׳ נחמיה שהרגו לזה

מי׳בעי

מיבעי ליה לא אידי הוא דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי
האי. ההוא דאתא לקמיה דרבא אלא בסה אהדר סוער אמר
ליה בתרנגולת פטום ויין ישן אלא ולא חיישת לדוחק דצבור א
אלא אטו מדידהו קא אכילנא מקודשא בה קא אכילנא דתנין
עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו בעתם
לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נותן לו הקב"ה אוכלו
בעתו. ארהכי אתאי אתתיה דרבא דלא הות חזיא ליה תריסר
שנין ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן אמר דין מאי דקמסן
מיסק לכל זה שלימא לפני פתקה אלא נענתילך קום אכול. וגרסינן
בספרי די מחסורו אשר יחסר לו למד נאמר מחסורו אשר
יחסר שני פעמים ללמדך שהראוי ליתן לו פת נותנין לו פת
עיסה נותנין לו עיסה מעה נותנין לו מעה פת חמה נותנין לו
פת חמה פת צונן נותנין לו פת צונן. להאכילו לחתיכיו מאכילו
ותנן נמי בפ"ק דבתרא אין פותחין לעני העובר ממקום למקום
מכבר לפונדין מד' סאין בסלע. לן נותנין לו פרנסת לינה.
מאי פרנסת לינה אמר רב פפא פוריא וביסריא פי כל שבת
נותנין לו מזון שלש סעודות. תאנא אם היה עני המחזר על
הפתחים אין נזקקין לו. ההוא עניא דהוה מהדר אפתחי אתא
לקמיה דרב פפא לא איזדקיק ליה. אל רב ספרא בריה דרב
יבא לרב פפא אי מר לא מזדקיק ליה אחריני לא מזדקיק ליה
לימות, והתניא אין נזקקין לו אין נזקקין לו למתנה מרובה
אבל נזקקין לו למתנה מועטת, למדנו שלכל אחד ואחד נותנין
לו כפי הראוי לו אם מעט ואם הרבה.

פרק תשיעי

הצדקה שאדם נותן לפרנסת יתומים היא מצוה גדולה לפי שהם
קטנים ועגומים ואין להם אב שירחם עליהם ועל זה הראוהו
עושה צדקה בכל עת כדאיתא בפרק שלפני זה. וחייבין להתת
להם מזונות ולהשיאן. והיתומה קודמת ליתום כדגרסינן בפ'
מציאת האשה דף ס"ז תר יתום ויתום שבאו להתפרנס מפרנסין
את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום מפני שהאיש דרכו
לחזור ואשה אין דרכה לחזור, יתום ויתומה שבאו לישא
משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום מפני שבושתה
של אשה מרובה משל איש. תר יתום שבא לישא שוכרים
לובית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו
אשה שנ' די מחסורו אשר יחסר לו. די מחסורו זה בית אשר
יחסר זה מטה וכסא ושלחן. לו זה אשה וכן הכתוב או' אעשה
לו עזר כנגדו. גם מצינו לחסידי ישראל שהיו זהירין מאד בצדק'
יתום ויתומה כדגרסינן בפ' סדר תעניות האלו דף כ"ב אעזר איש
כפר ברתותא כד הוו חזו ליה גבאי צדקה טשו מיניה דכל דהוה
נקיט הוה יהיב להו, יומא חד סליק לשוקא למזבן ליה נדוניא
לברתיה חויוה גבאי צדקה טשו מיניה אזל בתריהו אמר להו
במאי עסקיתו אמרו ליה ביתום ויתומה. אמ' להם העבודה שהן
קודמין לבתי, שקל כל דהוה בידיהב להו פש בחדי חד זוזא
זבין ביה חטי ואסיק שדי באכלך פי מונך על מקטים אתאי דביתהו
אמרה לה לברתה מאי אייתי לך אבוך. אל כל מאי דאייתי
באכלבא אסיק סלקא חזיה לאכלבא דמיילא חטי וקא נפיק
בצינורא דרשא כי אתא מכי מדרשא אמרה ליה בוא וראה מה
עשה לך אוהבך. אל העבוד הקדש הן עליך ואין לך בהן אלא
כאוהבי ישראל. וברור הוא שצדקת יתום ויתומה שכרו גדול

פרק עשירי

מי שהוא נצרך ואינו רוצה לקבל צדקה נותנין לו לשם הלואה
כדגרסינן

כדגרסי' בפ' מציא האשה דף ס"ז הר אין לו ואינו רוצה להתפרנס
נותנין לו לשם הלוא וחוזרין ונותנין לו לשם מתנה דברי ר' מאיר
וחכמי' אומ' נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונותנין לו לשם הלוא
לשם מתנה והא לא שקיל. אמר רבא לפתוח לו לשם מתנה
יש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרע
ממנו הא לא שקיל א"ר פפא לאחר מיתה. אר שמעון ש"ל
ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו אין לו ואינו רוצה להתפרנס
אומרין לו הבא משכון וטול כדי שתנוח דעתו עליו. תר העבט
זה שאין לו ואי רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם הלואה וחוזרין
ונותנין לו לשם מתנה, תעביטנו זה ש"ש לו ואי רוצה להתפרנס
שנותנין לו לשם מתנה ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי ר' יהודה
וחכמי' אומ' יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו אמה אני
מקיים העביטנו דברה תורה כלשון בני אדם. וגרסי' בויקר רבה
אשרי משכיל אל דל ביום רעה וגו' אר מונא אשרי נותן אל דל לא
כתי' אלא אשרי משכיל הוי מסתכל בו איך יקבל ליכות בו ורבי
מונא כך היה עושה כשהיה רואה בן טוכים או בן גחולים שירד
מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו שמעתי
בשבילך שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה וכיון
שאתה נוטל דמיה אתה נותנו לי. ובשעה שהיה נותן לו היה אומ'
לו במתנה נתתי לך אר אעזר כתי' נותן להם לכל בשר ובא זה
וחטף את המצוה אל הקבה עלי לשלם לו גמולו הדה וגמולו
ישלם לו. ועני המתבייש מלקבל צדקה ביום יתננה לו בלילה
כמו שאמרו על חנן בר טובי שהיה עושה וילמדו העשירי ממנו
כדגרסינן בפר הרואה דף נ"ח עולא ורב חסדא הוו שקלי ואזלי
אפתחי רבי רב חנן בר טובי איתגידי רב חסדא ואיתנח אל עולא
לא סבר לה מר להא דאמ' רב אנחה שוכרת חצי גופו של אדם
שנ' ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירו האנח לעיניהם
רבי נתן אומר כל גופי שנ' והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח
ואמרת על שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל
רוח וכל ברכים הלכנה מים הנה באה ונהייתה נאם ה' אלהים. אל
תיכי לא איתנח ביתא דהוו קיימין שתין אפייתא ביממא ובליליא
ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקיל ידה מן כיסיה דסבר אדהכי
והכי אתי עני בר טובים ואדאייתו ליה כיסא מכסיף. והוה
פתיחן ליה ארבע בבי לרוחי דעלמא דכל מאן דהוה עייל כי
כפין נפיק כישבע והוה שדיין ליה חיטי ושערי. אבראי בשני
בצורת וכל מאן דהוה מכסיף ביממא הוה אתו בליליא וכל דהוה
צריך אתי ושקיל והשתא נפל ליה כתילא ולא איתנח אל הכי
אר יוחנן מ"ש שחרב בית המקד' גזרה גזרה על בתיהן של צדיק'
שיחרבו שנ' באזני' צבאות אם לא בתים רבים כו'. חזייה דלא
הוה מייתבא דעתיה אל דיו לעבד להיות כרבו, אמר רב נחמן
בר יצחק עהיד הבה להחזירן לישובן שנ' הבוטחים בי' כהר ציון
לא ימוט וגו' מה הר ציון עתיד הבה להחזירו לישובו אף בתיהם
של צדיקים עתיד הבה להחזירן לישובן. ויש לך אחר שאינו
רוצה לקבל בהלואה ממש על משכון או בלי משכון עד שירויח
לאומנותו או עד שימכור את שלו ופורע מיד. מי שהוא מטיל
לכיסו זו היא מצוה גדולה בלי חסרון כיס שאינו בוש העני בדבר
דגרסינן במסכת שבת פ' במה אשה דף ס"ג ארשבל גדול המלוה
יותר מן העושה צדקה והמטיל לכיס יותר מכלם. וגרסינן נמי
בפ' הן הנשרפין דף ע"ו תר האוהב את שכניו וכו' והמלוה סלע
לעני בש"ע דחקו וכו' כדאיתא לעיל בפ' מהבור איכות הזוג
ואם הוא תח ונצרך ואינו רוצה לקבל בצדקה מתעסקים עמו
בסחורה מוכרין לו בזול וקונין ממנו ביוקר, ואם רוצה לעסוק
בפרקמטי' מלוין לו מעות לעשו' מהן סחורה ומתעסקין בסחורתן
להרויח להם וזהו נקרא מטיל מלאי לכיס הת ושבחוהו רבותינו

בכמה מקומות ושכרו הרבה מאד כמו שדרשו על ככר מ"מהונך
זה המהנה תת מנכסיו ודרשו ג"כ בספרי עץ חיים היא למחזיקי
בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים והם המחזיקין בצורכי תורתנו
וחלמידיהם . אבל הרמאין שאינן צריכין צדקה ומקבלין אותה
עונם על ראשם כדגרסי בפ' מציאת האשה דף ס"א תר' הסמא
את עיניו והמצבת את כרסו והמפקח את שוקיו כדי לקבל צדקה
ואינו צריך אינו זן מן העולם עד שיבא לידי כך . ואמרי נמי התם
דף ס"ד תניא הוה החו' עניא דהוה דגיל לשדורי ליה ד' זוזי כל
מעלי שבת יומא חד שדרינהו ניהלי ביד הבי' אתאי אמרה
ליה לא צריך אלו מאי חזית אמר שמעי דחו' אמרי ליבמה אתה
סועד בטלי פי פתא כסף או בטלי זחב אם היינו דר' עזר בואו
ונחזיק טובה לרמאין שלא הם היינו חוטאי שנ' וקרא עליך ל
יונו ואע"פ שהרמאי פוטר את מחבו' עם הנצרכי לפי שאנו
חושדין אותן לרמאין ל יבזע אדם טלית צדקה לכל שוא שטוב
לו לתתה לשש אפי לפי שאינו נצרך כשיעורי עיניו מפי שהוא
נצרך יאשרי מי שזכה בחלקו לחלק אשר לו עם עניי נצרכים:

פרק אחר עשר

הנותן צדקה לש שמי' ל יכוין בה כדי שיראוהו החכמים וישבחוהו
ליסר שהוא מחלק צדקה אבל יתנה כל מה שיוכל בצינעא
כדגרסי בפ' רחג'יגה דף ה' מאי אם טוב ואם רע דבי' ר' אמרי
זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא כי האי דרבי נאי חזייה להההוא
גברא דהוה יהיב זוזא לעניא בפרהסיא אל טב דלא יהבת ליה
מדיהבת ליה וכסיפתי' דבי' ר' שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה
בסתר דקא סיימ' לה לידי חשדא וגרסי בפ' דבב דף ט"ו
שעזר גדול העוש צדקה בסתר ות' סמרעה רשו במרעה כתי' כי
יגורתי מפני האף והחמה ואלו בעושה צדקה בסתר כתי' מתן
בסתר יכפה אף וגרסי בפ' הבונה דף ק"ו אמרו לי' רבנן
לר' יהושע אחו דדקי האידנא בבי מדרשא ואמרו מילי דאפי'
בימי יהושע בר נון לא אתמ' מיתוהו אב"ש ביניה גד גמול דלי
מ"ט פשטא כרעי' דג' לגבי ד' שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ
אחר דלים . מ"ט פשטא כרעי' דד' לגבי ג' דלמצי ליה נפשיה
ולא לצעוריה מ"ט סהדי אפי' דלית לי' בצינעא כי היכי
דלא לכסיף סניה . ה' זה שמו של הבה ז' ט' כ' כל אם עושה
כן הבה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך
כתר לעולם חבא וכו' ואע"פ שהנותן צדקה בסתר הוא טוב יש
לך אחרת גדולה הימנה אם אינו יודע מי הוא מקבלה כעובדא
דר' אבא דגרסי בפ' מציאת האשה דף ס"ז ר' אבא הוה ציר בסורי
זוי ושדי לאחוריה וממצי לנפשיה בני עניי ומצלי עיניה מרמאי
או אם אינו יודע העני מי נותלה כדגרסינן התם מר עוקבא הוה
איכא עניא בשיבבותי דהוה רגיל כל יומא דשדי ד' זוזי בצינורא
דדשא יומא חד אמר אזיל ואחזי מאן קא עיבד כי האי טיבותא
ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא כי מרשא אמר מאן דמי עלי
כנופי אדכר דכרה לדיבתהו בהדיה כיון דחזנהו דקא מצלו לה
לדשא נפק בתרייהו רחוש וקום בההו אשונא דהוה גריפא נורא
הוו קא מקלין כרעיה דמר עוקב אמר לי' דיבתהו שקיל כרעיך
ואותיב אכרעא חלש דעתי' אמר ליה אנא שכיחא בגו ביתאי
ומקרבא אהניתי' ומאי כולי האי אמר זוטרא כר טוביה אמר
רב חנה בר ביזנא אר' שמעון חסידא ואמרי לה אר' יוחנן משום
רשבי נוח לו לאר' שימסור עצמו לתוך כבשן האש ול' ילבין פני
חברו ברבים מנא לן מתמר דכתי' היא מוצאת וזו גדולה מכלם
הנותן צדקה בסתר לאר' הון שחו' גבאי נאמן של צדקה להניחה
בקופה ויחלקנה הגבאי כפי דעתו שזה אינו יודע למי נותנה וגם
הנותלה

פרק שנים עשר

חנשים לפי שהן מצויות בבית הן רגילו' יותר לחלק צדקה לעניי
כדאי' לעיל בדביתהו דמר עוקבא ודגרסי' נמי בפ' סדר התענית
השו דף כ"ג אבא חלקיה בר כריה דחוני המעגל הוה וכנא חדא
אישטריך עלמא למטרא שדרו רבנן זוגא דרבנן לגביה למיבעי
רחמי וליתי מטרא אזלו לביתיה ולא אשכחוהו אזלו לגביה
לדברא לסוף אשכחוהו דהוה רפיק כדבר יהבו ליה שלמא ולא
אסבר להו אפי' בפניא הוה מלקט ציבי כי אתא דרא ציבי אחר
כתפיה וגליא אתר כתפיה כולי אור דא הוה שליף מסאניה כי
מטא לסיא סאים מסניה כי מטא להזמי והיי מיני קוי דלינהו
למניה כי מטא למתא נפק רביתהו לאפיה כי מקשטאי כי מטא
לביתיה עיילא דביתהו ברישא והדר עייל איהו אכתרה איתיב
כריך ריפתא ולא אמר להו לרבנן אתו כרכו בהדי' פליג ריפתא
לינוקי יהב לי לקשיש הדא וזוטר תרתי בתר הכי אל לדביתהו
ידעו דרבנן אמטול כבלי מטרא אתו קמי נסליק לאיגרא ונבעי
רחמי אפשר דמרצה הקבה ואתי מטרא קאי איהו בהאי זויתא
ודביתהו בהאי זויתא קרים וסליק עננא מויות דדביתהו נחות ואתי
אם להו אמאי אתו רבנן אמרו לי שדרונן רבנן לגבי דמר למבעי
רחמי למיתי מטרא אם להם ברוך המקום שלא הצריך אתכם
לאבא חלקיה אמרו לי ידעינן דמטרא מחמתיה דמר הוא דאתא
אלא אמרן כל הני דהמיה לן מ"ט כי יהבינן ליה שלם לא איסבר
לן מר אפי' אם ליהו אגר יומא הוא אמ' לא איפגר פי לפ מכבל
אל מ"ט דרא מר ציבי אחר כתפיה וגליא אה כתפיה אם להו
טלית שאולה היתה להכי שלתיה ולהכי לא שלתיה אמרו ליה
מ"ט כולי אורחא קא חזינא במיא לא חזינא מ"ט כי מטא למיא סיים מסניה
אמר להו כולי אורחא קא חזינא במיא לא חזינא מ"ט כי מטא
מר להזמי והיי דלינהו למאני אם לה זה מעלה ארוכה וזה אינו
מעלה ארוכה מ"ט רביתהו כי קא מקשט שלא אתן עיניה
באשה אחרת מ"ט עילא היא ברישא ומר אבתרה אם להו דלא
ברקיהו לי מ"ט לא אמר לן מר כריכו ריפתא בהדי אם להו לא
הוה נפישא לן ר' יפתא ואמינא לא אחזיק ביהו ברבנן טובת חנם
מ"ט יהב מר לקשיש חד וזוטר תרתי האי קאי בביתא והאי קאי
בבי כנישתא מ"ט קדמא סלקא דעתי' דענגא מהתי ויתי רחמי קיימא
דביתהו דמר אל משום דאיתת שכיחא בביתא ומקרבי הניתא
ולפי שבעש"ה מוכן הפת בבית שהתן האשה לעניי היתה אות'
מעשר תקנות שתקן עזרא שתהיה האשה משכמת ואופה בעש"
כדגרסי' בפ' קמא דמרוב' דף פ"ב תר' עשר תקנו תקן עזרא וכו'
כדאי' לעיל בפ' מחבו' כבוד ס"ת והתקנה בדבר זה כדי שתהא
בת חמה מצויה לעניי בבקר וכאשר תפרוס לרעבלחמה שתתן
לו לחם תמורו ותנחמנו בדברי בסבר פני יפו ובדרך חסד ורחמים

פרק שלשה עשר

חצדקה שאדם נותן לשם שמי' בסבר פנים יפות עם דברי נחומין
בדרך חסד ורחמנות נקראת גמילו' חסדי' ושכרה מרובה כשאר
חדברים שנקראו גמילו' חסדי' כדגרסי' בפ' אלעזר ויזרע יצחק
בארץ הדי"א וכי זרע יצחק דנן הוא לקח ממנו חרץ צדקה
לעניי ההר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסר מאי לפי חסר לפי
ששכר צדקה זו מרובה כשאר גמילו' חסדים . ואע"פ שגמילות
חסדי גדולה מן הצדקה אם תזרעו מעט לצדקה תקצרו הרבה
לפי גמילו' חסדים שבה והצדקצרו לפי חסר : ועל צדקה כזאת

אמרו

הנשלה אינו יודע ממי נוטל הכדאי' לעיל בפ' מחלק זה
ועל צדקה כזו נאמר וצדקה תציל ממות :

אמרו בפ' לולב וערבה דף מ"ט אר"ע גדול כל העושה צדקה כאלו מלאו לכל העולם כולו חסד שנ' אוהב צדקה ומשפט וגו'. שמא תאמר כל הבא לקפוץ יקפוץ תל"מ תלמוד לומר חסדך לחים יכול אף לירא שמים תל"ת תלמוד לומר מעולם ועד עולם וגו' זוהי צדקה שיש בה חסד ועל זאת נאמר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד וזוכה ומקבל פני שכינ' שנ' כי צדיק ה' צדקות אהב ישר וגו'. וגרס' בפ"ק דקמא דף י"א אר' יוחנן משום ר' שבי מ"ד אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת ב' שבטים. ואין זרעיה אלא צדקה דכתי' זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. ואין מים אלא תורה שנ' הוי כל צמא לכו למים משלחי רגל וגו' וזוכה לנחלה כישששכר דכתי' יששכר חמור גרם. ואד' איבי נופלין לפניו כיוסף דכתי' בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ וזוכה לבנין כיששכר דכתי' ביה ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישר' וגרס' נמי בפ"ק דע"ז דף ק"ה אר' יוחנן מ"ד אשריכם זורעי על כל מים וגו' אשריה' ישר' בזמן שעוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורין בידו שנ' אשריכם זורעי וגו' ואין זריעה אלא צדקה שנ' זרעו לכם צדקה ואין מים אלא תורה שנ' הוי כל צמא וגו' משלחי רגל וגו' תנא דבי ר' הו' לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי. וגרסינן בתוספ' ה' רבה חנוכת צדקה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד שנ' חולך צדקו' ורובר מישרים וגו' וכתי' מרומים ישכון וכתי' מלך ביופ"ו תחזינה עיניך וגו'. וכל העושה צדקות נקרא ישר דרך שנ' צדקת תמים תיישר דרכו. והעושה צדקות נוטל שכר בעולם הזה ובעולם הבא בעוה"ז מניין שנ' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. כשאדם יורד לים ונהרות והולך הרים ומדברות ונזוה לסטים וחיות צדקתו הולכת עמו ומשכרתו מכל רע ומורה אותו דרכי יושר ושומרת פעמיו שלא יכשלו בעה' מניין שנ' וחלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך כשיפטר אדם מן העולם ובידו צדקה ומעשים טובים הולכין לפניו להור לו מנוחה ויהיו לו מליצי יוש' בינו ובין הקב"ה ולא יניחו לו מקטרג לקטרג עליו דה' אם יש עליו מלאך וגו' למדנו שהצדקה שיש עמה חסד יש לה זכות הרבה בעולם הזה ובעולם הבא.

פרק ארבעה עשר

גדולה הצדקה שהקב"ה נקרא בה שנ' ויגבה ה' צבאות במשפט וגו' וכסא כבוד הוכן בצדקה, שנא' צדק ומשפט מכון כסאך, ואבותינו אברהם יצחק ויעקב נתברכו בצדקה אברה' מניין שנ' כי ידעתיו למען וגו' לעשו צדקה וגו' אשר דבר עליו מאי אשר דבר עליו ברכה שנא' ויי' ברך את אברהם בכל. יצחק מניין דכתי' וזרע וגו' ויברכהו ויי' ואין זריעה אלא צדקה שנ' זרעו לכם לצדקה. יעקב מניין דכתי' וכל אשר תתן לי עשר וגו'. ונתברך בניין שנא' ויפרוץ האיש מאד מאד. ודוד המלך שבחו הכתוב בצדקה שנא' ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, וגדולה צדקה יותר מכל הקרבנות דגרסינן בפ' לולב וערבה דף מ"ג אר' גדולה צדקה יותר מכל הקרבנות שנ' עשה צדקה ומשפט נבחר לי' מזבח, והמלך המשיח שילה במהרה בימינו עתיד לעשות משפט וצדקה בארץ שנ' ירין עמך בצדק וגו' וביסיו יהיה שלום וצדקה בארץ שנ' ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה והנותן צדקה העני מבקשי עליו רחמים והקב"ה שומע תפלתן שנא' כי שומע אל אביונים וכתי' קרוב ה' לנשברי לב וגומר וכתי' ברכת אובד עלי תבוא. והוא יברך בנדבת לבו שנ' טוב עין הוא יברך, והקב"ה מברך אותו שנאמר כי בגלל הדבר הזה

יברכך

חלק ג' בגביית הצדקה וכדר חלוקה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

הצדקה נגבית ונחלקת בשני דרכים ע"י הגבאי, הדרך הא' במעות הבאות לקופה לחלקם בזמנים ידועים והדרך הב' בתמחוי לתת מזונות בכל יום לדלים שאין להם שום דבר לאכול וכדרוחו רבותינו בזה הענין כדגרסינן בפ"ק דבתרא דף ח' הר' קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בג' נגבית כשנים שאין עושין שררה על הצבור פחות משנים ומתחלקת בג' מפני שהיא כדיני ממונות. תמחוי נגבית בג' ומתחלקת בג' מפני שגבויה וחלוקה שוה. תמחוי נגבית בכל יום קופה מעש לעשי המחוי לעניי עולם. קופ' לעניי העיר. ורשאין בני העיר לעשו קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותן לכל מה שירצו, ואע"פ שיהיו נאמנים ואין צריכין לתת חשבון כדאמרי התם חבר אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ולא יחשבו את האנשים אשר יהנו את הכסף על ידם להת לעושי המלאכה וגו' עכ"ז יהיו זהירין בדבר שלא יבאו לידי חשד. כדאמרינן התם תר' גבאי צדקה אין רשאין לפרוש זה מזה אבל פור"ז לשער וזה לחנות וגובין. מצא מעות בשוק לא יתנם לחוך כיסו אבל נותנן לתוך ארנקי של צדקה וכשיבא לביתו יטלם. הר' גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן, כיוצא בו גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרים לאחרים ואין מוכרים לעצמן. תר' מעות של צדקה אין מונים אותן שתים שתים שלא אחד אחד. וכל זה שאמרו לא לפי שאינם נאמנים שאינם רשאים בני העיר למנות גבאי צדקה אלא אנשים טובים ונאמנים אבל זה עצה טובה הוא להם כדי לסלק עצמן מן החשד ואם מצינו בישר' שחשדו במר"ה אשר לא קם כמוהו ואמרו עליו שחשדוהו באשת איש וגם שהיה גונב כסף המשכן עד שאלל עליו שהיה לבוש חלוק שאין בו אמרא לסלק עצמו מן החשד כדגרסינן בפ"ק דתעניו' דף י"א ובמסכת ע"ז אין מעמידין דף לה' במה שימש משה כל ז' ימי המלוא' בחלוק שאין בו אמרא כ"ש באחר על כן יעצו רבותי לגבאי צדקה שיהו זהירים בדברי' אלו וסדר החלוק כך הוא חדחוק שבדלים שרוצה להחפרנם בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות, ומי שמתפרנס מן הקופה נותנין לו מעו' להוצאת ז' ימים ט' סעודות ולא יטלנו כל זמן שאינו צריך דהניא מי שיש לו מזון ג' סעודות לא יטול מן התמחוי, מי שיש לו מזון ד' לא יטול מן הקופה, ואף על פי שבודקין אחר המבקש כסות אם צריך לו שמא יערי אין בודקין אחר המבקש מזונו כדגרסי' בפ"ק דבתרא דף ט' אמר רב הונא בודקין למזונות ואין בודקין לכסות. אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא. אי בעית אימא קרא הלא פרוס לרעב לחמך כתי' כי תראה ערום וכסיתו לאלתר, ואיבעית אימא סברא האי מבזה והאי לא מבזה. ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות אבע"א קרא ואבע"א סברא. אי בעית אימא קרא הלא פרוס לרעב לחמך

פרוש

ברוש ידך והב ליה · והכא כתיב כי תראֵ ערום וכסיתו לכשירא
לך · ואי בעית אימֵ סברא האי קא מצטער והאי לא קא מצטער
תניא כותיה דרב יהודה אמר כסוני בודקין אדריו פרנסוני אין
בודקין אחריו לפי׳ כל איש התובע מזונות אין מעכבין אותו כדי
שלא ימות ברעב כמו שאירע לאדם שנזדמן לנחום אי״ש גם זו
כדאיתא לעיל בחלק הב׳ · ונותנין לכל אחד ואחד כפי הראוי
לו ואיתיה לעיל ויתשב להם לצדקה ·

פרק שני

המעלה הגדולה שבכל חלקי הצדקה היא הניתנת לפדיון שבויים
ועל כן מקדימין נתינה זו לפרנסת עניים ולכסותן ולכל דברי
צדקה לפי׳ אם גבו מעות לכל דבר מצוה ואפי׳ לבנין בית הכנסת
יכולין לשנותן וליתנם לפדיון שבויים ואע״פ שהתחילו לקנות
חדברים הצריכי׳ לבנין הבית מוכרין אותו לפדיון שבויים שהוא
נקרא מצוה רבה כדגרסינן בפ״ק דבתרא דף ח׳ איפרא הורמיז
אימיה דשבור מלכא שדרא ארנקא דדינרי לקמידה דרב יוסף
אמרה ליה ליהוו למצוה רבה יתיב רב יוסף וקא מעיין בה מאי
היא מצוה רבה אל׳ אביי מדתני רב שמוֹל בר יהודה אין פוסקין
צדקה על היתומים ואפי׳ לפדיון שבויים שם פדיון שבוי׳ מצוה
רבה היא אל׳ רבא לרבה בר מארי מנא הא מילתא דאמור רבנן
פדיון שבויים מצוה רבה היא אל׳ דכתיב והיה כי יאמרו אליך
אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר י״י אשר למות למות ואשר
לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואש׳ לשבי לשבי · ואר׳ יוחנן
כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו׳ חרב קשה סמות איבע׳
אימא קרא ואיבע׳ אימ׳ סברא איבע׳ אימ׳ סבר׳ הא קא מינוול
והא לא קא מינוול · ואיבעית אימא קרא יקר בעיני י״י המותה
לחסידיו · רעב קשה מחרב · איבעית אימא קרא ואיבע׳ אימא
סברא · איבעית אימא סברא הא קא מצטער והא לא מצטער
איבעית אימא קרא סובים היו חללי חרב מחללי רעב · שבי
כולהו איתנהו ביה · ועכו אזל אין פודין את השבוי׳ יותר מכדי
דמיהם כדי שלא ימסרו האויבים את נפשם עליהם בראותם
שמוסיפין על קצבתן · וגם אין מניחין לקרוביהם לפדותם יותר
מכדי דמיהם · אבל פודה אדם את עצמו בכל מה שירצה כי
לב יודע מרת נפשו · וגם פודה את אשתו בכל מה שירצ׳ לפי
שהיא כגופו ·וגם למדנו מדבריהם שפודי׳ לאם בכל מה שיוכלו
לפדותו ואפי׳ שאינו מובחק אלא אם ראו בו שהוא ראוי להיות
תח אם ירגיל עצמו בלימוד פודין אותו בכל ענין כדגרס׳ בפס׳
גיטין פ׳ הנזקין דף נ״ח תר מעשה ברבי יהושע בן חנינא שהלך
לכרך גדול של רומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסור׳ יפה
עינים וטוב רואי קווצותיו סדורות לו תלתלים · הלך ועמד על
פתח בית האסורין ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישר׳ לבוזזים
נענה אותו תינוק ואמר הלא י״י חטאנו לו ולא אבו וגו׳ אמר
מובטח אני בזה שמורה הוראות בישר׳ · העבודה שאין אני
זז מכאן עד שאפדנו בכל דמים שפוסקים עליו · אמרו לא זז
משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועט׳ עד שהורה
הוראות בישר׳ ומנו רבי שמעאל בן אלישע׳ גם אמרו אין
מברי׳ים את השבויים כדי שלא יכבידו תפיסו׳ עליהם גם אמרו
מי שמכר עצמו לגוי או ששבה אותו הגוי בחובו פעם ראשונה
ושני פודי׳ אותו שלישית אין פודין אותו · אבל פודין את בניו
אחר מיתת אביהם · עבר שמל וטבל לשם עבדות וקבל עליו
המצות פודין אותו כישראל · פודין את האשה קודם לאיש
ואם תבעו שניהם לדבר עברה פודין את האיש קודם האשה
לפי שאין דרכו בכך · וכל מדותיו של הב״ה מדה כנגד מדה ·

הנותן

הנותן מנכסיו לפדיון שבויים הב״ה יצילנו ולזרעו מלישתל
בשבי׳ · והמחלק מנכסיו לא יבוא הוא וזרעו ליצטרך לקבול
צדקה שכן כתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו׳ · ואחד המרבה
ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ·

כלל שמיני לגמול חסד וישׁ בו חמשה חלקים ·

החלק הראשון שמחת חתנים · החלק השני ביקור חולים ·
החלק הג׳ הלוות למתים והספדם · החלק הד׳ נחם אבלים ·
החלק הה׳ בגמילות חסדים עם כל אדם ·
החלק הראשון שמחת חתנים וישׁ בו שני פרקים ·

פרק ראשון

הרוצ׳ לידבק בשכינה ילמוד ממדת בוראו · ואם ירגיל במדותיו
נמצא שמתדבק בשכינה · וכבר מצינו להב״ה שהוא אדון כל
העולם ויצר את האד׳ מאין התקין לו חופו עם חוה כלתו ושמח
לאד׳ הראשון בחופתו ושלח לו מלאכי השר׳ שיהיו שושבינין
לגמול חסד עמו והוא ברכם ברכת חתנים · כדגרסינן בפ״ג מס׳
אי׳עזר עשר חופות עשה הב״ה לאדם בג״ע וכלן של אבני טובות
ומרגליות · והלא לכל חתן אין עושין אא חופה אחת · ולמלך
המשיח עושין י׳ חופות שנ׳ בעדן גן אלדים היית כל אבן יקרה
מסוכתיך אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נפך
וברקת וזהב מלאכת תופיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו · הרי
אלו עשר חופות והיו המלאכים מהופפים ומרקדים כנקבות ·
שנ׳ מלאכת תופיך וגו׳ · ביום שנברא אדם הראשון אמר הב״ה
למלאכי השרת בואו ונגמול חסד לאדם הראשון ולעזרו שעל
מדת גמילות חסדים העולם עומד ואמר הב״ה חביבה גמילות
חסדים מזבחים ועולות שישראל עתידין להקריב לפני על גבי
המזבח שנ׳ כי חסד חפצתי ולא זבח והיו מלאכי השרת הולכין
לפניו כמו רעים המשמרים את החופות שנא׳ כי מלאכיו יצוה
לך וגו׳ ואין דרך זה אלא דרך חתנים והכ״ת כחזן מה דרכו של
חזן עומד ומברך לחתן ולכלה בתוך חופת׳ כך הב״ה עומד ובירך
לאדם ולזרעו שנא׳ ויברך אותם אלדים ויאמר להם וגו׳ · וגרס׳
נמי במסכת כתרא פ׳ המוכר את הספינה דף ע״ה אר׳ חמא בר
חנינא עשר חופות עשה לו הב״ה לאדם הראשון בגן עדן שנא׳
בעדן גן אלדים היית וגו׳ · מר זוטרא אמר יא׳ רכתיב כל אבן יקרה
וגרסינן נמי במסכת ערובין פר׳ עושין פסים דף י״ח ויביאו אל
האדם מלמד שעשה הק״ב שושבינות לאדם הראשון למדה
תורה דרך ארץ שיעשה הגדול שושבינות לקטן ולא ירע לו ·
וגרסינן נמי בבר פרשה ז׳ אר׳ אבהו נטל הב״ה כוס של ברכה
וברכן · אר׳ יהודה בר׳ סימון מיכאל וגבריא׳ היו שושבינין של
אדם הראשון · אר׳ שמלא׳ מצינו שהב״ה מברך חתנים ומקשט
כלות ומבקר חולי׳ וקובר מתי׳ ומנחם אבלי׳ · מברך חתני׳ דכתיב
ויברך אותם אלדים וגו׳ · מקשט כלות דכתיב ויבן י״י אלדים את
הצלע בראה ומקשטה · מבקר חולים דכתיב וירא אליו י״י באלוני
ממרא · קובר מתים דכתיב ויקבור אותו בגיא · מנחם אבלים
דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלדים את יצחק בנו · ר׳
שמואל בר נחמני אמר מראה פנים לאבל ההד׳ וירא אלדים א׳
יעקב עוד בבואו מפדן אדם ויברך אותו מה ברכה ברכו אר׳
חייא בשם ר׳ יונתן ברכת אבלים ברכו · ואם זה עשה הב״ה עם
בריותיו מה לעשות לבני אדם שהם חייבים לגמול חסד זה עם
זה · וכ״ש אם נהנה מסעודת חתן ואינו משמחו שעובר על
מצוה כדגרסינן בפ״ק דברכות דף ו׳ אר׳ חלבו אמר רב הונא כל
הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה׳ קולות שנאמ׳ קול

ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו לי״י כי טוב כי לעולם חסדו ואם משמחו מה שכרו אריבל זוכ לתורה שניתנה בה קולו שנ׳ ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולו׳ וברקים וגו׳ וקול שופר וגו׳ וכתיב ויהי קול השופר וגו׳ וחברים יענינו בקול וכתיב וכל העם רואים את הקולות וגו׳ ואת קול השופר וגו׳. חנך נגישי להו חנך קולות דמעיקרא הוו׳. רבי אבהו אמר כלו הקריב הודה שנ׳ ומביאי תודה בית י״י׳. רב נחמן בר יצחק אמר כאלו בנה אחת מחרבות ירושלם שנא׳ כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר י״י׳. למדנו מכאן שמצוה לשמח את החתן.

פרק שני

בשם שאר מצוה לשמח את החתן כך מצוה לשמח את הכלה ונקרא זה גמילות חסד ומצוה לשמח ולהלל כדי שתמצא חן בעיני החתן ולפי שהיא חביבה עליו כדגרסי׳ בפ׳ כתובות פ׳ האשה רפ״ז תר כיצד מרקדין לפני הכלה ב״ש אומר כלה במות שהיא, וב״ה אומר כלה נאה וחסודה. אמרו להם ב״ש לב״ה לדבריכם מי שנשא תרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מרבר שקר תרחק. אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו אדם בפניו או יגנהו בפניו הוי אומר ישבחנו בפניו מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. כי אתא רבין מי אמר משרו קמי כלתא במערבא לא כחל ולא שרק ולא פרכוס קלי׳ת סעל ויעלת חן, ואמרי׳ עלה אמרו עליו על ר׳ יהודה בר ע״אי שהיה נוטל בר של הרס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה. ר׳ שמוע בר רב יצחק מרקר אתלתא שוטיתא נ׳ כדין ורק פ׳ ומקבל פ׳. אר׳ זירא קא מכסיף לן סכא כי נח נפשיה איפסיק עמורא דנורא ביניה לבין עמא. וגמרי דלא מיפסיק עמורא דנורא אלא או בחר בדרא או לתרין בדרא. אר׳ זירא אהני ליה שטותיה פילום מנכנו לסבא ואמרי לה אהני שוטיתא פיל׳מלפ ענמו כשוטה לסבא. רב אדא בר אהבה מרכיב לדה אכתפיה ורקיד. אמרו ליה רבנן אנן מהו למעבד הכי׳. אמר להו אי רמ״א עליכו ככשורא כקיקה לח״וא לא לא. על כן הרוצה להיות חסיד ולאחזו בדרכי הראשונים יגמול חסד עם החתנים לשם שמים וכבדם וישבחם ומהאל יתברך יבוא משכורתו שלמה.

החלק השני בביקור חולים וישנו שני פרקים

פרק ראשון

המבקר את החולים אוחז מדת חב״ה כדגרסינן בפ׳ דסוט׳ דף יד אר׳ חמא בר חנינא מ״ד אחרי י״י אלהיכם תלכו וכי אפשר לאדם להלך אחר שכינה והלא כתיב כי י״י אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא אלא הלך אחר מדותיו של הב״ה. הב״ה סלביש ערומים דכתיב ויעש י״י לאר׳ולביש׳ עור וילביש׳ אף אתה הלבש ערומים, הב״ה מבקר חולים שנ׳ וירא אליו י״י בתוני ממרא וגו׳ אף אתה בקר חולים. הב״ה מנחם אבלים שנ׳ ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים. הב״ה קבר מתים דכתיב ויקבור אותו בניו אף אתה קבור מתים, כתנות עור רב ושמואל חד אמר דבר מן העור וחד אמר דבר שהעור נוהג ממנו. וגרסינן במסכת נדרים פרק אין בין המודר דף מ׳ אמ׳ רשב״ל מניין לביקור חולים מן התורה דכתיב אם כמות כל האדם וגו׳ ופקודת כל האדם יפקד עליהם

מאי משמע אמר רבא אם כמות כל האדם שהם חולי ומוטלים על מטותיהם ובני אדם מבקרין אותם ואמרי׳ עלה תאנ׳ ביקור חולי׳ אין לו שיעור מאי אין לו שיעור סבר רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו אלא אביי וכל המצוי׳ש שיעור למתן שכרן והא תנן הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. אלא אמר אביי אפי׳ גדול אצל קטן. רבא אמר אפילו מאה פעמים ביום׳ אר׳ אחא בר חנינא כל המבקר את החולה נוטל אחד מששים מחליו. אל אביי אכ״ל ליעי״לוה שתין גברי ולוקמוה. אל כעי׳שוריאתא רבי ר׳ אמבי׳ ובבן גילו׳דתניא ר׳ אומר בת הנזונת מנכסי אחים נושלת עישור נכסי׳. אמרו ליה לר׳ לדבריך מי שהניח עשר בנות ובן אחד אין לבן במקום בנות כלום אם להם כך אני אומר ראשונה נוטלת עישור נכסי׳ שניה כמה שהניחה חברתה שלישי׳ כמה ששי׳ר׳ חברתה וחוזרות וחולקות בשוה. רבי חלבו חלש נפק אכריז רב כהנא רבי חלבו באיש פ׳קלג לא איכא דקאתי אמר להו לא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר׳ עקיב׳ לבקרו ובשביל שכיבר ורבץ לפניו היה אמר לו רבי החייתני יצא רבי עקיבא ודרש כל שאינו מבקר חולים כאלו שופך דמים, כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה. וכל שאינו מבקר את חחולה גורם לו שימות, מאי גרמא אלא אימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמי׳ שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה מבקש עליו רחמים שימות, שימות סד״א אלא אימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה. וכל שאינו מבקר את חחולה אינו מבקש עליו רחמים לא שימות ולא שיחיה. רבא ביומא קדמאה דחלש אמר להו לא תגלו מילתא לאינש דלא ליהרע מזליה מכאן ואילך אמר להו פוקו אכריו עלי בשוקא רבא חלש רבא חלש דסאני לי חדי ליכתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו׳ והשיב וגו׳ דרחים לי ליבעי עלי רחמי. ואמרי׳ עלה אמר רב ששת בריה דרב אידי לא לסעוד אניש קצירא כלומר לפ עלנקל פת כמולג לא נתלת שעי קמיתא ולא בתלת שעי בתרי׳ת דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי בתלת שעי קמי׳תא דניתא בתרי׳תא תקיף חולשי׳ה, ואתרן עלה בגמר׳ פ׳ק דשבת דף ב׳ אר׳ יהודה אמר רב מניין שהב״ה מצרף החולה שנאמר י״י יסעדנו על ערש דוי. ואמר רב יהודה מניין שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנא׳ י״י יסעדנו וגו׳. תני׳ נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי המטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ולא על גבי שרפרף אלא מתעטף וישב לפניו מפני שהשכינ׳ שרוי׳ה למעלה מראשותיו של חולה שנא׳ י״י יסעדנו וגו׳. ואמרינן התם בפ׳ק דשבת תר הנכנס לבקר את החולה אומ׳ שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. רם אומר יכולה היא שבת שתרוחם בזכותה. ר׳ יהודה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי ישרא׳ ר׳ יוסי אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל, שבנא איש ירושלם בכנ׳סתו היה אומר שלום וביציאתו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמיו מרובים ושכתו בשלום מכאן אנו למדין שכל מי שיש לו חולה יערבנו עם חולי ישראל.

פרק שני

מצוה ביקור חולים דרשו רבותי׳ מן התורה כדגרסי׳ במציעא פ׳ מציאות דף ל תאני רב יוסף והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זו גמילות חסדים. ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורי׳ את המעשה זה הדין. אשר יעשון לפני׳ משורת הדין. אפר

מר ילכו זו בקור חולים · היינו גמילות חסדים לא צריכא דאפי׳
בן גילו נמי ואע״ג דאמר מר בן גילו נוטל אחד מס׳ בחליו אפילו
הכי איבעי׳ ליה למיזל בה זו קבורה היינו גמילות חסדים לא
צריכא דאפי׳ זקן ואינה לפי כבודו · וגדול שכר המבקר חולים
כדרסינן במסכת שבת פ׳ מפנין דף קכ״ז אר׳ יוחנן ששה דברים
אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לו לעולם הבא ·
וא׳ מהם ביקור חולים כראית׳ לעיל בפ׳ חלק הכנסת אורחים
ודרסינן נמי בנדרים פ׳ אין בין המודר דף מ׳ אמר רב יהודה אמר
שמואל כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גהינם · שנא׳
אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ״ ואין דל אלא חולה
שנאמר דודי נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי מדלה
יבצעני מיום עד לילה תשלימני · אינמי מן הדין קרא · מרוע
אתה ככה דל בן המלך · ואין רעה אלא גהינם שנ׳ כל פעל ״
למענהו וגם רשע ליום רעה · ואם בקרו מה שכרו כדאמרינן
ניצל מדינה של גהינם אלא מה שכרו בעולם הזה ״ ישמרהו
ויחייהו יאושר בארץ · ישמרהו מיצר הרע · ויחייהו מן היסורין
יאושר בארץ שיהו׳ הכל מתכבדין בו · ואל תתנהו בנפש אויביו
שיזדמנו לו רעים כנעמן שרפאוהו מצרעתו · ואל יזדמנו לו
רעים כרחבעם שחלקו את ממלכתו ודרסינן נמי במרש תלים
אשרי משכיל אל דל ונו׳ זה שאמר הכתוב מלוה ״ חונן דל ·
אר אלעזר הקפר מי שהוא מבקר את החולה מתיש ממנו אחד
משים בחליו ומי שאינו מבקרו מוסיף אחד מס׳ לחליו · ד״א
אשרי משכיל אל דל מי שהוא קובר מת מצוה · ר׳ אבא אומר
מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע · רבי אסי אומ׳ מי שהוא
נותן פרוטה לעני שנאמ׳ ישמרהו ויחייהו · ורבנן אמרי למי
שבורח מן המלכות מ״ט דרבי אלעזר הקפר דאמר מבקר חולים
דכתי׳ ״ יסעדנו על ערש דוי · ומ״ט דמאן דאמר מי שהו׳ קובר
מת מציה משום דכתי׳ אושר בארץ מ״ט דר׳ אבא דאמ׳ משכיל
יצר טוב על יצר הרע משום דכתי׳ ביום רעה ימלטהו ״ שהו׳
ממליט יצר השוב מיצר הרע · ומ״ט דר׳ אסי דאמ׳ הנותן פרוטה
לעני משו׳ דאמר ויחייהו · ומ״ט דרבנן דאמרי למי שהוא בורח
מן המלכו׳ משום דאמר ונפש אויביו · כלל הדברים
כל העושה חסד עם נצרך או עם נשבר או עם נרכה שלא עם
לקבל שכר אלא לשם שמים שכרו גדול ·

חלק שלישי הלוות למתים והספדם ויש בו ז׳ פרקים

פרק ראשון

לוייה למת וקבורתו היא גמילות חסד׳ עם חיים ועם המתים
ולקיים מצוה זאת מתבטלין בני א״ם מכל דבר אחר · ואפילו
מתלמוד תורה שהיא מצוה שקולה כנגד כל המצות כולן ·
כדרסינן במגילה פרק בני העיר דף כ״ט ובכתובות פרק האשה
שנתארמלה דף י״ז תר׳ מבטלין ת״ת להוצאת המת ולהכנסת
כלה לחופה · אמרו עליו על רבי יהודה בר אלעאי שהי׳ מבטל
ת״ת להוצאת המת ולהכנס כלה בר״א כשאין שם כל צורכו אבל
יש שם כל צורכו אין מבטלין · וכמה כל צורכו אמר רב שמוא
בר אויא משמ׳ דרב אפאא תריסר לפי גברי ושיתא לפי שיפורי ·
ואמרי לה תריסר לפי גברי ומיניהו שיתא לפי שיפורי · אמר
רב ששת ואיתימא ר׳ אמי ואיתימא ר׳ יוחנן כנתינתה כך נטילתה
מה נתינתה בס׳ רבוא אף נטילתה בס׳ רבוא · והני מילי למאן
דקרי אבל למאן דמתני ליה שיעורא · והמתעסקים במת
גם פטורין מן המצות דרסי׳ בברכו׳ פ׳ מי שמתו תניא המשמר
אע״פ שאינו מתו פטור מק״ש ומן התפלין ומן התפלין ומכל מצות
האמורות בתורה · וחייב כל אדם ללוות למת לפי כבודו אפילו

כשהוא

כשהוא עצמות · כדרסינן התם חר׳ המולך עצמות ממקום
למקום הרי זה לא יתנם בדיסיקיא של ולא יתנם על גבי החמור
וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון · ואם היה מתיר מפני
גוים או מפני לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו
בסת׳ ואמרינן עלה אר אבא אמר רב יהודה כל הרואה המת
ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו · ואם לוהו
מה שכרו עליו הכתוב אומר מלוה ״ חונן דל ונו׳ ואמרינן נמי
התם תניא לא יהלך אדם בבי׳ הקברו׳ ותפלין בראשו וסת׳ בזרועו
וקורא בו ואם עשה כן עובר משום לועג לרש · ויזהר אדם
בכבוד המתים שהם יודעין בדבר העולם הזה לפני קבורה וגם
אחר כך ומי מכברן וזה למדנו ממאי דאמ׳ ליה רב לרב שמוא
בר שילת אחים לי בהספראי דהת׳ קאימנא כראיתא בפ׳ שואל
דף קנ״ב וגם מהני עובדי דבני רבי חייא נפקו לקריית דכתיב בפ׳
מי שמתו ואיתנהו לקמן בנר ת״ת בסוף חלק שכר העולם הבא ·
וגם למדנו שיש בהם ממשות ממעשה דאיתיה במסכת שבת פ׳
שואל אדם דף קנ״ב הנהו קפולאי פ׳ מומרים דהוו קא קפלי
בארעתא דרב נחמן בר יצחק נהים בלוע נער בהן שהים נקבר סס
בהו רבי אחא בר יאשיה אתו אלו נהים בן גברא אתא אל מאן
איהו מר · אל אנא אחאי בר יאשיה אל ולא אמר רב מארי
עתידים צדיקי דהוו עפרא אל ומאנו מארי דלא ידענא ליה אל
והא קרא כתיב וישוב העפר אל הארץ כשהיה אל דאקר״ך
קהלת לא אקרייך משלי דכתיב חיי בשרים לב מרפא ורקב
עצמות קנאה כל שיש קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין וכל שאין
קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין גששיה פירוש היה ממשמש בו
חזייה דהוה ביה מששא אל קאי מר לגו בית אל גלית אדעתך
דאפי׳ נביאי נמי לא קרולך דכתיב וידעתם כי אני ״ בפתחי את
קבריות׳ כ והעליתי וגו׳ אל והכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב
אל ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים · ודרסינן נמי בפרק
חזקת הבתים דף נ״ח ההוא אסנושא דהוה קא מחטט שכבי כי
מטה למערתיה דויב טובי בר מתנא תפשיה בריקניה אתא אביי
בעא במטותא מיניה ושבקיה · לשנה הדר אתא תפשי׳ בריקני׳
אתא אביי בעא במטות׳ מיניה ולא שבק׳ ה עד דאתא מספרתא
וגזייה לדיקניה · ואמרינן נמי בפ׳ שואל דף קנ״ב אמר רב יהודה
מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו כו׳
אר אבהו כל מה שאומ׳ בפני המת יורע עד שיסתו הגולל פליגי
בה רבי חייא ור׳ שמעון ברבי חד אמר עד שיסתום הגולל וחד
אמר עד שיתעכל כל הבשר · מ״ד עד שיתעכל כל הבשר
דכתי׳ אך בשרו עליו יכאב · ומ״ד עד שיסתום הגולל דכתי׳
וישוב העפר ל הארץ כשהיה · הא למדנו כמה מרגישי׳ ברבורי
העולם הזה מלבד כל מה ששמיע׳ בכללי עולם העליון אותם
שזכו לשום עסק בו בעולם הזה ·

פרק שני

המתעסק בקבורת המתים והספדם גומל חסד לעצמו מלבר
החסד שעושה למת׳ ולקרוביהם לפי שבהתעסקו בזה גורם לו
לשבר גאון לבו וליראה מן החטא ולהלך בדרכי מצוה בזכרו
יום המיתה · דרסינן בפ״ג מאבו׳ עקביה בן מהללאל אומ׳ הסתכל
בשלשה דברים וכו׳ ורשו אין ג׳ דברי׳ מפסוק וזכור את בוראך
דאמרי בירך ממקום שנחתך ואמרי׳ בארך שהו׳ קברו ואמרינן
בוראך שהוא הבורא את ליום הדין · ודרסינן בפרק שואל אדם
דף קנ״א תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא
קמצוי לך ועודך בידך ואף שלמה אמ׳ בחכמתו וזכור את בוראך
בימי בחורותיך וגו׳ מי הרעה אלו ימי הזקנה וכו׳ כראיתא לעיל

בפרק

בפ' מחלק פרנסת עניים · וגרסינן נמי במסכת מועד קטן פרק אלו מגלחין דף כ"ח ובכתובות פרק חבריר דף ע"ב תניא היה ר' מאיר אומר טוב ללכת לבית אבל מלכת לבית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו מאי והחי יתן אל לבו דברים של מיתה ספרונית דקבר יקברוניה דטען ישענוני דלוות ילוניה דירל ירלוניה פי' המלים קול בספרד איכא דאמרי לא ירל ירלוניה פי' סלסינן מלים עצמן בנסוע מן עיר אחת לחברתה כדכתיב כי טוב אמור לך עלה הנה וגו' ואמר גם כן שלמה ע"ה יום המות מיום הולדו לפי שביום המות יצא מספיקות רבות המביישות את הגוף ומכלות את הנפש ובהולדו נכנס בכל זה ואמרו במדרש ואע"פ שבעולם הזה מכבדין לעשירים יותר מן העניים בדברי קבורתן תקנו חז"ל דבר שוה כרגרסינן בפ' ואלו מגלחין דף כ"ה תר' בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים שהיו פניהם מושחרים בשני בצורת והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מכסין כלם מפני כבודן של עניים · בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניי בכליבה כעין כלוב של עופות והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה מפני כבודן של עניים · בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים המתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים החיים · בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות חיות והיו שיהו מטבילין על גבי כל חנשים מפני כבודן של נדות חיות, בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי זבים מתים והיו זבים חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גבי כל האנשים מפני כבודן של זבים חיים · בראשונה היתה יציאתו של מת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו מניחין אותו ובורחין, עד שבא רג ונהג קלות ראש בעצמו לצאת בכלי פשתן ונהגו כל העם אחריו בכלי פשתן, אם רב פפא האידנא הוא עלם בצראא בר חוא פי' מתיבתא בנהר סורא ואמרי נמי התם תר' בראשונה היו מוליכין לבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב עניים בסלים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מוליכין הכל בסלי ערב מפני כבודן של עניים · בראשונה היו משקים בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה עניים בזכוכית צבועה והיו העניים מתביישי התקינו שיהו הכל משקים בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים · וכשיפטר מן המת יאמר לו לך בשלום כדאמרי נמי התם דף כ"ט אמר רבי לוי הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום דכתיב ואתה תבוא אבותיך בשלום, והנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום ולא הצליח יתרו אמר למשה לך לשלום והצליח ·

פרק שלישי

בשאחר מבני העיר מת כל בני העיר יתעצבו על מיתתו וידאגו ממנה ויפחדו על עצמם · כדגרסינן בפסכת שבת פ' אלעזר דאורג דף קי"ח אר' יוחנן אחד מן האחין שמת ידאגו עליו כל האחין, אחד מן החבורה שמת ידאגו עליו כל החבור, אמרי לה דמית גדול ואל דמית קטן, ועכ"ת תקנו האבילות לקרובים וסתמת פיהם כדגרסינן פ' ואלו מגלחין דף כ"א תר' אבל שלשה ימים הראשונים אסור בשאלת שלום · משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו · ואמרינן עלה דף כ"ו אר' לוי אבל שלשה ימים הראשוני יראה את עצמו כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו ומשלשה ועד שבעה כאו עומדת בקרן זוית מכאן ואילך כאו עומד בגגדו בשוק, וכשנפטר אדם

אדם כשר יראגו כל השומעים ויבכו ויתאבלו עליו ואם אינם עושים כן נעשים כדגרסינן התם דף כ"ה ובפ' אליעזר דאורג דף ק"ה תניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר, אשו עירבונא שקלי מיניה לא מפני שלא בכה והתאבל על אר' כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עוניותיו בשביל כבוד שעשה · וגרסינן נמי בפ' אליעזר דאורג אר' שמעון בן פזי אר' יהושע בן משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הבה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנ' נודי ספרת אתה שימה דמעתי וגו', אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו שנ' ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש מאי להר געש מלמד שגעש עליהם ההר לקוברו · אר' חייא בר אבא אר' יוחנן כל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים, מדה כנגד מדה, איתיביה ר' חייא בר אבא לר' יוחנן ויעבדו את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע, אל ימים האריכו שנים לא, אלא אם עתה למען ירבו ימיכם הכי נמי ימים ולא שנים ברכה שאני, וכשבני אדם מספידין על אדם כשר על פחר עצמם מספידים כי מאחר שתהלת הקללה על אדם כשר מה יעשו האחרים שהם מזומנים למקרים כדגרסינן פרק אלו מגלחין דף כ"ה אל' רב אשי לברי קפיז ההוא יומא מאי אמרת בלועזיך כי נפק נפשיך לבר אמר בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אווזי קיר · לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי הרקק · בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו גבי קטנים · אל' בר אבין הו' דחכה ושלהבת אש בצדיקי אלא מאי אמרת בכו לאובדים ולא לאבדה שהי למנוחה ואנן לאנח חלש דעתי עלייהו ואתפוך כרעייהו והיינו דאמר רב אשי לא בר אבין חליץ ולא בר קפיז חליץ · על כן כל בן דעת יאנח כל אר' הבא עליו שום מקרה וכ"ש על הפשירה שהיא ראשת פרשה על כל אדם וההתחלה מקלקלת את השורה ויפחד על עצמו וישוב בתשובה ·

פרק רביעי

בשהחכם נפטר מן העולם הכל חייבין לעשות עליו כמו קרוביו כדגרסינן פ' אלו מגלחין דף כ"ה תניא חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סר' אלא אימא הכל כקרוביו הכל קורעי עליו הכל הולצין עליו הכל מברין עליו ברחובה של עיר · ואמרינן נמי התם כי נח נפשיה דרב ספר לא קרעי רבנן עילויה אמרי גמרינן מיניה פי' בתמיה אמרו מי תניא הרב שמות חכם שמת תנן, ועוד שמעתתיה נפיק בי מדרשא · סבור מינה מאי דהוה הוה · אמר להו אביי תני חכם כבודו בהספדו · וגם כל ישר' חייבין לספודו דגרסינן במסכת כלה פרק בן עזאי תר' בשעת פטירת חכם כל העם חייבין בהספדו שנ' וישמואל מת ויספדו לו כל ישר' וכתיב וימת שמואל ויקבצו כל ישר' ויספדו אותו מדקאמר כל ישר' לאו שם נקבצו אלא שבכותו בעיירות · אמרו וכי כבודו של שמואל שהוא היה מהלך מעיר לעיר ושופט שנא והלך מדי שנה בשנה וסבב בית א' והגלגל והמצפה ושפט את ישר' ואת כל המקומות האלה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישר' ובן שם מזבח לי' · אמר רב גדול שנתעסק בשמועתו יותר מבמשה רבינו דאלו במשה רבינו כתיב ויבכו בני ישראל ובשמואל כתיב ויספדו לו כל ישר' אפי' נשים ועבדים וקטנים, תר' כינוס לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם · פיזור לצדיקים רעה להם ורעה לעולם, כינוס לרשעים רעה להם ורעה לעולם פיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם · בזמן שהרשעים

נעקרין מן העולם טובה באה לעולם שנא׳ באבור רשעים רנה
ובזמן שהצדיקים מסתלקין מן העולם רעה באה לעולם שנא׳
חצדיק אבד ואין איש שם על לב דלא רמיא אינשי דידיה
רעין ליה לחור אלא כולי עלמא דכתיב ואין איש שם על לב
וכתיב התם נשמדה כל הארץ כי אין איש שם על לב אמר רב
אחא אין הצדיקים נפטרין מן העולם אלא בעון בישול תורה
דכתיב וזאת התורה אשר שם משה ר׳ מה ראה ישעיה לומר
הצדיק אבד ואין איש שם על לב ללמד שהצדיק נתפש בעון
דורו כדבר אורין דאמר בזמן שהצדיקים נתפשים
על עון הדור ׳ וגרסינן בפ״ק דמגלה דף ט״ו אר׳ לעזר צדיק אבד
לרורו אבר משל לאר׳ שאבדה ממנו מרגלית כל מקום שהולכ׳
היא מרגלית ולא אבדה אלא לבעליה ׳ ושוב גרסינן בסוף פ׳
חלק דף ק״ג הר׳ רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנ׳ בבוא
רשע באם בוז׳ רשע אבר מן העולם רנה באה לעולם שנא׳
באבור רשעים רנה ׳ צדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם
שנ׳ הצדיק אבד וגו׳ ואנשי חסד נאספי׳ אין מבין כי מפני הרעה
נאסף הצדיק ׳ הצדיק נא לעולם טובה באה לעולם שנא׳ זה
ינחמנו ממעשנו וגו׳ וגרסינן נמי במסכת קמא פרק הכונס צאן
לדיר דף ס׳ אר׳ שמואל בר נחמני אר׳ יונתן אין פורענות באה
לעולם אלא בשביל הרשעים שנ׳ כי חצא אש ומצאה קוצים ׳
אימתי האש יוצאה בזמן שהקוצי׳ מצויין לה ׳ ואינה מתחלת
אלא מן הצדיקים שנ׳ ונאכל גדיש ואכלה גריש לא נאמר אלא
ונאכל שכבר נאכל ׳ תאני רב יוסף ואת׳ לא תצאו איש מפתח
ביתו וגו׳ כיון שניתנה רשו׳ למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק
לרשע ׳ ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנ׳ והכרתי
ממך צדיק ורשע ׳ נכי רב יוסף כולי האי ואקרומינהו נמי ׳ אלא
אביי אי טיבותא היא להו דכתיב מפני הרעה נאסף הצדיק ׳
ואמרי נמי בפרק השוכר את הפועלים דף פ״ג תניא רב יוסף מ״ד
תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש וגו׳ תשת תשך זה העולם הזה
שדומה ללילה ׳ בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים שנו
שדומין לחיות היער ׳ תזרח השמש וגו׳ תזרח השמש לצדיק׳
יאספון יאספון רשעי׳ לגיהנם ׳ ואל מעונתם ירבצון אין לך
כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו ׳ יצא אדם לפעלו
יצאו צדיקים לקבל שכרן ולעבודתו עדי ערב ׳ שהשלים
עבודתו עדי ערב ׳ וגרסינן בפסכת סוטה פרק היה נוטל דף כ״א
תניא את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי מ״ר כי נר מצוה וכו׳
ואמרי׳ במסכת בתרא פ׳ המוכר את הספינה דף ע״ח אר׳ שמוא׳
בר נחמני אמר רבי יונתן מ״ר על כן יאמרו המושלים וכו׳ וכשם
שהיסורין והצרו׳ הבאות ליחיד או לרבי׳ הם כפרתם כך הקובר
בניו בחייו הוא כפרתו שאין יסורין בעולם גדולים מאלו ׳ כמו
שאמרו בפ״ק דברכו׳ דף ה׳ תני תנא קמיה דר׳ יוחנן כל העוסק
בתורה ובגמ״לות חסדים וקובר בניו בחייו מוחלין לו על כל
עונותיו ׳ וגם מיתת הצדיק׳ מאח׳ שנתפשין בעון הדור והחסרון
הוא לדור ולא להם כי טובה הו׳ להם שלא יראו ברעת העולם
על כן מיתתם היא יסורין לדורם והוא עונש ישראל וכפרתם
לעונם ׳ ומצאנו רבות׳ סגך לדבר דגרסינן התם פרק שום מגלחין
דף כ״ה אר׳ אם׳ מפני מה נסמכה מיתת מרים לפרה אדום׳ לומר
לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת ׳ אר׳
אלעזר מפני מה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה
בגדי כהונה מכפרי׳ אף מיתתם של צדיקים מכפרת ׳

פרק חמישי

המספיד את המת צריך לידע מדותיו לשבחו בהם ולא ביותר ׳
דתניא

ותניא בפרק הרואה דף ס״ב ר׳ שמ׳ בר׳ אומר כשם שנפרעין מן
המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריה׳ וגם המספיד
נענש אם אינו משבחו כפי מעלתו כמו שמצינו שאירע לבר
אבין ולבר קפיז כדאיתא לעיל בסוף פ״ג מחלקת זה ׳ וגם מדה
שאירע להחוא טייעא דנתור כביה ושיניה כדאיתא בפ׳ זה ׳ על
כן כדי שילמדו בני אדם דרכי הספד הראוי לגדולים הביאו
רבותי בפ׳ אלו מגלחין קצת מהדברים שהיו אומרים הספדנים
על פטירת רבותי הקדושים כדגרסינן התם דף כ״ה כי נח נפשיה
דרבה בר רב הונא ורב חמנונא אסקינהו להתם כי מטו גישרא
קמו גמלי אם להו החוא טייעא מאי היא אמרו ליה רבנן קדישי
ועבדי יקרא להדדי מר אמר ליעול מר ברישא ומר אם ליעול
מר ברישא אמר החוא טייעא אי בדינא דידי גברא בר גברא
ליעול ברישא ׳ חליף גמליה דרבה בר רב הונא נתור כביה
ושיניה דהחוא טייעא פתח עליה החוא ינוקא גוזע ישישים עלה
מכבל ועמו ספר מלחמות ׳ קאת וקפוד הוכפלו בשור ושבר
הבא משנער ׳ קצף על עולמו וחמס נפשות ׳ ושמח בהספר
ככלה חרשה הרוכב ערבות ׳ שש ושמח בבוא אלין נפש נקי
וצדיק ׳ כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה החוא ספרנא תמרים
הניעו ראש על צדיק כתסר ׳ נשי׳ לילות כימים על משי׳ לילות
כימים ׳ אל רב אשי לבר קפיז וכי כדאיתא לעיל בפרק ג׳ רב
חנן התניה רבי נשיאה הוה ולא הוה לי׳ בני בעא רחמי והוו ליה
החוא יומא דהוו ליה נח נפשי׳ פתח עליה הוי ספרנא שמחה
לחוה נהפכה ששון ויגון הודבקו בעת שמחתו נאנח ובער
תניתו אבד חנינו ואסיקו ליה חנן על שמיה ׳ כי נח נפשי׳ דרבי
פרת פתח עליה רבי יצחק בן אלעזר היום קשה לישראל כיום
בא השמש בצהרים שנא׳ והיה ביום ההוא והבאתי את השמש
בצהרי׳ ואר׳ יוחנן זה יומו של אשי׳ הו׳ ואמרי התם כי נח נפשיה
דר׳ זירא פתח עליה החוא ספרנא ארץ שנער תרה וילדה ארץ
צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה ריקת פי׳ ריקת וו טנקי
כי אבדה כלי מלחמת ׳ גם ספרו לנו שם איך בפטירת הצדיקים
היו נראין בעולם אותות ומופתים מחודשין לפי שיצערו בהם
בני אדם ויספדום מספד גדול וכבד כדאמרינן התם כי נח נפשיה
דרבי אבהו אתיהו עמודי דקסרי דמעי ׳ דר׳ יוסי שפיכו מרזבי
דציפורי דמא ׳ דרבי יעקב בר אחא איתחמיאו כוכבי ביממא ׳
דר׳ אסי איתעקרו כל ארזיא ׳ דר׳ שמוא בר רב יצחק איתעקרת
כל אילניא ׳ דרבי חייא בר אבא נחיתו כיפי מכבישי בבבא בתן
שמיא ׳ דר׳ מנחם בר סימאי איתעקרו כל אגדרוטיא ׳ כותל מסלק
והוו למיחצלי׳ פי׳ כתלקה ונעשכת כותל הפרנוף על גלעיף ׳ דרבי
יצחק בן אלישיב ואתנו אחתרו שבעים מחתרתא בטבריא ׳
דרב המנונא נחות כיפי דברדא מרקיע׳ דרב׳ורב יוסף נשוק
כיפי דפרת אהדדי פי׳ פומות שקנשל נגויות עליהן ׳ דאביי ורבא
נדוק כיפי דריגלת אהדדי ׳ כי נח נפשיה דרב משרשיא טעון
דקלי ציצי פי׳ קונים על כן כל בן דעת יבכה מאד על פטירת
הצדיקים שהם עיני העדה ותכהין עיניהם מראות בהסתלק
הצדיקים מן העולם וספדום כראוי להם ׳ ולפי שהיו רגילים
לשבח לנפטר במה שיש בו על כן אמרו כי בהספדו של נפטר
היו נכרין דרכיו והשאירותו כדגרסינן בפסכת שבת פ׳ שואל אדם
דף קנ״ג אם׳ רב יהודה אמר רב מהספדו של אדם ניכר אם הוא
בן העולם הבא אם לאו ׳ איני והא אל׳ רב לרב שמוא בר שילת
אחים לי בהספדאי פי׳ כשיתתי התפעלן בהספדי שיתתמו ניכרי
דקעי קעם ניכרו ׳ והתם קאימנא ל״ק הא דמחסמין ליה והאים
הא דמחסמין ליה ולא תאים אל׳ אביי לרבה כגון מר דסנו ליה
כולהו פום גדיתא מאן מחים ליה בהספדא אל׳ את ורבא בר

רב

רבי חנן׳ בעא מיניה ר׳ אלעזר מרב אי זהו בן העולם הבא אם׳ לי׳ה כל שרעת רבותיו נוחה הימנו ׳ וסבבו בשוק הסופרים בני גלילא אמרו עשה דברים שיאמרו לפני מטתך בני יהודה אמרי עשה דברים שיאמרו לאחר מטתך ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה ׳ והתור׳ שלומד ומלמד בעולם הזה מבכה עליו כדגרסינן במדרש תנחומא מעשה בחסיד אחד שהיה׳ מת׳ חד במקום אחר והיה למד בו במסכ׳ חגיגה והיה מחפך בה ומהדרה כמה פעמי׳ עד שליסד אותה היטב והיתה שגורה בפיו ולא היה יודע מסכתא אחרת מן התלמוד והיה שונה בה כל ימיו כיון שנפטר מן העולם היה בביתו לבדו ולא היה שום אדם יודע פטירתו באת דמות אשה אחת ועמדה עליו והרימה קולה בבכי ומספר נהרבה אנחתה וצעקתה עד אשר נתקבצו ההמון ואמ׳ להם ספדו לחסיד הזה וקברוהו וכבדו ארונו ותזכו לחיי העולם הבא שזה כברני כל ימיו ולא הייתי עזובה ולא שכוחה מיד נתקבצו כל הנשי׳ וישבו עמה ועשו עליו מספד גדולועצום והאנשי׳ התעסקו בתכריכיו וכל צרכי קבורתו וקברו אותוכבוד גדול ׳ ואותה אשה בוכה וצועקת אמרו לה מה שמך אמר׳ להם חגיגה שמי כיון שנקבר אותו חסיד נעלמה אות׳ האשה מן העין מיד ידעו שמסכת חגיגה היתה שנראית לה׳ בצורת אשה ובאה בשעת פטירתו לספוד לו ולבכותו ולקוברו בכבוד על שהיה׳ שונה אותה תמיד ושוקד ללמוד בה ׳ והלא דברים קל וחומר ומה חסיד שלא למד אלא מסכתא אחת בלבד כך הלמד תורה הרבה ומלמדה לאחרים ומעמיד תלמידי׳ הרבה על אחת כמה וכמה ׳ ואם זוכה שיאמרו תורה מפיו בעולם הזה אין קץ למתן שכרו בעולם הזה ׳ כדגרסינן במסכת בכורות פרק כל פסולי המוקדשין דף לא׳ אמר רב יהודה אמר רב מ״ד אגורה באהלך עולמים וכי איפשר לו לאדם לגור בשני עולמים אלא אמר דוד רבונו של עולם יאמרו דבר שמועה מפי דאר׳ יוחנן משום רשב׳י כל הא׳ש שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר ׳ ואר׳ יצחק בר זעירי מאי קראה ותכך כיין חטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים ׳ ככומר של ענבים פי׳נת כיין שאדם נוגע בהן דובב אף ת״ח כיון שאומ׳ דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר ׳ על כן חייב כל הלומד ממנו שום דבר לאומרם משמו בין בחיי בין לאחר פטירתו ׳ נחזיי שמביא גאולה לעולם כלומר מסבב טובה הרבה כדגרס׳ בפ׳ק דמגלה דף ט״ו ואר׳ אלעזר בר חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנ׳ ותאמ׳ אסתר למלך בשם מרדכי לאחר פטירתו כדאמרן ׳ ואע״פ שפטירת חצדיקים הם עונש גדול לישר׳ ולוקח בידו הקב׳ה צרור הכסף שהם מכניסי׳ שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ׳ אל יתיאשו ישראל על זה מן הגאולה ׳ כי אע״פ שיהיה הדור חייב בחסדו עתיד לשלוח חגוא׳ כדאמרינן בפרק חלק דף צ״ח אר׳ יוחנן אם ראית דור שמתמעט הולך חכה לו שנאמר כי אתה עם עני תושיע ׳ ואר׳ יוחנן אם ראית דור שצרו׳ רבות באות עליו כנהר חכה לו שנ׳ כי יבא כנהר צר וכתי׳ בתריה ובא לציון גואל ׳

פרק ששי

החסידים הראשונים כשהיו נפטרים מן העולם חזה היו מניחים ס״ת על מטתם או קרוב להם לכבודם ׳ וגם להודיע לכל הרואים שקיים זה מה שכתוב בזה ׳ וגם לחסם הבכי ולהרבות ההספד וכן אמרו שעשו לארונו של יוסף הצדיק שהיו מוליכים אותו במדבר עם ארונו של התורה לכבודו של יוסף וזכה ליזה למען הכבוד וההספד הגדול שעשה לאביו כמו ששנינו בפ״ק דסוטה

דף ט׳ יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנ׳ ויעל יוסף לקבור את אביו מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה משה זכה בעצמו׳ יוסף אין בישר׳ גדול ממנו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב׳ה שנ׳ ויקבור אותו בגיא בארץ מואב ולא על משה בלבד אמרו אלא אף על הצדיקים שנ׳ והלך לפניך צדקך כבוד י״י אספך ׳ ואמרינן עלה בגמרא דף ג׳ ה׳ בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל זמן שישר׳ מתעסק׳ בזה משה מתעסק במצות שנ׳ חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט ׳ ומניין היה יודע משה רבינו עה״ח היכן יוסף קבור אלא אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכ׳ עשו מצר׳ וחפוהו וקבעוהו בנהר נילוס כדי שיתברכו מימיו הלך משה ועמד על שפת נילוס ואמר ליה יוסף הגיע עת שבועה שנשבע הקב׳ה לגאל את ישר׳ והגיעה שעה שהשבעת את בני ישר׳ להעלות עצמותיך מזה שכינה וכל ישר׳ מתעכבין לך אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ועמד למעלה מן המים ׳ וג׳ תחמה היאך ברזל צף שהרי כתי׳ ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל ב׳ המים ויצעק ויאמר אהה אדוני והוא שאול ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו את המקום ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל והלא דברים ק״ו ומה אלישע תלמידו של אליהו ואליהו תלמידו של משה צף ברזל מפניו משה רבינו ע״כ ׳ רבי נתן אומ׳ בקבורנטי פי׳ בקבורת של מלכי׳ היה קבור הלך משה ועמד על קבורנטי של מלכים אל יוסף הגיעה עת השבועה שנשבע הקב׳ה לגאל את ישר׳ והגיעה עת שבועה שהשבעת את ישר׳ אם את׳ מראה את עצמך מוטב וא׳ לאו הרי אנו נקי׳ משבועתך באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף ונטלו משה והביאו אצלו וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היה ארונו של יוסף וארונו של שכינה מהלכים זה עם זה והיו עוברין ושבין אומרי׳ מה טבן של שני ארונות הללו אמרו אחד של מת ואחד של שכינה וכי דרכו של שכינה להלוך עם מת אמרו ק״ם זה מה שכתוב בזה׳ ואמרו גם כן על חזק׳הו מלך יהודה שהושי׳בו ספר תורה על מטתו ואמרו ק״ם זה מה שכתוב בזה ׳ כדגרסינן בפ״ק דקמא דף י״ז וכבור עשו לו במותו זה חזקי׳ה מלך יהוד׳ שיצאו לפניו לו׳ אלף חלוצי כחף דברי׳ יהודה ׳ אל׳ רבי נחמי׳ה והלא לפני אחאב מלך ישראל עשו כן אלא שהושי׳בו ס״ת על מטתו ואמרו ק״ם זה מה שכתוב בזה ׳ והאידנא דקא עברינן חכי אפוקי מפקינן אגוחי לא מנחינן ואיבעית אימא אגוחי מנחינן ק״ם לא אמרינן אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזילנא בהריה דר׳ יוחנן למישאל שמעתת׳ כי הוה עייל לבי׳ה הכסא ונפיק ומשי׳ ידיה ומנח תפלי׳ ומברך והדר אמר לן אפי׳ ק״ם אמרינן ליסר לא אמרינן ׳ והא אמר מר גדול ת״ח שהתלמוד מביא לידי מעשה לא קשי׳א הא למ׳גמר הא לאומורי ׳ וזכה ליה חזקי׳ה מלך יהודה לפי׳ שריבה לומדי׳ תורה בישראל ׳ ועל כן היו מש׳בח׳ין אותו ואומרים עליו ליסר כדגרסינן במסכת סנהדרין פר׳ חלק דף צ׳ אמרו עליו על חזקי׳ה מלך יהודה שהלה הרב על פתח בי׳ת המדרש ואבר כל מי שאינו עוסק בתורה ד׳קר בחרב ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוק׳ שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה ׳ ויש מהקדמונים שלא היו חפצים בהנחת ס״ת כדאמרינן פר׳ אלו מגלחין דף כ״ה כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותובי ס״ת אפוריי״ה אמר להורב חסדא מילתא דרבי לא סליק השת׳ניקום ונעביד ׳ ואר׳ חלבו אמ׳ רב המנונ׳א חזיתיה לרב הונ׳ דבעי למיהב אפוריי״ה והוה יתיב ס״ת התם וכף כרא אארעא ואותיב עלי׳ו ס״ת אלמא קסבר אסור לישב על מטה שס״ת מונח

עליה וכו׳ ואמרינן נמי התם כי נח נפשיה דרב חסדא סבור לאותובי סת אפוריה אמר להו רב יצחק מילתא דרבי לא סל אנן ניקום ונעביד ליה סבור דלא למישלל אמר להו רב יצחק תניא חכם כיון שהחזיר פניו מאחורי המט שולל למדנו שלכל אחר עושין כפי רצונו וכפי מעלתו והמרבה בכבוד ירבו לו כבוד

פרק שביעי

ספרים לצדיקים וגם לאחרים כשעומדים שם החכמים בבתי כנסיות מצני כבורן כדגרסינן בסגלה פרק בני העיר דף כח תר בתי כנסיות אין נוהגין בהם קלות ראש ואין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהן ואין מטיילי בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשם ואין מספירין בהן הספר של יחיד אבל קורין בהן ושונין בהן ומספירין בהן הספר של רבים וכו׳ ואמרי עלה בגמרא מהוי רב חסדא כגון הספרא דקאים ביה רב ששת מהוי רב ששת כגון הספרא דקאי ביה רב חסדא רפרם בר פפא ספרא לכלת׳ה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דמיתא אתו כולי עלמא למיספרה ר׳ זירא ספריה להה׳מרנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דמית אתו כולי עלמא ר׳ ל ספרי להההוא דתאני הלכתא בעשרין וארבע שורת׳ אמר ווי דחסרא ארעא דישראל גברא רבה ההוא דהוה תאני הלכתא ספרא וספרי ותוספתא ושכיב אתו אמרו ליה לרב נחמן ליספריה מר אמר היכי ליספריה האי אנא פי כל דמלי ספרי׳תא חזי מה בין תקיפי דארע׳ דישרא׳ל להסידי בבל ותלמיד חכם הנפטר הוא תשמיש קדושה כמו תיק של סת׳ וגם סת שבלבד גונזין אותו עמו כראמרינן התם אמר רבא סת שבלה גונזין אותו אצל תת ואפי׳ שונה הלכות או׳ אתא בר יעקב ובכלי חרש לטען יעמדו ימים רבים ׳ וגם היו מושיבין ישיבה על קברות הצדיק׳ מפני כבודם כדאמרינן בפ׳ קמא דקמא דף ז׳ וכבוד עשו לו במותו רב אמר שהושיבו ישיבה על קברו ׳ פליגי בה רבי נתן ורבנן חד אמר ג׳ וחד אמר ז׳ והו חד אמר שלשי׳ ועל כן בפטירת החכם מבטלין חישיבות ממקומן כדאמרי׳ בפ׳ אלו מגלחין דף כב׳ תת שמת בית מדרשו בטל ׳ אב בית דין שמת בתי מדרשות שבעירו בטלין ובני בית הכנסת נכנסים לבית הכנסת ומשנין מקומן וכו׳ נשיא שמת וכו׳ וכשחצדיק נפטר מן העולם מלאכי שלום יוצאים לקראתו ומקבלין אותו בשלו׳ להעלותו בשלום לישיבה של מעלה ׳ כדגרסינן בכתובות סוף פרק חנושא את האשה ׳ תר׳ בשעת פטירתו של ר׳ אמר לבני אני צריך נכנסו בניי אצלו אמ׳ להם הוהרו בכבוד אמכם ׳ נר יהא דלוק במקומו ׳ שלחן יהא ערוך במקומו ׳ מטה תהא מוצעת במקום ׳ יוסף חפני ושמעון אפרתי שמשוני בחיי ישמשוני במותי ׳ הזהרו בכבוד אמכם ׳ דאוריתא הוא דכתי׳ כבד את אביך ואת אמך אשת אב הואי אשת אב נמי דאוריתא היא דכתי׳ כבד את אביך ואת אמך את אביך זו אשת אביך ואת אמך זו בעל אמך ואו׳ יתירה לרבות אחיך הגדול ׳ הני מילי סתיים אבל לאחר מיתה לא ׳ נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מאי טעמא כל בי שמשי דשבתא הוה אתי לביתיה יומא חד אתת שבבתיד׳ וקא קריא אכבא אמרה לה אמתיה דרבי יתיב שמעה רבי ותו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים ׳ יוסף חפני ושמעון אפרתי הם ששמשוהו בחייו הם ישמשוהו במותו סבור מינה לא עסוקי ביה בהאי עלמא הוא דאמר והאי דאמ׳ הכי כי היכי דלא ליזרו מילתא הוה בהו ועד האידנא זכותא דרבי היא דאהניא

להן

פרק שביעי

להו ׳ אמ׳ להם לחכמי ישרא׳ל אני צריך נכנסו חכמי ישרא׳ל אצלי אמר להם אל תספדוני בעי׳רות והושיבו ישיבה לאחר ל׳ יום ׳ שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש אל תספדוני בעי׳רות סבור מיניה משום טירחא הוא דקאמ׳ כיון דהזו דקא ספרי בכרכים וקא אתו כולי עלמא אמרי שם משל׳ יקרא הוא דאמ׳ הושיבו ישיבה לאח׳ל יום דלא עדיפא ממשה דכתי׳ ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב ל׳ יום ׳ עד הלתין יומין ספרי ביומא ובלילי׳ מכאן ואי׳לך ספרי ביומא וגרסי בלילי׳ ספרי בלילי׳ וגרסי ביממא עד דספרו ליה הריסר ירחי שתא ׳ ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפק בת קלא ואמרה כל מאן דהוה באשכבתי׳ה דרבי מזומן לחיי העו׳ה ׳ ההוא כובס כל יומא הוה אתי ההו׳ יומא לא אתא כיון דשמע הכי סליק לאיגר׳ נפל ומית יאתה בת קול ואמרה אף כובס זה מזומן לחיי העולם הבא ׳ שמעון בני חכם מאי קאמר הכי קאמר אע׳פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא ׳ אמר לוי צריכא למימר אל רבי שמעון בר׳ צריכא לך ולמטלעתך לוי מיגל הוה מקני קילפ׳ ומיטלע ׳ ומאי קשיא לך תאי קרא דכתי׳ב ואת המלוכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ׳ התם ממלא מקום אבותיו הוה ׳ ורבי מ׳ט עביד הכי נהי דאינו ממלא מקו׳ אבותיו בחכמ׳ ממלא מקום אבותיו ביראת חטא הוה ׳ חנינא בר חמא ישב בראש אע׳פ כן לא מלך רבי חנינא שהיה ר׳ אפס גדול ממנו שתי שנים ומחצה יתי׳ב רבי אפס ברישא ויתי׳ב רבי חנינא אבראי ואתא לויי ויתי׳ב גבי׳ נח נפשיה דר׳ אפס ויתי׳ב ר׳ חנינא ברישא ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גבי׳ה קם ואזל לבבל ׳ והיינו דאמרי לי׳ לרב גברא רבה אריקב׳אתא איקל׳ע לנהרדעא ומטל׳ע ודרש כלילא שרי אמר שם נח נפשיה דר׳ אפס ויתי׳ב ר׳ חנינא ברישא ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גבי׳ה וקם ואתא ׳ ורמי׳א ר׳ חנינא הוא דנח נפשי׳ה ור׳ אפס הוא דיתי׳ב ברישא ולא הוה ליה ללוי איניש למיתב גבי׳ה וקם ואתא ׳ אי בעית אימ׳לוי לר׳ אפס מיכף הוה כייף לי׳ה ׳ ואי בעית אימא כיון דאר׳ חנינא בר חמא ישב כראש לא סגיא דלא הוה מליך דכתי׳ב בהו בצדיקי ותנוך אומר ויקם לך ׳ והא הוה רבי חי׳א נח נפשי׳ ׳ והא אר׳ חי׳א אני ראיתי קברו של רבי והוריד עליו דמעות איפוך ׳ והא אר׳ חי׳א אותו היום שמת רבי בטלה כהונה איפוך ׳ והתניא כשחלה רבי הלך ר׳ חי׳א אצלו ומצאו בוכה ואל׳ר מפני מה אתה בוכה ׳ והתניא מת מתוך השחוק סימן יפה הוא לו מתוך הבכי סימן רע לו ׳ פניו למעלה סימן יפה לו פניו למטה סימן רע לו ׳ פניו כלפי הכותל סימן רע לו פניו כלפי העם סימן יפה לו ׳ פניו צהובין סימן יפה לו פניו ירוקין סימן רע לו ׳ מת בערב שבת סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו ׳ בערב יו׳ט סימן רע לו במוצאי יו׳ט סימן טוב לו ׳ בחולי מעיים סימן יפה לו שרוכן של צריקים מתים מחולי מעיים ׳ אל אתורה ואמצות קא בכינא ׳ אי בעית אימא איפוך ׳ ואי בעית אימא רבי חי׳א עוסק במצות הוה וסבר לא אפגריה פי׳ל מיטל מיתו ׳ והיינו דכי קא מבעי ר׳ חי׳א ור׳ חנינא ׳ אל רבי חנינא לרבי חי׳א בהדי דידי קא מבעית דאם הן נשתכחה תורה מישרא׳ל מהדרנא לה מפלפולאי ׳ אל רבי חי׳א אנא עבידנא דלא תשתכח תורה מישר׳אל ערענא כיתנא ועבידנא נישבי פי׳ מנולות וציידנא טביי ואריכי פי׳ מתקן מגלתא וכתיבנה חמשה חומשי תור לחמשה יונקי ואתנאי שיהא סידרי לשיתא יונקי לכל חד וחד אמרי ליה אתנייה סדריך לחבריך ׳ והיינו דאר׳ כמה גדולים מעשה חי׳א ׳ אל רבי שמעון בר׳ אפי׳ מינך אל הן ׳ אל רבי ישמעאל בר׳ יוסי אפילו מאבא אל הן לא תהא כזאת בישראל ׳ אמר להן לבני הקטן אני צריך נכנס שמעון אצלו ומסר לו סדרי חכמה ׳ אמר להן לבני גדול אני

צריך

צדי נכנס גמליאל בנו ומסר לו סדרי נשיאות אל נהג נשיאותך
ברמים נזרוק מרה בתלמידים, איני והא כתיב ואת יראי יכבד
זה יהושפט מלך יהודה שכשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו
ומחבקו ומנשקו ואומר לו רבי ומרי, לא קשיא הא בציבעא
הא בפרהסיא, ר' מוטל בצפורי וסקום מוכן לו בבית שערים.
והתניא צרקן תרדוף הלך אחר רבי לבית שערים לא כיון
דחלש אמטיוהו לצפורי דמירליא ובסים אוירא. ההוא יומא
הנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי אמרי כל מאן
דאמר נח נפשיה דר' ידקר בחרב סליק אסתיה לאיגרא ואסרה
עליונים מבקשים את רבי ותחתונים מבקשים את רבי יהי רצון
שיכופו תחתונים את עליונים כיון דחזיא כמה זמני דעייל לבית
הכסא ותלץ תפילין ומנח להו וקא מצטער אמרה יהי רצון
שיכופו עליוני את התחתוני לא שבקי רבנן מלבעי רחמי שקל
מנא ושדיא מאיגרא לארעא אשתוק ונח נפשיה אמרי ליה רבנן
לבר קפרא זיל עייל אשכחיה דנה נפשיה קרעיה ללבושיה
ואהדריה לקרעיה לאחוריה וקאמר ארעים ומצוק פי מלפכיס
מינקי ארץ אהזו בארון הקדש נצחו ארעים את המצוק ונגנז
ארון הקדש אל נח נפשיה אל אתון קאמריתו אנא לא קאמינא
בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר
רשע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בי אצבעותי ולא הניתי אפילו
מאצבע קטנה שלי ר"מ שיהא שלום במנוחתי יצאת בת קול
ואמרי יבא שלום ינוחו על משכבותם על משכבותם על משכבך
מיבעי ליה, מסייע ליה לר' חייא בר גמדא דאר' חייא בר גמדא
אר' יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרי לפני
השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם צדיק פלוני בא איסר להם יבא
בשלום וצדיקים יוצאים לקראתו ואומרים לו יבא שלום ינוחו
על משכבותם אר' אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם
שלש כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו, אחד אומרת
לו בא בשלום ואחד אומרת לו הולך נכחו. ואחד אומרת לו
יבא שלום ינוחו על משכבותם, ובשעה שהרשע נעקר מן העולם
שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו. אחת אומרת לו
אין שלום אמר יי לרשעים, ואחת אומרת לו למעצבה תשכבון
ואחת אומרת לו רדה והשכבה את ערלים, ונרסינן נמי במסכת
שבת פרק שואל אדם דף קנב תר"ו והרוח תשוב אל האלהים אשר
נתנה תנה לו כמו שנתנ"ל, משל למלך בו שחלק נגדים מלכו
לעבדיו פקחים שבהם קפלום וחניחום בקופסא טפשים שבהם
הלכו ועשו בהן מלאכ', וכשבקש המלך את כליו פקחין שבה
החזירום כשה מנוהצין פפשי שבהם החזירום כשה מלוכלכים
שמח המלך לקראת הפקח וכעס לקראת הטפש, על הפקח
אומר ינתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום, ועל הטפש
הוא אומר ינתנו כלי לכביסה והם יחבשו בבית האסורים, אף
הקב"ה על גופן של צדיקים הוא אומר יבא שלום ינוחו על
משכבותם. ועל נשמתן הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה
בצרור החיים את יי אלהיך. ועל גופן של רשעים הוא אומ' אין
שלום אמר יי לרשעים. ועל נשמתן הוא אומ' את נפש אויבך
יקלענה בתוך כף הקלע, ע"כ הרוצה ליפטר מן העולם הזה
בשלום ולינכס בעולם הבא בשלום יקיים מצות ארון השלום
וירגיל עצמו באמת ובשלום ויפטור לנפטרים בשלום וינוח
על משכבו בשלום.

חלק רביעי לנחם אבלים ויש בו ארבעה פרקים

פרק ראשון

החולך לנחם את האבלים העומד ביגון ואנחה ומדבר על לבם
דברי

דברי נחומין גומל עמהם חסד ומתרבק במדותיו של הקב"ה.
כדגרסינן בפ' אליעזר פ"ה גמילות חסדים לאבלים מניין אנו
למדין מן המקום שהוא גמל חסד לברו למשה עבדו וקברו בידו
ואלולי שהרבר כתוב אי אפשר לאומרו שנוקבור אותו בניא
רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר לא למשה לבדו גמל
הב"ה חסד אלא אף לאהרן כשעלה בהר ההר מרגנין כל שבטי
ישראל ואומרים משה ואהרן הניחו את אהרן בהר ההר וירדו
להם ולא גיע אהרן, ולגמלו חסד מה עשה הקב"ה נטל ארונו
של אהרן והעבירו מעל מחנה ישראל וראו ארון פורח
וטס באויר והאמינו כי גוע אהרן וגמלו חסד שנ' ויראו כל העדה
כי גוע אהרן, למשה גמלו חסד האנשים בלבד שנא' ויבכו בני
ישראל את משה וגו', ולאהרן גמלו חסד האנשים והנשים והטף
למה שהיה אהרן אוהב שלום ורודף שלום ועובר בכל מחנה
ישראל בכל יום ומשים שלום בין איש לאשתו ובין איש לרעהו
לפיכך גמלו לו חסד כל בני ישראל שנ' ויבכו את אהרן שלשים
יום וגו' רבי יוסי אומר שבעת ימי האבל מנין אנו למדין מיעקב
אבינו שכך עשה לו יוסף שנא' ויעש לאביו אבל שבעת ימים.
גמילות חסדים לאבלי מניין אנו למדין מאיובל היתה ביתה סמוך
לשוק וכל מת שהיה עובר דרך שם היתה יוצאה מביתה ומכה
בכפי ידיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשר צעדו, וכל זמן שהיה
עובר בשוק ה"ז יוצאה מתוך ביתו ומצלצלת בכפי ידיה ומקלסת
בפיה ומהלכת עשר צעדות. ומתנבא עליה אליהו זה הכלבים
יאכלו את איזבל בחיל יזרעאל והאבירים שהיו גומלין לא שלטו
הכלבים בהם שנא' ולקוברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת
והרגלים וכפות הידים. גמילות חסדים מניין אנו למדין מאנשי
יבש גלעד כיון שנהרג שאול ובניו אמרו אנשי יבש גלעד אותו
האיש שהצילנו מחרפת בני עמון חייבין אנו לגמול חסד עמו,
עמדו כל הגבורים שבהם והלכו כל הלילה להחזים ביתו שאון
ולקחו את גויית שאול ואת גויית בניו מחומת בית שאן שנאמר
ויקומו כל אנשי חיל וגו'. לאבלים מנחמין בלחם ויין מניין שנ'
תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. אנשי יבש גלעד היו גומלין
חסד עם שאול ובניו אמר הקב"ה אף אני אתן להן שכרן לעתיד
לבא שעתיד הקב"ה לקבץ את ישראל מארבע פנות העולם.
ראשון הוא מקבץ שבט מנשה שנא' לי גלעד ולי מנשה, ואחר
כך אפרים מעוז ראשי ואחר כך יהודה מחוקקי, לי גלעד זה
אחאב מלך ישראל שמת ברמות גלעד ולי מנשה כמשמעו.
אפרים מעוז ראשי זה ירבעם. יהודה מחוקקי זה אחיהופל.
מואב סיר רחצי זה נחזי, על אדום אשליך נעלי זה רואג האדומי
עלי פלשת התרועעי אם הקב"ה עלי לפלש להם זכו ולעשות
רעים אלו לאלו, וכתוב בסוף הפרק מכאן התקינו חכמי שיהו
עושין כן לכל זקני ישראל וגדוליהם שנ' ויתנם לחק על ישראל
ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני הקב"ה וכשנגנה
בית המקדש בנה שני שערים אחת להחנים ואחת לאבלים
ולמנודים היו בני ישראל הולכין ויושבין בין שני השערי הללו
והנכנס לשער תחני יודעין שהוא חתן והיו אומרים לו המקום
ישמחך בבני ובבנות, והנכנס בשער אבלי והיה שפמו מכוסה
היו יודעין שהוא אבל והיו אומרין לו המקום ינחמך. ואם היה
שפמו מגולה היו יודעין שהוא מנודה והיו אומר' לו השוכן בב'
הזה יתן בלבך לשמוע דברי חבריך ויקרבוך, כדי שיהו כל
ישראל יוצאין ידי חובתן בגמ"לות חסדים ועליהם היו אומרין
ברוך אתה יי נותן שכר טוב לגומלי חסדי. ומשחרב בי המקדש
התקינו חכמים שיהו אבלים וחתנים יוצאים לבתי כנסיות ולבתי
מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ומשמחין אותו ורואין
את האבל ויושבין עמו על הארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי

חובתם בגמילות חסדים ועליהם היו אומרין ברוך אתה י״י נותן
שכר טוב לגומלי חסדים׳

פרק שני

הבא בבית האבל לנחם האבלים יאמר להם דברים של טעם
כדי שיצדיקו דין יוצרם ויקבלו תנחומין ולא יבכו ויאנחו עליו
יותר מדאי׳ כדגרסינן במסכת קמא פ׳ שור שנגח ד׳ה ד׳ף ל״ח
רב שמואל בר יהודה שכיבה ליה ברתא אמרו ליה רבנן לעולא
קום ניזיל ונינחמיד׳ה אמר מאי אירת לי לגבי נחמתא דבבלאי
דגידופא הוא׳ דאמרי מאי איפשר למעבד הא איפשר ליהו
למעבד עבדי׳ אזל איהו לחוריה לגביה א״ל ויאמר י״י אלי אל
חצר את מואב וגו׳ וכי עלה על דעתו של משה לעשות סלחמה
שלא ברשות אלא נשא משה קל וחומר בעצמו השתא ומה
מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את
המדינים מואבים עצמם לכ״ש׳ אם לו הקבה לא כשעלתה על
דעתך עולה על דעתי שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן
רות המואביה ונעמה העמונית והלא דברים קל וחומר ומה
בשביל שתי פרידות טובות חס המקום על שתי אומות של
רשעה ולא החריבן בתו של ר׳ שכשרה היתה אם ראוי לצאת
ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה רחמה חיה׳ ויאמרו לאבל
שלא יבכה על מתו יותר מדאי כדגרסינן בפ׳ו מגלחין ד׳ף כ״ו
אמר רב יהודה אמר רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי על
מת אחר הוא בוכ׳ כי הא דרב הונא הויא חך איתת בשיבבותי׳
דחוו לה שבע בני שכיב חד מניהו הות בכיא עליה טובא אמר
לה רב הונא לא תעביד הכי ולא אשגחה ביה׳ שלח לה אי
צייתי מוטב ואם לאו תכנוש ההיא איתתא ווורדתא פיל תכליכין
קמן נלך למת לאידך ומייתי כדמייתו כולהון אמר תכנוש זורדתא
לנפשה ומתה׳ אל תבכו למת ואל תנודו לו׳ אל תבכו למת
יותר מדאי׳ ול׳ תנודו לו יותר מכשיעור׳ שלשה לבכי שבעה
להספד שלשים לתספורת׳ מכאן ואילך אמר הקבה אין אתם
מרחמים עליו יותר ממני׳ בכו בכה להולך כי לא ישוב אם׳ר
להולך בלא בנים׳ רבי יהושע בן לוי לא הוה אזיל לבי אבלא
לא למאן דאזיל בלא בנים דכתיב בכו בכה להולך כי לא ישוב
רב הונא אמר זה שעבר עכרה ושנה בה׳ ואותו שזכה שהניח
בן כמותו אין מיתתו אלדה שכיבה כיון שהניח זכרונו וכפרה
משכבו בעולם הזה כדגרסינן במסכת בתרא פרק יש נוחלין
ד׳ף ק״ו ודרש רבי פנחס בר חמא מאי דכתיב והדר שמע במצרי
כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא׳ אפני מה ברוד
נאמרה בו שכיבה ויואב נאמר בו מיתה׳ דוד שהניח בן נאמרה
בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה׳ ויואב לא הניח
בן והכתיב ובנני יואב עובדיה גדליאל׳ אלא דוד שהניח בן
כמותו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו
מיתה׳ והנחמה היא גמילות חסדי׳ בנפטר כמו שהוא לאבליו
כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם ד׳ף קנ״ב אמר רב יהודה
מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו׳
היא דשכיב בשיבבותיה דרב יהודה לא הוו לי׳ מנחמין כל
יומא מדברר רב יהוד׳ בעשר ויתבי ברוכתיה אתחזי לי׳ בחלמא
אם ליה תנוח דעתך שהנחת את דעתי והמרבה בנחמות יזכה
ויראה בנחמת ציון׳

פרק שלישי

המנחמין ישבו עם האבל בקרקע כדגרסינן בפ׳ו מגלחין ד׳ף כ״ת
אמר רב יהודה מפני מה אין מנחמין ראשין לישב אלא על גבי
קרקע

קרקע דפתיב וישבו אתו לארץ ואמר רב יהודה אין המנחמין
ראשין לפתוח ולדבר דבר עד שיפתח האבל תחלה דכת׳ ואין
דובר אליו דבר וכתיב אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר ויען
אליפז התימני ויאמר׳ וגם מכבדין אותו לישב בראש דאמרינן
התם ובסוף פרק מציאת האשה דף ס״ט א״ר אבהו מנין לאבל
שישב בראש שנאבתר דרכם ואשב ראש וגו׳ ינחם לאחרים
משמע אמר רב נחמן ינוחם כתיב׳ מר זוטרא אמר מהכא וסר
מרוח סרוחים׳ פרות נעש׳שר לסרוחים׳ וגרס׳נמי בכתובות
פרק מציאת האשה דף ס״ט שלח ליה רב ענן לרב הונא הונא
חברין שלם וכו׳ ומאן יתיב בי מרזחא ברישא כדאיתא לעיל
בפרק א׳ מכלל ז׳מנר ב׳׳׳ והבא לנחם האבלים אם ישיג לדבר
בכל מה שצריך בעניין אמר דברי נחמות כנגד האבלים ודברי
שבח כנגד המנחמין ולכל ישרא׳ כדגרסינן בפ״ק דכתובות ד׳ף ח׳
רבי חייא בר אבא מקרי בני ד׳ל׳ הוה ואל מתני בני ד׳ל׳ הוה
שכיב לי׳ נוקא יומא קמא לא אזיל לגבי׳ למחר דבריה ליהורה
בר נחמני מתורגמניה ואזל לגביה ואל קום אימר מילת׳ לקביל
נוקא פתח ואמ׳ וירא י״י וינאץ מכעס בניו ובנותיו׳ דור שהאבל
מנאצין בו הקבה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם
קטנים׳ ואד׳ בחור הוה והק׳ ליה על כן על בחוריו לא ישמח י״י
ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם וגו׳ עוד ידו נטויה׳ מאי
ועוד ידו נטויה אמ׳ר חנן הכל יודעין למה נכנסה כלה לחופה
אלא כל המנבל את פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם לו
גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה׳ אתו לנחומי׳
צעורי קא מצערי ליה הק׳ ליה את חשיבת לאיתפושי אדרא׳
אל קום אימר מילתא כנגד שבחו של מקום פתח ואמר האל
הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראו ומחיה מתים במאמרו
עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר באי מחיה
המתים׳ אמר ליה קום אימר מילתא כנגד אבלים פתח ואמר
אחינו המנוגעים והסרוכאים באבל הזה תנו לבבכם לחקור את
זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא ששת׳ מי בראשית רבים
שתו ורבים ישתו כמשתה הראשונים כך משתה אחרונים׳
אהינו בעל נחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים׳ אמר אבי׳
רבי שתו לימא רבים ישתו לא לימא כמשתה הראשוני׳ לימא
משתה אחרונים לא לימא ראמר רשבל וכן האנא משמיה דר׳
יוסי לעולם ל יפתח אדם פיו לשטן׳ אמר רב יוסף מאי קראה
לולי י״י צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו וגומ׳ מאי
אהדר להו שמעו דבר י״י קציני סדום וגו׳ אל קום אימ׳ מילתא
כנגד מנחמי אבלים פתח ואמר אחינו גומלי חסרי׳ם בני גומלי
חסדי׳ המחזיקים בברי׳תו של אברהם אבינו שנ׳כי ידעתי למען
וגו׳ אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך משלם הגמול׳
אל קום אימר מילתא כנגד כל ישרא׳ פתח ואמ׳רבון העולמים
פרה והציל מלט והושיע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן
הרעב ומן השבי ומן השרפון ומן הירקון ומכל מיני משחי׳ ומכל
מיני פורעניות המתרגשות לבא לעולם טרם נקרא אתה תענה
ברוך עוצר המגפה׳

פרק רביעי

דברי הנחמות שהיו אומרים חכמי׳ ההלמוד כתבום בגמרא מרי
שלמדו מהם דברי התנחומין דגרסינן בסוף פרק אלו מגלחין
דף כ״ח הר כשטתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ארבעה חכמים
לנחמו ואלו הן רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ור׳ אלעזר בן עזריה
ורבי עקיבא׳ אמר להם רבי טרפון דעו שחכמים גדול הוא ובקי
בהגדה ואל יכנס אחד מכם לתוך דברי חברו׳ אמר ר׳ עקיבא
ואני

ואני אחרון, פתח ר' ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבלים והטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה. נענה רבי טרפון ואמר ואתם כל בית ישראל וגו' והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה. נענה ר' יוסי הגלילי ואמר וספרו לו כל ישראל וקברו אותו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא מצוה אחת דכתיב ביה יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של רבי ישמעאל על אחו', מאי דבר טוב פליגי בה רבי זירא ור' חנינא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל. וחד אמר שביטל פרדסאות שהושיב אביו ירבעם על הדרכי' כדי שלא יעלו ישראל לרגל. נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכי' הראשונים וגו', והלא דברים ק"ו ומה צדקיה מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה את ירמיהו מבור הטיט כך בניו של ר' ישמעאל עאכו"כ. נענה רבי עקיבא ואמר ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדדרימון בן טברימון בבקעת מגידו. ואמר רב יוסף אמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר בעידנא ההיא סגי מספדא בירושלם כמספד אחאב בן עמרי דקטיל יתיה הדדימון בן טברימון בבקעת מגידו. והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב והמלך היה וגו' כך בניו של ר' ישמעאל עאכו"כ: והאבל יודה למספידי ולמנחמי על הכבוד שעשו לו ויפטרם בשלו' כדאמרי' התם מעשה ומתו בניו של רבי עקיבא ובאו כל ישרא' והספידום הספד גדול בשע' פטירתם עמר ר' עקיבא על ספסל גדול ואמר אם בשביל שני בני עשיתם לי זה הכבוד ואם בשביל עקיבא באתם חדי כמה עקיבא איכא בשוקא אלא כך אמרתם תורת אי"ה בקרבו לא תמעד אשוריו כל שכן ששכרכם הוא רב ועתה לכו לבתיכם לשלום, על כן יגמול חסד לחיים ולמתים ויגחם האבלים ובעל הגמול ישלם לו,

החלקה בגמילות חסדים ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

אחד מהעמודים שעומר עליהם הארץ ויושביה הוא גמילות חסדים עם כל אדם כמו ששנינו בפ"ק דאבות שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ומצינו שהתורה תחלתה וסופה גמילות חסדים, כדאמרי' בסוף פ"ק דסוטה דף י"ד דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדי' וסופה גמילו' חסדי' תחלתה גמילות חסדים דכתיב ויעש י"י לאדם ולאשתו כתנו' עור, וסופה גמילות חסדים דכתיב ויקבור אותו בגיא, ומי שיש בו גמילו' חסדי' הוא מזרעו של אברה' אבינו ואוהב מדותיו שהיה בו מדת חסד, כדגרסינן במסכת כלה פרק כיצד מרקדין דרש רבא כל מי שיש בו ג' מדות הללו בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו. רחמן וביישן וגומל חסדים. בשלמא גומל חסדי' דכתי' ותתן אמת ליעקב וגו' ביישן נמי כדדרש רבא דדרש רבא הנה נא ידעתי כי אשה יפת מר'ה את ולא עד עכשיו שלא רחמן הא אברהם לא רחים על ברייה הייט רבות' דאברהם להודיעך חבתו בהבדה. וגמילות חסדים היא אחד מהדברים ששכרם בעה"ז ובעה"ב כדגרסינן במסכת פאה פ"ק תניא אלו דברים שאדם אוכל פירות'ם בעה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אד' לחברו

ותלמוד

פרק שני

ההפרש שיש בין חסד לצדק הרמב"ם ז"ל פירשו באמרו הנקר' מזרה הנכוכים בפ"ג מן החלק הנ'. ואם' שחסד ענינו ההפלגה באי זה דבר שמפליגין בו ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר ל"ל כי לשון חסד מורה על דבר שהוא יותר מן הראוי לטובה או להפך אבל ברוב אינו כתוב אלא על טובה יתירה. ועוד אמר ויתוע שגמילות חסדים הטוב כולל שני ענינ' האח' מהם לגמול הטוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שהו' ראוי לטובה יותר מסה שהו' ראוי ורוב שימוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין חק עליו כלל ועי' כל טובה שתגיע מאתו ית' תקרא חסד אמר חסדי י' אזכיר. ובעבור זה המציא' כלו ל' המצאת השם ית' אותו הוא חסד. אמר עולם חסד יבנה ענינו בנין עולם חסד הוא. ואמר י' בספור מדותיו ורב חסד, ומלת צדקה היא נגזרת מצדק והו' היושר, וחיושר הוא שהגיע מכל בעל חק לחקו ולחת לכל הנמצא מן הנמצאים כפי הראוי לו. ועל זה הדרך מה שאד' נותן מממונו לענ' הר חוק כפרנסת שהוא מחוי"ב עליו נקרא צדקה, אבל מה שאדם נותן מממונו יותר מהראוי לו וגם למי שאינו עני כ"כ אלא שאינו יכול עתד' להתפרנס משלו וגם מה שאד' מסיע מגופו לחברו וגם לעשיר ולחולה ולחתן ולמת. או לכל מי שאינו מחוי"ב בעשייתו נקרא חסד לפי שהיא צדקה הנעש"ת במדת חסד בלי שום חיוב ועל צדקה כזאת שהיא גמילות חסדים אמ' רעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, כדאמרינן בפ"ק דקמא דף ט"ו א"ר יוחנן משו' בנאה ד' אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור וגומ' כדאיתא לעיל בפרק ג' מחלק צדקה. וגרסינן נמי בפ"ק דע"ז דף ה' מ"ר אשריכם וגו' כדאיתא לעיל גמי התם, וגמילות חסד היא גדולה מן מצות הצדקה כדגרסינן במסכת סוכה פ' לולב וערבה דף מ"ט א"ר אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מהצדקה שנא' זרעו לכם לצדקה וגו'. ארם זורע פ"ק אוכל ספ"ק אינו אוכל אבל קוצר ו"א אוכל. ואר' אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנא' קצרו לפי חסד. תנו רבנן בשלשה דברים גדולה גמילות חסד' יותר מן הצדקה שהצדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. וצדקה לעניים. גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים. צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים. ואמר' גמי התם א"ר חנינא בר פפא כל אדם שיש עליו חסד בידוע שהוא ירא שמים שנא' ומחסד י' מעולם ועד עולם על יראיו ובעבור שהמלמד לאחרים לשם שמים עושה עמהם חסד ואמרינן שם עלה א"ר אלעזר מ"ד פ"ה פתחות בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ותורת

שאינה

שאינה של חסד · ללמוד זו היא תורת שאינה של חסד · וללמדה זו היא תורה של חסד · וכל דבר שנקראת גמילות חסדים אם אפשר לעשותו בצינעא הוא מובחר · כראית התם אר אלעזר מ"ד הגיד לך אדם מה טוב ומה יי"וגו' עשות משפט זה הדין · חסד זו גמילות חסדים · והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה · והלא דברי קו מה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת · דברים שדרכן להעשות בצינעא עאכו

הכלל התשיעי לדון דין אמת ונחלק לשלשה חלקים ·

החלק הא בגדולת המשפט · החלק השני באיכות המשפט ·
החלק השלישי בשכר המשפט ·

החלק הראשון בגדולת המשפט ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

גדול הוא דבר המשפט שבהר בו הקבה יותר מכל הקרבנות שבעולם כדגרסינן בזה הדברים רבה שופטים ושוטרים ההר עשה צדקה ומשפט נבחר ליי מזבח · מפני ש הקרבנות לא היו נוהגות אא בפני הבית אבל הצדקה והדינין נוהגין בין בפני הבית בין שלא בפני הבית · דא הקרבנות אינם מכפרין אלא לשוגג והצדקה והדינין מכפרין בין לשוגג בין למזיד דא הקרבנות אינן נוהגות אא בעולם הזה והצדקה והדינין נוהגין בין בעה בין בעה כיצד שכר טוב לצדיקי ועונש לרשעי הרי דין · צדקה שמרחם על בריותיו ואינו מענישן כפי רשען אר שמוא בר נחמן בשעה שאמר הקבה לדור רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היוצא מחלציך · כל מי שהיה מבקש לקלל את דוד מה היה עושה אומר לו טוב שיבנה הבית תרע לך מה היה דוד אומר שמחתי באומרים לי וגו' · אין כתוב שמחתי בית יי נלך אלא שמחתי באומרים לי · ומקישין לי דברים לומר שאין אתה בונה הבית אל הקבה חייך כי שעה אחר מחייך אין אני מחסר שנא ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך כי הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי יותר מבית המקדש שנויהי דוד עושה משפט וצדקה מהו משפט וצדקה ר יהודה ור נחמיה ר יהודה אומ היה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב לא היה לו לחייב ליתן היה דוד מוציא משלו ונותן הוי אומר משפט וצדקה אל ר נחמיה אם כן נמצא מביא את ישראל לידי רמאות מהו משפט וצדקה שהיה מצדיק נפשו של גולן שהיה מוציא מידו הגזל · אמר הקבה לישרא בני הואיל וכך הדינין חביבין הוו זהירין בהן ההר שופטים ושוטרים דא שופטים ושוטרים הר אם שנות ברק חרבי מהו המקרא הזה ר יהודה אומר אמר הקבה אם משנן אני את חרבי בברק אני מחריב את עולמי ומה אעשה ותאחז במשפט ידי · אר יצחק שני דברי בימינו של הקבה צדק ותורה צדק דכתיב צדק מלאה ימינך · תורה דכתיב מימינו אש דת למו · וב דברים בידו ואלו הן הנפש והרין הנפש דכתיב אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר · הרין דכת ותאחז במשפט ידי שמרו את הדין ואני אשמור את נפשותיכם הוי שופטי ושוטרי דא שופטים ושוטרי אר יעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין רל אם נעשה הדין למטה אינו נעשה הדין למעלה ואם אינו נעשה למטה נעשה למעלה · וגרס במדרש השכם הקבה והזהיר את ישראל למנות שופטים שדנין דין אמת לאמתי ועומדין בדרכי צבור וגוררין להן את הפרצות ויתקנו את המקולקל שכשדנין דין אמת לאמתו מתקיי העולם ויהא שלו בעולם שכך שנו חזל במשנה על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמ ועל השלום · ושלשתן נאמרו בפסוק אחר

שנ אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שכיון שנעשה הדין נעשה האמת וכיון שנעשה האמת נעשה השלום לפיכ צריכין הדיינין לידע את מי הן דנין ובפני מי הן דנין ואם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וגו' · כלומ גורמין לעולם שיתמוטט · וכן וירעשו מוסדי ארץ · ואומר רועה התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטט ארץ נוע תנוע ארץ כ למה לפי שאין עושין את המשפט שנ וירא יי וירע בעיניו כי אין משפט · אמר הקבה לדיינים אני אמרתי אלהים אתם · לדיינין כמו על האלילים ואתם לא עשיתם כן · אכן כאדם תמותון נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנ מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו לא עשה כן לכל גוי וגו' · ואמרינן נמי התם ראה כמה אוהב המשפט והביב לפניו לפי שהמשפטים מרדה טובה ויתירה לפני הבה מכרן למשה קודם להר מצות · והיכן מסרן לו במרה קוד לעשרת הדברו שנ שם שם לו חק ומשפט וגו' · ואמר למשה סורם לפני בני כשלחן ערוך · שכן כתיב ואלה המשפטים וגו' כאדם שהוא נותן בפי התינוק שנ שימה בפיהם · ולמה אהבן כל כך לפי שהשלום תלוי בהן כשיש בין אדם לחברו תהרות ומצה כשעושים ביניהם דין השלום נעשה ביניהם · בא וראה כמה חביבין הדיינין לפני הקבה ששקלן כנגד עשרת הדברות שהדברות כל דבור ודבור מציה היא בפני עצמה אבל הדיינין נאמר בהן עשרת מצות עשה ועשר לאוין · ואלו הן הלאוין · לא תכירו פנים במשפט · לא תגורו מפני איש לא תעשה עול במשפט · לא תשא פני דל · לא תהדר פני גדול · לא תטה משפט אביונך · לא תעשו עול במשפט · לא תטה משפט גר יתום · לא תכירו פנים · לא תקח שחד · הא למדת שחביבין הדיינין לפניו כעשרת הדברות ·

פרק שני

המשפט הוא אחד מהדברים שבהם קיום העולם כדגרסינן בפק דאבות רשבג אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמ ועל השלום שנ אמת ומשפט שלו שפטו בשעריכם רל שבכח הדין ובעונש שיענשו ויכופו הדיינין עליו ישמרו בני אדם האמת · ולמען האמת ינוהו בשלום שאינן באין לחלוק ואע שכתוב בפסוק בדרך אחר האמת קודם הדין אא שהנביא קדם האמת באומרו שהאמת אע שלא יקיימוהו לשמה אלא מפחד הדין שהוא טוב כדי שישבו בשלום והכל חוזר לדרך אחר · וגרסינן בספרי פרשת שופטי מנין שממנין בית דין לכל ישרא שנ שופטים וגו' · ומניין שממנין שוטרים שנ ושוטרים רבי יהודה אומר מניין שממנין אחד על גבי כלם שנא התן לך · ואמר ושוטרים הלויים לפניכם חזקו ועשו ויהי יי עם הטוב · ואמרינן עלה צדק צדק תרדוף רדוף אחר בית דין שדינו יפה אחרי ב של ריבז ואחרי ב של ר יעזר למען החיה וירשת את הארץ מלמד שמינוי הדיינין כדאי הוא להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם ושלא להפילם בחרב · וגרסינן נמי בפק דסנהדרין דף יז תר מנין שמעמידין שופטים לישראל שנא שופטים תתן · ומניין שמעמידין שוטרים לישרא תל ושוטרי תתן · ומניין שמעמידין שופטים לכל שבט ושבט תל לשבטיך ומניין שמעמידי שופטים ושוטרי לכל עיר ועיר תל בכל שעריך רבי יהודה אומ אחד ממונה על כלם שנ תתן לך · רשבג אומר לשבטיך ושפטו מצוה בשבט לדון את שבטו · וגרסינן באלה הדברים רבה דא שופטים ושוטרים אר אחא בא וראה שש מעלו היו בכסאו של שלמה שנ שש מעלות לכסא · ובפרשת הואת כתובים ששפעמי לא תעשה ואלו הן · לא תטה משפט

לא תכיר פנים · ולא תקח שחד · ולא תטע לך אשרה · ולא
חקים לך מצבה · לא תזבח ליי אלהיך שור ושה אשר יהיה בו
מום הרי ו · והיה הכרוז עומר לפני כסאו של שלם · כיון שהיה
עולה במעלה הראשונה היה הכרוז אומר לא תטה משפט ·
מעלת הב היה הכרוז אומר לא תכיר פנים · ג אומר לא תקח
שחד · ד אומר לא תטע לך אשרה · ה אומר לא תקים לך
מצבה · ו אומר לא תזבח ליי אלהיך שור ושה · ז א שופטים
אר אלעזר להד למלך שהיו לו בנים והיה אוהב את הקטן יותר
מכלם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו
אם המלך נותן אני הפרדס הזה לבני שאני אוהבו יותר מכל בני
כך אמר הקבה מכל האומות אינו אוהב אלא ישראל שנ כי נער
ישראל ואוהבהו · ומכל מה שבראתי אינו אוהב כמו הרין שנ
כי יי אוהב משפט · אם הקבה נותן אני מה שאהבתי לעם שאני
אוהב הוי שופטי ושוטרים · אמר הקבה לישראל בני בזכות
שאתם משמרין את הרין אני מהגבה שנ ויגבה יי צבאו במשפט
וגו ועי שאתם עושים צדקה יתקדש שמי ומשרה אני קדושה
ביניכם דכתיב והאל הקדוש נקדש בצדקה · ואם שכרתם את
שניהם הצדקה והרין מיר אני גואל אתכם גאולה שלימה שנא
כה אמר יי שמרו משפט ועשו צדקה וגו

פרק שלישי

כמה הוא חביב לפני הקבה דבר המשפט על כן קרא שם כסאו
משפט שנ צדק ומשפט מכון כסאך · רבי יעקב אומר בתורה
ובניאים ובכתובים מציינו שהקבה מזהיר על המשפט וסמך לו
את החסר מכאן ואת הצדקה מכאן · בתורה מניין דכתיב כי
ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגום לעשות
צדקה וגו ומה דבר עליו ואת החסר שנא התן אמת ליעקב וגו
ובניאים מניין דכתיב כי אני יי עושה חסר משפט וצדק בארץ
בכתובים מניין דכתיב צדק ומשפט מכון כסאך וגום גדול הוא
המשפט שהוא א מג דברים הנקראים עוז ואלו הן ההורה ·
והמשפט והמלך המשיח · תורה מניין דכתיב יי עוז לעמו יתן
וגו ואומר גבר חכם בעוז · המשפט מניין דכתיב ועז מלך משפט
אהב ואומר עוזה ארים זו פעלת לנו · מלך המשיח מניין דכתיב
ועמד ורעה בעוז יי וכתיב יי בעזך ישמח מלך וגרסינן באלדד
שמות רבה פרש ואלה המשפטים ההר ועוז מלך משפט אהב
אמר משה לישרא הרי נתן לכם הקבה את תורתו אם אין אתם
עושים הדינים נוטל הוא את תורתו מכם שלא נתן לכם את
התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין שנ ועוז מלך משפט
אהב אם עשיתם את הדינין עתיד הקבה להחזיר לכם בתי דינין
שלכם ובית המקדש שלכם שנ ואשיבה שופטיך כבראשונ וגו
מה כתיב בתריה ציון במשפט תפדה · ד א ואלה המשפטים ההר
כה אמר יי שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא
וגו וזה שאמר הכתוב גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט כל
טוב אמר הבה מיגרם להם לריינים שיהיו יודעין לרון על דיי
שקבלתם את התורה שכתוב בה את החקים והמשפטים והתורו
אם יודעים הכר פנים במשפט כל טוב אלא בזמן שהדיין יושב
ודן כאם כביכול מניח הקבה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו
שנ וכי הקים יי להם שופטים והיה יי עם השופט · וכיון שרואה
אותו נושא פני כביכול מסתלק שכינתו ועולה לשמי והמלאכי
אומרי לו רבון העולמי מהו והוא אומר להם ראיתי את הדיין
שהוא נושא פנים ועמדתי משם שנ משוך עניים מאנקת אביונ
וגו · למדנו שהמשפט הויכור וקיום העהז וכשהמשפט בארץ
שבינח שורה בבני אדם וניצולין מעונש בית דין של מעלה ·

החלק

המשפט הישר הוא קיום לישראל בכלל ולדיין ולבעלי דינין
בפרט לפיכך כשהדיין יושב לדין ירקדק מאד בדבר שלא יצא
מתחת ידו שלא משפט צדק וירע שיש מנהיג בעולם שהוא משגיח
על הכל ושופט על הדיינין כי המשפט לאלהים הוא. ויראה
עצמו כאלו עומד עליו צופה וחרבו שלופה בידו נטויה עליו
להרגו אם יסה את הדין, כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין דף ז' אר'
שמואל בר נחמני אר' יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב
מונחת לו בין ירכותיו וגהינם פתוחה לו מתחתיו שנ' הנה מטתו
של שלמה ששים גבורים וגו' כלם אחוזי חרב וגו' מפחד בלילות
מפחדה של גהינם שדומה ללילות. דרש רבי אשיה ואיתימא
רב נחמן בר יצחק מ"ר בית דוד כה אמר י"י רחמו לבקר משפט.
וכי לבקר דנין והלא כל היום כלו דנין, אלא אם ברור לך הדבר
כבקר שהוא אור אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. אמר רבי יוחנן
מהכא אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך
שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. אמר ריב"ל
עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כלם. פשיטא לא
צריכא אפילו תלמיד היושב לפני רבו. רב חנא כי הוה אתי
דינא לקמיה הוה מכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב. אמר כי
היכי דנמטו שיבא מכשורא כלומר כדי שיגיע לכל אחד מהם קיסם
מקולף. ואל יתגאה את עצמו בדין דאמרינן עלה רב כי הוה
נפיק לדינא אמר הכי בצבו נפשיה כלומר כדמון נפשו לקטלא
נפיק וצבו ביתיה ליתוהי עביד וריקן לביתיה עייל ולואי שהא
ביאה כיציאה, כי הוה חזי אמבוהא פ' סיעת אכסי' בתריה אמר
אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד
רואיו יאמרו איו. מר זוטרא חסידא כי הוה מכתפי לי' בשבתא
דריגלא אמ' הכי כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור. ואמר'
נמי עלה אר' אעזר מניין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קדש
שנא לא תעלה במעלות על מזבחי וסמיך ליה ואלה המשפטים
אשר תשים, אשר תלמדם מבעי ליה, אר' ירמיה ואיתימא
רבי חייא בר אבא אלו כלי הדיינין ואם אי אפשר לדיין לעשות
פשרה בין שני הכתות קודם יודע להיכן הדין נוטה כדי שילכו
באהבה ובשלום שניהם זהו משפט שיש בו צדקה כדאיתא
התם. רבי יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנאמר אמת
ומשפט שלום שפטו וגו', והלא במקו' שיש משפט אין שלום
ובמקום שיש שלום אין משפט. אלא אי זהו משפט שיש בו
שלום הוי אומר זהו בצוע וכן ברוד הוא אומר ויהי דוד עושה
משפט וצדקה בארץ והלא במקום שיש צדקה אין משפט אלא
אי זהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זהו בצוע. ואמר' עלה
רבי שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדין עד שלא
תשמע את דבריהם או כשתשמע את דבריהם ואין אתה יודע
היכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו, כשתשמע
את דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר
להם צאו ובצעו שנ' פותר סים ראשית מדון ולפני ונגר קודם
שנתגלה הריב אתה רשאי לנוששו לאחשנתגלה לך הריב אי
אתה רשאי לנוששו. רבי יהודה בן לקיש אומר שנים שבאו
לפניך לדין אחד רך ואחד חזק ער שלא תשמע את דבריה או
משתשמע את דבריהם נאי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה
רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצ' רודפו
אבל משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה
רשאי לום' להם איני נזקק לכם שנ' לא תגורו מפני איש, ואמר
רב חנן אל תבנים דבריך מפני איש. אדי"ל מניין לתלמיד
שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר מניין שלא
ישתוק שנ' לא תגורו מפני איש, והל"ת גזן בעדו.

פרק שלישי

מצוה על הדיין שיהו שוין בעלי דינין לפניו בכל דבר כדי שלא
ישבר לבו של אחד מהם וישכח טענותיו כדי שיצ' הדין לאמתו
כמו ששנינו בפ"ק דאבות יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך
כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך
כחייבין וכשנפטרו מלפניך יהיו בעיניך כזכאין לכשקבלו עליהם
את הדין. וגרסינן נמי בפרק שבועת העדות דף ל' ת"ר ועמדו
שני האנשים מצוה בבעלי דינין שיעמדו, אר' יהודה שמעתי
שאם רצו ב"ד להושיב שניהם מושיבין. ואי זהו אסור שלא
יהא אחד עומד ואחד יושב אחר מדבר כל צרכו ואחר אומר
לו קצר דבריך אעפ"כ אם מבעלי הדינין הוא חבר או אשת
חבר רשאי הדיין לעשות לו הדור בענין שלא יבינהו בעל דינו
ולא יסתתמו טענותיו. כדגרס' התם רב עולא רמי' דרב עילאי
הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן. שלח ליה רב יוסף לרב נחמן
עולא עמיתנו עמית בתורה ובמצות הוא, אמר אמאי שלח
לי לתנופי ליה הדר אם למישרי תיגריה ברישא אי נמי לשודא
דהיני. ואמרינן התם דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה
דרב נחמן אמר היכי אעביד איקום מקמה מסתמין טענותיה
דבעל דינה לא ניקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר. אל
לשמעיה אפרח בר אווזא ושדי עילאי. ואמרי התם אמ' רבה
בר רב הונא האי צורבא מרבנן דאית ליה דינא בהדי עמה מותבינן
ליה צורבא מרבנן ולעם הארץ אמרינן ליה תיב ואי קאי ליה לן
בה, רב בר שבאי הוה ליה דינא קמי רב פפא אותבי' אמי לבעל דינו אתא שליחא בטש ביה ואוקמי לעם הארץ
ולא אל רב פפא תיב. והיכי עביד הכי והא מסתמן טענותיה
ההיא. אמר מימר אמר איהו קא אותבן שליחא הוא דלא
איפייס מינאי. ואמר רבה בר רב הונא צורבא מרבנן ועם
הארץ ראי להו דינא בהדי הדדי לא ניקדום צורבא מרבנן וניתוב
קמיה דדיינא משום דמתוי כמאן דמסדר לדיינא טענתיה ולא
אמרו אלא דלא קביע ליה עידנא. אבל קביע ליה עידנא
לן בה, ואמר רבה בר רב הונא צורבא מרבנן דידע סהדותא
וזילא ביה מילתא למיזל קמיה דיינא דזוטר מיניה לא ליזיל,
אמ' רב ששא בריה דרבא אף אנן נמי תנינא מצא שק או קופה
או כל דבר שאין דרכו ליטול הרי זה לא יטול והם בממונא,
אבל באיסור אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לגוד "כל מקום
שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. רב "מר הוה ידע ליה
סהדותא למר זוטרא אתא לקמיה דאסמיר אותבוה. אל רב
אשי לאמים והא אמר עולא מהלוקת בבעלי דינין אבל בעדי
דברי הכל בעמידה אל האי עשה והאי עשה ועשה דכבוד תורה
עדיף. וצריך להחמיץ את הדין קודם שיתחכנו כדגרסינן התם
בריש פ"ק דאבות הוו מתונין בדין והעמידו תלמידי הרבה ועשו
סייג לתורה. וגרסינן נמי בפ"ק דסנהדרין דף ז' דרש בר קפרא
מנא האי מילתא דאמור רבנן הוו מתונין בדין דכתי' לא העלה
במעלות על מזבחי וגו' וסמיך ליה ואלה המשפטים. וכשהדיין
יהא כוונתו לשם שמי' ויהו בעלי דינין שוין בלבו ויפשפש לברר
הדין על בוריו בית דין של מעלה יסייעוהו להוצי' הדין לאמתו
ויהא שכרו מושלם.

החלק השלישי בשכר המשפט ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

כשביתי דין דנין דין אמת לשם שמי' נחשב להם כאלו הם שותפין
לחקלה במעשה בראשית כדגרס' בפ"ק דשבת דף ו' רב חסדא
ורבה

ורבה בר רב וזעירא הוו יתבי בדינא כל יומא הוה חליש ליביהו ·
תנא להו חייא בר רב מדפתי ויעמוד העם על משרה מן הבקר
וגו׳ וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ורן כל היום כלו הורתו
אמתי נעשית אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי׳
שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב״ה במעש׳
בראשית׳ כתיב הכא מן הבקר עד הערב וכתי׳ התם ויהי ערב
ויהי בקר יום אחד · ולא עוד אלא שמשרה שכינה בישראל
כדגרסינן בפ״ק דסנהדרין דף ז׳ א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן
כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל שנ׳ אלהים
נצב בעדת ל׳ · וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינת
שתסתלק מישר׳ שנ׳ משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום
יגומר · וגם הדיין התגון מעמיד אנשי הארץ בטוב ובשלום ׳
כדגרסינן בפ׳ בתרא דכתובות דף קי״ה דרש רב נחמן בר כהן ס״ד
מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה ׳ וגו׳ אם דומה דיין למלך
שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ׳ ואם דומה לכהן המחזיר בבית
הגרנות יהרסנה ׳ ומצינו במדרש מעשה ברבי אבהו כשבא
ליסתלק מן העולם נכנסו חכמי ישראל אצלו ומצאוהו בוכה
אמרו לו רבי למה אתה בוכה הלא יגיעתך בתורה היתה כל ימי
חייך ׳ ותלמידים רבים העמדת ׳ ולא עוד אלא שמדה יתירה
היית בך שלא נתעסקת בדינין ׳ אמ׳ להם על זה אני בוכה שלא
נתעסקתי במשאן של ישראל וקיימתי בעצמי ואיש תרומות
יהרסנה · לפי׳ הדיין הראוי המתעסק בדינין לשם שמי׳ להציל
עשוק מיד עושקו ׳ זוכה ומזכה לישראל ומעמידן בשלום ·

פרק שני

כל דיין שצועק לפניו העשוק ואומם אונו ממנו ומ׳ עונשו מדה
כנגד מדה שגם הוא יקרא ולא יענה ׳ כדגרסינן בפסכת שבת
פ׳ במה בהמה יוצאה דף נ״ה רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמוא
אתת התיא אתתא וקא צוחה קמיה ולא אשגח בה · אל לא
סבר לה מר אומם אונו מצעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה ׳
אל שיננא רישך בקרי׳ ורישא דרישך בחמימי · הא יתיב מר
עוקבא אב״ד דכתיב בית דוד כה אמר ״ דינו לבקר וגו׳ · ומוסף
על זה כל המטה דינו של גר יתום ואלמנה או לכל מי שהוא חלש
בשביל שאין מחזיק בידו כאלו מטה דינו של מעלה כדגרסינן
בפ״ק דחגיגה דף ה׳ ארשב״ל כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו
של מעלה שנ׳ ומטה גר ומט׳ כתי׳ · ועל פשעי הדיינים כאלו
גלו לישר׳ שכך נאמר עליהם יתום לא ישפוטו וריב וגו׳ · והב״ה
גובה ממנו נפשו על ענשו כדגרסינן בפ״ק דסנהדרין א״ר שמוא
בר נחמני א״ר יונתן כל דיין שנוטל ממונו מזה ונותן לזה שלא
כדין הב״ה גובה ממנו נפשו שנא׳ אל תגזול דל כי דל הוא וגומ׳ ׳
וכשבאות צרות לעולם הוא בעון דיינין שאינן הגונים · כדגרס׳
במסכת שבת פרק רבי אליעזר דתולין דף קל״ט ר׳ יוסי בן שישע
אומר אם ראית דור שצרות באות עליו צא ובדוק בדיני ישר׳
שאין פורענות באה לעולם אלא על דיני ישראל המתעבים
משפט ׳ שנ׳ שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישר׳
המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו ואומ׳ בונה ציון בדמים
וירושלם בעולה ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו
ונביאיה בכסף יקסומו ועל י׳ ישענו לאמר הלא ״ בקרבנו לא
תבוא עלינו רעה · הם רשעים ותולים בטחונם במי שאמר והיה
העולם לפי׳ מביא הב״ה עליהם שלשה פורעניות כנגד ג׳ עברות
שבידם שנא׳ לכן בגללכם ציון שרה תחרש וירושלם עיין תהיה
והר הבית לבמות יער · ואין הב״ה משרה שכינתו על ישר׳ עד
שיכלו שופטים ושוטרים מישר׳ שנ׳ ואשיבה ידי עליך ואצרוף

כבור

כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך · ואשיבה שופטיך וגו׳ אחרי כן
יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה ׳ וגרסינן במדרש השכם לא
גלתה יהודה אלא שלא העמידו את הדין שנ׳ היו שריה כאילים
לא מצאו מרעה וגו׳ מה איל זה ראשו של זה בצד גבו של
זה · כך דיני ישר׳ שבאותו הדור זה כובש פניו מפני זה וזה
כובש פניו מפני זה · כך אמר להם הנביא שריך סוררים וחברי
גנבים וגומ׳ ומהו שלמונים שהיו אומרים זה לזה עשה עמי היום
ואני אשלם לך למחר · והנביא צווח ואומ׳ מלאתי משפט צדק
ילין בה וגו׳ · חכיתי להם שיעמדו את השופטי׳ ויקיימו את הדין
והם לא עשו כן אלא עשו את שלהם עיקר ואת הדין טפל לפי׳
נעשו הם טפלה לגוים בארצם שנא׳ ויקו למשפט והנה מספחה
לצדקה והנה צעקה · ולפי׳ ״ במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו
ואתם בערתם הכרם וגו׳ וכי בבתיהם היה הגזילה אלא מתוך
שצווחים היתומים והאלמנות ותענים על גזלותיהם והם מעלים
עיניהם מעלה על יהם הכתוב כאלו הגזלת בבתיהם שנ׳ תום לא
ישפוטו וריב אלמנה וגו׳ ולפיכך אמר להם הב״ה אין לי חפץ
בקרבנותיכם וגם לא בתפלותיכם ולא בחרשיכם ומנמוריכם שנ׳
לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו׳ חרשיכם ומועדיכם שנאה נפשי
ובפרשכם כפיכם אעלים עיני וגו׳ · אמרו ישראל ומה נעשה
ויש בו חרון אפך ׳ אמר להם למדו חישב דרשו משפט אשרו
חמוץ וגו׳ · ובזכות דין של צדק ב״ה עתיד ליבנות כדכתיב ציון
במשפט תפדה ושביה בצדקה ·

הכלל העשירי לרדוף אחר המצות ויש בו שני חלקים

החלק הראשון בהדרן · החלק השני בשכרן ·
החלק הראשון כהדרן · ויש בו ארבעה פרקים ·

פרק ראשון

כשישר׳ עושין רצון המקום ב״ה ומקיימין מצותיו זהו הדר גדול
לישר׳ ונראין נאים לפני השי׳ ולעיני כל העמים · וכשחוטאים
נראים כשחורים ומטונפים לפני הכורא ית׳ ובעיני כל באי עולם
כדגרסינן בפסיקתא שחורה אני ונאוה וגו׳ שחורה אני במצרי׳
ונאוה אני במצרים · שחורה אני במצרים דכתיב ויסרו בי ולא
אבו שמוע אלי וינסו אותי זה וגומר · ונאוה אני במצרים בדם
הפסח וברם המילה · החר ואעבור עליך ואראך מתבוססת
בדמיך וגו׳ בדמיך חיי זה דם הפסח בדמיך חיי זה דם המילה ·
שחורה אני בים ונאוה אני בים · שחורה אני בים דכתיב ויסרו
על ים בים סוף ׳ ונאוה אני בים דכתיב זה אלי ואנוהו ׳ שחורה
אני במרה ונאוה אני במרה · שחור׳ אני במרה דכתיב וילנו העם
על משה לאמר מה נשתה · ונאוה אני במרה דכתיב שם שם
לו חק ומשפט ׳ שחורה אני ברפידים ונאוה אני ברפידים ·
שחורה אני ברפידים דכתיב ויקרא שם המקום מסה ומריבה ·
ונאוה אני ברפידים דכתיב ויבן משה מזבח ׳ שחור׳ אני במדבר
ונאוה אני במדבר · שחורה אני במדבר דכתיב כמדה ימרוהו
במדבר ׳ ונאוה אני במדבר דכתיב וביום הקים את המשכן ·
שחורה אני בחורב ונאוה אני בחורב ׳ שחור׳ אני בחורב דכתיב
יעשו עגל בחורב ׳ ונאוה אני בחורב דכתיב כל אשר דבר ״
נעשה ונשמע ׳ שחורה אני במרגלי׳ ׳ ונאוה אני ביהושע וכלב
שחורה אני בשטים ונאוה אני בפנחס ׳ שחורה אני במלכי ישר׳
ונאוה אני במלכי יהודה · אם בשחורים שלי כך בנאים שלי
עאכו׳ · באחאב מה כתי׳ ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה
ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט ·
ארשב״ל הלך יחף ׳ ביחזקאל מה כתי׳ וראה העם והנה שק על

בשרו

בשרו · ד"א שחורה אני ונאוה · אר"ל שחורה אני כל ימות השבת ונאוה אני בשבת · שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני בי"ה · שחורה אני בעוה"ז ונאוה אני לעה"ב · וגרסינמי בפסיקתא הנך יפה רעיתי וגו' · הנך יפה במצות · הנך יפה בגמילות חסדים הנך יפה במצות הבית בחלה ובתרומה ובמעשר · הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה הנך יפה בכלאים · הנך יפה בסרין בציצית · הנך יפה במילה · הנך יפה בפריעה · הנך יפה בנטע רבעי · הנך יפה בערלה · הנך יפה בקש · הנך יפה בתפלה · הנך יפה בתפלין ובמזוזה ובסוכה ולולב · הנך יפה בתשובה ומעשים טובים · הנך יפה בעה"ז ובעה"ב · וגרסינן במסכת שבת פרקר' אליעזר דכלים דף ק"ל ג' ובמסכת נזיר פ"ק דף ב' תניא זה אלי ואנוהו · התנאה לפניו במצות · ועל דא גרסינן בפ"ק דקמא דף ט' אמר רב הונא ובמצוה עד שלישׁ · מאי שלישׁ אילימא שלישׁ ביתו · אלא מעתה אילו מיתרמי ליה חלתא מצות יהיב למוליה ביתיה · אלא אימא הרוך מצוה עד שלישׁ במצוה · בעי רב אשי שלישׁ מלגאו או שלישׁ מלבר תיקו · במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שלישׁ משלו מכאן ואילך משל הבה"ק לפיכך יתהדר אדם במצות לפני בוראו ויתן לו הדר בעולם הזה ובעולם הבא ·

פרק שני

לעולם יהא אדם זהיר במצוה שנראה בעיניו שהיא קלה כמו שהיא בעיניו חמורה · כמו ששנינו בפ"ק דאבות · הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה · על כן כשיבוא לאדם מצוה אחת לא יניחנה בעבור מצוה אחרת כמו שאמ"א מעכירין על המצות ולעולם יראה אדם עצמו כי באותה מצוה אולי יכריע את עצמו לכף זכות · כדגרסינן בפ"ק דקדושין דף מ' לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף זכות · עבר עברה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה · שנא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · בשביל חטא יחידי זה שחטא אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה · ויש לנו ללמוד ממשה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים שלם בכל המצות לא היה כמותו בעולם והיתה חביבה עליו מצוה אחת לקיים · כדגרסינן בפ"ק דסוטה דף י"ג תר' בוא וראה כמה המצות חביבות על משה שבל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוה שנא' תכם לב יקח מצות וגו' · ומניין היה משה רבינו יודע היכן יוסף קבור אלא אמרו סרח בת אשר נשתיירה וכו' כדאיתא לעיל בפ"ו מחלק קבור מתי · גם מצינו שלא נתאוה ליכנס לא"י כדי לקיים מצות הארץ · כדגרסינן בסוף הפרק דף ל"ד דרשו שמלא' מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכל מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימות אלא בארץ אכנס אני בארץ כדי שאקיים את כולם אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא כדי לקבל שכר אני מעלה עליך כאלו עשיתם שנ' לכן אחלק לו ברבים וגו' · והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע לכן אחלק לו ברבים · יכול באחרונים ולא בראשונים תל' ואת עצומים יחלק שלל · באברהם יצחק ויעקב שהם עצומים בתור' ובמצות · תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנא' ואם אין מחני נא

מספרך

מספרך וגו' · ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר · והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל · ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה · ואין פגיעה אלא תפלה שנא' ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי · וכשידע שלא יכול ליכנס לארץ קיים חציו המצוה באהבתו את המצוה · כדגרסינן במסכת מכות פרק אלו הן הגולין דף י' דרש רבי סימאי מ"ר אוהב כסף לא ישבע כסף · זהו משה רבינו שהיה יודע שאין שלש עירים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש שבארץ ואמר מצוה שבאה לידי אקיימנה ומי אוהב בהמון לו תבואה ומי נאה ללמוד בהמון מי שכל תבואה שלו · והיינו דאר' אליעזר מ"ד מי יתלל גבורות י"ל מי נאה למלל גבורות י"ל למי שיכול להשמיע כל תהלתו · על כן אל יהא קל בעיני שום אדם קיום מצוה גדולה או קטנה · ואם היא בזויה בעיניו אולי היא גדולה בעיני הבורא לתת לו בעדה שכרו מושלם · ועל דבר זה אמר שלמה המלך ע"ה בז לדבר יחבל לו ויירא מצוה הוא ישולם ·

פרק שלישי

לעולם יקדים אדם עצמו לדבר מצוה ואל ישליכנה אחרי גוו שמא אחר כך לא יזדמן לידו שגדול שכר המקדים עצמו לעשות מצוה מאותו שיעשנה אחר כך אעפ"י שתבוא לידו · כדגרסינן במסכת קמא פ' שור שנגח דף ל"ח א' ר' חייא בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר חנינא לעולם יקדים אדם עצמו לדבר מצוה שבשביל לעלה אחת שקרמה בכירה לעשרה קרמה ארבע דורות בישראל · עובד וישי דוד ושלמה · ואלו עשרה עד דאברהם כדכתיב ושם אמו נעמה העמונית וגרסינן נמי במסכת מכות פרק אלו הן הגולין דף י' א' תנחום מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה שנ' וישמע ראובן וישילהו מידם · ואעפ"י שקדים אדם במצוה צריך לגומרה לפי שאם בא אחר וגומרה נקראת על שמו · כדגרס' בפ"ק דסוטה דף ג' קשו קראי אהדדי כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם · א"ר חמא בר חנינא כל העושה מצוה אחת ואינו גומרה ובא אחר וגמר' מעלה הכתוב על מי שגמרה כאלו עשאה · ר' אלעזר אומר אם יכול הראשון לגומרה ולא גמרה אף מורידין אותו מגדולתו דכתיב ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · רב שמואל בר נחמני אמר אף קובר אשתו ובניו דכתיב ותמת בת שוע ושכיבו נמי ער ואונן · ומי שעושה המצוה כתקנה וגומרה מאריך ימים לו ולבניו · כדגרסינן בסוף פ"ק דקדושין דף ל"ט כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו ונוחל את הארץ · וכל ~~העובר עבר אחת מריעין לו~~ ואין מאריכין לו ימיו ושנותיו ואינו נוחל את הארץ · וברור הוא שהקובר את אשתו אין מטיבין לו שהיכן הטבתו ולם מועיל אריכות ימיו של זה · למדנו שהעושה המצוה כהלכתה שמגינה אותה מכל צרה ומארכת ימיו ושנותיו

פרק רביעי

המצות שהן מדברי סופרים יש לו לאדם להיות זריז בהם כמצות של תור' ויותר · ולא יתרשל בה בחושבו שהיא קלה כדגרס' במסכת ערובין פר' עושין פסין דף כ"א ד"ה מ"ר חזקיה מפני מה זכו בני חזקיה שנתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא · ועל פתחינו וגו' אלו בחורות ישראל שנגזרות פתחיהן לבעליהן חדשים גם ישנים דוד וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הב"ה גלוי

וידוע

וידוע לפניך שהרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי. אלו רב חסדא להההוא מרבנן דהוה מסרר אגדתא קמיה מי שמיע לך חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך מאי היא. אלא אלו מצות קלות וחמורות, אלו וכי תורה פעמים ניתנה אלא הללו דברי תורה והללו דברי סופרים. דרש רבא מ"ד ויותר מהכה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ וגו'. בני הוי זהיר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שהללו עשה ולא תעש והללו חייבין עליהם מיתה. שמא תאמר אם יש בהם ממש מפני מה לא נכתבו הלא עשות ספרים הרבה אין קץ ולהגי הרבה יגיעת בשר ואמרינן עלה תלמ עשה בר עקיבא שהיה חבוש בבית האסורי וכו' אלו ומאי אעשה שחייבין עליהם מיתה, מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חכמים וכו' כדאיתא לעיל בפ"ג מעניין הברכות. וגרסינן נמי במס' עד סוף פאין מעמידין דף לה כי טובים דודיך מיין כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רשע ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה ואע"פ שיש מן המצות שהוציאום רבותי בדרשא מ"ג מדות הן הן גופי תורה ונקראו דקדוקי סופרים, ועל הדא תניא ברישי תורת כהנים רבי ישמעאל אומר ב"ג מדות התורה נדרשת מקו"ח ג' ש וכו' ולפי שהתורה שבכתב לא היתה מבוארת בפי כל אדם להוציא ממנה המצות כתקנה מסרם הכתוב לחכמים כדגרסינן פאין דורשין דף יח לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך אזה יום מותר ואי זה יום אסור. אי זו מלאכה אסורה ואי זו מותרת. והניא בסיפרי על פי התורה אשר יורוך וגומ' לא תסור וגו' אפילו מראין בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם, ויש משניות והלכו שהם הלכה למשה מסיני שלא הוציאום מ"ג מדות וזה לפי שפשטי התורה סתומים מאד ואין מי שיוכל להבינם אלא עד קבלה. ועל זה אמרו יש כמה הלכות פורחות באויר. ולפיכך הוצרכו להחמיר בהם, ואמרו חומר בדברי סופרים כמו ששנינו בפרק אלו הן הנחנקין דף פח חומר בדברי סופרי יותר מדברי תורה, האומ' אין תפלין לעבור על דברי תורה פטור חמשה טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. נמצא שנשאר בידם לדרוש בדרך הקבלה שבידם, ועל דא גרסינן בפ' הזהב דף נ"ט לא בשמים היא מאי לא בשמי היא אר' ירמיה כבר נתנה לנו משה על הר סיני וכתוב בה אחרי רבי להטות וגרסינן בתמורה בפרק יש נותלין דף טו תניא משמת מרע"ה רבו המטמאין וטמאו ורבו המטהרים וטיהרו וכו'. וגרסי' במסכת הגיגה בעלי אסופו נתנו מרועה אחד, אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות הללו מטמאין והללו מטהרין וכו'. ואם פסקו הלכה כבה"ל על בת קול כדגרסינן בפ"ק דערובין דף ג אר' אבא בר שמואל שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרו הלכה כמותינו והללו אומרו הלכה כמותינו יצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית הלל עמדו על המנין ומצאו שהיו בה הרוב. ועוד שהיו ענותנין, ועל זה זכו כדאמרינן התם ומפני מה זכו בה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו וכו'. ויש לנו דרך אחרת שתקנו לנו נביאים וחכמי שהם כמו סיגים וגדרים כדי שלא יטבעו בני אדם בגופי תור כמו ששנינו בראש אבות ועשו סיג לתורה. כגון איסור חמץ משעה ו', ושניות לעריות. ונטילת ידים לחולין ו"א שכל הדברים האלו לא באו להוסיף אלא כדי שלא יגעו בני אדם באיסור תורה ואסמכינהו רבנן אלאו דלא תסור, ויש דרך אחרת שהוא תנאי התנה יהושע כדגרסינן בסוף פ' מרובה דף פב ר' עשרה תנאי התנה יהושע שמרעין בחדשים ויש מהן נקראות תקנות כדאמרי התם עשר תקנות תקן עזרא וגו', וגרסינן בפרק ט של ר"ה דף לא ת"ר אין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהן לדוכן והוא אומ' תקנות וכו'

וכן

וכן בסוף השולח דף לו התקין חלל פרוזבול וכו' ובפ' רשבח דף ו שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה. וכמה הלכו כיוצא באלו כתובין בתלמוד שהם כולם תקנות נביאים וחכמי ותנאים שהתנו, ויש לנו דרך אחרת שהן קרויין מנהגות דאין מברכים עליהם כאותן ששנינו בפרק מקום שנהגו דף ג מקום שנהגו לעשות מלאכה וגם קריאת הלל בר"ח וערבה בז', ויש לנו מצות אחרות שנתחדשו בסבות ידועות בזמן הנביאים וחכמים כגון ט באב ומגלה וחנוכה וכיוצא בהם ואלו נקראות מצות דרבנן ומברכין עליהם כמו שמברכין על מצות של תורה, וסמכוהו רבנן אלאו דלא תסור. וגם על שאל אביך ויגדך. כדגרסינן בפרק במה מדליקין דף כג אמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך והעובר על דבריהם חייב מיתה והזהיר בדבריהם ובמצותם יש לו שכר הרבה כעמלו,

החלק השני בשכר המצות ויש בו שלשה פרקים.

פרק ראשון

אעפ שאין לאדם לעשות המצוה כדי שיקבל שכרה אלא לשם אהבת הש' ואהבתו וקיום מצותיו כדאיתא לעיל בהקדמת נר זה. אבל מ"מ השכר מוכן לבוא על המצוה ולא יהדל בשום פנים כי שכר המצוה היא לעה ולעה בסגולה הנאה בהכרח על הדבר שלא ישקר ושלא יכזב. ואם נראה לו לאדם לפעמים שאינו בא זה הוא שלא עשה המצוה כהלכתה או לא עשאה לשמה או יתאחר שכרה ואם יתמהה תכה לו כי לא יכזב בשום פנים. ובסגולת מצות הצדק שמתן שכרה מבואר בתור והוא לנסותו בה דכתיב ובחנוני נא בזאת גם שכר המצות האחרות מפורש הוא כל אחד במקומו. וכל המצוה בכלל מצילות מן הנזקין כדגרסינן בפ"ק דפסחים דף ח' אר' אלעזר שלוחי מצוה אינן נזקין לא בהליכת ולא בחזירתן כמאן כי האי תנא דתני איסי בן יהודה אומר לפי שאמרה תורה לא יחסור איש את ארצך בעלותך וגומר מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה רעה מזיקת תרנגולתך באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן להזיק אינן מזיקין, דברים שאין דרכן להזיק עאכו. אין לי אלא בהליכה בחזרה מניין תל ופניח בבקר והלכת לאהליך. מלמד שחמצא אהליך בשלום, ועכו אל יסתוך אדם על הנס כשיהא מצוי הנזק כדאיתא התם היכא דשכיח היזקא שאני דכתיב ויאמר שמו אין אלך ושמע שאול והרגני ויאמר יעגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לי באתי, וגרסינן במסכ' שבת פ' במה אשה דף נ אר' חנינא כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרי אותו בשורות רעות שנ' שומר מצוה לא ידע דבר רע. רב פפא אמר אפילו הקב"ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו שנ' באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. וסמיך ליה שומר מצוה וגומ'. וגרסינן נמי בפ"ק דר"ה דף יו אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח וכו' כדאיתא לקמן בנר ה' כלל ב' מחלק יום הדין. וגרסינן בסכת קמא פרק שור שנגח את הפרה דף נ' תר מעשה בבתו של רבי נחוניה חופר שיחין שנפלה לבור הגדול וכו', וגרס' בפר' ויעזר דתולין דף קלט אר' שמלאי בשכר וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט וכו' כדאיתא בהקדמת הנר הראשון. וגם המבטל המצוה הוא מרוחק מהשגחה ושמירה של מעלה כדגרסינן בפ' ע"פ דף קיג ת"ר המנודין לשמים וכו' כדאיתא לעיל בענין תפילין וציצית ונשואין. אבל עושי המצוה מגינין על עצמם ועל זרעם ועל דורם, כדגרסינן בסוטה דף יא דרש רבי עקיבא בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו כדאיתא לעיל בראש הנר

הראשון · והאמת שאין קץ למתן שכרן של מצות לאותן המתעסקים בהם לשם שמים ·

פרק שני

העוסק במצות מאריך ימים כרגרסינן בסוף פ"ק דקדושין דף לט"ו כל העושה מצוה אחר מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו וכו' כראיתא לעיל בפ"ג מחלק א' · וגרסינן נמי במסכת מגילה פרק בני העיר דף כ"ז שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכ' ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים וכו' ולא בטלתי קידוש היום וכו' כראיתא לעיל בפרק ו' מחלק כבוד השבת · ואמרינן נמי התם שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן עזריה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדש ולא נשאתי כפי בלא ברכה · שאלו תלמידיו את רבי עקיבא במה הארכת ימים אמר להם מימי לא קדמני אדם לבית המדרש ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה ולא ברכתי לפני כהן · ולא אכלתי מבהמה דאר' יוחנן אסור לו לאדם לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה וכל האוכל מטנ' כאלו אוכל טבלים וליתי הלכתא כותיה · ולא ברכתי לפני כהן למיסר דם על ידיתא היא · והא אר' יוחנן כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כ"ג עם הארץ אותו ח"ח מיתה שנ' כל משנאי אהבו מות ג' תקרי משנאי ל"א משנאי כי קאמר אי'ה בשוין · שאלו תלמידיו את רבי נחוניה בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי · ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי וחרן בממוני היתי · לא נתכבדתי בקלון חברי כי האי דרב הונא דרי ואזיל מרא אכיתפ"ד אתא רב הונא בר חנילאי קא שקיל לה מיניה אל"ו רגילת דדארית במתך זרי ואי לא איתקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי · ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי כי האי דמר זוטרא בריה דרב נחמן כי הוה סליק לפוריי"ה אמר שרי ליה ומחיל ליה למאן דצערן לי · וחרן בממוני היתי דאמ"ר איוב וחרן בממוני הוה שהיה מניח פרוטה גבי חנוני · שאל רבי עקיבא את ר' נחוניה הגדול במה הארכת ימי אתו גזוזי פ' מיתיס קא סחו ליה סליקו ויתיב בדיקלא אל"ר אם נאמר כבש למה נאמר אחד · אל"ל מאי אחד מיוחד שבעדרו · אמר להו צורבא מרבנן הוא שבקוה דליתיק א"ל מימי לא קבלתי מתנות שנ' ושונא מתנות יחיה · ולא עמדתי על מרותי דאמ' רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ' נושא עון ועובר על פשע לשני נושא עון לשני שעובר על פשע · שאל ר' אמי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אל"ל קצת בחיי אל"ר תורה היא וללמוד אני צריך אל"ל מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע · דאר' יוחנן משום רשב' אסור להסתכל בדמות אדם רשע שנ' כי לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך ר' אלעזר אמר עיניו כהות שנ' ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל בעשו הרשע · והא גרמ' ליה והאמר רבי יצחק לעולם אל תהי' קללת הדיוט קלה בעיני שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיי' בזרעה שנ' הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כהות עינים וכתיב ותכהין עיניו מראות הא והא גרמא ליה · רבא אמ' מהכא שאת פני רשע לא טוב · בשעת פטירתו אל"ל רבי ברכני אל"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי ולכולהו לא א"ל הבאים אחריך בהמה ירעו · אבודה בר איהי ובנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכלאי בגוי · וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפותא בחדי גוי · שאלו תלמידיו את רבי זירא ואמרי לה שאלו תלמידיו את רבי אחא במה הארכת ימים אל"ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי

ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני בחכמה ולא הרהרתי במבואות המטונפו' ולא הלכתי ד' אמות בלא תור' ובלא תפלי' ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתיו לחברי בחניכתו ואמרי לי' בחכינתו וגרסינן במסכת ברכות פ' תפלת השחר דף כ"ח תר' כשחלה ר' אלעזר נכנסו תלמידיו לבקרו · אמרו לו תלמידיו רבינו למדנו אורחות חיים · אם להם הזהרו בכבוד חבריכם ובכשאת מתפללי' דעו לפני מי אתם מתפללין ולפני מי אתם עומדין וברבר הזה תאריכו ימים ותכנסו לחיי עולם הבא · וגם יש מצות ידועות שבגללן מאריכין ימים כמו שמצינו שנ' על יראת השם כרגרסי' בפ"ק דיומא דף ט' אמר' יוחנן מ"ד יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה וכו' כראיתא לעיל בחלק א' מחבור זה · וגם מצינו שנ' על המקדים לבית הכנסת שמאריך ימים · כרגרסינן בפ"ק דברכות דף ה' אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל וכו' כראיתא לעיל בפ"ק מחלק התפלה · וגם אמרו על המאריך בתפלתו שהוא מאריך ימים כרגרסינן פרק הריאה דף נ"ד אמר רב יהודה ג' דברים מאריכין ימיו של אד' וכו' כראיתא לעיל בפ' א' מחלק התפלה · ויש מצות אחרות מפורשו' כל אח' במקומו על כן אם מצינו בבני אר' שסובלין מכות גרולות וחלאי' ופצעים וחבורות כדי שיזכלו לחיות חיי שעה עאכו שהוא יותר טוב לעסוק במצוה לשם שמי' כדי להשלים רצון קונם ויאריכו ימים ויזכו לחיים טובים כי כראי הו' בעל מלאכתן לשלם להם שכר פעולתן ויטובלהם בעה' ויזכו לעה' ·

פרק שלישי

כל חכמי הקבלה והמחקר מסכימים בשיש השארות לנפש וזהו שכר המצות לעולם הבא אלא שהמקובלים מאמינים זה עד הקבלה ואומ' כי אם הארון שהוא ב' נותן שכר לעושי רצונו ולמתעסק בעבודתו כש למלך מה הקבה שהוא נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו · ונותן שכרו בהשארו הנפש לעולם שכלו טוב וארוך ותמיד לעוסקים במצותיו ושמים בעבודתו · ואעפ שנותן לברייותיו תגמולי אחרים בעולם הזה כפי המצות וכפי עושיהם כי יש חסידים זוכים לשתי שלחנות מעט מזער · ויש אחר' שהם מוכים ומעונים בעה' כדי לקבל שכרם מושלם לעה' ויש רשעים נענשים בעה' · ויש אחרים מקבלים כל זכיותיהם בעה' כדי לאבדם מן העולם הבא · וברוך בורא עולם אשר סדר המערכות האלה וסדרן כרצונו והוא משיג ויודע טעם כל אחד ומשפטו וסבתו ואחריתו · ויש מצות שיש להם קרן ופירות לעה' ולעה' · כרגרסינן במסכת שבת פרק מפנין דף קכ"ז א' יוחנן ששה דברי' אדם אוכל פירותיהן בעה' והקרן קיים לו לעה' וכו' כראי' בחלק הכנסת אורחים · וגרסינן נמי במס' פאה דף כ' תניא שלשה דברי' אדם אוכל פירותיהן וכו' כראית בחלק גמילות חסדים · אבל הגמול הנאמן הוא לעה' ולזה הביאו רבותינו ראיות ברורות לאין תכלית מתורה נביאי וכתובי והוא רמוז בתחלת התורה בשמות בני אדם הראשון שנכתבו שמותם לרמוז איך הם מתחלפים מיני בני ארם כי יש מהם שמתעסקים בקניית קרקעות ודברים קיימים המשילם לקין · ואותם שמתעסקין באסיפת מטלטלין ומטונות ותענוגים שהם הבלי עולם המשילם להבל · ואותם שהם מתעסקין ברברים שהם יסוד העולם ובריאתו וקיומו והשארותו המשילם לשת דכתיב כי השתות ה' רחסון וגומר ועל כן לא נתקיימה המציאות הגשמית כי אם בשת · והונח לו שם בשתי אותיות האחרונות להעיד בו' התכלית האחרונה להראותנו כי כשם שנתקיימה

לו המציאות הגשמית כך מתקיימה לו המציאות הרוחניית רל"
ההשארות ועל זה נאמר עליו שנולד בצלם ודמות שנאמר ויולד
בדמותו כצלמו סה שלא נאמר על האחרים וגם באחרי נאמר
ותלד לפי שבאים מצד האשה שהיא החומר ועל שרת נאמר
ויולד שבא מן האיש שהוא הצורה, ועל כן משלובש בסדות
הצורה שהיא הנפש רודף אחר המצות ומעשים טובים אומרים
התוריי שהם המקובלי שנותן להם הקבה שכר טוב בעולם,
אבל הפלוסופים שהם חכמי המחקר בררו אמתת השארות
הנפש בחקירה ועיון ובראיות מופתיות ברורות המתייבו ההשארו
הנצחי לאותם המוציאים שכלם מן הכח אל הפועל וקוני שכלם
להדבקו בשכל הפועל ולא בידיעה בלבד אמרו אלא כשיהא
המדע עם סדו טובות המשאירו לשכלו כמו שאמרו הפלוסופי
כי במדע ובמעשה תדבק הנפש בעולם העליון ואמר ארסטו
אין החפץ המבוקש לדעת בלבד אלא לדעת ולעשות ולהיות
חסידי נקשרים נדתות, ואם אפלטון הרוצ לקנות הפילוסופי
הטהור יתקן מדותיו נמצא שכלם מודי שהחפץ לדעת ולעשות
ושמתן שכרן של צדיקי לעתיד לבוא על כן החסידי הראשונים
לא שמו לבם לשכר העולם הזה ביודעם כי גודל השכר הוא
השארות לעולם הנצחי וכן מצינו ברבי אליעזר כדגרסינן בפ'
חלק דף קא אמר רבה בר בר חנה אר יוחנן כשחלה ר אליעזר
נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חמה עזה יש בעולם התחילו
הם בוכים ור עקיבא משחק. אמרו לו עקיבא אנו בוכין ואתה
משחק, אמר להם למה אתם בוכים אמרו לו סת שרוי בצער
ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק שכל זמן שאני רואה את
רבי שאין יינו מחמץ ואין רבשו מריש ואין שמנו מבאיש ואין
פשתנו לוקה אשרתי שמא חס קבל ר עולמו ועכשיו שמח אני
אל עקיבא חסרתי מן התורה כלום. אל למדתנו רבינו כי אם
צדיק בארץ וגומ'. הר כשחלה ריבז נכנסו חכמים לבקרו וכו'
כדאיתא לקמן פר מחלק יסורי יחיד ויום מצינו מה שאירע לר'
חנינא בן דוסא ולאבא בר אבוה בהיות נקל בעיניהם כל טובות
העהו כנגד הקלה שבעולם הבא כדאית לעיל בהקדם ראשונ'
ואפי מצוה אחת שאדם עושה בעהו הולכת לפניו בעה כדגרסי'
בפק דעז דף ג ובפק דסוטה דף ה אר שמואל בר נחמני אר
יונתן כל העושה מצוה את בעהו מקדמתו והולכת לפניו לעה
שנ והלך לפניך צדקך וגו ואמרי נמי התם אמ ריבל מאי דכתיב
אשר אנכי מצוך היום וגו היום לעשותם ולא למחר לעשותם,
היום לעשות ולא היום ליטול שכרם ואריבל כל מצו שעושין
ישראל בעהו באות וסעידות אומות העולם בהן לעה שנ יתנו
עריהם ויצרקו וגו יתנו עירהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו
ויאמרו אמת אלו אומות העולם. גם מצינו שמעשים טובים
מביאים לאדם לעולם הבא אפ שאינו שלם בדברים אחרים
כדגרסינן נמי בפרק סדר תעניות הנו דף כב ברב ברוקא חוזאה
הוה קאי בשוקא רבי לפט סס מקוס אתא אליהו זל איתחזי
ליה. אל מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי אל לא אדהכי
אתא ההוא גברא דסיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטי בציציתא
אל האי בר עלמא דאתי הוא קארי ליה ולא אתא לגביה. אזל
אהו לגביה אל מאי עיבדך אל זנרוקא אנא פי סומכ כית הפסוקין
ואסרנא גברי לחור ונשי לחור ורמינא פוריאי בלילי בין גברי
לנשי כי היכי דלא ליתעבידי איסורא וכי חזינא בת ישרא דיחבי
גוים בה עיניהו טרחנא ומסרנן נפשאי עלה ומצילנא לה זימנא
חדא איתרמאי נער מאורסה בעו למינסא אתאי דרורי דחמרא
פי סמליס של יין פלוס כלס שדאי לה בשיפולא פי כבנדיה ואמינא
להו דיסתנא היא כלס היפ. אל מט סיימת מסאני אוכמי, אל
מתאבילנא על ירושלם, ומט לא רמית חוטי בציציתא אל כי

היכי

היכידלא לידע דיהודאה אנא. וכי הואי מילתא בצינעא ובעי
למיגזר גזרתא מגלו לי ואמינא להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי
לה להאי גזרתא ומט כי קריתיך לא אחית לגבאי אמר בההיא
שעתא שמעית דהוו גזרי גזרתא ואמינא אשמעה ואשלח להו
לרבנן דלבעי רחמי עלה דמילתא. אדהכי אתו בתרי אחריני
אל היהו הני נמי בני עלמא דאתי נינהו. אם להו מאי עובדייכו
אמרו לי אנשי בריחי אנן כי חזינן אינש דעציב דעתי סברחינן
ליה אי נמי כר חזינן בי תרי דאית להו תיגר בהדי הדדי טרחינן
ועבידנא שלמא בהריהו. וגם מצינו שהמצות מצילות אף
לפושעי ישרא מדינה של גהינם, כדגרסינן בסוף מסכת חגיגה
דף כז ובמסכת עירובין פרק עושין פסין דף יט אמר ר אפי
פושעי ישרא אין אור של גהינם שולטת בהם קו ממזבח הזהב
ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב ויש כמה שני
שאין האור שולט בו פושעי ישר שמלאין מצות כרמון דכתיב
כפלח הרמון רקתך אלו הריקנים שבך שמלאין מצות כרמון
עאכו. על כן כל בן דעת יתברר במצות ובמעשים טובים וינצל
מעונשה של גהינם ויזכה לעולם הבא.

חתימה

כל אשר יש בו לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע מורה
שהמדות הטובות נאים לעושיהם ותפארת להם מכל בני אדם
וקיום המצות יש לכל נברא לעשות כדי לקיים מצות בוראו
שנראו מאין בחסדו ובטובו אף שלא יקבל פרס. וכל שכן
שהוא ברור וידוע שיש למצות סגולות רבות כתועלות ידועות
לגוף ולנפש לולי שנשאר לנו שאלה על דבר צדיק ורע לו
רשע וטוב לו. ועל דבר ספק זה נטיתי רגלי גדולי עולם בראות
צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו, והתשובה לשאלה
זאת ישיב כל אחד כפי השגתו כאשר מבוארות בתור שבכתב
ובתורה שבעל פה. וקצתם מבוארי בחבור זה בכמה מקומות
ועל כלם היו מחשים עד שבא הרמבם זל בסוף מאמרו הנקרא
מורה הנבוכים וכתב בפ נא חלק ג דברים שהם קרובים לשכל
בענין זה וזה נסחו. ואשר השיג והוא מתעסק הוא דומה בעת
עסקו למי שהוא ביום המעונן שלא תאיר לו השמש מפני העב
המבדיל בינו ובינו, ומפני זה יראה לי כי כל מה שתמצאהו רעה
מרעות העולם מהנביאים או מהחסידי השלמים לא מצאו הרע
ההוא רק בערת השכחה ההוא ולפי אורך השכחה ההיא או
פחיתות הענין אשר התעסק בו יהיה עוצם הרע. ואת שהענין
כן כבר סר הספק הגדו אשר הבי הפילוסופים לשלול השגחת
השם מכל איש ואיש מבני אדם ולהשוות ביניה ובין אישי מיני
שאר בעלי חיים והיתה ראייתם על זה מצוא החסידים והטובי
רעות גדולות. והתבאר הסוד הזה ואפילו לפי דעתם ותהיה
השגחת השם ית מתמדת במי שהגיע לו השפע ההוא המזומן
לכל מי שהשתדל להגיע אליו, ועם הפנות מחשבת האדם
והשיגו השם יתב בדרכים האמיתיים ושמחתו במה שהשיג אי
אפשר שיקרה אז לאיש ההוא מין ממיני הרעות. כי הוא עם
השם והשם עמו. אבל בהסיר מחשבתו מהשם כאשר הוא אז
נבדל מהש השם נבדל ממנו. והוא מזומן לכל רע שאפשר
שימצאהו כי הענין המביא להשגחה ולהמלט מן המקרה הוא
השפע השכלי וכבר נבדל קצת העתים מן החסיד ההוא הטוב
או לא הגיע כלל לחסיד ההוא הרע ולזה אירע לשניהם מה
שאירע והנה התאמתה אצלי זאת האמונה גכ מדברי התורה
אמרו ית והסתרתי פני מהם וגו ומבואר הוא כי הסתרת הפנים
הזאת אנחנו סבתה. ואנחנו עושים זה המסך המבדיל בינינו
ובינו והוא אמרו ואנכי הסתר אסתיר וגו ואין ספק כי דין היחיד

כדין הצבור. הנה התבאר לך כי הסכנה בהיות איש מבני אדם מופקד למקרה ויהיה מזומן לאכול כבהמות הוא היותו נבדל מחשם אבל מי שאלדיו בקרבו לא יגע בו רע כל עיקר אמר יי׳ יתברך לא תירא כי אתך אני ואל תשתע כי אני אלהיך. ואומר כי תעבור במי אתך אני ובנהרות לא ישטפוך. כי כל מי שהכין עצמו עד ששפע עליו השכל ההוא תדבק בו ההשגחה וימנעו ממנו הרעות כלם, אמר יי׳ לי לא אירא מה יעשה לי אדם. ואומר הסכן נא עמו ושלם. ואומר פנה לי ותשלם מכל רע, התבונן בשיר של פגעים תראה שהוא מספר ההשגחה ההיא הגדולה וכו׳ עד סוף הפרק. ואחריו קם רבי יצחק ן׳ לטף, ובספרו הנקרא שער השמים הארוך יותר להוסיף ולבאר בזה דברי הרס״גם ז״ל וכתב בשער הראשון פרק נ״ב איך פי׳ טבע המציאות מתחייב להיות כל אדם רודף אחר סחיתו כפי הכנת החומר שלו על דרך הטבע ולא על דרך השכל בלבד. ושאם ינהיג הבורא ית׳ ליהן ממון ושלוה לצדיקים וחיים ארוכי בעולם הזה וימנע אלו הטובות מן הרשעים וכל שכן אם יעגישם מיד כפי רשעם תמיד, נמצא מכריע כל בני אדם להיותם צדיקים ויהיה הוא סבת תנועתם הראשונה לזה הטובה הבאה מיד ולא לשם שמים ולא לכונת המעש׳ ולא להשיג התכליות הנכבדות שהבפיה בהם התורה אלא להשיג הטובות הגופניות המושגות מיד ולברוזת מהפכיהן כמו שעושה התינוק ואף הבהמ׳ שמבקש הנאות לח ובורזת מהפכו גם אלו ישיגו כלל הצדיקים הטובות בלי שום הפך, וכלל הרשעים הפכים בלי שום טובה נמצא הטבע בטל שאפילו יתמיד החסיר השלם בדברי ההפכי׳ שלא יכאב ולא יחלה. ואפי׳ זרע הרשע בארץ שמנה שלא תצמית זה הפך הטבע המוטבע בנבראים הכל כפי מה שהאריך בזה בפ׳ הנזכר, וגם כתוב בפ׳ כ״ד כי אפי׳ לפי דעת ארסטו המאמין שאין השגח׳ בכל מה שתחת גלגל הלבנ׳ יודה שמצר השגחתו בשכלי׳ ישתל׳ עד החכמי׳ כי בהיות הנפש ההכמה האישית כח בגוף והשכל הקנוי שהו׳ צורתה דבק בשכל הפועל הנפרד יתחייב שתהיה השגחת האל יתברך דבקה בכל איש מאישי המין האנושי כל אחכפי מעלתו ולפי שהנפש נותנת כח בגוף חמשך ההשגחה הגוף גם המתעסק במצות התירני׳ ובמעשי׳ טובים הנעשים לשם שמים בבחירתו בהם יש לו שום דבקות בשכל, ותהיה אז ההשגחה דבקה בו. והאריך בזה בפרק זה ובפרקים הנמשכים אחריו אבל האמת היא כשהאדם השלם דבק בעבודת הש״י השגחת הבורא יתב׳ בו. ואף על פי שיפרד מחשבתו ממנו בשום זמן ואז יקר׳ לו שום מקרה לבסוף גמולו יהיה לו בעולם התמידי ולפי שהם מעט מזער אותם שאינם כודלי׳ ממנו מחשבתם בשום זמן אומרין אין כל אד׳ זוכה לשתי שלחנות והזוכה בהם אשריו. ועליהם אמרו בפרק כהן משיח דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב יש הבל וגו׳. אשריהם הצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכו׳ כראי׳ בהקדמת נר של תשוב׳, ואותם שמוסרי׳ נפשם על קיום המצו׳ אשריהם ואשרי חלקם שאין קץ למתן שכרן כמו שאמרו ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. וגרסינן בפ״ק דבתרא דף י׳ רב יוסף בר׳ דר״ב חלש איתנגיד ואתנח פי׳ בפ׳ פרק נשמתין וזולת אל אבוה מאי חזית. אל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה וחחתונים למעלה. אל בני עולם ברור ראית אם ליח אנן הכי חזיתינן אל כי היכי דחשבינן הכא חשבינן הת׳. ושמעתי שהיו אומרין הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם מאי גינהו אילימא ר׳ עקיבא וחבריו פשיטא דהא איכא תיר׳ ומעשים טובים בלאו הכי נמי. אלא אלו חרוגי לוד. וגרסינן במכילתא ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו׳ אלו שהן יושבין בארץ ישראל ומוסרין

ומוסרין נפשם על המצות כגון מה לך יוצא ליהרו׳ על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי מצה. מה לך לוקה על שנטלתי לולב שנ׳ ויאמר יי׳ אלי מה המכות האלה בין ידיך ואומ׳ אשר הוכיתי בית מאהבי רל׳ המכות האלו גרמה לי אהבת אבי שבשמים, ומאחרי שכל הטובות שב׳עה׳ הם כטפה לים בערך אצל טובו ה׳עה׳ אשרי הקובע שכרו לעולם שכלו טוב:

על ענין תלמוד תורה ונחלק לארבעה כללים.

הכלל הא׳ לקבוע עתים להורה. הכלל הב׳ בגורל שכרה.
הכלל הג׳ בפלפול החכמה. הכלל הד׳ לכבד לומדי התורה.

הקדמה

התורה היתה כלי אומנות של הקבה לבריאת העולם. כדגרס׳ בב״ר ואה׳ אצלו אמון אימן אני הייתי כלי אומנותו של הקבה בנוהג שבעולם מלך ב״ו בונה פלטרין ואינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא מפקרות ופנקסיות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עוש׳ פשפשים. כך היה הקבה מביט בתורה ובורא את העולם, התורה אמר ברא׳שי׳ ברא אלהים בי ראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה דכתיב יי׳ קנני ראש׳ דרכו וגם כן מצינו בפ״ר שיעור פ״ג שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. ואלו הן, תורה. ותשובה. וגן עדן, וגהינם וכסא הכבוד, וב״ה המקדש. ושמו של משיח. תורה מניין דכתיב יי׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ כאז עד שלא נברא העולם, תשובה מניין דכתיב בטרם הרים יולדו וגו׳ וסמיך ליה תשב אנוש וגו׳, גן עדן מניין שנ׳ויטע יי׳ אלהים גן בעדן מקדם עד שלא נברא העולם. גהינם מניין דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה מאתמול עד שלא נברא העולם. כסא הכבוד מנין דכתיב נכון כסאך מאז עד שלא נברא העולם. ב״ה המקדש מניין שנ׳ כסא כבוד מרום מראשון וגו׳ מראשון עד שלא נברא העולם. ושמו של משיח מניין שנ׳ יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו עד שלא נברא העולם. ואמ׳ בי׳ נתיעץ הקבה כשברא העולם שנ׳ לי עצה ותושיה אני בינה וגומ׳. ועם כל זה אין לנו לחשוב שהדברים כפשטן שכבר מצינו לרבי אליעזר בפ׳ זה עד שלא נברא העולם היה הקבה ושמו לבדו נראה לכאורה שהוא סותר דבריו ואינו כן כי רבי׳ תנחום התיר לנו זה הספק בבראשית באומרו שבעה דברים קדמו לבריאתו של עולם יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות. וביאר שהתורה וכסא הכבוד נבראו והשאר עלו במחשבה להבראות. ואמר גם כן רבי אבא התורה קדמה לכסא הכבוד. נמצא שהתורה ראשונה לכל הנבראים וזה אמת שהתור׳ היא חכמה עליונה הקודמ׳ במעלה לכל הנמצאות. ונמצאת הויה ראשונה ועולם העליון וגלגל השכל וכסא הכבוד הו׳ הרקיע הגדול שהוא כללי לכל הגלגלים הנקראים השמים כסא׳ וזהו עולם האמצעי ועולם שתם הוא עולם השפל, ולא שקדם זה לזה בקדימה זמנית שכבר מצינו שאמרו בחגיגה פרק אין דורשין דף י״ג ת״ר בש אומרין שמים נבראו

נבראו תחלה ואחר כך ארץ שנ׳ בראשית ברא אלהים וגו׳ ובה׳ אומרין ארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים שנ׳ ביום עשות י׳ אלהים ארץ ושמים · תניא אמרו להם בה׳ לב״ש לדבריכם אדם בונה עליה ואחר כך בונה בית שנא׳ הבונה בשמים מעלותיו · אמרו ב״ש לב״ה לדבריכם אד׳ בונה שרפרף ואחר כך כסא שנ׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי · וחכמי׳ אומרים זה וזה כאחד נבראו שנ׳ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמי׳ קורא אני אליהם יעמדו יחדו · הא למדנו שזאת הקדימ׳ הנאמרת בב״ר לא היתה קדימה זמנית אלא קדימה במעלה וחכל בא מסבה ראשונה אלא שהיא בהשתלשלות מזה לזה · ולזה רמזו באומרם אין הקבה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה · וגם כן אמרו בב״ר את אשר כבר עשוהו כביכול הוא ובירת דינו נמנו על כל אבר שבך והושיבו אותו על כנו שנא׳ הוא עשך ויכוננך נמצא שהתור׳ בפמליא של מעלה ובית דין של מעלה מודי׳ על דבר אחד שהוא עולם העליון שכלו תור׳ שה״א חכמה ובינה ודעת והיות העולם האמצעי הוא שעובדים את בוראם ועושי׳ באימה דצון קוניהם וישוב עולם השפל תלוי בגמול חסד בני אדם אלו עם אלו · ואלו השלשה דברים שבשלשה עולמו׳ שהם תורה ועבודה וגמילות חסדים הם שלשה עמודים שכל העולם כלו נצו׳ עליהם · ולזה רמזו באומרם בפ״ק דאבו׳ על שלשה דברים העולם עומד על התור׳ ועל העבודה ועל גמילות חסדים · ואף השלשה דברי׳ אע״פ שהם עמודי העולם כלו יכול להדריך בהם בעולם הזה השלם במדות ובמושכלו׳ ואע״פ שהקדימם החכם כפי הקדימה במעלה אינן יכולין להיו׳ קנויות באדם אלא מלמטה למעלה כמי שעולה בסולם · נמצא שמי שנוטה אחר גמילות חסדים ולא יותר מסייע עמיד׳ישוב עולם השפל · ומי שנוטה גם כן אחר הדברי׳ שנקראו עבודת הבורא שהם המצו׳ והתפלה שהיא עבודה שבלב אוהבו מדת העולם האמצעי ומן השמים מרחמים עליו ומצילין אותו מן המזיקים · ומי שעמלו בתורה שהוא מדת עולם העליון כחשקו להדבק נפשו בשכל הפועל אשר נחצב׳ נפשו משם תשוב כמותו כל אחד כפי מעלתו ותשאר לנצח ותחיה ערי׳ ער · ולזה רמזו במסכת פאה דף ב׳ באומרם והלמוד תורה כנגד כלם שהיא הראשונה במעלה והעליונה בסולם · על כן המתאחז בשלשה דברי׳ הללו מוכתר בשלשה עולמו׳ · ועל כן נברא האד׳ בשיתוף מעלה ומט נפשו מלמעלה וגופו מלמטה להיו׳ חרשו׳ בידו להשו׳ לצר שירצה · שאם ירצה לעלו׳ לצר מעלה ישוב בסתר עליון בעולם הזה ובהפרד נפשו מגופו תשוב אל האלהים אשר נתנה ליהנות מזיו השכינה כמלאכי מעלה · ואם לאו יהא גוזר נעזב למקרים כבהמ׳ בלי דעת ונפשו תכרת · נמצא שהקיום האמתי והתמיד׳ שבאדם הוא בזכות התורה וגם אם לא בזכות התורה שקבלו ישראל ופרסמוה לא היה יכול העולם להתקיים כראמרינן במסכת שבת פ״ר עקיבא דף פח אמר חזקיה מ״ד משמים השמעת דין וגו׳ כראיתא לעיל בעניין חג השבועות · וכ״ו דורות שהיה העולם בלא תורה לא נתקיימו אלא בזכות של הקבה כמו שכתוב לעיל בעניין התפלות פרק כד עד שקבלו ישראל את התורה אשר בה עבודי עולם כדגרסינן במדרש שיר השירים שוקיו עמודי שש עה״ת ולמה נמשלו לעמודים שהם עמודי עולם · שנא׳ אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ · וגרס׳ במדרש תנחומא רחבה מצותך מאד · ואומר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים · והיא היתה אומנת לכל מעשה בראשית שנ׳ואהיה אצלו אמון וגו׳ · אל תקרי אמון אלא אומן ובה נטה שמים וארץ שנ׳אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ ובה חתם מימי אוקיאנוס שלא יצא וישטוף את העולם שנא׳ אותי לא תיראו נאם י״ אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול

וגומר

וגו׳ ובה כבש את התהום שלא יצוף את העולם שנא׳ בחקי חוג על פני תהום · ובה ברא חמה ולבנה שנ׳ כה אמר י״ נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו י״ צבאות שמו הא למדת שכל העולם לא נתיסד אלא על התורה ונתנה הבה לישרא׳ שיתעסקו בה יומם ולילה שנ׳ והגית בו יומם ולילה וכתיב כי אם בתורת י״ חפצו וגו׳ · תניא אר׳ שמעון מפני מה נאמר במעשה בראשית יום א׳ יום ב׳ יום ג׳ יום ד׳ יום ה׳ יום ששי עם הא יתירה מלמר שהתנה הקבה עם מעש׳ בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובהו · ונתן הקבה תורה מובחרת לעם ראוי ע׳ הגון בזמן המוכן כדגרסינן בפ׳ר׳ עקיבא דף פ״ח דרש ההוא גלילאה עלי׳ דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי ע׳ תליתאי בי׳ תליתאי לירח תליתאי כמאן כרבנן · ואע״פ שניתנה להם נעלמת ונסתרת באו אחר כך מקובלים ונביאים וחכמי׳ וגלו קצת מסתריה כמו שמצינו שעשה החכם שלמה ע״ה בספרו · כדגרסי׳ במס׳ ערובין פ׳ עושין פסים דף כ״א דרש רבא מ״ר ויותר שה״ה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם · אגמרה בסימני הטעמים מן המפורש ואסברה ברמ״א ליה · אזן וחקר תיקן משלים הרבה אמר עולא בתחלה חיתה תורה דומה לקופדא שאין לה אזנים · עד שבא שלמה ועשה לה אזנים · על כן כל מי שרוצה לראו׳ אמתה העולם ועמידתו יבין למה נברא האדם ולמה הבדילו בוראו מכל נבראי עולם השפל ויצרו בצלם אלהי׳ ובעול׳ מלא ונתן עצי הגן בידו שה׳ כל בראי מטה ונתן ברשותו לאכול מעץ החיים שהוא השגת חכמה עליונה להבדיל בין אמת לשקר · והוהירו מעץ הדעת שהוא להבחין בין טוב לרע שהיא חכמה מדיניות · ואע״פ שחטא בהטות עצמו לידיעת טוב ורע בעולם הזה נשא׳ לו אפשרו׳פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם לולי שיש לאדם מונעי׳ רבים שנקראו כרובים ולהט החרב המעכבין לאד׳ מלידבק תמיד בתור׳ שהיא עץ החיים ולקיים בה והגית בו יומם ולילה · לפיכך אל ימנע ממנה מכל וכל אבל יעשה כל יכלתו לקבוע עתים לתורה · והא תורתו עיקר ומלאכתו טפלה ויאהב התורה ולומריה · ובזה יבוא ללמוד ולקיים התורה מיראה ומאהבה · וישיג בד׳ החכמה העליונה כל מה שיוכל · ובזה תדבק נפשו ותשוב אל האל׳ אשר נתנה בעה״ה השפון לצדיק׳ ויעמוד לגורלו לקץ הימין

הכלל הראשון לקבוע עתים לתורה ונחלק לג׳ חלקים ·

החלק הראשון כסדר לימודה ׳ החלק השני בגודל מעלתה ׳
החלק השלישי בהנהגת לימודה ׳

החלק הראשון כסדר לימודה ויש בו שבעה פרקים ·

פרק ראשון

אף על פי שיש חילוק בטבעי בני אדם בהיות קצתם מוכנים ללימוד יותר מאחרים · כי כשמזגו של אדם הוא נוטה אל היובש ועצם מוחו זך והלחות בו מועט יהא קל בעיני ללמוד ולהבין העניינים ולזכרם יותר מאיש בעל הליחה הלבנה שהוא רוב הלחות במוח אבל אם האיש ההוא המוכן יותר במזגו לזאת המעלה לא ילמוד כלל ולא יעורר רוחו וזולתי ללכ׳ אח׳ מעדני עולם והתבולותיו ישאר סכל בלי ספק וכן זה רב הליה בטבעו אם ירבה בלימוד מאהבה ויהגה בו יומם ולילה ידע ויבין וישיג לולי שיהא יותר בעמל וקושי והילכך אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן בו ואין ספק שאין אדם בעולם זולתי אם הוא כסיל מוחלט שלא ירצה ללמוד כל המושכלות אם

יזכל להבינם ולידעם בבת אחת אכל לפי שאין אר׳ יכול ללמוד
החכמות בלי הקדמות גדולות ובזמן רב ובעמל גדול ובפרישו׳
מההנאות ועל זה רוב העולם מואסין אותו בעורון לבבם לפי
שאינ׳ יכולין להשיג בתחלה לגודל הטובה הבא׳ לאדם בסוף
בסבת החכמה אשר לא יוכל לספרת׳ על כן הערימה תורה
ונתנ׳ רשות להבטיח למתחיל העיון בשכר שהו׳ כטפה לים אצל
העתיד לבא והוא שקול בעיניו יותר מהשכר והתענוג הגדו׳ הבא
בסוף ואף עפ״י שיתחיל ללמוד עמ׳ שכר מועט לסוף כשישיג
האמת יקל בעיניו השכר הראשון ובמדרגה אחר מדרגה יעלה
להשיג השכר האמיתי אשר עין לא ראתה אלהים זולתך ואין
כח לשום בעל גוף להשיגו על בוריו אא החכמי׳ בדמיון ובמשל
כמו חסומא אשר לא ראה אור מימיו שאינו יכול להשיג ענייני
הגוונים והבדלם וגם כן כך היא דרכה של תורה שאין אדם יכול
ליכנס בלימוד החמור בהתחלה אלא מן הקל אל הכבד ממנו
מעלה אחר מעלה כמעלות הסולם על כן יש לו לאד׳ להתחיל
מן המקרא ואח״כ במשנה ומן המשנה אל התלמוד ומן התלמוד
יוכל ליכנס אחר כך בחכמות׳ ובסתרי תורה שהם דבר גדול׳
ואחר שיוכל להשיג בזה אל יוציא כל ימיו במקרא ובמשנ׳ אא
בכל מה שיוכל להשיג׳ ועל הדא גרסינן במציעא פ״ו מציאות
דף לג׳ תר׳ העוסק במקרא מרה שאינה מרה׳ במשנה מדרה
שנותנין עליה שכר׳ בתלמו׳ אין לך מדה גדולה הימנ׳ ולעולם
הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד הא גופא קשיא אמר׳ בתלמוד
אין לך מדה גדולה הימנה והדר תניח הוי רץ למשנה יותר מן
התלמוד׳ אמר רבי יוחנן בים׳ רבי נשניח משנה זו׳ שבקוה כ״ע
למתניתא ואזול להלמודא הדר דרש להו הוי רץ למשנה יותר
מן התלמוד׳ מאי דרוש כדדרש רבי יהודה בר אלעאי הגר לעמי
פשעם אלו תו״ח שאפי׳ שגגות נעשות להם כזדונות והיינו דתנן
רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון׳
ודרש רבי יהודה בר אלעאי מ״ר שמעו דבר י״י החרדים אל דברו׳
אלו תלמידי חכמים׳ אחיכם אלו בעלי מקרא׳ שונאיכם אלו
בעלי משנה׳ מנדיכם אלו עמי הארץ׳ שמא תאמר אבד סברן
וכשל כחן ובטל סיכויין׳ תל׳ ונראה בשמחתכם והם יבושו אלא
יבושו ולא ישראל׳ הם יבושו וישר׳ שמחתו׳ ועם כ״ז אל שליך
אחר גוו המקרא והמשנה אלא יהזור בה תמיד׳ כדגרסינן בפ״ק
דע״ז דף ט״ו על פלגי מים אר׳ תנחום בר חנילאי לעולם ישלש
אדם שנותניו שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד׳
ומי ידע כמה חי׳ כי קא אמרי ביומי׳ וגרסינן נמי בפ״ק דקדושין
אמ׳ רב ספרא מ״ר ושננתם לא תקרי׳ ושננתם אא ושלשתם לעולם
ישלש אר׳ שנותיו שליש במקרא׳ ושליש במשנ׳ ושליש בתלמו׳
ומי ידע כמה חי׳ לא צריכא ליומי׳ לפי׳ נקראו ראשונים סופרי׳
שהיו סופרים כל אותיות שבתורה והיו אומרים ואו דגחון חצי
אותיות של ס״ת׳ ויעשה תורתו קבע ומלאכתו ערא׳ כדגרסינן
בפרק כיצד מברכין דף ל׳ תר׳ ואספת דגנך ותירושך ויצהרך׳
מה ת״ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך׳ ולעולם
למוד בדבר שהוא יותר חפץ בו כדגרס׳ בפ״ק דע״ז דף ט״ו כי אם
בתורת י״י חפצו תניא אין אדם למד תורה אא ממקום שלבו חפץ
שנ׳ כי אם בתורת י״י חפצו׳ ואמרי׳ עלה אמר רבא לעולם ילמוד
אדם בדבר שהוא חפץ שנ׳ כי אם בתורת י״י חפצו׳ ואמר רבא
בתחלה נקראת על שמו של הקב״ה ולבסוף ונקראת על שמו
שלו שנ׳ כי אם בתורת י״י חפצו ובתורתו וגו׳ ואמר רבא לעולם
ילמוד אדם ואחר כך יהגה׳ שנאמר כי אם בתורת י״י חפצו והדר
ובהורתו יהגה ואמר רבא לגרי׳ אינש והדר ליסבר ואף על גב
דמשתכח ואעג״ד לא ידע מאי קאמר שנ׳ גרסה נפשי לתאבה
אל משפטיך בכל עת׳ וכשרגיל בזה יצליח בלמודו׳

פרק שני

הלילה היא זמן מוכן ללמוד לפי שפנוי בה האד׳ות מעסקיו
ועכ׳ אמרו בפ״ק דאבות ר׳ חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה
והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב
בנפשו׳ ר״ל לפי שהם שעות פנויות מעסק וממלאכה וראויות
ללמוד׳ ומי שאינו עושה כן מאבד זמנו בידים ומתחייב בנפשו׳
והזמן המוכן יותר בכל הלילה הוא באשמורת הבקר לפי׳ היה
דוד קם בחצי הלילה לקרות בתורה׳ כדגרס׳ בפ״ק דברכו׳ דף ג״
ובפ״ק דסנהדרין דף ו׳ אר׳ שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה
ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית נושבת
בו ומנגן מאליו׳ והיה עומד דוד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד
השחר׳ כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישר׳ אצלו ואמרו
לו אדוננו המלך עמך ישראל צריכין לפרנסה אמר להם ילכו
ויתפרנסו זה מזה׳ אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי׳ ואין
הבור מתמלא מחליתו אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מי׳
יועצים באחיתופל ונסלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים
וכו׳ ואמרינן עלה אמר רב יוסף בר אדא ואמרי לה אמר רב
יצח׳ בר״ה דרב אידי מאי קראה עורה כבודי עורה הנבל וכנור
אעירה שחר׳ וגרסינן בפסיקתא חצות לילה אקום להודות לך
על משפטי צדקך רבי פנחס בשם רבי אלעזר בר מנחם אומר
מה היה עושה היה נוטל נבל וכנור ונות׳ במראשותיו ועוסק בחצי
הלילה ומנגן בהם וקורא בתורה נחיו חברי ישראל שומעין את
קולו ואומרי׳ ומה אם דוד המלך עוסק בתור׳ אנחנו אעאכו נמצאו
חברי ישראל עוסקין בתורה׳ אר׳ לוי תלין היתה על גבי מטתו
של דוד פתוחה לצפון והיה הכנור תלוי כנגדה והיתה רוח
צפונית יוצאה בחצי הלילה ומנשבת בו והיה הכנור מנגן מאליו׳
ההד והיה כנגן המנגן כמנגן אין כתיב כאן אלא כנגן הכנור מנגן
מאליו והיו כל ישראל שומעין אותו ואומרים ומה אם דוד מלך
ישראל עוסק בתורה אנו אעאכו נמצאו כל ישר׳ עוסקין בתורה׳
הוא שדוד אומר עורה כבודי עורה וגו׳ איתער יקרי מן קדם
יקר׳ה דבודאי יקרי ליה כלום מן קדם יקר׳ה אעירה שחר אנא
הוינא מעורר שחרא לא מעורר יתי׳ והיה יצר הרע
מרגיזו ואומר לו דוד דרכם של מלכים להיותם ישנים שלש
שעות ואתה אומר חצות לילה אקום והוא אומר על משפטי
צדקך וגרסינן במסכת מנחות פרק הדי עלי עשרון דף ק״ו ש״ר
המעלות הנה ברכו את י׳ וגומר בבית י׳ בלילות אלו תלמידי
חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאלו
עוסקים בעבודה׳ וגרסי׳ בפ״ק דע״ז דף י״ב ובתגיגה פ״אין דורשין
דף ג׳ אר׳ לוי כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט
של חסד ביום שנ׳ יומם יצוה י׳ חסדו וגו׳ ובלילה שירה עמי׳
מה טעם יצוה י׳ חסדו משום דבלילה שירה עמי׳ איכ׳ דאמרי׳
אמר רשב״ל כל העוסק בתור׳ בעולם הזה שדומה לילה הקב״ה
מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא שדומה ליום שנא׳ יומם
יצוה י׳ חסדו וגו׳ וגרסינן במסכת ע״ז פרק הדר עם הנכרי
דף ס״ה אר׳ לוי לא אבדא סיהרא אלא לגירסא וגרס׳ נמי התם
פרק עושין פסין דף י״ח אר׳ ירמיה בן אלעזר כל בית שדברי
תורה נשמעין בו בלילה שוב אינו חרב שנ׳ ולא אם איה אלוה
עושי נותן זמירות בלילה׳ ולא עוד אלא שנשותיהן זוכות׳ דדבר
כדגרסינן בפרק ה״ד דף ע״ז מר׳ כן יתן לידידו שינה אר׳ יצחק אל
נשותיהן של ת״ח שמנדדות שינה מעיניהן בעה״ז וזוכות לעולם
הבא׳ ואם ה״ו אינו עוסק בלילה נעגש כדגרסינן בפ״ח חלק דף צ״ב
אר׳ אלעזר כל בית שאין דברי תורה נשמעין בתוכה בלילה אש
אוכלתו שנ׳ כל חושך טמון לצפוני תאכלהו אש לא נופח ירע

שרייד באהלו · ואין שריד אלא תשח שנ׳ ולשרידים אשר יקורא·
ועל ראגרסי בפ׳ קראבות ודלא מוסיף יסיף כל מי שאינו מוסיף
בלילה מטו באב שמוסיפות הלילות יסוף · וגרסי׳ נמי
בסוף מסכת תענית דף קכא ובבהרא פרק ישנוחלין דף לתניא
רבי אלעזר הגדול אומר כיון שהגיע טו באב ששה כחה של
חמה ולא היו כורתין עצים למערכה וקרו ליה יום תבר מגלי·
פי׳ קלו ליה לטו׳ נפש יום שכשבר הגרזן שפסקו מלכרות עצים · מכאן
ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסוף · מאי יסוף תני רב יוסף
תקבריה אימיה · וכל זה לפי שההור הגלמוד בלילה מתיישב
ומתקיימת יותר מהגלמוד ביום והסימן הוא מהומן שקורין בו
קומי רוני בלילה · לך קום משנתך ולמוד שהלילות ארוכות ·
ומשהגיע חג השבועות שהלילו קטנות יכול לפסוק ולזה רמז
הכתוב בספ׳ רות שקורין בחג השבועות לעני הלילה · ועל הקימה
שבלילה ללמוד רמז שלמה שנ׳ותקם בעוד לילה · והמובחרת
מכלם הגלמרת ביום ונשנית בלילה כמו שעשׂ׳ארון כל הנביא׳
שנ׳עליו ויהי שם עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה והעושה
כן מקיים והגית בו יומם ולילה ·

פרק שלישי

לעולם יעסוק אדם בתורה בין בעוני בין בעושר וילמוד מהלל
הזקן ומרבי אלעזר בן חרסום · הלל הזקן שלמד בעני ור׳אלעזר
בעושר כדגרסי׳ בפ׳ אמר להם הממונה דף להּ תּר עני ועשיר
ורשע באין לדין כו׳ כדאיתא לעיל בהקדמת חבורתי וגרסינן
נמי במסכת סנהדרין פ׳כג דף כ׳ אר שמואל בר נחמני אמר ר׳
יונתן מ״ד שקר החזן וגו׳ אמרו עליו על דורו של רבי יהודה בר׳
אלעאי ששים ששה תלמידים מתכסים בטליתא׳ ועוסקין בתור׳
וגרסינן במסכת עירובין פרק עושין פסים דף כא דרש רבא מ״ד
לכה דודי נצא השדה וגו׳ נשכימה וגו׳ נראה וגו׳ אמרה כנס׳ ישר׳
לפני הבה רשע אל תדיני כרכים שיש בהם גזל גלוי ערירי׳
ושבועת שקר ושבועת שוא אלא לכה דודי נצא השדה ונראך
תלמידי חכמים שעוסקים בתור׳ מתוך הרוחק · נשכימה לכרמי׳
אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · נראה הפרחה הנפן אלו בעלי
מקרא׳ פתחה הסמדר אלו בעלי משנה׳ הנצו הרמונים אלו בעלי
תלמור׳ שם אתן וגו׳ אראך בשבח בני ובנותי · ומי שעוסק בתור׳
בעוני ובדוחק הש״ית זיסיק לו פרנסתו כדי שיוכל ללמוד בריוח·
כדגרסינן בפ״ר מאבות רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה
מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר
סופו לבטלה מעוני · וג׳כ גרסינן בסוף מסכת סוטה דף מט אר׳
יהודה בר חייא כל העוסק בתורה מתוך דוחק תפלתו נשמעת
שנא׳ כי עם בציון ישב בירושלם בכה לא תבכה חנן יחנך לקול
זעקך כשמעתו ענך וכתיב בתריה ונתן י״ לכם לחם צר ומים
לחץ · רב חנינא אומר אף אין הפרנוד נגעל מפניו שנאמר ולא
יכנף עוד מוריך · רבי אבהו אמר אף זוכה ומקבל פני שכינה שנ׳
והיו עיניך רואות את מוריך ·

פרק רביעי

אין דברי תורה מתקיימין בלומרה בעירון אלא מתוך עינוי הגוף
כמו ששנינו בפ״ק מאבות כך היא דרכה של תורה פת במלח
תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה׳
ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך
בעה״ז וטוב לך לעה״ב · וגרסינן במסכ׳ ברכות פרק הרואה הסכת
ושמע ישראל אמר להם משה לישראל כתתו עצמיכם על דברי
התורה · כדרשׁבל דארשׁבל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי
שמתמית

של תורה שהיא כבוד לאדם בעולם הזה ובעולם הבא אף על
פי שיהא בעמל וענוי מכל העולים כלם:

פרק חמישי

חרוצה ללמוד ושיתקיים בידו יוציא הרבר בפיו כדגרסינן במס׳
עירובין פרק כיצד מעברין דף נ״ר ברוריה אשכחיה להההוא
תלמידא דהוה גריס בלחשא בטשא ביה אמ׳ליה לאו הכי כתי׳
ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמת אברים שבאר׳ שמורה
בלב ואם לאו אינה שמורה בלב ׳ תניא תלמיד אחד הידה לו
לר׳ יעזר בן יעקב שהיה שונה חלמודו בלחש ולאחר ג׳ שנים
שכח תלמודו ׳ ואמרינן עלה אל שמוט לרב יהוד׳ שינא פתח
פומך כי היכי דתיקום בידך ותוריך חי׳ שנ׳ כי חיים הם למוצאי׳
אל תיקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה ׳ ואמר׳ נמי עלה
אר׳ אמי מ״ד כי נעים כי תשמרם בבטנך אימתי דברי תור׳ נעימי׳
בשעה שתשמרם בבטנך ואימתי תשמרם בבטנך בזמן שיכונו
יחדיו על שפתיך ׳ ר׳ זירא אמר מהכא שמחה לאיש במענה
פיו וגו׳ אימתי שמחה לאיש בזמן שהוא במענה פיו ׳ ר׳ יצחק
אמר מהכא כי קרוב אליך הדבר וגו׳ אימתי קרוב אליך הדבר מאד
בזמן שפיך ולבבך לעשותו ׳ רבא אמר מהכא תאות לבו נתת
לו וארשת שפתיו וגו׳ אימתי תאות לבו נתת לו בזמן שארשת
שפתיו בל מנעת סלה ׳ ומי שרצונו ללמוד יחזור תמיד לימודו
ויבין ויזכור כדגרסינן בפ״ק דתעניות דף ז׳ ארל״ם ראית חכ
שתלמודו קוהה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדור׳ הוא
שנא׳ והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמ׳
וחיילים יגבר ויתרון הכשר חכמה כ״ש היכא דסדור׳ לו משנתו
מעיקרא ׳ ר״ל הוה מסדר מתניתי׳ מ׳ זמנין כנגד מ׳ יום שניתנה
בהם תורה ועייל קמיה דרבי יוחנן ׳ רב אדא בר אהבה מסדר
מתניתיה כ״ד זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמי׳ דרבא ׳
ואם אינו חוזר בתלמודו ישכחנו כדגרס׳ בפ׳ חלק דף צ״ט אר׳ כל
כל הלמד תורה ואינו חוזרה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר ׳
לומד ומשכח דומה לאשה שיולדת וקוברת ׳ ואם יוכל לחזור
תלמודו אפילו ק׳ פעמים נקרא עובד אלילים כדגרס׳ בפ״ק דחגיגה
דף ט׳ אל בן האיש להלל מ״ד ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע
בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים
היינו רשע היינו לא עבדו ׳ אל עובד אלהים ולא עבדו תרוייהו
צדיקי גמורי נינהו ואינו דומה שונה פרקו ק׳ פעמים למי ששונה
פרקו מאה פעמים ואחד ׳ אל ומשום הרא זימנא יתירה קרי
ליה לא עברו אל אין ׳ צא ולמד משוק של חמרין עשר׳ פרסי
בזוזא ואחד עשר פרסי בתרי זוזי ׳ ומי שרגיל בחזרת לימודו
יהיו דברי תורה משוננין בפיו ומזומן להשיב לכל שוא כדגרס׳
בפ״ק דקדושין דף נ״ח ושננתם שיהיו דת משוננים בפיך שאם
ישאלך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לא אמור לו מיד שנ׳ אמור
לחכמה אחותי את וגו׳ ׳ ואומר קשרם על אצבעותיך כתבם על
לוח לבך ׳ ואומר כחצים ביד גבור וגו׳ ׳ ואומר חציך שנונו וגו׳
ואומ׳ אשרי הגבר אשר וגו׳ לא יבושו וגו׳ ׳ מאי את אויבי בשער
אר׳ חייא בר אבא אפי׳ האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקי׳ בתורה
בשער אחד נעשו אויבים זה לזה אמר רבא ואין זזין משם עד
שנעשים אוהבי׳ זה לזה שנא׳ את ובו בסופה אל תקרי בסופה
אלא בשמחה ׳ ועכ״ז אם אינו יכול ללמוד תמיד לא עתים ידועים
אם יעסוק בתורה לשמה מעט כאלו עוסק בה תמיד ׳ כדגרס׳
בפ״ק דחגיגה דף ה׳ רב אידי אבוה דר׳ יעקב בר אידי הוה רגיל
ואזיל תלתא ירחי באורחא והוה חד יומא בבי מדרשא והוה אתי
תלתא ירחי באורחא והוה חד יומא בביתיה והדר אתי וקרו ליה

רבנן

פרק חמישי

רבנן בר בי רב דהר יומא חלש דעתיה קרי אנפשיה שחוק
לרעהו אהיה קורא לאוה ויענהו ׳ אל רבי יוחנן במטותא מינך
לא תענוש רבנן נפק ר׳ יוחנן ודרש ואותי יום יום ידרושון וכי
ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו אלא לומר לך שכל
העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו
עוסק בה כל השנה כלה ׳ וכן במדת פורענות הוא אומ׳ במספר
הימים אשר תרתם את הארץ מ׳ יום יום לשנה וכי מ׳ שנה חטאו
והלא לא חטאו אלא מ׳ יום אלא לומר לך שכל העובר עברה
אפילו יום אחד לשנה מעלה כאלו עבר כל השנה כלה ׳ ואפי׳
שיוכל לקבוע לימודו טוב לו להרעסק מעט בפרנסתו ולא
שיטיל צרכו על אחרים ׳ ועל דא אמרו בפ׳ שני מאבות ר׳ נבנ
של רבי יהורה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ
שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה
בטלה וגוררת עון ׳ וצריך שיהא תורתו קבע ומלאכתו עראי
כדגרסינן בפ׳ כיצד מברכין דף לה״ר ואספת דגנך
ותירושך ויצהרך ׳ מה תל לפי שנ׳ לא ימוש ספר התורה הזה
מפיך שומע אני דברים ככתבם אלא נהוג בהם מנהג דרך ארץ
דברי רבי ישמעאל ׳ רבן שמעון בן יוחאי אומר אפשר אדם
חורש בשעת הרישה זורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה
ורש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח ׳ תורה מה תהא עליה
אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על
ידי אחרים שנ׳ ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם ׳ ובזמן
שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי
עצמן שנ׳ ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ולא עוד אלא שמלאכת
אחרים נעשית על ידם שנא׳ ועבדת את אויבך אשר ישלחנו ה׳
בך ׳ אמר אביי הרבה עשו כר׳ שמעי ועלתה בידם והרבה עשו
כרשבי ולא עלתה בידם ׳ אמר להו רבא לרבנן במטות מיניכי
דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא
ליטרידו במזוניכו כולי שתא ׳ אר יהודה בר אלעאי בוא וראה
מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים דורות ראשוני שעשו
תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם דורות אחרוני
שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיים בידם על
כן יעשה אדם תורתו קבע ומלאכתו עראי ומן השמים יסייעוה
להתקיים הכל בידו ׳

פרק ששי

לעולם ידור אדם במקום תורה כדגרסינן בפ׳ רבי מאיר תניא אר׳
יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד
ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה
אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני אמר לי ר׳
רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך ככו׳ ׳ ואם יראה בני
אדם חפצים ללמוד למד כל מה שידע כדגרסינן בפרק הרואה
דף סג׳ תניא הלל הזקן אומ׳ בעת שמכניסין פזר ובעת שמפזרים
כנס ׳ אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנא׳ יש מפזר
ונוסף עוד ׳ ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנא׳
עת לעשות ליי הפרו תורתך ׳ ואם אין רב במקומו שילמדנו
ילך לבקשו בכל מקום שימצאהו כדגרס׳ בפ״ר מאבות ר׳ נהוראי
אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך
שחבריך קיימוה בידיך ואל בינתך אל תשען וכל מי שגולה
אחר תורה ואינו חושש לטלטולו מובטח לו שילמדנ׳ כדגרסינן
במסכת עירובין בפר׳ כיצד מעברין דף נ״ר תאנא דבי רב ענן מ״ר
רוכבי אתונות צחורות יושבי על מדין וגו׳ רוכבי אתונו׳ צחורות
אלו תח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה
ועושין

ועושין אותה כצהרים. יושבי על מדין אלותח שיושבין ודנין
דין אמת לאמתו, הולכי אלו בעלי מקרא, על דרך אלו בעלי
משנה, שיחתן שכל שיחתן הם דברי תורה. וגרסינן נמי במסכת
ברכות פרק הרואה דף ס"ג ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה
היה שם רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום ור' יוסי ור' נחמיה
ור' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי פתחו כולן בכבוד אכסני ודרשו
פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום ודרש ומשה יקח את
האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו' והלא דברים ק"ו ומה ישראל שאין
מרוחקין אלא ג' פרסאות אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא
שנושא משוי על כתפיהם והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה
ללמוד תורה עאכו"כ דאיתא למעלה בהכנסת אורחין וגרסי'
בפ"ק דכתובות דף ח אף חובב עמים וגו' וחס תוכו לרגליך וגו' תאני
רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה
לישא וליתן בדבורו של מקום. לפי נהגו רבותינו לילך להגלות
בכל מקו שהיו מוצאי ישיבות של תור כדי ללמוד כמו שמצינו
שעשה רבי עקיבא כדגרסינן בכתובות פ' אע"פ דף ס"ג ובנדרים
פרק הנודר, רבי עקיבא רעיא לבן כלבא שבוע חוה חזיתיה
ברתיה דחוה צנוע ומעלי אמרה ליה אי מקדישנ"ך אולת לבי
דב אל הין איקרשא ליה בצנעא שדרתי שמע אבוה ואיקפד
אפקה מביתיה ואדרה הנאה מממוניה. אזל ויתיב בבי רב תריסר
שתי כי אתא אייתי בהדיה תריסר אלפי תלמידי. שמעי להההוא
סבא דקאמר לה ער כמה קא מרברת אלמנות חיות. אמר ליה
אי לדידי צאית יתיב תריסר שנין אהרנייתא כי שמע אמ' ברשות
קא עבידנא. אזל הדר ויתיב בבי רב תריסר שנין אהרנייתא כי
אתא אייתי בהדיה עשרין וארבע אלפי תלמידי שמעה רביתהו
הוה קא נפקא לאפיה אמר' לה שבבתא שפיר אנא כי אמרת
להו יורע צדיק נפש בהמתו כי מטיא לגביה נפלה על אפיה
ומנשקה ליה לכרעיה הוו קא דחפי לה שמעיה אמר להו הניחו
לה שלי ושלכם שלה הוא שמע כלבא שבוע דגברא רבה אתא
למתא. אמ' איזיל לגביה איפשר דמפר לי נדרי. אתא לגביה
אל"ר יש לי נדר להפר אל מאי היא אל כי הוה מעשה והכי
הוה מעשה אמ' ליה ההוא חתנך אי הוה צורבא מרבנן ארעתא
דגברא רבה מי נדרת אל רבי אפילו פסוק אחר, אל אנא ניהו
נפל על אנפיה ונשקיה לכרעיה, ויהיב ליה פלגא דממוניה.
ואף ברתיה דרבי עקיבא עברא לשמעון בן עזאי כי האי גוונא,
אמר רב ספא היינו דאמרי אינשי רחילא בתר רחילא אזלא
כעובדין דאימא כך עבדא ברתא ובפרק הנודר כתוב מעשה זה
יותר בקוצר, וגם מצינו מעשיות כתובי' כשהלכו ללמוד תורה
ר' חנינא בן תכינאי ולר' חמא בר ביזנא ולרב יוסף ברייה דרבא
ולאחרי' כמו שכתוב בפרקים הנזכרים ובמקומות אחרי'. ועאכו
מה יש לעשות בזמן הזה שבעונותינו נתמעטו הישיבות של ת"ת
על כן כל הרוצה לילך בדרך החיים ילך לבקש תורה בכל מקום
שימצאנ', ואע"פ שיגלה אחרי' היא תגננו לסוף ויושיבנו בראש:

פרק שביעי

כשיעסוק אדם בתורה יהא לשם שמים ולא כדי ליטול שכרה,
כדגרסינן במסכת כלה פ' רבי מאיר, ר' מאיר אומר כל העוסק
בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם
כולו כדאי הוא לו נקרא ריע ואחוב אוהב את המקום אוהב את
הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה
ויראה וכו' כדאיתא במסכת אבות, וגרסינן נמי בפ' חלק דף צ"ט
אר' אלכסנדראי כל העוסק בתורה לשמה כאלו עושה שלום
בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמ' או יחזק במעוזי

יעשה שלום לי, ורב אמ כאן בנה פלטרין של מעלה ופלטרין
של מטה שנ' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך וגומ' ורבי יוחנן
אמר כאלו מגין על כל העולם כלו שנ' ובצל ידי כסיתיך. ור' לב
אמר כאלו מקריב גאולה לישראל שנ' ולאמור לציון עמי אתה.
וכשיעסוק בה לשמה נעשה לו סם חיים כדגרסינן פ"ק דתענית
דף ז' תניא רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו
נעשית לו סם חיים שנאמ' עץ חיים היא לו' ואומר רפאות תהי
לשרך וגו' ואומר כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מי' אבל אם
אינו עוסק בה לשמה היא לו סם המות דאמרו רזל כל העוסק
בתור שלא לשמה נעשית לו סם המות שנ' יערוף כמטר לקחי
ואין עריפה אלא הריגה שנ' וערפו שם את העגלה וגו' וגרסינן
נמי במסכת שבת פרק במה אשה יוצאה דף ס"ג אמר רב ששת
מ"ד אורך ימים בימינה וכי בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד
ליכ' אלא למימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד.
ולמשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא, וגרסינן
נמי בפ"ר עקיבא דף פ"ח א"ר חנינא מ"ד שמעו כי נגידים אדבר וגו'
למה נמשלו דברי תורה לנגיד לומר לך מה נגיד זה יש בו כח
להמית ולהחיות אף דברי תורה יש בהם כח להמית ולהחיות
כדרבא דאמר רבא דאימין בה סמא דחיי. דלא אימין בה סמא
דמותא. וגרסינן נמי במסכת יומא ס"ב א"ל כ"ג דף ע"ב אריבל מ"ד
וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה
נעשית לו סם המות והיינו דאמר רבא דאימין בה סמא דחיי
דלא אימין בה סמא דמותא. רבי שמואל בר נחמן דמי כתיב
פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה
משמחתו לא זכה צורפתו למיתה. וגרסינן נמי במסכת ברכות
פ' היה קורא דף ז' מרגלא בפומיה דרב' תכלית חכמה תשובה
ומעשים טובים שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו ובאמו
ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה שנ' ראשית חכמה וגו' ללומדיהם
לא נאמר אלא לעושיהם לעושין לשמה ולא לעושין שלא
לשמה, וכל העושין שלא לשמה נוח להם שלא נבראו, על
כן יש לו לאר' לעסוק בתור' לשמה ולא ליהנות בה ולא ליהנו'
גופו ממנה כמו ששנינו בפ' מאבות ר' צדוק אומר אל תעשם
עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך וכן הי' הלל אומר
ודאשתמש בתגא חלף האוכל או הנאות מדברי תורה נוטל חיי
מן העולם, וגרס' במסכת נדרים פ' קונם דף ס"ב תניא לאהבה
את ה' אריך שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם. אשנה
כדי שיקראוני רבי. אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה.
אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנא' קשרם על גרגרותיך
וגו'. ואומר דרכיה דרכי נועם וגו' ואומר עץ חיים וגו' ר' אלעזר
אומר עשה דברים לשם פועלן ודבר בהם לשמן. אל תעשם
עטר' להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם. וקו ומה בלשצר
שלא נשתמש בכלי קדש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם
מי שנשתמש בכתרה של תורה עאכו, וכן מצינו לר' טרפון כי
לפי שניצל מן המיתה בשביל תורתו נצטער כל ימיו כדגרסינן
התם ר' טרפון אשכח' החו' גברא בזמן שחוקפלורוב המקצועות
דקא אכיל אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשרייה בנהרא
אמר אוי לו לטרפון שזה הורגו. שמעיה איהו שבקיה וערק.
אר' אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק
היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של
תורה. ראמר רבה בר בר חנה אר' יוחנן כל המשתמש בכתרה
של תורה נעקר מן העולם. קו ומה בלשצר שנשתמש בכלי
קדש שנעשו כלי חול שנ' ובאו בה פריצי' וחללוה כיון שפריצי'
באו נעשו חול נעקר מן העולם רכתי' ביה בלילי' קשיל בלשצר
מלכא. המשתמש בכתרה של תורה שהוא קי"ם לעולם ועד

עלמו: וזה המעשה כתוב במסכת כלה פ"ר יהודה יותר בקוצר ללמדנו שלא יעסוק אדם בתורה אלא לשמה ולא ישול כמנה הנאה בעה"ז יותר ממה שהתירה תורה. ועכו"ז טוב לו להתהיל וליכנס בלימוד אפילו שלא לשמה שאחר שיבין האמת יחזור להתעסק בה לשמה כדגרסינן בפ' חלק דף קה ובמסכ' הוריות בפ' כהן משיח דף יא אמ' רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שכשכר מ"ב קרבנו' שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות ואר' יוסי בר חנינא רות בתו של עגלו' בן בנו של בלק מלך מואב היתה. ועכו"ז הפרש גדול יש בין לשמה בין שלא לשמה כדגרסינן במסכת פסחים פר' מקום שנהגו דף צ' רבא ר"מ כתיב כי גדול עד שמים חסדך וגו' כד"א לעיל בהקדמת הגר הג' וכשיעסוק בה לשמה מאהבת השם ב"ה ירוץ לשומעה מפי כל קורא, כדגרסינן בפ' ק דברכות דף ו' אר' זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא מרהטי לפרקא בשבתא אמינא מחללי רבנן שבתא כיון דשמענא להא דאמר ר' תנחום אר"ל לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה אפי' בשבת דכתיב אחרי ' ילכו כאריה ישאגו וגו' אנא נמי ר"ה ישנא אמר ר' זירא אגרא דפרקא דיהטא. אמר אביי אגרא דבי כלה דוחקא. ואמר אביי אגרא דשמעתא סברא. אמר רב פפא אגרא דבי טמיא שתיקותא, אמר רב אשי אגרא דתעניתא צדקתא. אמר מר זוטרא אגרא דבי הלולא מילי, אגרא דהספדא דלוי קלא, וג"ב ישתדר בה להורות קודם שיהא ראוי להוראה כדגרסי' בפ' ק דע"ז דף ט' ובמסכת סוטה פר' היה נוטל דף כ"ב ובפ' ק דתעניות דף כ"ב אמר רב הונא מ"ר כי רבים חללים הפילה וגו' כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ואינו מורה. ועד כמה עד ארבעין שנין, איני והא רבא אורי שאני רבא דלא הוה כוותיה. וגב יקראנה כמין זמר ליטול בה צוות ולא לשחוק בה, כדגרסי' בפ' חלק דף קא ובפ' ק דמסכ' כלה הקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמי שזמר וכן הקורא פסוק בלא זמנו מביא רעה לעולם שהתורה הוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רשו' עשאוני כניך ככנור שמנגנים בו גוים לע"ז אמר לה הב"ה אם כן מה יעשו בני בזמן שהם שמחים אומר לפניו רבו"ש אם ח"ח הם יעסקו בתורה ובמשנה ובתלמוד ובהלכות ובאגדות, ואם עמי הארץ הם יעסקו בהלכות פסח בפסח ובהלכות עצרת בעצרת ובהלכות החג בחג, העיד ר"ש בן אלעזר משום רבי יהושע בן חנניה כל הקורא פסוק אחד בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר דבר בעתו מה טוב.

החלק השני בגודל מעלתה ויש בו שלשה פרקים,

פרק ראשון

התור' היא אורה של עולם והעוסק בה מאירין לעולם כדגסי' במסכת סוטה פרק היה נוטל דף כ"א תניא את זו דרש ר' מנחם ברבי יוסי מ"ר כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר מאירה לפי שעה אף מצוה מגינה לפי שעה. ואת התורה באור לומר לך מה אור מאיר לעולם אף תורה מאירה לעולם, ואומ' בההלכך תנחה אותך בע"ז. בשכבך תשמיר עליך זה יום המיתה. והקיצות היא תשיחך לע"ה. משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה באפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקונים ומן הפחתי' ומחיות רעות ומלסטים כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיות רעות ומלסטין ועדיין אינו יודע באי זה דרך מהלך הגיע לפרש דרכי

ניצו' מכולן כד"א בהקדמת נר של מצות, וראה והבן איך המשיל המצוה לנר והתורה לאור התמידי. וגרסינן נמי בפ' דבתר דף ד' מעש' בהורודוס מלכ' דקטל לכולהו רבנן וש בקיה לבבא בן בוטא למישקל עצה מיניה אהדר ליה כלילא דייליה לעינ' יומא חד אתא ויתיב קמיה. אל' חזי מר הא' עבדא בישא מאיקא עביד, אל' ומאי אעביד ליה אל' לילטייה מר. אמר ליה כתיב גם במרעך מלך אל תקלל, אל' הני מילי מלך ואי לאו מלך הוא. אל' ולא יהא לא עשיר וכתיב ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. אל' והכתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך הוא. אל' מסתפינא דילמ' איכא אניש גבאן דשמע מילת ואזיל ומודע ליה למלכא אל' השתא מיהא ליכא אניש גבאן. אל' כתיב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים וגו'. אל' אי הוה ידענא דצנעיתו כולי האי לא הוה קטילנא לכו', השתא מאי תקנתיה דההוא גברא, אל' הוא כיבה אורו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם. כיבה אורו של עולם רבנן דכתיב בהו כי נר מצוה וגו' ילך ויעסוק באורו של עולם בית המקדש דכתיב ונהרו אליו כל הגוים וכו' כד"א תם. וגרסינן בויקרא רבה כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת וגומ'. אמר ר' קפרא חנפש והתורה נמשלו לנר. הנפש שנ' נר ' נשמת אדם. תורה שנא' כי נר מצוה וגו', אמר הקב"ה לאדם נרי בידך ונרך בידי, נרי בידך זה התורה, ונרך בידי זו הנשמה. אם שמרת את שלי אני אשמור את שלך. ואם כבית את נרי אני אכבה את נרך מניין דכתי' השמר לך ושמור נפשך מאד הוי כי אם שמור תשמרון. אר' שמעון משל לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד היה לו כרם ביהודה אמר אותו שבגליל לאותו שביהודה שמור את שלי ואני אשמור את שלך כך אמר הקב"ה לאדם הרי תורתי בידך ונפשך בידי אם שמרת את שלי אני אשמור את שלך ואם אבדת את שלי אני מאבד את שלך הוי כי אם שמור תשמרון. וגרסי' בספרי יאר ' פניו אליך ויחנך זה מאור התורה שנ' כי נר מצוה וגו'. וגרסינן במדרש אי מתוך האור לעינים פליגי בה רבי יצחק ורבי אבא בר כהנא. ר' יצחק אומר מה מתוק האור של עולם הבא אשרי אדם ש"ש לו מעשי' טובים כדי שיראה אותו האור שנ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. רבי אבא אומר מה מתוקים דברי תורה שנמשלו לאור שנ' כי נר מצוה ותורה אור, וגרסינן במדרש משלי נצור בני מצות אביך וגו' מה כתיב אחריו קשרם על לבך תמיד. למה בהתהלכך תנחה אותך. ר' מאיר אומר עשה לך רב שתלך לאורו, ואי זה זה אורה של תורה שנא' כי נר מצוה ותורה אור, אר' מאיר אשרי אדם שקנה לו תורה למה שהיא משמרת אותו מדרך רעה דכתי' בהתהלכך תנחה אותך וגו' וגרס' במדרש קהלת עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנ' וכסאו כשמש נגדי, והאור זו אור תורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור, והירח אלו סנהדרין דכתיב כירח יכון עולם. והכוכבים אלו תלמידי חכמים שנ' ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד,

פרק שני

לפי שיש בתור' סגולות לכל הטובות שבעולם נמשלה לרברים רבים כמו שמצינו שנמשלה לפנינים דכתיב יקרה היא מפנינים ונמשלה לזהב וזכוכית דכתי' לא יערכנה זהב וזכוכית. ועל זה גרסינן במסכת חגיגה פ' אין דורשין דף ט"ו שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא להרבו' רעה אל' מ"ר לא יערכנ' זהב וזכוכית אל' אלו דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדם

לאדם בכלי זכוכית · אל אפילו בכלי חרס · אל עקיב רבך
לא כך אמר אלא מה כלי זכוכית אע"פ שנשברו יש לחם תקנה
אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה ואף אתה חזור בך · אל כבר
שמעתי מבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר · ונמשלה
לכסף דכתיב כי טוב סחרה מסחר כסף וגו' וכתיב אם תבקשנה
ככסף וגו' וכתיב טוב פרי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר ·
ונמשלה למים שהוא קיום כל בעלי חיים דכתיב הוי כל צמא
לכו למים וגו' · ועל דא גרסי בפ"ק דקמא דף י"ז אר' יוחנן משום
ר' שבי מ"ד אשריכם זורעי על כל מים וכו' כדאיתא לעיל בפ"ג
מחלק גמילות חסדים · ונמשלה לברזל ולעץ ולאש כדגרסינן
נמי התם בפ"ק דתעניו דף ז' אר' המא בר חנינא מ"ד ברזל בברזל
יחד וכו' כדאיתא לעיל בפ"ק מכלל ז' של נר ב' · ונמשלה למים
כדגרסינן נמי התם אר' חנילאי בר אידי למה נמשלו ד"ת למים
לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכי למקום נמוך אף ד"ת
מניחין מי שדעתו גבוהה והולכי למי שדעתו שפלה · ונמשלו
ג"כ ליין וחלב ליין דכתיב ושתו ביין מסכתי · חלב דכתיב דבש
וחלב תחת לשונך · וכתיב לכו שברו בלא כסף וגו' יין וחלב ·
ועל דא גרסי' נמי התם א"ר אושעיא למה נמשלו ד"ת לג' משקין
הללו למים וליין ולחלב לומ"ל מה ג' משקין הללו אין מתקיימין
אלא בפיחות שבכלים · אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו
שפלה עליו · והיינו דאמרה ליה ברתיה דקיסר לר' יהושע בן
חנניה חכמה מפוארה בכלי מכוער · אל בתי את ראמי חמרא
במני דפחרא אל אלא במאי רמו כ"ע אל כגון אתון דחשביתו
דאמו כמאני כספא ודהבא אילו ואמרה ליה לאבוה ראמו ליה
לחמרי' במאני דכספא ודהבא ותקוף אתו ואמרו ליה מאי אמר'
לה אמר להו כי היכי דאמרה לי אמרי לה · והא איכא שפיתי
דגסי' אמר לחו אי הוו מאנו טפי הוו גמירי · ד"א מה ג' משקין
הללו נפסלין בהסיח הדעה אף ד"ת משתכחים בהסיח הדעת ·
וגרסינן באלה הדברים רבה והיה אם שמוע תשמע אר' יודן כל
מי ששומע בקולה של תורה בעה"ז זוכה לשמוע באותו הקול
שכתוב בו קול ששון וקול שמחה · אמר להם משה לישראל
הואיל וכל מי ששומע לד"ת מתרומם בשני עולמות הוו זהירין
בד"ת הוי והיה אם שמוע תשמעו · ד"א והיה אם שמוע תשמעו
ההד לריח שמניך טובים · אמרו בה דברים נמשלה התורה
במים ובין ובדבש ובחלב ובשמן · במים מניין דכתיב הוי כל
צמא וגומ' · ליין מניין דכתיב ושתו ביין מסכתי · בדבש וחלב
מנין דכתיב דבש וחלב וגו' בשמן מניין דכתיב שמן תורק שמך
מה שמן זה תחלתו מר וסיפו מתוק כך הם ד"ת אר' מצטער בהם
מתחלה ועושה בהם אחרית טובה שנ' והיה ראשיתך מזער וגו'
מה השמן הזה אורה לעולם אף ד"ת אורה לעולם · מה השמן
הזה אינו יכול להתערב בשאר אחרים אף ישראל אינן יכולין
להתערב באומות העולם שנ' ואבדיל אתכם מן העמים וגו' מה
השמן הזה אפי' אתה נותן אותו בכמה משקין הוא עולה על כלן
כך הם ישראל עליונים על כל אה"נ שנא' ונתנך ה' עליון וגו' · מה
הימים הללו חגם לעולם אף ד"ת חגם לעולם · וגרסינן בחופת
אליהו זוטא לעולם ישתדל אדם בעצמו שמשולים ד"ת בלחם
וכמי' ביין ובחלב ובדבש ובכסף ובזהב בכל דבר חביב שבעולם
בלחם מניין דכתיב לכו לחמו בלחמי · במים מנין דכתיב הוי כל
צמא לכו למים · ביין דכתיב ושתו ביין מסכתי · בחלב מניין
דכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב · בדבש מניין
דכתיב ומתוקים מדבש וגו' · בכסף מניין דכתיב כי טוב סחרה
מסחר וגו' וכתיב ותבואתי מכסף נבחר · בזהב מניין דכתיב לא
יערכנה זהב וזכוכית וגו' · ללמדך שכשם שאי אפשר לו לאדם
לעמוד בלא לחם ובלא מים כך אי אפשר לו לאדם לעמוד בלא תורה

שנא'

שנאמ' לא ימוש ספר וגו' · ונמשלה תורה לתאנה דכתיב נוצר
תאנה יאכל פריה ר"ל המשמש לבעל תורה יקבל שכר · ועל
דא גרסינן בעירובין פרק כיצד מעברין דף נ"ד אמר ר' יוחנן מ"ד
נוצר תאנה יאכל פריה · למה נמשלו ד"ת לתאנה לומר לך מה
תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף ד"ת
כל זמן שאר הוגה בהם מצא בהם טעם · ונמשלה לאגוז דכתיב
אל גנת אגוז ירדתי · ועל דא גרסינן פר' אין דורשין דף ט"ו דרש
רבא מ"ד גנת אגוז ירדתי למה נמשלו ד"ת לאגוז לומר לך מה
אגוז זה אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין תוכו נמאס · כך ת"ח
אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת · ונמשלה לנגיד דכתיב שמעו
כי נגידים אדבר וגו' כמו שכתוב למעלה בפ"ז מחא' · ונמשלה
לאילת דכתיב אילת אהבים ויעלת חן · ועל דא גרסינן פ' כיצד
מעברין דף נ"ד אר' יוחנן מ"ד אילת אהבים ויעלת חן וגומ' למה
נמשלו ד"ת לאילה לומר לך מה אילת זו רזמה צר וחביבה על
בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונ' אף ד"ת חביבין על לומדי'
כל שעה ושעה כשעה ראשונה · ויעלת חן שמעלים חן על
לומדיה · דדידה ירווך בכל עת מדדר זה כל זמן שהתינוק
ממשמש בו מוצא בו חלב · אף ד"ת כל זמן שאדם הוגה בהם
מוצא בהם טעם · באהבתה תשגה תמיד כגון רבי אלעזר בן פרת
שהיה יושב בשוק התחתון של ציפורי ועוסק בתור' וסדינו מוטל
בשוק העליון של ציפורי · תניא אר' יצחק בן אלעזר פעם אחת
בא אדם אחד לישלו ומצא נחש כרוך עליו ·

פרק שלישי

גדול ת"ח שמורה ומביא את האדם לקיים ולעשות כל המצות ·
כדגרסינן במזוף פ"ק דקדושין דף מ' וכבר היו רבי טרפון וזקנים
מסובין בעליית בית נתזה בלוד ונשאלה שאלה זו בפניהם ת"ח
גדול או מעשה גדול · ענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול ·
נענה רבי עקיבא ואמר תלמוד תורה גדול · נענו כולם ואמרו
ת"ח גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה וגדול תלמוד שקדם
לכל המצות כדגרסינן שם עלה תניא ר' יוסי אומר גדול תלמוד
שקדם לחלה ארבעים שנה · לתרומות ומעשרות חמשים
וארבע · לשמיטין ששים ואחד · ליובלות מאה ושלש · מאה
ושלש · כאה וארבע הויין קסבר יובל מהתלתו משמט ·
וכשם שהתלמוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה · כדרב
המנונא דאמ' רב המנונא אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי
תורה שנ' פותר מים ראשית מדון · וכשם שדינו קודם למעשה
כך שכרו קודם למעש' שנ' ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים
ירשו בעבור ישמרו חקיו וגו' · וגם כן גרסינן בפ"ק דמגלה דף י"ו
אמ' רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות דמעיקרא
קא חשיב ליה למרדכי נתר ארבע' דכת' אשר באו עם זרובבל
ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן · ולבסוף קא חשיב
ליה בתר חמשה דכתיב הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה
רעליה נחמיה מרדכי · ואמר רב גדול ת"ח מבנין בית המקדש
שכל זמן שבריך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה · ואמר
רבא בר בר חנא אמר רב גדול ת"ח מכבוד אב ואם שכל אותם
שנים שהיה יעקב עם עבר לא נענש עליהו וכו' כדאיתא התם
וגרסינן נמי בסנהדרין פ' נגמר הדין דף מ"ו אר' שמוא בר איויא
משמיה דרב גדול ת"ח יותר מהקרבת תמידים דכתיב עתה באתי
וכו' כדאיתא התם · ולא עוד אלא כך היא גדולתה של תורה
שאפילו ממזר ת"ח קודם לכל דבר לכהן גדול עם הארץ · לפי
שכתר תורה היא המעולה והגדולה שבכולם כמו ששנינו במס'
הוריות פרק כהן משיח דף י"ג · כהן קודם ללוי ולוי לישראל
וישראל

וישראל למזר וממזר לנתין ונתין לגר וגר לעבד משוחרר
אימתי בזמן שכולם שוים אבל אם היה ממזר ת"ח וכהן גדול עם
הארץ ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ, ואמרינן עלה
בגמרא מה"ט אר' חנינא דאמר קרא יקרה היא מפנינים מכהן
גדול שנכנס לפני ולפנים, הא למדת שאין לך כתר גדול
מכתרה של תורה, וגרסינן בהוריות שמות רבה ועשו ארון מפני
מה בכל הכלים נאמר ועשית ובארון כתיב ועשו ארון, אמר ר'
יהודה בר שלום אם הכה יבואו הכל ויתעסקו בארון כדי שיזכו
להורו. ארשבי' כתרים הם כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכו'
כתר מלכות זה שלחן דכתיב בו זר זהב. וכתר כהונה זה מזבח
דכתיב בו זר זהב כתר תור' זה ארון דכתי' בו זר זהב למה נכתבין
זר ונקראים זר לומר לך זכה אדם נעשים לו זר לא זכה נעשה
זר מהם. ומפני מה בכולן כתיב ועשית לו ובארון כתיב ועשית
עליו לומר לך שכתר תורה מעולה יותר מכלן. זכה אדם
בתורה כאלו זכה בכלן, וגרסינן במסכת יומא פרק בא לו כ"ג
דף ע"ב אר' יוחנן ג' זרין הן של מזבח ושל ארון ושל שלחן של
מזבה זכה בו אהרן ונטלו. של שלחן זכה בו דוד ונטלו. של
ארון עדיין הו' מונח כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. שמא תאמר
פחות שבהם הוא תל"מ מלכים ימלוכו. נמצאת למד שהוא
המלך והמלוך גדול מהמלך. ושנינו במא' גדולה תור' יותר
מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות בג' מעלות והכהונה בכ'
מעלות והתורה נקנית בס"ח דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת
האוזן וכו' עד ואמר אסתר למלך בשם מרדכי,

חלק שלישי בהנהגת לומדי תורה ויש בו ד' פרקים.

פרק ראשון

תלמידי חכמים כשהיו ביחד מוכרחים לדבר בדת ולהניח כל
שיחה אחרת, כדגרסינן בפ"ג מאבות ר' חנינא בן תרדיון אומר
שנים שיושבין ואין ביניהם דת וכו', רבי שמעון אומר ג' שאכלו
על שלחן אחד ולא אמרו עליו דת וכו', ואמרי' התם ר' חלפתא
איש כפר חנניה אומר עשרה שחיו יושבין ועוסקין בתורה וכו'
כראיתא התם עד בכל מקום אשר אזכיר את שמי וגו', וגרסי'
נמי בסוטה דף מ"ט ובתענית פ"ק ואר' אלעאי בר ברכיה שני ת"ח
ההולכין בדרך ואין ביניהם דת ראויין לישרף שנאמר ויהי המה
הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש וגו' טעמא דאיכא
דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף. ואם עוסקין בתור' כשהם
ביחד מחדדין זה לזה בהלכה ומרבין בתלמוד כדגרסינן בפ"ק
דתעניות דף ז' אר' חמא בר חנינ' מר ברזל בברזל יחד וגו' לומר
לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף שני ת"ח מחדדין זה
לזה בהלכה, אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דת לאש
דכתיב הלא כה דברי וגו' לומר לך מה אש אינה דולקת ביחידי
אף דת אין מתקיימין ביחידי. והיינו דאר' יוסי בר חנינ' סר חרב
על הבדים ונואלו, חרב על צוארי שונאיהם של ת"ח שיושבין
ועוסקין בתורה בר בבר. ולא עוד אלא שמטפשין שנ' ונוטלו.
ולא עוד אלא שחוטאין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם אשר
נואלנו ואשר חטאנו. ואי בעית אימא מהכא נואלו שרי צוען
אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דת בעץ דכתיב עץ חיים
היא וגו' מה עץ זה קטן מדליק את הגדול אף ת"ח קטני מדליקין
את הגדולים ומחדדין אותם. והיינו דאר' הרבה תורה למדתי
מרבותי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכלם. ואם הת"ח
נוחין זה לזה בהלכה מרבין בתורתן כדגרסינן בפ"ק שבת פ' במה
אשה יוצאה דף ס"ג אר' ירמיה שני ת"ח הנוחין זה לזה בהלכה
וכו' כראיתא לעיל בפ"ק נ"ב. ואם אינן נוחין זה לזה בהלכה

נעגשין

נעגשין כדגרסינן במסכת סוטה דף מ"ט ואמר ר' אלעאי בר ברכיה
ב' ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכ' אחד מת ואחד
גולה שנאמ' לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת'
ואין דעת אלא תורה שנ' כי אתה הרעת מאסת. כדגרסינן נמי
בפ"ק דתעניות דף ח' אמר רבא ב' ת"ח הדרין בעיר אחת ואינן
נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנ' מקנא אף
על עולה ע"כ הנאה לחברים שיהו נוחין ביחד וילמוד תקטן מן
הגדול ממנו. ואם יוכלו לקנות רב יבקשוהו וכשישבו לפניו
ללמוד יהיו במקום שיראו את פניו כדגרסינן בהוריות פרק כהן
משיח דף י"ב אם להורו רב משרשיא לבני כי בעיתו מיעל ומיזמר
גבי דרביכו גריסו מתנית' ועולו קמי' וכי יתביהו קמי' חזו לפומיה
דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך ונו' כראיתא התם. וגם יש
ליזהר מהדברים המשכחין את הלימוד ולהיות רגילים בדברים
המסייעין את הלימוד, וגרסינן נמי עלה ת"ר דברים משכחין
את הלימוד האוכל ממדה שאכל עכבר וממה שאכל החול
והאוכל לב בהמ' והר גיל בזיתים והשות שיירי רחיצה והרוחץ
ב' רגליו זו על גבי זו. וא"א אף המניח כליו תחת מראשותיו. ה'
דברים משיבין את התלמוד האוכל פת חטים וכש חטים עצמן
והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח והרגיל בשמן זית והרגיל
ביין ובשמים והשותה מים שבשיירי עיסה. וא"א אף הטובל
אצבעו במלח ואוכל. הרגיל בשמן זית מסייע ליה לר' יוחנן.
דאר' יוחנן כשם שהזית משכח את התלמו' של ע' שנה כך שמן
זית מחזיר התלמוד של ע' שנה. הרגיל ביין ובשמים מסייע ליה
לרב דאמר חמרא וריחני פקחין. הטובל אצבעו במלח אל"ל
ובאחת כתנאי רבי יהודה אומר אולא שתים, ר' יוסי אומ' שת'
ולא שלש וסימניך קמיצה. עשרה דברי קשין לתלמוד העובר
תחת אפסר גמל וכש תחת גמל עצמו והעובר בין שני גמלים
והעובר בין שתי נשים ואשה שעוברת בין שני אנשים והעובר
תחת גשר שלא עברו תחתיו מים יום והאוכל פת שלא בישל
כל צרכו והאוכל בשר מזומא לסטרון והשותה מאמת המים
והעוסק בין הקברות, והמסתכל בפני המת, ויש אומרים אף
הקורא כתב מעל גבי הקבר וכשיו נזהרין בדברי אלו התלמידי
חכמים יגדל תורתן ויאדיר.

פרק שני

כל הנותן חפצו לעסוק בתורה מסייעין אותו מן השמ' ומסלקי'
ממנו המונעים כדי שיוכל למלאת חפצו בלימוד כמו ששנינו
בפ"ג מאבות רבי נחמיה בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול
תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק
ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. על כן
טוב לו לאדם לקבל עליו עול תורה שאם יבטל ממנה יבואו לו
מונעי'רים כמו ששנינו בפ"ר מאבות ר' מאיר אומר הוי ממעט
בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן
התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו
שכר הרבה ליתן לך, וגרסינן נמי בפ"ק דברכות דף ה' ארשב"ל
כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו שנ' ובני רשף יגביהו עוף
ואין עוף אלא תורה שנ' התעיף עיניך בו ואינו ואין רשף אלא
יסורין שנ' ולחומי רשף, אל"ר יוחנן האי תינוקות של בית רבן
יודעין אותה שנ' ויאמר אם שמוע וגו' כי אני יי' רופאך ואל כל מי
שאי אפשר לו לעסוק בתור' ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין
מכוערין ומעכירין אותו שנא' נאלמתי דומיה וגו' וכאבי נעכר.
וגרסינן נמי בפ"ה דהרואה דף ס"ג אמר רב טובי אמר שמואל כל
המרפה עצמו מדברי תורה אינו יכול לעמוד ביום צרה שנאמ'

ההרפ"

ההתפ"ת ביום צרה צר כחך ו׳גרסינן נמי בפ׳ המוכר את הספינה
דף ע"ט כי אתא רבין אר׳ יונתן כל המרפ׳ עצמו מרת נופל בגיהנם
שנ׳ ארם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ואין רפאים אלא
יורדי גהינם שנ׳ ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול ו׳גרס׳
נמי במסכת בתרא פ׳ המוכר את הספינה דף ע"ט אם רבי יהודה
אמ׳ רב כל הפורש עצמו מדת ועוסק בדברי שיחה אש אוכלתו
שנא׳ נתתי פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם. ו׳גרסינן נמי
במסכת חגיגה פ׳ אין דורשין דף י"ב ובפ׳ ד׳ דף נ"ו אר׳ לוי כל
העוסק מדת וכו׳ כדאיתא בפ׳ מנר׳ ו׳גרס׳ בפ׳ ר׳ יומא דף ל"ח
אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנ׳ ודברת בם ולא
בדברים אחרים, ו׳גרסינן התם פ׳ אמר להם הממונה אר׳ אלעזר
כל השוכח דבר אחד מתלמודו גורם גלות לבניו שנאמ׳ ותשכח
תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. אר׳ אבהו אף מורידין אותו
מגדולתו שנ׳ כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ו׳גם שינו
בפ׳ מאבות כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה כאלו מתחייב
בנפשו וכו׳ ו׳גרסינן נמי במסכת עירובין פ׳ חדר עם הנכרי דף כ"ג
אר׳ חייא בר אפא לא נענש יהושע אלא על שביטל את שעת
מדת וכו׳ כדאיתא התם. ו׳גרסי בפ׳ דחגיגה דף ר׳ תר׳ג הלכה
בוכה עליה כל יום על שאפשר לו לעסוק בתור׳ ואינו עוסק
ועל שאלא לו לעסוק ועוסק ועל פרנס המתגאה על הצבור לפי׳
טוב לו לאדם לשום כל עסקיו בתורה וינצל מהמונעים.

פרק שלישי

הרוצה לקיים תלמודו בידו יהא נעים ומרוצה לבריות ולא יתגאה
בתורתו כדגרסינן בעירובין פרק כיצד מעברין דף נ"ד אמר ר׳
אלעזר סד׳ ענקי לגרגרותך אם משים אדם עצמו כענק זה לצואר
ודואה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו
מתקיים, ואמר ר׳ אלעזר מ׳ לחייו כערוגת הבושם אם משים
אדם עצמו כערוגה שהכל רשין אותה וכבושם הזה שהכל
מתבשמין בו תלמודו מתקי׳ בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים
בידו. ואמר׳ התם אמר רב מתנה מ׳ וממרבר מתנה אם משים
אדם עצמו כמדבר שהכל דשין אותו תלמודו מתקיים בידו ואם
לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ו׳גרסינן נמי התם ובפרק הנודר
מן הירק רבא הל׳ לרב יוסף מילתא בהדידה וכו׳ כדאיתא בפ׳ב
מחלק הרבנות, ו׳גרסינן נמי בפרק"ה תניא ואהבת את י"ו׳ום
שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו׳ כדאיתא לעיל בחתימת
גא׳, וכשיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם
הבריות ומשאו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה, מה
הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו
שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבני אד׳ שלא
למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה
מתוקנים מעשיו עליה ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך
אתפאר, ובזמן שאר׳ קורא ושונ׳ ואין דבורו בנחת עם הבריות
ואין משאו ומתנו בשוק נאה ואינו נושא ונותן באמונה מה
הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלימד תורה אוי לו לאביו
שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה אשרי בני אדם שלא
למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מכוערים מעשיו
וכמה מקולקלין דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם י"י ואלה
מארצו יצאו. ו׳גרסינן נמי בפ׳ שבת בפר׳ אר׳ עקיבא דף פ"ח
הר ת"ח הם עלובין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואין משיבין
עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליה הכתוב אומ׳ ואוהביו כצאת
השמש בגבורתו ו׳גרסינן נמי בפ׳ תעניות פ"ק דף ז׳ אר׳ חנילאי בר
איני למה נמשלו ד׳ת למים וכו׳ כדאיתא לעיל בחב מכלל זה,

ועכו אל ישגיל אדם עצמו יותר מראוי לעשות עצמו כבהמה
שאינה מרגשת אבל ישמור כבוד תורתו לש"ש,

פרק רביעי

כל הת"ח היודע ללמוד תורה ואינו רוצה ללמדה לתלמיד הגון
כאלו גוזלו מנחלת אבותיו כדגרסינן בפ׳ חלק דף צ"א אמר רב
יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת
אבותיו שנא׳ תורה צוה לנו משה וגו׳ מורשה הוא לכל ישראל
ששת י׳ס בראשית, ואמר רב יהודה אמ׳ רב כל המונע הלכה
מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן מקללי׳ אותו שנא׳ מונע
בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברי׳ שנאמר ולאום מלאום
יאמץ ואין בר אלא תורה שנאמ׳ נשקו בר פן יאנף. עולא בר
ישמעאל אומר מנקבין אותו בכברה שנא׳ קבוהו לאום ולהלן
הוא אומר ויקוב חור בדלתו. אביי אמר כאיבא דקיצרי ואם
מלמד מה שכרו אמ׳ רגא בר רב ששת זוכה לברכות שנאמ׳
ליוסף שנא׳ וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנא׳
ויוסף הוא המשביר. וגם המונע מללמוד הוא מבזה דבר השם
כדגרסינן בפ׳ חלק דף צ"ט תניא ר׳ מאיר אומר כל הלמד תורה
ואינו מלמדה זהו דבר ה׳ בזה, אבל אם רצה ללמדה לאחרים
ריחו נודף כדגרסינן התם במסכת ע"ז סוף פ׳ אין מעמידין דף ל"ה
דרש רב נחמן בר יצחק מ"ד לריח שמניך טובי׳ למה הד׳ דומה
לצלוחית של פוליטון מגולה ריחו נודף מכוסה אין ריחו נודף
אלא שברים המכוסין מבני אדם מגולין לו שנ׳ עלמות אהבוך
קרי ביה עלומות. ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנאמ׳
עלמות אהבוך קרי ביה על מות, ולא עוד אלא שנוחל ב׳ עולמי
העזה והעה שנ׳ עלמות קרי ביה עולמות, והלמד תור׳ ומלמד׳
עליו נאמר וצדקתו עומדת לעד כדגרסינן במסכ׳ כתובות פרק
נערה שנתפתתה דף נ׳ הון ועושר בביתו וגו׳ רב הונ׳ ורב חסדא
חד אמר זה הלמד תורה ומלמדה וחד אמ׳ זה הכותב תור׳ לבניא׳
וכתובים ומשאילן לאחרים. ו׳גרסי׳ נמי בפ׳ מאבות ר׳ שמעון
אומר הלמד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלמד על
מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.
ו׳גרסינן נמי בפ׳ חלק דף צ"ט אמר רשב"ל כל המעשה את חברו
~~לדבר מצוה ומלמדו~~ תורה מעלה כאלו עשאו הוא שנ׳ ואת הנפש
אשר עשו בחרן. ליתרם מדרכיו והודיעם מאורחותיו ור׳ אלעזר
אומר כאלו עשאן לד׳ת שנא׳ ושמרתם ~~לעשות~~ ועשיתם אותם.
רבא אמר כאלו עשאו לעצמו שנ׳ אותם ולא חקרי אותם ולא אתם:

הכלל השני בגודל שכרה ונחלק לשלשה חלקים,

חלק א׳ בעלמה. חלק ב׳ לעה"ז. חלק ג׳ לתחיית המתים,
החלק הראשון בעולם הזה ויש בו שלשה פרקים.

פרק ראשון

גדולה תורה שנותנת חיים ללומדיה גם בעולם הזה כמו ששנינו
בפ׳ מאיר גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעה"ז ובעה"ב
שנא׳ כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, ואומר רפאות
תהי לשרך וגם ו׳גרסינן נמי במסכת עירובין פרק כיצד מעברין
דף נ"ד אריבל המהלך ברדך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנא׳
כי ליוית חן וגו׳, חש בראשו יעסוק בתורה שנ׳ הם לראשך חש
בגרונו יעסוק בתורה שנאמ׳ וענקים לגרגרותיך חש בבני מעיו
יעסוק בתורה שנאמ׳ רפאות תהי לשרך חש בכל גופו יעסוק
בתורה שנ׳ ולכל בשרו מרפא, אמר רב יהודה בא וראה שלא
כמדת הקב"ה מדת בו׳ אדם נותן לחברו סם יפה לזה וקשה לזה

אבל הקב"ה נתן להם תורה לישראל שהם חיים לכל, וגרסי' בפ"ק
דר"ה דף י"ח ובמסכ' יבמות פ' מצות חליצה דף ק"ה ת"ר משפחה
אחת היתה בירושלם שהיו מתים בני י"ח שנה באו והודיעו לר"ב
אמר להם שמא ממשפחת בית עלי אתם שנא' בהן וכל מרבית
ביתך ימותו אנשים, לכו ועסקו בתור' והיו הלכו ועסקו בתורה
והיו והיו קורין להם משפחת יוחנן על שמו. וגרסינן נמי בפ"ק
דחגיגה דף ג' דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות תקועים למה
נמשלו ד"ת לדרבן לומ"ל מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה
להביא חיים לעולם אף ד"ת מכוונין לב לומריהם מדרכי מיתה
לדרכי חיים וכו', וגרסינן נמי בפ"ק דקדושין דף ל' ת"ר ושמתם
את דברי אלה נמשלה תורה בסם חיים משל לאדם שהכה את בנו
מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמ' לו בני כל זמן שרטיה
זו על מכתך אכול מה שהנאך ושתה מה שהנאך ורחוץ בין
בחמין בין בצונן ואי אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא
מעלה נימא, כך אמר הב"ה בני בראתי יצר הרע בראתי לו
תורה תבלין אם אתם עוסקין בתורה אין אתם נמסרים בידו
שנא' הלא אם תטיב שאת. ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם
נמסרים בידו שנא' לפתח חטאת רובץ. ולא עוד אלא שכל
משאו ומתנו בך שנ' ואליך תשוקתו. ואם אתה רוצה אתה מושל
בו שנא' ואתה תמשול בו. וגרסינן נמי במס' ברכות פר' הרואה
דף נ"ח ת"ר מעשה שנזרו על ישראל שלא יעסקו בתורה מה
עשה ר' עקיבא הלך והקהיל קהלות ברבים, ישב מצאו פפוס בן
יהודה א"ל אי אתה מתירא מפני אומה זו א"ל אתה פפוס בן יהודה
שאומרי' עליך חכם אתה אי אתה אלא טפש אמשול לך מלה"ד
לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר וראה דגים שרצים לכאן
ולכאן אם להם מפני מה אתם רצים לכאן ולכאן אמרו לו מפני
הרשתות והמכמורות הבאות עלינו אמר להם רצונכם שתעלו
ליבשה ונדור אני ואת כמו שדרו אבותי ואבותיכ' אמרו לו אתה
הוא שאומרים עליך פקח שבחיות אי אתה אלא טפש ומה
במקום חיותנו אנו מתיראים במקום מיתתנו לא כ"ש. ואף אנו
כך בזמן שאנו עוסקין בתור' דכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך
אנו מתיראי' כשאנו פוסקין מן התור' עא"כ לא היו"ם מועט'
עד שתפשו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורין ותפשוהו
לפפוס בן יהוד' וחבשוהו אצלו אמ' לו פפוס אשריך שנתפשת
על ד"ת אוי לי שנתפשתי על דברים בטלים, אמרו כשהוציאו
לר' עקיב' להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקי'
של ברזל והיה מתכוין לקבל עול מלכו' שמים באהבה. אמרו
לו תלמידיו רבינו עד כאן. אל כל ימי הייתי מצטער על מקרא
זה בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ועכשיו שבאה לידי
אקיימנ' יצתה נשמתו באחר, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה
רש"ל זו תורה וזו שכרה ממתים ידך "ממתים וגומ'. יצתה בת
קול ואמרה לו אשריך ר' עקיבא שיצתה נשמתך באחד ואתה
מזומן לחיי העה"ב. וגרסינן במכילתא מתל' כי אני "רופאך אל"
הקב"ה למשה אמור להם לישראל תורה שנתתי לכם רפואה
היא לכם חיים היא לכם שנא' כי חיים הם למוצאיהם, וגרסינן
נמי בסדרש תנחומא רבי אליעזר אומר אם שמוע תשמע יכול
לרשות תל' לקול "אלריך אלו "הדברות האמורות בעשרת
קולות. וחישר בעיניו תעשה אלו הגזרות, והאזנת למצותיו
אלו המצות. ושמרת כל חוקיו אלו העריות. כל המחלה אשר
שמתי במצרים וכו' אמר הקב"ה לישראל תורה שנתתי לכם הם
מרפאין אתכם שנא' רפאות תהי לשורך וגו'. וגרסינן נמי התם
כי חיים הם למוצאיהם וגומר כל מי שמוצא ד"ת חיים הוא מוצא
מצא ארם רב ללמוד ממנו דבר מן התורה או פ' אחד חיים הוא
מוצא לכך נאמר כי חיים הם למוצאיהם. אמר רב יהודה בריה

דרב חייא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו מדת בו אדם
נותן סם לחברו יפה לזה וקשה לזה. הקב"ה נתן תורה לישראל
והיא סם חיים לכל גופן שנ' ולכל בשרו מרפא. גם בכילתא
ויורחו "עץ רבי נתן אומר עץ קתרוס, וי"א עיקר תאנה ועיקר
רמון, דורש רשומות אמרו תראהו דברי תור שנמשלו לעץ
שנא' עץ חיים היא וגרסינן במדרש תלים והיה כעץ שתול על
פלגי"ם זשה עץ חיים היא למחזיקים בה, אר' יצחק בר אבא
למה נקראת התורה עץ חיים שחביבה על כל חיים. אר' יודן
למה נמשלה בעץ חיים מה עץ חיים פרוש לכל באי עולם נתן
ערן אף התורה פרושה לכל החיים ומביאן לחיי העולם הבא.
וגרסינן נמי התם תורי עני אורח חיים רבי עזריה אומר אמר דוד
לפני הקב"ה רבון העולמים תורי עני אורח חיים. אמר לו חיים
את בעי צפה לתורה שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה. ר"א
תורי עני אורח חיים אורה חיים זו תורה שנא' עץ חיים היא וגו'
שובע שמחו שמחנו שמח' הרבה מקרה משנה תלמוד הלכות
והגדות דקדוקי סופרים, וגרסינן במדרש קהלת אר' שמעון בן
יוחנן כתיב כי כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנ' עץ חיים
היא למחזיקים בה. וכימי נברא בשביל מי התורה בשביל
ישראל או ישראל בשביל התורה הוי אומר תורה בשביל ישראל
אמור מעתה תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת
לעולם ולעולמי עולמים ישראל שנבראו בזכותן לכש. וכ"ב
בספרי יערוף כמטר לקחי אין לקח אלא תורה שנא' כי לקח טוב
נתתי לכם וגו'. ואומר קחו מוסרי ואל כסף ואין מוסר אלא ד"ת
שנ' שמע בני מוסר אביך וגו' שמעו מוסר וחכמו החזק במוסר
אל תרף, קחו עמכם דברים אין דברים אלא דברי תורה שנ'
את הדברים האלה דבר "וגו'. כמטר מה מטר חיים הם לעולם
אף ד"ת חיים הם לעולם אי מה מטר זה מקצת עולם שמחין בו
ומקצת עולם עצבים בו מי שבורו מלא "ין וגיחו וגרנו לפניו מצר
בו יכול אף ד"ת כן תל' תזל כטל אמרתי. מה טל כל העולם
שמחים בו אף דברי תורה כל העולם שמחים בהם. כשעירים
עלי דשא מה שעירים הללו יורדין על עשבין ומגדלין אותן
ומעלין אותן כך ד"ת מגדלין ומעלין את האד'. וכן הכתוב אומר
סלסלה ותרוממך. וכרביבי עלי עשב מה רביבים הללו יורדין
על עשבי' ומערטין אותן ומפנק' אותן כך הן ד"ת מערטין ומפנקין
את הגוף ומחיין את הנפש, ולא עוד אלא שהתורה מצלת
ממלאך המות כדגרסינן במסכת סכות פרק אלו הן הגולין דף י'
אר' יוחנן הרב שגלה מגולין שיבתו עמו. אינ' והא' יוחנן מנין
לדברי תורה שהן קולטין שנא' את בצר במדבר לא קשיא הא
בעידנא דעסיק בה הא בעידנא דלא עסיק בה, ואיכא דאמרי
דקולטת ממלאך המות כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס בבי
רב ולא הוה קא יכול מלאך המות למקרב בהדיה דלא שתיק
פומיה מגירסא סליק ויתיב אארזא דבי רב פקע שתיק ויכיל
ליה וגופא דההיא עובדא היא במסכת מועד, וגרסינן נמי התם
במסכ' מועד דף כ"ח ר' חייא לא מצי למקרב ליה יומא חד אידמי
ליה כעניא וכו' ועובדי אחריני, וגרסינן נמי בפ' במה מדליקין
דף ל' על ההמ' מעש' דוד המלך ביום פטירתו דכל יום דשכתא
הוה יתיב וגריס כולי יומא כי היכי דלא לישלוט ביה מלאך
המות. ההוא יומא דמטא זימניה אתא המלאך יתיב לקמי' ולא
יכיל ליה דלא פסיק מגירסיה. הוה ליה חד בוסתנא אהורי
ביתיה. אזל מלאך המות אווש ביני אילני. אמר דוד איסליק
ואחזי מאי האי קא סליק בדרגא, אישתמיט כרעי' אפחית
דרגא מתוחיה אשתיק ונח נפשיה וגם מצינו בזה במעש' דרבה
בר נחמני הכתוב בפר' השוכר את הפועלים דף פ"ו דנח נפשיה
ע"ש שמרא. וכתיב עליה דלא קא מצי מלאך המות למקרבא

ליה מדלא הוה שתיק פומ' מגרס' וכו'. ולא עוד אלא שהתורה נקראת חיי עולם, כדגרסינן בפ"ק דשבת דף י' רבא חזייה לרב המנונא דהוה קא מאריך בצלותי', אמ' מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה, בא ללמדנו שאפ"ע שהתפלה נקרא עבוד' שבלב כיון שהי' באה לבקש חיי העולם הוה נקראת חיי שעה והתורה נקראת חיי עולם על כן אזל תלמוד תורה כנגד כולם.

פרק שני

התורה נותנת ג"כ חיי למחזיקים בה לומרי' כדגרסינן במסכת כתובות בפ' בתרא דף ק"ג כל המשתמש באור של תורה טל תורה מחייהו. וכל שאינו משתמש באור תורה אין טל תורה מחייהו. כיון דחזייה דקא מצטער אל"ר מצאתי להם מנוחה במקום אחר ואתם הדבקים בי' אלדיכם וגו' כראיתא בפ"ה מס' באיכו' הזהב. וגרס' בב"ר זבולון לחוף ימים ישכון קדם זבולון ליששכר והרי הדה יששכר גדול מזבולון שכן הוא מיחסן יששכר זבולון. אלא לפי שהיה יששכר עוסק בתורה וזבולון עוסק בפרקמטיא ובא ומאכילו לפי כדמו הכתוב שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה ולא לעמלים בה. וגרסינן בויקרא רבה למחזיקים למי שמחזיקים ידי לומרי תורה ומסייען ממונו. כשמעון את עזריה על שהיה עוזריה יוצא בפרקמטי' ובא ונותן להון פיו של שמעון נקרא על שמו. וגרסינן במדרש תנחומ' עץ חיים למחזיקים בה שנ' ולא נאמר לעמלים בה לא היתה תקומה לאחרים אלא למחזיקים בה למחזיקים ידי למריה, כיוצא בדבר אחר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת שנ' ולא נאמר אשר לא ילמד את דברי תורה לא היתה תקומה לאחרים אלא אשר לא יקים את ידי לומדיה שנ' עץ חיים היא למחזיקי' בה וגו'. וגרסינן במדרש שיר השירים אל גנת אגוז ירדתי אמר ר' אלעשא לא הוה צריך קרא למימרא אלא אל גנת ירק ולמה אמר אל גנת אגוז, מלמד שניתן להם כחן של נשיעות, וזין של ירק, רבי עזריה אום' תרתי מה אגוז זה עצו משמר את פריו כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה. הה' עץ חיים היא למחזיקים בה. ולא עוד אלא שהמחזיק בי' לומדי תור' זוכה בעה"ב כדגרס' במסכת פסחין פרק מקום שנהגו דף נ"ג אמר ר' יוחנן המטיל מלאי לכיס של תה' זוכה וישב בישיבה של מעלה שנאמר בי בצל החכמה בצל הכסף.

פרק שלישי

כל העוסק בתורה הקב"ה משלים חפצו. כדגרסינן בפ"ק דע"ז דף ס' אר' אבדימי בר חמא כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפצו שנ' כי אם בתורת י' חפצו וגו' ואמרינן נמי התם וכל אשר יעשה יצליח אמר ריב"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כל העוסק בתורה נכסיו מצליחים כתוב בתורה דכתיב ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו וגו', שנוי בנביאים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' כי אז תצליח וגומ'. ומשולש בכתובים וכל אשר יעשה יצליח, וגם התורה מציל ללומדיה מן הצרות. כדגרס' בפ"ק דברכות דף ה' אמר ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו שנא' ובני רשף יגביהו עוף כראית' למעלה בפ"ב מחג של הנהנה לומדי התורה. וגם אין מכשרין אותו בשורות רעות, כדגרסינן בפר' היה קורא דף ז' אר' יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מכשרין אותו בשורות רעות שנא' ושבע ילין וגו', וזוכה להרבות שלום בעולם. כדגרסינן בפ' חגיגה בפ' תומר בקדש ובסוף מסכת נזיר דף ס"ו אמר רבי אלעזר אר'

חנינ' תה' מרבין שלום וכו' וגו' זוכה שימנוהו הצבור פרנס עלי'. אם הוא ראוי בכך. כדגרסינן בפס' שבת פ' אלו קשרים דף קי"ד אר' יוחנן אי זהו תה' שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששונין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפי' לו במסכת כלה. וגם מצוין לסייעו במלאכתו כדאמרינן עלה ואר' יוחנן אי זהו תה' שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים, לפאי נפק מינת למיטרח לה בריפתי'. וגרס' נמי במסכת יומא בפ' בא לו כג דף ע"ב ר' יוחנן רמי כתי' ועשית לך ארון עץ וכתי' ועשו ארון מכא לתה' שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו. ואם יתעסק בסחורה גם מצווין לקדמו כדגרס' במס' נדרים בסוף פרק קונם יין דף נ"ב ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למיס' צורב' מרבנן אנא שארו לי תיגרא ברישא דכתי' ובני דוד כהנים היו אלא מה כהן נוטל חלק בראש אף תה' נוטל חלק בראש. וכהן גופי' מ"ל דכתי' וקדשתו לכל דבר שבקדוש' לפתוח ראשון ולברך ראשון ולי'טול מנה' פה ראשון. וגם פטור מן המס כדגרסינן התם ואמר רבא שארי לי'ד לצורבא מרבנן למי'ס לא יהבנא כרגא דכתי' מנדה בלו והלך לא שליש למירמא עליהון. מנדה זו מנת המלך. בלו זה כסף גלגלתא, הלך זה ארנונא. וגרסינן נמי בפ"ק דבתרא דף ה' רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן. אמר רב נחמן בר יצחק עבר מר אראורי'תא ואדנבי'אי ואדכתי'. אדאורי'תא דכתי' אף חובב עמים וגומ' אמר משה לפני הקב"ה רש"ע אפי' לו בשעה שאתה מחבב את כל העמים כל קדושי' יהו בי'ד וחם תוכו לרגלי'ך ישא וגו' תה' שמכתתין רגליהם מעי'ר לעי'ר וממדינה למדינה לשמוע ליש' וליתן בדבור של תורה, אדנבי'אי דכתי' גם כי יהנו בגוי' עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, ואם עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר, אם כולם יתנו בגוים עתה אקבצם ואם לאו ויחלו מעט וגו', אדכתי' דכתי' מנדה בלו והלך וגומר, ואמרי' עלה התוא דמי כלילא דשדו אטבריה אתו לקמי' דר' אמבו ליה ליתבו רבנן בהדן, אמר להו לא, ערוקין. ערוק. ערקו פלגא, דליה אפלגא, אתו הנהו פלגא קמי' דר' אמרי ליה ליתבו רבנן בהדן, אמר להו לא. ערוקין, ערוק, ערק כולהו. פש ההוא כוכא שדיוה אכוכא ערק כוכא נטל כלילא אמר רבי' ראיתם שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. ע"כ יעסוק אדם בתור' ולא יבא פורענו' לעולם בשבילך ויבא טובה בזכותו.

החלק השני בעולם הבא ויש בו ארבעה פרקים

פרק ראשון

כשם שהתורה מגינה על לומריה בעולם הזה כך מגינה מענשה של גהינם אפ"ע שחטא. וקו מאלישע אחר שאמרו עליו במס' חגיגה פרק אין דורשין דף ט"ו כי נח נפשיה דאחר שמעינהו למלאכי השרת דהוו אמרי לא מידן נדנייה ולא לעלמא דאתי ניתייה. לא מידן נדנייה משום דגמר אורית', ולא לעלם דאתי ניתייה משום דחטא כולי האי. וגרסינן נמי בפרק חומר בקדש דף כ"ז אמר רבי אלעזר תה' ואין אור של גהינם שולטת בהם קו' מסלמנדרא ומה סלמנדרא שהיא תולדת אש והסך מרמה אין האור שולטת בו תה' שכל גופן אש עאכו' ויש בדבר הזה שמי טעמים האחד שהתורה מגינה לו מעונשו של גהינם. ועוד שחכמתו מסייעתו לשוב בתשובה במעשה ובלב כדגרס' בפ' מי שמתו דף ע"ט תאנא רבי רבי ישמעאל אם ראית תלמי' חכם שעבר עברה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא סלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה, אמר רב

חסדא לא אמרן אלא ברבים שבנופו אבל בממונא עד דמחדר
העוסק בתורה מובטח לו שנוחל עה"ב. כדגרסינן בפסכ"ג מגלת
ספרק בני העיר דף כ"ח ת"ר אמר רבי אליהו כל השונה הלכות בכל
יום מובטח לו שהוא בן העה"ב שנאמ' הליכות עולם לו אל תקרי
הליכות אלא הלכות, וגרסינן נמי בסוף מסכת ברכות דף ס"ד
א"ר לוי בר חיני כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית
המדרש לבית הכנסת ועוסק בתורה זוכה להקביל פני שכינה
שנא' לכו מחיל אל חיל יראה וגו' נמצא כי מגוחתם וגדולתם
והדרם לעסוק בתורה בעה"ז ובעה"ב, ועל דא גרסינן בפ' חלק
דף צ"א אר' כל כל האומ' שיר בעה"ז זוכה ואומרו לעה"ב שנ' אשרי
יושבי ביתך וגו', אמר רב ששת כל המלמד תורה בעה"ז זוכה
ומלמדה לעה"ב שנא' ומרוה גם הוא יורה. ולא עוד אלא שאם
החכם הוא פרנס הדור ומרחם על ה' בעה"ז זוכה ומנהיגם לעה"ב
שנא' כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם. ואמר' נמי התם
דרש ר' יהודה בר סימון כל המשחיר עצמו על דברי תור' בעה"ז
וכו' כדאיתא לעיל בפ' מהחלק הראשון בכלל זה. וגרסינן נמי
במציעא פ' השוכר את הפועלים דף פ"ה אל"ר ירמיה לר' זירא
מ"ר קטן וגדול שם הוא וגו' אטו לא ידעינ' דקטן וגדול שם הוא
אלא כל המקטין עצמו בעה"ז על דברי תורה נעשה גדול לעה"ב
ועבד חפשי מאדוניו כל המשים עצמו כעבד על ד"ת בעה"ז
נעשה חפשי לעה"ב. ועה"ה הוא עולם הנשמורת אשר נהניץ בו
הנשמות מזיו השכינה. כדגרסינן בברכות פ' היה קורא דף ג"ז
מרגלא בפומי' דרב העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה
ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא תחרות אלא
צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה.
ולזה חיו מתאוין חסידי הראשוני' כדגרסינן התם כי הוו מיפטרי
דבנן מבי ר' ואמרי להו מביר' חנניה הוו אמרין הכי רבינו עולמך
תראה בחייך אחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים
פיך ידבר חכמו' ביניו שפתותי רעת לשונך תחריש רננות לבך
יהגה בינה כליותיך תעלוזנה מישרי' עיניך יאירו במאור תורה
ורגלך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומי"א. ועל כן מי שיטרח
לעסוק בתורה בעה"ז יזכה לעה"ב כדגרסינן בפ"ק דע"ז שוטים מי
שטרח בע"ש יאכל בשבת אבל מי שלא טרח בע"ש מה יאכל
בשבת. ר"ל שמי שלא הכין נפשו בעה"ז לסעודת העה"ב שנקרא
שבת שאחר כך לא יוכל להכינו. וכיון שסוף אדם למות טוב
לו ללמוד ויקבל שכר לעה"ב. ועל דא גרסינן בפרק היה קורא
דף ז"ן רבי יוחנן כי הוה מסיים ספריה דאיוב אמר הכי סוף אדם
למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין. אשרי
מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר
בשם טו"ט מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן
טוב ויום המות מיום הולדו. למור חורה הרבה ויתגו לך שכר
וכו'. וגרסינן נמי בסוף בפ' מאבורת הוא הי"ד אומר לא עליך
המלאכ' לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל אם למד תור' הרבה
נותנין לך שכר הרבה ורע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא

פרק שני

הלמד תורה ומקיימה כדין וכהלכה נקרא צדיק והמפליג יותר
מהראוי עליו להטי' לטי שאין לו חק עליו או לטי שהו' מחוייב
בעשות עמו יותר מהראוי נקרא חסיד. ועל זה אמרו לפנים
משורת הדין ועל זאת המעלה בכתוב מוסיף כפי היתרון
שיש לו במעלות השכליות. ועל זה אמרו בפ' ראבות ולא
עם הארץ חסיד נמצ' שיתרון צדקתו וחסידותו כפי יתרון חכמתו
ושלמותו לפיכך כל אח' ואחד מוסיף במעלתו בעולם הבא כפי

שלימותו. וגרסינן בפס' שבת פ' שואל אדם דף קנ"ב כי האדם
הולך לבית עולמו. אר' יצחק מלמד שלכל צדיק וצדיק עושין
לו מדור לפי כבודו משל למלך בו' שנכנס הוא ועבדיו למדינה
כשהן נכנסין כולן נכנסים בשער א' וכשהן לנין נותנין לכל אח'
וא' מדור לפי כבודו, וגרסינן נמי בסוף פ' בתרא דתענית דף ל"ג
א"ר אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע וכל אחד
ואחד מראה עליו באצבעו שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו
זה קוינו וגו' נגילה וגו'. וגרסינן נמי בפ"ק דמגלה דף ט"ו א"ר חנינא
עתיד הקב"ה להיות עטר' בראש כל צדיק וצדיק שנ' ביום ההוא
יהיה י' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה מא' לעשרת צבי
לעושין ציונו צפירת תפאר למצפין תפארתו, יכול לכל תל
לשאר עצמו למי שמשים עצמו כשירים עליה. ולרוח משפט
זה הדן את יצרו. ליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמתו
ולגבורה זה המתגבר על יצרו. ומשיבי מלחמה אלו שנושאים
ונותנים במלחמתה של תורה. שערה שתשכימין ומעריבין
בשערי בתי כנסיות ובתי מדרשו', אמר' מדת הדין לפני הקב"ה
ר"ש מה נשתנו אלו מאלו א"ל גם אלה בייתי שנו וגו' פקו פלילים
אין פקו אלא גזרינם שנ' ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול
ואין פלילים אלא דיינים שנ' ונתן בפלילי'. וגרסינן נמי במסכת
בתרא בפ' המוכר את הספינה דף ע"ח אמר רבה אר' יוחנן עתיד
הבה"ק לעשות לכל צדיק וצדיק שבע חופו' בגן ערן שנא' וברא י'
על כל מכון הר ציון ועל מקרא' ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה
לילה כי על כל כבוד חופה. מאי על כל כבוד חופה. מלמד
שכל אחד ואחד עושה לו חופה לפי כבודו, ועשן בחופ' למה
לי אר' חנינא כל מי שעיניו צרות בת"ח בעה"ז מתמלאות עיניו
עשן לעה"ז, ואש בהופה אר' חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה
מחופתו של חברו אוי לה לאות בושה אוי לה לאותה כלימה
וגרסינן נמי בפ' שואל אדם דף קנ"ב הר' והרוח חשוב אל הנדרים
אשר פתנה תנה לו כמו שנתנה לך, משל למ"ו שחלק בגדי
מלכות לעבדיו. פקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא.
טפשין שבהם הלכו ועשו בהן מלאכה. וכשבקש המלך את
כליו פקחים שבהם החזירום כשהם מגוהצים, טפשים שבהם
החזירו כשהם מלוכלכים, כעס המלך על הטפשי' ושמח כנגד
פקחי' ואמר להם יתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום.
ועל הטפשים אם כלי יתנו לכבי' והם יחבשו בבית האסורים.
על גופן של צדיקים אם הקב"ה יבוא שלום ינוחו על משכבותם
ועל נשמתן הכתוב אומר והיתה נפש אדוני צרורה וגו' ועל גופן
של רשעים הוא אומ' אין שלום אמר י' לרשעים, ועל נשמתן
הוא אומר ואת נפש אויבך יקלענה וגו'. תניא ר' אליעזר אומר
נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' והיתה נפש
אדוני צרורה וגו', ושל רשעים זוממות והולכות שנ' את נפש
אויביך וגו'. וגרסינן נמי התם ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת
יהיו בגדיך לבנים. אריב"ז משל למלך בו' שזימן את עבדיו
לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו עצמן וישבו על
פתח בית המלך אמרו כלו' בית המלך חסר כלום טפשין שבהם
הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח פתאום
בקש המלך את עבדיו הללו נכנסי' כשהן מקושטין והללו נכנסי'
כשהן מלוכלכים. שמח המלך לקראת הפקחים וכעס על
הטפשין. אמר הללו שקשטו עצמן לסעודה ישבו ויאכלו
וישתו, והללו שלא קשטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו, זיווא'
חתנו של ר' מאיר משום רבי מאיר אומר אלמלא הללו יושבין
והללו עומדין אין להם בושה מפני שנראין כמשמש, אלא אר'
יושבין ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין
והללו צמאין הללו שמחין והללו עצבין דכתיב לכן כה אני

הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו
הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם
תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תיללו וכל אלו המשלי שעשו
רבותינו בענין זה הכל הולך למקום אחד · ומשידע להתרמות
בשכלו ולצייר אחר מהמשלים יבין האחרים אבל הדבר עמוק
עמוק מי ימצאנו שאין למעלה הימנו לפי שהאד בהיותו גופני
לא יוכל לצייר העדונים רוחניים אלא הגופניים וזהו אחד מן
הטעמים אשר לא נכתבה בפירוש בתורה שכר העולם הבא
לפי שאין כח באדם לציירו אלא בקושי ועל משל ודמיון
הדא אמרו בפ׳ אין עומדין דף לד׳ אר חייא בר אבא אר יוחנן
כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם
הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו·

פרק שלישי

אף על פי שהאדם מחובר בגוף ונשמה הגוף מהאדמה והנשמה
מלמעלה · כשהוא בעולם הזה הטבע מחייב שהגוף מושל על
הנפש ברוב · לפי שהגוף בתחלת בריתו מתאוה תאוות גופניות
ולזה רמזה תור לפתח חטאת רובץ · והנשמה היא מוכנת בכח
לבוא אל הפועל ולזה צריכה הכנות גדולות במדות מושכלות
נמצא שכפי טבע המציאו הגוף הולך בתהלה על הנפש ולזה
אמרה תורה שהוא המונע לאדם שיאכל וחי לעולם · ועב
המשיל החכם הגוף למלך זקן וכסיל והשכל לילד מסכן וחכם
ובני אד׳ בעורון לבם אינם משיגים אמתת העולם ויושבי בחשך
וצלמות בהיותם שטופים בהנאות העה׳ז ועב במדבר הזה יתמו
ושם ימותו · ואותם שאינם נטבעים ככ בזה החשך ומצפי לאורה
באשמורת הבקר שהוא צאת העה׳ז מגיע לו לראות האמיתי
ועומדין בהשארות נפשם עדי עד כל אחד כפי מעלתו · וכמו
שבחשך מושלים חיות היער שהולכים לדרוס ולבקש טרפם
בהיות בני אדם יושבים ושקטים · כן הרשעים דומין לחיות היער
ומושלי בעה׳ז שדומה ללילה מאחר שנוטין אחר גופן שנברא
מן האדם אשר לוקח משם ושם תשוב עוסקין כל ימיהם באכול
ושתה ובעידוני הגוף כדגרסינן בפ׳ השוכר את הפועלים דף פג
ד״ה רבא ואיתימא תאני דב יוסף מ״ד תשת חשך ויהי לילה וגו׳
זה העה׳ז שרומה ללילה · בו תרמוש כל חייתו יער אר׳ רשעים
שבו שדומין לחיות היער · תורח השמש יאספון תזרח השמש
לצדיקים ויאספו רשעים לניהנם · ואל מעונתם ירבצון אין
לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו · יצא אר׳ לפעלו
יצאו צדיקים לקבל שכרן · ולעבודתו עדי ערב למי שהשלים
עבודתו עדי ערב · לפי׳ הצדיקים שמניחין עדוני הגוף ועוסקין
בעדוני הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעה׳ז כפי הטבע ער
שתזרח השמש האמיתי לצדיקים בלתי אם יבוא להם במעשה
גם שעושה ברחמיו רבון העולמים עם אותם השלמים שחפץ
לשנות הטבע בעדם ולחטיעמם בעה׳ז מעין העולם הבא וא
הם אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל כלומר שלא
חסר מהם שום דבר טוב וראויים היו לכך שלא היה יצר הרע
שולט בהם כדאמרינן עלה תר׳ ג׳ לא שליט בהן יצר הרע אלו
הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל וא״א דור
דכתיב לבי חלל בקרבי ואידך צעריה הוא דקא מדכר · וגם לא
היתה פטירתם כמיתת האחרים אלא בנשיקת שכלם עם שכל
המפעל כדאמרינן עלה תר׳ ששה לא שלט בהם מלאך המות
אלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל משה ואהרן
ומרים דכתיב בהו על פי יי׳ והא מרים דלא כתיב בה על פי יי׳

אר׳ אלעזר אף מרים נמי בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה
ומפני מה לא נאמר בה על פי יי׳ שגנאי הדבר לומר · ועל כן
נאמר עליהם שלא שלט בהם רמה ותולעה לפי שהיה גופם
חשמישי קדושה כדאמרינן עלה תר׳ שבעה לא שלט בהם
רמה ותולעה אלו הן אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן מרים
ובניסן׳ אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל משה
ואהרן ומרים דכתיב בהו על פי יי׳ בניסן בן יעקב דכתי ישכון
לבטח · וא״א אף דוד דכתיב אף בשרי ישכון לבטח · ואידך
ההוא רחמי הוא דקא בעי׳ לסרנו שהחסידים הגו שחי׳ לחם
יחרון אפילו בגופם בחייהם ולאחר פטירתן ג״כ אירע לצדיקי
דורנו בכל דור ודור כל אחד ואחד כפי מעלתו אעפ שאמרו
בפ׳ הניזקין מימות משה ועד ר׳ לא מצינו תורה וגדולה בסקום
אחד׳ ועל זה רמזו באמרם אין כל אדם זוכה לשתי שלחנות
ר׳ל שהם מעטים כמו שאם רשב׳י ראיתי בני עליה והם מועטים
כלומר המעולים בשתי עולמות לפי שזה הפך זה׳ וברוך היודע
למה זכו אלו לב׳ עולמות ואחרים לא זכו אעפ שהיו שלמים
שכך עלה במחשבה כדגרסינן במסכת שבת פרק אר עקיבא
על דבר מיתת ר׳ עקיבא שהראהו למשה רבינו ואמר זו תורה
וזו שכרה והיתה תשובתו שתוק כך עלה במחשבה כדאיתא
למעלה בנר שני כלל א׳ חלק ב׳ פרק ט׳ וגרסינן נמי בסנהדרין
פ א׳דיני ממונות דף לח ופ׳ק דעז דף ה אר׳ל מ״ד זה ספר הולדות
אדם וכי ספר היה לו לאדם אלא מלמד שהראה הקב״ה לאדם
הראשון דור דור ודורשיו · דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו·
כיון שהגיע לדורו של ר׳ עקיבא שמח בתורתו ונתעצב בסיתתו
אבר לפניו רשע ולי מה יקרו ריעיך אל׳ לפי׳ רבים או יחידים
אשר ישיגו שום דבר באמיתת העולם אל יקיצו בשפלותם וב
יחשבו בלבם בראות צרותם בעה״ז הדומה לליל שהוא ראוי
לדרוס בו חיות היער שהם הרשעי׳ כי טובת הע״ז אינה טובת
בערך האמת אלא בעולם שכולו טוב · ואם התורה הכטיחה
לקהל ישראל שאם ישמרו התורה והמצות בטובת הע״ז לא
מפני שחיתה הטובה האמיתית לא לפי שהיא גורמת וסייעת
ליפנות לבוא ב חמושכלות למי שהוא חפץ בהם · וגם מטרדת
לרשע שהוא שטוף בתאוות כמו שנא׳ וישמן ישורון ויבעט·
עד שיגיע הזמן אשר יבא בע״ה ובעולם הבא האורה הגדולה
אשר נברא העולם בעבורה ומלאה הארץ דעה כי או יחיד
לצדיקים טובה בע״ה ובע״ה · כדגרסינן בפסכת פסחים פ אלו
עוברין דף נ׳ והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳
אחד וגו׳ אשו האידנא לאו אחד הוא · אר׳ אחא אר׳ יוחנן לא
כע״ה העה׳ · העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב
והמטיב וגו׳ על שמועות רעות אומר ברוך דין האמת׳ אבל
לעולם הבא כל אחד ואחד אומר הטוב והמטיב וכו׳ לעולם
הבא שכתוב כאן רל בשני עניינים עולם הבא של נפשות וגם
עולם הבא של גופיות בימות המשיח שבשניהם טובה גמורה
לצדיקים אבל בזמן הזה הגוף והנפש וגם הצדיקים והרשעים
אינם אלא זה כנגד זה אחד למעלה ואחד למטה כמו בין ציון
לארום שכשמלאה זו חרבה זו כמו שדרשו על אמלא החרבה
בפ קמא דסנהדרין · וגם נאמ׳ תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך
פקד עונך בת ארום · וכל זה לפי שהם שני הפכים כך בזמן
הזה הם הגוף והנפש וגם הרשעי׳ הנוטים לגוף והצדיקי׳ הנוטים
לנפש׳ זה גבור וזה חלש זה נוצח וזה מנוצח׳ ועל כן הקדים
ומושלים שלא כדין בע״ה הם שפלים לע״ה בעולם הנשמו׳ וגם
ליומות המשיח בעולם הגופות׳ כדגרסינן התם בפ אלו עוברין
דף ב׳ והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון מאי יקרות
אר אלעזר זה אור שהוא יקר בע״ה יהא קפוי לע״ה׳ רבי יוחנן

אשר אלו נגעים ואחלות שכל העוסק בהן קפואים בעוהו יקרים
הם לעה׳, ורל אשר אלו בני אדם שהם יקרים בעוהו קפואין
הם לעה׳ כי הא דרב יוסף בריה דר׳ נחל חלש ואיתנגיד. אמר
ליה אביה מאי חזית אמר ליה עולם הפוך ראיתי עליוני למטה
ותחתונים למעלה אל עולם ברור ראית ואנן היכי חזיתינן אל
כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם. ושמעתי שהיו אומרים
אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ושמעתי שהיו אומרים
הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן מאי ניהו
הרוגי מלכות אילים ר׳ עקיבא ואחריו פשיטא בלאו הכי נמי,
אלא הרוגי לוד. ודרשינן נמי בפ׳ בתרא דף י׳ אמר ר׳ אבהו
שאלו את שלמה אי זהו בן העולם הבא אל אותן שכתוב בהן
ונגר זקניו ככוד כי הא דרב יוסף בריה דר׳ נחל וכו׳ כדאית׳ למעלה
ואותן שמסרו עצמן למיתה כדי לעסוק בתורה עולין למעלה
העליונה כמו שמצינו שמסר עצמו ר׳ יהודה בן בבא. כדדרשינן
בפ׳ בתרא דף י׳ ובפ׳ דסנהדרין דף ח׳ אמ׳ רב יהודה זכור אותו
האיש לטוב ור׳ יהודה בן בבא שמו שנשלא הוא נשתכחו דיני
קנסות מישראל, נשתכחו נדרשינהו לא אימא בטלו דיני קנסות
מישראל שנזרו שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסיכי׳
בה תחרב ותחום שסומכין בו יעקר. מה עשה רבי יהודה בן
בבא הלך וישב בין שני חרים גדולים בין שתי עירות גדולות בין
שני תחומי שבת בין אושא לשפרעם וסמך שם חמשה וקנים
ר׳ מאיר ורבי יהודה ור׳ יוסיור׳ שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורב
אויא מיסיף אף ר׳ נחמיה. כיון שהכירו בהן אויבים באו להרגן
אמר להם בני רוצו. אמרו לו רבי ואתה מה תהא עליך. אמר
הריני מוטל לפניה כאבן שאין לה הופכי אמרו לא זו משם עד
שנעצו בו שלש מאות לונקיורת מניות של ברזל ועשאוהו
ככברה. וגם כן מה שאירע לרבי חנינא בן תרדיון על שהיה
מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה בזמן השמד ומסר עצמו
למיתה. כדדרשי׳ התם בפ׳ דע׳ דף י״ח וכתוב למעלה בתחילת
גרראשון, וגם מה שאירע לר׳ עקיבא וחבריו כדאיתא למטה
בפ״ש מחלק האהבה ובנר התשובה בכלל היסורין, וגם כל זה
קבלו על עצמן החסידים הראשונים בחיות בעיניהם חי׳ העה׳
הבל ורעות רוח בנגד העה׳ שכלו שוב וכולו ארוך:

פרק רביעי

אעפ״ש שהשארות הנפש נתאמת לחכמים בחקירה ועיון כתבו
רבותינו דברי מעשיות בתלמוד עליו לפ׳ שאין כולם בקיאים
להשיג דבר זה בסופת כדי להודיענו ההשארות שיש לנפש
האדם השלם בעולם הבא כל אחר ואחד כפי השגתו בהיות
הנפש כך בגוף, כדדרשינן בפסכת מציעא פרק השוכר את
הפועלי׳ דף פ״ה רל הוה מציין מערתא דרבנן כי מטא למערתא
דרבי חייא איעלמא מיניה חלש דעתיה אמ׳ שמא לא פלפלתי
תורה כמותו. יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת
תורה כמותו לא רבצת. דכי הוה מנצו ר׳ חייא ור׳ חנינא, אל
ר׳ חנינא לר׳ חייא כהדי דידי קא מינצת דאם חס משתכחא תורה
מישראל מהדרנא לה מפלפולאי אמר ליה ר׳ חייא בהדי דידי
קא מינצת דאנא עברי דלא נשתכחה תורה, מאי עבדי שרינא
כיתנא וגדילנא נישבי וציידנא טבי ומאכילנא כשריהו ליתמי
ועבידנא מגלתא וכתיבנא חמשה חומשי תור׳ וסליקנא לסתא
ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חמשי וכל חד וחד אמינא ליה
אקרי חברך ומתנינא שיתא ינוקי בשיתא סדריא ואמינ׳ להו עד
דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי ועבידנ׳ לתור׳ דלא
משתכחא מישראל. והינו דאמר ר׳ כמה גדולים מעשה חייא
אלר׳

חלק שני פרק רביעי

אל ר׳ שמעון גרבי אפילו ממך אמר ליה אין, אל ר׳ ישמעאל
גרבי יוסי אפילו מאבא, אמר ליה הוו לא תהא כזאת בישראל
אמר רבי זירא אמש נראה ליר׳ יוסי בר חנינא ואמרתי לו אצל
מי אתה חקוע פי׳ יוסב כיסיכה על מעלה אמר לי אצל ר׳ יוחנן ור׳
יוחנן אצל מי אצל ר׳ נאי ור׳ נאי אצל מי אצל ר׳ חייא ורבי
יוחנן אצל ר׳ חייא לא, אל באחר דזקוקים דנור וביעור דנור
לפילי פי׳ מאן סעיל בר נפחה לחמן מכין על דני יתכן היה כפשוטו
סמין. אמר רב חסדא אישתעי לי ההוא מרבנן ורב חביבא בר
סומקא שמיה לדידי חזי לי ההוא סרבנן דהוה שכיח אפיהו גבית
דבצפרא הויין שפירין עיניה ובאורתא הוו דמיין כדמקליאן דנור
אמרי ליה מאי אמר דאמרי לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי
ונחתי לתתיבתא דרקיעא. ואמר לי בכולי גוהרקי. קפיליפות
תסתכל לבר מגוהרקא דרבי חייא דלא תסתכל, ומאי סניה
כולהו יחבי בגוהרקי דהבי ומסקי להו מלאכי לבר מגוהרקא
דרבי חייא דלא עיילוה מלאכי דמנפשיה סליק ונחית. ולא
מצאי לאוקומי אנפשאי ואיסתכלי ביה, אתו הדי פולסי דנור
ומחיוה לעיני דההוא גברא וסמינהו, אולי ואשתפחי בסערתיה
אמרי בסוטא מיניה נסתיא דמר תנינא ואסאי. למדנו
מכאן מעלת ר׳ חייא ואחרים עמו בעולם הבא. ורבי נמי בסוף
בתרא פ׳ חזקת הבתים דף נ״ח ר׳ בנאה הוה ציין מערה׳ כי סטא
למערה׳ דאברהם אשכח לאליעזר עבד אברהם דהוה קאי
אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם אל גבי בכפיה דשרה
ומעיינא ליה ארישיה. אמר לידי זיל אימא ליה דבנאה קאי
אבבא, אל ליעול וליתי מידע ידיע דיצר הרע בהאי עלמא
ליתיה עלי עיין ונפיק, כי סטא לסערתיה דאדם הראשון יצתה
בת קול ואמרה לו נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה אל
תסתכלי, אמר ליה והא בעינא לציוני כסדת השיצונה כך מדת
הפניות. ולמ״ד שני בתים זה למעלה מזה כסדת העליונה כך
מדת התחתונה, אר בנאה הסתכלתי בשני עקביו ודמין לשני
גלגלי חמה. הכל בפני שרה כקוף בפני אדם. שרה בפני חוה
כקוף בפני אדם. אד׳ בפני שכינה בקוף בפני אדם, הא למדת
גם כן היאך היה כח השונא השלמי להשיג ולהביט מדת הראשונה
בערך סדרגתם בהיותם בגוף להגיע אל מעלת עולם הנפשות
במעלות עליונות למעלה מגלגל חמה ומכל הגלגלים כולם.
ולא די להם השונאים בעולם הבא אלא שהצדיקים אפי׳ במיתתם
קרויים חיים ויודעים בדברי העולם הזה. כדדרשי׳ בפ׳ ברכות
פרק ס׳ שסתו דף ח׳ רבי חייא ור׳ יוחנן הוו שקלי ואזלי בגיות
הקברות הזה קאי תכלתא דרבי יוחנן עילוי קברי אל רבי חייא
דלייה שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחדפים אותנו
אל ומי ידע, וחכתיב כי החיים יודעים שיכותו והכתים אינם
יודעים מאומה אל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת
ואם שלשת לא פירשו לך כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים
שאפילו בימיהם קרויים חיים שנ׳ ובנייהו בן יהוידע בן איש חי
רב פעלים מקבציאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד
והכה את האריה בתוך הבור ביום השלג אטו כל בני מתי ניניהו
אלא בן איש חי שאפילו בימיהו קרוי חי, רב פעלי׳ מקבציאל
שריבה וקבץ פועלים לתורה, הוא הכה את שני אריאל מואב
שלא הניח כמותו לא בכתרש ראשון ולא במקדש שני, הוא
ירד והכה את האריה בתוך הבור ביום השלג אטו כל בני מתי ניניהו
גזזא דברדא ונחת וטבל. ואיכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב
ביומא זוטא דסתוא, והמתים אינם יודעים מאומה שנ׳ ואתה הלל רשע נשיא נשיאי
שאפי׳ בחייהם קרויים מתים שנ׳ ואתה הלל רשע נשיא נשיאי
ישראל ואיבעית אימא מהכא על פי שנים עדים או שלש עדי
יקום הדבר הזה מעקרו עכ הוא כתו למעלה בגר ראשון בכלל
ראשון

ראשון מחלק שני פ' שני. בני רבי חייא נפקו לקרייתא אידך
להו תלמודיהו הוו יתבי קא מצערי למקרי. אמר חד לחברייה
ידע אבון בצערא דידן, אם ליה מנא ידע והא כתיב יכבדו בניו
ולא ידע ויצערו ולא יבין למו, ולא ידעי והא כתיב אך בשרו
עליו יכאב. ואמר ר' יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי
בצער דידהו ידעי בצערא דאחרינו לא ידעי. ולא והתני מעש'
בחסיד אחד שנתן דינר לעני בשני בצורת בראש השנ' והקניטהו
אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמרברות זו
את זו. אמר לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונדע איזה פורענו'
באה לעולם. אמרה לה חברתי איני יכולה לצאת מפני שאני
קבורה במחצלת של קני הלכה היא ושטה וכשבאת אמר' מה
שמעת מאחרי הפרגוד אמרה לה שמעתי מאחרי הפרגוד שכל
חזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותה הלך וזרע ברביעה
שנייה של כל העולם לקה ושלו לא לקה לשנה אחר הלך ולן
בבית הקברות ושמע אותן שמספרות זו עם זו אמר לה חברתי
בואי ונשוט בעולם אמרה לה איני יכולה מפני שאני קבורה
במחצלת של קנים הלכה היא ושטה וכשבאת אמר' לה חברתי
מה שמעת מאחרי הפרגוד אמ' לה שמעתי שכל הזורע ברביע'
שנית שדפון מלקה אותו הלך וזרע ברביעה ראשונה של כל
העולם נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו מפני מה
אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של
כל העולם נשרף ושלך לא נשרף שח לה כל המאורע, אמרו
לא היו ימים מועטי' עד שנפלה מריבה בין אשתו של זה לאמה
של זו. אמרה לה אראך בתך שהיא קבור' במחצלת של קנים,
לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שמספרות זו
את זו אמר לה חברתי בואי ונשוט בעולם אמר לה דיך שדבר'
שמיני וביניך לבין החי נשמעו. אמא ידעי דילמא אניש שכיב
ואזל ואמרה לה. האי שמע דזעירי הודה מפקיד זוזי גבי בת
אשפיזכניה עד דאזל ואתא מבי רב נח נפשה אזל בתרה לחצר
מות אמר לה זווא' היכן אמרה ליה אצינורא דדשא בדוך פלן
זיל אימא לה לאם דשדר לי מסרקאי וגינגאי דכוחלא פי מפקיק
סלא וקנקפל כחול ולפי שעתה נלקה פעל זה לעצמה נפש. בחדי פלינת
דאת'א למחר. אלמא ידעי דילמא רומה קדים ואכריז להו,
תש ראבוה דשמואל הוו מפקדי גביה זוזי דיתמי כי נח נפשיה
לא הוה שמו גביה. קא קרו ליה בר דאכיל זוזי דיתמי, אזל
בתריה לחצר מות אמ' להו בעינא אבא, אמרו ליה אבא טובא
איכא הכא. אמ' להו בעינא אבא בר אבא אמרו ליה אבא בר
אבא נמי טובא איכא הכא אמ' להו בעינא אבא בר אבא אבוה
דשמואל אמרו ליה סליק ליה למתיבתא דרקיע אדהכי חזייה
ללוי דיתיב אבראי אמר ליה מאי טעמא יתבת אבראי אמר ליה
דאמרו לי הואיל וכל הנך שני דלא אזלת למתיבתיה דרבי
אפס ואחל ישתיה לדעתיה לא מעלינן לך למתיבתא דרקיעא
אדהכי אתא אבוה בכה וחייך. אמר ליה מאי טעמא אחיכת
משום דחשיבת טובא הכא, ומט בבית משום דלעגל אתית לן
בלומר במקלה תבשילינו. אמר ליה ואי חשיבנא התם לעילוי
דברוה ללוי ועיילוה. אל זוזי דיתמי היכא אמר ליה
באמתא דריחי עילאי דידן ותתאי דידן ואמצעי דיתמי דאי גנבי
גנבי לינגבי בדידן ואי אכלא ארעא ת'כול מדידן, אלמא ידעי
דילמא שאני שמואל דכיון דאדם חשוב הוא קדמי ומכריז עליה
פנים מקום לשמואל. ואף רבי יונתן הדר ביה דאר' שמואל בר
נחמני אמר ר' יונתן מניין שהמתים מספרין זה עם זה שנ' ואמר
מי לי זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר
לזרעך אתננה מאי לאמ' אמר לו הקב"ה למשה משה לך אמור
לאברהם ליצחק וליעקב שבוע שנשבעתי להם קיימתי, ואי

סלקא דעתך לא ידעי כי אמר להו מאי הוה אלא ודאי ידעי אמאי
ידעי למה לי למימר להו כי היכי לאחזוקי ליה טיבותא למשה
נמצא שנפשות הצדיקים תשאר נפשם עדי עד בחיים התמידיים
ויורעים גם כן כרברי העולם הזה:

החלק השלישי בתחיית המתים וישבו שני פרקים.

פרק ראשון

דבר תחיית המתים אינו כשכר העולם הבא שהוא דבר טבעי
לנפש השלם אבל היא ענין של נס ונפלא מאר מהנסי הנדולי
שעשה הקבה ועתיד לעשות. ולפי שהו דבר חוץ לטבע כמו
ההרים לאש אשר נבראת בתולדת להיות עקרה, וגם הנשמים
הבאים בשכר מצוה כנגד טבע המאורות והאויר אשר נקראו
גבורת נשמים לפי שיורדין בגבורה, ש'בהשגחתו בעולם בנצחו
התולדת. כראמרינן בראש העניות דף ב' כאי גבורת נשמים
אמר רבי יונתן שיורדין בגבורות שנ' עושה גדולות עד אין חקר
ונפלאות וגום וכתיב הנותן מטר על פני ארץ וגום. על כן לפי
שאינם שומרין סדר טבעי אלא כרצון השם נכתבו בתור במקומו
רבים בעונש ובשכר להודיענו שהפעולות המתחדשות בדבר
הנשמים הם תלוים בזחץ הבורא יתברך שפועלים באמצעות
השמש ושאר הכוכבים לולי שפעולה זאת היא יותר קרוב אל
הטבע מהשתי דברי האחרי שהם תחיית המתי ופקידת עקרות
אבל שלשתן אלו לא נמסרו ביד הטבע שנקרא שליח לעשות
סדר טבעי בלי השתנות אלא בחזץ אלהי. ולזה רמזו באכרם
עלה אר' יוחנן ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח
של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים. מפתח של חיה
דכתיב וישמע אלהים ויפתח את רחמה. מפתח של גשמים
דכתיב יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים ומפתח של
תחיית המתים דכתיב וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם.
במערב אמרי אף מפתח של פרנסה דכתי פותח את ידיך ומשביע
וגו' ור' יוחנן מ"ט לא חשיב להא אמ' לך גשמים נמי היינו פרנסה
ואולי כי לרמז הזה סדרו אנשי כנס הגדולה תחיית המתי ומוריד
הגשם בגבורו' את ברכת אבו' שנולדו בגבור' בהיותן עקרות לפי
ששלשתן הם בחפץ אלהי בלי חיוב הטבע, ולפי שהגשמים
באים כללי בארץ אחת ובמלכות אח' ובמדינה אחת ואף על פי
שכשבא' בשני חטבע בהשגח' השם בזכות הצדיק' מתפרנסין
בם גם כן הרשעים ואף יותר מן הצדיקים לפי שהם בני העולם
הזה ועוסקין יותר בעבודת האדמה, ועל דא גרסינן עלה דף ז'
אר' אבהו גדול יום הגשמים יותר מיום תחיית המתים דאיתחזי
המתים לצדיקים ולא לרשעים. וגשמים לצדיקים ולרשעים.
לפי שתחיית המתים הוא דבר הבא לגוף הא'כ לפי שלמותו ואין
זוכים בו לעתיד לבוא אלא הצדיקים אבל לרשעים הוא להם
לגרעון ופחיתות ולראבון כדכתיב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו
אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון. וכתיב וברותי מכם
המורדים והפושעי בי כי חול עתם לא תמות ואשם וגו', ועל דא
גרסינן במסכת כתובות דף קי"א אר' לעזר עתי הארץ אינם חיים
שנאמ' מתים בל יחיו רפאים בל יקומו. תניא נמי הכי מתים בל
יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפא עצמו מדת הכתוב
מדבר. אל רבי יוחנן לא ניחא למר"יהו דאמרת להו הכי אנן
במרפא עצמו לעזמוקמינן ליה. אמר ליה ר' מקרא אני דורש
כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תורה טל תורה מחיהו
וכל שאינו משתמש באור תור' אין טל הור' מחייהו וכו' כדאיתא
לעיל, ואמרינן שם עלה אמר ר' חייא בר יוסף עתידין צדיקים
שיעמדו בלבושיהן קו מחשה ומה חשה שנקברת ערום יוצאה

בכמה מלבושין, צדיקים שנקברין בלבושיהן עאכו"ו. על כן
יש לנו להאמין, שרבר וה הוא אחד מהנסים הגדולים הכתובים
בתורה ושנפשו הצדיקים ישובו לגוף זיהם ויאכלו וישתו ויולידו
והוא ענין חוץ לטבע המציאות ואין עליו ראיה מדרך עיון אלא
מנהגו מנהג בנסים, ויש לנו לקבלו בדרך אמונה כמו שכתוב
ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין,

פרק שני

כל הכופר בתחיית המתים או באחד מכל הנסים הכתובי' בתורה
כאלו כופר בכל התורה כולה ואין לו חלק לעולם הבא כדגרס'
גרים פרק חלק דף צ' ה"ר אלו שאין להם חלק לע"ה האומר
אין תחיית המתים מן התורה מ"ט הוא כפר בתחיית המתים לפי'
אין לו חלק לעולם הבא בתחיי' המתי' לפי שמרותיו של הקב"ה
מדה כנגד מדה וכו' כדאית' לעילא בפ"ק מראש החבור. ואמר'
שם עלה תניא רבי סימאי אומ' מניין להחיית המתים מן התורה
שנא' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם וגו' לכם לא נאמר
אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה, שאלו צדוקים את
ר"ג מניין שהקב"ה מחיה מתים אמר להם מן התורה מן הנביאי' ומן
הכתובים ולא קבלו ממנו, מן התורה דכתיב ויאמר י' אל משה
הנך שוכב עם אבותיך וקם וזילמא וקם העם הזה וזנה, מן
הנביאים דכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון וזילמא מתים שהחיית
יחזקאל, מן הכתובים דכתיב וחכך כיין הטוב הולך וגו'. וזילמא
כדרבי יוחנן דאר' יוחנן משו' רשב"י כל מי שאומרין הלכה מפי
בבית המדרש שפתותיו דובבות בקבר שנ' דובב וגו', עד שאמר
להם המקר' הזה וגו'. אשר נשבע י' לאבותיכם לתת להם לכם
לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה. וא"א מן
המקרא הזה ואתם הדבקים בי' אלקיכם חיים וגו' מה היום כלכם
חיים אף לעולם הבא כלכם חיים. ואמרינן שם עלה שאלה
קלפתרא מלכתא את רבי מאיר אטרח ליה ידענא דשכיבי מיי
דכתיב ויציצו מעיר כעשב הארץ, אלא מאי היא כשחן עומדין
בלבושיהן הן עומדין או ערומין חן עומדין. אם לה קל ותומר
מחטה ומה חטה שנקברת ערומה יוצא בכמה מלבושין. צדיק
שנקבר בלבושיהן עאכו"ו, אל קיסר לרבן גמליאל מנא לכו
דשכבי חיי הא הוו עפרא. ועפרא כי קא חי' אמר ליה ברתיה
שבקיה ראנא מהדרנא לי' תיובתא. אטרח ליה שני יוצרי' יש
בעירנו אחד יוצר מן המי' ואת' יוצר מן העפר איזה מהם משובח
אמר לה זה היוצר מן המים. אמר לה מן חמים נוצר מן העפר
לא כל שכן. פילוסו מן קטפא פלוסק פ"ג לומס לעיס כולל קולי-
ואם אי אתה מאמין צא וראֵ' עכבר חציו בשר וחציו אדם למחר
והוי כלו בשר ואם תאמר לזמן מרובה צא וראה בהר שאין
שם אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונתמלא כל ההר כלו
חלזונו'. במתני' תאנא קו' מכלי זכוכית ומה כלי זכוכי' שעמידתן
בכחו של בשר ודם יש להם תק' בשר ודם שעמידתן בכחו של
הקב"ה עאכו"ו, אל ההו מינאה לר' אמי אמריתו דמתי' חיו הא
הוו עפרא. אמר ליה אמשול לך משל להה"ד למלך בשר ודם
שאמר לעבדיו לכו ובנו לי פלטרין גדולי' במקום שאין שם מים
ועפר חלכו ובנו לו, לימים נפלו אמר להם ומה בזמן שאין שם
עפר ומים בניתם עכשיו שיש שם מים ועפר עאכו"ו. אמר ליה
ההו מינאה לגביחה בן פסיסא וי לכון חי"ב ראמריתו דמתי'
חיו, השתא מאן דחיין מתי מאן דמתי חיו. אמר ליה וי לכון
חי"ב דאמריתו דמתי' לא קא חיו השתא מאן דלא הוו הוו
ומאן דהוו לא כל שכן. אל תייבי' קרית לן, אי קאימנ' בטשנא
בן ומסיקנ' לעקמיותך פ' פסיס נן סטוטרס אל אם אתה עוש'

כן

הכלל השלישי בפלפול החכמה ונחלק לשלשה חלקים,

החלק הא' ביראה. החלק הב' באהבה. החלק הג' בזמן הראוי
החלק הראשון ביראה ויש בו שלשה פרקים.

פרק ראשון

אחרי

פרק ב

נשתנה מקום זה מראשו ובסיומו: כיון שזכה שמו נקרא עליו ומשמו נקרא עליו: ויהי בעלך יקום משמו יהיה: ונקרא מקום שמו

ומשמו נקרא עליו: ויהי בעלך יקום משמו יהיה: ונקרא מקום שמו

ומשמו נקרא עליו: ויהי בעלך יקום משמו יהיה: ונקרא מקום שמו

אחרי שיהא מורגל האדם בליסוד התורה בהיות חקוקה בלבו יראת שמים ואהבתו וכיצאו מרתיחת ימי נערותו מגיע הזמן ליכנס בפלפול החכמה כדי שיגיע למעל׳ עליונה שהתור׳ והחכמה בעניז זה הם שני דברים נבדלים · הא׳ המצות והדינים · והשני החכמות העיוניות על כן צריך להקדים זה לזה בזמן · וכן מצינו לרבות׳ שהבדילו זה מזה בפ׳ במה מדליק׳ דף לא׳ כדגרס׳ התם א״ר שמעון בן לקיש מ״ד והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמה ודעת וגו׳ · אמונה זה סדר זרעים · עתיך זה סדר מועד · חסן זה סדר נשים · ישועו׳ זה סדר נזיקין · חכמה זה סדר קדש׳ ודעת זה סדר טהרות · ואפי׳ הכי יראת י״ה היא אוצרו · רבא אמר בשעה שמכניסין אדם לדין אומרי׳ לו כלום נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפרי ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר · ואפילו הכי אי אי׳כא יראת י״ אין אי לא לא · משל לאדם שאם׳ לשלוחו העלה לי חפט לעלי׳ הלך ועלה לו · אם׳ לו ערבת לי בחון חומטין · פרק מלמד ומסמלת פת סמיונית מסקנלית אל לאו · אמר ליה אם כן מוטב היה שלא העליתם · נמצא שסדר רבא ימי האדם כסדר הראויים להיות · בראשונה משא ומתן של אמת לקיום גופו ולהנהגה מדיניית ולדרכי שלום · אחר כך שיקבע עתים לתורה כדי שלא יציא כל זמנו בקיום הגוף לבד · ואחר זה דבר בזיווגו כסדר הראוי לאד׳ ללמוד תור׳ ולישא אחר כך אשה · ואם׳ אחר זה שיקבע בלבו האמונ׳ לשום מבטחו באדון הכל לצפות בישועו׳ הבאות בכל עת ובישועה הכללי׳ וליעלה בלבו שהבורא סר היכולת מידו ונתנו לצבא השמים אבל כי בידו הוא לעשות הכל כי זה צריך האד׳ על כל פנים להאמין קודם שיכנס בחכמות העיוניי׳ כדי שלא יעלה בלבו שגיאה · ואחר כל זה יפלפל בחכמה ומפלפולה יבין דבר מתו׳ דבר ועם כל זה אם יש בו יראת שמי׳ אין ואי לא לא · שהירא׳ היא מבוא וקיום לכל ליסוד שבעולם ועל דא אמרינן שם עלה ואמר רבא כל אדם שיש לו תור׳ ואין בו יראת שמי׳ דומה לזבר שמסרו לו מפתחו׳ פנימיות ומפתחו׳ החיצוניות לא מסרו לו במה יעול׳ · אמר רב יהודה לא ברא הקב״ה את עולמו אלא שיראו מלפניו שנ׳ והחדרים עשח שיראו מלפניו · ר׳ סימון ור׳ אלעזר ב״ר שמעון הוו יתבי קא חליף ואזיל ר׳ יעקב בר אחא א״ל ניקום מקמיה דגבר רחיל חטאין הוא א״ל אידך נקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא א״ל אמינא לך דגבר רחיל חטאין הוא ואת אמרת דגבר בר אורין הוא · תסתיים דר׳ אלעזר בר׳ שמעון היא דאמר דגבר רחיל חטאין הוא · דא״ר יוחנן משום ר׳ אלעזר ב״ר שמעון אין לו להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנ׳ ויאמר לאדם הן יראת י״ היא חכמה שכן בלשון יוני קורין לחדא אינא · נמצא שיראת י״ צריך להקדימה לכל חכמה · ועל כן אמר המשורר ראשית חכמה יראת י״ וגו׳ רל מה שצריך להיות קודם לחכמה היא יראת השם · ואמר החכם יראת י״ תוסיף חכמה וגו׳ · ועל דא גרסינן בפ׳ מאבות ר׳ חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו׳ וגרסינן נמי התם ר׳ אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ וכו׳ · וגרסינן נמי בפסכת יומא פרק נא לו כ״ג דף ע״ב א״ר יונתן מ״ד למה זה מחיר בידכסיל לקנות וגו׳ אוי להם לתח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים · מכריז ר׳ איכסנדרי חבל על דלית ליה בי׳תא ותרעא לבי׳ה עבי׳ר · אם׳ להו לרבנן בסתותא מיכו דלא תירתו תרתי גיהנם · על כן יש לו לאדם לקבוע בלבו היראה ושיכנס אחר כך בכל חכמה ולא ישנה בה אבל תועיל לו לעלות להשגה עליונה ·

פרק שני

יש לו לאדם ללמוד מורא שמים בקו׳ מסורא בו ולופר בלבו השתאומה במורא בשר ודם שאע״פ שיעבור על אזהרתו אולי יוכל להעלים הדבר ממנו ואפי׳ שיהגלה הדבר אולי לא יוכל להעניש עליו או ירחיק הזמן וישכחנו מלבו ואע״פ כן אדם מתירא ומפחד תמיד מה יש לו לעשות במורא שמים שאין נסתר מנגדו ואין שכחה לפניו וחיכולת קיים עד׳ עד · ואם יאריך אפו לאדם בעה״ז יבה ממנו לעה״ב או לו ולמולו על חוב זה לפי שיותר ממתינים אצלו · ואם לא חזר בתשובה או׳ לה לאות׳ בושה או׳ לה לאותה כליסה · וכל זה אינו שוה בעיני בני אדם ההולכים בחושך שאינם משגיחים בכל זה · וגדול בעיניהם מורא ב׳ מסורא שמי׳ בכפלי כפלי׳ כמו שמצינו לר׳ בצוותו לתלמידיו שבקש בהם שיחא שוה הדבר לפניהם · כדגרסינן בברכות פר׳ תפלת השחר דף כ״ח תנ׳ כשחלה ריב״ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכו׳ אמרו לו רבינו ברכנו · אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב׳ · אמרו לו רבינו עד כאן · אמר להם ולואי תדעו שאדם עובר עברה בסתר ואומר שלא יראני אדם · ויראת השם היא ברשות האדם להגדיל בד והוא יסוד גדול לכל טובה · כדגרס׳ בפרק אין עומדין דף לג׳ א״ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנ׳ ועתה ישראל מה י״ אלד״ך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳ · אטו יראה זוטרתי היא אין לגבי משה רבינו זוטרתי היא · משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן · קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול · נמצא שברשות האדם ללכת בדרך היראה · ועל זה אמרו בפ׳ מאבות הכל צפוי והרשות נתונה כו׳ ואמר הכתוב ראה נתתי לפניך היו׳ את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחי׳ על כן כל בן דעת יסיף ביראת בכל יום ותהיה תמיד נגד עיניו ויערים כל מיני ערמה להוסיף ביראת בוראו · כדגרסינן במסכ׳ ברכות פרק היה קורא דף יג מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ובענוה ובמעניך רך ומשיב חמה ומרבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה · הא למדנו שהיראה היא יסוד כל מדות טובות ·

פרק שלישי

כל מי שחקוקה בלבו יראת שמים שכרו גדול ונמדה כנגד מדה מתיראין ממנו בני אדם ונשמעין דבריו ועולה לגדולה כדגרס׳ בפ״ק דברכות דף ו׳ א״ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים סוף דבריו נשמעין שנא׳ סוף דבר הכל נשמע את האלהי׳ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם מאי כי זה כל האדם א״ר אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה · ר׳ אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו · רשביא כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות ליזד׳ וגם בזכות היראה מאריך ימים כדגרסינן בפ״ק דיומא דף ט׳ א״ר יונתן מ״ד יראת י׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה · יראת י״ תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ת׳ שני׳ ולא שמשו בו אלא י״ח כהני׳ גדולי׳ ושנות רשעי׳ תקצורנה זה מקדש שני שעמד תנ׳ שנים ושמשו בו יותר מש׳ כהני׳ גדולי׳ צא מהם מ׳ שנה ששמש שמעון הצדיק ופ׳ שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשר שנים ששימש יוחנן בן נרבאי כ״ג ו״א שנה ששמש אלעזר בן חרסום סכאן ואילך חשוב שכל אחר ואח׳ לא הוצי׳ שנתו וכל כך למה לפי שהיו לוקחין אותן בדמים דאמר רב אשי תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינא מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהני רבני · ואע״פ ששכר היראה הוא גדול ישים כוונתו בה על

פנת לקבל שכר. כדגרסינן בפ"ק דאבות אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם. בא ללמדנו שאע"פ שהשכר הוא גדול אל ישים כוונתו בו אלא יהא כל עבודתו מיראת השם ומאהבתו ולכסוף השכר הגדול הוא עתיד לבוא:

דחלק השני באהבה ויש בו שני פרקים.

פרק ראשון

אדם שחשקה נפשו באשר ישים נפשו ומאודו בסכנה כדי להשיג את שאהבה נפשו. ואל יעשה מעט מזער מזה אם לא אהב אות בשביל שיאמרו לו שישיג ככוד או עושר בעבור כמו כן אם האר שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל הערונים וההנאות שבעולם ודבק בלימוד עד שיצייר בלבו המושכלות ומן הראשונו יבוא לשניות ומן השניו ללמודיות ומן הלמודיות יבא לטבעיות ומן הטבעיות לאלהיות מדרגה אחר מדרגה עד שיעלה בסולם כפי גודל השגתו. וכל זה יבוא לו כפי החשק אשר יחשוק בחכמתו. אבל אם ילמוד כדי להשיג בעבורו עושר או כבוד כיון שאין כוונתו להשכיל לא יצליח בדבר. וכל שכן אם יראה בדרך אחר כבוד או עושר מוזמן יותר ממה שהוא רואה בלימוד שיעזבנו מיד על כן אמר הורה למוד מאהבה. כדגרס' בנדרים פ' קונם יין דף ס"ב תניא לאהבה את יי' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם אשנ' כדי שיקראוני רבי אלמוד כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף כבוד לבא שנא' קשרם על גרגרותיך כתבם וגו'. ואומר קשרם על לבך תמיד ענדם וגו' כדאית' לעיל בפ' מחלקת. וגם כן אמרו בספרי שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר לעולם הבא תל' לאהבה את יי' אלהיך וגרס' נמי בפ' ברכות פרק הרואה דף ס"ג תניא ר' אליעזר הגדול אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך. אלא אם יש אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל מאודך. תר' מעשה וגזרו על ישרא' שלא יעסקו בתורה מה עשרה עקיבא בן יוסף וכו' והיה מכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה וכו' כדאית' לעיל בראש כלל שני מנר זה. ואם מצינו בראשונים שהיו שמים בסכנות נפשם על קדוש השם מה יש לעשו' שלא בשעת הגזרות שיש לו לחשוק בלימוד מאהבה לשם שמים ויאהבוהו כל רואיו בקנאת' ובמדותיו ובלימודו ובעצתו. ויהא שם שמ' מתאהב על ידו כדגרסינן פ' הדף פ"ו תניא ואהבת את יי' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח כו' כדאיתא למעלה בתחי' סת' נר ראשון. ולפי' כל הרוצה לידבק באהבת השם ית' וש"יהיו אהובי דברי השם על ידו וישיג בחכמות ילמוד מאהבה ויסלא חשקו בתורה והכבוד מאיו יבא

פרק שני

הראשון שנברא בעולם שלימד מאהבה היה אברהם אבינו ע"ה והשיג האמונה האמי"ת בזמן שכל בני דורו היו נבוכים בדה ופרסמה בעולם וקרא הכופרים והסכלים ודרש להם האמונה האמי"ת כמ"ש בספרי ואהבת את יי' אלהיך אהבהו על הבריות

כאברהם

כאברהם אבינו שנא' ואת הנפש אשר עש' בחרן ר"ל שהביאם לחסות תחת כנפי השכינה ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאם וכל זה באה בתו את בוראו ועל זה קראו הקב"ה אוהב ומאהבתו אותו קרא לזרעו זרע אברהם אוהבי ועמד בכסה נסים והכניס עצמו בסכנות ולולי שה' עובר מאהבה לא היה עומד בהם. ויש לנו ללמוד ממנו שיהא עבודתינו מאהבה. וגם יש לנו ללמוד מאיוב שאירעו לו כמה חלאים רעים בגופו ומקרי בניו ובמונו ועמד בתמימותו מאהבה. כדגרסינן במסכת סוטה פ' כשם שהמים בורקין דף כ"ו בו ביום דרש ר' עזיר בן הורקנוס שלא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או אין אני מצפה לו עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה היה. אר' יהושע מ' יגלה עפר מעיניך ריבו שהייתי דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום לא מיראה שנאש"ת ויושר ירא אלים והלא אליעזר תלמידך אומר שמאהבה עשה. ואמרינן עלה בגמרא דף ל"א תניא ר' אומר נאמר ירא אלים באיוב ונאמר ירא אלים באברהם מה ירא אלים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלים האמור באיוב מאהבה. ואברה' גופיה מנא לן דכתי' זרע אברהם אוהבי. מאי אי"כ בין עושה מאהבה לעוש' מיראה איכא הא דתניא רבן שמעון בן ג' אומר גדול העוש' מאהבה יותר מהעושה מיראה שזה תלוי לו לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור הכא כתי' ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי והתם כתי' שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לרסמיך ליה והאי לרסמיך ליי'. הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרבא חד אמר אקריון בחלמי מדרב שובך אשר צפנת ליראיך וגו' ואידך אמ' אקריון בחלמי וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו. אמר להו תרוויכו צדיק גמורי אתון מר מאהבה ומר מיראה. ועל הלומדים מאהבה נאמר להנחיל אוהבי יש וגו'. כדגרסינן במסכת סוכה פ' הישן דף נ"ח ובגבא בתרא פ' יש נוחלין דף קנ"ח שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן וכו' לקיים מה שנא' להנחיל אוהבי יש כראיתא בהקדמה ראשונה ומזה תכתו' דרשו ז"ל שהקב"ה מנחיל לאוהביו של שלש מאו' ושתר עולמות. כדגרסינן בפ' חלק אמרי במערבא משמי' דר' בל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש' עולמות שנ' להנחיל אוהבי יש בגמטריא ש"הוו אע"פ שששט הכתוב הוא שמנחיל לאוהביו העולם האמ"ת שהוא יש לא העולם הזה שהוא אין לפי שהו' הבל בלי טובה אמיתית. על כן הלומד מאהבה זוכה למעלת החכמה ולשכר הגנוז לצדיקים לעולם שכלו טוב.

חלק שלישי בזמן הראוי ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

האדם בימי בחרותו אינו יכול לישב המושכלות הנעלמו' כלמ' כמו שהם ובזקנותם נתוספה בהם החכמה. כדגרסינן במסכת שבת פרק שו"ל אדם דף קנ"ב תניא ת"ח כל זמן שמזקינין חכמה מתוספת בהם שנ' בישישים חכם. ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות מתוספת בהם שנ' מסיר שפה לנאמנים וטע' יקנים יקח על כן כל אר' אע"פ שיה' נכון בעיניו טוב לו שלא יכנס בנערותו בעמקי החכמות עד שיגיע לבן ס' שמתקרר החום הטבעי והוא מיושב וראוי לבינה כמו שאמרו בפסכת אבות בן ס' לבינה. והוא לפי שכבר עברו חצי ימיו אפילו שיגיע לגבורו כי רחיתת השבע והמי"ת הנערו' מונעי' לאר' ומעכבין אותו מליכנס בהכמ' בעני' שלא יפסיד אמונתו ולפי' כתבו בתלמו' שהחכמי' הראשוני' לא היו רוצים ליכנס בחכמות אע"פ שהיו בקיאין בקבלה וגרול' בתלמוד

בתלמוד עד שהיו נכנסי לימי הוקנה שהו מבן ס׳ שנה ׳ כדגרס׳
פ׳א״ן דורשין דף ג׳ אל״ר יוחנן לר׳ אלעזר תא אנמרך מעשה
מרכבה אל אכהי לא קשאי כי קשאי נפשיה דר׳ יוחנן אל
ר׳ יוסי לר׳ אלעזר תא אגמרך מעשה מרכבה ׳ אל אי זכאי מרבי
יוחנן רבך נמירנא לה ׳ וגם הוה רבותינו שלא יורה אר׳ עד
שהוא בן ס׳ שנה שהוא ראוי לבינה כמו שאמרו בפ״ק דע״ז ובפ״ק
דתעניות ובמסכת סוטה פרק היה נוטל על תלמיד שלא הגיע
להוראה גמורה עד כמה בר ארבעין שנה וכו׳ כדאיתא למעלה
בסוף חלק ראשו מכלל ז׳ מנר זה ׳ וגם שאמרו מנעו בניכם מן
ההגיון אולי ליה היתה כוונתם שאמרו בניכם ר״ל כשהם קטנים
ועל כן לא אמרו עצמכם שלא היו מונעים רבותינו לשום אדם
מלידע בכל החכמו׳ בהיות ׳ בעיניהם דבר גדול כמו שאמרו על
רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח דבר גדול ודבר קטון דבר גדול
מעשה מרכבה דבר קטון חוויות דאביי ורבא ׳ וגם קראו לחכמו׳
התחיות כבשונו של עולם כדגרסינן פ׳א״ן דורשין דף י״ג רב
יוסף הוה גמיר מעש׳ מרכבה׳ סבי דפוס בדיתא הוו גמירי מעש׳
בראשי׳ אמרו ליה ליגמרן מר מעש׳ מרכבה ׳ אמר להו אגמרון
אתון לי מעשה בראשי׳ת ׳ אגמרוהו בתר דאגמרוה אמרו ליה
ליגמרון מר מעשה מרכבה אמר להו תנינא דבש וחלב התת
לשונך דברים המתוק׳ מדבש וחלב יהיו התת לשונך ׳ ר׳ אבהו
אמר מהכא כבשים ללבושיך אל תקרי כבשים אלא כבושים
דברי׳ שהם כבשונו של עולם יהיו התת לבושך ׳ ולא הוהירו
למבין מלהסתכל בהכמה ׳ אלא בארבעה דברים המפסידים
לכל אד׳ כמו שאמרו שם כל המסתכל בד׳ דברים ראוי לו שלא
בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור ׳ וכל
זה לפי שאין כח בשכל להשיג בהן ואולי יבוא לידי הטעאה ׳
אבל בכל הדברי׳ שיוכל להשיגם על בוריים אח שהוא חקוקה
בלבו והקבלה ויגיע חזמן שיוכל להתישב בלבו תבונה ודעת
טוב לו להכנס בחכמות במדרגה אחר מדרגה כפי הראוי עד
שיכנס לפרדס ׳ אבנם אם יתחיל בחכמה אלהית לא יתחדש
לו בלבול באמונה לבר אבל ביטול לגמרי מכל למוד לפי שלא
ישיג בהתחלתו התועלת האמיתי ׳ וזה דומה למי שירצה לזון
לנער היונק כלחם ובשר ויין שימיתהו כלי ספק לא לפי שאין
המזונות הם רעים אבל ימיתהו לחולשתו מלעכלם עד שיגיע
הזמן שיוכל לקבל התועלת בהם ׳ כך אלו הדעות האמיתיות
לא הרחיקים לאדם והעלימום ודברו בהם בחידות מפני היות
בהם דבר רע נסתר או לפי שהם סותרים ליסורות התורה כמו
שיחשבו הפתאי׳ אבלהעלימו׳ עכבום לקצור השכל בהתחלת
לקבלם עד שיהא שלם ביראה ובאהבה ובישוב הבינה כדי
שיוכל להבינם על אמיתתם ׳ ועל זה התנו ואמרו בפרק אין
דורשין ולא במרכבה ביחיד אלא אם היה חכם ומבין מדעתו ׳
ר״ל כי בשני התנאים האלו בהיותו חכם שכבר נכנס בחכמו׳ אשר
הם הקדמו׳ לעיון ׳ וחשני בהיותו ראוי לבינה ומישב בה שהוא
יד הטבע ונכנס בימי שיבין הענין במעט רמז אז אמרו שמוסרין
לו ראשי פרקים והוא יוסף מדעתו ׳ וגב אמרו שם אין מוסרין
ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו רוצה
לום אב בית דין שקד בתלמוד ולבו דואג בקרבו שיש בו שפלו
יראת חטא ׳ ומי שיש בו תנאים אלו הורשה ליכנס בה ועכז
ההזירו ואמר במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה מבך אל תחקור
במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות ר״ל שלא ישלח
שכלו במה שלא יוכל להשיג כפי האמור למעלה ׳ וז״ה רמז
החכם באומרו דבש מצאת אכול דייך וגום׳ ר״ל כי כמו שהרבש
אע״פ שהוא מתוק מפסיר למי שהו׳ חם בטבעו או למי שאיכל
כמונו רב ׳ כך החכמה העליונה עם כל מתיקותה מזקת לכל מי

שאין

שאין בו כח להבינה ׳ וגם לזה רמז באומרו אל תתחכם יותר
למה תשומם ר״ל יותר ממה שדעתו יוכל להשיגו ׳ ואל זה רמז
דוד באמרו ולא הלכתי בגדולות ובנפלאו׳ ממני ר״ל במה שהיה
מופלא ומכוסה ממני ׳ ויש לו לאדם לירא תמיד ממה שאירע
לגאוני עולם בן עזאי ובן זומא שאמרו על בן עזאי שחציץ ומת
ואמרו על בן זומא שהציץ ונפגע ולפיכך אל יכנס אדם אלא
במה שיוכל להשיג ובעשותו כן יכנס בשלום ויצא בשלו׳ ויבא
בשלום למנוחה עליונה ׳

פרק שני

אל יעלה בלב אדם שהיו מונעים רבותינו חכמה זאת מבני אדם
לפי שלא היו משיגים אותה שכבר מצינו שהיו שלמים בכל
חכמה ורודפי׳ אחריה כמו שמצינו שהיו שלמים בכל מקצתה
בחכמת הרפואות כמו שמו׳ ואבי׳ כדגרסי׳ בפ׳ שבת פ׳ שמנה
שרצים דף קח שלח ליה ר׳ נאי למר עוקבא שדר לי מר מחנך
קילורי דמר שמואל וכו׳ וגם אמרו בפרק חשוכר את הפועלים
דף פ״ה שמואל ירחינאה אסיא לר׳ הוה וכו׳ וגם אמרו בפרק רבי
אליעזר הכלים ובפ׳ במה אשה יוצאה בכמה דברים אמר אביי
אסרה לי אם וכו׳ וגם מצינו באלו ובחכמים אחרים בפס״ז פר׳
אין מעמידין ובפס׳ שבת פ׳ במה אשה ובמקומות אחרי׳ מראות
רבות בשנראה מהם שהיו בקיאין בחכמת הרפואות ׳ ומצינו
לר״ג שהיה בקי בחכמת התכונה כראיתא במסכת ר״ה דף נ״ה וג׳
היו יודעים לחשוב תקופו׳ ומזלות כדגרסינן בעירובין פר׳ כיצד
מעברין דף נ׳ ו אמר שמו׳ אין תקופת ניסן נופלת אלא בד׳ רביעי
היו׳ או בתחלת היום או בתחלת הלילה או בחצי היום או בחצי
הלילה ואין תקופת תמוז נופלת אלא באחד ומחצה בין בי׳ בין
בלילה ׳ ואין תקופת תשרי נופלת אלא בשלש שעות או בט׳
בין ביום בין בלילה ׳ ואין תקופת טבת נופלת אלא בר׳ ומחצה
או בעשר ומחצה ׳ ואין תקופה נמשכת מחברתה אלא שבע
שעות וחצי שעה ׳ ואמר שמו׳ אין תקופת ניסן נופלת בצדק
שאינ׳ משברת באילנו׳ ואין תקופת טבת נופלת בצדק שאינה
מישבת הזרעים וחס דאתיליד לבנה אז בלבנ׳ או בצדק ׳ וגרסי׳
במס״ד דף כ׳ אמר שמואל יכילנא לחקוני לה לכולה גולדה
וכו׳ ׳ וגם כן גרסינן בפסכרת שבת בפרק כלל גדול דף ע״ה
אמר רבי שמו׳ בר נחמני מנין שמצוה לארם לחשוב בתקופות
ומזלות שנא׳ ושמרתם ועשי׳תם כי היא חכמתכם וגומ׳אי ו חיא
חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חושב תקופות
ומזלות וגם גרסי׳ בפסכת ברכות פ׳ הרואה אמר שמו׳ נהירן לי
שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא ׳ ואמרו בפס׳ אבות תקופו׳
וגמטר׳יאות פרפראות לחכמה ׳ וגם מצינו לר׳ בל שהיה חכם
במשפטי המולדות ׳ כדאיתא בפס׳ שבת פ׳ מ׳ שהחשיך דף קנ״ו
כתי׳ אפינקסיה דר׳ יבל האי מאן דאוליד בחד בשבתא יהא גבר
ולא חדא בי׳ריה וכו׳ וכן בכל י׳מ׳ ושעו׳ ׳ וגם מצינו שהיו בקיאין
ר׳ חנינא ור׳ אושעי׳א בספר יצירה ׳ וגם מצינו בפר׳ אין דורשין
דף טו׳ שאמר בן זומא צופה הייתי בין מים העליוני׳ לתחתונים
ואין ביניהם אלא שלשה אצבעות ׳ וגם מצינו לר׳ יבו׳ ולרבי
אלעזר בן ערך ולרבי יהושע תלמידיו שהיו דורשין במעשה
מרכבה כדגרסינן פ׳א״ן דורשין תר׳ מעשה בר׳ יבי שהיה רוכב על
החמור ויוצא מירושלם והיה ר׳ אלעזר בן ערך מאחר אחריו
אל ר׳ שנה לי פרק אחר במעשה מרכבה ׳ אל בני ולא כך
שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד ׳ אל הרשיני ואומר לפניך
דבר אחד ממה שלמדתני אל אמור ׳ מיד ירד ריבי מן החמור
ונתעטף וישב על גבי האבן תחת היות ׳ אמר לו רבי מפני מה

ירדת

ירדת אל איפשר שאתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו
ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני רוכב על החמור, מיד פתח
ר׳ אלעזר בן ערך במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסבבה
כל האילנות שבשדה ופתחו כולן ואמרו שיר׳ אמרו
הללו את י״י מן הארץ. ו׳א שירה זו אמרו אז ירננו עצי היער ואף
נענה מלאך מן השמים מתוך האש ואמר הן הן מעשה מרכבה
מיד עמד ריב״ז ונשקו על ראשו ואמר ברוך כבוד י״י ממקומו.
וברוך י״אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע לדדוש
ולחקור במעשה מרכבה כאלעזר בן ערך. ויש נאה דורש ואין
נאה מקיים ויש נאה מקיים ואין נאה דורש. ואלעזר בן ערך
נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך
יצא מחלציך וכשנאמרו חדברים לפני ר׳ יהושע ה׳ה הוא ורבי
יוסי מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה. פתח
ר׳ יהושע ודרש במעשה מרכבה, ואותו היום תקופת תמוז היה
ונתקשרו השמים בעבים ונראה כמין קשת בענן. והיו מלאכי
השרת מתקבצים ובאין לשמוע מעשה מרכבה ככני אדם שבאין
לשמוע בזמוטי חתן וכלה. הלך ר׳ יוסי הכהן וספר דברי לפני
ריב״ז אמר להם אשריכם ואשרי יולדתכם ואשרי עיני שכך ראו
בחלום שאני ואתם היינו מסובים על הר סיני ונתנה עלינו בת
קול מן השמים עלו לכאן עלו לכאן טרקלין גדולים מוכנים לכם
מצעות גדולות מוצעות לכם אתם ותלמידיכם מזומנים לכת ג׳.
למדנו שהחכמים הנזכרים וכאלה רבים היו בקיאי בחכמות ורמזי
קצת במדרשות הכתובים בתלמוד שנקראו הגדות, ול יעלה
על הדעת שתועלת מעושה אבל היא גדולה למבין והעלימוה
כדי שיוכל המעיין הדרך הפנימי לבאר מהם טוב אמיתית שאין
למעלה הימינו ונגלה מהם חלק מעיניני השלהו ומאמתת העיניני
בכל מה שהבינו בו אנשי המד ובכל מה שפסקו בו הפילוסופי
היורניים שבכל דור ודור. אבל מי שאין לו כח להשיג בהם
הדרך הפנימי ויחשוב שהם כפשטם אין לך דבר יותר נפרד מן
השכל ורחוק מן הדע. ורבותינו עשו כן בשביל עניני נפלאים
האחד מהם הוא לפלפל לבות הנבונים ולהאיר עיניהם ולעור
עיני הסכלים שלא יאור לבם לעולם שאלו מראים להם בגילוי
הדרך האמיתי היו מקשי עליה ובורחים ממנה כפי חוסר טבעם
ועליה אמרו ז״ל אין מגלין להם את הסוד. ר״ל לפי שאין שכלם
שלם ואין דיות בכחם לקבל האמת כמות שהי, וכשסיר הבורא
המסך מלב האיש החפץ להשיג האמת אחרי אשר ירגיל נפשו
בדעות וישים חשקו בחכמות אז יבין מהם כפי שכלו עד שיגיע
להבינם על בוריים אם יראה דברים רחוקים משכלו אל יחלה
החסרון בדבר ההוא אבל יסמכנו לחוסר שכלו ויצטער מאד
על זה שלא הבין הכונה האמיתית וישוב אל בוראו ויחנן קולו
ויבקש ממנו שישכילהו ויאשרהו ויגלה לו הסודות הרמוזים
בספרי הקדש כי כיון שבא לטהר מסייעין אותו, ועל זה אמר
דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

הכלל הרביעי לכבר לומדי התורה ונחלק לשני חלקים,

החלק הראשון לחכמים. החלק השני לרבותינו.
החלק הראשון לחכמים ויש בו שני פרקים,

פרק ראשון

אעפ שהאדם מוזהר שלא יבזה לשום אדם הנברא בצלם אלהי
וכל שכן לבני ישראל שנקראו בנים למקום ונכללו בכלל. אבל
האוהר והעונש הגדול הוא על המבזה תלמיד חכם שכבר מצינו שהמלך
אסא נענש על יהם כחליו כדגרס׳ בפ״ק דסוטה דף׳ דרש רבא
מפני מה נענש אסא מפני ש עשה אגרת בתלמיד חכם והמלך אסא
השמיע

פרק שני

השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב
אפי׳ תחן מחדרו וכלה מהופתה. וגם בתו תלמידי ר׳ עקיבא על
שלא נהגו כבוד זה עם זה כדגרס׳ פ׳ הבא על יבמתו דף ס״ב ע״ב שלא
תלמידי היו לו לר׳ עקיבא מגבת עד אנטיפטרס וכלן מתו בפרק
אחד, תאנא כלן מתו מפסח ועד עצרת מפני שלא נהגו כבוד זה
עם זה. וגם מצינו שהחרבה ירושלם על חטא זה כדגרס׳ בפ״ק מסכת
שבת פ׳ כל כתבי דף ק״ט אמר רב לא חרבה ירושלם אלא בשביל
שבזו בה ת״ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו
ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת י״ בעמו עד לאין מרפא מאי
עד לאין מרפא אמר רב יהודה אמר רב שכל המבזה ת״ח אין לו
רפואה למכתו, ואמר רב יהודה אמר רב מ״ד תגעו במשיחי אלו
תינוקו של בית רבן, ובנביאי אל תרעו אלו ת״ח. וגם קראו למבזה ת״ח
אפיקורוס כדגרס׳ בפ״ חלק דף צ״ט אפיקורוס ר׳ חנינא דאמרי
תרוייהו זה המבזה ת״ח. ור׳ בל אם המבזה חברו בפני ת״ח. וגם
קראוהו מגלה פנים כדאמרי׳ שם עלה ואיכ׳ דמתני׳ לה הכי מגלה
פנים בתורה, רב ור חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת״ח עצמו
ור׳ כל אם׳ זה המבזה חברו בפני ה׳. על כן יש לו לאדם ליראה
מעונשם וליזהר מנחלתם כדגרס׳ בפ״ב דאבו והוי מתחכם כנגד
אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכת נשיכת
שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ואף כל
דבריהם כגחלי אש, וגם השוו רבותי מוראם למורא שמים ורבוה
מרבוי את י״ אדיך תירא כדגרס׳ במס׳ פסחים פ׳ כל שעה דף כ״ב
ובמס׳ קמא פר׳ שור שנגח ד׳ ה דף מ״ו ונפק דברכות דף ו׳ תניא
שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים
שבתורה כיון שהגיע את י״ אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו
רבינו כל אתים שדרשת מה הוא על יה אמר להם כשם שקבלתי
שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה עד שבא רבי
עקיבא ודרש את י״ אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים:

פרק שני

מצינו שחכמי ישרל וגדוליה היו מבקשין לראות כל ת״ח שימצא
ומכבדין אותם מה יש לעשות בזמן הזה שנתמעטו בעונותינו
ולא נשאר מהם בכל ישרל אלא אחד מעירושנים ממשפחת
ויש לנו ללמוד מרבינו הקדוש שאעפ שהיה נשיא ישרל וגדול
הדור בכל מקום שהי הולך היה שוה אם היה ת״ח בעיר לראותו
כדגרס׳ בפ״ק דחגיגה דף ה׳ רבי ור חייא הוו אולי באורחא כי מטו
להה׳ מתא אמרי איכא צורבא מרבנן הכא רנזיל ונקביל לאפיה
אמרו להו איכא ומאור עיני הוא. אל״ר חייא לרבי תיב את ולא
תזלזל בנשיאותך איזיל אנא ואקביל לאפי׳ חקפיה ואזל בהדייה
כי הוו מיפטרי מיניה אמ׳ להו אתם קבלהם פנים הנראים ואינם
רואים יהי רצון שתזכו ותקבלו פני שכינה שרואה ואינה נראית
אל״ר יאי לא אתינא השתא מנעתין מהאי ברכתא אל מנא לך
הא אל מפרקיה דר׳ עקב איש כפר חנניא שמיע לי דהוה רגיל
דאזיל ומקביל לאפיה דרביה בכל יום כדקשי אל לא ליצטער
מר דלא יכלנא אל מי זוטר מ״ר בחו ברבנן ויחי עוד לנצח לא
יראה השחת כי יראה חכמים ימותו השתא ומה רואה חכמים
במיתתן כך בחייהם עאכו. וגם מצינו על רבינו הקדוש שאמר
שזכה להורה לפי שראה את ר׳ מאיר מאחריו וכל שכן אם זכה
לראותו בפניו כדגרסינן במס׳ ביצה פ׳ משילין פירות בירושלמי
בהלולי׳ה דר׳ שמעון ברבי הוו מטפחין אחורי ידיהון בשבתא,
עכר ר׳ מאיר ושמע קלהון אמרות התורה שבת שמע ר׳ קליה
אמר מי הוא זה שבא לנדותינו בתוך ביתנו שמע ר׳ מאיר קליה
דרבי וערק נפק פריי בהריה פי׳ לבנו פמרינו. אפרח רוחא
פקולי

פקולי פ' פסתן נקי מעל קדליה דר' מאיר אוריך רבי מן קוותא וחמא קדליה דר' מאיר מן אחורוי אר' לא זכיתי לתורה אלא על דחמית קדליה דר' מאיר מן אחורוי וגרסינן נמי בפ"ק דעירובין דף ג' אר' האי דמחרדנא מחברי דחזינא לר' מאיר מאחוריה ואי חזיתיה מקמיה מחרדנא טפי דכתי' והיו עיניך רואות את מוריך. ומחוייב כל אדם לכבד לתלמידו ולהדרו ולקום מפניו כדגרס' בפ"ק דקדושין תלמיד חכם מפני שיבה תקום יכול אפי' מפני זקן אשמעי' ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאספה לי שבעים איש מזקני ישראל ר' יוסי הגלילי אומ' אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנ' כי קנני ראשית דרכו וגו'. יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הדור אי הדור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הדור שאין בו חסרון כיס יכול יעמוד מבית הכסא ומבי המרחץ ת"ל והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הדור. יכול יעלים עיניו כמי שלא ראהו ת"ל תקום ויראת דבר המסור ללב נאמר כאן ויראת מאלהיך:

החלק השני לכבד רבותיו וישׁ בו ג' פרקים.

פרק ראשון

אע"פ שחייב אד' לכבד לתלמידו ולירא ממנו גדול הוא חיובו בשיכבד את רבותיו ויירא מהם והשוו רבותי' מורא רבו של אדם כמורא שמים כמו ששנינו בפ' שני מאבות ר' אליעזר אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים למדנו מכאן שהבדילם רבי אלעזר של חברו קראו כבוד ולרבו קראו מורא ועל כן אמרו שכל תלמיד ששונה בפני רבו שיהו שפתותיו נוטפות מור ממוראו. כדגרס' בפ' במה מדליקין דף ל' אמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור תכונה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר את שושנים אלא ששונים. ומ"ק דראיהו דעביד אפקרותא למי שאינו מוזהר בכבוד רבו כדגרס' בפרק חלק דף צ"ט אמר רב יוסף היכי דאמי אפקרותא כגון דיתיב קמיה רביה ונפל ליה שמעת ואמ' הכי קאמינ' כדוכתא אחריתי ולא אמ' כדאמר מר הת'. ורב נחמן אי זה תקור לרבו בשמו דאר' יוחנ' מפני מה נענש איזבל מפני שקר לרבו בשמו שנ' זו האשה וזה בנה אשר החיה אלישע ולא קאמ' ארוני אלישע ורב אמ' כיון הני רב' מנימין אמי דאמרי רבנן מאי עבדלן מעול לא שארו לן עורב ולא אסרו לן יונה. רבא כי הוה אתי' טרפת לקמיה אמר קראו לי מנימין אמי כי הוה שרו ליה אמ' הזו דשרו לכו עורבא וכי הוה אסר ליה אמר חזו דאסרו לכו יונה. רב פפא אמר כגון ר' אמרם הני רבנן. ורב פפא נמי אשתלי ואמר הני רבנן ויתיב בתעניתא כולי יומא. לי' בר שמואל ורב הונא בר יהודה הוו יתבי וקא מתקני כסותא לספרי דרב יהודה כי מטו למגילת אסתר אמרי האי לא בעי כסותא. אמ' להו רב יהוד' בעיתו למיתב בתעניתי' ר"ל לפי שלא אמרו בלשון שאלה ועל כן מצווה אדם בדברי רבי בכבוד רבו יותר מכבוד אביו. כמו ששנינו במציעא פ' אלו מציאות דף ל"ג אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קודמ' לשל אביו שאביו מביאו לעה"ז ורבו שלמדו תור' מביאו לחיי העה"ב. ואמרינן נמי שם עלה היו אביו ורבו נושאין משוי פורק של רבו ואח"כ פורק את של אביו. אביו ורבו בבית חשבי פור' את רבו ואח"כ פור' את אביו. אבל אם היה אביו ת"ח פור' את אביו ואח"כ פור' את רבו וגרס' בפ"ק דקדושין דף ל"ב אר' יצח' בר שילת אמ' רב חסד' האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ורב יוס' אמ' אפי' הרב שמחל על כבודו

כבודו מחול שנ' ויל' הולך לפניה' יומם. אמ' רבא הכי השתא קבח עלמ' דיליה ומחיל ליה ליקריה הכא תור' דיליה הוא דלימחול לה הדר אמר רבא אין תורה נמי דיליה הוא דכתיב ובתורתו יהגה יומם וגו'. איני והא רבא הוה קא משקה בהלולא דברי' ודלי ליה כסא לרב פפא ולרב הונא ברי' דר' יהוש' וקימי מקמיה לרב מרי ולרב פנחס בני רב חסד' ולא קמו מקמיה ואקפ' ואמ' הנו רבנן רבנן והנו רבנן לאו רבנן ורב פפא הוה משק' בהלולא דאבא מר' בריה ורלי' כסא לרב יצחק ולא קם מקמי' ואיקפד אפי' לו הכי הדור בעי' למעבד ליה אבר רב אשי אפילו למ"ד הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשי' שמחל על כבודו אין כבודו מחו' מתיבי מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' צדו' שהיו מסובי' בבית המשתה מנגו של רג' והיה רג' עומד ומשק' עליהם אמר להם רבי אליעזר היאך אנו יושבים ורבן גמליאל ר' עומד ומשקה עלינו. אל"ר יהושע מציני גדול ממנו ששמש את רבו גדול הדור היה וכתיב בו והוא עומד עליהם וגו'. ושמא האמר מלאכי השרת נדמו לו לא נדמו אלא כערביים ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו. אל"ר יהושע מציני גדול ממנו ששמש את רבו גדול הדור היה וכתיב בו והוא עומד עליהם וגו'. ושמא האמר מלאכי השרת נדמו לו לא נדמו אלא כערביים ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו. אמר להם רבי צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ועוסקים בכבוד הבר"ות הקנה משיב רוחות ומעלה נשיאי' ומוריד מיר ומצמית אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא ר"ג בר' עומד ומשקה עלינו. אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב אשי אפי' למ"ד נשי' שמחל על כבודו כבודו מחול. מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול משום שנאמר שום תשים עליך מלך שהחא אימתו עליך.

פרק שני

התלמיד לרבו מובהק חייב לקום מפניו משיראנו כמלא עיניו כדגרס' פ"ק דקדושין דף ל"ג תנא אי זו היא קימה שיש בה הדור הוי אומ' זה ר' אמות. אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק כמלא עיניו אביי מכי חזי לי' לאודניה דחמרא דרב יוסף דאתי הוה קאים אביי הוה רכיב חמרא וקא מיסגי אגודא דנהר פפא יתיב רב משרשיא ורבנן באידך גיסא ולא קמו מקמי'. אמ' להו ולאו רב מובהק אנא. אמרו ליה לאו אדעתין. ואמרינן שם עלה אר' אלעזר כל ת"ח שאינו עומ' בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימי' ותלמודו מש' זכח שנ' טוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינ' ירא מלפני אלהים. מורא זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ויראת מאלהיך הוי אומר זו קימה. וכשיפטר ממנו אל יחזיר לו את אחוריו כדגרס' במסכת יומא פ' הוציאו לו את הכף דף נ"ג תלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר פניו כנגד רבו אלא מסבב פניו והולך כי הא דר' אלעזר כי הוה מיפטר מיניה מר' יוחנן והוה בעי' רבי יוחנן לסגויי הוה גחין וקאי ר' אלעזר ארוכתיה ער ההיא עכסיר' יוחנן מיניה. וכי הוה בעי רבי אלעזר לסגויי הוה אזיל לאחוריה ער דהוה מכסי מיני' מר' יוחנן. רבא כי הוה מיפטר מרב יוסף הוה אזיל לאחורי אחורי ער דהוו מנגפאן כרעי' ומתווסן אסקיפנתיה דמא אמרו ליה לרב יוסף הכי עביד רבא. אמר יתא רעוא דתירום רישיה אכולא כרבא. ועובר לרבו כעבדו כדגרס' בכתובות בפ' אלמנת ניזונת דף צ"ו אמ' ר' יבל כל מלאכות שהעבד עוש' לרבו תלמיד עוש' לרבו חוץ מהתרת מנעל והנעלת לו מנעל. אמר רבא לא אמר לא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו ליח לן בה אמ' רב אשי אף במקו' שאי' מכירי' אותו לא אמרן לא אלא מנח תפלי אבל מנח תפלי לא. אר' חי' בר אבא אר' יוחנ' כל הסונ' תלמידו מלשמשו כשו מונ' ממנו חמ' שנ' למס מרעהו חס' רב נחמן בר יצחק אמ' אף פורק ממנו יראת שמי' שנ' ויראת

שד' יעזוב וכשיפטר מרבו ל' יחזיר פניו מכנגד רבו אלא מצדד לו
פניו והולך כי הא דר' עזר וכו' כדאיתא בסכ' יומא וכתוב לעיל
סי' כלל ב מהלך החפלה: על כן יהא מוהר כל אדם לקום
מפני רבו ולשמשו ויהא חשוב לו כעובד לשכינה:

פרק שלישי

לעולם יתירא אדם מלהורות בפני רבו כדגרס' בסכת ערובין
פרק הדר דף סג הנשא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מתו בניו
של אהרן אלא בשביל שהורו הלכה בפני משה רבן מאי דרוש
ונתנו בני אהרן אש ועדכו עצים על האש אמרו אפי' שהאש
יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ולתלמיד אחד היה לו לר'
אליעזר שהורה הלכה לפניו אל רבי אליעזר לאים שלו אשתו
חמה אני אם יוציא זה שתתו ולא הוציא שתתו ואמרה לו וכי
נביא אתה אל לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כך מקובלני כל
המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ואמר רבה בר בר חנה אר'
יוחנן אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו והיה רחוק ממנו ג'
פרסאות ובפניו היה והלא רחוק ממנו ג' פרסאות קאמר
ולטעמיך שמו של אביו למה לי אלא שלא תאמר משל היה
אר' חייא בר אבא כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש
שנ' ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם
ישישים על כן זחלתי ואירא וגו' וכתיב עם חכמת זוחלי עפר
זעירי אמר נקר' חוטא שנ' בלבי צפנתי אמרתך וכתיב בשרתי
צרק בקהל רב לא קשיא כאן בזמן שעירא היירי קים ואפ' שילך למקום אחר יש לו
ליטול רשות מרבו להורות כדגרסינן בפ' קמא דסנהדרין דף ה כי
הוה נחית רבה בר בר חנה לבבל אל רבי חייא לר' בן אחי יורד
לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות יתיר כי הוה נחית רב
לבבל אל רבי חייא לר' בן אחותי יורד לבבל יורה ידין ידין
יתיר בכורות אל יתיר ואמרינן עלה מ"ט אילימא משום דלא חכי
והא אמרינן דחכים טובא אלא דלא פקיע במומי והא אמר רב
נ"ח חדש גדלתי אצל רועה בהמה דקה לידע איזה מום קבוע
ואיזה מום עובר אלא לחלוק לו כבוד לרבה בר בר חנה
ואי בעית אימא משום הוא גופיה דרב בקי במומי טפי ושרי מומי
דלא ידעי אנשי ואם כי האי שרא רב ואתו למישרי מום קבוע
ואמרינן שם עלה אי גמיר רשות למה לי למשקל משום מעש
שהיה רחניא פעם אחר הלך רבי למקום אחר וראה בני אדם
שמגבלין עיסותיהן בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין
עסותיכ בטומא אמרו לו תלמיד בא לכאן והורה לנו מי בצע
אין מכשירין והו מי ביצי דרש להו וטעו בהא דתנן מ' קדמין
ומי פוגה פסולין מפני שהם מי בצע ואינהו סבור מדלגבי חטא
פסילי אכשורי נמי לא מכשרי ולא היא התם לענין חטא בעינן
מים חיים הכא אכשורי נמי כל דהוא מכשירי תאנא באותה
שעה גזרו תלמיד אל יורה אא נטל רשות מרבו תנחום בריה
דרבי אמי אקלע להתם דרש לחו מותר ללחות חטים בפסח
אמרו ליה לאו רבי מני דמן צור איכא הכא והתניא תלמיד אל
יורה הלכה במקום רבו אלא אכ רחוק ממנו ג' פרסאות כנגד
מחנה ישראל אמר להו לאו אדעתאי לפיכך טוב לו לאדם
לירא מבוראו יתברך ומרבותיו ואל יהא גס לבו בהוראה כמו
שאמרו בפ' מאבות והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח
אכל יחשוך עצמו מן ההוראות בכל זמן שאינו מחויב להורות
ואל יבא לידי הטעאה:

בואו וראו כמה יש לו לאדם לעשות כדי ללמוד תורה שחוץ
מכל הטובות הגדולו הבאות לאדם בסבתה כפי שכתו למעלה
אם למד תורה בזקנותו נתוספה חכמה בו ובעם הארץ מתוספ'
טפשות בו כדגרסינן בפ' שבת פ' שואל אדם דף קנב תניא תו'
כל זמן שמזקיני חכמה מתוספת בהם ועמי הארץ כ' שמזקיני'
טפשות מתוספת בהן שנא' מסיר שפה לנאמנים וגו' ר"ל דכיון
דקשו קראי אהדדי חד מתקיים בחכמים שבכל זמן שמתחלש
גופ' מתחזק שכלם וחד בזקני השוק שהוטבעו בהאוו כשיחלש
גופם הנהגה מעטית שהיתה בהם נפסדת ונתוספ' בהן הטפשו'
ועוד תמצ' במי שלמד תורה שאע"פ שאינו שלם במדותיו חכל
רצין אחריו ואם עם הארץ הוא אע"פ שיש בו מדות טובו אינ'
ראוי לדבר עמו כדגרסינן בפ' במה אשה יוצאה
דף סג אמר רשב"ל אם תח נוקם ונוטר כנחש הוא חגרהו על
מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו ר"ל אע"פ
שדומה לך כחסיד אינו כן כי שבע תועבות בלבו וכבר אמרו
ולא עם הארץ חסיד ועוד אמרו שאע"פ שהבשר הוחר לבני
נח לא היתה כוונת הכתוב אא לאותם שקרואים אד' ולא לעמי
הארץ הדומים לבהמות ואפ"ה אקרא כדגרסי' בפסחים פ'
אלו עוברין דף סט תניא רבי אומר עם הארץ אסור לאכול
בשר שנ' זאת תורת הבהמ' והעוף וכי מה ענין תור' אצל בהמה
ועוף אלא לומר לך כל העוסק בתורה מותר לאכול בש' בהמ'
ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף
ולא עוד אלא שאמרו שמותר להרגו בשינוי מיתה לפי שהוא
גרוע מבהמה ועוף כי להם לא נתן שכל אבל האדם שניתן
שכל בו ועזבו הוא חטא גדול לפיכך אמרו התם אר' אלעז' עם
הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת אמרו
לו תלמידיו אמור לשוחטו אמר להם זה טעון ברכה וזה אינו
טעון ברכה ואמרינן התם עם הארץ מותר לקרעו כדג' אמר
רב שמואל בר רב יצחק ומגבו תניא אר' עקיבא כשהייתי עם
הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת"ח ואשכנו כחמור ועכשיו אני או'
מי יתן לי ע"ה ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו אמור ככלב
אמר להם חמור נושך ומשבר העצם וכלב נושך ואינו משבר
העצם תניא רבי אלעזר בן יעקב אומר אלמלא שצריכין אנו
להם למשא ומתן היינו הורגים אותם ואמרינן שם עלה גו ולה
שנאה ששונאין עמי הארץ את ת"ח יותר משנא' ששונא' אומות
העולם את ישר' ונשותיהן יותר מהן תאנא שנה ופירש יותר
מכולן וגרסינן בסוף פ"ק דחגיגה דף ט רבי יהושע בן לקי' או'
כל ת"ח שפירש מן התורה עליו הכתוב או' כצפור נודדת מקינה
כן איש נודד ממקומו ואומר מה מצאו אבותיכם בי עול וגומר
להראותינו שכיון שנוטין אלו לחיוב השכל ואלו לרצון הגוף
הם שני הפכים כמו שני אומות ויותר ועל כן אמרו ת"ח בפסחי'
דף מט אר' אלעזר עם הארץ אסור להתלות עמו בדרך שנ'
כי היא חייך ואורך ימיך על חייו לא חס על חייו חכרו לכ"ש
והוהירו גם כן שלא יתחתן בהם כדגרסינן התם תני רבי מאיר
אומר כל המשיא בתו לעם הארץ וגומ' כראיתא בגר המצורע
באכות הזוג וגכ' אמרינן התם תר' לעולם ימכור אדם כל מה
שיש לו וישא בת ת"ח וכו' כראית' נמי התם ועל כן אמרו שלא
יעסוק אדם בתורה לפניהם שהוא בושת להם כבועל אש בפני
בעלה ואינו יכול למחות בידו כדגרסינן התם תניא רבי חייא
אומר כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאלו בועל א"ס ברבי
בית חזיו שנא' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ותקרי מורשה
אלא מאורשה וגם כן הרחיקום מהם בדברים רבים כדאמרינן
התם תר' ששה דברים נאמרו בעם הארץ אין מוסרין לו עדות

ואין מקבלין ממנו עדות ואין מגלין לו את הסוד ואין מסנין
אותו על קופה של צדקה ואין מסנין אותו אפטרופוס על
היתומי׳ ואין מתלוין עמו בדר׳ ואפ׳ אף אין מכריזי׳ על אבידתו
ותק זמנין דנפיק מיניה זרא מעלי׳ ואכיל ומקי׳ ביה יכין וצדיק
ילבש והרחיקו גם כן שלא ליהנות מעם הארץ כדגרסי׳ בפרק
ר׳ מיתות דף נ״ב אור אלעזר למה תח דומה בפני עם הארץ
בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר עמו דומה לקיתו׳ של כסף
נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס כיון שנשבר אין לו תקנה׳
ולא עוד אלא שאמרו שאין פורענות באה לעולם אא בשביל
עמי הארץ כדגרסינן בפ׳ קמא דתענית דף ח׳ בברי זימני אמר ר׳
דאו שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ כמו
שכתובים למעלה׳ ואמרו גם כן שמי שאינו קורא ושונה ואינו
בדרך ארץ אינו מן היישוב כדגרסינן בפ׳ קמא דקדושין דף מ׳
ואמרינן עלה בגמרא אר׳ יוחנן ופסול לעדות׳ הא למר שמעי
הארץ רחוקים מכל חשוב׳ האמתית ודורסין כחיות הי׳ ואוכלין
ושותין כבהמות להנאת גופם ולא עוד אלא שהם יותר סכלים
מהם שהבהמות אינן אוכלות ושותות כשהן שבעות ואינן
מזדווגות כשהן מעוברות ובוחרו׳ בטוב ומואסות ברע באותה
הבחירה שניתנה בטבען׳ ועם הארץ מוציא שכלו להרע ולא
להטיב עוזב דרך טובה ובוחר את הסכה אומר לרע טוב ולטוב
רע׳ אוכל ושותה ובועל כשהוא שבע עושה לגופו מה שלא
יכול אי׳ עשיהו׳ ידע שור קונהו וחמור למי שטוב עושהו
ועם הארץ אינו מבי׳ לעוש׳ לו טוב ואף לא למי שבראו מאין׳
אינו מתעסק כל זמנו אלא באמור אכול ושתה כי מחר נמות׳
והושב בלבו שאין חשבון ומשפט ובחשך הזה הולך כל ימי׳
הבלו ער אשר חשוב פגרו לעפרו ונפשו יקלענה בתוך כף
הקלע׳ על כן יש לו לאדם לאמץ את לבו לשום עמלו בתורה
ויצא מכלל עמי הארץ הנבדלי׳ מן הפרושי׳ ויהא מכלל הגדולי׳
והקדושים שבעולם ויזכה לחי׳ עולם׳

בדרכי התשובה ומתחלק לשלשה כללים
הכלל הראשון בדבר התשובה הכלל השני בימי התשובה
הכלל השלישי בי׳סורין הממרקין׳

הקדמה

התשובה היא קיום בני אדם ועמידת׳ ולולי׳ התשוב׳ לא היה יכול
לעמוד אדם בפני מדת הדין החזקה׳ כדגרסינן בפ״ג מס׳ ר״ה יעזר
עד שלא נברא העול׳ היה הקב״ה כולבד ועלה במחשבתו לברא
העולם והיה מחריט לפניו את כל העולם ולא היה עומ׳ מלה״ד
למלך שרצה לבנו׳ פלטרי׳ שלו אם אינו מחריט בארץ יסודותי׳
ומוכאי׳ אינו מתחיל לבנות׳ כך הקב״ה היה מחריט לפניו את
כל העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה׳ והמצוה
הזאת היא קרובה וקלה אצל בעלי התורה יותר ויותר מאשר
היא בעשים המחקים אותה בחקיהם בענוים לא כן תורתנו
שלא צותה בעיניי׳ רק בפה ובלב שנאמר כי המצוה הזאת
אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא׳
והגו על דבר ושבת עד י׳ אלהיך על זה אמרה תורה שלרבר
התשובה

התשובה אינו צריך ללכת אל עבר הים ולא לעלות למקומות
גבוהים הנמשלים לשמים׳ ואמרה תורה שסוף הדבר כי קרוב
אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו׳ כל שיתודה בפיו
וינחם בלבו ולא ישוב עוד לעשות כבראשונה׳ ואעפ שמצות
ואת פירשום כל על ההורה בכללה אין מקרא יוצ מידי פשוטו
ופשט הפסוק מדבר בתשוב׳ ותלה הענין שיהיו פיו ולבו שוין
כשישוב מחטאו׳ ואעפ שאין לך דבר שעומד בפני התשובה
יש דברי חטא קלים שתשוב׳ לברה ירפא׳ ויש עברות שצריכי
ימי כפרה לכפרם׳ ויש לך חמורות שצריכו יסורין למרק אותן
כפי החלוק שחלקן ר׳ ישמעא׳ במיכרא דשאל ר׳ מתי׳ בן חרש
הכתובה בפ״ה כדאית׳ בתחית הנר הראשון שחלק כל העונות
חוץ מדברי חלול״ לג׳ חלוקים׳ עברות מצות עשה בתשובה
לחוד מצות לא תעשה ביום הכפורי׳ שהוא יום המיוחר לכפרה
ודברי כריתות ומיתות בית דין ביסורין דהמרקין׳ ועם כל אחד
מהם צריך תשוב׳ שאם לא כן כשבאין ימ׳ התשובה או יסורין
על האדם ואינו עורר משנתו לשוב כרשעתו הם הסגיעי׳ לאדם
לעת המיתה ולעונש התמידי׳ אבל אם יעורר משנתו ויחזור
בתשובה הא׳ת יקבלנ׳ כי ימינו פשוטה לקבל שבים ואומ׳ שובו
בני אדם כדגרסי׳ בפ״ע דף קיט אמר רב כהנא משום ר׳ שמעא
בר יוסי ואמרי לה ארשבל משום ר׳ יהודה נשיאה מר וידי אדם
תחת כנפיהם ירוכתיב ירו של הקב״ה שהיא פרושה תחת כנפי
החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין׳ וגרס׳ נמי
אתה החלות את השבועה׳ את גדלך זה מדת טובך שנ׳ ועתה
יגדל נא כח י״י ואת ידך זה ימינך פשוטה לכל באי העולם שנ׳
ימינך י״נאדרי בכח ואומר כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם׳
ואומר כי נשבע׳ י״י בימינו וזרוע עזו׳ החזקה שאתה כובש
ברחמי מדת הדין שנ׳ מ״ כמוך נושא עון וגו׳ ואו׳ ישוב ירחמנו
וגו׳ ואומ׳ תתן אמת ליעקב וגו׳ אשר מי״ נשבעת וגו׳ שלא כמדת
הקב״ה מדת בו מדת בשר ודם הגדול מחברו מבטל גזרת חברו׳
אבל אתה מי יכול למחו׳ על ידך וכן הכתוב אומ׳ והוא באחד ומי
ישיבנו וגו׳ ר׳ יהודה בן בבא משלן לאד׳ שנתנו בקינטרסין של
מלכות אפי׳ נותן ממון הרבה אי אפשר לעכב את הגזרה׳ אבל
אתה אמרת עשו תשובה ואני מקבל שנ׳ מחית׳ כעב פשעיך וגו׳
וגרס׳ בפסיקת׳ טוב וישר י״ וגו׳ אר׳ פנחס למה טוב מפני שהוא
ישר ולמה הוא ישר מפני שהוא טוב׳ על כן יורה חטאים בדרך
שהוא מורה לחטאי דרך שיעשו תשובה׳ וכן מצינו שאין חבת
חפץ במיתתן של רשעים ויתר הוא חפץ בחשובתן שנ׳ כי לא
אחפוץ במות המת השיבו וחיו וברחמו על ישרא׳ מכל האומו׳
גילה סודו לעבדיו הנביאים כדי שיאמרו לישרא׳ הגזרה שהיתה
נגזרת עליה׳ בעונם ושיתרו בהן שיחזרו למוטב ומאריך אפו אם
ישובו בתשובה והכבידו אזנם וחזקו את לבם ולא רצו לשוב עד
שסלק מעליהם שכינתו וחסרו כדי להגלותם בין אה׳ ואעפ
שהתחילה הגזרה נתעכב השכינה רחוקה מהן במדבר להחזין
לתשובתם כדגרסינן במסכת ר״ה פרק יט דף לא אר׳ יוחנן ששה
חדשים נתעכבה שכינה לישרא׳ במדבר שמא יחזרו בתשובה
ולא חזרו כיון שלא חזרו אמר תפחו עצמותן שנ׳ ועיני רשעים
תכלינה ומנוס אבד מהם ותקותם מפח נפש והש״ת ברחמו על
ישרא׳ בכלל ועל השובי׳ שבהם בפרט מעניש בעונם בעה״ז כדי
שילכו נקיים ויתן להם שכרם מושלם לעה״ב שהוא עולם הנצחי
מה שאינו עושה כן לאה״ בכלל ולרשעי׳ בפרט שאינו מעניש
בעה״ז על עונם אבל מנכה להם זכותם כדי שילכו לאבדן לנצח
נצחים כדגרסינן בסוף פ״ק דקדושין דף מ׳ אר׳ אלעזר בר׳ צדוק
למה צדיקים דומין בעולם הזה לאילן שכלו עומד בטהרה ונופו
נוטה למקום טומאה נקצץ ניפו נמצא כלו עומד במקום טהרה

כך הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעה"ז כדי שירשו העולם
הבא שנ' והיה ראשיתך מזער וגו' ולמה רשעים דומים בעה"ז
לאילן שכלו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ
נופו ונמצא כלו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע טובה
לרשעים בעה"ז כדי שירשו מדרגה התחתונה שנאמר יש דרך
ישר לפני איש וגו' וגרסינן נמי במסכת הוריות דף י' דרש רב
נחמן בר רב חסדא מ"ד יש הבל אשר נעשה על הארץ א"ש יש
צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע
אליהם כמעשה הצדיקים אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם
כמעשה הרשעים בעה"ז ואוי להם לרשעי' שמגיע אליה כמעשה
הצדיקים בעה"ז אל רבא אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מי שני
להון לא אמר רבא אשרי צדיקים שמגיע אליהם כמע"ה הרשע
של עולם הזה בעה"ז רב פפא ורב הונא בריה דרב יהוש' אתו
לקמיה דרבא אמר להו אוקימתו מסכת פלוני מסכת פלוני אמרי
ליה אין איעתריתו פורתא אמרי ליה אין זבנינן קטינא קטינא
דארעא קרי עליהו אשרי צדיקים שמגיע אליהם כמע"ה הרשע
שבעה"ז וגרסינן נמי בפ"ק דחגיגה דף ו' אל אמונה
ואין עול כשם שהקב"ה משלם שכר טוב לצדיקים וכו' כדאיתא
באקדם הנר הא' למדנו כי שופט כל הארץ עושה משפ' בהגיש
למי שמיעוטן עונות בעולם הזה שהוא הבל ורעות רוח ימיו
כצל עובר וכגמול להם על הרוב של זכיות העולם הבא שהו'
כלו טוב וכלו ארוך ולהפך הדבר לאותן שמיעוטן זכיות ורובן
עונות על כן יעורר אדם לשוב בכל זמן וכ"ש בימים המזומנים
יותר לדין ולכפרה ואל יקוץ בתוכחות וביסורין שהם הדברי'
המעינין את הנוף והמעגנים את הנפש וממרקים את העונות
ושב ורפא לו'

כלל ראשון בדבר התשובה ונחלק לארבעה חלקים

החלק הראשון בחרטה · החלק השני בעזיבת החטא ·
החלק השלישי בצומות · החלק הרביעי בשכר התשובה ·
החלק הראשון בחרטה ויש בו ארבעה פרקים ·

פרק ראשון

כאשר מי שחוטא תועלה מחולי הגוף אם לא ירגיש בחוליו דומה
בעצמו שהוא בריא או ירגיש בחליו ולא ירצה לבקש רפואה
וימשך אחר הנאותיו שיטבע בגופו החולי ער שימו' בסביבותו בלי
ספק כן יארע לחולה בחולי הנפש יש בני אדם שלא ירגישו
בחליים וירמו שהם בריאים ואינם מבחינים בין טוב לרע ועל זו
נאמר דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו ואו' יש דרך
ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות · וי"ש מי שירגיש בחליו
ובהיותו שטוף בתאוות לא שם לבו לרפאה אלא לרוות צמאו
ועל זה נאמר כי נשרירות לבי אלך · וגם כמו שחולי הגופות
ידמו למתוק שהוא מר ולמר שהוא מתוק וימאסו המאכל
והמשתה ששומר הבריאות ויתאוו לתאוות שמסבב החלאים ·
כך חולי הנפש ידמו במה שהוא רע שהוא טוב ובמה שהו' טוב
שהוא רע ומואס' בטוב לנפשם ובוחרים ברע ועל כיוצא בהם
נאמר הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו' וגם כן מי שמרגיש
בחולי גופו ומתחרט מהדרך ההיא אשר בה נולד החולי בגופו
וחפץ לרפאתו ע"כ יבקש רופ' להח"ו עצה בדבר ויברח מכל
הדברים שיאמר לו כי בסבתם אירע בגופו המקרים הרעים
אשר שנו את מזגו ממה שהיה בבריאותו, כך מי שהלך בדרך
לא טובה ואח"כ הרגיש בחולי נפשו ומתחרט על עונותיו יבקש

רפואה להל"ו וילך אצל החכמים שהם רופאי הנפש ויתנו לו
עצה בדבר, נמצא שהחרטה אשר באה אל לבו מהדרך הרעה
אשר היה הולך וחכיר רוע מעשיו וניחם מהם זה סיבב לו דבר
התשובה, וכמו שהוא בחולי הגוף שמי שהרגיל בשגיא' קטנה
או במעט משנוי מזגו ושב מיד מאותו חדרך שירפא מיד לפי
שעדיין לא נטבע בגופו החולי, כן מי שהרגיל ללכת בדר' שרה
ובא לידו חט' בשוגג או לתאבון והרגיש בו מיד ונתחרט ממנו
קלה בעיניו התשובה ולחזו' ללכת בדרך טוב לפי שלא הורגל
כ"כ במשוב, וכך יארע לתלמיד חכם כדגרסינן בפרק מי שמתו
דף ל"ט תנא דבי רבי ישמעאל אם ראית תלמי' חכם שעבר
עברה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשוב' שמא
סלקא דעת' א"א אימא ודאי עשה תשובה וכל זה לפי שהרגיש
מיד השגיאה וחזר מהנה ואינו מורגל במשובה שהמורגל בד'
רחוקה ממנו תחשוב' לפי שנעשי' לו העברה כהיתר כמו שאו'
כיון שעבר אדם עברה ושנה בה התורה לו הותרה לו סר' אלא
אימא נעשית לו כהיתר · אבל המתחרט מיד ושב בתשובה
גמורה נחשבת לו כמי שעבר בשוגג ומוחלין לו מיד ועל תשוב'
כזאת נאמר שובו בנים שובבים ארפא וגו' כראיתא לעיל בשאת
רבי מתיא בן חרש וגם נאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' ·
ועל דא גרסינן בפ' ה' דף פ"ו אדשכל גדולה תשוב' שחזרונות
נעשות לו כשגגות שנ' שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' ומכשול
לך שוגג · וגרסינן בפסיקתא אר' יודן בר סימון שובה ישראל
עד ה' אלהיך אפילו כפרת בעיקר · אר' אלעזר בנוהג שבעולם
אדם עומד ומבזה את חברו ברבי ולאחר זמן הו' מבקש לחתרצנ'
לו והוא אומר לו אתה בזיתני ברבים ומתרצה לי ביני וביניך
לך והבא אותם האנשים שבזיתני בפניהם ואני מתרצה לך אבל
הקב"ה אינו כן אדם מתרפ ומגרפ בשוק והקב"ה אומר לו עשה
תשובה ביני וביניך ואני מקבלך, וגרסינן נמי בפסיקתא שובה
ישראל עד ה' אלהיך משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות
והיה בה זקן והיה מודיר לכל בני המדינה ואומר כל מי שתידע
שומע לו ניצול וכל מי שלא היה שומע לו היו הגייסו' באי' עליו
והורגין אותו ולפ' הנביא צווה ואומ' שובה ישראל עד ה' אלהיך ·
תאנא כשם רבי אליעזר מקוה ישראל ה' וגומ' מה המקוה הזה
מטהר את הטמאים כך הקב"ה מטה' את ישראל בתשובה לכך
הושע מזהיר את ישראל ואמר שובה ישראל עד ה' אלהיך ·
וגרסינן בבר' פרשת וישב, וישב ראובן אל הבור והיכן היה רבי
אליעזר ורבי יהושע ר' אליעזר אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו
וכיון שנפנה חלך והציץ בבור, והנה ראובן אל הבור · אל
הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה מחתת
בתשובה תחלה · חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה
ואי זהו זה הושע שאמ' שובה ישראל עד ה' אלהיך, ועל תשובה
כזאת אמרו שמגעת ער כסא הכבוד דגרסינן כפר' ה אר' לוי
גדולה תשובה שמגעת ער כסא הכבוד שנאמר עד ה' אלהיך ·

פרק שני

כל זמן שיתחרט אדם מחטאתיו ויעשה תשובה תשובתו נרצית
לפני הקב"ה ובלבד שיפטר מן העולם הזה בתשובה שלימה ·
אבל היא על שבעה מעלות זו גדולה סזו, המעולה והטובה
שבכולם היא אותה שנעשית תכף למשובה כפי האפ' למעלה
והיא מקובלת מיד ועל תשובה כזאת אמר רבי אבהו בפ' חלק
דף צ"ט ובפרק אין עומדין דף ל"ו במקום שבעלי תשוב' עומדין
צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד ל' לפי שהצדיק גמור שלא
חטא מעולם הוא בעכור שיצרן אינו מתאו' לדבר · ואולי שאם

בטבעו יהא חס ויכסוף לעורה לא יוכל להנצל ממנה אבל מי שהוא חס בטבעו ומתאוה לטשטש כרחקו ממנו מקבל צער גדול ועל דא אמרו לפום צערא אגרא וגם לזה קראוהו יותר גדול כמו שאמרו כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו וא"כ אעפ"י שבא לידו בהרחור או כמעשה חטא באונס טבעו ומ"ד בגודל שכלו נתחרט ושב נקרא גדול על גבורתו שהו' יכול לכבוש את יצרו ביראת חטא ורבי אבהו דבר על זה וכיוצא בו ולא אמרן אלא בדברים התורניות כאותם שאלמלא לא נכתבו לא היו מחויבות בשכל כגון ערוה וכיוצא בהן אבל בדברים השכליות שאעפ"ש לא נגזרו ראויים לעשו' ולשומרם לפי שהשכל מחייבם הנפש אשר תכסוף אליה מעידה עליה שהיא חסרה ומרשעת ומורה שיש בה תכונה רעה שמתאוה לדברים שהם כנגד השכל ועל נפש כיו"ב נאמר נפש רשע אותה רע. והחסיר שאינו מתאוה להן עליו נאמר שמח לצדיק עשות משפט ועכ"ז אם נתחרט ועשה תשובה מ"ה לו מיד וזאת היא התשובה הגדולה שבכל אלו הז' מעלות לפי שלא נתעכב בחטא המעלה הב' מי שהוטבע בחטא י' רבי או שני' אבל שב בימי בחרותו בעודנו בתוקפו וגבורתו ונתחרט מאותו הדרך הרע וכבש את יצרו ועשה תשובה שלימה עליו נאמר וזכר את בוראך בימי בחורותיך וגום ר"ל בעוד שאתה בתקפך ורשאי לעשות העברה כבראשונה ואינך עוזבה בסברת מונע אלא ביראת חטא. ועל דא אמרו בפרק ה' הקף פ' היכי דאמי בעל תשובה כגון שבא רבר עברה לידו ופ' הימנה. מחוי רב יהודה באותו פרק ובאותה אשה ובאותו מקום ר"ל שהבחרות והאשה עומרין ואין דבר מונע. המעלה השלישי שעדיין הוא בימי בחרותו אבל אינה מזומנת לפניו העברה כבראשונה או הו' בוש מבני אדם לרדוף אחר יצרו כבתחלה וסר מרדך זה מעט מעט גם זה תשובתו מקובלת אף על פי שנורמן לו מונע כיון שהוא עדיין בבחרותו עליו נאמר וחסידותי דמיו מפיו ושיקוציו מבין שיניו וגם עליו נאמר אשרי איש ירא את י' וירשו עליו בפקדעו דף ט' אשרי איש ירא את י' איש ולא אשה אמר רב עמרם אמר רב אשרי שעשה תשובה כשהוא איש ורבל אמר אשרי מתגבר על יצרו כאיש. המעלה הרביעית השב מאימת צרות או באימת מוכיחין או באימת גזירה כמו שמצינו באנשי נינוה שאעפ"ש שלא עוררו לבם לעשו' תשוב' עד שהוכיח' יונה הנביא ואמר להם עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת מיד ויאמינו אנשי נינוה בי"י. וגם אלו אעפ"ש ששבו מאימת הגזירה נתרצית השובתם לפי שנתחרטו ושבו מעונם שנ' וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם אלהים על הרע' אשר דבר לעשות להם ולא עשה. ועל דא גרסינן בפ' סדר תעניות תאלו דף ט"ו אחינו לא שק ולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין וכן מצי' באנשי נינוה שלא נאמר וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. המעלה הה' המתחרט מחטאתיו מאחר שבא צרות רבות עליו ושב בתשובה ואעפ"ש שאינה מועילה בין איש לחברו תשובה כזאת כמו שאמר יפתח מרוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם הקבה ברוב חסדו על ברואיו מקבלתה כדכתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד י' אלהיך ועל דא אמרו במסכת אבות תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות. המעלה הששית היא בימי זקנותו כשאינו יכול ללכת בדרכי העברו מפני חלישותו ואעפ"כ אם נתחרט על מה שעשה בבחרותו ושב בתשוב' שלים בכל לבו תשובתו מקובלת ועל זה נאם תשב אנוש עד דכא ונו' ר"ל עד הזמן שאדם נדכא ונחלש ואעפ"כ הוא אומר שובו בני אדם. ועל דא גרס' בסוף

פקדקידושין דף מ' רשביא אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבר את כל הראשונות שנ' צדק' הצדיק לא תצילנו ביום רשעו ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשוב' באחרונה אין מזכירין לו שום רשע שנ' ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וגהו' כמחצה זכיות ומחצה עונות אמר רשב"ל בתוהא פ' מקדש על הראשונות המעלה הז' היא הפחותה שבכלם מי שלא נתחרט כל ימיו ועמר בפשעו אשר בו מת בראותו כי קרוב עתו למות ועל דא גרסינן באבות שוב יום אחד לפני מיתתך וגרס' נמי בפ' במה מדליקין דף ל"ב תר מי שהלך ונטה למות אומר' לו התודה על כל עונותיך שכן דרך שכל המוסתין מתודין אדם יוצא לשוק יהא דומה בעיניו כמו שנמסר לסרדיוט להוליכו לפני הקופט חש בראשו יהא דומה כמי שנתנוהו בקולר עליה למט ונפל יהא דומה כמי שעלוהו לגרדף לידון פתין קנין סס פלג להרינה אם יש פרקליטין גדולים ניצל ואם לאו אינו ניצל ואלו הן פרקליטין של אדם תשוב' ומעשים טובים ואפילו תתקצט סלמדים עליו חובה. ואחד סלמר עליו זכות נצול שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' ויחננו ויאמר פרעהו מרדת שחת מצאתי כופר. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומ אפי' התקצט באותו מלאך לחובה ואחד לזכות ניצל שנ' מליץ אחד מני אלף וגם אמר ליהו' ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים יעתר אל אלוה וירצהו ר"ל שאפ"י יגיע לו זמנו למות אם ישוב ויעתר אל אלוה וירצהו וימחול עונותיו. ולמדנו הלכה למעשה מאלעזר בן דודי בפק מע"ז בחתימת נר ראשון ואעפ"ש שהתשובו' הוא הם חלוקו מקובלות הם לכל אחר ואחר כפי מעלתו בקדימה ואיחור אבל העומד ברשעתו אפילו ביום המית ונפטר בלא תשובה זהו אפיקורוס גמור שאינו מאמין ביום הדין ומשחית גופו ונפשו להכעיס ונדון בגיהנם לדורי דורות. ועל כן הזהיר שלמה בחכמתו ואמר כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה ר"ל כל אש' תמצ' לעשות בעולם הזה עשה כלומר שתשוב בתשובה בכל זמן שתיכל להקדים יותר וחטוב שבהם כשתעמוד בכחך כי אחר שיפטר אין תשובה ולא תקנה בשאול שהולך אם לא עשאת בחיי. ולזה רמזו במסכת אבות התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כלום' שבטרקלין אין שום תיקון על כן צעק הנביא ואם' שובו שובו מדרכיכ' הרע' ולמה תמותו בית ישראל ואומר ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמותו בי"ש ר"ל שלא ימותו בלא תשובה אבל אם שב"ן אעפ"י שחיי שובבין זמן רב רפואה יש למכתם כדכתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם.

פרק שלישי

כדי להדמות בעיני בני אדם דבר מי שלא חטא כל ימיו. וצ' עניינים הנבדלים יותר מהז' מעלות האמורות למעלה. ודבר מי שלא חזר בתשובה בימיו שהם חמשה עניינים נחלק' זה מזה ורומים בחלוקם ואירע להם כמו לחמש כתות ההולכי' בספינת הים המשילום במדרש ואמרו מלהר לאנשים ההולכים בים בספינה ונתעכבו בה ימים רבים ולא הגיעו אל מחוז חפצם יום אחד נשבה רוח חזקה בים והוליך הספינה והאנשים אשר בה עד שהגיע' לאי אחד בתוך הים והיה הים סובב מכל רוח ובאותו האי היו אילנות גבוהים עד מאד והיו נושאים פיר' ומיני מגדנות ומכל מין ומין נחמד למרא וטוב למאכ' והיו באותו האי מעיינות מים מתוקים מרובים והיו מתגברים והולכי' ומשק' כל אותו האי

עד שצמחו דשאיו ורבו עשבותיו והנצו פירותיו ושושניו
ועגפי האילנות שלחו יונקותיהן ושריגיהן ולבשו העלין ועליה׳
כל עוף כנף פוצה ומצפצף והיה המקום נחמד לשבת בין
מעיינות המים תחת צללי האילנות והיו בספינה חמש כתות
של בני אדם. הכת הראשונה לא רצו לצאת מהספינ׳ וללכת
אל האי׳ כי אמרו אם נצא מן הספינה אפשר שתבוא רוח ותוליך
את הספינה ונשאר באי ובשביל נחת רוח של שעה שנהיה
באי בתאוות פירותיו נפסיד עצמותינו אם תלך לה הספינ׳ ונשאר
באי ונמות. הכת השנית יצאו מן הספינה ונכנסו לאי אבל לא
התמהמהו אלא אכלו מעט מהפירו׳ וטיילו מעט על האי וחזרו
מיד לספינה ומצאו מקומותם שהניחו וישבו בהם ברוח ולא
חפסידו כלו׳ בשביל שנכנסו לאי׳. הכת הג׳ יצאו מן הספינה
ונכנסו לאי ואכלו מפירות האילנות וטיילו על האי וחזרו
לשם עד שבאה הרוח והיו המלחי׳ רוצים לנהוג ספינת׳ ולהלוך
לדרכם תקעו המלחים בחצוצרות כמו שדרכם לתקוע בשעה
שהולכים כששמעו קול החצוצרות מיד יראו על נפשותם
ונכנסו לספינה ומצאו מקומות׳ שישבו בני אדם במקצת׳ ואחרי׳
שרוצים לישב במקומות שנשארו ישבו ביניהם בדוחק ולא
מצאו מקומות ברוח כמו הראשונים. הכת הד׳ היו אוכלים
מפירות האילנות והיו שטין באי והולכין על כל עבריו והיו
שומעין קול החצוצרות ואומרין אעפ שתקעו בחצוצרות לא
ילכו עד שיקימו את התורן הקימו את התורן אמרו עדין לא
ילכו עד שיפרשו את הנס פרשו את הנס אמרו לא ילכו עד
שיאכלו המלחין וכבל זה יושבין באי ואוכלי׳ מפירותיו ושכורין
ביין תאותם עד שאכלו המלחי׳ ונהגו ספינתם והתחילה ללכת
כיון שהיתה הספינה הולכת אמרו אם נמתין עתה רגע אח׳ תלך
לה הספינה והרי אנו נפסרין וכליין מיד רצו ל שפת האי ונכנסו
בים וסבנו עצמם עד שהגיעו אל הספינה ונכנסו בה ומצאו
מקומן צר וישבו ברוחק ולא היה להם ריוח כאחרים שלא
נתעכבו כל כך באי׳. הכת הה׳ ישבו באי אוכלין ושותי׳ ושמחין
ולא נתנו אל לבם לשוב אל הספינה עד שהלכה ונשארו
באי׳ נעים ונרים ועברו ימי החום ובאו ימי הקור ונשרו הפירות
מן האילנות ויבשו העלין ונשארו לחורב ביום ולקרח בלילה
ויצאו חיות רעות ומשונות מן האי והיו משחיתין בהן וטורפין
ואוכלין מהם ונשארו בוכים ומתאבלים על שלא נכנסו בספינה
ולא היה מועיל להם כלום וישבו באי עד שכלו ואבדו ונכרתו
מן הספ׳ ומן האי׳ וכן הא׳ בעה מעשיו הטובי׳ דומים לספינ׳
ואם ילך בתום לבב וישב על משמרתו לעבוד את בוראו ולא
ירחנו יצרו ללכת אחר תאות העולם הזה והבליו הרי זה נכנס
בשלום ויצא בשלום. כך הכת הראשונה של בני אדם שלא
רצו ליכנס באי׳ הם הצדיקים גמורים שלא טעמו טעם חטא
מימיהם וכבשו את יצרם ולא הלכו אחר תאוות העולם הזה לא
ישבו על משמרת׳ ושמרו מקומם ולא נכנסו לאי׳ הדומ׳ לעברות
שמפתין את האדם בתענוגיהם והנמשך אחריה׳ יאבד והפורש
מהם ינצל. והכת הב׳ שנכנסו לאי ויצאו מיד דומין לבני אדם
שחטאו ופעמו טעם החטא וחזרו בתשובה מיד בימי בחרותם
וזו היא תשובה מעולה כמו שאמרנו. והכת הג׳ שלא יצאו מן
האי עד ששמעו קול החצוצרות בספינה דומין לבני אדם שלא
עשו תשובה עד עת זקנתם ויראו שעתם קצר ואז יעשו תשוב׳
קודם שימותו ברשעתם ואעפ שהם בעלי תשובה אין מקומם
ברוח כמו שלפניה׳. והכת הד׳ שלא יצאו מן האי עד שהתחיל׳
הספינה ללכת והיו ממתינין מזמן לזמן עד שלא נשאר להם
פנאי לעלות בספינה אפילו רגע אחד דומין לבני אדם שאינן
עושין תשוב׳ עד שעת המיתה כי יראו כי אזלת יד וח״ם חלפו

ואין

ואין להם חיים בעולם הזה עושין תשובה מפני יראתם מן המות
ואעפ שתשובתן מועלה להם אין מקומן כאחדים שלפניהם׳
והכת הה׳ שישבו באי עד שהלכה הספינה ונשארו נעים ונרים
ובוכים ומתאבלים ולא יועיל להם דומין לבני אדם חשובים
בעה בעומק תאוותם ההולכים אחרי שרירות לבם הרעה ולא
נתנו אל נפשם לעשות תשובה עד שמתו ברשעתן וכלו והלכו
לאבדון ולבהלה ונהפך להם עונג העה לתולעה ורמ׳ אוכלת
בשרם ושורפת נשמתם עד ששבין לחרפות ולדראון עולם
כמו שנהפך לישובי האי תענוגיהם לשפטים רעים חורב ביום
וקרח בלילה חיות רעות משונות נחשים ועקרבים. וגם אמרו
כמדרש למי אוי למי אבוי למי שעוזב ממון הרבה ויוליך עמו
לקבר עונות הרבה ומי הוא זה הנותן ממון שלא כדי׳ ועליו
הכתוב אומר עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגו׳
כי בשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב
אלא תשובה ומעשים טובים. משל לאדם שהיו לו שלשה
חברים האחד אוהבו עד מאד והשני היה אוהבו ולא כל כך
והשלישי לא היה אוהבו ולא היה חושבו למאומה. פעם אחת
שלח המלך לקרוא לאותו אדם וסרסי המלך הבהילו להביאו
לחצר המלך לעשות מצות ארוניהם והיה מתפחד ומתירא
מאימת המלך והיה אומר שמא הלשינוני עמו הגרגנים ויהרגני
כשאגיע אליו אין לי טוב כי אם לקרוא לחברי אהובי שבטחה
בו נפשי ואולכנו עמי כדי שילין לי טובה עם המלך הלך וקרא
לחברו הראשון שהיה אוהבו יותר מן השנים וספר לו הענין
ולא אבה ללכת עמו ולא נתפייס עזבו ובא בפחי נפש אמר
לך אל החבר השני ואבקש ממנו ללכת עמי הלך ובקש ממנו
אמר ליה לפני המלך לא אכנס אבל אלך עמך לשמורך בדרך
וכשתגיע לחצר המלך אעזוב ואבוא לדרכי׳. הלך לשלישי
שלא היה חושבו למאומה ובקש ממנו ללכת עמו וספר לו מה
שאירע לו עם שני חבריו אמר לו אל תירא אני אלך עמך ואכנס
אל המלך ואליץ בערך טובה ואעשה כל יכולתי עד שתנצל
מיד הלך עמו אל המלך ולימד עליו זכות והצילו מידו׳. החבר
הראשון שהיה אוהבו עד מאד הוא הממון שחביב עליו יותר
מכל דבר שבעולם. הוא שעזבו ביום פטירתו ולא יוליך בידו
מאומה ממנו שנ׳ כי לא ירד אחריו כבודו׳. והחבר השני הבנים
והקרובים והחברים שמלוין לאדם עד הקבר וכשקוברין אותו
יתפרדו מעליו ויעזבוהו. והחבר השלישי שהליץ עליו טובה
עם המלך ולימד עליו זכות הוא התשובה והמעשים טובים
שהולכין עם האדם בשעת פטירתו להליץ טובה בעדו שנ׳ והלך
לפניך צדקך וגו׳ והמלך ששלח לקרוא לו הוא מלך מלכי המלכים
שאין לפניו משוא פנים ולא מקח שוחד ולא ינצל אדם מדין
אלא בתשובה ומעשים טובים.

פרק רביעי

המתחרט מעונותיו לשוב בתשובה צריך להתודות עליהם ואין
צורך להביא סנהדרי אחרת ומליץ אחר בעדו אלא חרטה בלבו
וודוי בפיו. כדגרסי׳ בפרק ״ה דף פ״ו אר״ יצחק אמרי במערבא
משמיה דרבא בר מארי בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת ב״נ
מדת ב״נ אדם מקניט את חברו ספק מתפייס ספק אין מתפייס
ממנו ואתה מתפייס ממנו ספק מתפייס ממנו בדברי ס״ס במסון
אבל הקב״ה מתפייס ממנו בדברים שנ׳ קחו עמכם דברים ושבו
עור אלא שמחזיק לו טובה שנ׳ וקח טוב ולא עוד אלא שדומה
כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן שנ׳ ונשלמה פרי שפתינו
ושמא תאמר פרי תובה תל אוהבם גדבה. וגרסינן בפר אלעזר

הקר

קחו עמכם דברים קחו עמכם כסף וזהב לא נאמר אלא קחו עמכם דברים ונרסינן בפסיקתא קחו עמכם דברים ושובו אל ״י רבי יהודה ורבי נחמיה אומרים כל העולם חסבול ועונותינו לא תשא ׳ וגם כן גרסינן בפ״ק דסוטה תנ״ר אומר׳ לפניה רבוי אגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון אשר חכמים גידו ולא כחדו מאבותם ׳ יהודה הודה ולא בוש מה היה בסופו זכה לירש חיי העולם הבא ׳ ראובן הודה ולא בוש מה היה סופו נטל חיי עה״ב ׳ ומה שכרן כדקא אמרינן אלא מה שכרם בעה״ז להם לברם ניתנה הארץ וגו ׳ בשלמא יהודה אורי דכתיב צדק שמני אלא ראובן מנא לן דאורי דאר׳ שמואל ברנחמני אר׳ יונתן מד׳ יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה ואמר מלמד שכל אותם שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מתגלגלין בארון עד שבא משה וביקש עליה רחמים אמ׳ לפניו רבונו ש״ע מי גרם לראובן שיורה יהודה מ״ר שמע ״י קול יהודה ׳ עאל איבריה לשפא למקום שכתקו מסס כמו דסף מדוכתי׳ לא הוו קא מעיילי ליה למתיבתא דרקיעא אבר ואבר ועמו תביאנו ׳ לא הוה ידע למשקל ולמטר בשמעתא אמר ידיו רב לו ׳ לא הוה סלק׳ ליה שמעתא אלבא דהלכת׳ אמר ועזר מצריו תהיה ׳ בשלמא יהודה אורי כי היכי דלא לישרוף תמר אלא ראובן למה לי׳ לאודויי יהא אבר רב ששת חציף עלי׳ מאן דמספרש חטאיה הינו טעמא דאורי כי היכי דלא ליחשדוהו אחותי ׳ ואפי׳ למאן דאמר דחציף מאן דמספרש חטאיה היינו בפני בני אדם אבל צריך לפרט את החטא לפני המקום כדגרסינן בפרק זה תניא דבי יהודה בן בבא אומר אדם צריך לפרט את החטא שנאמר ויעשו להם אלהי זהב ׳ רבי עקיבא אומר אינו צריך שנ׳ אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אבל מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדר׳ נאי דאר׳ נאי אמר משה לפני הקב״ה רשע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישר׳ עד שאמרו די גרם להם לעשו׳ אלהי זהב ׳ שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הן משה ודוד משה אמר יכתב סרחני שנאמ׳ יען לא האמנתם בי ודוד אמר אל יכתב סרחני שנ׳ אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ׳ משל דשה ודוד להד׳ לשתי נשים שלוקות בב״ד אחת קלקלה וא׳ אכלה פני שביעית וז שאכלה פני שביעית אמרה להן בבקשה מכם הוריעו על מה היא לוק׳ כדי שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה מיד הביאו פני שביעית ותלו על צוארה והכריזו עליה על מה לוקה ׳ ואם החטא הוא מפורסם לבני אד׳ ודנו בפרהס׳ כדי שידעו ששב ממנו ׳ וגם אם היא עברה שבין אדם לחברו צריך לבקש ממנת מחילה ברבים כדגרסינן התם אמר רב יהודה דברמ׳ כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשרי נשוי פשע כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם ׳ רב זוטרא בר טובי אמר רב כאן בדברים שבין אדם לחברו וכאן בדברי שבין אדם למקום ׳ ולפי שהשב הוא צריך לפרט את כל החטאים עם לכסות מבני אדם החטא שאינו מפורסם על כן תקנו לכל הוידוי שכולל כל דברי חטא ׳

החלק השני בעזיבת החטא ויש בו חמשה פרקים ׳

פרק ראשון

אף עפ״י שיתחרט אדם מעונותיו ויתודה עליהם בדבור אם לא עזבם דומה למי שטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד ששילך השרץ מידו ׳ כדגרסינן בריש פרק סדר תעניות כיצד דף י״ו תר׳ אדם שיש בו עברה מתודה עליה ואם חוזר בה לומה הוא דומה לאדם שתופש בידו שרץ שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו עלתה לו טבילה

טבילה שנאמר ומודה ועוזב ירוחם וגם נאמר יעזוב רשע דרכו וגו׳ על כן צריך בעל תשובה שאם יש און בידו שיעזבנו ואם בלבו ובמחשבותיו שיסירנו ויקבל עליו לבל יוסיף לחטוא וליה צריך לקבל על עצמו אלו התנאים ׳ בראשונה שיגריל יצר בלבבו על חטאתו אשר חטא אפילו בלב כדי שלא תהא קל בעיניו מכאן ואילך להזור בו ׳ וכפי גודל המרירות ועוצם הייצר יהא גדולה התשובה ומעלתה והתמרתה לפי שמורה על טוהר הנפש ועל מרירות לבו על מה שעבר עליו ולזה רמז באומרו לב נשבר ונדכא אלהים לא תבזה ׳ ואם חטא בראיית העין יכבה ברמעות עיניו כמו שנאמ׳ פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך ׳ ולפי שהלב והעיניים סרסורי החטא הזהירה תורה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם שהעין רואה והלב מתאווה עד שבא לידי מעשה ׳ ואם חטא בתאות מאכל ומשתה סדברים אסורים או מרבוי עינוגים ירבה בצומות ׳ ואם חטא בתאות חמשגל ירבה בספר לשבר תאוותו וערלת לבו ולכל ד׳ כללים אלו הבאים מהם כל יסודי העברות כלל הנביא רפואתם בפסוק אחד באומרו וגם עתה נאם ״י שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובכי ומספר מה שאמר בכל לבבכם ר״ל בהוסיף יגון בלבם על מה שעבר ובהפיל דמעות עיניהם שנקרא בכי ובצום ובמספר להכניע גופם ולשבר רוחם ותוזק יצרם ואל יקל בעיני בעל תשובה הבכי כי כבר אמרו שאע״פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו כדגרסינן בפרק אין עומדין א״ר אלעזר וכו׳ כדא׳ למעלה בפ״א מחלק התפלות ׳ וכמו שאם יחלה הגוף יקח רפואה שתהיה כנגד חולי הגוף וכפי ריחוק החולי מקו המישור לצד אחד יה״ה חזוק הרפואה לצד אחר כן צריך לעשות לרפואת הנפש מחוליה הנפש אשר תפליג באהבה ממון ירגיל נפשו בצדקות ובהסיר התאוה והבצע ובשמחו בחלקו בזוכרו כי הכל יאבד בבוא המות פתאום ואולי אפילו בחייו ׳ וגם ירגיל עצמו בהתחבר לחולים ובהתבונן נמתי בלבו וגם בעומדו בבית הקברות ויכיר שהיום כאן ומחר בקבר והנפש אשר תפליג באהבת נשים רפואתה לעשות הרחקה יתירה וכפי גודל האהבה יהי׳ גודל המיאוס ׳ וגם יזכור את מומם והפסדם ומדותיהם הרעות וכי הם רשת לאדם לאבד גופו ונפשו ׳ וגם הנפש אשר היתה רגילה בנאוה רפואתה שתחזור להצנע לכת ועניוה ובעשות לנפש רפואות כאלו מאלו המדות וכיוצא בהם צריך להרגיל ברפואה ימים רבים עד שיחזיר לו כטבע מוטבע כי כמו שרפוא׳ חגוף לא תסיר החולי ברגע א׳ גם רפואת הנפש לא תסיר חוליה אלא בימים רבים בהתמיד בדבר כדי שיהא לו למשמרת וישקוד על המצוה עד שתשוב לו כמנהג וכן אמר החכם מנעורי הייתי עז פנים ולא נכלמתי מעשות כל רע ער אשר קנאתי בחברי והרגלתי נפשי בענוה ולא היתה מלבי כי אם בהכרח ובשבועה וכאשר שקדתי עליה ימים רבים וראיתי נעימותיה חשקתי בה ורבקה נפשי אחריה ׳ וגם הנפ׳ אש׳ תפליג מלבוא במשתאות ומלטייל בגנים רפואת היא שתחלש תאותה מן התענוגים וירבה בדברים המחלישים את התאוה וימעיט מחבר׳ אנשי רשע וירגיל להתחבר לענוי׳ ולמרוד׳ ובו׳ תחלשנ׳ תאוותיו ויתמיד בדרך טובה וישרה ׳ וכן כל מי שחולי נפשו מצד אחר ירגיל עצמו בצד האחר וישוב אל אלוה וירפאהו ׳

פרק שני

צריך בעל תשובה ליבוש מחטאתיו בזכרם בלבו או כשיתודה עליהם ויועיל לו לשני דברים ׳ הראשון ליכנע לבו מן הגאוה שהיתה

שהית׳ בו והשני לכל יוסיף חשק העון עוד בקרבו כמו שנ׳ אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי וגו׳ ר״ל אחרי אשר יסרתני עד שהוכרחתי לשוב מדרכי נחמתי ואני מתחרט על מה שעברתי ומאחר שאני זוכר מעשי הראשונים ומודיע עם ללבי בזכירה ובודאי ספקתי על ירך בצערי את כל גופי ביגון לבי ובשברון עצמי ואני מוסיף בלבי בושה וכלמה בחרפת חטא נעורי כי אם אדם בוש בפשע חברו שיוכל להתעלם ממנו מה יעשה בפושעו לפני מי שאינו יכול להתעלם ממנו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה ובראות אדם שמחל לו חברו ברחמו עליו יבוש ממנו על החסר שעשה עמו גם בראות החוטא כי השם ית׳ מעביר על עונו ואינו נפרע ממנו יוסיף בושה בלבבו ועל זה אמר כי נשאתי חרפת נעורי ר״ל שסלחת לי חרפת נעורי כמו נשוי פשע וכן כתיב למען תזכרי ובושת בכפרי לך לכל אשר עשית ועל דא גרס׳ בפ׳ קדברכו׳ דף ב׳ אם רב הונא סבא משמיה דרב כל העושה דבר וכתבייש ממנו מוחלין לו על כל עוונותיו שנ׳ למען תזכרי ובושתולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם יי׳ אלהים ודילמא צבור שאני אלא מהכא ויאמר שמוא׳ אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתי נלחמים בי והאלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקרא לך להודיעני מה אעשה וגו׳ באורים ותומים לא קאמר משום דקטל נוב עיר הכהנים ומנא לן דאחילו ליה שנ׳ ויתן יי׳ גם את ישרא׳ עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגם את מחנה ישרא׳ יתן יי׳ ביד פלשתי ואר׳ יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא והוקעונם ליי׳ בבקעת שאול בחיר יי׳ ~~בחור יי׳ לא נאמר אלא בחיר יי׳~~ יצאתה בת קול ואמרה ~~שאול~~ בחיר יי׳ וגרס׳ נמי מאי ויאמר משה אהרן קרב המזבח מלמר שהיה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו שמא היה נזכר לו עון העגל והיה מתבושש מלקרב אל המזבח מפני אותו עון ומיד אמר לו משה רבי׳ע קרב המזבח כבר נמחל לך אותו עון הואיל ונתביישת ממנו לפיכך החסידי׳ הראשונים אם היה בא לידם שום חטא היו מעלין על לבם אותו המיד ומתביישי׳ מה׳ וכן אם דוד כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ר״ל שהי׳ תמיד נגר לבו חטאתו ויודעו ומכירו כדי שיתבייש ממנו ולא ישוב עוד לחזור בו ולכיוצא בו׳ וכן אמר עזרא ה׳ בושתי ונכלמתי להרים ה׳ פני אליך וגו׳ למדנו שכשאדם מתבייש מחטא אשר עשה ה׳ יחזור עוד אליו ויכופר לו׳

פרק שלישי

ההכנעה והשפלו׳ נאה לבעל תשובה לפי שהחטא בא בסבת גבהות הלב כמו שנ׳ ורם לבבך ושכחת וגו׳ ונאמ׳ גבה עיני ורחב לבב נר רש עים חטאת על כן רפואה זאת בהכנעת הלב כמו שאם הנביא קרעו לבבכם וא׳ בגריכם וגם אם׳ דוד בהתורותו על חטאו זבחי ה׳ רוח נשברה וגו׳ ר״ל שאינו חפץ הקרבה על עין מזיד קרבן אלא רוח נשברה וגם נאמר באחאב וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט ועל זה אם׳ השי׳ הראית כי נכנע אחאב וגרס׳ בפסיקתא זבחי ה׳ רוח נשברה וגו׳ זבדי בן לוי ור׳ יוסי בן פנחס ורבנן חד אמר אמר דוד לפני הקבה אם מקבלני אתה בתשובה ידע אני ששלמד בני עזמר ובונה בית המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנו כלן שנ׳ זבחי ה׳ וגו׳ מה כתיב בתריה השיבה ברצונך את ציון וגו׳ אז תחפוץ זבחי צדק וגו׳ וחורנא אם׳ מניין לזה שהו׳ עושה תשובה שהבה מעלה עליו כאו עלה לירושל׳ ובונה בית המקד׳ ובונ׳ את המזבח ומקריב

פרק רביעי

כל אלו הדברים שאמרנו הוא בחטא שבין אדם למקו׳ אבל אפ׳ חטא בינו לבין חברו צריך לתקן המעוות כמו שנ׳ וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם׳ אמר שמואל אע׳פ׳ לו גזל מריש אחד וכנאו בבירה מקעקע כל הבירה ומחזיר המריש לבעליו׳ ואם החטא הוא ברברים שבגופו אע׳פ שישלם לו כל חיובו צריך לבקש ממנו מחילה׳ כדגרסינן במסכת קמא פרק החובל דף צ׳ב אע׳פ שהוא נותן לו ער שיבקש ממנו מחילה שנ׳ ועתה השב את אשת האיש כי נביא הוא וגו׳ ומניין שלא יהא המוחל אכזרי שנא׳ ויתפלל אברהם אל האלהים ואמרינן עלה בגמרא תר כל ~~לן~~ שאמרו דמי בושתו אבל דמי צערו אפילו נותן לו כל אילי נביות אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה שנ׳ ועתה השב את אשת וגו׳ וגרסינן נמי בפרק ה׳ דף פ׳ו אר׳ יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנא׳ בני אם ערבת לרעך הקעת ליזר כפיך נוקשת באמרי פיך וגו׳ עשה זאת אימה וגו׳ אם ממון יש לו בידך התר לו פסת היד ואם לאו הרכה עליך רעים׳ אמר רב חסדא וצריך לפייסו בג׳ הבורות ~~של~~ בני אדם שנ׳

על שם שנ׳ ה תאסוף עם חטאים נפשי׳

שנ׳ ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העוית׳ ואם מת אמר
רב יוסף מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומ׳ חטאתי
ל״י אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו׳ רבי זירא כי הוה
ליה מילתא בהדי אינש הוה ממצי ליה נפשיה וחליף ואתי
קמיה כי היכי דניתי ונפיק מדעתיה׳ למרנו שחחט׳ שבינו לבין
חבירו צריך לרצות את חברו׳ והדרך האחרון צרי׳ בעל תשוב׳
כדי שתהא תשובתו שלימה שישיב רבים מעון׳ וידריך בני
אדם בדרך ישרה ויזהיר׳ויוכיחם ויודיע׳ עונש ושכר ואיך מקבל
הקב״ה לבעלי תשובה כדי שישובו פושעי׳ מדרכם הרעה כמו
שאמר דוד בבקשו מלפני הקב״ה שיקבל תשובתו ויסחול לו
אלמדה פושעים דרכיך וגומר׳

פרק חמישי

כמה גדולה כחה של תשובה שהקב״ה נרוב רחמיו פתח לאדם
פתח של תשובה כדגרסינן בבר׳ ועתה פן ישלח ידו ואכל מעץ רבי
אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הב״ה פתח של תשובה שנא׳
ועתה ואין עתה אלא לשון תשובה שנאמר ועתה ישראל מה
״ אלהיך שואל מעמך׳ ועוד גרסינן התם ויצא קין מלפני״
והיכן יצא רב הונא בשם רב נחמן בר יצחק אמר יצא שמח׳
כמה דאת אמר והם הנה הוא יוצא לקראת׳ וראך ושמח בלבו׳
פנע בן אדם הראשון אמר לו מה נעשה ברינך אם לו עשיתי
התשובה ופשרתי והתחיל אדם הראשון משפח על פניו ואמ׳ כך
הוא גדול כח התשובה ואני לא הייתי יורע מיר עמר ואם מזמו׳
שיר ליום השבת טוב וגו׳ וגרסינן בפסיקתא טוב להודות ל״י
אר׳ לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו מלמד שהב״ה מקבל
את השבים ואומר שובו אלי׳ תשובתו של אחאב קבלתי
שנגזר׳ עליו גזרה קשה ותשובתכם איני מקבל׳ הדא הוא דכתיב
ויהי דבר ״ אל אליהו התשבי לאמר׳ רד לקראת אחאב אשר
בשומרון הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתה ודברת אליו
לאמר כה אמר ״ הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר
״ במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את
דמך גם אתה ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע
בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך את׳ וכמה
התענה שלש שעות אם היה רגיל לאכול בג׳ שעות אכל בו׳
ואם בו׳ אכל בט׳ ויהלך את מהו את ר״בל אומ׳ שהיה מהלך
יחף מה כתיב תמן ויהי דבר ״ אל אליהו התשבי הראית כי
נכנע אחאב מפני וגו׳ אמר הב״ה לאליהו חמית אחאב דעביד
תשובה יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וגו׳ תשובת
אנשי עניות קבלתי שנגזרה גזירה קשה עליהם ותשובתכם
איני מקבל דכתיב לכן כה אמר ״ הנני פוקד עליכם וגו׳ ושארית
לא תהיה לכם׳ וכיון שעשו תשובה זכו אנשי ענתות להתיחס
ק״ת כרמפרש בעזרא׳ תשוב׳ של אנשי נינוה קבלתי שנגזרה
עליהם גזירה קשה ותשובתכם איני מקבל דכתיב ויחל יונה לבא
בעיר וגו׳ ויאמינו אנשי נינוה וגו׳ ויזעק וגו׳ ויזעק וגו׳ מי
יודע ישוב וכתיב וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם
הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות לו ולא
עשה׳ וכתיב קרעו לבבכם ואל בגדיכם וגו׳ אומר ריבל אם
קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעים בגדיכם על בניכם
ובנותיכ׳ לסה כי חנון ורחום הוא וגו׳ תשובתו של יכניה קבלתי
שנגזרה עליו גזירה קשה ותשובתכם איני מקבל דכתיב העצב
נכזיה נפוץ האיש הזה כניהו וגום׳ רבי אחא בר בון בר בניסן
בשם רבי אבא בריה דרב פפי גדולה כחה של תשובה שבטלה
את השבועה ובטלה את הגזירה׳ בטלה את השבועה סניין

דכתיב חי אני נאם ״ כי אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם ע״
וכתיב ביום ההוא נאם ״ אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי וגו׳
ובטלה את הגזירה מניין דכתיב כה אמר ״ כתבו את האיש הזה
ערירי גבר לא יצלח בימיו לפלתי היות לו בן ישב על כס׳ וכתי׳
ובני יכניה אסיר וגו׳ לעולם ״ דברך נצב וגו׳ גם זה הפסו׳ נאם׳
על אדם הראשון כשחטא אר׳ הראשון אלולי שהב״ה יושב על
כסא רחמים לא היה מתקיים אפילו שעה אחת והקב״ה הבטיח
את זרעו אחריו שיתנהג עמהם במדת רחמים שנאם׳ לדור ודור
אמונתך וגו׳ וגרסינן בפ׳ מ״א מפר׳ ליעזר תרע לך כח התשובה
בוא וראה מאחאב מלך ישראל שגזל והמר ורצח שנ׳ הרצחת
וגם ירשת שלח וקרא ליהושפ׳ מלך יהוד׳ והיה מלקהו מלקות
מ׳ בכל יום ג׳ פעמים בכל יום ובצום ובתפלה היה משכי׳ ומעריב
לפני הב״ה ולא חזר למעשיו הרעים יותר ונתרצית תשובתו שא׳
הראית כי נכנע אחאב וגו׳ רבי אבהו או׳ תרע לך כח התשובה
מדוד מלך ישרא״ל שנשבע הב״ה לאבות הראשונים להרבות את
זרעם ככוכבי השמי׳ ואתה באת לבטל את דברי בשבילך ניתנה
הצאן למאכל ובג׳ שעות נפלו מישראל ע׳ אלף איש שנ׳ ויפול
מישראל ע׳ אלף איש׳ רבי שמעון אומר לא נפל מישראל
אלא אבישי בן צרויה שהיה שקול במעשיו הטובים כע׳ אלף
איש׳ אנשים לא נאמר כאן אלא איש ושמע דוד וקרע את
בגדיו ולבש שק ואפר ונפל על פניו ארצה לפני ארון ברית ״
והיה מבקש תשובה מלפני הקכה ואמר רשלע אני הוא
שחטאתי העכר נא חטאתי ונתרצית תשובתו ואמר למלאך
המשחית הרף ידך שנ׳ ויאמר למלאך המשחית בעם רב לך׳
ומהו רב לך אמר לו רב אדם נפל מישראל ומה עשה המלאך
לקח חרבו וקנחה בטלתו שך דוד וראה דוד חרבו של מלאך
והיה מרתת בכל איבריו עד יום מותו שנא׳ ולא יכול דוד ללכת
לפניו לדרוש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך ״ רבי יהושע
אומר תרע לך כח התשוב׳ בוא וראה ממנשה מלך יהוד׳ שעשה
כל התועבות הרעות שבעולם וזבח לאלהים אחרים שנ׳ והוא
העביר את בניו באש בגי בן הינום והרבה לעשות הרע בעיני
״ והיה מוכה לכל צבא חשמים ובאו עליו גדודי מלך אשור
ואחזו אותו בסניכת ראשו והורידוהו בבלה ונתנו אותו במחבת
אש וקרא שם לכל האלהים שזיבה להם ואין עונתו להצילו׳
אם אקרא לאלהי אבותי בכל לבי אולי יעשה לי ככל נפלאותיו
אשר עשה לאבי וקרא לאלהי אבותיו בכל לבו ונעתר לו ונשמע׳
תפלתו שנ׳ ויתפלל אליו׳ וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם לידע
מנשה כי ״ הוא האלהים באותה שעה אמר מנשה אית דין
ואית דיין בן עזאי או׳ תדע לך כח התשובה בוא וראה מרשכל
שהיה הוא ושני רעיו גוזלים לכל אשר יעבור עליהם בדרך מת
עשה הניח לשני רעיו שודדין בהרים ושב לאלהיו בכל לבו
ובצום ובתפלה והיה משכים ומעריב לפני הקב״ה והידה עוסק
בתורה ובמצות ולא שב למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו׳
וביום שמת מתו שני רעיו השודדים בהרים ונתנו את ר׳ שמעון
באוצר חיים ולשני רעיו לשאול תחתיה ואמרו שני רעיו לפני
הב״ה רשלע יש מששא פנים לפניך אמר להם זה עשה תשובה
בחייו ואתם לא עשיתם תשובה׳ אמרו לו תנח לנו ונעש׳ תשובה
גדולה׳ אמר להם אין תשובה אלא עד יום המיתה׳ משל להר
לארם שהו׳ רוצה לילך לקראת המדבר אם אינו לוק׳ מן היישוב
לחם ומים במדבר אינו מוצא מה שיאכל וישתה כך אם אין
אדם עושה תשובה בחייו לאח׳ מותו אין לו תשובה אלא לתת
לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו שנ׳ אני ״ חוקר לב ובוחן כליות
לתת וגו׳ רבי נחוניה בן הקנה אומר תרע לך כח התשובה בוא
וראה מפרעה מלך מצרים שמרד ברבון העולמים ואמר מי ״

אשר אשמע בקולו · ובאותו לשון עשה תשובה שנ׳ מי כמוך באלים י״י, והצילו הקב״ה מבין המתים שנאמ׳ כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגו׳ · והעמידו מבין המתים לספר גבורתו שנ׳ ואולם כעבור זאת העמדתיך וגו׳ ולמען ספר שמי וגו׳ והלך ומלך בנינוה והיו אנשי נינוה כותבי מכתבי עמל וגוזלין איש את רעהו ובאין זה עם זה במשכב זכור וכששלחה הקב״ה ליונ׳ להנב׳ עליהם שמע פרעה ועמד מכסאו ויקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו כל מי ש׳עשה כרברי׳ האלה ישרף באש ושיצומו כל העם שלשה ימים, מה עשה העמיד אנשים מצד אחד ונשים מצד אחר וכל בהמה טהורה בצד אחר והילדי׳ מצ׳ אחר רואין את שרי׳ אמותן ורוצים לינק ולא הניחום וכוכים והאמהות רואות לבניהן ורוצות להניקן ואינן יכולות וכוכות · והיו בה קכ״ג אלף יותר משתים רבוא שנאמ׳ ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה וגו׳ ונאמר וינחם י״י על הרעה וגו׳, ארבעים שנה הארי׳ הקב״ה אפו עמהם כנגד מ׳ יום שאמר ליונ׳ · ולאחר מ׳ שנה חזרו לקלקולם ולמעשיה׳ הרעים יותר מבראשונה ונבלעו כמתים בשאול תחתיה שנאמ׳ מעיר מתים ינאקו בין שורותם יצהירו רוח עברה וחטהרם · לפיכך שלח הב״ה ביר עבדיו הנביאים להנבא על ישראל ואמ׳ להם שובה ישראל עד י״י אלהיך ·

החלק השלישי בצומות ויש בו שלשה פרקים,

פרק ראשון

דבר התענית הוא סיוע גדול לשב בתשובה לב׳ דברי׳, הראשון להחליש גופו ולשבר גאון לבו אשר חטא בו׳, וחב׳ לסגף התאוות ולמרק חלבו ודמו כפי גודל אשמו ויחשב לו יותר מהקרבת חלב ודם קרבנו וכמו שחולי׳ הגופו כ׳שראו שחלי׳ באה׳ להם מצד מילוי בכח רפואתם היא לעצור מאכלם · כך ראוי לעשות לחולי הנפשות, וכשם שמי שאינו חולה או הוא חולה מחולשת הגוף אם ימנעו ממנו המאכל יגרמו לו חולי וחלישות כך יארע למענה גופו בלי צורך ובראו׳ חזל עיניני בני אדם שהם חלוקים בענין זה יש מתענה לצורך ויש מתענ׳ שלא לצורך וקראו למחענה לצורך קדוש וחסיד ולמתענה שלא לצורך קראוהו חוטא, ואע״פ שנראה לכאורה שחולקין מר אמר הכי ומר אמר הכי ולא פליגי, כדגרסינן בפ״ק דתעניות דף ״א אר׳ שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנא׳ וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי על אי זה נפש חטא אלא על שציער עצמו מן היין והלא דברי׳ ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עא״כ · רבי אלעזר אומר נקרא קדוש שנ׳ קדוש יהיה וגו׳ והלא דברים ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא קדוש המצע׳ עצמו מכל דבר עא״כ · ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנא׳ גומל לנפשו א״ש חסיד, על כן פירשו הענין באומרם כי חס אינו צרי׳ עיניו ואסור לישב בתענית ספני שמעט במלאכת שמים, ואמר רב ששת בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותיה · ואם בשום זמן נהגו קצת מהחסידים בעינוי גופם בצומות ובעזבם מלאכול בשר ושתה יין ובהרחקת הנשים ובלבישת צמר ושער לא היה אלא בראות נטות לבם בשום זמן אחר הקצה האחרון כמו חולי הגוף כשרואים שיוצ׳ המוז משוויו ג״א זה צד הרופא יעמוד כנגדו בהפכו עד ששוב אל השיווי כך היו עושין אלו הפרושין ואולי שעשאוהו לקבל ייסורין על עצמן כדי למרק שום הרהור או שגיא׳ שבאה לידם והיו סכלי׳ בעולם שכשראו ג״ן הפעולות לחסידים ולא ידעו כוונת׳ חשבו שהן מדות טובו׳

ושאם

פרק שני

דברי׳ הצומות ועקתם הכתובים בתורה שנכתב נגזרו על דבר׳ שאירעו לאבותינו בזמנין ידועים ועל כן הקנו שיתענו בהם וידאגו ואנחו עליהם כדגרסינן בפ״ק דר״ה דף יח תניא ארשב׳י ארבעה דברי׳ היה רבי עקיבא דורש ואין אני דורש כמותו צום הרביעי זה י״ז בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמ׳ בחדש הד׳ בט׳ לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב בתריה ותבקע העיר ואמא׳ קרי ליה רביעי דהוא רביעי לחדשים, צום ה׳ה באב שבו נשרף בית ע״הינו ואמא׳ קרי ליה ה׳ שהוא ה׳ לחדשים · צום ה׳ זה ג׳ בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם למרך ששקולה מיתתן של צדיק׳ כשרפת בית המקד׳ ואמא׳ קרי ליה ז׳ שהוא ז׳ לחדש׳ צום הי׳ זה י׳ בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם שנ׳ ויהי דבר י״י אל׳ לאמ׳ בשנה התשיעי בעשור לחדש לאמ׳ בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היו׳ הזה אשר סמך מלך בבל ע״ירושלם ואני איני אומר א״צ צום העשירי זה ה׳ בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר ויהי בעשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותנו בא ע״י הפליט מירושלם לאמר הוכתה העיר, ונראין דברי מדבריו שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון א״צ שאני סונה לסדר פורעניות והוא סונה לסדר חדשים וגרס׳ נמי במס׳ תעניו׳ דף כו׳ ה׳ דברים אירעו את אבותינו ב׳ו בתמוז וה בט׳ באב ב׳ו בתמוז נשתברו הלוחו׳ ובוטל התמיד והובקע העיר

ושרף

ושרף אפוסטומו את התורה והעמיד צלם בהיכל, בט"א נגזר
על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונ' ובאחרונ'
ונלכדה ביתר ונחרשה העיר · והחמור שבצומות אלו ט' באב
לפי שהוכפלו בו צרות כמו שכתוב למטה בדרך ארוכה בחלק
יסורי רבים על דבר היסורין והצרות שאירעו לאבותינו למרק
עונם, ועל כן אין ישראל יכולין לבטלו בזמן הזה · והוסיפו
עליו למעטו בכל הדברים שהם ענינים של שמחה משנכנס
אב ונם לנוהגים שלא לאכול בשר ועל כולם בערב ט' באב
בסעודה המפסקת זולתי אם חל בשבת ולהתאבל בו במצורף
לא תעשה שבאכל · וגם שלא לקרוא כדברי שמחה של תור'
וגם לענותו בחמש' דברי עינויים האמורי' בצ"כ וגם לנוהגין שלא
לעשות בו מלאכה כדגרס' בפ' מקום שנהגו דף נ"ד מקום שנהגו
לעשו' מלאכ' בט' באב עושין ומקו' שנהגו שלא לעשו' אין עושי'
ובכל מקום ה"ח בטלין · רש"ג אומר לעולם יעשו כל אד' עצמן
כתח וגרסינן נמי בסוף מסכת תעניות דף ל' רבי עקיבא או'
כל העושה מלאכה בט' באב אינו רואה סימן ברכה לעולם,
וכל האוכל בט' באב אינו רואה בשמחה של ירושלם שנאמר
שמחו את ירושלים וגו' שישו אתה משוש וגו' וכל המתאבל
על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה שנ' שישו אתה משוש וגו',
וכל האוכל בשר ושותה יין בערב ט' באב עליו הכתוב או' ותחי
עונותם על עצמותם · ובי' ישראל נשאר לשוב לקדמותם
כדגרסינן בסוף איכה רבתי השיבנו י' אליך ונשובה וגום' אמרו
ישראל לפני הקב"ה רש"ע השיבנו אמר להם שלכם הוא שנא'
שובו אלי ואשובה אליכם אמרו לפניו רש"ע שלך הוא שנאמר
שובנו אלהי ישענו · לכך נאמר השיבנו י' אליך ונשובה וגו'
כקדם כאבות הראשונים דכתיב ומראש הרי קדם · ר"א חדש
ימינו כקדם דכתיב ויערבה לי' מנחת יהודה וגו' כימי עולם וכ
משה שנא' ויזכור ימי עולם משה עבדו וכשנים קדמוניות כימי
שלמה · ר"א כימי עולם כימי נח דכתיב כי מי נח זאת לי וגו' ·
וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה ע"ז בעולם, והב"ח
הבט"חנו ע"י יחזקאל נביאו להפוך אבלינו לששון דכתי' והפכתי
אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מ'גונם

פרק שלישי

כשם שנזדו צומות אלו על הרבר' שאירעו לאבותינו כך תקנו
כשיראו ארץ או מדינה או עיר או יחידי' שרויים בצע' או בצרה
או יראו שהגיעו הזמנים הצריכים בהם גשמי' ולא ירדו שיתענו
ויתפללו לש' וירעיו כדי שיכנע לבן ויפשפשו במעשיהו וישובו
בתשובה למען ירחם עליהם הק"ה ויצילם מכל צרה שלא
תבוא עליהם והחמירו בסדר התעניות כפי השעה וכפי הרוחק
בסדר החמורות הכתובות במסכת תעניות עד שצריכין להוציא
את התיבה ברחוב' של עיר כדי לשבר לב העם ויחזרו בתשובה
כמו ששנינו בפ' סדר תעניות אלב דף ט"ו כיצד מוציאין את
התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה
ובראש הנשיא ובראש אב ב"ד וכל א' ואחר נוטל ונותן בראשו
והזקן שבהם אומ' להן דברי כבושין אחינו לאנשי נינוה
וירא אלהים את שקם ואת תענית' ולא וירא אלהים את מעשיהם כי
שבו וגו' והוא אומ' בקבלה קרעו לבבכם וגו' בגדיכם, ואמרי' עלה
בגמרא נשיא ואב ב"ד נמי לישקלו אינהו ולינחו ברישיהו מ"ט
דשקיל איניש אחרינא ומנח להו אר' אבא דמן קסרי לפי
שאינו דומה מחבייש מעצמו למתבייש מאחרים, היכא מנח
ליה אר' עקיבא במקום תפלין שנ' לשום לאבלי ציון פאר תחת
אפר, למה יוצאין לרחוב אמר רבי חייא בר אבא לום' צעקנו

בצנעא ולא ולא נענינו נבזה עצמותינו בפרהסיא · אמר רשב"ל
לומר גלותינו מכפרת עלינו, מאי בינייהו דגלו מבי כנישת' לבי
כנישתא, ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר אר' בל'
לום' כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונותינו ולמה מתכסין בשקי'
אר' חייא בר אבא לומר הרי אנו חשובין לפניך כבהמה · ולמה
נותנין אפר מקלה על גבי ס"ת אר' יהודה בן פזי כלום עמו אנכי
בצרה וריש לק"ש אמר בכל צרתם לו צר · אר' זירא כי הוה
חזינן דנותנין אפר מקלה על גבי ס"ת הוה מזדעזע כולי גופי'
ולמה נותנין אפר מקלה על ראש כל אחד ואחד פליגי בה ר'
לוי בר לחמא ורבי חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובים
לפניך כעפר וחד אמר כדי שתזכור לנו אפרו של יצחק אבינו
ותרחם עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו עפר סתם · לם יוצאין
לבית הקברות פליגי בה רבי לוי בר לחמא ורבי חמא בר חנינא
חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד אמ' כדי שיבקשו
המתים רחמים עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו קברי גוים · וכל
זה היו עושין כדי לכנוע לבם בת שוב ולכוין בתפל' כדי שישמע
תקבה תפלתם, כדגרסינן התם בסדר תעניות האלו דף כ"ד רבי
יהודה נשיאה גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא, אמר
כמה שמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לו לדור שנתקע
בכך אוי לו למי שעלתה ביומיו כך חלש דעתיה ואתא מטרא,
ואמרינן התם רב נחמן גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא
אמר שקלוה לנחמן וטריוה מנירא לברא חלש דעתיה ואתא
מטרא, ואמרינן נמי התם רבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא
בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר ביתו כ"ע בתעניתיכו למחר
אמר להו מי איכא דחזא מירי בחלמיה · אל' רבי אלעזר מהגרוני'
לרירי אקרין בחלמי שלם טב לרב טב דמטוביה אוטי לעלמ',
אמר שם עת רצון היא בעא רחמי ואתא מטרא · וכזה אירע
לראשונים אלא שקצתם היו נשמעין מיד כמו חוני המעגל
ואחרים וקצתם עד שהיו מתאוננים הרבה כמו רבי חמא בר
חנינא ולוי דאיקלע ביה ואחרים וגרסינן נמי התם תנ' מעשה
ברבי אליעזר שגזר ג' תעניות על הצבור ולא נענה ולא ירדו
גשמים באחרונה התחילו לצאת אמר להם קברים תקנתם
לעצמכם נעו בכביה וירדו גשמים · ושוב מעשה בר' אליעזר שירד
לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות ולא נענה וירד אחריו ר' עקיבא
ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא
אתה אבינו מלכינו רחם עלינו ונענה בסכורין העם שזה גדול
מזה יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה
מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, ובזמן שהצבור
שרויין בצער היחיד הפורש מהם שני מלאכי השרת המלוין
לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרין פלוני זה שפירש מן
הצבור אל יראה בנחמת צבור · כדגרסינן במסכת תעניות פ"ק
דף י"א תר' בזמן שישר' שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני
מלאכי השרת וכו' תניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל
יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי ואם
עשה כן עליו הכתוב אומ' הנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט
צאן וגו' מה כתיב בתריה ונגלה באזני י"י צבאות אם יכופר העון
הזה לכם עד תמותון · זו מדה בינונית מדה רשעים מהו אתיו
אקתה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד ומה
כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם על לב · וכל המצער
עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שכן מצינו במשה
רבינו שציער עצמו עם הצבור שנאמר וירי משה כבדים ויקחו
אבן וישימו תחתיו וישב עליה · וכי לא היה למשה כר וכסת
לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער
אף אני אהיה עמהם בצער, שנא' אמר אדם מ'מעיר בי אבנ'

ניתו וקורות ביתו של אדם מעידין בו שנ' כי אבן מקיר תצעק ·
רבי זירא אומר שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מעידים
בו שנא' כי מלאכיו יצוה לך וגו' רבי חדקא אמר נשמתו של
אדם מעידה בו שנא' משוכלת חיקך שמור פתחי פיך · וחכמי
אומרין אבריו של אדם מעידין בו שנ' אתם עדי נאם י' ואני ל·
ומוסף על זה החסידים ואנשי מעשה טוב להם להתפלל
ולהתענות בעד קהל ישראל בענין שלא יתבטלו מלימודם
בסבת התענית כמו שהיו עושים אנשי המעמדות בזמן שבית
המקדש קיים כדגרסינן במסכת תעניות בפרק בג' פרקים דף כ"ז
תר' אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיה שיתקבל ברצון
אנשי מעמד נכנסין לבית הכנסת וגוזרין ארבע תעניות בשבת ·
בשני על יורדי ימים · בג' על הולכי מדברו' בד' על אסכר שלא
תפיל בתינוקות · בה' על עוברות ומיניקות · עוברו' שלא יפילו
ומיניקות שיגדלו את בניהם · בע"ש לא היו מתענים מפני כבוד
השבת וכ"ש בשבת עצמה בא' בשבת מ"ט לא מפני האומות ·
ר' שמוא בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה ריש לקי'
אמר מפני נשמה יתירה אמר ר' נשמה יתירה נתינ' בו באדם
בע"ש ונמוצאי שבת ניטלה ממנו שנ' ביום השביעי שב' וינפש
כיון ששבת וי' אבדה נפש · והצומות שחפץ הקבה בהם הם
בהכנעה ותשובה וצדקה לאביונים ולא בענוי הגוף וכפיפתו
ולבוש שק ואפר שכן כ"ש הנביא ישעיהו הלכוף
כאגמון ראשו ושק ואפר יציע וגומ' ובצומות של רבים צריך
לחקור ולדרוש בדברי הרבים עם התפלה להחזירם למוטב
כראמרי' התם בפ"ק אמר אביי מצפרא ועד פלגא דיומ' לעיינין
במילי דמתא ומפלגא דיומ' לפניא ריבעא דיומ' קרינן ומפטרי'
ורבעא דיומא מצלינן ובעינן רחמי שנא' ויקראו בספר תורת
האלהים ורביעית היום מתודים ומשתחויים לי' אלהיהם ·
וכשיתענו וישובו כראוי מובטח להם לישראל שישמע ויקבל
תפלתם ·

החלק הרביעי בשכר התשובה ויש בו שני פרקים ·

פרק ראשון

לעולם ידמה אדם בנפשו שהוא בינוני שאם עשה מצוה אחת
אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות ואם עבר עברה א' אוי לו
שהכריע את עצמו לכף חובה וכשיחשוב זה יהא זריז לקיים
מצוה אחת ויזהר מלעבור עברה · וגם ידמה בבני העולם שהם
בינונים ושהעולם תלוי בו כי בזכותו או בחובתו יכריע את כל
העולם · כדגרסינן בסוף פ"ק דקדושין דף מ' תר' לעולם יראה
אדם עצמו כאלו חציו זכאי וכו' כראיתא בחתימת נר של מצות ·
ולפי שאין לנו מצוה גדולה יותר מן התשובה אמרו רבותינו
שהתשובה גורמת לאדם לחסות תחת כנפי השכינה · ועוד כי
אפילו שנהתם על שום אדם גזר דין לרעה התשובה שלימדה
מקרעת אותו · כדגרסינן בפ"ק דר"ה ר' דברים קורעי' גזר דין של
אדם כראיתא בפ"ו מן החלקה' ב' שבכלל הצוקה · ואמרינן נמי
עלה אר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנ'
השמן לב העם הזה וגו' · אל' רב פפא לאביי ודילמא קורם
גזר דין אל' ושב ורפא לו כתיב ואי זהו דבר שצריך רפואה הוי
אומר זה גזר דין · ורבר זה הוא מרחמיו על כל מעשיו שהוזר
על מה שגזיר לרעה למען התשובה ומה שגזיר לטובה אינו
חוזר בו אפ' שיתחייבו כמו שאמרו כל דבר שיוצא מפי הקבה
לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר · ואם יעקב אבינו ה' מתירא
מן החטא אחרי שאמר לו והאל יתב' וחנה אנכי עמך ושמרתיך
וגו' ועם כל זה ויירא יעקב מאד וגו' ואזל שנתיירא שמא יגרום
החטא

פרק ראשון

החטא אולי היה ברוב עוונותיו שהיה יראה מאי מן החטא ·
אבל דבר ברור הוא שמה שגזיר הקבה לטובה אינו חוזר בו ·
ולדבר הזה רמז ירמיהו הנביא ע"ה כשחלק עם חנניה בן עזור
בשהיה מתנבא ירמיהו לרעה ולמיתה ושינה נבוכד נצר לערי
ישר' ושיחריב בית המקדש וחנניה בן עזור היה מתנבא לטובת
בהפך זה · ועל זה אמר ירמיהו שאע"פ שלא התקיים נבואתו
שהיה לרעה שאין בו הכחש לנבואתו כי אולי י' ירחם עליהם
או יחזרו בתשובה · אבל אם לא יתקיימו דברי חנני' יורה שהוא
נביא שקר · וכן כתוב אך שמע נא את הדבר הזה אשר אנכי
דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן
העולם וינבאו על ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה
לרעב ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא ידע
הנביא אשר שלחו י' באמת · ל"ל שהנביאים המתנבאים לרעה
לא יודע הנבא אחכן אם נבואת אמת או שקר לפי שבתשוב'
יתקרע הגזר דין · אבל יודע אמתתם בהנבאם לשלום ולטובה
אם תתקיים · גם מצינו כימן הרעה המוכנת לבוא יוכל השכל
הטוב בחכמתו ובתשובתו למלט את הגוף מן הגזרות כדגרסינן
בסוף פ"ד נדרים דף לב' אמר רמי בר אבא ס"ד עיר קטנ' ואנשים
בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים
גדולים · עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האברים ובא
עליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע ובנה עליה מצודים
גדולים אלו עונות ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את
העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא זה יצר
טוב · ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ימעש' טובים ·
ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דברשע"ת יצר הרע
לית דמדכר ליה ליצר הטוב · והחכמה תעוז לחכם זו תשובה
ומעשים טובים מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו שתי
ידים ושתי רגלים ושתי אזנים ושתי עינים וראש הגויה והפה ·
וברור הוא שהחכמה הטובה המצלת גוף החוטא מהגזירות
ומהמקרים המיכנים לבוא היא התשובה · כדגרסינן בפ"ק
ברכות פרק היה קורא דף ז' מרגלא בפומיה דרב' תכלי' חכמה
תשובה ומעשים טובים · שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט
באביו ובאמו ובמי שהוא גדול מכמו בחכמ' שנא' ראש"ת חכמה
יראת י' וגו' לומריהם לא נאמר אלא עוש"ה לעושין לשמה
ולא לעושין שלא לשמה וכל העושים שלא לשמה נוח להם
שלא נבראו · וגרסינן במדרש תלים למנצח לבני קרח משכיל
שיר ידידות בוא וראה בבני קרח שער שלא עשו תשובה לא
נקראו ידידים משעשו תשובה נקראו ידידים שנ' למנצח וגומר
אלו בניו של קרח שנסתכלו למעלה לאביהם שבשמ' ונמלטו
שנאמר ובני קרח לא מתו למה שלא נשתתפו לעצת אביהם
ובאחרים כתיב וירדו הם וכל אשר להם חיים וגומ' אבל אלו
שנסתכלו למעלה נמלטו שנ' תביטו אליו ונהרו וגו' · וכן דוד
כשנסתכל למעלה נמלט שנא' לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
וגו' ושה אורח חיים למעלה למשכיל ולא עוד אלא הרשעים
שרצו להסתכל למעלה נמלטו שכן אחה מוצא בנבוכד נצר
דכתיב ביה אנא נבוכד נצר עיני לשמיא נטלית ונקרע מקצת
גזר דינו · ומה אם הרשעים שהם חייבים להקבה כשמסתכלים
למעלה מוחל להם לישראל שהם בני קדושה בני אברהם
יצחק ויעקב אם מסתכלים למעלה ועושין תשובה שלימה אינו
דין שהקבה מוחל להם · ומפני שהיה דוד משכיל ופ"ר מעונו
והתורה ועשה תשובה ואמר לך לבדך חטאתי וגומ' כי פשעי
וגו' מחל לו הקבה · ומצינו שהוא הקים עולה של תשובה ·
כדגרסינן במ"ק פרק אלו מגלחין דף י"ו אר' יונתן מ"ר נאם דוד
בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה · ולא

עוד

עוד אמ' שבשכר תשובתו נתגלה הדבר לכל באי עולם שידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון, כדגרסי' בפ"ק דמועד קטן דף ל' ובפרק חלק דף ק"ו ובפ' במה מדליקין דף ט' אמר רב יהודה אמ' רב בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה ואמר כ"ד רננות ולא נענה. אמר שאו שערים ראשיכם ויבוא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד נבלא נענה. כיון שאמר יי' אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה. באותה שעה נתפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. היינו דכתיב כי ידעתי כי ישמיני שלח את העם וגו' לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל שמחל להם עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא, אמר רב יהודה שידעו ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון, ועוד אמרו שבשכר התשובה מרבים ימיו של אדם גדגרסינן בפ' יה דף פ"ו אר' שמואל בר נחמני אר' יונתן גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם שנא' ויהי יהיה והדר שמרבה ומוסיף לשב כל התובות שבעולם,

פרק שני

כשם שהקב"ה ברוב רחמיו מקבל תשובת היחיד וקורע גזר דינו כך קורע אפי' גזר דין של צבור כששבים בתשובה שלימה וגזר דין של נינוה יוכיח ועוד אמרו שאפי' בזכות יחיד מוחלין לרבים כדגרסי' בפ' יה אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב גדולה תשובה שאפי' יחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם שנ' ארפא משובתם. ולא עוד אלא שמביאה רפואה לעולם כדאמרינן התם אמר רבי גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בנים שובבי וגו' ולפי שהעון שעושין כל הערה הוא חמור ולא יחשבו שאין להם תקנה ולא יתיאשו מן התשובה על כן גזרתן להם לישראל מעשה חטא העגל כדי שילמדו ממנו קל וחומר וידעו כי מאחר שהאריך אפו על חטא גדול כזה שאין חטא שיעשו שלא יקבל תשובתם כדגרסי' בפ"ק דע"ז דף ה' אמר ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנ' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו'. והיינו דאר' יוחנן לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראויים לאותו מעשה לא היה דוד ראוי דכתיב כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי. ולא היו ישראל ראויים דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו'. ולמה עשו לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו לך אצל יחיד ואם חטא צבור אומרי' לו לך אצל צבור, וצריכא דאי כתב רחמנא יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיה אימ"ל. ואי כתב רחמנא צבור משום דנפשי' דחמי אבל יחיד אימא לא צריכא. והיינו דאר' שמואל בר נחמני אר' יונתן מ"ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משקי עולה של תשובה, וא"ג דכתיב וביום פקדי וגו' הוא שחוטאין בעון אחר שמצטרף עמה אבל הב"ה מחל להם על אותו עון כדגרס' בפ' עומדין דף לב' התשכח אשה עולה האשכח עולו' אילים ופטרי רחמים שהקריבו ישראל במדבר לפני ארבעים שנה, אמרה לפניו הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל א"ל גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו רשעו הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה הר סיני א"ל ואנכי לא אשכחך. והיינו דאר' אלעזר אמר רבי אושעיא גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעמד הר סיני. ובשכר התשובה הקב"ה יקרב הגאולה דגרסינן בפ' יה דף פ"ו אמר רבי יונתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנ' ובא לציון גואל ולשבי פשע.

הכלל

הכלל השני בימי התשובה ונחלק לשני חלקים.
החלק הא' בבוא יום הדין, החלק חב' בבוא יום הכפרה.
החלק הראשון בבוא יום הדין. ויש בו חמשה פרקים

פרק ראשון

כל בן דעת כאשר רואה שקרב זמנו לבוא לדין על קצת ממונו וכ"ש על גופו לפני מלך ב"ו מתעורר מאד ביום ובלילה ומחפש בדרכיו ושואל ומבקש עצה מכל יועץ שיסצא לומר לו כיצד ינצל מן הדין עאכו"מ ה"ש לעשו' כשיב' יום פקודתו ודינו מגופו ובניו ומכונו לפני מ"ה הקב"ה שהוא יודע כל העלומות שאין צריך לפניו לא עדים ולא רא' שהכל גלוי לו ואינו סועיל לפניו סניגור אחר בלתי התשובה ומעשים טובים שיש לו לאדם לירא מאד ולחפש בדרכיו ולשוב מהטאיו ולבקש עצה טובה מכל יודע רעת קודם הגיעו ליום הדין כדי שיזכה בדינו. וליה צריך להקדים שלשי' יום לכל הפחות כדי שיתחיל מר"ח אול לעורר מתרדמתו אשר הוא ישב בכל השנה, ועוד שהו' זמן שנחרצה בו הקב"ה למחול עונם של ישראל בכלל. וצוה למשה רבינו לעלות ההרה להת לו לוחות שניות כמו שמצינו בפ' ויעזר הניא בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאו עלה לקבל לוחות האחרונו והעבירו שופר בכל המחנה משה עלה להר שלא ישעו עוד אחר ע"ז והקב"ה נתעלה באותו שופר שנ' עלה אלהים בתרועה וגומר, וכך התקינו חכמים שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה כל החדש כדי להזהיר את ישראל שיעשו השובה שנ' אם יתקע שופר וגו' וכדי לערבב את השטן ועוד מצינו תשובה לרבי' אי' זה נוסחה ומנהגנו לומר תחנונים בהני עשרה יומי לחוד, ושמענו דמקצת מקומות פרס קיימי מר"ח אול, ואמרי דביה סליק משה להר זימנא שלישי ונחית בלוחות שניות ב"ה וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו לרבי יצחק ן' גיאה ז"ל, ואנו מנהגנו כהנך דקימ"ן מר"ח אלול. לרבינו נסים ז"ל הרב מן הזקני' ומן בעלי' בתים שתוקעין בשופר בר"ח אלול ומצאתי עיקר במדרש תניא בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה וכו' כדא' לפנים, גם מצינו שנוהגים להתענות בערב ר"ה וסמך ממדרש תנחומא ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות משל למדינה שחייבת מס למלך וכו' ועש', וגם מצינו השובה לאון ז"ל וזה נוסחה ולהענו בב"ט של ר"ה כך אנו רואין יפה שלא להתענו שכך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל בר"ה לכו אכלו ממתקים וגו' וכן בשבת שובה אין אנו רואין שיתענה שהרי ט' באב שהוא תענית חמורה לא ראו לקבעה בשבת אל א דחו אותה. ואפי' בערב שבת להשלים התענית נסתפק כמה דורות עד שנתחכה הלכה מהענה ומשלים וכהה"א אמרינן בירושלמי רבי יעקב הוה מפקר למפריא מאן אתא משל לכון אתון אמרי ליה בכל מהענין חוץ משבתות וי"ט ור"ח ופורים, ובגמ' ד"ה דידן אמרינן ומה עינוי שאינו נוהג בשבתות וי"ט עינש אין מתענין לא בשבתות וי"ט ומכאן תשובה למתענין בר"ה ובשבת של שובה שאינם יודעין שהוכל להיות תשובה בלא תענית והיא אינה אלא אחת מרבי התשובה והרבים האחרים הם יותר עיקר.

פרק שני

יום הדין לכל בני ארם בין יחיד בין צבור בענייני העולם הוה חוא בר"ה, כדגרסינן בפ"ק דר"ה דף ח' תר' חק לישראל הוא וגו'.

מלמד שאין ב"ד שלמעלה נכנסין לדין אלא אכ"ע קדשו ב"ד של
מטה את החדש · תניא אידך כי חק לישראל הוא אין לי אלא
לישראל אומות העולם מניין ת"ל משפט לאלהי יעקב · אם כן מה
ת"ל כי חק לישראל הוא מלמד שישראל נכנסין תחלה לדין
כדרב חסדא דאמ' מלך ובעו מלך נכנס לדין תחלה שנ' לעשות
משפט עבדו ומשפט עמו ישרא"ל מ"ט אי בעית אימא דלאו אורח
ארעא למיחב מלכא אבראי · ואי בעית אימא מקמי דליפוש
חרון אף · גם מצינו במשנה דף ו' בד' פרקים בשנה העולם נדון
בפסח על התבואה · בעצרת על פירות האילן ר"ה כל באי
עולם עוברין לפניו כבני מרון שנ' היוצר יחד לבם וגו' · ובחג
נדונין על המים ואחר בתשרי הוא יום הדין לפי שהוא ראשון
לבריאת אדם הראשון כפי דעת רבי אליעזר · כרגרסינן התם
בגמרא דף ג' תניא רבי אליעזה אומר בתשרי נברא העולם
בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות בפסח נולד יצחק ר"ה
נפקדה שרה ורחל וחנה ר"ה יצא יוסף מבית האסורים ר"ה
בטלה עבודה מאבות במצרים בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל
רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם ובו ותניא ר' אליעזר אומר
מניין שבתשרי נברא העולם שנא' ויאמר אלהים תדשא הארץ
וגו' אי זהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי
אומר זה תשרי ואותו הזמן רביעה היה וירדו עליהם גשמים
וצמחו שנאמר ואיד יעלה מן הארץ · ורבי יהושע אומר מניין
שבניסן נברא העולם שנא' ותוצא הארץ דשא וגו' אי זהו חדש
שהארץ מלאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה ניסן ·
ואותו הזמן בהמה וחיה שמזדווגין זה עם זה שנא' לבשו כרים
הצאן וגו' ואידך נמי כתיב · ר' אליעזר אומר מניין שבתשרי נולדו
אבות שנא' ויקהלו אל המלך שלמה וגו' · בירח האיתנים בחג
וגו' ירח שנולדו בו איתני עולם · מאי משמע דהאי איתן לישנא
דתוקפא הוא רכתיב איתן מושבך · ואומ' שמעו הרים את ריב
יי' וגו' ואומר קול דודי וגו' מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ
על הגבעות בזכות אמהות · ור' יהושע אומר מניין שבניסן נולדו
אבות שנא' ויהי בשמונים שנה ות' שנה לצאת בני ישראל וגו' ·
בחדש זיו ירח שנולדו בו איתני עולם · ואידך הא כתיב בירח
האיתנים ההוא דתקיף במצות · ואידך נמי כתיב בחדש זיו
ההוא דאתא ביה זיוא לאילני דאמר רב יהודה האי מאן דנפיק
ביומי ניסן וחזא אילני דמלבלבי אומר ברוך אשר לא חסר
בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות כדי ליהנות
מהם בני אדם · ומ"ר בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות ·
ומ"ר בניסן נולדו אבות · בניסן מתו מ"ל דכתיב ויאמר ליהם בן
מאה ועשרים שנה אנכי היום מה ת"ל היום היום מלאו ימי
ושנותי · ללמדך שהקב"ה מחשב שנותיהם של צדיקים מיום
ליום ומחדש לחדש שנא' את מספר ימיך אמלא · ובפסח נולד
יצחק דכתיב למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן אמת קאי
אימא בפסח וקא אל' לעצרת בחמשין יומין מיקא ילדה · אי
דקאי בעצרת וקא אל' בחג · בחמשה ירחי מי קא ילדה אי
דקאי בתשרי וקא אל' לניסן · אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה
חנא אותה שנה מעוברת היתה · סוף סוף כי מדלי מר יומי טומאת
בצרי ליה · אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לתשעה אינה
יולדת למקוטעים לשבעה יולדת למקוטעים שני ויהי לתקופות
חמים מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים · ברה"נ נפקדה
שרה רחל וחנה מ"ל אר' איר אתיא זכירה ואתיא פקידה כתיב
בה ברחל ויזכור אלהים את רחל וכתיב בחנה ויזכרה יי' ואתיא
זכירה זכירה מר"ה דכת' זכרון תרועה מקרא קדש ואת' פקידה
פקידה כתיב בה בחנה כי פקד יי' את חנה וכתיב בד' נשרה וי'
פקד את שרה · ברה"י יצא יוסף מבית האסורים מ"ל דכת' תקעו
בחדש שופר וכו' וכתיב כי חק לישראל הוא ומסיק ליה עדות
ביהוסף שמו וגו' · ברה"ח בטלה עבודה מאבותינו במצרים מ"ל
את"א סבילה סבילה כת' הכא מתחת סבלות מצרי וכת' התם
הסירותי מסבל שכמו · בתשרי נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל
את"א שופר שופר כת' הכא תקעו בחדש שופר וכת' התם
והיה ביום ההוא יתקע בשופר וגו' · ור' יהושע אומר בניסן נגאלו
ובניסן עתידין ליגאל מ"ט אמר קרא ליל שמורים הוא ליי' לילה
המשומר ובא ממשת"י בראשית' · ואידך ההו' לילה המשומ'
ובא מן המזיקין · שמעינן מהכ' שהוא יום בריאת אד' הראשון
כפי האמת וכפי הראוי בכל שנה מתחיל מאותו יום השנ' לכל
באי עולם והוא ראוי לפקדה וגם הוא יום שנפקדו בו הצריכי'
פקודה · וגם ביום שנברא אדם הראשון בו ביום חטא ועשה
תשובה ונתכפר ולפי' ראוי הוא לדין ולתשובה ולכפר' בו ביום
אל"ה הקב"ה כשם שמחלת"ל ביום הזה כך אני עתיד למחול את
בניך ביום הזה · ורגרסינן בפסיקתא לעולם יי' ברך נצב בשמים
וכת' לפשפטיך עמדו היום וגו' ר' אליעזר אומר בכה באלול
נברא העולם ואת"א כהתיא דתניא זה היום תחלת מעשיך ·
נמצא אומר ברה"נ נברא אדם הראשון · בשעה ראשונה עלה
במחשבה בשניה נתיעץ עם מלאכי השרת בג' כנס עפרו בר'
גבלו בה' רקמו בו' עשאו גולם בז' זרק בו נשמה בח' הכניסו
לג"ע בט' נצטווה בי' סרח בי"א נדון בי"ב יצא לדימוס · אל"ה הקב"ה
לאד' הראשון זה סימן לבניך כשם שעמד לפני ביום הזה ויצאת
בדימוס כך עתידין בניך להיו עומדין לפני בדין ביום זה ויוצאין
בדימוס · ואע"פ יש דברים שנשארים הלוים ועומדין ממזון
הארם לזמני ידועים כשהיה בית המקדש קיים והיו מקריבים
קרבנות לרצות עליהם כדאמרי' התם בפ"ק דר"ה דף ו' הניא הכל
נדונין ברה"ח ונזר דין שלהם כל א' בזמנו · בפסח על התבואה ·
בעצרת על פירות האילן · ובחג נדונין על המים · ואדם נדון
בכל יום שנא' ותפקדהו לבקרים · ר' נתן אומר אדם נידון בכל
שעה שנא' לרגעים תבחננו · ואמרינן עלה תניא' יהודה אומר
משום ר' עקיבא מפני מה אמרה תורה הבי"ו עומר בפסח מפני
שהפסח זמן תבואה הוא אמר הב"ה הקריבו לפני עומר בפסח
כדי שתתברך לכם תבוא' שבשדו' · ומפני מה אמרה תור' הבי"ו
לפני שתי הלחם בעצרת מפני שעצר זמן פירות האילן הוא אמר
הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם
פירות שבאילן · ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מ' בחג מפני
שחג זמן גשמי שנה הוא אמר הב"ה נסכו לפני ס"ב בחג כדי
שיתברכו לכם גשמי שנה · ואמרו לפני ברה"מ מלכיות זכרונות
ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה
זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר א"ר אבהו למה תיקעין ברה"
בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני ברה"ח בשופר של איל
כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם
כאי עקידתם עצמיכם לפני כי עקידת יצחק היא דבר גדול בזרע
אברהם שאוהב להם תמיד בוראם מה שבא לעשות אברהם
אבינו להשלים רצון בוראו וזהו העומר לישראל בכל צרותם
לפי שעמר בנסין גדול כזה · כדרגרס' אלו הן הנחנקין דף פ"ש
ויהי אחר הדברי' וגו' אחר למי אמר ר' יוסי בן זמרא אחר דבריו
של שטן דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגומר · ועל כן צוה לתקוע
בשופר של איל לזכר האיל הנתלף על יצחק והפסוקי' והתקיעו
כולם הם לכוונת התשוב' ולהמליך עלינו מלכנו ולבקש מלפניו
שאע"פ שלא נשוב כהוג' שיזכר לפניו פקידת הצדקניו ועקידת
יחיד מבטן ועכ' אנו קורי' ברה"ח פקיד' שרה ועקיד' יצחק ומפטירי'
פקידת חנה ואחריו שובה כדי שיעלה זכרוננו לפניו לטובה
וירחם עלינו:

בחדש

פרק שלישי

כל יסודות התורה והאמונה הם בנויים על אמונת ההשגחה
בחכלית השלימות שיש לבורא תמיד על הכלל ועל הפרט
ונותן לכל אחד כפי מעשיו כדכתיב גדול העצה ורב העלילה
אשר עיניך פקוחות וגו׳ ואם עיני ה׳ הסה משוטטות בכל הארץ
ופסוקי התורה המורים על זה אין להם חקר. ועל זה אמרו
רבותי בפ״ק דאבות הכל צפוי והרשו נתונה וגו׳ ואעפ״ש ההשגחה
והזמן הוא בכל זמן ובכל עת אבל ביום הדין בא הכל לחשבון
ולשוקלו בכף מאזנים שהחדש הוא נכנס במאזנים ובא הזמן
לחפש על מעשי בני אדם לראות אי זה כף מכרעת. ולפי שאין
שכחה לפני כסא כבודו והכל הוא זכור לפניו כאלו הוא כתוב
ויתר. והמשיל הדבר להבינו לעם בלשון בני אדם באומרו
שהוא כתוב בספרים כאומרם בפ״ק דר״ה דף י״ו אר׳ כרוספדאי
אר׳ יוחנן ג׳ ספרים נפתחין בר״ה אחד של צדיקים גמורים ואחד
של רשעים גמורים ואחד של בינונים, של צדיקים גמורים
נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, ושל רשעים גמורים נכתבין
ונחתמין לאלתר למיתה. ושל בינוני׳ תלויים ועומדין מר״ה עד
יה״כ זכו נכתבי לחי׳ לא זכו נכתבין למיתה, אר׳ אבין מאי קראה
ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספרן
של רשעים גמורי׳ חיים זה ספרן של צדיקים ועם צדיקים אל
יכתבו זה ספרן של בינוניים, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא
ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני נא זה ספרן של
רשעים מספרך זה ספרן של צדיקי׳ אשר כתבת זה ספרן של
בינוניים, ועל דבר כזה נבוכו רבים במבוכה זאת באומר צדיק
אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו עד שאמר המשורר על זה
ואני כמעט נטיו רגלי וגו׳ כי קנאתי בהוללי׳ וגו׳. ולא מצא מנוחה
עד שאמר כמתרץ עד אבא אל מקדשי אל וגו׳, ר״ל לאחרית
הדברים או באחרית ימיו של אדם או בעולם האחרון שהוא
עולם הבא. ועל זה אמר ירמיהו עה״פ מרוע דרך רשעים צלחה
שלו וגומר. נראה כפי דבריהם שהיו תמהים יותר על שלות
הרשעים מעל יסורי הצדיקים לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר
יעשה טוב ולא יחטא ומי שדומה צדיק אולי יחטא בדבר נעלם
אבל באותו שאנו רואין אותו עובר עבירה בפרהסיא ויש לו
שלוה והשקט על כזה הו׳תמה גדול לולי שאמרו רבותינו על
פסוק לא אמונה ואין עול שאין לפניו משא פני׳ והרשע שחוטא
כל ימיו אם יש לו שום זכות נותן לו ממנו שכרו מושלם בעולם
הזה כדי שילכו חייבין לעולם הבא. והצדיק שנתגלגל לו שום
חטא נפרעין ממנו בעה״ז כדי שיתנו לו שכרו מושלם לעה״ב,
ולפי׳ אם אנו רואים צדיקים לפי ראות עינינו שנפטרין בקוצר
שנים ורשעים מאריכים בחייהם הוא בעבור שחרין של ר״ד
אינו לנפשות אלא לגופים ומה שאמר ר׳ יוחנן צדיקים גמורים
דל״ צדיקים בדינם לעה״ז ומה שאמר רשעים הוא גם כן רשעים
גדולים של עה״ז כי דין הנפשות הוא לעולם הבא ביום הדין כמו
שאם׳ סמוך למימר׳ זאת תניא ב״ש אומרים שלש כתות הם ליום
הדין וכו׳ ולי״א כי מה שאין הצדיק זוכה לשתי שלחנות הוא שאם
ינהג הבורא ית״ש ליתן מזון ושלוה לצדיקים וחיים ארוכין בעה״ז
וימנע מהם הטובות מן הרשעים וכ״ש אם יענישם מיד כפי רשעם
תמיד נמצא מכריח כל בני אדם להיות צדיקים ויהיה הוא סבת
תגועת הראשונה למעשה ולא לשם שמי׳ ולא לכונת המעשה
ולא להשיג התכליות הנכבדות שהבטיחה בהן התורה אלא
להשיג אותן הטובות הגופיות המושגות מיד ולברוח מהפכיהן
ותהיינה אותן הטובות שכוונתן להשיגן מיד או מהפכי׳ שמכוונין
לגרות מהן סבה שנית לתגועתן כי יהי״ב ההרגש הנמצא בכל

אישי

אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא גם
כן בשאר בח״ח כי כפי טבעם מבקשי הנאות לה׳ וברוח׳ מהפכו
כי בראות הבהמה העשבים כשהרעב או המים כשהצמא מיד
הלך לבקש מחייתה ומרחקת מן הפחתים ומן הדרבונות כש״
בהיות הבחירה טבעית באישי בני אדם כי אפילו הילד הקטן
או ישימו לפניו הנחלת והסרגלית יבחר במרגלית ואפילו עתה
שהטובה אינה מושגת לצדיק מיד לעין אמרו אל תעבדו את
האל ית׳ עם לקבל פרס אלא לשם שמים להשיג הנאת ולבסוף
הכבוד לבוא וכ״ש אם היתה הטובה מורגשת מיד שלא תהיה
הכוונה אמיתית. ועוד אם ישיגו כלל הצדיקים טובות בלי שום
הפך וכלל הרשעי׳ הפכם בלי טובה נמצ׳ טבע המקרי׳ המשתנה
על זה החמר ההוה והנפסד בטל ואז יתכן שאפילו יתמיד זה
התמיד לאכול מאכלי׳ רעים שלא יכאב ולא יחלה ואפי׳ שיפיל
עצמו מסגדל גבוה שלא ירגיש באחד מאברי׳ ושיזרע הרשע
בארץ שמנה וטובה ולא יצמיח ואפילו יהא שדהו קרוב לשדה
התמיד שלא יגשים בו ויבוא גשם בשדה הקרוב וגם שיבעול זה
הרשע נקבה ולא יוליד בנים כל זה וכיוצא בו הוא הפך הטבע
הנטבע בנבראים מתחלת הוייתן בחפץ הבורא ית׳ די לנו בעה״ז
שכל טובתו הבל בערך מנוחת העה״ב שהצדיק אעפ״ש שיפול יקום
ורשע יפול ברעה. וטובות אחרות שאין להם קץ ותכלי׳ בעה״ז
מלבד המנוחה ומחלה אשר יש להם בעולם הבא אשר עין לא
ראתה וגו׳ נמצא שהתשובה ומעשים טובים הם רצויים בכל זמן
אבל בקרבו ליום הדין של גופו ובניו ומזונותיו יש לו לשוב
מחטאתיו כדי שיזכה בדינו וזה נכתב לאלתר לחיים ואם יהא
בינוני יזכה להכריע אל החיים. ומה שאמרו לא זכה נכתב
למיתה בעבור שעבר על מצות התשובה והכריע למיתה לפי
שהתשובה היא מצוה על כל אדם כמו שאמרה תורה ושבת
עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו וגו׳. ואמרו רבותי בפ״ק דר״ה דף י״ח
ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ר״ה ליה שהו מצוי קרוב לקבל
התשובה כמו שרשו ג״כ על דרשו ה׳ בהמצאו וגם נאמר
ובקשתם משם את ה׳ אלהיך וגו׳:

פרק רביעי

ברחם האל ית׳ על בריותיו נתן להם מקום להזור בתשובה כדי
שלא יאבדו ברעתם כי מאחר שיצר לב האד׳ רע מנעוריו ונוטה
בטבעו יהר אל החמריות ומניח המושכלת על כן צריך אדם
בכל עת לחפש ברכיו ולחזור בתשוב׳ כדכתי׳ נחפשה דרכינו
ונחקורה ונשוב׳ עד ה׳. ולפי שבכל השנה הו׳ מוטבע בתאוות
ואינו מתעורר אל התשובה צותה תורה להקוע שופר ברה״ש
לעוררם ולהזכירם כלום׳ עורו ישנים מתרדמותכם כי קרב זמן
פקודתכם והאל ית׳ שאינו חפץ בהשחתת הרשעים לא שיחזרו
בתשוב׳ ויחיו נותן קולו בתרוע׳ ר״ה לבני ישרא׳ שיחזרו בתשובה
ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו דמם בראשם. וגרסינן
בפסיקת׳ וי״ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצו׳ עושה
דברו כי גדול יום וי״ונורא מאד ומי יכילנו. וי״ נתן קולו לפני
חילו בר״ה. כי רב מאד מחנהו אלו ישראל. כי עצום עושה
דברו שהוא מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו. כי גדול יום
וי״ונורא מאד זה יום הכפורי׳. ומי יכילנו דא״ר כרוספדאי משום
רבי יוחנן ג׳פנקסות הן אחד של צדיקים גמורים ואחד של
רשעים גמורים ואחד של בנונים אלה לחיי עולם הצדיקים
גמורים ואלה לחרפות ולדראון עולם אלו רשעים גמורים,
ימחו מספר אלו רשעים, חיים אלו הצדיקים, ועם צדיקים
אל יכתבו אלו הבינונים שנתן להם חקבה י״ם שבין ר״ה ליה

אם עשו תשוב׳ נכתבין עם הצדיק׳ ואם לאו נכתבין עם הרשע׳
ולרמוז על ג׳ עקרי התשובה צוותה תור׳ לתקוע ולהריע ולתקוע
התקיעה האחת לרמוז על התנאי הראשון שצריך בעל תשובה
לחפש ולפשפש בדרכיו ולעזוב עזיבה מוחלטת אם און בידו
אם בלבו ומחשבותיו יסירנו כדכתי׳ יעזוב רשע דרכו ואיש און
מחשבותיו וישוב וגו׳ התרועה האמצעית לעשות אנחה ויללת
על חטאתיו שעברו עליו ושינתם על רוע מעשיו דכתיב אחרי
שובי נחמתי ואחרי הודעי וגו׳ והתקיעה אחרונה לשום בלבו
ולקבל על עצמו שלא יחזו׳ עוד למחשבותיו ולמעשיו הראשו׳
דכתיב ולא נאמר עוד אלהינו וגו׳ וגם ליזה רמזה תורה באומרו
כי קרוב אליך הדבר מאד וגו׳ בתחלה אמרה שזאת התשובה
שצותה תורה לעשות לאומה זו היא קרובה וקלה יותר מכל
אותן שנוהגות כל האומות כאשר יחטאו והולכים לכוסרי הם
לבקש עצה על דרכי התשובה אומרי׳ להם שיתענו ימים רבים
וילכו מעבר לים יחפים ועיפים ויגעים ושילקו את גופם בשוטים
של ברזל ועינויים אחרים גדולים מאד׳ אך תורתינו הקדושה
חסה על ישרצ בעצמם ולא רצתה להרבות בתעניות ובעינויים
רבים ולא שילך בדרכים ארוכים לא צוותה לעלות למקו׳ גבוה
שלא יוכל לעלות שם וגם לא בדרך רחוקה אל עבר הים על
זה אמרה לא בשמים וגו׳ ולא מעבר לים וגו׳ כי קרוב אליך הדבר
מאד וגו׳ רמזה בג׳ דברים פה ולב ומעש׳ הא׳ וידוי פה באומרו
שעוזב החטא׳ והב׳ אנחה ושברון הלב על מה שעבר׳ והג׳
שלא ישוב עוד למעשה כזה׳ ואם זה הפסוק לא נאמר על
התשובה אלא על התורה יהיה הפי׳ כי מצות התורה עשה ולא
תעשה כלם הם נכללים באו הג׳ דברים דבור והרהור ומעשה׳
וצוו רבותינו לתקוע ולהריע שני׳ כשהן עומדין בתפלת המוסף
כדגרסינן בפ״ק דר״ה דף י״ אר׳ יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן
יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן׳
ויש במדרש שבתחלה כשהן יושבין מתחיל להתפאר ולבסוף
כשהן עומדין עדיין מתפאר יותר שמא הגיע זמנו להיות נבלע
כמו שנאמר בלע המות לנצח עכ׳ ועוד נראה שהשטן זוכר
כששומע קול שופר כי לקץ הימים כשיתקע בשופר גדול יגיע
זמנו להיות נבלע לנצח׳ וכמו שהאדם כשנזכר מיום המיתה
מעורבב ואינו יכול לקשרג כך עוש׳ השטן׳ וגם כתוב בתשובות
בשם הרב רבי יצחק ן׳ גיאת קעה קעו רב עמרם ורבינו סעדיה
ורבי׳ האי׳ שהיו נוהגין בימים להריע גם כן אחר סיום התפלה
כמי שתקיעה וג׳ שברים כדי לערבב את השטן׳ ונקרא יום זה יום
תרועה לא יום תקיעה ומפני שהמתנחם על חטאתיו בוכה
ומתאנח ומיליל על׳ם מוכיח דעתו עליו שעזבם ולא יחזור
עוד לחם׳ נמצא שהתנאי האמצעי אשר אליו רמזה התרועה
גדול שבכלם על כן אמרה תורה יום תרועה יהיה לכם׳ ג׳כ הוא
לשון שברון הלב׳ כמו תרועם בשבט ברזל׳ גם הוא לשון
הערה בחילוף היבות ועל השגת ידיעת הכוונה אשר לה רמזה
התרועה אמר המשורר אשרי העם יודעי תרועה וגו׳ ואמרו על
זה ״באור פניך יהלכון לפי שה״שי יאר פניו אל בעלי תשובה
ומקרבם לשמו הגדול באהבה׳

פרק חמישי

המצות יש להם סגולות רבות שהם מועילות לגוף ולנפש ועל
כן ברצות הקבה לזכות את ישרצ אשר בחר בהם מכל האומות
הרבה להם תורה ומצות להועילם גם במצות תקיעה זו של ר״ה
יש בה כמה כוונות אשר כולם הם אורה חיים למעלה למשכיל
והם נכללים בי׳ דברים׳ הא׳ כי בעצם היום הזה תחלת היצירה
מהאדם שהיתה בו כוונת בריאת זה העולם השפל ובו ביום
מלך הקבה על בריות העלה שיצא מן הכח אל הפועל׳ ומנהג
יהוע כי ביום שימלוך מלך בו יתקבצו עבדיו ויתקעו בשופרות
לפניו לפרסם הדבר ויאמרו יחי אדוננו המלך וכראי הוא מלך
הקבה אשר מלכותו קדמה לעמו והיה למלך על כל הארץ
לעולם שיעשו כן בתחלת מלכותו שמלך על כל העולם וכן
ביום הזה בכל שנה כיון שמלכותו יה׳ תמיד בלי הפסק וכן אמ׳
המשורר בחצוצרות וקול שופר וגומר׳ הב׳ הימים האלה הם
הראוי׳ לקבל השבים וצוותה תור׳ לתקוע שופר להכריז הרוצת
לשוב ואם לא ישוב דמו בראשו ולא יתכן להיות התרא׳ גדולת
מואר׳ וכן מצות המלך המצוה להכריז בכל גורה שיראה כדי
שיתרה לבני אדם שלא יעברו על מצותו והעובר עליה הרי זה
חייב וכן כשרוצה למחול לאותאי׳ ומצוה להכריז כל אשר יבוא
ליומן פלוני וישוב לעבודת המלך יכופר עונו ואם לאו אשמג
עליו כך הוא זה׳ הג׳ שנזכור תקיעת השופר כיום מעמד הר סיני
שנא׳ ויהי קול השופר הולך וחזק מאד וכשנשמע השופ׳ נזכור
יום מתן תורה ותבוא בלבנו יראת הב״ה ונשתדל לעשו׳ מצותיו
כאשר צונו ונחזור בתשוב׳ הר׳ שנזכור דברי הנביא׳ שנמשלו
דבריהם לנו כתקיע׳ שופר שנא׳ ושמע השומע את קול השופר
ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה כשנזכור זה
תנזהר לו מלט ביתו וכל אשר לו׳ הה׳ שנזכו׳ חרבן בית המקדש
שהיה בקולות ושופרות ותרועות מלחמות האויבים שנ׳כי קול
שופר שמעה נפשי תרועת מלחמה ובשומענו קול השופר
נתפלל אל ה׳ ונתחנן לו שיושיענו מיד אויבינו ויקרב ויבנה בית
המקדש שחרבנוהו אויבינו בעונותינו כאשר הבטיחנו על ידי
עבדיו הנביאים׳ הו׳ שנזכור עקידת יצחק אבינו שמסר עצמו
למיתה על כבוד קונו להשלים רצונו ואביו אשר היה אוהבו
כנפשו היה חפץ לקיים דבריו לולי שחמל הב״ה על האב ועל
הבן והראה לו האיל שנברא עם האדם ועשאו עולה תחתיו
ונחשב לו כאלו הקריב בנו עולה תמים׳ ואנחנו אם נלך בדרכיו
ירחם עלינו בוראנו ויזכור לנו צדקתו כמו שאמרו אמר הב״ה
תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן
אברהם ואקבל תשובתכם ואצילכם מיד אויביכם ושוטניכם׳
הז׳ כשנשמע קול השופר ניבא ונפחד מקולו ותרועתו שכך הו׳
מנהגו וטבעו ועל כן נכנע לפני יוצרנו כמו שנא׳ אם יתקע שופר
בעיר וגו׳ ולפיכך יאמרו כל איש לרעהו בשומעם את קול
השופר למה תקעו היום מימים ויאמר להם על רבר זה וזה׳
וכ״כ הרמב״ם אע״פ שתקיעת השופר בר״ה גזירת הכתוב רמז יש
בו כלום׳ ישנים עורו מתרדמתכ׳ וחפשו מעשיכ׳ וזכרו בוראכם
וחזרו בתשובה ואל תהיו מן השוכחים את האמת בהבלי הזמן
ושונים כל שנותם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו
לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אח׳מכם דרכו
הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וישוב אל יי׳ וירחמהו׳ הח׳
כדי שנזכור יום הדין הגדול ונפחד ממנו שנא׳ קרוב יום יי׳ הגדול
קרוב ומהר מאד קול יום יי׳ מר צורח שם גבור יום עברה היום
ההוא יום צרה ומצוקה יום שואה ומשואה יום חשך ואפל היום
ענן וערפל יום שופר ותרועה וגומר ואמר על זה תתקוששו
וקושו הגוי לא נכסף׳ הט׳ נתקע בשופ׳ כדי שיקבץ הקבה נדחי
ישראל אשר הבטיחנו על ידי ישעיה הנביא עה״פ שנא׳ והיה
ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ הי׳ כדי שנזכור יום תחיית
המתים אשר המשיל אותו הנביא באותם שיקומו לחיי׳ שיתקע
להם שופר ויתקבצו כולם בשמע העם את קול השופר שנא׳
כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים וגו׳ כל יושבי תבל
אלו ישראל שבגלות ושוכני ארץ אלו המתים וכה״א הקיץ

ורננו

ורננו שוכני עפר · ע"כ אנחנו חייבים לשום הדברים האלו על
לבנו ולכוין במצות שופר ולהיות זהיר בו כאשר צוותה תורה
להרבות שכרנו כדכתיב ויצונו י' לעשות את כל החקים האלה
לטוב לנו כל הימים · ודבר התפלה והפסוקים איתנהי בכלל
נר המצות בפרק אחרון מהלק התפלה והפרטים המבוארים
בשלחן הפנים · ומ"מ למדנו שלא היתה כוונת התורה בשמיעת
התרועה לבד אלא להוהיר על התשובה וכן מצינו נמכילתא
ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' בחדש חדשו עצמכם שופר
שפרו מעשיכם · אמר הקב"ה לישראל אם שפרתם את מעשיכם
לפני הרי נעשה לכם כשופר מה שופר זו מכניס בזו ומוציא בזו
אף אני עומד מכסא דין וישוב בכסא רחמים ומרחם עליכם ·
והכל תלוי בתשובותינו ורחמו עלינו מן השמים :

החלק השני בבוא יום הכפרה ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

כל המשכיל הירא את ד' לבו יחיל בקרבו בהיותו יודע כי
כל מעשיו בספר נכתבין והלהי' יביא במשפט על כל נעלם אם
טוב ואם רע · והאדם הלדינו בר"ה וגזר דינו נחתם ביה"כ וכאשר
יודע האדם שבא דינו לפני מלך ב"ו והלא יחרד חרדה גדולה
להנצל מזדרין מה יש לו לעשות כאשר בא דינו לפני דיין העולם
ובידו כפרתו שיש לו להתעורר להשובה קודם שיתחייב בדינו
כמו שנ' מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה · ולכן ראוי כל ירא
להים לעורר בימי התשובה קודם יום התחיסה וימעט בעסקיו
ויחפש דרכיו ויהעסק בדרכי התשובה כיון שהוא זמן של רצון
לפני הל"ת כדכתיב בעת רצון עניתיך ואומר דרשו י' בהמצאו
ואמרו לו עשרה ימים שבין ר"ה לי"ה · ונרמז בפסיקתא ברכיה
בשם ר' שמוא' בעשרה ימים אין כתיב כאן בעשרת הימים
הידועי שבין ר"ה לי"ה שמא יעשה תשובה וכו' כדאי בפ' מעזיבת
החטא · ואע"פ שהב"ה הוא רחמן ומכפר דברים שבין אדם למקו"
אם חטא אדם בינו לחברו אין יה מכפר עד שירצה חברו · ואמרי' עלה
בגמר' אר' יצחק כל המקניט את חברו וכו' כדאי' לעיל בפ' מהלק
עזיבת חטא וכו' ר' ירמיה וכו' רב הונא פסיק סוררא וכו' · ואע"פ
שבכל ימות השנה חייב אדם לרצות לחברו תכף פשיעתו אבל
כשהגיע ערב יה לא יאחר לשלמו ויבקש מחילה על כל פנים
ואותו שפשע אצלו או יאחרו כדבר ומעכיר על כל פשעיו כדגר'
בפסכ' ערובין פ' כיצד מעברין דף נ"ה ובפסכ' נדרים פר' הנודר מן
הירק רבא הוה ליה לרב יוסף בר חמא מילתא בהדיה וכו' כדא'
לעי' בפ"ג מהלק ג' של הנהות לומדי התורה · כי מטא מעלי יומא
דכפורי אמר איזיל אפייסיה אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג
ליה חמרא אל תב לי' כסא ואמזגיה אנא לי' מזג ליה כדטעמיה
אל דמי לי' האי מזיגא למזיגא דרבא אל אנא הוא אל לא תיתיב
אכרעיך עד דמפרש לי' להני קראי מר ומתנה נחליאל ומנחליאל
במות אל אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין אותו
נתונה לו במתנה שנ' ומכדבר מתנה וכיון שנתנו לו במתנה נחל
אל שנ' ומתנה נחליאל וכיון שנחל אל עולה לגדולה שנ' ומנחליאל
במות ואם הגיס דעתו הב"ה משפילו שנ' ומבמו' הגאי ואם חוזר
בתשובה הב"ה מגביהו שנ' כל גיא ינשא · וגרסי' נמי בפ' יה דף פ"ז
דב הונא ליה מילתא בהרי החוא טבחא אזיל תריסר ירחי שתא
ולא אתא לפיוסי כי מטא מעלי יומא דכפורי לא אתא אמר אזיל
אנא פגע ביה רב הונא אל היכ' אזיל מר אל לפיוסי לפלניא קא

אזילנא אל קא אזיל מר למקטל נפשיה אזל קרא אבבא אל
זיל ליה לי' מלתא בהדך הוה קא פליג רישא גרא נרגא מקחידה
מלף הכרול מן קפן ויהיב בקועידה וקטלידה · ונהגו לטבול בע"ח
וסמכו על מדרש של פר' עזיר שהיו נקיים כמלאכי השרת ב"ח
ומצינו בתשובה הגאונים בשם הר' יצחק ן' גיאת ז"ל טבילה זו כיון
שאינה מתקון חכמי הראשוני' לאו בת ברכה היא הילכך טובל
אדם כמנהג ואינו מברך ראין מברכין על המנהג מראמ"ר לעניין
ערבה חביט חביט ולא כריך קסבר מנהג נביאי הוא אמא אמנהג
אין מברכין עלי' · וצוו לקבוע סעודה בע"ה להראות ששמח
בהגיע זמן כפרתו כדגרס' בפס' ובמא פר' יה דף פ"א הניא ר' חייא
בר רב מדפתי ועניחם את נפשותיכם בט' לחדש וכי בט' מתענין
והלא בי' מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בט' כאלו התענה
ט' וי' · ואמרו במדרש מעשה בשוטר העיר שאם' לעבדו קנה לי
דג ולא מצא אלא דג אחד ונתן בו זהוב היה שם יהוד' היית ונתן בו ב'
וחזר העבר ונתן בו ג' חזר עוד החייט והוסיף עליו עד שהעלהו
לה' ונשאר עמו · בא העבד וספר לו כל המאורע שלח השוטר
בעד החייט אל מה מלאכתך אל חייט אלא ולמה קנית דג שוה
זהוב בה' זהובי' ולא עוד אלא שלקחתו מיד עבדי ששלחתיו לקנו
לי השיב לו והיאך לא אקנינו אפי' בעשרה כדי לאכלו ביום כזה
שצונו הב"ה לאכול ולשתות בו ואנו בטוחי' שיכפר לנו עונותינו
ואם' לו אם כן יפה עשית ופטרו והלך לו לשלום ללמדנו כי מי
שכונתו לש"ש אינו ניזוק באותו דבר · וביום הזה מראה הקב"ה
שהוא מרחם על ישראל כי ביום אח' בשנה שצוה להם להתענות
אם שיתענגו קודם באכילה ושתי' כדי לחזק גופם ויוכלו להתענות
משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה
לסעדו קודם באכילה ושהיה כדי שיוכל לסבול התענית · ועוד
לפי שבשבתות ויו"ט אנחנו קובעין סעודה לשמחה לשם שמים
ולפי שאין אנו יכולין לקבוע סעודה ביה"כ שהיום צום נתחייבנו
לקובעה מבערב ול"א שאם אדם קובע סעודתו בערב יום הצום
העינוי גדול בצום ועל כן אמרו כל האוכל ושותה בהשיעי מע"
כאלו התענה תשיעי ועשירי כלום שהתענה נעשה לו גדול מפני
שהורגל ליום שלפניו בעונג ונעשה לו כשני ימים בתענית ומם
כל בן דעת משמח לבו בבא יום כפרת עונותיו וצריך להקדימו
בתשובה כדי שיהא מוכן לכפרה כמו שעושה הרופא כאשר
רואה שמגי' הגבול לחולה מקדימתו בהרקה מאותו דבר שיודע
שהיה סבת החולי מחמת מלוי כרס או מלוי דם כי כשיבא חגבול
שימצאהו נקי ומוכן לקבלו ואל לאו הגבו' קרב מיתתו ק' קרא
לי"ה הוא יום גבול לחולי הנפש אם יעמור בפשעו וימצאנו רשע
בדינו יקרב גזר דינו ואם ימצאנו נקי ובתשובה ימרק עונותיו
ולבינן ויכפר לו כמו שנ' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ·
ועל כן טוב לו לאדם לחפש בדרכיו ולשוב מחטאתיו ולהתודות
עליהם מבערב קודם סעודתו וגם לטבול גופו ונפשו יותר ולא
ידמה כמי שטובל ושרץ בידו שלא עלתה לו טבילה · אבל יכין
את עצמו כדי שיכנס ביום זה מלובן ומזורז בתשובה ויבוא יום
הכפרה ויכפר לו הבורא ית' בסדר רחמיו שנ' כי ביום הזה יכפר
עליכם לטהר אתכם ·

פרק שני

כשיכנס היום יתקדש אדם גופו ונפשו כמלאך להים שהוא נקי
מכל חטא כדגרס' בפ' מפר אלי עזר ראה סמ"ל שלא מצא חטאי
לישראל בי"ה ואמר רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי
השרת מה מלאכי השרת יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל בי"ה מה
מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים ב"ח מה מלאכי

השר שלום מתוך ביניהם כך ישרא"ל ביה"ב שומע עדותן טן
המקטרגין ומכפר עליהם, וגם כתוב בספר שו"ה הדברים רבה
פרש ואתחנן כשעלה משה לרקיע שמע למלאכי השר שהיו
מקלסי' להקב"ה באמר ברוך שם כבוד מלכותו לעול"ע והודידה
לישרא"ל משל להד' לאדם שנגנב הורמין פ' כלי נפה מתוך פלטרין
של מלך ונתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטיבו אלא בצנעה בתוך
ביתך, לכן כל השנה אומרי' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד
בלחש וב"ה אומרין אותו בקול רם לפי שאנו כמלאכים וגם ליה
מוכין אותן שנהגו לעמוד על רגליהם ב"ה כל היום כלומר כיון
שהם נמשלו למלאכים יהו בעמידה כמותם, גם נוכל לומר כי
יום זה ראוי לכפרה כי בו ביום מל אברהם אבינו ע"ה הערלה
הכורתת ברית למול שאר ערלות לב ואזן ושפתים ובו ביום
נתכפר מעש העגל ונתנו לוחות שניות, ועל זה אמרו ז"ל שהיו
נוהגות בנות ישראל לכבדו במלבושים נאים יותר מכל מועדי
השנה, כדגרס' בסוף מסכ' תענית דף ל' וגפ' יש נוהלין דף קכ"א
אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכ"ה שכהם
בנות ישרא"ל יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולי כדי שלא
לבייש את מי שאין לו וכו' כדאיתא למעלה. וגם נוכל לומר
ברוך השי"ת אשר לו נתכנו עלילות אשר צוה להיות יום זה בזמן
הזה שהוא זמן בעיטה וסורורו"ת בעבור ימי הקיץ על האדם
והאוצרו"ת שהיו מלאים בארץ ישרא"ל בזמן הזה דגן ותירוש ויצהר
וכל טוב הארץ ולכך הוצרך לצוות לא"י שיתעורר משינה זאת
ויסור עצמו מהשמנות ומבעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת
התאוות וההנאות, וגם יסיר מכל מחשבתו כל אמונה כוזבת
שעל אז הוהירה תור באומרה לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי
עיניכם, ודרשו בו בפ"ק דעבודה זרה אחרי לבבכם זו אמונה
כוזבת ואחרי עיניכם זו זנות ר"ל שלא יצייר בלבו דק הראוי
להאמין ולא יאמאויין רק לקיו הגוף ולהעמי המין וגשמיות
זאת ישיג האדם שלימות אנושית. ועל כן להעיר האדם על
חטאיו הגם שכים אחר התאוה אשר מוטבע בהם בכל
השנה ושלא ימשך אחריהם שלא לשם שמי' בא שעיר חטאת
בכל חדש וחדש שנקראת חטאת לי"י להעיר על דרך הנחנ"ת
האד' במעשיו ושיאמין שהכפר החטא שעבר ביהנו"ם מן העולם
לשם תצוה ולא יתיאש מן התשובה עד שתושע נפשו מיד
שונא אותו שהוא גופו והוא שונאו כפי האמת והוא שטן הוא
יצר הרע הוא מלאך המות. אבל ביה"ו שהו"ם נועד לתשובה
באו שני שעירי' כנגד שני מיני החטא האחד כנגד המין הנמשך
אחר תאוות הגופניות שהם נמשכות אל טבע הגוף הכלה הטח
והוא הראוי לרחותו בשמאל ולקרבו בימין לא לשלחו כלל
וכנגדו בא גורל אחד לי"י לפי שהוא הנשחט והמקורב לשם לא
המשולח כי זה ראוי להחזיק בו ולהכניעו ולשמש בו לשם
שמים ולדחותו ולענותו כפי הראוי וכפי חמש הרגשותיו
המבקשות המותרות, ציוה הקב"ה ביום זה כנגדן חמשת עינויין
כדי לענותם ולהכניעם ולהשלים כוונה זאת בא שעיר החטאת
הנשחט, אבל המשתל"ח ראוי לשלחו ח"ו לגמרי כנגד החלק
החי החוטא והוא שאם סמאל על ישרא"ל אי אתה נותן לי רשות
לום שכבר הזהרתו לא יחיה לך וגו'. והשי"ב לו הרי יש לך רשו'
עליהם ב"ה אם יש בהם חטא ל"ל שהיום ההוא נועד להתקדש
ולשוב ואם ישאר חטא באמונות הרי יש לך רשות עליהם,
ולמה היו משלחין שעיר לעזאזל והו' מורכב מעז אזל להעיר
אות שהשעיר אזל לו והלך מאתם כמו שנקר' שעיר המשתל"ח
להעיר על שולחו לגמרי שלא ישאר לו שום זכר ביישוב וכן
אמר יואל ואת הצפוני ארחיק מעליכם והרחתיו אל ארץ ציה
ושממה ודרשו ז"ל זה יצר הרע שצפין בלבו של אדם שהוא

השטן המשטין לאדם כשישראל נוהגין כדת אין לו רשות בהם
ב"ה, כדגרסינן בפ"ק דיומא דף ט' אמר ליה אל"ה לרב יהודה
אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא אתי משי"ח והאידנא
יום כפור הוא ואיבעול כמה בתולת בנהרדעא אל"ל הקב"ה מאי
אמר אל"ל לפתח חטאת רובץ אמר ליה ושטן מאי אמר אמ"ל היום
כיום כפור ליה ליה רשותא לאישטוני ממאי דאמ"ר מי בר חמא
השטן בג'מטר' שס"ד הוו ושס"ה יומי בשתא ושס"ד יומי אית ליה
רשותא לאישטוני ויומי דכפורי לית ליה רשותא לאישטוני.
ולפי שהשעירים באים מן העזים שטבעם להזיק חיו מביאים
שעירים לרמוז אל המזיקים שיסירו מישראל מכל וכל שהוא
האמונ' כוזבת והאח' מקצת שהו' הזנות כדי שישאר מה שצריך
לקיו' הגוף והמין ובלבד שיהו כל מעשיו כהלכתן ולשם שמים.

פרק שלישי

אעפ"ם שהיום הזה הוא יום שהבטיח הב"ה לכפר חטאת ישראל
צריך לו לאדם לעזוב חטאו ולינחם על מה שעבר ולקבל עליו
שלא ישוב עוד לחטא. והיום הזה עם תשוב' כזאת מכפר, ולא
יאמר אחטא ויה" מכפר שלא יכפר כדתניא בפרק יה" דף פ"ה
האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא
ויה" מכפר אין יה" מכפר עבירות שבין אדם למקום יה" מכפר
עבירות שבין אדם לחברו אין יה" מכפר עד שירצה חברו.
להודיענו שאין היום מכפר אלא לשב כראוי. וגם אין הכוונה
בצו' של עיני גופי בלבד ושישאר מטונף בחטאו של זה מואס
הב"ה ואינו חפץ בו אלא שיישר האדם מעשיו ודרכיו כמו שאמר
חנביא בהפטרת יום זה על התרעומת שהיו מתרעמין ישראל
באומרם למה צמנו ולא ראית עינינו נפשנו וגומ' וסשיב להם הן
ביום צומכם תמצאו חפץ וגו' הן לריב ומצה וגו' הכזה יהיה וגומ'
והיה מראה להם דרך תשובה בשהיה חפץ ואומר הלא זה צום
אבחרהו וגו' וגם היה אומר שהתענית הוא שוב עם הצדק לעני'
ואומר הלא פרוס לרעב וגו', והצדקה והתענית עם התפלה
הם טובים לבטל את הגזרה כדגרסינן בפסיקתא רבי יודן בשם
ר' אלעזר אומר שלשה דברים הם מבטלים את הגזרה התפלה
והצדקה והתשובה וכו' כדאיתא לעיל בחלק התפלות. וגם
מאחר שהיום הזה אין בו עונג חיוף לכבדו בעדין כמו שבת ויום
טוב יכבדהו במלבושים נאים כל אחד כפי מסת ידו כדגרסינן
בפסק שבת פרק כל כתבי דף קי"ט אמר ליה ריש גלותא לרב
המנונא מ"ר ולקרוש י"מכובד זה יה" שאין בו לא אכילה ולא
שתיה אסר תורה כבודהו בכסות נקיה. ולפי שבעונותינו הרבה
מקדשנו ואין אנו יכולין להקריב שעירי חטאת חקנו לנו לקרות
בפרשה אחרי מות דבר השעירים והפר ועם הספטיר מיסף
היום וגם לספר סדר עבודה כתקנה והלכתה כדי שיחשב לנו
לפני האל יתברך כאלו היינו עוסקין בעבודה כדגרסינן בפסק
תעניות פ' בן פרקים דף כ"ז ובמסכת מגילה פרק בני העיר דף ל"א
תקנתי להם סדר הקרבנות בזמן שקורין בהם מעלה אני עליהם
כאלו הקריבום לפני ומוחל להם על כל עונותיהם. וגם כתוב
באלה שמות רבה וזה אשר תעשה על המזבח הה"ר קחו עמכם
דברים וכו' כדאיתא למעלה בפ"ק מחלק התפלות. וגם לפי שכל
אחד יתן אל לבו אם חטא במעשה או בהרהור באחת מן הנשי'
האסורו' שהם רשת ללכוד רוב בני אד', על כן קוראין במנחה
פרשת הערות ומפטירין בנבואת יונה הנבי' כדי שילמוד אדם
התשובה השלימה מאנשי נינוה שאע"פ שלא היו מזרע ישרא"ל
שבו בתשובה שלימה ועל כן כתבו דבריהם בין ספרי הנביא',
גם תקנו רבותינו לאמ' לישרא"ל בתעניות של צרות דברי כבושין

מת שובה נינוה כדגרסינן בפ׳ סדר תעניות דף ט״ו אחינו לא
שק ולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים שכן מצינו
באנשי נינוה שלא נאמ׳ בהם וירא אלהים את שקם ואת תעניתם
אלא וירא אלהים את מעשיהם וגו׳. ולפי שביום הקדוש הזה
שבינה שורה למטה עם ישרא׳ ובערב עולה על שבעה רקיעים
וחוזרת למעלה אמרו בשם רב יהודה נאון חקנו לומר בערב
שבעה פעמים השם להראותנו שעולה בתרועה ובקול שופר
כרכתיב עלה אלהים בתרועה וגו׳, וג׳כ משמע ממעמד הר סיני
שאמר במשוך היובל המה יעלו בהר ואמרו רבותי שהוא סימן
לסילוק שכינה ואז יהו רשאין לעלות בהר ומצינו בתשובת
הגאונים שכתב רבינו האיי בתשובה מנהגנו להרוע במוצאי יה״
ולא מצינו טעם חובה אלא רומז כי הוא זכר ליובל או כדי לערבב
את השטן עכ׳ ונוכל לומר שרומז לתקיעת שופר של חירות
כי לפי שבא יום כפרה ונשארו הנשמות משוחררות משעבוד
הגוף וגם הגופים ראויים לחירות עולם על כן תוקעים כמו שנא׳
והיה ביום ההוא יתקע בשופר וגו׳.

הכלל השלישי בי״סורין הממרקין ויש בו שני חלקים.

החלק הראשון בי״סורי יחיד. החלק השני בי״סורי רבים.
החלק הראשון בי״סורי יחיד ויש בו ארבעה פרקים.

פרק ראשון

כשיראה אדם שיסורין באין עליו אל יחשוב שבאין במקרה כי
מי שמאמין בכך ענשו הוא מרה כנגד מרה לעזבו למקרים בלי
שמירה כמו שאמרה תורה ואם תלכו עמי בקרי אף אני אלך
עמכם בחמת קרי. ועונש זה הוא גדול כי רבים הם המקרים
המתגשבים בעול והעזוב מלמעלה אין שמירתו כלום כרכתיב
אם יי״ לא ישמור עיר שוא ונום׳. ומה שאמרו אין דבר רע יורד
מלמעלה הוא בעבור שהחוטא אין צריך להזיקו מלמעלה אלא
להסיר מעליו המחסה והמסתור ואז ניתנה רשות למקרים
ולי״סורין. וזהו שאמרו אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא
עון. על כן יהרהר שום אדם על מדת בוראו בחשבו שבא
עליו שום נזק שלא כדין שכבר נאמר הצור תמים פעלו וגומר.
ודגרסינן בפ׳ חלק דף ק״א אמר רבה בר בר חנה כשהלה ר׳ אליעזר
נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חמה עזה יש בעולם וכו׳ אמרו
לו למדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ וכו׳ כדאיתא לעיל בפ׳
אחרון סנר המצות. וגם כן בפ״ק דברכות דף ה׳ רב הונא הוה
ליה ת׳ רני פי׳ מקניות חמרא והוה חלא עאל לגביה רב יהודה
אחוה דרב סלא חסידא ורבנן אמרו ליה ליעיין מר במילי׳ אמר
להו ומי חשידנא בעיניכו אמרו לי׳ ומי חשיד קבה דעביד דינא
בלא דינא אמר א׳ איכא דשמע לימא לי אמרו ליה הכי שמיע
לן דלא יהיב מר שיבשא פי׳ זיבורות לאריסיה אמר להו ומי קא
שביק לי מידי מיניה פי׳ וכי מיכן נוכח לו יותר מפלגני׳ אמרו ליה
היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גניב טעם׳ טעים׳ אמ׳ להו קבילנא
עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא
דאמרי איקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא׳ לפי׳ אמין אד׳ אסונה
ק״מ שהבורא יתברך יודע כל נסתרות והוא דיין אמת ודן את
כל האדם כדרכיו וכפרי מעלליו׳ ולמי שהו׳ אד׳ גדול מקפידין
בו יותר אפילו כתוט השערה כמו שנאמר בקרובי אקדש כדי
שישאר שלם ונקי וגובין ממנו מעט מעט כדי שלא ימלא סאתו
ואם באו לו לאדם יסורין וחושב שלא חטא ידקדק בדרכי
וימצא טעם לדבר ויפשפש במעשיו וישוב בתשובה כדגרסינן
בפ״ק דברכות דף ה׳ אמר רבא ואית׳ דא׳ רב חסדא אם רואה אדם

שיסורין

שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא׳ נחפשה דרכינו וכו׳
פשפש ומצא יעשה תשובה שנא׳ ונשובה עד יי׳ פשפש ולא
מצא יתלה בביטול תורה שנא׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו׳
תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנ׳ כי את אשר
יאהב יי׳ יוכיח וגו׳ תלה ומצא בידוע שאין יסורין של אהבה.
נמצא שהמחוייב בא לו ענשו ולמי שאינו מחוייב באין עליו
יסורין לזכותו לעולם החמיד׳. כדגרסינן עלה אמר רבה אמר
רב סחורה אמר רב הונא כל שהקבה חפץ בו מדכאו ביסורין
שנא׳ ויי׳ חפץ דכאו החלי׳ יכול אפילו לא קבלו עליו מאהב׳ תל׳
אם תשים אשם נפשו מה אשם לרעת אף יסורין לרעת ואם
קבלם עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע ויארך ימים ולא עוד
אלא שתלמודו מתקיים בידו שנ׳ וחפץ יי׳ בידו יצלח. פלוגי בה
ר׳ עקב בר אידי ורב אחא בר חנינא חד אמר כל יסורין שיש
בהם ביטול תורה אינן יסורין של אהבה שנ׳ אשרי הגבר אשר
תיסרנו יה וגו׳. ואידך אמר כל יסורין שיש בהם ביטול תפלה
אינן יסורין של אהבה שנ׳ ברוך יי׳ אשר לא הסיר תפלתי וחסדו
מאתי׳. אמר להו ר׳ אבא בריה דרב אחא בר אבא אר׳ יוחנן על
ואלו יסורין של אהבה הן שנא׳ כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח וגו׳
אלא מה תל׳ ומתורתך תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמידנו
דבר זה מחורתך תלמידנו קל וחומר משן ועין ומה שן ועין שהן
אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהם לחירות יסורין שממרקין
גופו של אדם לכש וחיינו דאמ׳ריש לקיש נאמרה ברית במלח
ונאמרה ברית ביסורין נאמרה ברית במלח שנא׳ ולא תשבית
מלח ברית אלהיך ונאמר ברית ביסורין שנ׳ אלה דברי הברית
מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית
האמור ביסורין יסורין ממרקין מגופו של אד׳. ועל ידי היסורין
שב האדם ונשאר מרוצה יותר לפני המקום כדגרסינן בספרי
תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר כל זמן שאדם שרוי בשלוה אין
מתכפרין לו מעונותיו כלום ועל ידי היסורין הוא מתרצה לפני
המקום שנאמ׳ כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח וגו׳. רל שיוכיח השי
לאוהבו כמו האב שרוצה לבנו, או נוכל לומר כמו שמוכיח
האב את הבן שירצה יותר מלאחר׳ כדי שיצא טוב שבכלם כך
עושה הש״י מוכיח ומיסר למי שאוהב יותר כדי שיאשר דרכיו
ודגרסינן נמי בסוף פ״ק דקדושין דף מ׳ אמר רבי אליעזר בר צדוק
למה צדיקי דומין בעזה וכו׳ כך הקבה מביי׳ יסורין על הצדיקים
בעזה וכו׳ כדאיתא למעלה בחקדמת נר זה. וכל זה לטובתם
הוא עושה כדי שירשו השובה הגדולה של עולם הבא.

פרק שני

מאחר שהוא ברור וידוע שאינו נידון האדם בשום ענין לא כדין
אמת חייב אדם לברך את בוראו על הרעה כמו שמברך על
הטובה. כדגרסינן בברכות פר׳ הרואה דף נ״ח חייב אדם לברך
על הרעה וכו׳ ואמרינן עלה מאי חייב וכו׳ כדאיתא למעלה.
וגרסינן במכילתא לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא
תעשו לכם רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי שלא תנהגו בי
כדרך שאחרים מנהיגין בי׳ראותיהן כשהטוב באה עליה מכבדין
את אלהיהם שנ׳ על כן יזבח לחרמו ויקטר למכסרתו כי בהמה
שמן חלקו ומאכלו בריא׳ וכשהפורענות באה עליהם מקללים
את אלהיהם שנא׳ והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו
ופנה למעלה. אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה תנו הודאה,
הבאתי עליכם רעה תנו הודאה וכן דוד אמר כוס ישועות אשא
וגו׳ צרה ויגון וגו׳ וכן אמר איוב יי׳ נתן ויי׳ לקח וגו׳, ועוד יש לו
לאד׳ להודות לבוראו כשמביי׳ עליו יסורין יחשוב בלבו שמעניש

מעט

פעם על חיוב גדול ברחמו עליו ובזה עושה עמו חסד כדגרסינן
בפסיקתא אדם נכשל בעברה והוא חייב עליה מיתה לשמים
מת שורו אבד תרנגולתו נשבר צלוחיתו נכשל באצבעו מקצת
הנפש ככל הנפש, ר' חגי בשם רבי יצחק אמר נוראות בצדק
תעננו וגו' נוראות שאתה עתיד לעשות עמנו לעתיד לבוא
בשביל הייסורין שאתה מביא עלינו בעולם. אמר דוד לפני
הקב"ה רשע תודיעני אורח חיים, ר' יודן ור' עזריה ר' יודן אמר
אל הקב"ה דוד אם חיים אתה מבקש צפה לי ראה דכתיב יראת
יי' תוסיף ימים. ור' עזריה אומר דוד אם חיים אתה מבקש צפה
ליסורין שנ' ודרך חיים תוכחות מוסר. גם באין לו לאדם יסורין
למחול לו עוונותיו כדגרסי' בפ"ק דברכות דף ה' תאני תנא קמיה
דרבי יוחנן כל העוסק בתורה וגמילות חסדים וקובר את בניו
בחייו מוחלין לו על כל עוונותיו. אל רבי יוחנן בשלמא תורה
וגמילות חסדים דכתיב בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות
חסדים דכתיב דורף צדקה וגו' ואמת זו תורה שנא' אמת קנה ואל
תמכור וגו' או קובר בניו בחייו מניין תנא ליה ההוא סבא כשם
רשבי אתיא עון עון לגש כתיב הכא בחסד ואמרת יכופר עון
וכתיב התם ובשלם עון אבות אל חיק בניהם וגו' ויום באין לאדם
יסורין בעזה להצילו מהעונש הגדול של גהינם כדגרסינן בפ"ק
ערובין פר' מי שהוציאוהו דף מ"א שלשה אין רואין פני גיהנם
דקדוקי עניות וחולי מעים והרשות פי' מיתים לנפשים. וי"א אף
מי שיש לו אשה רעה ואידך אשה רעה מצוה לגרשה. ואידך
זימנין דכתובתה מרובה. אי נמי דאית ליה בני מינה ולא מצי
לגרשה למאי נפק מינה לקבולינהו מאהבה על כן כל בן דעת
יקבלם בסבר פני יפות למרק בהם עוונותיו ולהנצל עמה מצרה
אחרת גדולה מהן ובזה יוציא לחירות נפשו כדאמרינן בפ"ק
דברכות דף ה' קו"ח משן ועין ומה שן ועין שהוא אבר את מאבריו
של אדם עבד יוצא בהן לחירות יסורין שמפרקין גופו של אדם
עאכו"כ והיינו דאמר רשבל נאמרה ברית במלה ונאמרה ברית
ביסורין מה ברית האמורה במלה מפתקת את הבשר אף
ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין עוונותיו של אדם, ואם
יקבלם בשמחה ויצדיק בהן דין נוראו מן השמים ירחמו עליו
ויוציאוהו מצרתו ויושיעו לו ולבני דורו בזכותו כדאמרינן בפ"ק
דתעניות דף ח' אריבל כל השמח ביסורין בעולם הזה מביא
ישועה לעולם שנא' בהם עולם ונושע.

פרק שלישי

פעמי שמביא הקב"ה יסורין על הצדיק לטובתו לאשרו וללבנו
ולצרפו ולחכמו יותר ממה שהיה אעפ"י שלא היה מחייב בהן
כפי מעשיו כמו שמצינו באיוב אשר העיד עליו הכתוב שהיה
תם וישר וירא אלהים וסר מרע וגם כתיב ובשלשת רעיו חרה
אפו על אשר לא מצאו מענה וגו' ודבר איוב הוא אחר מסתרי
התורה. ומצינו שבאין על צדיק אחר יסורין רבים ועל אחר
יסורין מועטים ועל אחר לא כלום אלא כל ימיו שמחים, ועל
כזה אמרינן בפסחים יומא פר' בראשונה דף נ"ב אמר רב הונא
כמה לא חלי ולא מרגיש גברא במאאתים ס"ה ויש צדיק
אחר שהוא בעניני חשוב כמותו וכל ימיו מכאובים ועל דא גרס'
במס' מועד קטן אלון מולחין דף כ"ח אמר רבא בני חיי ומזוני
לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא
רבה ורב חסדא תרוויהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מטרא
ומר מצלי ואתי מטרא. רב חסדא חיה השעין ותרתין שנין,
ורבה חיה ארבעין שנין, בי רב חסדא שתין הלולי ובי רבה
שתין תכלי, בי רב חסדא לחמא סמידא לכלביה ולא מיבעיבי

רבה לחמא רשערי מיבעי ולא משתכח. וברוך היודע על מה
זה ועל מה זה ומה כל הנסתרות אשר לפניו גלוי כל דב' ואולי
היסורין הן לטובתו לדכא הגוף ולעדן הנפש שדם שני הפכים
או הם נאים מצר אחר שהוא נסתר ממנו, וכמה טוב מאמר
הרמב"ם שאמר בספרו הנכבד כי מה שאמר רבא הם דברי יחיד
ופעמים שבאין על הצדיק יסורין ונסיונו לטובתו ולגמולתו אם
יעמוד בנסיונו ואעפ"ש שהוא יתברך בוחן לבו ויודע בו אם יעמוד
בנסיונו אם לאו מנסהו לגלוה לבו ומעשיו בפני בני אדם שאנם
מכירי מה שיש בלבו ולגרלו בעיניהם. ומה להוציא מה שבכח
שכלו אל הפועל. ומה להיישיר בני אדם שילמדו ממעשיו כמו
שעשה לאברהם אבינו שנתנסה בי' נסיונות ועמד בכולן להודיע
כמה היא חבתו של אברהם אבינו על להודיע החבה לכל באי
עולם, ולמי מנסה הקב"ה לאותו שמכיר שיעמוד בנסיונו שנ'
יי' צדיק יבחן כדגרסינן בבר משל למה"ד ליוצר הזה כשהוא בודק
כבשונו אינו בודק קנקני' דרועעי שאינו מספיק להקיש עליהן
פעם אחד עד שהוא שוברו. ובמי הוא בודק בקנקנים פיהם
שאפילו הקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברין כך הקב"ה אינו
מנסה את הרשעי' שאינן יכולין לעמוד בנסיון את מי הוא מנסה
את הצדיקים שנ' יי' צדיק יבחן ורשעי' ואוהב חמס שנאה נפשו
וגו', אמר ר' נתן הפשתני הזה כשפשתנו רעה אינו מקיש עליו
ביותר למה שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה מקיש עליו ביותר
למה שהיא משובחת כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים למה
שאין יכולין לעמוד את מי מנסה את הצדיקים שנ' יי' צדיק יבחן
וגו', וליסורין האלו קראו רבותינו יסורין של אהבה כשאינן
חמורין כדגרסי' בפ"ק דברכות דף ה' פליגי בה ר' יעקב בר אידי
ורבי אחא בר חנינא חד אמר כל יסורין שיש בהן ביטול הורת
אינן יסורין של אהבה שנ' אשרי הגבר וגו' וחד אמר כל יסורין
שיש בהן ביטול תפלה אינן יסורין של אהבה שנאמ' ברוך יי'
אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. אמר להו ר' יוחנן לו ואמרינן
יסורין של אהבה שנא' כי את אשר יאהב יי' יוכיח וגו' ואמרינן
עלה אמר ר' יוחנן נועים ובנים אינן יסורין של אהבה ונגעי' לא
הוו יסורין של אהב' והא אמ' מר כל מי שיש בו מארבע מראות
הללו אינן אלא סובת כפרה מובח כפרה הוו יסורין של אהבה
לא הוו. ואיבעית אימא לא קשיא הא לן והא להו ואם הם
קלים כדי שלא יבטלוהו מתורה ומתפלה הן יסורין של אהבה
ובאין לאד להשלימו ולשבחו במי שעומד בהן ואצל הצדיק
כל דבר שלא בא להם כסדר הראוי נקראין יסורין כדגרסינן
במסכת ערכין פ' יש נערכין דף יו עד היכן תכלית יסורין אדם
אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל. מתקיף להר'
זעירא ואיתימא ר' שמוא בר נחמני גדולה מזו אמרו אפי' נתכוונו
לו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן בצונן ומזגו לו בחמין ואת אמרת
כולי האי. מר בריה דרבינא אמר אפי' נהפך לו חלוקו רבא
אמר ואיתימא ר' יצחק ואמרינן במתניתא תנא אפי' הושיט ידו
ליטול שלש' מן הכיס ועלו בידו שנים ודוקא שלש ועלו בידו
שנים אבל שנים ועלו בידו שלשה לא דלא איתי טירחא
למשרייא. וכל כך למה דתאנא דבי ר' שמעאל כל מי שענדו
עליו ארבעים יום בלא יסורין קבל עולמו במערבא אמרי
פורענות מזומנת לו, ללמדנו שכל דבר שבא לו לאדם שלא
כסדר נקראין יסורין ובא לו בכוונת המשגיח על הכל כדי לנכות
מרעותיו ומחטאתיו, ולמי שלא נזדמן לו שום הפך ובאין לו

דברים כסדר הוא ממתין למלאת סאתו כלתי לצדיק גמור לברו
אשר הוא שלם וזוכה לשתי שלחנות · והצדיק שבאין לו יסורין
וקבלן מאהב יראה זרע יאריך ימים ובסוף יקבל שכרו הגדול :

פרק רביעי

החסידים הראשונים היו אוהבין היסורין ומקבלי׳ איתן על עצמן
בסבר פנים יפות יש מהם לכפר עונם וי׳ש מהם להרבות שכרם
כמו שמצינו בדוד המלך עליו השלום דגרסינן פ׳ חלק דף קז
דרש ר׳ יוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד
לפני הקבה רבש״ע שגיאות מי יבין אל שבקא לך ׳ מנסתרות
נקני אל שבקא לך ׳ גם מזדים חשוך עבדך — דלא לישתעו
בי׳ רבנן אל שבקא לך · אל ימשלו בי אז איתם שלא יכחב
סידחוני אמר ליה אי׳פשר ומה יוד של שרי עמר וצות כמה
שנים לפני ער שבא יהושע והוספתיה לו שנאמ׳ ויקרא משה
להושע בן נון יהושע כל פרש׳כלה על אחת כמה וכמ׳ · ונקתי
מפ״ש רב אמר לפניו רחמחול לי על אותו עון כלו אל כבר
עתיד שלמה בנך לומר היחתה איש אש בחיקו וגו׳ כן הבא ע
אשת רעהו וגו׳ · אמר ליה כל הכי ליטריד ההוא גברא · אל
קביל עלך יסורין דאמר רב יהודה אמר רב ששה חדשי׳ נצטרע
דוד דכתי׳ תחשאני באזוב ואטהר · נסתלקה ממנו שכינ׳ דכתי׳
השיבה לי ששון ישעך · ופירשו ממנו סנהדרי׳ דכתי׳ ישובו לי
יראיך ויודעי עדותיך · הני ששה חדשים מנא להן דכתי׳ והימים
אשר מלך דוד על ישרא׳ ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים
וב׳ירושלם וגו׳ וכתי׳ בחברון מלך על יהודה שש שנים וששה
חדשים וב׳ירושלם מלך על כל ישראל לג׳ שנים · אמר דוד
לפני הקבה רבונו של עולם מחול לי על אותו עון אל מחול
לך עשה עמי אות לטובה וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״א מחלק שכר
והשובה · וגרסינן נמי בפ׳ חלק דף קא׳ תנו רבנן כשחלה ר׳ יו׳
נכנסו ארבעה חכמים לבקרו ואלו הן חזק׳ טרפון ור׳ יהושע ורבי
אלעזר בן עזר׳ ור׳ עקיבא ׳ נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה
לישראל מטפה של גשמים דאו טפה של גשמים בעולם הזה
ואתה בע״ה ובעולם הבא · נענה רבי יהושע ואמר טוב אתה
לישרא׳ מגלגל חמה דאו גלגל חמה בעולם הזה ואתה בעולם
הזה ובע״ה · נענה ר׳ אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישרא׳
מאב ואם דאו אב ואם בע״ה ואתה בע״ה ובעה׳ ׳ נענה ר׳ עקיבא
ואמר חביבין יסורין שמכפרין עליך ׳ אם להם סמכוני ואשמע
דברי עקיבא בן יוסף תלמידי שאמר חביבין יסורין אל עקיבא
זו מניין לך פתח ואמר בבבו חיים בן שתים עשר שנה במלכו
וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם וכתי׳ ויעש הרע בעיני ׳
ואומר גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו וגו׳ וכי חזקיה מלך
יהודה לכל העולם למר חורה ולבנו לא היה לו ללמד אלא
לומר לך כל עמל שעמל בו וכל טורח שטרח בו לא העלהו
למוטב אא יסורין שנ׳ וידבר י׳ אל מנשה ועל עמו ולא הקשיבו
ויבא י׳ עליהם שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה
בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויולכוהו בבלה ובהצר לו חלה
את פני י׳ אלהיו ויכנע מאד מפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר
לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי י׳
הוא האלהים · מאי עבדי ליה שריוה בתנורא דנחשא ושדיוה
גוא חיתיה והוה קא מצטער טובא אמר היכי א׳עביד ניקריה
להקב״ה כעיס עילווי · ניקרי לעבודה זרה ליתי ביה ממשא ׳ מה
עשה קרא לגרול׳ ולא ענוהו לקטנים ולא ענוהו ׳ אמר לפניו
רבש״ע אי עניית לי עניית לי ואי לא אשרי אהו כותיהו ׳ מיד
עניית שנא׳ ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו
וגומר

וגו׳ למלכותו חשיבו ולא לעה וידע מנשה כי י״הוא האלהים
הא למדה שחביבין יסורין · וגם מצינו הי״סורין הקשים שקבל
על עצמו נחום איש גם זו דאמרינן בפ׳ סדר תעניות דף כא אמרו
עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא בשתי עיניו וגידם בשתי
ידיו וקיטע בשני רגליו והי׳ כל גופו מלא שחין וכו׳ כדאיתא לעיל
בפ״ג מחלק פרנס׳ עניי׳ · וגם מצינו לרשב׳י ובנו ששיבו במערה
בג׳ שנים כדגרס׳ בפ׳ במה מדליקין דף לג׳ ת״ב ר׳ יהודה
בר׳ אי׳ ורשב׳י וכו׳ כדאיתא לעיל בהקדמת הנר הראשון ·
וגם מצינו לר׳ אלעזר בר׳ שמעון ולרבינו הקדוש שקבלו עליהן
יסורין כדגרסינן במסכ׳ מציעא פ׳ השוכר את הפועלים דף פו׳
ואפילו הכי לא סמך ר׳ אלעזר ברבי שמעון למסמך אנפשיה
דילמ׳ חו מטא כי האי מעשה לידיה קביל עליה יסורי כל יומא
מאורתא הוו מייכין ליה שתין נסטי פירו׳ זיז מקבלין תקיעין שסיס
לבדים סקוין פלטרים וגרי׳ מהותיה שתין משכלי׳ כלי כסין
עבינות קטנות דמא וכיבא · כל יום היה עברא לי׳ רביתהו שיתין
מיני למדא מיכי מיכל סעודין מקמיכי ואכיל להו ולא הוה מנחא
ליה רביתהו למיפק לבי מרשא כי היכי דלא לידחקו לי׳ רבנן
באורתא · אמר להו אחי ורעי׳ בואו · בצפרא אמרלהו אחי ורעי׳
לכו משום ביטול תורה · יומא חד שמעה רביתהו א׳ל את קא
מייתת להו עילווך · כליה למסונא של בית אבא פירו׳ כמיכליס
וגרקבון גנדיס אימרא ואזלא לבי נשא סליקו הנך סיפונאי
פ׳ יולדי כיס נפניות עיילו ליה שיתין עכדי כי נקיטי שתין ארנקי
ועבדין ליה שיתין מיני למדא ואכל להו יומא חד אמרת לברת׳
זיל וקא חזי מאי קא עביד אבוך האידנא אתאי אמר לה שלנו
גדול משלכם קרי אנפשי׳ היהה כאניות סוחר ממרחק תביא
לחמה נזק הפסוק על התורה נפשי׳ · וגרסינן נמי התם אמ׳ ר׳ חביבין
יסורין קביל עלי׳ יסורין הרסיר שנין שית בצמרת אפן נמקוס
קטנים · ושית בצפרנא קולי שנתיך הפך · ואיכא דאמרי אחד
ריר׳ סומכי סוסים · דר׳ הוה עתיר משבור מלכא כי הוה רמי
כיסתא מפסיפס לגמליה הוה קא אזיל קליה להלתא מילי הוה
מבון ורמא בההיא שעתא ועייל ר׳ לבית הכסא ואפי׳ הכי הוה
קא עביר קליה לקלייהו עד דהוו שמעי׳ ליה נחיתי׳ מא׳ ואפי׳
הכי יסורי דרבי אלעזר בר׳ שמעון עדיפי מדר׳ אילו יסורי דר׳
אלעזר בר׳ שמעון מאהבה באו ומאהבה הלכו ויסורי דר׳ על
ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו · על ידי מעש׳ באו דההוא
עגלא דהוו ממטו ליה לבי שחיטה אויל הלייא רישיה בכנפיד
דר׳ וקא בכי אמר ליה זיל לכך נוצרת אתו עליה יסורין · על ידי
מעשה הלכו יומא חד הוה כנשא פי׳ מכנסת פניות אמחיה דרבי
ביתא הוו שדיין בני כרכושתא פי׳ מיטלין סס בני חולדה וקא
כנשא להו אמר לה זיל שבקינהו דכתיב ורחמיו על כל מעשיו
סלקו יסורי מיניה · כל שני דיסורי דר׳ אלעזר בר׳ שמעון לא
שכיב אניש בלא זימניה · כל שני דיסורי דרבי לא איצטריך
עלמא למיטרא דאמר רבה בר רב שילא קשה יומא דמטרא
כיומא דדינא · אמר אמימר אי לאו דצריך לבריות בעינן רחמי
עליה ונבטל דינא · ואפילו הכי כי הוו עקרי פולגא ממישרא
פי׳ כפסל היו עוקרין נכון מפרונה מליא גומא בירא דמיא · ואף על
פי שבעונותינו אין צדיק בארץ שישאל יסורין ויחפוץ בביאתן
להרבות זכותו ירא שמים ישמח ביסורין הבאין עליו ויהלל
לבוראו על שאינו יותר קשים עליו ושנותן לו כח לסבלם ויגדל
שכרו בעולם שכלו טוב :

החלק השני ביסורי רבים ויש בו עשרה פרקים ,

פרק ראשון

כשברא

כשברא הקב"ה העולם הזה היה בעבור האדם על כן הכין עולם מלא מכל טוב קודם שברא אדם. משל לאדם הנושא אשה לבנו והכין לו כל צרכו קודם הכניסו לחופה. וגם כל האר"ץ נבראו אלא בשביל ישראל אשר הבדילו מכל האומות וכוונת ראשית העולם היה בעבורם דכתיב קדש ישראל ל"י ראשית תבואתו, והכי איתמר בב"ר פרשה א' ישראל עלו במחשבה להבראות כבכורה בתאנה בראשיתה. ר' אויר אלנוי עלו במחשבה להבראות שנא' שמו לעולם וגו', ואמרינן עלה רבי הונא בשם ר' שמעון בן רבי יצחק מחשבתן של ישר"א קדמה לכל משל למלך שהיה נשוי למטרונה אחת ולא היה לו ממנה בנים נמצא המלך עובר בשוק אמר טלו מילנין וקלמין וקונדלין לו לבני פלונטין והיו הכל או מלנין וקלמין וקלמוסין רוצה ובן אין לו והיא אומ' לנו טלו מלנין זו לבני חזרו ואמרו המלך אצטגנין הוא אילולי שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד בן הימנה לא היה אומר טלו קלמין ומילנין זו לבני כך אילולי שצפה הקב"ה שאחר כו' דורו' ישר"א עתידין לקבל תורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישר"א דבר אל בני ישראל. אמר ר' בניה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנא' ה' בחכמה יסד ארץ. רבי ברכיה אומר בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו ולפיכך נאמר על יצירתו והנה טוב מאד. ואמרינן ת"ר בפ' שביעי מאד זה אד' נמצא שהאד' הוא שנ' עליו בצלמנו כדמותינו ר"ל בשביל הצדיקים. ואמרינן נמי התם ר"ל אמ' והנה טוב זה העולם הזה מאד זה העולם הבא, למדנו שנבר' האדם על אותם שעוכים לעולם הבא שהם הצדיקים. ועל דא גרסינן התם אמר רבי ברכיה בשעה שברא הקב"ה את אדם הרא"ש ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו אם אראנו הרי רשעים עומדים ממנו מה עשה הקב"ה הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו ר"ת ורד צדיקים ורד רשעים תאכר מהו תאבר אבדה מכנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו, נמצא שהכוונה היתה בשביל הצדיקים שהם ישראל שקבלו את התור' סובלין יסורין וגלות למרק עונם ולסגף גופם כדגרסינן התם ובפר' חלק אמר רב הונא וחנה טוב מאד זו מדת יסורין טובה מאד אתמהא אלא שעל ידיה באין הבריות לתי' העולם הבא. וכן שלמה אמר ודרך חיים תוכחות מוסר, אמרת צא וראה אי זו דרך מביא את האדם לחי' העולם הבא הוי אומר זו מדת יסורין. וגם תורה וארץ ישראל נתן הקב"ה לישר"א על ידי יסורין דגרסינן בפ' ה' תניא רשב"י אומר שלשה מתנות טובות נתן הב"ה לישראל וכולן לא ניתנו אלא על ידי יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא תורה דכתיב אשרי הגבר אשר וגו', ארץ ישראל דכתיב וידעת היום כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העולם הבא דכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר. להודיענו כי ביסורי הגוף גובר הנפש שהוא הפכו. ועל כן טוב להם לישראל לענות גופם ביסורין וצרות וגליות ולא יענש נפשם בעולם הנצחי. ועל כן בחר אברהם אבינו בזרעו שיפלו בגלות על עונם כדי שלא יפלו בגיהנם כדגרסינן בגמ' ויהי חשמש באה ועלטה היה וגו' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו. גיהנם ומלכיות מתן תורה ובית המקדש אלכל זמן שבניך עוסקין בב' נצולין מב' פרשו מב' הם נדונין בב'. אלא בפה התרצה שידונו בניך בגיהנם או במלכיו' ר' חנינא בר פפא אמ' אברהם בירר את המלכיות ר' יודן ור' מאיר ור' חמא בר חנינא אמרו אברהם בירר גיהנם הב"ה בירר לו את המלכיות הה"ד אם לא בל צורם מכרם וי"ו מוסר שהסכים ית' לדברו. רבי הונא בשם ר' אחא אומר היה אברהם תמה כל היום

היום במה אבדר גיהנם ומלכיו וכו' וגם הראה הב"ה הגליו לישר"א ויעקב ברוח הקדש שעתידין ישר"א לחטוא בארץ וליפול בגלות על חטאם וטוב להם לישר"א ליענש בגופם הכלה ולא בנפשם אשר נחצבה מלמעלה והוכל לקנות שכל וחיי העולם. ועוד כי כיון שישראל נבדלו ליטול חלקם בארץ החיים. ועל"ה הוא הפך עולם הבא שפלות בעה"ז חגרום להם גדולה לעתיד לבוא בימו המשיח ובתחיית המתים גם לגופם ובעולם הבא לנפשם כמו שהוא מפורש יותר ארוך למעלה בפ"ג מחלק העולם הבא בנר תלמוד תורה. וחוץ מזה אפילו למי שחמור בעיניו עונש העולם הזה וייסוריו מציגו כי לטובת ישראל ולאהבתם פוקד עליהם עונם מעט מעט כדי שלא תמלא סאתם כמו לאומות העולם כדגרסינן בפ"ק דעבודה זרה משהבה להו ר' אבהו לם נאי ברב ספרא דאדם גדול הוא וכו' אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחד וכו' כדאיתא בהקדמת החבור. והשובת הרבים אפ"ב דרחק צדות ויסורין וגליות תהא מקובלת לפני המקום ב"ה ונגאלין בה כדאמרינן בפ' חלק תניא אל"ע אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אל"ר יהושע וכי אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב, למדנו שה"יסורין מקרבין את הגאולה:

פרק שני

הנביא ישעיהו ניבא על עשרת השבטי שעתיד להגלות בעונם סנחריב מלך אשור ולבסוף נעשה לפי שחשב לשלוח ידו על ירושלם. וזכותו של הזקיהו המלך הגין על יהודה וירושלם. כדגרסינן בפ' חלק דף צ"ד וכי מאחר שברשו' אזל מאי טעמא אינש כי אינבי אעשרת השבטים אינבי, ואיהו יהיב דעתיה אכולי"ה ירושלם כדכתיב כי לא מועף לאשר מוצק לה' כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד ונו' מאי כי לא מועף וגומ' אר' יוחנן משום ר' יוסי עיף לתורה ביד שמציק לו. מאי כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תור' אחרוני הכבידו עליהם עול תורה ראוין הללו לעשות להם נס. מאי דרך חים ועבר הירדן בגבול הים ועבר הירדן. מאי גליל הגוים אם הקב"ה לאותו רשע אם אתה חוזר בך מוטב ואם לאו אני אעשה אותך גליל הגוים, ברבר' חים אתר' הדברים והאמת הלה בא סנחריב מלך אשור וינא ביהוד' ויתן על הערים הבצורות ויאמר לבקעם אליו. האי דישנא להאי פרד"ישנא פי' כי מנשין קולין נפלין כזה. אחרי הדברים והאמת מאי אחר אמר רבינא לאחר שנשבע הקב"ה ואמר אי אמינא לחזקיה דמיית נא ליה לסנחריב ומסרנא לידך אמר לא אהו בעינא ולא בעיהותא בעינא. מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמיתינא ליה שנ' נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו. מאי ועל הרי אבוסנו אמר הקב"ה יבא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו וסיעתו שנא' והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צואריך ותבל עול מפני שמן מאי ותובל עול מפני שמן אמר ר' יצחק נפתא אמר הקב"ה אני מחבל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה רולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה עשה נעץ הרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, ברקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנשי טבריא ולא מצאו איש ואשה תינוק ותנוקת שלא היו בקיאין בהלכות טהרות. ועל הדור ההוא הוא אומר והיה ביום ההוא יהיה כל

מקום אשר שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה אע"ג
דאלף גפן כאלף כסף לשמיר ולשית יהיה ואפס שללכם אוסף
החסיל כמשק גבים שוקק בו הזו קא מפחדי אמרי מאי נעביד
אמר להם צאו ואספו שללכם אמרו כל אחד ואחד לעצמו או
לחלוק או לבזוז אמר להם כאוסף החסיל מה אסיפת זה כל
אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו אמרו
לו והלא ממון של עשרת השבטי מעורב בו אמר להם כמשק
גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האד"מטומא"לטהרה
כך ממון של עשרת השבטים כיון שנפל ליד סנחריב נטהר
אמר רב הונא עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום ולו הן
בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו עברו מעברה גבע
מלון לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה צהלי קולך בת גלים
הקשיבי לישה עניה ענתות נדדה מדמנה יושבי הגבים העזו עוד
היום בנוב לעמוד אמרו ליה כלראי קמוי ככבי עד האידנא
נשתייר מעון נוב עיר הכהני אי עלית האידנא יכלת להון ואי
לא לא יכלת להון אורתא דבעיא למגוי בי יומי סגיא בחד
יומא אכתי הני טובא נינהו צהלי קולך בת גלים הקשיבי ויגום
ענתות לא מחושבנא הוא אלא נביא הוא דקאמר לכנסת ישראל
אברהם יצחק ויעקב שנקראו גלים הקשיבי לישה לא תסתפי
מסנחריב אלא תסתפי מנבוכד נצר דמתיל לאריא שנ' עלה
אריה מסובכו מאי עניה ענתות דעתיד למינדד עלך גברא
דאתי מענתות שנא' דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר
בענתות התם קרי ליה לישכא קרי ליה ארי אר' יוחנן ששה
שמות יש לו לארי ארי כפיר ליש לביא שחל שחץ אה
בערי להו עברה מעברה חרתי איגון מאי יגופף ירו חר ברת
ציון שרו לי ביסתרקיה פי' שדו לסנכדי תקתין כיסתרקי תקוט כלעז
סליק ויתיב עלייהו ער דחזא כלה ירושלם אמ' הדא היא קרת
דירושלם דעלה ארגשית כל משרייתי הלא היא זעירא וההיא
חלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקוף ידי אמרו ליה נשדי
ליה ידא האידנא כלומר כלסוף כח עתה אם להון חשתא תמהיתו
דאתיתון מאורחא רחיקא פי' כתיינעתם מקומכם מדרך למחר כל
חד וחד מנכון ייתי לי גולמי הרג מינדד פי' מתיכה של קופח מיד
ויצא מלאך יי"ויך במחנה אשור וגו' אמר רב פפא היינו דאמרי
אינשי בת דינא בטל דינא פי' כיון דלקח נטל הריב ואע"פי
שמחגדו היה גדול הושיעם האל"ט מהם כדכתיב לא בחיל ולא
בכח כי אם ברוחי וגו' וגרסינן נמי התם דף צ"ה אמר רב יהודה
אמר רב בא עליהם סנחריב במ"ה אלפים בני מלכים יושבין
בקרונות של זהב ועמהם שגלונות וזונות ושמונים אלפים גבורים
לובשין שריון וקליפה וששים אלפים גבורים אוחזי חרבות
רצים לפניו וכן באו עם אברהם וכן עתידים לבוא עם גוג ומגוג
במתניתא תנא אורך מחנהו ארבע מאות פרסה רוחב צואר
ס"ו ארבעים פרסה כך מהנהו מאתים ואחד עשרה רבוא
חסר אחד בעי אבי"י חסר אלפא או חסר מאה או חסר חד תיקו
מתיבי ויצא מלאך יי"ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה
אלף וגו' אר' אבהו הללו ראשי גייסות אמר רבינא ר"י קא נמי
דכתיב במשמניו רזון משמני ראית בהון אר' אבהו מאי קראה
דכתי' בדברי הימים וישלח מלאך ויכחד כל גבורי חיל נגיד ושר
אשר במחנה מלך אשור שמע מינה הר' ראשונים עברו בשתי
שנא' ודלף ביהודה שטף ועבר אמצעיים עברו ער צואר שנ'
ער צואר יגיע אחרוני העדו עפר ברגליהם שנ' ודלף בשוקה
ששפך מאומצ אני קרתי ושתי' מים ואחריב בכף פעמי במה
חכמה גי' עזר אומר ביד חכמ' שנא' וירא ישראל את היד הגדולה
אימא היד שעתידה ליפרע מסנחריב רבי יהודה אומר באצבע
חכמ' שנא' ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא היא
האצבע

האצבע שעתידה ליפרע מסנחריב ר' אליעזר בנו של ר' יוסי
הגלילי אומר אמר לו הקבה לגבריאל גבריאל כלום מגלך נטושה
אמר לו כבר נטושה ששת ימי בראשית שנא' כי מפני חרבות
נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה
רשב"א אותו זמן בישול פירו היה אמר לו הקבה לגבריאל בלכתך
לבשל את הפירות הזרקך להם שנאמ' מידי עברו יקח אחכם
אם רבא היינו דאמרי אנשי אגב אורחיך לבעלי רבבך אשתמע
כלומר כשתלך לדרכך לתוך קתלסס לנוכלך ולפחילקו ויש אומרים
בחוטמו נשף ונפח בהם שנא' וגם נשף בהם וייבשו וסערה כקש
חשאם ר' ירמיה בר אבא אומר כפים ספק להם שנא' וגם אכה
כפי אל כפי ר' יצחק אומר אזן גלה להם ושמע חיות אומרות
שירה ומתו שנא' מקול המון נדדו עמים מרוממותיך נפצו גוים
וכמה אישתייר מנהון אמ' רב עשרה שנ' ושאר עץ יערו מספר
יהיו ונער יכתבם וכמה נער יוכל לכתוב יוד וכמה יוד עשרה
ושמואל אמר תשעה שנא' ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים
שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה
אמר יי"צבאות ר' יהושע בן לוי אמר ד' שנאמ' שנים שלשה
גרגרי ארבע וחמשה וגו' ר' יוחנן אמר חמשה שנ' שנים שלשה
גרגרים בראש אמיר ואלו הן נבוזראדן ונבוכדנאצר וסנחריב
ושני בניו נבוזראדן גמרא נבוכד נצאר דכתיב ביה ויזיד
די רב יעאה רמי לבר אלהין ואילא הוא ליה מנא הוה ידע
סנחריב ושני בניו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו
ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב ואמר ר' אבהו אלמלא
מקרא כתי' אי אפשר לאומרו ביום ההו' יגלח יי"בה ער השכירה
בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן
תספה וגו' לסוף אתא קבה אידמי ליה כאניש סבא אמר ליה
כל הני משרייתי ובני מלכי מזרח ומערב דאייתית בהדך לבנייהו
וקטלתינהו מאי אמרת להו אל ההוא גברא בהאוא תמהא
פי' פקפק יתיב אל מאי תקנתיך אמר ליה שני נפשך אל
במאי אשני אמר ליה זיל אייתי לי מספרא ואגזיך דישך ודיקנך
וכי אזלת ליכא דידע לך אל מספרא ליתי לי אמר ליה זיל
להך ביתא ויהבון לך מספרא נחתי מלאכי השרת ועבד ואוקימו
בה רחייא סוף אתא סנחריב אמר להו אית לכו מספרא אמרו
לי אי בעית למיתן לך מספרא טחין האי קבא דקשייתא נעביד
תמיס ויהבין לך מספרא טחן חד גריבא דקשייתא ויהבו ליה
מספרא עד דאתא חשך אמרו ליה זיל אייתי לי נורא הוא קא
מתכבי שרגא הוו קא מייתי נורא אזל מנפח ביה נבט נור אתלי
לי בדיקניה סוף סוף יהבו ליה מספרא וגייז ליה לרשיה היינו
דאמרי אינשי גירדתיה לארמאה ושפיר ליה אייתי ליה נורא
בדיקניה ולא שבעי חוכא מיניה הוד קא אזיל בפייקא חוא
חיבותא דנח כי מטא לגביה אל אגן עליה דההוא גברא כי הכי
קאגנת עלי' רוח בדרא דטונפא פי' בלוך המכול ונכסיניה פי' נכסיו
לבבית קסך שמע' בניה אמרו לידה כולי האי סלקת בך ולא
הדרת בתשוב וקא פלחת לעז קטלוה דכתיב ויהי הוא משתחוה
בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגומר
וכל אלו הנסים באו לישראל באותו זמן למען זכות חזקיהו

פרק שלישי

אעפ שעונותיהם של ישראל סבכו גלותם היה חמה ירמיהו על
זה למה היו מצליחין הרשעים כך שהשלימו אה כל רצונם
ונתנה ירושלם ברשות נבוכדנצר ואמר צדיק אתה יי כי אריב
אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה וגו
והשיב לו הבה באי זה דבר זכה נבוכד נצר לגדולה הזאת
להודיענו

להודיענו כמה הוא יותר גדול וגמולם של צדיקים בעולם הבא׳
כדגרסינן בפ׳ חלק דף צ״ו על פסוק זה מאי אהדרוה ליה כי את
רגלי רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסי׳ משל לאדם שהיה
משתבח ואמר יכול אני לרוץ שלשה פרסאות לפני הסוס בין
בצעי פ׳ גמי המים לימים נודמן לו רגלי אחד כיון שרץ עמו
מיל אחד נלאה אמרו לו ומה עם בן אדם כך לפני הסוס עאכו׳
ומה אם מיל אחד כך של שלש פרסאות עאכו׳ ומה בשכר ארבע
פסיעות שפסע לכבודי אני משלם לו שכר ואת תמה לכשאני
משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כוסים לקיים
מצותי על אחת כמה וכמה היינו דאמ׳ רמי׳ה נשבר לבי בקרבי
רחפו כל עצמותי׳ הני ארבעה פסיעות מאי הוא דכתיב בעת
ההיא שלח מרודך בלאדן וגו׳ משום דשמע כי הלה חזקיהו שלח
ליה ספרים ומנחה אין לדרוש את המופת אשר היה בארץ׳
דאר׳ יוחנן יום שמת בו אחז היו בו שני שעות יום שחלה חזקיהו
ואתפח אהדרינהו הקב״ה להני עשר שעות ניהליה שנאמ׳ הנני
שב את צל המעלות אשר ירדה במעלו׳ אחז בשמש אחורנית
עשר מעלות ושב השמש עשר מעלות כמעלות אשר ירדה
אם להו מאי האי אמרו ליה חזקיה חלש ואיתפח׳ אמר איכא
גברא כי האי ולא בעינא לשדורי לי׳ שלמא שנא׳ בעת ההיא
שלח מרודך בלאדן בן בלאדן ספרים אל חזקיהו ונבוכד נצר
סוכריה דבלאדן הוה אשכחינהו דהוו קא אזלי לגביה חזקיהו
אם להו להיכא אזליתו אמרו לי׳ לקרת׳ דירושלם היכי כתיבתו
אמרו ליה שלם למלכא חזקי׳ שלמא לקרתא דירושלם ושלם
לאהא רבה׳ אמר להו לא תכתבון הכי אלא הכי כתיבתו שלמא
לאהא רבה ושלמא לקרתא דירושלם ושלמא למלכא חזקיהו
אמרו ליה קריינא דאיגרה איהו ליהוי פרוונקא אזל בתריהון ד׳
פסיעות ואתא גבריאל ואוקמיה ושמלא לא בא גבריאל ואוקמיה
לר׳ פסיעות לא נשתייר משרד שריד ופליט׳ בלאדן בן בלאדן
מאי היא בלאדן מלכא הוה ואתחזק אפיה והוה ככלבא יתיב
מרודך בריה אבבא ודאין דינא וכי הוה כתיב כתי׳ שמיה ושמי׳
דאבוה היינו דקאמר נביא בן יכבד אב ועבד אדוניו אמר הקב״ה
אם אב אני איה כבודי מרודך ואם אדונים אני איה מוראי׳
מנבוזר אדן דכתי׳ ביה בחדש החמישי בתשעה לחדש היא שנת
שתים עשר שנה למלך נבוכד נצר מלך בבל בא נבוזר ארן רב
טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם ומי נבוכד נצאר סליק
לירושלם והא כתיב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וילכדוהו
בחוחים ויאסרוהו בנחושתים ויביאו אותו רבלתה׳ ואמר רבי
אבהו רבלתה זו אנטוכיא ורמות דיוקנו חקוקה על מרכבתו
ראים׳ ירה נופלת עליו ודומה כמי שהוא עומד לפניו ועתה
פתוחיה יחד בכשיל וכו׳ אמר רבא שעון תלת מאה כודניאתא
נרגי דפרזלא דשליטי בפרזלא פירוש פלולות נוסקת כוזל
מקודד שמוקף את הכרזל שרר ליה נבוכד נצר לנבוזר ארן וכולהו
שדרנהו בדשא דירושלם ובלעתינהו כולהו דכתי׳ ועתה פתוחיה
יחד וגו׳ פש ליה הרא אם אי קום ההוא גברא דלא תיסק ביה
כי היכי דסליקא לסנחריב נפק בת קלא ואל שואר בן שואר
פי׳ לנגן בנגינת פעם אחת פנקליו ופעמים פעמים שכי׳ נבוזראדן
על ידיך חקל למיחרב הרר מחיה בקתא דגרגא ופתחה׳ והיינו
דכתיב יודע כמביא למעלה בסיפך עץ קרדומות׳ עאל איתגלי
גורא בהיכל הוה קטיה אתא הבה בטש ביה היינו דכתיב
גת דרך׳ לבתולת בת יהודה עתה דעתיה אמר ליה הקבדה
עמא קטילא קטילה קימחא טחינא טחנת׳ היינו דכתי׳ בת בבל
קחי רחים וטחני קמח׳ חטיכ לא נאמר אלא קמח חוא דמא
דזכריה דקא רתח אמר להו מאי האי אמרו ליה דם זבחים
דאישתפוך אמר להו אי׳תו דמא ואינס׳ א׳ דמי א׳יתו ליה דמא

ואינסי

ואינס׳ ולא דמי׳ אל׳ אמר׳תו מוטב ואי׳ לא מסריקנ׳בשר׳יפ
במסרקי דפרזלא אמרו ליה האי כהן ונביא היא דא׳ תנבי להו
לישראל וקטלוה׳ אמר להו אנא אפי׳סניה אי׳תי סנהדרי
גדולה קטל עליה ולא נח קטל עליה תשעים וארבע רבוא
ולא נח קריב גביה ואמר ליה זכריה נביא כל טובים שבה הרגתי
ניחא לך דאקטלינהו לכולהו מיד נח׳ בההיא שעתא הרהר
תשובה בדעתיה אמ׳ומה על נפש אחת כך ההוא גברא דקטל
כל הני נשטתא עאכו׳ א׳ הקבה בעי לאחרובי ביתיה קא בעי
לכפורי פי׳ לקנח בההוא גבר׳ערק אול גדע לרישיה ולדיקניה
ושדר פרטיתא בביתיה פי׳ סלק שטר נוסף לביתיה ואינייר תאנה
נעמן גר תושב היה נבוזר אדן גר צדק היה׳ סבני בניו של המן
לימדו תורה בבני ברק ומאן נינהו רב שמואל בר שילת׳ סבני
בניו של סיסרא למ׳ד תורה בירושלם ומני׳ עקיבא וחביריו׳
מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן אינון שמעיד
ואבטליון׳ ואף אותו רשע פי׳ נכוכד נצר בקש להכניס מורעו
תחת כנפי השכינה׳ אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבונו של
עול׳ם שחרב את ביתך ושרף את היכלך הכניס את זרעו תחת
כנפיך היינו דכתי׳ הפינו את בבל ולא נרפאת עזבוה ונלך איש
לארצו כי בא על השמים משפטה ונסע׳ עד שחקים׳ אמ׳ הקב״ה
זה נבוכד נצר הרשע׳ רבי שמואל בר נחמני אמר אלו נחרות
שבבבל והיינו צינוניתא דבבלאי׳ פי׳ קלים לעיס על כרחנ נכ׳
סלק נוסקין לילות לפי סתמים לעיס׳ אם׳ עולא עמון ומואב נש׳בבני
פי׳ סכיניס׳ בישי דירושלם הוו כי חזו לנביא׳ דאינביאו עלה
מצפון תפתח הרעה שלחו ליה לנבוכד נצר תא את עלה׳
שלח להו מסתפינא דלא תיסק בי כי היכי דסליקת לסנחריב׳
שלחו ליה כי אין האיש בביתו ואין איש אלא הקב״ה דכתי׳
איש מלחמה׳ שלח להו דייל תייר ואתי תייר ואתי׳ שלחו ליה
הלך בדרך מרחוק ואין רחוק אלא בבל שנ׳מארץ רחוקה באו
אלי מבבל וכתיב הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים וגו׳
שלח להו איכא צדיק׳ דבעו רחמי ואהדרו ליה׳ שלחו ליה
צרור הכסף לקח בירו׳ ואין כסף אלא צדיקים שנ׳ואכרה לי
בחמשה עשר כסף חומר שעורים ולחך שעורים׳ שלח לחו
איכא רשיע׳ ואהדרו בתיובתא ואחדרו ליה׳ שלחו ליה כבר
קבע להן זמן שנא׳ ליום הכסא יבא ביתו ואין כסא אלא זמן שנ׳
בכסא ליום חגינו׳ שלח להו סיתווא הוא ולא מצינא מחלגא
וממטרא׳ שלחו ליה א׳תא שינא דטורי סיתוא ניחזי בארעא
אתא כמרבר שנא׳ שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר
בת ציון׳ שלח להו כי א׳ינא לית לי רוכתא למיתב׳ שלחו
ליה קברות שלהם מעולין מפלטרין שלכם שנאמ׳ בעת ההיא
יוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ועבדיו ואת
עצמות הכהנים׳ וחכל היה בחטאם כדגרסי׳ בפ׳ סיהות דף פ״ג
אמרו אליהו הצדיק היה מחזר על נפוחי רעב שבירו שלם פעם
אחת מצא תינוק אחד נפוח מוטל באשפ׳ אם׳ לו מאי זו משפחה
אתה אמר לו מם שפחה פלונית אמר לו כלום לא נשתייר
מאותה משפחה אלא אתה אמר לו לאו חוץ מההוא עכי אמר
לו אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו אתה למד אמר לו הן׳
אמר לו בכל יום ויום אמור שמע ישרא׳ יי׳ אלהינו יי׳ אחד׳ אף
חס ושלום להזכיר בשם יי׳ שלא למדו אביו כך מיד הוצי׳ ראתו
מחיקו ומחבקו ומנשקו ער שנבקע כריסו ונפלה יראתו לארץ
ונפל הוא עליה לקיים מה שנאמר ונתתי את פגריכם על פגרי
גילוליכם כתר דכתיב כה פי׳ מקר שנקדרו כה תקפה שכתוב עליהן
הא שמע דאעפ שעונותיהם של ישראל גרמו להם כל הכתוב
בה לקו ובה מתנחמים כדאיתא באיכה רבתי כי רבות אנחותי
ולבי דוי את מוצ׳ כי ברבר שחטאו ישר׳בה לקו ובה מתנחמין׳

חטאו

וחטאו בראש דכתיב נתנה ראש ונשובה וגו׳ ולקו בראש דכתיב
על מה תוכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחולי ומתנחמי׳ בראש
דכתיב ויעבור מלכם לפניהם וי״י בראשם׳ חטאו באזן דכתיב
ואזניהם הכבידו משמוע ולקו באזן דכתיב את כל שמעו תצלנה
שתי אזניו ומתנחמין באזן דכתיב ואזניך תשמענ׳ דבר מאחריך
לאמר׳ חטאו בעין דכתי׳ ויאמר י״י עין כי גבהו בנות ציון ותלכנה
וגו׳ ומשקרות עינים וגו׳ ולקו בעין דכתיב עיני עיני יורדה מים וגו׳
ומתנחמין בעין דכתי׳ כי עין בעין יראו בשוב י״י ציון׳ חטאו באף
דכתיב והנם שולחים אל הזמורה אל אפם ולקו באף דכתי׳ אף
אני אך עמם בקרי וגו׳ ומתנחמין באף דכתי׳ ואף גם זאת בהיותם
בארץ אויביהם׳ חטאו בפה דכתיב וכל פה דובר נבלה ולקו
בפה דכתיב ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל
בכל פה וגו׳ ומתנחמין בפה דכתיב או ימלא שחוק פינו וגום׳
חטאו בלשון דכתיב וידרכו את לשונם קשתם שקר וגום׳ ולקו
בלשון דכתיב דבק לשון יונק וגו׳ ומתנחמין בלשון דכתיב או
ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וגום׳ חטאו בלב דכתיב ולבם
שמו שמיר ולקו בלב דכתי׳ וכל לבב דוי ומתנחמין בלב דכתיב
דברו על לב ירושלם וגו׳ חטאו ביד דכתיב ידיכם דמים מלאו
ולקו ביד דכתיב ידי נשים רחמניות ומתנחמין ביד דכתיב יוסף
ישית ידו׳ חטאו ברגל דכתיב כי רגליה לרע ירוצו ולקו ברגל
דכתיב טרם יתנגפו רגליכם ומתנחמין ברגל דכתי׳ מה נאוו על
ההרים רגלי מבשר׳ חטאו בהוא דכתי׳ כחשו בי׳ ויאמרו לא
הוא ולקו בהוא דכתיב ויחפך להם לאויב והוא נלחם בם
ומתנחמין בהוא דכתיב אנכי אנכי הוא׳ חטאו בזה דכתיב כי
זה משה האיש ולקו בזה דכתי׳ על זה היה דוה לבנו ומתנחמין
בזה דכתיב ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו׳ חטאו
באש דכתיב הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש
ולקו באש דכתיב ממרום שלח אש וגו׳ ומתנחמין באש דכתיב
ואני אהיה לה חומת אש סביב נאום י״י׳ חטאו ביש דכתיב היש
בקרבנו ולקו ביש דכתיב הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי
וגו׳ ומתנחמין ביש דכתיב להנחיל אוהביי״ש׳ חטאו בכפלים
דכתיב חטא חטאה ירושלם על כן וגו׳ ולקו בכפלים דכתיב כי
לקחה מיד י״י כפלים וגומר׳ ומתנחמין בכפלים שנ׳ נחמו נחמו
עמי יאמר אלהיכם׃

פרק רביעי

אעפ שכתוב בתורה שנגזרו על ישר׳ הגליו׳ על עונותם שידע
הבורא שעתידין לעשו׳ קורם שהגלם גגלות ראשונ׳ של עשרת
השבטים והשניה של בבל שלח להם נביאיו שהתר׳ בהם כמה
פעמים שישובו מדרכם הרעה כמו שמצינו בישעיהו וירמיהו
שהתרו בהם כמה התראות עד שקללם ישעיהו הנביא בראות
זרן לבם׳ כדגרסינן במס׳ חגיגה פר׳ אין דורשין דף י״ד כי אתא
רב דימי אמר שמונה עשרה קללות קלל ישעיה את ישר׳ ולא
נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ירהבו הנער וגום׳ וי״ת
קללו׳ מאי נינהו כי הנח האדון י״י צבאו׳ מסיר מירושלם ומיהודה
משען וגו׳ משען אלו בעלי מקרא ומשענה אלו בעלי משנה
כגון׳ יהודה בן בתירא וחבריו׳ ופליני בה רב פפא ורבנן חד
אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנה
כל משען לחם אלו בעלי תלמוד וכל משען מים אלו בעלי
אגדה שמושכין לבו של אדם כמים׳ גבור ואיש מלחמה גבור
זה בעל שמועות ואיש מלחמה זה שיודע ללחום במלחמתה
של תורה׳ שופט זה דיין שדן דין אמת׳ נביא כמשמעו קוסם
זה מלך דכתי׳ קסם על שפתי מלך זקן זה הראוי לישב בישיבה

שר

שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה׳ ר״א
שר חמשים כרבי אבהו ראמר ר׳ אבהו אין מעמידין תורגמן על
הציבור פחות מחמשים׳ ונשוא פנים זה שנושאים פנים לדורו
למעלה כגון ר׳ חנינא בן דוסא למטה כגון רבי אבהו בי קיסר׃
ויועץ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים וחכם זה תלמיד
המחכם את רבותיו׳ חרשים זה תלמיד שבשע שפותח בדברי
הורה נעשים הכל כחרשים׳ ונבון זה שמבין דבר מתוך דבר׳
לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש׳ ונתתי
נערים שריהם אר אלעזר אלו בני אדם המנוערים מן המצות׃
ותעלולים ימשלו בם אמר ר׳ יעקב בר אחא אלו תעלי בני העלי
פי סועלים ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ירהבו
הנער בזקן יבוא מי שמנוער מן המצו׳ וירהב במי שמלא מצות
כרמון׳ והנקלה בנכבד יבוא מי שהמורות רומות עליו כקלות
וירהב במי שקלות דומות עליו כהמורות׳ ונכל זה לא נכנעו
עד שבא ירמיה הנביא והראה להם מגלת איכה שכתובות בה
הרעות הגדולות שבאו על יה׳ בעונותינו והותחלה במלת איכה
שהוא לשון תוכחה גדולה כדגרס׳ בראש איכה רבתי׳ שלשה
אמרו בלשון זה של איכה משה ישעיה וירמיה משה אם איכה
אשא לבדי ישעיה אשר איכה היתה לזונה וירמיה אשר איכה
ישבה בדד׳ אר יהושע בן לוי משל להד למטרונא שהיו לה
שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה
בחפזה ואחד ראה אותה בניוולה׳ משה ראה את ישר׳ בזמן
שהיא בכבודה ובשלותה אמר איכה אשא לבדי וגו׳ ישעיה
ראה אותה בחפזה אמר איכה היתה לזונה׳ ירמיה ראה אותה
בניוולה ואמר איכה ישבה בדד׃ שאלו תלמידיו את בן עזאי
אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחר ממגלת קינות אם׳ להם לא
גלו ישר׳ ער שכפרו ביחידו של עולם ובעשרת הדברו׳ ובמילת
שניתנה לעשרים דור ובחמש׳ חומשי תורה כמנין איכה׳ וגרס׳
נמי בפ׳ חלק דף קי״ב איכה ישבה בדד אמר רבה בר בר חנה אר
יוחנן מפני מה לקו ישראל באיכה מפני שעברו את התורה
שניתנה באל״ף ב״ת׳ בדד אמר רבה בר בר חנה אר יוחנן אני
אמרתי וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב ועכשיו בדד יהידד
מושבו שנא׳ בדד ישב׳ העיר רבתי עם אמר רבה בר בר חנה
אר יוחנן שהיו משיאין קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיו
להם בנים הרבה׃ היתה כלמנה אמ׳ רב יהודה אמר רב כלמנה
ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים גמיר
ודעתו לחזור רבתי בגוים שרתי במדינות אמר רבה בר בר חנה
אר יוחנן שכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם׳ תר
מעשה בשני בני אדם שנשבו מחר הכרמל והיה שבאי מהלך
אחד יום אם׳ אחד לחברו גמל מהלך לפנינו והוא סומא באחד
מעיניו וטוען שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן ושני בני
אדם מנהיגים אותו אחד גוי ואחד ישר׳ אמר להם השבאי עם
קשה עורף מניין אתם יודעים אמרו לו גמל אוכלת עשבים
שלפניה מצד שרואה אוכלת ומצר שאינה רואה אינה אוכלת׳
וטעונה שתי נודות אחד של שמן ואחד של יין שמן מטפטף
וצף ויין מטפטף ושוקע׳ ושני בני אדם מנהיגין אותה אחד גוי
ואחד ישר׳ גוי נפנה לדרך וישר׳ נפנה לצדדין שכן דרך ישר׳
לקיים נמוס׳ דרף אחריהם ומצא כרבריהם ונשקם על ראשם
והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם׃
אמרו לו כמדומה לנו שאדונו בן קלוסתא של מלך הוא׳ הלך
ושאל לאמו אמר לה אם את מגדת לי מוטב ואם לאו אני מצוח
והורגין אותך אמרה לו בני בשערת חופה יצא בעלה ונכנס
קלוסתא של מלך ובא עליה ונתעברה ממך׳ הביא להם בשר
אמרו לו בשר זה ישבו טעם כלב חלך ושל לאמו אמר לה אם

את מגרת לי מוטב ואם לאו אני מצוה והורג׳ן אותך אמרה לו בני כבשה אחת יש לנו ומתה אמה והניקה מכלבא א׳ הב׳א להם יין אמרו לו יין זה יש בו טעם מת הלך ושאל לאמו אמרה לו היין מדליות של קבר אביו׳ נתן להם כסף וזהב ונשקם ואמר ברוך י׳׳אלהי ישראל אשר בחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו׳ ובכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם ופטרן והלכו לבתיהם לשלום׳ בכה תבכה בלילה אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳יוחנן ב׳בכיות הללו למה אחר על מקדש ראשון ואחר על מקדש שני׳ בלילה על עסקי לילה שנ׳׳ושא כל הערה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא׳ אמ׳רבה בר בר חנה אר׳ יוחנן אותו היום תשעה באב היה׳ אמר הקבה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות׳ ד׳א בלילה כל הבוכ׳בלילה קולו נשמע׳ ד׳א בלילה כוכבי׳ מזלות בוכים עמו׳ דבר אחר כל השומע׳ קולו בוכים כנגדו׳ ומעשה בשכנתו של רבן גמליא שמת בנה והיתה בוכה בלילה והיה רבן גמליאל שומע קולה ובכה כנגדה ער שנשרו ריסי עיניו למחר הכירו בו עבדיו והוציאוה משכונתו׳ ודמעתה על לחייה אמר רבה בר בר חנה אר׳ יוחנן כאשה שבוכה על בעל נעורי׳ דכתי׳ כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה׳ היו צריה לראש אמר רבה בר בר חנה אר׳ יוחנן כל המצר לישראל נעשה ראש שנ׳ כי לא מועף לאשר מוצק לה׳ ואמר רבה בר חנה כל המציק לישראל אין נעשה עיף׳ לא אליכם כל עוברי דרך אמר רבה בר בר חנה אר׳ יוחנן מכאן לקובלנה של תורה פ׳׳ט שמות ויהי נערו לפקד נריך שיפקד לן לפ תפקד כזמן שפ׳׳א לפי׳ מאי כל עוברי דרך אמר רב עמרם עשאוני כעובר על דת דאלו בסדום כתי׳ וי׳׳ה ממטיר על סדום ועל עמורה ואלו בישראל כתי׳ ממרום שלח אש בעצמותי׳ ויגדל עון בת עמי מחטא׳ סדום וכי משוא פנים יש בדבר אר׳ יוחנן מדה יתירה היה בירושלם שלא היתה בסדום דאלו בסדום כתי׳ הנה זה היה עון סדום אהותך גאון שבעת להם ושלות השקט וידעני ואביון לא החזיקה ואלו בירושלם כתי׳ ידי נשים רחמניות וגו׳ סלה כל אבירי׳׳ אמר עולא כאדם שאומר נפסל מטבע זו׳ פצו עליך פיהם וגו׳ אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳יוחנן מפני מה הקדים פ׳׳ה לע׳׳ן נשביל מרגלי׳ שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם׳ ואומ׳בכיה של חנם שבכו ישרא׳ בסבת המרגלים היא גרמה להם בכיה לדורות בלילה זה׳ דגרסינן בפ׳בתרא העני׳דף כט תנא בכט בסיון שלח משה מרגלים וכתי׳ וישובו מתור הארץ מקץ ארבע׳ יום ארבע׳ חסר חד הוו אמר אבי׳ תסוז דהחיא שתא מלוי׳׳ מילויה דכתי׳ קרא עלי מועד לשבור בחורי׳ וכתי׳ ותשא כל העדה ויתנו את קולם וגום׳ ואמר רבה בר בר חנה אר׳ יוחנן אותו היום ערב תשעה באב היה אמר הקבה הם בכו בכיה של חנם אני אקבע להם בכיה לדורות׳ הרב הבית בראשונה סל׳ דכתי׳ ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת׳ חשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר בא נבוזר אדן רב טבחים וישרוף את בית י׳׳ואת בית המלך וגום׳ איני והא כתי׳ בחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר וכתי׳ וישרוף את בית י׳׳ואת בית המלך וגו׳ ותניא אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשרה ואי אפשר לומר בעשרה שכבר נאמ׳בשבעה הא כיצר כשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו בו וקרקרו בו ושמיני ותשיעי עד שפנה היום שנא׳ אוי לנו כי פנה היום כי נטו צללי ערב׳ לעתות הערב חציתו בו את האש׳ נשרף עד שקיעת החמה ובעשור לחדש והיינו ראר׳ יוחנן אלמלא הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי שרוב ההיכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא הוא עיקר׳ בשנייה מנא לן דתניא

רבי יוסי או׳מנלגלין זכות ליום וכות וחובה ליום חובה׳ אמר׳ כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהוריב היתה והלויים עומדים על דוכנם ואומרי׳ שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם ולא הספיקו לומר יצמיתם י׳׳אלהינו עד שבאו גוים וכבשום וכן בשניה נלכדה ביהר גמרא ונחרישה העיר מנא לן דתניא כשחרש טורנוס רופוס הרשע את האולם נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה בא אותו הגמון ועמד על בית המדרש ואמר בעל החופה מבקשים בעל החופה מנקש׳ שמע רבן גמליאל אזל טשא מיניהו אזל לגביה בציעא אל׳ אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי אמ׳ליה אין אל׳ אשתבע לי אשתבע ליה׳ סליק לאיגרא נפיל ומית ונפקו קלי אימת דגזרי גזירתא ומית חד מיניהו סנטל לה לגזירת׳ יצאת בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא׳ הר׳ בשחרב הבית בראשונ׳נתקבצו כתות כתות של פרחי כהונה ומפתחו׳ העזרה בידם ועלו לגגו של היכל ואמרו לפני הקבה רבש׳ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין לפניך הרי כפתחות העזרה׳ מסרין לפניך וזרקום כלפי מעלה יצאת כמין פסת יד וקבלתן מהם׳ ואף הם קפצו ונפלו לתוך האור׳ ועליהם קונן ישעיהו משא גיא חזיון וגו כי עליה כלך לגגות׳ ואף הקבה מקרקר עליהם כלפי מעלה כהרנגולין שמ׳מקרקר קיר ושוע אל ההר׳ וגרסינן בסוף איכה רבתי השיבנו י׳׳אליך ונשובה וגום׳ אמרו ישראל לפני הקבה רבש׳ע השיבנו אמר להם שלכם הוא שנא׳שובו אלי ואשובה אליכם׳ אמרו לפני רבש׳ע שלך הוא שנא׳שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו י׳׳אליך ונשובה וגו׳כאבות הראשוני׳דכתי׳ חדש ימינו כקדם כאבות הראשונים דכתי׳ ומראש הרי קדם ד׳א חדש ימינו כקדם דכתי׳ וערבה לי׳׳מנחת יהודה וירושלם וגו׳ כימי עולם זה משה דכתי׳ ויזכור ימי עולם משה עברו׳ וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עדיין ע׳׳ז בעולם׳ כי אם מאום מאסתנו וגום׳ ארשבל אם מאיסה היא לית סבר ואם קציפה היא אית סבר דכל מאן דכעיס סופיה לאתרצויי׳

פרק חמישי

אעפ׳שנגזרו הגזרות על ישרא׳ לפי שירע בעיניהם העמות שהיו עתידין לעשות לא נגזרו׳ עליהם על שלא שבו בתשובה שאם שבו היה נקרע גזר דינם שכבר מצינו שנעשכן נאנשי נינוה וכל שכן בישרא׳ שהוא מרחם עליה בזכות אבותם׳ ומנ׳מצינו באחאב כי לאחר שנגזרה עליו הגזרה ברוב רשעו ועל מעשה כרם נבות היזרעא׳ עד שנ׳עליו הסת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים הסת בשדה יאכלו עוף השמי׳ וגו׳ואמרו רבותינו עליו נפ׳ הלך דף קכ׳ אחאב את לשמים ואב לעז׳ את לשמים דכתי׳ את לארה ולה אב לעז׳ דכתי׳ כרחם אב על בנים ואפ׳׳ה הנקל לביתו נהפאת בית ירבעם׳ אמ׳ר׳יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם מפני מה הלה הכתו׳ב׳ירבעם בפני שהיה הולך לקלקלה וגם מזבחות׳ כגלים על הלמ׳ שדי אין לך תלם וחלם באר׳ שהא׳ שלא העמיד עליו עז׳ ועל כי נכנע לשוב ונאם עליו ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצם וישכב בשק ויהלך אט׳ מ׳ד נאבר לשיהו הנביא הראיתה כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרע׳ על ביתו למרנו כי למעלא היתה ההשוב׳ שלמה לא נקרע הנ׳רין מכל וכל אבל הארץ אפו מעליו ולוה רמז ירמיה הנביא כשחלק על חנניה בן עזור כדא׳ בראש הספתח שחיח ירמיהו מנבא לרעה ולמ׳׳ה ושיה׳׳ד נבוכד נצר נואת ומבקיע

ומבקיע ערי ישרא' ושיחריב בית המקדש וחנניה בן עזור היה
מתנבא לטובה להשיב כלי בית השם שהוליכו לבבל להחזירם
לירושלם ואמר לו ירמיהו בטעותו שהיה טוען על העקרים
והשמורים שאם לא תתקיים נבואתי באמרי שנבוכדנצר יגבר
ויחרב בית המקדש אע"פ שלא יתקיים דברי ולא יגבר נבוכדנצר
ויחזרו כלי בית ה' כמו שאתה אומ' אין בזה שום הכחשה בנבואתי
אולי הקב"ה ירחם עליהם אבל אם לא יתקיים דברך לבלתי בוא
כלי בית ה' כמו שאתה אומר יתקיים הכזב על דברך ולא תתקיים
נבואתך ער ש'תקיימו החבטחה שהבטח שכן כתוב אך שמע נא
הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאי אשר
היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכו'
גדולות למלחמה לרעב ולדבר הנביא אשר יבבר לשלום בבא
דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת רל שהנביאים
ההם שנבאו לרעה ולטובה איננו נודע מרך שנבאו על הרעה
אם נבואתם אמת או שקר אבל יודע אמתתם בהנבאם לשלום
ולטובה ותתקיים ע"כ . אבל ברור וידוע הוא כי על שלא שבו
ישרא' ולא רצו לי כנע והתמידו במרדם והכעיסו לבוראנ תקיימו
הגזרות עליה כמו שמצינ שמלכי ישרא' וקצת מלכי יהודה גרמו
על ישרא' בפשעם ובעונו חמורות כדגרסי' בפ' חלק דף קג גם דם
נקי אשר שפך מנשה הרבה מאד ער אשר מלא את ירושלי' פה
לפה הכא תרגימו שהרג ישעיה , במערבא אמרי שעשה צלם
משא"פ בני אדם ובכל יום ויום הורג את כלם , כמאן אולא הא
דרבה בר בר חנה דאמר שקולה נשמה של צדיק אחד כנגר כל
העולם כלו כמ"ר ישעיה הרג , כתיב פסל וכתי' פסילים בתחלה
עושה פרצוף אח' ולבסוף עושה לו ארבעה פרצופו כרי שיראה
שכינה ויכעוס . אחז העמידו בעליה שנ' וגם מזבחות אשר בגג
עליית אחז . מנשה העמידו בהיכל דכתי' וישם פסל האשרה
אשר עשה בבית אשר אמ' ה' לדוד ולשלמה בנו הבית הזה אשר
בחרתי מכל ישרא' ואשים את שמי שם לעולם . אמון הכניסו
לבית קדש הקדשים שנ' כי קצר המצע מהשתרע איש שמואל
בר נחמני איש יונתן קצר מצע זה מהשתרר עליו שני רעים כאח'
כלומ' סכיכה וגלם . והמסכה צרה כהתכנס איש שמוא' בר נחמני כי
הוה מטי ר' יוחנן להאי קרא הוה בכי אם מי שכתוב בו כונס כנד
מי הים נעשית לו מסכה צרה . אחז חתם את התורה שנא' צור
העודה התום תורה בלמודי, מנשה קרר את האזכרות , אמון
שרף את התורה . אחז בטל את העבוד' . מנשה הרס את המזבח
אמון העל שממית על גבי המזבח כלומ' בטל העבודה על ספרנ עכבים
על המזבח , אחז התיר את הערוה . מנשה בא על אחותו , אמון בא
על אמו . אמרה לו כלום יש לך הנאה ממקו' שיצאת ממנו אל
שלום אני עושה אא"ל להכעיס יכי אתא יהויקים אמר קמאי לא
ידעי לארגוזי כלו' אנו צריכין אא"ל לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו
משתמש' בו , אל צדיק' והלא כסף וזהב שלו הוא שנ' לי הכסף
ולי הזהב אמר ה' צבאות אמר להם כבר נתנו לנו דכתי' השמים
שמים לי' וגו' . וגרסי' נמי במסכת יומא פ' קדף ט אמר ר' יוחנן בר
תורת מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברי גלוי ערי'
ובזיון קרשים גילוי ערות שנ' ועלי זקן מאר ושמע אשר יעשון
בניו אשר ישכבון את הנשים ואע"ג דאמ' שמוא' בר נחמני כל
האומ' בני עלי חטאו אינו אא"ט טועה אא"ט תוך ששיהו את קניהם
מעלה עליה הכתוב כאלו שכבום . ובזיון קדשים דכתי' גם בטרם
יקטירון את החלב ויאמר אליו האיש וגו' ותהי חטאת הנערים
גדולה מאד את פני ה' . ומקדש ראשון מפני מה חרב מפני
שהיו בו שלשה דברים ע"ז גלוי ערות ושפיכו דמים ע"ז דכתיב
כי קצר המצע וגו' ואר' יוחנן קצר מצע זה מהשתרר עליו שני
רעים כאחר . והמסכ' צרה כהתכנס איש שמוא' בר נחמני כי מטי
ר' יוחנן

ר' יוחנן להאי קרא נבי אם' מאן דכתי' ביה כונם כנר מי הים נעשית
לו מסכה צרה . גלוי ערות דכתי' ען כי גבהו בנות ציון ותלכנה
וגו' אם ר' יצחק מלמד שהיו מביאות מור ואפרסמון במנעליהן
ומהלכות בשוקי ירושלם וכשמגיעו אצל נחורי ישרא' בוערות
בקרקע ומתיזות על יהם ומכניסו בהם יצר הרע כאר , שפיכות
דמים דכתי' גם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וגו' . לא מקדש
שני מפני מה חרב שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים
מפני שנאת חנם שהיה ביניהם ללמדך ששקול שנאת חנם כנגד
שלשה עבירות שבתורה ע"ז גלוי ערות ושפיכות דמים (רשע' היו
אלא שתלו בטהונם בהבה דכתי' ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה
במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה'
בקרבנו : לפיכך הביא הבה עליה שלשה פורעניו כנגר שלשה
עבירות שבידם שנ' לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיים
תהיה והר הבית לבמות יער . ובמקדש ראשון לא הוא שנאת
חנם והכתי' מגורי חרב היו לעמי ואר' עזר לו בני אדם שאוכלין
ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם ההוא
בנשיאי ישרא' הוא דכתי' זעק והלל בן אדם כי היא היתה בעמי
יכול לכל הל הוא בכל נשיאי ישרא' תאמר ר' יוחנן ראשונים
שנתגלה עונם מלפ היו מכסי פניהם נתגלה קיצם ע"כ אחרוני
שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם . ואר' יוחנן טובה צפורנן של
ראשוני מכרסין של אחרונים אל ריש לקיש והא אחרונים אע"ג
דאיכא שעבוד מלכיו קא עסקי באוריתא אל בירה תוכיח בנין
בית המקדש שחזרה לראשוני ולא חזרה לאחרונים . וגרסי' נמי
בסנחדרי פ' כל המנחו באו' מצה דף נג אמר ליה רבנן לר' פרידא
ולעזריה בריה דר' אבטולס דהוא עשיר לעזרא קא אבבא אמר
להו מאי כולי האי אי בר אוריין הוא אי ואי בר אבהן ובר אוריין
אי ואי . בר אבהן ולאו בר אוריין אישתא איתכלי אמרו לי'
בר אוריין הוא אמר ליעול וליתי , חזייה דהוה עכירא דעתיה
פתח ואמר אמרת לי' אתה וגו' אמרה כנסת ישרא' לפני הקבה
רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם אל טובתי גל עליך
אין אני מחזיק טובה אא"ט לאברה' יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם
חחלה שנא' לקדושים אשר בארץ המה וגו' כיון דקא שמעיה
דקאמר אדירי פתח יבוא אדיר ויפרע לאדירים מאדירי בארי'
אדיר זה הקדוש ברוך הו' דכתי' אדיר במרום ' ויפרע לאדירים
אלו ישראל דכתיב ואדירי כל חפצי בם מאדירים אלו מצרים
דכתיב צללו כעופרת במים אדירים . באדירים אלו מים דכתיב
אדירים משברי ים . יבוא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו
של ידיד ויתבפרו בו ידידים . יבוא ידיד זה שלמה דכתי' וישלח
נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' בן ידיד זה אברהם
דכתיב מה לידידי בביתי . ויבנה ידיד זה בית המקדש דכתי' מה
ידידות משכנותיך . לידיד זה הבה דכתיב אשירה נא לידידי .
בחלקו של ידיד זה בנימין דכתי' ידיד ה' ישכון לבטח וגו' ויחכפרו
בו ידידים אלו ישרא' דכתיב נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה
יבוא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים . יבוא טוב זה משה דכתיב
ותרא אותו כי טוב הוא . ויקבל טוב זו תורה דכתי' כי לקח טוב
נתתי וגו' , מטוב זה הקבה דכתיב טוב ה' לכל וגו' , לטובים אלו
ישראל דכתיב הטיבה ה' לטובים . יבוא זה ויקבל ואת מזה לעם
זה , יבוא זה זה משה דכתיב כי זה משה האיש . ויקבל זאת זו
תורה דכתיב ואת התורה . מזה זה הקבה דכתיב זה לי ואנוחו
לעם זו אלו ישראל דכתיב עם זו ישרת לי עם זו קניה . אמ' ר'
יצחק בשעה שחרב הקבה בית המקדש מצאו לאברהם עומד
בבית המקדש אמ' מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי
אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו שמא בשוגג חטאו אמר לו
עשותה המזמתה אמר לו שמא מיעוטן חטאו אמר לו רובם

חשאו אמר לו היה לך ליזכור להם כרית סלה אמר לו ובשר
קדש יעברו סעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים
בתשוב׳ אם׳ לו כי רעתיכי אז תעלוזי ׳ סי׳ הניח ידיו על ראשו
והיה צועק ובוכה אמר חס ושלום אין להם תקנה יצתה בת קול
ואמרה זית רענן יפה פרי חואר קרא י״ שסך ׳ מה זית זה תחלתו
כסופו סכוטבו עכסיו ומיכו טוען על זמן נדול ופ״ק טוען פרות הרבה
אף ישראל תחלתן כסופן ׳ לקול המולה גדולה הצירת אש
עליה ורעו דליותיו אמר רב חנינא בר פפא קול סיליהו של
מרגלים נתרועעו דליותיהם של ישראל דאמר רב חנינא בר
פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא מסנו
אל תקרי טמנו אלא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול
להוציא כליו משם ׳ מתקיף לה רב אחא בר חנינא האי לקול
המולה לקול סילה מיבעי׳ליה ׳ אמר לו הקכה לאברהם קולך
שמעתי וחמלתי עליהם ׳ אני אמרתי ישתעבדו סלכיות כל
אחד ואחד כר׳ סלכיות השתא הדא הדא דפסיק לה ׳ ואד בזה
אחר זה עכשיו בבת אחת ׳ אריבל למה נמשלו ישראל כזית
מה זית זה אין עליו נושרין לא ביסות החמה ולא ביסות הגשמ׳
אף ישראל אין להם בטלה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא ׳
ואר׳ יוחנן למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית זה אין
סוציאין שמנו אלא על ידי כתישה אף ישרא׳ אין חוזרין למוטב
אלא על ידי יסורין ׳ למדנו שעל ידי היסורין חוזרין ישראל
בתשובה ונכפר להם עונם וישיעם האל המושיע :

פרק ששי

כבר למדנו שבמקדש שני אע״פ שהיו עוסקין בתורה ובמצות
ובגמילות חסדים שנחרב בעון שנאת חנם שהיה ביניהם ׳ ונרס׳
גמי בסס׳ גיטין פ׳ הניזקין דף נה אר׳ יוחנן מ״ר אשרי אדם מפחד
תמיד ומקש לבו יפול ברעה׳ אקמצא ובר קמצא חרב ירושלם
אתרנגולא ואתרנגולתא חרב טור סלכא ׳ אשקא דריוספק
לוקין על סלכנת כסיס חרב ביתר ׳
אקמצא ובר קמצא חרב ירושלם ׳ ההוא גברא דרחמיה
אקמצא ובעל דביה בר קמצא ׳ עבד סעורתא ׳
אל לשלוח׳ זיל אייתי לי קמצא אזל אייתי לי קמצא אשכחיה
דיתיב אמר ליה סיכדי דההוא גברא בעל דביה דההוא גברא
הוא ׳ סא׳ בעית הכא קים פוק ׳ אל הואיל ואתית שבקן
ויהיבנא לך דמי דאכילנא ושתינא אל לא ׳ יהיבנא לך דמי
פלגא דסעודתך אמר ליה לא ׳ יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך
אל לא ׳ נקטיה בידיה ואפקיה אמר הואיל והוו יתבי רבנן ולא
מיחו ביה שמע מינה לאו לשם שמים עסקי ׳ זיל ואיכול בחו
קורצא ביסלכא פ׳ סלסינית אזל אמר לידה לקיסר סרדו בך
יהודאי אס׳ ליה מי ימר אל שדר קרבנא חרא לקריב על מזבח
חזית אי מקרבי לי׳ שרר בידיה עגלא תליתאה בהדי דקא אתי
שרא ביה סומא בניב שפתי׳ פ׳ כספה הפלינוס ואמרי לה בחרטי
שבעין דוכת׳ דלדידן סומא ׳ ולדידהו לא הוי סומא סבור רבנן
לקרוביה משום שלום סלכות אמ׳ להו זכריה בן אנקלוס יאמרו
בעלי סומן קרבין למזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל לים׳ליה
אמר להו רב זכריה בן אנקלוס יאמרו מטיל סום בקרשים יהרג
אר׳ יוחנן ענוחנותו של רב זכריה בן אנקלוס החריבה את ביתנו
ושרפה את היכלנו והגלנו מארצנו אתא אל׳ שדר׳ עליה לנרון
קיסר ׳ כי אתא שדה גירא למזרח אתא נפל לירושלם לסערבא
אתא נפל לירושלם ׳ לארבעה רוחות שבעולם אתא נפל
בירושלם ׳ אשכחיה להההוא ינוקא אמר ליה פסוק לי פסוקיך
אל ונחתי נקסתי באדום ׳ אמר הבח ניתא לי׳ לחרובי ביתיה

וכפורי

וכפורי ידיה פי׳ לקמן ידיו בההו׳ גברא קא בעי ערק אזל ואיגיר
נפק מיניה ר׳ מאיר שדריה עילוייהו לאספסיאנוס קיסר ׳ אתא
צר עלה תלת שני הוו בהדייהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון
שנקרה לו חמה פי׳ ודקס כפסיליו ובן כלבא שבוע הנכנס לביתו
כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבוע ובן ציצית הכסת שהיתה
ציצתו נגררת על גבי כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו פי׳ כפס
קלו טונחת בין גרוליהם ׳ חד אמר להו אנא זיינא לכו בחיטי
ושעורי ׳ וחד אמר להו אנא בחמרא ומישחא ׳ וחד אמר להו
אנא בציבי פי׳ כעניס ושבחו רבנן לרציבי יותר מכולהו דרב
חסדא כל אקלידיה פי׳ פתקות הוה מסר לשמע׳ לבר מרציבי
דאמ׳ רב חסדא אכלכא פי׳ סונגות דחיטי מיבעיא שיתין אכלכא
דציבי ׳ הוה להו למיזן עשרי וחד שתא ׳ הוו בהו הנהו בריוני
אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקונהו ׳
אמרי להו ניפוק ונעניר קרבד בהדייהו אמרי לה רבנן לא
מסתיעא מילתא ׳ קמו קלונהו אכלכי דחיטי ושעורי חוה כפנא
מרתא בת בייתוס עתירא דירושלם הות שדרה לשל׳ אמרה
ליה זיל אייתי לי סמידא פי׳ סולת משוקי אדאזל אזדבן ולא
אשכח אתא אמר לה סמידא ליכא חיורתא פי׳ פת נקיה איכא
אמרה ליה זיל אייתי מינה ׳ אדאזל אזדבן ולא אשכח אמר
לה ליכא חיורתא גושקרא פי׳ פתקיבר איכא ׳ אמרה לידה זיל
אייתי לי מינה ׳ אראזל אזדבן הוה שלי׳פא מסאנה אמר א׳פוק
אחזי אי משכחנא מידי למיכל אשתלה פרתא דכרעה פי׳ פרס
על גלגלי כספס נח נפשה קרי עלה ריבז הרכה בך והענוגה אשר
לא נסתה כף רגלה וגו׳ איכא דאמרי גרוגרת אכלה ׳ מהנך
דר׳ צדוק ואסתנים ומתה ׳ דר׳ צדוק יתיב ארבעי׳ שנין בהעניות
דלא איחריב ירושלם בימיו כי הודה אכיל מידי דהוה מהחזי
מאבראי ׳ וכי הוה בריא כלומר כשנמר תעניתו ולכך לכבוד ענמ
מייתין ליה גרוגרו׳ מיניהו ושדי להו ׳ כי קא ניחא אפיקתיה
לכולי דהבא וכספא שדיה בשוקא אמר הא למאי מיבעיא
ליה ׳ והיינו דכתיב לנרה יהיה כספם ווהבם לא יוכל להצילם
ביום עברת י״ ׳ אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם בן אחתיה
דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלח לי׳ חא גבאי אתא בציעא לגביה
אמר ליה עד אימתי עבדיתו הכי וקטליתון לעלמא ככנפא אל
ומאי אעביד דאי אמינא להו מידי קטלי לי אל חזי לי הקנהא
לדידי דאיפוק איפשר דהוה הצלה פורתא ׳ אל נקום נפשך
בקיצירי פי׳ בחוק ענגך כמולי וליתי כולי עלם לשאול בך וליכרו
דנח נפשיה ואיתי מידי שריא כלומ׳ לכל מסרים כמו נכלה ואגני
גבך ולעיילו בך תלמידך ואיהו ירעו רחייא קלילי סמיהה עביד
הכי נכנס בו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד אחר כי
מטא לפתחא בעו למרקרי׳ אמר להו יאמרו רבן דקרו בעום נכרי
למרחציה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה אכבא נפק כי
מטא לגביה אל שלמא עלך מלכא ׳ אמר לידה ביחיבת תרי
קטלי ׳ חד דלאו מלכ׳ אנא וקא קרית לי׳ מלכא ועוד אי מלכא
אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי אל דקא אמרת לאו
מלכא אנא אי לאו דמלכא את לא הוה ס׳מסר ירושלם בירך
דכתי׳ והלכנון באדיר יפול ואין לבנון אלא בית המקדש ואין
אדיר אלא מלך שנא׳ והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא ׳
ודקא אמרת אי מלכא אנא אמאי לא אתית לגבאי בריוני דאית
בן לא שבקינן אמר לו מי שיש לו חבית של שמן ודרקון פיל
בפס כרוך עליו לא היו שוברין את החבי׳ בשביל הדרקון אש״ק
קרי עליה רב יוסף ואתימא ר׳ עקיבא משיב חכמי אחור ודעתם
יסכל איבעי למיסר ליה מיתנין צבת ושקלין לדרקון וקטלינן
ליה וחבי׳תא שבקינן לה ׳ אדהכי אתא ההוא פריסתקא אל
קום דמית לי׳ קיסר ואימנו להו חשי׳בי דרומאי לאותבך ברישא

הוה

הוה מאים אר מסאניה בעא למסיפא לאחרינא לא עייל בעא
למשליפיה לאידך לא נפק ׳ אם ליה מאי אית אל לא תצטער
שמועה טובה היתה לך דכתיב ושמועה טובה תדשן עצם ׳ אל
אל מאי תקנתא ליתי איניש דלא מייתבא דעתך מיניה ליחליף
קמך דכתי׳ ורוח נכאה תייבש גרם ׳ עבר הכי ועייל אל ומאחר
דחכמיתו כולי האי עד האידנא מאי טעם לא אתית לגבאי אל
ולא אמרי לך אם ליה אנא נמי לא אמרי לך ׳ מיזל קא אזלינן
ואיניש אחרינ׳ משרגנא בעי מנאי מרי דאיתיב לך ׳ אל תן לי
יבנה וחכמיה ושושילתא רבי רבן גמליאל ׳ ואסווהא דמסיין
ליה לרבי צדוק קרי עליה רב יוסף ואיתימא רבי עקיבא משיב
חכמים אחור וגום ׳ אי בעי ליה למימר לישבקינהו הא זימנא
אי הו סבר דילמא כולי האי לא עביד והצלה פורתא נמי לא הוי
אסותא דאסיה לר׳ צדוק יומא קמא אשקיוה מיא דתיבנ׳ למחר
אשקיוה מיא דפארי (פ׳ מים שנישזרו בהן סובין) למחר מיא
דסיפיסקא (פ׳ סובין גסין וקמח מעורב בהן) למחר מיא
דקמחא עד דרווח מעיה פורתא ׳ אזל שדריה לטיטוס
ואמר אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שהרג וגירף
כלפי מעלה מה עשה תפס בירו זונה ונכנס לבי קדשי הקדשי
והציע ספר תורה ועבר עליו ועבר ׳ ונטל סייף וגירר את הפרוכ׳
ועשה נס והיה הדם מבצבץ ויורד ובסבור הרג את עצמו שנא ׳
שאנו צוררין בקרב מועדיך שמו אותות אותות ׳ אבא חנן
אומר מי כמוך חסין יה וקשה שאתה שומע גדופו ונאוצו של
אותו רשע ואתה שותק ׳ דבי ר׳ ישמעאל תנא מי כמוך באלמים
ומי כמוך באלמים ׳ נטל את החרוכת ועשאו כסין גרוגתני (פ׳
כלי גדול ששפין בו יין) והביא כל הכלי שבמקד והכניסן לתוכו
והושיבן בספינה לילך ולהשתבח בעירו שנ׳ובכן ראיתי רשע׳
קבורים ובא: וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו
אל תקרי קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו
ואיכא דאמרי קבורים ממש דאפילו מילי דהוה מיטמרן איניין
ליה ׳ עמר עליו נחשול שבים לטובעו אם כמדומה לי שלהיהם
של אין גבורתו אלא במים בא פרעה ושבעו במים בא סיסרא
ושבעו במים הוא עומר עלי לטובעו במים אם גבור הוא יעלה
ליבשה ויעשה עמי מלחמה יצאת בת קול ואמרה לו רשע בן
רשע בן בנו של עשו הרשע ברי׳קלה יש בעולמי ויחוש שמה
עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליב׳ש׳ובא יתוש ונכנס
בחוטמו ונקר במוחו שבע שני׳ ואמאי קרי ליה בריה קלה
דמעלנא את ליה מפקנא ליתיה ׳ יומא חד הוה חליף אבבא
דבי נפחא שמע קל ארזפתא (פ׳ קורנס ואישתיק אותו יתוש)
אישתיק אם שמע מינה אינא תקנתא מכאן ואילך מייתן ומיחו
קמיה לגוי יהב ליה ארבעה זוזי לישראל אל מסתייך דקא חזית
בסנאך עד תלתין יומין עבד הכי מכאן ואילך כיון דדש רש ׳
תניא אמר ר׳ פנחס בן עקיב הייתי בין גדולי רומי וכשמת פצעו
את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים בסתניתא
תאנא כגוזל בן יונה משקל שני ליטרין ׳ אמר אביי נקיטינן פיו
של נחוש צפורניו של ברזל כי הוה מייח אם להו קליה להאוא
גברא ובדרוה לקטמיה אשב ימי דלא לישכח׳ה אלא ריהודאי
ולוקמיה ברינא ׳ אנקלוס בר קלונינוס בר אחתיה דטיטוס הוה
בעי לאיניורי אזל אסקיה לטיטוס בנגידא (פ׳ אוב) אמר מאן
חשוב בהאוא עלמא אל ישרא ומהו לאידבוקי להו אם׳ לייהו
נפשין ולא מצית לקיומינהו זיל איגרי בהו בהאי עלמא והוית
דישא דכתיב היו צריה לראש וגו׳ וכל המיצר לישראל נעשה
ראש ׳ אל דיניה דההוא גברא במאי אל במאי דפסק אנפשיה
כל יום מכנפי ליה ודייני ליה וקלו ליה לקטמי ומברי לקטמיה
אשב ימי ׳ אזל אסקיה לבלעם בנגידא אל מאן חשיב בההוא
עלמא

עלמא אל ישרא ומהו לאידבוקי בהו אל לא תדרוש שלומם
וגו׳ כראיתא לעיל ׳ תא חזי מה בין פושעי ישרא לנביאי אומות
העולם ׳ תניא אמר רש בן אלעזר בא וראה כמה גדול כוחה
של בושה שהרי סייע הקדוש ברוך הוא את בר קמצא והחריב
את ביתו ושרף את היכלו ׳

אתרנגולא ואתרנגולתא חרב טור מלכא דהוו נחיני כי הוי
מפקי חתנא וכלתא מפקי קמיידו תרנגולא
והתרנגולתא כלומר פרו ורבו כתרנגולין ׳ יומא חד הוה חליף
גונדא דרומאי (כלומר חיל של רומי) שקלינהו מיניהו נפול
עליהו ומחיניתו ואזול אמו ליה לקיסר מרדו בך יהודאי אתא
עליהו הוה בהו ההוא יומא ההוא׳בר דרזמא׳ דהוה קפיץ מילא
וקטיל בהו כמה אלפי שקליה קיסר לתאגיה ואותביה באריא
אמר רבוניה דעלמא כולידה אי ניתא לך לא תמסריה להאוא
גברא ולמלכותי׳ בידיה דחד גבר׳ אכשיליה פומיה לבר דרומא׳
ואמר הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא וגו׳ והא דוד נמי אמר
הכי אתמוהי קא מתמהא הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא
עאל לבית הכסא אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה אמר הואיל
ואיתרחיש לי נסא האי זימנא אשבקינהו שבקינהו ואזל ׳
איזדקיר (פ׳ קופציה)ואכול ושתו ואדליקו שרגא עד דאתחזי
גליונא דנושפנק׳מרחוק מילא (פ׳ מי שהיה׳ לו צורה נטבעתו
היה מכירה רחוק מיל מן העיר למראה הנרות) אמר מחוכי קא
אחיכו בי יהודאי הדר אתא עילויהו ׳ אר אסיתלת מאה אלפי
שלפי סייפא עלו לטור מלכא וקטלו בידה תלתא יומי ותלתא
לילתא ובהך גיפא הילולי וחניי ׳ ולא הוו ידעי הני מהני ׳ בלע
י׳ ולא חטל את כל נאות יעקב ׳ כי אתא רבין אר יוחנן אלו ס
רבוא עיירות שהיו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת
היו בה כיוצאי מצרים חוץ מג׳ שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים
ואלו חן כפר ביש כפר שחלים כפר דכריה ׳ כפר ביש דהוו
בישי ולא יהבי ביתא לאושפיזא כפר שחלי׳ שהיתה פרנסתם
משחלי׳ (מין מאכל הוא) כפר דכריה אר יוחנן שהיו נשותיהם
יולדות זכרים ויולדות באחרונה נקבות ופוסקורת אמר עולא
לדידי חזי לי ההוא אתרא ואפי׳ שתין רבואתא דקני לא מחזיק
אל ההוא מינאה לר׳ חנינא שקורי משקריתו ׳ אמר ליה ארץ
צבי כתוב בה מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ
ישראל בזמן שיושביה עליה רווחה ובזמן שאין יושביה עליה
גמרא (פ׳ כויץ) רב מינימין בר חלקיה ורב חלקיה בר טובי ורב
חונא בר חייא הוו יתבי ואמרי אי איכא דשמיע ליה מילת׳ מכפר
סכניא של מצרים ליפא פתח חר מניהו ואמר מעשה בארוס
וארוסתו שנשבו לבין הגוים והשיאום זה לזה אמרה לו בבקשה
ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך לא נגע בה עד יום מותו
כשמת אמרה להם ספרו ליה שפטפט ביצרו יותר מיוסף הצדיק
ביוסף הצדיק שעתא והאי כל יומא ויומא ושו ביוסף לאו בהדא
מטה והאי בהדא מטה ושו יוסף לאו אשתו והאי אשתו ׳ פתח
אידך ואם מעשה ועמדו ארבעים מוריאות בדינר וחסר השער
מוריא אחת ׳ ובדקו ומצאו אב ובנו שבעלו נערה מאורס ביום
הכפורים והביאום לבד וסקלום וחזר השער למקומו ׳ פתח
אידך ואמר מעשה באחר שנתן עיניו באשתו והיתה כותבתה
מרובה מה עשה הלך וילטן את שושביניו והאכילן והשקן והשכירן
והשכיבן על מטה אחת והבי לונן ביצה והטיל ביניהם והעמיד
להם עדים ׳ ובא לבית דין והיה שם זקן אחד מתלמידי שמאי
הזקן ובבא בן בוטא שמו אמר להם כך מקובלני משמאי הזקן
שלובן ביצה סולר מן האור (פ׳ מתייבש ומגליד) ושכבת זרע
דוה מפני האור (פ׳ ונכלע בבגד) ובדקו ומצאו כדבריו והכיאוהו
לבד והלקוהו והגבוהו כתובתה ממנו אל אביי לרב יוסף וכי

מאחר דהוו צריכי כולי האי סט איענוש אל דלא אי׳אבול על
ירושלם דכתי׳ שמחו את ירושלם וגו׳ וכל המתאבל על ירושלם
זוכה ורואה בשמחתה וכל שאינו מתאבל על ירושלם אינו
רואה בשמחתה:

אשקא דדיוספק חרב ביתר דהוו נהיגי דכי הוו מתייליד ינוקא
שתלי ארזא וינוקתא שתלי תורניתא וכי הוו מנסבי
קייצי להו ועבדי גגאה יומא חד הוה חליף ברתיה דקיסר איתבר
שקא דדיוספק וקצו ארז׳ ועיילו לי׳ אתו נפול עלייהו ומחונייהו
אזול אמור לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עליהו׳ גרע בחרי
אף כל קרן ישרא׳ וגו׳ אמר רב חייא בר אבא אלו שמונים קרני
מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה והרגו בה אנשים
ונשים וטף עד שהלך הדם ונפל לתוך הים הגדול ושמא תאמר
קרובה היתה רחוקה היתה מיל׳ תניא ר׳ אליעזר הגדול אומר
שני נחלים יש בבקעת ידים אחד מושך אילך ואחד מושך אילך
שיערו חכמים שני חלקים אחד מים ואחד דם׳ במתניתא תאנא
שבע שנים בצרו אומות העולם כרמיהם מדמן של ישרא׳ בלא
זבל׳ אמר רב חייא ברבי אר׳ יהושע בן קרחה שח לי זקן אחד
בבקעה זו הרג גבור ארן רב טבחים מאתים ואחד עשר רבוא
ובירושלם הרג תשעים וארבע רבא עד שהלך דמם כמים וגנע
ברמו של זכריה לקיים מה שנא׳ ודמים בדמים נגעו׳ אשכחיה
לדמיה דזכריה דהוה קא רתח וסליק אמר להו מאי האי אמרו
ליה דם זבחים ראישתפוך אמר להו אי׳תו לי׳דמא ואינסי אי׳תו
לי׳דמא ונסי ולא דמי׳ אמר להו אי אמריתו מוטב ואי לאו
סריקנא לבשרייהו דהנך אינשי במסרק דפרזלא׳ אמרו ליה
מה נימא לך נביא הוה בינן דהוה מוכח לן במילי דשמיא קמנא
עליה וקטלניה והאי כמאן שני דלא נייח דמיה אמר להו אנא
מפייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטל עליה
ולא נח בחורים ובחורות ולאנח תינוקות של בית רבן קטל
עליה ולא נח׳ אמר זכריה כל טובים שבהם הרגתים ניחא לך
דאכלינהו כולהו כך אל הכי׳ מיד נח׳ בההיא שעתא הרחר
השובה בדעתיה אמר ומה ישרא׳ דלא הרגו אלא חד גברא כך
ההוא גברא דקטל כמה נפשתא עאכו׳ ערק אזל שרא פריטא
(פי׳צוואה) בביתיה ואינש׳ תאנא נעמן גר תושב היה׳ נבוזר
ארן גר צרק היה׳ מבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק׳
מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלם מבני בניו של
סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון׳ היינו
דכתיב ונתתי דמם על צחיחי הסלע לבלתי הכסות זה רמו של
זכריה׳ הקול קול יעקב והידים וגו׳ הקול זה אנדריאנוס קיסר
שהרג באליסכנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא
כפלים כיוצאי מצרים׳ קול יעקב זה אסאסינוס קיסר שהרג
בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי להה׳ פים רבוא׳ והידי
ידי עשו זה מלכו שהחריב את בתינו ושרף את היכלנו והגלתנו
מארצנו׳ דא הקול קול יעקב אין לך תפלה שמועלת שאין
בה מזרעו של יעקב׳ והידים ידי עשו אין לך מלחמה שמנצחת
שאין בה מזרעו של עשו׳ והיינו דאר׳ יוחנן מ״ר בשוט לשון
החבא בחרחורי לשון החבא׳ אמר רב יהודה אמר רב מ״ד על
גחרות בבל וגו׳ מלמד שהרא׳ לו הקבה לדוד חורבן בית ראשון
וחורבן בית שני׳ חורבן בית ראשון דכתיב על נהרות בבל׳ חורבן
בית שני דכתיב זכור י״ לבני אדום את יום ירושלם וגו׳ האומרים
ערו ערו וגו׳ אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא רבי אמי
ואמרי לה במניתא תאנא מעשה בארבע מאות ילדים וילדות
שנשבו לקלון והרגישו בעצמן למה הם מחבקשים אמרו אם
אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם הבא דרש להם גדול
שבהם אמר י״ מבשן אשיב אשיב ממצולות ים׳ מבשן אשיב

סבין

מבין שיני אריות ממצולות ים אלו הטובעים בים כיון ששמעו
ילדות כך קפצו כולם ונפלו לתוך הים נשאו ילדים קל וחומר
בעצמם ומה הללו שדרכן לכך כך אנו שאין דרכינו לכך עאכו׳
קפצו כולן ונפלו לתוך הים ועליהם אמר הכתוב כי עליך הורגנו
כל היום נחשבנו כצאן טבחה׳ אמר רב יהודה אם׳ רב זו אשה
ושבעה בניה דאתיוה לקמיה קיסר אייתו לחדר אמרו ליה פלח
לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה אנכי ה׳ אלהיך וגו׳ אפקוהו
וקטלוהו׳ אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעז׳ אמר להו כתוב
בתורה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אפקוהו וקטלוהו׳
אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעז׳ אמר להו כתוב בהורה זובח
לאלהים יחרם אפקוה וקטלוה׳ אתיוה לאידך אמרו ליה פלח
לעז׳ אמר להו כתוב בתורה שמע ישראל וגו׳ אפקוה וקטלוהו׳
אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעז׳ אלא כתו׳ בתורה וידעת היום
והשבות אל לבבך כי י״ הוא האלהים וגומ׳ אפקוהו וקטלוהו׳
אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעז׳ אמר להו כתוב בתורה לא
תשתחוה לאל אחר אפקוה וקטלוהו׳ אתיוהו לאידך אמרו
ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה את י״ האמרת
ויי״ האמירך כבר נשבענו להקדוש ברוך הוא שאין אנו ממירין
אותו באל אחר אף הוא נשבע לנו שאינו ממיר אותנו באומה
אח׳ אל קיסר אשרי לך גושפנקא (פי׳חותמי שצורתי טבוע
בו כדי שתה נראה משתחוה לה) וגחן ושקליה כי היכי דלימרו
קכיל עליה חורמנא דמלכא׳ אל חבל עלך קיסר חבל עלך
קיסר ומה לכבוד עצמך כך׳ לכבוד הקבה על אחת כמה וכמה
אפקו׳ למקטליה אמרה להו אמיה הביוה ניהלי ואנשקי׳ אמרה
להו בני לכו אמרו לאברהם אביכם אתה עקדת מזבח את׳ ואני
עקדתי שבעה מזבחו׳ אף הוא עלתה לגג ונפלה ומתה׳ יצאת
בת קול ואמר׳ אם הבנים שמחה׳ רשב׳ל אומר זו מילה שניתנה
בשמנה׳ רשב׳ג אומר זו הלמידי חכמי׳ שמראי׳ הלכות שחיטה
בעצמן דאמר רבה כל מילי ליחזי אניש בנפשיה בר משחיטה
ודבר אחר פי׳נערת רב נחמן בר יצחק אמר אלו תח שממיתין
עצמן על דברי תור כדדרש רשב׳ל דאמר רשב׳ל אין דברי תור׳
מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם שנ׳זאת התורה אדם
כי יסות באהל׳ אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן ארבעים
סאה קצוצי תפלין (פי׳פוסק תפילים לבד מהרצועות) נמצאו
בראש הרוגי ביתר׳ ר׳נאי ברבי ישמעאל אומר שלש קופות
של ארבע׳ סאה׳ במתניתא תאנא ארבעים קופות של שלש
סאים ולא פליגי האדר׳ שא הא דדרע׳ אמ׳ רב אשי ארבעת
קנין מוחי תינוקות נמצאו על אבן אחת׳ עולא אמר תשע קנין
אמר רב כהנא ואיתימא ר׳ שילא מאי קראה בת בבל חשדודה
וגו׳ אשרי שיאחז וגו׳ בני ציון היקרים המסולאי׳ וגו׳ מאי מסולא׳
בפז אילימא דהוה מתפי בפיזא אמרי דבי ר׳ שילא מתקל הרי
אסתרי פיזא נחת לעלמא חדא ברומי וחדא בכולי עלמא אלא
שהיו מגנין את הפז ביופין׳ מעיקרא חשיבי דרומאי הוו נקטי
גליונא דגושפנק׳ ומשמשי ערסייהו (פי׳צורות נאות שבחותמיהן
מכאן ואילך מיהו בני ישראל ואסרי בכרעי דפוריהו ומשמשי
אל חד מיניהו לחבריה האי מי איכא כתיבה אל אין דכתיב גם
כל חולי וכל מכה וגו׳ אל כמה מרחקנא מדוכתא פלן׳ אל
אנגד פסתא ופלגא (פי׳מעט דף וחצי) אל אי מטאי להתם לא
צריכנא לך׳ אמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב׳ג מאי
דכתיב עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי ארבע מאות בתי
כנסיות היו בכרך ביתר וכל אחת ואחת היו בה ארבעה מלמדי
תינוקות של בירת רבן וכשהיה אויב נכנס היו דוקרין אותן
בחוטריהן׳ וכשגבר אויב ולכדום כרכום בספריה׳ וחציהו באש
תר מעשה גר׳ יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי׳

אמרו

אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורין יפה עינים וטוב רואי
קומתו סרורות לו תלתלים תלך ועמד על פתח בית האסורין
ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים, נענה אותו תינוק
ואמר הלא יי הוא חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך וגו' אמר מובטח
אני בזה שמורה חוראות בישראל, העבודה איני זז מכאן עד
שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו
בדמים רבים, ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראו בישראל
ומנו ר' ישמעאל בן יוחי. אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה
בנו ובבתו של ר' ישמעאל שנשבו לשני אדונים לימים נזדמנו
שניהם למקום אחד זה אומ' יש לי עבד שאין כיופו בכל העולם
וזה אומר יש לי שפחה שאין כיופה בכל העולם. אמרו בוא
ונשיאום זה לזה וגחלוק בילדים הכניסום לחדר אחר זה יושב
בקרן זית ובוכה וזו יושבת בקרן זית ובוכה זה אומר אני כהן
בן כהנים גדולים ואיך אשא שפחה וזאת אומרת אני כהנת בת
כהן גדול איך אנשא לעבד ישבו ובכו כל הלילה. כיון שעלה
עמוד השחר הכירו זה את זה וגעו בבכיה עד שיצתה נשמתן
ועליהם קונן ירמיהו על אלה אני בוכיה עיני עיני וגו'. אמר רבן
שמעון בן לקיש מעשה באשה אחת וצפנת בת פנואל שמה
שפנת שהכל צופין בה, בת פנואל בת של כהן גדול ששמש
לפני לפני' שנשב' נתעלל בה שבאי כל הלילה למחר הלבישׁ'
שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בשוק בא אדם אחד שהיה
מכוער ביותר. אמר לו הראני יופיה אמר לו ריקה אם אתה
רוצה ליקח קח שאין כיופיה בכל העולם אמר אעפ"כ הפשיטה
ששה חלוקים שביעי קרעתו ונתפלשה באפר אמרה רבש"ע
אם עלינו לא חסת על קדוש' שמך לא חסת, ועלי' קונן ירמיהו
ברת עמי חנרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד
המרורים כי פתאום יבוא השודד עלינו עליך לא נאמר אלא
עלינו כביכול עלינו ועליך בא השודד. אמ' רב יהוד' מ"ר וחמדו
שודות וגזלו ובתי' ונשאי ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו מעשה
באדם אחר שנתן עיניו באש' רבו ושוליא דנגרי הוה (פי' תלמיד
לנגרות) פעם אחת נצרך רבו ללות אמר לרבו שגר אשתך
אצלי ושוך שגר אשתו אצלו ושחה אות' שלשה ימים ושלחה
וקדם הוא ובא אצלו אמרו לו אשתי ששגרתי לך היכן היא אל
פטרתיה ושמעתי שהתינוקו' נתעוללין בה בדרך אל מה אעשה
אל אם אתה שומע לעצתי גרשה אל כתובתה מרובה אל אני
אלווך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה הלך זה ונשאה, כיון
שהגיע זמנו לא היה לו לפורעו אמר לו בוא ועשה עמי בחובך
והיו שניהם יושבין ואוכלין והוא היה עומר ומשקה עליהם והיו
דמעות נוטפות מעיניו ונופלות בכוסיהם ועל אותה שעה נחתם
גזר דין, ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחר פי' פ"ג והגזירה
היתה גדולה עד שבאו לאכול עם חרעב הגדול אשה את בנה
אשר אהבתו יותר מגופה וגדלתו בתענוגים גדולים, כדגרסינן
בפסכת יומא פ' אם לחם הממונה דף ל"ה מעשה בדואג בן יוסף
שהניח בן קטן לאמו ובכל יום מודדתו בטפחים ונותנת משקלו
זהב לבית המקדש כיון שגבר איב טבחתו ואכלתו. ועלי' קונן
ירמיהו אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים. ורוח הקדש
משיבה אם יהרג במקדש "כהן ונביא וגו' "וקצת דברים שו"ת וגם
מעשיות אחרים כתובים באיכה רבתי על אה אני בוכיה. וגרסי'
בפסכת כתובות ראש פ' מציאת האשה דף ס"ו תר' מעש' בר' ב'
שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם וכו' כראיתא לעיל
בפ' שני מחלק פרנסת עניים. ואמרינן עלה תניא אר' שמעון
אראה בנחמה אם לא ראיתיה שמלקטת שעורים מבין טלפי
סוסים בעכו וקראתי עליה מקרא זה אם לא תדעי לך היפה
בנשים וגו' וכשם שנתקיימו מקראות אלו של פורעניות אשר

באו

באו בעונם של ישראל כך עתיד להתקיים כל טובתם הכתוב
בנבואות כדגרסינן בסוף מכות דף כ"ד וכבר היו רבן גמליאל ור'
שמעון בן עזריה ורבי יהושע ור' עקיבא מהלכין בדרך וכו' כדאיתא
בגר שני כלל ח' חלק ב' פרק שני. אלא תלה הכתוב נבואת
זכריה בנבואת אוריה באוריה כתוב לכן בגללכם ציון שדה
תחרש ובזכריה כתוב עוד ישבו זקנים וזקנו' ברחובות ירושלם
עד שלא נתקיימה נבואת אוריה היתי מתייר' שמא לא תתקיים
נבואת זכריה עכשיו שנתקיימה נבואת אורי' שמה אני שבידוע
שנבואת זכריה מתקיימת ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו
עקיבא נחמתנו

פרק שביעי

כשחרב בית שני היו חכמי' גדולים וכשראו את הגלות החל הזה
הארוך והמר גזרו מפני אבלות הבית שלא ירבו ישרא' בגלותם
בשמחה כדגרסי' בסוף מס' סוטה דף מ"ט בפלמוס של אספסינוס
גזרו על עטרות של חתנים ועל עטרת האיכוס, בפלמוס של
טיטוס גזרו על עטרת כלות ושלא ילמר אדם את בנו חכמה יונית
בפלמו האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון שלה בתוך העיר
אמר רב לא שנו אלא של מלח ושל גפרית אבל של הדס ושל
ורד מותר, ושמוא אם של ורד אסור ושל כני ושל חילת מותר
ולוי אמר אפילו של קנים ושל חילת אסור. ועל האיכוס מאי
איכוס אר' יעזר טבלא דחר פומא. רבה בר רב הונא עבר ליה
לכריה תנבורא אתא אבוה אשכחי' חבריה, אל מחלף בטבלא
דחר פומא זיל עביד ליה אפומא דחצבא או אפומא דקפיזא,
בפלמוס של טיטוס גזרו על עטרת כלות מאי עטרת כלות אמר
רבה בר ב' חנה אר' יוחנן עיר של זהב, תניא נמי הכי איזו עטרת
כלות עיר של זהב. אבל עושה הוא כיפה של מלח, תאנא אף
על חופת חתנים גזרו מאי חופת חתנים זהורית מוצהבת. אבל
עושה פורפיארות ותולה בה כל מה שירצה. ושלא ילמד אדם
את בנו חכמה יונית. ת"ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה
היה הורקנוס מבחוץ וארסטובולוס מבפנים ובכל יום ויום היו
משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן המידין. היה שם זקן
אחד שהיה מכיר בחכמה יונית אמ' לה' כל זמן שעוסקי' בעבודה
אינן נמסרין בידכם, אותו היום שלשלו לה דינרין בקופה העלו
להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ רגליו בחומה נזרעזעה
ארץ ישרא' ת' פרסה. באותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזיר
ושילמד את בנו חכמה יונית. ועל אותה שעה שנינו מעש' שבא
העומר מגנות צרופין ושתי הלחם מבקעת עין סופר איני ואיא
אמ' בארץ ישרא' לשון פרסי לשון קדש אר' או לשון קדש
יוני. ואיא אמ' רב יוסף בכל לשון ארמי למה לא או לשון קדש
או לשון פרסי לשון יוני לחור חכמה יונית לחור, וחכמה יונית
מי אסורה ואיא אמ' רב יהודה אמ' שמוא משו' רשב"ג עיני עוללה
לנפשי מכל בנות עירי אף ילדים היו בבי' אבא חמש מאות למדו
תורה וחמש מאות למדו חכמ' יונית ולא נשתיירו מהן לא אני כאן
ואחי אבא בעמיא שאני של רשב"ג דקרובין היו למלכות דתניא
מספר קומי הרי זה מדרכי האמורי. ואמר אבטליון בן ראובן
התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות. של בית רבן
גמליא התירו להם חכמה יונית שקרובין למלכות היו. בפלמוס
האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר וכו' תנא משל
צניעותא. ולא עוד לא שאפילו השכינה בביכול נגלית עמהם
כדגרסינן בפסכת מגלה פ' בני העיר דף כ"ט תניא רשב"א מכיבין
ישרא' שכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו' כראית לעיל בפ' נר
ראשון של חלק המצורע, וגרסינן בפ"ק דתענית דף ח' ואם לא

תשבעה

חשמענה במסתרים תבכה נפשי מאי במסתרים אמר שמואל
מקו"ש לו להכה שבוכה בו ומסתרי שמו · ומאי מפני גוה אמר
רב שמוא מפני גאותן של ישראל שנישלה מהן · ומי איכא בהיה
קמיה קכה והא אמר רב פפא אין עצבות לפני הקכה שנאמר
עוז והדר במקומו לא קשי כאן בבתי גואי כאן בבתי נראי ובתי
בראי ליכא עצבו וחכתי ויקרא יי אלהי ביום ההוא לבכי ולמספד
שאני חורבן בית המקדש דאפי מלאכי השרת בכו ביה שנא הן
אראלם צעקו חוצה וגו וכתיב ודמוע תרמע וחרד עיני רמעה
אר"ע שור שלש רמעו הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת
על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו מארצם ואיכ דאמרי אחת
על בטול תורה בשלמ למאן דאמ על ישראל שגלו מארצ היינו
דכתיב כי נשבה עדר יי למאן דאמר על בטול תורה מאי כי
נשבה כיון שגלו אין לך בטול תורה גדול מזה · תר"ג הכה בוכה
עליהן על מי שאיפשר לו לעסוק בתור ואינו עוסק · ועל שאי
איפשר לו לעסוק בתורה ועוסק · ועל פרנס המתגאה על
הצבור · ר' הוה נקיט ספר קינות בידיה והוה קארי ביה כי מטא
להאי פסוקא השליך משמים ארץ תפארת ישרא נפל סיפרא
מידיה אמר מאיגרא לבירא עמיקתא עתיקא · ורמינן בפרקא
קמא דעז דף ג אמ ליה רב אחאי גלילאה לרב נחמן בר יצחק
משחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקכה ברבי"ע מאי עביד
ומנלן דליכא שחוק קמיה א"ל אימא מקרא דכתיב ויקרא יי צבאות
ביום ההוא לבכי ולמא אותו היום ותו לא אלא משום
דכתיב אם אשכחך ירושלם וגו ודילמ שכחה חו דליכא קמיה
אבל שחוק מיהא איכא אלא מהכא החשיתי מעולם אחריש
אתאפק · אלא ברבי"ע מאי עביד ישבו ועוסק ומלמד תינוקות
של בי"ר תורה שנא את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה
גמולי מחלב עתיקי משדים ומעיקרא מאי הוה מיסר להו · אי בעי אימא
מטטרון ואי בעי אימא הא והא עביד · בליליא מאי עביד ·
אי בעי אימא כעין יממא ואי בעי אימא רוכב על כרוב קל
שלו ושט בשמונה עשר אלפים עולמות שברא שנ רכב אלהים
רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן · ואי בעי
אימא יושב ושומע שירה מפי חיות שנא יומם יצוה יי חסדו וגו
וגם רבנן פרושים שהיו רוצים לחרבות באבלות ולעינות גופם
יותר מן הראוי ולא הניחום חכמים כדגרס בפ' בתרא פ' חזקת
הבתים דף ס' תר כשחרב הבית באחרונה רבו פרושין בישרא
שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין נטפל להם ר' יהושע אמר
להם בני מפני מה אתם אין אוכלין בשר ואין שותין יין אמרו לו
נאכל בשר שממנו מקריבין קרבן על גבי המזבח ועכשיו בטל ·
נשתה יין שממנו מנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל · אמר
להם אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות · אפשר בפירות
פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים · אפשר בפירות אחרות
מים לא נשתה שכבר בטלו ניסוך המים · שתקו · אמר להם
בני בואו ואומ לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר
נגזרה גזירה · ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה
על הצבור אא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה · מאי קראה
אמר רב אדא בר אהבה דכתיב בספרה אתם נאריס ואותי אתם
קובעים הגוי כלו · אי איכא גוי כלו אין ואי לא לא · אלא כך
אמרו חכמים סר אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט · כמה
אמר רב יוסף אמה · ואמר רב חסדא וכנגד חפתח · עושה אדם
כל צורכי סעודה ומשייר דבר מועט כמה אמר רב פפא כסא
דהרסנא דניס קטניס מטונגין בסומק · עושה אשה כל תכשיטיה
ומשיירת דבר מועט · אמר רב פפא מאי ניהי בת צדעא פיל'
כנגד כשמגיע זמן עלות עמוד השחר גרא לעין שמאפיל קוד שיאיר
כך אור העתיד לבוא שכתוב עליו והיה אור הלבנה וגומר ·
כשיקרב זמנו להאיר יחשך בראשונה מקורות חזמן וגם יאפיל
מהעדר האורה האמיתית שהיא התורה כדגרסינן במסכ שבת
פר אליעזר דתולין דף קלח תר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה
אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל שנא הנה ימים באים
נאם יי והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למי כי
אם לשמוע את דבר יי וכתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח
ישוטטו לבקש את דבר יי ולא ימצאו את דבר יי זו הלכת דבר
יי זו חקץ דבר יי זו נבואה · מאי ישוטטו לבקש אמרו עתידה
אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור על בית כנסיות ועל בתי
מדרשו לידע אם טהורה היא או טמאה וכו · תניא רשבי אומר
חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנא כי לא תשכח מפי
זרעו לא מאי ישוטטו לבקש את דבר יי ולא ימצאו שלא תמצ
הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחר · תניא בפ' חלק דף צו
אל רב נחמן לרב יצחק מי שמיע לך אימת את בר נפלי · אלמ
ומאן הוא בר נפלי אמר ליה משיח דכתיב בעת ההיא אקים את
סוכת

כנגד

BIBLIOTECA ACADEMIEI

מוכת דוד הנופלת: אל הכי אר יוחנן שנה שבן דוד בא בו תת
ם מעטין והשאר עיניהם כלות בו ביגון ואנחה וצרות רבות
וגזירות קשות מתחדשו עד שהראשונה פקידה שניה מתרת
לבוא תר שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים בו
והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר: שניה חצי
רעב משתלחין בעולם ומתים אנשים ונשים וטף וחסידים אנשי
מעשה ותורה משכחת מלומריה, שלישית רעב גדול,
רביעית שובע ואינו שובע חמישית שובע גדול ותורה חוזרת
ללומדיה, ששית קולות, שביעית מלחמות. במוצאי
שביעית בן דוד בא. רב יוסף אמר כמה שבוע חלפ כי הכי
ולא אתא, אל אביי קולות הוו מלחמות לא. אי נמי כסדרן מי
הוו. בעקבי משיחא חוצפא ישגא דכתיב אשר חרפו אויביך
אשר חרפו עקבות משיחך, אמר רב יהודה אמר רב דור שבן
דוד בא בית הוועד יהי לזנו והגליל יאשם ואנשי גבול יסובבוהו
מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סופרי תסרח ויראי שמי יאסו
פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת שנא ותהי האמת נעדרת
וסר מרע משתולל מאי ותהי האמת נעדרת אמרי דבי ר ינאי
מלמד שנעשה אמת עריס והלכה למדבר, מאי וסר מרע
משתולל אמרי דבי ר ינאי כל אדם שהוא ירא שמים משולל
על הבריות ואמרי לה רף צ"ר נהוראי אומר דור שבן דור בא
בו נערים ילבינו זקנים וזקנים יעמדו לפניהם קמה באם וכלה
בחמותה ואין הכן מתביש מאביו. ר נחמיה אמר דור שבן דור
בא בו העזות ירבה והיקר יעוות והשכל יאבר והגפן תתן פריה
והיין ביוקר וכל המלכות נוטה למינות אמ רב יגא מאי קראה
כולו חיל לבן טהור הוא. כי יראה כי אזלת יד אין בן דור בא
עד שירבו הפסורות. לא כי יראה כי אזלת יד עד שיתמעטו
הלמידי חכמים לא כי יראה כי אזלת יד אין בן דור בא עד
פרוטה מן הכיס. לא כי יראה כי אזלת יד אין בן דור בא עד
שיחאשו ישראל מן הגאולה שנא ואפס עצור ועזוב כביכול
אין עזור וסומך לשונאיהם של ישראל. רבי זירא כי חזי לרבנן
דמתעסקי בה אמר במטותא מינייכו לא תרחקוניה. תנו רבנן
שלשה באים בהסיח הדעת אלו הן משיח ומציאה ועקרב,
ואמרי לה אור חניא בן דוד בא עד שיבוקש דג קטן לחולת
ולא ימצא שנא אשקיע מימיה ונהרותם כשמן אוליך, וכתיב
בההוא עגינא בעת ההיא אצמית לרוד צמח צדקה משפט וצדקה
אר חמא בר חניא בן דוד בא עד שיכרית מלכו זילא מישראל
שנא וכרת הזלזלים במסמרות ואת הנטישות הסיר התז וכתיב
בתריה בעת ההיא יובל שי ליי צבאות, אמר ר יעירי אר חנינא
אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל שנאמ כי אז אסיר
מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפו לגבה עוד בהר קדשי וכתיב
והשארתי מקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי. אר שמלאי אמר
רבי אלעזר משום רשבי אין בן דוד בא עד שיכלו שופטי רשוטרים
מישראל שנא ואשיבה ידי עליך וגו וכתיב ואשיבה שופטיך וגו
אמר עולא אין ירושלם נפרית אלא בצדקה שנא ציון במשפט
תפדה וגו. ואמרינן עלה שאלו תלמידיו את ר יוסי בן קסמא
אמתי בן דוד בא אמר להם מתירא אני שמא תאמרו ליתן לכם
את אמרו לו אין אנו מבקשים ממך אות. אמר להם שערזה
נופל ונבנה ונופל ונבנה ונופל ואין מספיק לבנותו עד שבן דוד
בא אמרו לו תן לנו אות אמר להם לא כך אמרתי לכם שאתם
מבקשים ממני אות אמרו לו אפפ תן לנו אות. אמר להם אם
כן מי מערות יהפכו לדם נהפכו לדם. בשעת פטירתו אמ להם
בני העמיקו לי אבותי שאין לך ארון שבארץ ישראל שאין סוס
של פרס אוכל בו תבן ואין לך כל דקל ודקל שבארץ ישראל
שאין קוס של בדים נקשר בו. אבי אמר ייתי ולא אחמיניה

וכן

וכן אמ רבא ייתי ולא אחמיניה. רב יוסף אם ייתי ואזכה ראיתיב
בטולא דכוסות דחמריה פי כגון דלעי על קמייהו, אל אביי לרבא
מאי טעמא אילים משום חבלו של משיח והתני שלו תלמידיו
את ר אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק
בתורה ובגמילות חסדים וכר הא תורה והא גמילות חסד, אמר
שבא יגרום החטא וכתיב אי נמי משום דכתיב כאשר עוס איש
מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבי וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש
וגו, אראך דוגמתה בעולם הזה ארם יוצא לשדה פגע בו סנטר
פיקל כמו שפגע בו ארי נכנס לעי ופגע בו גבאי כמו שפגע בו
הדוב נכנס לביתו בניו ובני ביתו מבקשי ממנו להם ואין לו דום
לו כמי שנשכו נחש, אלא משום דכתיב שאלו נא וראו אם
יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולד ונהפכו כל
פנים לירקון מאי ראיתי כל גבר וגו. אמר רבה בר יצחק אמר
רב אפילו בבורה של מעלה מאי ונהפכו וגו, אמר ר יוחנן אפי
בבורה של מטה באוחה שעה אמר הקבה אלו מעשה ידי ואלו
מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו היינו דאמרי אינשי רחיט
ונפיל תורה רמו לסוסיה באוריי"ה פי כעין פוליטיקוס. דרש ר
יוסי בר שמלאי מאי דכתיב המתאוים את יום יי למה זה לכם כי
הוא חשך ולא אור. משל להרנגול ולעשלף אמר ליה הרנגול
לעשלף אני מצפה לאורה מפני שאור שלי היא אתה למה לך
אורה. אל ההוא גברא לר אבא איסתי אתא משיחכון אמר
ליה בנפול חשיכה על אינשי שנאמ כי הנה החושך יכסה ארץ
וערפל לאומים וגו, ואמרינמי התם דף צ"ח אר יוחנן אם ראית
דור שמתמעט והולך חכה לו שנא כי אתה עם עני תושיע ואר
יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באו עליו חכה לו שנ כי יבוא
כנהר צר רוח יי נוססה בו וכתיב בתריה ובא לציון גואל וגו, הא
למדנו כי כשיהיו עוד ישראל דהוקים בגולה אל יתאשו מן
הגאולה אבל יחכו בו תמיד כי יותר מחכה נדה הקבה כדגרסינן
התם דף צ"ר מאי אם יתמהמה חכה לו שמא תאמ אני מחכה
והיא אינו מחכה תל חכה לו אפילו הקבה מחכה, מי מעכב
בדת הדין מעכבת וכי מאת שמרת הדין מעכב למה אני מחכה
כדי לקבל שכר שנא אשרי כל חוכה לו.

פרק תשיעי

אעפ שבאו גליות וצרות על ישראל האל הרחמן הוא מרחם
תמיד עליהם שנא ואף גם זאת בהיותם וגו ונאמר וזכרתי את
בריתי וגו ואם שמחו אומות העולם במפלתם של ישראל שנ
כל אויבי שמעו רעתי ששו וגו אל נקמות יי נקום מהם נקמת
ישראל כראיתא באיכה רבתי על פסוק תבוא כל רעתם לפניך
וגו אייתי עליהון מה דאיתיתי עלי דקדק עליהן מה שדקדקת
עלי, ועולל למו קטף עוללותיהון כמה דקטפת עוללותי, וכל
האומות יביאו דורון לישראל ולמלכם כראמרינן פ עפ דף קיח
עוד חרת עתידה ארץ מצרי שתביא דורון למלך המשיח כסבור
משיח שלא לקבל דורונן אומר לו הקבה קבל מהם אכסניא
עשו לבני במצרים מיד יאתיו חשבנים מני מצרים נשאו כוש
ופוט בעצמן ומה הללו שנשתעבדו בהם בישראל כך אנו עאכו
מיד כוש תריץ ידיו לאלהים נשאת מלכות אדום קל וחומר
בעצמה ומה הללו שאין אחיהם כך אנו שאחיהם עאכו וגו והדבר
תלוי עד יגיע קץ הגאולה או אם ישוב ישראל בתשובה שמובטח
לנו כי יהישנה הקבה כראמרינן בפ חלק דף צ"ח אר אלעזר
ר יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה זכו אחישנ לא
זכו בעתה ואמרינן עלה ר יהושע בן לוי אשכחיה לייהו דהוה
קאי אמערתיה דרשבי אמר ליה אימת אתי משיחא. אל זיל

שיוליה

שיוליה אל והיכא יתיב אמר ליה הוא יתיב אפתחא דרומי בין סובלי חולאים · אמר ליה ומאי סימניה אל כלהו כי שרו בחד זימנא שרו ובחד זימנא אסרי ואיהו שרי חד ומעין בה · ואסיר חד קסבר דלמא איבעי ליה ולא איבעי · אזל לגביה אל שלום עליך ר׳ אמר לו שלום עליך בר ליואי · אמר לו איטמי את סר אל היום · למחר אשכחיה לאליהו אמר ליה חזיתיה אל אין ויהב לי שלמא ואמר לי שלום עליך בר ליואי אל ההוא דאמר לך בר ליואי אבטחך לך ולאבוך ואמ׳ לי היום אתינא ולא אתא אל היום אם בקולו תשמעו · ואסרינן נמי התם אמר רב כלו כל הקיצים כולם ואין דבר הלוי אלא בתשובה · ר׳ יהושע בן לוי אמר דיו לאבל ששב באבלו · כתנאי ר׳ אליעזר אומ׳ אם עושין ישראל תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין · אל הקבה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב · תניא אידך ר׳ אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין · שנשובו בנים שובבים ארפא משובותיכם הנני אתאנו לך כי אתה ״ אלהינו · אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר כה אמר ״ חנם נמכרתם וגומ׳ חנם נמכרתם בעבודה זרה ולא בכסף הגאלו ולא בתשובה ולא במעשים טובים · אמר ליה ר׳ אליעזר והלא כבר נאמר שובו אלי ואשובה אליכם אמר ״ צבאות ואמרתם במה נשוב · ואל רבי יהושע והלא כבר נאמר כי אני בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושני ממשפחה והבאתי אתכם ציון · אמר ליה ר׳ אליעזר והלא כבר נאמ׳ בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם אל רבי יהושע והלא כבר נאמר גואל ישרא׳ וקדושו לבזו נפש למתעב גוי לעבד מלכים יראו וקמו שרים ונשתחוו למען ״ אשר נאמן קדוש ישרא׳ ויבחרך אל רבי אליעזר והלא כבר נאמר אם תשוב ישראל נאם ״ אלי תשוב ואם תסור וגו׳ אל רבי יהושע והלא כבר נאמר ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי ובכלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה · מיד שתקרבי אליעזר , נמצא שהתשובה לישרא׳ יקרב אצלם הגאולה קודם שיגיע קץ הזמן הקצוב לה ואם לא ישובו הקבה יגאלם בזמנם:

פרק עשירי

המלך המשיח שעתיד לגלו׳ מובטח לנו שעתיד להחזיר מלכו׳ של דוד ליושנה ובונה בית המקדש ומקבץ נדחי ישראל ויחיה זמן רב · ואמרו רבותינו שמלך אחד שאינו מזרע דוד קרימנו ויהרג וקראוהו משיח בן יוסף כדגרסינן בס׳ סוכה פרק החליל דף נ״ב הר׳ משיח שעתיד ליגלות במהרה בימינו אומר לו הקבה שאל ממה אחה מבקש ואני נותן לך שנא׳ אספרה אל חק וגו׳ שנ׳ בני וגו׳ כיון שרואה שמשיח בן יוסף נהרג אומר לפניו רבש״ע איני מבקש ממך אלא חיים שנא׳ חיים שאל ממך וגו׳ ולאחר שיקבץ הגליות וינצח מלחמת גוג ומגוג כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בעיני הברי׳ שהוא כמו בריאת עולם חדש בחיות ישרא׳ יושבים לבטח עם רשעי העולם הנמשלים לנמר וליואב ועל זה אמ׳ ישעי׳ וגר זאב עם כבש וגו׳ ויחזרו כולם לדת האמת ויאכלו דבר המוהר ולזה רמז באומרו וארי׳ כבקר יאכל תבן וגו׳ ולא ירעו בני אדם אלו לאלו כמו שנא׳ לא ירעו ולא ישחיתו וגומ׳ ויקבעו כולם עתים בתורה כמו שנא׳ כי מלאה הארץ דעה את ״ וגו׳ ולא יהיו בעולם מלחמות כמו שנא׳ וכתתו חרבותם וגומר ויהי פרנסתם ולבושיהם מזומנת · וליה רמז באומרם בסוף מסכת כתובות דף קי״א ואמ׳ ר׳ חייא בר יוסף עתידה ארץ ישרא׳ שתוציא גלוסקאות וכלי מ׳ל׳ת שנא׳ יהי פסת בר בארץ וגו׳ וכן

כל כיוצא בדברים האלו שנאמרו על ימות מלך המשיח יהמו׳ לבני אדם שהוא חדוש עולם ועל זה אמרו רבותינו בם׳ פסחים פר׳ האשה דף פ״ח א״ר יוחנן גדול יום קיבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארצ׳ ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל וגו׳ וכתי׳ ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ועל זה הזמן קראוהו בגמ׳ כתובות עולם הבא דגרס׳ בסוף מסכת כתובות דף ק״א ודם ענב תשתה חמר אמרו לא כעזחז עולם הבא העזחז יש צער לבצור וצער לדרוך העולם הבא אד׳ יצא לשדה ומבי׳ ענבה אחר בקרון או בספינה ומניחה בזוי ביתו ומסתפק ממנה כסיפס גדול ועציו מסוקן תחת תבשילו , ד״א ודם ענב תשתה חמר אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרעי׳ין שנא׳ ודם ענב תשתה חמר אל תקרי חמר אלא חומר וכנ״ל בפ׳ כול פסחים ג׳ וגם כן קראוהו בגמ׳ סכה לעתיד לבוא כדגרסינן בפ׳ סוכה פרק החליל דף נ״ב דרש ר׳ יהוד׳ בר שלאי לעתיד לבוא מביא הקבה ליצר הרע וכו׳ כראיתא למעלה בנר ראשון בפ׳ מחלק האות המשולו · ללמדנו שאין ביומו המשיח יצר הרע המתאוה לעונות כמו שנ׳ והסירותי את לב האבן וגו׳ וגרסינן נמי בסוף מסכת פסחים דף ק״ט דרש רב עוירא זימנין אל משמיה דרבי אסי זימנין אל משמיה דר׳ אמי מר׳ וינדל הילד ויגמל ויעש אברהם וגו׳ מר׳ שעתיד הב״ה לעשו׳ סעודה לצדיק׳ ביום שיגמול בו חסד לזרעו של אברהם ולאחר שיאכלו וישתו נותנין לו כוס של ברכה לאברה׳ ואומרין לו טול ברך והוא אומר להם אני איני מברך מפני שיצא ממני ישמעאל , נותנין אותו ליצחק אומר לו טול ברך אום להם אינו מברך מפני שיצא ממני עשו · אומר ליעקב טול ברך אום להם אינו מברך מפני שנשאתי ב׳ אחיות והחזר׳ עתידה לאסרן ובאת תורה ואסרתן · אומר למשה טול ברך אומר להם אינו מברך מפני שלא זכיתי ליכנס לארי׳ ישרא׳ לא בחיי ולא במותי , נותנין אותו ליהושע אומרין לו טול ברך אם׳ לה׳ אינו מברך מפני שלא זכיתי לבן זכר רכתי׳ בן בנו יהושע בנו , באותה שעה נותנין אותו לדוד אם׳ להם ודאי אברך ולינאה לברך שנ׳ כוס ישועות אשא ולהראותינו שדוד המלך והבא מגזעו מוכתר לברך בשם ״ ולהודות לאל ית׳ באותו הזמן שיחי׳ה הקבה לדוד עם שאר צדיקי ישראל · והגואל יבוא מהרה בימינו אמן

ובוכל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך פתחו ואמרו כי את אבינו וגו׳ נשאו ידיהם כנגד יצחק אם להם קראו להבה שהוא אבינו שבשמים סיד נושאין עיניהם ואומרין אתה יי אבינו וגואלנו מעולם שמך׳ נמצא שהבה שהוא אבינו שבשמים עתיד לגאלינו למען רחמיו וחסדיו ולמען קדושת שמו בעולם וכוונתו ותחלת מחשבתו בבריאת העולם היה על זה הזמן שעתיד לבוא כמו שאמר החכם ותחלת המחשבה סוף המעשה ולזה רמז באומרו נעשה אדם בצלמנו וכו׳ רל שיכירו כל בני אדם האמת ויפנו לבם מן הבטלות אל המושכלות ויהיה מלכותו ואמונתו ואחרותו פשוט וידוע לכל באי עולם כדכתיב והיה ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד׳ כראית למעלה בנר המצות בחלק התפלות על פי הקדיש כן יהי רצון במהרה בימינו׳

החתימה

גדולה תשובה שהיא מכפרת דבר קל ודבר חמור ליחיד ולרבים כשהיא נעשית כהלכתה ולא ישוב עוד למשובתו׳ וזהו חסד גדול שעושה הקבה עם החוטאי שמוחה עונם ולא יזכרו ולא יפקדו לעולם ובלבד שישמור כל תנאי התשובה׳ ויזהר אדם מהדברים המעכבין את התשובה שהם מובדלים לה פנים הפן האמגודל העון שהוא ענשו שאין מספיק בידו לעשות תשובה הפן הבשהם דברים שנועלים דרכי התשובה בפני עושיהם׳ הפן הגשהם דברים שאינו יודע למי חטא כדי שיחזיר לו׳ הפן הדבדברים שהם קלים בעיני בני אדם והוא חוטא בהם ותושב שאינו חוטא׳ הפן הה בדברי המושכים לבו של אדכשיתחיל לידבק בהם אינו יכול לפרוש ואלו הה פנים חלקם הרבם זל אל כל דברים בהלכות תשובה של משנה תורה׳ ואל ידמה בנפשו בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים והחסידים בשביל עונותיו שעשה אלא יאמין בוראי שהוא אהוב ונחמד וידיד לפני הקבה כאלו לא חטא מעולם ואולי שכרו כפול מפני שטעם חטא וכבש יצרו ופירש ממנו כדגרסינן במדרש תלים למנצח לבני קרח משכיל שיר ידידות׳ בוא וראה בבני קרח שער שלא עשו תשוב לא נקראו ידידים משעשו תשובה נקראו ידידים שנא למנצח לבני וגו׳ לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגו׳ אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה או בניו של קרח שנסתכלו למעלה לאביהם שבשמים ונמלטו שנ׳ ובני קרח לא מתו למה שלא נשתתפו לעצת אביה׳ ובאחר כתיב וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה׳ אבל אלו שנסתכלו למעלה נמלטו שנא׳ הביטו אליו ונהרו וגו׳ וכן דוד כשנסתכל למעלה נמלט שנא׳ לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגום׳ ולא עוד אלא הרשעים שנסתכלו למעלה נמלטו שכן אתה מוצא בנבוכדנצר אנא נבוכד נצר עיני לשמיא נטלית ונקרע מקצרת גוי דיני ומה אם הרשעים שחיבי להקבה כשמסתכלי למעלה מוחל להם לישראל שהם בני קדושה בני אברהם יצחק ויעקב אם מסתכלין למעלה ועושין תשובה שליסה אינו דין שהקבה מוחל להם׳ ומפני שהיה דוד משכיל פירש מעונותיו והתורה עליו ועשה תשובה ואמר לך לברך חטאתי וגו׳ מחל לו הקבה וכן אתה מוצא שבלשון שהקבה מרחיק את החטאי בה מקריב את השבים שנא׳ והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם וגו׳ וגרסינן בואלה שמות רבה שלא כמדת הקבה מדת בו כי מדת בו שהם עומדין לפני המלך אמלמד קטיגוריא ואחד מלמד סניגוריא שלא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא כל המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא אכל הקבה מלמד קטיגוריא ומלמד סניגוריא׳ הוא הפה שאמר פתחו שערים ויבא גוי׳ הוא הפה שאמר עם כבד עון׳ הוא הפה שאמר ועמך כולם

צדיקים

צדיקים׳ הוא הפה שאמר בנים משחיתים׳ הוא הפה שאמר וכל בניך למודי יי׳ הוא הפה שאמר כי תרבו תפלה אינני שומע הוא הפה שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה׳ הוא הפה שאמר חדשיכם ומועדיכ שנאה נפשי וגו׳ הוא הפה שאמ׳ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שב בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי׳

בדרכי שלום ומתחלק לשני כללים

הכלל הראשו בדרך ארץ׳ הכלל השני בדברי שלום ואהבת

הקדמה

כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מניעות כדי שלא יניע ויהזור אל המקום אשר נחצב משם שהוא השכל הפועל אבל כשהאדם מרגיל עצמו במדות לא טובות ואינו משיג דברים הנקרא דרך ארץ או אינו רוצה להתעסק בהם אפי כפי מזגו השיג בשכלות והיה עסלו בתורה מונעות לו מדותיו מלהיות שלם וגם אינו יכול לעמוד בבריאות נפשו לעבודת האל יתברך ועל זה אמרו בפ׳ ממס׳ אבות אם אין דרך ארץ אין תורה ר׳ל שאינו יכול להיות שלם בתורה וכמצות המעשיות אשר הם ליישוב בני האדם ושלותם והו׳ דומה למי שזורע זרעונין טובי בשדה של זיבורית שהצומח ממנו אינו טוב׳ נמצא שדיעת דרך ארץ ויושר המדו׳ מדריך לאדם להיות שלם בתורתו׳ ועל זה אמרו במסכ׳ ברכות פרק הרואה דף סג׳ דרש בר קפרא אי זו היא פרשקטנה שכל גופי תורה תלויין בה הוי אומר זה דרך ארץ שנא׳ בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך׳ וגרסינן בפ׳ אין עומדין דף לב׳ הר׳ ר׳ דברים צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ וכו׳ כדא׳תא לעיל׳ וגרסינן בפ׳ היה קורא דף יז׳ מרגלא בפומיה דרבי מאיר גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום נצור תורתי בלבך׳ ונגד עיניך תהא יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל שעה׳ מרגלא בפומהון דרבנן ביבנה אני ברי וחברי בריה אני מלאכתי בעיר וחברי מלאכתן בשדה הוא משכים למלאכתו ואני משכים למלאכתי כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך איני מתגדר במלאכתו׳ שמא תאמר אני מרבה והו׳ ממעיט שנינו את׳ המרבה וא׳ הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים׳ מרגלא בפומיה דאבי לעולם יהא אדם ערום ביראו׳ ובענוה׳ ובמעינה דך ומשיב חמה ומרבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה אמרו עליו על ריבו שלא הקדימו אדם שלום ואפילו גוי בשוק׳ וגרסינן במדבר סיני רבה מעשה בר׳ ינאי שהיה מהלך בדרך בא אדם אחד משופע ביותר אמר ליה לא לאיתקבלה גבן אל מאי ריחני לך תכניסו להוך ביתו בדקו במקו׳ ולא מצאו כמשנ׳ ולא מצאו באגדה ולא מצאו׳ אל שיב ברית אל יברך ינאי בביתי׳ אל תימא מאי דאמינא לך אל כן׳ אל

איכול

איכול כלבא פיתיה דינאי קם הפסיה · אל מאי דתיתי נבך דאת
מינה לי · אל חד זמן הוינא עבר על בי מדרשא ושמעי׳ ינקיא
אמרין תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב קהלת ה׳ אין
כתיב כאן לא יעקב אל למה זכית דתיכול על פתורי׳ אל סימי
לא שמעית סילא בישא וחזרתיה למאריה ולא שמעית תרין
דמתקשין דין לדין ולא יהבית שלמא ביניהון אל כל חדא דרך
ארץ גביך וקריהך כלבא קרי עליה ושם דרך ארצנו בישע יה׳
אמר ר׳ שמוע בר נחמני כ׳ דורות קדמה דרך ארץ את התורה
ההד לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ החי׳ זו תור׳
וגרסינן בפס׳ מכות פרק אלו הן הגולין אמר רב הונא ואמרי לה
אמר רב נחמן מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך
שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מן התורה דכתי׳ לא תלך
עסהם קום לך אתם מן הנביאים דכתי׳ אני י׳ מלמדך להועיל
מדריכך בדרך תלך מן הכתוב׳ דכתי׳ אם ללצים הוא יליץ וגו׳
וגרסינן בפס׳ שקלים חייב אדם לצאת ידי הבריות כמו שהוא
חייב לצאת ידי שמים מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מן
התורה דכתי׳ והי׳תם נקיים מי׳ ומישראל מן הנביאים דכתי׳ ו
אלהים י׳ הוא יודע וישר׳ הוא ידע מן הכתובים דכתי׳ ומצא
חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · למדנו שגרשות הארם דרכו
ושחפץ הקב׳ה בארם שהוא נקי לעיני בני אדם ועל כן אמרו כי
בפה שמדברים על הארם אחרי מותו ניכר אם הוא בן העולם
הבא וסמכוהו על פסוק ואזניך תשמענה דבר מאחריך · כדגרס׳
בפס׳ שבת פרק שואל אדם דף קנ׳ב בעא מיניה ר׳ אלעזר מרב
אי זהו בן העולם הבא אמר ליה ואזניך תשמענה דבר מאחריך
וכו׳ כדאית ל׳עיל בחלק הלויית למתים · וגרס׳ בסוף פר׳ המוציא
אין דף פ׳ב אל רב הונא לרבא בריה מ׳ט לא שכיחת קמיה דרב
חסדא דמחבבן שמעתתי׳ וכו׳ · אל הוא עסיק בחי׳ דבר׳ יה׳ ואת
אמרת מילי דעלמא כ׳ש זיל לותיה · על כן כל הרוצה להיות
שלם במדות׳ו ובריא לעבודת בוראו ומרוצה לעם ונקי מהשי׳
ומישר׳ ילמוד בדברי דרך ארץ ויאהב לכל אדם ויותר לחברי׳ו
וי׳חכיב לו דברי חבריו כדברי עצמו שזהו שרש לרוב המוסר׳
הכתובים בתורה מהמצות המעשיות לארם עם חבריו שהם
נכללו׳ בפסוק ואהבת לרעך כמו׳ך ודרשו בו דעלך סני לחברך
לא תעביד וזהו שלימד הלל לגוי שבא להתיהר אי׳ו עם שילמד
לו כל התור׳ ברגל א׳ואל פסוק זה ואהבת לרעך כמוך · מ׳מרא
זו בפ׳סה מרליק׳ו וכתובה למטה בנר העונה ולעיל ומי שיהא
שלם בדרך ארץ וילמוד בתור׳ הוא שלם במדותי׳ו ויאהב השלו׳
וירדוף אחרי׳ד ויהא טוב עם י׳ ועם אנשים ויהא שלם בגופו
ובממונו בעה׳זובריא לעבוד האל ית׳ וזכה לחי׳ העו׳חב :

הכלל הראשון בדרך ארץ ונחלק לשני חלקים ·

החלק הראשון בפה שראוי לכל אדם ·
החלק השני בפה שמובדלים בו תלמידי חכמים ·

החלק הא׳בפה שראוי לכל אדם ויש בו שבעה פרקים ,

פרק ראשון

אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בזריזות ובמוסר
נאות וחי בהם בבריאות ושלוה ויהא אהוב לאל יתב׳ ולבריות
בבקר בהקיצו משנתו יזדעזע מאימת בוראו ויזכור חסדו אשר
עש׳עמו ואמונתו אשר שמר לו בהחזיר לו נשמתו אש׳הפקיד
אצלו ובזה יברך בלבו שהיו אשר הגדיל לעשו׳ עמו חסר ורחמ׳
ושחצילו מכל המקרים המזומנים לבוא על האדם בכל עת וק׳ו
בלילה שהיא יותר מוכנת למאורעות ולחלאים ולאסכרות ,

וישמור

וישמור מאד שלא יגע בידו לאברי׳ החושים הפתוחים לחלל
שהם עלולים יותר לקבל טומאה עד שיטול ידיו במים ג׳פעמים
להעביר הרוח רעה ששורה בהם בלילה · כדגרס׳ במסכ׳ שבת
פ׳שמנה שרצים דף קח׳ שלח לי׳ה ר׳ נאי למר עוקבא לישדר
לי׳מר מהנך קילורי דמר שמוע שלח לי׳ה שדורי משדרנא לך
דלא תיסא צר עין הוא · אלא הכי אמר שמוע טובה טפת צונן
שחרית ורחיצת ידים ורגלים ערבי׳ מכל קילודין שבעולם · הוא
היה אומר יד לעין הקצץ יד לחוטם הקצץ יד לפה חקצץ יד
לחסורא הקצץ יד לאמ׳הקצץ יד לפי טבעת הקצץ יד לגיגית
הקצץ יד מסמא יד מחרשת יד מעלה פוליפוס · הגיא ר׳ יוסי
אומר בת הורין היא זו וסקפרת עד ג׳פעמים · אמר ר׳ יוחנן פוך
מעכ׳ר בת מלך ומרבה שער בעפעפים ופוסק את הדמעה ·
וגרסינן נמי בפסכת כלה א׳ר יהודה אמר שמואל וכו׳ כדאיתא
לעיל נגר ראשון בפ׳ג מחלק תאות המשגל · וגם יזהר אד׳שלא
יקבל חלוקו שחרית מיד השמש ולא יקבל נטילת ידים ממי
שלא נטל ידיו · כדגרסינן בפס׳ ברכות פ׳ שלשה שאכלו דף נ׳א
הניא א׳ר ישמעא׳ל בן אלישע ג׳דכר׳ סה ליסוראל שר הפנים אל
תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבשנו · ואל תטול ידך
ממי שלא נטל ידיו · אל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו
לך מפני שאסתלגונית של מלאכי חבלה יושבת ומצפה לו לא׳
א׳מתי יבא לידי דברים א׳ ויכשל בהם · ואמרי לה אסתכסופית
של רוח רעה יושבת ומצפה · ויבדוק עצמו בבית הכסא קודם
שיתפלל לטהר גופו ולשמור בריאותו לנקות גופו מרוח רעה
כדגרסינן בפס׳ שנת פר׳ המוציא יין דף פ׳ב הנצרך ליפנות ואינו
נפנה רב חסדא ורבינא חד אמר רוח רעה שולטת בו · וחד
אמ׳רוח זוהמא שולטת בו · והנצרך ליפנות ואינו יכול לי׳פנות
יעמוד וישב יעמוד וישב · רב חנן מנהרדעא אמר יסלק לצדדין
רב הונא אמר ישמש בצרור באוזנו מקום · ורבנן אמרי יסיח
דעתו · אל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל שכן דכי מסח
דעתי׳ה לא מפנה · אל יסיח דעתו מדברי אחרים אמר ר׳ רמי׳ה
מרפתי לדידי חזי לי׳ החו׳ט׳ייע׳דקם ויתיב וקם ויתיב עד דשפיך
בקדרת · ואמרינן נמי התם אל רב לרבה מ׳ט לא שכיחת קמי׳ה
דרב חסדא דמחבבן שמעתתי׳ וכו׳ · אל אמאי איל לגבי׳ה דכי אזילנא
מותיב לי בפילי דעלמא · ומאימילי דעלם׳ אל הא מאן דעי׳ל
לבית הכסא לא ליתיב להדי׳ה ולא ליסרח טפי׳ דהאי כרכשא
אהלת שיני יהבא ודילמא דמשתטי שיני דכרכשתא ואת׳
לידי סכנה אמ׳ליה הוא עסיק בחי׳ דבר׳ יה׳ ואת אמרת במילי
דעלמא כל שכן זיל לותיה · וגרסינן נמי בפרק הרואה דף סב
אמר רב יהורה לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית לצאת
כדי שלא יתרחק · תניא בן עזאי אומר השכם וצא כדי שלא
יתרחק מן המשמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב ואתר
כך ממשמש אפי׳ עושים לו כשפים באספמי׳א באין עלין׳ מאי
תקנתי׳ה לי׳מ׳ חכי לא חום ולא תחתום לא לי׳ ולא לי׳ לא אחנו
ולא מחנו לא חרשי דחרשי ולא חרשי דחרשיאתא · תניא בן
עזאי או׳על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע ועל כל מושב שב
חוץ מן הקורה · אמר שמואל שינה דעמוד השחר כאצטמא
לפרזלא · בר קפרא הוה מזבין מילי בדינרי׳ ואמר אדכפנר׳
אכול וארצחית שתי וארתחא קדירך שפוך · קרנ׳קריא ברומי
מאן מזבין תאני דאבוך זבין · אמר לדרבא לרבנן כי
עיילית בשבילא דמיוחד למסק בדברא לא תחזו להאי גיסא
ולא להאי גיסא דילמא יתבן נשי ולאו אורח ארעא לאיסתכולי
בהו · רב ספרא עאל לבית הכסא אתא ר׳ אבא נחר ליה אבבא
אמר ליה ליעול מר בתר דנפק אל עד כאן לא עילית לשעיר
וגמרת מילי דשעיר מי לא חנן מצאו נעול בידוע שיש שם ארם

מצאו

מצאו פתוח בירוע שאין שם אדם ואיהו סבר מיסתכן הוי דתניא רשב"ג אומר עמוד החזיר מביא את האדם לידי הרהוקן סילון החזיר מביא את האד לידי ירקון. וגס יבדוק עצמו קודם סעודה דגרסינן התם בפרק מי שמתו דף כ"ג תנ"ר הנכנס לסעודת קבע יהלך עשר פעמים של ד' פסיעות, ואמרי להו פעמים של ג' פסיעות ונפנה ונכנס וישב במקומו, ולהנהגת הבריאות קבעו זמן לסעודה אדם בשעה ד', כדגרסינן בפ"ק דשבת דף י' תנ"ר שעה ראשונה מאכל לודים שנייה מאכל לסוסים שלישית מאכל יורשים רביעית מאכל פועלים חמישית מאכל כל אדם אינו והאמר רב פפא ארבעה זמן סעודה לכל היא אלא איפוך ארבעה מאכל כל אדם ה' מאכל פועלים ששית מאכל תח מכאן ואילך כזורק אבן לחמת. ואמר אביי לא אמרן אלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא ליה לן נה, ואם הוא רגיל לאכול מעט אחר תפלתו ולמודו יותר טוב הוא לו לחזק גופו ובריאותו כדגרסינן בסס' מציעה פר' המקבל דף קי"ג תנ"ר דברי נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן המזיקין ומחכימת פתי וזוכה בדין וזוכה ללמוד ודבריו נשמעין ותלמודו מתקיים בידו ואין בשרו מעלה הבל ונזקק לאשתו ואינו פתאוה לאשה אחרת והורגת את הכינה שבבני מעיים. וי"א מכנסת את האהבה ומוציאה את הקנאה, ואמרינן נמי התם זבח החובל במסכת קמא דף צ"ב אל רבה לרבא בר מארי מנא האמילתא דאמרי אינשי שיתין רהוטי רהטו ולא מטו לגברא דמצפרא כרך. ואמרו רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הציונה. אל תכתיב לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כיון דלא ירעבו ולא יצמאו ממילא לא יכם שרב ושמש, אל את אמרת לי מהתם ואנא אמינ"ל מהכא ועברתם את אלהיכם זו קריאת שמע ותפלה, וברך את לחמך ואת מימיך זו פת בסלת וקיתון של מים בשחרית מכאן ואילך והסירותי מחלה מקרבך. ואל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו לפי שלא יבואו בירא אתו לידי עברה. כדגרס' בפ"ק דגיטין דף ו' אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל על בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל אמר רב יהודה אמר שמואל כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי ג' עברות גילוי ערוה ושפיכות דמים וחלול שבת, וגם יזהר שלא ישמש מטתו מתוך עסל או מתוך חולשה. דגרס' בסס' יושין פ"ק שאחזו קורדיקוס דף ע' תנ"ר הקיז דם ושישש הויין לו בנים ותיקים הקיז שניהם ושמשו הויין ליה בנים בעלי ראתן, אמר רב פפא לא אמרן אלא טעים מידי אבל טעים ליה לן בה אמר רבה בר רב הונא בא מן הדרך בצהרים ושימש מטתו הויין לו בנים ותיקין. תנ"ר היוצא מבי הכסא ושמש מטתו ער שישהא שיעור מיל מפני ששד של בית הכסא עולה עמו ואם שימש הויין לו בנים נכפין, תנ"ר המשמש מטתו מעומד אוחזתו עויתא מיושב אוחזו אלרייא, היא מלעלה והוא מלמטה אוחזו דלרייא מאי דלרייא ארבל פם דלרייא דדרא. מאי דרדיא אמר אביי מוריקא דחוחי רב פפי אליס ליה ובלע ליה. רב פפא אליס ליה ושרי ליה אמר אביי מי שאינו בקי בדרך ארץ לייתי תלת קפיזי קורטומי דתרי זיני ודיוקינהו ונישלוקינהו בחמר' ונשתה אמר ר' יוחנן הן הן ההזירני לנערותי, שלשה דברים מכחישין כחו של אדם דחד דרך ועון. פחד דכתיב לבי סחרחר עזבני כחי, דרך דכתיב ענה בדרך כחי. עון דכתיב כשל בעוני כחי. ג' דברים מתיקין כחו של אדם ואלו הן אכל מעומר ושתה מעומר ושימש מטתו מעומר, חמשה קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמר ושתה ועמר ישן ועמר שימש מטתו ועמר הקיז דם ועמר ששה

דברי האישה אותם מיד מת ואלו הן הבא מן הדרך ונתיגע והקיז דם ונכנס לבי המרחץ ושתה ונשתכר וישן על גבי קרקע ושימש מטתו אמר ר' יוחנן והוא שעשאן כסדרן אמר אביי כסדרן מת שלא כסדרן חליש ואי מעורת עבדא ליה עבדי חלת מנייהו ומית ההוא כחוש הוה: שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן דרך ארץ וררך ועושר ומלאכה יין ושינה חמין והקות דם. שמונה דברים ממעטין את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק ובכיה ושיגעל גבי קרקע וגרגרניות וכישות שלא בזמנה והקות דם למטה כפלים, תאנא כשם שקשה למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים אמר רב פפא למטה למטה מן הבצים למעלה למעלה מן הבצים. ושאר כל ההרחקות מהמשגל שהם טובות לארם לגוף ולנפש כתובות למעלה בנר א' חלק תאוות המשגל ובנר שלישי חלק דרך החבור והנזהר בדבריהם וחי בהם:

פרק שני

לפי שהאדם הוא עלול לקבל מאורעות המקרבות לו לידי סכנה מהם מסבת המשרתים ומהם מסבת כישוף ומהם מצד ארס. על כן הזהירו נהם רבותינו בדברים המזיקים ולפי שהמים הם יותר עלולים לקבל טומאה בכל אחד מאלו הצדדים דברו בהוה וגם כל בן דעת ילמד ממנו לדברים אחרים וכל השמירות האלו הם צריכין למי שמקפיד בהם ואינו דבק בעבודת השי' אבל הבוטח בשי' וחושק באהבתו ודבק בעבודתו תחד יסובבנו. ועם כל זה טוב לארם לשמור עצמו מהנזקים המפורסמים יותר אל העם ולפי שאחד מאלף אינן נקיאין בשעות המוכנות הנזקים לשמור כהם מן מקרים המזיקים דברו חכמים ברוב שהלילות הם מזומנות לתלאות ולפגעים ובעבור כי לילי רביעיות ולילי שבתות שולטים בתחלתם הכוכבים המזיקין ברוב. בלילי רביעיות שבתאי ובלילי שבהוה מאדים הם קרובים יותר לנזקין ועל כן דברו בהם באמרם בפרק ערבי פסחים דף ק"ב תנ"ר לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו, ואם צחה מיא לימא ז' קולות שאמר דוד על המים והדר לישתי. קול ' על המים אל הכבוד הרעים ונו' קול " בכח קול " בהדר קול " שובר ארזים קול " חוצב להבות אש קול " יחולל אילות. ואי לא לימא הכי לולשפן אניגרון אניררפי בי כוכבי תיבנא בי בלעי שמני. ואי לא אי איכא איניש דגני גביה ניתעריה ונימא ליה פלניא צחינא מיא והדר לישתי. ואי לא ניקשקש דרתמא אחצבא ונישתי. ואי לא נירק מנייהו נירק והדר לישתי, וגם אמרו שלא ישתה מים כשהוא נעור משנתו לפי שמזגו חכם מאד וישנהו להפכו ויזקקו עד שידבר ויקרר הבל פיו. כדגרסינן התם ובמסכ' ע"ז פ"ק דף ל"ב תנ"ר לא ישתה ארם מים לא מן הנהרות ולא מן היאורים ולא מן האגמי בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה, מאי סכנה סכנה שברירי ואי צחי מיא ואיכא איניש אחרינא בהדיה לימא ליה פלניא צחינא מיא ואי לא נים איהו לנפשיה פלניא אמרה לי אימ אורהר משברירי ברירי רירי ירירי דמשתכח בכיסי חיוורי וגם הזהירו לארם מן המי המגולין שמא בא נחש לשחותן והטיל בהם ארס, ויש ארס שהוא ממית ויש מלקה. כדאמרינן בפ' עשרה מעמידין דף ל"ו אמר שמואל לכל השרצים יש להם ארס של נחש ממית ושל שרצים מלקה אמר ליה שמואל לחייא בר רב איריא תא ואימא לך מילתא דהוה אמר אבוך הני ארמאי דהוו זוקני משום דשתו גילויא, והא דלא מיתי אידי דאכלי שקצים ורמשי חביל גופייהו. וגם יש הפרש בארס הנחש בין לוזה בין לוזה. כדאמרינן התם דף ל' אמר רב ספרא משום רבי

יהושע דרומא׳ שלש׳ מיני ארס הן של בחור שוקע ושל בינוני
פפעפע ושל זקן צף למימר׳ כמה דקשיש כחיש חיליה והתניא
שלשה כל זמן שמזקינין גבורה מתוספת בהן ואלו הן דג ונחש
וחזיר׳ כה מוסיף זיהריה קליש׳ של בחור שוקע למאי הלכתא
לכדתניא חבית שנתגלחה אעפ ששתו ממנו תשעה לא ישתה
ממנה עשירי׳ מעשה היה ושתו תשעה לא מתו ושתה עשירי
ומת׳ אמר רבי ירמיה זהו שוקע׳ וכן אנטיה שנתגלחה אעפ
ש׳אכלו ממנה תשעה לא יאכל ממנה עשירי׳ מעשה היה
ואכלו תשעה ולא מתו ואכל עשירי ומת׳ אמר ר׳ ירמיה והו
שוקע׳ תרמים שנתגלו לא ישפכם נרשות הרבים ולא יגבל
בהן את הטיט ולא ירבץ בהן את הבי ולא ישק׳ מהן את בהמתו
ולא בהמת חברו ולא ישול מהן פניו ידיו ורגליו אחרים אומרי׳
מקום ש׳ש בו ס׳רטא אסור ושאין בו סירטא מותר אחרי׳ היינו
תק׳ איכא בינייהו גב היד וגב הרגל ורומי דאגי׳ ואמרינן נמי
התם רב לא שתי מיא מידי ארמאה אמר לא זהירי בגילויא
אבל מבי ארמלתא שתי אמר סידרא דגבר נקיטא׳ שמואל לא
שתי מיא מבי ארלמתא דליית לה אימת׳ דגבר׳ ולא מיכסא מיא
אבל מבי ארמאה שתי׳ ואידך לא שתי מיא לא מבי ארמאה
ולא מארמלתא וג׳ אמרי׳ התם ביין דברי גילוי ובמשקין אחרי׳
ואע׳ג דבזמן הזה אין מצויין בינינו נחשים הזהיר בגילוי בורה
עצמו מן הסכנות׳ וגם אמרו שהמי׳ פושרי׳ חוץ מבית המרחץ
שמזיקין לגוף כדאמרינן במ׳חולין פרק כסוי חדם דף פ״ד אמר
רבי יוחנן כסא דחרשין פי׳ טוב לשתות כוס של מכשפות ולא כסא
דפושרין ולא אמרן אלא בכלי מתכות אבל בכלי חרס ליית לן
בה׳ ולא אמרן אלא דלא שרא בהו ציבא פי׳ בלשון עצמן ותבלין
אבל שרא בהו ציבא ליית לן בה׳ ולא אמרן אלא דלא שניץ
פי׳ קלקלית אבל שניץ ליית לן בה׳ וגם אמרו שישמור האדם
מלשתות עלוקה במים כדגרסינן פ״ק דע״ז דף ל״ב תר לא ישתה
אדם לא מן הנהרות ולא מן האורי׳ ולא מן האגמי׳ מפני הסכנה
מאי סכנה מכנת עלוקה׳ מסייע ליה לר׳ חנינא דאמר ר׳ הבולע
נימא של מים מחמין לו חמין בשבת וכו׳ וגם היהירו על אכילה
ושתיה של זוגות כדי שלא יבא לידי סכנה כדגרסינן בפר׳ ערבי
דף ק״ט על משנת ולא יפחות לו מד׳ כוסו׳ של יין אפשר דמתקני
רבנן מידי דאתו לידי סכנתא׳ והתניא לא יאכל אדם תרי ולא
ישתה תרי ולא יעשה צרכיו תרי ולא יקנח תרי׳ אמ׳ רב נחמן
אמ׳ קרא ליל שמורים הוא לי׳ המשומר ובא מן המזיקין רבינא
אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה׳ רבא
אמר כל אחר ואחר מצוה בפני עצמו הוא׳ ולא יעשה צרכיו
תרי כמלך הוא אמר אביי הכי קאמ׳ לא יאכל אדם תרי ויעשה
צרכיו ולא ישתה תרי ויעשה צרכיו דילם חלישׁ ומתרע׳ תר׳
השותה כפלים דמו בראשו׳ אמר רבי יהודה בר׳א בזמן שלא
ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו׳ אמר רב
אשי חזינא ליה לרב חנינא בר ביבי דכל כסא וכסא חזי אפי
שוקא ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא׳ אמר ר׳
זירא לישן כלאצאת לדרך דמי׳ ובביתו לא והא רבא מני כשורי
פי׳ קולות ואביי כי הוה שתי חד כסא הוה מנקיא לי׳ אמ׳ה תרי
כסי בתרי ידיה׳ ורב נחמן בר יצחק כי הוה שתי חד כסא הוה
מנקט לי׳ שמעי׳ה תרי כסי בתרי ידי׳ אדם חשוב שאני׳ אמר
עולא עשרה כוסות אין בהם משו׳ זוגות׳ עולא לטעמי׳ה דאמר
עולא ואמרי לה במתני׳ תאנא עשרה כוסות תקנו חכמים בבית
האבל׳ ואי ס״ד יש בהן משו׳ זוגות אפשר דמתקני רבנן מילתא
דאתי כה לידי סכנה אבל תמניא חיישינן׳ רב חסדא ורבא
דאמרי הרוייהו שלים לרעה אין מצטרף אבל שית׳ חיישינן
רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו ויחנק לרעה אין מצטרף אבל

ד׳חיישינן׳ אבי׳ ורבא דאמרי תרוייהו וישמרך לרע׳א׳ מצטרף
ואוזא רבא לטעמי׳ה דרב׳ אפקינהו לרבנן אזוני ואע׳ג דאיתזק
רבה בר ליואי לאו משום הכי לא משום דאותבי לרב׳ בפרקי׳ה
אמר רב יוסף אמר לי שידא אשמרא מלכא דשידי ממונה אזוגי
ומלכא לא איקרי מזיק׳ ואיכא דאמרי אדרבא מלכ׳ רתח הוא
רשותא בידיה כל מאי דבעי עביד׳ אמ׳ר פפא אמר לי יוסף
ש׳ד׳אתרי קטלינן אארבע קא מזקינן אחרי בין בשוגג בין במזיד
אארבע בשוגג אין במזיד לא׳ ואי׳ א׳שתלי ונפיק נינקוט זיקא׳
פי׳ מענצ פנגל דימיניה בידא דשמאליה וזיקפ׳ דשמאליה בידא
דימיניה׳ ונימא הכי אנא ואתון הא הלתא׳ אי שמע קלא דאמר
אתון ואנא הא ארבעה נימא איהו ואנא חמשא׳ אי שמע קלא
דאמר אנא שית נימא איהו ואנא ז׳ הוה עובדא ער מאה וחד
ואיפקע שידא׳ אם אמ׳מר אמרה לי בישתא דנשים כשפניות
פי׳ נגילתן׳ הא מאן דפגע בנשים כשפניות ליסא ליה הכי חרי
חמימי בדיקולי חדתי בזעו לפומייכו נשי חרשי את קרח קרחיתו
ופרח פרחיתו ואיבדר תבלוניכו אפרחיה זיקא למוריק חדתא
דנקישיתו נשי חרשי אתא אדחנני וחננני לא אתיתי לגו השתא
דאתיתי לגו יקר קדחנני וחננני׳ במערבא לא קפדי אזוגי
בנהרדעא קפדי אזוגי׳ רב דימי מנהרדעא קפיד אפי׳ ארישמא
דחביתא חודי עוברא ופקע׳ כללא דמלתא כל דקפדי קפדי
בהריה וכל דלא קפיד לא קפדי בהדי׳ה׳ כי אתא רב דימי אמר
שתי בצים ושתי אוזים ושתי קשואי ודבר אחר הלכה למשה
מסיני ולא הוו ידעי רבנן מאי דבר אחר וגזרו רבנן בכל מילי
משום דבר אחר׳ ואתא אמרן עשרה חמניא שיהא וארבע׳ לית
בהו משום זוגות לא אמרן אא במקום דליכא למיחש בכשפים
אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים אפי׳ טובא חיישינן׳ ההוא
דגרש לדביתהו אזלא ואינסב לההוא חנונא דהוה רגיל למישתי
חמרא גביה׳ כל יום׳ הוה עבדא ליה כשפים ולא הוה מהניא
משום דהוה מזדהר מווגי כל יומא הוה שתי מדידיה ההוא יומא
אשקית׳מריד׳ עד שיחסר הוה יכיל לאזדהורי מכאן ואילך לא
הוה יכיל לאזדהורי נפשיה ואפיקתיה בזוגיה בשוקא חזייא
ההוא טייעא גיס ביה אמ׳ חזו גבר קטיל דאויל אזל פגע בדיקלא
חבקיה צווחת דיקלא ופקע גברא׳ אמ׳ר עוירא קערות וכוסות
וכוסות אין בהם משום זוגות כללא דמילתא גמרו בית אדם לא
חיישינן בידי שמים חיישינן׳ חנות אין בהם משום זוגות נמלך
אין בהם משום זוגות׳ אורח אין בו משום זוגות׳ אשה אין בה
משום זוגות׳ ואי אשה חשובה היא חיישינן׳ ואמרינן התם
דכ׳ע תרי מקמי תכא ותר בתר תכא לא מצטרפי משום מעשה
דרבה בר נחמני׳ וגם אמרו שלא יצניע אדם אוכלין ומשקין
תחת חמטה ואפילו מחופין בכלי ברזל מפני רוח רעה שורת
עליהן ושומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו׳

פרק שלישי

רזל היו שלמים בכל מדע ומשיגים בכל חכמה שהיא משלמת
השכל ומחזקת הגוף בבריאותו לעבודת האל יתב׳וחתת הכלל
הזה נכנסת מלאכ׳ הרפואה אשר היא שמירת הבריאו׳ ורפואת
החולי ועל כן כתבו בתוך אגרות בתלמוד אשר הם רובם דברי
מוסרים וקצת דברי המאכלות שמקיימות האדם בבריאתו וגם
אותן שהן קשין לאדם כדי ש׳יחרוק מהן וגם האוכלין המסייעין
לאדם לרפאת מחליו כדגרסינן במסכת ברכות פ׳ כיצד מברכין
דף לט״ אמ׳ רב חסדא תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים
וכל שכן לבני מעיים׳ אמר אביי והו׳ד׳ית אביתר העביר תוך
כל

כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתיתך שהמים ואין אחה ניזוק · ותניא אידך אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משק ולא שתה מים, ביום יראו מפני ריח הפה ובלילה יראו מפני אסכרה, ר' המקפה את אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים · וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת · אמר רב כהנא אמר ר' יוחנן הרגיל בעדשים פעם אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו אבל בכל יומא לא משום דקשה לריח הפה, אמר רב מארי אר' יוחנן הרגיל בחרדל את לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו אבל כל יומא לא משום דקשה לחולשא דלבא · אמר ר' חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים, ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין כל גופו של אדם, אר' חנינא בר חמא הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב · מתיבי רשבג אומר קצח אחד מסימני מורת הוא וישן למזרח גרנו דמו בראשו לא קשיא הא בריחא הא בטעמא · אימ' דרבי מאיר הוה מרגקא ליה בריפתא ומקפלא ליה, וגרסינן התם בסוף הפר' דף מ' אר' יוחנן אי שהוא כביצה ביצה טובה הימנה כי אתא רב דימי אמ' טבא חדא ביעיתא מגולגלתא משיתא קסו סלתא · אר' זירא מגלגלתא משיתא מסיתא מארבע שליקתא כל שהוא כביצה ביצה טובא הימנו · ר' עקיבא אומר אפילו לא אכל אלא שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות · ומי איכא מידי דהוי שליק מזונו אמ' רב אשי קלח של כרוב שנינו התם רבנן טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשה לשינים ויפה לבני מעים כל ירק מוריק וכל קטן מקטין · כל נפש משיב את הנפש כל הקרוב לנפש משיב את הנפש כרוב למזון תרדין לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכה · טחול יפה לשנים וכו' מאי תקנתיה נלעסיה ונשרייה, קרישין קשה לשינים וכו' מאי תקנתיה נשלוקינהו ונשתה מימיו · כל ירק מוריק, אמר רב חסדא בסעודה ראשונה של הקזת דם · ואר' יצחק כל האוכל ירק חי בערב קודסר' שעות אסור לספר היסנו מאי טעמא משום ריחא · ואמר רב יצחק אסור לאכול ירק חי קודם ד' שעות · אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אתו לקמייהו ירק חי קודם ד' שעות אמימר ורב אשי אכלי ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתיך דאמ' ר' יצחק כל האוכל ירק חי קודם ד' שעות אסור לספר היסנו אי משום ריחא אנן הא קא אכלינן · אם להו כאידך דר' יצחק סבירא לי דאמר ר' יצחק אסור לאכול ירק חי קודם ארבע שעות · כל קטן מקטין אמר רב חסדא אפילו גדיא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רובע אבל אית ביה רובע לית לן בה · כל נפש משיב את הנפש אמר רב פפא אפי' גלרני דבי גילי כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב אונקא · אל' רבא לשמעיה כי מיתית לי אומצא דשרא אייתי ליה מהיכ' דסמיך לבי כרוך · כרוב למזון ותרדין לרפואה · למזון אין לרפואה לא והא תניא ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפוא' ואלו הן כרוב ותרדין ומיסיסין ודבש וקיבה והרה ויותרת הכבד מאי למזון אף למזון אוי לו לבית שהלפת עובר בתוכו · איני והא אמר לי' רבא לשמעיה כי משכחת לי לפתא לא תימא לי במאי כרכת רפתא אביי אמר במבלי בשר · ורבא אמר במבלי יין · אי תימא רב אמר מכלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים · ור' יוחנן אמר מבלי יין · אל' רבא לרב פפא סורנא אנן תברינן ליה לבשרא וחמר' אתון במאי תבריתו לי אל' בציבי דרב יחזקאל דרב פפא תבר' ליה בתמניא אופי פרסיתא · תר' ג' קשן מליה פעמים מסית בשבעה וב' ובמ' ואמרי לה בכ' ולא אמרן לא בשיל ולא בשיל אבל בשיל שפיד לית לן בה · אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא שתי שכרא בתריה אבל שתא שכרא בתריה לית לן בה · וגרסינן

נמי בפ' שלש שאכלו תנו רבנן אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו, והמשתכר ממנו קשה לכל גוף וכל שכן לבני מעים, תר' ששה דברים נאמרו באספרגוס אין שותין ממנו לא חי ולא מבושל ומקבלו בימין ושותה בשמאל ואין משיחין עליו ואין מפסיקין בו ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ואין סומכין אותו אלא בימינו · והתניא אין סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא בדחסרא הא בדשיכרא וגרסינן נמי בפ' אין עומדין ר' ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות, וגרסינן נמי בפסחים פ' אלו הן העוברין דף מ' תר' ששה דברים נאמרו בכותח הבבלי משמשם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף · משמשם את הלב משום נסיוכי דחלבא · ומסמא את העינים משום מלחא, ומכחיש את הגוף משום קומניחא דאומא, תר' ששה דברים מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחר מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ואלו הן פת קיבר ושכר חרש וירק, פת קיבר ריפתא דקיפוסקא שכר חרש דלא חליף עליה ארבעי יומי · ירק בשאר ירקי אבל תומי וכרתי לית לן בה · תנו רבנן ששה דברים ממעטין את הזבל וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים ומוהן פת נקיי' ישן ושכר שמן פת נקיה דסמיד בשר שמן דצפירתא דלא אפחה, יין ישן עתיק דעתיקי כל מידי דמעלי לחאי קשה להאי בר מזונבילא דטיבת ופלפלא אריכתא ושכר שמן ופת נקיה ויין ישן דמעלו לכולי גופא, ואמרינן נמי בקמא פ' מרובה דף פ' ב' תר' חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה זרע והורג כינה שבבני מעים · ויא מכניס את האהבה ומוציא את הקנאה · וגרסינן נמי בפסק' שבת פ' המוציא יין דף פ' א' תניא שמנה דברים מכיאין את האדם לידי תחתונין ואלו הן האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריני בהם' ושדרו של דג ורגליח שלא בישל כל צורכו והשותה שמרי יין והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חברו · ויא אף התולה עצמו בבית הכסא וגרסינן נמי בפ' ערבי פסחים דף ק"ב אמר אביי עוד ורגומוס וחמין וביצים וכנים כולם קשים לדבר אחר · עוד רגלי אבבא דצילא · דג שיבוטא ביומי ניסן · כוס שיורי כסא דהרסנא חמין חמימי דראמי על רישיה, ביצים מאן דמכרך אקליפי רביעי, כנים מאן דמחוור לבישיה ולא נטר ליה תמני יומי והדר לביש משום דבריאן הנהו כיני וקשין לדבר אחר · וגרסינן נמי במסכ' נדה פרק כל חיד דף י' וכן היה רשב"א חמשה דברים העושה אותם מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה והשותה משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה והלן בבית הקברות והנוטל צפורניו וזורקן לרשות הרבים והמקיז דם ומשמש מטתו, האוכל שום וכו' אף על גב דמנית בסילתא אגבי וחתים רוחיה רעה שורה בהם ולא אמרן אלא דלא שייר עיקרן או קליפתן אבל שייר עיקרן או קליפתן ליח לן בה · והשותה משקין וכו' אמר רב יהודה אמר שמואל והוא שלנו בכלי מחכת, אמר רב פפא וכלי נתר ככלי מחכת דמי, והלן בבי הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה וזימנין דמסכנין ליה, והנוטל צפורניו וזורקן לרשות הרבים מפני שהאשה מעוברת עובר עליהן ומפלת · ויש דברי' שהם רעים לעוברות ולמניקות כדגרסינן בפסכת כתובות פרק אע"פ ולא תאכל עמו דברים הרעים לחלב מאי ניהו אמר רב כהנא כגון קשות וחזין ודגים קטנים ואדמה · אביי אמר אפי' קרא וחבושא רב פפא אמר אפילו קורא וכופרא, רב אשי אומר אפילו שמני כמכא והרסנא מיניהו פסקי חלבא ומייהו עבדי חלבא · דמשמשא בירחייא הוו להו בני נפשי, דמשמשא על ארעא הוו להו בני

שמוטי׳ דדרדא על דמא דחמרא הוו לה בני זרדאני דאכלה
חרדלא הוו לה בני זילזלני׳ דאכלה תחלי וכו׳ כדאיתא לעיל
בפ״ג מחלק קדושת החבור׳ וגם דברים שהם סימן יפה לחולח
כפי הטבע אף על פי שהביאו ספק מהפסוק ואוכלים המסייעין
לרפאת החולי ובן דעת יבחר בחיים׳ כדגרסינן בפרק הרואה
דף נ״ו ששה דברי סימן יפה לחולה ואלו הן עישוש ויעה שלשול
קרי שינה חלום׳ עישוש דכתיב עטישותיו תהל אור׳ זיעה
דכתיב בזעת אפך תאכל לחם׳ שלשול דכתיב מתר צועה
להפתח׳ קרי דכתיב יראה זרע יאריך ימי׳ שינה דכתי׳ ישנתי
אז ינוח לי׳ חלום דכתיב ותחלימני והחייני׳ ששה דברים
מרפאים את החולה מחליו ורפואתו שלימה וכו׳ כדאיתא לעיל
בפ״ק זה׳ עשרה דברים מחזירי׳ את החולה לחליו וחליו קשת
ואלו הן האוכל בשר שור ובשר שמן ושחלים ובשר צלי ובשר
צפורים וביצה צלויה והגלחת ובית המרחץ כבר וחלב וגבינה׳
וי״א אף אגוזים׳ ויש אומרי׳ אף קשואים׳ דתניא דבי ר׳ ישמעאל
לסה נקרא שמם קישואים מפני שהם קשים לגוף כחרבות
ואמרינן עלה הא בדרבי הא בדזוטרי׳ ואחר התלמוד גדול
הרמב״ם בחיר השם שלם בתורה וכלל חכמה מפוארה וכלל
במשנה תורה בספר המדע בהלכות דעות בפ״ד דברים הנאותים
לענין זה לכל מיני הבריאות כפי חכמתו וזמנו ואם הואיל והיות
הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא שהרי אי אפשר שיבין או
שידע והוא חולה צריך האדם להרחיק עצמו מהדברי׳ המאבדין
את הגוף ולהנהיג עצמו בדברים המבריאין והמחלימין ואלו הן׳
לעולם לא יאכל אדם אא״כ שהוא רעב ולא שתה אא״כ שהוא
צמא ולא ישהא את נקביו אפילו שעה אחת אא״כ כל זמן שהוא
צריך להשתין או להסך את רגליו יעמוד מיד׳ לא יאכל אדם
עד שיתפל אא״כ כריסו אא״כ יפחות כמו רביע משבעתו׳ ולא ישתה
מים אא״כ בתוך המזון מעט ומזוגביין׳ וכשמתחיל המזון להתעכל
בפיו שותה מה שהוא צריך לשתות ולא יבה לשתות מים
אפילו כשיתעכל המזון עד שיברוך עצמו יפה יפה שמא יהיה
צריך לנקביו לא יאכל אדם עד שיהלוך קודם אכילה ער
שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע בריגע אחת׳ כללו
של דבר יענה גופו ויתיגע בכל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום
או יעשה מלאכה ויתיגע בריגע אחר וישקוט מעט ער שיתיישב
נפשו ואוכל ואם רצה בחמין אחר שיתיגע הרי זה טוב ואחר
שותה מעט ואוכל׳ לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או ישה
על שמאלו ולא יהלך ולא ירכב ולא יגע ולא יזיע עצמו
ולא ישיל עד שיתעכל המזון שבמעיו׳ וכל המטיל אחר
אכילתו או שיתיגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים׳
היו והלילה כל שעות די לו לאדם לישן שליש שהוא שמנה
שעות ויהיו בסוף הלילה כדי שתהיה מתחלת שנתו ער שתעלה
השמש שמנה שעות׳ ונמצא עומד ממטתו קודם שתעלה
השמש לא ישן אדם על פניו ולא על עורפו אא״כ על צדו בתחלת
הלילה על צד שמאלו ובסוף הלילה על צד ימין׳ ולא יישן
כמוך לאכילה אלא יתין אחר אכילה כמו גאו ד׳ שעות׳ ולא
ישן ביום׳ דברים המשלשלין בני מעים כגון ענבים ותאנים
ותותים ואגסים ואבטיחים ומיני הקשואי ומיני הלפפונות אוכל
אדם אותם בתחלת קודם אכילה ולא יערבם עם המזון אלא
שוהה מעט עד שיצאו מבטן העליון ואוכל מזונו׳ ודברי׳ שהם
מאמצים בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים וקרוסטומלין
אוכל אדם תכף למזונו ולא ירבה מהן׳ כשירצה לאכול בשר
עוף ובשר בהמה כאחת אוכל התלה בשר העוף׳ וכן בציבשר
העוף אוכל בתחלת ביצים׳ בשר בהמה דקה ובשר בהמה גסה
אוכל בתחלת בשר בהמה דקה׳ לעולם יקדים אדם דבר הקל

ואחר הכבד׳ בימות החמה אדם אוכל מאכלים הקרים ולא
ירבה בתבלין ואוכל את החומץ ובימות הגשמים יאכל אדם
מאכלים החמים ומרבה בתבלין ואוכל מעט מן התרדל ומן
התלתית׳ ועל דרך זו הולך ועושה במקומות הקרים ובמקומות
החמין בכל מקום ומקום כראוי לו׳ יש מאכלות שהם רעים
ביותר ער מאד וראוי לאדם שלא לאכלן לעולם כגון הדגים
הגדולים המלוחים הישנים והגבינה המלוחה הישנה והכמהין
והפטריות והבשר המליח הישן ויין מגתו ותבשיל ששהא עד
שנרקב ריחו וכן כל מאכל שריחו רע או כבר ביותר הרי זה לגוף
כמו סם המות׳ ויש מאכלות שהם רעים ביותר אבל אינם כמו
הראשונים לרוע לפיכך ראוי לאדם שלא לאכול בהם אא״כ מעט
ואחר ימים רבים ולא ירגיל עצמו להיות מזונו מהן תמיד אא״כ
לאכלן תמיד עם מזונו כגון דגים גדולי וגבינה וחלב ששהה אחר
שנחלב כל׳ שעות ובשר שוורים גדולי ותישי גדולים והפול
והעדשים והספיר ולחם שעורים ולחם מצות והכרוב והחציר
והכצלים והשומים והחרדל והצנון כל אלו מאכלות רעים הן
אין ראוי לאדם לאכול מהן אלא מעט ער מאד ובימות הגשמים
אבל בימות החמה לא יאכל מהם כלל׳ והפול והעדשי בלבד
לא בימות החמה ולא בימות הגשמים׳ והדלועים אוכל מהם
בימות החמה׳ ויש מאכלות שהם רעים ואינם כמו אלו והם
עוף החים ובני יונה הקטני והתמרי ולחם הקלוי בשמן או לחם
שנילש בשמן והסלת שנפח אותה כל צרכה ער שלא נשאר
בה ריח סורסן והציר והמוריס אין ראוי להרבות מאכלות אלו
ואדם שהוא חכם וכובש את יצרו ולא ימשך אחר תאותו ולא
יאכל מכל הנזכרים כלום אא״כ אם נצרך להם לרפואה הרי זה
גבור׳ לעולם ימנע אדם עצמו מפירות תאילן ולא ירבה מהם
ואפילו יבשין אין צריך לומר רטובין אבל קודם שיתבשל כל
צורכן הרי הם רעים לגוף׳ החרובין רעים לעולם וכל הפירות
החמוצי רעים ואין אוכלין מהן אא״כ מעט בימות החמה ובמקומות
החמין׳ והתאנים והענבים והשקדים טובים בין רטובים בין
יבשין ואוכל מהן אדם כל צרכו אבל לא יתמיד אדם אכילתו
מהם אעפ״י שהם טובים מכל פירות האילן׳ והרבש והיין רע
לקטנים ויפה לזקנים וכל שכן בימות הגשמים׳ לעולם ישתדל
אדם שיהיו מעיו רפים כל ימיו והיה קרוב לשלשול מעט זה
הכלל גדול מאד ברפואת כל זמן שהמעי הוא נמנע או יצא
בקושי חלאים רבים באים עליו׳ ובמה ירפא אדם מעיו אם
נתאמצו מעט אם היה בחור יאכל בבקר מלוחי שלוקי מתבל
בשמן זית ובמורים ובמלח׳ ואם היה זקן ישה דבש מזוג במים
חמין בבקר וישהא כמו ארבע שעות ואחר כך יאכל מעודהו
ויעשה כן יום אחר יום ג׳ או ד׳ ימים אם צריך לכך עד שירפו מעיו
ועוד כלל אחר אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאוכל מתעכל ויגע
הרבה ואינו שבע ומעיו רפים אין חולי בא עליו וכהו מתחזק
ואפילו אכל מאכלות רעים׳ וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו
מתעכל או משה נקביו או מי שמעיו קשים אפי׳ אוכל מאכלות
טובים ושמר עצמו על פי הרפואה כל ימיו יהיו מכאובים וכהו
תשש׳ ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות והיא ראשי
התחלואים׳ רוב החולאים הבאים על האדם אינו אלא מפני
מאכלים רעים או מפני שהוא מבלא בטנו ואוכל אכילה גסה
אפילו ממאכלים טובים הוא שאמר שלמה בחכמתו שומר פיו
ולשונו וגו׳ כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע
ולשונו מלדבר אלא במצרכיו׳ דרך הרחיצה שיכנס אדם למרחץ
משבעה ימים לשבעה ימים לא יכנס סמוך לאכילה ולא כשהוא
רעב אא״כ שיתחיל המזון להתעכל בפיו ורוחץ כל גופו בחמין
שאין גופו נכוה בהם וראשו בלבד בחמין שגופו נכוה בהם

ואחכ ירחץ גופו בפושרין ואח כ ירחוץ בפושרין מן הפושרין
עד שירחוץ בצונן ולא יעבור על ראשו כלל לא פושרים ולא
צונן ולא ירחוץ בצונן בימות הגשמים ולא ירחוץ עד שיזיע
ויפרך כל גופו ולא יארך במרחץ אלא כשיזיע ויפרך כל גופו
וישתטף ויצא ובודק עצמו תמיד קודם שיכנס למרחץ ואחר
שיצא שמא יהיה צריך לנקביו וכן בודק עצמו תמיד קודם
אכילה וקודם בעילה ואחר בעילה וקודם שיגע ויתעמל ואחר
שיגע ויתעמל וקודם שיישן וכשיעור עשרה וכשיצא אדם
מן המרחץ ילבש בגדיו ויכסה ראשו בבית החצון כדי שלא
ישלוט בו הרוח הקרה ואפי ביומות החמה צריך ליזהר וישהא
אחר שיצא ואח שיגע ויתעמל עד שתתיישב נפשו ויוח גופו
ויסיר החמימו ואחר כך יאכל אם ישן מעט כשיצא מן המרחץ
קודם אכילה הרי זה יפה מאד לא ישתה מים קרים כשיצא
מן המרחץ ואין צריך לומר שלא ישתה במרחץ ואם צמא
כשיצא ואינו יכול למנוע עצמו יערב המים ביין או בדבש וישתה
ואם סך בשמן בימות הגשמים אחר שישתטף הריזה טוב ולא
יגיל אדם עצמו להקיזדם תמיד ולא יקיזדם אלא אם כן צריך
לו ביותר ולא יקיז לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אלא
בימי ניסן ובימי תשרי מעט ולאחר חמשים שנה לא יקיז
כלל ולא יקיז אדם דם ויכנס למרחץ בו ביום ולא יקיז ויצא
לדרך ולא ביום שיבוא מן הדרך ויאכל וישתה ביום ההקזה
פחות ממה שהורגיל וינוח ביום ההקזה ולא יתעמל ולא ישייל
גם דבר במיעוט המשגל ובסדר עשייתו לשם מצוה ומי שהה
זריז בדבר יהא בריא כל ימיו בעזרת השם:

פרק רביעי

לעולם יהא אדם זהיר במדות טובות בכל דבר ובאכילתו בין
כשאוכל בביתו בין כשאוכל בחבורה או עם אושפיזכנו בביתו
כיצד כדגרסינן בפ כיסוי הדם דף פר דרש רב עוירא זימנין אל
משמיה דרבי אמי וזימנין אמר ליה משמיה דרבי אסי מר טוב
איש חונן ומליה לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו
וכן כדאית ליה בפא בכלל נשוא אשה ואם יש שמש לפניו
יעיימנו מאשר הוא אוכל כדי שלא יבוא לידי סכנה כדגרסינן
בפ כתובות פרק אעפ דף סא ואמר רבי יצחק בר חיננא הכל
משהין בפני שמש חוץ מבשר וין ואמר רב חסדא בשר שמן
וין ישן אמר רבא בשר שמן כל חשנה כולה וין ישן לתקוף
תמוז אמ רב ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמוא
והוה קאכיל תבשילא דארדי מין כמקין ואי לא דיהיב לי מיני
איסתכני אמר רב אשי הויתי קמיה דרב כהנא והוה קא אכיל
ולגלידי דלפתא בהלא ואי לא דיהיב לי מיניה איסתכני רב
פפא אתמרי דהינוניתא פי תמלה סעכס כללא דמילת כל מידי
דאית ליה ריחא ואית לי קוהא אבוה בר איה ומנימין בר איהי
מר ספי מחר מינא ומר ספי מכל מינא ומינא מר משתעי איהו
בהדיה ומר לא משתעי אליהו בהדיה הנהו תרי חסידי ואמרי
לה רב מרי ורב פנחס בריה דרב חסדא מר קרים וספי ומר מעכב
וספי מאן דקרי וספי קדים אליהו ומשתעי בהדיה ויאריך על
שלחנו לפי שאם יבא עני ימצא שלחן ערוך לאכול כדגרסינן
בפ ברכות פר הרואה דף נד אמר רב יהודה שלשה דברים
מאריכין ימיו של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך על
שלחנו והמאריך בבית הכסא ואם חלו יהיה שנת בצורת ירעיב
עצמו אפילו יהיה לו לאוכל רב כדי שיצטער עם הצבור כדגרסי
בפק דתעניות דף ז אמר רב הונא אמר רב כל המרעיב עצמו
בשני רעבון ניצול ממיתה בשונה שנא ברעב פדך ממות וגו
וכשיאכל

חלק ראשון פרק רביעי קט

וכשיאכל בחבורה או עם אושפיזכנו יהא זהיר בדברי המוסר
כדגרסינן בפ ברכות פר שלשה שאכלו דף מו אמר ר יוחנן
משום רשבי בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח
מברך כדי שיברך לבעל הבית מאי מברך יהי רצון שלא יבוש
בעל הבית הזה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ורבי מוסיף
בה דברי ותצלח בכל נכסיך ויהיו נכסי ונכסיו מצליחין וקרובין
לעיר ולא ישלוט שטן במעשה ידיך ולא במעשה ידינו ואל
יזדקק לפניך ולא לפנינו שום חטא ושום הרהור עבירה ועון
מעתה ועד עולם ואמרינן נמי התם דף סז הר שנים ממתינים
זה לזה בקערה שלש אין ממתינין והבוצע פושט ידו תחלה
ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו
ואמרינן בפ יום טוב פר אין צדין דף כה התר השותה כוסו בבת
אחת הרי זה מגונה בשני פעמים זה דרך ארץ בשלשה הרי זה
מגסי הרוח וכשיתארח אצל אכסנאי אל יראה עצמו כגרגרן
להשלים כל מאכל שיניחו לפניו כדגרסינן בפ ערובין ף כיצד
מעברין דף נג תניא אר יהושע בן חנניה מימי לא נצחני אדם
לא אשה תינוק ותינוקת אשה מאי היא דתניא אמר ר יהושע
בן חנניה פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת ועשתה לי
פולין פעם אחת סערתי ולא שיירתי כלום שנית סערתי ולא
שיירתי כלום שלישית הקדיחתו במלח כיון שלעסתי משכתי
ידי הימנו אמרה לי רבי מפני מה משכת ידיך אמרתי לה כבר
סערתי מבערב אמרה לי היה לך למשוך ידיך מן הפרט שכך
אמרו חכמי אין משיירין פאה בפעם אבל משיירי פאה בקערה
תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיה הדרך
עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת ר לאו
שדה היא זו אמרתי לה בדרך כבוש אנכי הולך אמר לי לסטים
כמותך כבשוה תינוק מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך
וראיתי תינוק אחד יושב בפרש דרכי אמרתי לו בני באי זו דרך
גלך לעיר אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה הלכתי
בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר היו מקיפין אותי גנו ופרדסים
חזרתי לאחורי ער שהגעתי לתינוק אמרתי לו והלא אמרת לי
זו היא קצרה אמ לי ולא כך אמרתי לך זו קצרה וארוכה עמדתי
ונשקתיו על ראשו ואמרתי אשריכם ישראל שכלכם אתם
חכמים מגדוליכם ער קטניכם והמתאכסן עם חבירו כל מה
שיזוזר עליו בעל הבית יעשה כדגרסי התם מעשה בר שמעון
בן אנטיפרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וגזר עליהם שיאכלו
וישתו והם נודרין ומבריז ובשעה פטירתן היה סלקה אותן
נשמעו הדברי אצל ר יבו וחכמים היו מקנתרין עליו בדבר אמרו
מי ילך ויודיענו אמר להסר יהושע אני אלך ואראה מה מעשיו
אמרו לו לך לשלום הלך ומצאו יושב על פתח ביתו אמ לו
שלום עליך ר אמר לו שלום עליך רבי ומרי אמר לו כלום
אתה צריך אמר לו לינה אני צריך אמר לו שב לשלום ישבו
שניהם ועסקו בתורה עד לערב אל נגלך למרחץ אל לך כרצונך
היה ר יהושע מתירא שמא יפקחנו על שוקיו לאחר שיצאו
אכלו ושתו כיון שאכלו ושתו אלמי מלויני אל אני והיה רבי
יהושע מחשב בדעתו מה אשיב לחכמים ששגרוני נפנה רבי
יהושע לאחוריו אמ ליה למה נפנית אל דבר אני צריך לשאול
ממך אל אמור אמר ליה מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה
מלקה אותן ולי לא הלקית אל רבי אתה חכם ובידך דרך ארץ
ובני אדם הנכנסין אצלי גזרתי עליהן שיהו אוכלין ושותין וחן
נודרין בתורה ומבדין ולי מסורת חכמי שכל הנודר בתור סופג
את הארבעים אמר לו וכך אתה עושה להן אמר לו הן אמ
לו גזור אני שתלקה אותן מ מ בשבילך ומ בשביל חכמים
ששיגרוני אצלך הלך ר יהושע וספר הדברים לפני חכמים

על כן ליסרב אדם בכל מה שיגזור עליו בעל הבית, וגם מכל
מה שיערוך שלחנו בעל הבית אל יתן סמנו האורח כלום אפי'
לבניו של בעל הבית בלי רשותו כדגרסינן פסח' חולין פר' גיד
הנשה דף צ"ד מעשה באחר שזימן אורחין בשני בצורת וכו'
כדאיתא לעיל בחלק אונאת דברים בנר שני, ולעולם ירמה
בלבו האורח ויאמר שכל מה שטרח בעל הבית בסעודה היה
בשבילו כדגרסינן בפ' הרואה דף נ"ח בכלל דברי בן זומא הוא
היה אומ' אורח טוב מהו אומר כמה טריחות טרח לי בעל הבית
כמה בשר הביא כמה יין הביא כמה גלוסקאות הביא כל מה
שטרח לא טרח אלא בשבילי. אכסנאי רע מהו אומר כל מה
שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו על אכסנאי טוב מהו
אומר זכור כי תשגיא פעולו אשר שודדו אנשים, ותאורח אל
יביא עמו אורח אחר בלי רשות בעל הבית כדגרסינן בפסכת
בתרא פ' המוכר פירות דף צ"ח כתוב בספר בן סירא הכל שקלתי
בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובי וקל מסובין חתן הדר בבית
חמיו וקל מהרצין אורח מכניס אורח וקל מאורח מכניס אורח
משיב דבר בטרם ישמע שנ' משיב דבר בטרם ישמע אולת היא
לו וכלימה. מצאתי כתו' במאמר חי עולם בעניין זה אם באו
אורחי' לביתו יקנלם בסבר פני יפות ומיד בבואם ישים לפניהם
לאכול כיפעמים שהעני בא מדרכו רעב והו' בוש לשאול ויתן
להם לחמו ומימיו וכל אשר יוכל בפניהם מאירות ובשמחה.
ואף אם יש בלבו דאגה יסירנה מלבו בפניהם ויחמם בדברים
ויהיה להם למשיב נפש, ואף אם יש לו מאה עבדי' או שפחות
יטרח הוא בעצמו ויעמוד עליהם שהרי מי לנו גדול כאברהם
אבינו ששימש למלאכי' והיו לו כמה עבדים ושפחות ובני ביתו
ואעפ"ש שנדמו לו כערביים, וכל מה שעשה להם בעצמו שילם
הקבה לבניו בכבודו ובעצמו ול' יאמר בפניהם קצת מהלאותיו
כי דברים אלה משבירין רוחם כמדומה להם שב שבילם הו' אומר
כך וכמעט אין לו שכר בעמלו. וגם יכבדם כאדונים לו כאברהם
שקראם אדונים. וגדולה הכנסתם מהקבלת פני שכינה.
ובשעת האוכל יראה עצמו כאו מצטער על שאינו יכול להטיב
להם יותר כמו שנ' ותפק לרעב נפשך תצא נפשי שאין לי מה
ליתן לך ואם ילינו אצלו ישכיב במיטב מטותיו כי גדולה מנוח'
העיף בהות שוכב בטוב ויותר עוש"ו נותרות המשכיבו היטב
מן המאכילו והמשקהו וגלגל הוא שחוזר בעולם. ובצאתם
לילה אותם ויתן להם פת צידה לדרך כי על פת להם יפשע גבר
על אשר לא נתן יחננתן לרוד פת בהפרדו מסנו נחגלגל הדבר
ונהרגו כהני נוב שמונים וחמש איש נושא אפוד בד והענק
תעניק להם מסת גדבת ידך וכל הזריז יזהר אשרי:

פרק חמישי

בעניני הדרכים הורו לנו רבותינו ז"ל איך ירחיק אדם עצמו מן
הסכנות ומן הלסטים ומחברים רעים ומכותל רעוע ואיך יכבד
למי שהו' גדול היסנו וצניעות האשה בכל הלוכה וצניעו' האיש
בבית הכסא וכובש יצרו. כדגרסינן במסכ' קמא פ' הכונס צאן
לדיר דף ס' אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב
ויצא בכי טוב שנא' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר,
וגרסינן בפס"ע פרק אין מעמידין דף כ"ה תר נטפל לו גוי עז
בדרך טופלו לימינו. ר' ישמעא' בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר
בסיף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו היו עולין בעלי"ה או
יורדין כירדה לא יחא ישראל למטה וגוי למעלה אלא ישראל
למעלה והוא למטה ואל ישח לפניו שמא ירוץ את גלגלתו,
שאלו לאין אתה הולך ירחיבלו הדרך כדרך שהרחיב לו יעקב
לעשו

לעשו שנ' עד אבוא אל אדוני שעירה וכת"ב ויעקב נסע סוכתה
מעשה בתלמידי רבי עקיבא שהיו מהלכין בדרך לכזיב ופגעו
בהם לסטין אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו להם לעכו
כיון שהגיעו לכזיב פרשו אמרו להם תלמידי אתם אמרו
להם תלמידי רבי עקיבא אמרו אשרי ר' עקיבא ותלמידיו שלא
פגע בהם ארם רע מעולם. רב מנשי' הוה קא אזיל לבי תורתא
פגעו ביה גנבי אמרו ליה להיכן אזלת אמר להו לפום גדיתא כי
מטא לבי תורתא פירש אמרו ליה תלמיד ד' יחודה רמאה את
אמר להו ידעיתו ליה ליתו הנך אינשי בשמתא, אזול ענור
גבותא עשרים ותרתין שנין ולא אשלחו כולהו אתו למשריה
שמתיה הוה בהו ההוא גורדנא פי' פוגע לו בנוסח ומלין יה כל בנוהגין
פוגע, הזי מה בין גבי דכבל ללסטי דא' וגם הזהירו טל עבור
במקום סכנה כדגרסינן בפס' תענית פ' סדר התעניות אלו דף כ"ב
ההיא אשיתא פי' תומ"ק רעיעתא דהנות בנחרדע' דלא תוו חלפי
רב ושמוא תותא אף על גב דקיימא באתרא תליסר שנין, יומא
חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם אמר שמואל לרב נירמי
מר וניקום אמר ליה לא צריכא האידנא דאיכא דב אדא בר
אהבה בחרן דנפישא זכותיה ולא מסתפינא. רב הונא הוה ליה
חמרא בביתא דהוה רעיעאה בפ' לפנוי משביה יב אדא בר
אהבה בשמעתא עד דפנינהו נהר דנפק נפל ביתא ארגיש רב
אדא בר אהבה. אמר לאו היינו דר' ינאי דאר' ינאי לעולם אל
יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס ואם עושין לו נס
מנכין לו מזכיותיו. מאי עיבדיה דרב אדא בר אהבה כי האי
דאיתמר שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת
ימים אמר להם מימי לא הקפרתי בתוך ביתי ולא צערתי בפני
מי שגדול ממני ולא הרהרתי בפניו' המטונפות ולא הלכתי
ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלי' ולא ישנתי בבית המדרש
לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בחקלת חברי ולא
קראתי לחבירי בחניכתו. אל רבא לפרס בר פפא ליסא לך
מר מהני מעליותא דהוה עביד רב הונא אל בינקותיה לא
רכירנא בסיבות' רכירנא אם ביומא דעיבא מפקיה בגוהרק'
תיבנא תלגיס נענלס דדהבא וסייר לח לכולה מאתא כל אשיתא
דהוה רעיעא הוה סתר ליה אי אפשר למרה לסבני לה בני לה
ואי לא בני לה מדנפשי' וכל בהדי פניא דמעלי שבתא משדר
שליח לשוקא וכל ירקא דהוה יתיר לגינא זכין לי' ושדי לנהר'
וליתביה לעניים אמר זימנין דמסכא דעתייהו ולא אתו לזבוני
נשדי' לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה.
כדהוה כריך ריפתא הוה פתה לדשא ואמר כל דצריך ליעול
וליתי. איכא דאמרי מילתא דשיבתא מי מנקב סדים הוה גמיר
הוה מנח ליה כוזא דס"א ותלי ליה אעיברה דדשא ואמר כל
דצרי' ליעול וליתי כי היכי דלא לסתוך. אמ' רבא כולהו מצינא
דליקום בהו לבר מהא משום דנפישי בני חילא לפיכך צבי טפי
אילפא ור' יוחנן הוה דחיקא להו מילת' טובא אמרי ניקום וניזיל
ונעביד עיסקא ונקיים בנפשין אפס כילא יהיה כך אבין. אזלו
איתיבו תותי ההיא אשית' רעיעא הוו קא כרכי ריפתא שמעית
ר' יוחנן למלאכיא דהוה אמר חד לחבריה תא נשדי"ה עילויהו
ונקטלינהו שמניתין חי עולם ועוסקים בחיי שעה אמר ליה
אידך שבקינהו דחבר מינ"הו קיימא ליה שעתא, אל רבי יוחנן
לאילפא שמע מר מידי אל לאו. אמר שם אבא תוא דקיימא
לי שעתא ניחרר אנא ואקיים בנפשאי כי לא יתיל אבין וגום
עד דאתא אילפא סלך ר' יוחנן וכי אתא אילפא אמרו ליה אי
יתיב מר וגריס לאו מר חזק סלך. חלח נפשיה באסקריא
דספעתא

דספיתא פ' תוך שלה ואמר כל דשאיל לי מילתא בדר' חייא
ודרבי אושעיא ולא פשיטנא ליה מהתניית' נפילנא מאיסקריא
וטבענא בנהרא. אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל
לבני בשבת וראויין לתת להם סלע נותנין להם סלע ואם אמר
אל תתנו להם אא שקל אין נותנין להם אלא שקל. ואם אמר
אם מתו ירשו אחרים התחיתם. בין שאמר תנו בין שאמר אל
התנו אין נותנין להם אא שקל הא מני ר' מאיר היא דאם מצוה
לקיים דברי המת, אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא
משתי עיניו וגידם בשתי ידיו וקיטע בשתי רגליו והיה כל גופו
מלא שחין והיה מטתו מונח על גבי ספלי של מים וכו' כדאיתא
לעיל בנ"ג פ"ח מהלכות עניים. ואמרינן נמי בפ' במה מדליקין
דף ל"ב רב לא עבר במברא דאית בה גוי אבר דילמא מיפקיד
דינא עליה ומסתפינא בהדיה אבל שמוט לא עבר אא במברא
דאית בה גוי אבר דילמא שיבנא בתרתי אומי לא שליט. רבי
יצחק בדיקו ועבר דאמ' ר' נחמיה לעולם לא יעבור אדם בסקו' סכנה
ויאמ' יעשו לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין
מזכיותיו. אמר רב יוסף מאי קראה קטונתי מכל החסדים. ר'
זירא ביומא דשותא לא נפיק לבני דיקלי. וגם הורו לנו איך
יכבד אדם לגדול תינוקו בהלוכו כדגרסינן בפ' יומא פרק אלו
הטמונה דף ל"ז תניא שלשה שהיו מהלכים בדרך הרב באמצע
גדול לימינו וקטן לשמאלו, וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת
שבאו אצל אברהם אבינו מיכאל באמצע גבריאל בימינו רפאל
בשמאלו ומסקינן התם שאם אין שם אא הוא וגדול ממנו שילך
בשמאלו ולא שילך שוה לו בקרמה אלא דמצדד אצדודי דל'
שיטה מעט לאחוריו כדי שלא ידמה שהוא חברו. ואמרינן
נמי פרק במה בהמה יוצאה דף נ"ו לוי בריה דרב הונא בר חייא
ורבה בר רב הונא הוו אזלי באורחא קרס' חמריה דלוי לחברא
דרבה בר רב הונא חלשא דעתיה אמר א"ל מילתא כי
חיכי ראיתוב דעתיה. אמר ליה חמור שעסקיו רעים כגון זה
מהו לצאת בפרוסביא בשבת אם ליה הכי אמר אביך משמיה
דשמואל הלכה כתניה. וגם אמרו בפ"ג שאכלו דף ס"ו תר אין
מכבדין לא בדרכי ולא וכו' כבר תירץ ר' מאיר גמירי אם כל אחר
מהם תולך לדרכו אבל אם הולכין לענין אחר חולקין כבוד זה
לזה. וגם תקנו שלא תלך אשה בשוק ובנה אחרי משום דגרס'
בסנהדרין פרק כהן גדול דף ע"ט אמר רבי חמא בר חמא תקין רבי
יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחרי משום
מעשה שהיה. ואמר רבי חמא בר חמא זקיף' יוסי בציפורי שיהו
נשים מספרות בבית הכסא משום ייחוד. ועכ"ז צריך להיות צנוע
בבית הכסא האיש כל שכן האשה כדגרסינן במסכת ברכות פ'
הרואה דף ס"ב תניא אמר ר' עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר'
יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין
ממזרח למערב ולמדתי שאין נפנין מעומד א מיושב ולמדתי
שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר ליה רב יהודה עד כאן
העזת פניך ברבך אם ליה תורה היא וללמוד אני צריך. ואמרינן
בפרק המוציא יין אמר ליה רב הונא לרבה בריה וכו':

פרק ששי

אף על פי שדברי הכשופים לא יוכלו להזיק למי שהוא מתעסק
בדברי ובוטח בש' ואינו מקפיד על דברי, אבל כפי שכתוב למעלה
בנר שני בת' הכשוף אבל בראות חכמים זל איך בני אדם ערלי
לב ומקפידים על דברי כדי ויוכלו להזיק על כן לימדו לישראל
מדברים שיוכלו להנצל מהם מדברי הכשוף. וכן דרשו מלא
תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות ועכ"ל כתבו בספ'

שבת

שבת פ' המוציא יין דף פ"א וכמסכת חולין פ' כל הבשר דף ק"ל
רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי בארבא אפרדא לא
הדיא מטרוניתא אותבן בהדייכו ולא אותבוה אמר א"ה מילתא
ואסרה לארבא אמור אינהו מילתא ושריוה אמרה לחו מאי
אעביד לכו דלא מקנחיתו בחסבא ולא קטליתו כינא אמנייכו
ולא שלפיתו ירקא ואכיל להו מכישא דירקא דאסר גינאה וגם
הורו לנו דרך לשמור מכל הדברים המזיקין, כדאמרינן בפרק
ערבי פסחים דף ק"א אמר ריש לקיש' דברים העושה אותם
דמו בראשו ואלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני
דקלים והשות' מים שאולין והעובר על מים שפוכים ואפילו
ששפכתן כתו לפניו. הנפנה בין דקל לכותל לא אמרן אלא
דלא הוי ביניהו ד' אמות אבל הוי ביניהו ד' אמות ליה לן בח'
והשותה מים שאולין לא אמרן אא דשאלינהו קטן אבל שאינו
גדול ליה לן בה ובשדה לא אמרן אא מים אבל חמרא ושיכרא
ליה לן בה. והעובר על מים שפוכין לא אמרן אלא דלא
אפסקינהו בעפרא או ברוקא אבל אי איכא חד מיניהו ליה לן
בח', ותני מילי היכא דליכא למיחש לכשפים אבל היכ' דאיכא
למיחש לכשפים אע"ג דאיכא כולי האי חיישינן. ההוא גברא
דהוה רכיב חמרא וסיים מסאני עקור מסאניה ולקי בכרעיה.
תנו רבנן אין מסעירין אותן ואין מתמצעי' ביניהם תכלב והדקל
והא שה ויש אומרים אף החזיר ויא אף הנחש ואם מצע מאי
ליעביד אמר רב ששא נפתח באל' ונפסוק באל', על עונים ס"ז ונ'
על מספעל ס"ז. אי נמי נפתח בלא וסיים בלא. נפ"ש ויכוז על
נפ"ש יקיעכה. הני בי תרי דמצעא להו אשה נדה אם תחלת נדה
היא הורגת א"הם ואם סוף נדה היא מריבה נעשית ביניהם מאי
תקנתיהו נפתח בס"ז וסיים באל' אי נמי נפתח בלא ונסיים בלא
הני תרתי נשי דיתבן באורחא בפרשת דרכים וסכינן אפייתי
להדדי חנך וראי בכשפים עסק' מאי תקנתיה אי איכא דרכא
אחרינא ואי איכא פתחא ניעול בגווה. ואי לאו אי איכא נחרא
בעבריה. ואי איכא אניש אחרינא כחדי לינקוט בידיה וניתלפי
ואי לא נימא הכי איגרת אולא אוסיא בלוסיא מתקטלין בחיק
קבל. תא מאן דפוגע באיתתא בעידנא דסלקא מסבילת מצוה
אי"ה קרים ושמש אחרא לי' רוח זנונים. מאי תקנתי' ליפא הכי
שופך בוז על נדיבים וגו' אר יצחק מ"ר גם כי אלך בגיא צלמות
וגו' רע זה תישן בצל דקל יחידי ובצלה של לבנה בצל דקל
יחידי לא אמרן אלא דלא נפל טולא דחבריה עילויה אבל נפל
טולא דחברי' עילויה ליה לן בה. ובצלה של לבנ"מ לא אמרן
אלא במערבא אבל במרינתא ליה לן בה. ותני מילי בשדה
אבל בחצר אע"ג דנפל טולא דחבריה עליה חיישי'. תניא נמי
הכי הישן בצל דקל יחידי בחצר דמו בראשו. מאי אירא בחצר
אגילוי בכולי עלמא נמי לא לאו שם אע"ג דנפל טולא דחבריה
עילויה חיישינן. תא מאן דמפני אגירא דדיקלא אחרא ליה
רוח פלגא, תא מאן דמפקיר רישיה אגידר' דדיקלא אחרא ליה
רוח צרר'. תא מאן דפסע אדיקלא אי מיקטל קטיל אי אעקר
מתעקר ומא"ת ולא אמרן אלא דלא מנח כרעיה עילויה אבל
מנח כרעי' עילויה ליה לן בה. חמש טולי הויין טולא דדיקלא
יחידאה טולא דכינרא טולא דתאנה טולא דפרחא טולא
דזרדתא וא"כ דאמרי אף טולא דארבא וטולא דערבת'. כללא
דמילתא כל דנפיש ענפיה קשי טוליה. וכל דקשי סילוי' קשי
טוליה בר מכרמושא דאע"ג דקשה סילויה לא קשה טוליה
דאמרה לי' שרתין לבר פרחיז איזדהר מסילויה דכרמוש' דאיהו
קטיל ליה לאבוה ולדידך קטיל ליך, אר' אשי חזינא ליה לרב
כהנא דפריש מכולהו טולי דבי פרחי רוחי דבי זרדתא שידי
דבי אגרי קשפי למאי נפק לקמיעא. תא' דבי פרחי בריה בפני

עצמה היא שאין לה עיני למאי נפקא לה זיכנא חדא אזל
ההוא צורבא מרבנן וקא מפני בי פרחי שמע דקא אתו עילויה
זגזי לה כי אזלא נפקא אריקלא חבקיה לריקלא אתא ה' ומחת
לדיקלא צווח דיקלא ופקעא אהי אמרי לבי זרדתא שירי האי
זרדת דסמיכ למתא לא פחתא משיתין מיני שידי למאי נפקא
מינה למכתב קמיעה ההוא בר קשה דמתא דאזל ואיפני תותי
זרדתא דהות סמיכא למתא ואיתזק אתא ההוא מרבנן דלא
הוה ידע דזרדתא דסמיכ למתא לא פחתא משיתין מיני שידי
כתב ליה קמיע לחד שידא שמעינהו דקא תלו חיגנא בגויהו
וקא משרו ואמרו סודר דמר לא מרבנן בדקינן ביה במר ואפי
ברוך לא ידע אתא ההוא מרבנן דהוה ידע דבי זרדתא לא
פחית משיתין מיני שידי כתב לי קמיעה לשיתין שידי שמעינהו
דקא אמרי דלו מיניכו מהכא דלא ניקטול מיניכו כי סלקא
בקדירא רבי אגרי כשפי למאי נפקא מינה למכתב קמיעה
קטב מרירי תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד דבתר טיהרא
דקמי טיהרא קטב מרירי שמו ומיתזי בחיש וחרר בכד דכמכא
דבתר טיהרא קטב ישוד צהרים שמיה ומחזי קקונא דעיזא
והדר כנפיא אבי הוה קא שקיל ואזיל רב פפא מיניה ורב
הונא משמעיה חזייה להההוא קטב מרירי דקאתי להדי שמעיה
אהדריה לרב הונא מיניה ולרב פפא משמעיה אמר ליה
רב פפא ואנא מאי אעביד אלא את שעתא קייכא לך ומחקופת
תמוז עד ו באב וראי שכיח ומשתכר ואילך ספק שכיח ספק
לא שכיח ומשתכחי בטולא דחצבא דלא הוי גרמידא בטולא
דצפרא לא הוי גרמידא ובטולא דפניא לא הוי גרמידא ועיקר
בטולא דבית הכסא אמ רב יוסף הני תלת מילי יהבי עוזרונא
לנהור מאן דסריק בכישת ושתי טיף טיף ומסאני אדסתני
כרעיה תלא לחמא בביתא קשה לעניותא ולא אמרן אלא
דיפת אבל בשרא וכוורי ליה לן בה והיינו דאמרי אינשי תלא
לסלתיה תלא למזוניה פארי בביתא קשה לעניותא נשארה
בביתא קשה לעניותא בלילי רביעיות ובלילי שבתות שרו
מזיקין עלייהו שרא דמזוני קשה לעניותא ונקיד שמיה ונקוד
קרו ליה שרא דעניות נביל שמיה ונביל קרו ליה צעיא אפומא
דחביתא דחצבא קשה לעניותא משתי מיא בציעא קשה
לברוקתא אכל תחלי ולא משא ידיה מפחיד תלתא יומי
דמסובר ולא משא ידיה מפחיד ז' יומי דשקיל מזייה ולא משא
ידיה מפחיד תלתא יומי שקיל טופריה ולא משא ידיה מפחיד
חד יומא דמשא דישיה ולא משא כרעיה מפחיד חד יומא
ולא ידע ממאי מפחיד ידא אאוסיא דבבא לפחדא ידא
אפומא דבבא לישנתא וגרסינן נמי בפ' שבת פרק כמה אשה
יוצאה דף סב אמר ר' אסי שלשה דברים מביאין לידי עניות ואלו
הן המשתין מים בפני משתו ערום וכו' כדאיתא לעיל וגרסי' נמי
במסכת חולין פ' כל הבשר דף קה אמר אביי מריש הוה אמינא
האי דלא משו מיא בתראי אארעא משום זוהמא היא עד דאמ'
לי מר משום דשריין רוח רעה עליהו ואמר אביי מריש הוה
אמינא האי דלא שקלי מידי מפתורא כי נקיט אינש כסא בידיה
שמא יארע דבר קלקלה בסעודה הוא עד דאמר לי מר דקשה
לרוח צרעת הם מישקל ולא מיהדר אבל מישקל ומיהדר ליתי
לן בה מר בר רב אשי קפיד אפילו על אסיתא ובוכנא דחבלי
דמידי רציבי לסעודתא נינהו אמר אביי מריש הוה אמינא
האי דכנשי נשוורא משום מנקרותא הוא עד דאמר לי מר
משום דקשי לעניות ההוא גברא דהוה קא מהדר בתרי שידא
דעניותא ולא הוה יכיל ליה משום דהוה זהיר בנשוורא טובא
יומא חד אכל נהמא איובלי אם השתא אשכחתי דיכילנא לי
בהר דאכיל איתי מרא וכפר שקליגהו ומפשר ואזיל שדינהו

במיא שמעיה דקאמר ווי לי דאפקיה להההוא גברא מניתיה
ואמר אביי מריש הא האי דלא שתינא אופיא משום מיסיתא
הוא עד דאמר לי משום דקשי לברסם משתייא קשי לברסם
מינפח ביה קשי לרישא מדחייה קשי לעניותא מאי תקנתיה
לישקעיה שיקועיה ואמ' אביי מריש הא האי דלא אכלי מידי
דנפל מפתורא לארע משום דמאיס עד דאמ' לי מר דקשי לריה
הפה לברסם דחמרא שיכרא דשיכרא מיא דמיא ליה ליה
תקנתא אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי בתר עניא אזיל
עניותא אמר אביי הא האי דלא אכלי ירקא מכישא דאסר
נגאה משום דמתחזי כרעכתנותא עד דאמר לי מר משו דקשי
לכשפים רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי באורבא
וכו' כדאיתא לעיל בפר' שלפני זה אמר אביי מה האי דלא
יתבי תותי מרזיבא משו שופכין הוא עד דאל מר משום דשארו
מזיקין תותייהו הנהו שקולאי דהוו דארו חביתא דחמר בעו
לאיתפותי אותבו תותי מרזב ואיפקע אתו ואמרו לי לרב אשי
אפיק שיפור ושמתי אהא לקמיה אל כי אותבו ניהלה באודניה
דההוא גברא מאי הל למעבד אל אפילו הכי באהרא דשכיחי
רבים למה לכו למיתב אל זיל שליף אל ליקבע לי מר זימנא
דמיתינא דמי קבע ליה זימנא ולא אתא בזימנא כי אתא אל
אמאי לא אתית בזמנך אל כל מידי דצייר וחתים וכייל ומניית
לן רשות למישקל עד דאשכחינהו מידי דהפקרא אמר אביי
מה האי דשדי מיא מפום חצבא משום ציבתא הוא עד דאמר
לי מר משום דאיכא מים הרעים החוא בר שידא דהוה בירב
פפא אזיל לאהוויי חיצבא דמיא מן נהרא אעכב כי אתא אתא
דהוו שדי מיא מפומא דחצבא אמ' הוה ידענא דעבדיתו הכי
לא אעכבית וגרסינן נמי בפר' ג' שאכלו דף נא אמר ריב"ל ג'
דברים שהי לי מלאך המות אל תכנס ידידי לביתך הכנסת שאין
מלמדין בה תינוקות ספני שאני שרוי שם ומפקיד כלי שבו
ובזמן שרבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך אלא מן הצד
ובזמן שהשלום בעיר אל תלך מן הצד לא באמצע וכו' אל תעמוד
בפני הנשים בשעה שחוזרות מן הטרס מפני שאני מרקד ובא
לפניהם ויש לי רשות לחבל ימאי תקנתיה אי איכא נהרא ניעבר
ואי איכא דרכא אחריתי ניזיל ואי איכא אגודא ליקום אחורי
ואי לא נחדר לאחורי מאה גרמידי ואי לא לימא ז' זימני יגער
בך השטן עד דחלפית מיניה וגרסינן במסכת קמא פ' הכונס
צאן לריר דף ס' תר' דבר בעיר כנוס רגליך שנ' ואתם לא תצאו
איש מפתח ביתו וגו' ואומר לך עמי בוא בחדרך וגומר ואומר
מחוץ תשכל חרב מאי ואומר וכל הם בליליא אבל ביממא
לא תש לך עמי וגומר וכל הם היכא דליכא אימה בוואי אבל
היכא דאיכ' אימה מגואי אימא כי נפיק ויתיב בני אינשי בצפתא
טפי מעלית ש מחוץ תשכל חרב וגו' אע"ג דמחדרים אימה מחוץ
תשכל חרב רבה כי הוה חזי כי האי גוונא הוה סכר כוי דביתיה
שנא כי עלה מות בחלונינו וגומ' תר' רעב בעיר פזר רגליך שנ'
ויהי רעב בארץ וירד אברם וגומר ואומר אם אטרנו נבוא העיר
וגו' מאי ואומר וכל הם היכא דליכא ספק נפשות אבל היכא
דאיכא ספק נפשות לא ש אם יחיונו נחיה תר' דבר בעיר ג'
יהלך אדם באמצע הדרך ספני שמלאך המות מהלך באמצע
הדרך כיון דיהבא ליה רשותא מסגי בהדיא שלום בעיר אל
יהלוך אדם על צידי דרכים מפני שמלאך המות בצידי דרכים
כיון דליתי ליה רשותא מחבא חביו ומסגי תר' דבר בעיר אל
יכנס אדם לבית הכנסת יחידי מפני שמלאך המות מפקיד שם
כליו והני מילי דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו שם עשרה
תר' כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר כלבים שוחקים
אליהו בא לעיר והם היכא דליכא נקבה בהדיהו גם דמ'

מוסרי אחרי הכתובי בתלמוד אין צריך לחזור ולכותבם בנר זה
של דרך ארץ שכבר הם כתובי למעלה כל אח במקומו תראו

פרק שביעי

הרופא חנם הוא מעלה ארוכה ומרפא להולכים בדרכיו ועוסקין
בתורתו ובוטחי בו ואינם צריכין רפואה אחרת כל זמן ששמים
בטחונם בו ועל כן נגזו זל ספר רפואות כדי שיבטחו ישראל
בחסד המקו בה ולא על מעשנת קנה רצוץ אבל לאח שחטאו
ישראל והלכו בקרי עזבם בוראם אצל המקרי והוצרכו לרפואות
בני אדם שהם כמשמשים באפלה גוזרין על הטחום מן העין
בבהיגות ונסיונות ואעפ שאמרו הרופאים הנסיון סכנה וסמכו
לזה סמך מזרפא ירפא מכאן ניתן רשות לרופא לרפאת
ודברו בדברי רפואות שהם נחלקים לכמה פנים יש רפואו אשר
הם בדברי לחש והם קלים מכולם ועל כן נכתבו קצתם בתלמוד
אבל עתה אין שום אד בקי בהם ובשמותיהם ויש רפואו כתובו
בתלמוד בדברי טבעיים ויש אחרות בדברים שהיו יודעי וסכרי
בהם שהם סגולות לרפאת חולים ירועים ואחר כך נתחדשו
באומות רופאים שלא השיגו בדברי לחש וגם לא בדברים
שהם סגולות נלהי מעט מזער לפי שלא קבלום מרבותם אלא
שהיו בקיאי בחכמת הטבע ובמלאכת הרפואה שהו ענף מסנה
ובחרו לכתוב הדברים הטבעיים והם בראשונה רפואה בהרגל
מאכלים דקים וקלים והנהגות טובות ואם לא יוכל לרפאתו בזה
שיעשה לו הרקות מהמלוא ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים
ואם לא שיתן לו מהסמים האחרים אפי הם מסוכנים לפי שאינו
בקי בהרכבתם ובטבע החולה ובזמן החולי גם יש רפואות
טובות להחזיק האיברים החלושים באנשים טובות ומרגליות
ואלגופאר וזהב וכסף והקנה ברא כנגדן דשא ועשבי לרפאת
הדלים אם יבא רופא שיכירם ויש רפואו אחרות במיני אחרים
רבים כלל הדברים הטובה שברפואו היא ההנהגה במאכלים
דקים וקלי הנאותי להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחזקתו
קודם שיבא לידי חלושה ואם כנס לסמנים שקצתם הם חמימות
זולתי בחלאים הכבדים שהם צריכים לו על כל פנים והטובה
שבכלם היא שמירת הבריאו אשר הו התרחק האד מהמאכלי
והמשקים הגסים והכבדים הסבובות החולאים וגם מהרבות
מהמאכלי והמשקים אעפ שהם קלים לפי שמרבי בם עפושים
בבני אדם וגורמין להם סבות ומקרים לבא לידי חלאים וכשיהא
זהיר בדברים אלו אל יצטרך לרופא זולתי אם יהא לו טבע רעוע
ואם יצטרך לו אעפ שהתירו לשאול ממנו עצה יתפלל לפני
השיועצ ויתחנן לו והוא ישמע תפלתו וגם ילך אצל חכם
שיתפלל בעדו כדגרסינן במסכת בתרא פר יש נותלין דף קיו
דרש ר פנחס בר חמא כל מי שיש לו חולה בתו ביתו ילך אצל
חכם ויבקש עליו רחמים שנא חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם
יכפרנה ועל כולם ישים אדם כל בטחונו בבורא עולם אשר
בידו לשמור הבריאות ולרפאת החולאים כמו שנאמי יי רופאך

החלק הב בדרך ארץ של תלמיד חכם ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

בראות רבותינו דעות בני אדם איך הם חסרו ואינם עומדות על
בוריים שיכתבו לעצמם הנהגה מדינית בדרך ישרה ויקחו להם
המדות שהם יותר הגונות לגוף ולנפש דברו בהם כל אחד כפי
דעתו וכשראה רב אשי לחבר התלמוד כת דברי מוסרים או
בין הפרקים אגב גררא כדי שילמוד מהם הדרך הטובה כלמי
שירצה

שירצה ללכת בקו הישר ולפי שהחכמים הם עיני כל ישרא
וכל שאר בני אדם משניחים בהם אם יראו להם מדה גרועה כדי
שיעלילו להם הואנה וידברו עליה רופי על כן הם צריכי לחזות
פרושים ער קצה אחרון ורחוקים מכל חשד לפי שיהא נקדש
שם שמים על ידם כפי כל אד ויכספו הכל ללמוד הור וללמד
ויאמרו על לוסריה אשריהם ואשרי יולדתם ויהא שם שמים
מתאהב על ידם כדגרסינן פ יום הכפורי דף פו תניא ואהבת
את יי אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך וכו כדאיתא
בתחילת נר ראשון ובפ של הנהגת לוסרי תורה גם הזהירו
רבותינו כי תלמיד חכם לא יהא רגיל אצל עם הארץ כדי שלא
יהא בעיניו כדבר חולין כדגרסינן בסנהדרין פ ד סיתות דף נב
אמר ליה רבי אלעזר למה תח ד סה בפני עם הארץ בתחלת
דומה לקיתון של זהב כראיתא לעיל בתחילת נר תלמו תורה
וגם אמרו שלא יכנס שלא ברשות בפקום גדולי וגם אם אחר
שנכנס שלא ברשות שיאמר אחר מהגדולים על עצמו שהוא
היה אותו שנכנס שלא ברשות כדי שלא יתבייש חברו ברבים
וכן כדומה לזה כדגרסינן בפ דסנהדרין דף א תנו רבנן אין
מעברין את השנה אלא במזומנין לה מעשה בר שמעון בן גמליא
שאבר השכימו לי שבעה לעלייה השכים ומצא ח אמר סי זה
שעלה שלא ברשות ירד עמר שמואל הקטן על רגליו ואמר
אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנד עליתי אלא
ללמד הלכה למעשה הוכרחתי אל שב בני שב ראויה כל
השנים לעבר על ידך אלא שאמרו חכמי אין מעברין את השנה
אלא במזומנין לה ולא שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא
הוה ומחמת כיסופא הוא דעכיר הכי כי הא דקא יתיב רבי וקא
דריש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא עמר רבי חייא
ויצא עמדו כולן ויצאו למחר מצאו ר ש בר אל את הוא שצער
אבא אל תו לא תהא כזאת בישראל ומה סיפוקי הוא דקא
לקלנין פניו של הלמוד ור חייא מהיכא גמיר לה מר מאיר דתניא
מעשה באשה אחת שבאת לבית מדרשו אמרה להם רבי אחד
מכם קרשני בביאה כתב רבי מאיר נט ונתן לה עמרו כלם וכתבו
ונתנו לה ורבי מאיר מהיכא גמיר לה מעשה דשמשון הקטן
ושמואל הקטן מהיכא גמיר לה משכנידה בן יחיאל דכתיב ויען
שכניה בן יחיאל מבני עלם ויאמ לעזרא אנחנו מעלנו בי אלהינו
ונושב נשים נכריות ושכניה בן יחיאל מהיכן גמיר לה מיהושע
דכתיב ויאמר יי אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך
חטא ישרא אמר לפניו רשעמי חטא אל הבה דילטור לכיל
אני לך לך והפל גורלות ואיכעית אימא מסתה דכתיב ויאמר
יי אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגומר וכל תח הכותב
מעצמו הדרך הישרה הרי הוא מכבר את התורה

פרק שני

מפני שהתלמיד חכם הוא ראוי להיו מובדל במדותיו מכל שאר
בני אדם על כן אמר בני אדם שהם גנאי לתח כדגרסינן במס ברכות
פרק כיצד מברכין דף מג ו דברים גנאי לתח אל יצא לשוק
כשהוא מבושם ואל יצא במנעלים מטולאים ואל יצא יחידי
בלילה ואל יספר עם אשה בשוק ואל יכנס באחרונה לבית
המדרש ואל ישב במסיבה של עמי הארץ ויש אומרים אף לא
יהלך קומה זקופה ו אף לא יפסיע פסיעה וסה ורגרסינן
נמי במסכת שבת פרק אלו קשרים דף קד ואר חייא בר אבא
אר יוחנן גנאי הוא לתח שיצא כמנעלים מטולאים וכו ואר יוחנן
כל תח שנמצא רבב לבנוך סומק על בגדו חייב מיתה דכתיב כל

משנאי

פרק ראשון

כל הרוצה לרדוף אחר השלום צריך לו להרחיק עצמו מכל הדברים המסבבים קטטה ומריבה שהיא הפך השלום · והסב הרעועה מכולם היא הכעס כי כל אדם שמושל על יוצרו כעסו לא יהא לו שלום מלמעלה ולא מלמטה לפי שברוב כעסו יחטא לשמים וגם יריב עם בני אדם הרגילים עמו · על כן הזהירו רבותינו ז"ל על הכעס · כדגרסינן בפ"ב נדרים דף כ"ב אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל אדם הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו שנ' והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל · ואין רעה אלא גיהנם שנא' וגם רשע ליום רעה ולא עוד אלא שתחתוניות שולטות בו שנא' ונהן "לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש · אי זהו דבר שמכלה את העינים ומאדיב את הנפש הוי אומר זו תחתוניות · ואמרינן עלה אמר רבה בר רב הונא כל אדם שכועס אפילו שכינה אינה השוכה כנגדו שנא' רשע כגובה אפו בל ידרוש וגו' · רב ירמיה מדפתי אמ' אף משכחת למודו ומוסיף טפשות שנ' כי כעס בחיק כסיל ינוח וכתיב וכסיל יפרוש אולת · רב נחמן בר יצחק אמ' בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנא' איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע · וגרסינן בפסחים שבת פרק רבי אליעזר דאורג דף ק"ה על משנה הקורע בחמתו דאר' אמי דחייב בשבת משו' דאינו מקלקל אלא מתקין דקא עביד נחת רוח ליצרו · ורמי לה' תלמודא וכ"ג מי שרי והתניא רבי שמעון בן אלעזר משום רבי אלפתא בן אגרא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי הקורע בגדיו בחמתו והמשב כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיני כעובד ע"ז שכך אומנותו של יצר הרע היום אומ' עש' כך ולמחר אומר לו לך ועבוד עבודה זרה והולך ועובד · אמר ר' חנין מאי קראה לא יהיה בך אל זר וגו' אי זהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע לא צריכה דקא עביד למימרא אימתא לאנשי ביתיה · כי הא דרב יהודה שליף מצוביאתה' מן כנגד כמתני' רב אחא בר יעקב תביר מאני תביר' · רב ששת רמי לה' לאמתיה מונני ארישא פי' בל לנים קטנים ועל כן אמרו בם' ברכות פרק תפלת השחר דף כ"ט אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תכעוס ולא תחטא וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי המלך בקונך וצא אמר ר' יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך · וגם הכעס מסבב לאדם לשכח תלמודו כדגרסינן בפסחים פרק אלו דברים דף ס"ו אמר רשב"ל כל אדם הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו · חכם מנלן ממשה דכתי' ויקצוף משה על פקודי וגו' וכתי' ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגמ' אשר צוה "אל משה מכלל דמשה איעלם מיניה · ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו · מנלן מאלישע דכתי' לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא וגומרו עהה קחו לי מנגן וגו' ותחי עליו רוח "' אמר ר' מני כל אדם שכועס אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו מגדולתו מנא לן מאיאב דכתי' ויחר אף באיאב בדוד ויאמר לו וגו' ואני ידעתי את זדונך וגומ' · וכי אזיל ליה שמואל לטימשחינהו בכולהו כתי' בהו גם בזה לא בחר "' ובאיאב כתי' ויאמר "אל שמוט אל תבט על מראהו וע"ג גובה קומתו כי מאסתיו מכלל דמעיקרא הוא חזא ואימאס השתא · והמרה המש ובחת לכל משכיל ובה יהיה לו שלום בעולם הזה ובעולם הבא שלא יכעוס ויסבול על לבונו ויעביר על מדותיו ויחזול למי שפשע לו ובזה ימחלו עונותיו מן השמים כדגרסינן בפ' קמא דראש השנה דף י"ו אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר

על

כלל שני פרק שני

משנא' אהבו מות אל תקרי משנא' אלא משניא' · רבינא אמר רבד ממש שנא' מרבדים רבדתי ערשי · וגם הזהירו כי"ח לא יחזיק עצמו בפרישו' מבחוץ יותר ממה שהוא מבפנים · וכ"ש שלא יהא מן המצועים המשעי' לבני אדם באמר' שהם פרושי' כדגרסינן במסכת סוטה פר' היה נוטל דף כ"ב ת"ר · פרושים הם פרוש שכמי פרוש נקפי פרוש קיזאי פרו' מרוכיא פרוש מה חובתי ואעשנה פרוש מאהבה פרוש מיראה פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם שכל נקפי פרוש נקפי זה המנקף את רגליו מליכו רגליו והולך מקבנבל גולל · פרוש קיזאי אר נחמן המקיז דם לכותלי עותם עיניו מליכתכל בנשים ומתוך כך מכה בפניו בכותל והלם מתת פרוש מרוכיא אמר רבא בר שילא דמשפע כמרוכיא שהולך כפוף פרוש מה חובתי ואעשנה הא מעליותא היא אלא דאמ' מה חובתי הו ואעשנה · פרוש מאהבה פרוש מיראה · אל אביי ורבא לתנא לאתיתני פרוש מאהבה דא"ר יהודה אם' רב לעולם יעסוק אדם בתור' ובמצו' אפי' שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן · אמ' רב נחמן דמטמר מטמרא ודמגלי מיגליא בי דינא רבה ליתפרע מהני דחייפי גונדי שמתכמי בטליתו' ומלמין מנמנן כפרוסק אל ינאי מלכא לרביהודה ת"ת יראי לא מן הפרושים ולא מן שאינן פרושי' לא מן המצועים שדומין לפרושים העושין מעש' ומבקשין שכר כפנחס · גם אמרו כי בעבור שהת"ח אינם יגעים להעשיר אבל שמחים בחלקם ואין רודפין אחרי המותרות ולהרבות דאגה אחר רבוי נכסים שטוב להם לרחם על כליהם כמו שעש' יעקב אבינו שחזר על פך קטן על כן יעצו לת"ח בכל דבר המרבה שמירה ובמיעוט חוצאה כמו שאמרו בפרק שבת פ' רבי אליעזר דתולין דף ק"ם אמר רב בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריד פירו גורר תפוחת מפקל · אמר רב חסדא אנא לא בעניותאי אכלי ירקא ולא בעתידותאי בעניותאי משום דגריד ובעתירותאי אמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי · ואמר רב חסדא בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא ליבצע ביצועי · אמר רב חסדא אנא מעיקר לא הוא בצע' עד דשדאי ירא בכולי מאנ' ואשכחי בהו כל צרכי ואמר ר' חסדא האי מאן דאיפשר לי' למיכל נהמא דשערי ואכיל נהמא דחיטי עובר משו' בל תשחת · וא"ר פפא האי מאן דאיפשר למשתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחת ולא היא בל תשחת דגופי' עדיף · ואמר רב חסדא בר בי רב דליה ליה מישחא נמשי במיא דחריצי · ואמר רב חסדא בר בי רב דזב"ן בשרא ליזבון עונקא · ואמר רב חסדא בר בי רב דזבין כותניתי' ליזבון מרנחר אבא וניחוור' כל תלתין יומין וממצי' ליה תריסר ירחי שתא ואנא ערבא · מאי כותניתי' כותנא נאה · ואר' חסדא בר בי רב לא ליתוב אציבתא חרתא דמבליא מניה · ואמ' רב חסדא בר בי רב לא לישדר מאניה לאושפיזיה לחוורי ליה משום דלאו אורח ארעא דלמא חזי ביה מדי ואתי למגניא גם בראותם כי מוסר התלמידי חכמי' הוא שלא לשנות בדבורם בשום דבר אלא להכניס שלום בין איש לאשתו ובין החברים התירו להם לשנות בשלשה דברים שהו' לשם שמי' כדאמרינן במציעא פרק ו' מציאות דף כ"ג הני ג' מילי עבדי רבנן דמשנו בדבוריהו במסכתא באושפיזא ובפוריא למאי נפקא מינה אמר מר זוטרא לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא אי ידעין בי' דלא משני ליא בהני תלת מהדרינן ליה ואי לא לא מהדרינן ליה · והזהיר בכל מוסר הרי זה משובח :

הכלל השני בדברי שלום ויש בו שני חלקים · החלק הראשון ברדיפת שלום · החלק השני באהבת החברים החלק הראשון ברדיפת שלום ויש בו שלשה פרקים ·

פרק

על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע:

פרק שני

גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שנאמר ויקרא לו יי שלום · ובכל הדברים שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נתן להם קצבה ותכלית חוץ משני דברים התורה והשלום · תורה מניין שנא' לכל תכלה ראיתי קץ וגו' · שלום מניין שנא' למרבה המשרה ולשלום וגומר · גדול השלום שלא התחיל הקדוש ברוך הוא לבראת דבר בעולם אלא באור שהיא שלום שנא' ויאמר אלהים יהי אור · ואור מכניס שלום בין בני עולם · וזכר לדבר יוצר אור ובורא חושך עושה שלום וגו' · גדול השלום שבו מסיימין התפלה שהיא ברכת עושה שלום ובה מסיימין ברכות של ליל שבת שהיא ופרוס עלינו סוכת שלום · וסיום הקרבנות שלום דכתיב זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם למלואים ולזבח השלמים · וניתן לאוהבי תורה שנאמ' שלום רב לאוהבי תורתך וגו' · וניתן ללומדי תורה שנ' וכל בניך למודי יי וגו' · וגם לעושה תשובה שנא' בורא ניב שפתים שלו' וגומר וכל שכן לחסידים שנ' אשמעה מה ידבר האל יי כי ידבר שלום וגו' · וניתן לעושה צדקה שנ' והיה מעשה הצדקה שלום גדול השלום כי שם הקדש שהיה נכתב בקדוש נמחה על המים להטיל שלום בין איש לאשתו כדגרסינן בסוף סם סוכה דף נ"ג וזני שו"ם מעלות כנגד מי אמרן דור אברר חסדא נשעה שכרה דור שיתין קפא תהומא כלו' כף המים למעלה ובעא למשטפיה לעלמא אם"ש מעלות ואחתיה אי תכי אמא' קרי ליה מעלות ידידות מיבעי ליה אלא א' איתמר הכי איתמר בשעה שביקש דוד לכרות שיתין קפא תהומא ובעא למשטפיה לעלמא אמר דוד איכא דידע למכתב שם ומשרי ביה ולא הוה דק אל מידי עד דאמר דוד כל היודע לומר דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו נשא את תופל קו בעצמו אמר ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אברה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום לכל העולם כלו עאכו' · שדא שפונחת תהומא שיתסר אלפי גרמידי כיון דחזא דנחית טפי אמר הני עשר מעלות ואנא חמסיר אלפי גרמידי · אמר אביי שם סומכא דארעא פיל עובי הפרק עד התהום · אלפא גרמידי הוא · והא קא חזינן דראיב ואתי מיא אמר רב משרשיא הנהו סולמי דפרת פיל' מי פרת עולין תחת הקרקע · והרוף אחר השלום נקרא תלמידו של אהרן לפי שהיתה כך מדתו של אהרן ובו שבחו הכתוב דכתיב תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו וגו' · ועל זה אמרינן במסכת כלה פרק דרכן וכן היתה אומנותו של אהרן שמע על שנים שהיו מריבין הולך אצל האחר ואומר לו שלום עליך רבי והוא אומר שלום עליך ר' ומרי מה יבקש מדי כאן והוא אומר פלו' חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אוי לי שסרחתי על חברי מיד אותו האיש היה מהרהר בדעתו ואומר וכי כזה חצרוק בא אלי לפייסני · ועל כן היה אומר לו ר' אני הוא שסרחתי עליו והולך אצל האחר ואומר לו כן · פגשו שניהם בדרך זה אומ' ליה מחול לי מורי שאני סרחתי וזה אומ' ליה כן · שמע על בעל ואשתו שעשו מריבה הולך אצל הבעל ואומ' לו בשביל ששמעתי שנתגרית עם אשתך אם אתה מגרש אותה פשק תמצ' כמותה ועוד אם אתה מוצ' ופתנצית עמה תחלת דבריה אומרת לך כך עשית לאותה אשה ראשונה · ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו תדע לך שכן הוא שכיון שנפטר מרעה מה כתיב ויבכו בני ישראל את משה · ובאהרן כתיב ויבכו את אהרן שלשים יום

יום כל בית ישראל אפילו נשים ולא נשים בלבד אלא אפי' קטנים מתפלשים ובוכים לקיים מה שנא' ויבכו את אהרן וגום · תאנא שמנים אלף כחורים קרוא' בשם אהרן יצאו אחרי מטתו מאן דהוה בעי לגרשה והדר ואיעברח · ואמרינן נמי עלה בפסכת אבות פא הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות וכו' · ואמרינן עלה בפרק דרכן תניא גדול הוא השלום שהעולם עומד עליו דתנן בג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום · וכתוב במדרש רבי שמעון בן חלפתא אומ' גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

פרק שלישי

לפי שירבה השלום בין החברים וגם בכל בני ישרא' צוו רבותינו בדברים המסבבים אהבה ושלום והזהירו מהרברים המונעים השלום כדגרסינן בפ' דברכות דף ו' אמר ר' חלבו אמ' ר' הונא כל הרגיל ליתן שלום לחברו ויום אחד לא נתן עובר משו' בקש שלום ורודפהו ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן שנא' בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם · ואמר' נמי התם פרק היה קורא דף יז' מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם עדום ביראה ובמענה רך משיב חמה ומרב שלום עם אחיו ועם קרובין ואפילו עם גוי בשוק · לעולם יהא אדם אהוב למעלה ונחמד למטה ומקובל על הבריות אמרו עליו על ר' בו שלא הקדימו אדם שלום בעולם ואפילו גוי בשוק · וגם אמרו במס' גיטין פרק הניזקין דף נ"ט במשנה על דברים רבים מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון אחריו לוי אחריו ישראל · מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום · בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום · מצודות היה ועופות ודגים יש בהן גזל מפני דרכי שלום · ורבי יוסי אומר גזל גמור · עני הממקף בראש הגית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום · ורבי יוסי אומר גזל גמור · אין ממחין עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום · משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור אבל לא תברר ולא תטחון עמה · אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה וברורת וטוחנת ומרקדת עמה בזמן שהיא טמאה אבל לא בזמן שהיא טהורה אבל משתטיל את המ' לא תגע עמה · שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום · ומחזיקין ידי גוים בשביעית אבל לא על ידי ישראל ושוין בשלומן מפני דרכי שלום · גם מצינו תנא' שהתנה יהושע כשהנחיל לישראל את הארץ · וגם אחרים הנקראים תנא' ב"ד וכולם הם לדרכי שלום כדי שלא ירבה בישראל קטטה ותחרות כדגרסינן בסם' קמא פרק מרובה דף פ"א תר עשרה תנאים התנה יהושע שמרעין בחורשין ומלקטין עצים משדותיהם ומלקטין עשבים מ"מ וכו' כדאיתא התם · וכדי להוסיף בין ישראל שלום ואהבה אמרו רבותינו ז"ל שאם יהן אחר מתנה לחברו שיורענו כדגרס' בפ' דשבח דף י' אמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גורה אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו שנא' לדעת בארץ דרכך דכתיב לדעת כי אני יי מקדשכם אל הקבה למשה משה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם · מכאן ארשב"ג הנותן פת לחנוק צריך להודיעו לאמו מאי עביד ליה אמר אביי דשאיף ליה משחא ומלי ליה כחלא פי' יסוך שמן בין עיניו וכן יתן כסול סביב עיניו כדי שתשפלנו עינו מי עסקינן והאידנא דחיישינן לכשפים אמר רב פפא דשאיף ליה מאותו המין אינו והאמר

והאמר רבי חנינא הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנא׳ ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא הא בסילתא דעבידא לאגלויי הא בסילתא דלא עבידא לאגלויי והא שכת מילתא דעבידא לאיגלויי היא מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי׃

חלק השני באהבת החברים ויש בו שלשה פרקים׃

פרק ראשון

לפי שצרכי בני אדם מרובין מצרכי שאר הבריות ורובם צריכין בתקונם למלאכות רבות בשארם וכסותם ולאלו המלאכות צריכים פועלים רבים׃ נתחייב להם שתופם וחברת קצתם לקצתם דבר טבעי להם והכרחי במציאותם׃ וגם לזה רמזה תורה באמרה לא טוב היות האדם וגו׳׃ וחכמי המחקר אמרו האר׳מריני בטבע ולפי שחברת הרבים לא תשלם כי אם בהיות ביניהם אהבה ואחוה ושלום ורעות צותה תורה בתקוני סדרי בני אדם והנהגת קצתם עם קצתם ברבר׳ רבים שהם סיוע לזה והם לגמול חסד עם כל אדם ולהשיב המשכון לנצרך לעתים ידועים ולעזוב מעל בהמת חברו ואף על פי שהוא שונא לו ולהקים ולהשיב אבירה ושלא ישנא את אחיו בלבבו ושלא ינקום ושלא ינטור ודברים אחרים כאלו שהם משפטים צדיקים הנכללי׳ בתוך סוג אח׳והוא ואהב׳לרעך כמוך ופרשוהו רבותינו מאי דלך סני לחברך לא תעביד׃ כדגרסינן בפ׳ במה מדליקין דף לא׳ על אותו שבאו להתגייר לפני הלל הזקן וביקש ממנו שילמדהו תורה כרגל אחד כראי׳לעיל׃ וקש׳היא דבר השנאה שמסבבת לו לאדם לבוא לידי שפיכות דמים דכתיב וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב וגו׳ כראיתא בנב כו׳ חב פ״א וגרס׳נמי במסכת יומא פ׳בראשונה דף כב׳ תניא לא תקום ולא תטור אי זו היא נקם ואי זו היא נטירה נקימה אל׳ השאילני קרדומך אל׳ אני משאילך למחר בא אצלו אל׳ השאילני מגלך אמר ליה אני משאילך כמו שלא השאלתני קרדומך זו היא נקים׃ נטירה אומר לו השאילני קרדומך אמר לו לאו למחר בא אצלו ואל׳ השאילני לך אל׳ הילך איני כמותך שלא השאלתני קרדומך זו היא נטירה וכו׳׃ ולעולם יקבל אדם עצת אוהבו אפילו אומר לו דברי תוכחות והירופין כי לטובתו הוא מתכוין כדי להחזירו למוטב ולמונעו מדרך רעה ויתרחק מעצת שונאו אע״פ שנראה לו שהוא מהללו ומשבחו שא נו אלא להחניפו עד שיזמיד בדרך לא טובה ולבו בל עמו כדגרסינן פרק חלק דף קי״ה אר׳ שמואל בר נחמני מד׳ נאמנים פצעי אוהב ונעתרות ונשׂ׳שובה קללת אחיה השילוני שקלל את ישר׳ מברכה שביקכן בלעם הרשע׃ אחיה קללם בקנה שנ׳והכה י״׳את בני ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה קנה זה עומד במקום מים ונזעו מחליף ושרשיו מרובין אפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהם כיון שדוסמו׳עומד במקומו אף ישר׳ כן אבל בלעם הרשע ברכן בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין נזעו מחליף ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו וכיון שנשבה רוח רומ׳ עוקרתו והופכתו על פניו׃ ובזמן שאהב׳ואחוה בין חברים מרבה הרעו׳ והשלום ביניה׳וכשימצא אדם חבר אהוב נאמן לו יקנהו בכל יכולתו כמו ששנינו בפ״א מאבות וקנה לך חבר לכן הוציאו בלשון קנין ולא אמרו ועשה לך חבר או התחבר לאחרים ר״ל שצריך לאדם שיקנה לו אוהב לעצמו שיתקן בו כל ענייניו כמו שאמרו או חברותא או מיתות׃ ואם לא ימצאהו צריך שישכיחו לאהבה עד שישיג אוהב שישמך תמיד את׳רצונו עד שתתחזק אהבתו כמו שאמרו חכמי המוסר כשתאהב אהוב על מרת אוהביך ול׳

תאהב

תאהב על מרותיך׃ וכשיכוין כל אחד משניהם להפיק רצון חברו יהיה כוונת שניהם ביחד דבר אחד בלתי ספק וירבה האהבה ביניהם׃

פרק שני

כשהאדם מתעסק בדברי מצוה וגמילו׳חסד ושלום ואינו חושד בחבריו הכשרים אבל דן אותם לכף זכות יש לו שלום בארץ וגם מן השמים משלחין לו שלום כמו שמצינו באנא אומנא פ׳מקיז דס אעפ״ש שלא היה אר׳גדול לא בשביל מעשיו הטובים כדגרסינן בפר׳ סדר תעניות האלו׃ אבא אומנא הוו מייתי ליה שלמא מרקיע כל יומא ולאבי ממעלי שבתא למעלי שבתא ולרב׳ממעלי יומא דכפורי למעלי יומא דכפורי הוה קא חלשה דעתיה דאבי׳על דאבא אומנא אמרו ליה לא מצירת למעבד כעובדיה׃ מאי עובדיה דאבא אומנא הוה עביר להו דוכתא לגברי׳לחודיהו ולנשי לחודיהו׃ והל׳לבושא דאית ביה קרנא ניטוו׳פ׳בשני׳פקיק קקוק בן קקון סמקיזנו׃ דהו בזיעאבי כוסילת׳ דכי הות אתתא אתיא הוה מלביש לה כי היכי דלא ליסתכל בה והל׳דוכתא סברא למרמא ביה פריטי מאן דאית ליה ראמי ביה׃ ומאן דלית ליה הוה חייב׳ויתיב ולא מיכסיף וכר הוה הזי אינש דלא אפשר ליה הוה יהב לידה פריטי ואל׳זיל איברי נפשיך׃ זימנא חדא שדר אבי׳זוגא דרבנן למברקי׳אול לביתי׳ ואכלינהו ואשקינהו וסך להו ביסתרקי פילוס סיס מקפל תקיתין תכסיטי נמל׳ליטן׃ לצפרא כרכונהו ואי׳תינהו לשוקא אמרו ליה לשימינהו מר אמר להו הכי והכי שוו אמרו לו דילמא שוו טפי׃ אמר להו בהכי שקלי להו׳׃ אמרו ליה במאי חשדתינן אמר להו אסינא מילתא דמצוה אירע להו לרבנן וכסיפא להו מילתא למימר אמרו ליה לישקלינהו מר אמר להו מהיכא שעתא אסחתיה לרעתאי מינאי ויתבתינהו לצדקה׃ חלש דעתי׳דרבא כר׳אבי׳אמרו ליה מסתייך דקא מגנא וכותך אכולה כרבא׃ ראו כמה היו מעשיו טובים׃ וגרולה שבכולם איך היה דגם לכף זכות ברבר זה׃ ועל כן אמרו בפ״ק דאבות והוי דן את כל האדם לכף זכות׃ וזהו סבת מניעות הקטטה בין החברים ורבוי השלום ולא עוד אלא שרגין אותו מן הששים לכף זכות כדגרסינן בפסכת שבת פרק מפנין דף קכ״ו תר׳ הדן את חברו לכף זכות דנין אותו לכף זכות׃ מעש׳באדם אחד שירד מגלילה העליון לגליל התחתון ונשכר אצל בעל הבית אר׳ג שני׳בעיה אל תן לי שכרי וארך ואזון את אשתי ואת בני אל אין לי מעות תן לי בהמות אבר לו אין לי בהמות תן לי קרקעות אל אין לי קרקעות אל תן לי פירות אמר ליה אין לי תן לי כרים וכסתות אל אין לי׳ השׂשיל טליתו לאחוריו והלך בפחי נפש לביתו ואת הרגל נטל שכרו בידו ועמו משוי ג׳חמורי אחד של מאכל ואחר של משׂ׳ואחר של מיני סנדי׳והלך לביתו לאח׳שאכלו ושתו נתן לו שכרו׃ אל בשעה שאמר לי תן לי שכרי ואמרתי לך אין לי במה חשרתני אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמן לך׳ ולקח׳בהן בשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי לך אין לי במה חשרתני אמרתי שמא מושכרות תן ביד אחרים בשעת׳ שאמר ליתן לי קרקעו׳ואמרת לך אין לי במה חשרתני אמרתי שמא מוחכרות מוסכרין קן נכך וכן כוזין תן ביד אחרי׳ בשעה שאמר׳ לי תן לי פירות ואמרת לך אין לי במה חשדתני אמרתי שמא אינן מעושרות׃ בשעה שאמרת לי תן לי כרים וכסתות ואמרתי לך אין לי במה חשדתני אמרתי שמא הקדיש רבי כל נכסיו לשמים אל׳העבודה כך היה מעש׳שהדרת׳כל נכסי ספני הורקנוס בני שלא עסק בתורה עד שבאתי אצל חברי שבדרום

והתירו

והתירו לי את נדרי ואתה שרנתני לכף זכות המקום ידין אותך לכף זכות · תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו לסחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו · אמר להם בשעה שהשכבתיה אצלי במה חשדתוני אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי · בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרנו שמא מטורח הדרך ראה ר׳ קרי אמר להם כך היה ואתם שרנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות · תר פעם אחת הוצרך דבר לחכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויים אצלה · אמרו מי לך אצלה אמר להם רבי יהושע בן חנניה אני אלך · הלך רבי יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ הפליו ברחוק ר׳ אמו ונכנס ונעל דלת בפניהם אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו · אמ׳ להם בשעה שחלצתי תפלי במה חשדתוני כסבור ר׳ דברי קדושה ל יכנסו במקום הטומאה · בשעה שנעלתי דלת אחרי במה חשדתוני אמרנו שמא דבר מלכו׳ בינו לבינה · בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרנו שמא נתזה ציונו׳ מפיה על בגדיו של רבי אמר להם העבורה כן היה ואתם שרנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות · למדנו כמה היא טוב לדון לאדם כשר לכף זכות ויגרום אהבה ואחוה בין החברים · והחושד בכשרים הוא רע ונענש בגופו כדגרסינן בפ׳ שבת פרק הזורק דף צ״ב ארל כל החושד בכשרים לוקה בגופו שנ׳ והם לא יאמינו לי וגו׳ אמר לו הקב״ה משה כבר ישראל הם מאמינים בני מאמינים מאמינים דכתיב ויאמינו בי׳ בני מאמינים דכתיב והאמין בי׳ · אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב יען לא האמנתם בי׳ ולקרא דכתיב ויאמר י״י לו עוד הבא נא ידך וגומר · ומי שחושדין אותו בדבר ואין בו מוכפל שכרו כדגרסינן בפ׳ כל כתבי דף ק״ח אמר ר׳ יוסי הא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בן ׃

פרק שלישי

הרגל הישיבה והלויה עם החברים היא סבה להרבות אהבה ביניהם ואם ירגילו דבורם בדברי תורה תהיה האהבה יתיר׳ וגם כשיפטרו לדרכם כל אחד מחברו ירבו בדבר הלכה ומתוך כך יכנסו ויתמיד האהבה ביניהם כדגרסי׳ במסכת ברכות פרק אין עומדין דף ל״א תאני מר בריה דרבינא בריה דרב ירמיה בר אבא לעולם אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דברי הלכה שבשביל כך זכרו רב פפא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא ועד ביצינאתא דקלים דבבל כי מטא התם אמר ליה ודאי דאמריתו הכי ביצינאתא דבבל איתנהו משני דאר׳ הראשון אל ארכתן שלתא דרבי יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא מ״ר ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם ומאח שלא עבר בה איש מחיכן ישב אדם שם אלא ארץ שגזר עליה אדם הראשון ליישב נתיישב ושלא גזר עליה אדם הרא׳ לישב לא נתיישבה וגרסינן נמי במסכת כלה פרק אל יפטר אל יפטר אדם מרבו ולא מחברו אלא מתוך דברי תור׳ שמתוך כך זוכרו וכשהאהבה היא גדולה בין החברי׳ סברך כל אחד לחברו כשנפטרין לדרכם כדגרסינן בפר׳ קמא דתעניות דף ה׳ רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא אמרו ליה לימא לן מר מילי דאגדתא אמר להו הכי אר׳ יוחנן יעקב אבינו לא מת אמרו ליה וכי בכדי ספדיה וחנטו תשעה וקברו קבריא אמר ליה מקרא אני דורש ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת וגו׳ ואת זרעך וגו׳ מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים · כי הוו מיפטרי מהדדי אמרו ליה ליברכן מר אמר להם אמשול לכם הר לאדם שהיה מהלך במדבר והיו רעב וצמא ועיף ומצא אילן גדול שפירותיו מתוקין וצלו גאה ואמת המים עובר תחתיו אכל מפירותיו ושת ממימו

ושב

וישב פצלוכשביקש לילך אמר ליה אילן כמה אברכך אמאום שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין שיהא צלך נאה הרי צלך נאה שהרא אמת המי עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך · אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך · אף אתה במה אברכך אם בתור הרי הורה אם בעושר הרי עושר ואם בבני הרי בנים אלא יהי רצון מלפני השם שיהיו יצאיי מעיך כמותך · וגרסינן נמי במסכת יומא פר׳ בא לו כהן גדול דף ע״א אמר רב׳ כי מיפטרי רבנן מפום בריתא אמרי מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים ומתוקנים · וגרסינן נמי פר׳ היה קורא בתורה דף ל״ז כי הוו מיפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי ר׳ חנינ׳ הוו אמרין הכי רבינו עולמך תראה בחייך אחריתך לחיי עולם הבא ותקותך לדור דורי׳ פיך ידבר חכמו׳ יביעו שפתותיך דעת לשונך תרחיש רננות לבך יהגה בינה כליותיך תעלוזנה מישרים עיניך יאירו במאור תורה ורגליך ירוצו לשמוע דברי עה״ק יומיא · כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב חסד׳ ואמרי לה מבי רבי שמוא בר נחמני אמר הכי לופינו וכו׳ מאי לופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר דד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות · וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלי׳ בדרך ארץ · מאי אין פרץ שלא תהא סיעתינו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג ואין יוצאר שלא תהא סיעתינו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין צוחה שלא תהא סיעתינו כסיעתו של ישע שיצא ממנו גחזי ברחובותינו שלא יהא לנו נן ולא תלמיד שמקדיח תבשילו נרבים · ואם פטר התלמיד מהרב ולן באות העיר חייב לשוב אצלו למחר׳ ליפטר ממנו כראמרינן נמי בפ׳ק דמועד קטן דף ט׳ ר׳ יונתן בן עמראי ורבי יהודה בן גרים וכו׳ · איפטור מינידה מאורתא ובצפרא וכו׳ כראיתא לעיל בכלל של נשואי אשה הא׳ב ובזה וכיוצא בהן

רבה האהבה והשלום ׃

חתימה

גדול השלום שהוא קיום העולם כמו ששנינו בפ׳ק דאבו׳ רשב״ג אומר על ג׳ דברים העולם קי׳ על הדין ועל האמת ועל השלום והדין והאמת הם בשביל שישבו בשלום נמצא שעיקרי קיום העולם הוא בשלום ובברכת כהנים אשר בחר בה השם לברך כהניו לעמו ישראל חתומה בשלום · כדגרסינן בספרי יברכך וגו׳ יאר וגו׳ ישא וגו׳ שלום בכניסתך שלום בביאתך שלום עם כל אדם · ר׳ חנינא סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך רבי נתן אומר זה שלום בית דור שנא׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו׳ · גדול השלו׳ שלא בישר הקב״ה את אברהם אבינו אלא בשלום שנא׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו׳ · גדול השלו׳ שבו שבח הב״ה ליצחק אבי׳ כשב׳ אצלו אבימלך ושלחו בשלום כדכתיב ויעש להם משתה וגומ׳ וילכו מאתו בשלום · להודיענו חסידותו שלא נטר לו איבה על שאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד · גדול השלום שלא ביקש יעקב אבינו ע״ה מהקב״ה אלא שלום שנא׳ ושבתי בשלום אל בית אבי וגו׳ · גדול השלום שלא נתבשרו השבטים אלא בשלום שנאמ׳ ששם עלו שבטים שבטי יה וגו׳ שמה ישבו כסאות ונומר שאלו שלום וגו׳ · גדול השלו׳ שכשנגלה הב״ה בתחלה למשה ע״ה היה מתוך דבר שנשתנית טבעה בשלום שנא׳ וירא מלאך י״י אליו בלבת אש מתוך הסנה וגומר הראהו שלו׳ גדולת בין האש והסנה שדומה שנשרף ולא נשרף ואף על פי שהוא חוץ מן הטבע · גדול השלום שבו שבח הקב״ה את אהרן שנ׳ ברית היתה אתו החיים והשלום · גדול השלום שבשעה שקנא פנחס בן עזיר קנאת ה׳ ברכו בשלום שנ׳ לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום ·

כ א ו 20

גדול השלום שבו נתבשר דוד ע"ה שנ' ורוח לבשה את עמשי וגומר ועמך בן ישי שלום וגומר גדול השלום כי שלמה המלך ע"ה נקרא שמו על שם השלום שהיה בימיו שנ' כי שלמה יהיה שמו וכל ימיו היה שלום בישראל וישבו לבטח שנ' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה. גדול השלום שלא בקש חזקיהו ע"ה אלא שלום שנא' ויאמר טוב דבר י"י אשר דברת ויאמר אך אם שלום ואמת יהיה בימי. גדול השלום שנשתבח בו מרדכי שנא' דורש טוב לעמו ודובר שלום וגו' ובשעת ישיבתה של ירושלם נתברכה בשלום שנ' שאלו שלום וגומר. ונתחנך בית המקדש בשלום שנא' יהי שלום בחיליך וגומר. ונתבשרו ישראל בשלום שנא' למען אחי ורעי וגו'. גדול השלום שהוקדם למחית הרשות כדגרסינן בואלה שמות רבה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת וגו' ראה כמה כחה של שלום בו אם יש לו שונא מהו עושה לו הולך ומדבר לאדם גדול ממנו שיעשה לו רעה אבל הקבה אינו כן אלא כל אומות העולם מכעיסין אותו והם ישנים וכל הנפשות עולות אצלו שנאמר אשר בידו נפש כל חיומ' ובבקר הוא מחזירן להם לכל אחר ואחר נפשו שנ' נותן נשמה לעם עליה'. דבר אחר בשר ודם אם יעשה לו חברו רעה אינו זוה מלבו לעולם אבל הקבה אינו כן אלא כשהיו ישראל במצרים והיו המצריים משתעבדים בהם בטיט ובלבני ולאחר כל הרעות שנעשו לישראל חס הבה עליהם ואמר לא תתעב מצרי אלא רדפו אחר השלום שנ' בקש שלום ורודפהו. וכשרצה הקבה ליפרע מעמון ומואב מנע מהם השלום שנ' לא תדרוש שלומם וטובתם והקבה ברא את השלום לישב עולמו כדגרסי' בפרש תלים אשר רבי אלסכנדראי אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות של עולם אם יש לו לאדם דין עם חברו הוא נכנס עמו לדין והם מקבלין עליהם מה שהדיין דן בפניהם ויוצאים ועושין שלום חוי אומר אתה כוננת מישרים, אדם יוצא לדרך רואה חמורו של שונאו שהוא רובץ תחת משאו והולך הוא ומסייעו והוא אומר פלוני עשה לי כך וכך והייתי סבור שהוא שונאי מיד נעשו אוהבי ומי גרם להם מפני ששמרו את התורה שכתוב בה כי תראה חמור שונאך וגו' הוי אומ' דרכיה דרכי נועם וגו', גדול השלו' שבה בקיד' רושל' שנ' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדק

על ענין הענוה ונחלק ל' שני כללים.

הכלל הראשון בשפלות הרוח, הכלל השני בבושת הפנים,

הקדמה

גדולה ענוה שבה הבה משובח ומפואר כדגרסינן במסכת סנהה פר' בני העיר דף לא' אמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקבה אתה מוצא ענותנותו וראיה זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה כי אני י"י אלהיכם וגו' וכתיב בתריה עושה משפט גר יתום ואלמנה, שנוי בנביאים דכתיב

דכתיב כי כה אמר רם ונשא וגומר וכתיב בתריה את דכא ושפל רוח וגו'. משולש בכתובים דכתיב סולו לרוכב בערבות וגומר וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות. על כן יש לו לאדם להדמות למרת בוראו בכל כחו כדי לעלות במעלה העליונה ולהדבק בענוה ובזה יהא אהוב עם י"י עם אנשי וכשיאחז במדת הענוה יהא פרוש ומובדל מכל טינוף בני אדם ויהא זריז בכל דברי קדושה וטהרה ופרישות כי כה דברים הענוה ניכרת ואלו הן א' שימחול למי שהרע לו ואפילו יכול לשלם לו שנא' אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו כי מפני ענותנותו אינו מקפיד על מי שהרע לו. שנית אם יבואו עליו צרות בגופו או בממונו או ימותו בניו או קרוביו יצדיק עליו את הדין ויקבל משפטי השם באהבה כי מדרכי הענוה היא המקבל עליו היסורין שכן מצינו באהרן עליו השלו' כשמתו נדב ואביהו הצדיק עליו את הדין מפני ענותנותו ולא קץ בצרתו שנ' וידום אהרן ויכתי' דום לי' והתחולל לו כי בעת הצרו' הענוים והמשכילים יקבלו אותם מאהבה וידומו שנא' והיה המשכיל בעת ההיא ידום, שלישית אם יכבדוהו בני אדם אל יתגאה ולא ידריך עצמו בדרך הענוה ואל יגבה לבו שכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שכבדו עפרון וקראו אדוני נשיא אלהים והוא השפיל עצמו ואפילו לפני הפחותים שנא' וישתחו אברהם לפני עם הארץ, רביעית אם המציאו השם הכמה ובינה ועושר גדול ושררה או חן בעיני המלך או שאר הדברים שרגילין בני אדם להתגדל בהם אל יגבה לבו על חבריו אלא יהיה ענו וצנוע ויתנהג כפי מה שהיה רגיל קודם השררה שנא' אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח ל' מקומך הראשון. חמשית כשיראה יסורין באין עליו יעש' תשובה מיד בפרהסי' ולא יניח מלעשות מפני הגאוה כמו שמצינו באנשי הגולה כשהוכיחם עזרא ע"ה הודו ועשו תשובה מיד שנא' אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות וגום' ועשו תשובה מפני ענותנותם ויושר פעולתם.

וגרסינן בפ"ק דע"ז דף ב' תניא אמר ר' פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וזהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביא לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי חסידות חסידות גדולה מכולן שנא' דברת בחזון לחסידיך, ופליגא דר' יבל דאר' יבל ענוה גדולה מכולן שנא' רוח י"י אלהים עלי וגו' לבשר ענוים לבשר חסידים לא נאמר אלא לבשר ענוים, אר' יעקב בן אלעזר מה שעשתה הכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לקרסולה. למדנו שהמגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו והמשפיל עצמו הבה מגביהו כדגרסינן פ' כיצד מעברין דף נ' ובמסכת נדרים פרק הנודר מן הירק דף נה רבא הל' לרב חמא בר יוסיו' אבל אם חגיס דעתו הבה משפילו וכו' כדאית ל' לעיל בחלק ית ובנר ראשון חלק ראשון פ' שני כלל הכבוד. ומצינו במדרש מעשה בנ' בני אדם שנכנסו לפני המלך היה האח' מהם נשיא השני חכם והשלישי עניו, הנשיא ישב בראש והחכם ישב במקום נמוך אצל הנשיא והעניו ישב בשפל אצל החכם. וכיון שהם המלך ואמר לנשיא למה קרמת וישבת בראש אמר ליה מפני שאני נשיא. אמר להחכם ואתה למה ישבת במקום גבוה מזה אל' מפני שאני חכם, אמ' לעניו ואת למה ישבת במקום שפל יותר מכולם א' מפני שאני עניו צוה המלך להושיב העניו בראש והחכם במקומו באמצע והנשיא בשפל במקום העניו ראו איך נתקיים בו מימרא מה שעשת' חכמה עטרת לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה. וגם כל המגביה דעתו הבה משפילו אבל המרגיל בשפלות וענוה הקבה מעלה אותו לגדולה,

הכלל

הבלל הראשון בשפלות הרוח ובתחלק לשני חלקים.

החלק הראשון בלבי. החלק השני במעשה.

החלק הראשון בלב ויש בו שני פרקים.

פרק ראשון

כמה יש לו לאדם להרחיק מלבו מדת גסות הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בכמה שמות גבה לב ועינים רמות וגאוה ורום. ואף על פי שבכל המדות הטובות טובה היא המצועת בין שתי הקצוות אבל מדה זו אינה כן לא יאות אדם בה ולא במקצתה כמו שאמרו בפ"ק דסוטה דף ה' אמר רב נחמן לא מינדה ולא מקצתה. מי זוטר מ"ד תועבת י"י כל גבה לב. ולהרחיק לאדם משמץ החטא הזה אמרו בפ"ד מאבות רבי לויטס איש יבנה אומ' מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה ר"ל שיטה מאד מאד לשפלות הרוח לגמרי עד קצה האחרון כדי שלא ישאר בנפשו מקום לגאוה כלל ולא עוד אלא שאם פסקו לו גדולה מן השמים וגבה לבו עליה מורידין אותו מגדולתו כדגרסינן בפ"ק דמגלה דף י"ג ובמסכת זבחים פרק טבול יום דף ק"ב אמר רבי אלעזר בן חנינא כשהקבה"ק פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולזרעו עד סוף כל העולם שנ' לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא וגו'. ואם הגיס דעתו הבה"ק משפילו שנא' ואם אסורים בזיקים ילכדו בחבלי עוני. וגרסינן נמי במסכת חולין פרק כיסוי הדם דף פ"ט מ"ר האמנם עם צדק תדברון מה אמונתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם יכול אף בד"ת תל צדק תדברון. יכול אפי' הגיס דעתו תל מישרים תשפטו בני אדם, מצינו שאמרו רבותי' על מדת גסות הרוח כמה רעות"ק אשר אין קץ למספרם כדגרסינן בפ"ק דסוטה דף ד' אמר רבי יוחנן משום רשב"י כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע"ז כתי' הכא תועבת י"י כל גבה לב. וכתי' התם לא תביא תועבה אל ביתך. ורבי יוחנן דידיה אמר כאילו כפר בעיקר שנ' ורם לבבך ושכחת וגו', רבי חמא בר חניא אמ' כאילו בא על העריות כולן כתי' הכא תועבת י"י כל גבה לב וכתי' התם כי כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגומר. עולא אמר כאלו בנה במה שנא' תדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה וגו' אל תקרי במה אלא במה. מאי יד ליד לא ינקה רע אמר רב כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו להבה"ש בשמים וארץ כאברהם דכתי' ביה הרמותי ידי אל י"י קונה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם קשיא לרבי שילא האי יד ליד ידליד מיבעי ליה אלא אמרי רבי ר' שילא אפילו קבל תורה מהר סיני כמשה דכתי' ביה מימינו אש דת למו לא ינקה מדינ' של גיהנם קשיא ליה לר' יוחנן האי יד ליד יד מיבעי ליה אלא אמ' ר' יוחנן אפי' עושה צדקה בסתר דכתי' מתן בסתר יכפה אף לא ינקה מדינה של גיהנם. אזהרה לגסי הרוח מניין אמ' רבה אמר זעירי מהכא שמעו והאזינו ואל תגבהו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ורם לבבך ושכחת וכתי' השמר לך פן תשכח וגו', וכדר' אבין אמר רבי אלעא דאמר ר' אבין אמר רבי אלעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. דרש רב עוירא זימנין אמ' לה משמי' דר' אמי וזימנין אמר לה משמי' דרבי אסי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנא' רומו מעט. ושמא תאמר ישנו בעולם תל ואיננו ואם תוזר בו נאסף בזמנו כאברה' אבינו שנ' והומכו בכל יקפצון כאברהם כי יצחק וכיעקב דכתי' בהם בכל מכל כל, ואם לאו ובראש שבולת ימלו מאי וכראש שבולת ימלו רב הונא ורב חסדא חד אמר כסמא דשבולתא מי שנקפה כל שבולת וחד אמר כשיבולתא

כשיבולתא עצמה. בשלמא למאן דאמר כסמא דשיבולתא היינו דכתי' וכראש שבולת אלא למ"ד כשיבולתא עצמה מאי וכראש שבולת. אמר רב אשי וכן האנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוה גבוה הוא מלקט, ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא, וחד אמר אני את דכא. ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקבה השרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה. אמ' רב אשי לעולם למד אדם מסדת קונו שהרי הבה הניח כל ההרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות שבעולם והשרה שכינתו בסנה, אמר רבי אלעזר אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתי' ורמי הקום גדועי וכתי' ואשריה תגדעון, ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו נגער שנא' הקיצו ורננו שוכני עפר שוכני עפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו. ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנ' גבוה ממרחק ירע. דרש רבי עוירא ואיתימא רבי אלעזר בוא וראה שלא כמדת הקבה מדת בו גבוה רואה את הגבוה ואין הגבוה רואה את השפל אבל הבה"ש אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנא' כי רם י"י ושפל יראה. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אומר הקבה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, תקרי אותו אלא אתו, ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע, אמר רבי אלסכנדראי כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא עוכרתו כלומר פולצנות קלה מפלקתו. שנא' והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא רביע"ת אחת עאכו. אמר רב חייא בר אשי אמר רב תח צריך שיהא אחד משמנה בשמיני, אמר רב הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כסאסא לשיבולתא. אמר רב הונא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה. אמ' רב נחמן בר יצחק וכו' כדאיתא בראש פרק זה, אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וגו' יבא כל בשר וגו', אמר רבי יוחנן אדם לא כתי' ביה ונרפא בשר כתי' ביה ונרפא, אמר רבי יוחנן אדם בגימטריא אפר דם מרה. בשר בגים בושה סרחון רמה. ואיכא דאמרי שאול שהוא בשין. אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף הוא נפחת שנא' ולשאת ולספחת ולבהרת. ואין שאת אלא גבוה שנא' על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה שנא' ספחני נא. אריבל כמה גדול נמוכי הרוח שבזמן שביה המקדש קיי' אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה עליו מעה כאלו הקריב כל הקרבנות כלן שנא' זבחי אלהים רוח וגו', ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכא אלהים לא תבזה. ואריבל כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הבה"ש שנאמר שם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם.

פרק שני

בוא וראה כמה גדולה מדת הענוה ושפלות הרוח כי מרע"ה שנשתלמו לו מעלות המדות ומעלות השכליות יותר מכל בן אדם ומוסף לזה שהיה שלם במדרגות הנבואה יותר מכל נביא ואמרו עליו שהי' אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה ומכל זה לא שבחו הבה"ש כמדת הענוה דכתי' והאיש משה ענו מאד וגו', שנינו במסכת כלה דרכן של תח עניו ושפל רוח. ואמרי'

עלה בגט מהם דכתיב בקשו את יי כל עניי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה ואמרינן עלה בגמרא ענו מניין ממשרבינו דכתיב והאיש משה ענו מאד וכשביל הענו נשחבת שנא לא כן עבדי משה וגומר ושפל רוח מנא לן מאהרן דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה וגו׳ תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו וגומר ואין לך שפל רוח יתר מרודף שלום וחשוב בדעתך היאך רודף שלום אם אינו משפיל רוחו הא כיצד אדם מקללו אומר שלום לו אדם מריב עמו ושותק ועוד אם רבו עיניים הוא משפיל רוחו וחולק אצל זה ומרצהו וכן לזה וכן היתה אומנותו של אהרן וכו׳ כראיתא לעיל בפרק שני של דרכי שלום. ואם יביט אדם מאין נולד ולאין עתיד לילך יהא תמיד שפל רוח וינצל מעברה כמו ששנינו בפ׳ שני מאבות עקביה בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים ואי אתה בא לידי עברה דע מאין באת ולאין אתה הולך וכו׳. והשפלות לאדם בעולם הז׳ סביאתו לכבוד העולם הבא שאין לו ערך ודמיון כדגרס׳ בפ׳ קמא דמגלה דף ט״ו אמר רבי חנינא עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק דכתיב ביום ההוא יהיה יי צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו מאי לעטרת צבי לעושין צביונו ולצפירת תפארה למצפין תפארתו יכול לכל ת״ל לשאר עמו למי ששמשי עצמו בשירי׳ ולרוח משפט זה הדן את יצרו וליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמתו ולגבורה זה המתגבר על יצרו משיבי מלחמה אלו שנושאין ונותנים במלחמתה של תורה שערה שמשכימין ומעריבין לשערי בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמרה מדת הדין לפני הב״ה רבונו של עולם מדה נשתנו אלו מאלו אמר לה גם אלה ביין שגו וגומר ואין פקו אלא נהגים שנא׳ פקו פלילה ואין פלילה אלא דיינים שנאמר ונתן כפלילים׳ ודרסינן בסנהדרין פרק אלו הנחנקים דף פ״ח שלחו מתם אי זהו בן העולם הבא ענותן ושפל ברך שייף ועייל שייף ונפיק ונרים באוריתא תדיר ולא מחזיק טיבותא לנפשיה יהבו ביה רבנן עינייהו ברב עולא בר אבא וגם מביאתו לאדם לאריכות חיי העולם הזה כדגרסינן בפרק חלק דף צ״ב ואמר ר׳ אלעזר לעולם הוי קבל [דעתו] וקיים אמר רב זירא אף אנן נמי תנינא בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעיו שם שאותם שהם שפלי רוח ונשברי לב קרובים יותר לה׳ והוא שומע תפלתם כדגרסינן בויקרא רבה פרשה ז׳ אמר רבי אבא בר יורן מה שפסל הקב״ה בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עורת או שבור, והכשיר באדם לב נשבר ונדכה. אמר רבי אלכסנדרי׳ החדיוט אם משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו אבל הקב״ה אינו כן אלא כל תשמישיו כלים שבורים שנאמ׳ קרוב יי׳ לנשברי לב וכתיב הרופא לשבורי לב וכתיב וארז דכאי רוח יושיע וכתיב לב נשבר ונדכה וגומר. ודרסינן נמי בסנהדרין פ׳ נוגעין בדין דף מ״ג אריבל כל הזובח את יצרו ומתור׳ עליו כאלו כבדו להקב״ה בשני עולמות כעולם הזה והעולם הבא שנא׳ זובח תודה יכבדנני. ואמר ר׳ יבל כל המקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה כאלו הקריב כל הקרבנות כולן שנא׳ זבחי אלהים רוח נשברה וגומר, ואיתא במדרש מעשה בר׳ עקיבא שיצא יום אחד לשוק למכור מרגליות אחר והנה איש אחד עשיר גדול והיה מתרושש בעיני בני אדם והיה לובש בגדים בזוים והיה שפל ביותר והיה יושב בבית הכנסת עם העניים וכשראה המרגלית ביד ר׳ עקיבא רצה לקנותו ממנו ופייס לו שילך עמו לביתו ושיתן לו דמי המרגלית הלך אחריו רבי עקיבא וחשב שמתלוצץ בו עד שהגיע לביתו ויצאו לקראתו עבדיו והושיבוהו בכסא זהב ויתנו מים וירחצו רגליו ועוה להוציא ממון ולתת לרבי עקיבא דמי המרגלית ועוה לשחוק

לשחוק אותה עם ששה אחרות וישימו הכל ברפואו׳ וכשרצה כך רבי עקיבא תמה מאד ויצו האיש מהרה וישימו הלשחן לפניהם ואכל רבי עקיבא ותלמידיו עמו וכשסיימו לאכול אמר לו רבי עקיבא אחר שחננך אלהים כל העושר הגדול הזה למה תשפיל ביותר ותשב עם העניים האמוללים אל רבי אם הכתוב אומר להגל דמה ימיו כצל עובר והממון אינו עומד לעולם. על כן אני רואה ישיבת העניים טובה לי מאד כדי שלא תגבר נפשי ולא תתגאה בעושר הגדול שחנני יוצרי. ועוד שאני שומר מקומי עמהם מעתה שאם אדל וארד מנכסי לא ישתנה מקומי בעבור עניותי, ועוד אני חושב שאנו שוין ביצירה שכ׳ הלא אל אחד בראנו ואב אחד לכולנו ובזמן שיתגאה האדם יחטא ביותר וירש גהינם לפי שהקבה שונא את הגאים וארז הגבוהים. וכשסיע רבי עקיבא דברי האיש ומענה פיהו ועינינו וענותנותו שבחו וברכו וישב בעיניו עד מאד, ולפי שהלב הוא המלך והמנהיג לכל האברים שבגוף על כן צריך לקיים ההכנעה והשפלות מלבו של אדם ומהלב תבוא להתנהג בה כל מדותיו וכל דבריו:

החלק השני בדבור ויש בו שני פרקים.

פרק ראשון

כשנכסה בלבו של אדם רוח שטות להתגאות׳ לבו כל זמן שאינו מוציא הגאות מן המחשבה בפועל במעש׳ או בדבור ערין יוכל בנקל להוציא׳ גאו׳ה מלבו כל זמן שלא שלט עליו כ״כ להוציאו אל הפועל אבל מאחר שהורגל בו בכל מעשיו כבר הוא נאחז בו ואינו יכול להניחו עד שמביאתו לידי עניות כראיתא בפרק במה מדליקין דף ל״ג תר׳ ד׳ סימנין הן וכו׳ סימן לגסו׳ הרוח עניות וכו׳ כראיתא לעי׳ בח׳ א׳ מן התחבר הזה: וגם טורדתו מן העולם הבא כדגרסינן בפ׳ חלק דף ק״א אמר רב נחמן גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם הבא שנ׳ ויאמר ירבעם בלבו עתה ישוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם לעשות זבחים בבית יי׳ ושב אל רחבעם מלך יהודה׳ אמר גמירי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כך היו ליה לדידיה דיתיב ואנא קאימנא יאמרו האי מלכא והאי לאו מלכא וקטלו לי ואזלו כ״ע לגביה מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב, אמר להם רב לכם מעלות ירושלם אלה אלהיך ישראל וכתיב וישם את האחד בבית אל וגו׳ מאי ויועץ אמר רב נחמן בר יצחק שהושיב רשע אצל צדיק אמר להו מלכא אנא אמרו ליה אין, אמר להו כל ראמינא לכו עבדיתו אמרו ליה אין אפי׳ למפלח ע״ז אמרו ליה צדיקי הו׳ אמר ליה רשע לצדיק סר גברא רבה כירבעם פלת לע״ז אלא לנסויינהו הוא דקא בעי אי מקבלי הורמניה אי לא וחתמו כולם, ואף אחיה השילוני צדיקא רבה הוה וטעה בהלין חתמיא שנא׳ ויאמר יי׳ אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וכל אשר בלבבי בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל וכתי׳ ויהוא לא שמר ללכת בתורת יי׳ ולא סר מחטא׳ בית ירבעם אשר החטיא את ישראל. אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנ׳ ויקבוץ יהוא אל כל ישראל ויאמר אליהם אחאב עבר את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה׳ ורבא אמר תותמו של אחיה השילוני ראה וטעה וחתם. גם אמר׳ שהגסות מפילתו בגיהנם כדגרסינן בפ׳ קדע דף י״ח ואר׳ כל כל המתיהר נופל בגיהנם שנא׳ זר יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא. ולא עוד אלא שאפי׳ התחיל ללמוד ומתגאה בו באומרו שהוא תח עונשו גדול כראמרינן התם במס׳ בתרא פ׳ המוכר פירות דף ע״ח אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה

בטליה של תּוֹרה ואינו תּוֹרה אין מכניסין אותו במחיצתו של הבּוֹרא
כתיב הכא גבר יהיר לא ינוה וכתיב התם לא נוה קדשך, וגדולה
מזו אמרו שאפילו הוא חכם גדול אם מתיהר בחכמתו ומהלל
את עצמו חכמתו משתכחת ממנו כדגרסינן בפרק אלו דברים
דף סוֹ תּוֹר הלכה זו נתעלמה מבני בתירא וכו' אמר רב יהודה אמר
רב כל המתיהר אם חכם הוא וכו' כדאיתא לעיל בהקדמת הנר
הראשון. אבל חאר שנהלבש בסדת הענוה עם חכמה ומדות
טובות ודמיון זך ושלם ראוי הוא להשרות עליו שכינ' כדגרסינן
פרק אין בין מודר בסס נדרים דף לחּ אמר רבי יוחנן אין הקבה
משרה שכינתו אלא על חכם גבור עשיר ועניו וכלן במשה גבור
דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן ואמר רב משרה רבינו
פירשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש ואימא דארך וקטן אלא
מהכא ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם וגומר ותניא הלוחות
ארכן וורחבן וועוביים גּ. עשיר דכתיב פסל לך פסלתן שלך
יהא. חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו חמשים שערי בינה
נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה חוץ מאחת דכתי' ותחסרהו מעט
מאלהים, עניו דכתיב והאיש משה עניו מאד:

פרק שני

בזכות הענוה אשר נתלבשו בה אבות הקדושים זכו ישראל
שיאהב אותם הבורא יתברך כדגרסינן במסכת חולין סוף פרק
כסוי הדם דף פּב לא מרובכם מכל העמים חשק יי וגומר, אלא
הקבה בני אני חושק בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם
גדולה אתם מסעטים עצמיכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמר
ואנכי עפר ואפר נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה.
נתתי גדולה לדוד אמ' ואנכי תולעת ולא איש אבל אומ' העולם
אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה ננבנה לנו עיר וגומר,
לפרעה אמר מי יי אשר אשמע בקולו, לסנחריב אמר מי בכל
אלהי הארצות וגום, לנבוכד נצר אמר אעלה על בטתי עב וגו'
לחירם מלך צור אמר מושב אלהים ישבתי בלב ימים, אמר
רבא ואיתימא רבי יוחנן גדול מה שנא במשה ואהרן יותר ממה
שנא באברהם דאילו באברה כתיב ואנכי עפר ואפר ואו במשה
ואהרן כתיב ונחנו מה. וכמדה הזאת הידה מורגל הלל הזקן
בכל דבריו כדגרסינן במסכ' שבת פרק במה מדליקין דף לאּ תּר
לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו' תנו רבנן מעש' בגוי אחד וכו'
כדאיתא לעיל. וגם במדה זאת מצינו שנהגו תלמידיו כדגרס'
בפּק דערובין דף גּ אמ' ר' אבא אמר שמו' שלש שנים נחלקו
בית שמאי ובית הלל הללו אומרין הלכ' כמותינו והללו אומרין
הלכה כמותינו יצתה בת קול ואמרה להם אלו ואלו דברי אלהים
חיים הן והלכה כבּה. ומפני מה זכו בּה לקבוע הלכה כמותן
מפני שנוחים ועלובין היו וכו' כדאיתא לעיל בנ' אּ כּג חּ אּפּ,
וגם רשבג אביו של רבינו הקדוש אחז מדה זאת. כדגרס' במס'
מציעה פרק השוכר את הפועלים דף פּר על רבי אלעזר בּר
שמעון דהוה מחשב ליה רשבג כמו רבי בריה חשׁ דעתיה דר'
אחא אל לאבוה, אל בני אל ירע בעינך שהואיל ורי בן ארי
ואתה ארי בן שועל והיינו דאר' ג' עונתין הזואלו הן רשבג ובן
בתירא ויונתן בן שאול, רשבג הא דאמרן. בן בתירא דאמר
מר הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהו, יונתן דקאל לדוד
ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה ממאי דילמא
יונתן בן שאול דחוא דגריר עלמא בתר דוד. בן בתיר' נמי חזא
דהלל עדיף מיניה אלא רשבג הוה ענותן. ובמדה הזאת היו
מוסיפי בה יחידים ברור. כדגרסינן בסכ' סוט' פרק אין נאמרין
אר אבהו מריש הא ענותנא אנא כין דחזיתי לר' אבא רמן עכו

דאמר אי'הו חד טעמא ואמרי אמורי'ה חד טעמא ולא קפיד'
אמינא לאו ענותנא אנא. ומאי ענותנותי'ה דרבי אבהו דאמרי
רביתהו דאמורי'ה דרבי אבהו לדביתהו דר' אבהו הא דיתן לא
צריך להאי דיבו והאי דגחין וקיף עלי'ה יקרא בעלמא הוא דעבי'
לי'ה. אלא דביתהו ואמרה לי'ה לר' אבהו ומאי נפקא לך מינ'
מיני ומיני'ה אתקלס עילאה. ותו אימנו רבנן עלי'ה דרבי אבהו
למנויי'ה ברי'ש חויי'ה לר' אבא דמן עכו דקפישי לי'ה בעלי חובו'
אמר להו אית לי'ה רבה. רבי אבהו ורבי חייא בר אבא איקלעו
לההוא אתרא רבי אבהו דרש באגדתא וכו' כדאיתא לעיל בר'אּ כּגּ חּ אּפּ,
הקדמת החבור, ובאותם שיש בהם מדת הענוה והשפלות
הלמודם מתקי'ם בהם כדגרסינן בסכת עירובין פ כיצד מעבר'
דף נּ אר' אלעזר מ' וענקים וכו' כדאיתא לעיל בפרק גּ מחּ גּ
של הנחות לומדי תורה בנר של תּת, וגם אותם שהם לומדים
וענו' ושפלים וסובלים עלבונם נקראו אוהבי השם. כדגרסינן
בס' שבת פרק אר עקיבא דף פח תר תח עלובין ואינן עולבין
שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו' כדאיתא לעיל. וכתב הרמבם
בפּר מאבות שראוי בספר מספרי הסדו ששלו לא' מן החשובי'
אי זה יום ששמחת בו מכל ימיך ואם' יום שהייתי הולך בספינה
והיה מקומי בפהות המקיסות שנ ספינה בין חבילות הבגדים
והיו בספינה סוחרים ובעלי מטען ואני הייתי שוכב במקומי וא'
באנשי הספינה קם להשתין והייתי בעיניו נקל ונבזה עד שגלח
ערותו והשתין עלי והסהתי מהתחזק תכונת העזות בנפשו והי
השם לא ראוה נפשי לעשותו כלל ולא התעורר ממ'לי רוח
הכעס ושמחתי שמחה גדולה כשהגעתי לגבול שלא הכאיבני
ביזוי הסוחר ההוא ולא חרגישה נפשי ביו, ואם זה אירע לא'
כן החשובים שבגוים מה יש לעשות ל'יסודי ישראל שכבודם
וחדרם הו' לאחוז תכלית שפלו' הרוח בקצה אחרון ולהרחיק מן
הגאו' ובזה יזכו לכל הדר וכבוד ועילוי בעולם הזה ובעולם הבא:

הבלל השני בבושת פנים ונחלק לשני חלקים,

החלק הראשון בצניעות. החלק השני בביישנות,
החלק הראשון בצניעות וישׁ בו שני פרקים:

פרק ראשון

לעולם ישתדל אדם להיות צנוע בכל דרכיו שבזה היו מתפארי'
החכמים והחסידים בצניעות גדולה עם ענוה ית'רה כמו שמצי'
בפרק כל כתבי הקדש דף קיח שהיה מתפאר ר' יוסי בצניעות
ואמר מימי לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי. לפיכך יש לו
לאדם להיות זהיר בשוכבו ובקומו שלא יפשוט חלוקו חוץ
ממטתו. וגם בעומדו אל ישוב ערום על מטתו אבל יקח חלוקו
בהי' מוטה ויכניס בה ראשו וזרועותיו ואחר ישב במטתו וילבש
בגדיו. ובזה ירגיל תמיד ביום ובלילה באור ובחשך כי מלא כל
הארץ כבודו והכל גלוי לפניו כהשבה כאורה. עאכו שיש לו
לאדם להנהג בצניעות בדברים שבינו לבין אשתו כי ראוי לזרעו
של אברהם אבינו עה שילמדו במרותיו שאמר לשרה כשהי'ה
רוצה לירד למצרים הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את.
ופירשו רבותי שעד עכשיו לא הכיר בה מרוב צניעות שבשניה'
וגרסינן נמי בסס שבת פרק במה בהמה יוצאה דף נּוֹ תנו רבנן
מעשה באדם אשנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה
אר בוא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה אלּ ר'
חייא זו דרכה בכך אלא כמה צנוע איש זה שלא הכיר באשתו
וגרסינן נמי בסכת יומא פרק הוציאו לו דף מּז תנו רבנן f בנים
היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים

מה עשית שזכית לכך אם לתם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה הרבה עשו כך ולא הועילו. וגרסינן בפ"ק דמגלה דף י"ג אר' אליעזר מ"ד לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ש'צא ממנה שאול. ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצתה ממנו אסתר, ומאי צניעות היתה בה ברחל דכתיב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא. וכי בן רבקה הוא והלא בן אחות אביה הוא. אלא כיון שאמר בן רבקה אני אמר לה מנסיבת ליקי. אמרה לידה אין מנסיבנא לך אלא שאבא רמאה הוא ולא יכלת ליה אמר לה אחוה אנא ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי למעבד רמאות אין דכתיב עם חסיד תתחסד ועם עקש תתפתל. ומאי רמאותא דקאמרא ליה אית לי אחותא דקשישא מינאי דמעייל ניהלך מסר לה סימנין כי מטא ההוא יומא עייל ללאה אמר רחל השתא מכספא אתתי מסרתן ניהלה להנהו סימני והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו לאה היא. אלא מתוך סימנין שמסר יעקב לרחל ורחל מסרתן ללאה לא הוה ידע לה לפיכך זכתה ויצאה ממנו שאול. ובדיל צניעותא דהוה ביה בשאול זכה ויצא ממנו אסתר, ומאי צניעות' דשאול דכתיב ויאמר שאול אל דודו הגד הגד הוגד לי כי נמצאו האתונות את דבר המלוכה לא הגיד לו וגומ' זכה ויצאה ממנו אסתר, ואסתר מאי היא דכתי' אין אסתר מגדת וכו' הא למדנו כי דבר הצניעו' מדה מעולה וחשובה לאנשים ולנשים:

פרק שני

כמה היא גדולה מעלת הצניעות שאפי' מי שהוא מאומה אחרת הוא אהוב ומפואר בעבורה כדגר' בפ"ק דברכות דף ח' תניא ארשב"ג בן' דברים אוהב אני את הפרסיים. צנועים באכילתן צנועים בבית הכסא צנועים בד"א. ואם האומו' הפרוצו' מורגלים בדברי צניעו' מה לעשות לישר' המובדלי' משאר האומו' בקדוש' ובטהרה ובצניעא, וגם יש לנו ללמוד קו' מחתול. כדגרסינן בפ"ק דמסכת עירובין פר' המוצא תפילין דף ק' אר' יוחנן אלמלא לא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וגזל מנמלה וערוה מיונה וד"א ארץ מתרנגול שפייס ואוכל בועל ובמאי מפייס לה אמר רב יהודה אמר רב שמואל הכי אמ' זבינא ליך זוגא פ' מלכוש דמטיא ליך עד כריעך. לבתר הכי אמר לה תרנגול לישמטיה לכרבלתה אי אית לי ולא זבינא ליך, וגרסינן נמי בפ' ברכות פרק הרואה דף נ"ג אמר רבי תנחום בר חנילאי הצנוע בבית הכסא ניצול מג' דברים מן המזיקין ומן הנחש ומן העקרבים ול"א אף חלומותיו מיושבים עליו. הנהו תרי בתי כסאי דהוו בטבר' דכי הוו עיילי להו בתרי אפילו ביממא הוו מתזקי. רבי אמי ור' אסי הוו עיילי בהו חד חד לחודיה בלילה ולא מתזקי אמרי להו רבנן ולא מסתפית אמר להו אנא קיבלא גמירנא כו' אמרה ליה אימיה לרמי בר חמא לא בעית אינש דעייל בהדך לבית הכסא אל אנא קבלא דבית הכסא גמירנא דאמר מר קיבלא דבית הכסא שתיקותא וצניעותא קיבלא דיסורי שתיקות ומיבעי רחמי. אכיי מרביא ליה אימרא היכי מנדל סם מילך עמו לבית הכסא דעייל בהריה לבי הכסא והרבי ליה גריא מתחלף ליה שעיר בשעיר, רבא מקמי דנמלוך כי הוה עייל לבית הכסא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזאי בליקונאי. כי מלך מותבא ליה ידי אריש"ה בהדיכותא בתוך המלון. אמר עולא אחרי גדר נפנים מיר ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע בקולו. אי"ר בר נתן מרגני הכי אחורי הגדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע. ובבקעה כל זמן

חלק שני פרק ראשון

זמן שאין חברו רואהו, מתיבי יוצאין חוץ לבירת הבד ונפנין אחרי הגדר והם טהורים בטהרות הקלו. תש כמה ירחיק מהם ויהיו טהורים כל זמן שאין חברו רואהו הכא נמי בטהרות הקלו רב אשי אמ' כל שאין חברו רואהו דאר' אסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרועו. ההוא ספרנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר א' צנוע באורחותיו וכו' כדאיתא לעיל בת"ה למתים והספרים, ואמרי' עלה הר' אי והו צנוע זה שנפנה בלילה במקום שנפנה ביום. איני והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהוג אדם עצמו שחרית וערבית לצאת כדי שלא יתרחק. ורב ביממא הוה אזיל ער מילא. לאורתא אל לשמעיה פני לי דוכת ברוחתא. וכן רבי חייא. וכן אל רבי זירא לשמעיה ורב ששת אל לשמעי פני לי דוכת אחורי בית הבריא לא תיסי במקום אלא אימא כדרך שנפנה ביום, רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא לקרנות, ואמרי נמי התם ואמר להדגך ותחס עליך. ואמר ואמרתי מיבעי לית. ותחס ותחסי מיבעי ליה אמר ליה דוד לשאול טרין תורה מותר להרגך מאי טעמא רודף אתה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך. ומאי צניעו' היתה בשאול דכתיב ויבוא אל גדרות הצאן אל הדרך ושם מערה, תנא גדר לפנים מגדר מערה לפנים ממערה, להסך את רגליו אמר רב אליעזר מלמד שסיכך את עצמו כסוכה, בוא וראה כמה חביב לפני הבה מדת הצניעות שאפילו התורה והמצוה שהוא הדר ויופי של האדם יהר הוא משובח אם יעשנו בצניעא. כדגרסי' בפרק לולב וערבה דף מ"ט תאנא דבי רב ענן מ"ד חמוקי ירכיך למה נמשלו ד"ת לירך לומר לך מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר. והיינו דאר' אלעזר מ"ד הגיד לך אדם מה טוב וגו' עשות משפט זה הדין. חסר וגמילות חסדים, והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה, והלא דברי ק"ו ומה דברי שדרכן לי עשות בפרהסיא אמרה תורה והצנע לכת עם אלהיך דברים שדרכן ליעשות בצניעא עאכו' על כן בכל דבר הוא טוב הצניעות:

חלק השני בב' ישנות ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו זולתי בלמוד תורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אבותיו על הר סיני ולא יבוא לידי חטא כדכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו מלמד שהבוש מביא לידי יראת חטא, מכאן אמרו סימן טוב באדם שהוא ביישן. אחרי אומרי כל אדם שהוא מתבייש לא במהרה הוא חוטא. ומי שאין לו בושת פני בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני. ומי שיש לו עזות פנים מעיד על פיסול יולדיו כדאמרינן במסכת כלה פ"ג רבי יהודה רבי יהודה אומר עז פנים לגיהנם ובוש פנים לג"ע. עז פנים רבי אליעזר אומר מסור. רבי יהושע אומר בן הנדה. ר' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. פעם א' היו זקנים יושבי' ועברי שני תינוקות לפניהם א' גילה ראשו וא' כיסה ראשו זה שגילה ראשו רבי אליעזר אומר ממזר. רבי יהושע אומר בן הנדה, רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה, אמרו לו לרבי עקיבא היאך מלאך לבך וכו' כדאיתא לעיל בפ"ב מח"ב דשנועות ועהא סור יי' לי'ראיו וגומר. ואמרינן עלה בגמר' מ"ט דר' יהודה דכתיב העז איש רשע בפניו כיון שמע"ז פניו נקרא רשע ורשע לגיהנם, ולר' יהודה עשה תשובה מאי אל אין לעז פנים תשובה. ובוש פנים לג"ע תניא כל שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא שנ' ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו', ר' אליעזר אומר ממזר מאי

ממזר ממזר · אמרו לו לר׳עקיבא ורבי עקיבא מן התורה מ״ל
דכתיב בי״בגדו כי בנים זרים ילדו · ואין בגדו אלא זנות דכתיב
אבן בגדה אשה מרעה · ואין זר האמור כאן אלא ממזר · א״
גילה ראשו שם גילוי הראש עזותא תקיפא הו׳ · נשבע בשפתיו
ומבטל בלבו היכי עביד והכתי׳ או נפש כי תשבע לבטא בשפתי׳
ולא בלב · ואין צריך לב אלא כמשתבע ליה כרבי יוחנן דאמר
לאלרי ישראל מיתינא לך ואפילו הכי מבטל בלבו · ובעלמי
שושביני ושושבינא מנא נפל דתמן דתניא בראשונה היו
השושבינין שנים בבית שהחתן והכלה ישנים שם כדי למשמש
את החתן ואת הכלה · כדחזי בעל דנדה היא מיר פירש · וכי
קיימי שושבינין חשורין א״ה סרכא עילויה · אמרו גדול היה ר׳
עקיבא שהכחיש את רבותיו · קרי ליה חבריו וקרי ליה רבותיו
מעיקרא הוו רבותיו כיון דחזו דקא גבר עלייהו קרי ליה חבריו
ובשבילו עזי פנים מתחדשים גזירות בשונאיהן של ישראל ·
כדגרסינן בפ״ק דתעניות דף ז׳ אמ׳ רב סלא אין הגשמים נעצרי׳
אלא בשביל עזי פנים שבינינו רביבים ומלקוש לא היה ומצא
אשה זונה וגומר · ואמר רב סלא כל אדם שיש בו עזות פנים
לסוף נכשל בעברה שנ׳ומצא אשה זונה וגו׳ רב נחמן בר יצחק
אמר ביזדעזע שנכשל בעברה שנא׳היה לך יהיה לא נאמר אלא
היה׳ ואמר רבה בר בר חנה ומותר לקרותו רשע שנ׳והעז איש
רשע בפניו · רב נחמן בר יצחק אמר ומותר לשנאתו שנא׳מי
כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו
ישונא אל תקרי ישונא אלא ישנא · וגרסינן בפרק כל כתבי
הקדש דף מ״ט אמר עולא לא חרבה ירושלם אלא בשביל שלא
היה להם בשת זה מזה שנא׳הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא
יבושו גם הכלים לא ידעו לכן יפלו בנופלי בעת פקודת׳ יכשלו
אמר י״׳ ועכו״ל לא טוב הביישנות בלימוד כמו שאמרו במסכת
אבות פרק שני ולא הביישן למד׳ וגם כן לייסר לרשעים צריך
עז׳ ואכזריות כמו שאמרו במסכת אבות יהודה בן תימא אומר
הוי עז כנמר וקל כנשר וגיבור לעשות רצון אביך שבשמי׳ ולפי
שלא ילמוד אדם מזה לדברי׳ אחרים אם׳ הוא אחר זה הוא היה
אומר עזי פנים לגיהנם וכו׳ להורותנו שהבושת צריך ברוב :

פרק שני

מי שחטא ושב צריך להיות לו הביישנות יותר ממי שלא חטא
מפני שהשב צריך לו ליבוש מחטאתיו ושיהיו נגר עיניו תמיד
כשה כי פשעי אני אדע וגומר וא׳בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי
וגומר · ואם מצינו שהחוטא כשירגשו אחרים את עונותיו יבוש
מאד מהם איך לא יבוש מהאל יתברך שהוא יודע כל נסתרות
ואין תעלומה לפניו · ועל כזה אמרו בפ׳תפלת השחר דף כ״א
כי בשעת פטירת ריב״ז אמר׳ לו תלמידיו רבינו ברכנו אמר להם
יהי רצון שיהא מורא שמי׳ עליכם כמורא בשר ודם וכו׳ כדאיתא
לעיל בנר א׳כלל ב׳פא · ועוד כראות החוטא שהאל יתברך
מעביר על עונו ואינו נפרע ממנו · ויוסיף בושה בלבו מוחלין
לו כדגרסינן בסוף פרק קמא דברכות · אמר רבא בר חיננא
סבא משמיה דרב כל העושה דבר ומתביש בו מוחלין
לו על כל עונותיו וכו׳ כדאיתא לעיל בנר התשובה
כלל ראשון חלק שני פרק שלישי׳ למדנו
שהבושה מועיל לחוטא וכל שכן
קודם חטא שינצלהו
ממנו ומביאתו למצות
ולמעשים
טובים :

חתימה

חתימה קיו

חתימת ספר מנורת המאור

גדול שכר מדת הענוה אשר בו זוכה אדם לחוט המשולש
שיתאוה כל אדם עושר וכבוד וחיים שנא׳עקב ענוה
יראת י״׳ עושר וכבוד וחיים · גדולה ענוה שבה נשתבח אברהם
אבינו עליו השלום מפני שחיו בניו ובני בניו הגדולים שבהם כגון
עפרון החתי מנשאים אותו ויו קוראים אותו אדוני נשיא אלהים
והוא עצמו היה משפיל עצמו עמהם ומתנהג עמהם במדת הענוה
ואפילו לפחותים שבהם שנ׳וישתחו אברהם לפני הגדולים לא
נאמר אלא לפני עם הארץ · ואף על פי שהיה נשיא וגבור עשיר
וגדול ונביא לא היה מחשב את עצמו למאום ולא גבה לבו ולא
רמו עיניו והיה ענו מאד ושפל רוח · ואמר ואנכי עפר ואפר ·
גדולה ענוה שבה נשתבח יצחק אבינו עליה שהרי אבימלך גרש
אותו ממלכותו והיה מצליח בכל דרכיו ובכל מעשה ידיו רכתי׳
ויזרע יצחק בארץ ההיא · ומרוב עשרו קנאו בו פלשתי׳ רכתי׳
ויקנאו אותו פלשתי׳ ועם כל השבח הזה כשבא אצלו אבימלך
מרוב ענותנותו קבלו מאהבה ושלחו לשלום רכתי׳ ילכו מאתו
בשלום · גדולה ענוה שבה נשתבח יעקב אבינו עליה דכתיב כה
אמ׳ לעבדך יעקב עם לבן גרתי · גדולה ענוה שבה נשתבח משה
רבינו עליה שנאמר והאיש משה ענו מאד · גדולה ענוה שבה
נתגדל אהרן הכהן עליון השלו שבחיותו נ״ה מרים את הדשן
לעבודת האל יתברך והיה משפיל את עצמו לקרוא רבי לכל
אדם כדי לחביאו להלמוד תור׳ · גדולה ענוה שבה נתפאר דוד
המלך עליה באמור על עצמו ואנכי תולעת ולא איש וגומר · וכן
מצינו בכל צדיק וצדיק שבכל דור ודור שכל מה שהיה הב״ה
נותן להם גדולה היו משפילין את עצמן ולפיכך נבשלו ישראל
לגפן שנאמר גפן ממצרים תסיע לומר לך מה גפן זו כל אשכול
שהוא גדול מחברו הוא יותר נמוך כך ישרא׳ כל מי שהוא גדול
מחברו צריך להיות עני יותר מחברו כיוצא בדבר הדיוט שוחה
בהפלתו באבות תהלה וסוף ובהוראה תחלה וסוף כג׳ שוחה
בתחלת כל ברכה וברכה ובסוף כל ברכ׳וברכ׳ · מלך כיון ששחה
אין זוקף עד שסיים תפלתו ללמדנו שהגדול צריך להיות יותר
ענו ובזה יזכה למעלה וכבוד · כדגרסינן בפ״ק דעירובין דף י״נ
ללמדך שכל המשפיל את עצמו הקבה מגביהו · וכל המגביה
את עצמו הקבה משפילו וכל המחז׳ אחר הגדולה גדולה בורח׳
ממנו׳ וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו ומ׳כראית׳
לעיל בנר ראשון כלל שלישי חלק ראשון פרק שני׳ גדולה
ענוה שמצלת לבעליה ביום חרון אף י״׳ מכל צרה וחקדוש ב״ה
מנן בערו ושומרו ומסתירו תחת כנפיו עד יעבור זעם שנ׳בקשו
את י״׳ כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה
אולי תסתרו ביום חרון אף י״׳ · ולא עור אלא שהקבה מתנן
לענוים שנא׳אם ללצים הוא יליץ וגומ׳ · גדולה ענוה שמנחלת
לבעליה כסא כבוד שנא׳מקימי מעפר ומ׳ · וכסא כבוד ינחילם ·
וכתיב ולפני כבוד ענוה · גדולה ענוה שבישועת ישרא׳ הענוים
יחיו מפוארים ועלוים ושמחים בכבוד שנ׳יפאר ענוים בישועה
יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות א׳ בגרונם
וחרב פפיות בידם וכו׳ · ולא יפחדו הענוים מחבלו של
משיח אבל יהיו נצולין בצדק ובמישור שנא׳ושפט
בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ וכו׳ ·
ולא עוד אלא שיתענגו ויתערנו
בחלקם ובנחלתם שנא׳וענוים
ירשו ארץ והתענגו על
רוב שלום :
ברוך י״׳ לעולם אמן ואמן ·

חוק

אמר המחבר

ארומם ואהלל למלך המלכים אשר לו החכמ' והחי'כ והיכולת אשר הגיעני לזמן הזה להשלים ולחתום חבור המנורה הואת להאיר בה את לבי בדברי אגדות ולהיות לזכרון בין עיני ולמצא בה דברי מוסר ועצה ותוכחה מוכנים על מתכונתם כפי מה שקבצתים מן המדרשות כסדר שהיה יותר נאות אל דעתי כפי הולשת השגתי והממראות אחרות שלא חברתי בו נשארו בעבור שבעה טעמים ׳ האחד כשלא מצאתים בחסרון ספרי מדרשות שלא היו בידי ׳ והשני שמאותם הספרים שהיו בידי שכחתי מהם דברים רבים ׳ והשלישי כי הרבה דברים לא רציתי לחברם שראיתי בלבי שלא היה צורך בהם כפי כוונת החבור ׳ והרביעי שהנחתי מלכתוב דברים כשיוכל לבא ההפסד יתירה על השבח בחברבה בני אדם שאינם יודעים להשיג אמתת הדברים הפנימיים והחמישי עזבתי הדברים החמורים שהם נסתרים וגבוהים ואין מי ששיג כונתם אלא יחיד בדור ׳ והששי לא רציתי לכתוב הדברים שהשבתי שיוכל לטעות בהם השומע ויגלה למקום מים הרעים ויהא עונו תלוי בי ׳ והשביעי מצאתי דברים שיש בהם פ"פ לשנות כדי שלא אתן מקום לבעל דין לחלוק ושלא יכתב בחבור זה דבר שיראה שום אדם מללמדו לכל מי שירצה וגם לדרוש בו ברבים ויצא ממנו עצה ומוסר ובטחון בלי שום הפסד ׳ ואם קצת מדברי אגדות כתבתי במקום אחר ושניתים אחר במקום אחר כפי צורך הענין ולא בכל פעם שאצטרך לבקש דברי ענין אחר שהם מפוזרים במדרשות ׳ אלא שיהא מוכן לצורכי ולצורך הרוצה לבקש בענין זה ׳ אל אלהי הרוחות יתן בלב כל קורא בו שידיעני לכף זכות ויציל לכל מעיין בו משגיאה והרהור עון ואמונה כוזבת כן יהי רצון מלפני אלהי השמים אמן:

נשלם ספר מנורת המאור שבח ותהלה ליוצר אור

השבח והחדאה לליית שזיכנו להשלים הספר המפואר הזה על אופניו ותקניו ׳ מבורר ומסולק ממוקשי הטעיות והשגיאות אשר היו מלפנים ׳ בספרים הראשונים וסוסנים הרפים בכל הלכותיו ופרקיו בראש הספר ׳ להראות הדרך ילך בה כל מבקש למצוא החלקים והכללים מהנרות ׳ למען ירוץ הקורא בו ׳ והתי השלמתו יום א׳ שהוא פורים קטן שנת שכ"ג לפ"ק פה מנטובה בדפוס שהוא בתוך המגדל עז מהשעות מהנדיב מ"ס יאקומו רופיניו ׳ ״למען רחמיו יזכנו להתחיל ולהשלים שאר ספרי קדש להגות בו כל ורע ישראל ויגדיל תורה ויאדיר אמן: בגלך ואע"י: ל"א:

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

B
498.